F. M. DOSTOJEFSKI

DE GEBROEDERS KARAMAZOW

F.M. DOSTOJEFSKI

DE GEBROEDERS KARAMAZOW

DE GEBROEDERS KARAMAZOW

DOOR
F. M. DOSTOJEFSKI

ONVERKORTE VERTALING
UIT HET RUSSISCH VAN
DR. A. KOSLOFF

1932 / 2017

Verantwoording

Inhoud

DEEL I

BOEK I

DE GESCHIEDENIS VAN EEN „FAMILIETJE"

I

FJODOR PAWLOWITSJ KARAMAZOW

Alexej Fjodorowitsj was de derde zoon van Fjodor Pawlowitsj Karamazow, een landgoedbezitter in ons district; de laatste stond toen ter tijd niet zeer goed bekend, en zijn tragische en duistere dood, dertien jaar geleden, waarover ik later nog spreken zal, ligt nog vers in het geheugen. Voorlopig wil ik alleen vertellen van de „landgoedbezitter", zoals hij genoemd werd — hij was bijna nooit op zijn landgoed. Ik moet zeggen, hij was een merkwaardig type, dat men evenwel toch dikwijls bij ons aantreft, niet alleen een afstotend en liederlijk individu, maar iemand, die tegelijkertijd zijn financiën zo goed beheren kan, als alleen dergelijke types dat kunnen. Fjodor Pawlowitsj bijvoorbeeld was bijna met niets begonnen. Hij was een klaploper — zijn landgoedje betekende niets, maar toen hij stierf, had hij bijna een ton in zijn bezit. En toch bracht hij zijn leven, tot zijn laatste dag als een armoedige landloper door. Ik moet het nog eens herhalen, dom was hij in het geheel niet, gewoonlijk is dat soort mensen zelfs heel verstandig en sluw — maar die voorgewende domheid is een eigenaardigheid, die internationaal is bij dergelijke types.

Hij was twee keer getrouwd geweest en had drie zoons. De oudste, Dmitri Fjodorowitsj van zijn eerste vrouw en twee anderen, Iwan en Alexej, van zijn tweede vrouw. De eerste vrouw van Fjodor Pawlowitsj was van een zeer rijke en geziene adellijke familie, de Mioesow's, eveneens landgoedbezitters uit ons district. Hoe het mogelijk is, dat een knap jong meisje met geld, zo knap en verstandig, als wij dikwijls in onze generatie en trouwens ook in de vorige generatie aantreffen, zoiets minderwaardigs had kunnen trouwen, kan ik niet verklaren. Ik heb in de voorgaande romantische generatie een meisje gekend, dat kalm en rustig, op fatsoenlijke wijze de man had kunnen trouwen, die ze liefhad, maar die zelf allerlei hindernissen opwierp, totdat zij zich van een rots in zee stortte; alleen maar om op Ophelia van Shakespeare te lijken. Ik denk, dat als de rots er niet zo romantisch had uitgezien, en maar de gewone oever van een rivier geweest was, het nooit gebeurd zou zijn. Maar het is een feit en ik geloof, dat in onze Russische samenleving, gedurende de laatste twee, drie generaties zulke gebeurtenissen dikwijls zijn voorgekomen. Natuurlijk was het besluit van Adelaïda Iwanowna Mioesowa beïnvloed door kennissen en tegelijkertijd een uiting van protest tegen het despotisme van haar familie. En niettegenstaande

Fjodor Pawlowitsj een klaploper was, vond zij hem toch een van de dapperste en geestigste mannen van zijn tijd. Het pikantste van de hele geschiedenis was, dat hij haar geschaakt had — tot dergelijke avonturen was Fjodor Pawlowitsj altijd bereid temeer daar hij wist, dat de familie van zijn aanstaande vrouw heel gezien en heel vermogend was. Wat de wederzijdse liefde betreft, daar valt aan te twijfelen. De knappe Adelaïda Iwanowna heeft die nooit in hem kunnen opwekken — berekening speelde de hoofdrol. Fjodor Pawlowitsj was overigens zo temperamentvol, dat de eerste de beste rok, die hem maar even aanlokte, een verlangen in hem opriep haar te volgen. En ik geloof, dat de enige vrouw, die geen gevoelens in hem opwekte, zijn wettige vrouw was.

Onmiddellijk nadat Adelaïda Iwanowna geschaakt was, zag zij in wat voor man ze getrouwd had, zij voelde niets dan minachting voor hem. Haar familie was al gauw verzoend met de gebeurtenis en zij kreeg haar bruidsschat, waarvan Fjodor Pawlowitsj zich dadelijk meester maakte. Er gingen geruchten, dat hun huwelijk onverdraaglijk was, elke dag hevige scènes, een ongeregeld leven, maar dat zij toch veel behoorlijker in haar omgang met haar man was, dan hij met haar. De vijfentwintigduizend roebel die zij als bruidsschat meegekregen had, waren feitelijk in het water geworpen. En hij zeurde en zanikte zolang om het landgoed en het huis in de stad, dat zij van alles afstand deed, alleen om van het gezeur bevrijd te zijn. Maar eindelijk nam haar familie haar partij op, om hem enigszins in zijn eisen te beteugelen. Het was bekend, dat er tussen de echtgenoten dikwijls kloppartijen plaats vonden, maar hij was altijd degene, die het onderspit dolf, want zij was lichamelijk veel sterker. Eindelijk ging zij uit louter wanhoop, er vandoor met een student van een seminarium en liet Fjodor Pawlowitsj achter met de kleine Mitja, die toen drie jaar oud was. Onmiddellijk werd het huis een harem. Gedronken werd er mateloos.

Fjodor Pawlowitsj hield er erg van om te spreken over de belediging, die zijn vrouw hem had aangedaan. Maar hij deed het op zo'n manier, dat sommige mensen zeiden, dat hij erover sprak, als over een ridderorde, die hij zojuist gekregen had. Anderen vonden, dat het voor hem een gelegenheid was, om op een nieuwe manier, de belachelijke paljas te spelen. Eindelijk was hij zijn vrouw op het spoor gekomen. Zij was met haar student in Petersburg en voerde een loszinnig leven, dat toen ter tijd genoemd werd, de emancipatie van de vrouw. Onmiddellijk ging hij zijn koffers pakken om ook naar Petersburg te gaan, waarvoor wist hij zelf niet; waarschijnlijk om nog meer te drinken en een nog losbandiger leven te leiden. Maar op dat moment kwam het bericht, dat zijn vrouw overleden was. Zij stierf plotseling ergens op een zolderkamertje, sommigen beweren aan tyfus, anderen zeggen van honger. Toen Fjodor Pawlowitsj te weten kwam, dat zijn vrouw gestorven was, liep hij stomdronken

over de straat te zwaaien, met zijn handen in de lucht, terwijl hij luid huilend uitriep: „Nu ben ik vrij!" Maar al dat geweeklaag wekte alleen maar minachting voor hem op. Misschien was hij inderdaad tegelijkertijd treurig en blij niemand wist het. Maar meestal hebben zelfs de slechtste mensen toch medelijden met tranen — meer dan wij denken... wij zelf misschien ook wel.

II

DE OUDSTE ZOON AFGELEVERD

Men kan zich gemakkelijk voorstellen wat voor vader en opvoeder zo'n man was. Er gebeurde dan ook wat er met iedere dergelijke vader gebeuren zou: hij liet het kind helemaal aan zijn lot over; niet omdat hij zich wreekte op het kind over de schuld van zijn vrouw, maar omdat hij zijn bestaan eenvoudig totaal vergat. Terwijl hij bezig was voor jan en alleman zijn ongeluk uit te kramen en zijn huis tot een harem in te richten, nam de oude bediende, Grigorij, de zorgen voor het kind op zich en als hij dat niet gedaan had, zou het kindje zelfs nooit een schoon hemdje gekregen hebben. Behalve dat, trok de familie van moederszijde zich ook niets van het kind aan; de grootvader was reeds lang dood, de grootmoeder was er te ziek voor en de tantes waren allen getrouwd, zodat de kleine Mitja langer dan een jaar bij de oude Grigorij in diens hut woonde. Trouwens, als zijn vader aan hem gedacht had, zou hij toch niets voor hem gedaan hebben, want het kind zou hem slechts in zijn onzedelijk bestaan gestoord hebben. Maar terzelfder tijd gebeurde er iets. Uit Parijs kwam een neef van Mitja's moeder, Pjotr Alexandrowitsj Mioesow, die later nog vele jaren in het buitenland zou vertoeven; maar toen hij uit Parijs terugkwam, was hij nog een jonge man. Hij was een uitzondering onder de Mioesow's: ontwikkeld, geleerd, een echte Europeaan, een liberaal van de veertiger jaren. Gedurende zijn ganse loopbaan stond hij met aanzienlijke lieden van Europa en Rusland in verbinding; hij kende persoonlijk Prud'homme en Bakoenin en met trots vertelde hij, dat hij tijdens de driedaagse Franse revolutie aan de straatgevechten op de barricades had deelgenomen. Het was een van de aangenaamste herinneringen uit zijn jeugd. Hij was rijk en onafhankelijk en had bijna duizend lijfeigenen. Zijn uitstekend beheerd landgoed lag tussen onze stad en het beroemde klooster. Met het klooster lag hij altijd in proces, waarover het ging weet ik niet, of over het visrecht, of over het recht om hout te hakken, maar hij beschouwde het als zijn plicht, een proces met de klerikalen te voeren. Hij hoorde de geschiedenis van Adelaïda Iwanowna, die hij zich slechts flauw herinnerde, maar die hij toch wel gekend had, en toen hij te weten kwam, dat Adelaïda Iwanowna een driejarig kind had nagelaten, mengde hij zich pas in de zaak. Toen eerst maakte hij kennis met Fjodor Karamazow. Niettegenstaande zijn minachting voor de vader, bood hij toch aan, de gehele zorg en opvoeding van het kind op zich te

nemen. Maar toen hij daarover met de vader begon te spreken, stelde deze zich aan, alsof hij zich niets van een kind herinnerde en niet eens wist, dat er een kind in huis bestond. Het kan wel zijn dat Pjotr Alexandrowitsj een beetje overdreef, maar iets was er toch wel van aan. Het lag inderdaad in het karakter van Fjodor Pawlowitsj om zich levenslang aan te stellen, zonder de minste noodzakelijkheid, zelfs tot nadeel van zichzelf, zoals bijvoorbeeld in dit geval. Trouwens, ik heb opgemerkt, dat zelfs verstandige mensen dat dikwijls doen. Met grote energie spande Pjotr Alexandrowitsj zich voor de zaak. Hij werd onmiddellijk tot voogd over het kind aangesteld en nam alles wat hem door zijn moeder was nagelaten, het kleine landgoed en het huis, onder zijn beheer. Mitja werd werkelijk bij zijn oom in huis gedaan, maar deze had geen eigen familie en het leven in Parijs trok hem zo aan, dat hij het kind onderbracht bij een oude tante van hem, die te Moskou woonde. De oom bleef te lang in Parijs, om nog aan het kind te denken, en in die tijd brak de Februari-revolutie uit, waarover wij zo-even spraken en dat vulde zijn hele bestaan. De Moskouse tante was overleden en de jongen werd overgedaan aan haar getrouwde dochter. Ik geloof, dat Mitja nog enige keren van onderdak veranderde, maar daarover wil ik niet spreken, ik beperk me tot deze feiten uit de jeugd van de oudste zoon van Fjodor Pawlowitsj, omdat ik anders mijn verhaal niet kan beginnen.

De hoofdzaak is, dat de oudste van de drie zoons van Fjodor Pawlowitsj in de overtuiging opgroeide, dat als hij volwassen was, hij enig geld zou hebben en onafhankelijk zou zijn. Zijn jeugd verliep ongeregeld; het gymnasium liep hij niet af; hij kwam terecht in een militaire school en daarna, God weet hoe, in de Kaukasus, waar hij zich een behoorlijke rang verwierf; daarna had hij een geschiedenis met een duel, verloor zijn rang, kreeg die weer terug door zijn goed gedrag en gaf tamelijk veel geld uit. Maar hij kwam pas in het bezit van zijn vermogen, toen hij meerderjarig was; tot die tijd leefde hij van schulden. Zijn vader ontmoette hij voor het eerst, toen hij meerderjarig werd; hij was speciaal met het doel gekomen om over zijn geldzaken te spreken. Zijn vader beviel hem helemaal niet; hij bleef heel kort en vertrok zodra hij een bepaalde som in handen had en nadat er afgesproken was, dat hij geregeld de inkomsten van het landgoed van zijn moeder zou ontvangen. Maar hoe zonderling het ook moge klinken, nooit is hij van zijn vader te weten kunnen komen, hoeveel zijn landgoed waard was en hoe groot de opbrengsten ervan waren. Fjodor Pawlowitsj wist dat de jonge man er geen begrip van had, wat hij bezat en dat was zijn doel. Hij begreep dat zijn zoon heel lichtzinnig was, ongeduldig, genotziek, temperamentvol en het voor hem genoeg was een sommetje in handen te krijgen om zich daarmee voor een tijdje tevreden te stellen. Daarom begon Fjodor Pawlowitsj hem te exploiteren en stuurde hem steeds kleinere bedragen,

totdat Mitja eindelijk zijn geduld verloor en nog eens bij zijn vader kwam om eindelijk te weten te komen, hoe het met zijn geldzaken stond. En toen vernam hij, dat hij niet alleen alles wat hij bezat, had opgemaakt, maar bovendien nog bij zijn vader in schuld stond en hij geen recht meer had iets van zijn vader te eisen enz. De jongen werd bijna dol van woede, hij verdacht zijn vader van oplichterij, hetgeen hem waarschijnlijk tot de catastrofe gebracht heeft, waarover ik later zal spreken. Maar allereerst moet ik in mijn roman nog vertellen van de twee jongste zoons van Fjodor Pawlowitsj, Mitja's broers, en meedelen, hoe die ter wereld zijn gekomen.

III

HET TWEEDE HUWELIJK EN DE KINDEREN DAARUIT

Nadat Fjodor Pawlowitsj zich bevrijd had van zijn vierjarige Mitja, trad hij onmiddellijk weer in het huwelijk. Dit huwelijk duurde minstens een jaar of acht. Zijn vrouw was afkomstig uit een ander gouvernement, waar hij toevallig met een jood voor zaken heen gereisd was. Niettegenstaande hij een losbandig dronkenmansleven leidde, beheerde hij zijn geldzaken toch altijd goed, weliswaar niet altijd eerlijk, maar altijd voordelig voor zichzelf. Sofia Iwanowna was een wees, de dochter van een of anderen dorpsdiaken; zij was opgegroeid en opgevoed in het huis van een oude generaalsweduwe, Worochowa, een voorname, rijke dame, die het kind echter levenslang gekweld had. De bijzonderheden weet ik niet, maar ik heb weleens horen zeggen, dat ze op een keer het meisje in een donkere kelder uit een strop bevrijd hadden, — zo ontzettend was het leven voor haar bij de oude vrouw, die geen slecht hart had, maar die het kind plaagde uit louter verveling, omdat ze nooit iets te doen had. Fjodor Pawlowitsj vroeg haar officieel ten huwelijk en hem werd de deur gewezen. Toen stelde hij het meisje voor, precies zoals hij met zijn eerste vrouw gedaan had, haar te schaken. Het is hoogstwaarschijnlijk, dat ze het nooit gedaan zou hebben, als ze meer van hem geweten had, maar hij kwam uit een ander gouvernement en wat kan per slot een kind van zestien jaar begrijpen, ook al hoort ze iets kwaads; voor haar was er één keuze, Of in het water springen, Of van haar „weldoenster" weglopen. Zo ruilde zij een „weldoenster" voor een „weldoener". Bij dit huwelijk kreeg Fjodor Pawlowitsj geen cent als bruidsschat. De oude generaalsweduwe vervloekte hen beiden en gaf niets mee; maar hoe merkwaardig het ook is, ditmaal had Fjodor Pawlowitsj ook niet op geld gerekend. Hij was alleen getroffen door de schoonheid van het onschuldige kind en voor hem, die zoveel vrouwen gehad had, was dat iets nieuws. „Die onschuldige ogen hebben als met een dolk mijn hart doorboord," vertelde hij later, onaangenaam giechelend, aan zijn kennissen. Trouwens, voor zo'n onzedelijke natuur als de zijne, had haar onschuld een grote aantrekkingskracht. Omdat hij geen geld van zijn vrouw had gehad, geneerde hij zich niet in 't minst voor haar, om te doen, wat hij wilde. Zij was voor hem iemand, die hij van de strop gered had. En omdat zij stil en zacht was, heeft hij haar in hun huwelijk schandelijk behandeld. Zijn hele huis was vol vrouwen van verdachte zeden;

elke dag en nacht werden er orgieën gehouden. Als iets karakteristieks moet ik zeggen, dat de bediende Grigorij, een sombere, domme en koppige man, die de eerste vrouw gehaat had, de partij begon te trekken van de tweede vrouw; hij verdedigde haar dikwijls tegen haar man, twistte met zijn heer, wat helemaal niet voor een bediende te pas kwam en eens zelfs had hij alle vrouwen, die voor een braspartij in het huis gekomen waren, op zijn eigen initiatief de deur uitgezet.

De arme vrouw, die van kind af aan in doodsangst geleefd had, kreeg een zenuwziekte, die dikwijls bij dorpsvrouwen voorkomt en epilepsie genoemd wordt. Door die ziekte, die gepaard gaat met hevige hysterische aanvallen, was zij soms geheel in de war. Toch kreeg ze twee zoons, het eerste jaar van haar huwelijk Iwan en drie jaar later Alexej. Toen zij stierf was de kleinste bijna vier jaar. Ik weet niet hoe, maar het is zeker, dat Alexej, hoe klein hij ook was, levenslang de herinnering aan zijn moeder bewaard heeft. Na haar dood viel de twee kleine jongens precies hetzelfde lot ten deel als indertijd de oudste beschoren was geweest; zij werden door hun vader vergeten en verwaarloosd en kwamen terecht bij dezelfde Grigorij in dezelfde hut. En in die hut vond hen de oude generaalsweduwe, die hun moeder opgevoed had. Zij leefde nog en gedurende al die tijd had zij nooit kunnen vergeten, dat haar pleegdochter haar zo beledigd had. Hoe Sofia al die acht jaren geleefd had, wist zij precies; zij had gehoord, dat zij ziek was en wat voor wantoestanden er in haar huis heersten. En zij had meer dan eens tot haar kennissen gezegd: „Dat heeft zij ook verdiend, dat heeft God haar voor haar ondankbaarheid opgelegd."

De generaalsvrouw kwam drie maanden na de dood van Sofia Iwanowna in onze stad en ging regelrecht naar Fjodor Pawlowitsj. Zij was niet langer dan een half uur in de stad, maar die tijd heeft ze goed gebruikt. Het was avond. Fjodor Pawlowitsj, die zij gedurende die acht jaren niet meer gezien had, was een beetje aangeschoten, toen hij haar ontving. Zonder een woord te zeggen, gaf zij hem twee harde, klinkende oorvijgen, pakte hem in zijn nek, rammelde hem enige malen goed door elkaar en wierp hem op de grond.

Daarna ging zij zonder een woord te zeggen regelrecht naar de hut, waar de twee kinderen huisden. In een oogwenk zag ze, dat de kinderen vies en verwaarloosd waren en vuile hemdjes aan hadden, toen gaf ze Grigorij ook een oorvijg en zei, dat ze de kinderen zou meenemen. Zonder ze aan te kleden, wikkelde ze hen in een plaid, zette hen in haar rijtuig en reed weg naar de stad. Grigorij antwoordde met geen enkel woord op de oorvijg, als een trouwe, onderdanige slaaf en toen hij mevrouw naar haar rijtuig gebracht had, boog hij voor haar en zei: „God zal u belonen voor uw zorgen voor de wezen."

„En toch ben jij een stommeling," zei ze, terwijl het rijtuig zich in beweging zette.

Fjodor Pawlowitsj begreep, dat het voor hem het voordeligste was de opvoeding van de kinderen aan de generaalsweduwe over te laten, waarvoor hij dan ook zijn officiële toestemming gaf, maar van de oorvijgen vertelde hij overal in de stad.

Kort daarna stierf de generaalsweduwe; in haar testament liet zij voor elk van de beide jongens, duizend roebel na voor schoolgeld. Maar ze had erbij geschreven, dat het moest reiken tot de jongens meerderjarig waren -- voor zulk soort kinderen was dat genoeg en als er iemand was, die zin had meer voor hen te doen, moest hij het maar zelf geven enz. enz. Ik heb zelf dat testament nooit gelezen, maar ik heb gehoord dat het heel raar was. De hoofderfgenaam van de oude vrouw was de eerlijkste en meest geziene man uit het gouvernement, het hoofd van de adel van dit district. Zijn naam was Jefim Petrowitsj Polenow. Hij schreef aan Fédor Pawlowitsj over de kinderen, maar hij begreep dat van die kant voor de jongens niets te verwachten was (de vader had nooit ronduit gezegd dat hij niets wilde geven, maar hij had ook nooit iets gestuurd). Polenow stelde veel belang in de wezen en hield erg veel van hen, vooral van Alexej, die zijn hele jeugd in zijn huis doorbracht. Op dat feit moet ik de aandacht van de lezer vestigen.

En als de kinderen goed opgevoed waren en algemeen ontwikkeld, dan hadden ze dat alleen aan Jefim Petrowitsj te danken. Zulke edele en humane mensen treft men heel zelden aan. De tweeduizend roebel, die de generaalsvrouw hun had nagelaten, bewaarde hij, en toen ze meerderjarig waren, waren deze met de rente aangegroeid tot het dubbele. De onkosten voor hun opvoeding en studie heeft hij zelf bekostigd, wat natuurlijk veel meer was, dan de generaalsvrouw nagelaten had. Ik zal voorlopig geen bijzonderheden van hun kinderjaren vertellen, alleen de hoofdzaak.

De oudste Iwan, was een sombere en gesloten jongen, maar niet laf; en op tienjarigen leeftijd begreep hij reeds, dat zij behoorden tot die kinderen, die genadebrood eten bij vreemde mensen, en dat zij een vader hadden, over wie het een schande was te spreken.

Hij was van kind af aan een bijzonder begaafde leerling op school en was, ik weet niet op welke manier, op zijn dertiende jaar al intern in het Moskouse gymnasium, bij een beroemde en ervaren pedagoog, een vriend van Jefim Petrowitsj. Iwan zelf vertelde later, dat hij dat te danken had aan Jefim Petrowitsj, die overvloeide van goedheid voor hem, en geoordeeld had, dat Iwan met zijn aanleg absoluut door een geniaal pedagoog onderricht moest worden. Trouwens, toen Iwan aan de universiteit kwam, waren Jefim Petrowitsj en de pedagoog beiden al dood. Jefim Petrowitsj had het geld van de kinderen goed beheerd, maar het heel onhandig belegd, zodat het een geruimen tijd duurde

voordat Iwan het in handen kon krijgen. De eerste jaren aan de universiteit had hij het daarom heel krap en moest hij zelf voor zijn eigen onderhoud en studie zorgen. Ik moet hierbij opmerken, dat hij zijn vader nooit om iets gevraagd heeft; misschien uit minachting en trots, maar misschien ook wel uit de instinctieve overtuiging dat hij van hem toch geen cent los zou krijgen. Hoe het ook zij, de jonge man liet de moed niet zakken, en vond werk: ten eerste gaf hij lessen voor twintig kopeken per uur, en verder liep hij alle redacties van de couranten af, met kleine artikeltjes, niet langer dan tien regels, over de kleine gebeurtenissen van de dag, onder het pseudoniem: „een ooggetuige". Die artikeltjes waren, naar men zei, heel goed in elkaar gezet en werden graag opgenomen. Zijn praktische geest zei hem, dat hij ver uitstak boven alle andere arme mensen, die dag en nacht de redacties aflopen en niets beters kunnen doen dan de redacteurs smeken om vertaal- of kopieerwerk.

Iwan Fjodorowitsj heeft zijn relaties met die redacties nooit verbroken en gedurende zijn laatste jaren aan de universiteit publiceerde hij talentvolle kritieken over allerlei boeken in de couranten, zodat zijn naam in de literaire kringen bekend werd, ofschoon hij pas in de laatste tijd de aandacht van een wijdere kring van lezers op zich vestigde. Het was een heel merkwaardig geval. Hij had toen pas zijn tweeduizend roebel in handen gekregen en was van plan naar het buitenland te gaan. Enige dagen van tevoren had hij in een vooraanstaand blad een belangwekkend artikel geschreven; het trok de aandacht, omdat hij natuurkundige was en het artikel de kerkelijke rechtspraak behandelde. Dit vraagstuk was reeds, sinds geruime tijd, door de couranten aangevat. Hij gaf slechts een kritiek daarover en sprak zijn eigen mening uit. Het merkwaardige van het artikel lag in de toon waarin het gesteld was. De aanhangers van de kerk beschouwden hem onmiddellijk als een van de hunnen. En de tegenstanders, de atheïsten zelf, begonnen ook hem toe te juichen. Eindelijk hebben de verstandige mensen uitgemaakt, dat het hele artikel niets dan een parodie op beide partijen was.

Ik haal dit aan, omdat dit artikel indertijd tot in het klooster van onze stad, dat zich erg voor deze kwestie interesseerde, was doorgedrongen, en daar grote verwarring stichtte. Toen men te weten kwam, dat de schrijver uit dezelfde stad afkomstig was, en bovendien nog de zoon van Fjodor Karamazow, stelde men er nog meer belang in. En toevallig gebeurde het, dat de schrijver van het artikel tegelijkertijd zelf in de stad verscheen.

Waarom kwam hij toen bij ons? — dat is iets wat ik mij herinner, mij dikwijls met onrust te hebben afgevraagd. De reden van deze noodlottige komst, die het begin was van zovele rampzalige gebeurtenissen, is voor mij altijd onverklaarbaar gebleven. Het was onbegrijpelijk, dat een dergelijke jonge man,

hoogmoedig, geleerd en voorzichtig, in zo'n afschuwelijke omgeving bleef, in het huis van een vader, die hem gedurende zijn gehele leven verloochend had, een vader, die hem niet kende, zich hem niet herinnerde, en die hem, voor niets ter wereld, geld zou geven, al had hij erom gevraagd: een vader, die voortdurend in doodsangst zat, dat een van zijn zoons hem geld zou vragen. En zo'n jonge man neemt zijn intrek in het huis van zijn vader, blijft er één maand, twee maanden, en kan uitstekend met hem opschieten. Dat heeft niet alleen mij, maar ook vele anderen verbaasd.

Pjotr Alexandrowitsj Mioesow, over wie ik reeds eerder gesproken heb, een verre verwant van de eerste vrouw van Karamazow, was toevallig ook uit Parijs teruggekomen, om zich voorgoed op zijn landgoed te vestigen. Ik herinner mij, dat diezelfde Mioesow meer dan iemand anders verbaasd was, toen hij de jonge man had leren kennen en dikwijls wetenschappelijke disputen met hem hield. „Hij is trots," zei hij tot ons. „Hij zal altijd in staat zijn in zijn eigen onderhoud te voorzien; hij heeft nu zelfs genoeg geld om naar het buitenland te gaan, en hij blijft hier. Ik begrijp er niets van. Het is zeker, dat hij niet bij zijn vader gekomen is om geld te vragen, alleen al omdat hij het toch nooit gekregen zou hebben. Van drinken en een onzedelijk leven heeft de jongen altijd een afschuw gehad en het merkwaardigste is, dat de oude man zonder hem geen stap meer doen kan!" En dat was inderdaad zo. De jonge man had schijnbaar invloed op zijn vader, want niettegenstaande de oude erg koppig was, begon hij zich toch fatsoenlijker te gedragen...

Alleen de laatste tijd bleek het, dat Iwan gekomen was op verzoek van zijn broer Dmitri, die ik toen ook voor het eerst leerde kennen. De broers hadden er reeds lang over gecorrespondeerd; nog uit Moskou. De zaak waarover ik spreek, en waarvan ik later de bijzonderheden vertellen zal, ging eigenlijk meer Dmitri aan. Maar ook toen ik van die zaak op de hoogte was, is het toch altijd een raadsel voor mij gebleven: „Waarom is hij gekomen?"

Ik moet u zeggen, dat Iwan altijd getracht heeft om zijn broer Dmitri en zijn vader bij elkaar te brengen. Dmitri voerde toen in optima forma een proces tegen zijn vader.

Ik herhaal dat de gehele familie voor het eerst in haar leven bij elkaar was en eerst toen met elkaar kennis maakte. Alleen de jongste, Alexej, was al langer dan een jaar in onze stad; hij was veel eerder dan zijn broers gekomen. Over die Alexej is het mij het moeilijkste om te vertellen. Ik moet het echter uitvoerig doen, voordat ik hem een plaats in mijn roman kan geven. Ik moet ook nog opmerken, dat ik gedwongen ben, mijn toekomstige held van het begin af aan de lezer voor te stellen in de kloosterkleding van een lekenbroeder. Hij was reeds bijna een jaar in ons klooster en was van plan daar zijn leven lang als monnik te

blijven.

IV

DE DERDE ZOON ALJOSJA

Hij was toen twintig jaar (zijn broer Iwan was vier en twintig en zijn oudste broer Dmitri acht en twintig). Allereerst moet ik opmerken, dat de jongen, Aljosja, allerminst een dweper was of mystiek aangelegd. Ik moet u vooruit mijn volle mening daarover zeggen: hij was iemand, die te vroeg van „de Mens" ging houden, en dat hij zijn leven in het klooster wilde doorbrengen, was alleen omdat hij de slechtheid van de mensheid wilde ontvluchten, en zich overgeven aan zijn liefde voor zijn naasten.

Die weg had hij uitgekozen omdat hij in ons klooster de Starets[1] Zosima ontmoet had, van wie hij erg veel ging houden. Ik heb trouwens al eerder gezegd dat de jongen, reeds van zijn kinderjaren af enigszíns vreemd was. Hoewel hij pas vier jaar oud was toen zijn moeder stierf, had hij haar gezicht en haar liefkozingen toch zo goed onthouden, dat haar beeld levenslang in zijn ziel gegrift stond.

— Als levend zie ik haar altijd voor me. Zulke herinneringen kunnen in de ziel van een mens van nog veel jeugdiger leeftijd af, van het tweede jaar af reeds bestaan.

Die herinnering was als een lichtpunt op een groot donker schilderij, dat helemaal in de duisternis verdwenen was, en waarvan alleen dat lichtpuntje nog zichtbaar was. Zo was in zijn ziel levenslang dat beeld gebleven: hij zag altijd een stille zomeravond, een open raam, waardoor de schuine stralen van de ondergaande zon naar binnen vielen (altijd zag hij die zonnestralen), in de hoek van de kamer een Icoon, met een brandend lichtje ervoor, en voor de Icoon geknield, krampachtig snikkend, zijn moeder, die hem vast in de armen gekneld hield, biddend voor zijn heil, alsof zij de Godsmoeder smeekte hem in bescherming te nemen... Dan komt plotseling de Njanja[2] de kamer binnen en neemt hem uit haar armen weg. Dat was alles, maar nimmermeer zou hij dat mooie, extatische gezicht van zijn moeder vergeten. Hij hield er niet van om daarover te spreken. In zijn kinderjaren was hij erg gesloten en niet expansief, maar dat was niet uit lafheid of omdat hij mensenschuw was; hij kon alleen niet verdragen, dat anderen zich zouden mengen in zijn gedachten, die hij met zichzelf in zijn eigen ziel wilde uitvechten. Zijn overpeinzingen kwamen hemzelf zo belangrijk voor, dat hij vond dat andere mensen er niets mee te

maken hadden. Misschien vergat hij in die momenten ook de mensen wel geheel en al. En toch hield hij van de mens. Hij geloofde in hen, nooit vond hij iemand dom of naïef, maar zoals later bleek, wilde hij alleen geen rechter over de daden van de mensen zijn. Het scheen dat hij de mensen alles toestond goed en kwaad — zonder hen te veroordelen. Maar over hun slechtheid was hij dikwijls zielsbedroefd. Dat was nog niet genoeg — hij ging zo ver, dat zelfs reeds in zijn jeugd, niemand met een enkele daad zijn verwondering kon opwekken. Toen hij twintig jaar oud was en bij zijn vader kwam, te midden van de liederlijke onzedelijkheid van diens omgeving, veroordeelde hij niets, maar hij was zo rein van ziel, dat hij zwijgend heenging. In het begin vertrouwde zijn vader, die zelf een klaploper was, hem niet, maar ten slotte kwam er in zijn ziel zo'n grote liefde voor de jongen, als hij nog nooit in zijn hele leven voor iemand gevoeld had, voor de jongen in zijn ziel kwam.

Trouwens allen die de jongen ontmoetten, van dat hij nog een klein kind was af, hielden van hem. Toch kwam hij reeds op zo jeugdigen leeftijd in het huis van zijn weldoener Jefim Petrowitsj Polenow, dat niemand er hem van verdenken kon, dat hij kunstmatig, uit berekening de liefde van iedereen tot zich trok. Die gave om voor iedereen zo goed te zijn, dat men wel van hem houden moest, had hij van God bij zijn geboorte meegekregen. Het was precies zo met hem op school; hij behoorde tot dat soort kinderen, die in het algemeen door hun schoolmakkertjes gewantrouwd, gehaat en bespot worden. Hij hield er bijvoorbeeld van, zich van zijn kameraden af te zonderen, te zwijgen en in zijn eentje te lezen, en toch hielden ze allen van hem. En men kan zonder overdrijving zeggen, dat hij gedurende zijn schooltijd de lieveling van de gehele school was. Hij was altijd in zichzelf gekeerd, maar toch voelden de jongens, dat hij niet zwaarmoedig was; en hoewel hij zichzelf nooit op de voorgrond wilde plaatsen, wisten ze toch dat hij voor niemand bang was en helemaal niet hooghartig. Op een belediging reageerde hij nooit, en dikwijls begon hij zelf met degene, die hem beledigd had zó te spreken, alsof er nooit iets tussen hen gebeurd was, en dat was niet omdat hij de belediging vergeten was, maar omdat hij het eenvoudig niet voor een belediging hield, en dat was, wat de andere kinderen zo in verrukking bracht. Eén karaktertrek van hem wekte altijd spot op, en wel, dat hij overdreven rein van ziel was. Hij kon geen ruwe woorden of schandelijke praatjes over vrouwen aanhoren. Dat was nog zo toen hij al op het gymnasium was, en tot mijn spijt waren schandelijke woorden en gesprekken daar zeer in zwang. De jongens, die in hun ziel helemaal niet verdorven waren, bijna nog kinderen, spraken over dergelijke onderwerpen, hadden zulke onzedelijke foto's, dat een soldaat erover blozen zou.

En dat is nog niet genoeg, ik geloof zelfs dat onze soldaten niet eens de

betekenis weten van de pornografie, waarvan onze betere standen zo goed op de hoogte zijn.

Het was natuurlijk nog geen innerlijke verdorvenheid, maar uiterlijk leek het er véél op. En dat deden die onschuldige kinderen, uit een soort bravoure. Toen zij zagen dat Aljosja Karamazow bij zulke gesprekken zijn vingers in zijn oren stak, trokken zij zijn handen weg, schreeuwden hem de schandelijkste woorden, die men zich voorstellen kan toe, totdat hij zich van hen losrukte, en op de grond viel. Maar dan stond hij op, zonder de minste boosheid te tonen, en liep slechts zwijgend van hen weg. Eindelijk lieten ze hem met rust en plaagden hem nooit meer met de bijnaam van „meisje". Integendeel zij keken naar hem met bewondering en beklaagden hem alleen, dat hij op dit gebied zo onontwikkeld was.

Wat de studie betreft, behoorde hij altijd tot een van de besten, doch de eerste was hij nooit.

Toen Jefim Petrowitsj gestorven was, bleef Aljosja nog twee jaar lang op het gymnasium van de gouvernementsstad. De ontroostbare weduwe vertrok met de gehele familie, die alleen uit vrouwen bestond, voor lange tijd naar Italië, en Aljosja kwam terecht in het huis van twee dames, die hij nooit eerder ontmoet had; verre verwanten van Jefim Petrowitsj.

Op welke voorwaarden, hij in dat huis gekomen was, wist hij zelf niet. Een karakteristieke trek van zijn karakter was, dat hij nooit wist op wiens kosten hij leefde of wie voor hem betaalde; of hij geld had of niet, daar bekommerde hij zich nooit om. Geldzaken waren hem totaal onverschillig. Wat dat betreft, was hij het volmaakte contrast van zijn broer Iwan, die gedurende de eerste twee jaren van zijn studententijd niets had en al heel vroeg begreep, dat hij op andermans kosten moest leven. Maar die eigenaardige karaktertrek van Alexej kon men niet streng beoordelen: iemand die hem een beetje kende, wist dat hij behoorde tot dat soort mensen, die, als zij een groot kapitaal in handen krijgen, het zonder de minste aarzeling weggeven aan de eerste de beste, die erom vraagt. In het algemeen gesproken kende hij de waarde van het geld absoluut niet. Hij kreeg dikwijls zakgeld, zonder erom te vragen en, zonder dat hij wist wat hij ermee doen moest, verdween het. Pjotr Alexandrowitsj Mioesow, die later Aljosja leerde kennen, zei van hem het volgende: „Hij is misschien de enigste mens, die, als hij op een goede dag helemaal alleen, zonder een cent op zak, op straat staat, niet van honger en kou zal omkomen. Hij zal direct een uitweg vinden zonder er moeite voor te doen, want iedereen zal zich gelukkig gevoelen om hem op de een of andere manier te kunnen helpen, en hijzelf zal daardoor in het minst niet vernederd worden."

Het gymnasium heeft hij niet afgelopen, hij had er nog een jaar moeten

blijven, maar hij zei op een goede dag tegen de dames, dat hij naar zijn vader ging. De dames wilden hem niet laten gaan en verboden hem ook zijn horloge te verpanden om aan geld voor de reis te komen, die trouwens heel goedkoop was. Maar ten slotte gaven zij hem toch geld, kleren en ondergoed; in het kort een hele uitzet. Maar de helft van het geld gaf hij hun terug, zeggende dat hij genoeg had, omdat hij derde klas kon reizen. Toen hij in onze stad kwam, en de eerste vraag van zijn vader was, waarom hij weggegaan was, voordat hij het gymnasium had afgelopen, antwoordde hij daar volgens zijn gewoonte niet op. Later bleek het, dat hij gekomen was, om het graf van zijn moeder te bezoeken; maar dat was toch waarschijnlijk niet de enigste reden. Eigenlijk wist hij zelf niet welke kracht van zijn ziel hem plotseling naar een andere stad gedreven had, een anderen noodlottige weg op. Zijn vader kon hem niet zeggen, waar het graf van zijn moeder was; hij was nooit bij haar graf geweest en omdat er zovele jaren verlopen waren, had hij geheel vergeten, waar zij begraven was...

Hier heb ik de gelegenheid om een paar woorden over Fjodor Pawlowitsj te zeggen. Geruime tijd was hij niet in onze stad geweest. Drie, vier jaar na de dood van zijn vrouw, was hij naar Zuid-Rusland, naar Odessa, vertrokken, waar hij al die tijd met allerlei soort Joden omging, zoals hij zelf vertelde. Ik denk, dat die Joden hem de kunst geleerd hebben om geld bij elkaar te garen. Drie jaren voor Aljosja's komst, was hij weer in onze stad verschenen. Zijn oude kennissen vonden hem erg verouderd, hoewel hij nog helemaal niet zo oud was. Hij gedroeg zich nog brutaler en onhebbelijker dan vroeger: hij maakte van zichzelf een sjoet[3] en liet anderen ook als sjoet voor hem optreden. Hij was altijd onzedelijk geweest, maar nu was hij nog liederlijker geworden. Hij was de stichter van een hele massa kroegen in onze stad. De mensen hielden hem voor iemand, die niet minder dan honderdduizend roebel in zijn bezit had. Bij voorkomende gevallen gaf hij ook wel geld te leen, maar natuurlijk alleen tegen een heel betrouwbaar onderpand. Intussen was hij veel slapper geworden, zaken kon hij bijna niet meer doen, hij vatte de ene zaak na de andere aan zonder ze te voleindigen, dronk erg veel en als niet dezelfde Grigorij hem als een gouverneur opgepast had, dan zou hij waarschijnlijk volkomen te gronde zijn gegaan.

De komst van Aljosja had een morele uitwerking op hem. Er was iets ontwaakt in de ziel van de oude man, wat al lang en lang dood was. „Weet je," zei hij dikwijls tot Aljosja, hem nadenkend opnemend, „dat jij erg op haar lijkt, op de krankzinnige." Zo noemde hij de moeder van Aljosja. Grigorij wees hem het graf van zijn moeder. Hij ging met hem naar het stadskerkhof en in een afgelegen hoekje bracht hij hem bij een goedkoop, maar goed onderhouden ijzeren hekje, waarbinnen een steen stond met de naam en data van geboorte en overlijden. Daaronder stond iets wat op een gedichtje leek, zoals men dikwijls op

de graven van de kleine middenstand aantreft. Tot Aljosja's verwondering werd het graf helemaal door Grigorij zelf onderhouden, en was hij het, die op zijn eigen kosten het hekje en de steen erop geplaatst had. Hij had zo dikwijls met Fjodor Pawlowitsj over dit graf gesproken, zonder dat deze er ooit op geantwoord had, dat, toen hij naar het Zuiden vertrokken was, Grigorij het zelf in orde gemaakt had. Aljosja voelde op het graf van zijn moeder geen ontroering. Hij luisterde zonder een woord te zeggen naar alles wat Grigorij hem over het onderhoud van het graf vertelde, keerde zich om en ging zwijgend heen. En misschien wel gedurende een heel jaar zocht hij het graf niet meer op. Maar deze gebeurtenis had op Fjodor Pawlowitsj een eigenaardige en onverwachte uitwerking. Hij nam duizend roebel, ging naar het naastbijliggende klooster en gaf het uit naam van zijn vrouw, niet Aljosja's moeder, maar zijn eerste vrouw, Adelaïda Iwanowna, die hem geslagen had, om voor haar ziel te laten bidden. Diezelfde avond was hij stomdronken en zat tegen Aljosja te schelden op de monniken. Hij was nooit godsdienstig geweest, waarschijnlijk had hij zelfs nooit in zijn leven voor een Icoon een kaars van vijf kopeken opgezet. Doch zulke wonderlijke, buitensporige gevoelens kan men dikwijls bij dergelijke mensen aantreffen.

Ik heb reeds gezegd dat hij erg dik en vadsig geworden was; in die tijd stonden de tekenen van zijn losbandig leven op zijn gezicht te lezen. Behalve de dikke wallen onder zijn ogen, die altijd achterdochtig en boosaardig spottend rondkeken, behalve een massa diepe rimpels op zijn klein, vet gezicht, stak onder zijn scherpe kin een grote Adamsappel uit, wel zo groot als een portemonnee, wat hem een afschuwelijke, wellustige uitdrukking gaf. Als men daarbij nog voegt zijn grote roofdierachtige mond met dikke lippen, waartussen afgebrokkelde stompjes van half verrotte tanden zichtbaar waren, en dat bij ieder woord, dat hij sprak, het speeksel tussen zijn lippen liep, dan kan men zich een voorstelling van zijn uiterlijk maken. Hij bespotte zelf zijn gezicht, maar hij was er toch mee ingenomen. Bijzonder mooi vond hij zijn neus, niet erg groot, maar dun en gebogen: „een echte Romeinse neus, met de Adamsappel geeft dat een gelijkenis met een oud Romeinse patriciër, uit de tijd van de ondergang."

Hij was er zelf schijnbaar echt trots op.

Enige tijd nadat Aljosja bij het graf van zijn moeder geweest was, zei hij, dat hij van plan was in het klooster te gaan, dat de monniken er niets op tegen hadden en hem als lekenbroeder wilden opnemen. Hij sprak erover met zijn vader om een officiële toestemming van hem te verkrijgen. Zijn vader wist al, dat de starets Zosima, die in het klooster woonde, een diepe indruk op zijn „stille" jongen had gemaakt.

— Ja natuurlijk, de starets is de eerlijkste monnik, die er in het hele klooster

is, zei hij tot zichzelf, nadat hij Aljosja aangehoord had en bijna geen verwondering over zijn verzoek getoond had. O daarheen wil je, mijn stille jongen?

Op dat ogenblik was hij half dronken, plotseling glimlachte hij met zijn roofdierachtige glimlach en zei listig:

— Ja, dat heb ik wel kunnen denken, jongen, dat je daarmee eindigen zou. Stel jij je dat voor? Ik wist dat je weg daarheen voerde. Nou ja, je hebt tweeduizend roebel, dat is je eigen geld, dat je meenemen kunt. En ik zal jou, mijn engel, nooit in de steek laten. Als het nodig is, iets in de kas van het klooster te storten zal ik het doen, maar als ze het niet vragen, waarom zouden wij het dan geven? Geld geef je zo weinig uit, precies zoals een kanarievogel korreltjes pikt... Ja, ja... Ik heb gehoord van een klooster waarbij een dorpje is, waar niets dan monnikenvrouwen leven, ik geloof, dat ze daar ook zo genoemd worden. Het zijn er een stuk of dertig, geloof ik. Ik ben daar een keer geweest, het is heel amusant voor een afwisseling. Jammer alleen, dat het te Russisch is, ze moesten er ook een paar Françaises hebben... Maar hier in ons klooster, dat moet ik je toegeven, bestaat zoiets niet. Zij leven ingetogen en vasten altijd. Ja, dat is waar... Dus wil jij naar de monniken? Geloof mij, Aljosja, ik vind het jammer voor je, want werkelijk ik houd erg veel van je... Maar... het komt eigenlijk prachtig uit, jij zult voor ons bidden, wij hebben werkelijk hier in de wereld ontzettend veel gezondigd. Ik heb al dikwijls gedacht, wie zal er voor mij eens een keertje bidden? Bestaat er op de wereld zo'n mens? Mijn lieve jongen, in geloofszaken ben ik erg onervaren, maar ik moet je zeggen, dat ik er dikwijls over nadenk. Het is toch onmogelijk, dat de duivels mij helemaal vergeten zullen en mij, na mijn dood, niet met hun haken naar zich toe zullen trekken? En nu zit ik te denken: haken, hoe komen ze aan die haken, en wat voor haken hebben ze? Van ijzer, maar waar zitten ze die haken te smeden? Hebben ze daar een fabriek? Daar in je klooster denken de monniken natuurlijk, dat er in de hel een plafond bestaat. Ik zou graag in een hel willen geloven, als ze maar zonder plafond is. Het ziet er toch een beetje geheimzinniger uit. Maar in het algemeen blijft dat toch hetzelfde, met een plafond of zonder plafond. En dat is het vraagstuk voor mij, als er geen plafond is, waaraan moeten ze dan hun haken hangen? Dus dan bestaan de haken ook niet, dus met andere woorden zullen ze mij met hun haken niet naar zich toetrekken. En als ze dat niet doen, waar is dan de waarheid op de wereld. *Il faudrait les inventer*. Die haken zijn speciaal voor mij bedacht, voor mij alleen gemaakt, want als je zou weten Aljosja hoe schandelijk zondig ik ben!

— Nee, haken bestaan daar niet, zei Aljosja zacht en ernstig.

— Ja, ja het is alleen een legende over die haken, ik weet het, ik weet het. Een Fransman heeft de hel ook goed beschreven: *J'ai vu l'ombre d'un cocher, qui*

avec l'ombre d'une brosse frottait l'ombre d'une carosse.[4] Dus weet je zeker, dat er geen haken zijn? Nu, lieve jongen, als jij bij de monniken bent, zal je leren anders te spreken. Trouwens kind, ga daarheen en vind eindelijk de waarheid, en kom terug om het ons te vertellen: het zal toch gemakkelijker zijn te sterven als je weet, wat daar in de andere wereld is. En het zal voor jou ook veel beter en behoorlijker bij de monniken zijn dan hier bij mij, die eeuwig dronken ben en altijd met de meiden op stap... Maar jou bederft dat toch niet, jij bent rein als een engel. En ik geloof dat ook in het klooster niets je zal beïnvloeden, daarom stem ik toe, dat je daarheen gaat. Jij zult een beetje branden en uitblussen, je zult genezen en bij mij terugkomen en ik zal op je wachten: ik voel dat jij de enigste op de hele wereld bent, die mij niet veroordeelt. Het is onmogelijk dat ik dat niet voelen zou..."

De oude barstte in snikken uit. Hij was sentimenteel. Hij was boosaardig, maar sentimenteel.

V

DE STARTSI

Misschien zal iemand van mijn lezers denken, dat mijn held een ziekelijke, extatische, weinig ontwikkelde natuur was, een bleke dromer, een uitgeput, uitgemergeld, klein mannetje... Neen, integendeel, Aljosja was toen ter tijd een jongen van negentien jaar, sterk en gezond als iets, met een frisse kleur, en een heldere blik in zijn mooie ogen; de gezondheid straalde van hem uit. Hij was heel knap, flinkgebouwd, had bruin haar, bijzonder mooie, regelmatige gelaatstrekken, een ovaal gezicht, met glanzende, donkergrijze, wijd van elkaar geplaatste ogen. Hij was meestal in gedachten verzonken, altijd kalm en rustig. Iemand zal mij misschien tegenwerpen, dat rode wangen, mysticisme en fanatisme niet uitsluiten, maar volgens mij was Aljosja vóór alles een realist. Toen hij in het klooster kwam, geloofde hij natuurlijk aan wonderen, maar wat mij betreft, denk ik niet, dat een realist door wonderen tot het geloof gebracht wordt. Een overtuigd realist, die niet gelovig is, zal altijd in zichzelf de kracht vinden om niet aan wonderen te geloven. En zelfs als het wonder als een feit voor hem staat, zal hij eerder aannemen, dat hij het met zijn gevoelens waarneemt, dan dat het een reëel feit is. Ingeval hij het wonder aanvaardt, zal hij eerder denken, dat het geen wonder is, maar een natuurlijk feit, waarvan hij vroeger niets af wist. Een realist gelooft niet door het wonder, maar het wonder ontstaat door zijn geloof. Als een realist gelooft, is het alleen door zijn realisme. Toen de Apostel Thomas zei, dat hij nooit zou geloven, voor hij het wonder aanschouwd had, heeft hij het wonder ook moeten zien en toen zei hij: „Gij zijt mijn God". Heeft het wonder hem doen geloven? Blijkbaar niet. Hij geloofde alleen, omdat hij wilde geloven en omdat hij in het diepste van zijn ziel reeds geloofde, zelfs op het blik, dat hij zei: „Ik zal niet geloven, voordat ik het zie".

Misschien zal iemand denken, dat Aljosja dom was, onontwikkeld, dat hij het gymnasium niet afgelopen had, enzovoorts... Het is waar, dat hij het gymnasium niet beëindigd had, maar zeggen, dat hij dom of onontwikkeld was, zou heel onrechtvaardig zijn. Ik moet alleen herhalen, wat ik vroeger reeds gezegd heb, hij koos zijn weg alleen daarom, omdat hij in het kloosterleven zijn ideaal vond, en omdat hij verlangde dat zijn ziel van de duisternis in het licht zou komen. Behalve dat, was hij een jongen, die van nature buitengewoon eerlijk was; hij eiste en zocht de waarheid en geloofde in haar. Hij verlangde van zichzelf een

heldendaad en had de absolute zekerheid, dat hij die eens doen zou, welk offer het hem ook zou kosten, al zou hij zijn leven ervoor moeten geven. Helaas weten die jonge mensen niet, dat dat het gemakkelijkste van alle offers is. Maar stel hun eens voor, vijf jaren van hun jeugd op te offeren voor een moeilijke, zware studie; of bijvoorbeeld zich op te offeren voor dezelfde waarheid te midden van de mensheid, wat misschien tienmaal zoveel krachten van iemand eist, dan in het klooster te gaan; zo'n offer gaat bijna altijd boven de krachten van de mens. Aljosja had de weg gekozen, die heel weinigen kiezen, maar met hetzelfde verlangen naar een offer. Hij had ernstig nagedacht over het bestaan van God en de onsterfelijkheid van de ziel en had onmiddellijk tot zichzelf gezegd: „Ik wil leven voor die onsterfelijkheid, en halve gevoelens en schipperen erken ik niet." Hij zou natuurlijk een even radicaal besluit genomen hebben als hij tot de overtuiging gekomen was, dat er geen onsterfelijkheid van de ziel en geen God bestond; dan zou hij ongetwijfeld tot het kamp van de atheïsten of socialisten overgegaan zijn. (Socialisme is niet alleen een arbeidersvraagstuk, maar tevens een vraagstuk van atheïsme het vraagstuk van de toren van Babel, die zonder God gebouwd werd en niet de hemel bereikte maar neerstortte op de aarde.)

Voor Aljosja was het onmogelijk verder te leven, zoals hij tot. nu toe geleefd had. Er staat geschreven: „Doe afstand van alles en volg Mij, indien ge volmaakt wilt zijn." En Aljosja zei tot zichzelf: „Het zou geen heldendaad zijn, als ik twee roebels weg gaf en in plaats van Hem te volgen, alleen maar voor de ochtendmis naar de kerk ging." Dat was voor hem onmogelijk. In zijn jeugdherinnering was waarschijnlijk nog duidelijk het beeld gebleven van de ochtenddienst in ons klooster, waarheen zijn moeder hem altijd meenam. Misschien waren het ook die schuine zonnestralen, voor de Icoon, -die zo diep in zijn herinnering gegrift stonden en zijn moeder, die zo hartstochtelijk voor hem bad. Hij kwam in onze stad, geheel door zijn eigen gedachten beziggehouden, misschien wel om te zien hoe het hier stond, of hier alles werd weggegeven of alleen maar de twee roebels, maar toen ontmoette hij in het klooster de starets...

De starets, zoals ik u reeds vroeger gezegd heb, was de starets Zosima. Hier moet ik met enige woorden uitleggen, wat de startsi [5]) eigenlijk zijn. Jammer, dat ik niet genoeg op de hoogte ben, om dat duidelijk te doen; ik kan er slechts oppervlakkig iets naders van vertellen. Mensen, die het weten kunnen, zeggen dat het pas honderd jaar geleden is, sinds er voor het eerst startsi in onze kloosters kwamen, terwijl zij in het gehele Grieks-Orthodoxe Oosten, in Zanaï en Athos al duizend jaar geleden waren. Men beweert, dat ze bij ons in heel oude tijden, in het begin van het Christendom ook geweest zijn, maar dat zij na de verovering van Rusland door de Tartaren, gedurende de periode van onafgebroken oorlogen en binnenlandse onlusten, die de goede verstandhouding

met het Oosten en Constantinopel verbrak, hier geheel verdwenen zijn. Ze zijn eerst teruggekomen aan het einde van de vorige eeuw, in de persoon van Paisij Welitsjkowskij en zijn volgelingen, die bijna het leven van een heilige voerde. De startsi werden vervolgd, omdat zij iets nieuws voor Rusland waren en heel weinigen zijn er slechts ontkomen, bijvoorbeeld, die van het beroemde Russische klooster „Kozilskaja Optima". Hoe en op welke manier er één in ons klooster gekomen was, kan ik niet zeggen, maar het was reeds de derde generatie van startsi, en Zosima was al oud en ziekelijk en in het klooster was niemand, die hem zou kunnen vervangen. Dat was een belangrijk vraagstuk voor ons klooster, omdat het klooster tot nu toe door niets beroemd was: er waren geen heiligen begraven, er waren geen wonderdoende iconen, het klooster had geen aandeel in de geschiedenis genomen en had het vaderland in de moeilijkste jaren met niets ter zijde gestaan. Bekend was het alleen door de startsi, die duizenden pelgrims tot zich trokken, die van heinde en ver, uit heel Rusland naar het klooster kwamen. Dus wat is een starets? Een starets is iemand, die uw ziel en uw wil in zijn eigen ziel en wil opneemt. Als ge een starets tot uw biechtvader hebt uitgekozen, offert ge hem uw gehele wil op en geeft hem een gelofte, hem volkomen te gehoorzamen en volgens zijn voorschrift offers te brengen. Die onderdanigheid aan een starets, die dikwijls zware boeten oplegt, hebben de mensen geheel vrijwillig op zich genomen, om in dit leven een verbetering voor zichzelf en voor de mens in het algemeen te bereiken. En dit gebeurde niet volgens een dogma, maar louter door een praktijk, die reeds duizenden jaren uitgeoefend werd. Een starets wordt uw biechtvader voor uw leven en men legt een gelofte van volkomen gehoorzaamheid aan hem af. Men vertelt bijvoorbeeld, dat er in de oudste tijden van het christendom een monnik was, die de raad van zijn starets niet opvolgen wilde en wegging naar een ander land, van Syrië naar Egypte; hij offerde alles op voor zijn geloof en toen hij als martelaar de dood gevonden had en hij in zijn kist lag in de kerk, vloog de kist gedurende de rouwmis, uit zichzelf de kerk uit. Drie keer werd de kist teruggebracht en drie keer gebeurde hetzelfde. Eindelijk kwam men te weten, dat die man, die toch zo'n heilig leven geleid had, niet naar zijn starets geluisterd had en daarom kon hij niet zonder diens vergiffenis begraven worden. Men moest de starets opzoeken om hem vergiffenis voor de monnik te vragen en toen pas kon hij rustig begraven worden. Dat is natuurlijk een oude legende, maar ik kan u ook een geschiedenis vertellen, die nu pas gebeurd is; een van onze monniken was naar Athos gegaan en plotseling zei zijn starets tegen hem, dat hij Athos moest verlaten en dat hij eerst naar Jeruzalem moest gaan en vandaar naar Noord-Rusland, naar Siberië: „daar is je plaats, maar niet hier". De monnik was graag in Athos en voelde, dat hij voor het heil van zijn ziel daar moest blijven. Bedroefd

ging hij naar de patriarch te Constantinopel en verzocht, hem van die zware beproeving te verlossen. Maar de patriarch, die de macht over de hele Christenheid in het Oosten heeft, antwoordde hem, dat hij met al zijn macht en dat niemand ter wereld de opdracht van de starets te niet kon doen — dat kon alleen de starets zelf. Zoals u ziet, hebben de startsi een onbeperkte macht over de mensen. En daarom werden de startsi uit vele kloosters verjaagd, maar in ons klooster was dat niet het geval. Mensen van allerlei stand en rang stroomden er heen om voor de starets te biechten en hem om raad voor hun verder leven te vragen. De tegenstanders van de startsi voerden een hele campagne tegen hen. Ze beweerden, dat het beginsel van de biecht verkracht werd, maar dat was niet zo. De biecht werd niet afgenomen volgens de voorschriften van de kerk; de mensen kwamen hun ziel verlichten, door uit te spreken, wat hen bezwaarde. Het eindigde ermee, dat de startsi toch in ons klooster bleven en de mensen van heinde en ver naar hen toekwamen.

Starets Zosima was zestig jaar, zijn vader was een landgoedbezitter en hij zelf was in zijn jeugd officier in de Kaukasus geweest. Wat het was, weet ik niet, maar waarschijnlijk werd Aljosja door een geheimzinnige kracht tot hem aangetrokken. Aljosja woonde in de cel van de starets, die erg op hem gesteld was en hem toestond bij hem te wonen. Ik moet nog opmerken, dat Aljosja door geen enkele gelofte gebonden was en het klooster verlaten kon en zolang wegblijven als hij zelf wilde. Zijn monnikendracht droeg hij vrijwillig, om zich niet te onderscheiden van de andere monniken in het klooster. Misschien vond hij het zelf ook wel interessant; het is heel goed aan te nemen, dat de eer en de roem, die Zosima omringden, op Aljosja's jeugdige ziel invloed uitoefenden. Van Zosima vertelde iedereen, dat hij in de loop van de jaren zoveel biechten in zich opgenomen had, zovele zelfbeschuldigingen van de mensen gehoord had, dat hij zo'n mensenkennis gekregen had, dat hij niet eens meer hoefde te vragen, met welke bezwaren de mensen bij hem kwamen maar dat hij het dadelijk zelf zag. Hij bracht de mensen soms in verlegenheid en angst omdat hij bij de eerste blik wist met welke klachten zij bij hem kwamen. Tot grote verwondering van Aljosja gingen de mensen, die vol zorgen en bekommernis bij de starets kwamen, geheel opgelucht en met verheugd gezicht van hem heen. Aljosja was ook verbaasd, dat starets Zosima nooit streng was, integendeel hij was altijd vriendelijk en opgewekt in zijn omgang met de mensen. De monniken vertelden dat hij het meest met zijn ziel gehecht was aan hen, die het zwaarst gezondigd hadden. Onder de monniken zelf waren er sommigen, die afgunstig van Zosima waren en kwaad van hem spraken, maar dat waren er slechts weinigen. Zo was er bijvoorbeeld in ons klooster één heel, heel oude monnik, die uit afgunst, een gelofte van eeuwig zwijgen en vasten had afgelegd, maar het merendeel van de

kloosterlingen was op de kant van Zosima en had hem hartelijk en oprecht lief. Sommigen hadden zelfs een fanatieke verering voor hem; zij hadden de vaste overtuiging, dat er na Zosima's dood onmiddellijk een wonder van hem zou uitgaan en zij verwachtten daardoor veel roem voor het klooster. In de wonderdoende kracht van de starets had Aljosja een absoluut geloof, precies zoals in de oude legende van de monnik, wiens kist uit de kerk vloog. Hij zag hoe vele mensen, die met zieke kinderen, met verlamden of kreupelen bij de starets kwamen, om bij hem genezing te zoeken, enige tijd later terugkwamen om hem te bedanken voor hun genezing of hun redding. Of dat een wonderbaarlijke genezing was, of een natuurlijke, door het overgaan van de ziekte, vroeg Aljosja zich niet af; hij geloofde in de geestelijke kracht van zijn leraar en de roem van de starets was zijn eigen triomf. Zijn hart trilde en zijn ogen schitterden als de starets uit zijn cel kwam en toetrad op de menigte pelgrims, eenvoudige lieden, die van heel Rusland naar hem toestroomden, om hem alleen maar te zien en zijn zegen te vragen. Zij vielen voor hem op de knieën, zij weenden, zij kusten zijn voeten, zij kusten de grond, waarop hij liep, zij hielden hem hun kinderen voor en brachten op een draagbaar de zieken, die zich niet bewegen konden. De laatste tijd was de starets zo zwak, dat hij geen kracht had uit zijn cel te komen en de pelgrims wachtten dagenlang op hem. Aljosja begreep heel goed, waarom zij hem zo liefhadden, waarom zij voor hem neerknielden en huilden wanneer zij hem zagen. Hij begreep, dat voor de ziel van een eenvoudige Rus uit het volk, die gemarteld wordt door zijn zware arbeid, door zijn verdriet en hoofdzakelijk door de onrechtvaardigheid, die hij steeds te verduren heeft, en ook nog door de eeuwige zonde van zichzelf en van de hele wereld, er geen grotere behoefte bestaat, dan iets heiligs te vinden, naar dat heilige toe te komen, ervoor neer te knielen en raad te vragen: „Als wij verzonken zijn in onwaarheid en zonde, is er tenminste ergens op de wereld een heilige, die de waarheid kent; de waarheid is dus niet uitgeroeid op de wereld, en zal van die heilige op ons overgaan en dan zal op de aarde de vrede en het heil komen, die ons beloofd waren." Aljosja wist, dat het volk zo voelde en redeneerde en, evenals het volk, geloofde hij, dat de starets iemand was, die Gods waarheid kende. De overtuiging, dat de starets na zijn dood het klooster roem zou brengen, leefde in de ziel van Aljosja sterker dan misschien bij wie ook in het klooster. In het algemeen vlamden de laatste tijd in zijn ziel al sterker en sterker een innerlijke verrukking en verwachting op. Het deed er voor zijn gevoelens niet toe, dat de starets slechts één enkele persoon was, die de waarheid in zich droeg: „het doet er niet toe, hij is heilig en heeft zoveel heiligheid in zich en is zo doordrongen van de waarheid, dat hij het volk erin zal laten delen, opdat wij allen door hem heilig worden en elkaar zullen gaan liefhebben; en er zullen

geen rijken en armen meer zijn, geen beledigden en vernederden, maar allen zullen Gods kinderen zijn en op de wereld zal het rijk van Christus komen". Dat waren de dromen van Aljosja's ziel.

Ik denk, dat de komst van de beide broers, die hij nog niet kende, een grote indruk op hem gemaakt heeft. Met zijn halfbroeder Dmitri kon hij beter overweg, dan met zijn broer Iwan, hoewel deze eerder was aangekomen. Hij was erg verlangend geweest om zijn broer Iwan te leren kennen, maar hoewel deze reeds twee maanden in de stad was en zij elkaar dikwijls zagen, kwam Aljosja hem toch niet nader. Aljosja was zelf erg zwijgzaam en deed alsof hij ergens op wachtte, of hij zich voor iets schaamde; zijn broer Iwan keek in het begin erg nieuwsgierig naar hem, maar deed toen of hij hem helemaal niet meer opmerkte. Dat maakte Aljosja erg verlegen; hij schreef die onverschilligheid van zijn broer voor hem toe aan het verschil in leeftijd en vooral aan het verschil in ontwikkeling. Maar soms dacht hij er ook heel anders over: die onverschilligheid van Iwan voor hem kwam waarschijnlijk voort uit de een of anderen karaktertrek die hij, Aljosja, niet kende. Misschien werden zijn gedachten door iets ernstigs en belangrijks in beslag genomen, misschien streefde hij naar een doel, dat heel moeilijk te bereiken was en merkte hij daarom niets en niemand uit zijn omgeving op. Soms dacht hij ook, dat het de minachting was van een geleerd atheïst voor een eenvoudig, dom lekenbroedertje. Dat Iwan atheïst was, wist hij zeker. Hij was niet in 't minst beledigd door de houding van Iwan voor hem, maar hij wachtte toch met onrust in zijn ziel op het ogenblik, dat Iwan de wens zou krijgen, tot hem te komen. Zijn broer Dmitri sprak met grote verering en bewondering over Iwan. Van Dmitri kwam Aljosja ook te weten van de zaak, die de beide oudste broeders tot elkaar had gebracht. Die toenadering was des te merkwaardiger, omdat Dmitri en Iwan zo verschillend van aard waren: Dmitri was geheel onontwikkeld in vergelijking met Iwan en zij waren beiden zulke contrasten, dat men zich geen broeders kan voorstellen, die minder op elkaar leken.

In die tijd vond de samenkomst van al de leden van die onharmonische familie plaats, in de cel van de starets, welke gebeurtenis op Aljosja zo'n diepe indruk maakte. De reden voor de samenkomst was in werkelijkheid vals. Er waren onenigheden tussen Dmitri en zijn vader over de erfenis van zijn moeder. De verhouding was tot het uiterste gespannen en werd onhoudbaar. Ik geloof dat Fjodor Pawlowitsj de eerste was, die voor de grap het denkbeeld opperde, dat het het beste zou zijn, dat zij zonder bepaald raad te vragen, de zaak gingen uitleggen aan de starets; in de aanwezigheid van zo'n heilig man zouden zij gemakkelijker tot een overeenstemming geraken. Dmitri, die vóór deze gebeurtenis nooit de starets gezien had, dacht dat zijn vader hem schrik wilde

aanjagen met de starets, maar toen kreeg hij gewetenswroeging, dat hij te slecht over zijn vader dacht, en nam diens uitdaging aan. Ik moet nog opmerken, dat Dmitri niet, zoals Iwan, bij zijn vader woonde, maar alleen in een huis, aan het andere einde van de stad. Er kwam bovendien nog bij, dat Pjotr Alexandrowitsj Mioesow, die juist in deze tijd in de stad vertoefde, het een heel goed idee vond. Als liberaal van de veertiger jaren, vrijdenker en atheïst, keurde hij waarschijnlijk het voorstel goed, omdat hij zich verveelde en het een goeie grap vond. Hij wilde het klooster en de heilige ook weleens zien en bovendien was het proces, dat hij met het klooster voerde over de grenzen van zijn landgoed nog niet geëindigd en wilde hij van die samenkomst tevens gebruik maken om met de Igoemen [6]) te spreken: of het misschien mogelijk was, dat de zaak zonder proces, in vrede opgelost zou kunnen worden. Iemand die met zo'n zaak naar een klooster komt, zou misschien beter ontvangen worden dan een gewone nieuwsgierige en hij hoopte, dat hij de starets ook een beetje zou kunnen beïnvloeden. De starets, die reeds geruimen tijd door zijn ziekte gedwongen was in zijn cel te blijven en bijna niemand meer ontving, eindigde met toe te stemmen in de samenkomst, alleen zei hij met een zachte glimlach tot Aljosja: „Wie zal mij het recht geven over hen een rechter te zijn?"

Aljosja was er erg verlegen mee, toen hij van de samenkomst hoorde. Hij begreep, dat Dmitri de enigste was, die de hele zaak ernstig opnam; de anderen zouden komen uit andere lichtzinnige beweegredenen, misschien wel beledigend voor de starets. Zijn broer Iwan en Mioesow kwamen natuurlijk uit louter nieuwsgierigheid en zijn vader waarschijnlijk om een of andere onfatsoenlijke scène te maken, zo maar voor de grap. O, Aljosja zweeg, maar hij kende zijn vader. Ik moet herhalen, dat de jongen helemaal niet zo onnozel was als iedereen dacht. Met een zwaar hart wachtte hij de dag van de samenkomst af. Zonder twijfel vreesde hij, dat een van de zijnen zijn geliefde starets beledigen zou, maar aan de andere kant verlangde hij ernaar, dat eindelijk de familieonenigheden bijgelegd zouden worden. Hij was vooral bang voor de verfijnde, beleefde hatelijkheden van Mioesow, maar ook voor het ironisch zwijgen en de minachtende uitdrukking op Iwan's gezicht. Hij wilde zijn starets ook waarschuwen, hem op de hoogte brengen van wat hij verwachtte, maar hij zei niets. Alleen liet hij een dag van tevoren, door een kennis van hem, aan Dmitri zeggen, dat hij erg van hem hield en van hem verwachtte, wat hij beloofd had. Dmitri wist niet meer, wat hij beloofd had, en antwoordde Aljosja met een briefje, dat hij zijn best zou doen zich voor de „laagheid" goed te houden, maar hoewel hij voor de starets en voor zijn broer Iwan grote verering had, was hij ervan overtuigd dat de samenkomst bijeen was geroepen als een onbehoorlijke komedie, waarin hij een rol moest spelen. „Maar ik zal liever mijn tong afbijten,

dan iets onbetamelijks te zeggen tegen je starets, van wie je zo houdt," eindigde Dmitri zijn brief. Aljosja was daar echter weinig door gerustgesteld.

---

[1] Is bijna een heilige, die als monnik-profeet en trooster voor de zielenpijnen in een klooster leeft.

[2] Njanja, een oude kindermeid.

[3] Sjoet: paljas, in de slechtste betekenis van het woord.

[4] Ik zag de schaduw van een koetsier met de schaduw van een borstel de schaduw van een rijtuig wrijven.

[5] Meervoud van Starets.

[6] Igoemen — hoofd van het Klooster.

BOEK II

EEN ONBEHOORLIJKE SAMENKOMST

I

DE AANKOMST IN HET KLOOSTER

Het was een mooie, zonnige dag in het einde van Augustus. De samenkomst met de starets was bepaald, onmiddellijk na de ochtenddienst in de kerk, om ongeveer halftwaalf. Onze kloosterbezoekers zijn toch niet eerst naar de kerk gegaan; zij kwamen veel later, toen de dienst al geëindigd was, in twee rijtuigen aan; in het eerste, een elegante equipage met twee paarden bespannen, zat Pjotr Alexandrowitsj Mioesow met een verre verwant van hem, een jongen van een jaar of tweeëntwintig, Pjotr Fomitsj Kalganow. Deze jonge man stond op het punt zijn studie aan de universiteit te beginnen; maar Mioesow, bij wie de jonge man woonde, trachtte hem over te halen met hem naar Zürich of Jena te gaan, om daar de universiteit te volgen, doch de jongen had nog niets besloten. Hij was een in zichzelf gekeerd en achteloos type. Hij had een prettig uiterlijk en een goedgebouwde, krachtige gestalte, maar zijn blik was merkwaardig onbeweeglijk en, zoals alle achteloze mensen, kon hij iemand lang aankijken, zonder hem op te merken. Hij was zwijgzaam en enigszins onhandig in zijn bewegingen, maar plotseling, als hij met iemand alleen bleef, kon hij beginnen te praten en te lachen, zonder zelf te weten waarom hij lachte. Zijn opwinding verdween echter even plotseling als ze gekomen was. Hij was altijd, niet alleen goed, maar zelfs elegant gekleed, hij had een groot vermogen en verwachtte nog meer geld. Met Aljosja stond hij op zeer goede voet.

In een groot, oud, rammelend huurrijtuig, bespannen met een paar grijs-rossige paarden, die veel langzamer liepen dan die voor het rijtuig van Mioesow, kwam Fjodor Pawlowitsj met zijn zoon Iwan. Aan Dmitri hadden ze de vorige dag laten weten, wanneer hij komen moest, maar hij was te laat. De bezoekers lieten hun rijtuigen bij het hotel voor het hek wachten en gingen te voet naar de kloosteringang. Behalve Fjodor Pawlowitsj, was niemand van het gezelschap ooit in een klooster geweest. En Mioesow had sinds een jaar of dertig zelfs nooit de drempel van een kerk overschreden. Hij keek nieuwsgierig om zich heen en deed gemaakt onverschillig. Hij zag, dat behalve de kerk en de bijgebouwen er niets was, waarop hij zijn aandacht kon vestigen. Er kwamen nog enige mensen uit de kerk, met hun mutsen in de hand, zich bekruisend. Tussen het eenvoudige volk waren ook twee, drie dames van goede stand en een oude generaal; zij logeerden allen in het hotel van het klooster. De bedelaars stormden op onze

bezoekers af, maar niemand gaf hun iets, alleen Kalganow haalde zijn beurs tevoorschijn en gaf erg verlegen aan de eerste de beste bedelares een dubbeltje, zeggende: „Verdeel dat onder elkaar." Niemand van zijn gezelschap zei er een woord over, dus had hij geen reden om verlegen te worden, maar daardoor werd hij het steeds meer.

Eén ding was echter merkwaardig, eigenlijk behoorden zij met een of ander eerbewijs ontvangen te worden, want vader Karamazow had pas nog duizend roebel aan het klooster geschonken en de andere was de voornaamste landgoedbezitter en werd voor de ontwikkeldste man van de hele omgeving gehouden en toch kwam niemand van het kloosterbestuur hen tegemoet. Mioesow bekeek nonchalant de grafzerken om de kerk en wilde opmerken, dat het heel duur moest zijn hier begraven te worden, maar hij zei niets; zijn liberale ironie ging reeds in toom over.

—Duivel, aan wie moeten wij de weg vragen? Dat mochten wij nu toch eindelijk weleens weten, anders is het alweer tijd om naar huis te gaan, zei hij als voor zichzelf. Plotseling kwam er een bejaarde, kale man, in een wijde zomerjas, met een zoetsappig gezicht op hen toe. Hij nam zijn hoed af en stelde zich voor als landgoedbezitter Maximow uit Toela. Onmiddellijk begon hij uit te horen, wat de heren hier nodig hadden.

— De starets Zosima woont daar ginds, in de monnikencellen, in de monnikencellen. Vierhonderd passen van het klooster, langs het bosje, langs het bosje.

— Dat weet ik, dat het langs het bosje is, antwoordde Fjodor Pawlowitsj, maar ik ben hier in lang niet geweest en ik weet de weg niet.

—Maar het is door die poort en dan rechtdoor, langs het bosje, langs het bosje. Wilt u meegaan? Alstublieft, ik moet er ook heen... Ik zelf ook... Hier, dit is de weg...

Zij gingen de poort door en liepen langs het bos. Maximow, een man van een jaar of zestig, liep niet voor hen, maar naast hen en toonde een brandende nieuwsgierigheid, zodat zijn ogen bijna uitpuilden.

— Kijk eens, merkte Mioesow streng op, wij gaan naar de starets voor onze eigen zaken. Wij hebben een zogenaamde audiëntie gekregen; en hoe dankbaar we u ook zijn, dat u ons de weg gewezen hebt, verzoeken we u toch, niet met ons mee naar binnen te gaan.

— Ik ben al bij hem geweest, ik ben al bij hem geweest... *un chevalier parfait*! en de landgoedbezitter klapte met zijn vingers.

— Wie is een chevalier? vroeg Mioesow.

— De starets, het is een pracht van een starets, de trots en glorie van het hele klooster. Zosima, dat is zo'n starets...

Zijn rede werd afgebroken door een monnik, die de wandelaars inhaalde, een kleine gestalte, bleek en uitgemergeld. Hij groette, boog beleefd en zei:

— Vader Igoemen verzoekt u allen na het bezoek bij de starets bij hem te komen om wat te gebruiken: om één uur is de tafel bij hem gedekt, niet later. U vraagt hij ook, — wendde hij zich tot Maximow.

Fjodor Pawlowitsj was erg ingenomen met die uitnodiging O, dat zal ik zeker doen. En luister eens, we hebben elkaar beloofd ons behoorlijk te gedragen... Pjotr Alexandrowitsj gaat u ook mee?

— Ja, waarom niet? Ik ben hier immers gekomen om te zien, hoe ze hier leven; alleen bevalt het me niet, dat ik in uw gezelschap ben, Fjodor Pawlowitsj.

— O, ja, Dmitri is nog niet gekomen.

— Ik zou het beter vinden als hij helemaal niet kwam. Denkt u, dat ik het aangenaam vind, al jullie smeerlapperijen aan te horen en dan uw gezelschap nog op de koop toe? Dus wij zullen komen eten. Wilt u vader Igoemen onze dank overbrengen? wendde hij zich tot de monnik.

— Als het zo is, ga ik nu meteen naar vader Igoemen, ik ga nu dadelijk naar vader Igoemen, tjilpte Maximow.

— Vader Igoemen, is op het ogenblik bezig. Maar zoals u wilt, zei de monnik voorzichtig

Wat een griezelig oud ventje is dat, zei Mioesow hardop, toen Maximow terugging naar het klooster. — Hij lijkt op von Zon, zei Fjodor Pawlowitsj plotseling.

— O, wat een verzinsel... Waarom lijkt hij op von Zon, hebt u zelf von Zon ooit gezien?

— Ik heb zijn portret gezien. Als zijn gezicht niet op hem lijkt, dan is er toch iets anders, onverklaarbaars in hem, dat op hem lijkt. De man is een tweede uitgave van von Zon. Ik herkende hem onmiddellijk, zodra ik hem zag.

— Misschien, u moet het beter weten. Maar ik wou u nog één ding zeggen, Fjodor Pawlowitsj. U heeft me daar juist gezegd, dat we elkaar beloofd hebben ons fatsoenlijk te gedragen en ik zeg u nog eens, houd u goed en als u van plan bent een „sjoet" van u zelf te maken, wil ik helemaal niet dat de mensen hier, mij net zoals u zullen beschouwen... U ziet zelf wat dat voor een mens is, ik ben bang me met hem in behoorlijk gezelschap te vertonen.

Om de bleke, bloedeloze lippen van de monnik verscheen een fijn glimlachje, maar uit een gevoel van eigenwaarde antwoordde hij met geen woord. Mioesow vertrok zijn gezicht nog meer.

— Laat de duivel hen allen halen, uiterlijk zien ze er, door duizendjarige oefening, zo zachtzinnig uit, maar innerlijk is het charlatanerie en bedrog, dacht hij in zichzelf.

— Nou, hier zijn we bij de cellen gekomen, riep Fjodor Pawlowitsj uit. Maar de poort in de schutting is gesloten. En hij begon zich met grote bewegingen voor de iconen, die boven en aan weerszijden van de poort geschilderd waren, te bekruisen.

— In een vreemd klooster mag je niet met je eigen wetten komen, merkte hij op. Hier in deze cellen zitten vijfentwintig heiligen te bidden, kijken naar elkaar, eten niets dan savoye kool en geen enkele vrouw mag over de drempel van de poort komen, dat is nog het merkwaardigste. En dat is werkelijk waar. Maar hoe kan dat, ik heb weleens gehoord, dat de starets ook dames ontvangt, vroeg hij aan de monnik.

— Gewone vrouwen uit het volk zitten nu ook al op de plaats buiten de schutting op hem te wachten. Maar voor dames van beteren stand zijn hier aan de andere kant van de poort twee vertrekken. Ziet u deze ramen hier? Van de cel van de starets gaat een gang naar die vertrekken en daardoor komt hij bij hen, dus spreekt hij hen buiten de omheining. Nu op het ogenblik zit er ook een dame, een landgoedbezitster uit Charkow, met haar ziekelijke dochter, in de kamer op hem te wachten, waarschijnlijk heeft hij beloofd hen te ontvangen, maar hij is de laatste tijd zelf zo zwak, dat hij bijna nooit meer met iemand spreekt.

— O, dus een gangetje van de cellen naar de damesvertrekken bestaat er toch. Vader, u moet het niet als spot opvatten, maar ik heb gehoord, dat in het klooster in Athos niet alleen geen vrouwen mogen binnenkomen, maar dat er niet eens dieren van het vrouwelijk geslacht mogen zijn, bijvoorbeeld, geen kippetjes, geen kalkoentjes, geen kalfjes...

— Fjodor Pawlowitsj, ik keer om en ik laat u nu alleen; want ik kan u wel vooruit zeggen, dat u er hier uitgesmeten zult worden.

— Hè, waarmee stoor ik u nu, Pjotr Alexandrowitsj? Kijk eens, kijk eens, in wat voor dal van rozen ze hier leven.

Rozen waren er niet, maar het was inderdaad een prachtige omgeving, met een overvloed van kleurige herfstbloemen, die overal groeiden en bloeiden, waar er maar een plaatsje was, schijnbaar door een zorgzame hand geplant en gekweekt. Bloembedden waren overal, om de kerk en tussen de graven. Het huisje, waarin zich de cel van de starets bevond, was een klein houten gebouwtje van één verdieping, met een kleine veranda voor de ingang, te midden van de bloemen.

— En vertelt u eens, de vorige starets Warsonofij hield helemaal niet van die élégance, nietwaar? En zij vertellen zelfs, dat hij de vrouwen, die bij hem kwamen met een stok sloeg, vroeg Fjodor Pawlowitsj de monnik, terwijl hij het stoepje van de veranda opging.

— De starets Warsonofij scheen soms niet helemaal in orde te zijn, maar hij heeft nooit iemand met een stok geslagen, ze vertellen zoveel onzin, antwoordde de monnik. Willen de heren eventjes wachten, dat ik uw komst aanmeld?

— Fjodor Pawlowitsj, voor de laatste keer waarschuw ik u, gedraag u fatsoenlijk, anders krijgt u met mij te doen, zei Mioesow driftig.

— Ik begrijp absoluut niet, waarom u zich zo opwindt, merkte Fjodor Pawlowitsj spottend op, of is u soms bang voor uw zonden? Zij zeggen, dat de starets in de ogen leest met welke gedachten de mensen bij hem komen. Ik ben er erg verbaasd over, dat u, een Parijzenaar, een liberaal, zijn mening zo hoog schat. Dat verbaast me bijzonder.

Maar Mioesow had geen tijd op die sarcastische opmerking te antwoorden, want men verzocht hen binnen te komen en daarom was hij van het begin af aan al in hoge mate geprikkeld. „Nou, ik ken mezelf genoeg, ik vind het ellendig dat ik zo opgewonden ben. Natuurlijk ga ik tegenspreken en zal daardoor mezelf en mijn ideeën vernederen," ging het door zijn hoofd.

II

DE OUDE „SJOET"

Ze kwamen allen tegelijk met de starets binnen, die uit zijn slaapcel tevoorschijn kwam. In de kamer zaten reeds twee andere startsi op de starets te wachten: de ene, de monnik-bibliothecaris, en de ander vader Paisiy, een zwakke, ziekelijke man, nog niet oud, en zoals men zei zeer geleerd. Behalve deze, stond er in een hoek nog een jongen van een jaar of twintig, een scholier van het seminarium, die ik weet niet waarom, onder voogdij van het klooster stond. Hij was flinkgebouwd, had een fris gezicht, brede jukbeenderen, en verstandige, opmerkzame kleine, bruine ogen. Op zijn gezicht lag een uitdrukking van eerbied, maar geen onderdanigheid. De gasten begroette hij niet eens met een buiging, want hij beschouwde zich als hun gelijke.

Starets Zosima kwam, begeleid door Aljosja en nog een anderen lekenbroeder, de kamer binnen. De monniken stonden op en groetten de starets met een diepe buiging, zodat hun handen de grond aanraakten, vroegen zijn zegen en kusten zijn hand. De starets antwoordde met dezelfde buiging en vroeg op zijn beurt aan elk van de monniken hun zegen. De hele ceremonie verliep met de grootste ernst, niet slechts als een gewoonte, doch ging gepaard met de grootste plechtigheid. Mioesow dacht dat de ceremonie opzettelijk voor hem in elkaar gezet was. Gisteren was hij nog van plan geweest, hoe hij ook over het kloosterleven mocht denken, uit louter beleefdheid (omdat dat nu eenmaal hier de gewoonte was) naar de starets toe te gaan en hem zijn zegen te vragen; alleen maar zijn zegen te vragen, niet eens zijn hand te kussen, maar toen hij dit ceremonieel zag en de handkussen van de monniken, was hij onmiddellijk van gedachten veranderd: ernstig groette hij op wereldse wijze en ging weer terug naar zijn plaats, precies zo deed Fjodor Pawlowitsj, die hem in alles als een aap nabootste. Iwan groette ook heel beleefd, maar vroeg evenmin de zegen, en Kalganow was zo verlegen dat hij in 't geheel niet groette. De starets, die zijn hand voor de zegen reeds opgeheven had, liet die weer zakken, boog voor de heren en verzocht hun plaats te nemen. Het bloed steeg Aljosja naar de wangen, zo schaamde hij zich voor de gasten. Zijn slechte voorgevoelens begonnen zich nu al te verwezenlijken.

De starets ging op een kleine ouderwetse divan zitten en de gasten, behalve de twee monniken, wees hij een plaats aan tegenover hem op vier oude,

versleten leren stoelen tegen de muur. De ene monnik nam plaats naast de deur en de andere naast het raam. De seminarist, Aljosja en de andere lekenbroeder bleven staan. De cel was niet groot en zag er armelijk uit, de hoogstnoodzakelijke meubels die er stonden waren grof en armoedig. Op de vensterbank stonden twee potten met planten; in de hoek hingen verscheidene iconen, in het midden een grote, de Maagd Maria voorstellende, waarvoor een olielichtje brandde. Daarnaast twee andere iconen met schitterende versierselen. Naast de iconen hingen wassen cherubijntjes, porseleinen paaseitjes, een Rooms crucifix met een knielende Mater Dolorosa ervoor, en enige buitenlandse gravuren naar grote, Italiaanse meesters van vorige eeuwen. Naast die fraaie en kostbare gravures hingen de gewone Russische lithografieën van heiligen, martelaars, enzovoorts, die men op iedere jaarmarkt voor een kopeke kan kopen. Er waren ook nog enige lithografieën van vroegere en tegenwoordige autoriteiten van het klooster, maar die hingen aan de andere muren. Mioesow nam al die „banaliteiten" vluchtig op en vestigde zijn doorborende blik op de starets. Hij was bijzonder ingenomen met zijn eigen manier van kijken, maar dat is vergeeflijk, als wij weten dat hij vijftig jaar was, en dat op die leeftijd, ieder werelds en financieel onafhankelijk mens met zichzelf ingenomen is.

Van het eerste ogenblik af beviel de starets hem al niet. Er was dan ook niets in zijn uiterlijk dat Mioesow aantrekken kon. Hij was van middelbare lengte en had een enigszins gebogen gestalte met zwakke benen; hij was pas vijfenzestig, maar leek door zijn ziekte wel tien jaar ouder. Zijn gezicht was klein en mager en doorgroefd met fijne rimpeltjes, vooral om zijn licht gekleurde, maar heldere ogen, die glansden als twee schitterende lichtjes. Hij had een klein puntbaardje, en alleen aan de slapen grijzend haar, zijn lippen, die dikwijls glimlachten, vormden twee fijne streepjes, zijn neus was niet groot maar scherp als van een vogeltje.

Zijn gehele uiterlijk duidt op een „kleinzielige, boosaardige natuur", vloog Mioesow door het hoofd. Hè, wat was die Mioesow toch ontevreden met zichzelf. Het slaan van de klok in de kamer hielp om het gesprek aan de gang te brengen, het was juist twaalf uur.

— Precies op tijd, riep Fjodor Pawlowitsj uit, en mijn zoon Dmitri is er nog niet. Ik vraag excuses voor hem, heilige starets. — (Aljosja trilde bij die woorden „heilige starets").

— Ik ben zelf altijd precies op tijd, want ik weet dat stiptheid de beleefdheid van vorsten is.

— Goddank, dat u geen koning is, mompelde Mioesow, zonder zich te kunnen inhouden.

— Ja, dat is zo, ik ben geen koning. En stelt u zich voor, Pjotr

Alexandrowitsj, dat heb ik zelf levenslang geweten. Ik zweer het u. Ach, altijd zeg ik iets, wat niet te pas komt. Heilige vader, riep hij met overdreven pathos, u ziet hier voor u een sjoet, een echte sjoet, zo stel ik mij ook voor, dat is een oude gewoonte, tot mijn spijt! En als ik soms lieg, is het alleen om andere mensen aangenaam te zijn. Ik doe het opzettelijk. Iedereen moet zich toch in je gezelschap op zijn gemak voelen. Is het niet zo? Maar het is altijd hetzelfde met mij, altijd maak ik door mijn vriendelijkheid vijanden. Enige jaren geleden heb ik aan een heel gezien persoon gevraagd: „Is uw vrouw bang voor kietelen?" Natuurlijk bedoelde ik of ze bang was voor ruwe en onzedelijke gesprekken. En hij antwoordde mij: „En heb jij haar soms gekieteld?" Waarop ik zei: „Jawel". Waarop hij mij zo gekieteld heeft... Maar dat is al zo lang geleden, dat ik me helemaal niet meer schaam om het te vertellen. Maar altijd komt het erop neer, dat ik mezelf onaangenaamheden op de hals haal.

— U doet op het ogenblik hetzelfde, zei Mioesow vol haat tegen hem.

De starets keek zwijgend van de een naar de ander.

— O vindt u dat? Stel u voor, ik vind het zelf ook. En ik moet u nog wat anders zeggen, zodra ik begin te spreken, heb ik het voorgevoel gehad, dat u de eerste zou zijn, die het mij zou zeggen. Heilige vader, ik moet u iets zeggen, er zijn ogenblikken, dat ik voel dat mijn grappen niet lukken zullen. Dan wordt mijn mond droog, en krijg ik krampen in mijn gezicht, dat heb ik al van mijn vroegste jeugd af. Ik ben een sjoet van geboorte af. Ik ben bijna een bezetene; ik geef toe, dat ik waarschijnlijk een duivel in mijn ziel heb, maar een heel klein duiveltje, want een grotere duivel zou een andere ziel voor zich uitkiezen. Maar niet de uwe, Pjotr Alexandrowitsj, want dat is ook niet bepaald een goede plaats. Maar ik geloof in God, dat staat vast. De laatste tijd heb ik weleens getwijfeld, maar nu zit ik te wachten dat u mij het grote woord zult zeggen. Ik lijk op de filosoof Diderot. Is het u bekend, heilige vader, dat de filosoof Diderot bij de metropoliet Platon gekomen is, gedurende de regering van Katherina II? Hij komt binnen en zegt: „God bestaat niet." Waarop de metropoliet, met de wijsvinger naar de hemel wijzend, antwoordt: „Wie dat beweert, is volslagen krankzinnig." En Diderot zoals hij voor hem staat, valt voor hem op de knieën en roept uit: „Ik geloof, ik geloof en ik wil gedoopt worden." Onmiddellijk werd hij gedoopt en vorstin Dasjkowa was de peetmoeder en Potjomkin, de peetvader! ...

— Fjodor Pawlowitsj, dat is onverdraaglijk. U weet zelf, dat u liegt, en die hele idiote geschiedenis hebt u nu net verzonnen. Waarom zit u zich zo krankzinnig aan te stellen? schreeuwde Mioesow, zonder zijn woede te kunnen bedwingen.

— Ik heb ook altijd gevoeld, dat dat niet waar kan zijn, antwoordde Fjodor Pawlowitsj. Maar daarom, heren, zal ik u nu iets vertellen, wat de zuivere

waarheid is. Heilige vader vergeef mij, deze geschiedenis over de doop van Diderot heb ik nu pas verzonnen, op het ogenblik dat ik mijn verhaal begon, vroeger is het nooit in mijn hoofd opgekomen. Uit pikanterie heb ik dat gedaan. Daarom, Pjotr Alexandrowitsj, stel ik me altijd zo aan, om mijn verhalen geestiger te maken. Trouwens, soms weet ik zelf niet eens, waarom ik het doe. Wat Diderot betreft, ik heb van die gek, twintig jaar geleden gehoord, van uw tante, Mawra Fominitsjna, beste Pjotr Alexandrowitsj, heb ik dat gehoord. Zij zijn het er tot nu toe allen over eens, dat de goddeloze Diderot wel degelijk naar de metropoliet Platon gegaan is om over godsdienst te praten...

Mioesow stond op, hij was zo woedend dat hij er belachelijk door werd. En inderdaad, in die cel, waarin in de loop van veertig of vijftig jaar de mensen slechts met de grootste eerbied binnentraden, speelde zich nu iets schandelijks af. Iedereen, die de cel binnenkwam, voelde dat hem een grote genade ten deel viel. Sommigen vielen op hun knieën en stonden gedurende het hele bezoek niet op. Vele vooraanstaande personen, geleerden, zelfs volslagen atheïsten, die uit louter nieuwsgierigheid hierheen gekomen waren, voelden zich gedrongen zich met de grootste eerbied te gedragen. Er werd hier geen geld verlangd, men werd tegemoetgekomen met liefde en barmhartigheid, en voor alle moeilijke zielsvragen werd een of andere oplossing gevonden en daarom bracht het weerzinwekkende gedrag, dat Fjodor Pawlowitsj zich veroorloofde, een algehele verwarring in de stemming te weeg. De monniken vertrokken overigens geen trek van hun gezicht, en wachtten ernstig af, wat de starets zeggen zou. Aljosja was op het punt om in tranen uit te barsten; hij stond met zijn hoofd diep gebogen, en wachtte de hele tijd, dat Iwan, die zo'n invloed op de oude had, hem van die komedie zou afhouden, maar hij zat onbeweeglijk op zijn stoel, afwachtend wat er verder gebeuren zou, alsof hij helemaal niet bij de familie behoorde. Naar de seminarist Rakitin durfde Aljosja niet eens te kijken, want hij kon zijn gedachten lezen (trouwens in het gehele klooster kende alleen Aljosja de gedachten van Rakitin).

— Vergeef mij, begon Mioesow, zich tot de starets wendend. Misschien houdt u mij ook voor iemand, die aan deze weerzinwekkende komedie deelneemt; mijn fout is, dat ik geloofd heb, dat zo'n type als Fjodor Pawlowitsj zich bij dit bezoek een beetje behoorlijker zou gedragen. Ik heb niet gedacht, dat ik vergeving zou moeten vragen, omdat ik samen met hem hier ben gekomen.

Pjotr Alexandrowitsj was bijna de kamer uitgelopen.

De starets stond op, pakte hem bij zijn beide handen en liet hem weer plaats nemen.

— Maak u toch niet ongerust, ik bid u, wees kalm, ik vraag u, nu meer dan ooit om mijn gast te zijn, zei hij, en ging weer op zijn divan zitten.

— Heilige starets, zegt u het, beledig ik u met mijn vrolijkheid, riep plotseling Fjodor Pawlowitsj uit en maakte een beweging, alsof hij bij een ongunstig antwoord de kamer uit zou hollen.

— Ik verzoek ook u, zich niet ongerust te maken, schaamt u zich niet en weest u precies zoals u thuis is. De hoofdzaak is, dat u uw eigen verlegenheid moet overwinnen, daardoor komt alles.

— Wat, u wilt dat ik precies zo zal zijn, als thuis? Precies zoals ik thuis ben? O, dat is te erg, ik weet zelf dat dat te erg is, maar ik neem het aan. Nee, heilige vader, u moet mij niet toestaan, om te zijn, zoals ik thuis ben, ik geloof dat ik het zelf niet eens zou willen, alleen om u te sparen. Trouwens niemand kan weten, wat er het volgende ogenblik gebeurt, dat zeg ik tegen u, Pjotr Alexandrowitsj, maar voor u, heilige vader, kan ik alleen maar mijn verrukking tonen. Het heiligste wezen, dat ik in mijn leven gezien heb. U hebt met uw opmerking, dat ik me niet schamen moet, en dat alles door mijn verlegenheid komt, mijn binnenste doorgrond en in mijn ziel gelezen. Altijd als ik ergens kom, weet ik dat de mensen mij voor een sjoet houden, en dan denk ik in mezelf: „Als dat zo is, dan zal ik ook werkelijk de sjoet spelen. Ik ben niet bang voor jullie mening, want jullie zijn allen nog veel gemener dan ik zelf." Daarom ben ik een sjoet... Een sjoet, omdat ik mij schaam voor mezelf. Als ik overtuigd zou zijn, dat de mensen mij voor een aardig, verstandig mens hielden, hemel, wat zou ik dan ook aardig en verstandig zijn. Vader, hij viel plotseling op de knieën, wat moet ik doen om mezelf te redden?

Het was moeilijk uit te maken, of dat weer aanstellerij was, of werkelijk een moment van inkeer. De starets keek naar hem en antwoordde met een glimlach:

— U weet zelf wat u doen moet, u is daar verstandig genoeg voor: drink niet, houd op met die ruwe taal, wees niet zo wellustig, hecht niet zo aan geld en sluit uw kroegen; als u ze niet alle kunt sluiten, dan ten minste twee of drie ervan. En de hoofdzaak: lieg niet.

— Bedoelt u over Diderot?

— Neen ik spreek niet over Diderot. Lieg niet tegen uzelf. Iemand die zichzelf voorliegt, en in die leugen gelooft, komt in een toestand, dat hij noch bij zichzelf, noch bij anderen een leugen van een waarheid kan onderscheiden, en daarom verliest hij de eerbied voor zichzelf en voor zijn medemensen. Dan verdwijnt uit zijn ziel de mogelijkheid om lief te hebben, en zonder liefde deinst hij voor geen enkele zonde terug. De mens die zichzelf voorliegt, voelt zich altijd beledigd, hij weet heel goed, dat niemand de bedoeling heeft hem te beledigen, maar dat hijzelf alles overdrijft, zichzelf wat wijs maakt, en zich beledigd gaat voelen omdat dat een aangenaam gevoel voor hemzelf is... Dan koestert hij in zijn ziel wraak en vijandschap... Gaat u zitten, alstublieft. Uw

knielende houding is toch ook maar een voorwendsel.

— Heilige man, geef mij uw hand, en Fjodor Pawlowitsj kuste de magere hand van de starets. Ja, daar hebt u gelijk in, het is aangenaam om zich beledigd te voelen, dat hebt u goed opgemerkt, dat heb ik nog nooit eerder gehoord. Ik heb levenslang mezelf ingepraat dat ik beledigd ben, dat gaf me een gevoel van bevrediging, het is mooi zich soms beledigd te voelen, dat zal ik in mijn opschrijfboekje opschrijven. En gelogen, gelogen heb ik zo lang ik mezelf ken, ieder uur en iedere dag. Maar mijn lieve, over Diderot mag ik toch wel liegen. Diderot doe je daar geen kwaad mee. Heilige vader, ik heb het vergeten...dat ik al drie jaar geleden besloten had naar u toe te gaan, om u iets te vragen; maar wilt u alstublieft tegen Pjotr Alexandrowitsj zeggen, mij niet in de rede te vallen. Is het waar, heilige vader, dat in Tsjetji-Minei [1]) staat geschreven over een heilige, die voor zijn geloof erg gemarteld was, dat toen ze hem zijn hoofd hadden afgehakt hij opstond, zijn hoofd in zijn handen nam en nog een hele tijd door zijn eigen hoofd liep te kussen. Is dat waar, heilige vader?

— Neen, dat is niet waar, antwoordde de starets.

— Er is geen kwestie van dat er in Tsjetji-Minei zoiets zou staan. Over welke heilige staat dat geschreven? vroeg de vader-bibliothecaris.

— Dat weet ik zelf niet, over welke. Dus hebben ze dat maar gelogen. En weet u wie mij dat verteld heeft? Pjotr Alexandrowitsj Mioesow, die om die geschiedenis van Diderot zo woedend op mij geworden is. Ja, ja hijzelf heeft het me verteld.

— Nooit heb ik u zoiets verteld ik spreek nooit met u over iets.

— Ja dat is waar, u hebt het mij niet persoonlijk verteld, maar vier jaar geleden hebt u het verteld in een gezelschap, waar ik ook was. Ik zeg het, opdat u zult weten, dat u van dat moment af mijn geloof aan het wankelen hebt gebracht. U kunt zich dat niet voorstellen, Pjotr Alexandrowitsj, maar ik ben thuisgekomen met een vernietigd geloof. Ja, Pjotr Alexandrowitsj, u was de oorzaak, dat ik mijn geloof verloren heb dat betekent een beetje meer dan het verhaal over Diderot.

Fjodor Pawlowitsj werd pathetisch, maar het was voor allen duidelijk, dat hij zich weer aanstelde. Doch Mioesow was er diep door gekrenkt.

— Wat een onzin, mompelde hij. Misschien heb ik dat werkelijk ooit gezegd, maar nooit tegen u. Ik heb van een Fransman gehoord, dat dat in onze kerk, bij de ochtenddienst, wordt voorgelezen...dat is een heel geleerd man, die lang in Rusland gewoond heeft en opzettelijk in Rusland is gekomen om de statistiek van ons land te bestuderen... Ik heb zelf nooit de Tsjetji-Minei gelezen en zal het ook nooit doen... We hebben waarschijnlijk gedurende een diner daarover gesproken... We dineerden toen.

— Ja, ja, jullie hebben gedineerd en ik heb mijn geloof verloren, treiterde Fjodor Pawlowitsj hem.

— Het kan me geen bliksem schelen, je geloof, brulde Mioesow, maar plotseling hield hij zich in en zei alleen met de grootste minachting:

— U besmeurt alles wat u aanraakt.

De starets stond van zijn plaats op en zei:

— Neemt u mij niet kwalijk, heren, dat ik u enige ogenblikken alleen laat, maar er zijn mensen die vroeger dan u gekomen zijn en die wachten op mij. U moet toch ophouden, altijd onwaarheid te spreken, Fjodor Pawlowitsj, zei hij met een kalme stem.

Hij wilde de cel verlaten, Aljosja en de andere lekenbroerder kwamen op hem toe om hem op de treden te ondersteunen. Aljosja kon bijna geen adem meer halen, hij was blij dat hij weg kon gaan, maar hij was ook blij, dat de starets zo rustig en kalm bleef. Doch aan de deur hield Fjodor Pawlowitsj hem nog tegen:

— De heiligste man, die ik ooit ontmoet heb, ik moet nog eens uw hand kussen. O ja, met u kan men nog praten! Denkt u, dat ik altijd zo lieg, en mij als sjoet aanstel? Dan moet u weten, dat ik mij hier in uw cel alleen zo heb aangesteld om u op de proef te stellen en nu kan ik met een goed geweten een diploma voor u ondertekenen, ja met u valt nog te praten. En nu zwijg ik: verder zal ik mijn mond houden, ik ga op mijn stoel zitten en zwijg. Ja Pjotr Alexandrowitsj, nu is het uw beurt om te praten. U is nu de gewichtigste man... voor tien minuten.

III

DE GELOVIGE VROUWEN

Beneden aan de buitenkant van de schutting stond een clubje mensen, deze keer alleen vrouwen, een stuk of twintig ongeveer. Men had haar gezegd, dat de starets bij hen zou komen en zij bleven staan om op hem te wachten.

De landgoedbezitster Chochlakowa en haar dochter waren er ook bij. Mevrouw Chochlakowa was een rijke dame, nog heel jong, altijd smaakvol gekleed, met een knap gezicht, enigszins bleek met grote zwarte ogen. Zij was ongeveer drieëndertig jaar en was reeds vijf jaar weduwe. Haar dochtertje, een meisje van veertien jaar was verlamd. Het arme kind kon sinds een half jaar niet meer lopen en werd in een gemakkelijke stoel op wieltjes rondgereden. Zij had een lief gezichtje, een beetje vermagerd door haar ziekte, maar ze was erg vrolijk. Iets kinderlijk ondeugends schitterde in haar donkere ogen, met de lange wimpers. Haar moeder had in het voorjaar al met haar naar het buitenland willen gaan, maar ze had haar voornemen niet kunnen uitvoeren, omdat verschillende zaken op het landgoed haar tot het midden van de zomer hadden opgehouden. Zij waren al bijna een week in onze stad en waren hier meer voor zaken dan voor een pelgrimstocht heengekomen, toch waren zij reeds drie dagen geleden bij de starets geweest. Vandaag waren zij weer gekomen, hoewel zij wisten, dat de starets bijna nooit meer ontving, maar zij baden en smeekten nog eens het geluk te mogen hebben, om hem te zien. De moeder zat op een stoel naast de fauteuil van haar dochter; twee stappen van haar af stond een oude monnik, niet van dit klooster, maar van een verafgelegen, weinig bekend klooster in het Noorden. De monnik was ook gekomen om de zegen van de starets te vragen. Deze kwam naar hen toe, de vrouwen omringden hem van alle kanten en hij begon hen te zegenen. Een arme, krankzinnige vrouw werd voor hem gesleept; zodra zij de starets zag, begon zij hysterisch te gillen, kreeg de hik en trilde over haar gehele lichaam als in een zenuwtoeval. De starets legde zijn hand op haar hoofd, sprak een kort gebed uit en plotseling bedaarde zij. Ik weet niet hoe dat nu is, maar toen ik nog een kind was, heb ik dikwijls in de dorpen en in de kloosters zulke krankzinnigen gezien. Zij werden naar de kerk gebracht, zij beefden, jankten en blaften als wilde honden, maar zodra de geestelijke met de hostiekelk verscheen, werden ze ineens voor enige tijd rustig. Dat verwonderde me erg, toen ik nog een kind was, maar toen ik ernaar vroeg, hoorde ik van verschillende

landgoedbezitters en vooral van mijn leraars, dat dat louter aanstellerij was, en dat die vrouwen maar zo deden, om niet te hoeven werken en dat als men streng tegen hen optrad, er vanzelf een einde aan die aanstellerij kwam en er werden allerlei moppen en grappen over gemaakt. Later heb ik van dokters gehoord, dat dat geen aanstellerij is, maar wel degelijk een soort vrouwenziekte, die veroorzaakt wordt, doordat bij ons in Rusland de boerinnen te hard moeten werken en te veel kinderen ter wereld brengen, zonder enige medische hulp. De bevallingen zijn dikwijls zwaar en verlopen niet altijd normaal en bovendien hebben ze zoveel zorgen en verdriet, worden door hun mannen geslagen enzovoorts, dat zij het ten slotte niet langer verdragen kunnen en half gek worden. Dat merkwaardige en plotselinge bedaren, dat mij als aanstellerij en kunsten verklaard werd, gebeurde waarschijnlijk, omdat de vrouwen zelf geloofden, dat de duivel, die in hen zat en de ziekte veroorzaakte niet kon verdragen, dat hij naar het heiligste van het heilige gebracht werd en haar daarom tijdelijk verliet. Daardoor komt het voor, dat die vrouwen bij de aanblik van de heilige kelk een schok krijgen en plotseling kalmeren; dat is waarschijnlijk mogelijk, omdat ze zo ziek en psychisch overspannen zijn — zij geloven in hun genezing en krijgen ze. Datzelfde was nu ook het geval met de starets en de krankzinnige vrouw.

Velen van de vrouwen weenden van ontroering en verrukking over de genezing van de arme vrouw. Het was ook een moment vol spanning. Sommige vrouwen kwamen vlak bij hem, kusten zijn kleren, sommigen zeiden wat, allen werden door hem gezegend en met sommigen sprak hij ook. De krankzinnige kende hij al van vroeger, zij was reeds verscheidene keren van een dorp, dat zes werst ver weg lag, naar het klooster, naar hem toe gebracht.

— O, die komt van ver, zei hij, terwijl hij naar een vrouw wees, die nog niet erg oud was, maar er vreselijk mager en uitgemergeld uitzag, met een gezicht, dat niet bruinverbrand, maar bijna zwart was. Zij lag op haar knieën en staarde de starets met starre blik aan.

— Ja, van heel ver, vadertje, bijna driehonderd werst hier vandaan, riep de vrouw op een zangerige toon. Zij schudde haar hoofd naar links en rechts en steunde haar wang op de palm van haar hand. Zij mompelde wat... Er bestaan onder het volk twee soorten verdriet, het ene verdriet is stilzwijgend en in zichzelf gekeerd, een verdriet, dat de mens tot zwijgen dwingt, maar er is ook een ander verdriet, een hartverscheurend verdriet met uitbarstingen van tranen en woorden. Het zijn meestal vrouwen, die dat hebben, maar het zou verkeerd zijn te denken, dat dit verdriet minder erg is dan het eerste. Het is een behoefte om door het spreken de eigen wond nog meer open te rijten, het ergste is, dat zo'n verdriet niet eens getroost wil zijn.

— Kom je uit een stad? vroeg de starets, nieuwsgierig naar haar kijkend.

— Ja, we wonen in de stad, vader, we zijn van afkomst boeren, maar we woonden altijd in de stad. Om jou, heilige vader, te zien, ben ik hiernaartoe gekomen. Ik heb zoveel van je gehoord. Mijn kind, mijn jongen is gestorven en sindsdien tijd ben ik overal gaan bidden voor zijn ziel. In drie kloosters ben ik al geweest, maar ze hebben me gezegd, dat ik hiernaartoe moest gaan, naar jou, heilige vader. Gisteren ben ik in de kerk geweest en nu ben ik bij jou gekomen.

— Maar waarom huil je zo vrouwtje?

— Om mijn kind, vadertje. De laatste, die me overgebleven was, mijn vierde was hij. De eerste drie zijn allen al vroeger gestorven. Toen de eerste drie stierven was ik niet zo wanhopig, maar deze laatste kan ik nooit vergeten. Hij zou nu al drie jaar oud geweest zijn. Voortdurend staat hij voor me, hij gaat voor mijn ogen niet weg. En als ik toevallig zijn kleertjes of zijn schoentjes zie, dan kan ik me niet meer goed houden. Ik haal al de dingetjes, die van hem waren tevoorschijn, ik leg ze voor me en ik huil, ik huil... En eindelijk heb ik tegen mijn man gezegd: „Nikitoesjka, laat me gaan bidden voor zijn ziel." Mijn man is koetsier, we zijn niet arm, vader, nee. De paarden en het rijtuig zijn ons eigendom, maar waarvoor hebben we dat alles nodig? Mijn man is van verdriet gaan drinken. Hij deed het vroeger ook wel, maar voor mij liet hij het meestal, maar nu denk ik niet eens meer aan hem. Ik ben nu al drie maanden van huis, ik heb alles vergeten en ik wil mij ook niets meer herinneren. Mijn leven met hem is afgelopen, met alles is het voor mij gedaan. Ik wil niet eens weer naar mijn huis terug, ik wil niets en niemand meer zien.

— Luister eens moedertje, zei de starets, in oude, oude tijden, ontmoette een heilige eens een wenende moeder. Zij huilde ook om haar kind, haar enigste, dat God tot zich geroepen had. „Weet je, moeder, zei de heilige, wat de kinderen, die gestorven zijn bij God bereiken kunnen? Ja, alles. Gij Heer hebt ons het leven gegeven en het dadelijk weer genomen, wij moeten Uwe engelen zijn. En zij worden engelen bij God. Je moet blij zijn vrouw, dat jouw kind tussen Gods engelen is." Dat heeft de heilige tot de wenende vrouw gezegd. — toen in de oude tijd. En jij moet ook weten, vrouw, dat jouw kinderen ook bij God zijn en voor jou bidden. Je moet niet om hen huilen.

De vrouw luisterde naar hem en zuchtte diep.

— Ja, datzelfde heeft mijn man ook altijd gezegd: „Jij bent dwaas, dat je huilt, onze jongen is nu bij God, samen met alle andere engelen". Dat zegt hij tegen mij en ik kijk naar hem en zie dat de tranen over zijn wangen stromen. „Ja, dat weet ik, Nikitoesjka", antwoord ik hem. „Waar kan hij anders zijn, dan bij God? Maar hier bij mij is hij niet meer. Als ik hem nog maar één keertje zou kunnen zien, één enkel keertje maar. Ik zou niet eens dicht bij hem hoeven te

komen, alleen maar uit de verte naar hem kijken, hoe hij in de tuin speelt en één keer zijn stemmetje nog horen hoe, hij zegt: „Moedertje, waar ben je". Eén keertje nog horen, hoe hij met zijn voetjes door de kamer stapte... Nee, vadertje, nooit zal ik hem meer zien of horen! Kijk eens, hier is zijn ceintuurtje, maar hij is er niet meer. Nooit, nooit zal ik hem meer zien of horen!...

Zij haalde uit haar kleed een klein ceintuurtje van haar jongen tevoorschijn, bracht het naar haar gezicht en barstte in een ontroostbaar snikken uit.

— Ja, zei de starets. Dat is de Bijbelse Rachel, die haar kinderen beweent, die ze verloren heeft en nergens troost vindt. Dat is het noodlot van jullie moeders. Je moet ook niet getroost zijn, neen. Je moet huilen en iedere keer als je huilt... huil en denk aan je kind, dat nu in de hemel een engel is en vandaar naar je kijkt, die je tranen ziet en Onze Lieve Heer je tranen wijst. Ja, dat weet ik, je zal nog lang huilen, maar God zal je tranen in stille zaligheid veranderen. Je ziel zal daardoor gezuiverd worden, je zult minder zondigen. En voor je jongen zal ik bidden. Hoe was zijn voornaam?

— Alexej, vadertje.

— Wat een lieve naam. Wanneer is hij geboren? Op de dag van de heilige Alexej, de godsmens?

— Ja vadertje.

— Dat is een grote heilige voor ons. Ik zal bidden voor hem en gedurende het gebed zal ik aan jouw verdriet denken en voor je man zal ik ook bidden. Maar je moet je man niet alleen laten, dat is een zonde. Ga naar je man terug en wees goed voor hem. Als je jongen, vandaar, van boven ziet, dat je zijn vader verlaten hebt, zal je daarmee de rust van het kind storen. Hij leeft toch, zijn ziel is onsterfelijk en zijn ziel is bij jullie. Onzichtbaar is hij altijd bij jullie. Hoe kan hij dan in je huis komen, als jij je huis verlaten hebt? Hoe kan hij in het huis komen, waar hij zijn vader en moeder niet vindt? Jij droomt nu van hem, ga naar huis en daar zal je rustige en kalme dromen krijgen. Ga naar je man terug, moedertje, vandaag nog.

— Ja, dat zal ik doen, ik ga naar huis, zoals je me gezegd hebt. Je hebt in mijn hart gelezen, Nikitoesjka, Nikitoesjka, je wacht op mij! Weer kwam er een stortvloed van woorden, maar de starets luisterde niet meer naar haar en wendde zich tot een oud vrouwtje, dat in stadskleren gekleed was. Er was in haar ogen te lezen, dat ze iets op het hart had, wat ze aan de starets wilde mededelen. Zij was de weduwe van een onderofficier uit onze stad. Haar zoon, Wasenka, had een betrekking ergens in een commissariaat, maar liet het lopen en vertrok naar Siberië, naar Irkoetsk. Tweemaal had hij daarvandaan geschreven, maar verder had ze geen woord meer van hem gehoord. Zij vroeg overal naar hem, maar eigenlijk wist ze niet tot wie ze zich wenden moest.

— En nu, zei een rijke koopmansvrouw, Stepanida Ilinisjna Bedzjadina tegen me: „Je moet een rouwmis voor hem laten houden, dan zal zijn ziel onrustig worden en hij zal je schrijven." Dat heeft ze mij aangeraden, maar ik twijfel... vader, zeg mij, zal ik het doen, is dat goed of niet?

— Je mag daar zelfs niet aan denken, vrouw. Het is een schande om daarover te spreken. Hoe is het mogelijk, dat een moeder een levende zoon dood verklaren wil. Dat is een grote zonde en kan je alleen vergeven worden, omdat je niet weet wat je doet. Bid maar liever dat Gods moeder je zondige gedachten vergeven zal en bid voor zijn gezondheid. En dat moet ik je nog zeggen: of je zoon zal gauw zelf bij je komen, of je krijgt gauw bericht van hem. Ga maar heen en wees gerust, je zoon leeft. Vader, God zal je belonen, voor je goede raad, jij, die voor ons bidt en onze moeilijkheden oplost. Maar de starets merkte twee grote, schitterende ogen van een magere teringachtige boerin, die op hem gericht waren. Zij keek hem zwijgend aan, haar ogen vroegen om iets, maar ze was bang hem te naderen.

— Wat heb jij, lieve?

— Neem de zware last van mijn ziel af, vader, zei ze langzaam en zachtjes en liet zich op de knieën vallen. Ik heb zwaar gezondigd, vader, en nu kan ik geen rust vinden.

De starets ging op het stoepje zitten en op de knieën kwam de vrouw naar hem toe.

— Ik ben weduwe, al sinds drie jaar, zei ze fluisterend en bevend. Ik heb een ontzettend leven met hem gehad — hij was oud en sloeg mij .... Hij werd ziek en de angst vervolgde mij, als hij beter wordt, zal dat vreselijke leven weer beginnen en toen kwam de gedachte in me op...

— Wacht even, zei de starets en kwam met zijn oor vlak bij de mond van de vrouw. De vrouw ging door, maar zo zacht, dat niemand iets horen kon. Zij was spoedig met haar verhaal klaar.

— Het derde jaar? vroeg de starets.

— Ja, het derde. De eerste tijd heb ik er nooit aan gedacht en nu ben ik ziek van al die gedachten.

—Woon je ver van hier?

— Vijfhonderd werst hier vandaan.

— Heb je dat al gebiecht

— Ja, al twee keer.

— En ben je toegelaten tot de communie?

—Jawel. Maar ik heb angst, ik heb zo'n angst voor de dood.

— Wees maar niet bang, nooit moet je bang zijn. Zolang je berouw voelt, zal God je alles vergeven. Er bestaat op de wereld geen zonde, die God niet vergeeft

aan hen, die werkelijk berouw hebben. Onbegrensd is Gods liefde. Zorg alleen maar, dat je altijd berouw blijft gevoelen en je angst moet je overwinnen. Vertrouw erop, dat God ons allen liefheeft en jou ook — al heb je ook gezondigd. Degene, die berouw heeft, komt eerder in de hemel, dan hij, die nooit gezondigd heeft. Ga heen en vrees niet. Neem het de mensen niet kwalijk, als ze je beledigen. En je man moet je ook alles vergeven. Als ik, een gewoon eenvoudig mens die even zondig ben als jij, medelijden met je heb, hoe zou dan God geen medelijden met je hebben. Je moet iedereen liefhebben, liefde is zo'n kostbaar bezit, daarmee kun je de hele wereld veroveren en niet alleen je eigen zonden, maar ook die van anderen kun je daarmee overwinnen. Ga heen en wees niet bang. Hij bekruiste haar drie keer, nam van zijn hals een klein Icoon en hing haar die om.

Zij stond op uit haar knielende houding en boog zwijgend voor hem tot de grond.

Hij keek naar een gezonde, sterke boerin met een zuigeling op haar arm.

— Uit Wisjegorje ben ik...

— Hè, zes werst ben je met je kindje hiernaartoe gelopen. Scheelt je wat?

— Nee, ik ben alleen gekomen om naar jou te kijken. Ik ben al eerder bij je geweest. Heb je mij al vergeten? Hè, wat een slecht geheugen. Ze hebben gezegd, dat je ziek bent, daarom ben ik gekomen om je op te zoeken. En nu zie ik, dat je helemaal niet ziek bent, nog twintig jaar zal je leven. God zal je voor ons bewaren. En hoeveel mensen zijn er die voor jou bidden, je mag niet ziek zijn.

— Dank je, dank je, lieve.

— En ik heb nog een verzoek aan je, geen groot verzoek, hier heb ik zestig kopeken, geef dat alsjeblieft aan iemand, die nog armer is dan ik. Ik dacht bij mezelf, hij weet beter, wie het nodig heeft.

— Dank je, dank je, wat is dat lief van je. Natuurlijk zal ik het doen. Is je kind een meisje?

— Ja, vader, een meisje, Elisaweta.

— God zegen jullie beiden, jou en je dochter Elisaweta. Wat heb je mijn hart weer opgevrolijkt. Vaarwel lieve, vaarwel allen. Ik zegen jullie.

Hij zegende hen allen en boog diep voor hen.

IV

EEN WEINIG GELOVIGE DAME

De landgoedbezitster Chochlakowa, had het hele toneel, hoe de starets het eenvoudige volk ontving en zegende, aan zitten kijken en sentimenteel tranen vergoten, die ze met een klein zakdoekje afveegde. Zij was een heel gevoelige dame, een beetje eigenaardig, maar over het algemeen heel goedhartig. Toen de starets op haar toe kwam, zei zij met verrukking in haar stem tegen hem:

— O ik heb alles zo meegevoeld, toen ik dat gewijde schouwspel zag... O, ik begrijp, hoe dat eenvoudige volk van u moet houden. Ik wil het volk ook liefhebben, hoe kan het anders, en hoe zouden wij van ons eenvoudig, goedhartig, groot volk niet kunnen houden.

— Hoe gaat het met uw dochter? Wilde u mij weer spreken?

— O ik heb het zo gevraagd, ik heb gesmeekt, om u weer te mogen zien. Ik was in staat drie dagen op mijn knieën voor uw raam te liggen, alleen om u nog eens te kunnen zien. Wij zijn bij u gekomen, onze weldoener, om u onze dankbaarheid te betuigen. U heeft mijn Liza helemaal genezen. En waarmee? Met één gebed, en omdat u uw hand op haar hoofd gelegd hebt. Wij zijn gekomen om die hand te kussen, en u onze gevoelens van dankbaarheid te betuigen. Het was Donderdag...

— Ik heb haar nog niet genezen, zij ligt immers nog op de stoel?

— Ja, maar de nachtkoorts is helemaal verdwenen, van Donderdag af, ging de dame zenuwachtig door. Bovendien zijn haar benen sterker geworden, zij sliep vannacht uitstekend en werd zo fris als iets wakker. Kijk eens wat een mooie kleur ze vandaag heeft. Zij huilde de hele tijd en vandaag is ze vrolijk en lacht. Ze heeft vandaag gewild, dat wij haar op haar benen zouden zetten, en ze stond een hele minuut zonder dat iemand haar vasthield. Zij heeft met mij gewed, dat ze over twee weken de quadrille zal dansen. Dokter Herzenstube, die ik liet komen, trok alleen zijn schouders op en zei: „Ik ben verbaasd, ik begrijp er niets meer van." En u wilt dat wij u niet zouden storen, dat wij niet hierheen zouden vliegen om u te bedanken Liza bedank toch!

Het lieve, lachende gezichtje van Liza werd plotseling ernstig, ze hief zich, zover ze kon, op in haar stoel, keek de starets aan, en vouwde haar handen om zijn zegen te ontvangen, maar toen kon ze zich niet langer inhouden en barstte in lachen uit.

— Ik lach om hem, om hem en ze wees naar Aljosja. Ze was kinderlijk geërgerd over zichzelf omdat ze gelachen had. Als iemand op dit ogenblik naar Aljosja, die naast de starets stond, gekeken had, dan zou hij gezien hebben hoe hij plotseling bloosde en zijn ogen neersloeg.

— Zij heeft een boodschap voor u, Alexej Fjodorowitsj... Hoe maakt u het? ging de moeder door, zich tot Aljosja wendend en hem haar goed verzorgde hand reikend. De starets keerde zich om en keek naar Aljosja. Deze ging naar Liza toe en gaf haar verlegen glimlachend een hand. Liza trok een ernstig gezicht.

— Katherina Iwanowna gaf mij dit voor u — en zij overhandigde hem een klein briefje. Zij vroeg mij u te zeggen dat u zo gauw mogelijk bij haar moest komen, en dat moet u ook werkelijk doen, u moet naar haar toe gaan.

— Vraagt zij mij bij haar te komen? Ik bij haar? Waarom? mompelde Aljosja met grote verwondering. Zijn gezicht werd plotseling bezorgd.

— O het gaat over Dmitri Fjodorowitsj en... al de gebeurtenissen van de laatste tijd, verklaarde de moeder. Katherina Iwanowna is eindelijk tot een besluit gekomen... Maar daarover moet zij u spreken... Waarom? Dat weet ik natuurlijk niet. Maar zij vroeg of u zo gauw mogelijk bij haar wou komen. En dat moet u ook doen. Uw christelijk gevoel moet u daartoe dwingen.

— Ik heb haar slechts eenmaal in mijn leven ontmoet, ging Aljosja met dezelfde verwondering door.

— O ze is zo'n hoogstaande, zo'n onbereikbare vrouw!... Alleen al door al het verdriet dat ze gehad heeft. Denkt u eens wat ze geleden heeft en hoe ze nu nog lijdt... Stel u voor wat haar te wachten staat... Het alles zo vreselijk... zo ontzettend!

— Goed, ik zal gaan, zei Aljosja en las het kleine, raadselachtige briefje, waarin behalve het verzoek om te komen niets stond.

— Ach, wat is dat lief van u, wat zal ze dat aardig vinden, riep Liza plotseling opgetogen uit. En ik heb nog wel tegen moeder gezegd, dat hij voor niets ter wereld zou willen gaan, omdat hij monnik wil worden. Wat is u toch goed en lief! Ik heb altijd gevonden dat u zo aardig is en nu ben ik blij, dat ik u dat eens kan zeggen.

— Lize, zei de moeder verwijtend, doch ze moest tegelijk glimlachen.

— Ons hebt u ook helemaal vergeten, Alexej Fjodorowitsj, u komt nooit meer eens bij ons, en Lize heeft mij zelf gezegd, dat zij zich alleen met u op haar gemak voelt. Aljosja sloeg zijn ogen op, bloosde en glimlachte ondanks zichzelf. Trouwens de starets lette niet meer op hem, hij was met de monnik in gesprek, die naast Liza's stoel stond. Het was een eenvoudige monnik met een bekrompen, kortzichtige wereldbeschouwing, maar erg gelovig, zodat zijn geloof meer van koppigheid had. Hij vertelde dat hij uit het verre Noorden kwam, uit

Obdorsk, uit een klein kloostertje, dat de naam van de heilige Sylvester droeg en dat slechts uit tien monniken bestond. De starets zegende hem en vroeg hem in zijn cel te komen als hij er lust in had.

— Maar hoe kon hij u toch zoiets doen? vroeg hij en wees naar Liza. Hij bedoelde haar genezing.

— Daarover is het natuurlijk nog te vroeg om te oordelen, een kleine vooruitgang betekent nog geen genezing en kan ook door andere oorzaken ontstaan zijn. Maar als het haar werkelijk iets geholpen heeft, was het niet anders dan Gods wil. — alles door God. Wilt u mij niet eens komen bezoeken, vader, zei hij tegen de monnik, maar soms voel ik mij zo zwak, dat ik niemand ontvangen kan; ik ben ziek, en ik voel dat het mijn laatste dagen zijn.

— O neen, neen, God zal u niet van ons wegnemen, u zult nog lang leven! riep de moeder uit. En wat voor ziekte zult u hebben, u ziet er zo opgewekt en gezond en gelukkig uit.

— Ja, ik voel mij vandaag ook veel beter, maar ik weet, dat dat niet voor lang is. Ik ken mijn ziekte goed. U heeft mij geen groter genoegen kunnen doen, dan op te merken, dat ik er vrolijk en gelukkig uitzie. De mensen zijn voor het geluk geschapen, en hij, die zich werkelijk gelukkig voelt kan zeggen: „Ik heb Gods wil op aarde vervuld." Alle gelovigen, allé heiligen, alle martelaars waren gelukkig.

— O, hoor eens hoe hij die moedige en verheven woorden uitroept! zei de moeder. Uw woorden treffen mij in mijn hart. En geluk... geluk... waar is het geluk? Wie kan van zichzelf zeggen, dat hij gelukkig is? U was zo goed en heeft ons toegestaan u nog eens te ontmoeten en ik bid u, luistert u naar me, naar wat ik u de vorige keer niet durfde zeggen, en wat een marteling voor me is. En dat duurt al zo lang. Ik lijd, vergeef mij, ik lijd zo erg... uit een innerlijk gevoel van ontroering hief zij haar gevouwen handen dan tot hem op.

— En wat deert u?

— Ik geloof niet.

— Gelooft u niet in God?

— O nee, dat zou ik niet durven. Nee, maar in het toekomstig leven geloof ik niet, dat is zoiets onbegrijpelijks voor me. En niemand, niemand kan je daar een antwoord op geven. Luister alstublieft naar mij, u, de genezer en kenner van de mensenziel. Ik kan natuurlijk niet verlangen, dat u mij zult geloven, maar ik verzeker u, dat ik niet uit lichtzinnigheid spreek; de gedachte aan het leven na de dood jaagt mij zo'n angst aan en ik weet niet tot wie ik mij wenden moet, ik heb mijn leven lang met niemand daarover durven spreken en nu kom ik tot u... O God, wat zult u nu van mij denken!

— U moet zich niet over mijn mening bekommeren, antwoordde de starets, ik

begrijp u heel goed en ik geloof, dat u op het ogenblik eerlijk is.

— O, wat ben ik u dankbaar. Ziet u eens, ik sluit mijn ogen en vraag mezelf af: als je het ware geloof hebt, hoe kan die twijfel dan in je opkomen? Sommigen beweren, dat het alleen voortkomt uit angst voor de verschrikkelijke verschijnselen van de natuur, en dat het leven hiernamaals niet bestaat. Ik heb levenslang in God geloofd en toch denk ik, dat als ik sterf, er niets van mij zal overblijven: „alleen een distel groeit op je graf", zoals ik eens ergens bij een schrijver gelezen heb. Het is toch ontzettend, waarmee kan ik mijn geloof terugkrijgen? Trouwens ik heb nooit anders geloofd dan ik als kind geloofde, zo maar, werktuigelijk, zonder erbij te denken... En hoe moet ik het opvatten, nu kom ik bij u en vraag u, mij alles te verklaren. Als ik van dit ogenblik geen gebruik maak, zal immers nooit, nooit iemand er mij iets over kunnen zeggen. Wie kan mij een bewijs geven, wie kan mij overtuigen? En ik zie dat om mij heen, iedereen onverschillig is. Dat vraagstuk raakt niemand meer, alleen ik kan het niet verdragen. Dat is dodend, begrijpt u, dodend.

— Ja, u hebt gelijk, het is dodend. Ik kan u ook geen bewijzen geven. U moet uit uzelf die overtuiging krijgen.

— Maar waardoor? Hoe?

— Door een grote liefde. Put kracht uit uzelf om uw naaste lief te hebben en doe iets voor uw naaste. Hoe groter uw liefde voor uw naaste wordt, hoe meer u overtuigd zult worden, dat God bestaat en dat uw ziel onsterfelijk is. En als u bij die proef het zover kunt brengen, dat u zichzelf voor uw naaste opoffert, zal er nooit meer twijfel in uw ziel opkomen...

— Ach ja — liefde voor de mens, iets voor de mens doen?... Ziet u dat is weer een vraagstuk voor mij, zo'n groot vraagstuk! Ik houd zo van de mensheid, dat ik soms in mezelf denk, dat ik alles en alles zou kunnen verlaten, mijn kind zelfs, alles wat ik bezit weggeven en een ziekenzuster worden. Ik sluit mijn ogen en ik denk erover en denk en in die ogenblikken voel ik een grote kracht in mij. Geen wonden, geen viezigheid zouden me afschrikken. Met mijn handen zou ik de wonden willen verbinden, die arme ongelukkigen verplegen en zou in staat zijn die etterige zweren te kussen...

— Dat betekent al veel en het is goed, dat die gedachten in u opkomen, dat u dááraan en niet aan iets anders denkt. U kunt nooit weten, misschien zal u nog eens de gelegenheid geboden worden, iets goeds te doen.

— Ja, maar hoe lang zou ik zo'n leven kunnen volhouden, ging zij opgewonden en bijna wanhopig door. Dat is ook een vraagstuk en een martelend vraagstuk voor mij. Ik vraag mij af, als de zieke die je bezig bent te helpen en te verplegen, je niet onmiddellijk antwoordt met grote dankbaarheid, maar je integendeel begint te plagen met zijn luimen, je opoffering helemaal niet merkt,

grof tegen je wordt, veeleisend, zich over je gaat beklagen, wat dan? Zou je volharden in je liefde? En nu heb ik met ontzetting in mezelf ontdekt: zo'n ondankbaarheid zou onmiddellijk al mijn goede gedachten en daden belemmeren. In één woord, ik werk om betaald te worden, ik eis onmiddellijk de betaling, dat wil zeggen, ik eis direct wederliefde voor mijn liefde terug, anders ben ik niet in staat om lief te hebben.

Zij had in een opwelling van de grootste openhartigheid en zelfvernedering gesproken, en zij keek de starets met wijdgeopende ogen aan.

— Zoiets heb ik wel meer gehoord. Nu reeds lang geleden heeft een dokter eens precies zo tegen me gesproken. Hij was een bejaard en bijzonder verstandig man. Hij sprak net zo openhartig als u. Hij deed alsof hij ermee spotte, maar het was een bittere spot. Hij zei, dat hij de mensheid liefhad en zich over zichzelf verbaasde: „hoe meer ik de mensheid in het algemeen liefheb, hoe minder ik een enkel mens verdragen kan. In mijn gedachten heb ik een hartstochtelijk verlangen gehad de mensheid te dienen, ik was in staat mij voor de mensheid te laten kruisigen -- maar in werkelijkheid kan ik geen twee dagen met een mens in één kamer blijven. Dat belemmert mij in mijn vrijheid, dat drukt mijn persoonlijkheid. In vier en twintig uur kan ik de beste man beginnen te haten: de éne omdat hij langzaam eet, de andere omdat hij verkouden is en zijn neus zit te snuiten. Zodra een mens mij nabijkomt, kan ik zijn vijand worden. Maar altijd was het zo: hoe meer ik één enkel mens haat, hoe meer ik de mensheid in het algemeen liefheb".

— Maar wat moet je doen, wat moet je doen? Het is om wanhopig te worden.

— Nee, het is voldoende, dat u er treurig om is. Doe wat in uw macht is, dan zal u veel vergeven worden. U is al op de goede weg, omdat u uzelf zo goed kent. Maar als u zo openhartig met mij gesproken hebt, alleen opdat ik dat op prijs zou stellen en u bewonderen, dan zult u natuurlijk niets in het leven kunnen bereiken, en al uw goede voornemens zullen als rook vervliegen. Dan zult u waarschijnlijk het toekomstig leven geheel en al vergeten, en misschien rustiger over dat vraagstuk worden.

— O, u heeft mij helemaal temeer geslagen. Nu, op dit ogenblik, terwijl u sprak, heb ik begrepen, dat ik het werkelijk allemaal gezegd heb om door u geprezen te worden. U heeft die gedachte in mij opgewekt, u heeft mij doorzien en mij aan mezelf geopenbaard.

— Is dat waar? Nu, na zo'n bekentenis geloof ik, dat u inderdaad een goed hart hebt. En als u ook al geen geluk bereikt, bedenk dan, dat u op de goede weg is, en u moet oppassen, om niet van die weg af te dwalen. De hoofdzaak is: vermijdt onwaarheid, alle onwaarheid, en lieg u zelf niets voor. Denk na over iedere leugen, die tegen u gezegd wordt en die u zelf zegt. Afschuw moet u voor

niemand voelen, voor uzelf ook niet. Angst hoeft u ook niet te hebben. Angst is een natuurlijk gevolg van leugens. U moet ook niet vertwijfelen als u kleinzielig wordt of als u iets slechts gedaan heeft. Het spijt mij dat ik u niets prettigers kan zeggen, maar ik weet, dat alleen daden, die met liefde gedaan worden, het werk van martelaars zijn. Het is gemakkelijk zich in gedachten op te offeren, en iets goeds te doen. Er zijn mensen, die hun leven opofferen om geprezen te worden. Maar liefde eist ook een lof. Liefde is een prestatie — het is een uithoudingsvermogen, misschien wel een grote wetenschap. Ik moet u zeggen, dat op hetzelfde ogenblik, dat u met ontzetting merkt, dat u geen stap verder bent gekomen, dat uw doel zo ver van u staat u in datzelfde ogenblik van God kracht zult krijgen, die wonderlijke kracht, die ons door het leven voert. En denk erom, dat God u liefheeft en God u alles doen laat, wat u doen wilt. Vergeef mij, dat ik niet langer bij u kan blijven, anderen wachten op mij. De dame weende.

— En Lize, Lize, zegent u haar, zegent u haar? vroeg ze plotseling.

— Zij is mijn liefde helemaal niet waard, ik heb wel gezien, hoe ondeugend zij is, zei de starets lachend. Waarom heb je de hele tijd Aljosja geplaagd?

Lize was werkelijk bezig Aljosja te plagen. De vorige keer, toen ze bij de starets was, had ze al opgemerkt, hoe verlegen Aljosja in haar gezelschap werd en hoe hij vermeed, haar aan te zien en dat amuseerde haar erg. Zij keek naar hem en wachtte dat hij zijn ogen tot haar zou opslaan. Toen Aljosja daarop even tersluiks naar haar keek, begon ze hem in zijn gezicht uit te lachen. Aljosja werd verlegen en geërgerd op zichzelf. Eindelijk draaide hij zich geheel van haar af en verborg zich achter de rug van de starets. Na enige ogenblikken, als door een innerlijke macht gedwongen, keek hij toch weer naar haar en zag, dat Liza bijna voorovergebogen in haar stoel op zijn blik wachtte. En toen hun ogen elkaar ontmoetten, barstte zij zo in lachen uit, dat de starets het niet uithield en zei:

— Ondeugend kind, waarom zit je hem zo te plagen? Plotseling werd haar gezicht heel ernstig, ze bloosde en begon haastig zenuwachtig te praten:

— En waarom heeft hij alles vergeten? Toen ik nog een klein kind was, heeft hij mij op zijn armen gedragen, we hebben altijd met elkaar gespeeld, hij heeft mij geleerd te lopen, hij heeft mij lezen geleerd. Weet u dat? Twee jaar geleden toen wij afscheid van elkaar namen, heeft hij gezegd, dat we voor altijd vrienden zouden blijven, dat hij mij nooit zou vergeten en nu ineens is hij bang voor me, ik zal hem toch niet opeten. Waarom wil hij niet meer bij me komen, waarom wil hij niet meer met me spreken? U verbiedt het hem toch niet? Wij weten dat hij overal heen mag gaan. Het is toch onfatsoenlijk, dat ik hem zou roepen, hij moet de eerste zijn, die bij ons komt, als hij ons niet vergeten heeft. En nu doet hij niets anders dan bidden. Hebt u hem die mooie soutane laten aantrekken? Als hij hard gaat lopen, valt hij nog...

Toen kon ze zich niet langer bedwingen, bedekte haar gezicht met haar handen en begon zonder ophouden zenuwachtig te lachen. De starets luisterde naar haar en zegende haar glimlachend en met tederheid. En toen zij zijn hand kuste, bracht zij die naar haar ogen en begon te huilen.

— Wees niet boos op mij, ik ben dom, ik ben het niet waard... En Aljosja heeft misschien wel gelijk, dat hij niet bij zo'n ondeugd komen wil.

— Ik zal hem beslist naar je toesturen, zei de starets.

V

HET ZAL GEBEUREN, HET ZAL GEBEUREN!

De starets was minstens twintig minuten weg geweest uit zijn cel. Het was reeds over halfeen en Dmitri, voor wie allen hier bijeengekomen waren, was er nog steeds niet. Maar allen deden of ze Dmitri geheel en al vergeten hadden en toen de starets binnentrad, trof hij hen aan in een opgewonden gesprek, waaraan Iwan en de beide monniken deelnamen. Mioesow wilde ook telkens wat in het midden brengen, maar hij kon niet aan het woord komen, werd op de achtergrond gedrongen en was daardoor nog meer geërgerd. Hij had vroeger met Iwan enige keren twistgesprekken gehad over verschillende vraagstukken en kon niet uitstaan dat Iwan meer wist dan hij en zijn trots daarover niet verborg: „tot nu toe was ik overtuigd, dat ik op de hoogte was van alle vooruitstrevende denkbeelden in Europa, maar die nieuwe generatie negeert je helemaal," dacht hij. Fjodor Pawlowitsj had zijn woord gegeven om stil op zijn stoel te blijven zitten en had dat werkelijk enige tijd volgehouden. Maar voortdurend keek hij met een venijnige glimlach naar Mioesow, verheugd, dat deze zich zo opwond. Ik weet niet waarom, maar hij had het in zijn hoofd gezet, wraak op hem te nemen en nu wilde hij het gunstige moment niet voorbij laten gaan. Eindelijk kon hij zich niet langer bedwingen, boog zich naar hem toe en zei fluisterend tegen hem:

— Waarom blijft u toch in zo'n onbehoorlijk gezelschap? Ik zal het u zeggen... Omdat u zich beledigd en vernederd gevoelt, en u blijft alleen om revanche te nemen en te laten zien hoe verstandig u is. Maar nu zult u het gezelschap niet verlaten, voordat u uw verstand ook getoond heeft.

— Begint u weer? Dan ga ik onmiddellijk weg.

— Hé, hé, u zult de laatste zijn, die deze plaats verlaat, dat voorspel ik u. Op dat ogenblik kwam de starets de kamer binnen.

Het gesprek werd even onderbroken, maar de starets ging op zijn oude plaats zitten en keek hen aan alsof hij hun verzocht door te gaan. Aljosja, die zijn gezicht goed kende, zag duidelijk, dat hij erg vermoeid was en zich geweld aandeed zich op te houden. In de laatste tijd van zijn ziekte kreeg hij dikwijls flauwten en hij zag nu bijna zo bleek als voor zulk een flauwte, zelfs zijn lippen waren wit. Maar hij wilde het gezelschap niet laten heengaan, hij had daar blijkbaar een bedoeling mee, maar welke wist Aljosja niet en hij sloeg hem

aandachtig gade.

— Wij spraken op het ogenblik over het artikel van Iwan Fjodorowitsj, zei vader Iosef, de bibliothecaris, zich tot de starets wendend. Er staat veel nieuws in dat artikel, maar ik denk dat de hoofdidee, op tweeërlei wijze uitgelegd kan worden. Het gaat namelijk over de rechtspraak, dat is te zeggen, de kerkelijke en de wereldse. Het is een repliek op een boek, dat een geestelijke geschreven heeft...

— Tot mijn spijt heb ik uw artikel niet gelezen, maar ik heb er wel over gehoord, zei de starets en keek Iwan opmerkzaam aan.

— Iwan Fjodorowitsj staat op een merkwaardig standpunt; in het vraagstuk over de kerkelijk-wereldse rechtspraak sluit hij ten enenmale de mogelijkheid van de scheiding van kerk en staat uit.

— Dat is merkwaardig, maar wat bedoelt u daar eigenlijk mee? vroeg de starets.

Iwan antwoordde hem, maar gelukkig niet op die hooghartige toon, waar Aljosja zo bang voor geweest was, maar heel bescheiden, vol eerbied en schijnbaar zonder een enkele bijgedachte.

— Ik ga van het standpunt uit, dat die twee elementen, de kerk en de staat zo nauw met elkaar verbonden zijn en voor de eerste eeuwen nog zo verbonden zullen blijven, dat zij gescheiden onmogelijk hun normale taak zouden kunnen vervullen. Vooral omdat de grondslag van dit verband op onwaarheid berust. Een compromis tussen kerk en staat in dergelijke vraagstukken, zoals de kerkelijke rechtspraak, is, mijns inziens, absoluut uitgesloten. De geestelijke, die ik op zijn boek geantwoord heb, beweert echter, dat de kerk een bepaalde plaats in de staat innemen moet, doch ik heb hem tegengesproken en gezegd dat de kerk de gehele staat omvatten moet, maar daar niet slechts een onderdeel van moet uitmaken. En ofschoon dat nu nog niet te verwezenlijken is, moet dat toch het doel voor de toekomst zijn, teneinde de verbreiding en de zuivering van het christendom te bevorderen.

— U hebt volkomen gelijk, zei vader Paisiy, de zwijgende, geleerde monnik, opgewonden.

— Dat is een zuiver ultramontaanse gedachte, zei Mioesow en sloeg ongeduldig zijn benen over elkaar.

— Hé, mijnheer, we hebben hier niet eens bergen, riep vader Iosef uit en wendde zich verder tot de starets. In het boek staat ook nog, dat „de kerk niet geschikt is voor deze wereld"...

— Dat is een onbehoorlijke woordspeling voor een geestelijke, viel vader Paisiy hem in de rede, ik heb het boek gelezen, wendde hij zich tot Iwan Fjodorowitsj, en ik ben verbaasd hoe een geestelijke beweren kan, dat de kerk

niet voor deze wereld geschikt is. Als ze niet voor deze wereld is, kan ze dus niet op de wereld bestaan. Die woorden: „niet voor deze wereld" staan weliswaar in de Heilige Schrift, maar in heel ander verband. Het komt niet te pas deze woorden uit dit verband te rukken. Jezus Christus is gekomen om een kerk voor ons te stichten. Het Hemelrijk is natuurlijk niet van deze wereld, maar van de hemel, maar het Hemelrijk bereikt men door de kerk, die op de aarde gesticht is en daarom zijn al die wereldse woordspelingen daarover uit den boze, en moesten niet geduld worden. De kerk vormt in zichzelf een staat, en is ook voor dit doel gesticht en zo moet het tot het einde van de dagen blijven...

Hij hield plotseling op, alsof hij zichzelf geweld aandeed, om niet verder te spreken. Iwan Fjodorowitsj luisterde eerbiedig en opmerkzaam toe, daarna wendde hij zich tot de starets en ging op kalme en goedmoedige toon door:

— De hoofdgedachte van mijn betoog is gegrond op het feit, dat in de eerste drie eeuwen van het Christendom dit uitsluitend tot de kerk beperkt bleef. Toen het Romeinse, heidense rijk tot het Christendom overging, is dat als volgt in zijn werk gegaan: ze hebben de kerk een plaats ingeruimd maar zelf zijn ze in vele opzichten heidenen gebleven. Het was ook logisch, dat dat zo zou gebeuren, want Rome was nog doordrongen van de wijsheid en beschaving van de heidense tijd, zoals dit bijvoorbeeld tot uiting komt in de inrichting en grondslag van de staat, doch de Christelijke kerk kon van haar kant niets van haar leerstellingen prijsgeven: zij kon slechts haar doel nastreven, d.w.z. de hele wereld te bekeren en aan zich te onderwerpen, dus, in plaats van de vroegere heidense wereld, één algemeens Christelijke kerk te stichten. Dus dat niet de kerk ergens een plaats in de staat moet trachten te verwerven, maar dat de staat in de kerk moet worden opgenomen. Dat kon de staat niet vernederen, zijn eer en zijn macht niet aantasten, maar toch stelde het de staat op een valse grondslag, omdat een rijk met heidense overblijfselen nooit tot in de grond een kerkelijke staat kan worden. En dat is de reden, waarom de schrijver van het boek de scheiding van kerk en staat als een tijdelijk en zondig overgangsstadium beschouwt. Maar zodra iemand, zoals deze schrijver, daarover begint te spreken, komen èn de kerk èn de staat in opstand. In mijn artikel geef ik daar een volledig overzicht van. Dat is de opzet van mijn betoog.

— Dus met andere woorden, zei vader Paisiy, volgens bepaalde theorieën in onze negentiende eeuw, moet de kerk in de staat opgenomen worden, van een lager, naar een hoger aspect overgaan, in de staat opgaan en haar plaats afstaan aan de wetenschap en beschaving. En als zij dat niet wil, dan wordt haar in de staat een tijdelijk hoekje ingeruimd en nog wel onder toezicht en dat gebeurt in onze tijd overal in Europa. Maar ik geef u de verzekering, dat dat in strijd is met onze Russische opvatting van het geloof: niet de kerk moet in de staat

opgenomen worden als een lager lichaam in een hoger, integendeel, de staat moet ten slotte in de kerk opgaan en daarin zijn heil zoeken. En dat zal gebeuren, dat zal gebeuren!

— Nu, ik moet u zeggen, dat u mij weer een beetje hoop hebt gegeven, zei Mioesow glimlachend, terwijl hij zijn éne been over het andere sloeg.

— Als ik het goed begrijp, zal er op de wereld een eindeloos ver ideaal verwezenlijkt worden. Een mooie utopie, het leger zal verdwijnen, de diplomatie zal verdwijnen, de banken enz.; het zal iets worden wat een beetje op socialisme lijkt. En ik dacht nog wel, dat dat alles ernstig bedoeld was en dat de kerk de criminele rechtspraak zou gaan uitoefenen en de beschuldigden tot geseling, dwangarbeid en misschien ook wel ter dood zou veroordelen.

— Integendeel, als er op het ogenblik alleen een kerkelijke rechtspraak zou bestaan, zouden de mensen niet tot dwangarbeid en ter dood veroordeeld worden. Niet alleen de misdaad, maar de mening over de misdaad zou geheel gewijzigd moeten worden. Niet onmiddellijk en niet ineens natuurlijk, maar toch al heel spoedig, zei Iwan Fjodorowitsj op kalme toon.

— Meent u dat werkelijk? vroeg Mioesow.

— Indien de kerk oppermachtig was, zou zij niemand laten onthoofden, maar zij zou alleen de schuldigen verbieden in de kerk te komen, ging Iwan door.

— En nu vraag ik u, de man, die een misdaad begaan heeft en wie de toegang tot de kerk ontzegd is, waarheen moet hij zich wenden? Door zijn misdaad is hij niet alleen in opstand gekomen tegen zijn naaste, maar ook tegen de kerk en wij hebben zovele voorbeelden, dat een misdadiger zijn geweten ermee geruststelt, dat hij slechts tegen de staat een misdaad begaan heeft, maar niet tegen de kerk en niet tegen Christus... En als er alleen een kerkelijke rechtspraak bestond, in plaats van een wereldse, wat zou hij dan moeten zeggen? Als hij hetzelfde blijft zeggen als vroeger, betekent dat, dat hij de kerk niet erkennen wil; hij zal zeggen, dat de kerk onrechtvaardig is en alleen, hij de misdadiger en de dief, rechtvaardig.

— Wat zegt u? Nu begrijp ik er niets meer van. Dat is weer beuzelpraat, vormeloos, onbegrijpelijk geklets. Hoe is het mogelijk om een mens niet tot de kerk toe te laten, hoe kan men dat verbieden? Ik veronderstel, dat u ons voor de gek houdt, Iwan Fjodorowitsj. –

— Eigenlijk is het tegenwoordig zo, zei de starets onverwachts, terwijl allen hem aankeken.

— Als de Christelijke kerk tegenwoordig niet bestond, zou er geen einde aan de misdaden zijn. Een misdadiger wordt niet van de misdaad afgehouden door wereldse straf, want die verhardt slechts zijn ziel. De wereldse rechtspraak maakt nooit zijn geweten wakker en brengt hem nooit tot berouw over zijn

misdaad.

— Wat bedoelt u daarmee, als ik het vragen mag? vroeg Mioesow opgewonden en nieuwsgierig.

— Ik zal het u uitleggen. Al die dwangarbeid en andere straffen, zoals ranselen hebben nog nooit iemand verbeterd, dat jaagt een misdadiger zelfs geen angst aan, de misdaden verminderen daar niet door, maar integendeel ze worden nog erger. Dat moet u toch toegeven en het resultaat is, dat het de maatschappij in het geheel niet beveiligt, als zij een misdadiger zo ver mogelijk uit haar midden bant; in plaats van die éne, komen er twee, drie anderen en nog meer voor. Als er iets bestaat, wat de maatschappij verzekeren kan tegen de misdaad en de misdadiger zelf kan verbeteren, — dan is het alleen de Christelijke kerk, waar hij als een Christen zijn berouw kan tonen. En als hij zijn berouw voor de kerk erkent, zal hij het ook voor de maatschappij doen. De kerk is tegenwoordig niet bevoegd om recht te spreken, zij kan slechts een morele invloed uitoefenen en heeft slechts het recht, om de misdadiger de toegang tot de kerk te ontzeggen. Maar ook dat doet zij niet, zij verstoot de misdadiger niet, zij laat hem tot zich komen, zij geeft hem aalmoezen, en beschouwt hem meer als een ongelukkige dan als een zondaar. O God, wat zou er van een misdadiger terecht komen, als hij ook nog het recht om in de kerk te komen verliezen moest? Als de kerk op het ogenblik, dat de staat hem veroordeelt ook de ongelukkige van zich zou afwijzen? Welk een wanhoop zou zij zaaien in de ziel van die ongelukkige. Ik spreek op het ogenblik over de Russische misdadigers, omdat Russische misdadigers nog in God geloven, maar de kerk, als een tedere en liefhebbende moeder wil niet straffen, omdat zij weet, dat de misdadiger reeds zwaar genoeg door de staat gestraft wordt; iemand moet hem toch de hand toereiken. Op dit gebied kan tussen de kerk en de staat geen compromis bestaan, daarover kunnen geen overeenkomsten gesloten worden. Een buitenlandse misdadiger toont nooit berouw over wat hij gedaan heeft. Hij beweert altijd, dat zijn misdaad geen misdaad is, maar een opstand tegen de macht, die hem onderdrukt. De maatschappij zet hem mechanisch uit de samenleving, en dikwijls gaat die verwijdering nog met haat gepaard (ik heb het zelf gelezen, ik weet hoe men daar in Europa over denkt) en dat gebeurt alleen omdat de kerk afstand heeft gedaan van alle medelijden met de misdadiger. Misschien komt dat, omdat de kerk als lichaam niet meer bestaat; er zijn alleen maar de prachtige gebouwen van de kerk overgebleven en slechts een heel klein aantal mensen zijn er, die de kerk in werkelijkheid erkennen. De kerk zelf wil reeds lang van het lagere aspect in het hogere overgaan, dat wil zeggen in de staat opgaan en daar onopgemerkt in voortbestaan. Dat is reeds het geval met de Lutherse kerk. In Rome heerst al duizend jaar lang in plaats van de kerk alleen de staat. En daarom kan de

misdadiger zichzelf niet als lid van de kerk voelen en als hij dan overal verstoten wordt, geraakt hij ten slotte in een toestand van wanhoop. Als hij soms terugkeert in de maatschappij en de maatschappij hem met haat ontvangt, stelt u dan voor wat een haat hij voor die maatschappij voelt. In vele gevallen lijkt het dat het bij ons net zo is: maar we moeten niet vergeten, dat er bij ons naast de wereldlijke rechtspraak, nog een toevlucht voor de misdadiger bestaat, de kerk. De rechtspraak van de kerk, die nog geheel machteloos is, is mild, zij maakt van de misdadiger geen verstoteling, integendeel, zij neemt hem op en daarmee kan zij een toekomstige misdaad voorkomen; omdat de kerk zich moeite geeft de misdadiger te begrijpen en hem een hand toe te reiken. Het is waar, dat onze Christelijke maatschappij daar nog niet rijp voor is, maar het is ons streven, om dat te bereiken. Daarom moet u begrijpen, wat voor een betekenis een kerkelijke rechtspraak zou hebben. Wij hopen, dat de kerk dat recht eens zal verkrijgen en dat zal zeker gebeuren ook. Wij moeten ons niet van die weg laten afbrengen, alleen omdat wij niet weten, wanneer dat zal zijn, dat is een geheim van God. Maar in Zijn liefde en in Zijn daden moeten wij geloven. En wat wij mensen denken, dat nog lang zal duren, kan door Gods macht nog vandaag geschieden. Dat zal gebeuren! Dat zal gebeuren!

— Het zal gebeuren! Het zal gebeuren! herhaalde vader Paisiy.

— Merkwaardig, in hoogste mate merkwaardig, zei Mioesow minachtend.

— Wat vindt u hier voor merkwaardigs aan? vroeg vader Iosef voorzichtig. Wat zit u hier eigenlijk te beweren, wat betekent dat alles? zei Mioesow, bijna grof. De staat moet helemaal verdwijnen, volgens u, en de kerk komt ervoor in de plaats. Dat is niet alleen ultramontaan, het is veel meer. Zoiets heeft paus Gregorius VII niet eens durven dromen.

— U begrijpt het geheel verkeerd, zei vader Paisiy streng, de kerk verandert niet in de staat, maar de hele staat wordt kerk, de kerk van de ganse mensheid. Dat is helemaal geen ultramontane gedachte, dat is het doel van het Christendom op de wereld. Vanuit het Oosten moet die ster tot ons komen.

Mioesow zweeg, zijn hele wezen drukte tevredenheid met zichzelf uit en zijn lippen plooiden zich tot een minachtende glimlach. Aljosja volgde met kloppend hart die gesprekken. Hij was erg opgewonden. Toevallig keek hij naar Rakitin, die in de hoek naast de deur stond en met aandacht naar het gesprek luisterde. Hij hield zijn ogen neergeslagen, maar door de kleur op zijn wangen begreep Aljosja, dat Rakitin niet minder zenuwachtig was dan hijzelf. Aljosja wist, wat Rakitin zo opwond.

— Mag ik u een kleine anekdote vertellen, heren? vroeg Mioesow op een bijzonder hooghartige toon.

— Enige jaren geleden te Parijs, na de December-omwenteling, moest ik een

bezoek brengen bij een hooggeplaatst persoon, bij wie ik een buitengewoon interessant man ontmoette. Deze man was zelf geen spion, maar hij was het hoofd van de spionagedienst, dat is een zeer geziene betrekking. Ik wachtte de gelegenheid af om met hem in gesprek te komen, uit louter nieuwsgierigheid. Hij werd door mijn kennis ontvangen niet als gelijke, maar als een lagere ambtenaar, die rapport over iets kwam uitbrengen. En hij zag, hoe ik ontvangen werd. Daarom was hij met mij openhartig, dat wil zeggen, beleefd, want een Fransman kan niet openhartig zijn, hij is nooit meer dan beleefd. Ik heb hem heel goed begrepen, het ging over de revolutionair-socialisten, die toen ter tijde erg vervolgd werden. Ik zal het hele gesprek niet herhalen, slechts één opmerking, die ik van hem hoorde: „Wij zijn eigenlijk voor al die socialisten, anarchisten en goddeloze revolutionaire helemaal niet bang, wij zijn op de hoogte van alles, wat zij doen en wat zij zeggen, maar onder hen zijn mensen, niet veel, maar er zijn er toch, die waarachtig in God geloven en tegelijkertijd socialist zijn. Die zijn voor ons de gevaarlijksten! Een christen-socialist is veel meer te duchten, dan een socialist, die in niets gelooft." Ik was verbaasd door die woorden en nu, terwijl ik hier bij u ben, schoten ze mij ineens te binnen...

— Dus u wilt daarmee zeggen, dat wij socialisten zijn? vroeg, zonder aarzeling, vader Paisiy. Maar voordat Pjotr Alexandrowitsj een antwoord klaar had, ging de deur open en Dmitri Fjodorowitsj kwam de kamer binnen. Omdat hij zo laat kwam, verwachtte men hem niet meer en wekte zijn plotselinge verschijning de algemene verwondering op.

VI

„WAAROM BESTAAT ER ZO IEMAND OP DE WERELD!"

Dmitri Fjodorowitsj was een jonge man van acht en twintig jaar, van middelbare grootte, met een prettig uiterlijk, maar hij leek ouder dan hij was. Hij was gespierd en men kon veronderstellen, dat hij over grote lichaamskracht beschikte, maar in zijn gezicht lag iets ziekelijks. Het was mager, met ingevallen wangen en een ongezonde, gele tint. Zijn tamelijk grote, donkere, enigszins uitpuilende ogen hadden een koppige uitdrukking, doch nooit gaven zij de uitdrukking van zijn ware gevoelens weer. Al was hij nog zo opgewonden, zijn ogen drukten nooit uit wat hij voelde, maar iets anders, wat helemaal niet in overeenstemming met zijn innerlijk was. Mensen die hem spraken, zeiden dikwijls: „Het is heel lastig te weten, waaraan hij eigenlijk denkt." Sommigen, die in zijn ogen iets sombers zagen, werden overbluft door een plotselinge vrolijke lach. Trouwens, de ziekelijke uitdrukking op zijn gezicht was te begrijpen, iedereen wist of had gehoord, hoe hij aan de boemel was. Ook wist men, dat dat het enige middel voor hem was om zich een beetje te verstrooien, omdat hij zoveel onaangenaamheden met zijn vader over de erfenis had. Daarover deden verschillende anekdoten in de stad de ronde. Het is waar, dat hij van nature gauw driftig was en zoals onze kantonrechter Semion Iwanowitsj Katsjalnikow van hem zei: „Hij is verstandig, maar zijn verstand is erg onregelmatig en onevenwichtig." Dmitri kwam binnen, keurig gekleed, in een dicht gesloten geklede jas, zwarte handschoenen en een hoge hoed in de hand. Hij had pas de militaire dienst verlaten en droeg alleen een snor, maar geen baard. Zijn donkerbruine haren waren kortgeknipt en aan de slapen een weinig naar voren gekamd. Zijn stappen waren regelmatig, als van een militair. Een ogenblik bleef hij bij de deur staan, keek om zich heen en liep regelrecht naar de starets toe, begrijpende dat deze hier de gastheer moest zijn. Hij boog diep voor hem en vroeg hem zijn zegen. De starets stond op en zegende hem. Dmitri kuste vol eerbied zijn hand en zei zenuwachtig, bijna driftig:

— Neem mij alstublieft niet kwalijk, dat ik u heb laten wachten, maar de bediende van mijn vader, Smerdjakow, heeft mij tweemaal op mijn dringende vraag, wanneer de samenkomst plaats zou vinden, geantwoord: „Om één uur." En nu kwam ik te weten...

— O maakt u zich maar geen zorgen, viel de starets hem in de rede, het is niet

erg, dat u - een beetje te laat bent...

— Ik ben u erg dankbaar, ik wist hoe goed u is. Nadat Dmitri dat gezegd had, groette hij nog eens en draaide zich om naar zijn „vadertje" en boog even eerbiedig voor hem. Het was te merken, dat hij die buiging van tevoren bedacht had, om te tonen, dat hij met de beste bedoelingen gekomen was. Fjodor Pawlowitsj was stomverbaasd, maar had er onmiddellijk iets op gevonden: in antwoord op de buiging van zijn zoon, sprong hij van zijn stoel op en antwoordde met dezelfde diepe buiging. Zijn gezicht werd ernstig en kreeg een boosaardige uitdrukking. Met een buiging begroette Dmitri al de anderen en met zijn grote stappen ging hij naar het raam en nam plaats op de enige leeg gebleven stoel, naast vader Paisiy. Hij zat op het puntje van zijn stoel en zijn hele houding gaf te kennen, dat hij vol verlangen was, het gesprek, dat hij gemist had, verder te horen.

De verschijning van Dmitri en de begroetingen hadden niet meer dan twee minuten geduurd, en het gesprek had dus ononderbroken voortgezet kunnen worden. Maar deze keer vond Pjotr Alexandrowitsj het niet nodig op de dringende en bijna ongeduldige vraag van vader Paisiy te antwoorden.

— Mag ik u het antwoord op deze vraag schuldig blijven? zei hij achteloos. Het thema is te ingewikkeld en ziet u, Iwan Fjodorowitsj zit een beetje over ons te glimlachen. Waarschijnlijk heeft hij hierop een antwoord, hem kunt u het vragen.

— O, niets bijzonders, behalve één kleine opmerking, antwoordde Iwan Fjodorowitsj. In het algemeen heeft het Europese liberalisme, evenals ons Russische liberale dilettantisme, al lang het Christendom met het socialisme verward. Het is karakteristiek, hoe ze op dat dwaze idee gekomen zijn, trouwens socialisme en Christendom verwarren niet alleen de liberalen en dilettanten, maar samen met hen in vele gevallen ook de politie, de buitenlandse, natuurlijke. Uw Parijse anekdote is heel interessant, Pjotr Alexandrowitsj.

— Ik zou u nog eens willen verzoeken, dat thema te laten varen, antwoordde Pjotr Alexandrowitsj. En in de plaats daarvan zal ik u een andere anekdote vertellen, een buitengewoon interessante en die gaat over Iwan Fjodorowitsj zelf. Niet langer dan vijf dagen geleden, heeft hij, in een gezelschap, waar ook dames waren, beweerd, dat er niets op de wereld bestaat, hetwelk een reden zou kunnen zijn, om je naaste lief te hebben. En als dat tot nu toe voorkomt, is het alleen, omdat de mensen geloven in de onsterfelijkheid van hun ziel en dat is een natuurlijk verschijnsel; vernietigt men echter in de mens het geloof in de onsterfelijkheid van zijn ziel, dan verdwijnen ogenblikkelijk alle levende krachten en alle liefde tot zijn naaste. En dan zal alles geoorloofd zijn, geen slechte daad in de wereld zou slecht genoemd kunnen worden. Maar dat is nog

niet alles, hij eindigde met de bewering, dat ieder mens, die niet in God en niet in de onsterfelijkheid van de ziel gelooft, zoals wij bijvoorbeeld, onmiddellijk zijn gehele wereldbeschouwing veranderen moet. Die wereldbeschouwing moet precies tegenovergesteld worden aan wat zij was; egoïsme en misdaad moeten niet alleen toegestaan, maar als noodzakelijk erkend worden en als het beste middel om zijn toestand te verbeteren beschouwd worden. Dat moet men voor het verstandigste houden. Na deze paradoxen, kunt u begrijpen, heren, wat die eigenaardige en paradoxale Iwan Fjodorowitsj nog meer beweren kan.

— Wacht even, riep Dmitri Fjodorowitsj plotseling uit, als ik mij niet vergis, moet dus een verstandig, goddeloos mens niet alleen aannemen, dat alles geoorloofd is, maar iedere misdaad als de beste oplossing van zijn moeilijkheden beschouwen. Is het zo of niet?

— Ja, precies zo, zei vader Paisiy.

— Dat zal ik onthouden.

Even plotseling als Dmitri Fjodorowitsj dit gevraagd had, even plotseling zweeg hij weer. Allen keken hem nieuwsgierig aan.

— Is dat werkelijk uw mening over het verdwijnen van het geloof in de onsterfelijkheid van de ziel bij de mens? vroeg plotseling de starets aan Iwan Fjodorowitsj.

— Ja, dat heb ik beweerd. Als het geloof in de onsterfelijkheid van de ziel verdwijnt, dan verdwijnt al het goede van de wereld.

— Zalig zijt gij, als ge zo gelooft, of misschien erg ongelukkig.

— Ongelukkig, waarom? glimlachte Iwan Fjodorowitsj.

— Omdat u zelf hoogstwaarschijnlijk niet in de onsterfelijkheid van uw eigen ziel gelooft, zoals u evenmin gelooft in wat u in uw artikel over de kerk geschreven heeft.

— Misschien heeft u wel gelijk... Maar dat waren niet alleen maar lichtzinnige beweringen van mij..., erkende Iwan Fjodorowitsj plotseling blozend.

— Neen, lichtzinnig was u niet, dat is waar. Die gedachte is nog onopgelost in uw ziel, en dat martelt u. Maar een martelaar vindt genot in zijn martelingen en in zijn wanhoop. Uit wanhoop houdt u zich bezig met het schrijven van artikelen in de couranten en het verspreiden van goddeloze gedachten en met pijn in uw hart glimlacht u zelf daarover... Dat vraagstuk is bij u niet opgelost en dat is uw tragedie. U voelt, dat u er een oplossing voor moet vinden...

— En zal dat ooit opgelost kunnen worden? En hoe? Kan dat in goede of in slechte zin opgelost worden? ging Iwan door, de starets te vragen en keek hem met een bijzondere, smekende glimlach aan.

— Als dat niet in de goede zin kan worden opgelost, dan kan dat ook niet in

de slechte zin. Dat is het eigenaardige van uw ziel. En u weet dat. En dat is tegelijkertijd een pijniging voor uw ziel. Maar u moet God danken, dat God u een ziel gaf, die in staat is, zo'n marteling te verdragen en die tracht, hogere vraagstukken op te lossen, en het hogere te zoeken. God geve u, dat u de oplossing van dat vraagstuk nog gedurende uw leven moge vinden en God zegene uw weg!

De starets hief zijn hand op, alsof hij Iwan wilde bekruisen, maar Iwan stond van zijn plaats op, kwam haastig naar hem toe, vroeg hem zijn zegen, kuste hartelijk zijn hand en ging terug naar zijn plaats. Hij was ernstig en vastberaden. Zijn optreden en het hele gesprek, dat zo onverwachts ontstond, maakte zo'n indruk door zijn onbegrijpelijkheid, dat allen er even stil van werden en op Aljosja's gezicht stond duidelijk angst te lezen. Mioesow trok zijn schouders op, maar op hetzelfde ogenblik sprong Fjodor Pawlowitsj op van zijn plaats.

— De goddelijkste en de heiligste aller startsi, riep hij uit en wees op Iwan Fjodorowitsj, dat is mijn zoon, bloed van mijn bloed en vlees van mijn vlees, mijn lieveling, mijn zoon, die vol eerbied voor mij is. Dat is Karl Moor, maar die andere, die nu pas gekomen is, Dmitri, over wie ik mij voor u beklagen moet, dat is de ongehoorzame zoon, dat is Franz Moor. Beiden zijn zij uit de „Rovers" van Schiller. En ik zelf ben de regerende graaf von Moor! Nu moet u ons richten en ons redden! Wij hebben niet alleen uw gebeden nodig maar ook uw profetieën.

— Spreek alstublieft zonder aanstellerij en begin niet uw kinderen te beledigen, zei de starets met een zwakke, uitgeputte stem. Hij was erg vermoeid en hoe langer hoe meer begaven zijn krachten hem.

— Een weerzinwekkende komedie, die ik heb voelen aankomen, toen ik hier heen kwam, riep Dmitri Fjodorowitsj uit en sprong eveneens van zijn plaats op. Vergeef mij, heilige vader, wendde hij zich tot de starets, ik ben een onontwikkeld man, ik weet niet eens, hoe ik u aanspreken moet, maar u is bedrogen en u was te goed, om onze samenkomst bij u niet te weigeren. Mijn vader wilde alleen een schandaal veroorzaken, waarvoor dat is zijn geheim. Hij heeft altijd zulke geheimzinnigheden. Maar nu denk ik, dat ik dat geheim ontcijferd heb...

— Allen beschuldigen zij mij, allen, allen! riep Fjodor Pawlowitsj uit, — die mijnheer Mioesow ook. Zij beschuldigen mij, dat ik mij het geld van de kinderen heb toegeëigend en dat ik er veel op verdiend heb. Maar... bestaat er dan bij ons geen rechtspraak? Dan zal er uitgemaakt worden, Dmitri Fjodorowitsj, volgens de kwitanties, volgens uw brieven, hoeveel u verkwist hebt en hoeveel erover is. En waarom wil mijnheer Mioesow zijn mening daarover niet zeggen? Dmitri Fjodorowitsj is geen vreemde voor hem. Omdat jullie allen tegen mij zijn en ten slotte zal het uitkomen, dat Dmitri Fjodorowitsj nog bij mij in de schuld staat en

voor geen kleinigheid ook, maar voor enige duizenden, daarvoor heb ik de bewijzen. De hele stad is in rep en roer door zijn boemelpartijen! En vroeger, toen hij nog officier was, heeft hij duizend of tweeduizend roebel betaald om onschuldige meisjes te verleiden, dat is Dmitri Fjodorowitsj, wiens leven ons in alle bijzonderheden bekend is, dat kan ik bewijzen... Heilige vader, u moet mij geloven, op het ogenblik is een van de liefste en edelste meisjes van goeden huize met geld op hem verliefd, de dochter van zijn vroegere commandant, een dappere overste, die de ridderorde van de Heilige Anna heeft. Hij compromitteerde het meisje, hij vroeg om haar hand en nu is zij zijn verloofde, een wees nog wel, hier in de stad. En hij bedriegt haar, hij is dag en nacht bij een andere, infernale vrouw. En al leeft die vrouw ook met een man van eer zonder met hem getrouwd te zijn, toch is zij niet onzedelijk. Dat is een vesting, die niet veroverd kan worden. Ja, heilige vader, zij is niettegenstaande alles een morele vrouw. En Dmitri Fjodorowitsj wil die vesting met een gouden sleutel openen en daarvoor wil hij van mij geld hebben. Duizenden heeft hij al voor die vrouw uitgegeven; hij heeft het overal te leen gevraagd. Ik kan u vertellen van wie hij onder anderen geld geleend heeft. Hè Mitja, zal ik het vertellen?

— Mond houden! schreeuwde Dmitri Fjodorowitsj, — wacht ten minste tot ik de kamer verlaten heb, want in mijn aanwezigheid zal ik nooit toelaten, dat u dat fatsoenlijke meisje met uw gesprekken bezoedelt... Het is al schandelijk genoeg, dat u over haar durft praten. Dat zal ik niet toelaten.

Hij kon bijna geen adem meer halen.

— Mitja, Mitja, zei de vader, met aanstellerige tranen in zijn stem, betekent het niets voor jou, dat ik je vader ben, hoe zou je het vinden, als ik je vervloeken zou?

— Schaamteloze aansteller! brulde Dmitri Fjodorowitsj.

— Zo spreekt hij over zijn vader, over zijn eigen vader! Stelt u voor hoe hij met anderen omgaat. Heren — ik moet u wat vertellen; er is hier een arm, maar eerbaar man, een gepensioneerd kapitein, met een talrijke familie, en diezelfde Dmitri Fjodorowitsj pakte hem drie weken geleden in een kroeg bij zijn baard, sleurde hem de straat op en gaf hem een pak ransel, alleen daarom, omdat ik een van mijn zaakjes aan hem had toevertrouwd.

— Dat is gelogen! Uiterlijk is het misschien waar, maar gelogen is het, zei Dmitri Fjodorowitsj trillend van woede. Vader, ik rechtvaardig mijn daden helemaal niet. Ja, ik heb het gedaan, ik handelde toen als een beest met die kapitein en ik betreur het. Maar waarom was dat alles? Die kapitein, die vaders „zaakjes" behartigt, is gegaan naar diezelfde „infernale" vrouw, zoals u haar noemt, en heeft haar uit uw naam voorgesteld, dat zij al de kwitanties en wissels, die u van mij gekregen heeft, zou opkopen en, in geval dat ik nog geld van u zou

eisen, die wissels voor de rechtbank brengen om mij in de gevangenis te zetten. U verwijt mij, dat ik een zwak voor die vrouw heb en was u niet degene, die mij geleerd heeft haar te verleiden? Zij heeft het mij zelf verteld en hard over u gelachen. En mij in de gevangenis zetten wilt u alleen, omdat u jaloers op me is, omdat u geen vrouw met rust kan laten. En dat is me ook door haar alleen bekend. Als u eens wist, hoe ze u uitlacht! Hier hebt u, heilige vaders, een portret van een zedelijke vader, die zijn onzedelijke zoon beschuldigt. Vergeeft u mijn opgewondenheid. Maar ik wist, dat die gemene, oude man ons alleen hierheen heeft geroepen, om een schandaal te maken. Ik ben hier gekomen, om alles te vergeven, als hij mij zijn hand zou toesteken en om vergiffenis vragen, maar op dit ogenblik beledigt hij niet alleen mij, maar ook een meisje, wier naam ik in zijn aanwezigheid, uit louter eerbied, niet durf uit spreken... Daarom heb ik dat valse spel van hem in het publiek openbaar gemaakt — al is hij ook mijn vader... Hij kon niet verder, zijn ogen schitterden en hij kon nauwelijks ademhalen. Allen in de cel waren even opgewonden. Onrustig stonden allen, behalve de starets, van hun plaatsen op. Deze bleef zitten, spierwit doch niet van opwinding, maar van ziekelijke uitputting, met zijn zachte glimlach was het, alsof hij hun verzocht daarmede op te houden. Hij wist, dat hij met de minste beweging van zijn hand, een einde aan de scène zou kunnen maken, maar hij deed het niet alsof hij op iets wachtte, alsof hij nog iets weten moest. Eindelijk voelde Mioesow zich geheel terneergeslagen en vernederd.

— Aan dit schandaal zijn we allemaal schuldig, zei hij opgewonden. Zoiets had ik me niet kunnen voorstellen, niettegenstaande ik wist met wie ik hiernaartoe ging... Maar daar moet onmiddellijk een einde aan gemaakt worden. Eerwaarde vader, geloof mij, dat ik van al die bijzonderheden niets afwist. Dat wil zeggen, ik had er wel iets van gehoord, maar ik wilde het niet geloven, maar nu hoor ik het zelf... De vader is jaloers op zijn zoon, om een onzedelijke vrouw en met diezelfde vrouw komt hij in contact om zijn zoon in de gevangenis te zetten. En ik ben gedwongen in zo'n gezelschap hier te komen. Ik ben bedrogen, ik zeg het jullie allen, ik ben bedrogen, niet minder dan jullie...

— Dmitri Fjodorowitsj, brulde plotseling Fjodor Pawlowitsj, als u niet mijn zoon was, zou ik u onmiddellijk tot een duel uitdagen... Pistolen, afstand, drie stappen... En door een zakdoek... hij stampte met zijn voet op de grond.

Er bestaan leugenaars, die zo gewend zijn te liegen, dat zij zelf in hun leugens gaan geloven, en al weten ze zelf dat ze liegen, toch kunnen ze zich niet van die komedie losmaken. Hun hele verontwaardiging wordt bijna natuurlijk. Dmitri Fjodorowitsj fronste zijn wenkbrauwen en keek met een onuitsprekelijke minachting naar zijn vader.

— Ik had gedacht... ik had gedacht... zei hij zacht en met smart in zijn stem,

dat ik hier in mijn geboorteplaats met mijn verloofde zou komen, om mijn oudere dagen in vrede en rust met mijn vader door te brengen. En in plaats van een vader, tref ik hier het liederlijkste wezen en de gemeenste komediant, die je je kunt voorstellen!

— Een duel!... Een duel!... brulde de oude man en het speeksel liep over zijn lippen. En u, mijnheer Mioesow, moet weten, dat die vrouw, die u onzedelijk noemt, veel hoger staat dan al die eerbiedwaardige vrouwen van uw hele geslacht. En u, Dmitri Fjodorowitsj, hebt uw verloofde voor die onzedelijke vrouw verlaten. Dus met andere woorden, hebt uzelf erkend, dat uw verloofde veel minder waard is, dan die onzedelijke vrouw.

— Schande! riep plotseling vader Iosef uit.

— Ja, schande! herhaalde Kalganow met een kleur van opwinding en die uitroep maakte bijzondere indruk, omdat hij gedurende de hele tijd nog niets gezegd had.

— Waarom bestaat er zo iemand op de wereld? — vroeg Dmitri Fjodorowitsj buiten zichzelf.

— Hoe kan de aarde zo iemand langer dulden? vroeg hij aan allen, en wees met zijn handen naar zijn vader. Hij sprak langzaam en met nadruk.

— Hoor jullie dat? Hoor jullie dat, monniken, vaders? Dat is een vadermoordenaar!... Dan wendde hij zich tot vader Iosef... Wilt u een antwoord hebben op uw woord: „schande". Wat is schande? Weten jullie monniken, dat die vrouw, die jullie zo onzedelijk noemen, misschien heiliger is dan jullie allen tezamen? Misschien is ze werkelijk in haar jeugd gevallen, maar zij heeft veel „liefgehad"; en zo'n vrouw heeft Christus zelf vergeven.

— Niet voor zo'n liefde heeft Christus de vrouw vergeven, zei vader Iosef...

— Neen, precies voor zo'n liefde. Precies voor zo'n liefde. Jullie zitten hier allen om te vasten en te bidden, behalve kool en visjes eten jullie niets, en jullie denken, dat jullie heiligen zijn. Denken jullie soms, dat jullie God met jullie visjes kopen kunnen?...

— Dat is onverdraaglijk, dat is onverdraaglijk, hoorde men van alle kanten.

Maar die scène, die onverdraaglijke, afschuwwekkende scène eindigde plotseling door iets geheel onverwachts. De starets stond van zijn plaats op, Aljosja, die trilde van angst, ondersteunde hem. De starets liep naar Dmitri Fjodorowitsj toe en toen hij vlak bij hem was, liet hij zich voor hem neer op de knieën. Aljosja dacht dat het uit zwakte was, maar dat was het geval niet. De starets boog voor Dmitri tot de grond toe en, met hulp van Aljosja, richtte hij zich weer op. Een zwakke glimlach lag om zijn lippen. Vaarwel allen, zei hij en groette naar alle kanten. Dmitri Fjodorowitsj stond een ogenblik overbluft: die diepe buiging voor hem, wat kon dat betekenen? Eindelijk riep hij uit: O God,

mijn God! bedekte zijn gezicht met beide handen en liep de kamer uit. Allen liepen hem vol verlegenheid na, zonder de gastheer goedendag te zeggen. Slechts de monniken vroegen de starets ten afscheid zijn zegen.

— Wat moet dat betekenen, die diepe buiging? Is het een symbool? wilde Fjodor Pawlowitsj, die plotseling stil geworden was, het gesprek beginnen. Maar die vraag was tegen niemand in het bijzonder gericht. Het gezelschap was intussen buiten de omheining van de cellen gekomen.

— Voor een gekkenhuis en voor krankzinnigen ben ik niet verantwoordelijk, antwoordde Mioesow woest. Maar ik zal u onmiddellijk van mijn gezelschap bevrijden, Fjodor Pawlowitsj, en u kunt geloven, dat het voorgoed is. Waar is dat monnikje?

Het „monnikje", dezelfde, die hen voor het diner bij de Igoemen uitgenodigd had, liet niet lang op zich wachten, hij kwam hun tegemoet, alsof hij de gehele tijd op hen gewacht had.

— Wilt u zo goed zijn, vader, mijn eerbiedige groeten aan de vader Igoemen over te brengen en te zeggen, dat ik, Mioesow, mij voor hem verontschuldig? Hoe graag ik ook op het diner zou willen komen, het is mij onmogelijk door de onverwachte verwikkelingen, die hier ontstaan zijn, zei Pjotr Alexandrowitsj op geërgerde toon.

— En die onverwachte omstandigheden, — ben ik, antwoordde onmiddellijk Fjodor Pawlowitsj.

— Luistert u eens, wendde hij zich tot de monnik, het gaat er om, dat Pjotr Alexandrowitsj niet langer in mijn gezelschap wil zijn, maar mijn waarde Pjotr Alexandrowitsj, u zult toch gaan. Ik wens u goede eetlust. Als iemand daar niet naar toe gaat, ben ik het. Thuis, thuis zal ik wel eten, maar hier voel ik mij niet in staat langer te blijven, mijn geliefde bloedverwant.

— Ik ben geen familie van u en ik ben het nooit geweest, minderwaardig individu.

— Hè, ik heb het opzettelijk gezegd om u een beetje te treiteren. Hoe u ook beweert, dat u geen familie van me bent, u bent het toch, alle bewijzen zijn ervoor; Iwan ik zal het rijtuig terugsturen om je te halen, je kunt wel blijven als je wilt. En u, Pjotr Alexandrowitsj, als u een beetje beleefd bent, moet u naar het diner gaan, u moet u ook verontschuldigen voor alles, wat we daar uitgespookt hebben...

— Is het waar, gaat u werkelijk weg, liegt u niet?

— Pjotr Alexandrowitsj, hoe zou ik anders kunnen doen, na alles wat er gebeurd is? Ik heb mij laten meeslepen, heren. Ja ik heb me laten meeslepen, en nu ben ik diepbedroefd en ik schaam me dood! Ja heren, sommige mensen hebben een hart als Alexander van Macedonië en anderen als het hondje

Fideljka. Ik heb het hart van Fideljka. En dat komt door mijn verlegenheid en denkt u, dat ik na zo'n geschiedenis nog van de schotels van het klooster zou durven eten? Neen, daarvoor schaam ik mij te diep.

— „De duivel mag het weten of hij liegt of niet", dacht Mioesow en keek Fjodor Pawlowitsj na, terwijl hij wegging. Fjodor Pawlowitsj draaide zich om en toen hij zag dat Mioesow hem nakeek, wierp hij hem enige kushanden toe.

— En u gaat nu ook naar de Igoemen? vroeg Mioesow boos aan Iwan.

— Waarom niet? Ik ben al drie dagen geleden geïnviteerd voor dat diner.

— Tot mijn spijt ben ik door de nood gedwongen dat vervloekte diner bij te wonen, zei Mioesow zonder te bedenken, dat de monnik het hoorde.

— Wij moeten daar ten minste onze excuses aanbieden voor alles wat er gebeurd is en verklaren dat wij geen schuld hebben... Hoe denkt u daarover?

— Ja, we moeten uitleggen, dat het onze schuld niet is, zei Iwan Fjodorowitsj. En bovendien, zal vader er immers niet bij zijn.

— Met uw vader zou het helemaal onmogelijk zijn. Hé, dat vervloekte diner.

Ze liepen verder, de monnik luisterde en zweeg. Een keer merkte hij alleen op, dat ze te laat waren en dat de vader Igoemen al een half uur op hen zat te wachten. Niemand antwoordde hem. Mioesow keek Iwan vol haat aan.

„En die gaat daar eten, alsof er niets gebeurd is", dacht hij, „een koperen kop en het geweten van de Karamazows."

VII

DE EERZUCHTIGE SEMINARIST

Aljosja bracht de starets naar zijn slaapcel en hielp hem op zijn bed te gaan zitten. Het was een heel kleine cel, met slechts de hoogstnoodzakelijke meubels en een smal ijzeren ledikant, waarop in plaats van een matras een stuk vilt lag. In de hoek, waar de iconen hingen, stond een klein altaar, waarop een crucifix en een evangelie lagen. De starets was bijna in onmacht, toen hij op zijn bed neerzeeg. Zijn ogen schitterden en hij kon bijna niet ademhalen. Toen hij goed en wel gezeten was, keek hij Aljosja opmerkzaam aan, alsof hij iets bedacht en zei:

— Ga maar heen, mijn beste. Porfiry zal mij wel helpen. Jij moet je haasten. Zij daarginds hebben je meer nodig dan ik; ga naar de vader Igoemen, je kunt daar gedurende de maaltijd van dienst zijn.

— O sta mij toe, hier te blijven, smeekte Aljosja.

— Neen, jongen, daar ben je nodig. Daar heerst geen vrede meer. Als de duivels daar tevoorschijn komen, bid dan. En je moet weten, mijn zoon (de starets noemde hem dikwijls zo), dat je plaats niet hier is. Denk er om, mijn jongen, dat zodra God mij de genade bewijst mij tot zich te roepen, jij het klooster verlaten moet, voorgoed verlaten.

Aljosja schrok op.

— Waarom, jongen? Voorlopig is je plaats niet hier. Ik zal je zegenen om je dienst in de wereld te doen, daar in de wereld moet je nog veel bereiken. En trouwen moet je ook. Jij zult veel moeten doormaken voor je hier terugkomt. Er zal veel van je geëist worden. Maar ik twijfel niet aan je en daarom zend ik je heen. Christus zal je overal begeleiden. Heb God lief en God zal jou liefhebben. Je zult nog veel ongeluk zien en dáár zal je je eigen geluk vinden. En je moet werken, onophoudelijk werken. Je moet mijn woorden onthouden, kind. Ik zal er nog weleens met je over spreken. Maar vergeet niet, dat niet alleen mijn dagen, maar ook m'n uren geteld zijn.

Het gezicht van Aljosja toonde een diepe ontroering, de hoeken van zijn mond trilden.

— Huil je, jongen? glimlachte zacht de starets. Dat moet je niet doen, dat doen ze in de wereld, als ze iemand naar hun laatste rustplaats brengen, maar wij hier moeten allen vreugde voelen, wij moeten gelukkig zijn en bidden voor hem,

die heengegaan is. Laat me alleen, jongen, en haast je, ik moet nu bidden. Bij je broers is je plaats, maar niet bij één, bij beiden.

De starets hief zijn hand op om Aljosja te zegenen. Het was onmogelijk om nog tegen te spreken, hoe graag Aljosja ook had willen blijven. Hij had ook nog willen vragen, wat de diepe buiging, die de starets voor Dmitri gemaakt had, betekende, maar hij durfde niet. Hij wist, dat als het mogelijk was, de starets het hem verklaard zou hebben, zonder dat hij er om vroeg, maar hij zei niets, dus moest het zo zijn. En die buiging had diepe indruk op Aljosja gemaakt, hij geloofde, dat daar een geheimzinnige betekenis in lag, niet alleen geheimzinnig, maar misschien wel verschrikkelijk. Toen Aljosja buiten de omheining van de cellen was en zich naar het klooster, naar de woning van de Igoemen haastte (om aan tafel te helpen), kreeg hij zo'n pijnlijke kramp in zijn hart, dat hij moest blijven staan. Hij hoorde weer duidelijk de woorden van de starets, die zijn dood voorspelde. Dat wat de starets gezegd had, geloofde Aljosja volkomen; hij wist, dat het zo moest gebeuren, hij geloofde heilig in ieder woord. Maar hoe zou hij zonder de starets kunnen leven, hoe zou hij kunnen leven zonder hem te zien, zonder naar hem te luisteren? En waarheen zou hij gaan? De starets had gezegd, dat hij niet huilen moest en het klooster moest verlaten. God, o God! Aljosja was nog nooit zo bedroefd geweest. Hij liep door het bos, dat naar het klooster voerde, hij had geen kracht om zijn gedachten te verzamelen, zo zwaar waren ze. Hij keek om zich heen, naar de eeuwenoude dennen, die in lange rijen voor hem stonden; het was niet ver, ongeveer vijfhonderd stappen en hij kon hier niemand ontmoeten. Doch plotseling bij de eerste bocht van de weg zag hij Rakitin, die schijnbaar op iemand stond te wachten.

— Wacht je op mij? vroeg Aljosja, hem naderend.

— Ja, op jou, glimlachte Rakitin, je haast je naar de vader Igoemen, ja, ik weet het, die geeft een diner. Sinds de keer, dat hij de metropoliet met generaal Pachatow bij zich te dineren gehad heeft, is er nooit meer zo'n diner gegeven. Ik zal er niet bij zijn, maar ga jij maar schoteltjes ronddelen. Zeg mij alleen één ding, Alexej: wat betekent dat raadsel? Dat wou ik je vragen.

— Wat voor een raadsel?

— Ja, die buiging tot de grond, voor je broertje, Dmitri, zodat hij met zijn voorhoofd op de grond bonsde.

— Spreek je over vader Zosima?

— Ja, over vader Zosima.

— Met zijn voorhoofd op de grond bonsde...

— O, heb ik mij niet eerbiedig genoeg uitgedrukt? Goed, laat het maar zonder eerbied zijn, maar vertel me wat dat betekent.

— Ik weet niet, wat dat betekent, Misja.

— O dat dacht ik wel, dat hij er jou ook niets over vertellen zou. Er steekt natuurlijk niets bijzonders achter. En nu zullen ze in de hele stad erover gaan praten, en zich gaan afvragen, wat dat betekenen moet. Maar ik ben van mening, dat jouw starets letterlijk een helderziende is: hij heeft een misdaad in de lucht geroken. Het ruikt naar misdaad bij jullie.

— Wat voor een misdaad?

— Ja, in jullie familietje zal het gebeuren, die misdaad. Tussen je broertjes en je rijke vadertje. Voor elk toeval heeft vader Zosima met zijn voorhoofd op de grond gebonsd, zo maar voor de toekomst. Als er iets gebeuren zal, zal iedereen zeggen, zie je wel, vader Zosima heeft het voorspeld, trouwens wat voor een voorspelling is het als je met je voorhoofd op de grond bonst? Ja, dan gaan ze allen praten, dat was een allegorie, dat was een symbool. Wat zal daarover gekletst worden: hij heeft het voorvoeld, hij heeft de misdadiger doorzien. Met alle Russische krankzinnigen is het zo, voor een kroeg slaan zij een kruis en in de kerk gooien zij met stenen. Je ouwe is precies zo: een echt gelovig man jaagt hij met een stok weg en voor een moordenaar maakt hij een buiging tot de grond.

— Wat voor een misdaad, welke moordenaar? Wat bedoel je, Misja? Aljosja bleef staan, overrompeld door de woorden van Rakitin.

— Welke? Net alsof jij dat niet weet. Ik ben ervan overtuigd, dat jij daar ook al over gedacht hebt. Ik zou het graag eens willen weten: hoewel jij altijd tussen twee stoelen gaat zitten, zeg je altijd de waarheid. Zeg mij nu de waarheid, heb je daar al over gedacht? Ja, antwoordde zacht Aljosja. En dat antwoord maakte zelfs Rakitin verlegen.

— Wat zeg je? Jij, heb jij daar ook al aan gedacht?

— Ik... niet zo precies, mompelde Aljosja. Maar op het ogenblik, dat jij sprak, kwam het me voor, of ik er zelf al aan gedacht had.

— Zie je (wat duidelijk zei je dat) zie je vandaag, toen je naar je vader en je broer Mitja keek, dacht je aan een misdaad. Dus ik vergis mij toch niet?

— Wacht, wacht eventjes..., viel Aljosja hem angstig in de rede. Hoe kom je daarbij?... En waarom stel je daar zoveel belang in?

— Ja, dat zijn twee verschillende vragen. Maar heel natuurlijke. Ik zal je op elk afzonderlijk antwoorden. Hoe ik daar aan kom? Ik zou er nooit opgekomen zijn, als ik vandaag je broer Dmitri Fjodorowitsj niet zo ineens doorzien had. Helemaal zoals hij is, stond hij voor me. Door een onbegrijpelijke beweging heb ik hem helemaal doorzien. Bij al die overdreven eerlijke, maar ongebreidelde naturen is er een grote grens, die je niet overschrijden kan, anders steken ze elkaar een mes in de keel. En je vader, die altijd dronken is, en zo'n liederlijk leven leidt, kan nooit die grenzen onderscheiden. Zij zullen zich beiden niet kunnen beheersen en dan heb je het...

— Nee, Misja, nee, als je dat bedoelt, daar ben ik heel rustig over, zo ver zal het niet komen.

— Rustig? En waarom beef je dan zo? Goed, laten we aannemen, dat je broer Mitja absoluut eerlijk is, (hij is dom, maar eerlijk), maar hij is onzedelijk, zo is hij en zo is zijn hele wezen, die onzedelijkheid heeft hij van jullie vieze vader geërfd. Ik begrijp alleen niet, Aljosja, hoe jij je reinheid behouden hebt, jij bent toch ook een Karamazow. In jullie familie is de onzedelijkheid tot een eredienst gemaakt. En nu bespieden die drie onzedelijke mensen elkaar... met een mes in de hand. Alle drie en misschien jij de vierde.

— Spreek je over die vrouw, dan vergis je je. Dmitri minacht haar, zei Aljosja trillend over zijn gehele lichaam.

— Groesjenjka? Neen, vriend, minachten doet hij haar niet. Als hij werkelijk voor haar zijn verloofde ruilen kan, dan minacht hij haar niet... Hier... hier is, mijn broer, iets wat jij niet begrijpen kan. Een man wordt verliefd op de schoonheid van een vrouwenlichaam, misschien op een gedeelte van haar lichaam (dat kan alleen iemand, die zelf zinnelijk aangelegd is, begrijpen) en dan geeft hij voor haar alles prijs. Hij verkoopt zijn vader, moeder, kinderen, zijn vaderland; hij kan eerlijk zijn, maar voor haar zal hij stelen; hij kan zachtmoedig zijn, maar hij zal moorden; hij kan trouw zijn, maar hij zal bedriegen. Poesjkin heeft altijd gedichten gemaakt op vrouwenvoetjes, anderen maken geen gedichten, maar ze kunnen niet rustig naar vrouwenvoetjes kijken. Maar hier zijn het niet alleen de voetjes... ook al minacht hij Groesjenjka, dan zal die minachting hem toch niet helpen. Ook al minacht hij haar, dan kan hij zich toch niet van haar losrukken.

— Dat kan ik wel begrijpen, flapte Aljosja er plotseling uit.

— O, nou als je dat zo zegt, dan moet je het werkelijk goed begrijpen, zei Rakitin, met een boze triomf. Ja, je hebt het er zo maar uitgeflapt, dat is zonder je wil over je lippen gekomen. Nou, des te kostbaarder is de bekentenis: dus jij, de onschuldige Aljosja, hebt ook al over zulke onzedelijke dingen nagedacht! Jij, de onschuldige! Ik begrijp het wel, dat jij onschuldig bent, maar de duivel mag weten, waarover jij altijd denkt. Die stille, zachte jongen... de duivel mag weten, wat jou bekend is. Jij bent rein, ja... Maar je hebt van je vader zijn onzedelijkheid en van je moeder haar krankzinnigheid geërfd, dat is je ras. Waarom beef je zo? Heeft de waarheid je zo getroffen? Ik moet je wat vertellen: Groesjenjka heeft me gevraagd om jou bij haar te brengen. Ze zei, dat zij die soutane wel gauw van je af zou trekken. Maar hóé heeft ze het gevraagd: „Je moet hem hier brengen, je móét hem bij me brengen." Ik dacht bij mezelf, wat kan ze aan jou vinden? Maar je moet weten, dat is een merkwaardige vrouw.

— Groet haar en zeg, dat ik niet komen zal, glimlachte Aljosja. Maar ga door

met je verhaal, dan zal ik je mijn mening daarover zeggen.

— Wat is hier verder te praten, het is alles duidelijk. Het is, mijn beste, een oude geschiedenis, als jij, de reine Aljosja, al onzedelijke gedachten hebt, hoe moet dan je eigen broer Iwan wel zijn? Hij is toch ook een Karamazow, dat zijn eigenschappen van alle Karamazows: onzedelijke mensen, oneerlijk wat geld betreft en krankzinnigen. Je broer Iwan schrijft op het ogenblik atheïstische artikelen in de couranten, voorlopig nog voor de grap en hij heeft nog de brutaliteit, om zelf toe te geven, dat hij een atheïst is. Ja, ja, dat is jouw broertje Iwan, bovendien is hij nog bezig om de verloofde van je broer te verleiden. En dat zal wel lukken ook. En je moet niet vergeten, dat dat allemaal gebeurd, met toestemming van Dmitri, omdat Dmitri zo gauw mogelijk vrij van haar wil zijn om naar Groesjenjka te gaan. En merk op, dat hij nog onberispelijk is. Dat zijn die noodlottige mensen. De duivel alleen kan jullie doorgronden. Jullie doen gemene dingen en jullie zijn niet bang je eigen gemeenheid te erkennen. Luister eens verder en nu staat je vader Mitjenjka nog in de weg, die is plotseling zo verliefd op haar geworden, dat als hij alleen maar aan haar denkt, hem het speeksel uit de mond loopt. Alleen voor haar heeft hij dat schandaal in de cel gemaakt, omdat Mioesow durfde zeggen, dat ze een onzedelijk schepsel is. Hij is zo verliefd als een kater. Vroeger was het alleen om zijn duistere geldzaakjes in elkaar te zetten, maar nu is hij zo verliefd geworden, dat hij haar allerlei voorstellen doet; eerlijk zijn ze natuurlijk niet. En nu doet het geval zich voor, dat vader en zoon op deze weg in botsing komen. En Groesjenjka heeft tot nu toe aan geen van beiden haar gevoelens getoond. Ze zit alleen uit te rekenen, wie voor haar het voordeligste is: uit de vader kan ze geld trekken, maar die zal haar nooit trouwen, en of hij haar geld zal geven, weet ze ook niet zeker, want de vader is zo gierig dat hij zijn beurs weleens helemaal niet zou kunnen openen. Dan heeft Mitjenjka meer waarde: hij heeft weliswaar geen geld, maar hij is in staat haar te trouwen. Jazeker, hij is in staat haar te trouwen. De knappe, rijke, adellijke Katherina Iwanowna te laten lopen en Groesjenjka te trouwen, die niets meer is dan de maintenée van een oude koopman, een liederlijke boerenpummel en nog van de burgemeester Samsonow ook. Ja, daar kan wel een criminele geschiedenis uit voortvloeien. En je broer Iwan zit daar alleen maar op te wachten: die krijgt Katherina Iwanowna, op wie hij op het ogenblik verliefd is en nog zestigduizend roebel als bruidsschat toe. Zo'n ventje als Iwan, zal dat voor het begin van zijn leven heel goed kunnen gebruiken, en dan moet je nog bedenken, dat hij daarmee Mitja niet beledigt, maar hem een dienst bewijst. Ik weet zeker, dat Mitja, toen hij verleden week dronken in een kroeg met de zigeunermeiden zat, gezegd heeft, dat hij Katherina Iwanowna niet waard is, maar dat zijn broer Iwan haar wel waard is. En Katherina zal zo'n verleidelijk

type, als Iwan Fjodorowitsj, niet afslaan; ze zit nu al tussen hen beiden te aarzelen. Ik begrijp alleen niet, wat jullie voor aantrekkelijks aan die Iwan vinden, waarom jullie hem zo aanbidden. Zien jullie niet, dat hij jullie allen uitlacht en dat hij de lekkerste beetjes voor jullie neus weggapt.

— Hoe weet jij dat alles? Waarom spreek je zo? vroeg Aljosja scherp.

— Hè, eerst vraag je me te spreken, en dan ben je bang voor mijn antwoord? Dus je bent het niet met me eens, dat ik de waarheid gezegd heb?

— Je houdt niet van Iwan. Iwan zal zich nooit voor geld verkopen.

— Hè! Dat denk je maar. En de schoonheid van Katherina Iwanowna? Bij de zestigduizend is dat heel aantrekkelijk... Iwan is veel beter dan je denkt. Geld zal hem nooit aantrekken. Iwan zoekt niet naar geld en niet naar rust... Misschien zoekt hij eerder een marteling.

— O, dat is iets nieuws... O, jullie... adellijk geslacht! zei hij minachtend.

— Misja, begrijp toch, dat zijn ziel vol storm is. Zijn verstand is gevangen, hij heeft grote en onopgeloste gedachten, hij behoort niet tot de mensen, die miljoenen najagen, alleen de oplossing van de gedachten is voor hem wat waard.

— Een literair plagiaat, Aljosja. Dat heb je van je starets gegapt. Hè, wat een raadsel is die Iwan voor jullie allen! riep Rakitin opgewonden uit. Van woede werd zijn gezicht bleek en verwrongen. En het hele raadsel is dom, er is niets op te lossen. Gebruik je hersens een beetje, dan zal je het begrijpen. Zijn artikel is belachelijk. En heb je die idiote theorie van hem gehoord: „als er geen onsterfelijkheid van de ziel bestaat, dan bestaat er geen verschil tussen goed en kwaad en is alles geoorloofd." En je broer Mitjenjka heeft daar nog aan toegevoegd: „Ik zal het onthouden." Een aantrekkelijke theorie voor schoften... maar wat dom, dat ik zit te schelden... op al die mensen met hun diepe onopgeloste gedachten... een opschepper is hij: „aan één kant kan ik het niet toegeven, en aan de andere kant kan ik het niet toestemmen!" Zijn hele theorie is de theorie van een schoft! De mensheid zal in zichzelf kracht vinden om voor het goede te leven, al gelooft hij ook niet in de onsterfelijkheid van de ziel! In liefde tot de vrijheid, gelijkheid en broederschap zal hij het vinden...

Rakitin was zo opgewonden, dat hij zich bijna niet bedwingen kon, maar plotseling alsof hem iets te binnen schoot, hield hij zich in.

— Nou, genoeg, zei hij met een zuurzoete glimlach. Waarom lach je? Je denkt natuurlijk, dat ik een banale idioot ben.

— Nee, ik heb geen ogenblik gedacht, dat jij banaal bent en dat je verstandig bent weet ik ook... Maar laat dat, ik heb zo maar geglimlacht, uit stommiteit. Ik begrijp wel, dat je erg opgewonden kan zijn. Ik heb het wel begrepen, dat je je zelf tot Katherina Iwanowna aangetrokken voelt. O broeder, ik heb het al lang in de gaten en daarom houdt je niet van mijn broer Iwan, je bent jaloers op hem. En

op haar geld ben ik ook jaloers. Zeg dat ook maar meteen.

— Nee, dat zeg ik niet, ik wil je niet beledigen.

— Goed, ik geloof het, omdat jij het zegt, maar de duivel mag jullie allen met je broer Iwan halen!... Hoe begrijp jullie niet, dat je Iwan, zonder Katherina Iwanowna erbij te halen, ook kan haten. Hij scheldt toch ook op mij, waarom zou ik dan niet het recht hebben op hem te schelden.

— Ik heb nooit gehoord, dat hij iets kwaads of goeds van je zei; hij spreekt helemaal niet over je.

— En ik weet zeker, dat toen hij drie dagen geleden bij Katherina Iwanowna was, hij over mij kwaad gesproken heeft. En hij heeft op mij gescholden. Zie je hoe hij zich voor mij interesseert. Weet je, wat hij van mij gezegd heeft? Als ik de hoge geestelijke rangen niet zo gauw mogelijk zal bereiken en niet genoeg moed zal hebben, me voorgoed in een klooster terug te trekken, ik beslist naar Petersburg zal gaan. Ik zal aan een of ander groot tijdschrift gaan medewerken, aan de afdeling kritieken. Over tien jaar zal ik het tijdschrift kopen en het zelf uitgeven en ik zal het een liberale en atheïstische tint geven, met een beetje socialisme ook. Maar heel, heel voorzichtig. Ik zal van twee schotels pap gaan eten en jullie idioten voor de gek houden. En het einde van mijn carrière, volgens je broertje Iwan, zal zijn, dat ik, niettegenstaande mijn socialistische ideeën met het geld van mijn klanten zal gaan speculeren en daarvoor zal ik een of ander Joodje in de arm nemen. Dat zal zo lang duren, totdat ik een groot, kapitaal huis in Petersburg kan kopen; beneden de redactie met de uitgeverij en de rest verhuren. Hij heeft zelfs de plaats genoemd, waar ik een huis kopen kan. Er is in Petersburg een nieuw huis gebouwd op de hoek van de Liteinaja en de Wiborgskaja straat...

— Misja, Misja, dat zal gebeuren, tot het laatste woord, wat hij gezegd heeft, barstte Aljosja in lachen uit.

Hè, begin jij mij ook al uit te lachen?

Nee, Misja, ik zeg het alleen maar voor de grap, mijn gedachten zijn met heel iets anders bezig. Maar wacht eventjes, wie heeft je al die bijzonderheden verteld, hoe heb je dat kunnen horen? Jij was toch niet bij Katherina Iwanowna, toen hij dat gezegd heeft?

— Ik ben daar niet geweest, maar je broer Dmitri was er. En ik heb met mijn eigen oren gehoord, hoe Dmitri dat aan Groesjenjka vertelde. Ik zat toen opgesloten in haar slaapkamer, omdat ik de kamer niet kon verlaten zolang Dmitri er was.

— O, ja, ik had vergeten, dat zij familie van je is...

— Wat, zij familie van mij! riep Rakitin plotseling blozend uit. Ben je gek! Zijn je hersens in de war!

— O, is het niet zo? Ik heb het horen zeggen.

— Van wie heb je dat kunnen horen? Jullie verdomde Karamazows. Jullie stelt je aan, als hoogstaande personen, van adellijke afkomst, terwijl je vader als sjoet klaploopt aan de tafel van Jan en alleman... Goed, ik ben de zoon van een eenvoudige geestelijke, ik ben niets in vergelijking met jullie, de adellijken, maar jullie hebt geen recht, mij op zo'n manier te beledigen Ik heb ook mijn eer: en van een straatmeid kan ik geen familie zijn. Ik verzoek je om dat in te zien.

Rakitin was buiten zichzelf van woede.

— Neem me alsjeblieft niet kwalijk, maar ik heb mij nooit van mijn leven kunnen voorstellen, dat zij, zoals jij het noemt, een straatmeid is, zei Aljosja blozende. Ik zeg je de waarheid, ik heb het gehoord. Jij komt dikwijls bij haar en je hebt zelf gezegd, dat je geen liefdesverhouding met haar hebt. Ik heb nooit kunnen vermoeden, dat jij haar zo veracht. Heeft ze dat werkelijk verdiend?

— Als ik haar opzoek, heb ik mijn eigen redenen daarvoor. Laat je dat genoeg zijn. En wat familie betreft, ik denk, dat ze door jouw lieve vadertje eerder jouw familie zal zijn dan de mijne. Nou, we zijn bij het klooster. Ga jij maar naar de keuken. Hè, wat is hier aan de hand, wat gebeurt hier? Zijn we zoveel te laat? Het diner kan toch niet zo gauw afgelopen zijn. Of hebben de Karamazows hier ook al weer een smerige streek uitgehaald? Natuurlijk, kijk eens daar loopt je vader, achter hem Iwan, zij zijn eruit gegooid bij de Igoemen. Kijk eens, vader Isidor roept hun iets na. En je vader schreeuwt en zwaait met zijn handen, die vloekt natuurlijk. En Mioesow rijdt in zijn rijtuig weg. En Maximow loopt hem hard na. Nee, hier is vast en zeker weer een schandaal geweest, het diner is niet doorgegaan. Misschien hebben ze de Igoemen half doodgeslagen, of zijn ze zelf goed afgeranseld. Dat zouden ze verdiend hebben!...

Rakitin riep dat alles niet voor niets uit. Er had werkelijk onverwachts een ongehoord, minderwaardig schandaal plaats gevonden.

VIII

HET SCHANDAAL

Toen Mioesow en Iwan Fjodorowitsj bij de Igoemen aangekomen waren, had er in Pjotr Alexandrowitsj een verandering plaats gegrepen. Hij was eigenlijk een fatsoenlijk en goed opgevoed man. Hij schaamde zich, dat hij zo opgewonden was. Hij voelde, dat die nietige Fjodor Pawlowitsj, voor wie hij niets dan minachting had, hem niet zijn evenwicht mocht doen verliezen, zoals in de cel van de starets gebeurd was. „In ieder geval de monniken hebben nergens schuld aan", dacht hij toen hij op de stoep van de woning van de Igoemen stond. „Er zijn hier toch ook fatsoenlijke mensen (de vader Igoemen is zelfs van adel), waarom zou ik niet beleefd tegen hen zijn!... Ik zal geen twistgesprek beginnen, ik zal hen overbluffen door mijn beleefdheid en... en... ik zal hun bewijzen, dat ik niets te maken heb met het gezelschap van die sjoet, die pierrot, dat ik geheel toevallig in hun gezelschap gekomen ben en dat ik precies zo bedrogen ben als de monniken zelf."

De hele kwestie over de grenzen van zijn landgoed en over het vissen van de monniken in zijn rivier had hij besloten vandaag te niet te doen en zijn proces met het klooster te beëindigen.

Die goede voornemens werden nog versterkt, toen zij de eetzaal van de vader Igoemen binnentraden. Eigenlijk was het geen eetkamer, maar een zitkamer, omdat een monnik niet meer dan twee vertrekken mag bewonen. Maar zij waren veel groter en ruimer dan die van de starets. Doch de meubilering was evenmin erg comfortabel: ouderwetse mahoniehouten fauteuils, volgens de mode van achttienhonderdtwintig. De houten plankenvloer was niet eens geverfd, maar alles blonk van reinheid; op de vensterbanken stonden vele kostbare planten. Toen zij binnenkwamen, stond er een rijk voorziene dis gereed, met een keurig schoon tafellaken en glanzend eetgerei. Uitstekend brood, drie verschillende soorten, twee flessen wijn, twee flessen mjod [2]) en een grote glazen karaf met kwal [3]), die in de hele omgeving beroemd was en die de monniken zelf maakten. Wodka was er niet. Rakitin vertelde later, dat het diner uit vijf gangen bestaan had: eerst was er vissoep met vispasteitjes, dan gekookte vis, bijzonder goed klaargemaakt, dan steurkoteletten, ijs, compote en ten slotte een vla, die op Blanc Manger leek. Dat had Rakitin alles in de kloosterkeuken uitgevonden, waar hij uit pure nieuwsgierigheid in doorgedrongen was. Daar had hij ook

relaties, trouwens relaties had hij overal. Hij was van karakter erg onrustig en afgunstig. Sommige van die karaktertrekken kende hij zelf en hij ontwikkelde die nog meer. Hij was vastbesloten, dat hij een goede carrière zou maken en Aljosja, die heel bevriend met hem was, maakte zich dikwijls ongerust over hem, omdat hij wist, dat zijn vriend Rakitin oneerlijk was, maar dat deze zelf helemaal niet inzag, dat dat zo was. Hij zou nooit van een tafel geld, dat daar lag, wegnemen en daarom hield hij zichzelf voor heel eerlijk, maar tot andere dingen was hij wel degelijk in staat. Maar hem kon Aljosja en trouwens niemand meer helpen.

Rakitin was niet uitgenodigd voor het diner als iemand, die niets betekende. Maar vader Iosef en vader Paisiy en nog een monnik wachtten al in de eetkamer van de Igoemen, toen Pjotr Alexandrowitsj, Kalganow en Iwan Fjodorowitsj binnenkwamen. In een hoek van de kamer stond de landgoedbezitter Maximow. De vader Igoemen kwam naar het midden van de kamer om de gasten te ontvangen. Hij was een grote, magere oude, man, die er nog heel krachtig uitzag, met een lang, ernstig gezicht, zijn zwarte haren waren met witte doorvlochten. Zwijgend begroette hij zijn gasten, die voor zijn zegen naar hem toekwamen. Mioesow wilde ook zijn hand kussen, maar de Igoemen trok deze terug en zo bleef de kus achterwege. Maar Iwan en Kalganow ontvingen de zegen, volgens de ritus, omdat hij voor hen zijn hand niet terugtrok.

— Wij moeten ons verontschuldigen, eerwaarde vader, begon Mioesow op eerbiedige toon, ons verontschuldigen, dat we gekomen zijn zonder mijnheer Karamazow, die ook door u uitgenodigd was. Hij moest uw invitatie afslaan en niet zonder reden: in de cel van vader Zosima is hij zo meegesleept door de twist met zijn zoon, dat hij zich gedragen heeft... laten we zeggen, in één woord hij heeft zich onbehoorlijk gedragen... Ik denk en hij keek de monniken aan—dat u dat al bekend is. Hij zag zelf in, dat zijn gedrag onbehoorlijk was en verzocht daarom mij en zijn zoon Iwan, u zijn verontschuldigingen aan te bieden. Hij toont zijn berouw... en hoopt, dat u hem zijn zegen niet onthouden zult en vraagt u om alles wat gebeurd is te vergeten...

Mioesow zweeg. Terwijl hij de laatste woorden van zijn rede uitsprak, was hij erg met zichzelf ingenomen en van de vroegere ergernis was geen spoor meer overgebleven. Hij was weer de gentleman, die van de hele mensheid hield. De vader Igoemen luisterde naar hem met gebogen hoofd en antwoordde:

— Het spijt mij erg, alles wat daar gebeurd is, maar misschien zou het beter geweest zijn, als hij hier met ons was komen eten. Hij zou zich met ons en wij met hem hebben kunnen verzoenen. Ik verzoek de heren, aan tafel plaats te nemen.

De Igoemen ging voor de Icoon staan en zei hardop een tafelgebed. Allen

bogen het hoofd vol eerbied en Maximow deed het zo overdreven, dat hij zijn handen, met de palmen tegen elkaar, vooruit strekte.

Op dit ogenblik haalde Fjodor Pawlowitsj zijn laatste lelijke streek uit. Ik moet opmerken, dat hij inderdaad van plan was geweest om weg te gaan, want hij voelde, dat nadat hij zich bij de starets zo schandelijk gedragen had, hij niet meer naar de Igoemen kon gaan. Niet omdat hij zich voor zichzelf schaamde, of omdat hij zichzelf beschuldigde, helemaal niet, het was misschien wel het tegenovergestelde, maar hij begreep, dat het onmogelijk voor hem was, naar het diner te gaan. Zodra hij in zijn oud, rammelend rijtuig had plaats genomen, kreeg hij plotseling een ingeving. Hij herinnerde zich zijn eigen woorden bij de starets: „Het schijnt mij altijd, dat als ik ergens kom, ik de gemeenste van allen ben en allen mij voor een sjoet houden. En dan ga ik werkelijk een sjoet van mezelf maken, omdat ze allen dommer en gemener zijn dan ikzelf." Hij kreeg zin om op allen wraak te nemen voor zijn eigen onhebbelijkheid. Hij moest eraan denken, dat al lang geleden iemand hem eens gevraagd had, „waarom haat je die en die mens" en in zijn schaamteloosheid had hij geantwoord: „O, die haat ik, niet omdat hij mij iets kwaads gedaan heeft maar omdat ik tegen hem zoiets gemeens uitgehaald heb, dat er mij niets anders overblijft, dan hem te haten." Toen hij daaraan dacht, beet hij van onuitsprekelijke woede, op zijn lippen; hij trilde zelfs van drift... „Ha, ik ben het begonnen, nu zal ik het ook tot een einde brengen," besloot hij plotseling. Zijn gedachten zou men zo kunnen uitdrukken: „Mezelf mijn goede naam teruggeven kan ik niet meer, daarom zal ik hun nog een keer schande aandoen. Ik spuug op ze, en ik zal hun bewijzen, dat ik helemaal niet bang voor ze ben!" Hij beval de koetsier te wachten en liep met haastige stappen terug naar het huis van de Igoemen. Hij wist zelf niet goed, wat hij doen zou, maar dat hij zichzelf niet meer beheersen kon, wist hij zeker. Nog één stap en dan zou er iets afschuwelijks gebeuren. Geen misdaad, neen, waarvoor hij voor de rechtbank geroepen zou kunnen worden. Maar zoiets afschuwelijks, dat niemand het hem zou kunnen vergeven. Zover te gaan, dat de rechtbank er zich in zou mengen, had hij nooit gedaan, daarvoor was hij te slim en hij was zelf niet weinig verbaasd over die zelfbeheersing. Hij kwam de eetkamer van de Igoemen binnen op het ogenblik, dat het gebed geëindigd was en allen aan tafel plaats namen. Hij bleef bij de deur staan, keek iedereen met een brutalen, venijnige blik aan en lachte boosaardig.

— Zij dachten, dat ik weggegaan was en hier ben ik weer, riep hij triomfantelijk uit.

Een ogenblik keken allen naar hem en zwegen, maar allen voelden, dat er iets akeligs, schandaligs gebeuren zou. De stemming van Pjotr Alexandrowitsj werd wanhopig. Alle goede gevoelens in zijn ziel waren verdwenen en een

onbeschrijfelijke woede overmeesterde hem.

— Nee, dat houd ik niet meer uit! riep hij, dat houd ik helemaal niet meer uit! Het bloed steeg hem naar het hoofd. Hij kon zelfs geen woord meer uitbrengen en greep zijn hoed.

— Wat kan hij niet uithouden? riep Fjodor Karamazow uit. Heilige Vader, mag ik nog binnenkomen, wilt u mij nog ontvangen?

— U bent welkom, antwoordde de Igoemen. Heren, ik verzoek u, op dit ogenblik alle geschillen te vergeten en met Gods genade mijn gasten aan mijn tafel te zijn...

— Nee, dat is beslist onmogelijk, zei Pjotr Alexandrowitsj.

— Nu, als Pjotr Alexandrowitsj het onmogelijk vindt, vind ik het ook. Als hij weggaat, ga ik ook, ik ga overal met hem mee. Hij heeft gezegd, dat ik geen familie van hem ben, ik beweer het tegendeel, niet waar meneer van Zon? Kijk, hier staat die van Zon. Dag meneer van Zon.

— Spreekt u tegen mij? mompelde Maximow verbaasd.

— Natuurlijk tegen jou, tegen wie anders? Ik kan toch niet van Zon zeggen tegen Vader Igoemen!

— Maar u weet meneer, dat ik niet van Zon ben, ik ben Maximow.

— Nee, jij bent van Zon. Heilige Vader, weet u, wie van Zon was...? Enige tijd geleden werd hier een strafproces gevoerd, de van Zon in kwestie was vermoord in een bordeel ik geloof ten minste, dat jullie die huizen zo noemen ze hebben hem vermoord, beroofd, in een kist gepakt en per spoor van Petersburg naar Moskou gestuurd en de straatmeiden hebben de schandelijkste liederen daarbij gezongen. En die man is de echte van Zon. Hij is uit de dood opgestaan.

— Hoe durft u, hoe durft u zoiets te zeggen? hoorde men mompelen in de groep van de monniken.

— Kom mee, riep Pjotr Alexandrowitsj zich tot Kalganow wendend.

— Nee, nee, zo gauw gaat dat niet, viel Fjodor Pawlowitsj hem in de rede. Ik moet alles zeggen, daar in de cel hebben jullie mij mijn onfatsoenlijk gedrag verweten, omdat ik gezegd heb, dat jullie alleen kleine vissen eten. En Pjotr Alexandrowitsj Mioesow, die werkelijk familie van mij is, beweert, dat in mijn gesprekken „*plus de noblesse que de sincérité*" is, terwijl ik het tegenovergestelde beweer en ik spuug op al de noblesse. Ja, Vader Igoemen, ze hebben mij voor een sjoet uitgemaakt. Goed, dan zal ik ook een sjoet zijn. Maar ik heb ook mijn eergevoel en daarom wil ik nu spreken. Ja, ik heb mijn eergevoel en Pjotr Alexandrowitsj heeft niets dan eigenliefde, die zelfs op het ogenblik enigszins gekwetst is. Hier in het klooster woont mijn zoon Alexej, misschien ben ik hier gekomen alleen om te zien waar en met wie mijn jongen leeft. Als Vader ben ik daartoe verplicht. En nu moet ik het laatste bedrijf van

mijn stuk opvoeren. Immers, hoe gaat het bij ons, als iets gevallen is dan blijft het liggen, niemand raapt het op. Maar ik, ik wil op de been komen, ik wil niet blijven liggen, en ik moet U zeggen, Heilige Vaders, dat ik door U teleurgesteld ben. Ik moet U ook een woord over de biecht zeggen. Hoe gaat het bij U met de biecht, die ik voor heilig houd? Is het ergens ter wereld mogelijk, dat er hardop gebiecht wordt, zodat iedereen het horen kan? Zo gaat 't toch bij jullie? Ik laat mijn zoon hier geen ogenblik langer, want alles wat jullie hier doen, is een schande.

— Wat gemeen! zei Pjotr Alexandrowitsj.

Karamazow kon zich niet meer inhouden en sprak voortdurend onzin.

— Vergeef me, begon de Vader Igoemen, U kunt zeggen, wat U wilt. Wij kunnen er alleen door leren, beledigen kunt U ons niet, en hij maakte een diepe buiging voor Karamazow.

— Ja, ja, die onzin ken ik al lang. Van ouds bekende leugens, van ouds bekende buigingen, U kust mij op mijn lippen en steekt mij een dolk in mijn hart. Van leugens, Vaders, heb ik een afkeer, ik eis de waarheid. Jullie eet kleine beetjes vis en jullie denkt, dat God jullie daarvoor alle zonden vergeeft. Jullie verwacht daarvoor het Hemelrijk, en denken jullie soms, dat ik hetzelfde zal doen? Nee, beste monniken, gaat het leven in, blijft niet in het klooster, sluit je niet op. Gedraagt je goed in de wereld zonder het Hemelrijk te verwachten... Dat is een beetje moeilijker. Hé, Vadertje, heb ik het niet goed gezegd? Wat hebben jullie hier op tafel? Goede port, Vadertjes, jullie hebt een goede smaak. Kijk eens wat een batterij flessen en ik zou graag willen weten, van wie jullie dat alles gekregen hebt. De boer en de werkman met hun vereelte handen hebben 't jullie gebracht. Zij hebben 't van hun familie afgetroggeld en naar jullie klooster gebracht. Heilige Vaders, jullie zuigt het volk uit!

— Dat vind ik niet aardig van U, zei Vader Iosef... Vader Paisiy zweeg. Mioesow liep de kamer uit, Kalganow volgde hem.

— Nu, Vadertjes, vaarwel, ik ga ook. Pjotr Alexandrowitsj is toch weggegaan. Ik kom nooit bij jullie terug; al vallen jullie voor mij op de knieën, dan doe ik het toch niet. Ik heb jullie duizend roebel gegeven, denken jullie dat je nog meer krijgt? Voor niets ter wereld, en als jullie het weten wilt is deze scène mijn wraak voor mijn gift. Maar dat is nog niet alles. Hoeveel tranen heb ik voor jullie vervloekt klooster vergoten! Jullie hebt mijn vrouw, die arme krankzinnige, tegen mij opgestookt. Jullie hebt mij vervloekt, en nu, waarde Vaders, is het uit. Geen cent krijgen jullie meer.

Hij was door zijn woorden zó opgewonden, dat hij tranen in zijn ogen kreeg.

De Vader Igoemen zei met gebogen hoofd:

— Wij vergeven U alles.

— 't Kan me geen snars schelen of jullie mij vergeeft of niet. Ik ga weg van hier en ik neem mijn zoon Alexej mee. En jij Iwan, mijn zoon, ga mee. Van Zon, waarom blijf jij? Hier krijg je vis, bij mij speenvarken. En bij mij is het altijd vrolijk, en het is niet veraf. En zo'n heerlijke cognac als uit mijn kelder, heb je nooit van je leven gedronken. En mijn likeuren... Wel, van Zon, bedenk, waar je geluk is!

Hij ging de deur uit. Op de stoep zag hij Alexej met Rakitin.

— Alexej, riep de Vader, pak onmiddellijk je boeltje, haal je kussen en je matras, en ga onmiddellijk naar huis.

Aljosja bleef staan en keek zijn vader zwijgend aan. Fjodor Pawlowitsj stapte in zijn rijtuig en wilde zonder van Aljosja afscheid te nemen, heengaan. Iwan ging naast hem zitten. Hij was erg somber. Maar hier deed zich plotseling een onverwacht komisch toneel voor. Het rijtuig was al in beweging. Maximow liep het haastig met kleine stapjes achterna. Aangezien hij niet in het rijtuig kon komen, bleef hij de gehele weg op de tree staan.

— Ja, ik ga ook met jullie mee... neemt me mee, riep hij lachend uit.

— Wat heb ik jullie gezegd? zei vader Pawlowitsj triomfantelijk. Je bent een echte van Zon. Hoe heb je je kunnen losrukken van de monniken? Spring maar in het rijtuig. Iwan, laat hem binnen, hij kan aan onze voeten liggen of we zullen hem misschien naast de koetsier zetten.

Maar Iwan stootte Maximow woedend terug. Het was een toeval, dat de arme man niet viel.

— Rijd door, riep Iwan nijdig tegen de koetsier.

— Hè waarom, 't zou toch gezelliger zijn.

Iwan antwoordde niet.

— Een lief karakter, zei vader Pawlowitsj, naar zijn zoon kijkend. Jij hebt toch zelf de hele samenkomst in het klooster in elkaar gezet en nu kijk je woedend!

— Och Vader, schei uit met die onzin, rust nu maar een beetje uit.

— Hè, een glas cognac zou nu heerlijk zijn.

Maar Iwan zweeg.

— Wacht maar, als we thuiskomen, drink jij ook.

Iwan bleef zwijgen.

Vader Pawlowitsj hield een poosje zijn mond en zei toen:

— En Alexej neem ik uit het klooster weg, ook als U, mijn waarde zoon, het niet goed vindt.

Iwan trok zijn schouders op, antwoordde niet en zo bereikten zij het huis zonder verder te spreken.

[1] Levensbeschrijving van de heiligen
[2] Mjod is een drank van honing gemaakt.
[3] Kwas is een drank van roggebrood en water.

BOEK III

DE WELLUSTELINGEN

I

IN DE KAMER VAN HET PERSONEEL

Het huis van Fjodor Pawlowitsj Karamazow lag ver van het centrum, maar niet geheel buiten de stad. Het was tamelijk oud, maar zag er nog goed uit: het was een alleenstaande villa met een grote vestibule, grijs geverfd en met een rood, ijzeren dak. Het was wel oud, maar kon nog heel wat jaren blijven staan, bood veel ruimte en was gezellig. Er waren veel ratten, maar Fjodor Pawlowitsj vond dat in het geheel niet erg, want als hij 's avonds alleen thuis was, voelde hij zich daardoor niet zo eenzaam. Hij had de gewoonte aangenomen zijn bedienden 's avonds weg te sturen naar het huis, dat op zijn terrein voor hen gebouwd was. Dit huis was ook tamelijk groot en goed gebouwd. De keuken bevond zich daar ook. Hij hield niet van keukenlucht in zijn huis en het eten moest ook in de winter van buitenaf gebracht worden. De beide huizen waren te groot voor het aantal bewoners. Maar op het ogenblik van ons verhaal bewoonde Fjodor Pawlowitsj het huis met zijn zoon Iwan. In het huis voor het personeel woonden slechts drie mensen: de oude Grigorij, de oude Marfa, zijn vrouw, en de lakei Smerdjakow, een nog jonge man. Ik moet enige nadere verklaring geven over deze drie personen. De oude Grigorij Wassiljewitsj Koetoesow is ons al bekend, hij was een koppige, eenzijdige man; wanneer hij zich om de een of andere reden een doel stelde, deed hij alles om dat te bereiken (hoewel dit doel dikwijls onzedelijk was). In het algemeen was hij bijzonder eerlijk en onomkoopbaar. Marfa Ignatjewna was een vrouw, die in alles haar man gehoorzaamde. Zij had geen eigen wil, alleen toen de boeren bevrijd werden, wilde zij in de stad een winkeltje openen (ze hadden wat geld); maar Grigorij had onmiddellijk uitgemaakt, dat wanneer een vrouw iets wil, het verkeerd moet zijn en dat een vrouw niets te willen heeft. En hoewel hij vrij was, wilde hij zijn heer niet verlaten.

— Begrijp je, dat we nu eerst recht plichten hebben? zei hij tot zijn vrouw.

— Dat begrijp ik wel, antwoordde de vrouw, maar welke plichten kunnen we hebben, als we geheel vrij zijn en gaan kunnen, waarheen we willen. Dat begrijp ik niet.

— Je hoeft 't ook niet te begrijpen, maar ik heb 't gezegd en zo blijft het en jij moet je mond houden.

Zo is het ook gebeurd, en ze zijn niet weggegaan, Fjodor Pawlowitsj gaf hun

een klein loon en betaalde het werkelijk eerlijk uit. Bovendien wist Grigorij, dat hij op zijn baas een grote invloed had; deze was erg stijfhoofdig en stond niemand toe zich te bemoeien met de schandelijke dingen, die hij uitvoerde, alleen Grigorij kon hem nog enigszins weerhouden. De knecht wist veel, maar was zijn heer trouw. Hoe dikwijls was het gebeurd, dat Fjodor Pawlowitsj een pak slaag had gekregen en de enige, die hem dan verdedigde was Grigorij. Hij had hem verdedigd, hetgeen hem echter niet belette zijn heer een standje te geven. Maar dat was nog niet alles. Dikwijls na een nacht van dronkenschap en onzedelijk vermaak had Fjodor Pawlowitsj berouw en behoefte aan iemand, die hem trouw was en voor wie hij zijn hart kon uitstorten. In zulke ogenblikken had hij het bijzijn van een verknocht man nodig, sterk van ziel en van zeden. Het was hem voldoende Grigorij te roepen, zijn gezicht te zien, enkele woorden tot hem te spreken en te bemerken, dat hij niet boos was. Dikwijls liet Fjodor Pawlowitsj hem ook 's nachts bij zich komen. In ernst heeft hij nooit tot zijn knecht gesproken; hij zei een paar woorden, maakte een schuine grap, liet hem weggaan en ging onmiddellijk slapen. Hetzelfde gebeurde enige keren toen Aljosja in de stad kwam. De oude vader was getroffen door het feit dat Aljosja alles zag, alles begreep, maar hem nooit veroordeelde. Bovendien was hij altijd vriendelijk tegen zijn vader, echt vriendelijk, en de vader besefte, dat deze vriendelijkheid in het geheel niet verdiend was. Daarbij kwam, dat de vergevensgezindheid een verrassing was voor de oude, zedeloze man, die niet gewend was, dat zijn wangedrag hem vergeven werd; Aljosja was zijn geweten geworden en alleen voor hem schaamde hij zich nog enigszins.

In het begin van mijn verhaal heb ik reeds gezegd, dat Grigorij de eerste vrouw, de moeder van Dmitri, Adelaïda Iwanowna gehaat had en hoe hij integendeel gesteld was op de tweede vrouw, de krankzinnige Sofia Iwanowna en haar altijd verdedigde; niemand mocht een kwaad woord van haar zeggen. Deze sympathie voor de tweede vrouw werd tot verering. Nog twintig jaar na haar dood kon hij niet dulden, dat iemand kwaad van haar sprak en degene, die het zou wagen, kon rekenen op een hardhandige terechtwijzing. Grigorij was uiterlijk koel en gewichtig, hij sprak niet veel, maar wat hij zei had inhoud. Het was heel moeilijk uit te maken, of hij van zijn vrouw hield: toch was dit het geval en zij wist het. Zij was niet dom, misschien verstandiger dan haar man, maar minder praktisch; daarom was zij onderdanig tegen hem, hij was voor haar een wezen van hoger orde, zij hebben in hun leven merkwaardig weinig met elkaar gesproken tenzij over de noodzakelijke, dagelijkse dingen. Zij hield haar mond, omdat zij wist, dat Grigorij haar raad in het geheel niet nodig had. Hij had haar, behalve eens, nooit geslagen. Het was bij een gelegenheid, in het eerste jaar van Fjodor Pawlowitsj's huwelijk met Adelaïda Iwanowna toen de vrouwen en

meisjes van het dorp, die toen nog lijfeigenen waren, in het huis van de heer ontboden waren om te komen zingen en dansen. Grigorij zag hoe zijn jonge vrouw danste, hij beval haar naar huis te gaan, pakte haar bij heur haar en gaf haar een paar klappen. En daarmede was het afgelopen voor het verdere leven, want Marfa heeft nooit meer durven dansen.

Zij hadden slechts één kind gehad, maar dat was vroeg gestorven en Grigorij hield van kinderen, hij schaamde zich zelfs niet om erover te spreken. Toen Adelaïda Iwanowna van haar man was weggelopen, heeft Grigorij de driejarige Dmitri bij zich genomen, hem gewassen, gekamd, opgevoed zover het in zijn vermogen lag. Daarna waren de beide andere kinderen, Iwan en Aljosja, aan zijn zorgen toevertrouwd. Ik heb al verteld, hoe hij als beloning daarvoor een slag in zijn gezicht had gekregen. Van zijn eigen kind heeft hij alleen vreugde gehad toen zijn vrouw het verwachtte. Bij de geboorte van het kind was hij pijnlijk aangedaan, omdat het aan beide handjes zes vingers had. Toen Grigorij dit gezien had, heeft hij het tot aan zijn dood niet meer willen zien. Hij bleef opzettelijk buitenshuis en zocht onnodig werk in de tuin. Het kindje werd de derde dag na de geboorte gedoopt. Fjodor Pawlowitsj Karamazow moest peetvader zijn. Hij keek het aan en zei zacht en beslist tot de geestelijke:

— Dit behoeft niet gedoopt te worden.

— Waarom? vroeg de priester verwonderd.

— Omdat... omdat het een monster is, mompelde Grigorij.

— Een monster, wat bedoel je daarmee?

Grigorij zweeg een poosje.

— Het is een misgeboorte, zei hij beslist en wilde zich niet verder uitlaten.

Allen lachten natuurlijk en het kind werd toch gedoopt. Grigorij bad, maar zijn mening over het pasgeboren kind wijzigde zich niet. Trouwens, het peutertje leefde slechts twee weken en toen het gestorven was, legde hij het zelf in een kistje, bracht het naar het kerkhof en keek diepbedroefd op het kleine grafje neer. Verder heeft hij nooit, ook niet tot zijn vrouw, over het kleintje gesproken. Maar zoals Marfa opmerkte, begon hij de levens van de Heiligen te lezen. Het Boek van Job had zijn voorkeur. Onder deze invloed begon hij over de volgelingen van verschillende belijdenissen na te denken. Misschien was het een neiging tot mystiek. En juist in deze tijd gebeurde er iets, dat hem diep trof en dat, zoals hij zei, een blijvende indruk bij hem heeft nagelaten. Eens op een nacht hoorde Marfa kindergeschrei. Ze schrok en maakte haar man wakker; hij luisterde en merkte op, dat het niet een kind maar een vrouw was die huilde. Hij stond op, kleedde zich aan en ging naar de deur. De tuin was aan alle kanten zo afgesloten, dat niemand erin kon binnendringen en toch hoorde hij het gesteun binnen de muur.

Het was een warme Meinacht. Grigorij haalde een lantaarn, ging weer in de tuin en hoorde duidelijk het gejammer uit het badhuisje komen. Hij ging naar binnen en vond er werkelijk een vrouw, die pas bevallen was. Tot zijn ontzetting ontdekte hij, dat het een krankzinnige bedelares was, die altijd in de stad rondliep en die iedereen kende, Lizaweta Smerdjàstjaja. Het pasgeboren kind lag naast haar en zij was stervende. Zij zei geen woord, omdat zij doofstom was. Maar dit alles moet ik U duidelijker verklaren.

II

LIZAWETA SMERDJASTJAJA

Deze gebeurtenis heeft een diepe indruk op Grigorij gemaakt en heeft zijn vermoeden tot een overtuiging gemaakt. Lizaweta Smerdjàstjaja was een kleine vrouw, de uitdrukking van haar twintigjarig, breed, fris gekleurd, gezond gezicht was volslagen idioot; haar blik was onbeweeglijk, onaangenaam, maar niet wild. Zij had gedurende haar gehele leven 's winters en 's zomers blootvoets in een lang hemd van grof grijs linnen rondgelopen. Haar sterk gekruld zwart haar maakte de indruk van een muts, die haar hoofd omsloot. Verder was zij erg vuil, omdat zij altijd op de grond en in de modder sliep. Haar vader had nooit een huis bezeten, hij werkte als knecht maar werd telkens weggejaagd, omdat hij aan de drank was. De moeder van Lizaweta was al lang dood. Wanneer de vader zijn dochter zag, sloeg hij haar en stuurde haar uit bedelen. Hij was ook niet geheel normaal. Enige mensen uit de stad en vooral sommige winkeliers zorgden ervoor, dat Lizaweta zich een beetje beter kon kleden en gaven in de winter een pels. Ze trok die aan, ging naar de kerk, liet meestal voor de deur de pas ontvangen geschenken liggen en ging weer in haar hemd naar buiten. Eens oordeelde een pas benoemd gouverneur het onzedelijk, dat een meisje half naakt door de straten liep en verbood het haar. Maar de gouverneur werd spoedig daarop overgeplaatst en men liet Lizaweta verder met rust. Eindelijk stierf haar vader ook. Niemand sloeg haar meer, integendeel, ieder was vol medelijden met haar. Zelfs de straatjongens jouwden haar niet uit en U weet hoe lastig onze straatjongens zijn. Ze mocht alle huizen, zelfs de vreemde, binnengaan, ze werd nooit weggestuurd, iedereen gaf haar wat en wanneer ze geld ontvangen had, deed ze het in een bus voor de armen, omdat ze het voor zichzelf niet nodig had. En als ze soms een broodje kreeg, gaf ze het weg aan het eerste, het beste kind, dat zij tegenkwam. Of zij gaf het ook weleens een rijke dame, die zij ontmoette en die zich nooit beledigd toonde maar het aannam. Zelf at zij zwart brood en dronk water, nooit iets anders. Kwam zij toevallig in een winkel, waar veel geld op de toonbank lag, dan zou zij van een bedrag van duizenden nooit een cent afnemen. Zij ging zeer zelden de kerk binnen, maar bracht hele nachten door op de stoep. Het kwam nog meer voor, dat zij over een schutting klom en in een moestuin de nacht op de grond doorbracht. De mensen verbaasden er zich over, hoe zij zulk een leven kon uithouden. Zij was klein, maar heel, heel sterk.

Sommigen beweerden, dat zij het uit een soort trots deed, maar welke trots kon zij hebben, spreken kon zij zelfs niet. Eens heeft een gezelschap van vijf, zes dronken jongelui, die langs een schutting liepen, gezien hoe zij daarachter in de modder lag te slapen. De heren bleven staan lachen en grapjes maken. Een van hen vroeg of het mogelijk was een dergelijke vrouw te nemen. Allen beweerden met afkeer, dat dat onmogelijk was; dat was immers geen vrouw, maar een dier. In dit gezelschap bevond zich toevallig de heer Karamazow. Hij vond het geval niet alleen mogelijk, maar zelfs min of meer pikant. In die tijd had hij juist het bericht ontvangen van de dood van zijn eerste vrouw, Adelaïda Iwanowna. Hij was in de rouw, maar voerde zulk een losbandig leven, dat ieder er een afschuw van had. Het hele gezelschap barstte in lachen uit. Fjodor Pawlowitsj deed alsof hij met het gezelschap wegging. Misschien was het ook waar, niemand kan het met zekerheid weten. Maar vijf of zes maanden later ging een gerucht door de stad, waarover iedereen verontwaardigd was, dat Lizaweta zwanger was en ieder wou weten, wie de schuldige was. Er werd ook beweerd, dat dit Fjodor Pawlowitsj moest zijn. Maar wie heeft dat kunnen vertellen? Het gehele gezelschap had de stad verlaten, behalve een oude man, een geheimraad, die al volwassen dochters had en deze zou er zeker niet over praten. Toch heeft iedereen Fjodor Pawlowitsj hiervan beschuldigd. Grigorij heeft zijn heer met al zijn kracht verdedigd. „Dat slet is zelf schuldig," beweerde hij en de verantwoordelijke is natuurlijk Karp, die pas uit de gevangenis is ontsnapt en in de stad een geheime schuilplaats heeft gevonden." Het gebeurde had geen afkeer tegen Lizaweta gewekt, integendeel, een rijke koopmansweduwe, Kondratjewa nam de ongelukkige bij zich aan huis en liet haar bewaken tot aan het ogenblik van de bevalling. Niemand heeft begrepen, hoe Lizaweta in haar toestand over de hoge schutting van de tuin van Fjodor Pawlowitsj heeft kunnen klimmen en het badhuisje heeft kunnen bereiken. Grigorij haalde Marfa om Lizaweta te helpen en ging zelf naar een oude vroedvrouw in de buurt. Het kind werd gered, maar Lizaweta stierf 's morgens. Grigorij nam het kind, bracht het in zijn huis, legde het op de schoot van zijn vrouw en zei:

— Het is Gods kind, een wees, die ons door ons zalig kindje gezonden is. Alleen is het te betreuren, dat het is voortgekomen uit een duivel en een heilige vrouw. Je moet het opvoeden en nooit meer huilen.

Ze hebben het kind gedoopt, en de naam Paul gegeven en ieder, zonder erbij te denken, heeft er Fjodorowitsj bijgevoegd. Fjodor Pawlowitsj maakte geen bezwaar, vond het wel grappig, hoewel hij toch met alle kracht beweerde, dat het kind niet van hem was. Hij heeft bovendien een familienaam voor de vondeling bedacht, Smerdjakow, omdat zijn moeder Lizaweta Smerdjàstjaja heette. Deze jongen, Smerdjakow, is Fjodor Pawlowitsj's tweede bediende geworden en heeft

als kok gediend. Ik zou veel meer over hem kunnen uitweiden, maar ik vind het niet gepast de aandacht van de lezer te lang op een lakei te vestigen; ik hoop, dat de lezer in de loop van het boek meer van hem te weten zal komen.

III

DE BIECHT VAN EEN OPRECHT HART

Aljosja luisterde naar het bevel van zijn vader, die hem uit het klooster wilde wegnemen en stond er een poosje onbeweeglijk over na te denken. Niet, omdat hij zo verbaasd was. Integendeel, hij ging naar de keuken van de Igoemen om eens te vragen, wat zijn vader daar had uitgespookt. Daarna ging hij naar de stad in de hoop, op de een of andere manier het vraagstuk te kunnen oplossen. Ik moet U vooruit zeggen, dat de gehele scène met zijn vader en het bevel om met zijn kussen en matras naar huis te gaan, geen indruk op hem had gemaakt. Hij begreep, dat zijn vader in tegenwoordigheid van anderen alleen maar schreeuwde om opzien te baren, juist zoals een onzer stadgenoten op zijn eigen verjaardag, in tegenwoordigheid van al zijn gasten, woedend was geworden, omdat hij geen wodka meer kreeg en daarom zijn vrouw afranselde, haar nieuwe japon kapotscheurde en zijn mooie servies in stukken sloeg. De volgende dag had hij natuurlijk berouw, maar meer over zijn servies dan over de japon van zijn vrouw. Aljosja wist, dat zijn vader hem de volgende morgen of misschien nog diezelfde avond, weer zou toestaan naar het klooster terug te gaan. En hij wist bovendien, dat zijn vader hem voor niets ter wereld zou kunnen of willen beledigen. Dit was voor hem een zekerheid en daarom was hij zo kalm en rustig.

Op dat ogenblik had hij geheel andere gedachten, die hem pijnlijker waren dan de scène met zijn vader. Hij was bang voor die vrouw, Katherina Iwanowna, die hem in een briefje dringend verzocht had bij haar te komen. De noodzakelijkheid naar haar toe te gaan was hem zó pijnlijk, dat alle andere gebeurtenissen, en zelfs de scène in het klooster erdoor op de achtergrond waren gedrongen. Hij wist niet wat hij zeggen zou, wat hij op haar vragen antwoorden zou: hij kende wel vrouwen, maar die waren alle als moeders en tantes voor hem. Hij had Katherina Iwanowna twee, driemaal gezien in zijn leven en niet meer dan enkele woorden met haar gewisseld. Hij wist, dat zij heel mooi, trots en heerszuchtig was. Dit maakte hem enigszins angstig. Hij wist, dat haar bedoeling goed was: ze wilde zijn broeder Dmitri redden en dit uit louter hoogmoed. Een rilling liep over zijn rug toen hij naar haar toeging.

Hij begreep, dat hij bij haar, Iwan, met wie ze zeer bevriend was, niet zou ontmoeten, deze was natuurlijk bij hun vader. Dmitri natuurlijk evenmin en hij wist waarom. Hij wilde allereerst zijn broers zien en spreken, zonder haar brief

te laten zien. Maar Dmitri woonde ver weg en was waarschijnlijk op dat ogenblik niet thuis. Plotseling nam Aljosja een besluit, hij sloeg een kruis en ging naar het meisje, waarvoor hij zo bang was.

Hij wist, waar ze woonde. Maar als hij door de Grote Straat en over het Plein ging was de afstand groot, hij wist verder nog, dat zijn vader hem wachtte en boos zou kunnen worden, wanneer hij te laat kwam. Om af te snijden besloot hij de kleine achterstraatjes door te gaan. Hij kende de weg goed; soms moest hij over omheiningen springen, maar op deze wijze bereikte hij spoedig de Grote Straat. Hij moest voorbij een huisje gaan, dat niet ver van de woning van zijn vader was gelegen. Het was het eigendom van een arme vrouw en haar dochter, die dikwijls bij zijn vader in de keuken wat eten kwamen halen. De dochter diende in deftige huizen en kreeg dikwijls mooie kleren van haar mevrouwen, maar hoe arm zij ook waren, nooit verkocht zij een van die japonnen. Aljosja had haar eens op straat ontmoet in een japon met een lange sleep. Hij was ingelicht over de armoede van de beide vrouwen door zijn vriend Rakitin, die van alles, wat in de stad gebeurde, op de hoogte was. Aljosja glimlachte onwillekeurig, toen hij langs het huisje liep... en plotseling ontmoette hij zijn broeder Dmitri.

Dmitri stond achter de schutting van iemand anders tuin, hij gaf Aljosja een teken met de hand en riep hem bij zich. Hij zei geen woord, blijkbaar bang, dat zijn stem door iemand gehoord zou zou worden. Aljosja liep inmiddels snel naar de schutting.

— Hè, wat heerlijk, dat je me gezien hebt, anders had ik je hardop moeten roepen, fluisterde Dmitri haastig en opgetogen. Kom aan mijn kant, wat prettig, dat je gekomen bent, ik heb de hele tijd aan je gedacht...

Aljosja was zelf ook verheugd en wist alleen niet, hoe hij over de hoge schutting zou klimmen, hetgeen met zijn monnikspij zeer moeilijk was. Maar Dmitri greep hem met zijn sterke arm om het middel en tilde hem over de schutting heen.

— En nu gaan we wandelen, zei Dmitri fluisterend.

— Waarheen? fluisterde Aljosja terug en keek naar alle kanten om zich heen. Ze bevonden zich met hun beiden in een geheel verlaten tuin. Het huisje van de beide vrouwen was niet meer dan vijftig pas van hen verwijderd.

— Hier is niemand, waarom fluister je dan? vroeg Aljosja.

— Waarom ik fluister? dat weet ik zelf niet, voor de duivel! riep hij hardop. Waarom ik fluister? Ja, zoiets kan weleens voorkomen. Ik heb hier een schuilplaats gevonden, waar ik een geheim bewaak. Verder zal ik je verklaren, wat dat betekent. Ik begrijp, dat er een geheim is en daarom fluister ik. Maar ik fluister als een idioot, terwijl het helemaal niet nodig is. Kom, laten we een

eindje verder gaan en houd je mond. Ik heb zin om je te omhelzen.

Zalig is de Heer in de Hemel,
Zalig is de Heer in mij.

Hij herhaalde die regels voortdurend.

Het was een mooie tuin, rondom beplant met vruchtbomen, met berken en linden. Het midden was leeg, maar U kunt zich niet voorstellen, hoeveel hooi in de loop van de zomer van dit stukje was gemaaid. De huisvrouw had de tuin voor enkele roebels voor de zomer verhuurd. Ze kende de waarde er zelfs niet van. In een van de hoeken stond een prieeltje, omringd door frambozen- en seringenstruiken. God weet, hoe lang geleden het gebouwd was, maar er was toch nog een dak op. Er stond een oude, ronde houten tafel in de grond geplant.

Aljosja merkte de opgewonden toestand van zijn broer onmiddellijk op, maar hij was nog meer getroffen toen hij op de tafel een fles cognac met een glas zag staan.

— Dat is cognac, zei Mitja lachend, en jij hebt natuurlijk al een verwijt voor mij klaar.

„Geloof niet aan de leugenachtige en lege menigte Vergeet al je verwijten..."

Ik drink niet, ik amuseer me alleen een beetje, zoals dat zwijn Bakstein zegt. Die zal wel in de toekomst geprezen worden en dan zal hij nog zeggen „ik amuseer mij". Ga zitten. Als je wist, Aljosja, met hoeveel plezier ik jou eens zou omhelzen, aan mijn borst drukken, totdat je plat was. Werkelijk... werkelijk. Weet wel, dat ik op de hele wereld van niemand houd dan van jou!

Hij sprak de laatste woorden in dolzinnige opwinding uit.

— Ik houd van jou alleen en verder nog van een laag schepsel. Ik ben verliefd op haar, maar verliefd zijn betekent nog niet iemand lief te hebben. Men kan op een vrouw verliefd zijn en haar haten. Merk je wel hoe opgewekt ik daarover spreek? Kom naast me zitten, ik zal spreken en jij kunt je mond houden. Ik moet spreken, mijn tijd is gekomen. Trouwens, je moet begrijpen, waarom ik fluister, je kunt nooit weten aan welke kant hier nieuwsgierige oren luisteren. Ik ben al vijf dagen hier. Waarom ik zo verlangde je te zien, weet ik niet, maar ik moest je zien om je alles te vertellen. Misschien is morgen wel alles met me afgelopen, of misschien begint er een nieuw leven voor me. Ik heb een gevoel alsof ik uit de hemel op de aarde val. Heb je weleens gedroomd, dat je van boven naar beneden valt? Precies zo is het nu met mij gesteld, maar ik ben er niet bang voor. Jij moet ook niet bang zijn. Nee, bang ben ik wel, maar 't is tegelijkertijd een heerlijk gevoel. Heerlijk is ook weer niet het ware woord, het is iets opwindends. Ach verduiveld, laat het maar gaan zoals het gaat. Sterke geest, zwakke geest, de

geest van de vrouw, 't is me tegenwoordig alles onverschillig! Laten we liever naar de natuur kijken: hoe mooi schijnt de zon, hoe helder is de lucht, hoe groen zijn de blaren. 't Is nu zomer. Waar ging je naar toe?

— Naar vader, maar eerst wilde ik naar Katherina Iwanowna.

— En naar haar, èn naar vader, welk een samenloop van omstandigheden! Maar hoe zonderling, ik heb de hele tijd naar je verlangd en je innerlijk geroepen met de bedoeling om je eerst naar vader te zenden en dan naar haar. Er moet een verandering komen in mijn verhouding tot mijn vader en een einde aan mijn verloving. Ik moet er een engel op afsturen. Ik zou er natuurlijk iedereen op af kunnen sturen, maar hiervoor moest ik bepaald een engel hebben... En jij, jij wilde uit je zelf naar beiden toegaan.

— Wou je mij zenden? vroeg Aljosja met een pijnlijke uitdrukking op zijn gezicht.

— Wacht een ogenblik, je hebt 't gevoeld, ik zie aan je, dat je 't gevoeld hebt. Heb geen medelijden, huil niet, en zwijg, in Godsnaam zwijg.

Dmitri stond op en legde zijn hand tegen zijn voorhoofd als iemand, die in gedachten is verzonken. Heeft ze je zelf geroepen?

— Heeft ze je een brief gestuurd, of iemand naar je toe gezonden; anders zou je niet naar haar toe durven gaan.

— Ja, hier is het briefje.

Aljosja haalde het briefje uit zijn zak en liet het Dmitri lezen.

— En je hebt de achterweg genomen om naar haar toe te gaan. Ik dank U, Goden, dat gij hem naar mij hebt gezonden. Als de goudvis uit het sprookje, ben je in mijn net gekomen. Luister, Aljosja, luister, broer, nu moet ik je alles zeggen. Ik moet er immers met iemand over spreken! En juist daarvoor heb ik een engel nodig. Aan een engel in de hemel heb ik al gebiecht, maar ik heb ook behoefte aan een engel op aarde. Jij bent die aardse engel, jij moet naar me luisteren en jij zult me vergeven... En ik heb iemand nodig, die me alles vergeven zal. Luister eens. Wanneer twee mensen ver van de aarde zijn en de ene kan zich niet vasthouden en valt terug op de aarde, hoe voelt hij zich dan? Dan komt bij hem een ogenblik, dat hij om hulp vraagt. Stel je voor, dat ik je nu om hulp vraag, zoals een stervende op zijn sterfbed, zou je mij dan helpen?

— Ik doe alles wat je wilt, zeg 't maar onmiddellijk, zei Aljosja.

— Onmiddellijk...? Je moet een ogenblik wachten, je bent te haastig en te onrustig. We moeten ons niet haasten. Nu is een nieuwe wereld begonnen.

„Mens wees eerlijk."

Van wie is toch dat gedicht?

Aljosja besloot te wachten. Hij voelde, dat het ogenblik zeer ernstig was.

Zij zwegen een poosje; Dmitri steunde zijn hoofd op beide handen.

— Ik moet je wat vertellen, jij bent de enige, die me niet zal uitlachen. Ik zou mijn biecht wel willen beginnen met het loflied van Schiller „an die Freude". Maar hoe zou ik 't kunnen? In het Duits ken ik alleen die drie woorden „an die Freude". Je moet niet denken, dat ik dronken ben. En je moet ook niet denken, dat ik zo maar „ins Blaue hinein" zit te kletsen. Cognac is cognac, maar ik moet minstens twee flessen hebben om dronken te worden en ik heb nog geen kwartfles op. Je moet niet hard tegen me zijn als ik onzin praat. Kijk maar eens in m'n ziel. Luister, hoe is het ook weer...

Dmitri reciteerde een gedicht, waaruit bleek, hoe duister het in zijn ziel was.

Plotseling barstte Aljosja in tranen uit.

— Mijn kind, mijn jongen, zei Dmitri, je moet begrijpen hoe we vernederd zijn, hoeveel geduld de mens moet hebben om in de wereld te kunnen leven, hoeveel ongeluk hij moet ervaren. Je moet niet denken, dat ik alleen een slampamper ben, die in een officiersuniform rondloopt, cognac drinkt en onzedelijke dingen uithaalt. Broer, zo ben ik niet, ik ben alleen vernederd. God geve mij de kracht, jou de waarheid te zeggen. God geve mij de kracht, mezelf niet hoger te stellen dan me toekomt. Ik denk voortdurend aan dit gedicht:

„Wil de mens zich verheffen Dan moet hij aanraking zoeken met Moeder Aarde."

Maar hoe, hoe kan ik die aanraking vinden? Ik kan toch niet op de aarde kruipen en haar kussen? Ik kan toch niet boer of herder worden om dichter bij de aarde te komen. Ik ga en weet zelf niet of ik in de modder terecht kom of in een zonnestraal. En dat is mijn ongeluk. Alles in de wereld is een raadsel, dat men nooit kan oplossen, hoe verstandig men ook is. Het is mij dikwijls overkomen, dat ik, na een doorgebraste nacht, wilde biechten en ik wist niet of ik daar wel beter door zou worden. Nee, nooit; en weet je waarom, omdat ik een Karamazow ben. Wanneer ik iets onzedelijks ga doen, verlies ik het ware besef van de dingen en ik ben met hart en ziel in de onzedelijkheid. Maar bij alle schande en hoe diep ik ook val, vergeet ik God niet. Ik ben toch blij een mens te zijn. Maar genoeg, ik heb daarover genoeg tranen vergoten en berouw gehad. Laat het dom zijn, laat iedereen over me lachen, maar jij niet. Jij hebt nu ook gehuild; laat dat voldoende zijn. Laten wij die smeerlapperij geen poëtisch waas geven. Ik wou je spreken over sommige insecten, die God erg wellustig geschapen heeft, ...zo'n insect ben ik. En wij, de Karamazows, zijn allen als die insecten. Jij, jij bent een engel en toch ben je zo'n zelfde insect. Kijk, wij hebben een orkaan in ons bloed en die orkaan is zo mooi! En schoonheid is een ontzettend ding, ontzettend omdat wij haar niet kunnen beoordelen, en we kunnen haar niet beoordelen, omdat God ons raadsels heeft opgegeven. En al die raadsels vernederen de mens! Ik kan de schoonheid niet verdragen. Zodra je je verstand hebt, begin je

met het ideaal van de Heilige Maagd en je eindigt met het ideaal van Sodom. Ik weet niet wat ontzettender is. Sodom trekt je zo krachtig aan, maar de Heilige Macht blijft veraf. Nee, de mens is te ruim, ik zou mijn gevoelens willen vernauwen. Al zou je de ziel geheel afsluiten, dan zien we toch de schoonheid met onze ogen. Maar welk een schoonheid is er ook in Sodom! Voor de meeste mensen is dat een heiligdom, maar ik weet niet of je ver genoeg bent om dat te begrijpen. Het is verschrikkelijk! Hier is een strijd tussen God en de Duivel, en hun strijdperk is de menselijke ziel. Maar ik moet je eerst nog wat vertellen.

IV

DE BIECHT VAN DE BRANDENDE HAARD

Ik heb een fuif gehad. Vader zei, dat ik duizenden heb betaald om de meisjes te verleiden. Dat is een leugen. In de eerste plaats heb ik nooit duizenden in mijn bezit gehad en in de tweede plaats heeft men daarvoor geen geld nodig. Het geld heeft geen betekenis voor mij, het is een bijkomstige omstandigheid. Vandaag heb ik een dame, morgen een straatmeid. De een zowel als de andere heeft het goed bij mij gehad. Wanneer het nodig was, gaf ik haar wat geld en zij waren tevreden en dankbaar. Zogenaamd fatsoenlijke vrouwen hebben van mij gehouden, natuurlijk niet alle, maar sommige wel. Maar 't beste vind je toch in de achterbuurten: wat vind je daar een zeldzame exemplaren! Dat zeg ik natuurlijk bij wijze van spreken. Daar kan je een meisje vinden, eerlijk van lichaam en ziel. Maar ik ben een Karamazow, ik houd van de wellust en van de schande van de wellust. Wat is het pijnlijk, een Karamazow te zijn! Wij hebben eens een picknick buiten de stad gehad, een groot gezelschap met zeven trojka’s. Ik zat in de slee in de donkere winternacht, naast een eenvoudig meisje, de dochter van een ambtenaar, een arm, lief, onschuldig wicht. Zij heeft me veel toegestaan in de duisternis, arm kind, opdat ik de volgende dag bij haar ouders om haar hand zou komen vragen. Dat was de wellust van het vervloekte insect. Na vijf maanden was ze getrouwd. Ik wist wel, dat ze me liefhad en haatte tegelijkertijd. Ik weet niet, of ze gelukkig zijn maar ik ben er zeker van, dat ze nu nog van me houdt. Denk erom, dat ik nooit in mijn leven over mijn liefdesverhoudingen heb gesproken. Ik zie je blozen, je ogen schitteren. Goed, ik zal er niet meer over spreken. Ik heb een hele verzameling van zulke herinneringen. Ik houd er niet van ruzie te maken, wanneer ik een vrouw verlaat. Maar je moet niet denken, dat ik je hierheen heb geroepen, alleen om je die schande te vertellen. Ik schaam me niet voor jou, integendeel, ik ben blij, dat ik mij tegenover iemand uiten kan.

— De reden, waarom ik bloosde, merkte plotseling Aljosja op, is niet je verhaal, ook niet hetgeen je gedaan hebt, maar omdat ik precies dezelfde Karamazow ben als jij.

— Jij! Nu overdrijf je.

— Nee, ik overdrijf niet (die gedachte leefde blijkbaar al lang in hem). Het is alleen een gradueel verschillen, verschillende treden van een hoge trap. Ik ben

op de laagste, jij misschien ergens boven op de veertiende, maar wie op de eerste staat, klimt hoger en hoger.

— Dus je vindt het beter, helemaal de trap niet op te gaan?

— Als je de kracht hebt, natuurlijk.

— En jij, heb jij de kracht?

— Ik weet 't niet, ik geloof 't niet.

— Zwijg Aljosja, zwijg, mijn beste jongen! Ik zou je handen kunnen kussen, uit louter verering voor je reinheid. En die ellendige Groesjenjka kent de Mens, ze heeft me eens gezegd, dat ze je wel zou kunnen opeten. Maar ik zeg verder niets, alles wat ze zegt is vuil, en ik wil je niet besmeuren met alles wat ze nog verder heeft beweerd. Laten we over iets anders spreken. Er was wel iets waars in wat de oude heer in de cel van de monnik gezegd heeft, maar zo erg als hij het voorstelde, was het toch ook weer niet. Hij heeft heel lelijke dingen van mij verteld, maar hij heeft erg overdreven. Ik zou 't nooit van mijn leven aan iemand vertellen, behalve aan jou. Iwan hoef ik niets te zeggen, die weet het wel. Hij is een graf.

— Iwan een graf? vroeg Aljosja.

— Ja.

Aljosja luisterde bijzonder opmerkzaam.

— Je weet, dat ik in mijn regiment altijd als een dwangarbeider onder toezicht stond, maar men mocht mij wel in het stadje. Ik heb veel geld uitgegeven, de mensen dachten, dat ik rijk was, trouwens ik zelf ook. De overste, een oude man, haatte mij, ach, daar had ik misschien zelf wel schuld aan: ik was altijd beleefd tegen hem, maar blijkbaar heb ik hem niet genoeg het hof gemaakt. Zwaar straffen kon hij mij niet, want de hele stad was voor mij. De oude man was helemaal niet kwaad en hij was zeer gastvrij. Hij was tweemaal getrouwd geweest, maar zijn beide vrouwen waren overleden. De eerste was enigszins beneden zijn stand, die hem een eveneens eenvoudige dochter nagelaten had. Zij was al een jaar of vierentwintig toen ik met haar kennis maakte. In huis bij hen woonde ook nog een oude tante, een zuster van haar moeder. Maar ik moet je eerst nog iets vertellen van dat meisje. Ze was eenvoudig, maar brutaal als de beul. Ik herinner mij haar met genoegen. Agatha Iwanowna was haar naam. Ze was knap, echt Russisch, een grote, gevulde gestalte, mooie ogen... een beetje grof. Trouwen wilde ze niet, hoewel ze genoeg gelegenheid had gehad. Ik was erg bevriend met haar, denk geen kwaad, het was heel onschuldig. O, zulke verhoudingen heb ik dikwijls gehad. Ik sloeg een taal tegen haar uit, waarover iedereen zou blozen, maar zij lachte erom, hoewel zij nog een onschuldig meisje was. Maar ze begreep alle liederlijkheden die ik haar vertelde, en dat wond mij erg op. Ze waren in het geheel niet trots en ze hebben nooit geprobeerd zich in

goede kringen in te dringen. Iedereen hield van haar, omdat zij zo bijzonder goed naaien kon. Bedenk wel, dat zij het in het geheel niet nodig had. Wanneer ze betaald werd, dan nam ze het geld aan. Enige tijd later hoorde ik, dat de andere dochter van de overste ook in de stad zou komen, regelrecht van de aristocratische kostschool en dat was Katherina Iwanowna; haar moeder was toen reeds overleden. Ik wist dus, dat zij van goede familie was, maar zonder fortuin. Ze kwam van de kostschool, met andere woorden om een tijdlang te komen logeren, maar niet voorgoed. Ze was erg knap. Wat heeft dat stadje een feesten ter harer eer gegeven! Ze was de koningin van alle bals.

Ik herinner me nog, dat ik op een bal van de batterijcommandant de enige was, die niet naar haar toeging om zich voor te stellen. Ik was een onbeschaamde vlerk, dat weet ik, en ik voelde, dat Kotenjka niet een gewoon meisje was, maar iets heel bijzonders. Ze was werkelijk trots, had verstand en ontwikkeling en was absoluut onschuldig. Dat voelde ik heel zuiver op een afstand. Denk je, dat ik met haar trouwen wou, en door mijn gedrag indruk op haar maken? Integendeel, ik voelde mijn minderheid en ik was te trots om haar dat te laten merken. Het was een soort wraak van mijn kant. We hebben toen een fuif gehad, die natuurlijk met arrest eindigde. En op dat ogenblik heeft mijn vader mij zesduizend roebel gezonden, omdat ik hem geschreven had, dat ik in de toekomst nooit meer iets van hem zou eisen. Ik had vernomen, dat de overste in ongenade was gevallen omdat hij ergens vijfduizend roebel schuldig was ik weet tot nu toe niet waarvoor en het bedrag niet kon betalen. Ik zal je geen bijzonderheden vertellen, maar de hele stad had hem de rug toegekeerd, niemand kwam meer bij hem aan huis. En toen heb ik mijn eerste streek uitgehaald. Ik zei tot de oudste dochter: „je vader kan het bedrag niet betalen, dat weet ik zeker." Ze schrok erg en werd bleek. „Weet je wat hem te wachten staat? De krijgsraad, degradatie en als gewoon soldaat naar de Kaukasus. Heerlijk op zijn leeftijd. Stuur je zuster naar me toe, dan zal ik haar misschien het geld geven. Ik beloof, alles geheim te houden."

— Wat een schoft ben je, zei Agasja, wat een gemene schoft, en kwaadaardig bovendien.

Ik moet je erbij vertellen, dat ze de trotse Katja aanbaden. Zij en haar tante waren als dienstmeiden voor haar. Maar hoe dan ook, ze hebben het voorstel aan Katja overgebracht. Alles was toch in de war.

Plotseling komt een nieuwe regimentscommandant in de stad en neemt het commando over. Onze oude overste zat al twee dagen thuis, de dokter beweerde, dat hij ziek was. Maar er ontbrak geld aan de regimentskas, en het bedrag kon niet aangezuiverd worden. Onze oude overste had dikwijls geld geleend van een koopman, Triwonow. Maar ditmaal lukte het niet. En daar zat nu de overste met

een natte doek om zijn hoofd. Toen bracht een soldaat de order, dat het geld binnen twee uur in de kas moest zijn. Hij greep in een eerste opwelling een geweer, maar zijn oudste dochter liep hem na, rukte hem het geweer uit de hand, het schot ging af, de kogel belandde in het plafond en deed niemand kwaad. Ik heb die hele geschiedenis pas veel later gehoord. Ik zat thuis in de schemering, ik wilde uitgaan; ik kleedde me, kamde mijn haar, parfumeerde mijn zakdoek, nam mijn militaire muts in de hand en plotseling stond voor mij in mijn kamer... Katherina Iwanowna.

Wat gebeuren er toch merkwaardige dingen! Niemand heeft haar bij mij zien binnenkomen. Ik had een kamer bij twee oude ambtenaarsweduwen en die waren zo gehoorzaam, dat zij haar mond hielden wanneer ik het beval. Katja kwam binnen en keek mij vrijmoedig aan hoewel ik lichte trillingen om haar mond zag.

— Mijn zuster heeft mij gezegd, dat U mij het geld zult geven, indien ik het zelf kwam halen. Hier ben ik. Haar stem beefde.

— Ik heb 4500 roebel nodig.

„Aljosja, luister je naar me of slaap je?"

— Nee Mitja, ik slaap niet, ik weet dat je me de gehele waarheid zult vertellen, antwoordde Aljosja opgewonden.

— Ja, die zal ik zeggen, hoe schandelijk zij ook voor mij mag zijn. Het eerst kwam natuurlijk een echte Karamazowgedachte bij mij op. Je hebt haar gezien, je weet hoe mooi ze is. Die eerste gedachte was als een schorpioensteek in mijn hart, hier bestond geen strijd, ik was al door de schorpioen gestoken, ik kon geen adem meer halen. Je moet echter weten, dat ik vast van plan was om de volgende dag haar hand te gaan vragen. Luister, hoe diep ik ook gezonken ben, er is toch nog een restje eerlijkheid in mijn hart gebleven, maar de duivel in me fluisterde, dat zij de volgende dag mij niet alleen niet ontvangen maar door de koetsier de deur zou laten uitzetten. Zij was niet bang voor mij en ze was niet bang voor de publieke opinie van de gehele stad. Hoe mooi zij ook was, voelde ik een felle haat tegen haar, ik keek haar minachtend aan en zei op de toon van een burgerjongen, een winkeljongen:

— Vier en een half duizend, juffrouw? Dat was een grap van mij. U bent te lichtzinnig geweest, tweehonderd roebel zou ik voor een dergelijk genoegen nog kunnen besteden, maar vierduizend vijfhonderd, dat is mij te duur. U heeft zich onnodige moeite gegeven.

Je begrijpt, dat ik op dat ogenblik van alles afstand deed, maar dat zou zo wraakzuchtig, zo hels schijnen. Ik zou me dat natuurlijk mijn leven lang niet vergeven hebben, ik zou van berouw gehuild hebben. Je moet me geloven Aljosja, dat ik nooit van mijn leven met geen enkele vrouw een dergelijk gevoel gehad heb... Drie, vijf seconden heb ik haar aangestaard met een haat, die liefde

werd. Ik liep naar het venster, legde mijn hoofd tegen de bevroren ruit, de kou brandde tegen mijn voorhoofd. Alles gebeurde snel. Ik ging naar mijn schrijftafel, haalde er vijfduizend roebel uit en overhandigde haar het bedrag. Toen, zonder een woord te spreken, deed ik de deur naar de gang open, maakte een diepe, eerbiedige buiging voor haar en wilde haar uitlaten. Ze werd zo bleek als een doek, zonder een woord te zeggen viel ze voor mij op de knieën en boog haar voorhoofd tot op de grond... echt Russisch... in het geheel niet zoals men het haar op de kostschool had onderwezen. Toen sprong zij op en verliet snel het huis. Ik had mijn sabel aan, ik wilde me op hetzelfde ogenblik doodsteken, ik weet niet waarom, dat was natuurlijk dwaas, maar je weet niet, hoe opgewonden ik was. Het kan wel zijn, dat ik je dit alles vertel, om mezelf in een beter daglicht te stellen. Dat kan me niet schelen. Nu ken je de gehele „geschiedenis" van Katherina Iwanowna en mij. Dat weten wij drieën, jij, Iwan en ik.

Dmitri stond op, deed een paar stappen, haalde zijn zakdoek tevoorschijn en veegde zijn voorhoofd af. Toen ging hij weer zitten maar op een andere plaats, zodat Aljosja zich geheel naar hem moest toekeren.

V

VERVOLG VAN DE BIECHT

— Nu, zei Aljosja, weet ik de eerste helft van de kwestie.

— Ja, de eerste weet je, 't is een drama en 't is hier gebeurd. De tweede helft zal een tragedie zijn, waar die zal plaats hebben, weet ik niet.

— Van de tweede helft begrijp ik tot nu toe niets.

— En ik? denk je, dat ik er iets van kan begrijpen?

— Zeg Dmitri, ik moet je één ding vragen, ben je met haar verloofd of niet? Ben je nu nog met haar verloofd?

— O, die verloving... die is niet onmiddellijk tot stand gekomen, eerst drie maanden later. De dag na de geldkwestie heb ik mezelf gezegd, dat de geschiedenis afgelopen was. Ik schaamde me dood om naar haar toe te gaan en haar hand te vragen. En zij van haar kant, heeft gedurende de zes weken van haar verblijf in de stad geen woord tot mij gericht en niets van zich laten horen. Ja, er is toch wel iets gebeurd. De volgende dag heeft een dienstmeisje mij een enveloppe gebracht met het overschat van de vijfduizend roebel. Hoe heb ik op en in het couvert gezocht naar een enkel woord van haar hand. Niets, alleen het geld. Je begrijpt wel, dat ik met dat geld weer aan de fuif ben gegaan en wel zó, dat mijn nieuwe overste er een aanmerking op moest maken. Wat zal ik je verder zeggen? Haar vader heeft het geld teruggegeven aan de regimentskas tot grote verbazing van de hele stad, omdat niemand zich kon voorstellen, dat hij een dergelijk bedrag in huis had. Na de restitutie is hij ziek geworden, heeft drie weken te bed gelegen, plotseling hersenverweking gekregen en was na vijf dagen dood. Hij is met volle militaire eer begraven. Tien dagen later zijn Katherina Iwanowna, haar tante en haar zuster naar Moskou gegaan en op de dag van haar vertrek, heb ik een briefje ontvangen, een klein elegant, blauw couvert, waarin een met potlood geschreven regel: „Heb geduld, ik zal U schrijven, K." Dat is alles.

Verder kan ik je in twee woorden alles uitleggen. Te Moskou hebben haar zaken zich ontwikkeld met de bliksemsnelheid en de onverwachtheid van een Arabisch sprookje. De generaalsweduwe, haar tante, verloor in een week tijd haar beide dochters aan de pokken en Katja is de enige erfgename geworden. Het testament is onmiddellijk veranderd, de tante nam haar bij zich in huis als enige dochter, als troost in haar eenzaamheid en gaf haar tachtigduizend roebel

in handen als bruidsschat, erbij voegende, dat zij met het geld kon doen wat zij wilde. Een hysterische vrouw, ik heb haar later in Moskou ontmoet. Toen kreeg ik onmiddellijk de vijfenveertighonderd roebel terug en drie dagen later het beloofde briefje. Ik heb het bij mij, je mag 't lezen; wanneer ik dood ben, neem ik het mee in mijn graf. Wil je? Je moet 't lezen, niet ik heb haar hand gevraagd, maar zij de mijne. „Ik houd van U, 't is me onverschillig, dat U niet van mij houdt, U moet mijn man worden. U hoeft niet bang te zijn, ik zal het U niet lastig maken, ik wil een meubel zijn in Uw huis, het kleed waarover U loopt... Ik wil van U houden, ik wil U redden van Uzelf..."

— Aljosja, met mijn bezoedelden mond heb ik het recht niet, deze heilige woorden aan jou over te brengen. Ik ben gemeen en zal mijn leven lang gemeen blijven. Ik heb haar onmiddellijk geantwoord. Het was me onmogelijk dadelijk naar Moskou te gaan, ik kon geen verlof krijgen. Mijn brief was niet met inkt maar met mijn tranen geschreven. Voor één ding schaam ik me erg. Ik heb geschreven, dat een huwelijk onmogelijk was tussen haar, een rijk ontwikkeld meisje, en mij, een boerenpummel. Schande, dat ik toen over geld heb durven spreken. Ik heb alles in een brief van zes zijdjes aan Iwan geschreven en hem naar haar toe gestuurd. Waarom kijk je zo dom naar me? 't Was heel noodlottig. Iwan werd verliefd op haar en is 't nog, dat weet ik zeker. 't Is misschien onverstandig van me geweest, maar mijn onverstand zal ons allen redden. Net of jij niet ziet, hoe aardig zij voor hem is. 't Is ook begrijpelijk als je mij met hem vergelijkt. Hoe kan zij na al het gebeurde ook nog maar een beetje van me houden?

— En ik ben overtuigd, dat ze van jou houdt, zoals je bent, en niet van hem.

— Ze houdt niet van mij, maar van haar eigen gevoelens, van haar goedheid, van haar onschuld.

Dmitri lachte. Toen sloeg hij met volle kracht zijn vuist op de tafel.

— Ik zweer 't je, Aljosja. Je kunt me geloven, als ik nu over haar gevoelens lach, betekent dat in het geheel niet, dat zij niet duizend miljoen maal beter is dan ik. En zij is ook eerlijk. Dat is ook een tragedie. Is 't af te keuren, dat een mens wat pathetisch spreekt? Ik doe 't ook, maar ik zweer je, dat ik eerlijk ben. En wat Iwan betreft, begrijp ik heel goed, dat hij met zijn scherpe verstand, ons allen haten moet. Stel je voor, ze wil mij, de deugniet, en niet hem. En waarom? Uit louter dankbaarheid wil zij haar hele leven bederven, om mij zogenaamd te redden. Wat een onzin! Ik heb hierover nooit een woord met Iwan gesproken en hij evenmin met mij. Maar het noodlot zal ons tot de ware werkelijkheid brengen: degene van ons beiden, die haar waard is, krijgt haar, maar de andere gaat hier vlakbij, naar een nauw straatje... in modder en moreel bederf zal hij vrijwillig zijn leven te gronde richten. Ik heb geen woorden meer om te spreken,

maar je zult zien, dat het zo gaan zal, ik ga naar de modderstraat en zij trouwt met Iwan.

— Wacht even, broer, riep Aljosja onrustig uit. Ik weet nog steeds niet, of je met haar verloofd bent of niet. En als het wel het geval is, hoe kan je dan met haar breken? En zij?

— Ja, ik ben verloofd, heel officieel, met iconen, met een engagementsring, met de zegen enz. De generaalsweduwe heeft ons geluk gewenst en Katja's keus goedgekeurd. Maar naar Iwan wou zij zelfs niet kijken. Geloof me, ik heb te Moskou met Katja zoveel over alles gepraat, ik heb haar mijn hele ziel bloot gelegd. Weet je wat ze deed? Ze liet me zweren, dat ik me beteren zou. Ik heb 't haar ook beloofd.

— En verder?

— En verder heb ik jou geroepen om je naar haar toe te sturen...

— En?

— En haar te zeggen, dat ik nooit meer bij haar komen zal.

— Maar dat is toch onmogelijk.

— Ja dat weet ik, en omdat 't onmogelijk is, wil ik er jou heen zenden. Voor een engel is alles mogelijk. Voor niets ter wereld zou ik het zelf kunnen doen.

— En jij, wat ga jij doen?

— Ik ga naar de modderpoel.

— Naar Groesjenjka? O, heeft Rakitin mij dan toch werkelijk de waarheid gezegd? En ik dacht, dat het een voorbijgaande verliefdheid van je was.

— 't Is ook gek, de verloofde van zo'n aardig meisje, dat de hele stad kent, gaat naar een straatdeern. Daarin heb je gelijk. Maar je moet niet vergeten, dat ik ook mijn eergevoel heb. Van het ogenblik, dat ik naar die vrouw toeging, heb ik mij niet meer verloofd gevoeld. Maar een eerlijk man voel ik me ook niet meer. Weet je waarom ik de eerste keer naar Groesjenjka ben gegaan? Ik wilde haar een slag in haar gezicht geven; ik wist, dat zij duistere geldzaken met Vader doet en dat zij samen mijn wissels opkopen om mij in de gevangenis te brengen. Daarom was mijn eerste opwelling, haar af te ranselen. Ik had haar al eerder ontmoet, niets bijzonders. Ik wist ook, dat zij met een oude winkelier leeft en van hem een flinke som verwacht, dat zij een woekeraarster is, dat zij geen hart heeft. Ik ben er heen gegaan om haar te slaan... en ik ben bij haar gebleven. Ja, 't is als een storm over me gekomen, ik ben als met pest besmet en wel voor mijn hele leven. En tot mijn ongeluk heb ik juist nu drieduizend roebel in handen gekregen.

Toen ben ik met Groesjenjka en het geld naar Mokroje gegaan. Wat een beestachtige braspartij! Alle boeren en boerinnen waren stomdronken, de champagne stroomde, hoeveel geld hebben alleen de zigeunermeisjes niet van

me gekregen! Na drie dagen had ik geen cent meer, maar in Groesjenjka's ogen was ik een held. En denk je, dat die held iets van haar verkregen heeft? Ze heeft me haar blote linkervoet laten zien, dat was alles! Maar ik verzeker je, dat haar kleine teen zo'n gebogen lijn heeft, dat je er je ogen niet van kan afhouden. Ik mocht er een zoen op geven. En weet je, wat die gemene meid tegen me zei? „Hoe arm je ook bent, als je wilt, trouw ik met je." En die valse lach! ze lacht me nu nog uit ook.

Dimitri stond op, zijn ogen waren met bloed belopen.

— Wil je werkelijk met haar trouwen?

— Als zij wil, onmiddellijk en als ze niet wil, blijf ik zo bij haar, als een bediende, als een portier. Ach waarom vertel ik jou alles. Aljosja, aan jou, die er niets van begrijpt. Weet je, onschuldige jongen, dat alles wat ik je gezegd heb, louter ijlen is? Aljosja, ik heb lage instincten, maar een dief ben ik nooit geweest. En nu moet je weten, dat ik, Dmitri Karamazow, een dief ben geworden. Voordat ik naar Groesjenjka ging met de bedoeling haar te slaan, heeft Katherina Iwanowna mij geroepen en mij drieduizend roebel gegeven om naar haar zuster in Moskou te zenden. En in plaats van dat te doen, ben ik met Groesjenjka naar Mokroje gegaan. En toen heb ik gedaan, alsof ik de postkwitantie vergeten had mee te brengen. En jij begrijpt, dat ik het ook niet kon. Stel jij nu voor, dat je bij haar komt en zegt: „Dmitri heeft me hierheen gezonden om te zeggen, dat hij zijn verloving verbreekt...", wat zal je dan doen als zij je vraagt, waar het geld is? Je kunt natuurlijk zeggen, dat je broer een laaghartig schepsel, een gemene vent is, dat hij het geld niet verzonden heeft, maar als een minderwaardig beest, het verkwist heeft met een meid. Maar vergeet niet te zeggen, dat je broer geen dief is, en de drieduizend roebel zal terugsturen... maar de verloving moet je in ieder geval verbreken. Wat zal je toch doen, Aljosja, als ze je om het geld vraagt?

— Dmitri, wat ben jij ongelukkig! Maar zo erg is het toch nog niet, je moet niet zo wanhopig zijn.

— Beste jongen, denk je dat ik me voor de kop zal schieten, omdat ik op het ogenblik niet over drieduizend roebel kan beschikken? Nee, dat zal ik niet doen. Nu heb ik er de kracht niet toe, later misschien wel. Nu ga ik naar Groesjenjka. Niets ter wereld kan mij meer schelen.

— Wat ga je bij Groesjenjka doen?

— Ik zal haar trouwen als zij mij die eer wil bewijzen en als er een minnaar bij haar komt, dan ga ik de kamer uit en wacht, totdat zij klaar is... ik zal de overschoenen van haar vrienden poetsen, de samowar klaarzetten, boodschappen doen...

— Nee, nee, dat zal nooit gebeuren, zei plotseling Aljosja. Katja zal toch wel

alles begrijpen en je alles vergeven. Ze zal er zich bij moeten neerleggen, dat je naar Groesjenjka gaat, ze zal toch wel inzien, dat ze geen ongelukkiger man dan jou kan ontmoeten.

— O nee, ze zou het niet vergeven. Geen enkele vrouw kan in haar hart ontrouw vergeven. En weet je wat het beste zal zijn?

— Wat dan?

— Haar de drieduizend roebel terug te geven.

— Ja, maar hoe krijgen we ze bij elkaar? Luister eens, ik heb er tweeduizend, Iwan zal ook wel duizend willen geven en dan is de zaak gezond.

— Jouw tweeduizend, kind, je bent toch nog minderjarig en zo gauw kan je ze niet krijgen... maar je moet nog vandaag naar haar toe gaan, met of zonder geld, je moet gaan. Het kan zo niet doorgaan, morgen is het te laat. Je moet eerst naar Vader gaan.

— Naar Vader?

— Ja, eerst naar Vader en je moet hem de drieduizend vragen.

— Maar Dmitri, Vader zal ze toch zeker niet geven.

— En denk je, dat ik daaraan twijfel? Natuurlijk doet hij het niet. Maar Aljosja, jongen, je moet begrijpen, wat wanhoop betekent.

— Ja, dat begrijp ik heel goed.

— Luister, volgens de wet is hij mij niets schuldig, ik heb al lang opgenomen, wat mij toekwam. Maar moreel gesproken, is hij me toch nog geld schuldig. Van de 28.000 roebel, die Moeder heeft nagelaten, heeft hij wel honderdduizend gemaakt. Laat hij me nu drieduizend geven en ik zal nooit van mijn leven meer een woord over geld met hem spreken. Ik geef hem voor het laatst de gelegenheid, zich werkelijk vader te tonen. God zelf geeft hem deze kans. Aljosja, dat moet je hem zeggen.

— Maar Dmitri, ik weet, dat hij het niet doen zal.

— O, dat weet ik ook, dat weet ik zeker. Bovendien weet ik nog iets ergers. Hij is erachter gekomen, dat Groesjenjka er niets op tegen heeft met mij te trouwen. Hij kent het karakter van die kat. En denk je, dat hij geld zal geven om ons huwelijk te vergemakkelijken, terwijl hij zelf dodelijk op haar verliefd is? Ik weet nog iets uit een heel zekere bron: hij heeft een enveloppe klaar gemaakt met drieduizend roebel erin, samengebonden met een rood lintje en heeft er met zijn krabbelschrift opgeschreven „Aan mijn engel Groesjenjka als zij bij mij komen wil". Dit geheim kent niemand behalve Smerdjakow en hij gelooft aan de eerlijkheid van Smerdjakow als aan zichzelf. Hij heeft het haar ook door Smerdjakow laten vertellen en weet je, wat zij geantwoord heeft? „Ik weet 't niet, misschien kom ik wel." En je begrijpt dat ik niet met haar trouwen kan, als zij bij hem komt. Nu begrijp je misschien, waarom ik hier in deze schuilplaats zit

te wachten.

— Op haar?

— Ja, op haar. Niemand weet, dat ik hier zit, maar ik zal niet toelaten, dat zij naar hem toegaat.

— En weet Smerdjakow dat?

— Ja, hij alleen en hij heeft beloofd me op de hoogte te houden, wanneer zij naar de oude smeerlap toegaat.

— En heeft hij je verteld van het geld, dat voor haar klaar ligt.

— Ja, hij, maar 't is een groot geheim. Zelfs Iwan weet er niets van en de oude heer wil, dat Iwan naar Tsjermasjnja gaat. Zie je er is een koper gekomen voor een stuk van het landgoed en Vader wilde, dat Iwan er voor drie of vier dagen heen zou gaan. Op die manier zou Groesjenjka in Iwans afwezigheid komen.

— Zal ze dus vandaag bij hem komen?

— Nee, vandaag komt ze in geen geval, dat weet ik zeker. Vader zit natuurlijk nu met Iwan te drinken. Aljosja, doe 't voor me, ga naar Vader en vraag de drieduizend roebel...

— Wat zeg je toch, wat bezielt je? vroeg Aljosja en keek angstig naar Dmitri. Een ogenblik dacht hij, dat zijn broer krankzinnig was geworden.

— Hè, wat denk je, dat ik gek geworden ben? Nee, jongen, ik stuur je naar Vader, alleen omdat ik aan een wonder geloof.

— Aan een wonder?

— Ja, aan een wonder, dat God mij zenden zal. Hij, de Almachtige, ziet toch wat er in mijn ziel omgaat, ziet mijn wanhoop, Hij zal toch niet zoiets ontzettende toelaten! Ga, Aljosja, ik geloof aan het wonder.

— Goed, ik zal het doen, wacht je op me?

— Natuurlijk, ik begrijp, dat het niet ineens zal gaan, omdat Vader natuurlijk nu al dronken is. Ik zal drie, vier, vijf, zes, zeven uur wachten, maar denk erom, al wordt het middernacht, je moet met of zonder geld naar Katherina Iwanowna gaan en zeggen, dat ik de verloving verbreek. Ik wil, dat je precies mijn woorden herhaalt: „hij verbreekt de verloving".

— Dmitri, en als Groesjenjka vandaag, morgen of overmorgen naar Vader toegaat...

— Groesjenjka? O, dan zal ik hen wel krijgen.

— En als...? — En als... dan gebeurt er een moord.

— Wie, wie wil je vermoorden?

— De oude heer, haar niet.

— Dmitri, je bent krankzinnig.

— Ik weet het niet, ik weet het niet... Misschien vermoord ik hem, misschien

ook niet. Ik ben bang, dat ik zo'n afschuw zal krijgen van zijn gezicht, van zijn afschuwelijke Adamsappel, van zijn neus, van zijn ogen, van zijn smerige glimlach, ik ben nu al woedend als ik eraan denk. Daarvoor ben ik bang. Ik zal de kracht niet hebben om me te beheersen.

— Ik ga, Dmitri, en ik hoop, dat God alles zo zal beschikken, dat geen kwaad geschiedt.

— Ga, jongen, ik wacht op je, op een wonder wacht ik en als dat niet gebeurt...

Aljosja begaf zich, in gedachten verzonken, naar zijn vaders huis.

VI

SMERDJAKOW

Aljosja vond inderdaad zijn vader nog aan tafel. Deze was zoals gewoonlijk in de grote zaal gedekt, terwijl er toch in het huis een echte eetkamer was. De zaal was het grootste vertrek van de woning en antiek gemeubileerd. De meubels waren met witte en rode zij overtrokken. Tussen de ramen waren grote spiegels met mooie witte en vergulde lijsten. De muren waren eveneens met wit papier behangen, dat echter op verschillende plaatsen gescheurd was. Er hingen verder twee grote portretten, het ene van een gouverneur-generaal, die ongeveer dertig jaar geleden in de stad was geweest, het andere van een onbekende geestelijke, die ook al lang overleden was. In een hoek hingen enige iconen, waarvoor iedere nacht een olielampje brandde: het was geen kwestie van godsdienstige overtuiging, het ging er alleen om de kamer te verlichten, omdat Fjodor Pawlowitsj de gewoonte had, er zich tot drie, vier uur 's nachts in op te houden. Hij zat in een fauteuil en dacht na. Het gebeurde dikwijls, dat hij 's nachts geheel alleen in huis bleef, hij stuurde alle bedienden weg, alleen Smerdjakow mocht op een bank in de hall slapen.

Toen Aljosja binnenkwam was het eten afgelopen; alleen de koffie en jam stonden nog op tafel. Fjodor Pawlowitsj hield na het eten van iets zoets met cognac. Iwan zat mee aan en dronk koffie. Grigorij en Smerdjakow dienden aan tafel. Zowel de heren als de bedienden waren bijzonder vrolijk. Reeds in de hall hoorde Aljosja de bekende, onaangename, hoge lach van zijn vader en maakte daaruit op, dat deze niet erg dronken, maar in een goede stemming was.

— Daar is hij, daar is hij, riep Fjodor Pawlowitsj, verheugd zijn zoon te zien. Kom bij ons, je krijgt koffie, cognac krijg je niet, want ik weet, dat je daar nog te jong voor bent. Maar ik heb iets anders dat lekker voor je is, heerlijke likeur, Smerdjakow, hier heb je de sleutels, in de kast op de tweede plaats rechts.

Aljosja bedankte voor de likeur.

— 't Komt er niet op aan, laat hij maar wat brengen, neem jij 't niet, dan drinken wij 't wel op. Wacht even, heb je al gegeten?

— Jawel, antwoordde Aljosja, die in de loop van de hele dag slechts een stuk brood en een glas kwal in de keuken bij de Igoemen had genuttigd. Een kop koffie zou ik graag hebben.

— Hè, wat aardig van je, je bent een beste jongen, dat je een kop koffie met

me wilt drinken. Zal ik ze laten opwarmen? Nee, dat is niet nodig, ze is nog warm. Heerlijke koffie, Smerdjakow heeft ze gezet. Hij verstaat de kunst. Wat een heerlijke pasteien en vissoep maakt hij. Die moet je komen eten... je moet me vooruit waarschuwen, dan zal ik de soep bestellen... Maar wacht, jongen, ik heb je toch bevolen met je matras en kussen thuis te komen. Heb je ze meegebracht?

De vader brak in lachen uit.

— Nee, ik heb ze niet meegebracht, zei Aljosja ook glimlachend.

— Maar je moet toegeven, dat hij bang voor me was, nietwaar? Och, jongen, alsof ik jou iets onaangenaams bevelen zal. Luister eens, Iwan. Als hij zo naar me kijkt, kan ik het niet uithouden. Ik begin zelf gelukkig te worden. Mijn hele ziel begint te lachen en ik houd van hem. Aljosja, kom eens hier, ik zal je zegenen.

Aljosja stond op en wilde naar hem toe gaan, maar zijn vader bedacht zich.

— Nee, nee, nu niet, straks. Ga zitten. Het zal je genoegen doen, we spreken juist over een onderwerp, waarin jij belang zult stellen.

De ezelin van Balaam is begonnen te spreken. En hoe, als je dat eens kon horen! De ezelin van Balaam was de lakei Smerdjakow. Hij was een jonge man van ongeveer vierentwintig jaar, teruggetrokken en zwijgzaam. Niet dat hij zich voor zijn stand schaamde, integendeel, hij keek minachtend op ieder neer.

Ik kan niet nalaten, hier enkele woorden over hem te zeggen.

Hij was opgevoed door Marfa en Grigorij, maar was er geenszins dankbaar voor. In zijn kinderjaren, beweerde Grigorij, hield hij er van katten te wurgen en ze met Christelijk ceremonieel te begraven. Daarbij deed hij dan een beddenlaken om, dat een priestergewaad moest voorstellen en zong de gebeden van de dodenmis. Dit deed hij in het diepste geheim, Grigorij had hem eens daarbij betrapt en flink afgeranseld. De jongen gaf geen kik, maar hij zei een week lang geen woord tot zijn pleegvader.

— Die gemene kwelduivel houdt helemaal niet van ons, zei Grigorij tot zijn vrouw, maar hij houdt ook van niemand. Eens zei hij tot Smerdjakow:

— Je bent zelfs geen mens, je bent een product van het vuil van een badhuis.

Het schijnt, dat Smerdjakow hem die woorden nooit heeft kunnen vergeven.

Grigorij gaf hem het eerste onderricht in lezen en schrijven en begon daarna met de Heilige Schrift. Bij de derde les barstte de jongen in lachen uit.

— Wat heb je? vroeg Grigorij streng.

— Niets. God heeft de wereld de eerste dag geschapen en de zon, de maan en de sterren op de vierde. Heeft hij de eerste dagen in het donker gewerkt?

Grigorij verstarde. De jongen keek hem minachtend aan. Grigorij gaf hem een oorvijg en zei:

— Dat kan ik ook in het donker doen.

De jongen zei weer geen woord en hield zich weer een week lang schuil, en toen vertoonden zich voor het eerst de symptomen van vallende ziekte, waaraan hij zijn hele verdere leven zou lijden. Fjodor Pawlowitsj kwam het te weten en wijzigde zijn houding tegenover de jongen geheel en al. Vroeger had hij nooit belangstelling getoond, hij schold niet op hem en gaf hem soms een kopeke. Wanneer hij in een goede stemming was, zond hij hem wat lekkers van tafel. Maar toen hij de ziekte van de jongen vernomen had, vond hij het nodig, voor hem te zorgen. Hij liet een dokter komen en was erg ontstemd toen hij hoorde, dat de ziekte ongeneeslijk was. Smerdjakow had ongeveer twee aanvallen in de maand, soms heel erge, soms lichte. Fjodor Pawlowitsj verbood Grigorij hem te slaan en van die tijd af, liet hij de jongen dikwijls bij zich komen. Van onderwijs was ook geen sprake meer, dat was verboden. Maar eens toen de jongen ongeveer vijftien jaar was, zag Fjodor Pawlowitsj hem door de ruiten van de boekenkast de titels lezen. Hij gaf hem de sleutel en zei:

— In plaats van rond te hangen, kun je hier wel lezen. Hier heb je een boek.

Het was „De avonden op de boerderij Dikanjka" van Gogol. De jongen las het, maar glimlachte geen enkele maal bij het lezen. Bij het einde werd hij somber.

— Bevalt 't je niet? vroeg Fjodor Pawlowitsj.

Smerdjakow zweeg.

— Antwoord, idioot.

— Geen woord van waar, mompelde Smerdjakow.

— Loop dan naar de duivel, jij lakeienziel. Wacht even, hier heb je de Algemene Geschiedenis van Smaragdow, dit is ten minste alles waarheid.

Maar Smerdjakow las geen tien bladzijden en liet het boek liggen, hij vond het vervelend. Daarna bleef de boekenkast gesloten. Marfa en Grigorij hebben Fjodor Pawlowitsj verteld, dat de jongen bijzonder vies van alles was geworden. Hij bekeek een lepel soep gedurende enige seconden voor hem naar zijn mond te brengen.

— Wat heb je daar, een kakkerlak? vroeg Grigorij.

— Misschien een vlieg, zei Marfa.

De jongen antwoordde nooit, maar hij deed met al zijn eten, met brood, met vlees, met groente precies hetzelfde.

— Hij heeft herenbloed in zijn aderen, zei Grigorij.

Maar toen Fjodor Pawlowitsj dit hoorde, besloot hij onmiddellijk, dat Smerdjakow kok bij hem zou worden. Hij zond hem naar Moskou om de kookkunst te leren. Een paar jaar later kwam de jongen geheel veranderd terug, mannelijk maar met een ouwelijk gezicht, geel van tint en gerimpeld. Moreel

was hij dezelfde gebleven. Hij had geen behoefte aan gezelschap en was even gesloten als vroeger. Men zei, dat hij te Moskou zeer fatsoenlijk had geleefd. De stad op zichzelf boezemde hem heel weinig belang in. Hij was ook eens naar de schouwburg gegaan, maar geheel teleurgesteld thuisgekomen. Hij kwam zeer goed gekleed terug en droeg altijd hagelwit ondergoed. Hij zorgde uitstekend voor zijn kleren, poetste zijn schoenen tweemaal per dag met de beste Engelse schoensmeer zodat zij glommen als een spiegel. Als kok was hij voortreffelijk en Fjodor Pawlowitsj gaf hem ook loon. Hij gaf al zijn geld uit voor kleren, brillantine en odeur. Naar vrouwen keek hij nooit, naar mannen ook niet. De aanvallen van epilepsie werden menigvuldiger en bij die gelegenheden verving Marfa hem in de keuken, hetgeen Fjodor Pawlowitsj in het geheel niet prettig vond.

— Zeg wat is dat met jou de laatste tijd, zei Fjodor Pawlowitsj tot Smerdjakow en keek hem strak in zijn gezicht. Ik denk, dat je moet trouwen, als je wilt zal ik je een meisje bezorgen.

Smerdjakow antwoordde niet op dergelijke gezegden, maar werd alleen bleek van ergernis en Fjodor Pawlowitsj liet hem met rust. De hoofdzaak voor Fjodor Pawlowitsj was zijn overtuiging, dat Smerdjakow nooit stelen zou. Eens had Fjodor Pawlowitsj in dronkenschap op zijn eigen binnenplaats drie biljetten van honderd roebel, die hij pas van iemand ontvangen had, verloren en ging er pas de volgende dag naar zoeken. Plotseling bemerkte hij de biljetten op zijn nachttafel.

— Wie heeft dat gedaan?

Hij vernam, dat Smerdjakow ze reeds de vorige dag had gevonden en ze op de tafel van zijn heer had neergelegd.

— Jongen, zo iemand als jij heb ik nog nooit ontmoet, zei Fjodor Pawlowitsj en gaf hem tien roebel. Ik moet hieraan toevoegen, dat Fjodor Pawlowitsj niet alleen overtuigd was van zijn eerlijkheid, maar bovendien een diepe sympathie voor hem had, hoewel Smerdjakow hem geenszins boven anderen verkoos en bijna nooit tot hem sprak. Wie de ideeën van de jongen wilde kennen, slaagde er niet in ze te doorgronden en toch zat hij dikwijls urenlang in gedachten verzonken. Een psycholoog zou misschien zeggen, dat in zijn hoofd geen ideeën opkwamen, alleen waarnemingen. Er bestaat een schilderij van Kramskoy, de „Waarnemer" geheten. In een winterlandschap, een bos onder de sneeuw voorstellende, staat op een weg een boer, die om zich heen kijkt, maar zijn gezicht drukt geen nadenken uit, alleen waarnemen. Indien men hem op zijn schouder klopte en iets vroeg, zou hij U aanzien zonder iets te begrijpen, zoals een slaper, die gewekt wordt. Natuurlijk zou hij na een poosje een antwoord vinden, maar van zijn waarnemingen zou hij met geen enkel woord reppen. Deze onbewuste waarnemingen zijn voor hem een kostbaar iets, dat hij met niemand

wil delen. God weet, misschien zal hij een tijd later alles verlaten en zich in een klooster opsluiten, maar misschien ook zijn eigen dorp in brand steken, misschien ook noch het een noch het ander. Dit type komt onder ons volk veel voor. Ik denk, dat Smerdjakow één dier waarnemers was, die zijn observaties opnam zonder te weten, waartoe zij hem in de toekomst zouden brengen.

VII

TEGENSTRIJDIGHEID

„De ezelin van Balaam" is plotseling begonnen te spreken en over een heel merkwaardig onderwerp. Grigorij moest op een morgen boodschappen doen in de winkel van Loekianow waar hij hoorde spreken over een Russische soldaat, die ergens aan de grens door de Aziatische-Mohammedanen gevangengenomen was. Hij was gemarteld om hem te dwingen tot de Islam over te gaan. Maar hij had zich laten martelen en zijn geloof niet verzaakt. Er stond een verhaal over in de courant. Grigorij had de gewoonte, onder het tafeldienen, zijn heer het nieuws te vertellen, dat hij in de loop van de dag gehoord had. Fjodor Pawlowitsj hield ervan, gezeten achter zijn glas cognac, naar zijn bediende te luisteren. Naar aanleiding van dit verhaal merkte hij op:

— De huid van zo'n soldaat moest naar een klooster gezonden en heilig verklaard worden. Wat zouden er een mensen voor komen knielen en wat zou het klooster verdienen!

Grigorij vertrok zijn gezicht, hij hield niet van heiligschennis.

Smerdjakow, die eveneens aan tafel diende, zei geen woord, maar glimlachte.

— Wat heb je? vroeg Fjodor Pawlowitsj, toen hij die glimlach opmerkte.

Hij zag, dat Smerdjakow plotseling lust kreeg om met Grigorij te twisten.

— Indien het mij veroorloofd is, iets te zeggen, moet ik opmerken, dat de daad van de soldaat zeer nobel was, maar als hij zich niet had laten doden en tot de Islam was overgegaan, zou het geen zonde tegen Christus zijn geweest. Hij had in de loop van zijn leven nog zoveel goede daden kunnen verrichten, dat dit feit hem vergeven zou zijn.

— Wat, noem jij dat geen zonde? zei Fjodor Pawlowitsj. Je zou er onmiddellijk voor naar de hel gezonden en er als een schapenbout gebraden worden.

Op dit ogenblik kwam Aljosja binnen.

— Je komt als geroepen, we spreken juist over iets, dat jou aangaat.

— Wat de schapenbout betreft, heeft U ongelijk en dat kan zo ook niet zijn, als de wereld rechtvaardig is, zei Smerdjakow ernstig.

— Wat, jij spreekt over rechtvaardigheid? zei plotseling Fjodor Pawlowitsj en stootte Aljosja met zijn knie aan.

— Een schoft is hij, bromde Grigorij woedend.

Over dat woord schoft, Grigorij Wassiljewitsj, zullen we straks spreken, laten we nu onze hersens gebruiken. Als ik bij mensen kom die mij willen martelen, vind ik het geen zonde die marteling te ontgaan, zelfs al gaat het ten koste van mijn Christendom.

— Dat heb je al eerder gezegd, maar je moet het bewijzen, merkte Fjodor Pawlowitsj op.

Je bent een gemene keukenmeid, zei Grigorij.

— Over het woord keukenmeid, zullen we ook later spreken. Wees verstandig, scheld me niet uit, maar denk na over hetgeen ik zeg. Als ik, om mijn leven te redden, tegen de Mohammedanen zeg, dat ik geen Christen meer ben, heeft Christus geen macht meer over mij, dus van zonde tegenover Christus kan geen sprake meer zijn, en onze Kerk werpt me in een ogenblik uit, dus heb ik geen verantwoordelijkheid meer tegenover mijn Kerk. Zeg zelf, Grigorij Wassiljewitsj heb ik gelijk of niet.

— Iwan, fluisterde Fjodor Pawlowitsj, die hele komedie heeft Smerdjakow alleen voor jou vertoond, je moet eens iets zeggen, om hem te prijzen.

Iwan luisterde ernstig naar de woorden van zijn vader.

„Wacht even Smerdjakow, houd je mond een ogenblik, riep Fjodor Pawlowitsj. Iwan, luister eens ik moet je wat zeggen.

Iwan keek weer ernstig.

— Ik houd van jou precies evenveel als van Aljosja, je moet niet denken, dat ik niet van je houd. Wil je nog cognac?

— Alstublieft, Vader.

Hij dacht „jij hebt hem lekker om". Naar Smerdjakow keek hij met grote nieuwsgierigheid.

Grigorij barstte weer in woede uit.

— Schoft, wees vervloekt, wees vervloekt! Hoe durf jij met je domme kop redeneren?

— Hé Grigorij, vloek toch niet, laat de jongen praten, zei Fjodor Pawlowitsj.

— Ja, Grigorij Wassiljewitsj, wilt U zo goed zijn naar me te luisteren. Ik heb nog niet alles uitgelegd.

— Smerdjakow, ga verder, zei Fjodor Pawlowitsj vrolijk en dronk nog een glas cognac.

— Dus op het ogenblik, dat ik tegen de Mohammedanen zeg, dat ik tot hun geloof overga, ben ik geen Christen meer, en als ik dan na mijn dood in de Hemel kom, heeft Christus me niets meer te verwijten. Een vieze, vuile Tartaar zal toch niemand een zonde aanrekenen. Alleen natuurlijk de Tartaar Mohammed zou me iets kunnen verwijten. Het zou een mooie geschiedenis zijn, als Mohammed me samen met Christus verwijten zou maken. Dat zou een mooie

rechtvaardigheid zijn. Natuurlijk, de Almachtige God zou wel een kleine straf voor me bedenken, dat behoort nu eenmaal zo. Anders zou het gehele geloof op een leugen gegrond zijn en, zoals U weet, kan bij God nooit iets op een leugen gegrond zijn.

Grigorij verstarde en keek met uitpuilende ogen naar Smerdjakow. Hij begreep niet heel goed, wat deze betoogd had, maar toch was iets ervan tot hem doorgedrongen. Hij leek op iemand, die plotseling met zijn hoofd tegen een muur stoot. Fjodor Pawlowitsj dronk nog een glas en brak in zijn hoog, gillend lachen uit.

— Nee maar, Aljosja, hoe vind jij dat? Hij spreekt precies alsof hij ergens bij de Jezuïeten in de leer is geweest. Stel je zo'n casuïstiek voor. Wie heeft jou dat geleerd, stinkende hond, ellendige Jezuïet? Alles wat je zegt, is onjuist. Huil maar niet, Grigorij, we zullen hem onmiddellijk op zijn nummer zetten. Zeg eens, ezel, ook wanneer alle Goden ter wereld jou je zonden vergaven, zou je geweten je dan toch niet vertellen, dat je zondig was? Aangezien je op dit ogenblik in de Hemel vervloekt wordt, denk je nog, dat je er na je dood wordt toegelaten. Jij, jij gaat naar de Hel. En daar zullen ze je voor je zonden niet huldigen. Hoe denk je daarover, schattige Jezuïet?

— Daar denk ik helemaal niet over, het is geen doodzonde, het is een geringe zonde.

— Wat, vind jij dat een geringe zonde?

— Wees vervloekt, siste Grigorij. Smerdjakow vervolgde op rustige, kalme toon, alsof hij over zijn tegenpartij zegevierde:

— Vloek liever niet, Grigorij Wassiljewitsj, er staat toch geschreven in de Heilige Schrift: „Om uws ongeloofs wil; want voorwaar zeg ik u: Zo gij een geloof had als een mostaardzaad, gij zou tot deze berg zeggen: Ga heen van hier derwaarts, en hij zal heengaan; en niets zal U onmogelijk zijn."

— En U Grigorij vindt, dat ik niet gelovig ben, maar U zelf wel. Nu zou ik weleens willen zien als U tot onze heuvel zegt, stort je in onze kleine, vuile rivier bij die stad was zomin een berg als een zee of het dan gebeurt. Alles blijft op zijn plaats en dat bewijst, Grigorij Wassiljewitsj, dat Uw geloof ook niet bijzonder krachtig is. En mij scheldt U uit voor een ongelovige. In onze tijd kan niemand evenmin de meest hooggeplaatste als de eenvoudigste boer door het geloof bergen verzetten. Misschien bestaan op de hele wereld een of twee mensen, die werkelijk gelovig zijn... en laten we over de rest nu maar liever niet praten. Denkt U, dat de Almachtige God van plan is, de gehele wereld te straffen, behalve die twee, die je in een woestijn moet zoeken? God is toch vol genade, Hij vergeeft je alles, dat heb je me zelf geleerd en daarom geloof ik, dat als ik bij God in de Hemel kom, het voor mij onnodig is vergeving te vragen,

omdat God mij uit Zichzelf vergeven moet.

— Wacht even, riep Fjodor Pawlowitsj, in het toppunt van verrukking. Dus je denkt, dat twee mensen in staat zijn door hun geloof bergen te verzetten. Iwan, let goed op, het gehele, waarachtige Russische geloof uit zich hierin.

— Dat is juist opgemerkt, Vader, zei Iwan, ons Russische volk gelooft precies op deze wijze.

— O, ben je dat met me eens? Nu dan moet het ook werkelijk de waarheid zijn. Aljosja is het zo? Is dat het echte Russische geloof

— Neen, Smerdjakow heeft niet het ware Russische geloof, zei Aljosja ernstig en beslist.

— Aljosja, ik spreek niet over het ware Russische geloof, maar over de twee mensen, die je in de woestijn zoeken moet. Zo'n gedachtegang is toch echt Russisch, nietwaar

— Ja, dat is Russisch, glimlachte Aljosja.

— Ezel, die je bent, ieder woord, dat je zegt is goud waard, maar idioot, je moet toch inzien, dat we wel degelijk moeten geloven en als wij het niet doen, dan komt dat, omdat we te lichtzinnig zijn en te weinig tijd hebben. God heeft ons vier en twintig uur per etmaal gegeven, we hebben zelfs geen tijd om voldoende te slapen, laat staan om over onze zonden na te denken.

VIII

ACHTER DE COGNACFLES

Het twistgesprek was geëindigd. Merkwaardig, Fjodor Pawlowitsj, die eerst zo vrolijk was, werd somber. Hij dronk nog een groot glas cognac en ging hiermede boven zijn maat.

— Loopt naar de bliksem, oude Jezuïeten, riep hij tot zijn bedienden. Donder op, Smerdjakow, ik heb gezegd, dat je woorden goud waard waren, ik zal je een goudstuk geven, maar ik wil je niet meer zien. En jij, Grigorij, je moet niet huilen, ga maar naar Marfa, die zal je troosten en je naar bed brengen. Die ellendige bedienden laten je zelfs na het eten niet met rust. Smerdjakow kan ik helemaal niet kwijtraken, die komt iedere dag. Ik denk, Iwan, dat het jouw schuld is, hij is zo nieuwsgierig geworden naar jouw ideeën. Hoe heb je dat gedaan gekregen?

— Ik heb er niets voor gedaan. Hij is een schoftige lakei, kanonnenvlees als zijn tijd komt.

— Kanonnenvlees?

— Kanonnenvlees, ik zeg dat zo maar, hij heeft veel eerder hersenverweking. Van dat soort hebben wij er veel en zullen er nog veel meer krijgen. Hebt U zijn redenering gehoord? Nu hebben we deze, later komt er misschien een betere.

— Ja, maar wanneer?

— We hebben de tijd, tegenwoordig luistert het volk niet naar die keukenmeidenpraat.

— Ja jongen, maar zo'n ezel denkt na en de Duivel weet tot welke conclusies hij zal komen.

Dat komt er niet op aan, dan krijgt hij een hele verzameling ideeën in zijn hoofd, zei Iwan glimlachend.

— Ik weet, jongen, dat hij mij niet kan uitstaan zomin als alle andere mensen, jou inbegrepen. Aljosja bestaat helemaal niet voor hem en je vergist je, als je denkt, dat hij verering voor je ideeën heeft opgevat. Hij zal niet stelen, niet kletsen en hij kookt uitstekend. Maar de Duivel hale hem, hij is niet waard, dat wij over hem spreken.

— Natuurlijk, Vader, U heeft gelijk.

— En het kan mij niets schelen, welke ideeën hij verzamelt, ik weet alleen, dat onze Russische boeren afgeranseld moesten worden. Dat heb ik al lang

beweerd. Alleen met de zweep kan men de macht over het land behouden. Het is alleen jammer, dat slaan tegenwoordig streng verboden is. Wij ranselen de boeren niet meer af, maar elkaar doen we het wel. En het is ook heel goed zo, want heel Rusland, moet ik je zeggen, is één zwijnenpan. Als je eens wist, vriend, hoe ik dat beminde Rusland haat... d.w.z. niet Rusland zelf, maar al de fouten, die wij begaan... Misschien Rusland ook. „*Tout cela c'est de la cochonnerie.*"[1] Weet je waarvan ik wel houd? Van het intellect.

— Vader, je hebt weer een glas gedronken, zou je nu niet genoeg hebben?

— Nee, nog een en dan nog een. Hè, nu ben je me in de rede gevallen. In het dorp Mokroje heeft een van de boeren me verteld, dat zij nog graag de dorpsmeiden afranselen en dat zij dat dan door de jongens laten doen. En stel je voor, de volgende dag gaat zo'n jongen dan zo'n meisje ten huwelijk vragen. En de meisjes houden er zelf van. Ze hebben een nieuw soort sadisme uitgevonden. Vindt je 't niet grappig, zullen wij er niet eens heen gaan om te kijken? Hè, Aljosja, je bloost al weer. Schaam je niet, jongen, we komen er allemaal toe. Wat jammer, dat ik vergeten heb, dit aan de monniken van het klooster te vertellen. Aljosja, je moet niet boos zijn, dat ik Vader Igoemen beledigd heb, maar ik was zo woedend op hen... op je monniken! In het geval, dat God bestaat, heb ik gezondigd en ben ik daar natuurlijk verantwoordelijk voor, maar indien God niet bestaat, zou ik je monniken er nog meer van langs kunnen geven. Die gemene kerels hebben de brandstapel verdiend. Zij belemmeren alle ontwikkeling van de mensheid. Geloof mij, Iwan, dat bedroeft me ongelofelijk. Maar jij, gemene kerel, ik zie aan je ogen, dat je mij niet gelooft. Je denkt als alle anderen, dat ik niets dan een „sjoet" ben. Aljosja, geloof jij, dat ik maar een sjoet ben?

— Ja Vader, dat geloof ik.

— Goddank, jongen, jij alleen bent oprecht en jij ziet de waarheid onder de ogen. Iwan... die niet, die is te hoogmoedig... en toch zou ik je hele klooster graag vernietigen. Alle Russische mystiek in ons zou ik met een enkel gebaar willen verpletteren om al die idioten te bewijzen, dat zij niet bestaat. Jongen, jongen, wat zullen we daarmee een geld verdienen!

— Maar waarom is het nodig ze te vernietigen? vroeg Iwan.

— Om het begrip van de waarheid uit de mens tevoorschijn te halen... daarom alleen.

— Belachelijk, zei Iwan, wanneer ze de waarheid beginnen te begrijpen zult U waarschijnlijk de eerste zijn, die zij gaan beroven... en misschien helpen ze u zelfs wel de wereld uit.

— Ja, ezel die ik ben, daaraan heb ik helemaal niet gedacht, merkte Fjodor Pawlowitsj op. Nu als het zó is gesteld, laat je klooster dan maar kalm blijven staan en laten wij, als verstandige mensen, nog een glaasje cognac nemen. God

Zelf heeft ons dat toegestaan en Hij heeft het opzettelijk gedaan, dat weet ik. Iwan, zeg eerlijk, bestaat God of niet? Waarom lach je?

— Ik lach Vader, omdat ik denk aan de twee waarlijk godsdienstige mensen, die zich in de woestijn hebben verborgen en die de basis vormen van Smerdjakows geloof.

— Lijk ik op hen?

— 't Schijnt zo.

— Dus met andere woorden ben ik een echte Rus, maar jij, ellendeling, jij ook, en zo niet vandaag dan morgen, zal ik jou op dezelfde gedachte betrappen, al ben je dan ook een filosoof. Wil je dat? dan doe ik 't morgen, daar wil ik wel om wedden. En toch moet je me in volle ernst zeggen, bestaat God, ja of neen. Ik eis een ernstig antwoord.

— Neen, God bestaat niet.

— Aljosja, wat zeg jij daarvan?

— God bestaat wel.

— En dan, Iwan, bestaat de onsterfelijkheid van de ziel? al is het maar gedeeltelijk, niet voor allen, maar toch van iemand?

— Nee, die bestaat ook niet.

— Dus zijn wij niets, met de dood is alles afgelopen.

— Absoluut.

— Aljosja, zeg jij het, bestaat de onsterfelijkheid van de ziel?

— Ja, Vader.

— Dus beiden, God en de onsterfelijkheid van de ziel.

— Ja, Vader, beiden. Als je gelooft in God, geloof je in de onsterfelijkheid.

— Ja, maar ik denk toch, dat Iwan meer gelijk heeft. God, God, als men bedenkt, dat de mensheid duizend jaren lang getracht heeft de waarheid dezer ideeën te vinden. Wie bakt de mensheid in de loop van de eeuwen deze poets? Ik vraag je nu voor het laatst, Iwan, bestaat God of niet?

— En voor het laatst zeg ik U, Vader, dat Hij niet bestaat.

— Wie houdt dan de mensheid voor de gek?

— Ik weet het niet, misschien de Duivel, zei Iwan glimlachend.

— O, dus de Duivel bestaat wel.

— Zeker, die hebben we zelf uitgevonden.

— Hé, wat jammer... en ik zou de man die op het denkbeeld gekomen is om God uit te vinden, kunnen ophangen... aan de eerste de beste boom.

— Indien men God niet uitgevonden had, zou er geen beschaving in de wereld zijn, merkte Iwan op.

— Wat zeg je, zonder God geen beschaving?

— Ja, en er zou ook geen cognac zijn. Maar, Vader, ik zal de fles maar liever

wegnemen.

— Wacht even jongen, nog één glas. Ik heb Aljosja beledigd. Aljosja, beste jongen, je bent toch niet boos op me?

— Nee, Vader, ik ken Uw gedachten goed. Uw hart is veel beter dan uw hoofd.

— Mijn hart beter dan mijn hoofd? Ze zijn geen van beide iets waard. Iwan, hou je van Aljosja?

— Van Aljosja wel.

— Dat hoor je ook te doen. Luister, Aljosja, ik heb je starets beledigd, maar ik was erg opgewonden. Wat denk je, Iwan, die man is toch zeer scherpzinnig.

— Dat ben ik met U eens, Vader.

— Ja, hij is ook een Russische Jezuïet. Hij verstaat de kunst, over iedere zonde bijzonder verontwaardigd te zijn, maar dat is ook zijn werk, het is heel moeilijk om zich heilig voor te doen.

— Maar hij heeft toch het ware, werkelijk geloof in God, zei Aljosja.

— Geen kwestie van, voor geen cent. Hij vertelt 't zelf, niet aan iedereen, maar aan intelligente mensen, die bij hem komen. Aan gouverneur Schultz heeft hij eenvoudig gezegd, ik geloof, maar waarin weet ik niet.

— Dat kan niet waar zijn! Nee, het is werkelijk waar. Maar de oude man is zó verdorven, dat als ik een vrouw of een dochter had, ik ze nooit bij hem zou laten biechten. Een jaar of drie geleden zaten we bij hem thee te drinken, je moet weten, jongen, dat we er likeur bij kregen. (De dames zenden hem die dikwijls). En toen heeft hij ons verteld van zijn vroegere leven, wij hebben ons slap gelachen... en heb je gehoord, hoe hij van Demidow, de koopman, zestigduizend roebel gegapt heeft?

— Nee, dat is onmogelijk.

— Toch wel, Demidow had zestigduizend roebel meegebracht en vroeg hem die te bewaren, omdat hij de volgende dag huiszoeking van de politie verwachtte. Je heilige heeft het geld goed opgeborgen. Weet je, wat hij tot Demidow zei? Je hebt het geld toch aan de Kerk gegeven... maar nee, dat was hij niet... ik heb me vergist. Iwan geef nog een glas, dan kan je daarna de fles wegnemen. Je weet, ellendeling, dat ik gelogen heb en waarom heb je er mij niet op gewezen?

— Ik wist, Vader, dat U het zelf erkennen zou.

— Dat lieg je, schurk, je haat me, je bent alleen bij me gekomen om me dat te tonen!

— Ik ga ook onmiddellijk weg, want u bent erg dronken, Vader.

— Ik heb je gesmeekt, schoft, om naar Tsjermasjnja te gaan, al was het maar voor een of twee dagen en je doet 't niet.

— Goed, ik zal morgen gaan, als u er zo op aandringt.

— En ik weet, dat je niet zult gaan. Je blijft hier, om me beter te kunnen bespioneren, schoft en daarom ga je niet. De oude man werd steeds onrustiger. Hij had een graad van dronkenschap bereikt, waarop hij niet meer genoeglijk was maar op alles en iedereen woedend werd.

— Waarom kijk je naar me? Aan je ogen zie ik, dat je denkt „een bezopen smoel" en dat nog wel van je vader. Ik vertrouw je ogen niet, ik vertrouw jezelf niet, kijk maar naar Aljosja. Die minacht mij niet, zijn ogen glanzen. Aljosja je mag van Iwan, die schoft, niet houden.

— Vader, wees toch niet boos op mijn broer, hou op, hem te beledigen, riep Aljosja ernstig uit.

— Nu, als je dat wilt... hè wat heb ik een hoofdpijn. Ik vraag je voor de derde keer, de fles weg te nemen, Iwan, je moet niet boos op me zijn. Ik weet, dat je niet van me houdt, maar dat heb ik ook niet aan je verdiend. Ga morgen maar naar Tsjermasjnja. Ik zal zelf bij je komen en wat lekkers voor je meebrengen. En met wat voor een meisje zal ik je laten kennis maken. Ik heb haar al lang op het oog, tegenwoordig loopt ze nog op blote voeten, maar je moet niet minachtend op haar neerzien. Zij is van het soort, waarvan men parels kan maken.

De oude man kuste de toppen van zijn vingers, het was een zijner lievelingsonderwerpen.

Kinderen, kinderen, jullie begrijpt mij niet. Ik heb als stelregel, dat in mijn ogen geen enkele vrouw lelijk is. Maar hoe zouden jullie dat begrijpen, jullie bent nog kinderen, in jullie aderen stroomt nog melk in plaats van bloed. Jullie bent nog niet uit het ei gekropen. Volgens mij is in iedere vrouw iets te vinden, dat een andere niet heeft. Maar je moet er een gave voor hebben, je moet het kunnen vinden. Ik heb er nooit om gegeven of een meisje van lager stand was. In iedere deern heb ik iets kunnen ontdekken, dat een ander nooit zou opmerken. Je moet een vrouw van lager stand eerst bekoren door je liefde, zij moet tot haar verwondering gewaarworden, dat een heer op haar verliefd is. En dan blijft ze haar leven lang je slavin en jij blijft de heer... en dat is alles, wat voor haar geluk nodig is. Ach Aljosja, als je eens wist, hoe dikwijls ik je moeder in verwondering heb gebracht. Natuurlijk op een andere manier. Maandenlang heb ik geen woord tot haar gezegd en dan viel ik plotseling voor haar op mijn knieën en kuste haar voeten. Nu nog hoor ik haar zilveren lachje. Ik wist, dat zij de volgende dag een aanval van epilepsie zou krijgen. Zij geloofde me niet, maar ze was gelukkig met mijn bedrog. Je moet je ogenblik weten te kiezen. Een rijke koopman, Beljawsky, kwam in die tijd bij ons aan huis en hij maakte mijn vrouw erg het hof... en toen ik een aanmerking maakte, gaf hij mij een slag in het

gezicht. Ik dacht, Aljosja, dat je moeder mijn partij zou trekken, maar je kunt je niet voorstellen, hoe ze mij heeft uitgemaakt voor de klap, die ik gekregen had. Ze zei, dat ik geprobeerd had om haar aan hem te verkopen en ze eiste, dat ik onmiddellijk met hem zou duelleren. Toen heb ik haar naar het klooster gebracht om haar door de monniken tot kalmte te laten brengen. Ik moet je zeggen, Aljosja, dat ik mijn krankzinnige beminde nooit ernstig beledigd heb. Een keer herinner ik me, dat was ellendig. Ze bad veel en dan stond ze me niet toe in haar kamer te komen. Ik dacht bij mezelf, ik zal die mystiek er wel bij je uit krijgen. Ik ging binnen en spuugde op haar lievelingsicoon. Zij bedekte haar gezicht met de handen, begon te beven en viel op de grond... zo maar op de grond... Aljosja, Aljosja, wat heb je?

De oude man sprong verschrikt op. Van het ogenblik, dat hij begonnen was over Aljosja's moeder te spreken, was het gezicht van zijn zoon veranderd. Hij was rood geworden, zijn ogen schitterden en zijn lippen trilden. De dronkaard bemerkte eerst niets en zag toen plotseling, dat Aljosja hetzelfde gebaar maakte als zijn moeder. Hij bedekte zijn gezicht met beide handen en viel bevend op de grond. De ongewone gelijkenis van de zoon met zijn moeder trof de grijsaard.

— Iwan, Iwan, geef hem gauw een glas water. Precies zijn moeder, net alsof zij weer voor me staat.

Aljosja bleef liggen huilen.

— Natuurlijk, hij is boos op me om zijn moeder, mompelde Fjodor Pawlowitsj tegen Iwan.

Iwan barstte ook in woede uit.

— Ik geloof, dat U geheel vergeet, dat zijn moeder ook de mijne is, zei hij op een toon, die zijn Vader deed ontstellen.

Er had zich iets merkwaardigs voorgedaan, de oude had werkelijk op dat ogenblik vergeten, dat ook Iwan over zijn moeder sprak.

— Wat zeg je, jouw Moeder? stamelde hij als afwezig. Over welke moeder spreek je? Duivel nog toe, 't is waar ook, zij was jouw moeder ook. Je moet 't mij niet kwalijk nemen, ik had 't helemaal vergeten. En hij barstte in een idiote, dronken lach uit.

Plotseling hoorde men in de hall een geweldig lawaai en geschreeuw, de deur ging open en Dmitri stormde de zaal binnen. De vader zocht haastig een schuilplaats achter Iwans rug.

— Verberg me, verberg me, hij zal me vermoorden, laat hem niet bij me komen...!

IX

DE ONZEDELIJKEN

Achter Dmitri kwamen Grigorij en Smerdjakow de zaal binnen. In de gang reeds hadden zij geprobeerd hem vast te grijpen om hem, volgens Fjodor Pawlowitsj' opdracht, niet toe laten. Grigorij liep om de tafel heen en ging met uitgestrekte armen voor de deur naar de slaapkamer staan. Toen Dmitri dat zag, wierp hij zich brullend op Grigorij.

— Is zij daar? Hebben jullie haar daar verstopt

Buiten zichzelf van woede sloeg hij Grigorij tegen de grond, stapte over hem heen en stortte de slaapkamer binnen. Onmiddellijk kwam hij terug.

— Zij is hier, ik heb haar zelf de weg naar dit huis zien opgaan. Waar is zij? Jullie moet me zeggen, waar zij is!

De woorden van Dmitri maakten een ongelofelijke indruk op Fjodor Pawlowitsj. Zijn hele angst was weg. Dmitri liep overal te zoeken.

— Houdt hem vast, houdt hem vast, riep de vader en holde achter Dmitri aan.

In de derde kamer hoorde men iets op de grond vallen en breken. Het was een grote kristallen vaas op een marmeren voetstuk. Iwan en Aljosja liepen hun vader na, grepen hem vast en brachten hem terug naar de zaal.

— Vader, wat bezielt u, loop hem toch niet na, hij zou u kunnen vermoorden, zei Iwan.

— Iwan, Aljosja, is Groesjenjka hier? Hij heeft zelf gezegd, dat hij haar heeft zien komen...

Fjodor Pawlowitsj was bijna gek van opwinding. Hij verwachtte Groesjenjka die dag niet en het bericht, dat zij in zijn huis zou zijn maakte hem buiten zichzelf.

— Maar u heeft toch zelf gezien, dat zij niet gekomen is, schreeuwde Iwan.

— Misschien door de poort in de tuin.

— Ja, maar die is toch gesloten en u heeft de sleutel. Dmitri kwam weer de zaal binnen. Hij had de tuindeur gesloten gevonden en Fjodor Pawlowitsj had werkelijk de sleutel in zijn zak. Alle ramen waren dicht, zodat Groesjenjka onmogelijk het huis in of uit had kunnen gaan.

— Houdt hem vast! riep Fjodor Pawlowitsj, toen hij Dmitri weer zag. Hij heeft natuurlijk geld gestolen in mijn slaapkamer.

En zich losrukkend van Iwan, wierp hij zich weer op Dmitri. Deze maakte

front, greep zijn Vader bij de dunne haren, lichtte hem op, zwaaide hem heen en weer, wierp hem op de grond en trapte hem met zijn hak in het gezicht. De oude man gilde doordringend. Iwan en Aljosja trokken Dmitri met alle macht van hun vader af.

— Ben je krankzinnig? Je had hem kunnen vermoorden, zei Iwan.

— Dat heeft die vervloekte kerel verdiend, antwoordde Dmitri hijgend. En als ik hem nu niet vermoord heb, zal ik het een volgende keer doen en jullie zult het me niet beletten.

— Dmitri, ga onmiddellijk weg, zei Aljosja dringend.

— Aljosja, jongen, jou alleen kan ik geloven, zeg me de waarheid. Was ze hier of niet? Ik heb haar toch zelf gezien, ik heb haar iets toegeroepen, maar ze keek niet om en liep door...

— Ik zweer je, dat zij hier niet geweest is, er was niemand behalve wij. En niemand verwachtte haar vandaag.

— Maar ik heb haar toch gezien... Waar is ze dan heen gegaan? Wacht, ik zal er onmiddellijk achter komen... Vaarwel Aljosja, je behoeft nu niet meer met hem over het geld te spreken, maar je moet wel naar Katherina Iwanowna gaan en haar alles zeggen, wat ik je verzocht heb. Je kunt haar deze scène ook wel vertellen.

Onderwijl hadden Grigorij en Iwan de oude man opgetild en in een fauteuil gezet. Zijn gezicht was bebloed, maar hij was bij volle bewustzijn en luisterde nieuwsgierig naar het schreeuwen van Dmitri. Ergens in het diepst van zijn gedachten bestond toch nog de overtuiging, dat Groesjenjka zich ergens in het huis bevond. Dmitri ging heen en wierp een woedende blik op zijn vader.

— Ik heb je bloed vergoten, maar ik heb er in het geheel geen berouw van. Wees voorzichtig, oude, jij bent door liefde bezeten, maar ik niet minder. Jij vervloekt niet mij, maar ik jou. Jij bent mijn vader niet meer.

Hij snelde de kamer uit.

— Zij is hier, zij moet hier ergens zijn... Smerdjakow kom gauw bij me, rochelde de oude man en wenkte met zijn vinger.

— Zij is hier niet, gek, riep Iwan woedend. Daar heb je 't, nu is hij flauwgevallen. Smerdjakow, geef gauw water en een handdoek.

Smerdjakow holde weg om water te halen. Ten slotte ontkleedden de zoons hun vader, brachten hem naar zijn slaapkamer en legden hem in zijn bed. Zij legden een natte handdoek om zijn hoofd. Beneveld door de cognac, de emoties en de ondergane mishandeling, sliep hij onmiddellijk in. Iwan en Aljosja keerden naar de zaal terug. Smerdjakow veegde de scherven van de gebroken vaas op en Grigorij bleef somber gestemd tegen de tafel geleund.

— Grigorij, voor jou is 't ook nodig met een natte doek om je hoofd, naar bed

te, gaan, zei Aljosja. Mijn broer en ik zullen op Vader passen. Jij hebt er ook lelijk van langs gehad.

— Hij heeft het gewaagd mij te slaan! zei Grigorij somber.

— Jou niet alleen. Vader ook, antwoordde Iwan.

— Ik heb hem als kind in zijn bad geholpen en hij heeft het gewaagd mij te slaan, zei Grigorij nogmaals.

— Wel verduiveld, als ik hem niet had tegengehouden, had hij hem doodgeslagen. De oude heer kan niet heel veel meer hebben, fluisterde Iwan tegen Aljosja.

— God behoede ons daarvoor! riep Aljosja uit.

— Waarom? ging Iwan op dezelfde fluisterende toon door. 't Is helemaal zo erg niet, het ene ondier vreet het andere op, ze hebben beiden wat ze verdienen.

Aljosja schrok op.

— Natuurlijk, zou ik in mijn tegenwoordigheid geen moord toestaan, daarom heb ik nu ook ingegrepen, ging Iwan voort. Blijf hier Aljosja, ik ga wat in de tuin wandelen, ik heb zware hoofdpijn.

Aljosja ging naar de slaapkamer van zijn vader en bleef ongeveer een uur naast het bed zitten. De oude man opende plotseling de ogen, keek lang naar Aljosja met een uitdrukking alsof hij trachtte zich iets te herinneren en te begrijpen. Hij zag er opgewonden uit.

— Aljosja, zei hij, waar is Iwan?

— In de tuin, hij heeft hoofdpijn, hij zal goed de wacht houden.

— Geef me de spiegel, die op de commode staat.

Aljosja gaf hem een kleine ronde spiegel; de oude heer bekeek er zich in. Zijn neus was gezwollen en op zijn voorhoofd, boven de linker wenkbrauw, was een grote donkerrode plek.

— Wat zegt Iwan hiervan? Voor hem ben ik bijzonder bang, nog meer dan voor Dmitri. Alleen voor jou heb ik geen angst.

— U hoeft voor Iwan niet bang te zijn, hij zal misschien weleens boos op u zijn, maar u altijd verdedigen.

— Aljosja, hij, die andere, is natuurlijk naar Groesjenjka gegaan. Aljosja, beste kerel, zeg me toch de waarheid, was Groesjenjka gisteren hier of niet?

— Nee, niemand heeft haar gezien. Ze is niet hier geweest.

— Begrijp je, dat die vervloekte Dmitri met haar trouwen wil?

— Dat zal ze nooit doen.

— Heerlijk, denk je ook, dat zij het niet doen zal?

Hij was zo blij en opgewonden geworden, dat hem de tranen in de ogen kwamen. Hij greep Aljosja’s hand en drukte die aan zijn hart.

— Aljosja, die kleine Icoon van je Moeder, waarover ik je gesproken heb,

mag jij hebben en alles wat ik gezegd heb, is niet waar. Je moet niet boos op me zijn... en je mag weer teruggaan naar je klooster... wat heb ik een pijn aan mijn hoofd... Aljosja, stel me toch gerust, zeg me de waarheid...

— Vader, gelooft u me nog niet? antwoordde Aljosja verbitterd.

— Nee, nee, jou geloof ik, maar er is iets anders. Je moet naar haar toegaan en uitvinden van wie zij houdt, van hem of van mij, naar wie zij toe wil, naar hem of naar mij. Kun je dat voor mij doen?

— Als ik haar zie, zal ik het haar vragen, zei Aljosja verlegen.

De oude man barstte in lachen uit.

— Denk je, dat ze je het minste antwoord zal geven op je vraag? Ze zal je zoenen en vertellen dat jij de enige bent, van wie ze houdt. Nee, naar zo'n slet mag je niet gaan.

— Ja Vader, dat weet ik ook. Ik zou niet goed doen, naar haar toe te gaan.

— Waar heeft Dmitri je heen gezonden, toen hij wegging? ik heb het zelf gehoord.

— Naar Katherina Iwanowna.

— Om geld te leen te vragen, natuurlijk om geld te leen te vragen.

— Nee Vader, om geld ging het niet.

— Ik weet, dat hij geen cent op zak heeft. Luister Aljosja, ik wil een nacht rustig slapen en alles goed overdenken. Ga maar weg, misschien zal je Groesjenjka ergens op straat zien, morgenochtend moet je bij me komen. Ik heb je wat te zeggen. Zal je dat doen?

— Goed, Vader.

— Als je komt, laat dan aan niemand merken, dat ik het je gevraagd heb, vooral Iwan niet.

— Goed.

— Ga nu weg, jongen, je hebt me vandaag verdedigd en ik ben er je erg dankbaar voor. Daarom heb ik je morgen wat te zeggen... maar ik moet er eerst nog over nadenken.

— Hoe voelt u zich nu, Vader?

— Morgen sta ik op en dan ben ik helemaal gezond...!

Toen Aljosja door de tuin ging zag hij Iwan op een bank notities maken. Aljosja vertelde, dat de oude heer wakker was geworden, bij volle bewustzijn was en hem had toegestaan weer naar het klooster te gaan.

— Aljosja, ik zou je morgenochtend graag even willen zien, zei Iwan zo vriendelijk, dat zijn jongere broer er verbaasd van was.

— Misschien ben ik morgen bij de Chochlakows, antwoordde Aljosja, of misschien ook bij Katherina Iwanowna, als zij mij vandaag niet meer ontvangt.

— Ga je zo laat nog naar haar toe, omdat Dmitri het gevraagd heeft?

Aljosja werd verlegen.

— Ik heb alles begrepen, door de wilde uitroepen van Dmitri is me alles nog duidelijker geworden.

— Iwan, Iwan, waarop zal dat uitlopen tussen Vader en Dmitri? vroeg Aljosja.

— Zoiets kan men nooit zeker weten, misschien dooft het wel uit, maar Groesjenjka is geen vrouw, zij is een beest en ze zal hen beiden niet met rust laten. In elk geval moeten we de oude heer in huis houden en zorgen, dat Dmitri er niet in komt?

— Ik moet je nog iets vragen. Heeft een mens het recht, de dood van een ander te wensen? Heeft iemand het recht, te oordelen wie en wie het leven niet waard is?

— Die vraag is te moeilijk. In alle geval heeft iedereen het recht een wens te koesteren.

— Maar toch niet de dood van een ander?

— Jawel, waarom niet? waarom moeten wij elkaar iets voorliegen? Ik begrijp het best, je vraagt dat naar aanleiding van mijn gezegde, dat het ene ondier het andere opvreet. En nu het zo staat, moet ik jou ook iets vragen. Houd jij Dmitri en mij voor mensen, die in staat zijn, hun vader te vermoorden.

— Welnee, Iwan, zoiets heb ik nooit gedacht, ook niet van Dmitri.

— Dank je, glimlachte Iwan. Weet wel, dat ik Vader altijd verdedigen zal, maar wat mijn wensen betreft, behoud ik mij mijn volle vrijheid voor. Dus tot ziens, tot morgen. Veroordeel mij niet, beschouw mij niet als een moordenaar, voegde hij er nog bij.

Zij drukten elkaar de hand als nooit tevoren. Aljosja voelde, dat zijn broer een eerste stap tot toenadering had gedaan, maar niet zonder opzet.

X

TWEE VROUWEN TEGENOVER ELKAAR

Aljosja verliet terneergeslagen het huis van zijn vader. Hij voelde zich innerlijk uiteengereten en tegelijk was hij angstig, zijn verwarde gedachten te ordenen en te overzien. Voor het eerst in zijn leven was hij de wanhoop nabij. Alles werd als door een hoge rots overheerst door het vraagstuk, hoe het met zijn vader, met Dmitri en die afschuwelijke vrouw zou aflopen. Nu was hij zelf getuige van al de hartstochten, die zijn vader en broeder bezielden. Het enige, wat hem duidelijk voor ogen stond, was dat Dmitri zonder enige twijfel zijn ongeluk tegemoet ging. In die gehele verwarring was iets raadselachtigs. Iwan toonde toenadering, iets dat hij, Aljosja zeer begeerde, maar toch maakte hem dat alleen angstig. En die twee vrouwen? Hoe zou dat aflopen? Merkwaardig genoeg was alle beschroomdheid, die Aljosja gevoeld had toen hij naar Katherina Iwanowna moest gaan, geweken. Hij haastte zich naar haar toe, alsof hij van haar de oplossing van zijn moeilijkheden verwachtte. En toch was het ongelofelijk moeilijk voor hem, haar de opdracht van Dmitri over te brengen, nog moeilijker dan enige uren vroeger. De kwestie van de drieduizend roebel was reeds geregeld. Dmitri was beslist een oneerlijk man geworden, geen val kon diep genoeg voor hem zijn. Bovendien had hij Aljosja opgedragen, Katherina Iwanowna de pas afgespeelde scène over te brengen.

't Was reeds zeven uur en bijna donker, toen Aljosja bij Katherina Iwanowna aanbelde. Zij woonde in de Grote Straat in een ruim, comfortabel huis. Aljosja wist, dat twee harer tantes bij haar inwoonden. Het waren twee deftige dames, die haar tot chaperonnes dienden, maar geen woord in de huishouding hadden in te brengen. Katherina Iwanowna hield alleen rekening met de oude generaalsweduwe, die voor haar gezondheid in Moskou was gebleven en aan wie zij twee keer per week uitvoerige brieven over alles schreef.

Toen Aljosja in de hall het dienstmeisje verzocht zijn bezoek aan te melden, scheen men in de zaal reeds te weten, dat hij gekomen was. Hij hoorde gerucht, vrouwenstappen, ritselende zijden kleren en was erg verbaasd, dat zijn komst een dergelijke opschudding veroorzaakte. Hij werd onmiddellijk in de zaal geleid. Het was een zeer smaakvol, in het geheel niet provinciaals gemeubeld vertrek. Er stonden veel sofa's, fauteuils, grote en kleine tafels, vazen, schemerlampen, bloemen, een groot aquarium bij het raam en er hingen mooie schilderijen. Het

was er bijna donker. Toch onderscheidde Aljosja op de divan, waarop blijkbaar pas iemand gezeten had, een zwartzijden mantille. Op het tafeltje ervoor stonden twee koppen chocolade en twee kristallen schalen, de ene met blauwe druiven, de andere met bonbons. Aljosja begreep onmiddellijk, dat er gasten waren wat hem onaangenaam was. Op hetzelfde ogenblik ging de deur open, Katherina Iwanowna kwam snel op hem toe, met uitgestoken handen en een vriendelijke glimlach. Tegelijkertijd zette het dienstmeisje twee kandelaars met brandende kaarsen op de tafel.

— Goddank, is U eindelijk gekomen. Ik heb u de hele dag als bij intuïtie verwacht. Gaat U zitten.

Aljosja was reeds vroeger getroffen geweest door de schoonheid van Katherina Iwanowna. Drie weken geleden had zij Dmitri verzocht, Aljosja bij haar te brengen om kennis te maken, maar bij die gelegenheid hadden zij niet veel met elkaar gesproken. Zij voelde, dat Aljosja in haar tegenwoordigheid verlegen werd en sprak om hem te sparen, voortdurend met Dmitri Fjodorowitsj. Aljosja zweeg, maar nam veel op. Hij was getroffen door haar kracht, haar trotse manier van spreken, haar zelfbewustzijn. Dat zij overdreven trots was, wist hij. Hij vond, dat haar grote, mooie donkere, schitterende ogen goed stonden bij haar bijna wasachtig bleke gelaatskleur. In haar ogen en haar lippen was iets, waarop zijn broer verliefd had kunnen worden, maar het was niet iets, dat op den duur kon boeien. Na dit bezoek kon Dmitri Aljosja er niet dan met de grootste moeite toe krijgen, zijn mening over Katherina Iwanowna uit te spreken.

— Je zult misschien gelukkig met haar zijn, maar ik denk niet, dat je rustig met haar zult leven.

— Je denkt, dat haar karakter blijven zal zoals het is en dat een man haar nooit zal kunnen buigen. Je denkt, dat ik niet lang van haar zal houden.

— Nee, dat wil ik niet zeggen. Misschien zal je wel van haar houden, maar ik weet niet of je volkomen gelukkig met haar zult zijn...

Aljosja ergerde zich over zichzelf toen hij die mening had moeten uitspreken. Hij schaamde zich op deze wijze over een vrouw te durven spreken, en daarom was het prettig voor hem, dat hij, toen Katherina Iwanowna zo hartelijk op hem toekwam inzag, dat hij zich vergist had. Ditmaal had haar gezicht een open uitdrukking en van haar trots bleek niets meer. Alleen een groot zelfvertrouwen was gebleven. Aljosja begreep uit haar woorden, dat de gehele tragedie van Dmitri voor haar geen geheim was, dat zij van alles op de hoogte was. En toch was in haar blik veel helderheid en veel geloof in de toekomst. Hij voelde zich een weinig beschaamd voor haar en op dit ogenblik was hij geheel onder haar bekoring. Bovendien bemerkte hij, dat zij nog opgewonden was, in een toestand van verrukking.

— Ik heb met ongeduld op u gewacht, omdat ik weet, dat ik alleen van u en niemand anders de waarheid vernemen zal.

— Ik ben gekomen... mompelde Aljosja, ik ben gekomen... omdat hij mij gestuurd heeft.

— O, heeft hij u gestuurd? Daar heb ik een voorgevoel van gehad... nu weet ik alles, riep Katherina Iwanowna en haar ogen begonnen plotseling te schitteren.

— Wacht even, Alexej Fjodorowitsj, eerst moet ik zeggen, waarom ik U met ongeduld verwacht heb. Zie, ik weet alles, misschien beter dan uzelf, dus berichten heb ik niet nodig. Maar ik moet uw persoonlijke mening hebben over hem en alles wat tussen ons gebeurd is. U moet mij de zaken niet mooier voorstellen dan ze zijn, hoe hard het ook moge wezen, ik wil de waarheid weten. Uw indruk na uw ontmoeting met hem wil ik kennen. Het is beter, dat ik met u spreek dan met hem, nu hij niet meer komen wil en mij verlaten heeft. Begrijpt u nu, wat ik van u verlang? Ik wil weten wat hij u opgedragen heeft mij te zeggen. Ik wist, dat hij u sturen zou, en zeg mij nu eenvoudigweg de waarheid. U moet mij afdoend inlichten.

— Hij heeft me opgedragen te zeggen... dat hij nooit meer komen zal... dat hij de verloving verbreekt.

— Zo ... heeft hij het op die manier gezegd? Precies zo? Heeft U het goed begrepen?

— Ja.

— Misschien was het een vergissing... misschien heeft hij een ander woord gebruikt...

— Nee, hij heeft het mij precies zo opgedragen, hij heeft de zin driemaal herhaald, opdat ik het niet vergeten zou.

Katherina Iwanowna bloosde.

— Nu, Alexej Fjodorowitsj, heb ik uw hulp nodig. Ik zal u zeggen, wat ik denk, u moet alleen zeggen of mijn idee juist is of niet. Indien hij één keer tot u gezegd had, dat alles tussen ons uit is, zonder ergens de nadruk op te leggen, zou ik geloven, dat het de waarheid was... het zou het einde zijn... maar hij heeft de zin enige keren herhaald, misschien was hij dus erg opgewonden?... hij heeft een besluit genomen en was er zelf bang voor... hij heeft me niet vastbesloten verlaten, maar hij heeft zich laten gaan en de nadruk op een dergelijk afscheid kan best alleen bravoure betekenen.

— Ja, zei Aljosja, dat voel ik nu zelf ook.

— Als het zo staat, is hij nog niet helemaal te gronde gericht. Hij is tot het uiterste gedreven, maar ik kan hem nog redden. Heeft hij over geld gesproken, over de drieduizend roebel?

— Niet alleen heeft hij erover gesproken, maar ik heb duidelijk gevoeld, dat deze kwestie het ergste was van het hele geval. Hij vindt, dat hij tegenover u een oneerlijk man is geworden en nu is alles hem onverschillig.

In Aljosja kwam de hoop op, dat Dmitri nog goed kon worden.

— Maar u ... hoe weet u van dat geld? vroeg Aljosja.

— Dat weet ik en ik weet het zeker. Ik heb een telegram naar Moskou gezonden en het antwoord ontvangen, dat het geld niet aangekomen was. Dus heeft hij het niet verstuurd, maar ik heb er mijn mond over gehouden. In de loop van de week heb ik gehoord, waarvoor hij het geld nodig heeft gehad... ik heb één doel, ik wil weten of hij bij mij terugkomt. Hij moet toch begrijpen, dat ik zijn beste vriendin ben. Maar dat wil hij niet geloven, hij wil niets meer van me weten, hij beschouwt me alleen als een vrouw en niet als een vriendin. Ik weet niet, hoe ik moet handelen, dat hij zich niet voor mij schaamt, die drieduizend roebel verkwist te hebben. Ik heb er niets op tegen, dat hij zich schaamt voor zichzelf en anderen, maar wel, dat hij zich schaamt voor mij. Hij moet toch weten, dat ik ongelooflijk veel van hem verdragen kan, hoe kan, hoe durft hij dat niet inzien? Goed, laat alles maar verbroken zijn, ik ben zijn verloofde niet meer, maar hij moet begrijpen, dat ik hem redden wil. Waarom is hij tot nu toe niet bij me gekomen en heeft me eerlijk alles verteld? Waarmee heb ik dat verdiend?

Bij de laatste woorden brak zij in tranen uit.

— Ik moet u nog iets anders vertellen, zei Aljosja met een trillende stem.

Hij vertelde het gehele toneel tussen Dmitri en zijn vader en dat hij door zijn broeder naar het ouderlijk huis was gezonden om drieduizend roebel te vragen, teneinde de schuld aan haar te kunnen afdoen...

— En nu is hij naar die andere vrouw gegaan, zei Aljosja zacht.

— En denkt u, dat ik op die vrouw jaloers ben? Denkt hij, dat ik zijn omgang met die vrouw niet zou kunnen verdragen?

Plotseling begon ze te lachen.

— Hij zal toch nooit met haar trouwen. De hartstocht van een Karamazow kan nooit zolang duren. Dit is geen liefde, het is alleen hartstocht. En ik ken een andere reden, waarom hij niet met haar zal trouwen, omdat zij hem niet nemen zal.

Ze lachte weer.

— Ik weet het niet, misschien trouwt hij wel met haar, zei Aljosja treurig.

— Neen, ik kan u verzekeren, dat hij dat nooit doen zal. Het is een buitengewoon aardig meisje, het is een schat, weet u dat? Haar hoofd is vol fantasie, ik weet hoe knap zij eruitziet, maar ik weet ook heel goed, hoe sterk van karakter, hoe edel zij is. Waarom kijkt u zo naar mij, Alexej Fjodorowitsj, gelooft U mij niet?

— Groesjenjka, schat, — deze woorden werden gericht tot iemand in de belendende kamer — kom eens hier, hier is Aljosja, hij weet alles van ons. U kunt binnenkomen.

— En ik zat achter het gordijn te wachten, om geroepen te worden, zei een tedere, zachte, zoete vrouwenstem.

Het gordijn ging open en Groesjenjka met een gezicht vol vreugde kwam naar de tafel toe. Aljosja kon zijn ogen niet van haar afhouden. Was zij de ontzettende vrouw, „het beest", zoals Iwan een half uur geleden van haar gezegd had? Voor Aljosja stond een gewoon, eenvoudig, lief meisje, dat op alle andere knappe vrouwen kon lijken. Ze was werkelijk heel mooi, een echte Russische schoonheid, groot, maar niet zo groot als Katherina Iwanowna, gevuld, met stille, harmonieuze bewegingen, verzorgd en week als haar stem. Ze kwam niet naar Aljosja toe met montere stappen zoals Katherina Iwanowna, maar geruisloos. Ze ging stilletjes in haar fauteuil zitten en ritselde zacht met haar mooie zijden japon. Haar schouders en blanke hals waren gehuld in een kostbare zwarte wollen sjaal. Ze was tweeëntwintig en zag daar ook naar uit, blank met een mooi roze teint. Haar gezicht was een beetje te breed en haar onderkaak kwam even naar voren. De bovenlip was dun en de onderlip gevuld en stak iets vooruit. Ze had mooi, lang, donkerbruin haar, donkere wenkbrauwen en grijsblauwe ogen, met lange wimpers. Wie haar tegenkwam en haar ogen zag, kon deze niet meer vergeten. Maar wat Aljosja trof, was de kinderlijke uitdrukking van haar gezicht. Ze keek hem aan als een kind, dat iets verwacht en dat op een vertrouwelijke manier nieuwsgierig is. Er was nog iets in haar, dat Aljosja niet duidelijk was, waarschijnlijk haar katachtige bewegingen. Toch was zij goed gevuld, men zou kunnen zeggen, mollig. Kenners van Russische vrouwenschoonheid zouden, zonder zich te vergissen, voorspellen kunnen, dat deze jeugdige en frisse Groesjenjka op haar dertigste jaar een gezette vrouw zou zijn, zonder lenigheid, met rimpels om de ogen en op het voorhoofd en een rood, vlekkerig gezicht, in één woord, het type van schoonheid, dat bij de Russische vrouw niet lang standhoudt. Aljosja was door haar uiterlijk diep getroffen, maar het deed hem onaangenaam aan, dat zij zo langzaam en aanstellerig sprak. Dat was natuurlijk een teken van slechte manieren en lage afkomst. De tegenstelling tussen de goedige, kinderlijke uitdrukking van haar gezicht en haar lijzige spreken was voor Aljosja dubbel onaangenaam. Katherina Iwanowna ging naar haar toe en kuste haar op haar lachende mond. Ze deed alsof ze verliefd op haar was.

— We zien elkaar voor het eerst, zei Katherina Iwanowna, ik wilde naar haar toegaan om haar te leren kennen, maar zij is op mijn eerste verzoek zelf bij mij gekomen. Ik wist, dat zij het doen zou en dat wij alles met elkaar zouden

regelen, hoewel mijn tantes mij voor die stap gewaarschuwd hebben. Groesjenjka heeft me alles verteld en ik heb mij niet in haar vergist. Zij is als een engel van goedheid bij me gekomen en heeft me rust en vreugde gebracht.

— Ik ben u erg dankbaar, juffrouw, zei Groesjenjka op zangerige toon, dat u niet afkerig van mijn gezelschap is.

— U moogt zulke woorden niet gebruiken, gij, die mij zo bekoord heeft. Ik een afkeer hebben van u? Zie hier... En zij kuste haar nogmaals op de mond.

— U is zo lief voor mij en ik ben Uw liefkozingen misschien in het geheel niet waard.

— Luister naar haar, Alexej Fjodorowitsj, zij zegt, dat zij mijn liefkozingen niet waard is, zei Katherina Iwanowna opgewonden, U moet weten, dat zij een rijke verbeelding heeft en zij heeft een goed, maar een heel trots hart. Ze is altijd zo hoogmoedig geweest, maar ook altijd ongelukkig. Ze heeft zich gegeven aan een onwaardige. Vijf jaar geleden heeft ze een officier ontmoet, die ze zeer heeft liefgehad, die haar bedrogen heeft en een andere getrouwd. Hij heeft haar juist geschreven, dat hij weduwnaar is geworden en weer bij haar komt. U moet weten, dat zij tot nu toe alleen van hem houdt en haar leven lang zal houden. Nu komt hij en ze zal weer gelukkig zijn. Het zal een schadeloosstelling voor die vijf ongelukkige jaren zijn. Wie heeft het recht, haar haar levenswijze te verwijten en wat kan men haar verwijten? Alleen de oude koopman, maar die was meer een vader voor haar. Stel u voor, zij was geheel eenzaam, ze wilde zich verdrinken en de oude man heeft haar gered.

— Wat, verdedigt u mij, lieve juffrouw, is u niet wat overijld?

— Ik u verdedigen, hoe zou ik dat durven? Groesjenjka, engel, geef me uw hand. Kijk eens, Aljosja, wat een schattig handje! Het heeft me geluk gebracht en daarom kus ik het.

Ze deed het werkelijk, ze kuste Groesjenjka's hand drie keer.

Misschien is ze een beetje al te opgetogen, dacht Aljosja. Ze heeft een slecht voorgevoel gehad.

— Och, lieve juffrouw, u doet mij blozen, U kust mijn hand in tegenwoordigheid van Alexej Fjodorowitsj, ik begin mij te schamen.

— Dat bedoelde ik helemaal niet, zei Katherina Iwanowna verbaasd. U heeft me niet goed begrepen.

— Maar u, lieve juffrouw, begrijpt mij niet. Ik ben veel erger dan u denkt. Ik heb die arme Dmitri alleen verleid, om hem te kunnen plagen.

— Maar u wilt hem nu ook redden, dat heeft u mij beloofd. U zou hem vertellen, dat u van iemand anders houdt en met deze gaat trouwen.

— Welnee, dat heb ik nooit beloofd. U heeft gezegd, dat ik dat doen moet, maar ik heb er niets op geantwoord.

— Dus heb ik u verkeerd begrepen? vroeg Katherina Iwanowna zacht en verbleekte.

— Welnee, juffrouw, viel Groesjenjka haar met dezelfde vrolijke, onschuldige uitdrukking in de rede, ik heb u nooit iets beloofd. Nu ziet u hoe naar en koppig ik ben. Ik doe altijd waar ik zin in heb. Het kan wel zijn, dat ik u iets beloofd heb, maar ik kan daarom toch wel onmiddellijk weer van mening veranderen. Stel u voor, dat ik weer verliefd op hem word. Ik ben toch al een heel uur in mijn leven op hem verliefd geweest. Misschien ga ik wel naar hem toe om hem te zeggen, voorgoed bij me te komen... ziet u nu, hoe onevenwichtig ik ben?

— Maar u heeft toch een half uur geleden heel anders gesproken!

— Ja, dat is wel waar, maar ik heb medelijden met hem gekregen, hij heeft toch al zoveel van mij te lijden gehad...

— Zoiets heb ik niet verwacht.

— En nu ziet u het verschil tussen ons, lieve juffrouw...nu zult u mij misschien om mijn karakter niet willen terugzien. Geef mij Uw hand, mijn lieve engel, vroeg zij teder en nam de hand van Katherina Iwanowna. Drie keer heeft u mijn hand gekust, om quitte met u te zijn, moet ik dat de uwe driehonderd keer doen. Zullen wij niet liever aan God overlaten, wat tussen ons gebeuren zal?... zonder beloften, alleen zoals God het wil. Wat heeft u een mooi handje; hoe mooi is u zelf!

Katherina Iwanowna trok haar hand niet terug, zij keek Groesjenjka in de ogen en dacht bij zichzelf: Neen, dat kan toch niet, daarvoor is zij te naïef. Groesjenjka bracht Katherina Iwanowna's hand dicht bij haar lippen en zei zoetsappig:

— En nu, lieve juffrouw, wat zullen we doen, als ik uw hand in het geheel niet kus?

Ze brak in een giftige, duivelse lach uit.

— Zoals u wilt... wat bezielt u.. zei Katherina Iwanowna plotseling verschrikt.

— Ik wil alleen, dat u niet vergeet, dat u mijn hand heeft gekust maar ik de uwe niet.

Groesjenjka keek Katherina Iwanowna doordringend aan. Er was in haar ogen iets onverzettelijk kouds.

— Hoe brutaal! zei Katherina Iwanowna en sprong op.

Groesjenjka verrees langzaam.

— Wat zal het verrukkelijk zijn, Dmitri te vertellen, hoe u mijn hand heeft gekust maar ik de Uwe niet! Wat zal hij lachen!

— Straatmeid, maak dat je wegkomt!

— Hoe schandelijk uit de mond van een zo welopgevoede dame zulke

woorden te horen.

— Er uit jij, die je aan iedereen verkoopt! gilde Katherina Iwanowna.

— Nu, dan verschillen wij niet veel van elkaar, herinner u maar, hoe u in het donker naar Dmitri bent toegegaan om Uw schoonheid te verkopen.

Katherina Iwanowna gilde het uit, wierp zich op haar, maar Aljosja hield haar met al zijn kracht tegen.

— Spreek alsjeblieft niet meer, antwoord niet, ze gaat toch onmiddellijk weg.

Op het geschreeuw van Katherina Iwanowna snelden haar beide tantes en de dienstbode de kamer binnen.

— Natuurlijk ga ik weg,. zei Groesjenjka en nam haar mantille van de sofa. Aljosja, wilt u mij begeleiden?

— Ga gauw weg, smeekte Aljosja haar.

— Och, schat, Aljosja, kom toch mee, ik zal je onderweg iets heel aardigs vertellen. Ik heb de hele scène toch alleen voor jou vertoond, Aljosja, kom mee, je zult er geen berouw van hebben.

Aljosja wendde zich van haar af en wrong zijn handen in wanhoop.

Groesjenjka ging lachend het huis uit, Katherina Iwanowna kreeg een zenuwtoeval. Allen verdrongen zich om haar heen.

— Ik heb je gewaarschuwd, riep de oudste tante uit, maar je wilde niet naar me luisteren. Hoe kun je ertoe komen, een dergelijk soort vrouw te ontvangen? En ik heb gehoord, dat zij de laagste van de laagste is... je bent te vrij in je optreden.

— Ze is een tijger, gilde Katherina Iwanowna. Waarom heeft u me tegengehouden, Alexej Fjodorowitsj, ik had haar in haar gezicht willen slaan!

Ze kon en wilde zich niet inhouden voor Aljosja.

— Ze moest door een beul op het schavot afgeranseld worden...

Aljosja ging naar de deur.

— Mijn God, riep Katherina Iwanowna uit, hoe heeft hij zoiets oneervols, zoiets onmenselijks kunnen doen, tegen zo iemand te gaan vertellen van die ongelukkige, vervloekte dag? Nu durft zij beweren, dat ik naar hem toe ben gegaan, om mij te verkopen! Uw broer is een schoft...

Aljosja wilde iets zeggen, maar hij kon geen woorden vinden. Zijn hart kromp ineen van pijn.

— Ga liever ook heen, Alexej Fjodorowitsj, ik schaam me dood voor u! Maar kom, ik smeek u, morgen terug. Veroordeel mij niet, vergeef me, ik weet wat er met me gebeuren zal.

Aljosja verliet wankelend het huis. Hij was gaarne, evenals zij, in tranen uitgebarsten. Nauwelijks had hij enkele stappen gedaan toen plotseling een dienstmeisje hem staande hield.

— De juffrouw heeft vergeten, u het briefje van juffrouw Chochlakowa te geven. Het is vanmiddag bij ons bezorgd.

Aljosja nam werktuigelijk de kleine, roze enveloppe aan en stak haar, bijna zonder te weten wat hij deed, in zijn zak.

XI

NOG EEN BEDORVEN REPUTATIE

De afstand van de stad naar het klooster bedroeg niet meer dan een werst. Aljosja liep haastig in het donker door de lege straten. Halverwege zag hij plotseling naast een boom een gedaante. Deze sprong op en riep hem met doordringende stem toe:

— Je geld of je leven!

— Hè, Dmitri, wat heb je me laten schrikken.

— Haha, lachte Dmitri, verwachtte je me niet? Ik vroeg mij af, waar ik op je wachten zou. Bij haar huis, waar drie straten heenvoeren, had ik je kunnen missen. Ten slotte heb ik bedacht, dat het beter was, je hierop te wachten, omdat dit de enige weg naar het klooster is. Vertel me de volle waarheid, je kunt me verpletteren, zoals je een kakkerlak met je hak verplettert... maar wat heb je?

— Niets, de hele dag was ontzettend.

Aljosja had al lang een prop in zijn keel en barstte eindelijk in tranen uit.

— Eerst heb je Vaders bloed vergoten... je hebt hem bijna vermoord... daarna heb je hem vervloekt... en nu... sta je hier grappen te maken en zegt „je geld of je leven".

— O ja, hm, vindt je dat onfatsoenlijk? 't Past mij zeker niet.

— Nee, ik heb 't zo maar gezegd.

— Luister, kijk eens wat een sombere nacht het is... wolken en wind... ik stond hier onder de boom op je te wachten, niet zeker, of je voorbij zou komen... weet je wat voor gedachten bij me opkwamen?... Waarom zal je langer wachten? ... hier staat een boom, je hebt je zakdoek en je hemd... je kunt ze in elkaar draaien, ook je bretels gebruiken en dan is 't met je gedaan... en plotseling hoor ik jou aankomen... op eens kreeg ik andere gedachten. Er is toch iemand in de wereld van wie je houdt... 't is werkelijk waar, broertje lief ... ik houd meer van jou dan van iemand anders in de wereld... ik kreeg een opwelling je te omhelzen... en toen kwam het kinderlijke idee, laat ik hem eens schrik aanjagen. Daarom heb ik als een idioot tegen je gezegd: „je geld of je leven". Je moet 't me vergeven. Maar dat is onzin, vertel nu gauw, wat zij gezegd heeft. Je moet me niet sparen, vertel alles. Is zij woedend geworden?

— Nee, dat niet. Heel iets anders. Ik heb ze beiden tegelijk aangetroffen.

— Wat zeg je, wie bedoel je?

— Ik heb Groesjenjka bij Katherina Iwanowna ontmoet.

Dmitri verstarde.

— 't Is onmogelijk, je raaskalt! Groesjenjka bij haar?

Aljosja vertelde alles, wat gebeurd was van het ogenblik af, dat hij binnengekomen was bij Katherina Iwanowna. Hij sprak ongeveer tien minuten, ik kan niet zeggen, dat zijn verhaal samenhangend was, maar hij gaf de hoofdzaak en zijn eigen gevoelens voortreffelijk weer. Dmitri luisterde zwijgend en bleef Aljosja met een angstaanjagende onbeweeglijkheid aanstaren. Hoe verder het verhaal ging, hoe somberder zijn gezicht werd. Hij fronste zijn wenkbrauwen en klemde zijn tanden op elkaar... daardoor maakte het een des te verrassender indruk dat hij plotseling zo geweldig en ongekunsteld begon te lachen, dat hij lange tijd geen woord kon zeggen.

— O, heeft zij haar hand niet gekust! Weggelopen zonder het te doen! riep hij verrukt uit. En de andere heeft gezegd, dat zij een tijger is. Ja, daar heeft zij wel gelijk in. Op het schavot zou ze gebracht moeten worden, zeker, ik ben het roerend met haar eens. Maar eerst, eerst moeten we allemaal weer kalm worden, ik begrijp haar goed, zij is koninklijk brutaal, maar hoe gemeen, hoe duivels gemeen. Een tweede exemplaar als zij bestaat niet op de wereld. Ik ben dodelijk van haar... is ze naar haar huis gegaan? ... goed, dan ga ik ook. Aljosja, je moet het me niet kwalijk nemen, maar ik ben het toch met je eens, dat zij verdient gewurgd te worden.

— En wat moet er van Katherina Iwanowna worden? riep Aljosja treurig uit.

— O, haar doorzie ik ook en nu, na je verhaal, nog beter. Zo'n stap te doen! Diezelfde Katja, dat onschuldige meisje, dat, om haar vader te redden, 's nachts bij een onbekende officier komt... wat moet die beledigd zijn!... Maar je moet niet vergeten, dat zij ook veel aandurft... Je zegt, dat haar tante haar gewaarschuwd had, het niet te doen maar dat Katja er niet naar geluisterd heeft. Die trotse, die denkt dat zij alles kan doen wat zij wil, dat zij Groesjenjka eronder kan krijgen, dat is haar overmoed. Ze heeft het werkelijk in volle oprechtheid gedaan, ze was overtuigd van haar macht en toen zij de hand van Groesjenjka kuste, was dat geen aanstellerij. Ze was op dat ogenblik Groesjenjka werkelijk genegen, dat wil zeggen, niet Groesjenjka persoonlijk, maar de fantasie en de dromen, die zij om Groesjenjka gevormd had. Maar, beste jongen, beste Aljosja, hoe ben je aan die twee ontkomen? Je bent weggelopen met je monnikspij in je handen, zoals een vrouw met de sleep van haar japon? Hahaha!

— Dmitri, ik geloof, dat je je in het geheel geen rekenschap geeft, hoe je Katherina Iwanowna beledigd hebt, door dat geval aan Groesjenjka te vertellen. Wat kan voor Katherina Iwanowna beledigender zijn dan van die andere te horen, dat zij naar een jonge man is gegaan om haar schoonheid te verkopen.

— O, ja, zei Dmitri, nu pas dacht hij aan deze zijde van de kwestie.

— Ze heeft gezegd: „Uw broer is een schoft".

— Ja, dat weet ik zelf ook wel. Wanneer heb ik het haar toch verteld, wanneer was het ook weer? O ja, nu herinner ik het me. Het was in Mokroje, toen ik stomdronken was, de zigeuners zongen... toen huilde ik en Groesjenjka heeft 't begrepen... ze huilde zelf met me mee. Hoe kan dat toch, eerst huilen en nu haar een mes in het hart steken. Wat zijn vrouwen toch gemeen!

Hij zweeg een ogenblik, in gedachten verzonken.

— Ja, ik weet het, ik ben een schoft. 't Doet er niet toe, of ik toen gehuild heb of niet, een schoft ben ik toch. Je kunt haar zeggen, dat ik die benaming aanvaard, als het haar tot troost kan zijn. En nu is het uit, vaarwel, wij hebben niets meer te bespreken. Iets vrolijks vertellen we elkaar toch niet. Ga jij jouw weg, ik ga de mijne en ik wil je niet terugzien, misschien later... voor een laatste keer.

Hij drukte krachtig Aljosja's hand en, zonder zijn hoofd op te heffen, ging hij in de richting van de stad. Aljosja keek hem na en kon niet geloven, dat hij op deze wijze heengegaan was. Plotseling keerde Dmitri zich om en kwam weer naar Aljosja toe.

— Luister eens, Aljosja, ik moet je nog één ding zeggen, aan jou alleen. Kijk me recht in mijn ogen, hier, hier ligt de oorzaak van de laatste oneerlijkheid, die ik begaan zal.

Dmitri sloeg met zijn vuist op zijn borst, net alsof daar de oorzaak van zijn oneerlijkheid zat.

— Je kent mij, maar je weet niet, waartoe ik nog in staat ben. Al het vorige was niets in vergelijking met hetgeen nu gebeuren zal. Weet wel, dat ik genoeg kracht heb om me te weerhouden, maar dat ik het toch doe. De helft van mijn oneerlijkheid zou daarmee uitgewist kunnen worden, maar dat wil ik opzettelijk niet. Jij moet getuige zijn, dat ik het niet wil. Uitleg geef ik je niet, er zal een tijd komen, waarin je alles weten zult. En nu ga ik naar het smerige straatje, naar die duivelse vrouw. Vaarwel. Je hoeft niet voor mij te bidden, ik ben het niet waard en ik wil het niet. Ga nu heen! ...

Ditmaal ging hij voorgoed weg. Aljosja ging langzaam in de richting van het klooster. Hoe kan hij toch zeggen, dat ik hem nooit meer zien zal, dacht hij. Morgen zal ik al opzettelijk naar hem toegaan. Hoe kan hij zoiets zeggen?

Aljosja liep langs de schutting van het klooster, daarna door het bos en ging regelrecht naar de cellen van de monniken. De poort werd voor hem geopend, niettegenstaande op dit late uur niemand binnengelaten mocht worden. Zijn hart klopte sneller toen hij bij de cel van de starets kwam. „Waarom heeft hij mij het

wereldlijke leven ingezonden, waarom mag ik niet in het klooster blijven? Hier is het rustig, hier is alles heilig en in de wereld heerst diepe duisternis, waarin men zichzelf verliest en verdwaalt..."

In de cel bevonden zich de lekenbroeder Porfiry en Vader Paisiy. De laatste kwam ieder uur naar de gezondheidstoestand van Vader Zosima informeren. Met smart hoorde Aljosja, dat de patiënt voortdurend achteruitging. De gewone gesprekken met de broeders hadden die dag ook niet plaats kunnen vinden. Iedere avond na de dienst kwamen bijna alle monniken in de cel van de starets om hem mede te delen, wat in de loop van de dag gebeurd was. Tegen deze soort biecht waren de tegenstanders van de starets in verzet gekomen, zij noemden het een profanatie van de biecht, bijna heiligschennis. Ze beweerden ook, dat een dergelijke biecht geen goede resultaten opleverde en dat sommigen daardoor alleen in zonden vervielen. Velen van de broeders wilden in het geheel niet naar de starets gaan en zij deden het alleen, omdat niemand hun trots en opstandigheid zou kunnen verwijten. Men vertelde ook, dat sommige broeders afspraken te beweren, dat b.v. de ene een anderen had beledigd, hetgeen die andere dan moest bevestigen. Het was alleen om iets te hebben om op te biechten. Maar de oudere monniken vonden het nodig, dat de jongeren in de cel kwamen en wie zich hieraan niet onderwierp, werd in het klooster niet geduld.

— Hij is heel zwak, hij dommelt voortdurend, zei vader Paisiy fluisterend tot Aljosja. Het is moeilijk hem wakker te krijgen, maar dat is ook niet nodig. Morgenochtend wil hij nog eens de Heilige Sacramenten hebben. Hij heeft ook aan jou, Aljosja, gedacht en toen wij vertelden, dat je afwezig was, antwoordde hij: „Dat is goed, voor hij heenging, heb ik hem gezegend, zijn plaats is in de wereld, maar nog niet hier." Hij heeft met grote liefde over je gesproken, begrijp je, jongen, wat dat betekent? Maar hoe zullen wij te weten komen, hoe lang jij in de wereld blijven moet? Hij ziet blijkbaar iets bijzonders in je levensloop. Begrijp je, Alexej, als je in de wereld bent, moet je niet alles lichtzinnig opvatten. Jij hebt daar blijkbaar een ernstige taak te vervullen, maar je moet niet denken, dat in het leven alles alleen vrolijkheid is.

Vader Paisiy ging de deur uit. Aljosja twijfelde er niet aan, dat de starets sterven ging, maar hij hoopte vurig, dat hij nog een of twee dagen in leven zou blijven. Hij besloot niettegenstaande zijn beloften aan zijn vader, de Chochlakowa's, Dmitri en Katherina Iwanowna om hen te komen zien, de gehele volgende dag in het klooster door te brengen en bij de starets tot diens einde te blijven. Zijn hart was vol liefde voor de starets en hij verweet zich, dat hij hem voor allerlei wereldse zaken alleen had gelaten. Hij ging het kleine slaapvertrek van de starets binnen, viel voor het bed op de knieën en boog zijn hoofd tot de grond. De starets lag onbeweeglijk stil te slapen, zijn ademhaling was nauwelijks

hoorbaar. Zijn gelaat was zeer kalm. Aljosja verliet de kamer en bleef in het andere vertrek waar de starets bezoeken placht te ontvangen. Hij ontkleedde zich niet, hij trok alleen zijn schoenen uit en ging op de kleine smalle, harde leren divan liggen, waarop hij iedere nacht alleen zijn hoofdkussen neerlegde. De matras, die zijn vader hem gezegd had mee naar huis te brengen, gebruikte hij al lang niet meer. In plaats van een deken, gebruikte hij zijn pij, maar voor het inslapen knielde hij neer en bad lange tijd. In zijn gebed vroeg hij nooit iets van God, alleen een gevoel van extase kwam over hem. Ditmaal geschiedde dat ook. Toevallig toen hij zijn hand liet zakken, voelde hij iets in zijn zak. Het was de roze enveloppe, die het dienstmeisje hem had gegeven, op het ogenblik, dat hij het huis van Katherina Iwanowna verliet. Hij werd een ogenblik verward, maar zette toch zijn gebed voort. Na enige ogenblikken van twijfel echter haalde hij de enveloppe tevoorschijn en begon te lezen. Het was een brief van Lize, het zestienjarige dochtertje van mevrouw Chochlakowa, dat hem in de morgen in tegenwoordigheid van de starets zo had uitgelachen. Zij schreef:

Alexej Fjodorowitsj, ik schrijf u in het geheim. Moeder mag het ook niet weten. Ik weet hoe onbehoorlijk het is, maar ik kan niet verder leven, voor ik u verteld heb, wat in mijn gedachten en in mijn hart is opgekomen. Maar hoe zal ik me uitdrukken?

Lieve Aljosja, ik houd van U, al van mijn kinderjaren af. Al vroeger in Moskou hield ik van U. Ik wil voorgoed de Uwe worden, op voorwaarde, natuurlijk, dat U het klooster verlaat. Wat onze leeftijd betreft, zullen we wachten zolang als de wet het eist. In die tijd zal ik beslist gezond worden, ik zal weer kunnen lopen en dansen, dat is zeker. Zie hoe goed ik alles overdacht heb, maar één ding weet ik niet, wat voor mening U van me hebben zult bij het lezen van mijn brief. Ik weet, dat ik me onwellevend gedragen heb, mijn gelach kwam niet te pas en misschien bent U daar nog boos over. Maar ik wil U zeggen, dat ik op dit ogenblik even ernstig ben als iemand die bidt.

Nu is mijn geheim in Uw handen en als U morgen bij ons komt, weet ik niet, hoe ik U in de ogen kan zien. Ik weet, dat ik dom ben, en ik weet, dat ik in staat ben, weer in lachen uit te barsten en dan zult U natuurlijk niet meer aan de ernst van mijn brief geloven. En daarom vraag ik U, als U bij ons komt en nog een weinig medelijden met me hebt, kijk me niet aan. U begrijpt, dat ik het niet helpen kan, als ik die monnikspij zie. Ik word nu al koud van angst bij de gedachte aan Uw komst. Spreek maar liever met Moeder of kijk het raam uit... God, wat heb ik toch gedaan, het is een echte liefdesbrief geworden. Aljosja als

ik U hiermede gekwetst heb, wilt U het mij dan vergeven? Door deze brief is mijn hele reputatie naar de maan, maar mijn geheim is toch in Uw handen. Ik weet, dat ik vandaag schreien zal. Tot weerziens, tot het ontzettend weerzien. Lize.
P.S. Aljosja, maar denk erom, dat U beslist komen moet, Lize.

Aljosja las verwonderd het briefje tweemaal over en lachte zacht. Toen schrok hij, hij vond zijn lachen zondig, maar een ogenblik later keek hij weer naar het briefje en lachte precies even gelukkig als de eerste keer. Toen sloeg hij een kruis en ging op de divan liggen. Zijn ziel kwam weer tot rust.

— God helpe hen allen, bewaar hen voor onheil en wijs hun de goede weg. Gij zijt de liefde zelf, zend hun vreugde, mompelde Aljosja onder het inslapen.

---

[1] “Dit alles is onzin”

DEEL II

BOEK IV

GESCHEURDE ZIELEN

I

VADER FERAPONT

Aljosja ontwaakte nog vóór zonsopgang. De starets voelde zich heel zwak, maar wilde toch zijn bed verlaten en in een stoel gaan zitten. Hij was bij volle bewustzijn, zijn gezicht toonde vermoeidheid maar had een heldere, bijna opgeruimde uitdrukking.

— Misschien zal ik vandaag sterven en daarom wil ik onmiddellijk de Heilige Sacramenten ontvangen. Zijn biechtvader was Vader Paisiy. Bij de ceremonie kwamen al de jongere monniken uit de slaapzalen en de anderen uit de cellen en het vertrek werd langzamerhand vol. De starets wilde van allen afscheid nemen en omdat het vertrek klein was, moesten zij plaats maken voor elkaar. Aljosja stond vlak naast de starets, die na de plechtigheid weer op zijn stoel was gaan zitten. Zijn stem was zwak maar goed hoorbaar.

— Zoveel jaren heb ik met jullie gesproken, dat het mij deze laatste dag veel zwaarder zou vallen te zwijgen dan te spreken.

Aljosja onthield, wat de starets sprak, hoewel diens betoog niet geheel samenhangend was.

— Vaders, broeders, hebt elkander lief en hebt allen lief. Wij zijn niet beter dan de mensen, die in het werkelijke leven staan en dat wij ons hier opgesloten hebben, betekent niet, dat wij de wereld moeten vergeten en onszelf boven de anderen stellen. Hoe langer een monnik binnen deze muren blijft, hoe meer hij de anderen, buiten de muren moet liefhebben. Indien wij onze eigen zonden begrijpen, zullen we de zonden van de wereldlingen kunnen vergeven. Vergeet niet, dat ieder onzer met zijn eigen zonde is beladen en bovendien met die van de anderen. Dat is de taak van iedere monnik, bidden niet alleen voor zichzelf, maar voor de gehele wereld en eerst als hij dat inziet, wordt hij een ware monnik. Iedereen moet luisteren naar de gevoelens van zijn hart, onophoudelijk zichzelf rekenschap geven. Men moet niet bang zijn een zonde te begaan, maar men moet begrijpen, dat het zonde was. Men moet berouw hebben over zijn zonden, maar God geen overeenkomsten voorstellen en vooral moet men niet te hoogmoedig zijn. Beantwoordt nooit haat met haat, zelfs de atheïsten en materialisten moet men niet haten, onder hen zijn misschien ook goede mensen, die beter kunnen zijn dan wij. Op de volgende wijze moet men voor hen bidden: „God helpe hen, voor wie niemand bidt. God helpe wie zelf niet bidden kan". Men moet van ons

volk houden, niemand afstoten en nog minder beloning wensen voor gegeven raad. Verklaart het volk het Evangelie, zet uw hart niet op goud en zilver... gelooft en houdt het vaandel van het Geloof hoog..."

De starets sprak veel verwarder dan ik hier heb weergegeven. Aljosja heeft later zijn gehele rede opgeschreven. De oude monnik kon bij ogenblikken niet meer ademhalen, maar hij was in extase. Allen luisterden naar hem en sommigen konden niet geheel begrijpen wat hij met zijn laatste woorden bedoelde. Aljosja verliet een ogenblik het vertrek en was verbaasd over de stemming van de monniken, die buiten de cel stonden. Men kon op alle gezichten een zekere verwachting waarnemen, bij sommigen gespannen, bij anderen plechtig. Zij verwachtten een gebeurtenis, die zich onmiddellijk zou voordoen na het overlijden van de starets. Niet alleen de jongere, maar ook de indrukwekkende oudere monniken toonden hetzelfde gevoel. Vader Paisiy was er ook niet vrij van, hij had een strenge, plechtige uitdrukking.

Aljosja verliet het vertrek, omdat hij geroepen was door een monnik, die met Rakitin naar het klooster was gekomen en een brief van mevrouw Chochlakowa voor hem meebracht. Deze bevatte een zeer belangrijke mededeling. Tussen al de eenvoudige vrouwen, die de vorige keer bij de starets waren gekomen, bevond zich een oude onderofficiersweduwe Prochonowna. Zij vroeg verlof een dodenmis te laten lezen voor haar zoon, die al twee jaar ver weg was in Siberië en niets van zich had laten horen, zodat de oude moeder hem als overleden beschouwde. De starets had het haar verboden, haar de zondige gedachte vergeven en getroost met de mededeling, dat zij of spoedig bericht zou ontvangen, of dat hij spoedig weer thuis zou komen. „En wat gebeurde?" voegde mevrouw Chochlakowa er vol verrukking bij. „De voorspelling is letterlijk uitgekomen. Toen het oude vrouwtje thuiskwam, lag een brief van haar zoon op haar te wachten. En dat is niet alles. De jongen schrijft, dat hij op weg is naar huis en over drie weken zijn moeder hoopt te omhelzen." Mevrouw Chochlakowa vroeg Aljosja, dit wonder onmiddellijk aan de starets en alle monniken te vertellen. Haar brief was in haast geschreven en toonde een buitengewone opwinding. Maar Aljosja behoefde het bericht niet meer aan de monniken over te brengen. Rakitin die niet velen kon, na een ander dit nieuws te vertellen, ging vóór Aljosja naar Vader Paisiy en deelde hem mee, wat hij stiekem in het briefje gelezen had. Er bleef dus voor Aljosja niets over, dan Vader Paisiy het briefje als document te overhandigen. En deze ernstige en waardige man kon zijn innerlijke gevoelens niet verbergen.

— We zullen nog meer wonderen beleven.

Alle monniken om hem heen herhaalden:

— O ja, we zullen nog meer wonderen beleven.

Vader Paisiy vermaande hen, niet zo lichtvaardig over deze zaak te denken, en er niet te veel over te spreken. Hij zei:

— Er kan hier toeval in het spel zijn, we mogen er onze verwachting niet op gronden.

Hij geloofde zelf niet aan zijn woorden en de monniken, die om hem heen stonden, voelden dat. Na een uur was niet alleen het klooster, maar de gehele stad op de hoogte van het wonder. Het meest verbaasd van allen was de kleine monnik uit het verafgelegen Obdorsk, die de vorige dag naast mevrouw Chochlakowa had gestaan en, naar aanleiding van de profetie van de starets, had gewaagd te vragen:

— Hoe kunt u zoiets voorspellen?

De arme monnik wist nu niet, wat te denken. De vorige avond was hij op bezoek geweest bij een andere starets, Ferapont, en had daar een bijzonder sterke indruk ontvangen. Starets Ferapont was de oudste monnik van het hele klooster, hij was zeer zwijgzaam en leidde een bijzonder ascetisch leven. Hij was de grote tegenstander van Vader Zosima en vooral gekant tegen diens voorspellingen. Hij was een gevaarlijk tegenstander, omdat hij door zijn zwijgzame aard, bijna nooit met iemand over die kwestie van gedachten had gewisseld en toch iedereen in hem een gevaarlijk tegenstander van Zosima voelde. Wanneer iemand bij hem kwam, begon hij zich voor te doen als een krankzinnige en dat was hij misschien ook wel. Wellicht trok deze eigenschap de mensen aan. Hij ging nooit naar Vader Zosima. Hij bewoonde het klooster reeds lang, maar hield zich niet aan de regels, bad niet op de gestelde uren en kwam maandenlang niet uit zijn cel. In het begin van zijn kloosterbestaan bewoonde hij de cel van Vader Iona, die honderd vijf jaar geworden was en die iedereen voor heilig hield. Zijn cel geleek veel op een kleine kapel, met al de iconen met brandende olielampjes. Hij at alle drie dagen twee pond brood en dronk alleen water. Het brood werd hem gebracht door een oude lekenbroeder, die de functie van imker vervulde. Bezoekers zagen, hoe hij de gehele dag op zijn knieën en zonder van houding te veranderen in gebed verzonken bleef. Hij antwoordde bijna nooit, en deed hij het wel, dan waren zijn woorden zó onheus en verward, dat niemand er iets van begreep; uitleg gaf hij nooit. Er gingen geruchten, dat Vader Ferapont zo zwijgzaam was, omdat hij zich alleen onderhield met zielen van afgestorvenen.

De monnik van Obdorsk ging naar hem toe, zonder te weten of vader Ferapont tot hem als vreemdeling het woord zou richten, of dat hij zou blijven zwijgen. De monnik vertelde zelf, dat hij er met grote angst heenging. Het was tamelijk laat in de avond. Vader Ferapont zat naast de deur van zijn cel op een laag bankje. Boven zijn hoofd ruiste het gebladerte van een reusachtige eik. De avondkoelte was neergedaald. De monnik van Obdorsk viel op zijn knieën en

vroeg om de zegen van de starets.

— Onmiddellijk opstaan, wil je soms, dat ik ook voor jou zal neerknielen?

De monnik stond op.

— Kom naast me zitten. Van welk klooster ben je?

De arme monnik was verbaasd, dat Vader Ferapont er voor zijn leeftijd nog zo goed en krachtig uitzag. Zijn gestalte was als van een slanke, goedgevormde atleet. In zijn zwarte haar en baard waren slechts enkele zilveren draden te zien. Hij had grote, grijze, uitpuilende ogen, droeg een lange bruine pij met een touw in plaats van een gordel, hals en borst waren ontbloot; men vertelde, dat hij onder zijn kleren dertig pond zware kettingen droeg. Zijn blote voeten waren in oude, kapotte schoenen gestoken.

— Ik ben van het kleine klooster van Obdorsk, onze Igoemen is Vader Seliverst.

— Ik ken je Vader, ik heb in je klooster gewoond. Leeft hij nog?

De monnik werd verlegen en antwoordde niet.

— Domme mensen, hoe leven jullie, wat eten jullie in de vastendagen? Je weet, dat in ieder klooster de regels van het vasten moeten worden nageleefd en hoe hebben jullie je daaraan in jullie klooster gehouden? Jullie drinkt wijn.

— Maar dat is toch niets, vergeleken bij hetgeen hier gebeurt? Hier eten ze goed en met de Pasen nog beter. Maar in het algemeen wordt hier bijna geheelonthouding toegepast.

— En paddenstoelen? vroeg plotseling Vader Ferapont.

— Paddenstoelen... wat bedoelt u daarmee?

— Ik bedoel, dat je alleen van paddenstoelen leven kunt en toch eten ze hier alles.

— Ja, dat is waar, zuchtte de monnik.

— En de duivels, heb je die daar gezien? vroeg Vader Ferapont.

— Waar, bij wie?

— Ik ben verleden jaar bij de Igoemen geweest en sindsdien ga ik er niet meer heen. Ik heb een duivel op zijn borst onder zijn pij zien zitten, alleen de hoorns staken eruit; bij een andere monnik zat er een in zijn zak en keek me aan, hij was een beetje bang voor me; bij een derde zat er een in zijn vuile, vieze buik en bij sommigen hingen ze om hun hals en de idioten droegen de duivels en merkten er niets van.

— Kon u dat zien? vroeg de monnik.

— Ik zeg je toch, dat ik door alles en alles heen zie. Toen ik van de Vader Igoemen weg wilde gaan, heb ik een duivel gezien, die zich achter de deur voor mij verstopte, een grote, misschien anderhalve meter groot, misschien nog wel meer, met een lange, dikke staart. Deze stak in de deur en je had hem moeten

horen janken toen ik de deur sloot. Ik sloeg enige kruisen over hem en hij viel dood als een spin, waarop getrapt wordt. Hij ligt daar natuurlijk nog in die hoek, wat moet daar een stank zijn... maar ze zien niets en ze ruiken niets. Ik ga er al een heel jaar niet meer naar toe, ik vertel het alleen aan jou, omdat je vreemdeling bent.

— Verschrikkelijk is dat, verschrikkelijk! Heilige Vader, ik wilde u nog iets vragen. Er gaat een gerucht, tot in de verste streken, dat u in gemeenschap bent met de Heilige Geest.

Dat komt wel voor.

— Ja? Hoe ziet Hij eruit?

— Als een vogel.

— Als een duif?

— Dat is helemaal niet nodig, soms ook als een andere vogel. Als een zwaluw, als een leeuwerik, als een lijster en nog anders.

— Maar hoe kunt u weten, dat dat de Heilige Geest is?

— Hij spreekt.

— Spreekt Hij?

— Hoe?

— Als een mens.

— En wat zegt Hij?

— Vandaag heeft Hij me verteld, dat er een idioot bij me zou komen, om te vragen naar dingen, waarmee hij niets heeft te maken. Jij wilt te veel weten, monnik.

— Wat ontzettend, wat verschrikkelijk!

Men kon aan zijn ogen zien, dat hij Vader Ferapont niet onvoorwaardelijk geloofde.

— Zie je die boom? vroeg de starets na een ogenblik zwijgen.

— Ja, Vader.

— Jij ziet natuurlijk een gewone eik, maar ik zie er iets anders in.

— Wat dan? vroeg de monnik, trillend van nieuwsgierigheid.

— Ik zie het soms 's nachts. Zie je die twee grote takken? 's Nachts zie ik Christus, die naar mij zoekt en tracht, mij met zijn handen vast te grijpen. Dat is werkelijk verschrikkelijk!

— Hoe kan dat verschrikkelijk zijn, als het Christus zelf is?

— En als Hij je grijpt en je mee naar de Hemel neemt?

— Terwijl u nog levend bent?

— Heb je weleens ooit van Felias gehoord? Hij grijpt je en draagt je weg...

De monnik van Obdorsk ging na dit gesprek naar de cel, die hem in het klooster was aangewezen. Hij was beduusd door alles, wat hij gehoord had, maar

zijn hart trok hem toch meer naar Vader Ferapont dan naar Vader Zosima. De monnik volgde de regelen van het vasten en een man, die zo trouw vastte als Vader Ferapont, kon natuurlijk verschillende wonderen zien. Zijn woorden waren weliswaar heel dwaas, maar God weet, wat ze betekenden. De Vader was bovendien niet geheel goed wijs, zijn woorden moesten dus vermoedelijk op een andere manier begrepen worden. Aan de geschiedenis van de duivels in letterlijke en figuurlijke zin, wilde hij dolgraag geloven. Voor zijn komst in het klooster was hij enigszins gekant tegen de daar heersende zeden en al de startsi. Na één dag had hij al kunnen merken, dat vele monniken ook tegen de startsi waren. Hij was van nature een slimme, nieuwsgierige kerel, die overal zijn neus in stak. Het verhaal van de wonderen door Vader Zosima verricht, had hem geheel in de war gebracht.

Aljosja herinnerde zich, hoe hij ieder ogenblik en overal de kleine gestalte van de nieuwsgierige gast uit Obdorsk zag, maar hij lette niet op hem, omdat zijn gedachten elders waren. Starets Zosima voelde zich vermoeid en ging weer op zijn bed liggen. Hij herinnerde zich Aljosja en liet hem bij zich komen, hetgeen Aljosja ook onmiddellijk deed. Aan de zijde van Vader Zosima bevonden zich slechts Vader Paisiy, de bibliothecaris, Vader Iosef en de lekenbroeder Porfiry. De starets opende zijn vermoeide ogen, keek naar Aljosja en vroeg:

— Wacht je familie op je?

Aljosja antwoordde niet onmiddellijk.

— Heeft iemand je misschien nodig vandaag, heb je beloofd te komen?

— Jawel... aan mijn vader... aan mijn broers... aan anderen ook.

— Dan moet je gaan en wees niet bedroefd, ik sterf niet, voordat ik tot jou mijn laatste woorden heb gesproken... tot jou, jongen, omdat ik weet, dat je me zo liefhebt. En ga nu naar de mensen, aan wie je beloofd hebt te komen.

Aljosja gehoorzaamde, hoewel het hem zwaar viel heen te gaan. Maar de belofte van de starets om zijn laatste woorden tot hem te zullen richten, vervulde zijn ziel met vreugde. Hij haastte zich om zo gauw mogelijk alles in de stad af te doen en gauw terug te kunnen komen. Toen hij het slaapvertrek van de starets verliet, ging Vader Paisiy met hem mede en zei geheel onverwacht:

— Jongen, je moet nooit vergeten, dat de wereldse wetenschap ernaar streeft, ons geloof te vernietigen. Na het wrede onderzoek van de geleerden, is van ons heiligdom niets meer overgebleven. Maar ons geloof is toch negentien eeuwen oud en het leeft in de zielen van de enkelingen zowel als in de volksmassa. Ook in de zielen van de atheïsten is het gebleven. Zelfs al willen ze van Christus en het Christendom niets weten, dan blijft toch een sterk geloof in Gods macht in hen achter. Je moet altijd aan mijn woorden denken, jongen, omdat de starets je de wereld ingezonden heeft. Misschien zal je deze grote dag ook aan mijn

woorden denken. Je bent nog jong en de wereld is vol verleiding, zal je kracht genoeg hebben daar weerstand aan te bieden? Ga nu heen, jongen.

Vader Paisiy zegende hem.

Toen Aljosja het klooster verlaten had en de woorden van de monnik overdacht, begreep hij, in deze strenge figuur onverwacht een vriend gevonden te hebben, die van hem zou houden en hem in de wereld zou leiden. Misschien was dit de wil van Vader Zosima, in ieder geval gevoelde hij, dat hij van dat ogenblik af iemand had, die zijn ziel zou beschermen en hem altijd van raad zou dienen.

II

BIJ ZIJN VADER

Aljosja ging eerst naar zijn vader. Vlak bij het huis gekomen, bedacht hij zich, dat zijn vader hem verzocht had zijn komst voor Iwan te verbergen. Waarom? dacht hij plotseling, als vader mij een geheim wil vertellen, hoef ik mijn komst toch niet te verbergen. Waarschijnlijk wilde hij me gisteren in zijn opwinding iets zeggen en heeft hij er geen tijd voor gehad. En waarom mag Iwan niet weten, dat ik kom? Toch was hij erg blij toen Marfa de deur opendeed (Grigorij was ziek thuisgebleven) en vertelde, dat Iwan Fjodorowitsj reeds twee uur geleden de deur was uitgegaan.

En hoe gaat het met vader?

— Hij is opgestaan en drinkt koffie, zei Marfa droog. Aljosja ging binnen. Zijn vader zat alleen aan tafel, op pantoffels en met een oude overjas in plaats van een *chambercloak* aan en keek rekeningen na. Hij was geheel alleen thuis. Smerdjakow was uitgezonden om boodschappen te doen. Hij was vroeg opgestaan en deed moeite een opgewekt gezicht te trekken, maar zag er vermoeid en zwak uit. Om zijn voorhoofd, dat in de loop van de nacht met blauwe plekken was bedekt, was een rode doek gebonden. Zijn neus was erg gezwollen en vertoonde enige schrammen, wat aan zijn gezicht een uitdrukking van boosaardige opwinding gaf. Hij keek Aljosja vijandig aan.

— De koffie is al koud, zei hij hard. Ik bied je die niet aan en voor het eten hoef je ook niet te blijven, ik heb alleen vissoep. Waarom ben je eigenlijk gekomen?

— Om te vragen, hoe het met u gaat, zei Aljosja.

— Goed, bovendien heb ik je zelf laten komen. Onzin is dat alles. Je hebt je voor niets moeite gegeven. Trouwens, ik wist wel, dat je onmiddellijk zou komen aanzetten...

Hij sprak op een aller onaangenaamste toon. Intussen stond hij op, ging naar de spiegel (misschien voor de veertigste keer) bekeek zijn neus en probeerde de rode doek op zijn voorhoofd netjes te schikken.

— Een rode doek staat beter, met een witte ben je net een patiënt in een ziekenhuis, merkte hij op. Hoe gaat het daar bij jou, hoe is 't met je starets?

— Heel slecht, het kan zijn, dat hij vandaag nog sterft, antwoordde Aljosja, maar zijn vader luisterde niet, omdat hij zijn vraag alweer had vergeten. Iwan is

weggegaan, hij doet alle moeite Dmitri zijn verloofde af te kapen, daarom blijft hij hier hangen, zei hij woedend en keek met een vertrokken mond naar Aljosja.

— Heeft hij u dat zelf verteld? vroeg Aljosja.

— Natuurlijk, al drie weken geleden. Hij is toch om de een of andere reden hier gekomen, of denk je, dat het alleen is om mij te vermoorden?

— Welnee, vader, waarom spreekt u zo?

— Geld vraagt hij me niet, dat is waar, maar als hij het deed, zou hij geen bliksem van me krijgen. Waarde heer Alexej Fjodorowitsj, ik moet u mededelen, dat ik van plan ben, zo lang mogelijk te leven en dat ik daarom iedere cent zelf nodig zal hebben. En hoe ouder ik word, hoe meer ik nodig zal hebben.

Hij liep de kamer op en neer, van de ene hoek naar de andere, met zijn handen in de zakken van zijn vuile, wijde overjas.

— Nu ben ik pas vijftig, maar ik wil nog minstens twintig jaar een man blijven. Hoe ouder ik word, hoe moeilijker ik zonder geld vrouwen krijgen kan. En daarvoor spaar ik nu en alleen voor mezelf, niet voor jullie. Mijn waarde zoon Alexej Fjodorowitsj, u moet weten, dat ik mijn gehele leven in ontucht heb doorgebracht en daarmede tot het einde wil voortgaan. Laat iedereen me daarvoor maar uitschelden, het kan me niets schelen. Allen doen dat stiekem, maar ik doe het openlijk en daarom schelden zij op mij. En in jouw paradijs, Alexej Fjodorowitsj, wil ik niet terecht komen. Voor iemand met een beetje zelfrespect is het onfatsoenlijk om daarin te komen... zelfs al bestaat het. Wat mij betreft, is het afgelopen na de dood. Willen jullie het, dan kunnen jullie een herinnering aan mij behouden, willen jullie niet, dan hale jullie de Duivel, dat is mijn filosofie. Gisteren heeft Iwan goed gesproken, trouwens gisteren waren we allemaal een beetje dronken. Iwan is een opschepper en hij weet niets. Hij kijkt maar naar ons en zit te glimlachen en bereikt daarmee, dat iedereen hem voor zeergeleerd houdt.

Aljosja luisterde en antwoordde niet.

— Waarom spreekt hij niet met mij? Als hij het doet, is het louter aanstellerij. Die Iwan van jou is een schoft en ik trouw met Groesjenjka, zodra ik er zin in heb. Met geld is alles te bereiken en daarom is Iwan bang, kijkt mij op mijn vingers om mij te beletten te trouwen en zet Dmitri op om 't te doen. Hij wil Groesjenjka van mij afhalen, in de veronderstelling, dat hij mijn geld zal krijgen, wanneer ik niet met haar trouw. En trouwt Dmitri met Groesjenjka, dan heeft hij diens verloofde, een rijk meisje, voor zichzelf. Zie je, hoe goed hij alles berekend heeft? Een schoft is die Iwan van jou!

— U is opgewonden, vader, dat is natuurlijk nog van gisteren, u moet naar bed, zei Aljosja.

— Hoe gek, als jij zoiets tegen me zegt, word ik helemaal niet boos, maar als

Iwan het zeggen zou, zou ik woest worden. Alleen met jou voel ik mij bij ogenblikken goed, maar anders ben ik een nijdige kerel.

— Nee, nijdig is u niet, maar gebroken door het leven, zei Aljosja met een glimlach.

— Ik ben van plan, die moordenaar Mitja in de gevangenis te laten zetten... ik weet nog niet wat ik doen zal. Natuurlijk betekenen in de tegenwoordige moderne tijd vaders en moeders niets voor hun kinderen. Maar de wet, dat weet ik zeker, verbiedt in je vaders huis te komen, hem bij zijn haar te pakken, hem met je hakken op zijn smoel te trappen en in het ouderlijk huis en overal elders te vertellen, dat je van plan bent je vader te vermoorden. Ik heb getuigen. Als ik het wilde, zou ik hem vandaag nog in de gevangenis kunnen brengen.

— Maar u zult toch geen aanklacht tegen hem indienen? vroeg Aljosja.

— Iwan heeft het mij afgeraden. Ik spuug op de mening van Iwan, maar ik weet zelf iets... als ik Dmitri vandaag laat arresteren, dan gaat zij onmiddellijk naar hem toe, terwijl wanneer ze hoort, dat hij mij een oude, zwakke man bijna heeft doodgeslagen, zij een afkeer van hem krijgt en bij mij komt. Die karakters ken ik heel goed. Wil je een glaasje cognac? Neem wat koude koffie met cognac, dat is heel lekker.

— Nee, vader, dank u, maar als ik mag, neem ik dat broodje mee.

Aljosja stak het broodje in de zak van zijn pij.

— Cognac moet u niet meer drinken, dat is niet goed voor u.

— Kom, één glaasje.

Hij ging naar het kastje, schonk een glas vol, dronk het uit en stak de sleutel weer in zijn zak.

— Van één glaasje zal ik niet creperen.

— Hè prettig, vader, nu bent u veel vriendelijker geworden, zei Aljosja glimlachend.

— Van jou houd ik zonder cognac ook, maar tegen een schoft ben ik zelf een schoft. Waarom gaat Iwan niet naar Tsjermasjnja, waarom vraag ik je? Hij wil hier spionneren, hij wil weten, hoeveel geld ik aan Groesjenjka geef als ze bij me komt. Ze zijn allemaal schoften. Iwan wil ik als zoon niet meer erkennen, ik ken hem helemaal niet. Hij hoort niet bij ons, hij heeft onze ziel niet en hem iets nalaten?! dat nooit. Ik zal geen testament maken en op Dmitri zal ik trappen als op een kakkerlak, op die Dmitri van jou. Ik zeg expres „van jou", omdat ik weet, dat je van hem houdt. Maar jouw genegenheid voor Dmitri maakt mij niet benauwd, 't zou veel erger zijn als Iwan van hem hield. Goddank houdt Iwan van niemand, hij is niet van onze soort, hij is als een stofpluisje, dat hierheen is overgewaaid... gisteren, toen ik je zei te komen, had ik een idiote inval. Ik wou van je weten, of Dmitri, wanneer ik hem een of tweeduizend roebel gaf, niet een

jaar of vijf of liever nog, vijfendertig zou weggaan, maar zonder Groesjenjka, die moet hij voor mij laten.

— Ik zal het hem vragen, mompelde Aljosja... misschien als u hem drieduizend geeft...

— Houd je mond, ik verbied je hem iets te zeggen. Het was gisteren dom van me, om zoiets te denken. Hij krijgt geen cent, ik heb het geld zelf nodig. Wees voorzichtig en zeg niets, anders komt er nog een hele geschiedenis uit voort. Ga nu ook maar weg, je hebt hier niets meer te maken. En die verloofde van hem, die Katherina Iwanowna? Wil ze nog met hem trouwen of niet? Jij bent gisteren bij haar geweest, je moet het weten.

— Ze wil hem voor niets in de wereld verlaten.

— Daar heb je nu de tedere meisjes! Zij houden van dergelijke schoften en dronkenlappen! Niets zijn ze waard, die bleke, jonge meisjes! het zou heel wat anders zijn... als ik nu zijn leeftijd had, op mijn achtentwintigste jaar zag ik er veel knapper uit dan hij... dat vervloekte canaille...! En Groesjenjka krijgt hij niet!

De oude man was weer woedend.

— Ga nu maar weg, je hebt hier niets meer te maken.

Aljosja ging naar hem toe en wilde hem omhelzen.

— Wat heb je nu `t vroeg Fjodor Pawlowitsj verwonderd. We zullen elkaar nog weleens zien, of denk je van niet?

— Nee, vader, 't was maar een opwelling.

— Goed, goed, kom gauw terug, hoor! Kom morgenochtend terug!

Zodra Aljosja de deur uit was, ging zijn vader weer naar het kastje en nam nog een glas cognac.

— En nu is het afgelopen, zei hij.

Hij sloot het kastje, stak de sleutel weer in zijn zak, ging naar zijn slaapkamer, legde zich uitgeput op zijn bed en sliep onmiddellijk in.

III

SCHOOLJONGENS

„Goddank, dat vader me niet gevraagd heeft, naar Groesjenjka te gaan, dacht Aljosja, terwijl hij de weg naar de Chochlakowa's insloeg, „anders had ik hem alles van gisteren moeten vertellen." Hij voelde, dat de strijdende partijen in de loop van de nacht nieuwe krachten hadden verzameld. Zijn vader was geprikkeld en boos, hij had 's nachts iets uitgebroed en hield zich daaraan vast. En hoe kon het met Dmitri gesteld zijn? Die had natuurlijk ook iets bedacht en was ook geprikkeld en boos... Ik moet hem vandaag beslist vinden en spreken.

Maar Aljosja had niet de gelegenheid lang na te denken. Er overkwam hem iets van geringe betekenis, dat niettemin een sterke indruk op hem maakte. Na een plein overgestoken en de Michailowskajastraat ingeslagen te zijn, die evenwijdig aan de Grote Straat loopt, zag hij bij de brug een troepje schoolkinderen van negen tot twaalf jaar. Zij gingen naar huis. Sommigen met de boekentas op de rug, anderen met leren tassen, die zij aan een riem over de schouder droegen. Enigen hunner droegen eenvoudige kleren, anderen overjassen en kaplaarzen dat waren de kinderen uit gezeten gezinnen. De gehele troep stond opgewonden over iets te praten. Aljosja bleef nooit onverschillig bij het zien van kinderen en in het bijzonder van aardige kleuters van tien tot elf jaar. Hoezeer ook in zorgen verdiept, kon hij de verleiding een praatje te maken, niet weerstaan. Hij keek naar hun blozende gezichten en zag tot zijn verbazing, dat alle jongens een steen in de hand hielden. Achter de droge sloot, waarover de brug lag, stond tegen de schutting een andere scholier, die eveneens een tas over zijn schouder had. Het was een bleke, ziekelijke jongen met grote, zwarte, schitterende ogen. Hij keek naar de zes anderen, met wie hij klaarblijkelijk op dezelfde school ging, maar met wie hij ruzie scheen te hebben. Aljosja wendde zich tot een blonde jongen in een zwart jasje en zei:

— Toen ik school ging, droeg ik mijn tas altijd links, want dan kon ik met mijn rechterhand er gemakkelijk alles uithalen, wat ik nodig had. Maar jij draagt hem rechts, dat moet erg ongemakkelijk zijn.

Aljosja voelde instinctief, dat men met kinderen ernstig en zakelijk moet praten, over dingen van school.

— Maar hij is links, antwoordde een andere jongen.

De rest van het troepje staarde Aljosja met grote ogen aan.

— Hij gooit ook met zijn linkerhand, vertelde een derde jongen.

Op hetzelfde ogenblik raakte een steen, gegooid door de jongen aan de overkant van de droge sloot zijn linkse kameraad op zijn schouder.

— En nu jij, Smoerow, riepen alle anderen tegelijk. Smoerow aarzelde niet en gooide een steen, die echter zijn tegenstander miste. De volgende steen trof Aljosja. De jongen aan de overkant had zijn zakken vol stenen, men zag ze uitpuilen.

— Heeft hij u geraakt? Dan heeft hij het expres gedaan. U heet toch Karamazow? riepen ze door elkaar.

— Nu, jongens, allemaal tegelijk.

Zes stenen vlogen naar de overkant, een trof de jongen aan zijn hoofd, hij viel neer, maar stond weer op en begon terug te gooien. De stenen vlogen over en weer, want ook het zestal was goed van munitie voorzien.

— Jongens houdt op, zes tegen één, jullie gooit hem nog dood!

Aljosja ging tussen de strijdende partijen staan, om de jongen, die alleen stond, te beschermen. Drie of vier hielden met gooien op.

— Hij is begonnen, riep een jongen in een rode kiel. Hij heeft gisteren Krasotkin met zijn zakmes gestoken, zodat hij bloedde... Krasotkin heeft niet willen klikken, maar een pak slaag moet de kerel hebben...

— Maar waarom? Jullie plaagt hem toch zelf?

— Ha, daar bent u weer door een steen in uw rug geraakt! Hij kent u en hij mikt alleen op u, niet meer op ons.

— Allemaal tegelijk, Smoerow mik goed.

Er begon een nieuw bombardement en ditmaal zeer hevig. De jongen achter de sloot kreeg een steen tegen zijn borst. Hij begon te schreeuwen en te huilen en holde de Michailowskajastraat in. De bende lachte en riep:

— Ga je ervandoor, hennepschil, lafaard?

— U kent hem nog niet, Karamazow, 't is zo'n gemenerd, dat doodslaan het minste is, wat hij verdient, zei de oudste jongen, die met de zwarte, schitterende ogen.

— Waarom? vroeg Aljosja, is hij een klikspaan?

De jongens wisselden blikken van verstandhouding.

— Gaat u naar de Michailowskajastraat? vroeg de oudste jongen weer. U kunt hem nog inhalen... kijk maar, hij is blijven staan en wacht op u.

— Ja, ja, hij wacht op u, hij wacht op u, riepen alle andere jongens uit. Ga naar hem toe en vraag hem, of hij van hennepschil houdt; vergeet dat woord vooral niet.

De jongens barstten in lachen uit.

— Ga liever niet, hij zal u misschien kwaad doen, zei Smoerow

waarschuwend.

— Nee jongens, ik zal niet over de hennepschil met hem praten, omdat ik begrijp, dat dit een scheldwoord voor hem is, maar ik ga naar hem toe, om te vragen, waarom jullie hem zo haten.

— Ha, ha, ga maar naar hem toe, riepen al de scholieren lachend.

Aljosja ging over het bruggetje, regelrecht naar de jongen toe.

— Wees voorzichtig, hij is niet bang voor u, hij zal u met een zakmes steken, net als Krasotkin...

De jongen stond onbeweeglijk op Aljosja te wachten. Het was een zwak, bleek kind van een jaar of negen met grote, donkere ogen, die boos keken. Hij was gekleed in een te kleine, oude overjas, z'n handen staken ver uit zijn mouwen, zijn broek was versteld, met een grote lap, uit zijn kapotte schoenen stak een grote teen, die met inkt besmeerd was. Zijn beide zakken waren vol stenen. Aljosja bleef voor hem staan en keek hem aan. De jongen zag aan zijn ogen, dat hij niet van plan was hem te bestraffen en richtte het eerst het woord tot hem:

— Ik ben alleen en zij zijn met hun zessen... maar ik ben niet bang voor hen.

— Een steen heeft je pijn gedaan, merkte Aljosja op.

— En ik heb Smoerow tegen zijn kop gegooid.

— De jongens zeiden, dat je expres naar mij hebt gegooid, merkte Aljosja op.

De jongen keek hem somber aan.

— Ik ken jou niet, vervolgde Aljosja en weet jij, wie ik ben?

— Laat me met rust, antwoordde de jongen, nijdig, maar hij bleef staan, alsof hij wachtte op hetgeen volgen zou.

— Goed, ik zal weggaan, zei Aljosja, maar bedenk goed, dat ik hier niet gekomen ben, om je kwaad te doen. Ze hebben me gezegd, welk woord ik tegen je zeggen moet, maar ik wil je geen verdriet doen.

— Idiote monnik, riep de jongen, nog nijdiger, in de volle overtuiging, dat nu een gevecht tussen hem en Aljosja zou beginnen.

Maar Aljosja keek hem aan, draaide zich om en liep door.

Toen hij drie stappen had gedaan, trof de grootste steen, die de jongen in zijn zak had, zijn rug.

— O, ben je zo, dus de jongens hebben me de waarheid gezegd.

De jongen mikte een steen recht naar Aljosja's gezicht, deze week opzij en de steen vloog hem voorbij.

— Schaam je je niet? Ik heb je toch niets gedaan.

De jongen verwachtte een ogenblikkelijke aanval van Aljosja, maar toen hij zag, dat die niet kwam, werd hij zo woedend, dat hij zich op Aljosja wierp, hem vastgreep en hem in de middelvinger van zijn linkerhand beet. Aljosja gaf een

kreet van pijn... toen liet de jongen de vinger los en sprong terug naar zijn vorige plaats. De vinger begon te bloeden. Aljosja haalde een zakdoek tevoorschijn en wikkelde die om zijn vinger. De hele scène duurde op zijn minst een minuut. De jongen stond onbeweeglijk. Eindelijk keek Aljosja hem weer zachtmoedig aan.

— Nu goed, je hebt me pijn gedaan, dat weet je en nu moet je me zeggen, waarmede ik dat verdiend heb.

De jongen keek hem vol verbazing aan.

— Ik ken je helemaal niet, ik zie je voor het eerst van mijn leven, vervolgde Aljosja, het kan toch niet voor niets zijn, vertel nu eens, waarmee heb ik dat optreden van jou verdiend?

In plaats van te antwoorden begon het kind te huilen en liep hard weg. Aljosja liep de Michailowskajastraat door en kon hem in de verte zien weglopen en hem horen huilen. Hij besloot, zodra hij tijd had, de jongen op te zoeken om van dit raadsel een verklaring van hem te krijgen. Nu had hij geen tijd.

IV

BIJ DE CHOCHLAKOWA'S

Mevrouw Chochlakowa bewoonde een mooi, groot huis, ik zeg u, het mooiste van de hele stad. Ze woonde niet altijd in ons midden, meestal was zij te Moskou, waar zij ook een huis bezat, of op haar landgoed, dat dicht bij onze stad was gelegen. Dit laatste was het grootste en mooiste van de drie, die zij bezat. Toch ging zij er zeer zelden heen. Toen Aljosja had gebeld, deed zij hem zelf open. — Heeft u mijn brief gekregen, heeft u mijn brief gekregen over het nieuwe wonder? vroeg zij haastig en zenuwachtig. — Ja. En heeft u hem aan iedereen laten lezen? Hij heeft een zoon aan zijn moeder teruggegeven.

— Hij zal vandaag sterven, zei Aljosja.

— Ja, ik heb het gehoord, ik weet het en ik wil er met u over spreken, met u en met niemand anders. Hoe jammer, dat ik hem nog niet één keer kan zien. De hele straat is zó opgewonden, zij zitten allemaal op iets te wachten. Maar weet u, wie op het ogenblik bij mij is? Katherina Iwanowna.

— Dat komt goed uit, zei Aljosja, nu kan ik haar hij u zien, want ze heeft me gisteren gevraagd bij haar te komen.

— Ik weet er alles, alles van, ik heb alles gehoord over die ontzettende vrouw, die gisteren bij haar was. Het is tragisch en ik weet niet, wat ik in haar plaats zou doen, maar uw broer Dmitri Fjodorowitsj is me ook een type! O God, ik heb helemaal vergeten te zeggen, dat uw andere broer, Iwan, bij haar is en dat zij een zeer ernstig gesprek voeren. U moet weten, hoe vreselijk! Ze zijn bezig elkaar te martelen en ze genieten beiden van die marteling. Ik heb de hele tijd op u gewacht, ik kan niet tegen dergelijke dingen, ik zal u dadelijk alles vertellen, maar nu moet ik u eerst iets anders zeggen. Ik heb bijna vergeten te vragen, waarom heeft Lize een hysterischer aanval gekregen? Zodra zij wist, dat u het huis naderde, heeft zij een hysterische aanval gekregen.

— Moeder, ik geloof, dat u op het ogenblik een hysterische aanval hebt, hoorde men het zachte stemmetje van Lize zeggen.

Aljosja draaide zich om en merkte, dat de deur naar de belendende kamer op een kier stond. Hij kon Lize niet zien, maar hij stelde zich heel goed voor, hoe zij met alle kracht haar lachen bedwong.

— Het zou geen wonder zijn, als ik van jouw kuren een aanval kreeg, trouwens u moet weten, Alexej Fjodorowitsj, dat zij de hele nacht erg ziek is

geweest en erge koorts heeft gehad. Eindelijk is de ochtend aangebroken en tegelijk is dokter Herzenstube gekomen. Hij zegt, dat hij er niets van begrijpt en dat we moeten afwachten. Die Herzenstube is een merkwaardig man, hij zegt altijd, dat hij er niets van begrijpt. Toen u ons huis naderde, begon ze te gillen en liet onmiddellijk haar ziekenstoel in de kamer hiernaast brengen.

— Moeder, ik wist helemaal niet, dat hij hier naar toekwam en ik heb me helemaal niet voor hem hierheen laten brengen.

— Maar dat is toch niet waar, Lize, je hebt het dienstmeisje immers op de uitkijk gezet, om te zien, of hij aankwam.

— Foei, moeder, dat is helemaal niet geestig, als u een prettige indruk wilt maken, moet u geestig zijn. U kunt bijvoorbeeld de hooggeëerde Alexej Fjodorowitsj zeggen, dat hij een klein tekort aan verstand heeft. Dit heeft hij bewezen, door bij ons te komen, terwijl iedereen hem uitlachte.

— Lize, je bent veel te brutaal, ik zal eens streng tegen je moeten optreden. Wie lacht hem uit? Integendeel, Alexej Fjodorowitsj, ik ben erg blij, dat u gekomen is. O, Alexej Fjodorowitsj, ik ben zo ongelukkig, zo ongelukkig!

— Maar wat scheelt u toch, Moeder?

— Och, al je kuren, Lize, en je ongesteldheid en je koorts van vannacht... en die verschrikkelijke Herzenstube, die ontzettende Herzenstube... en ten slotte het wonder van de starets, dat heeft me toch zo opgewonden!... en nu die tragedie in de salon... ik kan er niet tegen, ik zeg u vooruit, dat ik er niet tegen kan. Misschien is het geen tragedie, alleen maar een komedie... U moet me zeggen, of starets Zosima nog tot morgen zal leven. O God, ik begrijp niet, wat ik op het ogenblik heb, ik moet telkens mijn ogen dicht doen, en ik begrijp, dat alles onzin, onzin is.

— Mag ik u om een schoon lapje vragen, Mevrouw, om mijn vinger te verbinden, hij doet zo'n pijn.

Aljosja trok zijn zakdoek van zijn vinger af, de doek was vol bloed. Toen mevrouw Chochlakowa dat zag, gaf zij een gil en sloot haar ogen.

— God, wat een wond, dat is verschrikkelijk.

Op dit ogenblik deed Lize de deur open en zei:

— Kom onmiddellijk bij me, zonder tegenspreken. Waarom heeft u zolang niets gezegd? Wat moet hij een bloed hebben verloren. Moeder, hoe is dat gekomen? Maar eerst moet er water gehaald worden. Houd uw hand in koud water, dan gaat de pijn over. Moeder, zeg toch, dat er gauw water wordt gebracht!

— Zal ik misschien Herzenstube laten komen?

— O, Moeder, ik zou het niet overleven. Als Herzenstube komt, zegt hij, dat hij er niets van begrijpt. Breng maar liever gauw water, ga het zelf maar halen, of

stuur het meisje, waar zit zij toch? Gauw, Moeder, anders besterf ik het!

— Maar 't is immers maar een kleinigheid, zei Aljosja, die zelf onder de indruk kwam van de schrik van de beide vrouwen.

Het meisje bracht een kom water, Aljosja hield er zijn hand in.

— Moeder, in Godsnaam, breng gauw verband en dat vocht, dat troebele vocht, ik weet niet hoe het heet, dat u in uw kastje heeft, rechts staat het in het kastje van uw slaapkamer, in zo'n grote fles en het verband ligt ernaast.

— Goed, Lize, ik zal onmiddellijk alles brengen, maar alsjeblieft, gil niet zo! Kijk maar hoe flink Alexej Fjodorowitsj is. Waar hebt u dat opgelopen? ik begrijp er niets van.

Mevrouw Chochlakowa ging de kamer uit... dat had Lize eindelijk bereikt...

— Eerst moet u zeggen, hoe u aan die wond is gekomen, en dan zal ik over andere dingen praten.

Aljosja voelde intuïtief, dat zij haar moeder opzettelijk had weggezonden om met hem te kunnen praten en dat ieder ogenblik kostbaar voor haar was. Hij vertelde haar kort en duidelijk, wat hem met de schooljongens overkomen was. Lize werd woedend.

— Schaamt u zich niet, in uw kleed zich met schooljongens af te geven? U bent zelf nog een kind, misschien de kleinste van alle kleine jongens. En toch moet u alles te weten komen over die ondeugende jongen, en het mij vertellen, daar moet iets achter zitten. En antwoord nu op een andere vraag, is u in staat nu ernstig met mij te praten, weliswaar over nietigheden, maar in volle ernst?

— Natuurlijk, ik voel geen pijn meer.

— Dat komt, omdat u uw hand in het water houdt. Er moet onmiddellijk ander, nog kouder water komen en ze liet het meisje, dat zich in de andere kamer bevond, ijs uit de kelder halen.

Alexej Fjodorowitsj, geef me onmiddellijk de brief terug, die ik u gisteren heb geschreven en gauw, want Moeder kan ieder ogenblik komen en ik wil niet...

— Ik heb de brief niet bij mij.

— Dat is niet waar, u heeft hem meegebracht, ik wist, dat u dat zou antwoorden. Ik heb zo'n berouw gehad, dat ik geschreven heb. Geef hem terug.

— Hij is in het klooster gebleven.

Schei toch uit, ik ben geen klein kind, ik maak mijn excuses over hetgeen ik heb gedaan, het was heel kinderachtig van me, maar als u de brief niet bij u hebt, moet u hem vandaag nog brengen.

— Dat is onmogelijk, ik verlaat beslist het klooster voor twee of drie dagen niet, omdat starets Zosima...

— Wat een onzin! Luister eens, heeft u erg om me gelachen?

— Geen ogenblik.

— Waarom niet?

— Omdat ik alles geloofde, wat u mij geschreven heeft.

— Maar het was toch beledigend.

— Welnee, toen ik uw briefje las, dacht ik, dat alles uit zou komen, zoals u schreef. Starets Zosima heeft me immers gezegd, dat ik na zijn dood het klooster moet verlaten. Dan zal ik mijn studie weer opvatten en na mijn eindexamen trouwen wij. Ik zal u zeer liefhebben. Ik heb nog geen tijd gehad erover te denken, maar een betere vrouw dan u vind ik niet en de starets zegt, dat ik trouwen moet.

— Maar ik ben toch gebrekkig, ik kan mijn stoel niet verlaten.

— Ik zal u zelf in uw stoel rijden, maar ik ben er zeker van dat u, als het zover is, gezond zult zijn.

— U bent niet goed wijs, van een grap zoiets ernstigs te maken... hè wat heerlijk, Moeder, dat u er bent. U komt voor het eerst op tijd. Hoe kunt u toch zo lang wegblijven, waarom? Er is ook al ijs.

— In Godsnaam, gil niet zo. Ik ben zo lang weggebleven, omdat je zelf het verband ergens hebt weggestopt. Ik heb zo lang moeten zoeken en ik denk, dat je het expres hebt gedaan.

— Ik expres? ik kan toch niet weten, dat hij met een doorgebeten vinger hier zou komen? Anders had ik het misschien wel gedaan, Moedertje, schat, u begint heel grappig te worden.

— Grappig of niet grappig, dat kan me niet schelen, maar wat voor gevoelens toon jij, lieve kind! Je verbergt zelfs niet, wat je voor Alexej Fjodorowitsj voelt. U moet goed begrijpen, dat niet haar gevoelens, noch Herzenstube, maar alles tegelijk mij zenuwachtig maakt en daar kan ik niet tegen.

— Nu, Moeder, laten we uitscheiden over Herzenstube, geef maar gauw het verband en de medicijn. Het is gewoon zinkwater, Alexej Fjodorowitsj, nu weet ik weer, hoe het heet. Stelt u voor, Moeder, hij is op straat met schooljongens aan het vechten gegaan en een van die akelige jongens heeft hem in zijn vinger gebeten. Bovendien wil hij nog trouwen ook. Mag hij dat, Moeder? Zo'n kleine jongen, hij is toch van alle kleintjes de kleinste, kunt u zich hem getrouwd voorstellen?

Lize lachte de hele tijd en keek ondeugend naar Aljosja.

— Daarvan kan geen sprake zijn, Lize, en het komt helemaal niet te pas, dat jij erover spreekt... en misschien was de jongen, die hem gebeten heeft, wel dol.

— Och, Moeder, bestaan er dolle jongens?

— Waarom niet, Lize, je vraagt dat op een toon, alsof ik van alle dommerds de domste ben. Die akelige jongen is natuurlijk gebeten door een dolle hond, nu is hij zelf dol geworden en zal op zijn beurt iedereen gaan bijten. Lize heeft dat

verband heel goed aangelegd, ik zou het zo niet kunnen. Heeft u nog pijn?

— Nee, heel weinig.

— En bent u niet bang voor water? vroeg Lize.

— Maar Lize, schei toch uit, ik heb zo maar in het vage van een dolle jongen gesproken en jij hebt het direct ernstig opgevat. Katherina Iwanowna weet, dat u hier bent en zij wacht op u.

— Och, Moeder, ga maar alleen naar haar toe, hij kan op het ogenblik niet, hij heeft nog te veel pijn.

— Integendeel, ik heb bijna geen pijn meer, ik kan best naar haar toegaan.

— Ach zo, dus u gaat weg. Hoe kunt u dat doen, dat begrijp ik niet...

— Waarom niet? Zodra ik klaar ben, kom ik onmiddellijk terug en dan kunnen we praten zoveel u wilt. Ik moet Katherina Iwanowna zien, omdat ik vandaag in ieder geval zo vroeg mogelijk in het klooster terug moet zijn...

— Moeder, u kunt hem gerust meenemen en Alexej Fjodorowitsj, u hoeft niet de moeite te nemen bij me terug te komen, u kunt regelrecht naar uw klooster gaan, daar is uw plaats. En ik wil slapen, ik heb de hele nacht niet geslapen.

— Ja, Lize, slapen zal heel goed voor je zijn.

— Ik weet niet, zei Aljosja, ik kan nog wel drie of vijf minuten blijven als u wilt.

— Haha, nog vijf minuten! zei Lize zenuwachtig lachend. Moeder, neem dit monster zo gauw mogelijk mee.

— Lize, je bent helemaal gek geworden, wat voor een manier van spreken! Laten we gaan, Alexej Fjodorowitsj, Lize heeft kuren vandaag en ik wil haar niet meer prikkelen. Gelukkig wil ze nu gaan slapen.

— Ach Moeder, wat praat u lief, daarvoor krijgt u een zoen. En jij een van mij. Ze ging met Aljosja de kamer uit. Hoor eens, Alexej Fjodorowitsj, zei ze op geheimzinnige toon, ik wil je niet beïnvloeden, maar je moet zelf goed opnemen, wat daar in de salon gebeurt. Het is een van de ontzettendste komedies, die ik in mijn leven gezien heb. Katherina Iwanowna houdt van Iwan en geeft zich alle mogelijke moeite om te geloven, dat zij van Dmitri houdt. Het is verschrikkelijk wat zij daar doen. Ik zal met u naar binnen gaan en als ze me niet wegsturen, blijf ik, want ik ben nieuwsgierig om te weten hoe dat afloopt!

V

VERSCHEURDE ZIELEN IN EEN SALON

In de salon was het gesprek bijna afgelopen, Katherina Iwanowna was erg opgewonden, maar ze hield zich flink. Op het ogenblik, dat Aljosja en mevrouw Chochlakowa binnenkwamen, stond Iwan op om weg te gaan. Iwan zag zó bleek, dat Aljosja ongerust werd. Een maand geleden reeds had hij van alle kanten gehoord, dat Iwan van Katherina Iwanowna hield en van plan was haar van Dmitri af te troggelen. Hij had dat tot het laatste ogenblik niet willen geloven, maar was er toch zeer ongerust over. Hij was op zijn broers gesteld en vreesde een dergelijk conflict tussen hen. En toch had Dmitri hem de vorige dag zelf gezegd, er blij om te zijn, dat Iwan Katherina Iwanowna het hof maakte, hetgeen hem, Dmitri, vrijheid van handelen liet. Waarvoor had hij die vrijheid nodig? Om met Groesjenjka te trouwen. Dat vond Aljosja verschrikkelijk. Tot de vorige avond had hij geloofd, dat Katherina Iwanowna van Dmitri hield, maar dat was slechts tot de vorige avond. Hij bevroedde, dat Katherina Iwanowna een man als Iwan niet kon liefhebben, maar Dmitri wel, hoezeer hijzelf, evenals de verhouding, abnormaal was. Onwillekeurig kwam de uitdrukking „Verscheurde zielen" in zijn gedachten op. Ja, dat is de juiste uitdrukking, Katherina Iwanowna heeft Iwan lief en God weet, met hoeveel hartenpijn houdt ze zichzelf voor, Dmitri lief te hebben. Maar wat moet Iwan dan doen?

Aljosja begreep, dat het in Katherina Iwanowna's aard lag, het laatste woord te hebben, maar dat zou alleen mogelijk zijn in geval van een huwelijk met Dmitri, nooit met Iwan. Een andere gedachte kwam in zijn hoofd op: „Ze houdt van geen van beiden." Aljosja verweet zich deze gedachte: „Hoe kan ik oordelen over liefde en vrouwen, wat begrijp ik daarvan? Gisteren zei Iwan: het ene ondier vreet het andere op. Dus in zijn ogen is Dmitri ook een ondier. Maar wanneer is die gedachte in hem opgekomen? Misschien van het ogenblik af, dat hij verliefd werd op Katherina Iwanowna. Was de haat tegen zijn broer niet uit jaloezie ontstaan? Dat zou een nieuwe oorzaak van haat in de familie zijn en die was er al genoeg. Wiens partij zou hij kiezen? Hij was op beiden evenzeer gesteld. Welke oplossing zou hij kunnen vinden. Hij kon uit deze verwarring geen uitweg vinden en toch lag het in zijn aard om zijn vrienden te helpen. Hoe was dit hier mogelijk, nu hij niet wist wat ieder van zijn broers behoefde? Hoe kon hij met zijn geringe middelen die verscheurde zielen genezen?" Hij begreep

er niets meer van.

Toen Katherina Iwanowna Aljosja zag, zei ze met vreugde tegen Iwan Fjodorowitsj, die op het punt stond om weg te gaan:

— Eén ogenblik! Blijft u nog één ogenblik. Ik wil de mening horen van de mens, die ik met hart en ziel vertrouw. Katherina Osipowna, gaat u ook niet weg, zei zij tegen mevrouw Chochlakowa. Ze ging naast Aljosja zitten en Chochlakowa met Iwan tegenover hen.

— Jullie, mijn vrienden, die hier bijeen zijt, zijn alles wat ik in de wereld heb, begon zij met een stem, waarin tranen waren. Het hart van Aljosja voelde zich ineens tot haar aangetrokken.

— U, Alexej Fjodorowitsj was gisteren getuige van dit... afschuwelijke en u hebt gezien, hoe ik mij gevoeld heb. Iwan Fjodorowitsj, u hebt het niet meegemaakt, maar hij heeft alles gezien. Ik weet niet welke indruk hij gisteren van mij gekregen heeft, ik weet alleen dit éne: als het vandaag weer zou gebeuren, zou ik precies zo handelen als gisteren, met dezelfde woorden, met dezelfde bewegingen. Van een van die bewegingen, Alexej Fjodorowitsj, hebt u mij nog teruggehouden... (zij bloosde en haar ogen begonnen te schitteren). Ik moet u zeggen, Alexej Fjodorowitsj, dat ik daar geen genoegen mee genomen heb, ik weet niet eens of ik nog wel van hem houd. Ik heb medelijden met hem gekregen, en dat is een slecht teken, voor de liefde. Als ik van hem zou houden, zou ik misschien geen medelijden met hem hebben, maar hem integendeel beginnen te haten...

Haar stem trilde en tranen blonken aan haar wimpers. Aljosja beefde innerlijk: „ja, dat meisje is oprecht en eerlijk", dacht hij „en... zij houdt niet meer van Dmitri."

— Ja, dat is zo, dat is zo, zei mevrouw Chochlakowa.

— Wacht u eventjes, lieve Katherina Osipowna, ik heb nog niets gezegd van het besluit, dat ik die nacht genomen heb. Ik voel, dat dit besluit ontzettend voor me zal zijn, maar ik zal het niet veranderen, voor niets en niemand in de wereld. Mijn lieve, goede Iwan Fjodorowitsj, die zo uitstekend de ziel van de mens kent, mijn enige vriend, mijn belangeloze raadgever heeft mijn besluit goedgekeurd.

— Ja, ik heb het inderdaad goedgekeurd, zei Iwan Fjodorowitsj op zachte, maar vastbesloten toon.

— Maar ik wil, dat Aljosja het ook zal weten, en hij mij ook zijn mening zal zeggen, of ik gelijk heb of niet. Ik voel intuïtief, mijn lieve Aljosja, mijn lieve broer, dat uw mening mij kracht zal geven; welke martelingen ik in de toekomst ook te verduren zal hebben, uw mening zal mij rust geven.

— Ik weet niet, waarover u spreekt, zei Aljosja blozend. Ik weet alleen, dat ik u liefheb en dat ik u op dit ogenblik meer geluk toewens, dan ik mezelf zou

wensen!... Maar ik begrijp toch niets van zulke kwesties, haastte hij zich eraan toe te voegen.

— In die dingen, Aljosja, is de hoofdzaak je eer en je plicht... En er is nog iets, wat veel hoger is... hoger dan de plicht. Ik heb een besluit genomen en ik zal het u in twee woorden vertellen: als hij toch dat ellendige schepsel trouwt, dat canaille, dat ik nooit en nimmer van mijn leven vergeven zal, dan zal ik hem toch nooit en nooit verlaten. Dat wil niet zeggen, dat ik hem overal vervolgen zal, dat ik voortdurend onder zijn ogen zal komen of hem martelen, o nee... Ik zal naar een andere stad gaan, maar ik zal me, mijn leven lang, op de hoogte houden van alles wat hij doet en waar hij is. Er zal een ogenblik komen, dat hij met haar ongelukkig zal worden en dat zal heel gauw gebeuren en dan zal hij bij mij terugkomen en dan zal hij in mij de trouwste vriendin en een zuster vinden... alleen een zuster, die van hem houdt en die in staat is, haar leven voor hem op te offeren. Dan eerst zal hij mij leren waarderen. Dan eerst zal hij beginnen mij te aanbidden. Voor zijn trouweloosheid is hij mij dat verschuldigd. En laat hij maar zien, dat ik hem levenslang trouw zal blijven, ik zal slechts een middel voor zijn geluk zijn, een instrument, een werktuig voor zijn welzijn. En zo lang ik leef, zal dat zo blijven. Dat is mijn besluit en Iwan Fjodorowitsj heeft het goedgekeurd.

Zij kon bijna geen adem meer halen. Zij had waarschijnlijk de hele tirade veel mooier, natuurlijker willen maken, maar omdat zij zo opgewonden was, kwam het er zo onsamenhangend uit. Zij voelde zelf, dat alles vals klonk en haar ogen fonkelden van woede op zichzelf. Aljosja merkte het onmiddellijk op en kreeg weer medelijden met haar en bovendien voegde Iwan er nog aan toe:

— Ik heb alleen mijn mening uitgesproken, zei hij, bij een ander zou het gekunsteld klinken, maar bij u niet. Een ander zou geen gelijk hebben in dit geval, maar u wel. Ik weet niet hoe ik het onder woorden brengen moet, maar ik zie, dat u eerlijk is en daarom hebt u gelijk.

— Maar dat is toch maar een opwelling van een ogenblik. Wat betekent in het leven één ogenblik. U spreekt alleen zo, omdat u gisteren beledigd is, zei plotseling mevrouw Chochlakowa, die zichzelf niet bewust was, dat zij een heel juist inzicht had. Iwan was woedend, dat zij hem in de rede viel.

— Ja, zei hij, bij ieder ander zou het een opwelling van één ogenblik zijn, een ogenblik, waarin men zich beledigd voelt, slechts één ogenblik. Maar bij Katherina Iwanowna zal dit ogenblik levenslang duren. Wat voor een ander van heel weinig betekenis zou zijn, zal voor u een zware plicht worden. Uw leven, Katherina Iwanowna, zal één opoffering worden en uit uw eigen lijden zult u levenskracht putten... Hij sprak dat in een soort drift uit, om zijn eigen gevoelens te verbergen en merkte zelf niet, hoe spottend het klonk.

— Ach God, het is toch alles niet dat, niet dat! riep mevrouw Chochlakawa

uit.

— Aljosja, Aljosja, zegt u me toch eens wat ik moet weten, wat u ervan dekt! riep plotseling Katherina Iwanowna en barstte in huilen uit.

— Nee, nee, het is niet erg, het is niet erg, ging ze huilend door. Dat zijn alleen maar zenuwen. Maar met zulke vrienden als jullie voel ik me sterk, omdat ik weet, dat jullie beiden mij nooit zult verlaten.

— Tot mijn spijt moet ik u zeggen, dat ik morgen voor lange tijd naar Moskou vertrek, dus van zelf moet ik u verlaten en voor heel lang.

— Morgen naar Moskou! — het gezicht van Katherina Iwanowna vertrok van ontzetting.

— Maar ... wat komt dat prachtig uit! riep zij plotseling met een geheel andere stem uit.

Ineens was zij veranderd, de tranen waren op slag verdwenen. Aljosja was over die verandering zo verbaasd, dat hij geen woord kon uitbrengen. In plaats van een treurig, beledigd kind, stond er een vrolijk, opgewonden meisje voor hem.

— U moet me niet verkeerd begrijpen, u zult dat ook niet doen, daarvoor bent u een te goede vriend van mij, ik heb alleen gezegd, dat het gelukkig is, dat u naar Moskou gaat, omdat u dan zelf aan mijn tante en aan Agasja zult kunnen vertellen, wat er met mij gebeurd is. Aan Agasja de volle waarheid, maar mijn tante moet u een beetje sparen. Ik weet, dat u dat goed zult kunnen doen. Ik was vandaag doodongelukkig, omdat ik niet wist, hoe ik het hun schrijven zou. Nu zal het veel gemakkelijker gaan, u zult hun zelf alles kunnen uitleggen. Ik ga onmiddellijk de brief schrijven, zei ze en deed een paar passen naar de deur.

— En de mening van Aljosja, die u zo beslist horen wil? vroeg mevrouw Chochlakowa; haar stem klonk ook boos en ongeduldig.

— Ik heb het niet vergeten, antwoordde Katherina Iwanowna. Waarom spreekt u zo vijandig tegen mij? vroeg ze verwijtend. Zijn mening heb ik wel nodig... niet alleen zijn mening, maar zijn beslissing. Wat hij ook zeggen zal, zal ik doen. Ik wacht op uw woord, Alexej Fjodorowitsj.

— Dat had ik nooit gedacht, ik kan het mij niet indenken! riep Aljosja bitter uit.

— Wat? Wat?

— Hij gaat naar Moskou en u zegt, dat u daar blij om is, dat is niet de waarheid; en toen begon u uit te leggen, waarom u blij is, dat is ook niet waar... Het is net als in een theater, een komediestuk... —

— Wat theater, komediestuk? Wat betekent dat? Katherina Iwanowna fronste de wenkbrauwen.

— Ja, u beweert dat het jammer is, dat hij weggaat en tegelijkertijd is u er blij

om. Waar is toch de waarheid? schreeuwde Aljosja buiten adem uit.

— Wat hebt u toch? Ik begrijp u niet.

— Ik weet het zelf niet. Maar ik ben begonnen en ik zal u alles zeggen. Ik weet, dat het niet goed is, maar ik zal het toch zeggen. Mijn broer Dmitri hebt u niet lief en u hebt hem nooit liefgehad. Dmitri zelf houdt ook niet van u. Het is misschien een gevoel van verering, maar geen liefde. Ik weet zelf niet, hoe ik het zeggen durf, maar toch zal ik het doen. Want men moet toch eindelijk de waarheid in de ogen zien en hier wil geen sterveling de waarheid erkennen.

— Wat voor waarheid? riep Katherina Iwanowna hysterisch uit.

— Deze waarheid... roep onmiddellijk Dmitri bij u, ik zal hem voor u zoeken. Die moet hier komen en uw hand in Iwans hand leggen. U martelt Iwan, omdat u van hem houdt en voor Dmitri voelt u geen liefde. U heeft zich maar ingepraat, dat u van hem houdt.

— U is krankzinnig, zei Katherina Iwanowna, bleek van woede, met vertrokken mond.

Iwan Fjodorowitsj barstte in lachen uit en stond van zijn plaats op, hij hield zijn hoed in de hand.

— Je hebt je vergist, lieve Aljosja, zei hij met een uitdrukking op zijn gezicht, die Aljosja daar nog nooit gezien had. Nooit heeft Katherina Iwanowna van mij gehouden, terwijl zij weet, dat ik haar liefheb van de eerste dag af, dat we elkaar ontmoetten. Ik heb er wel nooit met haar over gesproken, maar zij wist het toch. Haar vriend ben ik ook nooit geweest. Die trotse vrouw had mijn vriendschap niet nodig. Zij heeft mij alleen nodig gehad om zich op mij te wreken, onophoudelijk te wreken. Zij wreekte zich op mij voor al de beledigingen, die Dmitri, van hun eerste ontmoeting af, haar heeft aangedaan. En die eerste ontmoeting was louter belediging. Ik heb de hele tijd niets anders gedaan, dan luisteren naar haar verhalen over haar liefde voor hem. Ik ga nu weg, Katherina Iwanowna, maar ik moet u zeggen, dat u alleen van hem houdt en hoe meer hij u beledigt, hoe dieper uw liefde wordt. Als hij zich zou beteren, zou u hem onmiddellijk verlaten en uw liefde zou verdwijnen. Maar u heeft hem nodig: uit zijn ontrouw schept u kracht. Dat is uw trots. O, hoeveel vernederingen heeft uw trots u doen ondergaan... Ik ben te jong en houd te veel van u. Ik weet, dat ik het u niet had moeten zeggen. Het zou veel beter geweest zijn, als ik weggegaan was, zonder dat u er iets van geweten had. Het zou voor u minder krenkend zijn, maar ik ga ver weg en zal nooit meer terugkomen. Het is voorgoed. Ik wil niet naast een verscheurde ziel blijven voortleven... Ik heb u alles gezegd... Vaarwel, Katherina Iwanowna. U kunt niet boos op mij zijn, want ik zelf ben honderdmaal meer gestraft dan u, al was het alleen maar omdat ik u nooit meer zien zal. U hoeft mij uw hand niet te reiken. U heeft mij opzettelijk gekweld en dat kan ik u

op het ogenblik nog niet vergeven. Later misschien, maar nu kan ik uw hand niet aannemen. „Den Dank, Dame, begehr ich nicht"[1] voegde hij er met een vertrokken glimlach aan toe.

Aljosja was verbaasd, dat Iwan Schiller aanhaalde.

Iwan liep de deur uit, zonder van iemand afscheid te nemen.

— Iwan, kom terug, riep Aljosja wanhopig.

— Nee, nee, hij zal voor niets in de wereld terugkomen, ging hij door. En dat is mijn schuld, ik ben het begonnen. Iwan was onrechtvaardig en boos... Hij moet terugkomen.

Katherina Iwanowna stond op en ging de deur uit.

— Wat heb ik gedaan! Wat heb ik gedaan! zei Aljosja.

— Niets bijzonders heeft u gedaan. Alles wat u heeft gezegd, is uitstekend, fluisterde mevrouw Chochlakowa hem toe. Ik zal alle moeite doen, dat Iwan Fjodorowitsj niet zal weggaan.

Op dit ogenblik kwam Katherina Iwanowna terug. Zij hield twee biljetten van honderd roebel in de hand.

— Ik heb een groot verzoek aan u, Alexej Fjodorowitsj, begon zij op kalme, rustige toon, alsof er niets gebeurd was. Een week geleden heeft uw broer Dmitri iets heel akeligs gedaan. Iets, wat heel onrechtvaardig was. Hier ergens in de stad is een kroeg, die een heel slechte naam heeft; in die kroeg heeft Dmitri Fjodorowitsj een gepensioneerde officier, een kapitein van de staf ontmoet, die met uw vader zakendoet. Ik weet niet wat er gebeurd is, maar Dmitri Fjodorowitsj werd woedend op de kapitein, greep hem bij zijn baard en sleurde hem zo de straat op. En op straat, ging hij door, met de arme man aan zijn baard te trekken. Ze vertellen, dat het zoontje van de stafofficier, die nog op school is, erbij stond te huilen en Dmitri smeekte, zijn vader los te laten, en dat alle mensen, die erbij waren, stonden te lachen en niemand de arme man hielp. Ik kan er niet zonder verontwaardiging aan denken. Zoiets kan alleen maar Dmitri Fjodorowistj doen, met zijn drift en zijn hartstochten... Ik heb geïnformeerd, en ik weet, dat die arme man Snjegirjow heet. Ik weet niet, wat hij in de dienst gedaan heeft, maar hij is ontslagen. Hij heeft een grote familie, zieke kinderen en een krankzinnige vrouw. Zij leven in de grootste armoede. En nu wou ik u vragen, om mij een genoegen te doen, naar die man toe te gaan, en heel voorzichtig, zoals u alleen dat kunt, hem die tweehonderd roebel als hulp aan te bieden. Hij zal het waarschijnlijk wel aannemen... dat wil zeggen, u moet trachten hem te overreden om dat geld aan te nemen. Het is niet, omdat hij omgekocht moet worden, om geen aanklacht tegen Dmitri in te dienen... Hij moet het niet beschouwen als geld van Dmitri Fjodorowitsj, maar alleen van mij. Ik wou eerst zelf naar hem toe gaan, maar ik vind, dat u het veel beter zult

kunnen doen. Hij woont in de Ozernajastraat, in het huis van Chalmikowa... Alstublieft, Alexej Fjodorowitsj, doet u dat voor mij... En nu... ik ben zo moe... Tot ziens...

Zij keerde zich om en ging zo haastig weg, dat Aljosja haar geen woord kon antwoorden. En toch wilde hij haar iets zeggen, maar mevrouw Chochlakowa liep naar hem toe, pakte hem bij de hand en leidde hem naar de deur. In de vestibule bleef zij staan en zei tot hem:

— Wat is zij trots... Maar ook heel, heel lief en goed. Ik houd erg veel van haar en ik ben erg blij om alles wat hier gebeurd is. U weet het niet... maar wij hebben hier allen tezamen, ik en haar beide tantes en Lize ook een complot gesmeed. Wij wensen niets anders, dan dat zij Dmitri zal verlaten en Iwan trouwen. Misschien ga ik daarom nog steeds niet hier vandaan...

— Maar ze stond hier toch te huilen... Ze was beledigd, zei Aljosja.

— Geloof maar nooit een vrouw, die huilt.

— Moeder, bent u van plan hem tot in de grond te bederven? hoorde men vanachter de deur het fijne stemmetje van Lize.

— Het is mijn schuld, mijn schuld, herhaalde Aljosja wanhopig.

— Integendeel, u heeft gehandeld als een engel, ik ben bereid dat duizendmaal te herhalen. —

— Moeder, waarom is hij een engel?

— Ik weet niet waarom, maar toen ik die hele scène meemaakte, dacht ik dat ze van Iwan hield en heb ik die onzin gezegd... Wat zal er nu met hen gebeuren?

— Met wie, met wie zal wat gebeuren? vroeg Lize. Moeder u maakt me wanhopend, ik vraag u wat en u antwoordt niets.

Op dit ogenblik stormde een dienstmeisje de kamer binnen.

— Katherina Iwanowna heeft een zenuwtoeval gekregen. Zij gilt en lacht...

— Wat zeg je? Moeder, dan krijg ik er ook een.

— Ach, Lize, in Godsnaam, gil jij niet. Jij bent nog te jong om alles te weten, wat volwassen mensen bespreken. Ik ga naar haar toe, als ik terugkom zal ik je vertellen, wat je weten mag. Ach God, ach God... Het is een heel goed teken, dat zij een toeval heeft gekregen. In het algemeen vind ik het akelig al dat gegil en die toevallen van vrouwen. Dat Iwan zo weggelopen is, is haar eigen schuld. Maar hij zal toch niet op reis gaan. In Gods naam, Lize, schreeuw jij niet. Ach ja, jij doet het niet, ik doe het zelf. Vergeef het mij. Ik ga, ik ga... En u moet zo gauw mogelijk die boodschap voor haar doen. Lize, moet jij nog iets hebben? En houd Alexej Fjodorowitsj niet langer op, die zal hier weer terugkomen.

Eindelijk liep mevrouw Chochlakowa weg. Aljosja wilde, voor dat hij wegging, nog even naar Lize gaan.

—Voor niets in de wereld mag je hier komen. Spreek maar zo, door de deur.

Waarom heeft mijn moeder u in engelenvleugeltjes gestoken?

— Voor een ongelofelijke domheid, Lize. Tot ziens!...

— U mag niet zo weggaan...

— Lize, ik heb een ontzettend verdriet, ik kom gauw bij u terug, maar u moet weten, dat ik heel, heel verdrietig ben!

Meteen liep hij de kamer uit.

VI

VERSCHEURDE ZIELEN IN EEN BOERENHUT

Hij had inderdaad zo'n diep verdriet, als hij nog zelden gevoeld had. Hij had zich gemengd in andermans liefdesaangelegenheden en had natuurlijk allerlei onzin gezegd. „Wat weet ik ook eigenlijk van die dingen af," vroeg hij zichzelf voor de honderdste keer. „Als het nu maar alleen mijn schaamtegevoel raakte... dan zou het nog zo erg niet zijn... Maar ik voel dat ik de oorzaak van nieuwe onheilen ben... En de starets heeft mij nog wel gestuurd om vrede te stichten en hen bij elkaar te houden. Houdt je hen zo bij elkaar?" Toen viel hem weer te binnen, hoe hij Katherina en Iwan bij elkaar had willen brengen en hij schaamde zich diep over zijn onhandigheid. „Ik heb het wel eerlijk en goed gemeend, maar ik moet in het vervolg toch verstandiger zijn," besloot hij en glimlachte niet eens over zijn besluit.

Volgens de opdracht van Katherina Iwanowna moest hij naar de Ozernajastraat gaan; daar in de buurt, om de hoek, woonde eveneens Dmitri. Aljosja wilde naar hem toe gaan, alvorens hij naar de stafofficier ging, hoewel hij een voorgevoel had, dat hij Dmitri niet thuis zou treffen. Hij veronderstelde, dat Dmitri zich voor hem verbergen zou, maar het deed er niet toe, hij moest en zou hem vinden. De tijd verliep: geen ogenblik verliet hem de gedachte aan de starets, die elk ogenblik sterven kon.

En de boodschap van Katherina Iwanowna was ook iets wat zijn gedachten bezighield: toen zij vertelde van de kleine jongen, die naast zijn vader liep te huilen, was het door zijn hoofd gegaan, dat het dezelfde jongen moest zijn, die hem in zijn vinger gebeten had, toen hij hem vroeg wat hij hem gedaan had.

Aljosja kreeg vreselijke honger, hij haalde het broodje, dat hij van zijn vader meegenomen had, uit zijn zak en begon het op te eten; dat verkwikte hem een beetje.

Dmitri was niet thuis. De oude timmerman en zijn vrouw keken Aljosja onderzoekend aan. Die is al drie dagen weg. Misschien is hij de stad uit, antwoordde de oude man op alle vragen van Aljosja. Op zijn vraag of Dmitri niet bij Groesjenjka kon zijn of bij Foma, keken ze hem angstig aan. Aljosja begreep, dat deze houding door Dmitri voorgeschreven was. „Als ze zo zijn partij trekken, dan moeten ze wel van hem houden... Dat is een goed teken, dacht hij.

Eindelijk vond hij in de Ozernajastraat het huisje van Chalmikowa. Het was een oud vervallen huisje, met drie raampjes aan straat en een vuile binnenplaats, waar eenzaam een koe stond. Om de ingang te bereiken, moest men over de binnenplaats naar het gangetje; links van het gangetje woonde de oude huiseigenares met haar oude dochter, beiden waren doof. Hij vroeg de vrouwen enige malen, waar de woning van de stafofficier was, totdat eindelijk een van de beiden hem begreep en met haar vinger naar de deur aan de rechterkant van het gangetje wees. Aljosja wilde de deur reeds openen, toen de onnatuurlijke stilte, die er heerste, hem opviel en toch wist hij van Katherina Iwanowna, dat de gepensioneerde kapitein van de staf getrouwd was en een grote familie had: „slapen ze allen of hebben ze gehoord, dat ik aankom en houden ze zich stil?” Aljosja tikte op de deur, er kwam niet onmiddellijk antwoord, maar pas zowat tien seconden later.

— Wie is daar? vroeg iemand met een overdreven boze stem.

Aljosja opende de deur en deed een stap naar binnen. Hij kwam in een boerenhut, tamelijk groot, volgepropt met mensen en verschillend huishoudgerei. Links van de deur stond een grote Russische kachel. Van de kachel naar het raam was, dwars door de kamer, een touw gespannen, waarop allerlei vodden hingen. Langs de linker- en rechtermuren stonden bedden met gebreide spreien bedekt. Op het bed aan de linkerkant lagen vier katoenen kussens van verschillende grootte. Op het andere bed, dat rechts stond, lag één klein kussentje. Verder in de hoek was een ruimte afgeschoten door een gordijntje, dat uit een laken bestond, dat over een touw hing. Achter dit gordijn stond ook een bed, een gewone houten bank met een stoel ertegen. Een grote, gewone, vierkante boerentafel stond in het midden van de kamer. Alle drie vensters, verdeeld in vier groenachtige, vuile ruitjes, waren potdicht, zodat het in de kamer benauwd was en schemerdonker. Op de tafel stond een koekenpan met restjes van gebakken eieren, een stuk afgeknauwd brood daarnaast en een fles met een overblijfseltje „van het aardse genot". Naast het linkse bed zat een vrouw, in een katoenen japon, op een stoel. Zij had nog wel iets van een dame, maar ze was erg mager, en zag er ziekelijk uit. Haar blik was nieuwsgierig en overdreven trots. Ze zei geen woord en gedurende het gesprek van Aljosja met de heer des huizes, wendde zij slechts haar trotse ogen van de één naar de ander. Naast de dame, bij het linker raam, stond een jong meisje, lelijk van uiterlijk, met rossige haren, armelijk, maar knap gekleed. Minachtend keek zij Aljosja aan. Naast het rechtse bed zat ook nog een jong vrouwelijk wezen. Die zag er al heel zielig uit. Ze was een jaar of twintig, gebocheld en had blijkbaar verlamde benen. Haar krukken stonden in de hoek tussen de muur en het bed. Zij keek Aljosja vriendelijk aan met haar opvallend mooie, goedige ogen. Achter de tafel

zat een man van een jaar of vijfenveertig te eten, klein en mager, met een ziekelijk uiterlijk en een rossig baardje, dat er uitzag als een hennepschil. Blijkbaar was dat de man, die geroepen had: „Wie is daar?", want een andere man was er niet in de kamer.

Toen Aljosja binnenkwam, sprong hij op van de bank, achter de tafel, waar hij zat en veegde haastig zijn mond af met een servet vol gaten.

— Een monnik om voor het klooster geld te zamelen; die weet, waar hij wezen moet, riep het meisje uit, dat in de linkerhoek stond. Ook een goed adres gevonden!

Maar de man draaide zich naar haar om en zei opgewonden:

— Nee, Warwara Nikolajewna, dat is het niet, dat hebt u niet goed geraden. Mag ik u misschien vragen, wendde hij zich tot Aljosja, wat heeft u hierheen gevoerd — naar dit nest?

Aljosja keek de man opmerkzaam aan; hij zag hem voor de eerste keer in zijn leven. Er was iets haastigs, hoekigs en prikkelbaars aan hem. Hij had juist gedronken, maar beschonken was hij niet. Op zijn gezicht lag een uitdrukking van brutaliteit en tegelijkertijd van lafheid. Hij leek op iemand, die lange tijd onderdrukt was en geleden had en die nu plotseling in opstand wilde komen, of nog meer op iemand, die een onweerstaanbaar verlangen had u een slag in het gezicht te geven, maar die bang was, dat u hem zou terugslaan. In zijn schrille stem kon men een ziekelijke humor onderscheiden, soms boosaardig, soms lafhartig; hij hield niet altijd dezelfde toon en dwaalde van zijn onderwerp af. Toen hij Aljosja vroeg wat hem naar dit nest gevoerd had, trilde hij over zijn hele lichaam, zijn ogen puilden uit en hij kwam zo dicht op Aljosja toe, dat deze onwillekeurig een stap achteruit deed. Hij was gekleed in een oude donkere katoenen overjas, gestopt en vol vlekken. Zijn broek was van een heel lichte kleur, van een dunne geruite stof, vol rafels en zo gekreukeld en naar boven opgeschort, dat hij er uitzag als een jongen, die uit zijn kleren gegroeid was.

— Ik ben... Alexej Karamazow... zei Aljosja.

— Dat ben ik nog in staat te begrijpen, snauwde de man hem toe. Hij wilde Aljosja laten zien, dat hij wist, wie hij was. En ik ben de kapitein van de staf, Snjegirjow. Maar toch zou ik graag willen weten waarom...

— Ik ben zo maar gekomen... ik heb eigenlijk een paar woorden met u te spreken, als u het goed vindt...

— O, als dat zo is... hier hebt u een stoel. Gaat u zitten. Met een haastige beweging greep hij een gewone houten boerenstoel en zette hem midden in de kamer. Daarna nam hij een andere, net zo één, voor zichzelf en ging zo dicht bij Aljosja zitten, dat hun knieën elkander raakten.

— Ik begrijp niet waarmee ik uw belangstelling zo heb opgewekt, dat u bij

mij komt... De omgeving hier is er niet naar om iemand te ontvangen.

— Ik ben gekomen... om te praten... over de gebeurtenis...

— Wat voor een gebeurtenis? viel de stafofficier hem ongeduldig in de rede.

— Over de ontmoeting tussen u en mijn broer Dmitri, zei Aljosja.

— Welke ontmoeting? O, die bewuste, dus over de hennepschil? en hij rukte zo dicht naar Aljosja, dat hij hem met zijn knieën raakte. Zijn lippen werden zo dun als een lijntje.

— Wat voor hennepschil? mompelde Aljosja.

— Vader, hij is gekomen, om zich over mij te beklagen, riep vanachter het gordijntje een stem, die Aljosja onmiddellijk herkende. Ik heb hem in zijn vinger gebeten. Het gordijntje werd opzijgeschoven en Aljosja zag op een bank zijn vijand, het kleine jongentje, dat op zijn bed lag, in de hoek, die met iconen behangen was. De jongen was toegedekt met zijn overjasje en een oud gewatteerd dekentje. Zijn koortsachtige, schitterende ogen, wezen erop, dat hij ziek was. Zonder angst keek hij Aljosja aan: „Bij mij thuis zal je me geen kwaad kunnen doen."

— In welke vinger heeft hij gebeten? en de kapitein stond van zijn plaats op.

— Heeft hij u in uw vinger gebeten?

— Jawel, hij stond op straat tegen een troepje jongens stenen te gooien, — zij waren met hun zessen en hij was alleen. Ik ging naar hem toe om hem te helpen en hij gooide mij ook met stenen. Ik vroeg hem wat ik gedaan had en toen wierp hij zich plotseling op mij en beet mij in mijn vinger, het deed flink pijn.

— Onmiddellijk zal ik hem afranselen, onmiddellijk een pak ransel.

— Maar ik beklaag me helemaal niet. Ik heb het zo maar verteld. Ik wil helemaal niet dat u hem afranselt, de jongen is ziek.

— En dacht u soms, dat ik hem nu onmiddellijk ging afranselen? Dacht u, dat ik mijn Ilusjetsjka voor uw plezier en als schadevergoeding voor u afranselen zou? Wou u dat plezier nu dadelijk hebben? vroeg de stafofficier opgewonden en maakte een gebaar of hij Aljosja zelf wel afranselen wou. Het spijt mij erg voor uw vinger, mijnheer. Maar liever dan mijn Ilusjetsjka af te ranselen, zou ik mijn eigen vier vingers met een mes afhakken. Ik hoop, dat u met mijn vier vingers tevreden zult zijn en dat ik de vijfde voor mezelf mag behouden. Hij zweeg plotseling, hij stikte bijna van woede, iedere zenuw in zijn gezicht trilde.

— Ik geloof, dat ik nu alles begrepen heb, zei Aljosja zacht en treurig. Dus de jongen is een lieve, goede jongen, die van zijn vader houdt... het was alleen uit wraak... omdat mijn broer u beledigd heeft. Nu begrijp ik het. Maar mijn broer heeft er berouw over, ik weet het zeker. Zodra hij gelegenheid heeft zal hij u zelf vergeving komen vragen op dezelfde plaats, in tegenwoordigheid van alle mensen, die erbij waren... Als u het tenminste wilt?

— Dus met andere woorden, hij trekt je baard uit, vraagt excuses en daarmee is het afgelopen... Alles voorbij, iedereen bevredigd, nietwaar?

— Neen, dat niet... Hij zal alles voor u doen, wat u wilt.

— Zo, zo... Dus als ik verlang dat zijn doorluchtigheid, uw geachte broer, in dezelfde kroeg, de „Residentie" heet dat ding, of op het plein voor mij knielen zal, zal hij het doen ook?

— Ja, dat zal hij zeker doen.

— O, wat hebt u mij geroerd, tot tranen toe hebt u mij bewogen. O, hoe voel ik de goedheid van uw broer... Maar ja, ik heb u mijn familie nog niet voorgesteld: mijn beide dochters en mijn zoon, zogenaamd afval van me... als ik doodga, wie zal dan van hen houden? En zolang ik leef, wie, behalve zij, zullen van mij houden? Merkwaardig heeft toch Onze Lieve Heer de wereld geschapen. Zo iemand als ik, heeft toch ook behoefte aan wat liefde.

— Ja, daar hebt u gelijk in, riep Aljosja uit.

— Houd toch op, u aan te stellen voor de eerste de beste idioot, die hier komt, schreeuwde het meisje, dat bij het raam stond terwijl zij met een uitdrukking vol minachting en haat naar haar vader keek.

— Houd toch uw mond, Warwara Nikolajewna, riep haar vader haar op strenge toon toe, terwijl hij haar tegelijkertijd teder aanzag.

— En nu moet ik u nog voorstellen aan mijn gemalin: Arina Petrowna, de dame zonder benen, ongeveer drieënveertig jaar oud, dat wil zeggen, zij heeft wel benen, maar zij kan ze bijna niet gebruiken. Van heel eenvoudige afkomst. Arina Petrowna, kijk maar vriendelijk, dit is Alexej Fjodorowitsj Karamazow... Alexej Fjodorowitsj, u moet opstaan, u wordt aan een dame voorgesteld. Meteen trok hij Aljosja van zijn stoel op met een kracht, die deze in het geheel niet van hem verwacht had. Het is niet die Karamazow, moedertje, maar een andere, zijn broer. Deze schittert door zijn goede eigenschappen. Maar moedertje, mag ik eerst uw handje kussen?

Eerbiedig en teder kuste hij zijn vrouw de hand. Het meisje bij het raam keerde hun geërgerd de rug toe. De vrouw keek Aljosja vriendelijk aan.

— Goedendag mijnheer Tsjernomazow, gaat u zitten.

— Karamazow, moedertje, Karamazow. Neemt u haar niet kwalijk, dat is haar eenvoudige afkomst.

— Nou, dat is me hetzelfde. Karamazow is ook goed. Maar gaat u zitten, waarom heeft hij u van uw plaats getrokken? Een dame zonder benen, zegt hij, ik heb wel benen, maar ze zijn erg opgezet en ik word maar steeds magerder. En vroeger was ik zo dik... En nu, alsof ik een naald heb ingeslikt...

— Ziet u, daar blijkt weer haar eenvoudige afkomst, hoogst eenvoudig, zei de stafofficier.

— Vader, ach Vader! riep het gebochelde meisje, dat tot nu toe gezwegen had en barstte in tranen uit.

— Ellendige potsenmaker, riep het meisje bij het raam.

— Ziet u wat een toestand het hier is, zei de moeder en wees naar haar dochters. De hele kamer is als met wolken gevuld, dan barst het onweer los en de wolken zijn verdreven. Vroeger toen we nog in dienst waren, hadden we veel bezoek. Ik zeg maar, als jij van iemand houdt, houdt die ander ook van jou. De vrouw van de diaken kwam eens bij mij en zei: „Alexander Alexandrowitsj is een heel aardige man en Nastasia Petrowna is een product van de hel." „Nu," antwoord ik haar, „dat is maar een kwestie van smaak en jij bent maar een kleine hoop, maar je stinkt erg." En zij zegt tegen mij: „jij moet goed in bedwang gehouden worden." En ik zeg: „wie kom jij hier de les lezen, jij zwarte sabel?" En zij zegt: „ik kom hier frisse lucht brengen, jij maakt hier de atmosfeer benauwd." En ik: „vraag maar aan alle officieren, of ik het benauwd maak of niet"... En dat blijft zo diep in mij zitten ik kan het maar niet vergeten. Toen is de generaal gekomen, die met Pasen bij ons was en ik vroeg hem: „Excellentie, is het waar, dat ik hier de lucht verpest?" „Ja," zei hij, „er moet een raam opengezet worden, het is hier benauwd" ... Ze zijn allen hetzelfde. Lucht, benauwde lucht... als er een dode in huis is, is het nog benauwder. Ik zal me schoenen laten maken en dan ga ik er vandoor. Jullie moet je eigen moeder geen verwijten maken. Nikolaj Ilitsj, ik ben toch altijd goed voor je geweest... Ilusjetsjka houdt van me, gisteren heeft hij nog een appeltje voor me meegebracht van school. Vergeef mij, vergeef me, kinderen, vergeef me de lucht, die om me heen is.

En de arme krankzinnige barstte in een onafgebroken tranenstroom uit. De stafofficier ging haastig naar haar toe.

— Moedertje, moedertje, liefje, schei uit, houd toch op. Je bent niet eenzaam, allen houden van je, allen hebben je lief! en hij kuste haar weer de beide handen en streelde haar over het gezicht. Hij pakte zijn servet en begon haar tranen af te vegen. Aljosja meende, dat de man ook tranen in zijn ogen kreeg.

— Nu hebt u alles zelf gezien. Hebt u alles gehoord? vroeg hij Aljosja op woedende toon en wees naar de krankzinnige.

— Ja, ik zie het en ik hoor het, mompelde Aljosja.

— Vader, vader, wat hebt u met hem te spreken! Laat hem toch lopen! riep plotseling de jongen uit, opstaand in zijn bedje en met vurige ogen naar zijn vader kijkend.

— Zal u eindelijk ophouden met die idiote kunsten, die u uithaalt en die niemand nodig heeft?... schreeuwde op razende toon Warwara Nikolajewna uit de hoek en stampte met haar voet op de grond.

— Dit keer hebt u gelijk, Warwara Nikolajewna, als u uit uw vel springt. Ik

zal u onmiddellijk geruststellen. Zet uw hoed op, Alexej Fjodorowitsj, en ik neem mijn muts en we gaan. Ik moet u wat ernstigs vertellen, maar buiten deze muren. O, die juffrouw, die daar zit, heb ik nog vergeten u voor te stellen. Dat is Nina Nikolajewna, mijn dochter, een engel, die God naar de aarde gezonden heeft... als u dat eens wist.

— Die ellendeling staat te trillen alsof hij een aanval heeft, ging Warwara Nikolajewna verontwaardigd door.

— En die daar, die nu met haar voeten stampt en mij uitscheldt voor potsenmaker, is ook een engel en zij scheldt volkomen terecht op mij. Nou, kom, Alexej Fjodorowitsj, we moeten er een eind aan maken...

Hij pakte Aljosja bij de hand en trok hem de kamer uit, de straat op.

VII

DE FRISSE LUCHT

— Hè, eindelijk frisse lucht! Ik moet toegeven, dat het in dat paleis van mij werkelijk benauwd is, in de volle betekenis van het woord. Kom, laten we een beetje gaan wandelen, langzaam slenteren, ik heb u iets belangwekkends te vertellen.

— Ik heb u ook iets van belang te zeggen, maar ik weet niet hoe ik beginnen moet.

— Dat begrijp ik, dat u mij iets te zeggen hebt, anders zult u voor niets ter wereld bij mij komen. Of bent u werkelijk alleen gekomen om u over mijn jongen te beklagen? Dat is toch niet mogelijk. Ja, over de jongen wou ik u juist spreken: ik kan u niet alles uitleggen, maar één voorval zal ik u toch beschrijven. Ziet u, die hennepschil van me was vroeger veel dikker, nog een week geleden... ik spreek over mijn baard, de schooljongens, de vriendjes van mijn zoontje, noemen hem zo. Ja, en uw broer pakte mij bij mijn baard, zonder dat ik iets gedaan had... omdat ik toevallig in de buurt was. Hij verkeerde in een toestand van razernij... Hij trok mij aan mijn baard de kroeg uit en sleurde me de straat op. En op straat kwamen toevallig al de schooljongens voorbij en mijn jongen er tussen. Toen hij mij zag, wierp hij zich op mij en schreeuwde: „Vader! Vader!" De kleine trachtte mij uit de hand van uw broer los te rukken, hij huilde, hij greep de hand van uw broer, kuste die, smeekte: „Laat hem los, laat hem los, dat is mijn vader. Vergeeft u hem..." O, ik zal nooit van mijn leven het gezichtje van het kind vergeten, ik zie het nog voor me... –

— Ik zweer u, dat mijn broer u op de eerlijkste, oprechtste manier vergeving zal vragen. Ik zal hem daartoe dwingen, anders is hij mijn broer niet meer. Op zijn knieën moet hij voor u vallen.

— O, dat is dus nog maar een veronderstelling! Dus komt het niet van hem, maar is het een opwelling van uw edel hart; dat had u me wel eerder kunnen zeggen. Maar laat mij u verder vertellen over die hoge ridderlijkheid en edelmoedigheid van uw broer. Toen hij er genoeg van had om me aan mijn baard te trekken, liet hij mij vrij en zei: „Jij bent een officier en ik ben ook een officier, als je een getuige vinden kan, een behoorlijk, fatsoenlijk mens, stuur hem dan bij mij, ik zal je satisfactie geven, ook al ben je een schoft." Ja, dat heeft hij me gezegd. Wat een ridder!... Toen ben ik met Ilusja weggegaan, maar dat voorval is

voorgoed in zijn geheugen geprent. En hoe kan ik op dat ridderlijke voorstel ingaan? U is nu pas bij mij in huis geweest, in mijn paleis. Wat hebt u daar gezien? Drie dames zitten daar. De éne, zonder benen en krankzinnig, de andere zonder benen met een bochel, de derde met benen maar te verstandig, een studente, die ervan droomt weer naar Petersburg terug te gaan en daar aan de oevers van de Newa voor de rechten van de vrouw te strijden. Over Ilusja spreek ik niet eens, dat is een kind van negen jaar. Als ik vandaag sterf, wat moet er dan van dat kind worden, helemaal alleen staat hij op de wereld. Wat zal er met hen allen gebeuren, als ik doodga? Goed, laten we aannemen, dat ik met uw broer ga duelleren. Wat zal er dan van hen allen terecht komen? Het is nog goed als hij mij doodt, maar stel u eens voor, dat ik alleen maar zwaargewond word, dat ik invalide word. Wie zal mij te eten geven, als ik niet werken kan en wie zal hun allen te eten geven? En mijn jongen zal, in plaats van naar school te gaan, moeten gaan bedelen. Dus u begrijpt, dat het woord duel voor mij onzin is.

— Hij zal u om vergiffenis vragen. Op hetzelfde plein zal hij voor u neerknielen, riep Aljosja weer uit.

— Ik was van plan hem voor het gerecht te dagen, maar slaat u onze wetboeken eens open. Wat krijgt iemand voor een belediging? En toen liet plotseling Agrafena Alexandrowna mij bij zich roepen en zei: „Pas maar op als jij dat doet... als jij dat waagt, zal ik het zo voorstellen, alsof hij jou geslagen heeft voor je eigen schoftenstreken en jij zal nog gestraft worden."

— En ik moet u zeggen, God alleen weet, door wie die schoftenstreek is uitgekomen en wie mij dat heeft opgedragen. Zij zelf en uw vader Fjodor Pawlowitsj. En bovendien voegde zij er nog aan toe: „Door mij krijg je geen cent meer te verdienen, en ik zal mijn koopman ook zeggen, dat hij jou eruit trapt." En toen denk ik bij mezelf, als haar koopman mij wegjaagt, dan heb ik niemand meer bij wie ik een cent kan verdienen. Want uw vader doet ook al geen zaken meer met me -- hij vertrouwt me niet meer. En daar heeft hij ook alle redenen voor. En daarom heb ik me koest gehouden en mijn nest kent u. En nu moet ik u één ding vragen: heeft het u erg pijn gedaan, toen mijn jongen u in uw vinger beet, daareven thuis wou ik er niet verder met u over spreken.

— Ja, het was tamelijk pijnlijk, maar de jongen was zo opgewonden. Nu is het mij duidelijk dat hij het alleen uit wraak gedaan heeft, omdat ik een Karamazow ben. Maar u had moeten zien, hoe hij met de jongens vocht en hoe ze elkaar met stenen gooiden. Het is heel gevaarlijk en die kinderen zijn zo dom, dat ze met een steen zijn hoofd hadden kunnen raken en hem doden.

— Dat hebben ze ook gedaan, niet op zijn hoofd, maar op zijn borst, juist boven het hart. En vandaag is de jongen ziek en huilt de hele dag.

— U moet weten, dat hij de eerste was, die de anderen aanviel. Uit wraak

over u, heeft hij een jongen met een zakmes in de hand gestoken. Een jongen, die Krasotkin heet...

— Ja, dat heb ik ook gehoord. En dat is heel gevaarlijk; Krasotkin is een hoge ambtenaar hier in de stad, daar kunnen nog onaangenaamheden uit voortvloeien.

— Ik zou u aanraden, de jongen vooreerst nog niet naar school te laten gaan... zolang tot zijn drift wat bekoeld is.

— Ja, daar hebt u het ware woord gezegd. Wat een drift huist er in zo'n klein wezentje. Maar dat weet u nog niet, ik moet u alles uitleggen, na deze gebeurtenis zijn de kinderen op school begonnen hem met „hennepschil" te plagen. O, die schóólkinderen zijn zo wreed! Ieder apart is een Godsengel, maar allen bij elkaar... wreed! Toen ze hem zo plaagden, kwam hij in opstand. Een gewone jongen, een zwakkeling zou zich schamen voor zo'n vader, maar hij — hij kwam in opstand. Voor zijn vader, voor de waarheid. Dat hij uw broer de handen gekust heeft en hem gesmeekt heeft: „Vergeef mijn vader!" weten alleen God en ik. Zo zijn de kinderen. De kinderen van de fatsoenlijke armoede. Op de leeftijd van negen jaren beginnen zij al de waarheid te zoeken. En wat voor waarheid heeft mijn kind gevonden? Dezelfde dag lag hij met hoge koorts en ijlde de hele nacht. Overdag had hij bijna niet met me gesproken. Hij deed net alsof hij zijn huiswerk maakte. Maar ik heb duidelijk gemerkt, dat zijn gedachten met iets anders bezig waren. De volgende dag was ik enigszins aangeschoten. Ja, ik heb het gedaan uit louter verdriet, mijn laatste duiten heb ik verdronken. U moet mij niet minachten, bij ons in Rusland zijn de dronken mensen de beste. Moedertje begon te huilen. U moet weten, dat ik erg veel van moedertje houd. Toen ik zo dronken op mijn bed lag, dacht ik niet eens meer aan Ilusja en diezelfde dag hebben de scholieren hem zo vreselijk met „hennepschil" geplaagd. Doodsbleek kwam hij thuis. Ik vroeg hem nog: wat heb je? Hij antwoordde niets. Nou, en bij mij in het paleis wisten ze alles nog dezelfde dag. Warwara Nikolajewna begon al te brommen: „Sjoet, paljas, bij jullie kan nooit iets behoorlijk gaan." „Ja, zeg ik, „Warwara Nikolajewna, daar hebt u gelijk in." Dat was alles. En 's avonds ging ik met mijn jongen wandelen, dat doe ik iedere dag, altijd dezelfde weg, van ons huis tot de grote steen, een eenzame plek, heel mooi. Zo liepen we samen, ik hield mijn Ilusja bij zijn handje; een klein handje heeft hij, met dunne vingertjes, ijskoud. Hij heeft een borstkwaal... „Vader," zei hij tegen mij en zijn ogen schitterden, „wat heeft hij u beledigd..." „Dat kunnen wij niet helpen kind." „Vader u moet geen vrede met hem sluiten, alle jongens zeggen, dat u het voor tien roebel doen zult." „Nee jongen, dat zal ik niet doen." Hij trilde over zijn hele lichaampje, greep mijn hand, kuste die en zei: „Vader, u moet hem voor een duel uitdagen. Ze zeggen op school, dat u een lafaard bent, dat u het niet doen zal..." Ik legde de jongen uit, waarom ik het niet doen kon, hij

luisterde naar mij en zei: „Als ik groot ben, zal ik zelf met hem duelleren en ik zal hem doodslaan."

Ik vertelde de jongen, dat het zonde is, iemands leven te nemen, ook al is het in een duel. „Goed vader," antwoordde hij, „ik zal mijn sabel tegen hem opheffen en zeggen, dat ik hem zou kunnen doden, maar dat ik hem vergeef". Ziet u, mijnheer, wat een proces er zich in zijn hoofdje heeft afgespeeld, in de loop van die twee dagen. Dag en nacht zon hij op wraak. Daarover ijlde hij ook. En toen kwam ik te weten, dat de jongens op school hem sloegen... U heeft gelijk, naar die school stuur ik hem niet weer. Ik schrok ervan toen ik te weten kwam, dat hij alleen tegen alle jongens vecht. Zo liepen wij verder en hij vroeg mij: „Vader is het waar, dat de rijkste mensen de sterkste zijn?" „Ja," zeg ik, „dat is waar." „Vader, als ik groot ben, zal ik rijk worden, ik zal mijn vaderland diensten bewijzen, de tsaar zal mij belonen, ik zal officier worden, en niemand zal meer durven..." Toen na een poosje zwijgen zei hij: „Vader, wat een akelige stad is dit toch, laten wij ergens anders heengaan, naar een mooie, prettige stad, waar niemand iets van ons weet." „Goed, jongen, we zullen het doen, zodra ik een beetje geld heb." Ik was blij, dat we op een ander onderwerp overgingen, wij begonnen te praten, hoe we een wagen en een paard zouden kopen, moedertje en de zusters op de wagen zetten en wij zelf ernaast lopen. Af en toe zou hij ook op de wagen mogen zitten, maar niet allemaal tegelijk, want je moet het paard een beetje sparen. De jongen was er verrukt over, vooral dat hij een paard zou hebben en dat hij uit deze stad weg zou gaan. Een Russische jongen is toch naast een paard geboren. Zo spraken we met elkaar en ik was dolblij, dat ik de jongen een beetje afgeleid en getroost had. Dat was drie dagen geleden. En gisterenavond was het weer anders. Hij kwam geheel terneergeslagen van school. En toen ik 's avonds met hem wandelen ging en hem bij zijn handje hield, begon ik weer over hetzelfde, maar de jongen zweeg en ik voelde alleen zijn handje in de mijne trillen. „Nou," denk ik, bij mezelf, „er moet weer iets gebeurd zijn." Wij gingen tot de grote steen, ik ging zitten en om ons heen hoorde ik het geruis van de vliegers. Ik zei tegen hem: „Ilusja, zullen wij de vlieger van verleden jaar nog niet eens oplaten? Ik zal hem maken. Waar heb je hem opgeborgen?" De jongen zweeg en wierp zich plotseling om mijn hals. U weet als kinderen zwijgen, niet huilen, maar al hun verdriet in zichzelf opkroppen en dat dan eindelijk losbarst, dan komen de tranen in stromen. Met zo'n stroom overgoot hij mijn hele gezicht. Hij omhelsde mij trillend en door zijn tranen riep hij uit: „Vader, vader, wat heeft hij u vernederd!" Toen begon ik ook te huilen en zo zaten wij op de steen, elkaar omhelzend. „Ilusja," zei ik tegen hem, „kind, dat heeft toch niemand gezien. Alleen God weet het!"... Wilt u uit mijn naam uw broer bedanken, Alexej Fjodorowitsj? Nee, voor uw plezier zal ik

mijn jongen niet afranselen!

De laatste woorden sprak hij weer vol aanstellerij. Maar Aljosja voelde, dat hij hem toch vertrouwde, anders zou hij niet alles verteld hebben.

— Ik zou dolgraag met de jongen vrede willen sluiten, riep hij uit, als u dat in orde zou kunnen maken.

— Ja, ja, mompelde de kapitein.

— Maar nu moet ik over heel iets anders met u praten, ging Aljosja door. Luister eens: ik heb een boodschap voor u; mijn broer Dmitri heeft zijn verloofde, het aardigste meisje, dat ik ken, erg beledigd. Ik vind, dat ik het recht heb, u dat te vertellen, ik moet het zelfs doen. Toen zij te weten kwam van de ongelukkige omstandigheden, waarin u verkeert, vroeg ze mij u wat te brengen, zij wou u een beetje helpen... het is alleen van haar, niet van Dmitri, die haar verlaten heeft. En van mij ook niet, alleen van haar. Zij vraagt u, het haar niet kwalijk te nemen en smeekt u het van haar te willen aannemen... Door dezelfde persoon zijn jullie beiden beledigd... En toen zij zo beledigd was, moest zij aan u denken. Het betekent, dat een zuster een broeder tegemoetkomt. U moet die tweehonderd roebel van haar aannemen als van een zuster... Zij weet hoe u het nodig heeft. En niemand zal er iets van te weten komen, dus zullen er geen praatjes over zijn. U moet het aannemen. Hier zijn de tweehonderd roebel... Anders... anders staat iedereen op de wereld vijandig tegenover elkaar!... En er moeten toch broeders op de wereld zijn. U moet het begrijpen... U moet...

Aljosja hield de twee briefjes van honderd roebel voor hem in de hand. Zij stonden beiden tegenover elkaar bij de grote steen. Geen levende ziel was te bespeuren.

Dat geld maakte een diepe indruk op de kapitein. Hij schrok op en keek verwonderd: hij had nooit kunnen denken, dat die gebeurtenis zo zou eindigen. Hulp van een medemens, en dan nog wel zo'n grote hulp, dat had hij nooit durven dromen. Hij pakte de briefjes aan en kon geen woord uitbrengen. Eindelijk kwam er een andere uitdrukking op zijn gezicht.

— Is dat voor mij? Voor mij zoveel geld? Tweehonderd roebel! God, ik heb al vier jaar lang zo'n som niet onder mijn ogen gehad... Van een zuster... Is dat waar? Is dat waar?

— Ik zweer u, dat alles wat ik gezegd heb de waarheid is.

De kapitein kreeg een kleur.

— En als ik dat geld aanneem?... zal ik... geen schoft zijn? In uw ogen, Alexej Fjodorowitsj, zal ik geen schoft zijn? Nee, nee, u moet naar mij luisteren, en hij haastte zich alles uit te spreken. U doet uw best mij te overtuigen, dat een zuster mij dat geld stuurt, maar u.… uzelf, daar in uw binnenste.... zult u niet een gevoel van minachting voor mij krijgen, als ik het aanneem?...

— Maar, welnee! Ik zweer u van niet. En niemand zal het immers te weten komen, alleen wij: ik, u, zij en nog een dame, haar goede vriendin...

— Nou ja, die dame kan me niet schelen. Luister naar mij, Alexej Fjodorowitsj. Er is een ogenblik gekomen, dat u naar mij moet luisteren, omdat u er geen begrip van hebt, wat die tweehonderd roebel voor mij betekenen.

Hij sprak zo haastig, alsof hij bang was, dat iemand hem in de rede zou vallen.

— Behalve dat, is het eerlijk verkregen en nog wel van een hooggeëerde, heilige zuster. Weet u, dat ik moedertje en Ninotsjka, dat gebochelde kindje van me, onder toezicht van een dokter kan stellen? Dokter Herzenstube was zo goed eens te komen kijken, een heel uur was hij bezig hen te onderzoeken en toen zei hij: „Ik begrijp er niets van." En toch doet het mineraalwater, dat hij aanbevolen heeft en dat hier in de apotheek te krijgen is, haar goed. En baden voor de benen heeft hij ook voorgeschreven. Het mineraalwater kost dertig kopeken per fles en je moet minstens veertig flessen gebruiken. Nou, ik heb het recept genomen en het achter de Icoon verstopt; tot nu toe ligt het daar. En voor Ninotsjka moesten wij hete baden maken, 's ochtends en 's avonds met medicijnen erin. Maar hoe kunnen wij, in ons paleis zonder dienstmeisje, zonder hulp, zonder vaatwerk en zonder water dat doen? Ninotsjka lijdt ook nog aan reumatiek, dat heb ik u nog niet eens verteld. Hele nachten heeft ze pijn in de rechterkant van haar lichaam, maar dat kind is werkelijk een engel; om ons niet te storen, houdt zij zich in om niet te steunen. Wij eten, wat God toevallig geeft, en van dat eten neemt zij nog de slechtste beetjes; een hond zou een beter stukje krijgen. „Ik ben dat stukje ook niet waard, ik ben alleen maar een zware last bij u in huis. Ik ben nutteloos, ik ben dat niet waard." Ja, zij is dat niet waard! Zij, met haar engelenkarakter, is nog de enigste, die de vrede in huis bewaart. In haar tegenwoordigheid wordt zelfs Warwara vriendelijker. En Warwara Nikolajewna moet u ook niet veroordelen, die is door ons in de ellende geraakt. Zij is uit Petersburg met vakantie naar huis gekomen en zij had zestien roebel bij zich, die ze met lesgeven verdiend had, voor de terugreis. En we hebben ze haar afgenomen en nu heeft ze geen mogelijkheid om terug te gaan. En zij kan ook niet teruggaan, want ze is bij ons ingespannen als een trekpaard. Zij is degene, die allen verzorgt en verpleegt en wast en verstelt en schoonmaakt, moedertje in bed helpt en moedertje is vol grillen, huilt voortdurend, moedertje is krankzinnig!... Van die tweehonderd roebel kan ik een dienstmeisje nemen, begrijpt u, Alexej Fjodorowitsj. Een dokter voor de zieken halen, mijn dochter naar Petersburg zenden. Vlees kunnen we kopen... God, dat is een droom...

Aljosja was gelukkig, dat die arme man zo geholpen was en dat hij het geld wilde aannemen.

— Wacht even, Alexej Fjodorowitsj, wacht even, hij kreeg een nieuwe ingeving en begon weer hartstochtelijk, haastig te praten, weet u dat Ilusja en ik ook onze droom kunnen verwezenlijken. We kunnen een paard en een wagen kopen. Een zwart paard moet het zijn — dat wou hij. En werkelijk, weggaan naar een andere stad. Ik weet wel een stad in het K. gouvernement, daar heb ik een kennis, een vriend uit mijn jeugd, een advocaat. Iemand heeft mij verteld, dat als ik daar heenga, de advocaat mij een betrekking op zijn bureau zal geven, God weet het, misschien is het waar. Moedertje en Ninotsjka op de wagen zetten, Ilusjetsjka op de bok en ik er naast... God en als ik het geld nog terugkrijg, dat iemand me schuldig is, misschien, zal het dan daarvoor ook genoeg zijn!

— Natuurlijk zal het genoeg zijn! riep Aljosja uit. Katherina Iwanowna zal u zoveel geld geven als u nodig hebt. En weet u, ik heb ook geld, neemt u van mij zo veel u wilt, als van een broer, als van een vriend, later kan u het teruggeven (u zult rijk worden, u zult het zien!). U zult niets beter in uw leven kunnen doen, dan te gaan verhuizen naar een ander gouvernement. Dat is uw redding en niet alleen voor u, maar vooral voor uw jongen. En weet u, het zou heel goed zijn als u vóór de winter ging, voordat het koud begint te worden. U zult ons vandaar kunnen schrijven en we zullen toch broers blijven...

Aljosja was zo tevreden, dat hij hem wilde omhelzen, maar toen hij hem aankeek, deinsde hij plotseling terug; hij stond met een uitgerekte hals, naar voren gespitste lippen, een bleek gezicht en wilde iets zeggen, maar kon geen woord uitbrengen en bewoog alleen zijn mond. Het was verschrikkelijk om aan te zien.

— Wat hebt u? vroeg Aljosja angstig.

— Alexej Fjodorowitsj ... ik... u.… mompelde hij met het gezicht van iemand, die van een hoge berg naar beneden wil springen, ik... u.… wilt u, dan zal ik u hocus pocus laten zien, zei hij plotseling op vaste toon.

— Wat zegt u?

— Ja, een kleine hocus pocus.

Wat hebt u toch, wat voor hocus pocus, schreeuwde Aljosja, nu reeds in doodsangst.

— Ah! Kijk maar, riep hij schril uit. De kapitein nam de twee bankbiljetten, die hij gedurende het gehele gesprek in zijn hand gehouden had en frommelde ze woedend in elkaar.

— Hebt u dat gezien? Hebt u dat gezien? en hij hield zijn hand, waarin het geld was in de hoogte en smeet ze op de grond.

— Hier hebt u ze. Hij trapte in wilde woede met de hak van zijn schoen op het geld en buiten adem van drift, schreeuwde hij

— Hier hebt u uw geld! Hier hebt u uw geld! Hier hebt u uw geld! Hier hebt

u uw geld! Ineens bleef hij staan, zijn hele gestalte drukte trots uit.

— Wilt u zeggen, aan hen, die u gestuurd hebben, dat de hennepschil zijn eer niet verkoopt? Toen draaide hij zich om en liep hard weg, maar na vijf stappen kwam hij terug, wilde Aljosja iets zeggen, kon niet, liep weer weg en bleef na vijf stappen weer staan. Deze keer stroomden de tranen over zijn gezicht.

— Wat zou ik aan mijn jongen moeten zeggen, als ik geld van u aannam? Voor de schande, die ze mij aangedaan hebben geld aannemen!... hij liep weg, ditmaal zonder om te kijken. Treurig keek Aljosja hem na. Hij begreep, dat de arme man, tot het laatste ogenblik zelf niet geweten had, dat hij het geld weg zou werpen. Hij wist ook, dat de man weglopen zou zonder nog een enkele keer om te kijken. Hem nalopen of hem roepen, wilde hij niet. Hij wist waarom. Toen de kapitein verdwenen was, raapte Aljosja het bankpapier op en streek het glad; het was erg verkreukeld, maar niet gescheurd. Hij vouwde de bankbiljetten op, borg ze in zijn zak en ging naar Katherina Iwanowna om haar te vertellen, hoe het met haar boodschap was afgelopen.

---

[1] Strofe uit Schiller’s ballade “Der Handschuh”

BOEK V

PRO EN CONTRA

I

DE AFSPRAAK

Weer kwam mevrouw Chochlakowa Aljosja het eerst tegemoet. Zij had haast:

— Er is iets ergs gebeurd: de zenuwaanval van Katherina Iwanowna is overgegaan in bewusteloosheid. En nu is ze vreselijk zwak en ligt te ijlen. Ze heeft koorts. We hebben Herzenstube en de tantes laten komen. De tantes zijn er al, maar Herzenstube nog niet. Ze zitten allen in haar kamer te wachten. Hoe het aflopen zal, weet ik niet, maar op het ogenblik is zij bewusteloos. Het kan wel hete koorts zijn!

Mevrouw Chochlakowa vertelde dat erg ongerust: „maar dat is al heel ernstig," voegde zij aan ieder woord toe, net of alles wat vroeger gebeurd was, niet ernstig was. Treurig luisterde Aljosja naar haar. Hij wilde haar zijn bevindingen vertellen, maar zij viel hem bij de eerste woorden in de rede, zij had geen tijd meer en verzocht hem naar Lize te gaan en daar op haar te wachten.

— Maar lieve Alexej Fjodorowitsj, fluisterde ze hem bijna in het oor, wat heeft Lize me verbaasd en ontroerd tegelijkertijd. Maar ik moet haar alles vergeven, ik kan niet anders. Stel u voor, zodra u weg was, kreeg ze berouw, dat ze u gisteren en vandaag heeft uitgelachen. Maar ze heeft het niet gemeend, het was alleen maar een grapje. Maar zij heeft berouw, tot tranen toe, zodat ik er versteld van sta. Als ze mij uitlacht, heeft ze nooit berouw en mij lacht ze telkens uit. Maar nu is het heel ernstig, nu is het heel ernstig. Ze stelt uw mening erg op prijs, Alexej Fjodorowitsj, en als u kunt, wees dan niet boos op haar. Ik doe ook niet anders dan haar telkens weer vergeven, om haar te sparen. Ze is een heel verstandig kind, geloof mij. Ze vertelde mij, dat u de beste vriend uit haar kinderjaren bent. Maar nee, u de beste vriend, net alsof ik niet besta. O alles, alles neemt zij zo zwaar op, gevoelens en herinneringen, zinnetjes, woordjes... Zulke woordjes bijvoorbeeld verwacht je helemaal niet en dan komt zo'n woordje eruit... Maar tot ziens, Alexej Fjodorowitsj, ik ben zo ontdaan, ik zal er nog gek van worden. U moet weten, dat ik al tweemaal gek geweest ben. Maar ze hebben me genezen. Nu, gaat u nu maar naar Lize, en vrolijk haar wat op, dat kunt u zo goed. Lize!, riep zij in de richting van de deur. Hier breng ik Alexej Fjodorowitsj bij je, die je zo beledigd hebt, maar hij is helemaal niet boos. Integendeel, hij begrijpt niet hoe je zoiets kan denken.

— Merci, maman. Kom binnen, Alexej Fjodorowitsj.

Aljosja trad binnen. Lize keek hem verlegen aan en bloosde plotseling. Zij schaamde zich schijnbaar ergens over en zoals het altijd bij dergelijke gevallen gaat, begon ze over heel iets anders te spreken, alsof haar dat het grootste belang inboezemde.

— Moeder heeft me juist het verhaal van die tweehonderd roebel verteld en van die boodschap... Die arme officier... En ze heeft me ook die ontzettende geschiedenis verteld, hoe beledigd hij is... U weet, hoe onsamenhangend moeder alles vertelt, je kan er niets uit wijs worden... Maar toen ik het hoorde, moest ik huilen. En hoe is het nu, hoe is het nu? Hebt u het geld gegeven en hoe gaat het met die ongelukkigen?

— Nee, ik heb het geld juist niet gegeven. Dat is een hele geschiedenis, antwoordde Aljosja. Liza merkte, dat hij ook erg verlegen was en over iets anders wilde spreken, alsof die geschiedenis van het geld, dat hij niet gegeven had, van het allergrootste belang voor hem was. Aljosja ging zitten en vertelde haar alles. De verlegenheid was verdwenen èn bij hem, èn bij Lize. De indruk van wat hij had meegemaakt, lag nog vers in zijn geheugen en hij vertelde alles bijzonder levendig en uitvoerig. Vroeger, in Moskou, toen Lize nog een kind was, kwam hij dikwijls bij haar om haar te vertellen, wat hij beleefd had of wat hij gelezen had, of voorvallen, die hij zich uit zijn kindertijd herinnerde. Soms zaten ze samen te mijmeren of verhalen te verzinnen, meestal grappige, waarom ze hartelijk lachten. En nu zaten ze net als vroeger, voor twee jaren in Moskou. Lize was erg getroffen door zijn verhaal. Bijzonder mooi en met warm gevoel beschreef hij de kleine Ilusjetsjka. Toen hij het toneel beschreef, hoe de arme man met zijn voeten op het geld getrapt had, sloeg Lize haar beide handen in elkaar en riep uit:

— Hoe hebt u kunnen toelaten, dat hij het geld niet aannam, hoe hebt u hem weg laten gaan? O God, O God, u had hem na moeten lopen en hem moeten dwingen...

Aljosja stond van zijn plaats op en liep de kamer op en neer.

— Nee, Lize, het is beter, dat ik hem heb laten gaan.

— Waarom beter, waarvoor is dat beter? Nu zullen zij van honger omkomen!

— Neen, dat zal nooit gebeuren, het geld zal hij toch wel aannemen, morgen misschien al. Morgen zal hij het zeker aannemen. Ziet u, Lize, Aljosja bleef voor haar staan, ik heb een fout begaan, maar die fout is goed uitgekomen.

— Wat voor een fout en wat is goed uitgekomen?

— Hij is een heel laffe man met een zwak karakter. Hij is uitgeput door het leven, maar heeft een goed hart. Ik vraag me de hele tijd af, waarom was hij ineens zo beledigd, dat hij het geld wegwierp. Ik verzeker u, dat hij zelf tot het laatste ogenblik niet wist, dat hij het geld weigeren zou... En nu dunkt me, dat hij

plotseling zo beledigd was... anders kon het ook niet in zijn toestand... Hij was beledigd, omdat hij mij te veel vreugde getoond had. Als hij begonnen was zich aan te stellen en een sjoet van zichzelf te maken, dan zou hij het geld misschien aangenomen hebben. Maar dat heeft hij niet gedaan, hij heeft mij eerlijk zijn vreugde getoond. Ja, Lize, hij is een oprecht en goed mens en dat is in zulke gevallen het ergste. U had hem moeten zien terwijl hij sprak! Zijn stem was zwak, hij sprak zo haastig, of hij lachte stilletjes of hij huilde, of hij was in verrukking. Ja, werkelijk, hij huilde toen hij over zijn dochter sprak, of over die betrekking, die hij in een andere stad zou kunnen krijgen... En zodra hij zijn ziel voor mij geopend had, kreeg hij een gevoel van schaamte. Op dat ogenblik begon hij mij te haten. Hij behoort tot dat soort arme mensen, die zich schamen voor hun armoede. En hij schaamde zich hoofdzakelijk, omdat hij mij te gauw als zijn vriend beschouwd had en te openhartig met mij gesproken had; in het begin sprak hij met mij op een dreigende toon en zodra hij het geld zag, omhelsde hij mij bijna. Ja natuurlijk, het is te begrijpen, dat hij zich erg vernederd voelde. En toen heb ik een grote fout begaan; ik heb hem nog geld van mezelf aangeboden, als hij het nodig mocht hebben, om te verhuizen. Dat is de druppel geweest, die de emmer heeft doen overlopen: waarom moet hij mij ook nog als zijn weldoener beschouwen? Mijn starets heeft mij dikwijls verteld, dat het voor een arm mens onverdraaglijk is om door weldoeners omringd te zijn. Ik voel dat zelf zo goed. Ja, het is alles ongelofelijk slecht, het is akelig en slecht... en tegelijkertijd is het goed, beter kan het niet zijn...

— Waarom? Waarom kan het niet beter zijn? vroeg Lize en keek Aljosja met grote verwondering aan.

— Omdat, Lize, als hij dat niet weggegooid had en daarmee naar huis was gegaan, dan zou hij een uur later tot bezinning zijn gekomen en jammerlijk geklaagd hebben over zijn vernedering. En morgen, met zonsopgang, zou hij bij me komen en mij het geld in mijn gezicht gooien. En nu is hij heel trots en tevreden weggelopen met het idee dat hij zichzelf opgeofferd heeft. Niets is gemakkelijker dan hem nu het geld te laten aannemen en niet later dan morgen. Hij heeft zijn eergevoel al getoond... hij kon toch niet weten, dat ik het hem nog eens zou aanbieden. En hij heeft het geld broodnodig. Nu is hij erg trots, maar toch zal hij vandaag al betreuren wat voor hulp hij afgewezen heeft. Hij zal de hele nacht geen rust vinden en morgenochtend zal hij naar mij toe komen, om mij vergiffenis te vragen. Maar dat zal ik niet toelaten, ik zal zelf naar hem toegaan en ik zal zeggen: „U is een man van trots en eer, u moet ons vergeven; en neemt u het geld alstublieft van ons aan". En dan zal hij het aannemen.

Lize klapte in de handen.

— Ja, dat is waar, ineens heb ik het ook zo begrepen! Ach, Aljosja, hoe weet

u dat alles? Zo jong — en u kunt in de ziel van de mensen lezen. Voor niets in de wereld zou ik het kunnen.

— De hoofdzaak is, dat we hem nu moeten overtuigen, dat hij met ons op gelijke voet staat, niettegenstaande hij geld van ons aanneemt. En niet alleen op gelijke voet, maar op een hogere voet.

— Op een hogere voet? Wat heerlijk, Alexej Fjodorowitsj. Maar, ga door...

— Ach, nee, ik heb onzin gezegd over die hogere voet, maar dat komt... Ach nee, nee...

— Het is niet erg, natuurlijk... Ach vergeef mij, Aljosja. Ik heb tot nu toe geen greintje verering voor u gehad... Ach ja, ik heb het wel gehad, maar op gelijke voet, en nu zal ik het op een hogere voet hebben... Nee, lieve Aljosja, wees toch niet boos, dat ik grappen zit te maken. Ik ben nog zo klein, zo jong en lacherig... Maar u, u... Luister eens, Alexej Fjodorowitsj, in al die redenaties van u ... van mij... nee, liever van ons, vindt u niet dat wij een gevoel van minachting hebben voor die ongelukkige, dat wij van uit de hoogte zijn ziel zitten te ontleden, dat wij hebben besloten, dat hij dat geld aannemen zal?

— Nee, Lize, dat is geen minachting, antwoordde Aljosja vast, alsof hij die vraag verwacht had. Ik heb er zelf al aan gedacht, terwijl ik hierheen kwam. Wat voor minachting kan er zijn, als wij zelf niet beter zijn dan hij? Zouden wij op zijn plaats anders zijn? Ik weet niet, Lize, hoe het met u is, maar ik weet, dat ik erg kleinzielig ben, maar hij helemaal niet, hij is zo fijngevoelig... Nee, Lize van minachting is hier geen sprake. Mijn starets heeft mij eens gezegd, dat men met de mensen moet omgaan als met kinderen, hun ziel verplegen, zoals men in ziekenhuizen zieken verpleegt.

— O, ja, Aljosja, dat moeten we doen! Laten we de mensen verplegen!

— Ja, Lize, laten we dat doen. Maar zelf kan ik dat niet. Ik ben zo ongeduldig en dikwijls zie ik niet, dat iemand verpleegd moet worden, maar u wel.

— Nee, dat kan ik niet geloven. Ach, Aljosja, wat ben ik toch gelukkig.

— Het is goed, Lize, dat u me dat zegt.

— Ik heb altijd gedacht, dat u pedant was, maar nu zie ik dat dat helemaal niet zo is. Ja, ga maar gauw naar de deur, doe hem zachtjes open en kijk of moeder niet staat te luisteren, fluisterde Lize zenuwachtig...

Aljosja ging naar de deur, opende die en zei, dat er niemand achter stond.

— Kom eens bij mij, Alexej Fjodorowitsj, zei Lize blozend, Geef mij uw hand, zo... Luister eens, ik moet u iets heel ernstigs zeggen: die brief van gisteren heb ik niet voor de grap geschreven, maar....

Ze bedekte haar ogen met haar hand: ze schaamde zich dood om zoiets te bekennen. Plotseling greep ze Aljosja's hand en kuste die hartstochtelijk, drie keer.

— Wát aardig van u, Lize, riep Aljosja vol vreugde uit. Ik was er ook van overtuigd, dat u het ernstig bedoeld had.

— Overtuigd? Hoe durfde u daarvan overtuigd zijn? zei Lize, maar liet zijn hand niet los. Zij bloosde en lachte gelukkig. Ik kus hem de hand en hij durft te zeggen: aardig...

Aljosja was dodelijk verlegen.

— Ach, Lize, ik wou, dat u me aardig vond, ik wist nooit hoe ik dat moest aanleggen.

— Beste Aljosja, u bent koud en brutaal. Stel u voor, hij heeft mij tot zijn vrouw gekozen en heeft zich daarmee gerustgesteld! Hij was overtuigd, dat ik ernstig geschreven had, wat een brutaliteit!

— Is het zo slecht, dat ik die overtuiging had?

— Welnee, Aljosja, juist bijzonder goed, en Lize keek hem teder en innig gelukkig aan.

Plotseling boog hij zich over haar heen en zoende haar op haar mond.

— Wat? Hoe durft u? riep Lize uit.

Aljosja kon van verlegenheid bijna niet op zijn benen blijven staan.

—O, vergeef mij. Het was ook dom van me, maar u hebt gezegd, dat ik koud ben... Toen gaf ik u een zoen, maar nu zie ik hoe dom dat van me was...

Lize bedekte haar gezicht met de handen en barstte in luid gelach uit.

— Nee... nee... in die monnikspij! ...

Plotseling hield zij met lachen op en zei ernstig:

— Nou, Aljosja, met dat omhelzen moeten wij nog een beetje wachten, we kunnen het geen van beiden nog en we hebben nog een lange tijd voor ons. U moet mij liever vertellen, waarom u mij neemt, zo'n dom, ziek kind? U, die zo verstandig bent en zoveel denkt en zoveel weet? Ach, Aljosja, ik ben erg gelukkig en ik ben u helemaal niet waard.

— Welja, Lize. Een dezer dagen ga ik het klooster verlaten en als ik in de wereld ben, ga ik trouwen ook. Hij heeft het mij gezegd. En wie zou ik dan nemen, ... behalve u... En wie, behalve u, zou mij willen hebben? Daar heb ik allang over gedacht. U kent mij van kind af en dan bezit u eigenschappen, die ik helemaal niet heb: u bent vrolijker dan ik, u bent veel onschuldiger, door vele, vele dingen ben ik al aangetast.... u weet dat niet. Ook ik ben een Karamazow. Het doet zo goed, dat u lacht en grappen maakt en dat u mij uitlacht. Ik ben er erg blij om. Maar u lacht als een klein meisje en u denkt als een martelares.

— Als martelares? Hoezo?

— Ja, Lize, dat is een vraag van iemand, die zelf gemarteld is... over die arme man... of het niet uit minachting is, dat wij zijn ziel zo ontleden. Alleen die zelf geleden heeft, kan zo'n vraag stellen. U heeft waarschijnlijk heel veel nagedacht,

terwijl u in uw stoel zat...

— Ach, Aljosja, geef mij toch uw hand, waarom trekt u haar weg? zei Lize, op zachte toon. Luister eens, Aljosja, wat voor kleren trekt u aan, als u het klooster verlaat? U moet niet lachen, u moet niet boos zijn, dat is van heel veel belang voor mij.

— Ik heb er nog nooit over nagedacht, Lize. Ik trek aan, wat u wilt.

— Ik wil, dat u een donkerblauwe, fluwelen jas zult dragen, een wit piqué vest en een lichtgrijze, vilten hoed... Zeg, toen ik u gisteren zei, dat ik niet van u hield, hebt u het toen geloofd?

— Geen ogenblik.

— Nee, die is onverbeterlijk.

— Ik wist, dat u een beetje van me hield, maar toen u wou, dat ik het niet geloven zou, heb ik me aangesteld... en dat heb ik gedaan, om het u gemakkelijker te maken.

— Dat is nog erger. En het ergste is, dat ik van u houd. Ach, Aljosja, als u zou weten, hoe ik van u houd. Voordat u hier kwam, heb ik bij mezelf gedacht: ik zal hem mijn brief terugvragen en als hij hem mij teruggeeft, dan houdt hij helemaal niet van me, dan voelt hij niets voor me en is een domme, onbenullige jongen en ik ben ongelukkig gemaakt. Maar u heeft de brief in uw cel gelaten, dat heeft me moed gegeven. Maar u moet me zeggen, waarom hebt u de brief in uw cel gelaten? Hebt u gedacht, dat ik hem terug zou vragen? En achtergelaten om hem mij niet terug te kunnen geven. Is het zo?

— Nee, Lize, het is niet helemaal zo. Uw brief heb ik nergens achter gelaten, hij is hier en hij wees op zijn zak, hij is de hele tijd bij mij.

Aljosja haalde lachend de brief tevoorschijn en liet hem uit de verte zien.

— Maar u krijgt hem niet van mij terug. Zo mag u ernaar kijken.

— Wat? Hebt u gelogen? U, een monnik?

— Ja, ik heb gelogen, lachte Aljosja, om hem u niet terug te hoeven geven. Hij is me heel, heel dierbaar, liet hij er blozend op volgen. En ik zal hem nooit van mijn leven aan iemand weggeven.

Verrukt keek Lize hem aan.

Aljosja, mompelde ze weer, ga maar bij de deur kijken of moeder niet staat te luisteren.

— Goed Lize, ik zal het doen. Maar zou het niet beter zijn het niet te doen; het is toch niet aardig, uw moeder van zo'n laagheid te verdenken

— Laagheid? Vindt u dat laag? Dat zij haar dochter bespioneert, is haar goed recht, maar geen laagheid. U kan zeker zijn, Alexej Fjodorowitsj, als ik moeder word en zo'n dochter heb, dan zal ik het ook doen.

— Ach Lize, dat is toch niet goed.

— Stel u voor, als het nog een gewoon gesprek was, maar haar eigen dochter is opgesloten in een kamer met een jonge man. En u moet weten, Aljosja, als we getrouwd zijn, zal ik u ook bespioneren en alle brieven die u krijgt, zal ik het eerste openmaken en lezen. Daárvoor moet ik u waarschuwen.

— Zo u wilt, mompelde Aljosja, maar goed is het niet.

— O, wat een minachtende toon. Mijn lieve Aljosja, laten we ons leven niet met ruzie beginnen. Ik zal u liever de waarheid zeggen: ik weet natuurlijk, dat het heel slecht is te spioneren en ik weet, dat ik geen gelijk heb en u wel. Maar toch zal ik het doen.

— O, ga uw gang. Bij mij zult u niets vinden, lachte Aljosja.

— Zeg Aljosja, zult u mij altijd gehoorzamen? Dat moet ik ook vooraf weten.

— Dolgraag Lize, maar niet in de hoofdzaken. In heel ernstige gevallen, ook al zult u het niet met me eens zijn, zal ik toch doen wat mijn geweten me zegt.

— Dat moet ook. En ik moet u zeggen, Aljosja, niet alleen in de ernstige gevallen, maar ook in de kleinigheden zal ik uw zin doen. Ik zweer het u. En behalve dat zweer ik u, dat ik u nooit zal bespioneren en geen enkelen brief van u zal lezen, omdat ik weet hoe verkeerd u dat vindt. Hoe graag ik het ook zou willen, ik zal het toch niet doen... Luister eens, Alexej Fjodorowitsj, u moet mij zeggen, waarom u gisteren en vandaag zo treurig bent. Ik weet, dat u zorgen en verdriet hebt. Maar ik voel iets anders, iets verborgens in u... Is dat misschien een geheim?

— Ja, Lize, het is een geheim, zei Aljosja treurig. Ik zie, dat u van me houdt, dat u dat gemerkt hebt.

— Maar waarom? Waarom zo treurig? Kunt u het mij niet zeggen? vroeg Lize smekend.

— Later Lize, zal ik het u vertellen, later. Nu zou u het misschien nog niet begrijpen. En misschien zou ik het niet eens kunnen uitleggen.

— Ik weet, dat u verdriet hebt over uw vader en broers.

— Ja, over mijn broers ook, zei Aljosja peinzend.

— Ik houd niet van uw broer Iwan, merkte Lize plotseling op.

Aljosja hoorde die opmerking maar ging er niet op in.

— Mijn vader en mijn broers richten zichzelf te gronde en trekken anderen met zich mee. Dat is de „aardse oerkracht van de Karamazows" zoals vader Paisiy zegt. Ik weet niets meer, ik weet alleen, dat ik ook een Karamazow ben... Ik, een monnik?... Lize, u heeft zojuist gezegd, dat ik een monnik ben.

— Ja.

— Ja, een monnik, die misschien niet eens in God gelooft.

— Aljosja, wat hebt u? vroeg Lize zacht en voorzichtig.

Aljosja antwoordde niet. In die plotselinge woorden van hem was iets geheimzinnigs, iets onbewust, misschien voor hem zelf nog onklaar, maar wat hem toch reeds martelde.

— En behalve dat alles, gaat mijn enige vriend de wereld verlaten. Als u zou weten Lize, wat een zielsverwantschap ik met hem voel. En nu blijf ik helemaal alleen. Maar ik kom bij u, Lize... Wij zullen samen...

— Ja, altijd samen, levenslang. Geef me een zoen, dat mag wel...

Aljosja kuste haar.

— En nu moet u gaan. God zij met u, en zij bekruiste hem. Ga maar gauw naar hem toe, zolang hij nog leeft. Het is wreed van me, u zo lang op te houden. Ik zal vandaag bidden, voor hem en voor u. Aljosja, zullen we gelukkig met elkaar zijn?

— Ik denk van wel, Lize.

Toen Aljosja de kamer uitging, dacht hij er niet eens aan, van mevrouw Chochlakowa afscheid te nemen, maar op de trap stond ze plotseling voor hem. Uit haar eerste woorden begreep hij, dat ze alles wist en hem stond op te wachten.

— Het is verschrikkelijk, Alexej Fjodorowitsj, het is verschrikkelijk. Kinderlijke onzin, meer niet. Ik hoop, dat u dat niet ernstig opneemt. Nonsens, nonsens en nog eens nonsens.

— Maar u moet haar dat niet zeggen, dat zou haar maar opwinden en dat is niet goed in haar toestand.

— O, eindelijk een verstandig woord, van een verstandige jonge man. Dus ik moet begrijpen, dat u zo met haar gesproken hebt, omdat u, haar ziekelijke toestand in acht nemend, haar niet wou tegenspreken?

— Nee, mevrouw, ik heb in volle ernst met haar gesproken.

— Geen kwestie van; van ernstige gesprekken kan hier geen sprake zijn. Ik ontvang u niet meer, en weet wel dat ik wegga en haar meeneem.

— Maar waarom? zei Aljosja. Het gebeurt toch niet gauw. We moeten minstens nog anderhalf jaar wachten.

— Ja, Alexej Fjodorowitsj, daar hebt u gelijk in. In anderhalf jaar zult u nog duizendmaal ruzie met haar krijgen en uit elkaar gaan. Maar ik ben zo ongelukkig, zo ongelukkig. Goed, laat het maar nonsens zijn, maar het slaat me zo terneer. Ik heb alles gehoord en ik kon bijna niet op mijn benen blijven staan. Nu begrijp ik haar zenuwachtige toestand en haar zenuwaanvallen. De dochter wordt verliefd en de moeder kan wel doodgaan. U mag wel vast een kist voor haar bestellen... Maar nu de hoofdzaak, wat is dat voor een brief, die zij u geschreven heeft? U moet hem mij onmiddellijk laten lezen.

— Dat nooit. Zegt u mij liever, hoe het met Katherina Iwanowna gaat. Ik

moet het weten.

— Ach, die is nog altijd bewusteloos en ligt te ijlen. De tantes zitten zich voor mij aan te stellen. Herzenstube is gekomen en was zo geschrokken, dat ik hem in mijn eigen rijtuig naar huis moest laten brengen. Ik wou voor hem ook nog een dokter laten roepen. En nu staat u hier met die ongelukkige brief. Dat is nog het toppunt van alles. In naam van de starets, die ieder ogenblik kan sterven, in naam van die grote heilige, smeek ik u, laat mij, als moeder, die brief lezen.

— Nee, mevrouw. Zelfs al zou zij het goedvinden, dan zou ik het nog niet doen. Morgen kom ik bij u, als u wilt en zal alles met u bespreken, maar nu vaarwel! en Aljosja liep de straat op.

II

SMERDJAKOW MET ZIJN GITAAR

Aljosja had geen tijd meer. Toen hij afscheid van Lize genomen had, bedacht hij hoe en op welke manier hij zijn broer Dmitri te zien zou krijgen. Dmitri scheen hem uit de weg te gaan. Het was niet vroeg meer, na tweeën 's middags. Al zijn gedachten gingen naar het klooster, naar de stervende starets, maar de behoefte, zijn broer Dmitri te spreken, overwon alles; hij had een vermoeden, dat langzamerhand tot een vaste overtuiging was geworden, dat er een ramp moest gebeuren. Wat voor een catastrofe en wat hij zijn broer op dit ogenblik eigenlijk te zeggen had, wist hij zelf nog niet. „Ook als mijn starets zonder mij heengaat, zal ik ten minste mijn verdere leven mezelf niet te verwijten hebben, dat ik mijn broer had kunnen redden en het niet gedaan heb, dat ik hem links heb laten liggen... Als ik zo handel, is het in overeenstemming met de wens van de starets..."

Zijn plan was om Dmitri onverwachts te pakken te krijgen; over de schutting te klimmen, in de tuin te springen en in het prieel te gaan zitten. „Als hij daar niet is," dacht Aljosja, „zal ik stilletjes in het prieel blijven wachten, zo nodig tot 's avonds laat, zonder dat de huisvrouw en Foma het merken. Als hij van plan is om weer op Groesjenjka te wachten, dan moet hij in het prieel komen"... Trouwens Aljosja ontwikkelde zijn plan niet verder, hij was alleen besloten het uit te voeren, ook al zou hij daardoor vandaag niet meer naar het klooster kunnen gaan.

Alles gebeurde precies zoals hij zich voorgesteld had. Hij klom over de schutting, op dezelfde plaats als gisteren en ging ongemerkt het prieel binnen. Hij wilde niet dat iemand zou weten, dat hij daar was: de huisvrouw en Foma trokken natuurlijk de partij van Dmitri en zouden hem waarschuwen, dat er iemand op hem wachtte en misschien Aljosja zelfs niet in de tuin toelaten. In het prieel was niemand, Aljosja zat alleen te wachten. Hij bekeek het prieel, het kwam hem vandaag vervallen en vuil voor. Het was een zonnige, mooie dag net als gisteren. Op de groen geverfde tafel zag hij een kleverig kringetje, waarschijnlijk van een glas cognac, dat daar gisteren gestaan had. Onbeduidende en dwaze gedachten kwamen in zijn hoofd op. Bijvoorbeeld, waarom hij precies op dezelfde plaats was gaan zitten, als gisteren en niet op een andere. Een gevoel van treurigheid en beklemdheid maakte zich van hem meester. Zo zat hij een

kwartier lang. Plotseling hoorde hij ergens klanken van een gitaar. Iemand zat niet ver van hem af, misschien twintig passen, ergens in het struikgewas, zachtjes op een gitaar te tokkelen. Aljosja herinnerde zich, dat toen hij gisteren uit het prieel ging, hij daar vlak bij een groen bankje in de struiken had zien staan. „Dus op het ogenblik zit er iemand op dat bankje, maar wie?" Een mannenstem hoog als een fluit, zong zoetig, onder begeleiding van de gitaar:

Met vurige hartstocht
Houd ik van mijn liefje.
God heb medelijden,
Met haar en met mij!
Met haar en met mij!
Met haar en met mij!

De stem zweeg. De tenor van een lakei en de manier van zingen ook van een lakei. Een andere stem, ditmaal een vrouwelijke, vroeg teder, aanstellerig schuchter:

— Waarom is u in zolang niet bij ons geweest, Pawel Fjodorowitsj? Waarom negeert u ons zo?

— Het doet er niet toe, antwoordde de mannenstem, beleefd, maar vastberaden. Het scheen dat hier, in dit geval, de man de krachtigste was. „De man", dacht Aljosja, „moet Smerdjakow zijn, het is ten minste zijn stem. En het meisje is waarschijnlijk de dochter van de huisvrouw, die juist uit Moskou teruggekomen is en die japonnen met slepen draagt en elke dag bij Marfa Ignatjewna soep gaat halen..."

— Hè, ik houd zo van verzen, als ze mooi zijn, zei weer de vrouwenstem. De stem zong door...

— Gedichten zijn nonsens, zei eindelijk Smerdjakow.

— Ja, maar ik houd er erg veel van.

— Stel u voor, wie ter wereld spreekt op rijm? En hoeveel zouden wij op rijm kunnen zeggen, als ons dat van hogerhand bevolen werd? Nee, gedichten, ... die zijn van geen belang, Maria Kondratjewna.

— Hè, wat bent u toch verstandig, hoe hebt u dat alles kunnen leren?

— Nou, ik zou nog veel meer kunnen weten, als mijn ongelukkig lot mij van mijn kindsheid af niet in alles belemmerd had. Ik zou in een duel met een pistool iedereen kunnen doodschieten, die mij een schoft zou noemen, alleen omdat ik geen vader heb en mijn moeder de bijnaam van de „stinkerd" had. In Moskou hebben ze me dat dikwijls onder de neus gewreven. Dankzij Grigorij Wasiljewitsj, zijn die geruchten tot Moskou doorgedrongen. Grigorij Wasiljewitsj verwijt mij, dat ik tegen mijn geboorte in opstand kom. Ik moet u zeggen, dat ik liever wou, dat ik nog voor mijn geboorte, in haar schoot gedood

was, dan op zo'n manier ter wereld komen. Uw moeder heeft mij zelf verteld, dat ze op de markt erover kletsten, hoe mijn moeder er uitzag: zij had schurft op haar hoofd en was veel te klein, twee arsjin lang misschien... Hè, echte boerenmanieren, echte boerengevoelens! Van kind af aan, kon ik van woede tegen een muur lopen, als ik dat hoorde. Ik haat heel Rusland, Maria Kondratjewna...

— Ach, als u maar een militair was! Een jong huzaartje bijvoorbeeld, dan zou u dat niet zeggen, maar uw sabel trekken en Rusland verdedigen.

Ik heb niet de minste lust om militair te zijn, integendeel, ik zou het liefste willen, dat alle soldaten afgemaakt werden.

— En wie zou ons dan verdedigen, als de vijand komt?

— Het is helemaal niet nodig, dat we verdedigd worden. Ik vind het jammer genoeg, dat de Fransen in 1812 ons niet overwonnen hebben; dan zou die verstandige natie tenminste over deze idioten heersen en zou het land heel anders bestuurd worden.

— Nou, net alsof die anderen beter zijn dan wij. Je kan voor mijn part drie Engelsen voor één van onze Russische jongens cadeau krijgen, zei Maria Kondratjewna teder, waarschijnlijk zoetig met haar ogen lonkende, op dat ogenblik.

— Een kwestie van smaak.

— Ach, u lijkt zelf op een buitenlander, een adellijke buitenlander. Ik schaam mij dood om zoiets te zeggen.

— Als u het weten wilt, dan zijn de buitenlanders en de onze, wat onzedelijkheid betreft, precies gelijk. Het is allemaal tuig. Maar die daar, die dragen gelakte schoenen en de onze zitten in hun vieze huizen te stinken en merken de stank niet eens. Al is Fjodor Pawlowitsj gek en al zijn kinderen ook, dan zegt hij toch de waarheid. Het Russische volk moet geranseld worden.

— U hebt zelf gezegd, dat u voor Iwan Fjodorowitsj eerbied hebt.

— En hij zegt van mij, dat ik een stinkende lakei ben. Hij denkt, dat ik een oproerkraaier ben. Hij vergist zich. Als ik genoeg geld op zak had, zou ik hier allang niet meer zijn... En Dmitri Fjodorowitsj is minder dan iedere lakei èn door zijn gedrag èn door zijn verstand èn door zijn armoede. Hij voert geen klap uit. Maar hij is de „heer". Ik ben maar een kok, maar als ik geluk had, zou ik in Moskou een restaurant kunnen openen, omdat ik fijne schotels kan bereiden. En in Moskou kan geen enkele Rus dat, dat kunnen alleen de buitenlanders. Dmitri Fjodorowitsj heeft geen hemd aan zijn lijf, maar als hij een zoontje van een graaf tot een duel uitdaagt, wordt het aangenomen... En waarom is hij beter dan ik? Hij is veel dommer dan ik. Hoeveel geld heeft hij niet zomaar stuk geslagen...

— Het moet heel interessant zijn, een duel, merkte Maria Kondratjewna op.

— Waarom?
— Ach, het is zo griezelig en heldhaftig... Twee jonge officiertjes, met pistolen in de hand, schieten op elkaar, misschien wel om een meisje! Ach, het moet verrukkelijk zijn. Als meisjes daarna mochten kijken, zou ik de eerste zijn, die er heen ging.
— Goed, als je zelf mikt. Maar als iemand op jouw tronie aanlegt... Dat moet een akelig gevoel zijn. Dan zou u uw benen wel oppakken.
— En zou u ook weglopen?
Smerdjakow gaf, minachtend, geen antwoord. Na een tijdje zwijgen, begon hij weer te zingen.
Toen gebeurde er iets onverwachts: Aljosja nieste en de beiden op de bank werden doodstil. Aljosja stond op en ging naar hen toe. Het was werkelijk Smerdjakow. Hij had zijn mooiste pak aan, zijn haar was gefriseerd en met pommade geplakt; hij droeg lakschoenen. De gitaar lag naast hem op de bank. Zijn dame was Maria Kondratjewna, da dochter van de huisvrouw. Ze droeg een hemelsblauwe japon met een sleep van wel twee arsjin lang. Ze zou niet lelijk geweest zijn, als ze niet zo'n kogelrond gezicht gehad had vol zomersproeten.
— Wanneer komt mijn broer Dmitri? vroeg Aljosja, overdreven kalm.
Smerdjakow stond langzaam van zijn plaats op, Maria Kondratjewna deed hetzelfde.
— Waarom zou ik moeten weten, waar Dmitri Fjodorowitsj is? Als ik nog zijn oppasser was, dan was het iets anders, antwoordde Smerdjakow minachtend.
— Ik heb het zo maar gevraagd of u het misschien weet, legde Aljosja uit.
— Ik weet niet, waar uw broer is en ik wil het ook niet weten.
— Mijn broer heeft me anders juist gezegd, dat u degene is, die hem op de hoogte houdt van alles wat er thuis gebeurt en dat u hem moet waarschuwen, wanneer Agrafena Alexandrowna komt.
Traag en roerloos keek Smerdjakow Aljosja aan.
— En hoe bent u zelf hier gekomen, vroeg hij, Aljosja doorborend met zijn blik. De poort is al een uur geleden gesloten.
— Door het zijstraatje over de schutting, regelrecht naar het prieel. U moet me dat niet kwalijk nemen, wendde hij zich tot Maria Kondratjewna, ik moest zo gauw mogelijk mijn broer zien.
— Ach, hoe kunnen wij u iets kwalijk nemen? zei Maria Kondratjewna gevleid door Aljosja's beleefdheid. Dmitri Fjodorowitsj komt zelf dikwijls over de schutting in huis, en zonder dat wij het weten, zit hij al in het prieel.
— Ik zoek hem, ik moet hem zien of van u te weten komen, waar hij is.
— Ons vertelt hij dat niet, mompelde Maria Kondratjewna.
— Ik kom hier, omdat ik hier kennissen heb, begon Smerdjakow weer, maar

zelfs hier in het huis van anderen, houdt hij niet op me te vervolgen. Altijd moet hij weten, wat er bij zijn vader gebeurt, wie er komt en wie weggaat en of ik niets nieuws voor hem heb. Twee keer heeft hij mij al met de dood gedreigd.

— Hoe zo, met de dood? vroeg Aljosja verwonderd.

— Nou, wat betekent dat voor hem, met zijn mooie karakter? Gisteren hebt u dat karakter zelf leren kennen.

— Als jij, zegt hij, Agrafena Alexandrowna hier binnenlaat en zij bij hem overnacht, dan zal jij de eerste zijn, die ik met mijn eigen handen ombreng. Ik ben erg bang voor hem en als ik niet te bang was, zou ik naar de politie lopen om hem aan te geven. Want, God weet, wat voor misdaden er hier nog zullen gebeuren.

— Een poos geleden heeft hij gezegd, ik zal je in een vijzel fijnstampen, voegde Maria Kondratjewna eraan toe.

— Nou, wat die vijzel betreft, dat zijn natuurlijk alleen maar praatjes. Als ik hem ontmoet, zal ik er met hem over spreken...

— Het enige, wat ik u zeggen kan, zei, na lang nadenken, Smerdjakow... ik kom hier, omdat het mijn buren zijn en mijn kennissen en waarom zou ik het niet doen?... Vandaag stuurde Iwan Fjodorowitsj mij vroeg in de ochtend naar het huis van Dmitri Fjodorowitsj in de Ozernajastraat, zonder brief, hij liet mij alleen zeggen, dat zijn broer beslist in de kroeg op het plein moest komen om daar samen te eten. Ik ben gegaan, maar Dmitri Fjodorowitsj was niet thuis, hoewel het pas acht uur 's ochtends was. En zijn hospita zei tegen mij: „hij is hier geweest, maar nu is hij weer weg." Net alsof ze allen tezamen een complot gesmeed hebben. Maar misschien is hij op het ogenblik toch wel in de kroeg met zijn broer Iwan Fjodorowitsj ... Iwan Fjodorowitsj heeft vandaag niet thuis gegeten. Zijn vader at alleen, een uur geleden, en nu rust hij. Ik verzoek u alleen, hem niet te zeggen, wat ik verteld heb, anders slaat hij me dood.

— Mijn broer Iwan heeft Dmitri dus gevraagd vandaag in de kroeg te komen? vroeg Aljosja.

— Juist. — In de kroeg de „Residentie", op het plein?

— Ja. Dat kan best.

— Ik dank u, Smerdjakow, het is van veel betekenis, dat ik dat weet. Ik ga daar nu heen.

— Verraadt u mij alstublieft niet.

— O, nee, ik ga als toevallig naar de kroeg. Wees maar gerust.

— Ik zal de poort voor u opendoen, riep Maria Kondratjewna uit.

— Nee, ik klim weer over de schutting, dat is dichterbij. Dit bericht maakte diepe indruk op Aljosja. Hij liep in de richting van de kroeg. In zijn monnikspij was het onmogelijk daarbinnen te gaan, maar hij kon toch bij de portier

informeren en zijn broers bij hem laten komen. Toen hij voorbij de kroeg liep, ging er een raam open en zijn broer Iwan riep hem toe:

— Aljosja, kan je onmiddellijk bij me komen? Ik zou je erg dankbaar zijn.

— Ja, ik kan wel, maar ik weet niet hoe ik dat in deze kleren moet doen.

— Ik zit niet in de gelagkamer, maar in een apart vertrek. Ga naar de ingang, ik kom je tegemoet.

Een ogenblik later was Aljosja bij zijn broer. Iwan zat alleen aan een tafel te eten.

III

DE BROERS MAKEN KENNIS MET ELKAAR

Toch zat Iwan niet in een aparte kamer, hij had een plaats voor het raam, die door een scherm afgescheiden was, zodat zij, die achter het scherm zaten, niet door de anderen gezien konden worden. Zij zaten in de eerste kamer, waar een grote toonbank tegen de zijmuur stond. Voortdurend liepen er kelners af en aan. In de gelagkamer zat niemand, behalve een oud man, een gepensioneerd militair, die in een hoekje zat thee te drinken. Maar van de andere vertrekken van de kroeg, hoorde men het gewone lawaai, uitroepen, het knallen van het openen van bierflessen en de tonen van een draaiorgel. Aljosja wist, dat Iwan daar bijna nooit kwam en dat hij in het algemeen een hekel aan kroegen had. „Dus hij is hier alleen gekomen om Dmitri te ontmoeten." Maar Dmitri was er niet.

— Zal ik vissoep voor jou bestellen en nog iets anders? Je kan toch niet alleen van thee leven? vroeg Iwan, die klaarblijkelijk heel blij was, dat Aljosja er was.

— Goed, eerst vissoep en dan thee, ik heb ontzettende honger, zei Aljosja vrolijk.

— En kersenjam? Je kan het hier krijgen. Herinner je je hoeveel je van kersenjam hield, toen je nog een kind was, bij de Polenows?

— O, herinner je je dat nog? Goed, kersenjam ook, ik houd er nog altijd van.

Iwan riep de kelner en bestelde vissoep, jam en thee.

— Ik herinner me alles, Aljosja. Ik herinner me jou tot je elfde jaar, ik was toen vijftien. Vijftien en elf is zo'n verschil, dat broers op die leeftijd nooit kameraden zijn. Ik weet niet of ik toen van je hield. Toen ik naar Moskou ging, heb ik de eerste jaren nooit meer aan je gedacht. En later toen je zelf in Moskou kwam, hebben we elkaar geloof ik één keer ergens ontmoet. Ik woon hier nu al vier maanden en we hebben nog nooit een geregeld gesprek met elkaar gevoerd. Morgen ga ik weg en ik zat net te denken, waar zal ik hem kunnen zien, om afscheid van hem te nemen, en daar kwam je juist voorbij.

— Wou je me zo graag spreken?

— Ja, ik wou toch eindelijk eens kennis met je maken en jou in de gelegenheid stellen mij te leren kennen en afscheid van elkaar te nemen. Volgens mij is dat het beste; vlak voor het afscheid kennis met elkaar maken. Ik heb opgemerkt, hoe jij al die tijd naar me zat te kijken en hoe in je ogen een uitdrukking van eindeloze verwachting was en dat kon ik niet uitstaan. Daarom

heb ik geen pogingen tot toenadering gedaan. Maar per slot heb ik geleerd om je te bewonderen: „die staat stevig in zijn schoenen," dacht ik. Ik lach op het ogenblik, maar denk er om, ik spreek in volle ernst. Je staat werkelijk stevig in je schoenen en van zulke mensen houd ik. Je moet standhouden, waar en op welk gebied het ook is, al ben je nog maar zo'n kleine jongen, als jij. Ten slotte had ik ook geen hekel meer aan je vragende blik, integendeel, ik kreeg je lief... En het komt me voor, dat jij ook van mij houdt.

— Ja, Iwan, Dmitri zegt van jou, dat jij een graf bent. En mijn mening is, dat je een raadsel bent. Dat ben je ook, maar iets in jou heb ik pas vanochtend begrepen.

— En dat is? lachte Iwan.

— En zal je niet boos worden? lachte Aljosja ook mee.

— Vooruit maar.

— Dat jij precies zo bent als alle jongelui van drieëntwintig jaar; jong, fris, aardig, een piepjong vogeltje, nog geel om zijn bek.... Heb ik je beledigd?

— Welnee, ik ben alleen verbaasd, zei Iwan vrolijk en opgewonden. Je moet me geloven, maar van gisteren af dat we elkaar bij haar ontmoet hebben, kan ik me niet losrukken van de gedachte, dat ik pas drieëntwintig ben en nog een echt geelbekje. En jij raadt mijn gedachten en daarmee begin je het gesprek. Ik zat hier juist te peinzen en weet je wat ik tegen mezelf zei: „Ook als ik door het leven teleurgesteld zal worden, door een geliefde vrouw bedrogen, als ik overtuigd zal zijn, dat de duivel mij in zijn macht zal krijgen... als ik getroffen zal worden door de vreselijkste menselijke ontgoocheling, zal ik toch willen leven. Ik heb hem eenmaal te pakken gekregen — de beker des levens en voordat ik hem leeg gedronken heb, zet ik hem niet neer! Trouwens, als ik dertig ben, zal ik hem misschien wel neerzetten. God weet waar... ook al is hij niet helemaal leeg, maar tot mijn dertigste, weet ik zeker, dat mijn jeugd alles zal overwinnen, iedere teleurstelling, iedere tegenslag. Ik heb me dikwijls afgevraagd: bestaat er op de wereld één wanhoop, die die waanzinnige, schaamteloze begeerte om te leven overwinnen kan? En ik ben tot de conclusie gekomen, dat die niet bestaat. Natuurlijk tot je dertigste jaar; verder zou ik het zelf niet eens willen. Zo dunkt me. Sommige teringachtige melkmuilen van moralisten, in het bijzonder de dichters, noemen die levensdrift gemeen. En dat is onze Karamazowse kracht, dat is zo. En die kracht zit in jou ook... Maar waarom is ze gemeen? Ik wil leven en ik blijf leven, ook al is het tegen iedere logica. Goed, ik geloof niet in de waarde van dit leven, maar de sappige blaadjes van de bomen in de lente zijn me dierbaar en de blauwe lucht, dierbaar is me soms een mens, van wie je niet eens weet, waarom je van hem houdt, dierbaar een heldendaad, waarin je niet eens meer gelooft, maar die je je af en toe

herinnert en bewondert. O, daar brengen ze je je vissoep, eet smakelijk. Die maken ze hier goed klaar. Ik wil naar Europa, Aljosja, en ik ga ook. Ik weet, dat ik slechts naar een kerkhof ga, maar het zal een dierbaar kerkhof voor me zijn. De geliefde overledenen rusten daar, de stenen op hun graven zullen tot mij spreken over het geloof, dat die mensen gehad hebben, over hun waarheid, hun strijd en hun kennis. Ik weet, dat ik op mijn knieën vallen zal en zal schreien. Ik zal niet van wanhoop huilen, maar alleen omdat die tranen mezelf gelukkig zullen maken. Ik zal gelukkig zijn, door mijn eigen ontroering. Je houdt van de sappige, lenteblaadjes, je houdt van de blauwe lucht — dat is het. Daar hou je niet van met je verstand, niet met je logica, maar met je binnenste, met de oerkrachten uit je jeugd hou je daarvan. Begrijp je iets van al de nonsens, die ik zeg, Aljosja?

— Natuurlijk begrijp ik het, Iwan, met je binnenste moet je liefhebben, dat heb je zo goed gezegd, en ik ben er blij om, dat je zo van het leven houdt. Ik vind, dat de hele mensheid moest beginnen met het leven lief te hebben.

— Het leven meer liefhebben dan de zin des levens.

— Ja, eerst het leven en dan de logica. Dan kan je pas logisch gaan denken. De helft van je taak is al vervuld: je hebt het leven lief. Nu moet je nog de tweede helft vervullen en je bent gered.

— Hè, hè, je begint me te redden, terwijl ik nog niet eens aan het verzinken ben. En wat is de tweede helft?

— De tweede is, dat men al de doden op het kerkhof weer tot leven moet opwekken. Ze zijn misschien niet eens gestorven... En nu eerst mijn thee drinken. Het doet me werkelijk genoegen, Iwan, om eens met je te praten.

— Ik zie, dat je in een toestand van inspiratie verkeert. Ik vind het prettig te luisteren naar de *profession de foi* van zo'n... van zo'n lekenbroeder. Ja, jij staat stevig in je schoenen, Alexej. Wil je werkelijk het klooster uit?

— Ja, mijn starets stuurt me de wereld in.

— Dus zullen we elkaar in de wereld ontmoeten, voor ons dertigste jaar, als ik begin de beker aan mijn lippen te zetten. Onze vader wil tot zijn zeventigste, tachtigste nog van die beker drinken. Hij is een paljas, maar dat meent hij... nu is de ontucht voor hem het hoofddoel van het leven, wat blijft er na je dertigste jaar trouwens anders nog over? Toch is het beter met dertig op te houden, op je zeventigste wordt het verachtelijk... Heb je Dmitri vandaag nog gezien?

— Nee, maar ik heb Smerdjakow gezien. En Aljosja vertelde aan Iwan zijn ontmoeting met Smerdjakow. Iwan werd opmerkzaam.

— Maar hij vroeg mij, niet aan Dmitri te vertellen, dat ik hem gezien had, voegde Aljosja eraan toe.

Iwan fronste zijn wenkbrauwen en verzonk in gedachten.

— Maakt die Smerdjakow je zo ernstig?

— Ja, laat de duivel hem halen. Dmitri had ik graag willen ontmoeten, maar nu is het ook niet meer nodig, zei Iwan.

— Is het waar, dat je al zo gauw op reis gaat?

— Ja.

— En vader en Dmitri? Hoe zal het met hen af lopen? vroeg Aljosja ongerust.

— Ach, zit niet te zeuren. Wat kan ik daaraan doen? Ben ik mijn broeders hoeder? zei Iwan geprikkeld, doch plotseling glimlachte hij verbitterd. Jij denkt nu natuurlijk aan het antwoord van Kaïn over zijn vermoorde broer. Maar laat de duivel hen halen, ik kan toch werkelijk niet als hun hoeder hier blijven? Ik ben klaar met mijn zaken en ik ga weg. Of denk jij soms ook, dat ik jaloers ben op Dmitri en dat ik al die drie maanden bezig was om zijn verloofde, de mooie Katherina Iwanowna, weg te kapen? Ik heb mijn eigen zaken en nu heb ik ze afgedaan. En dat ik klaar ben, daar ben je gisteren zelf getuige van geweest.

— Daar, bij Katherina Iwanowna?

— Ja en nu ben ik vrij... Wat gaat Dmitri mij aan? Dat waren mijn eigen zaken met Katherina Iwanowna. Je weet, dat Dmitri het zo voorgesteld heeft, alsof hij een complot met mij had. Ik heb het hem niet eens gevraagd, uit zichzelf heeft hij zijn verloofde aan mij overgedaan en ons nog gezegend.... Die hele geschiedenis is belachelijk, maar als je zou weten Aljosja, hoe vrij en opgelucht ik me op het ogenblik voel. Zo blij, dat terwijl ik hier zat te eten, ik champagne wou bestellen, om op het eerste uur van mijn vrijheid te drinken. Met één beweging heb ik mijn vrijheid herkregen; als ik geweten had, dat het zo gemakkelijk ging!

— Spreek je over de liefde, Iwan?

— Nou ja, noem het liefde, goed. Ja, ik was verliefd op het jonge meisje, ik zat mezelf te pijnigen bij haar en zij heeft mij gemarteld... En... ineens is alles uit. Daar bij haar, heb ik met pathos gesproken en toen ik buiten was, heb ik het uitgeproest van het lachen. Geloof mij... het is werkelijk, letterlijk zo geweest.

— Je spreekt er nu ook zo vrolijk over.

— Hoe kon ik weten, dat ik eigenlijk helemaal niet van haar hield? Zie je, nu blijkt het van niet. Maar ze bevalt mij bijzonder, gisteren ook nog, toen ik die hele rede hield. Ze bevalt me nu ook nog, maar niets is me gemakkelijker, dan van haar weg te gaan. Denk je soms, dat ik me zit aan te stellen?

— Nee, dat niet, maar ik denk, dat het geen liefde was.

— Aljosja, hou jij je mond over de liefde; voor jou komt dat helemaal niet te pas. Wat ben jij toch losgebarsten... Ha! ha! wat ben jij losgebarsten... Ik heb nog vergeten je daarvoor te omarmen... O, wat heeft ze me gemarteld! En zijzelf zat met een verscheurd hart naast me. Zij houdt van mij, maar niet van Dmitri.

Dmitri is alleen het gevolg van haar verscheurde hart. En alles wat ik haar gezegd heb, is de waarheid, maar de hoofdzaak is, dat zij nog minstens vijftien, twintig jaar de tijd moet hebben om in te zien, dat ze niet van Dmitri houdt, maar van mij, die ze martelt. Misschien komt ze het ook wel nooit te weten, niettegenstaande de les van vandaag. Maar het is beter zo, je staat op en je gaat weg en voorgoed. Hoe is het nu met haar? Wat is daar gebeurd, toen ik weg was?

Aljosja vertelde hem van de zenuwaanval, en dat ze nu bewusteloos was, alles wat mevrouw Chochlakowa hem gezegd had.

— Liegt die Chochlakowa niet?

— Ik geloof van niet.

— Dan moet ik eens naar haar gaan vragen, trouwens van een hysterische aanval is nog niemand gestorven. Laat ze maar eens een aanval hebben. Onze Lieve Heer heeft zenuwaanvallen als een geschenk aan de vrouwen gegeven. Ik ga er niet heen. Het is nergens voor nodig.

— Je hebt haar toch gezegd, dat zij niet van jou hield.

— Nou, dat heb ik opzettelijk gedaan. Aljosja, laten we toch champagne drinken op mijn vrijheid.

— Nee, laten we het liever niet doen, ik heb zo'n treurig gevoel.

— Ja, dat zie ik wel.

— Moet je beslist morgenochtend vertrekken?

— Ochtend? Ik heb niets gezegd van ochtend. Trouwens, misschien ga ik ook wel 's ochtends. Je moet weten, dat ik hier ben gaan eten om niet met vader te hoeven zitten, ik kan hem niet meer luchten of zien. Voor hem alleen zou ik hier vandaan willen vluchten. En waarom ben jij zo onrustig, dat ik wegga? Wij hebben nog God weet hoeveel tijd tot ik vertrek, een hele eeuwigheid.

— Wat voor een eeuwigheid, als je morgen al weggaat!

— Nou ja, maar dat gaat ons toch niet aan. Alles wat we bespreken willen kunnen we nog doen. Daarvoor zitten we hier. Wat kijk je me zo verbaasd aan? Zijn we hier soms gekomen om over de liefde van Katherina Iwanowna te praten, of over vader, of over Dmitri? Of misschien wel over het buitenland? Of over de noodlottige toestand van Rusland? Of over Napoleon? Daarvoor?

— Nee, dat niet.

— Dus je begrijpt waarom wij hier bij elkaar zijn? Voor anderen is het iets anders, maar wij met de gele bekken, wij moeten alle vraagstukken, die nog niet opgelost zijn, oplossen. Geheel jong Rusland houdt zich daarmee bezig en juist nu, nu de ouderen zich plotseling zijn gaan bemoeien met de praktische kant van de dingen. Waarom zat jij mij die drie maanden lang aan te kijken alsof je iets van mij verwachtte? „Om mij te vragen, wat mijn geloof is en of ik in het algemeen een geloof heb?" Dat was toch je doel, mijn beste Alexej Fjodorowitsj,

nietwaar

— Ja, je hebt gelijk, glimlachte Aljosja. Maar je lacht me op het ogenblik toch niet uit, broer?

— Ik, jou uitlachen? Nee, ik zou een broer, die mij drie maanden lang vol verwachting aangezien heeft, geen verdriet willen doen. Kijk mij aan, Aljosja: ik ben precies zo'n kleine jongen als jij, alleen ben ik geen lekenbroeder. En wat doen de Russische jongens, tot nu toe? Sommigen ten minste. Zij komen bijvoorbeeld bij elkaar in een stinkende kroeg en gaan in een hoek zitten. Hun hele leven lang zijn ze van elkaars bestaan niet bewust geweest en als ze de kroeg uitkomen, zullen ze waarschijnlijk nog veertig jaar lang niets meer van elkaar merken. En waarover praten ze op dat éne ogenblik, dat ze elkaar hier in de kroeg ontmoeten? Over de wereldvraagstukken, niet anders: of God bestaat, of de onsterfelijkheid bestaat. En zij, die niet in God geloven, nou ja, die praten over socialisme, anarchisme, die trachten de hele wereld opnieuw te herbouwen, maar per slot komt het op hetzelfde neer, het blijven dezelfde vraagstukken, maar van de andere kant beschouwd. En hoeveel zulke origineels jongentjes doen tegenwoordig niets anders dan die wereldvraagstukken oplossen! Is het niet zo?

— Ja, voor ons, Russische jongelui, zijn die vraagstukken: bestaat God of niet, bestaat de onsterfelijkheid of niet, of, zoals jij zegt, dezelfde vraagstukken van de andere kant beschouwd, de gewichtigste. En zo moet het ook zijn, zei Aljosja, met een zachte glimlach naar zijn broer kijkend.

— Ja, Aljosja, op het ogenblik een Rus te zijn is helemaal niet verstandig, maar nog onverstandiger is het om je bezig te houden met die vraagstukken, waar de Russische jeugd zich mee bezighoudt.... Maar van één Russische jongen houd ik zoveel...

— Wat is dat aardig van je, lachte Aljosja.

— Nou zeg, waarmee moet ik beginnen? Met God? Of God bestaat of niet?

— Hoe je wilt, jij kan wel met de andere kant van het vraagstuk ook beginnen. Gisteren, toen wij bij vader waren, heb je gezegd, dat God niet bestaat...

— O ja, ik zat je gisteren een beetje te plagen. Toen ik het zei, zag ik hoe je ogen begonnen te fonkelen, maar nu ben ik van plan heel ernstig met je te praten. Ik wil vriendschap met je sluiten, ik heb geen enkelen vriend, ik wil het proberen. Nu moet je weten, dat ik het bestaan van God erken... Is dat iets nieuws voor je?

— Ja, als je het natuurlijk niet voor de grap zegt.

— Voor de grap... Dat hebben ze gisteren bij de starets ook beweerd, dat ik alles alleen maar voor de grap zeg. In de achttiende eeuw was er een oude

zondaar, die gezegd heeft: „*s'il n'existait pas Dieu il faudrait l'inventer*". En de mens heeft in werkelijkheid God verzonnen. En het is niet merkwaardig, dat God werkelijk bestaat, maar veel merkwaardiger is het, dat de idee over de noodzakelijkheid van God, in het brein van zo'n wreed, boosaardig beest, als de mens is opgekomen. Die idee is zo verheven, zo roerend, zo wijs, dat de mens er werkelijk trots op kan zijn. Wat mij betreft ik heb al lang opgehouden om erover na te denken, of God de mens, of de mens God heeft uitgevonden. Natuurlijk zal ik mij niet bezighouden met de axioma's van de tegenwoordige Russische jeugd. Zij zijn alle gegrond op Europese hypothesen. Wat daar, in het buitenland, een hypothese is, is voor de Russische jeugd direct een axioma. En niet alleen voor de jeugd, de professoren, die de jeugd moeten onderrichten, denken precies zoals de jongelui. Ik wil je alleen uitleggen, wat ik voor een mens ben en hoe mijn geloof is. En daarom verzeker ik je: ik geloof in God, ik geloof eenvoudig en oprecht. Maar ik moet erbij zeggen, dat als God de aarde werkelijk geschapen heeft, het volgens de geometrie van Euclides is, het menselijk verstand kan slechts drie dimensies bevatten. Ik weet het niet en ik kan het niet leren, en als ik dat niet bevatten kan, hoe kan ik dan in het algemeen iets van God begrijpen? Ik moet toegeven, dat ik niet de gave bezit om zulke vraagstukken op te lossen. Mijn hersens zijn te veel aan het aardse gebonden. En hoe kan ik oplossen, dat, wat niet van deze aarde is? En ik raad jou ook aan, Aljosja, nooit daarover te denken, vooral er niet over na te denken of God bestaat of niet. Ik neem het bestaan van God aan, met vreugde en behalve dat, erken ik Zijn wijsheid, Zijn doel. Ik geloof in de doelmatigheid, in de waarde van het leven, ik geloof in de eeuwige harmonie, die eens komen zal, enzovoorts, enzovoorts. Ik geloof in de oneindigheid. Hè, wat hebben ze er een mooie woorden voor uitgevonden! Mij dunkt, dat ik al op de rechte weg ben. Maar stel je je voor, dat ik per slot deze wereld, die God geschapen heeft, niet wil aannemen. Begrijp mij goed, niet God zelf erken ik niet, maar de wereld, die hij geschapen heeft. Goed, laat ik maar met eigen ogen zien, dat het paradijs op aarde komt, ik aanvaard het toch niet. Dat is mijn geloof, Aljosja, dat zeg ik je heel ernstig. Ik ben ons gesprek opzettelijk zo dom mogelijk begonnen en ben geëindigd met mijn biecht aan jou. Omdat alleen mijn biecht je belang inboezemt. Niet over God, wou je van mij horen, maar je wou weten, wat voor inhoud je broer heeft.

— Maar waarom ben je zo dom mogelijk begonnen?

— Ten eerste, om Russisch te zijn: alle Russische gesprekken over dit onderwerp zijn ongelofelijk dom, en ten tweede, hoe dommer, hoe dichter bij de waarheid... hoe dommer, hoe duidelijker. De domheid is kort en niet listig, maar het verstand draait en verbergt zich. Het verstand is vals, maar de domheid is oprecht en eerlijk. Als ik wanhopig ben, hoe dommer ik je over mijn wanhoop

vertel, hoe oprechter het is.

— Wil je me nog eens uitleggen waarom jij de wereld niet aanvaardt?" vroeg Aljosja.

— O, zeker, het is geen geheim, dat was ik ook van plan. Mijn jongen, ik wil je niet verderven, en je van je weg afvoeren, ik wil je alleen genezen, zei Iwan glimlachend, met de glimlach van een kind. Zo'n glimlach, als Aljosja nog nooit bij hem gezien had.

IV

DE OPSTAND

— Ik moet je nog iets bekennen, begon Iwan, ik heb ook nooit kunnen begrijpen, hoe je je naaste kan liefhebben. Volgens mij is het onmogelijk je „naaste" lief te hebben, je „verste" — dat gaat misschien nog. Ik heb eens gelezen, ik weet niet meer waar, over de goede, heilige Johannes. Er kwam eens iemand bij hem, die bijna omkwam van honger en kou en die om onderdak vroeg. De heilige nam hem in zijn bed en die andere ademde de heilige, de stinkende adem uit zijn, door ziekte verrotten, mond in het gezicht. Ik ben ervan overtuigd, dat die opoffering op onwaarheid berust, een kunstmatig opgelegd plichtsgevoel van liefde tot je naaste. Als je iemand liefhebben wilt, moet je zorgen, dat hij zijn gezicht verbergt, want zodra hij zijn ware gezicht toont, is de liefde verdwenen.

— Ja, zoiets heeft de starets Zosima ook eens gezegd, merkte Aljosja op. Maar er bestaat toch zoveel liefde onder de mensheid, die op ware, Christelijke naastenliefde gelijkt. Dat weet ik, Iwan...

— Nou, daar ben ik nog zo zeker niet van en begrijpen kan ik het evenmin. En vele, vele mensen zijn het met mij eens. Volgens mij moet Christelijke naastenliefde als een wonder beschouwd worden. Ja, het is waar, Christus was God, maar wij zijn geen goden. Laten we bijvoorbeeld aannemen, dat ik in staat ben heel zwaar te lijden, maar niemand van mijn zogenaamde naasten zal kunnen beseffen, hoe zwaar mijn lijden is... als ik slecht ruik, als ik een dom gezicht heb, als ik hem op zijn tenen getrapt heb. En dan is er nog lijden en lijden. Er bestaat bijvoorbeeld een lijden, dat de mens vernedert, zoals armoede, honger... Hoger is het als men lijdt voor een idee. Maar als hij naar mijn gezicht kijkt, ontdekt hij onmiddellijk dat ik niet het gezicht heb van iemand, die lijdt voor een idee en omdat mijn gezicht hem niet bevalt, onttrekt hij me direct alle medelijden, zelfs al is hij ook een heel goed mens. Ik vind, dat een bede) aar zich nooit op straat moest vertonen, hij moest bedelen door middel van de courant. Abstract kun je nog je naaste liefhebben en ook uit de verte, maar dichtbij nooit. Als alles nog zo zou zijn als op het toneel, in het ballet, waar de bedelaars in zijden lompen en gescheurde kant, gehuld zijn en sierlijk dansend om aalmoezen bedelen, dan zou het nog gaan en kan je nog genieten van het schouwspel. Maar alleen ook maar genieten, liefhebben kan men hen ook niet. Nou genoeg

daarover. Ik zou alleen willen, dat je de dingen eens van mijn oogpunt uit beschouwde. Ik wou het met je hebben over het lijden van de mensheid in het algemeen. Maar laten we liever eerst spreken over het leed van de kinderen. Van kinderen kan je ook houden, als ze in je nabijheid zijn, als ze vies zijn en lelijk. Trouwens, ik vind, dat er geen lelijke kinderen bestaan. Over de volwassen mensen zal ik niet spreken, behalve dat ze akelig zijn, verdienen ze geen liefde. Ze hebben trouwens gekregen, wat ze verdienen, ze hebben van het appeltje gesnoept en nu weten ze wat goed en kwaad is, En ze gaan door met van het appeltje te eten. Maar de kinderen hebben nog van niets geproefd, die zijn nog doodonschuldig. Houd jij van kinderen, Aljosja? O ja, ik weet, dat je van hen houdt, en je zult begrijpen, waarom ik op het ogenblik juist over hen spreken wil. Als die hier op aarde lijden, is het alleen voor de schuld van hun vaderen, die van het appeltje gesnoept hebben. Maar waarom worden die ongelukkige, onschuldige kinderen voor de schuld van hun vaderen verantwoordelijk gesteld? Kijk naar mij, Aljosja, ik ben dol op kinderen.... En je moet weten, dat al die wrede, hartstochtelijke, onzedelijke mensen, al die „Karamazows" van kinderen houden. Hoe ver van de mens staan kinderen tot hun zevende jaar bijvoorbeeld, net alsof het andere wezens zijn, van een andere wereld. Ik heb een moordenaar gekend, die in de gevangenis zat; in de loop van zijn „carrière", had hij hele families uitgemoord, kinderen ook; maar als hij in de gevangenis zat, hield hij van kinderen. Uit het raampje van zijn cel keek hij alleen maar naar de kinderen, die op de binnenplaats speelden. Eén kleine jongen kwam dikwijls bij hem en de man sloot vriendschap met het kind... Aljosja, weet je waarom ik je dat alles vertel? Ik heb zo'n hoofdpijn, Aljosja.

— Ja, je vertelt het zo eigenaardig, alsof je niet wel bij het hoofd bent.

— Niet lang geleden, heeft een Bulgaar, die in Moskou was, mij verteld, ging Iwan door, niet naar Aljosja luisterend, hoe de Turken daar in Bulgarije, om de opstanden van de Christenen te onderdrukken, de vrouwen verkrachten, de kinderen vermoorden, de mannen gevangennemen en hen tot de volgende ochtend met de oren aan de schuttingen spijkeren. Dan pas hangen ze hen op. Hoe onrechtvaardig en beledigend is het toch voor het dier, te spreken van de dierlijke wreedheid van de mens; nooit kan een dier zo wreed zijn als de mens, zo geraffineerd, zo artistiek wreed... Een tijger bijt en verscheurt, die kan niet anders.

Maar ook als hij het zou kunnen, zou het niet in zijn hoofd opkomen, iemand aan zijn oren aan een schutting vast te spijkeren. De Turken martelen met waren hartstocht kinderen. Bij zwangere vrouwen snijden ze de kinderen uit de buik van de moeder. En dan nemen ze de zuigelingen, gooien ze in de lucht en vangen ze op de punten van hun zwaarden op. En dat moet gebeuren in

tegenwoordigheid van de moeder, ja dat is juist het prettigste, dat de moeder het aanziet. Hier heb je nog een tafereeltje: een zuigeling, op de armen van zijn moeder, die beeft van angst, omringd door de Turken. Zij hebben iets grappigs bedacht: ze liefkozen het kindje, lachen, om hem aan het lachen te maken, eindelijk lukt het hun, het kind lacht. Op hetzelfde ogenblik mikt een van de Turken met een pistool vlak op zijn gezichtje. Vrolijk, lachend, wil het kindje het pistool met de handjes pakken... met één schot vermorzelt de Turk het hoofdje van het kind. Fraai, nietwaar? A propos ze zeggen, dat de Turken erg van zoetigheid houden.

— Iwan, waarom vertel je dat alles? vroeg Aljosja.

— Ik denk, dat als de duivel niet bestond, de mens hem geschapen heeft. En als hij hem geschapen heeft, dan naar zijn beeld.

— Maar God ook.

Iwan barstte in lachen uit.

— Je hebt me gevangen. Goed, God ook. Maar een mooie God, als de mens hem naar zijn beeld geschapen heeft. Je vraagt mij, waarom ik dat vertel? Ik zal het je zeggen: ik ben een hartstochtelijk liefhebber en verzamelaar van feiten. Ik verzamel ze uit de couranten, van verhalen, ik schrijf ze op en ik heb al een goede collectie. De Turken zijn natuurlijk ook in die collectie, maar dat zijn buitenlanders. Maar ik heb ook onze eigen grapjes, die zijn nog mooier dan de Turkse. Het is bij ons onmogelijk iemand aan de oren aan een schutting te spijkeren, maar afranselen... o ja, dat is een nationaal genoegen. In het buitenland slaan ze niet, ik weet niet waarom, óf ze zijn daar beter geworden, óf ze hebben wetten, waardoor het verboden is, dat de ene de andere een beetje afranselt, maar ze hebben iets anders verzonnen. Ook iets zuiver nationaals. Zo nationaal, dat het bij ons onmogelijk schijnt te zijn. Trouwens, ik geloof, dat het met onze nieuwe religieuze beweging ook niet meer onmogelijk is. Ik heb een heel interessante brochure, uit het Frans vertaald. In Genève, niet lang geleden, pas vijf jaar, werd een inbreker-moordenaar ter dood veroordeeld. Hij heette Richard, drieëntwintig jaar oud, geloof ik; hij kreeg vlak voor zijn dood berouw en werd een waar Christen. Die Richard was een onwettige zoon. Toen hij nog een kind van een jaar of zes was, hadden zijn ouders hem weggegeven aan Zwitserse herders uit de bergen en die hebben hem grootgebracht om hem als werkkracht te gebruiken. Hij groeide als een wild diertje bij hen op. De herders leerden hem niets, maar stuurden hem op zijn zevende jaar er al op uit, om de kudde vee te bewaken. In de kou, in de nattigheid, in de modder, bijna zonder kleren, zonder eten, moest het kind erop uit. Niemand van de herders was er zich bewust van, dat ze het kind slecht behandelden, omdat Richard voor hen iets was, dat ze voor niets gekregen hadden; ze vonden het zelfs niet nodig, hem te

voeden. Richard zelf vertelde later, dat hij in die jaren zo'n honger geleden had, dat hij met smaak het varkensvoer at, maar dat kreeg hij zelfs niet; hij moest dat stilletjes van de varkens stelen, waarvoor hij slaag kreeg. Zo bracht hij zijn kindertijd en jeugd door, totdat hij een dief werd. Hij eindigde met één of andere oude man te beroven en te vermoorden. Hij werd gepakt, voor de rechtbank gebracht en ter dood veroordeeld. Erg sentimenteel zijn ze daar niet. In de gevangenis was hij onmiddellijk omringd door pastoors, leden van allerlei Christelijke verenigingen, liefdadige dames, enzovoorts. Zij leerden hem in de gevangenis lezen en schrijven, verklaarden hem het evangelie, preekten voor hem, oefenden vol overtuiging druk op hem uit, zeurden zolang, tot hij eindelijk zelf zijn daad bekende en aan de rechter schreef, dat hij een moordenaar was, en dat hij eindelijk van God de kracht gekregen had, om dat te bekennen en nu zalig was. Heel Genève, het liefdadige en gelovige Genève, was in rep en roer. Alles wat tot het hogere en orthodoxe behoorde holde naar de gevangenis om Richard te kussen en te omarmen. „Jij bent onze broeder, nu ben je zalig." En Richard weende, van ontroering: „Ja, ik ben zalig. Vroeger, gedurende mijn hele kindsheid en jeugd was ik blij, als ik een beetje voedsel van de varkens kon stelen, maar nu ben ik zalig en ik sterf met Gods zegen." „Ja, Richard, je hebt bloed vergoten en je moet sterven, maar je sterft met Gods zegen". En nu komt de laatste dag. De arme Richard huilt en herhaalt voortdurend: „Ja, dit is de beste dag van mijn leven, ik ga naar God." „Ja," antwoordden de pastoors, de rechter en de liefdadige dames, „het is inderdaad je gelukkigste dag, je gaat naar God." En de hele processie begeleidt Richard naar het schavot, sommigen in mooie rijtuigen en anderen te voet. En de arme Richard, overdekt met de kussen van de broeders en zusters, wordt op het schavot gesleept en men hakt hem broederlijk zijn kop af... omdat hij zalig is geworden. Merkwaardig, nietwaar? Die brochure is in het Russisch vertaald, ik weet niet door welk liefdadig gezelschap en, ter opvoeding van het volk, als kosteloze bijlage bij de couranten verspreid... Die grap met Richard is goed, omdat hij nationaal is. Bij ons zullen ze niemand de kop afhakken, omdat hij door zijn zaligheid onze broeder is geworden. Maar ik moet je zeggen, dat wij onze eigen grappen hebben, die niet minder fraai zijn. Het historische, natuurlijke genot van het afranselen, bijvoorbeeld. Nekrasow heeft een gedicht gemaakt, hoe een boer zijn paard met een zweep op de ogen slaat, op die goedige ogen. Nekrasow beschrijft hoe het zwakke paardje, te zwaar beladen, zijn last niet verder kan trekken. De boer slaat erop, slaat er op. Het arme paard trekt en trekt en blijft eindelijk staan. En daar begint de boer het paard op de goedige ogen te slaan, het paard dat zich niet verdedigen kan, het arme paard, dat alleen maar huilt. Je rilt als je het leest. Ja, en dat is nog maar een paard. God heeft het geschapen om geslagen te worden. Dat hebben de

Tartaren ons wijs gemaakt en ons nog een knoet erbij gegeven. Maar afranselen kan je mensen ook. Een intelligente, ontwikkelde, beschaafde mijnheer en zijn vrouw ranselen hun eigen kind, een meisje van zeven jaar met de roede af, — dat geval is ook bij mij genoteerd. De vader is nog tevreden, dat de „roede" doornen heeft „dan zal ze het beter voelen", zegt hij. Ik weet zeker, dat er mensen zijn, die als ze iemand ranselen, door een hartstocht bezeten worden, die met iedere slag sterker en sterker wordt. Ze slaan één minuut, vijf minuten, tien minuten... het kind gilt, het heeft bijna geen adem meer. Op welke manier weet ik niet, maar de zaak komt voor de rechtbank. De ouders nemen een advocaat. Ons Russische volk heeft sedert lang aan de advocaat de bijnaam gegeven: „het gehuurde geweten". De advocaat brult, terwijl hij zijn cliënt verdedigt... „Dit is een gewone familiekwestie. Een vader voedt zijn kind op. We moeten ons schamen, dat zo'n zaak voor de rechtbank komt." Het publiek gilt van enthousiasme, dat die misdadiger vrijgesproken wordt. Jammer, dat ik er niet bij was, anders had ik voorgesteld, dat er voor die „mijnheer" geld gezameld zou worden en hij beloond zou worden voor zijn daad. Ja, Aljosja, over Russische kinderen heb ik ongelofelijk veel materiaal verzameld. Een hooggeacht echtpaar, vader een ambtenaar, beschaafde mensen, met goede manieren, verfoeien hun vijfjarig dochtertje. Ik heb opgemerkt, dat er veel mensen zijn, die uitsluitend voor kinderen afkeer voelen. Voor iedereen zijn ze buitengewoon vriendelijk en aardig, maar kinderen kunnen ze letterlijk doodmartelen. Dat arme vijfjarige kind hebben die beschaafde ouders zo gemarteld, dat het bijna niet te beschrijven is. Ze hebben het kind geslagen, geranseld, met de voeten geschopt, het hele lichaampje zag blauw. En daarna zijn ze tot de verfijnste wreedheid gekomen. Bij de strengste kou hebben ze het kind de hele nacht in de koude W.C. opgesloten. En dat alleen, omdat het niet zindelijk was. En dat heeft de moeder gedaan. Hoe heeft die moeder kunnen slapen, terwijl het kind de hele nacht op die plaats stond te huilen! Stel je voor, hoe dat kleine, vijfjarige wezentje, dat nog niet goed begrijpt, wat er met haar gebeurt, huilt en jammert en haar handjes naar God opheft en vraagt haar te beschermen. Begrijp je dat, mijn vriend, mijn broer? Jij, lekenbroeder, begrijp jij waarvoor dat nodig is? Ze zeggen, als zulke dingen niet zouden gebeuren, dan zouden de mensen het onderscheid tussen goed en kwaad niet kennen. Waarvoor heb ik het nodig om het onderscheid te weten, als het ten koste van zoveel martelingen gaat? De hele wereld is de tranen van het arme kindje, dat tot God om hulp roept, niet waard. Ik spreek niet over de volwassenen, die hebben van de appel gesnoept en laat de duivel hen allen halen. Maar die arme kleinen. Ik martel je, Aljosja. Je bent helemaal overstuur, ik zal ophouden als je wilt.

— Nee, ga door. Ik wil die marteling ook ondergaan.

— En, één tafereeltje moet ik je nog beschrijven. Ik heb het niet lang geleden in een van onze archieven gevonden, ik weet niet meer in welk en wanneer. Het is gebeurd in het begin van deze eeuw, in de sombere tijd van de lijfeigenen. Er was een generaal, een van de rijkste landgoedbezitters, met de voornaamste relaties. Maar evenals de meeste anderen, was hij ervan overtuigd, dat hij het recht van leven en dood had op zijn onderdanen. De generaal woonde op zijn landgoed, had tweeduizend lijfeigenen en deed zijn macht gelden op zijn buren, kleine landgoedbezitters, en maakte van hen zijn ledenpoppen. Hij had minstens honderden honden en knechten voor de jacht, allen in livrei en allen te paard. Eens op een keer raakte een kleine, achtjarige jongen — het kind van een dienstmeid, een van de lijfeigenen — terwijl hij aan het spelen was, de poot van zijn lievelingshond met een steen. „Waarom hinkt mijn lievelingshond?" De knechten vertelden hem, hoe het gebeurd was. De generaal beval de jongen op te pakken en hem de hele nacht in een schuur op te sluiten. De volgende ochtend zou de generaal met al zijn honderden knechten en honden op de jacht gaan. Alle lijfeigenen waren bijeen om te zien wat er gebeuren ging. Voor hen stond de moeder van de ongelukkigen jongen. Het kind wordt ontkleed, van doodsangst geeft het geen kik; de knechten laten de jongen vooruitlopen en de generaal jaagt de hele bende barzois op het kind af. In een oogwenk is het kind voor de ogen van zijn moeder aan stukken gescheurd. Ik weet het niet zeker, maar ik geloof, dat de generaal onder curatele gesteld is. Wat moet je met zo iemand doen, Aljosja, zeg jij dat nu eens?

— Doodschieten, zei Aljosja met een bleek gezicht.

— Bravo, riep Iwan verrukt uit. Als jij dat zegt, betekent dat wat... jij bent me ook een monnik! Ach, dus jij hebt ook in je ziel zo'n duiveltje, Aljosja Karamazow!

— Ik heb onzin gezegd, maar...

— Ja, daar zit het hem in, in dat maar... Luister eens, monnik. Alle onzin is nodig op de wereld. De wereld bestaat ervan. En zonder die onzin zou er misschien niets en niets in de wereld gebeuren. Wij weten, wat we weten.

— Wat weet jij?

— Ik begrijp niets, ging Iwan door, als ijlend, en ik wil ook niets begrijpen. Ik wil alleen bij de feiten blijven. Ik heb me al lang geleden voorgenomen, om niets te begrijpen. Als ik probeer te begrijpen, dan word ik ontrouw aan het „feit", en daaraan moet ik mij vasthouden.

— Waarom ben je bezig me te beproeven, riep Aljosja treurig uit, zeg me dat eindelijk.

— Natuurlijk zal ik het je zeggen. Ik houd te veel van je, om jou aan je starets Zosima af te staan. Ik wil het niet en ik zal het niet toelaten.

Het gezicht van Iwan werd ook treurig.

— Luister eens naar mij. Ik heb kinderen als voorbeeld genomen, om je alles duidelijker te maken; over de andere tranen, waarin de aarde gedrenkt is, van haar oppervlakte af tot in haar midden, spreek ik niet eens. De mensen hebben zelf schuld: er was hun een paradijs gegeven, zij wilden vrijheid hebben, ze hebben het vuur van de hemel gestolen, zij wisten zelf, dat het hun ongeluk zou zijn, dus zijn ze geen medelijden waard. Volgens mijn gewone, wereldse verstand weet ik alleen maar, dat er lijden bestaat en dat er geen schuldigen bestaan, alles gebeurt van zelf en te goeder trouw. Het leven maakt alles gelijk. Ik weet het... ik weet, dat het onzin is en als je dat weet, hoe kun je dan nog verder leven? Wat gaat het mij aan, dat er geen schuldigen zijn en dat alles goed en wel is en dat het éne uit het andere voortvloeit en dat ik het weet en dat ik ervan op de hoogte ben — vergelding moet ik hebben, anders maak ik een einde aan mezelf. En niet een vergelding ergens in de eeuwigheid en wie weet wanneer, maar hier, op de aarde, eis ik het en zo, dat ik het zelf zie... Ik wil het zelf zien en als ik op dat ogenblik dood was, dan zou een of andere macht mij tot leven moeten wekken. Ik wil met mijn eigen ogen zien, hoe een schaap naast een leeuw ligt en hoe de vermoorde levend wordt en zijn moordenaar omhelst. Op dat verlangen berusten alle godsdiensten ter wereld... En dan zal ik geloven. Maar de kinderen, die arme kinderen... wat moet ik met hen aanvangen? Dat is een vraagstuk, dat ik niet kan oplossen. Luister eens, als allen moeten lijden om door het lijden de eeuwige harmonie te bereiken, welke rol moeten de kinderen dan spelen? Het is mij onbegrijpelijk, waarom zij moeten lijden en met lijden de harmonie kopen. Harmonie voor de volwassenen. Ik begrijp de solidariteit in de zonde tussen grote mensen, ik begrijp de solidariteit in vergelding. Maar de kinderen zijn toch niet solidair met de zonde? Sommigen zullen misschien zeggen, dat als het kind opgroeit het nog genoeg zal zondigen. Maar het achtjarige jongentje, dat door de honden verscheurd is, is niet opgegroeid en heeft niet gezondigd. O, Aljosja, wees niet bang, het is geen heiligschennis, maar als ik zie, dat een moeder degene omhelst, die haar kind vermoord heeft, kan ik niet zeggen: „Uw wil geschiede". Zolang het nog tijd is, wil ik me daarvan afzijdig houden en daarom begeer ik hun hogere harmonie ook niet. De hele harmonie is niet waard, één traan van een kindje, dat gemarteld is, niet waard, omdat die tranen niet vergolden zijn. Ze moeten vergolden worden, anders is er geen harmonie mogelijk. Maar hoe kan dat vergolden worden, is dat mogelijk? Met wraak? Waarvoor heb ik hun wraak nodig, waarvoor heb ik de hel voor de zondaars nodig, kan die hel levend maken hen, die gemarteld zijn? En als de hel inderdaad bestaat, hoe kan er dan harmonie zijn: ik wil vergeven, ik wil omarmen, ik wil dat niemand meer lijden zal. Ik wil niet, dat de moeder de

moordenaar van haar kind vergeeft, zij heeft geen recht dat te doen. Als ze wil, kan ze voor zichzelf vergeven, voor haar marteling, maar ze heeft geen recht de marteling van haar kind te vergeven, ook al zou dat kind het zelf wensen. Ook als ik geen gelijk heb, verlang ik toch die harmonie niet. Te duur kost ons die harmonie, ons vermogen is te klein om dat te betalen, de toegangskaart kan ik niet kopen en daarom geef ik mijn kaart, die ik gekregen heb terug, ieder eerlijk mens moet haar zo gauw mogelijk teruggeven. Ik ben niet tegen God, Aljosja. Alleen zijn kaart geef ik hem eerbiedig terug.

— Dat is opstandigheid, zei Aljosja, zacht, met neergeslagen ogen.

— Opstandigheid? Zo'n woord had ik niet van je verwacht. Opstandigheid verlamt het leven en ik wil leven. En ik wil leven. Zeg mij zelf eerlijk, ik verzoek je, antwoord mij: stel je voor, dat jij degene bent, die het lot van de mensheid opbouwt, met het doel hen gelukkig te maken, hun vrede en rust te geven, maar daarvoor zou nodig zijn de martelingen van een klein wezentje, bijvoorbeeld van datzelfde kindje, dat de vader en moeder in de wc opsloten en dat tot God om hulp riep... Zou je op die voorwaarden de bouwmeester van het geluk voor de mens willen zijn? Zeg mij ... de waarheid.

— Nee, o nee, antwoordde Aljosja...

— En kan je je voorstellen, dat de mensen, voor wie jij het geluk bouwt, het zouden willen aannemen, ten koste van het bloed van een gemarteld kind en als ze het aannemen, kunnen ze dan nog gelukkig zijn?

— Nee! broeder, zei plotseling Aljosja, jij vindt, dat niemand een zonde, een misdaad vergeven mag... Er bestaat wel Iemand, die het vergeven kan. Hij kan vergeven allen en alles, omdat Hij Zijn eigen bloed vergoten heeft voor allen en voor alles. Hem heb je vergeten. En door Hem is het geluk gebouwd en tot Hem zal geroepen worden: „Gij hebt gelijk, Heere, Uw wil geschiede..."

— O, je hebt het over die „Enige die zonder zonde is" en Zijn bloed? O nee, ik heb Hem niet vergeten, ik was alleen verbaasd, dat jij zolang met dat argument gewacht hebt. Jullie allen, brengt Hem in alle twistgesprekken onmiddellijk te berde. Je moet niet lachen, Aljosja, maar lang geleden heb ik een dichtwerk in elkaar gezet. Als je nog tien minuten tijd hebt, zal ik het je kunnen vertellen.

— Heb jij een gedicht geschreven?

— O neen, lachte Iwan, nog nooit in mijn leven heb ik twee regels gedicht, maar dit werk heb ik gefantaseerd en onthouden. Jij zult mijn eerste lezer, dat wil zeggen, mijn eerste toehoorder zijn. Waarom zou een auteur een toehoorder missen, glimlachte Iwan. Zal ik het je vertellen?

— O graag! Ik luister.

— Mijn gedicht in proza heet „De Groot-inquisiteur", een stuk van niets,

maar ik zou het je toch graag willen laten horen.

V

DE GROOT-INQUISITEUR

— Juist hier kan men niet zonder een voorwoord, dat wil zeggen, een literair voorwoord, lachte Iwan. En wat voor schrijver ben ik? Zie je, ik laat de handeling in de zestiende eeuw spelen, toentertijd — trouwens, dat moet je nog van school weten, was het de gewoonte, in de poëtische werken de hemelse machten op aarde neer te laten dalen. Over Dante spreek ik niet eens. In Frankrijk gaven de klerken van de rechterlijke macht, evenals de monniken in de kloosters, hele voorstellingen, waarbij de moeder Gods, engelen, heiligen, Christus en God zelf ten tonele werden gevoerd. Toen was dat alles heel naïef. In Notre Dame de Paris, van Victor Hugo, wordt te Parijs ten tijde van Lodewijk XI, ter ere van de geboorte van de Franse troonopvolger, een opvoedende, kosteloze voorstelling voor het volk gegeven in de zalen van het raadhuis, genaamd: „*Le bon jugement de la très sainte et gracieuse Vierge Marie*", waarin zijzelve verschijnt en persoonlijk haar „bon jugement" uitspreekt. Bij ons, in Moskou, werden in de oude tijden, vóór Peter de Groote, af en toe ook dergelijke dramatische voorstellingen gegeven, meestal uit het Oude Testament. En behalve die dramatische voorstellingen, waren over de hele wereld verhalen en gedichten verspreid, waarin, zo nodig, de heiligen, de engelen en de hemelse heerscharen optraden. In onze kloosters hield men zich ook bezig met verhalen, kopiëren en zelf vervaardigen van dat genre van poëzie, zelfs toen — ten tijde van de Tartarenoverheersing. Er bestaat bijvoorbeeld een dichtwerk van een monnik (natuurlijk uit het Grieks vertaald): De Moeder Gods langs de lijdensweg, met beelden niet minder gewaagd dan bij Dante. De Godsmoeder bezoekt de hel, de aartsengel Michaël geleidt haar langs de lijdensweg. Zij ziet de zondaars en hun martelingen. Daar is onder anderen een bijzonder interessant soort zondaars, die zich in een zee van vuur bevinden: sommigen van hen zijn zo diep in de zee verzonken, dat ze er niet meer uit kunnen zwemmen, dat zijn die „die God vergeten heeft", — een uitdrukking van buitengewone diepte en kracht. Die diepgetroffene en wenende Madonna valt op haar knieën voor Gods troon en smeekt om genade voor allen, zonder onderscheid, die ze in de hel aangetroffen heeft. Haar gesprek met God is kolossaal interessant. Zij smeekt, zij houdt niet op met bidden en smeken en als God haar op de gespijkerde handen en voeten van haar Zoon wijst en vraagt: „Hoe kan ik zijn beulen vergeven?" beveelt zij

alle heiligen, alle martelaren, alle engelen, en aartsengelen met haar tezamen op de knieën te vallen en om genade te smeken voor allen, zonder onderscheid. Het eindigt ermee, dat het haar gelukt, van God gedaan te krijgen, dat Hij de martelingen elk jaar van Goede Vrijdag tot Pinksteren staakt. En de zondaars in de hel danken God en roepen tot hem: „Gij zijt gerecht, Heere, dat Gij zo'n oordeel velt!" Nu, als mijn werk toentertijd was verschenen, zou het van gelijke aard zijn. Bij mij verschijnt Hij ten tonele; Hij spreekt geen woord, Hij verschijnt alleen en gaat weer verder. Er zijn reeds vijftien eeuwen verstreken, sinds Hij de belofte gaf naar Zijn Rijk te komen, vijftien eeuwen sinds de tijd, dat zijn profeet schreef: „Ik zal weldra wederkomen, maar de dag en het uur weet ook de Zoon niet, dat weet alleen mijn Hemelse Vader," zo heeft hij zelf nog op de aarde gesproken. Maar de mensheid verwacht hem met hetzelfde geloof en dezelfde ontroering als vroeger. O, misschien wel met nog inniger geloof, want er zijn reeds vijftien eeuwen verlopen sindsdien tijd, dat de hemel de mens zichtbare onderpanden gaf:

„Geloof alleen wat je hart je zegt,
De hemel openbaart niets meer.
En er is alleen het geloof gebleven in wat je hart je zegt!"

Het is waar, er gebeurden toen ook nog weleens wonderen. Er waren heiligen, die wonderbaarlijke genezingen deden; aan enkele rechtvaardigen verscheen zelfs, volgens hun levensbeschrijving, de Moeder Gods. Maar de duivel bleef waken en onder de mensheid ontstond reeds een twijfel aan de echtheid van die wonderen. Juist op dat tijdstip ontstond er in het noorden, in Duitsland, een ontzettende, nieuwe ketterij. Een geweldige ster, „die gelijk was aan een toorts", (dat wil zeggen de kerk), „viel in de waterbronnen en die werden bitter". Deze ketters begonnen godslasterlijk de wonderen te bestrijden. Maar des te vuriger geloofden de getrouwen. De tranen van de mensheid stijgen tot Hem op als vroeger, allen wachten op Hem, allen hebben Hem lief, allen hebben hun hoop op Hem gevestigd, als vroeger. Allen wensen niets anders dan voor Hem te lijden en te sterven, zoals vroeger... Hoeveel eeuwen heeft de mensheid vol geloof en vuur gebeden: „Heer verschijn voor ons," hoeveel eeuwen riepen ze Hem aan, opdat hij in Zijn oneindig medelijden tot de biddenden zou nederdalen. Voor die tijd was Hij ook nog weleens op aarde gekomen en had enige rechtvaardigen, martelaars en heilige kluizenaars bezocht, zoals het in hun levensbeschrijvingen beschreven staat. Onze dichter Tutsjew, die zelf waarachtig overtuigd was van de waarheid van zijn woorden, heeft verkondigd:

„Gebogen onder de zware last des Kruises,
Gaat in de gestalte van een knecht,
De Heer des Hemels over de aarde
Om Zijn schepping te zegenen."

En dat dat ook werkelijk waar is, zal ik je vertellen: En toen kreeg hij het verlangde, al was het slechts voor één ogenblik, voor het volk te verschijnen, Zijn gekweld, lijdend, walgelijk zondigend, maar Hem kinderlijk liefhebbend volk. Ik laat het in Spanje spelen, in Sevilla, gedurende de vreselijkste tijd van de inquisitie, toen dagelijks ter ere van God, de brandstapels in het ganse land brandden en:

„In autodafe's vol pracht en praal,
Verbrandde men de boze ketters."

O, het was natuurlijk niet het neerdalen, waarbij Hij volgens Zijn geloften, verschijnen zal, aan het einde van de tijden, in al Zijn hemelse glorie, even onverwachts: „als een bliksemschicht, die flitst van oost naar west". Neen, Hij verlangde al was het slechts voor één ogenblik Zijn kinderen te bezoeken, en juist dáár, waarop dat ogenblik de brandstapels van de ketters knetterden. In Zijn eindeloze genade, komt Hij nog eens onder de mensen in dezelfde menselijke gedaante, als waarin Hij vijftien eeuwen geleden, drieëndertig jaar lang tussen hen gewandeld heeft. Hij daalt neer op de „warmste" plaats van de zuidelijke stad, waar juist de vorige dag, in tegenwoordigheid van de koning, het hof, ridders en kardinalen en de bekoorlijkste hofdames en de talloze inwoners van Sevilla, bij een „autodafé vol pracht en praal", door de kardinaal groot-inquisiteur, een honderdtal ketters tegelijk verbrand waren, ad majorem Dei gloriam. Hij kwam stil en ongemerkt en plotseling hoe merkwaardig het ook is — herkenden allen Hem. Dat zou één van de beste plaatsen van mijn dichtwerk kunnen zijn, — de vraag waarom Hij door allen herkend wordt. Met onweerstaanbaar geweld dringt het volk op Hem toe en omringt Hem; de menigte groeit steeds aan en volgt Hem. Zwijgend gaat Hij hen voorbij, met een zachte glimlach van eindeloos medelijden. De zon van de liefde brandt in Zijn hart, stralen van licht en kracht stromen uit Zijn ogen, beschijnen de mensen en ontbranden in hun harten wederliefde. Hij strekt Zijn handen tot hen uit, zegent hen, en van Zijn aanraking, zelfs van de zoom van Zijn kleed gaat een genezende kracht uit. En ziet, uit de menigte roept een oude man, blind van zijn kinderjaren af: „Heere, genees me, opdat ook ik U aanschouwe!" En het is hem of de schellen van zijn ogen vallen en de blinde ziet Hem. Het volk weent en kust de

grond, waarop Hij loopt. De kinderen werpen bloemen voor Hem, zingen en roepen „Hosanna!" „Dat is Hij, Hij zelf!" herhalen allen. „Hij moet het zijn, niemand dan Hij." Bij de ingang van de Dom van Sevilla blijft Hij staan, op hetzelfde ogenblik, dat onder gehuil en gejammer een open, kleine, witte kinderkist de kerk wordt binnengedragen. Daarin ligt een zevenjarig meisje, het enigste dochtertje van een aanzienlijk burger. Het dode kind ligt onder de bloemen bedolven. „Hij zal je kind weer opwekken," roept de menigte de huilende moeder toe. De priester van de Dom die de kist tegemoetkomt, fronst zijn wenkbrauwen en kijkt radeloos rond. Maar daar werpt de moeder van het dode kind zich snikkend voor Zijn voeten: „Als Gij het zijt, wek dan mijn kind op!" roept zij uit, de handen tot Hem opheffend. De processie blijft staan, de kist wordt in het portaal voor Zijn voeten neergezet. Hij kijkt vol medelijden en Zijn mond zegt ten tweede male: „Talitha kumi!" sta op, mijn dochter!" Het meisje richt zich op in haar kist, gaat zitten en kijkt glimlachend, met wijdgeopende ogen van verwondering om zich heen. In haar handjes houdt zij een bos witte rozen, waarmee ze in de kist gelegd was.

En het volk staat verstomd en schreeuwt en snikt — en juist op dat ogenblik gaat de kardinaal-groot-inquisiteur over het plein, voorbij de kerk. Het is een bijna negentigjarige grijsaard, een grote, rechte gestalte, met een mager, uitgemergeld gezicht, met ingezonken ogen, waarin nog altijd een vonk schittert. O, hij draagt nu niet zijn prachtig kardinaalsgewaad, zoals gisteren, toen de vijanden van het Roomse Geloof voor het volk verbrand werden, — neen, nu is hij slechts in zijn oude, grove monnikspij gehuld. Achter hem, op een bepaalde afstand, volgen zijn sombere helpers, zijn bedienden en de heilige garde. Hij blijft bij de menigte staan en neemt het schouwspel waar. Hij zag alles, hij zag hoe men de kist voor Zijn voeten neerzette, hij zag, hoe het meisje tot leven kwam en zijn gezicht werd somber. Hij fronst onheilspellend zijn zware, witte wenkbrauwen, onheilspellend fonkelen zijn ogen. Hij wijst met zijn vinger en beveelt zijn garde Hem gevangen te nemen.

En ziet, zijn macht is zo groot en het volk is zo gewend, hem onderdanig te zijn en hem vol angst te gehoorzamen, dat het onmiddellijk uitéén wijkt voor de garde en onder de plotseling gevallen doodse stilte, leggen zij hun handen op Hem en voeren Hem weg. En tegelijk valt de hele menigte als één man op de knieën en buigt de hoofden voor de oude inquisiteur, die het volk zwijgend zegent en verder gaat. De garde brengt de Gevangene in een oude, sombere kerker, die zich in een oud gebouw van de Heilige Rechtbank bevindt en sluit Hem daar op. De dag gaat voorbij en wordt gevolgd door de donkere, ademloze nacht van Sevilla: „het geurt naar laurier en citroenen." Te midden van de diepe duisternis, gaat plotseling de ijzeren deur van de gevangenis open en de oude

groot-inquisiteur, met een lantaarn in zijn hand, komt langzaam de cel binnen. Hij is alleen, de deur valt achter hem in het slot. Op de drempel blijft hij staan en ziet Hem lang, wel een minuut of twee, in het gelaat. Eindelijk gaat hij zachtjes op Hem toe, zet zijn lantaarn op de tafel en zegt tot Hem:

— Ben jij dat? Jij? Maar daar hij geen antwoord krijgt, voegt hij er snel aan toe: antwoord niet! Zwijg. En wat, zou Je ook nog kunnen antwoorden? Ik weet maar al te goed wat je zeggen zou. Ook heb Je geen recht nog iets toe te voegen, aan wat Je vroeger reeds gezegd hebt. Waarom ben Je dan gekomen om ons te storen? Want Je weet zelf, dat Je ons stoort. Maar weet Je ook, wat er morgen zal gebeuren? Ik weet niet wie Je bent en ik wil het niet weten: of Jij het bent of alleen maar een dubbelganger van Hem. Maar morgen veroordeel ik Je en ik zal Je op een brandstapel laten verbranden als de ergste van alle ketters. En hetzelfde volk, dat vandaag Je voeten kuste, zal morgen op één wenk van mij bijeen stromen om gloeiende kolen op je brandstapel te werpen. Weet Je dat? Ja, Jij weet het misschien! voegde hij er diep nadenkend aan toe, zonder zijn ogen van de Gevangene af te wenden.

— Ik begrijp niet helemaal wat dat betekent, Iwan, zei Aljosja, die de hele tijd zwijgend toegehoord had, glimlachend.

— Is dat niet anders dan onbegrensde fantasie, of een of andere vergissing van de grijsaard, een of ander onmogelijk qui pro quo?

— Neem wat mij betreft het laatste aan, lachte Iwan, als het moderne realisme je zoo verwend heeft, dat je niets fantastisch meer verdragen kunt. Wil je liever dat het een persoonsverwisseling is, laat het dan zo zijn. Een ding is zeker, lachte hij weer, de grijsaard is negentig jaar oud en had reeds lang over dat idee kunnen gaan malen. De gevangene had hem door zijn uiterlijk in de war kunnen brengen. Ten slotte zou het ook gewoon wartaal kunnen zijn en aan de dood voorafgaande visioenen van een negentigjarige, die bovendien nog opgewonden is door het autodafé van de vorige dag, waarbij honderden ketters verbrand werden. Is het jou en mij niet hetzelfde of dat een qui pro quo is of het voortbrengsel van een ongebreidelde fantasie? De hoofdzaak is, dat de oude man zich moet uitspreken; dat hij eindelijk ééns in die negentig jaren hardop zegt, dat, waarover hij negentig jaar lang gezwegen heeft.

— En de Gevangene zwijgt maar? Kijkt hem aan en zegt geen woord?

— Ja, zo moet het ook zijn en juist in dergelijke gevallen, lachte Iwan weer. De oude zelf waarschuwt Hem immers, dat Hij geen recht heeft meer iets toe te voegen aan wat Hij vroeger reeds verkondigd heeft. Als je dat zo wilt is dat juist de grondslag van het Rooms Katholieke geloof, ten minste volgens mijn mening.

„Alles is door Jou aan de Paus overgedragen, dus alles is nu bij de Paus, maar verschijn zelf niet meer bij ons, stoor ons ten minste niet voor de tijd." De

Jezuïeten, in elk geval, spreken niet alleen maar schrijven ook in deze trant. Ik heb het zelf bij hun theologen gelezen ...

„Heb jij het recht ons een van de geheimen van die wereld, waarvan Jij gekomen bent, te openbaren?" vraagt Hem de grijsaard en antwoordt zelf voor Hem, „neen, Je hebt het recht niet, iets toe te voegen aan wat reeds vroeger gezegd is, anders zou Je de mensen van hun vrijheid beroven, die Jij, toen Je op aarde was, zo verdedigde. Al het nieuwe, dat je verkondigen zou, zou als een wonder beschouwd worden en een aanslag op de geloofsvrijheid van de mensen zijn, die Je dierbaarder is dan al het andere. Reeds toen, anderhalf duizend jaar geleden, heb Je toen niet dikwijls gezegd: „Ik wil jullie bevrijden." Maar nu heb Je zelf die vrije mensen gezien, voegt de oude er, diepzinnig glimlachend aan toe. „Ja, dat werk heeft ons duur gekost," gaat hij door met een strenge blik op Hem, „maar we hebben het eindelijk volbracht in Jouw naam. Vijftien eeuwen pijnigden wij ons met die vrijheid, die Jij ons gebracht hebt, maar nu is het afgelopen en voor altijd. Geloof Je soms niet, dat dat voorgoed geëindigd is? Je kijkt me zo zachtmoedig aan en geeft me niet eens de voldoening van Je verontwaardiging. Maar Je moet weten, dat nu, juist nu, de mensen meer dan ooit van hun volkomen vrijheid overtuigd zijn, terwijl ze hun vrijheid bij ons gebracht hebben en onderdanig aan onze voeten gelegd hebben. En dat hebben wij tot stand gebracht, of was het zo'n soort vrijheid, die Jij verlangde?"

— Er is weer iets, wat ik niet begrijp, viel Aljosja hem in de rede, spot hij, lacht hij hem uit?

— Niet in 't minst. Hij is er juist trots op, dat het hem en de zijnen eindelijk gelukt is, die vrijheid te onderdrukken en ze dat voor het geluk van de mensheid gedaan hebben. „Omdat het nu" (hij spreekt natuurlijk over de inquisitie) „voor het eerst mogelijk geworden is, om over het geluk van de mensen te gaan denken. De mens werd als een opstandige geschapen; kunnen opstandigen ooit gelukkig zijn? Je was gewaarschuwd", zei hij tegen Hem, „het heeft Je niet ontbroken aan waarschuwingen en aanwijzingen. Je hebt echter naar die waarschuwingen niet willen luisteren. Je hebt de enige weg, waarop het mogelijk was de mensen gelukkig te maken, versmaad, maar gelukkig heb Je, toen Je heenging, Je werk aan ons overgedragen. Je hebt immers beloofd, Je hebt het met Je woord bevestigd, dat Je ons het recht gaf te binden en te ontbinden, en nu kan Je er niet over denken ons dat recht weer te ontnemen. Waarom ben Je ons komen storen?"

— Maar wat betekent dat: „het ontbrak je niet aan waarschuwingen en aanwijzingen?" vroeg Aljosja.

— O, dat is juist de hoofdzaak van wat de oude man verklaren moet.

„De verschrikkelijke en wijze geest, de geest van zelfvernietiging en van niet-

bestaan", gaat de grijsaard door, „die grote geest heeft in de woestijn tot Jou gesproken; door de Heilige Schrift is ons overgeleverd, dat hij Je in verzoeking gebracht heeft. Is dat zo? Maar zou het mogelijk zijn ook maar iets te zeggen, wat de waarheid meer nabijkomt, dan dat wat die drie vragen, die hij Je gesteld heeft, inhielden en die Jij van Je gewezen hebt en die in de Heilige Schrift de: „Verzoeking" genoemd worden? En toch, als er ooit op aarde een alles overweldigend wonder gebeurd is, dan is het op die dag, de dag van de drie verzoekingen. En juist deze drie vragen waren het wonder. Indien men zich bijvoorbeeld eens kon voorstellen, *dat deze drie vragen van de verschrikkelijke geest spoorloos uit de Schrift verloren waren gegaan* en dat men ze opnieuw zou moeten bedenken, om ze weer in de Schrift in te voegen, en men daarvoor alle wijzen van de wereld, alle heersers, alle geestelijken, geleerden, filosofen en dichters bijeengeroepen had en hun de opdracht had gegeven: bedenk drie vragen, die niet alleen niet in tegenspraak zijn met het gebeuren in de Schrift, maar die tevens in drie woorden, in drie armzalige zinnen in menselijke taal, de hele geschiedenis van de wereld en de mensheid voorspellen zullen!" Denk Je dan, dat alle wijsheid van de wereld tezamen iets zou kunnen bedenken, wat van gelijke kracht en diepte zou zijn, als die drie vragen, die Jou toen door de machtigen en wijzen geest in de woestijn gesteld werden? Alleen reeds door deze drie vragen begrijpt men, dat het geen vergankelijk mensenverstand was, dat ze tot Je richtte, maar een eeuwige, absolute geest. Want in deze drie vragen worden alle onoplosbare tegenstrijdigheden van de menselijke natuur op de hele aarde geopenbaard. Toen was dat nog niet openbaar, omdat de toekomst ons verborgen is, maar nu, na vijftien eeuwen, zien wij, dat al het komende in deze drie vragen zo juist geraden en voorspeld is en zo goed uitgekomen, dat men er niets van kan afnemen en evenmin iets aan toevoegen.

Beslis nu zelf: Wie had toen gelijk, Jij of hij, die Je die vragen toen stelde? Herinner Je Je die eerste vraag, al is ze niet letterlijk zo, de zin ervan is als volgt: „Je wilt in de wereld gaan en komt met lege handen, alleen met een vage belofte van een vrijheid, die de mensen in hun eenvoud en aangeboren laagheid niet eens bevatten kunnen, waarvoor zij angst hebben, want nooit is er iets voor de mens en de maatschappij onverdraaglijker geweest dan de vrijheid! En zie die stenen ginds in de kale en gloeiende woestijn? Verander ze in brood en de hele mensheid zal Je, als één kudde, dankbaar en gehoorzaam volgen, al zou ze ook een eeuwige angst hebben, dat Je Je hand van hen zou terugtrekken en ophouden met brood te geven. — Je wilde echter de mensen niet van hun vrijheid beroven, en Je wees het voorstel af; want wat voor waarde heeft een vrijheid, die met brood gekocht is? Je antwoordde: „de mens kan van brood alleen niet leven." Maar wist Je niet, dat, in naam van datzelfde aardse brood, de geest van de aarde

tegen Je zal opstaan en Je in alle strijd zal overwinnen? En allen zullen hem volgen en uitroepen: „Wie is gelijk aan het dier, dat ons het vuur van de hemel gaf!" Weet Je, dat er eeuwen verlopen zullen en dat de mensheid met de mond van hun wijsheid en wetenschap zal verkondigen dat er geen misdaad bestaat en daarom ook geen zonde, alleen maar honger? „Geef hun te eten en vraag dan pas deugdzaamheid van hen!" Dat zullen ze op de vaandels schrijven, waarmee ze tegen Je optrekken. En dan zal Jouw tempel ineenstorten. In plaats daarvan zal er een nieuw gebouw verrijzen, zal er weer een ontzaglijke toren van Babel opgebouwd worden en, al zal die ook evenmin voleindigd worden als de eerste, toch zou Je het optrekken van die nieuwe toren hebben kunnen vermijden en het lijden van de mensheid met duizend jaar hebben kunnen verkorten. Want ze zullen toch tot ons terugkeren, nadat ze zich duizend jaar met de opbouw van hun tempel afgemarteld zullen hebben. Ze zullen ons weer zoeken onder de aarde, in de catacomben, waar we ons verbergen, want we zullen weer verdreven en gemarteld worden. En zij zullen ons vinden en ons toeroepen: „Geef ons te eten, want zij, die ons het vuur van de hemel beloofden, hebben het ons niet gegeven." En dan zullen wij hun toren afbouwen. Want hij die hun honger stilt zal voor hen bouwen. En alleen wij zullen hun honger stillen in Jouw naam. En wij liegen, dat het in Jouw naam gebeurt. O, nooit, nooit zullen ze genoeg te eten hebben zonder ons! Geen wetenschap zal hun ooit genoeg brood geven zolang ze vrij blijven, maar zij zullen ten slotte zelf hun vrijheid aan onze voeten leggen en tegen ons zeggen: „Maak ons tot slaven, maar geef ons te eten." Zij zullen eindelijk zelf inzien, dat vrijheid voor iedereen en het dagelijkse brood voor allen onverenigbaar is. Want nooit of te nimmer zullen ze leren, met elkaar te delen. Zij zullen er eindelijk van overtuigd worden, dat ze niet vrij kunnen zijn, omdat ze zwak zijn, zondig, nietig en opstandig.

Jij hebt hun het hemelse brood gebracht, maar ik herhaal, kan het hemelse brood in de ogen van dat zondige, zwakke, eeuwig ondankbare mensengeslacht vergeleken worden met het aardse brood? En als ook duizenden en tientallen duizenden je volgen zullen in naam van het hemelse brood, wat wordt er dan van die miljoenen en tientallen miljoenen schepselen, die niet de kracht hebben het hemelse brood boven het aardse te verkiezen? Of zijn Jou alleen maar die tientallen duizenden groten en sterken dierbaar? En de rest, de miljoenen, zo veeltallig als het zand van de zee, die weliswaar zwak zijn, maar Jou liefhebben, moeten die de groten en sterken als offer dienen? Neen, ons zijn ook de zwakken dierbaar. Zij zijn wel zondig en opstandig, maar ten slotte zullen ze toch gehoorzamen. Ze zullen vol verering tot ons opzien en ons voor goden houden, omdat wij, hun leiders, bereid zijn de vrijheid te dragen, die vrijheid, waarvoor zij bang zijn en omdat wij over hen heersen willen, zo zwaar zal de vrijheid hun

vallen. Maar wij zullen hun zeggen, dat ze Jou gehoorzamen en dat wij in Jouw naam over hen heersen en we zullen hen ten tweede male bedriegen; want Jou zullen we nooit meer bij ons toelaten. Maar in dat bedrog zal ons lijden zijn, omdat we genoodzaakt zijn te liegen. Zie, dat betekent de eerste vraag in de woestijn en dat heb Jij geweigerd in naam van de vrijheid, die Je boven alles stelde. En toch lag in die vraag het grootste geheim van deze wereld verborgen. Als je „het brood" had aangenomen, zou je daarmee de eeuwige, algemeen zorg van de mensheid tegemoet gekomen zijn, de zorg: „Voor wie moeten we ons buigen?"

Er bestaat namelijk voor de mens geen eindelozer en kwellender zorg, dan zodra hij vrij is, zo gauw mogelijk iemand te vinden voor wie hij zich kan neerbuigen. Maar de mens wil slechts buigen voor dat, wat zo boven alle twijfel eerbiedwaardig is, dat iedereen, zonder uitzondering er zich voor buigen moet. Daarmee pijnigt zich dat ellendige geslacht van het begin van de tijden af. Want de zorg van die beklagenswaardige wezens bestaat er niet alleen in, om iets te vinden wat ik, of iemand anders kan aanbidden, maar om iets te vinden waarin allen tezamen kunnen geloven, dat ze en kunnen aanbidden en allen *tegelijk.* Die behoefte om gemeenzaam te aanbidden, is de grootste kwelling van ieder mens afzonderlijk en van de hele mensheid tezamen sinds het begin van de eeuwen. Terwille van die gemeenschappelijke aanbidding, hebben ze elkaar met het zwaard vernield, hebben ze zich goden geschapen en riepen elkaar toe: „Verlaat jullie goden en komt de onze aanbidden, anders dood aan jullie en aan jullie goden!" En zo zal het zijn tot aan het einde van de wereld, ook dan nog, wanneer de goden van de aarde verdwenen zullen zijn; dan zullen ze in het stof knielen voor afgoden. Jij wist dat, het is onmogelijk, dat Jij dat diepste geheim van de menselijke natuur niet zou kennen, maar Je hebt dat enige, absolute vaandel, dat Je aangeboden werd en dat allen gedwongen zou hebben, zonder weifelen voor Jou te buigen, versmaad, — het vaandel van het aardse brood heb Je geweigerd in naam van de vrijheid en van het hemelse brood. En wat heb Je verder gedaan? En alles weer in naam van de vrijheid. Ik herhaal het, de mens heeft geen kwellende zorg dan iemand te vinden, wie hij zo gauw mogelijk dat geschenk van de vrijheid, waarmee dat ongelukkige schepsel ter wereld komt, over kan geven. Maar de vrijheid van de mensen kan alleen hij beheersen, die hun geweten geruststelt. Met het brood werd Je een middel gegeven; geef hem brood en de mens knielt voor Je neer, omdat niets zekerder is dan brood. Maar als er tegelijkertijd iemand anders komt dan Jij, die zich van zijn geweten meester maakt, O! dan zal hij Jouw brood van zich weg werpen en hem volgen, die zijn geweten verleidt. In dat opzicht heb Je gelijk gehad. Want het geheim van het mens-zijn is niet alleen om te leven, maar iets te hebben waarvoor hij leven zal.

Zonder een vaste voorstelling daarvan, zal hij liever zichzelf vernietigen dan op de wereld blijven, al lagen er ook aan alle kanten Je broden om hem heen. Zo is het; maar wat heb Jij gedaan? In plaats van de vrijheid van de mensen in Je hand te nemen, heb Je die nog vergroot. Of heb je vergeten, dat de mens zijn onmacht, zelfs de dood verkiest boven een vrije keuze in de kennis van goed en kwaad? Niets is aantrekkelijker voor de mens dan gewetensvrijheid, niets echter kwelt hem ook meer! En Jij? In plaats van eens en vooral het menselijk geweten tot rust te brengen, gaf je hem alles wat ongewoon is, raadselachtig en onbepaald, alles wat boven de menselijke krachten uitgaat, en daarom heb Je gehandeld alsof Je de mens helemaal niet liefhad, — en dat heb Jij gedaan, die gekomen bent om Je leven voor hen te geven. In plaats van de vrijheid van de mensen te overwinnen, heb Je die vergroot en heb Je de geest van de mens voor eeuwig bezwaard met de kwelling van vrij te zijn. Je eiste de vrije liefde van de mens, vrij moest hij Je volgen; waar tot nu toe oude, vaste wetten heersten, moest de mens voortaan zelf met een vrij hart beslissen wat goed en kwaad is, en als enige richtsnoer moest hij Jouw beeld in zijn hart hebben! Heb Je er werkelijk niet aan gedacht, dat de mens Je ten slotte zou verloochenen en van zich stoten, evenals Jouw beeltenis en Jouw waarheid, als hij met zo'n vreselijke last als de vrije keuze bezwaard wordt? Zij zullen eindigen met te zeggen, dat niet in Jou de waarheid is, om dat het onmogelijk is, hun een grotere verwarring en marteling te brengen, als Jij gedaan hebt, toen Je hun zovele zorgen en onopgeloste vraagstukken achterliet. Op zo'n manier ben Je zelf begonnen, Je eigen Rijk te ondermijnen en nu mag Je niemand de schuld geven.

Er zijn drie machten, de enige drie machten op de wereld, die in staat zijn voorgoed het geweten van die zwakke opstandigen te overwinnen, voor hun eigen geluk, — die machten zijn: het wonder, het geheim, de autoriteit. Alle drie heb je afgewezen. Toen de ontzettende en wijze geest Je boven de tempel bracht en tegen Je zei: „Als je weten wilt of Je Gods Zoon bent, stort Je dan naar beneden. Want er staat van Hem geschreven, dat de engelen Gods Hem zullen opvangen en dragen, opdat Hij niet neervalle en ongedeerd blijve. Dan zal Je weten of Je Gods Zoon bent en zal Je bewijzen, hoe sterk Je geloof in Je Vader is." Maar Jij hebt de verleider rustig aangehoord en het voorstel afgewezen; Je hebt niet toegegeven en Je niet naar beneden gestort. O, natuurlijk, Je hebt trots en verheven gehandeld als een God, maar de mensen, die erbarmelijke, oproerige bende, zijn die soms goden? O, Jij hebt toen heel goed begrepen, dat als Je één stap gedaan had, één beweging gemaakt om Je naar beneden te storten, Je God verzocht zou hebben en Je geloof in Hem verloren en je te pletter gevallen zou zijn op diezelfde aarde, waarheen Je gekomen was om hem te redden en dat de wijze geest, die Je in verzoeking gebracht had zou triomferen.

Maar ik herhaal, hoeveel zijn er zoals Jij? Heb Je werkelijk ook maar één ogenblik kunnen denken, dat de mensen ook de kracht zouden hebben zo'n verzoeking te weerstaan? Is de menselijke natuur zo geschapen, dat hij een wonder van zich af kan wijzen, en in de vreselijkste, martelendste ogenblikken van zijn leven, als de ziel een antwoord verlangt op haar laatste vraag, in staat is alleen te blijven met het vrije besluit van zijn hart? O, Je wist, dat Jouw heldendaad bewaard zou blijven, in de Schrift, en de diepte van de tijden en de uiterste grenzen van de aarde zou bereiken en Je hoopte, dat de mens, als hij Jou zou volgen ook met God zou zijn, en het wonder niet nodig hebben. Je vergat echter, dat zodra de mens ook maar enigszins aan het wonder gaat twijfelen, hij ook aan God twijfelt, omdat de mens niet zozeer God, als wel het wonder zoekt. En omdat de mens nu eenmaal niet de kracht bezit zonder wonder te leven, zal hij zichzelf nieuwe wonderen scheppen en zal hij zich aan afgoderij en hekserij overgeven, niettegenstaande hij honderdmaal een opstandige, een ketter en een godloochenaar is.

Maar Jij bent niet van het Kruis neergedaald, toen zij Je bespottend en plagend toeriepen: „Daal neer van het Kruis en we zullen geloven, dat Jij het bent!" Je bent niet neergedaald, omdat Je wederom de mens niet door een wonder aan Je wilde binden, omdat Je een vrij geloof van hen verlangde, maar niet het geloof door wonderen. Je wenste een vrije liefde, maar niet de onderdanige verheerlijking van een slaaf voor Je macht, waarvoor hij in ontzetting neerknielt. Maar ook hierin heb Je de mensen te hoog geschat, omdat zij slaven zijn, ook al zijn zij opstandig geschapen. Kijk om Je heen en oordeel zelf, er zijn nu vijftien eeuwen verlopen en zie, wie heb Je tot Jouw hoogte opgeheven? Ik zweer Je, dat de mens veel zwakker en lager geschapen is, dan Jij van hem denkt! Zal hij ooit kunnen volbrengen, wat Jij volbracht hebt? Door hem zo hoog te schatten, heb Je gedaan alsof Je geen medelijden meer met hem hebt en heb Je te veel van hem gevergd. En wie heeft dat gedaan? Hij, die hen meer liefhad dan zichzelf! Als Je hen minder geacht had, zou Je minder van hen gevergd hebben en dat zou meer op liefde lijken, omdat Je zijn last dan verlicht had. Hij is nu eenmaal zwak en minderwaardig. Wat heeft het te betekenen, dat hij nu overal in opstand komt tegen onze macht en nog trots op zijn opstandigheid is, bovendien? Dat is de trots van een kind, van een scholier. Het zijn kleine kinderen, die op school in opstand zijn gekomen en de leraar eruit hebben gezet. Maar er komt ook een einde aan kinderpret en dat zal hun duur te staan komen. Ze zullen onze tempels naar beneden halen en de aarde met bloed begieten. Maar die domme kinderen zullen eindelijk tot inzicht komen, dat al zijn ze ook oproerig, zij zwakkelingen zijn, die hun eigen opstand niet tot een einde kunnen voeren. Onder stromen van tranen zullen zij eindelijk moeten

toegeven, dat Hij, die hen zo opstandig geschapen heeft, hen slechts honen wilde. Zij zullen dat in vertwijfeling zeggen en wat zij zeggen zal godslastering zijn en dat zal hen nog ongelukkiger maken, want de menselijke natuur kin geen godslastering verdragen en ten slotte zal de natuur zich daar altijd over wreken. Dus niet rust maar verwarring en ellende valt de mensen ten deel nadat Jij zoveel voor hun vrijheid geleden hebt! Jouw grote profeet zegt, dat hij allen gezien heeft, die deelnamen aan de eerste opstanding en er waren er van elke stam tot twaalfduizend. En wanneer het er ook werkelijk zovelen waren, het waren geen mensen maar goden. Ze hebben Jouw Kruis op zich genomen, tientallen jaren hebben ze hongerig en naakt in de kale woestijn geleefd; sprinkhanen en wortelen hebben ze gegeten — Je kan met trots wijzen op die kinderen van de vrijheid en van de vrije liefde, op dat vrijwillige en grootse offer in Jouw naam. Maar denk erom, het waren er allen tezamen slechts enkele duizenden en bovendien nog halfgoden. Maar al de anderen? Waarmee zijn de zwakken schuldig, dat ze niet konden verdragen, wat de sterken wel verdroegen? Is de zwakke ziel schuldig, omdat ze geen kracht heeft die geweldige hoogte te bereiken? Ben Jij werkelijk alleen gekomen voor die uitverkorenen? Alleen voor hen? Als dat zo is, dan steekt er een geheim achter, dat we niet kunnen doorgronden. En als het een geheim is, hebben wij ook het recht een geheim te verkondigen en hen te leren, dat niet het vrije besluit van het hart van betekenis is en niet de liefde, maar het geheim, dat zij blind moeten gehoorzamen, ook indien het tegen hun eigen geweten ingaat. En dat hebben wij ook gedaan. Wij hebben Jouw daad aan de menselijke natuur aangepast en we hebben haar gegrondvest op het wonder, het geheim en de autoriteit. En de mensen zijn tevreden dat ze weer gevoerd worden als een kudde en dat eindelijk van hun harten dat vreselijke gevaar, dat hen zo gemarteld heeft, afgenomen is. Toen wij zo handelden en hen zo leerden, hadden we toen gelijk? Zeg het. Hebben wij de mensheid niet liefgehad, toen wij, hun zwakte beseffend, met liefde hun last lichter gemaakt hebben en hun zelfs de zonde veroorloofden, met onze toestemming? Waarom ben Je ons nu komen storen? En waarom kijk Je me zo zwijgend en doordringend aan met Je zachtmoedige ogen? Word boos, ik wil Je liefde niet, omdat ik zelf Je ook niet liefheb. En wat moet ik voor Jou verbergen? Alsof ik niet weet met Wie ik spreek? Dat, wat ik Je te zeggen heb, is Je reeds lang bekend, ik lees het in Je ogen. Kan ik voor Jou ons geheim verbergen? Maar misschien wil Je het uit mijn mond horen, luister dan: „Wij zijn niet met Jou, we zijn met *hem, dat* is ons geheim! Wij zijn al lang niet meer met Jou, maar met *hem,* al acht eeuwen lang. Precies acht eeuwen geleden hebben we van hem aangenomen, wat Jij verontwaardigd van Je gewezen hebt, dat laatste geschenk, dat hij Jou aangeboden heeft, toen hij Je alle rijken van de wereld liet zien; wij

hebben Rome en het zwaard van Caesar van hem aangenomen en we hebben ons zelf tot koningen van de wereld verklaard, tot alleenheersers, al is het ons tot nu toe niet gelukt onze taak ten einde te brengen. Maar wiens schuld is dat? O, dit werk is pas begonnen, maar het is begonnen. Het zal nog lang duren, tot wij klaar zijn en de wereld zal nog veel lijden. Maar we zullen ons doel bereiken en we zullen alleenheersers worden en dan zullen we gaan denken aan het geluk van de mensen op de hele wereld. En Jij had toen "reeds het zwaard van Caesar in Je hand kunnen nemen. Waarom heb Je dat laatste geschenk geweigerd? Als Je die derde raadgeving van de grote geest opgevolgd had, dan zou Je alles hebben kunnen vervullen, wat de mens op aarde zoekt: de mens zou weten voor wie hij zou moeten buigen, aan wie hij zijn geweten zou kunnen toevertrouwen en op welke manier hij zich als één grote mierenhoop zou kunnen verenigen. Want de behoefte aan een algemene vereniging is de derde en laatste marteling van de mensen. Altijd heeft de mensheid ernaar gestreefd om één bond over de gehele aarde te sluiten. Er zijn vele grote volkeren, met grote geschiedenissen geweest, maar hoe hoger die volken stonden des te ongelukkiger waren zij, omdat zij sterker dan anderen de behoefte gevoelden aan de vereniging van alle mensen. De grote veroveraars, als Timoer en Dsjingiskhan stormden als een orkaan over de wereld, met de bedoeling de hele wereld te veroveren. Maar ook zij werden al was het onbewust, gedreven door die grote behoefte naar een vereniging van alle mensen. Hij die de wereld zal veroveren, en het purper van Caesar zal omslaan, en een wereldrijk zal gronden, die zal de wereld rust geven! Maar wie anders zal kunnen heersen over de mensen, als hij, in wiens macht hun geweten is en in wiens handen hun brood. Daarom hebben wij het zwaard van Caesar gegrepen en daarmee hebben we Jou verraden en volgen we *hem. O*, er zullen nog eeuwen voorbijgaan, vervuld van het tumult van hun vrije verstand, wetenschap en menseneterij, want zij, die hun toren van Babel zonder ons zijn begonnen, zullen zeker eindigen met menseneterij. En dan zal het „beest" naar ons toe kruipen en zal onze voeten likken en ze besproeien met de bloedige tranen uit zijn ógen. En wij zullen ons op de rug van het „beest" zetten en we zullen hoog de beker heffen, waarop geschreven staat: „het geheim"! En dan eerst zal voor de mensen het rijk van vrede en geluk aanbreken. Jij bent trots op je uitverkorenen, maar Jij hebt slechts uitverkorenen en wij zullen allen tot vrede brengen. En bovendien, hoeveel van die uitverkorenen, die sterken, die uitgekozen hadden kunnen worden, zijn het moe geworden op je te wachten en hebben de kracht van hun geest en het vuur van hun hart van je afgewend en zullen ermee eindigen hun vaandel van de vrijheid tegen Jou op te heffen. En Jij zelf hebt dat vaandel opgericht. Bij ons zullen allen gelukkig zijn en ze zullen noch in opstand komen, noch elkander vernietigen, zoals het overal gebeurde

toen Jouw vrijheid heerste. O, wij zullen hen wel weten te overtuigen, dat ze eerst dan werkelijk vrij zullen zijn, als ze hun vrijheid aan ons opofferen en zich aan ons onderwerpen. Zeg zelf, hebben we gelijk of spreken we onwaarheid? Zij zullen er zelf van overtuigd zijn, dat wij gelijk hebben, omdat ze weten, tot welk een ontzetting van slavernij en verwarring Jouw vrijheid hen gebracht heeft. Die vrijheid, hun vrije verstand en hun wetenschap, die hen in zo'n doolhof gebracht hebben en hen voor zulke wonderen en onoplosbare raadsels gesteld hebben, dat de onbuigzamen en weerbarstigen onder hen zichzelf zullen vernietigen en de andere onbuigzame maar zwakke naturen elkaar zullen vernietigen en de overgebleven zwakken en ongelukkigen voor onze voeten zullen kruipen en ons toeroepen: „Ja, jullie hebt gelijk, jullie zijn de enigen, die Zijn groot geheim kennen! Wij keren tot jullie terug, redt ons van ons zelf!" Terwijl zij ons brood eten, zullen zij duidelijk zien, dat wij hun het brood uitdelen, dat ze met hun eigen handen verdiend hebben en dat we hun afnamen, zonder dat we daarbij een enkel wonder verrichten en dat we geen brood uit stenen maken. Maar ze zullen blij zijn, niet zozeer om het brood, als wel, omdat zij het brood uit onze handen ontvangen! Omdat zij zich maar al te goed herinneren, dat vroeger, zonder ons, het brood, dat zij verdienden, in hun handen in steen veranderde. Eindelijk zullen ze het leren schatten, wat het betekent om zich aan ons te onderwerpen. Zolang de mensen dat niet begrijpen, zullen ze ongelukkig zijn. En zeg eens, wie heeft meer dan iemand anders ertoe bijgedragen, dat ze dat niet zouden begrijpen? Wie heeft de kudde verstrooid en verspreid over onbekende wegen? Maar de kudde zal zich weer verenigen en zal zich weer laten voeren en ditmaal voorgoed. Dan zullen we de mens het kalme, bescheiden geluk van de zwakken bereiden, waarvoor ze geschapen zijn. O, we zullen hen wel overreden eindelijk hun trots te laten varen. Want Jij hebt hen hoogmoedig gemaakt, door hen zo hoog te verheffen. Wij zullen hun bewijzen, dat ze zwak zijn, armzalige kinderen, maar dat hun kindergeluk zoeter is dan al het andere. Zij zullen bescheiden worden en tot ons opzien en zullen zich angstig om ons heen scharen, als de kuikentjes om de kloek. Zij zullen verwonderd tot ons opzien en een heilige angst voor ons hebben en trots op ons zijn, omdat we zo machtig en zo verstandig zijn, dat het ons gelukt is, zo'n oproerige, duizend-miljoentallige kudde aan banden te leggen. Zij zullen beven voor onze woede, voor onze toom, hun geest zal voor de onze sidderen en uit hun ogen zullen tranen stromen als bij vrouwen en kinderen, maar op één wenk van ons zullen ze overgaan tot vrolijkheid en lachen, tot vreugde en gelukkige kinderliedjes. Ja, we zullen hen laten werken, maar in hun vrije uren zullen we hun leven inrichten als een groot kinderspel met kinderlijke liederen, koorgezang en onschuldige dansen. O, we zullen hun de zonde zelfs toestaan, ze zijn nu eenmaal zwak en krachteloos en ze

zullen ons aanbidden als kinderen, omdat we hun toestaan te zondigen. We zullen hun zeggen, dat iedere zonde vergeven kan worden, indien ze bedreven wordt met onze toestemming; we laten het toe, dat ze zondigen. Dat alles doen we, omdat we van hen houden en ook de straf voor hun zonden nemen we op ons. En zij zullen ons vereren, omdat wij, hun weldoeners, hun zonden voor God op ons nemen. En zij zullen geen geheimen voor ons hebben. We zullen hun toestaan of verbieden met hun vrouwen of minnaressen te leven of niet, kinderen te hebben of niet — dat zal van hun gehoorzaamheid afhangen. En ze zullen met vreugde naar ons luisteren. Met de vreselijkste geheimen van hun geweten, met alles en alles zullen ze bij ons komen en wij zullen alles beslissen en met vreugde zullen ze ons besluit aanvaarden, omdat ons besluit hen verlossen zal van hun zwaarste zorg en hun verschrikkelijkste marteling, zelf, vrij een besluit te moeten nemen. En allen zullen ze gelukkig zijn, al die miljoenen, behalve de honderdduizend, die over hen heersen. Alleen wij, die het geheim bewaren, zullen ongelukkig zijn. Er zullen zijn duizenden miljoenen gelukkige kinderen en honderdduizend martelaars, die de vervloeking van de kennis van goed en kwaad op zich genomen hebben. Zacht zullen ze sterven, zacht heengaan in Jouw naam en in hun graf vinden ze alleen de dood. Maar wij zullen het geheim bewaren en voor hun geluk zullen we hun de eeuwige, hemelse beloning voorspiegelen. Want als er werkelijk iets in de andere wereld bestaat, dan is het natuurlijk niet voor zulken als zij.

In de profetieën wordt verkondigd, dat Jij zult wederkeren en overwinnen, dat Je met Je uitverkorenen zult komen, met Je trotsen en machtigen. Maar dan zullen wij het volk openbaren, dat zij slechts voor hun eigen heil gezorgd hebben, maar dat wij hen allen verlost hebben. Er wordt ook nog verkondigd, dat de hoer, die op het beest rijdt, en in de handen het geheim houdt, tot schande gebracht zal worden. En de zwakken zullen weer in opstand komen en haar het purper van het schaamteloze lijf rukken en haar naaktheid vertonen. Maar dan zal ik opstaan en Je die duizenden miljoenen gelukkige kinderen tonen, die nooit gezondigd hebben. En wij, die hun zonden op ons namen, voor hun geluk, wij zullen dan voor Je treden en zeggen: „Richt ons, als je kunt en durft! " Weet, dat ik Je niet vrees! Weet, dat ik ook in de woestijn was, dat ik ook geleefd heb van sprinkhanen en wortels, dat ook ik eens de vrijheid gezegend heb, waarmee Jij de mensheid gelukkig wilde maken, dat ook ik me voorbereid heb een van je uitverkorenen te worden, een van de krachtigen en de sterken, verlangend om hun aantal te vermeerderen. Maar ik ben tot bezinning gekomen en ik wilde de waanzin niet meer dienen. Ik ben teruggekeerd en heb me aangesloten bij degenen, die *Jouw daden* verbeterd hebben. Ik heb me afgewend van de trotsen en keerde terug bij de ootmoedigen, voor hun aller heil. Dat wat ik Je zeg zal

gebeuren, ons rijk zal komen. Ik herhaal het, nog morgen zal Je zien, hoe die gehoorzame schare, op één wenk van mij, aan zal rennen om brandend hout op je brandstapel te schuiven, op de brandstapel waarop ik Je zal laten verbranden, omdat Je ons bent komen storen. Omdat Jij onze brandstapel meer dan iemand anders verdiend hebt. Morgen laat ik Je verbranden. Dixi!"

Iwan hield op, terwijl hij sprak was hij vol enthousiasme, maar toen hij geëindigd had, glimlachte hij plotseling.

Aljosja, die zwijgend naar hem geluisterd had en verscheidene keren zijn broer opgewonden in de rede had willen vallen, maar zich ingehouden had, begon ten slotte te spreken of iemand hem opjoeg:

— Maar... dat is toch onzin! riep hij blozend uit. Jouw gedicht is een loflied op Jezus, en absoluut geen godslastering, zoals je gewild had. En wie zal je wat die vrijheid betreft geloven? Is de vrijheid dan zo en moet men ze zo opvatten? Is dat soms het vrijheidsbegrip van ons orthodox geloof?... Dat is Rome, en ook Rome niet helemaal, — dat zijn de ergste van de katholieken en inquisiteurs, de Jezuïeten!... En zo'n fantastische figuur als jouw inquisiteur is onbestaanbaar. Wat zijn dat voor zonden, die hij op zich neemt? Wat zijn dat voor bewaarders van het geheim, die een vervloeking op zich nemen voor het geluk van de mensen? Wanneer heb je ooit zoiets gezien? Wij kennen de Jezuïeten, over hen wordt veel kwaad gesproken, maar zijn ze zo als jij beweert? Zo zijn ze helemaal niet... Zij vormen eenvoudig het Roomse leger voor het toekomstige, de ganse aarde omspannende wereldrijk; met als keizer een Rooms priester aan het hoofd... Dat is hun ideaal, maar zonder een enkel geheim en zonder die verheven bezorgdheid... Eenvoudig een verlangen naar macht, naar minderwaardige aardse goederen, naar onderwerping... naar een toekomstig lijfeigenschap, onder bedinging dat zij de landgoedbezitters zullen zijn... Maar dat is ook alles wat ze verlangen. In God geloven ze ook niet. Jouw lijdende inquisiteur is niets dan een hersenschim...

— Wacht , wacht eventjes, lachte Iwan. Wat windt je je op! Je zegt, dat het een fantasie is, goed! Natuurlijk een fantasie. Maar wacht even: denk je werkelijk, dat de hele katholieke beweging van de laatste eeuwen niets anders is dan een verlangen naar macht en naar minderwaardige aardse goederen? Leert vader Paisiy je zoiets?

— Neen, neen, integendeel, vader Paisiy heeft weleens iets in jouw trant gezegd. Maar natuurlijk niet op dezelfde manier, heel anders, trachtte Aljosja zich te rechtvaardigen.

— Het is toch een waardevol getuigenis: „Maar natuurlijk heel anders". Ik vraag je, waarom hebben jouw Jezuïeten en inquisiteurs zich verenigd? Alleen voor lage aardse bezittingen? Waarom zou er onder hen allen, niet één martelaar

zijn, van die verheven bezorgdheid vervuld en de mensheid liefhebbend slechts één, zoals mijn oude inquisiteur, die zelf in de woestijn geleefd heeft en zich met wortelen gevoed heeft, die tot razernij gebracht is om zijn lichaam te overwinnen, om zich vrij en volmaakt te maken, die zijn leven lang de mensheid heeft liefgehad en wiens ogen plotseling opengingen en die inzag, hoe nietig de morele voldoening over zijn eigen volmaaktheid was in vergelijking met die miljoenen anderen, die God geschapen heeft en wier leven niet anders dan een bespotting van de schepping is, dat ze nooit de kracht zullen hebben om hun vrijheid te behouden en dat uit zulke armzalige opstandigen, nooit reuzen zullen worden om hun toom te voleindigen, dat niet voor zulke ganzen de Grote Idealist over harmonie gedroomd heeft. Toen hij dat begrepen had, kwam hij terug en sloot zich aan bij de verstandige mensen. Zou zich dat niet werkelijk zo hebben kunnen toedragen?

— Bij wie heeft hij zich aangesloten, bij welke verstandige mensen? riep Aljosja driftig uit. Zo'n verstand hebben ze niet en zulke geheimen en symbolen bestaan er niet... alleen hun goddeloosheid en dat is hun geheim. Jouw inquisiteur gelooft niet in God en dat is zijn geheim.

— Laat het maar zo zijn! Eindelijk heb je het gesnapt. En als het werkelijk zo is, als werkelijk daarin het hele geheim bestaat, is dat dan geen lijden voor iemand als hij, die alle levensvreugde opofferde om in de woestijn de waarheid te vinden en nog niet van zijn liefde voor de mensheid genezen was? Aan het einde van zijn dagen was hij er heilig van overtuigd, dat alleen de raadgevingen van de grote, vreselijke geest enige orde had kunnen brengen in het leven van die zwakke opstandigen, „die onaffe wezens als proef gemaakt, die ter bespotting geboren zijn". En toen hij daarvan overtuigd was, zag hij dat men de weg moest inslaan, die de verstandige geest, geest van dood en vernietiging, aangeraden had en daarvoor moet men liegen en bedriegen en met volle bewustzijn de mensen naar dood en vernietiging voeren en hun de gehele weg niet laten merken, waarheen ze gevoerd worden, opdat die beklagenswaardige blinden zich gelukkig zullen voelen. En merk op, dat die leugen geschiedt in naam van Hem, in wiens idealen, de oude zijn leven lang zo hartstochtelijk geloofd heeft! Is dat nog geen ongeluk? En als er zich ook slechts één dergelijke aan het hoofd van dat leger bevindt, dat leger, dat alleen maar dorst „naar macht en verachtelijke aardse goederen", zou dat dan al niet voldoende zijn om een tragedie te doen ontstaan en te zien? Dat is niet alles: het is genoeg er zo één te hebben, opdat eindelijk de leidende idee gevonden wordt voor de Roomse zaak, met al haar legers en Jezuïeten; haar hoogste ideaal. Ik moet je de waarheid zeggen, ik geloof zeker, dat er nooit dergelijke mensen aan het hoofd van die beweging ontbroken hebben. Wie weet, bevinden zich onder de hogepriesters te

Rome ook wel enigen. Wie weet, misschien bestaat er nu ook wel zo'n vervloekte oude, die zo koppig is en op zijn eigen manier van de mensheid houdt, in de gestalte van een hele menigte van zulke ouden. En niet toevallig, maar als een geheime bond, die reeds lang geleden gesticht is om het geheim te bewaren, te bewaren en te verbergen, voor die ongelukkige, zwakke mensen, om hen gelukkig te maken. Het is beslist zo, zo moet het ook zijn. Mij dunkt, dat de vrijmetselaars iets dergelijks hebben, ook zo'n geheim in hun leer en daarom haten de katholieken de vrijmetselaars zo, omdat ze mededingers in hen zien en een gevaar voor de eenheid van de idee; want het moet één kudde met één herder zijn. Trouwens, als ik mijn ideeën verdedig, lijk ik op een schrijver, die beneden jouw kritiek staat. Laten we er dus maar mee ophouden.

— Misschien ben je zelf een vrijmetselaar! liet Aljosja zich ontvallen.

— Je gelooft niet in God, voegde hij eraan toe met een bijzondere bitterheid en bovendien kwam het hem voor, dat zijn broer hem spottend aankeek. Waarmee eindigt je gedicht? vroeg hij met neergeslagen ogen, of is het al beëindigd?

— Ik wou het zo laten eindigen: „Toen de inquisiteur uitgesproken had, wachtte hij enige ogenblikken, totdat zijn Gevangene hem antwoorden zou. Zijn zwijgen viel hem zwaar. Hij zag, hoe de Gevangene die de hele tijd zwijgend toegeluisterd had, hem doordringend en zacht in de ogen keek en schijnbaar geen verlangen had hem tegen te spreken. De oude had gewild, dat Hij hem iets antwoorden zou, ook al was het iets bitters of verschrikkelijks geweest. *Maar* plotseling naderde hij de oude en gaf hem zacht een kus op zijn bloedeloze, negentigjarige mond. Dat was het enige antwoord. De oude schrikt op, er trilt iets in de hoeken van zijn mond; hij gaat naar de deur, opent ze en zegt tot hem: „Ga heen, en kom nooit terug... nooit meer... nooit... nooit!..." En hij laat hem uit in de donkere straten van de stad. De Gevangene gaat heen.

— En de oude?

— De kus brandt in zijn hart, maar de grijsaard blijft bij zijn overtuiging.

— En samen met hem, jij ook, riep Aljosja bitter uit. Iwan lachte.

— Maar dat is immers onzin, Aljosja. Het is toch niet anders dan het domme gedicht van een domme student, die nog nooit twee regels geschreven heeft. Waarom vat je het toch zo ernstig op? Misschien denk je dat ik daar nu regelrecht heenga, naar de Jezuïeten, om me aan te sluiten bij die mensen, die Zijn daden verbeteren? O God, wat gaat het mij aan? Ik heb je toch gezegd: ik wil maar tot mijn dertigste jaar mijn leven leven en dan de beker tegen de grond.

— En de sappige blaadjes en de dierbare graven en de blauwe lucht en de geliefde vrouw! Hoe zul je leven, waarmee zul je liefhebben, riep Aljosja treurig uit, met zo'n hel in je hoofd en in je hart, is dat wel mogelijk? Nee, je gaat zeker

naar hen toe, om je bij hen aan te sluiten en als je het niet doet, dan maak je je van kant, want je zult het niet kunnen uithouden!

— Er bestaat een kracht, die alles verdraagt, antwoordde Iwan met een onverschillige glimlach.

— Wat voor kracht?

— Die van de Karamazows. De kracht van de laagheid van de Karamazows.

— Te verzinken in ontucht, je ziel in schande te vernielen, ja? ja?

— Misschien dat ook... Maar tot mijn dertigste jaar zal ik het misschien vermijden en dan...

— Hoe zal je dat vermijden? Waarmee zal je dat vermijden? Het is onmogelijk met jouw gedachten.

— Weer zoals de Karamazows.

— Dat wil zeggen, „alles is geoorloofd?" Alles is geoorloofd, nietwaar?

Iwan fronste de wenkbrauwen en werd plotseling bleek.

— Ah! Je denkt nog altijd aan dat woordje van gisteren, waardoor Mioesow zo beledigd was en dat Dmitri er zo naïef uitflapte en herhaalde, hij glimlachte met een flauwen glimlach. Ja, misschien: „alles is geoorloofd" als dat eenmaal gezegd is. Ik herroep het niet. De redactie van Mitja is niet slecht.

Aljosja keek hem zwijgend aan.

— Ja, broeder, ik ga nu weg en ik dacht, dat ik jou ten minste op de wereld had, zei Iwan met een plotselinge opwelling van gevoel. Maar nu zie ik, dat in jouw hart geen plaats voor mij is, mijn lieve monnik. De formule: alles is geoorloofd, zal ik niet ontvluchten, maar daardoor zal jij van mij weggaan, ja? Is het niet zo?

Aljosja stond op, ging naar hem toe en kuste hem zwijgend, zacht op zijn mond.

— Dat is plagiaat! riep Iwan, vol verrukking uit, dat heb je uit mijn gedicht gestolen! Maar ik dank je daarvoor. Nu sta ik op, Aljosja, kom, het is tijd voor jou en voor mij. Zij gingen weg, maar bleven aan de ingang van de kroeg staan.

— Weet je, Aljosja, zei Iwan met vaste stem, als ik werkelijk in staat zal zijn, van die sappige blaadjes te houden, zal het zijn in herinnering aan jou. Het is me genoeg te weten dat jij hier ergens bestaat, om verder te kunnen leven. Ben je nu tevreden? Als je wilt, kan je het als een liefdesverklaring aannemen. En nu, jij naar rechts en ik naar links — en genoeg, hoor je, genoeg. Dat wil zeggen, als ik morgen niet wegga (maar ik weet bijna zeker dat ik wegga) en we zullen elkaar nog eens ontmoeten, mag je nooit meer dat onderwerp aanroeren, daar verzoek ik je dringend om. En wat broer Dmitri betreft, verzoek ik je ook nooit meer met me over hem te spreken, voegde hij er geprikkeld aan toe. Alles wat er te zeggen valt is gezegd, nietwaar? En ik zal je van mijn kant daarvoor ook iets beloven,

als ik de dertig nader en ik een verlangen krijg mijn beker tegen de grond te werpen, zal ik, waar ik ook mag zijn, eerst nog eens bij jou komen om met je te praten... Al moet ik ervoor uit Amerika komen, dat moet je weten. Ik zal opzettelijk daarvoor komen. Het zal heel interessant zijn, om je dan weer te zien; hoe zal je dan zijn? Zie je, wat een plechtige belofte. Maar we nemen inderdaad misschien wel afscheid van elkaar voor zeven, voor tien jaar. Nou, ga jij naar je Pater Seraphicus, hij ligt op sterven; als hij dood gaat zonder jou, zal je nog boos op me zijn, dat ik je opgehouden heb. Nu, tot ziens, geef me nog een zoen, zo, en ga nu heen...

Iwan draaide zich om en ging zijns weegs, zonder om te kijken. Het was net zoals gisteren, toen Dmitri van Aljosja weggegaan was. Maar toch *was* dat heel anders geweest. Deze opmerkelijke gedachte flitste plotseling als een bliksemschicht door Aljosja's treurige geest; terneergeslagen en verdrietig op dit ogenblik. Hij wachtte even, en keek zijn broer na. Hij wist zelf niet waarom, maar hij merkte plotseling op, dat Iwan waggelde en dat zijn rechterschouder, van achteren gezien, iets lager was dan zijn linker. Vroeger was hem dat nooit opgevallen. Hij draaide zich haastig om en holde naar het klooster. Het was bijna donker en het werd hem angstig te moede; er groeide iets nieuws in hem, waarvoor hij geen verklaring kon vinden. Evenals gisteren begon het weer te waaien en de eeuwenoude dennen ruisten somber om hem heen, toen hij in het bos van het klooster kwam. Hij liep hard. „Pater Seraphicus" — hoe kwam Iwan aan die naam, hoe? ging door Aljosja's hoofd. Iwan, mijn arme Iwan, wanneer zal ik je weerzien?... O, daar is het klooster, goddank! Ja, ja, hij, Pater Seraphicus, die zal mij redden... mijn heil komt van hem en voor eeuwig!

Later in zijn leven herinnerde hij zich nog enige keren met grote verwondering, hoe hij, nadat hij van Iwan afscheid genomen had, zijn broer Dmitri helemaal had kunnen vergeten, terwijl hij toch enige uren geleden vastbesloten was hem te vinden, ook al zou hij daarvoor de hele nacht buiten het klooster moeten doorbrengen.

VI

HET HOOFDSTUK, DAT TOT NU TOE NOG NIET HELEMAAL DUIDELIJK IS

Toen Iwan Fjodorowitsj afscheid van Aljosja genomen had, ging hij naar het huis van zijn vader. Merkwaardig genoeg overviel hem een gevoel van neerslachtigheid en bij iedere stap, dat hij het huis van zijn vader naderde, werd het erger en erger. Het merkwaardigste was niet, dat hij dat gevoel had, maar dat hij zelf niet wist wat de grond ervan was. Hij was dikwijls neerslachtig en het zou geen wonder zijn, dat die stemming zich van hem meester maakte, op het ogenblik, dat hij zich voorbereidde met het verleden te breken en een nieuwe onbekende weg in te slaan, even eenzaam als vroeger, maar vol hoop, zonder te weten op wat, met veel verwachtingen van het leven, zonder te weten, wat hij zou wensen. En toch hielden die gedachten hem op dit ogenblik niet bezig. „Misschien is het de afkeer van het vaderlijk huis," dacht hij bij zichzelf. „Het lijkt er veel op, ik heb er zo'n afkeer van, hoewel het vandaag voor het laatst is, dat ik die gehate drempel overschrijd, heb ik er toch het land aan... Maar nee, dat is het niet, dat is het niet. Misschien is het het afscheid van Aljosja en het gesprek met hem: „Zoveel jaren gezwegen, de mensen niet de eer willen bewijzen met hen te spreken en ineens zoveel onzin eruit geflapt." Het zou werkelijk ergernis over de jeugdige onervarenheid en jeugdige verwaandheid kunnen zijn, ergernis, dat hij zich niet duidelijker had kunnen uitdrukken voor zo iemand als Aljosja, op wie hij in het diepst van zijn hart al zijn hoop gezet had. Natuurlijk kwam dat er ook bij, dat was vanzelfsprekend, maar toch was het niet dat, niet dat. „Een gevoel van neerslachtigheid, tot walgens toe en ik weet wat het is. Liever niet aan denken" ...

Iwan Fjodorowitsj spande zich in: „niet aan denken, niet aan denken," maar het hielp hem niet. De hoofdzaak was, dat dat gevoel hem prikkelde, omdat het onbestemd was en toevallig. Ergens in zijn geest hinderde hem iets, zoals er soms voor je ogen of een wezen of een voorwerp kan zijn, dat je eerst lange tijd door je arbeid of je gesprek niet opmerkt, maar dat je toch hindert, tot je eindelijk op de gedachte komt, dat voorwerp te verwijderen, dikwijls een belachelijke nietigheid, bijvoorbeeld een zakdoek, die op de grond gevallen is, of een boek, dat niet op zijn plaats staat. In de akeligste stemming naderde hij het huis van zijn vader en toen hij ongeveer een stap of vijftien van de poort

verwijderd was, drong het ineens tot hem door, wat hem zo hinderde.

Op het bankje bij de poort zat de bediende Smerdjakow een luchtje te scheppen. Toen Iwan een blik op hem wierp, werd hij er zich van bewust, dat hij het was, die zich in zijn ziel had binnengedrongen en dat kon hij niet verdragen. Plotseling werd hem alles duidelijk. Toen hij van Aljosja gehoord had van diens ontmoeting met Smerdjakow, was er iets sombers en akeligs in zijn hart opgekomen, wat zich tot woede ontwikkeld had. Gedurende het gesprek met Aljosja, was Smerdjakow op de achtergrond geraakt, maar hij was toch in zijn ziel blijven hangen en zodra hij van Aljosja afscheid genomen had en weer alleen was, kwam dat vergeten gevoel van woede weer boven. „Hoe kan zoiets nietigs, zoiets minderwaardigs mijn rust verstoren!" dacht hij met onverdraaglijke woede.

Iwan Fjodorowitsj had altijd een hekel aan de man gehad, wat de laatste dagen nog sterker was geworden. Hij begon zich zijn groeiende haat tot die man bewust te worden. Misschien werd het proces van die haat zo sterk, omdat aanvankelijk, toen Iwan pas was aangekomen, hij heel anders over hem dacht. Toen had hij hem origineel gevonden en had zelfs een soort medelijden met hem gehad. Hij had hem zelfs toegestaan, met hem te praten. Dikwijls had hij zich verwonderd over zijn stompzinnigheid, of liever gezegd over de ongedurigheid van zijn geest, het was hem ook niet duidelijk, door wie de geest van deze „beschouwer" onophoudelijk verstoord werd. Zij spraken meestal over filosofische vraagstukken, eens bijvoorbeeld over het licht, dat van het begin van de schepping af bestaan had, terwijl de zon, de maan en de sterren eerst de vierde dag geschapen waren en hoe men dat verklaren kon. Maar Iwan Fjodorowitsj kwam er gauw achter, dat het hem niet om de zon en de maan en de sterren te doen was en hoewel het een heel interessant onderwerp was, betekende het voor Smerdjakow niets; hij had iets anders nodig. Ten slotte werd het hem duidelijk, dat Smerdjakow een onmetelijke eigenliefde bezat en bovendien nog een eigenliefde, die gekrenkt was. Dat beviel Iwan Fjodorowitsj niet en van dat ogenblik af dagtekende zijn afkeer voor hem. Verder werd de stemming in huis steeds onrustiger, Groesjenjka verscheen, de geschiedenissen met broer Dmitri begonnen, Iwan sprak er met Smerdjakow over en bij die gesprekken was Smerdjakow altijd erg opgewonden, zonder dat Iwan begrijpen kon wat hij daarmee te maken had. Iwan was dikwijls verbaasd over de redeloze wensen van Smerdjakow, die hij heel vaag en onduidelijk te kennen gaf. Smerdjakow hoorde hem altijd uit, stelde de onzinnigste vragen, maar waarvoor hij het nodig had dat alles te weten zei hij nooit. En soms bleef hij midden in een vraag plotseling zwijgen en ging over op iets anders. Maar wat Iwan meer dan alles ergerde en hem de grootste afkeer inboezemde, was die stuitende familiariteit, die

Smerdjakow hem betoonde en die steeds indringeriger werd. Niet dat Smerdjakow onhebbelijk was, integendeel hij sprak vol eerbied, maar de hele toon van hem was of hij met Iwan medeplichtig was aan iets, alsof er tussen hen beiden iets in het geheim besloten was, wat zij alleen wisten en wat voor alle andere stervelingen verborgen was. Lange tijd kon Iwan ook hier de oorzaak van zijn afkeer niet verklaren. Pas de laatste dagen was het hem bewust geworden, wat het eigenlijk was. Met een gevoel van minachting en ergernis wilde hij zonder een woord te zeggen, langs Smerdjakow heengaan, maar Smerdjakow stond op en door die beweging begreep Iwan, dat hij met hem spreken wilde. Iwan Fjodorowitsj keek hem aan en bleef onwillekeurig staan terwijl hij woedend op zichzelf werd, dat hij het deed; zo woedend, dat hij ervan trilde. Vol afkeer keek hij naar zijn weerzinwekkend uiterlijk, als van een gecastreerde, naar zijn op de slapen glad naar voren gekamde haren; zijn linker, samengeknepen oog lachte, alsof hij wilde zeggen: „zo gemakkelijk ontloop je me niet, je ziet dat wij beiden, verstandige mensen, iets met "elkaar te bespreken hebben." Iwan Fjodorowitsj begon te trillen.

„Weg van mij, schoft, je bent geen gezelschap voor me, idioot!" lag op zijn lippen, maar tot zijn eigen grote verbazing zei hij:

— Slaapt vader of is hij wakker? en tot zijn nog grotere verbazing ging hij op de bank zitten. Later herinnerde hij zich, dat hij bijna angstig werd van wat hij deed. Smerdjakow stond voor hem met zijn handen op zijn rug en keek hem ernstig, bijna streng aan.

— Nee, hij slaapt nog, zei hij langzaam. („hè, je bent toch maar het eerste beginnen te spreken.”)

— Ik ben zo verbaasd over u, mijnheer, voegde hij er, met neergeslagen ogen aan toe, zette zijn rechtervoet naar voren en speelde met de punt van zijn lakschoen.

— Waarom ben je zo verbaasd over mij? vroeg Iwan kort, zich met moeite bedwingend. En tot zijn grote ergernis voelde hij zich zo nieuwsgierig worden, dat hij voor niets weg zou gaan voor zijn nieuwsgierigheid bevredigd te hebben.

— Waarom gaat u niet naar Tsjermasjnja, mijnheer? zei plotseling Smerdjakow en glimlachte familiair. „En waarom ik glimlach moet je begrijpen, als je een verstandig mens bent," kon men lezen in zijn samengeknepen linkeroog.

— Waarom zou ik naar Tsjermasjnja gaan? vroeg Iwan Fjodorowitsj verwonderd.

Smerdjakow zweeg een ogenblik.

— Omdat Fjodor Pawlowitsj u dat zo gevraagd heeft, zei hij langzaam, zelf begrijpend, dat dat een minderwaardig antwoord was, zo maar, om iets te

zeggen.

— Hè, duivel, spreek duidelijk, wat heb je nodig? schreeuwde Iwan Fjodorowitsj driftig.

Smerdjakow zette zijn rechtervoet weer naast zijn linker, richtte zich nog meer op en bleef hem rustig glimlachend aan staan kijken.

— Nergens voor... Ik zeg maar wat...

Er ontstond weer een pauze, die bijna een minuut op de klok duurde... Iwan Fjodorowitsj vond, dat hij onmiddellijk op moest staan en boos weggaan, maar Smerdjakow stond voor hem, alsof hij op iets wachtte: „En nu zullen we zien, word je boos of niet?" Zo kwam het Iwan Fjodorowitsj ten minste voor. Eindelijk maakte hij een beweging om op te staan, Smerdjakow zag het.

— Ontzettend is mijn toestand, Iwan Fjodorowitsj, ik weet niet wat ik beginnen moet, zei Smerdjakow en zuchtte. Iwan Fjodorowitsj bleef zitten.

— Ze zijn beiden niet goed snik, ze doen als kleine kinderen, ging Smerdjakow door. Ik spreek over uw vader en over uw broer Dmitri Fjodorowitsj. En nu zal Fjodor Pawlowitsj opstaan en me weer beginnen te plagen: „Is zij niet gekomen? Waarom is ze niet gekomen?" en zo gaat dat door tot middernacht en misschien nog wel later. En als Agrafena Alexandrowna niet komt, (mij dunkt, dat ze helemaal niet van plan is ooit te komen), dan werpt hij zich morgenochtend weer op mij: „Waarom is ze niet gekomen? En wanneer zal ze komen?" Net alsof ik er iets aan doen kan. Van de andere kant gaat het zo: zodra het een beetje donker wordt, soms nog vroeger, verschijnt uw broer met een wapen in zijn hand: „Pas maar op, jij schoft, minderwaardige bouillonkoker, als je niet goed oplet en mij niet laat weten, dat ze gekomen is, zal ik je doodschieten." De nacht gaat voorbij en 's ochtends begint hij weer, net als Fjodor Pawlowitsj, mij te kwellen: „Waarom is ze niet gekomen, en wanneer komt ze?" — net alsof hij ook mij de schuld geeft, dat die mevrouw van hen niet gekomen is. En elke dag, elk uur worden ze beiden woedender en woedender, zodat ik soms van angst wel zelfmoord zou kunnen plegen. Ik vertrouw ze geen van beiden.

— Waarom bemoei je je er ook mee? Waarom ben je begonnen, Dmitri Fjodorowitsj alles te verklappen? zei Iwan Fjodorowitsj geprikkeld.

— En hoe zou ik me erbuiten kunnen houden? En als u de waarheid wilt weten, dan heb ik me er niet eens in gemengd. Van het begin af aan heb ik gezwegen, ik durfde geen woord te zeggen. Hij heeft zelf besloten, dat ik hem bedienen moest, maar sindsdien zegt hij niets anders dan: „Ik zal jou doodschieten, schoft, als je niet goed oplet. Ik denk, mijnheer, dat ik morgen een geduchte aanval van epilepsie zal krijgen.

— Wat bedoel je met een geduchte epileptische aanval?

— Nou, een aanval die heel, heel lang duurt, enige uren, of misschien wel een dag of twee. Eens is het mij overkomen, dat het drie dagen lang duurde, toen ben ik van de zolder gevallen. Even hield het op en dan begon het weer, al die drie dagen ben ik bewusteloos geweest. Fjodor Pawlowitsj heeft toen dokter Herzenstube laten komen. Ze hebben me ijs in de nek gelegd en nog een middel gegeven... Ik was toen bijna gestorven.

— Ik heb gehoord, dat je nooit vooruit kunt weten, wanneer je een epileptische aanval zult krijgen. Hoe kan je zeggen, dat je er morgen een zult krijgen? vroeg Iwan Fjodorowitsj met een bijzonder geprikkelde nieuwsgierigheid.

— Dat is waar, vooruit kun je het nooit weten.

— En dat gebeurde, omdat je van de zolder gevallen was?

— Op de zolder kom ik iedere dag, ik kan morgen weer vallen. En als ik niet van de zolder val, dan kan ik in de kelder vallen.

Lang keek Iwan Fjodorowitsj hem aan.

— Jij kletst maar wat en ik begrijp je niet helemaal, zei hij zacht maar dreigend. Wat wil je, je aanstellen, en drie dagen lang een epileptische aanval simuleren?

Smerdjakow die de hele tijd naar de grond gekeken had, stond te spelen met de punt van zijn rechterschoen, trok zijn voet weer terug en strekte daarvoor in de plaats zijn linkervoet uit, hief zijn hoofd op en zei:

— Als ik zo'n kunststukje zou willen uithalen en een aanval simuleren, zou dat helemaal niet zo lastig zijn voor iemand, die daarin ervaren is. En als ik dat zou doen, dan heb ik daar het volle recht toe, om mijn leven te redden. Want als ik ziek ben en Agrafena Alexandrowna intussen bij uw vader komt, dan zal Dmitri Fjodorowitsj mij niets kunnen doen, hij zal zich toch wel hoeden om aan een ziek mens te vragen: „Waarom heb je mij niet gewaarschuwd?"

— Hè duivel! schreeuwde Iwan plotseling met een gezicht, vertrokken van woede. Waarom ben je zo bang voor je leven? Al die bedreigingen van broer Dmitri zijn alleen maar woorden. Hij zou wel iemand kunnen vermoorden, maar niet jou.

— Nou, mij zal hij het allereerst vermoorden, als een vlieg. Maar ik ben nog banger voor iets anders, dat als hij uw vader iets aandoet, ze mij van medeplichtigheid zullen beschuldigen.

— Waarom zouden ze jou van medeplichtigheid beschuldigen?

— Omdat ik hem al die... die.... tekens medegedeeld heb... een diep geheim.

— Wat voor tekens... aan wie heb je die medegedeeld? De duivel hale je, spreek toch duidelijker.

— Ik moet het bekennen, zei Smerdjakow met een pedante kalmte, ik heb een

gemeenschappelijk geheim met Fjodor Pawlowitsj. Hij sluit, zoals u zelf weet, (als u het ten minste weet) sinds enige dagen, zodra het nacht wordt of avond, zijn deur af. U bent elke avond heel vroeg thuisgekomen en onmiddellijk naar boven gegaan en gisteren bent u helemaal niet uit geweest en daarom weet u misschien niet hoe angstvallig hij zich 's nachts opsluit. En zelfs als Grigorij Wasiliwitsj zou komen, zou hij hem niet opendoen, voordat hij zijn stem herkent. Maar Grigorij Wasiliwitsj komt niet meer, omdat ik nu alleen in het huis bedien, — dat heeft hij zelf zo geregeld, toen hij die geschiedenis met Agrafena Alexandrowna begon. En 's nachts zoals nu, moet ik in de vleugel blijven, op voorwaarde, dat ik tot middernacht niet mag gaan slapen, maar de wacht houd, opsta, de binnenplaats overloop en wacht, tot Agrafena Alexandrowna komt; net als een bezetene zit hij al enige dagen op haar te wachten. Hij redeneert zo: „Zij is bang voor hem, voor Dmitri Fjodorowitsj, en daarom zal ze laat in de nacht en door de achtertuin komen en jij moet haar opwachten, tot middernacht en nog later. En als ze komt, moet jij naar de deur van mijn kamer lopen en tikken op mijn raam; de eerste twee keren heel zacht, zo één, twee en dan onmiddellijk daarop, drie keer achter elkaar, tik, tik, tik. Dan zal ik weten, dat ze gekomen is en zal ik de deur opendoen." En voor het geval, dat er iets bijzonders aan de hand is, heeft hij me ook een teken gegeven: eerst twee keer achter elkaar, tik, tik en dan na een pauze nog eenmaal, maar veel harder. Dan zal hij weten, dat er iets gebeurd is, waarover ik hem spreken moet en zal hij me opendoen, bijvoorbeeld in het geval, dat Agrafena Alexandrowna niet zelf komt, maar een boodschap stuurt; behalve dat, kan Dmitri Fjodorowitsj hier ergens in de buurt zijn, dan moet ik hem ook waarschuwen. Hij is erg bang voor Dmitri Fjodorowitsj. In de hele wereld weet niemand iets van die tekens behalve hij en ik, maar nu is Dmitri Fjodorowitsj er ook van op de hoogte.

— Hoe zijn ze hem bekend? Heb jij hem dat verteld? Hoe heb je dat durven doen?

— Uit angst, ik zou het hem niet durven verzwijgen. Iedere dag heeft hij mij gedreigd: „Je bedriegt me, wat verberg je voor mij? Ik zal je beide benen in stukken breken!..." Toen heb ik hem van die geheime tekens verteld, dan zal hij ten minste weten, dat ik niets voor hem verberg en hem alles mededeel.

— Als je denkt, dat hij van die tekens gebruik zal maken en zal willen binnendringen, laat dat dan niet toe.

— Hoe kan ik dat verhinderen, als ik zelf een aanval van epilepsie heb?

— Hè, haal je de duivel! Waarom weet je zo zeker, dat je een aanval zult krijgen? Zit je me voor de gek te houden, of wat?

— Hoe zou ik u voor de gek durven houden? Hoe zou ik gekheid kunnen maken, als ik zo bang ben? Ik heb een voorgevoel, dat ik een aanval zal krijgen;

uit louter angst kan ik er wel een krijgen.

— Hé duivel! Als jij ziek wordt, zal Grigorij op de wacht staan. Je moet Grigorij van tevoren waarschuwen, dan zal hij hem niet binnenlaten.

— Over die tekens heb ik Grigorij Wasiliwitsj niets durven zeggen, en op de wacht staan kan hij ook niet, omdat hij sinds gisteren ziek is en Marfa Ignatjewna van plan is hem een geneesmiddel toe te dienen. En hun geneeswijze is heel ingewikkeld. Zij kent een soort kruiden, die ze laat trekken op alcohol. Ze past dat middel, ongeveer drie keer per jaar toe. Hij krijgt drie keer per jaar een soort beroerte, waarbij zijn rug helemaal stijf wordt. Zij bevochtigt een handdoek in die drank en daarmee wrijft ze zijn rug in, ongeveer een half uur lang, tot hij helemaal rood en opgezet is. Dan geeft ze hem er iets van te drinken, terwijl ze een gebed opzegt. En de rest drinkt ze zelf op. En omdat ze geen van beiden ooit drinken, vallen ze door die drank in een diepe, vaste slaap en als ze wakker worden, is Grigorij Wasiliwitsj genezen, maar Maria Ignatjewna heeft altijd hoofdpijn. Dus als Maria Ignatjewna morgen dat middel toedient, zullen ze het niet horen als Dmitri Fjodorowitsj komt en hem niet kunnen verhinderen om binnen te komen. Zij zullen vast slapen.

— Wat een onzin! Dat moet allemaal opzettelijk in elkaar gezet zijn èn bij jou die aanval èn bij die beiden hun bewusteloosheid, schreeuwde Iwan Fjodorowitsj. Of heb je het misschien niet zelf zo in elkaar gezet, dat alles tegelijk komt? liet hij zich ontvallen en fronste dreigend zijn wenkbrauwen.

— Hoe zou ik dat kunnen doen? En waarvoor is het nodig, iets in elkaar te zetten, als alles alleen van Dmitri Fjodorowitsj afhangt? Als hij zijn vader iets wil aandoen, zal hij het doen en als hij het niet wil, zal ik hem toch niet expres hier halen en bij zijn vader binnenduwen.

— En waarom zou hij bij vader komen en nog wel stilletjes, als Agrafena Alexandrowna toch niet komt, zoals je zelf zegt, ging Iwan Fjodorowitsj door, bleek wordend van woede; je zegt het zelf, en sinds ik hier ben, ben ik er ook van overtuigd, dat vader maar wat zit te fantaseren en dat dat afschuwelijke schepsel er niet over denkt bij hem te komen. Waarvoor moet Dmitri dan bij zijn vader binnendringen, als ze niet komt? Spreek, ik wil je gedachten weten.

— U weet zelf waarvoor hij komt, wat betekenen hier mijn gedachten. Uit boosaardigheid of achterdocht, als hij bijvoorbeeld niet gelooft dat ik ziek ben, en hij uit louter ongeduld gaat zoeken door alle kamers, zoals laatst, om te zien, of ze niet stilletjes binnengeslipt is. En dan weet hij nog, dat Fjodor Pawlowitsj een grote enveloppe heeft klaargelegd, met drieduizend roebel erin, verzegeld met drie zegels en dichtgebonden met een lintje, waarop hij met zijn eigen hand geschreven heeft: „Aan mijn engel Groesjenjka, als ze komen wil" en drie dagen later heeft hij er nog bij geschreven: „Aan mijn kuikentje!" En dat is verdacht.

— Onzin! schreeuwde Iwan Fjodorowitsj buiten zichzelf uit. Dmitri zal vader niet vermoorden om geld te stelen. Hij had hem gisteren voor Groesjenjka dood kunnen slaan, als een razende stommeling, maar hem beroven, dat doet hij niet.

— Hij heeft geld nodig; hij is in uiterste nood. U weet zelf niet, Iwan Fjodorowitsj, hoe hij dat nodig heeft, verklaarde Smerdjakow, kalm en duidelijk, behalve dat beschouwt hij die drieduizend roebel als zijn eigendom. Hij heeft zelf tegen me gezegd: „Mijn vader is me nog precies drieduizend roebel schuldig gebleven." En dan moet u het volgende nog bedenken, Iwan Fjodorowitsj, wat ik zeg is waar: als Agrafena Alexandrowna het zou willen, zou ze onmiddellijk met de oude man kunnen trouwen... Natuurlijk als ze het wil... En misschien wil ze het wel. Ik heb het maar zo gezegd, dat ze niet bij hem zal komen, en waarom niet? Omdat zij zelf „mevrouw" wil worden. Ik weet zeker, dat haar koopman Samsonow heel openhartig tegen haar gezegd heeft, dat dat helemaal zo gek nog niet zou zijn en daarbij heeft hij nog gelachen. En zijzelf is lang niet dom. Voor haar heeft het geen doel om zo'n armoedzaaier als Dmitri Fjodorowitsj te nemen. En als u dat alles goed bedenkt, moet u inzien, dat na de dood van uw vader, noch u, noch een van uw broers één roebel van uw vader zult erven; als Agrafena Alexandrowna met hem trouwt, is het alleen om al zijn bezittingen op haar naam te laten overschrijven. En als uw vader nu sterft, voordat hij getrouwd is, dan krijgt ieder van jullie minstens veertigduizend roebel. Ook Dmitri Fedoxowitsj, die door uw vader zo gehaat wordt, omdat uw vader geen testament gemaakt heeft; dat weet Dmitri Fjodorowitsj zeker...

Het gezicht van Iwan Fjodorowitsj vertrok en trilde. Hij werd rood.

— En waarom, viel hij Smerdjakow in de rede, waarom raad je mij, na alles wat je me gezegd hebt, aan, naar Tsjermasjnja te gaan, wat voor bedoeling heb je daarmee? Dat ik weg zal gaan en er bij jullie zoiets gebeuren kan.

Iwan Fjodorowitsj kon nauwelijks meer ademhalen.

— Daar hebt u gelijk in, zei Smerdjakow zacht, maar met vaste stem, terwijl hij iedere beweging van Iwan Fjodorowitsj volgde.

— Hoe zo, heb ik gelijk? vroeg Iwan Fjodorowitsj, zich met moeite inhoudend.

— Ik heb het gezegd, omdat ik medelijden met u heb. In uw plaats, zou ik onmiddellijk weggaan. Beter dan getuige van zoiets te zijn... antwoordde Smerdjakow en keek argeloos in de fonkelende ogen van Iwan Fjodorowitsj. Beiden zwegen.

— Je schijnt een grote stommeling te zijn en natuurlijk ben je een ongelofelijke schoft, zei Iwan Fjodorowitsj en stond van de bank op, met het voornemen naar de poort te gaan, maar plotseling keerde hij zich naar Smerdjakow om. Er gebeurde iets vreemds: Iwan Fjodorowitsj beet zich, als in

een kramp, op zijn lippen en stond op het punt zich met opgeheven vuisten op Smerdjakow te werpen. Maar Smerdjakow merkte die beweging, schrok op en deinsde terug. Gelukkig voor Smerdjakow, ging die aanval van woede voorbij. Zwijgend keerde Iwan Fjodorowitsj zich naar de poort toe.

— Ik ga morgen naar Moskou, als je het weten wilt, morgenvroeg; dat is alles, zei hij hard, vol woede en vroeg zich later af waarvoor en waarom het nodig geweest was, om Smerdjakow dat mede te delen.

— Dat is het beste, wat u doen kunt, antwoordde Smerdjakow, net alsof hij die mededeling verwacht had. Maar uit Moskou kunnen ze u telegrafisch terugroepen als er iets mocht gebeuren. Iwan Fjodorowitsj bleef weer staan en ten tweede male keerde hij zich naar Smerdjakow om. Maar in Smerdjakow had een verandering plaats gegrepen, opeens waren zijn hele familiariteit en achteloosheid verdwenen; zijn gezicht drukte een bijzondere opmerkzaamheid en verwachting uit, maar nu schuchter en onderdanig: „Wilt u er misschien nog iets aan toe voegen?" kon men lezen in zijn blik, die op Iwan Fjodorowitsj gericht was.

— En van Tsjermasjnja zullen ze me niet terugroepen, als er iets zou gebeuren? schreeuwde Iwan Fjodorowitsj, zelf niet wetend waarom hij zijn stem zo verhief.

— Ja, van Tsjermasjnja zullen ze u ook terugroepen, mompelde Smerdjakow, bijna fluisterend en angstig, maar bleef Iwan Fjodorowitsj doordringend in de ogen zien.

— Ja maar, Moskou is ver en Tsjermasjnja is vlakbij... Vind je het jammer van het geld, dat ik voor de reis zal uitgeven? Of heb je medelijden met me, dat ik zo'n lange reis zal moeten maken?

— Jawel, mompelde Smerdjakow met schorre stem, weerzinwekkend glimlachend, terwijl hij een beweging maakte om weer terug te deinzen, maar tot zijn grote verbazing barstte Iwan Fjodorowitsj in lachen uit en liep haastig, lachend de poort in. Als iemand op dat ogenblik zijn gezicht gezien had, zou hij echter gemerkt hebben, dat hij allesbehalve vrolijk was. Zelf zou hij onmogelijk hebben kunnen verklaren, wat er zich op dat ogenblik in hem afspeelde. Hij bewoog zich en liep als in een uiterste zenuwspanning.

VII

MET EEN VERSTANDIG MENS IS HET PRETTIG TE PRATEN

En zo zenuwachtig als zijn bewegingen waren, sprak hij ook. Toen hij binnenkwam en Fjodor Pawlowitsj ontmoette, zwaaide hij met zijn handen en riep hem hard toe: — Ik ga naar boven, naar mijn kamer, maar kom niet bij u. Tot ziens! en hij liep door, terwijl hij vermeed zijn vader aan te zien. Waarschijnlijk wekte zijn vader op dat ogenblik een bijzondere afkeer in hem op. Maar die openlijke uiting van vijandelijke gevoelens was zelfs voor Fjodor Pawlowitsj onverwacht. De oude had hem waarschijnlijk iets te zeggen en was hem daarom opzettelijk tegemoetgekomen; maar toen hij die vriendelijke toon hoorde, bleef hij staan en volgde met een spottende blik zijn zoon, die naar boven ging, tot hij verdwenen was.

— Wat scheelt hem? vroeg hij aan Smerdjakow, die Iwan op de voet gevolgd was.

— Wie kan het weten, hij is zeker ergens boos om, antwoordde deze ontwijkend.

— Laat hem maar boos zijn, naar de duivel met hem. Breng de samowar binnen en hoepel op. Is er iets nieuws?

En nu begon het uitvragen over de verwachte bezoekster, waarover Smerdjakow zich tegenover Iwan zo beklaagd had, maar wij zullen het hier niet herhalen.

Een half uur later was het huis gesloten en de krankzinnige oude liep alleen de kamers op en neer, in trillende verwachting, elk ogenblik het afgesproken tikken op de deur te zullen horen. Af en toe keek hij door de ramen, in de duisternis, maar hij onderscheidde niets in de donkere nacht.

Het was al heel laat, maar Iwan Fjodorowitsj sliep niet en dacht na. Hij ging die nacht laat naar bed, om een uur of twee. Wij zullen zijn gedachtegang hier niet weergeven. Wij hebben geen tijd om te verklaren, wat er zich in die ziel afspeelde: maar die zal ook zijn beurt krijgen. En zelfs als we het zouden willen, zou het bijna onmogelijk zijn, want het waren geen samenhangende gedachten, maar onbepaalde opwellingen, uitingen van een grote opwinding. Hij voelde zelf, dat hij helemaal in de war was. Allerlei vreemde en onverwachte verlangens kwamen in hem op. Bijvoorbeeld: na middernacht kreeg hij een onweerstaanbare lust naar beneden te gaan, naar de zijvleugel van het huis, om

Smerdjakow bont en blauw te slaan. Maar als u hem gevraagd zou hebben waarvoor, zou hij er geen enkele reden voor hebben kunnen opgeven, behalve natuurlijk, dat die lakei een afkeer in hem opwekte, als iemand, die hem erger dan iemand anders beledigd had. Aan de andere kant beving hem in die nacht een onverklaarbare en vernederende lafheid, die hem zijn fysieke krachten ontnam. Zijn hoofd deed hem pijn en hij was duizelig. Een gevoel van haat maakte zich van hem meester, alsof hij van plan was op iemand wraak te nemen. Hij herinnerde zich het gesprek met Aljosja en kreeg haat tot zichzelf en tot Aljosja. Aan Katherina Iwanowna dacht hij helemaal niet, waarover hij zich later zelf verbaasde, te meer, daar hij zich herinnerde, dat hij haar gisterenochtend zo trots beloofd had, morgen naar Moskou te zullen vertrekken, terwijl het in zijn ziel gefluisterd had: „Onzin, je gaat nergens heen, zo gemakkelijk kom je niet van haar af." Toen hij later aan die nacht terugdacht, herinnerde hij zich met bijzondere afkeer, hoe hij enige keren opgestaan was, de deur geopend had, naar de trap gegaan was en geluisterd had, hoe in de kamers beneden Fjodor Pawlowitsj al maar op en neer liep; hij had lange tijd geluisterd, misschien wel vijf minuten, brandend van nieuwsgierigheid, met ingehouden adem en kloppend hart, en waarvoor hij dat deed, waarvoor hij spioneerde, was hem zelf niet duidelijk. Die „daad", heeft hij zijn leven lang voor minderwaardig gehouden; in het diepste van zijn wezen wist hij, dat dat de laagste daad van zijn leven was. Tegen Fjodor Pawlowitsj voelde hij in die ogenblikken geen haat, het was slechts nieuwsgierigheid om te weten, hoe hij daar beneden heen en weer liep en wat hij op dat ogenblik uitvoerde; hij stelde zich voor, hoe hij daar beneden door de donkere ramen keek en hoe hij telkens luisterde of er iemand aan de deur tikte. Daarvoor was hij tweemaal naar de trap geslopen. Toen alles stil geworden was, en Fjodor Pawlowitsj om ongeveer twee uur naar bed was gegaan, deed Iwan Fjodorowitsj hetzelfde met het vaste voornemen zo spoedig mogelijk in te slapen, omdat hij zich volkomen uitgeput voelde. En inderdaad, hij sliep vast in, zonder te dromen, maar werd vroeg wakker, ongeveer om zeven uur, toen het al licht was. Hij deed zijn ogen open en voelde zich tot zijn eigen verbazing, zo krachtig en energiek, dat hij vlug opsprong, zich haastig aankleedde, zijn koffer tevoorschijn haalde en meteen begon te pakken. De was was juist de vorige ochtend gebracht; Iwan Fjodorowitsj moest erom glimlachen, dat alles zo goed uitkwam en dat geen enkele hindernis zijn vertrek in de weg stond. Het plan voor de reis was inderdaad geheel onverwachts opgekomen. Want niettegenstaande Iwan Fjodorowitsj gisteren aan Katherina Iwanowna, aan Aljosja en ook aan Smerdjakow gezegd had, dat hij morgen af zou reizen, had hij er toch gisterenavond, toen hij ging slapen, niet aan gedacht om weg te gaan. En eerst nu, nadat hij opgestaan was, begon hij zijn koffers te pakken. Eindelijk

was alles klaar. Het was al negen uur, toen Marfa Ignatjewna bij hem kwam met haar gewone dagelijkse vraag, „waar wilt u uw thee hebben, hier of komt u beneden?" Iwan Fjodorowitsj ging naar beneden; hij zag er opgewekt, bijna vrolijk uit, doch in al zijn woorden en bewegingen was iets zenuwachtigs en gejaagds. Hij groette zijn vader vriendelijk en vroeg belangstellend naar zijn gezondheid. Maar zonder diens antwoord af te wachten, verklaarde hij ineens, dat hij over een uur naar Moskou ging, en voorgoed, en vroeg of de paarden ingespannen konden worden. De oude man hoorde die mededeling zonder de minste verwondering aan en vergat zelfs, uit beleefdheid, te doen, alsof het hem speet, dat zijn zoon wegging. In plaats daarvan, ging het hem door het hoofd, dat hij over zijn eigen belangen met zijn zoon moest spreken.

— Hè, wat jammer, waarom heb je me dat gisteren niet gezegd?... Maar het geeft niet, we zullen het nu dadelijk bespreken. Doe mij een genoegen en ga onderweg naar Tsjermasjnja. Bij het station Wolowja, sla je linksaf en vandaar is het nog maar twaalf werst.

— Nee, dat kan ik niet: tot de spoorweg is het tachtig werst. En de trein naar Moskou gaat om zeven uur 's avonds; ik heb maar net tijd om hem te halen.

— Dan kun je morgen of overmorgen verder gaan, maar ga vandaag naar Tsjermasjnja. Is dat zo'n grote moeite om wat voor je vader te doen? Als ik hier geen zaken had, zou ik al lang zelf gegaan zijn, want er is grote haast bij. Maar ik kan niet... ik heb er geen tijd voor... Zie je, daar heb ik op twee plaatsen bossen, in Begitsjew en in Djatsjkin; de kooplui Maslow en zijn zoon bieden voor het hakhout 8000 roebel en verleden jaar was er iemand die twaalf gegeven heeft, maar die is niet van ons district, begrijp je? Iemand van hier zou het niet durven kopen, omdat de Maslow's het willen hebben en je weet hoe rijk die zijn, honderdduizenden bezitten ze en als die een prijs bieden, durft niemand meer te geven. Dus moet ik het bod wel aannemen. Maar nu heeft de pastoor van Iljinskoje verleden Donderdag geschreven, dat er een koopman Gorstkin gekomen is. Ik ken hem goed, de hoofdzaak is, dat hij niet van hier is, maar van Pogrebow, dus is hij voor de Maslow's niet bang. En hij heeft gezegd, dat hij elfduizend roebel geeft, maar hij blijft daar nog maar een week, schrijft de pastoor. Het zou prachtig zijn, als jij daar heen ging en zelf alles besprak.

— Schrijft u dan maar aan de pastoor, die zal het wel voor u in orde maken.

— Dat kan hij niet, dat is het ongeluk. Het is een allerbeste man, ik zou hem direct twintigduizend roebel durven toevertrouwen zonder een kwitantie te vragen, maar van zaken had hij geen begrip, iedere kraai kan hem bedriegen. En stel je voor, hij is toch een geleerd man. Die Gorstkin ziet eruit als een boer, hij draagt altijd een donkerblauwe boerenjas. Wat zijn karakter betreft, is hij een schoft en doet net zoals wij allen, met andere woorden, hij liegt. Soms vertelt hij

zulke dingen, dat je je afvraagt, waar dat voor nodig is. Drie jaar geleden heeft hij verteld, dat zijn vrouw gestorven was en hij met een ander getrouwd was. En er was geen woord van aan. Zijn vrouw leeft nu nog en om de drie dagen krijgt hij klappen van haar. En nu moeten wij te weten komen, of hij het meent, dat hij het hout voor elfduizend wil kopen, of dat hij het liegt.

— Maar dat kan ik niet doen, ik heb geen kijk op die dingen.

— Nee, dat is niet waar. Als ik je alles uitleg, zal je het wel kunnen. Die Gorstkin ken ik heel goed, ik doe al lang zaken met hem. Bij hem moet je naar zijn baard kijken. Zijn baardje is rossig, miserabel dun... Als dat baardje trilt en hij boos spreekt, dan zegt hij de waarheid, dan wil hij zakendoen. En als hij staat te glimlachen en met zijn linkerhand langs zijn baard strijkt, dan liegt hij en dan bedriegt hij je. In zijn ogen hoef je hem niet te kijken, daar zie je nooit iets in. Hij is een geboren schoft, — alleen op zijn baard moet je letten. Hij noemt zich Gorstkin, maar dat is zijn eigennaam niet, hij heet eigenlijk Patrijshond, maar dat moet je hem niet zeggen, want dat neemt hij je erg kwalijk. Zodra je met hem spreekt, zie je onmiddellijk hoe het gaat en dat schrijf je me dan. Schrijf alleen: „Hij liegt niet." Je vraagt elfduizend, nou één duizend kan je desnoods laten vallen, maar niet meer, hoor! Denk zelf eens, acht of elfduizend, dat is eventjes drieduizend meer. Die drieduizend zullen als gevonden voor me zijn; hoe dikwijls kun je hier een koper vinden! En geld heb ik zo hard nodig!... Als je me laat weten dat het hem ernst is, dan zal ik wel tijd maken en ga ik er zelf heen om de zaak in orde te brengen. Waarom zou ik er nu al heen gaan, terwijl ik niet eens zeker ben of het niet allemaal een verzinsel van de pastoor is. Nou ga je of ga je niet?

— Neen, stuurt u mij niet, ik heb geen tijd.

— Hè, doe dat toch voor je vader, ik zal het niet vergeten! Jullie zijn allen zonder hart! Wat kost het je, een of twee dagen? Waar ga je nu heen? Naar Venetië? In die twee dagen zal Venetië niet in elkaar storten. Ik zou Aljosja kunnen sturen, maar wat begrijpt Aljosja van dergelijke zaken? Ik vraag het jou alleen, omdat ik weet, dat jij een verstandig mens bent, dat zie ik toch. Jij drijft weliswaar geen handel, maar je hebt een goede blik op alles. Het gaat er alleen om, om te weten te komen of het ernstig bedoeld is of niet. Ik zeg je nog eens: kijk alleen naar zijn baard, trilt het baardje dan is het ernstig gemeend.

— U dwingt mij zelf naar dat vervloekte Tsjermasjnja te gaan.

Fjodor Pawlowitsj hoorde niet hoe boos hij sprak, of wilde het niet horen, hij zag alleen zijn glimlach.

— Dus je gaat, je gaat? Ik zal onmiddellijk een briefje voor je schrijven.

— Ik weet het nog niet, of ik ga, ik zal het onderweg beslissen.

— Ach, beslis het nu, mijn vriend. Bespreek daar alles en schrijf mij een paar

woorden. Geef het briefje aan de pastoor en die zal het mij onmiddellijk bezorgen. En dan weerhoud ik je niet langer, ga maar naar je Venetië. En de pastoor zal je met zijn paarden terug naar het station brengen...

De oude man was verrukt. Hij schreef gauw een briefje, liet de paarden inspannen en zakoeska[1] en cognac brengen. Altijd als de oude ergens blij om was werd hij mededeelzaam, maar deze keer hield hij zich in; over Dmitri bijvoorbeeld zei hij geen woord. Het afscheid van Iwan liet hem ook onverschillig. Iwan merkte op dat zijn vader geen onderwerp van gesprek vond. „Nou, die heeft ook al genoeg van me," dacht hij. Alleen toen zij op het terras stonden, werd de oude een beetje zenuwachtig, en wilde Iwan een zoen geven. Maar deze reikte hem haastig zijn hand, wat de vader onmiddellijk begreep en hij hield zich in.

— Nou, ga met God, zei hij, je zult toch van je leven nog weleens een keertje hier willen komen? Kom dan, — je bent altijd welkom, Christus zij met je!

Iwan Fjodorowitsj steeg in de reiswagen.

— Vaarwel Iwan, scheld niet te erg op me! riep zijn vader hem nog na.

Allen kwamen Iwan uitgeleide doen: Marfa, Grigorij, Smerdjakow; Iwan gaf aan elk van hen tien roebel. Toen hij reeds in de wagen had plaats genomen, kwam Smerdjakow op hem toe om de plaid om zijn voeten te wikkelen.

— Zie je... ik ga naar Tsjermasjnja, liet Iwan zich ontvallen. Die woorden kwamen er ondanks hemzelf uit, net als gisteren gepaard met een zenuwachtig lachje. Veel later herinnerde hij zich dat nog.

— Dus, de mensen zeggen de waarheid, dat het met een verstandig man prettig te praten is, zei Smerdjakow en keek Iwan aan.

De wagen reed weg. De ziel van onze reiziger was verward; hij keek naar de velden, naar de bomen, naar de heuvels, naar een vlucht ganzen, die hoog boven in de heldere lucht te zien waren en een behaaglijk gevoel maakte zich van hem meester. Hij begon met zijn koetsier te praten en stelde veel belang in wat de boer hem antwoordde. Maar even later drong het tot hem door, dat hij er niets van gehoord en begrepen had. Hij zweeg en dat deed hem ook goed. Een zuivere, frisse, koude lucht, een heldere hemel. In zijn gedachten verschenen hem Aljosja, Katherina Iwanowna. Met een zachte glimlach weerde hij die geliefde verschijningen van zich af. „Daar zal ik nog genoeg tijd voor hebben," dacht hij. Weldra hadden ze het eerste station bereikt, wisselden van paarden en reden verder naar Wolowja. „Waarom is het met een verstandig mens prettig te praten?" dacht hij en zijn adem stokte. „En waarom heb ik hem gezegd, dat ik naar Tsjermasjnja ga?" Eindelijk kwamen ze te Wolowja. Iwan Fjodorowitsj stapte uit de wagen en van alle kanten kwamen koetsiers op hem toe. Ieder van hen bood aan, hem naar Tsjermasjnja te brengen. Hij beval aan één om de

paarden in te spannen, terwijl hij zelf het huis van de stationschef binnenging om diens vrouw te begroeten, doch hij kwam onmiddellijk weer naar buiten.

— Ik ga niet naar Tsjermasjnja. Kan ik de trein van zeven uur nog halen?

— Nog net, er is nog juist tijd genoeg.

— Span onmiddellijk in. Komt er iemand van jullie morgen in de stad?

— Ja, Mitri zal er zijn.

— Wil je mij dan een dienst bewijzen, Mitri? Ga naar mijn vader, Fjodor Pawlowitsj Karamazow en zeg hem dat ik niet naar Tsjermasjnja gegaan ben.

— Waarom niet? Natuurlijk wil ik het doen, Fjodor Pawlowitsj ken ik allang.

— En hier heb je je fooi, want hij zal je natuurlijk niets geven, lachte Iwan Fjodorowitsj.

— Ja, van die krijg je niet veel, lachte Mitri eveneens. Dank u, mijnheer, Ik zal ervoor zorgen.

Om zeven uur 's avonds stapte Iwan Fjodorowitsj in de wagon en ging door naar Moskou... „Weg met alles wat geweest is, het is geëindigd met het vroegere leven, voorgoed. Ik wil er nooit meer iets mee te maken hebben, ik wil naar een andere plaats, ik wil een nieuw leven beginnen en nooit meer naar het oude omzien!" Maar in plaats van een opgelucht gevoel overviel hem zo'n gevoel van somberheid en verslagenheid als hij nog nooit in zijn leven gehad had. De hele nacht zat hij te denken; de trein vloog verder en pas tegen de ochtend, toen ze al bijna in Moskou waren, dacht hij bij zichzelf:

„Wat een schoft ben ik!"

Toen Fjodor Pawlowitsj zijn zoon uitgeleide gedaan had, was hij heel tevreden. Twee uur lang voelde hij zich bijna gelukkig en zat cognac te drinken; maar plotseling gebeurde er in huis iets ergerlijks en onaangenaams, wat de hele stemming van Fjodor Pawlowitsj bedierf: Smerdjakow ging naar de kelder en viel van de bovenste trap naar beneden. Het was nog een geluk, dat toevallig Marfa Ignatjewna over de binnenplaats kwam en het hoorde. Zij zag hem niet vallen, maar ze hoorde een schreeuw, een vreemde doordringende kreet, die ze al zo dikwijls gehoord had, de kreet van een epilepticus die een aanval krijgt. Het was onmogelijk uit te maken, wanneer het gebeurd was of op het moment, dat hij naar beneden wilde gaan, en dan is het te begrijpen, dat hij bewusteloos werd en viel, of was het gebeurd, omdat hij gevallen was, — maar in elk geval werd hij gevonden op de grond van de kelder in krampen en met schuim om zijn mond. Eerst dacht men, dat hij minstens een arm of been gebroken zou hebben of dat hij verpletterd zou zijn, maar zoals Marfa Ignatjewna zei: „God had hem gered" niets had hij bezeerd, alleen was het heel moeilijk hem van de kelder naar boven te dragen, maar men ging bij de buren hulp vragen en met moeite slaagde

men er in. Bij al deze gebeurtenissen hielp Fjodor Pawlowitsj zelf, hij was erg geschrokken en helemaal in de war. De zieke kwam niet tot bewustzijn: de aanval hield voor een tijdje op en begon dan weer, precies zoals verleden jaar, toen hij van de zolder gevallen was. Men herinnerde zich, dat men hem toen ijs in de nek had gelegd... IJs was er nog in de ijskelder en Marfa Ignatjewna liet het halen. En 's avonds stuurde Fjodor Pawlowitsj om dokter Herzenstube, die onmiddellijk kwam. Hij onderzocht de zieke nauwkeurig (hij was de nauwkeurigste en oplettendste dokter van het hele gouvernement, een bejaard door elkeen geacht man) en hij besloot dat het een hevige aanval was, die ernstige gevolgen kon hebben, dat hij er op het ogenblik nog niets van begreep, maar dat hij morgenochtend, als al de huismiddeltjes niet geholpen hadden, andere zou toepassen. De zieke was in de zijvleugel in een kamer naast die van Grigorij en Marfa Ignatjewna gelegd. De dag verliep afschuwelijk voor Fjodor Pawlowitsj, het ene ongeluk volgde op het andere: Marfa Ignatjewna bereidde het middagmaal, de soep was in vergelijking van de soep, die Smerdjakow kookte, net afwaswater en de kip was zo droog, dat je haar niet door je keel kon krijgen. Op al de rechtvaardige verwijten van haar heer had Marfa Ignatjewna slechts één antwoord, dat de kip heel oud was en dat ze nooit kookles gehad had. 's Avonds was er weer akelig nieuws. Fjodor Pawlowitsj kwam te weten, dat Grigorij, die zich al drie dagen niet goed gevoeld had, ziek was en met een stijve rug naar bed was gegaan. Fjodor Pawlowitsj dronk gauw zijn thee op en sloot alle deuren af; hij was alleen in huis. Een gevoel van angst en onrustige verwachting maakte zich van hem meester. Hij was ervan overtuigd, dat Groesjenjka zeker die avond zou komen, ten minste 's ochtends had Smerdjakow verzekerd, dat ze beloofd had die avond te zullen komen. Het hart van de onrustige oude bonsde hevig, hij liep door de lege kamers op en neer en luisterde. Hij moest op zijn hoede zijn: ergens in de buurt kon Dmitri zich verborgen hebben, om haar te verhinderen te komen. En als zij aan het raam tikte (Smerdjakow had hem drie dagen geleden gezegd, dat hij haar verteld had, hoe en waar zij tikken moest) moest hij zo gauw mogelijk de deur opendoen en haar vooral geen seconde in de gang laten wachten, anders zou ze ergens van kunnen schrikken en weglopen. Hè, hoe onrustig was hij. Maar nooit was zijn hart zo vervuld geweest van zoete hoop, ditmaal wist hij zeker, dat ze komen zou!...

---

[1] Hors-d'oeuvre.

BOEK VI

EEN RUSSISCHE MONNIK

I

STARETS ZOSIMA EN ZIJN GASTEN

Toen Aljosja met onrust en pijn in zijn hart de cel van de starets binnenkwam, bleef hij verwonderd staan. Hij dacht een stervende te zullen vinden, misschien al buiten bewustzijn, wat hem met angst vervulde en trof hem aan, zittende in een leunstoel, uitgeput van zwakte, maar toch monter en met een opgewekt gezicht; hij was door zijn gasten omringd en onderhield zich op zachte toon met hen. Hij was trouwens pas een kwartiertje voordat Aljosja kwam, van zijn bed opgestaan; de gasten zaten al lang in zijn cel te wachten tot hij wakker zou worden, want vader Paisiy had verzekerd, dat de Leraar beslist op zou staan, om nog eens te spreken met hen, die hem na aan het harte lagen, zoals hij 's ochtends zelf beloofd had. En aan die belofte, evenals aan ieder woord van de stervende, geloofde vader Paisiy zo zeker, dat als hij de starets bewusteloos en zonder adem zou zien, hij niet eens zou geloven, dat hij dood was, maar blijven wachten, tot hij bij zou komen, omdat hij beloofd had nog eens afscheid te komen nemen. En die ochtend had vader Zosima, voordat hij ging slapen, gezegd: „Ik sterf niet, voordat ik nog eens met al degenen van wie ik houd gesproken, hun gezichten nog eens gezien en mijn hart nog eens voor hen uitgestort zal hebben." In de kamer hadden zich voor het laatste gesprek met de starets zijn vrienden, die hem jarenlang trouw waren gebleven, verzameld. Zij waren met hun vieren: vader Iosef, vader Paisiy, vader Michail, het hoofd van de kluizenaars, iemand, die nog niet oud was, niet bijzonder geleerd, van eenvoudige afkomst, maar met een sterke geest en een kinderlijk geloof, zonder twijfel; hij had een streng uiterlijk, maar was heel goedhartig en in zijn ziel was altijd een gevoel van ontroering, waarvoor hij zich schaamde en dat hij altijd trachtte te verbergen. De vierde gast was een oud, eenvoudig monnikje, afkomstig van de armoedigste boerenfamilie, bijna een analfabeet, zwijgzaam en zacht; onder *al* die eenvoudigen en deemoedigen had hij het uiterlijk van iemand, die eenmaal geschrokken was van iets groots en verschrikkelijks, wat hij niet kon bevatten. Hij heette broeder Anfim. Die oude man had starets Zosima *erg* lief. Zijn hele leven had hij een grote verering voor hem gehad, niettegenstaande hij met niemand zo weinig gesproken had als met de oude man, terwijl hij toch vele jaren tezamen met hem door heel Rusland rondgezworven had. Dat was al een jaar of veertig geleden, toen starets Zosima pas monnik geworden was en zich in een arm, onbekend

klooster te Kostroma bevond. Toen trok hij er samen met broeder Anfim op uit om geld te zamelen voor hun arm klooster. De starets en zijn gasten zaten in de tweede kamer van de cel, waar het bed stond. Het was een kleine kamer; alle vier hadden van de aangrenzende kamer stoelen meegebracht en gingen om de starets heen zitten. De lekenbroeder Porfiry, die er ook bij was, bleef staan. Het werd reeds donker, de kamer werd verlicht door de olielampjes en kaarsen voor de iconen. De starets zag Aljosja, die binnenkwam en verlegen bij de deur bleef staan; vol vreugde knikte hij hem toe en reikte hem zijn hand.

— Dag mijn stille, lieve jongen, daar ben je eindelijk, ik wist wel, dat je komen zou.

Aljosja ging naar hem toe, boog voor hem tot de grond en barstte in huilen uit.

— Welnee, jongen, wacht toch met huilen, glimlachte de starets en legde zijn rechterhand op Aljosja's hoofd. Zie je, ik zit te praten, misschien zal ik nog wel twintig jaar leven, zoals gisteren die goede vrouw uit Wisjegorje, met haar kind Elizaweta op de arm, mij toegewenst heeft. „God zegene èn de moeder èn haar kind Elizaweta", zei hij en sloeg een kruis. O ja, Porfiry heb je die aalmoes gebracht, waar ik je gezegd heb?

Hij herinnerde zich de zestig kopeken, die de levenslustige vrouw hem gegeven had, met het verzoek het aan iemand te geven, die nog armer was dan zijzelf. De starets had gisteren nog Porfiry naar een weduwe met kinderen gestuurd, wier huis kortgeleden was afgebrand en die nu uit bedelen moest gaan. Porfiry antwoordde, dat hij het reeds gedaan had en dat hij het geld gegeven had, uit naam van een onbekende weldoenster.

— Sta op, lieve jongen, zei de starets tegen Aljosja. Ben je thuis geweest, heb je je broer gezien?

Het viel Aljosja op dat de starets alleen maar naar één broer vroeg; maar naar welke? Dus voor die broer had hij hem waarschijnlijk gisteren en vandaag naar huis gestuurd.

— Een van mijn broers heb ik gezien, antwoordde Aljosja.

— Ik spreek van je oudste broer, voor wie ik tot de grond gebogen heb.

— Die heb ik gisteren gezien, maar vandaag heb ik hem niet kunnen vinden, zei Aljosja.

— Je moet alles in het werk stellen om hem te vinden, morgen moet je er weer heen gaan, alles moet je laten staan om er heen te gaan. Misschien kom je nog op tijd om iets verschrikkelijks te voorkomen. Voor het grote lijden, dat hem in de toekomst wacht, ben ik neergeknield.

Hij bleef zwijgen en verzonk in gedachten. Zijn woorden waren vreemd. Vader Iosef, die gisteren getuige geweest was van het knielen van de starets, en

vader Paisiy keken elkaar aan. Aljosja kon zich niet weerhouden om te vragen:

— Vader, uw woorden zijn mij onduidelijk, wat voor lijden staat hem te wachten?

— Wees niet nieuwsgierig. Gisteren had ik een openbaring van iets verschrikkelijks... het was, alsof zijn blik zijn noodlot uitdrukte. Zo'n moment had hij gisteren... Ik was er ontzet door, wat die man zichzelf in het leven voorbereidt. Een of twee keer in mijn leven heb ik zo'n uitdrukking op het gezicht van een mens gezien en ik heb me niet in hun lot vergist. Daarom heb ik jou naar hem toegestuurd, ik hoopte, dat jouw broederlijk bijzijn hem helpen zou. Maar alles gebeurt zoals God het wil. „Voorwaar, voorwaar zeg Ik u: Indien het tarwegraan in de aarde niet valt en sterft, zo blijft het alleen; maar indien het sterft, zo brengt het veel vrucht voort." Denk daarom. En jou, Alexej, heb ik zo dikwijls in gedachten gezegend, voor je gezicht, zei de starets met een zachte glimlach. Over jou denk ik zo: als je het klooster verlaat en in de wereld bent, zal je daar ook als een monnik leven. Je zult veel tegenstanders hebben, maar je vijanden zullen je ook liefhebben. Veel ongeluk zal het leven je brengen, maar daardoor zal je slechts te gelukkiger worden, je zult het leven zegenen en wat van nog meer belang is, je zult andere mensen het leven doen zegenen. Zo ben je. Vaders, broeders, zei hij tegen zijn gasten, ik heb nog nooit aan iemand verteld en aan hem zelf ook niet, waarom zijn gezicht mij zo lief is en waarom ik het in mijn hart gesloten heb. Nu zal ik het jullie zeggen: zijn gezicht is voor mij een herinnering en een voorspelling. Toen ik nog heel jong was, een kind nog, had ik een broer, die heel vroeg gestorven is, hij was pas zeventien. En later, in de loop van mijn leven, heb ik leren inzien, dat mijn hele leven door mijn broer vooruit bepaald was; als ik hem niet gehad had, was ik misschien nooit monnik geworden, en zou ik nooit de weg, die mij zo dierbaar is, opgegaan zijn. Dat was in het begin van mijn leven en nu aan het einde van mijn leven is de herhaling daarvan gekomen. Het is merkwaardig, dat Alexej, weliswaar niet alles, maar iets van het uiterlijk van mijn broer heeft. Maar geestelijk lijken ze zo op elkaar, dat ik dikwijls Alexej voor mijn broer houd, die aan het einde van mijn leven bij me is gekomen; dikwijls was ik zelf verbaasd over die gevoelens. Luister eens Porfiry, wendde hij zich tot de andere lekenbroeder, dikwijls heb ik op je gezicht gelezen, dat je verdrietig was, omdat ik van Alexej meer hield dan van jou. Nu weet je waarom dat was. Maar ik houd van jou ook en ik was dikwijls treurig om jouw verdriet. Aan jullie, mijn lieve gasten, wil ik vertellen van mijn broer, want in mijn leven heb ik nooit zo'n dierbare profetische en ontroerende verschijning gehad als hij. Die ontroering heb ik mijn leven lang meegedragen en op dit ogenblik voel ik haar weer sterk in mijn ziel...

* *
*

Hier moet ik aan toe voegen, dat dit laatste gesprek van de starets met zijn gasten op de laatste dag van zijn leven, gedeeltelijk opgeschreven is en bewaard gebleven. Enige tijd na zijn dood heeft Aljosja Karamazow alles opgeschreven. Maar óf het alleen dat gesprek was, óf dat hij er iets bijgevoegd heeft van vroegere gesprekken met de starets, weet ik niet; het hele gesprek is weergegeven als een verhaal, dat hij vertelt. Maar ik denk dat het anders geweest is: het was een algemeen gesprek. De gasten hebben, al is het weinig, toch ook wat in het midden gebracht. En ik kan me niet voorstellen, dat de starets in staat was de hele tijd aan het woord te blijven, omdat hij heel zwak was, dikwijls geen adem kon halen, zijn stem verloor en af en toe op zijn bed ging liggen uitrusten. Hij sliep niet in en zijn gasten gingen niet weg, maar van tijd tot tijd werd het gesprek onderbroken door het voorlezen van het Evangelie, wat vader Paisiy deed. Merkwaardig is het, dat niemand van de aanwezigen zich kon voorstellen, dat de starets nog diezelfde nacht sterven zou, omdat hij na de rust van die dag genoeg kracht verzameld had om zo'n lang gesprek met zijn vrienden te voeren. Het was een laatste opflikkering, die hem nog voor een kort ogenblik kracht gaf, want zijn leven werd plotseling afgebroken. Maar daarover later. Ik wil alleen nog zeggen, dat ik niet al de bijzonderheden van het gesprek zal weergeven. Ik zal volstaan met te vertellen, wat er in het geschrift van Alexej Karamazow stond. Dat is beknopter en niet zo vermoeiend. Maar ik moet herhalen, dat Aljosja al de vroegere gesprekken met de starets erin opgenomen heeft.

II

OVER HET LEVEN VAN DE IN GOD ONTSLAPEN STARETS ZOSIMA, NAAR ZIJN EIGEN WOORDEN, DOOR ALEXEJ KARAMAZOW SAMENGESTELD EN OPGESCHREVEN

Biografische gegevens

a. Over de jongeling, de broer van starets Zosima.

Mijn geliefde vaders en leraars, ik ben geboren in een ver afgelegen Noordelijk gouvernement, in de stad W. Mijn vader was een edelman, maar niet van hoge adel en zonder hoge dienstrang. Hij stierf toen ik pas twee jaar oud was en ik herinner me hem in het geheel niet. Na zijn dood erfde mijn moeder een houten huis en een kapitaaltje, niet groot, maar voldoende om er met haar kinderen zonder zorgen van te kunnen leven. Mijn moeder had twee kinderen, ik zelf, Zinowij, en mijn oudste broer Markel. Hij was acht jaren ouder dan ik. Hij had een opvliegend en prikkelbaar karakter, maar was erg goedhartig en lachte nooit iemand uit; hij was bijzonder zwijgzaam, vooral thuis met mij, moeder en het personeel. Hij was een goed leerling op het gymnasium, maar met zijn kameraden was hij nooit erg bevriend, hoewel hij ook geen kwade vrienden met hen was. Zo tenminste herinnerde zijn moeder zich hem. Een half jaar voor zijn dood toen hij al zeventien was, ging hij dikwijls een man in onze stad bezoeken, die daar als politieke banneling heen gestuurd was. Hij was een geleerde en een filosoof aan de universiteit te Moskou geweest. Waarom hij op Markel gesteld was en hem zo dikwijls ontving, weet ik niet, maar de jongen zat gedurende de hele winteravonden lang bij hem. Maar op een goede dag werd hij naar Petersburg geroepen, om aldaar een belangrijke post te bekleden. Hij had daar blijkbaar een machtige beschermer, want zijn nieuwe betrekking had hij, op zijn verzoek, gekregen. De tijd van de grote vasten brak aan, maar Markel wilde niet meedoen. Hij lachte om al die gewoonten en zei: „Dat is allemaal onzin, God bestaat niet." Mijn moeder, het dienstpersoneel en ik, die toen pas negen jaar was, waren ontzet. Ons personeel bestond uit vier mensen, onze lijfeigenen. Alle vier waren ze voor ons gekocht door een bekende landgoedbezitter en op zijn naam. Ik herinner me nog, dat mijn moeder van die vier, de keukenmeid Afimia, een oude, manke vrouw, voor zestig roebel weer verkocht. En in haar plaats

huurde ze een vrije. Mijn broer was nooit erg sterk geweest. Hij had aanleg voor tering; hij was lang en mager en hij had een heel aardig gezicht. In de zesde week van de vasten werd hij ernstig ziek. Had hij kougevat of was het iets anders? In elk geval, de dokter zei tegen mijn moeder, dat hij vliegende tering had en dat hij de lente niet overleven zou. Mijn moeder begon te huilen en vroeg hem voorzichtig, om hem geen angst aan te jagen, dat ze zo graag zou willen dat hij ging biechten en communie zou doen, zolang hij nog op de been was. Mijn broer werd boos en begon op de kerk te schelden, maar toch dacht hij erover; hij begreep, dat hij gevaarlijk ziek was en daarom vroeg moeder hem, het te doen. Trouwens hij wist zelf, dat hij niet sterk was; en nog geen jaar geleden had hij zelf tegen moeder en mij gezegd: „Ik zal niet lang meer bij jullie blijven, misschien niet eens meer een jaar." Er verliepen nog drie dagen en de stille week begon. En mijn broer ging Dinsdagochtend werkelijk naar de kerk. „Ik doe het alleen voor u, moedertje, om u rust en vreugde te geven," zei hij tegen haar. Mijn moeder huilde van vreugde en van verdriet tegelijkertijd. „Het moet slecht met hem gaan, dat hij zo veranderd is," dacht zij. Maar hij kon niet dikwijls naar de kerk gaan, hij werd bedlegerig, zodat hij thuis moest biechten en communie doen. Het waren mooie, zonnige, dagen — het was een late Pasen dat jaar. Ik herinner mij hoe hij de hele nacht lag te hoesten, bijna niet sliep en zich tegen de ochtend aankleedde en in een gemakkelijke leunstoel ging zitten. Zo is hij altijd in mijn geheugen gebleven; ziek, maar geduldig, goedhartig en opgewekt glimlachend. Geestelijk was hij geheel veranderd. Als de oude njanja zijn kamer binnenkwam en zei: „Sta mij toe, lieveling, het olielampje voor de Icoon aan te steken." (Vroeger liet hij dat voor niets ter wereld toe, soms blies hij zelfs de lampjes uit) dan antwoordde hij: „Natuurlijk, natuurlijk, doe dat. Wat was ik slecht, dat ik jullie dat vroeger verboden heb. Steek jij het lampje maar aan en bid en ik zal naar je kijken en ook bidden, dezelfde God aanbidden wij beiden. Merkwaardig klonken ons die woorden. Moeder ging naar haar kamer en huilde, alleen als ze bij hem binnenkwam, veegde ze haar ogen af en deed alsof ze vrolijk was, „Moedertje, duifje, huil niet. Ik zal nog lang bij jullie blijven, ik zal nog veel genieten, ons leven is toch zo heerlijk!" — „Ach jongen, wat voor vreugde is er voor jou, als je nachtenlang door koorts verteerd wordt en je zo hoest, dat je borst er bijna door verscheurd wordt." — „Moeder," antwoordde hij, „huil niet, het leven is een paradijs, allen leven we in dat paradijs, alleen weten we het niet." Allen waren verbaasd over zijn woorden, allen waren ontroerd en huilden. Als er kennissen van ons kwamen zei hij tegen hen: „Mijn lieve vrienden, waarmee heb ik het verdiend, dat jullie zo van mij houden, ik, die zo slecht ben. En hoe is het mogelijk, dat ik dat vroeger nooit gemerkt en niet op prijs gesteld heb?" Tegen de bedienden zei hij: „Mijn lieve mensen, waarvoor

dient ge mij, ben ik het waard, dat gij me bedienen zult? Als God genade met me heeft en mij zal laten leven, zal ik een dienaar voor u worden. Allen moeten wij elkaar dienen." Mijn moeder luisterde naar hem en schudde het hoofd: „Mijn jongen, je spreekt zo, omdat je ziek bent." „Moeder, mijn lieve moeder, als het niet anders kan, dat er in de wereld heren en knechten moeten zijn, dan wil ik op mijn beurt ook een knecht zijn. En ik moet u zeggen, dat elk van ons voor elkaars schuld verantwoordelijk is en ik meer dan ieder ander. Door haar tranen heen, begon mijn moeder te lachen: „Waarmee zou jij meer dan alle anderen schuldig kunnen zijn? Daar in de wereld zijn moordenaars en rovers. Waarmee heb jij gezondigd, dat jij je meer schuldig voelt dan alle anderen?" „Moedertje, druppel van mijn bloed," (hij had zulke onverwachte lievelingsnaampjes voor zijn moeder gevonden, de laatste tijd) „ik voel het, ik weet niet, hoe ik het u uitleggen zal, maar iedereen heeft schuld aan alles en is verantwoordelijk voor al zijn naasten. Hoe hebben wij dat niet eerder ingezien, hoe hebben we zo kunnen voortleven, hoe hebben we ons nog boos kunnen maken?" Elke ochtend stond hij vol vreugde op en vervuld van liefde. Als de dokter, de oude Duitse Eisenschmidt kwam, vroeg hij: „Dokter, zou ik nog een dagje leven?"

„Niet één dag, maar vele zult u nog leven, nog maanden, nog jaren."

„Waarvoor is dat nodig, maanden en jaren?" vroeg hij, „het is niet nodig de dagen te tellen, één dag is voldoende voor de mens om te weten, wat geluk is. Waarvoor strijden wij met elkaar, waarom trachten we elkaar te overbluffen, waarom beledigen wij elkaar: laten we in de natuur gaan, laten we daar wandelen, laten we vrolijk zijn, laten we elkaar liefhebben, elkaar prijzen, laten we elkaar omhelzen en ons leven zegenen!" Toen mijn moeder de dokter uitgeleide deed, zei hij tot haar: „Uw zoon zal niet lang meer leven, zijn ziekte maakt hem al abnormaal. " De ramen van zijn kamer kwamen op de tuin uit; onze tuin was mooi, met oude bomen, die nu, in de lente vol knoppen waren; de eerste vogeltjes waren er al en die zongen en floten voor zijn ramen. En plotseling begon hij tot de vogels te spreken en hun vergiffenis te vragen: „Lieve, vrolijke vogeltjes, Gods schepseltjes, vergeven jullie mij, tegen jullie heb ik ook gezondigd." Dat heeft niemand meer kunnen begrijpen. En hij huilde van louter vreugde: „Ja, er is zo'n Gods zegen om me heen: vogels, bomen, weiden, lucht, alleen ik leefde in schande en heb die schoonheid nooit gemerkt." „Waarom beschuldig je jezelf van zoveel zonden?" „Moedertje, mijn lieve, ik huil toch niet van verdriet, ik huil van vreugde. Ik kan het u niet uitleggen, maar ik heb een behoefte om me schuldig voor alles en allen te voelen. Als ik zonden op me neem, dan geniet ik ook de vreugde van de vergiffenis, ben ik nu niet in het paradijs?"

Er is nog heel veel, wat ik mij niet meer herinneren kan. Ik weet alleen, dat ik

eens in zijn kamer kwam, toen er niemand bij hem was. Het was laat in de namiddag, de zon ging onder en verlichtte de kamer met haar schuine stralen. Toen hij me zag, wenkte hij mij. Ik ging naar hem toe, hij pakte mij met beide handen bij de schouder, keek mij vol liefde in het gezicht, wel bijna een minuut lang en zei: „Ga heen, mijn jongen, ga, speel, leef jij in plaats van mij!" Hoeveel keren heb ik aan die woorden moeten denken. In plaats van zelf te leven, had hij zijn leven als 't ware aan mij overgedragen. Hij heeft nog vele mooie wonderlijke woorden gesproken, die wij toen niet begrepen. De derde Paasdag is hij bij volle bewustzijn heengegaan. Hij sprak niet meer, maar die vreugdevolle uitdrukking is tot het laatste ogenblik op zijn gezicht gebleven. Hij zocht ons met zijn ogen, hij glimlachte tegen ons, hij wenkte ons. In onze stad werd er veel over zijn sterven gesproken. Ik was erg getroffen door dat alles en ik huilde toen hij begraven werd. Ik was toen nog slechts een kind, maar in mijn ziel bleef een gevoel, dat eerst veel later zou rijpen. Zo moest het zijn en zo is het ook gebeurd.

b. *De betekenis van de Heilige Schrift in het leven* van *vader Zosima.*

Ik en mijn moeder bleven met ons tweeën achter. Goede kennissen gaven haar de raad, haar enig overgebleven zoon met de middelen, die zij bezat, naar Petersburg te sturen. Als zij dat niet deed, zou zij de jongen misschien een goede carrière onthouden. Men raadde haar aan, mij in Petersburg in het cadettencorps te doen, opdat ik later in de tsarengarde een plaats zou kunnen krijgen. Mijn moeder was lang in tweestrijd, het viel haar zwaar ook van haar laatste zoon afstand te doen, toch is zij er ten slotte na vele tranen toe overgegaan, omdat zij dacht dat het voor mijn welzijn was. Zij bracht mij naar Petersburg, naar de militaire school, waar ik opgenomen werd; en na die dag heb ik haar nooit meer teruggezien, omdat zij drie jaar later zelf overleden is — al die drie jaren had ze om ons beiden getreurd. Uit mijn vaderlijk huis heb ik alleen mijn herinneringen meegenomen; er bestaan geen kostbaarder herinneringen voor de mens, dan die uit zijn eerste levensjaren, uit zijn ouderlijk huis, als daar ten minste een beetje vrede en liefde heerste. Trouwens, van de slechtste familie kan men ook de beste herinneringen bewaren, als de ziel zelf maar het kostbare weet te vinden. Met de herinnering aan mijn vaderlijk huis was de herinnering aan de Heilige Schrift, die mij als kind zo boeide, samengesmolten. Ik had een boek met mooie platen, met de titel: „Honderd en vier heilige geschiedenissen uit het Oude en Nieuwe Testament". In dit boek heb ik ook leren lezen. Nu nog ligt het hier bij mij op de plank; ik bewaar het als mijn kostbaarste souvenir. Voordat ik nog lezen kon, toen ik pas acht jaar was, herinner ik mij goed, hoe er een innerlijke geestelijke groei in mij plaats greep. Mijn moeder nam mij eens mee naar de kerk, mij alleen, ik weet niet waar mijn broer toen was. Het was Maandagochtend, in de

stille week. Het was een heldere, mooie dag, ik zie nu nog hoe de wierook zachtjes opsteeg en hoe, door een klein raampje in de koepel, de zonnestralen op ons neervielen: de wierook steeg op in de stralen van de zon en vervloog erin. Toen heb ik voor het eerst begrepen, wat de gebeden in de kerk betekenen. Naar het midden van de kerk kwam een jongeling met een groot boek. Dat boek scheen mij zo groot te zijn, dat ik niet begreep, hoe de jongeling het dragen kon. Hij legde het boek op de kerklessenaar, sloeg het open en begon voor te lezen. En toen drong voor het eerst de betekenis van wat er in de kerk wordt voorgelezen, tot me door. Er leefde in het land Uz, een vroom en oprecht man, Job genaamd; hij was erg rijk, hij had zoveel schapen, zoveel kamelen en zoveel ezels, zijn kinderen waren vrolijk, hij had hen lief en bad God elke dag voor hen, misschien hadden ze in hun vrolijkheid gezondigd. En daar verschijnt de duivel bij God en zegt tot Hem, dat hij de hele wereld en onderwereld doorkruist heeft en alles gezien heeft. „En heb je mijn trouwe slaaf Job gezien?" vraagt God hem. „Mijn slaaf op wie ik zo trots ben." De duivel lachte en zei, laat hem aan mij over, en Je zult zien, dat hij Jouw naam zal vervloeken. En God gaf Zijn oprechte, Zijn vrome, Zijn geliefde onderdaan aan de duivel over. De duivel doodde zijn kinderen, zijn vee, nam zijn rijkdommen weg; als door een donderslag was alles ineens vernield. Job verscheurde zijn kleren, wierp zich op de grond en riep uit: „Naakt ben ik geboren, naakt keer ik weer tot de aarde, de Heer heeft gegeven, de Heer heeft genomen. Zijn naam zij geprezen nu en in alle eeuwigheid!" Mijn vaders, mijn vrienden, u moet mij de tranen vergeven, die in mijn ogen opkomen. Mijn hele kindsheid staat op het ogenblik weer voor me, ik adem nu zoals toen, als kind met mijn achtjarig borstje en ik voel precies zoals toen, verwondering, verwarring, vreugde. Wat maakten die kamelen van Job toen een indruk op me, en de duivel, die zo met God durfde spreken! En God zelf, die zijn trouwe slaaf aan de duivel overleverde en de arme slaaf die zei: „Uw naam zij geprezen, al word ik ook door U gestraft." En dan dat zachte zingen in de kerk: „Wordt sterker mijn gebed", en weer de wierook en het knielen van het hele volk. Van toen af, ook gisteren nog, — kan ik die geschiedenis van Job niet zonder tranen lezen. Hoeveel groots, geheims, onbegrijpelijks ligt daarin opgesloten! Ik heb later wel spottende woorden gehoord: hoe heeft God, om de duivel plezier te doen, hem zijn geliefde onderdaan kunnen overleveren en de arme man zijn kinderen kunnen ontnemen? Hem met ziekte en wonden slaan, zodat hij zijn wonden met een scherf moest afkrabben? En dat alleen om tot de duivel te kunnen zeggen: „Zie je, wat iemand uit liefde tot mij kan verdragen!" Maar hierin ligt juist het grootste geheim, de aardse en de eeuwige waarheid komen hier in aanraking met elkaar. Tegenover de aardse waarheid wordt de hemelse waarheid gesteld. Hier heeft de Schepper,

evenals in de aanvang van de schepping, toen Hij Zijn werk gereed had, het lofwoord uitgesproken: „Volmaakt is, wat ik geschapen heb..." Hij ziet Job en is tevreden met Zijn schepping. En Job, terwijl hij God zegent, dient niet alleen Hem, maar de hele mensheid, tot in de eeuwigheid, daartoe was hij voorbestemd. Wat een heerlijke lessen kunnen wij uit de Heilige Schrift trekken, wat een kracht ligt daarin opgesloten. Hoeveel geheimen worden in deze geschiedenis van Job ontsluierd: God geeft hem zijn rijkdommen weer terug, jaren gaan er voorbij en hij heeft andere kinderen, van wie hij houdt. Nooit zou hij deze kinderen zo hebben kunnen liefhebben als hij die eerste niet verloren had. Met de herinnering aan hen, die hij vroeger had, groeit zijn liefde samen. Het oude verdriet gaat in de loop van het menselijk leven over in een stille vreugde; in plaats van de bruisende jeugd, komt de zachtmoedige, bezonken ouderdom: ik zegen iedere dag de opgang van de zon, mijn hart zingt een loflied, maar meer houd ik van de zonsondergang, als de lange, schuine stralen over de aarde vallen, ik houd meer van mijn herinneringen, van de dierbare gedaanten, die mij levenslang omringden en boven alles zweeft Gods waarheid, verzoening en vergiffenis. Mijn leven is afgelopen, ik weet het. Maar ik voel met iedere dag sterker en sterker hoe mijn aardse bestaan in aanraking komt met het nieuwe, eindeloze, onbekende toekomstige leven. Mijn ziel wordt ontroerd, mijn geest helderder en mijn hart met vreugde vervuld... Mijn vrienden, ik heb dikwijls gehoord, vooral in de laatste tijd, dat onze geestelijken, vooral in de dorpen, klagen over het kleine traktement, dat ze krijgen. Er wordt zelfs over geschreven, ik heb het zelf gelezen. Omdat ze zo weinig verdienen, zijn ze niet in staat het volk het evangelie uit te leggen. En ze zien het rustig aan, dat de Luthersen en allerlei ketters hun kudde van hen wegnemen... Omdat ze te weinig salaris krijgen! Hun klacht is rechtvaardig en ik bid dikwijls, God geef hun meer. Maar tegelijkertijd vind ik ook, dat, als iemand er schuld aan heeft, zij het zelf zijn! Goed, ik begrijp, dat hij geen tijd heeft. Het is waar, dat hij hard moet werken om in zijn onderhoud te voorzien. Maar hij zal toch wel één uur in de week kunnen vinden, om aan God te denken. En werken doet hij toch ook niet het hele jaar. Laat hem bijvoorbeeld eens in de week kinderen om zich heen verzamelen. Als de vaders dat horen, zullen ze ook bij hem komen. Je hebt daar geen paleis voor nodig. Laten ze gewoon in je hut komen, ze zullen het heus niet vuil maken, wees maar niet bang. Ze komen immers maar voor een uurtje. Open het Boek voor hen. En lees hun voor zonder hun te laten voelen, dat jij hen leren wilt. Lees hun eenvoudig voor en wees blij, dat je het doet en dat zij naar je luisteren en je begrijpen. Je moet het Boek zelf liefhebben. Als er iets duister is, verklaar het hun dan. En wees niet bang; ons volk begrijpt alles. Lees hun voor en vooral aan de kinderen, hoe de broers hun eigen broeder Jozef verkochten, de

zachte jongeling, die dromen uitleggen kon en die een groot profeet was en hoe ze tegen hun vader zeiden, dat een wild beest hem verscheurd had en ze hem zijn bebloed kleed lieten zien. Lees hun dan verder voor, hoe die gebroeders later naar Egypte gingen, om brood te halen en hoe Jozef, die toen reeds een hoge betrekking in het paleis bekleedde, niet door hen herkend werd. Hij martelde hen, beschuldigde hen van diefstal, hield hun jongste broer Benjamin bij zich — en dat alles deed hij, omdat hij hen liefhad; zijn hele leven herinnerde hij zich, hoe zij hem in de woestijn bij de bron verkocht hadden, hoe hij gehuild had en hun gesmeekt had het niet te doen. En eindelijk, na twintig jaar, zag hij hen terug en zei tot hen: „Broeders, ik ben Jozef, jullie broeder!" Laat hij dan voorlezen hoe gelukkig Jacob was, toen hij te weten kwam, dat hij zijn lievelingszoon niet behoefde te doden, hoe hij zijn vaderland verliet en naar Egypte ging en daar stierf. En hoe hij voorspeld heeft, dat uit zijn stam, uit de stam Juda, Christus geboren zou worden. Vaders, vrienden, vergeef mij en wees niet boos, dat ik als een kind spreek over wat jullie al lang weten en wat jullie veel beter dan ik kunnen uitleggen. Uit louter ontroering spreek ik er met jullie over en vergeef mij ook mijn tranen. Maar iedere geestelijke, die zelf tot tranen toe geroerd is, zal merken, dat allen, die naar hem luisteren met hem meevoelen. Er is slechts een klein zaadje nodig, werpt het in de ziel van een eenvoudig mens en het zal niet vergaan, maar het zal wortelschieten en als een lichtpunt in de duisternis van zijn zonden schitteren en zijn hele leven in zijn herinnering blijven. Het is niet nodig veel te verklaren of te leren, een eenvoudig mens is heel goed in staat alles begrijpen. Lees hem dan de roerende geschiedenis voor van de mooie Esther, of het wonderlijke verhaal van Jonas, die in de buik van de walvis zat. Vergeet vooral niet de parabels van Christus voor te lezen, het evangelie van Lucas en dan de werkzaamheid van de apostels en het leven van de heiligen, bijvoorbeeld van Alexej, de „goddelijke mens", en van Maria van Egypte — zijn hart zal doordrongen worden van die eenvoudige verhalen en men heeft daar maar één uur in de week voor nodig. Met het kleinste salaris kan men zich nog wel één uur in de week aan zijn naaste wijden. En hoe dankbaar zal het volk hem zijn; als het ziet, dat zijn pastoor voor zijn ziel zorgt, zal iedereen hem helpen op het veld te werken en hem wat thuisbrengen en men zal een grote verering voor hem krijgen, — daardoor zal zijn loon vermeerderd worden. En het werk is zo eenvoudig, dat je haast bang bent erover te spreken, opdat de mensen je niet zullen uitlachen en toch is het tegelijkertijd van zo groot belang. Wie niet in God gelooft, houdt ook niet van Gods volk. Alleen het volk en zijn geestelijke kracht zullen op den duur alle ongelovigen tot geloof brengen. En wat betekent Gods woord zonder een voorbeeld? Wee over het volk dat Gods woord niet kent, want zijn ziel hunkert naar Gods woord en naar verheven gevoelens. In mijn jeugd,

het is al lang geleden, misschien al wel veertig jaar, zijn wij samen, vader Anfim en ik, heel Rusland doorgetrokken om aalmoezen voor ons klooster te verzamelen. Eens op een keer, bleven wij overnachten bij vissers aan de oever van een grote rivier. Samen met ons kwam er een boerenjongen van een jaar of achttien bij hen; hij moest de volgende ochtend op een bepaalde plaats zijn, om de bark van een rijke koopman te trekken. Hij zat met klare, zachte ogen voor zich uit te kijken. Het was een heldere, warme Juninacht; boven de brede rivier stond damp, af en toe plonsde een visje in het water, de vogels hadden opgehouden te fluiten, alles was stil, of de ganse wereld tot God bad. De jongen en ik konden niet slapen en we begonnen te praten over de schoonheid van Gods wereld en over het grote mysterie, dat daarin verborgen ligt. Iedere grasspriet, ieder insect, iedere mier, iedere gouden bij, hoe kenden allen hun weg, zonder verstand te hebben van het geheim van de schepping. De jongen, vertelde mij, hoe hij van de bossen en de vogels hield; hij was vroeger vogelvanger geweest, hij kende hun gefluit, hij wist hoe hij elke vogel tot zich lokken kon. „Ik ken niets mooiers dan een bos, trouwens alles is mooi." „Ja," antwoordde ik, „alles is mooi en volmaakt, omdat in de natuur alles op waarheid berust. Kijk bijvoorbeeld eens naar het paard, dat zo dicht bij de mens staat, of naar een os, die voor hem werkt en hem voedt, de sombere, nadenkende os; kijk naar hun koppen, hoe zachtmoedig zijn ze, hoe voelen ze zich tot de mens aangetrokken, nooit boos, hoewel de mens hen zonder mededogen slaat, welk een vertrouwen heeft hij tot de mens. Die dieren begaan geen zonden, dat doet alleen de mens, Christus' zegen is op hen nog voor zij op ons is. De verschrikkelijke beer in het woud heeft ook nergens schuld aan. En ik vertelde hem, hoe er eens een beer bij een heilige kwam, die in het woud een kleine hut voor zich gebouwd had. Zonder angst ging de heilige de beer tegemoet, gaf hem een stuk brood en zei: „Christus is met je, ga heen." Het beest ging weg zonder de heilige enig kwaad te doen." Wat was de jongen getroffen door dit verhaal. Hij zat enige tijd in gedachten verzonken en toen zei hij: „Wat is alles toch mooi, wat God geschapen heeft." Ik zag, dat de jongen alles begrepen had. Toen viel hij in een onbezorgde, rustige slaap. Ik zat naast hem te bidden: „God, zegen de jeugd. God, geef vrede en licht aan Je volk!"

c. *Herinneringen uit de jeugd van de starets Zosima, toen hij nog in de wereld was. Het duel.*

Op de Petersburgse militaire school bleef ik een geruimen tijd, acht jaar. Mijn nieuwe opvoeding drong veel van mijn kinderlijke herinneringen op de achtergrond, toch heb ik er niets van vergeten. Ik kreeg zovele nieuwe gewoonten en andere meningen over alles; ik werd ruw, wreed en

onrechtvaardig. Tegelijk met de Franse taal, kreeg ik een uiterlijke beschaving, maar evenals al mijn kameraden, hield ik de soldaten, die ons dienden, voor vee. Ik misschien nog meer dan de anderen, omdat ik voor alles meer ontvankelijk was. Toen we onze studie beëindigd hadden en tot officier bevorderd waren, waren wij elk ogenblik van ons leven bereid, om ons bloed te vergieten voor de zogenaamde regimentseer. Maar wat in werkelijkheid eer betekende, wist niemand van ons. En als wij het te weten zouden zijn gekomen, zouden we er hartelijk om gelachen hebben. Wij gingen prat op onze braspartijen, op onze brutaliteit en schandalen. Ik kan niet zeggen, dat we slechte mensen waren; in zijn ziel was ieder van ons goed, maar we gedroegen ons onbehoorlijk en ik nog erger dan alle anderen. Omdat ik geld had, leefde ik alleen voor mijn plezier, zonder me te beheersen, zoals iedereen dat in zijn jeugd behoort te doen. Eén ding was merkwaardig: ik las heel veel en met plezier, maar nooit heb ik mijn Bijbel opengeslagen. Doch evenmin heb ik ooit van het Boek kunnen scheiden, ik had het altijd bij me: inderdaad bewaarde ik het Boek, zonder zelf te weten, wanneer het jaar, de maand, de dag en het uur zouden komen, dat ik het nodig zou hebben. Zo diende ik ongeveer een jaar of vier, tot ik eindelijk in de stad K. kwam, waar ons regiment in garnizoen lag. Het mondaine leven in de stad was uitgebreid, vrolijk, rijk en gastvrij. Ik werd overal goed ontvangen, omdat ik jong en vrolijk was en omdat ik geld had, wat in de wereld heel veel betekent. Toen gebeurde er iets wat het begin van de verandering van mijn gehele leven zou zijn. Ik werd verliefd op een jong meisje; zij was knap, verstandig, kuis en edelmoedig. Haar ouders waren heel geziene mensen, vermogend, invloedrijk en machtig. Zij ontvingen mij vriendelijk en gastvrij. Het scheen me, dat het meisje mij ook graag mocht. En die gedachte maakte mij gelukkig. Later heb ik begrepen, dat ik eigenlijk helemaal niet zoveel van haar hield, dat het meer bewondering voor haar goede verstand en karakter was. Mijn egoïsme belette mij onmiddellijk haar hand te vragen; ik vond het verschrikkelijk op zo'n jeugdige leeftijd reeds afstand te doen van alle geneugten van het leven, terwijl ik financieel onafhankelijk was. Toch heb ik door enkele toespelingen mijn gevoel laten blijken. In elk geval stelde ik het voorlopig uit een beslissende stap te doen. Ik moest toen een dienstreis maken, voor ongeveer twee maanden. Toen ik na twee maanden terugkwam, hoorde ik, dat het meisje intussen getrouwd was met een rijke landgoedbezitter, ouder dan ik, maar toch nog in de kracht van zijn leven, met goede relaties in de eerste kringen van de residentie, die ik niet had. Hij was een bijzonder wellevend man en had een zeer grote ontwikkeling, wat mij ten enenmale ontbrak. Ik was daar zo door getroffen, dat ik bijna gek werd. Maar wat het vreemdste was, ik was zo verblind door mijn eigen zelfoverschatting, dat ik die man dikwijls bij hen in huis ontmoet had, zonder dat

het tot me doorgedrongen was, dat ze reeds lang verloofd waren. Daardoor was ik nog het meeste beledigd: iedereen had het geweten, alleen ik niet. En ik werd door een zinneloze woede overmeesterd. Ik werd telkens rood van drift, als ik mij herinnerde, hoe ik haar mijn liefde verklaard had en zij mij niets geantwoord, zelfs niet gewaarschuwd had, dat ze verloofd was: dus had ze me uitgelachen. Later heb ik natuurlijk begrepen, dat dat niet het geval was. Ik herinnerde me later, dat telkens als ik over liefde begon te spreken, zij me in de rede gevallen was en over iets anders was gaan praten, maar toen dacht ik alleen aan mijn wraak. Ik was zelf verbaasd hoe wraakzuchtig ik was, omdat het niet in mijn aard lag, lang op iemand boos te zijn. Ik kweekte dus dat gevoel van boosaardigheid en wraakgierigheid kunstmatig in mezelf aan. Ik wachtte de gelegenheid af, dat ik eens in een groot gezelschap zijn mening over iets bespotten en belachelijk kon maken. En ik deed dat zo scherp en handig, dat hij mijn uitdaging tot een duel aannam, niettegenstaande ik jonger was, een lagere rang had en in de maatschappij nog niets betekende. Later kwam ik te weten, dat hij dat gedaan had, omdat hij jaloers op me was en dat hij bang was, dat als hij die belediging op zich liet zitten, zij hem zou minachten en niet meer van hem houden. Een getuige had ik gauw gevonden, een officier van ons regiment. Toentertijd werden alle duels vervolgd, maar onder militairen was het erg in de mode. Ik moest mijn tegenstander de volgende ochtend om zeven uur, buiten de stad ontmoeten. Diezelfde avond toen ik thuiskwam, was ik zo buiten mezelf van woede, dat ik mijn oppasser, Afanasij, twee keer zo hard op zijn gezicht sloeg als anders, dat het geheel bebloed was. Hij was nog niet lang bij mij in dienst, het was weleens meer voorgekomen, dat ik hem een klap gegeven had, maar nooit met zo'n dierlijke wreedheid. U moet mij geloven, mijn geliefden, dat is nu al veertig jaar geleden, maar elke keer, als ik eraan denk, verga ik van schaamte en berouw. Ik sliep niet langer dan drie uur. Het was al bijna licht, ik stond klaarwakker op, ging naar het raam en deed het open. Het raam kwam uit op de tuin; de zon ging op, het was warm, fris, de vogels begonnen al te fluiten. Ik had het gevoel, dat ik iets laags en vernederends gedaan had, maar wat was het toch? Misschien was het omdat ik iemands bloed ging vergieten, of omdat ik zelf bang voor de dood was? Neen, dat was het niet. Ik voelde ineens waar het hem in zat omdat ik gisteren Afanasij geslagen had. Het stond me weer duidelijk voor de geest, hoe die arme niet eens een hand had durven opheffen om zich te verdedigen toen ik hem met volle kracht op zijn gezicht geslagen had, wat was dat een lafheid! Ik bedekte mijn gezicht met beide handen, viel op mijn bed neer en begon hard te huilen. Toen moest ik denken aan de woorden van mijn broer, die hij tot de bedienden gericht had: „Waarom dienen jullie mij? Ik ben dat niet waard." En dan die woorden, dat iedereen schuldig is tegenover zijn naaste, maar

dat we dat alleen niet willen erkennen. En wat ga ik doen? Ik ga iemand vermoorden, een verstandig, goed, edelmoedig mens, die geen schuld tegen me heeft en daarmee zal ik misschien zijn vrouw levenslang ongelukkig maken. Zo lag ik snikkend op mijn bed, met mijn hoofd in het kussen en merkte niet, hoe de tijd verging. Mijn kameraad, die getuige zou zijn, kwam de kamer al binnen, met de pistolen, in zijn hand. „O goed, dat je al op bent, het is tijd, wij moeten gaan." Ik werd verlegen, maar we gingen toch naar het rijtuig. Toen zei ik tegen hem: „Wacht even, ik moet even terug want ik heb mijn beurs vergeten!" Ik liep terug naar huis, regelrecht naar het hokje van mijn oppasser. „Afanasij," zei ik, „ik heb je gisteren geslagen, vergeef mij." Hij schrok op en was als versteend, — ik voelde, dat dat niet genoeg was en toen, zoals ik was, in mijn volle uniform, wierp ik mij voor hem op de knieën en smeekte hem: „Vergeef mij," toen begreep hij er helemaal niets meer van: „Vadertje, mijnheer, eerwaarde, doet u dat niet, ik ben het niet waard," en toen begon hij zelf zo te huilen, dat zijn hele lichaam ervan schokte. Ik liep naar mijn kameraad terug... sprong in het rijtuig en zei tegen hem:

„Vooruit! Wil je een overwinnaar zien? Kijk dan naar mij!" Een gevoel van verrukking maakte zich van me meester, ik lachte, ik weet niet wat ik zei. Mijn vriend keek me aan: „Wat een brave kerel ben jij, ik zie, dat jij de eer van ons regiment zal hooghouden." Zo bereikten wij de plaats, waar onze tegenstanders al op ons wachtten. Wij werden op een afstand van twaalf passen van elkaar geplaatst; hij moest beginnen. Ik sta hem vrolijk aan te kijken... ik weet, wat ik doen zal. Hij schiet, ik krijg een schampschot langs mijn wang en oor. Ik roep hem toe: „Goddank, dat u geen mens gedood hebt." Dan gooi ik mijn pistool in de richting van het bos en zeg tot hem: „Ik heb een domheid begaan, vergeeft u mij. Ik heb u gedwongen op een mens te schieten, terwijl ik zelf duizendmaal slechter ben dan u; wilt u dat aan mevrouw zeggen?" Er ontstond een groot kabaal onder mijn kameraden en mijn tegenstander zei op een boze toon tegen mij: „Als u niet wilt duelleren, waarom hebt u mij dan gestoord?" „Gisteren was ik dom, maar vandaag heb ik mijn verstand teruggekregen." „Nou, dat wil ik wel geloven," antwoordde hij. „Maar wat betekent dat, wat u vandaag doet." „Dank u," zei ik, „U hebt het verdiend". „Mijnheer, wilt u schieten of niet?" „Nee, ik niet, maar als u wilt, kunt u het doen, hoewel het beter zou zijn, als u het niet deed." De secondanten, vooral de mijne, werden woedend en riepen mij toe: „Dat is het regiment schande aandoen, als je dat maar weet." Toen antwoordde ik hun, in volle ernst: „Vinden jullie het in de tegenwoordige tijd zo merkwaardig, dat iemand die zich zijn domheid bewust geworden is, dat in het publiek erkent?" „Ja, maar dat doe je niet midden in een duel." „Ja natuurlijk," antwoord ik, „ik had, voordat wij begonnen te duelleren, vergiffenis moeten vragen en

mijn tegenstander niet in de verleiding moeten brengen de zonde te begaan, van een mens te doden. Maar wij hebben zelf de maatschappij zo verkeerd ingericht, dat ik dat niet heb kunnen doen: nadat ik op twaalf pas afstand van hem op mij heb laten schieten, betekenen mijn excuses pas iets; als ik het eerder gedaan had, zouden jullie niets anders gezegd hebben dan: „Hij is een lafaard, hij is niet waard, dat we naar hem luisteren. Heren," zeg ik plotseling tegen hen, „kijk eens om u heen, zie al de gaven die God ons geschonken heeft: de blauwe hemel, de heldere lucht, het groene gras, de vogels, de hele natuur, die geen zonden kent. Alleen wij, domme en goddeloze mensen, willen het niet zien, willen niet erkennen, dat hier op aarde het paradijs is..." Ik wilde nog doorgaan, maar ik kon niet, ik kreeg een prop in mijn keel en was doordrongen van zo'n hevig geluksgevoel, als ik later in mijn leven nooit meer gekend heb. „Dat is heel verstandig en heel godsdienstig," zei mijn tegenstander tegen me. „In elk geval bent u een origineel mens." „U kunt me gerust uitlachen," zei ik tegen hem, „later zult u inzien, dat ik gelijk heb." — „Niet later, maar nu zie ik dat al in. Hier hebt u mijn hand, ik geloof, dat u een oprecht mens is." — „Nee," zei ik, „op het ogenblik neem ik uw hand nog niet aan, later als ik me verbeterd heb en als u achting voor me zult gevoelen, dan kunt u mij uw hand reiken, dan zal het goed zijn." Wij gingen terug naar huis, mijn secondant vloekte de hele weg en ik zat hem te omhelzen. Diezelfde dag stond ik voor mijn kameraden terecht: „Hij heeft de eer van onze uniform bezoedeld, hij moet het regiment uit." Er waren anderen, die ter mijner verdediging zeiden: „Hij is niet laf, hij liet op zich schieten." — „Ja, maar hij was bang voor de volgende schoten en daarom vroeg hij excuus." — „Als hij bang voor een schot geweest was," zeiden mijn verdedigers, zou hij eerst geschoten en dan excuus gevraagd hebben, maar hij wierp zijn geladen pistool van zich weg... Nee, hier moet iets anders achter steken — iets veel originelers." Ik luisterde naar hen en zei vrolijk: „Mijn lieve vrienden en kameraden, weest maar niet bezorgd, dat ik in het regiment blijf, ik heb mijn ontslagaanvrage al ingediend en zodra ik het krijg, ga ik onmiddellijk naar een klooster." Zodra ik dat gezegd had, barstten allen in een schaterlach uit: „Waarom heb je dat niet vroeger gezegd, nu wordt alles duidelijk. Hoe kunnen wij, officieren, een monnik richten?" Ze lachten allen, maar niet spottend, allen werden plotseling zo aardig en hartelijk voor me, zelfs mijn strengste aanklagers. Het duurde nog een maand, tot ik mijn ontslag kreeg en in de loop van die tijd droegen ze me op de handen. Iedereen wilde me iets aardigs zeggen. Sommigen kregen medelijden met mij: „Wat begin je?" — „Nee," zeiden de anderen, „hij is heel dapper, hij heeft niet op zijn tegenstander geschoten, omdat hij een visioen kreeg dat hij monnik moest worden." Hetzelfde gebeurde in de uitgaande wereld van onze stad. Vroeger ontving men mij heel vriendelijk, maar er werd geen

bijzondere aandacht aan mij gegeven. En nu werd ik overladen met uitnodigingen; ik werd wel uitgelachen, maar toch hielden ze allen van me. Ik moet hieraan toevoegen, dat iedereen openlijk over het duel sprak en omdat mijn tegenstander familie van onze generaal was, werd de zaak gesust. En omdat er geen bloed vergoten was en ik mijn ontslag had ingediend, werd het alles als een grap beschouwd. Ik durfde ook zonder terughouding over alles te spreken, niettegenstaande ik uitgelachen werd. Maar het was geen boosaardig lachen. Al die gesprekken vonden meestal plaats in damesgezelschap, die luisterden graag naar me en dwongen de heren ook naar mij te luisteren... „Hoe kan het, dat één mens de schuld van alle andere mensen draagt?" lachte iedereen mij in het gezicht uit. Ik kan me toch bijvoorbeeld niet schuldig voelen, als u iets slechts gedaan heeft?" „Ja," antwoordde ik, „het is heel moeilijk voor u om dat te begrijpen, de hele wereld heeft zo de waarheid met onwaarheid verward, dat wij het onderscheid zelf niet meer weten. Wij liegen zelf en eisen dat de anderen tegen ons zullen liegen. Eén keer in mijn leven heb ik oprecht gehandeld en ik ben nu een abnormaal mens in uw ogen. U houdt wel van me, dat wel, maar u lacht me toch voortdurend uit." „Hoe zouden we niet van u kunnen houden, als u zo is," lachte de vrouw des huizes tegen me. Er was die avond een groot gezelschap bij haar. Plotseling stond een van de dames op, het was dezelfde, op wie ik zo verliefd geweest was. Ik had niet eens gemerkt, dat ze binnengekomen was. Ze ging naar me toe, reikte mij haar hand en zei: „Wees ervan overtuigd, dat ik de eerste ben, die u nooit uitgelachen heeft, integendeel, ik ben u erg dankbaar en kan u alleen mijn verering tonen." Haar man, mijn tegenstander in het duel, kwam ook naar mij toe en al de anderen ook. Mijn ziel was van vreugde vervuld. Toen trad er een heer op mij toe, niet jong meer, ik kende hem van naam, maar ik was tot die avond nooit aan hem voorgesteld en had nog nooit in mijn leven een woord met hem gewisseld.

d. *De geheimzinnige bezoeker.*

Het was een rijk, door iedereen geëerd man, een bekend weldoener, die een belangrijke som voor de stichting van een tehuis voor oude mensen en een weeshuis geschonken had en die, behalve dat, in het geheim veel weldeed, wat pas na zijn dood aan het licht kwam. Hij bekleedde, reeds sinds vele jaren, een hoge betrekking in onze stad. Hij was ongeveer vijftig jaar oud, had een heel streng uiterlijk en was weinig spraakzaam. Tien jaar geleden was hij getrouwd met een jong meisje en hij had drie kinderen. Op een avond toen ik bij mij thuis zat, ging de deur open en diezelfde heer trad bij mij binnen. Ik moet opmerken, dat ik toen niet meer in mijn oude huis woonde, want zodra ik mijn ontslagaanvrage ingediend had, huurde ik, bij een oude vrouw, de weduwe van

een ambtenaar, kamers met bediening. Mijn oppasser Afanasij stuurde ik onmiddellijk naar zijn regiment terug; ik schaamde mij hem in de ogen te zien.

— Al enige dagen heb ik bij verschillende families, met grote belangstelling naar u geluisterd en ik wilde eindelijk eens kennis met u maken, om iets met u te bespreken. Wilt u mij die grote dienst bewijzen? vroeg hij.

— Ja, antwoordde ik, met groot plezier, u bewijst mij een grote eer.

Ik was geheel overbluft door zijn verzoek. Vele mensen hadden nieuwsgierig naar mij geluisterd, maar niemand met zo'n ernstige belangstelling. En hij kwam mij nog wel persoonlijk op mijn kamer opzoeken. Hij ging zitten.

— Ik voel in u, ging hij door, een sterk karakter: u deinsde niet terug, de waarheid te zeggen, terwijl u de kans had, door allen veracht te worden.

— Ach, misschien is dat overdreven, zei ik tegen hem.

— Neen, overdreven is dat niet, antwoordde hij mij. Zoiets te doen is veel moeilijker dan u denkt. Ik was er eigenlijk zo verbaasd over, dat ik daarom bij u ben gekomen. U moet het niet als een onhebbelijke nieuwsgierigheid beschouwen, maar ik zou zo graag willen weten, wat u op het ogenblik, toen u tijdens het duel vergiffenis vroeg, gevoeld hebt. U moet niet denken, dat ik het uit lichtzinnigheid vraag; integendeel, ik heb een geheime bedoeling daarmee, die ik u naderhand zal uitleggen, als wij met Gods hulp vriendschap met elkaar zullen sluiten. Gedurende zijn rede keek ik hem in het gezicht en ik voelde behalve een groot vertrouwen tot hem ook een zekere nieuwsgierigheid in me opkomen, omdat ik begreep, dat in zijn ziel ook een geheim was.

— U vraagt, wat ik gevoeld heb, toen ik mijn tegenstander vergeving vroeg? Dan zal ik u liever van het begin af vertellen, wat ik nog aan niemand verteld heb. En ik legde hem alles uit, wat er tussen Afanasij en mij was voorgevallen en hoe ik Afanasij vergiffenis gevraagd had. Daaruit alleen kunt u afleiden, dat, toen ik ging duelleren, ik een gevoel van verlichting had, omdat die waarheid mij thuis al was geopenbaard. De rest was niet moeilijk meer, integendeel, ik was vrolijk en vol vreugde.

Hij luisterde naar mij en keek mij met zijn trouwhartige ogen aan: — Dat is allemaal bijzonder belangwekkend, mag ik nog eens bij u komen? Van die tijd af, kwam hij bijna iedere avond bij mij en wij raakten zeer bevriend met elkaar. Van zichzelf vertelde hij nooit een woord, hij wilde alleen alles van mij weten. En toch kreeg ik een groot gevoel van vriendschap en vertrouwen tot hem. „Waarom heb ik het nodig zijn geheimen te weten, ik zie zo ook wel, dat hij een eerlijk mens is." Behalve dat, kwam hij, hoewel hij veel ernstiger en ouder was dan ik, bij mij, bij de onbenullige jongen, die ik toen was. Veel heb ik van hem geleerd, hij was een heel verstandig mens. — Dat het leven een paradijs is, heb ik al lang gedacht, ik denk aan niets anders, dan daaraan. En dat het waar is,

daarvan ben ik nog meer overtuigd dan u zelf. En waarom, dat zal u later te weten komen, zei hij en keek mij glimlachend aan. Ik luisterde naar hem en dacht, nu gaat hij mij zeker iets van zichzelf vertellen. Het paradijs zit in ieder van ons, in mij ook. En als ik wil, zal het in werkelijkheid mijn leven lang om me heen zijn. En dat ieder mens voor alles en iedereen schuldig is, behalve voor zijn eigen zonden, dat is ook waar. Maar hoe hebt u die gedachte in haar volle omvang kunnen bevatten? Als alle mensen dat konden begrijpen, dan zou het hemelrijk op aarde komen.

— Maar wanneer zal dat gebeuren, zal dat wel ooit gebeuren, is dat niet alleen een droom van mij? Ziet u, u twijfelt zelf aan wat u voorspelt. U moet weten, dat die droom van ons eens werkelijkheid zal worden. U moet het geloven, maar zo gauw kan dat niet gaan. Iedere verandering heeft haar eigen wet. Maar het is diep psychologisch, dat om de wereld te veranderen, men moet beginnen met ieder mens te veranderen. Zolang jezelf geen broeder voor de mens bent, zullen de mensen tot jou ook geen broederlijke gevoelens hebben. De mensen zullen nooit eerlijk met elkaar kunnen delen, noch hun voordelen, noch hun rechten. Iedereen zal vinden, dat hij tekort gekomen is, ze zullen opstandig worden en jaloers zijn en elkaar gaan vernietigen. U vraagt, wanneer dat gebeuren zal? Het zal gebeuren. Maar eerst moet de mens een periode van eenzaamheid doormaken. — Hoe zo? Wat bedoelt u daarmee? — Dat bestaat op het ogenblik ook, maar niemand beseft dat nog zo, als het moet. Iedereen is eenzaam en hij streeft daarnaar, want al de genoegens van het leven wil hij in zijn eentje genieten, al het prettige met niemand delen en hij begrijpt niet, dat hij die eenzaamheid voor zichzelf al geschapen heeft. De mens begrijpt ook niet, dat als hij zijn naaste van zich afstoot, hij zelf door zijn naaste afgestoten wordt. Met al zijn krachten verzamelt hij rijkdommen en dan denkt hij, dat hij sterk en verzekerd is. Maar hij weet niet, dat hoe meer hij verzamelt, hoe meer hij in machteloosheid verzinkt, omdat hij gewend is alleen met zichzelf rekening te houden, omdat hij zijn ziel zo opgevoed heeft, dat hij niet in mensenhulp gelooft, maar alleen bang is, dat zijn schatten hem ontnomen zullen worden en hij daardoor zijn macht zal verliezen. De mens wil niet begrijpen, dat als hij samen met anderen werkt, ze tezamen een grote macht zullen vormen. Maar er zal een tijd komen, dat ze begrijpen zullen hoe onnatuurlijk het is, hun eigen leven van dat van de anderen af te scheiden. Ze zullen zelf inzien, dat ze in de duisternis zaten, terwijl het om hen heen licht was. Maar tot die tijd, moet er ten minste één mens zijn, die met zijn voorbeeld bewijst, dat hij in staat is een broederlijke liefde tot allen te gevoelen, ook al houdt men hem daarom voor een krankzinnige. Het is nodig om die grote ideeën onsterfelijk te maken...

Met dergelijke gesprekken verliepen onze avonden. Ik had het mondaine

leven vaarwelgezegd en ging bijna nooit meer naar de soirées. Ik was trouwens toen reeds veel minder in de mode. Ik zeg het niet om hen te veroordelen, ze gingen door vriendelijk voor me te zijn en me lief te hebben, maar ik moet toegeven, dat de mode in de wereld een machtige koningin is. Mijn geheimzinnige bezoeker bracht mij dikwijls in verrukking: behalve dat ik van zijn helder verstand genoot, had ik een voorgevoel, dat hij van plan was, *een* of andere grootse daad te verrichten. Schijnbaar vond hij het prettig, dat ik hem niet lastigviel met nieuwsgierige vragen. Maar ik merkte dat hij mij iets wilde biechten. Het was ongeveer een maand na onze kennismaking.

— Weet u, dat ze in de stad over ons beiden beginnen te praten en nieuwsgierig zijn, waarom ik zo dikwijls bij u kom? Maar ik laat ze praten, ze zullen het gauw genoeg te weten komen. Plotseling werd hij erg opgewonden en zoals altijd in zulke gevallen, stond hij op en ging weg. Soms kreeg ik het gevoel nu zal hij wat zeggen, maar dan begon hij te praten over iets heel gewoons, algemeens. Hij klaagde dikwijls over hoofdpijn. Eens op een keer, geheel onverwachts, na een lang gesprek, zag ik, hoe hij verbleekte, zijn gezicht vertrok en hij keek mij doorborend aan.

— Wat hebt u, voelt u zich niet goed? (Hij had diezelfde dag veel over hoofdpijn geklaagd) .

— Ik... weet u het... ik... heb iemand vermoord.

Hij werd doodsbleek en glimlachte. Voordat ik iets begon te begrijpen, dacht ik, waarom glimlacht hij? Ik werd zelf bleek.

— Wat zegt u?

— Ziet u, antwoordde hij met diezelfde onbeholpen glimlach, hoe moeilijk het mij viel het eerste woord te zeggen. Maar nu ik het heb uitgesproken, denk ik, dat ik verder kan gaan. Nu sta ik op de weg.

Eerst kon ik hem niet geloven, en ik ben het pas gaan geloven, nadat hij mij gedurende drie dagen alle bijzonderheden meegedeeld had. Ik hield hem eerst voor een krankzinnige, maar ten slotte was ik er tot mijn groot verdriet en droefenis van overtuigd, dat hij werkelijk een misdadiger was. Veertien jaar geleden had hij een rijke vrouw vermoord, een mooie, jonge weduwe, een landgoedbezitster, die ook in onze stad een huis bezat. Hij was op haar verliefd geworden en had haar ten huwelijk gevraagd, maar zij was al verloofd met een ander, een voornaam hooggeplaatst officier, die op dat ogenblik in de oorlog was, maar die spoedig zou terugkeren. Zij weigerde zijn aanzoek en verzocht hem, niet meer bij haar te komen. Maar eens op een donkere nacht drong hij het huis binnen door de tuin en over het dak; hij kende alle wegen daar. Het was een bijzonder brutale stap, maar zoals u weet, lopen alle misdaden, die op zo'n manier ondernomen worden, gelukkig voor de misdadiger af. Door een klein

dakraampje kwam hij op de zolder, vandaar daalde hij de trappen naar beneden af, tot hij in de woonkamers kwam. Hij wist, dat de deur van de zoldertrap door de nalatigheid van de bedienden niet altijd gesloten was. Op zo'n manier bereikte hij haar slaapkamer, waar een olielampje brandde. Zoals het altijd in zulke gevallen gebeurt, waren haar beide dienstmeisjes, zonder haar te vragen, stilletjes uitgegaan, naar een verjaardagsfeest, in dezelfde straat. De overige bedienden en dienstmeisjes sliepen, in hun kamers, in de keuken, en in het souterrain. Toen hij zijn geliefde in diepe slaap zag, ontwaakten al zijn hartstochten weer. Hij werd door jaloezie en wraakzucht overmeesterd en stak met alle kracht een mes in haar hart, zodat zij niet eens een kik gaf. Daarna deed hij met een duivelse berekening alles zo, dat de verdenking op een van de bedienden zou vallen: hij nam haar beurs, opende met de sleutels, die hij onder haar kussen vandaan haalde, haar commode en haalde er verschillende kostbaarheden uit. Hij deed het zoals de domste bediende gedaan zou hebben, dat wil zeggen, de waardevolle effecten liet hij liggen, maar nam alleen het geld weg. Vervolgens nam hij enige gouden sieraden mee, de grootste, die erbij waren, maar de kleinere, doch veel kostbaardere, liet hij liggen. Verder nam hij nog een souvenir voor zichzelf mee, maar daarover spreek ik later. Toen hij gereed was met zijn vreselijk misdrijf, verliet hij de woning op dezelfde manier als hij er binnengekomen was. Noch de volgende dag, toen de misdaad ontdekt werd, noch later, had iemand een flauw vermoeden, wie de werkelijke misdadiger was, trouwens, niemand wist ook, dat hij van die vrouw gehouden had; hij was erg zwijgzaam van aard en hij had geen enkele vriend, wie hij dat mededelen kon. Iedereen hield hem voor een oppervlakkige kennis van de vermoorde vrouw en niet eens een heel intieme, omdat hij de laatste twee weken nooit meer bij haar geweest was. Onmiddellijk viel de verdenking op Peter, haar bediende, en alle omstandigheden liepen zo samen, dat het aan geen twijfel onderhevig was, dat een ander het had kunnen doen. Hij was een van haar lijfeigenen en omdat hij zich slecht gedragen had, was ze van plan hem dienst te laten nemen in het leger en ze had dit juist gezegd. Iemand had ook gehoord, hoe hij eens ergens in een kroeg, in een toestand van dronkenschap gedreigd had, haar te zullen vermoorden. Twee dagen voor haar dood, was hij ervandoor gegaan en waar hij zich ophield wist niemand. De dag, volgende op de moord, werd hij ergens stomdronken op straat gevonden, met een mes in zijn zak. Toevallig was het mes zelfs bebloed en hoewel hij beweerde, dat hij een neusbloeding had gehad, wilde niemand hem geloven. De dienstmeisjes bekenden, dat ze naar een feest gegaan waren en ze de deur van de hoofdingang open hadden laten staan om weer binnen te kunnen komen. Er waren nog verschillende andere bewijzen tegen hem, waarop de onschuldige bediende

gevangen genomen werd. Het proces begon onmiddellijk, maar hij kreeg zware koorts en een week later stierf hij, zonder bij bewustzijn te komen in het gevangenishospitaal. Daarmee was de zaak afgelopen, maar iedereen was ervan overtuigd, dat niemand anders de misdaad had kunnen begaan, dan de overleden bediende.

Mijn geheimzinnige gast, mijn tegenwoordige vriend, vertelde mij, dat hij in het begin niet eens gewetenswroeging had gehad. Alleen kwelde hem de gedachte, dat hij iemand, die hij liefhad, gedood had, en daarmee ook zijn liefde. Maar dat hij een mens vermoord had, menselijk bloed vergoten had, kwam niet bij hem op. Het was hem onmogelijk de gedachte te verdragen, dat een vrouw van wie hij hield, de echtgenote van een ander zou worden. Hij had niet anders kunnen handelen — hij had het uit volle overtuiging gedaan. Wel was hij een beetje geschrokken, toen de bediende gearresteerd werd, maar toen deze een week later stierf en niet van schrik of verdriet, maar aan de gevolgen van een verkoudheid, werd hij weer rustiger. Dat hij het geld en die enkele voorwerpen gestolen had, bezwaarde hem evenmin. Hij had het niet gedaan om te stelen, maar om de verdenking van zich af te werpen. En de som van het gestolene was niet de moeite waard, bovendien schonk hij heel gauw daarna een veel grotere som voor de stichting van een weeshuis. Hij had dat gedaan om zijn gewetenswroeging te stillen, en hij was werkelijk gerustgesteld, dat heeft hij mezelf verteld. Hij vroeg toen een verantwoordelijke post aan en kreeg die, evenals een moeilijke opdracht van de regering, die hem twee jaar hard werk kostte en hem geheel in beslag nam. Onder al dat werk, vergat hij dikwijls zijn misdaad en als hij zich die herinnerde, deed hij alles om die herinnering van zich af te schuiven. Hij was een groot weldoener, zijn naam werd bekend in Petersburg en Moskou; hij werd gekozen tot erelid van alle liefdadigheidsinstellingen. Maar in die tijd begon zijn geweten hem te kwellen. Hij ontmoette een lief, verstandig, jong meisje, en trouwde haar, in de hoop, dat een gelukkig huwelijksleven al die akelige gedachten zou verdrijven. Maar het kwam precies anders uit. Hij was voortdurend onrustig door één gedachte. Nu hield zijn vrouw van hem, maar hoe zou het zijn, als ze het te weten kwam? Toen zijn vrouw hem vertelde, dat zij een kind verwachtte, was hij helemaal in de war. „Hoe durf ik iemand het leven geven, terwijl ikzelf een mens van het leven beroofd heb?" Toen hij nog meer kinderen kreeg, kon hij niet in hun onschuldige gezichtjes kijken; hij voelde zich niet waard om dat geluk te hebben. „Hoe zal ik mijn kinderen durven opvoeden en hun leren goed te zijn, terwijl ik zelf een moordenaar ben?" Hij kreeg vreselijke visioenen: voortdurend zag hij zijn ongelukkig slachtoffer, badend in haar bloed, dat hij vergoten had. Hij verdroeg zijn gewetenswroeging en zielenpijnen met geduld en hoopte op

een verlossing. Maar die kwam niet en zijn martelingen werden steeds heviger. Hoe meer de wereld hem hoogachtte, des te onverdraaglijker werd zijn geestestoestand. Hij vertelde mij, dat hij van plan was geweest, zelfmoord te plegen, maar tegelijkertijd kreeg hij een andere gedachte, die hij aanvankelijk voor onmogelijk hield, maar die hem zo vervolgde, dat hij er zich niet meer van los kon rukken. Hij wilde alle mensen om zich heen verzamelen en bekennen, dat hij een mens vermoord had. Een jaar of drie liep hij met die gedachte rond en was overtuigd, dat dat zijn geestelijke genezing zou zijn. Maar hij vond niet genoeg kracht in zich, om dat te doen. Eindelijk kwam het voorval van mijn duel en toen had hij tot zichzelf gezegd: „Nu ben ik in staat het te doen."

— Hoe is het mogelijk, dat zo'n nietig voorval, zo'n groot besluit in u kan opwekken?

— Mijn besluit groeide al drie jaar in mij, uw duel gaf het alleen de stoot. Toen ik hoorde, wat u gedaan hebt, was ik afgunstig van uw kracht, en ik heb mij zelf verweten, dat ik zo zwak ben.

— Niemand zal u geloven, zei ik tegen hem, er zijn al veertien jaar verlopen.

— Ik heb bewijzen, ze zullen het moeten geloven.

Ik kon mijn tranen niet bedwingen.

— Nu moet u mij een raad geven, zei hij tegen mij, alsof er van mij iets afhing.

— Wat moet ik doen met mijn vrouw, met mijn kinderen? Mijn vrouw kan sterven van verdriet. En wat voor een toekomst wacht mijn kinderen. Goed, zij zullen wel mijn rijkdom en mijn adellijke titel erven, maar ze blijven toch de kinderen van een moordenaar. Wat voor een gevoel kan er in hun harten voor mij zijn?

Ik zweeg.

— En dan van hen weg te gaan, voorgoed, denk erom, het is voor levenslang.

Zwijgend zat ik hem aan te kijken; ik kreeg angst.

— Nou, zeg het.

— U moet uzelf aangeven. Alles gaat voorbij, maar de waarheid blijft. Als uw kinderen groot zijn, zullen ze begrijpen, hoeveel kracht u gehad heeft om dat te bekennen.

Hij ging van me weg en ik was ervan overtuigd, dat hij het doen zou. Maar meer dan twee weken kwam hij iedere avond bij mij zonder dat hij er de moed toe gevonden had. O, mijn hart werd erdoor verscheurd. Soms kwam hij bij mij en zei met ontroering:

— Ik weet, dat zodra ik het gedaan heb, er een paradijs voor mij zal opengaan. Al die veertien jaren leefde ik als in een hel. Ik wil mijn straf ondergaan, dan pas zal ik beginnen te leven. Dit is geen leven: ik heb niet het

recht mijn naasten en zelfs niet mijn kinderen lief te hebben. Zij moeten begrijpen, hoe ik in de loop van al die tijd geleden heb. Zij zullen me niet veroordelen, ons geloof ligt niet in geweld, maar in de waarheid.

— Ja, allen zullen begrijpen, wat het u gekost heeft, dat besluit te nemen, antwoordde ik hem. En als ze het nu nog niet begrijpen, dan toch in elk geval later. Omdat u zich terwille van de waarheid heeft aangegeven, de hogere waarheid, de bovenaardse.

Hij ging geheel getroost van mij heen, maar de volgende dag kwam hij weer, opstandig, woedend, bleek en zei spottend:

— Iedere keer, als ik bij u binnenkom, kijkt u mij zo nieuwsgierig aan, alsof u weten wilt of ik uw raad opgevolgd heb. In uw ogen lees ik: „Heb je het nog niet gedaan?" U moet mij niet gaan minachten... U moet geduld met mij hebben. Het is niet zo gemakkelijk als u denkt. Misschien doe ik het wel helemaal niet. U zult mij toch niet aangeven?

En ik had niet alleen nooit enige nieuwsgierigheid getoond, maar ik was zelf bang, naar hem te kijken. Ik was door dat geval zo ontdaan, dat ik nauwelijks mijn tranen kon bedwingen; ik werd er bijna ziek van, ik kon niet meer slapen.

— Ik ben juist van mijn vrouw bij u gekomen. Begrijpt u wat dat wil zeggen, „mijn vrouw"? Toen ik wegging riepen de kinderen mij na: „Dag vader, komt u gauw terug, om ons voor te lezen?" Neen, u kunt het niet begrijpen. Het ongeluk van een ander kan u geen wijsheid geven.

Zijn ogen schitterden van woede, zijn lippen trilden. Plotseling sloeg hij zo hard met zijn vuist op de tafel, dat alles rinkelde. Voor het eerst zag ik, dat die zachte man zo opgewonden was.

— En waar is het eigenlijk voor nodig? In mijn plaats is niemand veroordeeld, niemand verbannen, de bediende is door een ziekte gestorven en dat ik bloed vergoten heb, daarvoor heb ik genoeg geleden, daarvoor ben ik al gestraft. En niemand zal mij geloven, geen enkel bewijs van mij zullen ze geloven. Moet ik mij aangeven, is dat wel nodig? Dat ik bloed vergoten heb, zal mij levenslang kwellen. Maar ik wil niet, dat mijn vrouw en kinderen daardoor getroffen zullen worden. Zou het rechtvaardig zijn, als ik tegelijk met mezelf hen ook nog in het ongeluk sleepte? Waar is hier de waarheid? Is het geen vergissing van ons? En zullen de mensen het op prijs stellen, als dat werkelijk de waarheid is, zullen ze het begrijpen, zullen ze er eerbied voor gevoelen? — God, zeg ik bij mezelf, over de eerbied van de mensen denkt hij op zo'n ogenblik. En ik kreeg zo'n medelijden met hem, dat ik gaarne zijn lot met hem gedeeld zou hebben. Hij zag eruit als een bezetene. Ik was ontzet en ik begreep, niet met mijn verstand, maar met mijn ziel, wat zo'n besluit moest kosten.

— Nou moet u beslissen over mijn lot.

— Ga heen en geef u aan, fluisterde ik tot hem. Mijn stem begaf me, maar ik zei het in de vaste overtuiging, dat ik goed deed. Ik nam het Evangelie van mijn tafel en wees hem vers 24, van het twaalfde hoofdstuk van Johannes:

„Voorwaar, voorwaar zeg Ik u: Indien het tarwegraan in de aarde niet valt en sterft, zo blijft het alleen; maar indien het sterft, zo brengt het veel vrucht voort."

Dit vers had ik juist voor zijn komst gelezen.

Hij las het. — Ja, zei hij, het is waar, maar in dat Boek staan zulke ontzettende dingen... Het is heel gemakkelijk, je die tekst onder de neus te wrijven. Maar wie heeft het geschreven? Hebben mensen dat gedaan?

— Door de Heilige Geest is dat ingegeven...

— Ja, u hebt gemakkelijk praten, zei hij met een hatelijke glimlach.

Ik nam het Boek en sloeg het op een andere plaats open, bij de zendbrieven aan de Hebreeën, vers 31, hoofdstuk 10. Hij las: „Vreselijk is het te vallen in de handen des levenden Gods." Hij schoof het Boek van zich weg en rilde.

— Verschrikkelijk is het, zei hij, u hebt het goed uitgezocht... Hij stond van zijn stoel op. — Nou, zei hij, vaarwel, misschien kom ik hier nooit meer terug, in het paradijs zullen we elkaar weer ontmoeten... Dus veertien jaar lang was ik in handen van de levende God. Zo moet je dus deze veertien jaren van mij beschouwen. Morgen zal ik die „handen", vragen, mij los te laten...

Ik wilde hem omhelzen, maar ik durfde niet; zijn gezicht was zo vertrokken, dat het verschrikkelijk was om aan te zien. Hij ging de kamer uit. „God," dacht ik bij mezelf, „waarheen is die man gegaan?" Ik viel voor de Icoon op mijn knieën en wenend bad ik Gods Moeder hem bij te staan. Er verliep ongeveer een half uur, dat ik zo lag te bidden. Het was laat in de avond, misschien een uur of twaalf. Plotseling ging de deur open en hij stond weer voor mij. Ik was verbaasd.

— Waar is u geweest? vroeg ik.

— Ik... ik heb iets bij u vergeten, ...ik geloof mijn zakdoek ... Nou ja, ik heb niets vergeten, maar mag ik gaan zitten?...

Hij ging zitten, ik stond naast hem.

— Gaat u ook zitten, zei hij.

Ik deed het.

Zo zaten wij ongeveer twee minuten, dringend aan. Plotseling glimlachte hij, omarmde mij en gaf mij een kus.

— Denk er om... onthoudt het goed ..., zei hij, vergeet niet, hoe ik voor de tweede keer bij je teruggekomen ben... Onthoud dat.

Dat was voor het eerst, dat hij mij met „je" aansprak. Hij ging weg. „Morgen," dacht ik.

Zo gebeurde het ook. De volgende dag was het juist zijn verjaardag, ik wist het niet, want ik was de laatste tijd nergens meer geweest en had het van

niemand kunnen horen. Op die dag kwamen er altijd heel veel mensen om hem geluk te wensen, het was een groot feest. Dit jaar was het net zo. Gedurende het middagmaal stond hij op met een papier in zijn hand de officiële bekentenis van zijn schuld. En omdat alle autoriteiten van de stad aanwezig waren, las hij hardop het relaas van zijn misdaad met alle bijzonderheden voor. Ik stoot mijzelf uit de maatschappij, zei hij. Hij ging even de kamer uit en kwam dadelijk daarop weer terug met al de voorwerpen, die hij veertien jaar lang bewaard had: de sieraden, haar medaillon en kruis, die hij van haar hals afgenomen had. In het medaillon was een foto van haar verloofde haar opschrijfboekje en twee brieven: één brief van haar verloofde, waarin hij haar schrijft, dat hij gauw komt en de tweede, haar antwoord daarop, nog niet geëindigd. Waarom had hij die twee brieven veertien jaar lang bewaard, als een bewijs tegen hem, in plaats van ze te vernietigen? En het volgende gebeurde: allen waren verbaasd en ontzet. Niemand wilde er iets van geloven, men luisterde nieuwsgierig naar hem, maar vatte het op als de woorden van een krankzinnige. De volgende dag sprak de hele stad erover, dat die arme man aan het malen was gegaan. De rechtbank was niet in staat om de zaak te sussen, maar besloot ook, dat die voorwerpen en brieven nog niet voldoende bewijs leverden om hem te beschuldigen. Hij was met haar bekend geweest en zij had hem dus die gouden sieraden in bewaring kunnen geven. Ik heb ook gehoord, dat haar familieleden getuigd hebben, dat die sieraden werkelijk aan haar toebehoord hadden, daaraan kon dus geen twijfel zijn. Maar die zaak duurde niet lang. Enige dagen later hoorde men, dat de arme man ernstig ziek was en dat er gevaar voor zijn leven bestond. Wat voor een ziekte hij had, weet ik niet, ik geloof dat hij aan een hartkwaal leed. Op verzoek van zijn vrouw werd er een consult ingeroepen en de doktoren verklaarden, dat hij krankzinnig was geworden. Iedereen kwam bij mij om me uit te horen. Ik heb me natuurlijk over niets uitgelaten, maar toen ik hem wilde opzoeken, werd het mij verhinderd. Zijn vrouw deed mij de afschuwelijkste verwijten: „U bent het die zo'n slechte invloed op hem gehad heeft. Hij was altijd somber en het laatste jaar erg zenuwachtig en eigenaardig. Maar u hebt hem te gronde gericht, de laatste maand was hij altijd bij u!" En niet alleen zijn vrouw, maar de hele stad slingerde die beschuldiging naar mijn hoofd. Ik zei geen woord; in zijn krankzinnigheid kon ik niet geloven. Eindelijk werd ik bij hem toegelaten, op zijn eigen dringend verzoek; hij wilde afscheid van mij nemen. Toen ik binnenkwam, zag ik dadelijk, dat niet alleen zijn dagen maar ook zijn uren geteld waren, hij was erg zwak, geel van tint, zijn handen trilden, hij kon geen adem halen, maar hij keek mij ontroerd en tevreden aan.

— Nu is het gebeurd, zei hij. Ik had zo'n behoefte u te zien, waarom ben je niet gekomen?

Ik vertelde hem niet, dat ik niet toegelaten was.

— God heeft zich over mij erbarmd en roept mij tot zich. Ik weet, dat ik sterven moet, maar eindelijk, na zovele jaren, heb ik vrede in mijn ziel. Zodra ik het gezegd had, wist ik wat het paradijs is. Nu heb ik het recht om mijn kinderen lief te hebben. Niemand wil geloven, dat ik het gedaan heb, noch mijn vrouw, noch de rechters, en mijn kinderen zullen het ook nooit geloven. God heeft genade met mij gehad; als ik gestorven ben, zal mijn naam voor mijn kinderen onbevlekt zijn. Ik weet nu wat God is... wat het paradijs is... Mijn plicht heb ik gedaan.

Het viel hem zwaar te spreken, hij kon bijna geen ademhalen, hij drukte mijn hand en keek mij vol liefde aan. Wij konden niet veel praten, zijn vrouw kon elk ogenblik binnen komen. Maar toch vond hij de gelegenheid mij iets toe te fluisteren:

— Herinner je je, hoe ik voor de tweede keer midden in de nacht bij je terugkwam? Ik vroeg je nog, dat te onthouden. Weet je waarom dat was? Ik was van plan je te vermoorden.

Ik schrok op.

— Ik was van je weggegaan en liep in de duisternis door de straten, om het met mezelf uit te vechten. En plotseling kreeg ik zo'n intens gevoel van haat voor jou, dat mijn hart het niet langer verdragen kon. „Hij is de enige", dacht ik, „die mij in zijn macht heeft, mijn rechter. Ik kan er niet aan ontkomen, mij aan te geven, omdat hij alles weet." Niet dat ik bang was, dat jij me aangeven zou, dat kwam niet in mijn hoofd op, het was iets anders: „Hoe kan ik hem in de ogen zien, als ik mij niet aangeef? En ook als je op een onbereikbare afstand van me zou zijn, maar in leven bleef, was het toch een onverdraaglijke gedachte voor mij, dat jij alles wist en dat je me veroordeelde. Het was mij of jij de oorzaak van alles was. Toen ik bij je terugkwam, zag ik, dat er een dolk bij jou op tafel lag. Ik ging zitten, en vroeg je, hetzelfde te doen, een minuut lang zat ik na te denken. Als ik jou vermoordde, zou ik me zelf toch ook te gronde richten, ook al bekende ik mijn vroegere misdaad niet. Maar daaraan dacht ik niet eens. Op dat ogenblik wilde ik daar niet aan denken. Ik haatte jou en mijn enigste wens was, mij op jou te wreken. Maar God heeft de duivel in mijn hart overwonnen. Je moet weten, dat je nooit zo dicht bij de dood was als toen.

Een week later was hij overleden. De hele stad kwam op de begrafenis en iedereen betreurde de vreselijke ziekte, die een einde aan zijn leven had gemaakt. Eén van de hoge geestelijken hield een ontroerende rede aan zijn graf. Maar iedereen was tegen mij en sommigen ontvingen mij zelfs niet meer. Het is waar, dat enige mensen, in het begin slechts weinigen, maar langzamerhand al meer en meer, toch geloof gingen hechten aan zijn bekentenis en bij mij kwamen

om mij met grote nieuwsgierigheid en genot erover uit te vragen. Wat horen mensen toch graag over de zonden en schande van een ander, vooral als die voor eerlijk en rechtschapen doorging. Maar ik heb me nooit over iets uitgelaten. Ik verliet trouwens gauw de stad en vijf maanden later begon ik met Gods hulp een nieuw leven, waarvoor ik de vinger, die mij die weg gewezen heeft, tot nu toe zegen. En de arme dienaar Gods Michaël herdenk ik mijn leven lang, tot vandaag toe, in mijn gebeden.

III

DE GESPREKKEN EN DE LEER VAN DE STARETS ZOSIMA

e. *Iets over een Russische monnik en over zijn mogelijke betekenis.*

Vaders en Leraars, wat is een monnik? In onze hedendaagse beschaafde maatschappij gebruiken sommigen dat woord spottend en zelfs als scheldwoord. En dat wordt hoe langer hoe erger. Het is waar, dat men onder onze monniken luilakken, lekkerbekken, onzedelijke lieden en brutale landlopers aantreft. Daarom zeggen beschaafde, wereldse mensen dikwijls: „Jullie zijn lui, nutteloze leden van de maatschappij, parasieten, schaamteloze bedelaars." En hoevelen zijn er onder hen, die zachtmoedig en gelovig zijn en slechts naar eenzaamheid en stilte verlangen om gelegenheid te hebben voor allen te bidden. Over hen wordt nooit gesproken. En hoe verbaasd zou de wereld staan, als ik beweer, dat die zachtmoedigen en gelovigen de wereld misschien nog eens zullen redden. In de zielen van die mensen leeft Christus voort, zoals hij in werkelijkheid is, zonder misvorming. Zij dragen de reinheid van Gods waarheid in zich, zoals de Apostelen en martelaars hun die hebben overgeleverd. En er zal een ogenblik komen, dat zij die waarheid in de wereld zullen verkondigen. Dat is een grootse gedachte. Van het Oosten uit zal de ster gaan schitteren.

Zo denk ik over de monnik. Is dat soms niet waar, is dat overdreven? Zie maar hoe de mensen in het werelds leven het aangezicht van God en zijn waarheid vervalst hebben. Voor hen is de wetenschap het voornaamste; zij voelen niets meer, zij leren alleen. En de geestelijke wereld, het verhevenste gedeelte van ons menselijk bestaan, hebben ze afgeschaft, zij hebben haar met triomf en met haat weggejaagd. Zij hebben uitgeroepen, dat de wereld vrij moet zijn, vooral in de laatste tijd. En wat is die vrijheid? Slavernij en zelfmoord! De wereld zegt: men moet behoeften hebben, men moet ze bevredigen, men moet de rijksten en de voornaamsten in alles nadoen, en dat noemen ze dan vrijheid. Men moet niet bang zijn behoeften te hebben, men moet ze nog aankweken. En wat is het gevolg daarvan? De rijken worden eenzaam, tot de geestelijke zelfmoord toe, en bij de armen komt nijd en haat tevoorschijn, omdat zij de rechten om die behoeften te hebben, verkregen hebben, maar de middelen om ze te bevredigen, niet bezitten. Men beweert, dat de wereld zich hoe langer hoe meer verenigt, dat de mensen een gevoel van broederschap voor elkaar krijgen, omdat de moderne techniek de afstanden vermindert en zij door de lucht van gedachten kunnen

wisselen. Ach, ik kan niet geloven in zo'n verbroedering van de mensen. Zij vatten de vrijheid op, als de vermeerdering van aardse goederen en de bevrediging van hun wensen. En zij laten allerlei dwaze, zinneloze wensen, behoeften en gewoonten die voor niets en niemand nodig zijn, in zich opgroeien. Zij leven om elkaar te benijden, om te eten en te drinken en om hoogmoedig te zijn. Ontvangen, uitgaan, rijtuigen en paarden bezitten, hoge rangen najagen, slaven en bedienden hebben — dat vinden ze zo noodzakelijk, dat ze hun leven daarvoor kunnen opofferen, ze kunnen zelfmoord plegen, als ze dat niet kunnen bereiken of moeten verliezen. De middenstand gaat de rijken nadoen en de armen verdrinken voorlopig in wijn hun afgunst. Maar weldra zal de tijd komen, dat ze het niet alleen in wijn, maar in bloed verdrinken. Zij zijn al op weg. Ik vraag me af, is zo'n mens vrij? Ik heb eens een „strijder voor ideeën" gekend. Hij vertelde mij, dat hij wanhopig was, omdat hij in de gevangenis niet mocht roken. Hij was in staat al zijn ideeën te verloochenen voor een beetje tabak. En zo iemand zegt, dat hij voor de mensheid strijdt. Maar waarheen kan zo iemand gaan, wat is hij in staat te volbrengen? Misschien iets, dat op één ogenblik volbracht kan worden, maar doorzettingsvermogen heeft hij niet. Het is geen wonder, dat in plaats van vrij, de mensen slaven zijn geworden en in plaats van verenigd, ze meer dan ooit op zichzelf zijn komen te staan. In zijn eenzaamheid zit de mens opgesloten en wat kan het hem schelen, wat er met zijn broeder gebeurt. Zij hebben hun doel bereikt: aardse goederen hebben ze verzameld, maar hun vreugde hebben ze verloren...

Hoe anders is het leven van de monnik. Over zijn gehoorzaamheid, over zijn vasten en gebeden lachen de mensen, zonder te begrijpen, dat dat de enige weg tot de ware vrijheid is: alle overbodige behoeften af te schaffen, je eigenliefde en hoogmoed te overwinnen en, met Gods hulp, te verkrijgen vrijheid des geestes en geestelijke blijheid. Wie is beter in staat een verheven ideaal te dienen, een rijkaard, die geheel door zijn wereldse zaken in beslag wordt genomen, of iemand, die bevrijd is van de heerschappij van aardse goederen en gewoonten? Een monnik wordt altijd verweten: „Je zondert je af in een klooster om aan je eigen zielenheil te denken, en de broederlijke dienst aan de mensheid verwaarloos je." Maar wij zullen nog zien, wie meer broederlijke liefde heeft. De oorzaak van de verwijdering van je naaste ligt bij hem, maar niet bij ons, maar dat willen ze niet inzien. Van de oudste tijden af is bekend, dat uit ons de strijders voor de rechten van het volk voortkwamen. Waarom kan dat nu niet meer zo zijn? Al die onderdanige, zachtmoedige zwijgers en vasters zullen nog eens een grote daad verrichten. In het volk ligt de redding van Rusland. En het eenvoudige volk staat het dichtst bij het klooster. Het volk heeft het geloof, zoals wij het hebben en de ongelovige zal nooit iets bij ons in Rusland kunnen

bereiken, ook als hij eerlijk en geniaal is. Dat moeten jullie goed onthouden. Het volk zal de atheïsten overwinnen. Behoedt het volk, behoedt zijn ziel, voedt het in stilte op. Dat is onze plicht de plicht van een monnik. Ons volk draagt God in zijn ziel.

f. *Iets over heren en knechten; kunnen de heren en knechten in de geest broeders zijn?*

Sommigen zeggen, dat het volk erg zondigt, maar de kiem van de verdorvenheid komt van boven. Het volk begint zich ook af te scheiden; er ontstaat een stand van rijke boeren— koelaki; een koopman wil dat hem eer bewezen wordt; hij doet zich voor, alsof hij erg ontwikkeld is, zonder werkelijke ontwikkeling te hebben; daarom weigert hij de oude zeden van zijn voorvaderen in ere te houden, soms schaamt hij zich voor zijn eigen geloof. Hij tracht zich in de hogere standen in te dringen en zelf is hij niets anders dan een gewone boer. Het volk, verrot door dronkenschap kan het niet meer afwennen. En hoeveel wreedheid heeft hij voor zijn vrouw, zijn kinderen, zijn familie, alleen door het drinken. Ik heb in de fabrieken kinderen van negen jaar zien werken, bleek, mager, gedrukt en op die leeftijd reeds verdorven. Een benauwd fabriekslokaal, het oorverdovend leven van de machines, de ganse dag zware arbeid, onzedelijke gesprekken en drank, drank — is dat een omgeving voor de ziel van zo'n jong kind? Het heeft behoefte aan zon, licht, kinderspelen, goede voorbeelden en een beetje liefde om zich heen. Kinderen mogen niet zo gemarteld worden, dat mag niet gebeuren, jullie monniken moeten dat verkondigen, zo gauw en zo krachtig mogelijk. Maar God zal Rusland redden. Want hoe onzedelijk het volk ook is en hoe verslaafd ook aan die lage zonde, het weet toch dat God die zonde niet veroorlooft en dat het slecht handelt. Ja, ons volk gelooft nog in de hogere waarheid, het erkent God en het kan nog in een toestand van ontroering geraken. Maar die, die anderen, die doen heel anders. Die volgen hun wetenschap, die willen het alleen met hun verstand klaarspelen, zonder God. Die hebben al uitgeroepen, dat er geen zonde, geen misdaad bestaat. En van hun standpunt hebben ze gelijk, want als men geen God heeft, wat kan men dan misdadig noemen? In Europa komt het volk in opstand tegen de rijken. Daarvoor gebruiken zij hun beste krachten en de volksleiders leren hun, dat hun toorn rechtvaardig is en dat ze bloed moeten vergieten. Maar hun toorn is vervloekt, omdat hij wreed is... Maar ons Rusland zal door God gered worden, zoals zo dikwijls reeds gebeurd is. Het volk zelf zal het redden door zijn geloof en door zijn deemoed. Vaders en leraars, waakt over het geloof van het volk. Ik zelf heb dikwijls bij ons volk hun goede eigenschappen gezien. Het gelooft oprecht en eerlijk. Ik was er soms zelf over verbaasd, omdat zij in zonden

verzonken zijn en als bedelaars leven. Maar na twee eeuwen slavernij is hij toch geen slaaf. Hij is niet wraakzuchtig, hij is niet afgunstig. „Je bent voornaam, je bent rijk, je bent verstandig, je bent begaafd — God zegen je... ik ben er blij om. Ik acht je hoog, maar ik weet, dat ik ook een mens ben en mijn menselijke waarde wordt door jouw goede eigenschappen niet verminderd." Ik heb dat zelf zo dikwijls meegemaakt. Ook als een mens dat niet uitspreekt, dan merk je toch aan zijn daden, dat hij het zo meent. Maar God zal zijn volk redden. Rusland is groot door zijn aanpassingsvermogen en door zijn onderworpenheid. Ik stel mij onze toekomst zo goed voor: hat zal gebeuren, dat de rijkste, de onzedelijkste eindelijk tot inkeer zal komen en dat de arme hem begrijpen, hem veel vergeven zal en hem met vreugde tegemoet zal komen. Zo moet het zijn. Zover zullen de rijken en armen door Christus' geloof gebracht worden. Dat zal gebeuren, dat zal gebeuren!

Vaders en leraars, ik heb eens het volgende meegemaakt: Op mijn zwerftochten ontmoette ik in de gouvernementsstad mijn vroegere oppasser Afanasij. Er was al acht jaar verlopen sinds ik van hem afscheid genomen had. Toevallig zag hij mij op het marktplein, herkende mij en kwam naar mij toe. Wat was die man blij mij weer te zien: „Vadertje, mijnheer, bent u het, is het werkelijk, dat ik u zie?" Hij nam mij met zich mee. Intussen was zijn diensttijd afgelopen, hij was getrouwd en had twee kinderen. Hij had op de markt een stalletje en woonde in één kamertje, het was armelijk, maar heel proper en gemoedelijk. Hij maakte de samowar aan, liet zijn vrouw roepen en was zo blij, alsof mijn komst een feest voor hem was. Hij bracht zijn kinderen bij mij en vroeg mij, hen te zegenen. Ik heb geen recht om iemand te zegenen, ik ben een gewone monnik, maar ik zal God voor hen bidden. En voor jou, Afanasij Pawlowitsj, bid ik ook iedere dag, jou heb ik te danken, dat ik deze weg gegaan ben. Zo duidelijk ik kon, heb ik hem dat uitgelegd. Hij keek mij aan, hij kon zich nog steeds niet voorstellen, dat ik, een officier, zijn heer, nu in zo'n kleding voor hem stond. Hij begon te huilen. „Waarom huil je, beste man? Wees blij voor mij, omdat mijn weg vol vreugde en geluk is." Hij zei niet veel, maar zuchtte en schudde met het hoofd. „En waar is uw kapitaal gebleven?" Ik antwoordde hem, dat ik het aan een klooster vermaakt had. Nadat wij thee gedronken hadden, nam ik afscheid van hem en hij gaf mij vijftig kopeken voor het klooster en drukte mij een andere munt van vijftig kopeken in de hand, terwijl hij haastig zei: „Vadertje, neem dat alstublieft van mij aan, dat is voor uzelf, het zal u wel te pas komen onderweg." Ik nam zijn munt aan, groette hem en zijn vrouw en ging weg. De hele tijd dacht ik eraan, hoe wij beiden, hij daarbij zich thuis, en ik hier, tevreden waren over wat we gedaan hadden. Ik herinnerde me nog dikwijls, hoe God mij naar hem toegebracht had. Ik heb hem nooit weer teruggezien, vroeger

was ik zijn heer en hij mijn knecht. En nu stonden wij tegenover elkaar als gelijken, en er ontstond een grote gemeenzaamheid tussen ons. Ik heb daar dikwijls over nagedacht en nu weet ik, zoiets is dus mogelijk tussen ons Russen.

En wat de knechten betreft, moet ik nog het volgende opmerken: toen ik jong was, had ik altijd aanmerkingen op de bedienden, de keukenmeid bracht het eten te warm op tafel, de oppasser borstelde mijn kleren niet goed. Maar dan moest ik onwillekeurig denken aan de woorden van mijn geliefden broeder, die ik in mijn kindertijd van hem gehoord had: „Ben ik waard, dat iemand mij bedienen zal en dat ik een ander mag bevelen, alleen omdat hij arm is en minder ontwikkeld dan ik?" Waarom komen zulke eenvoudige gedachten toch pas zo laat in onze hersens op? Als het onmogelijk is, zonder bediening in de wereld te leven, richt het dan ten minste zo in, dat de bedienden vrij zullen zijn. Waarom kan ik hem niet zo ten dienste zijn, als hij mij? Men moet het zo inrichten, dat men zichzelf niet voor iets hogers en beters houdt dan hem. Indien men hem verzoekt iets te doen, moet men dat niet met trots doen. Waarom kan hij ten slotte niet als een familielid opgenomen worden, als de gelijke van de anderen? Als dat nu nog onmogelijk is, zal dat in de toekomst misschien zo worden. De mensen zullen volgens het evangelie elkaar dienen. Ik geloof het en ik heb altijd overal verkondigd, dat er eens zo'n tijd zal aanbreken. De mensen lachten mij uit en vroegen: „Kan u ons niet voorspellen, wanneer die tijd komt en zal die droom van u wel ooit verwezenlijkt worden?" „Ja," antwoordde ik, „met Christus hulp kan alles gebeuren." En aan allen, die mij uitlachten, vroeg ik: „Hebt u geen droom, die u vervuld wenst te zien? En kan dat soms zonder Gods hulp gebeuren?" Zij hebben werkelijk veel fantasieën, veel meer dan wij, maar als zij dat zonder God willen verwezenlijken, zal het op een bloedbad uitlopen. En bloed eist bloed, en hij, die het zwaard opheft, die zal door het zwaard te gronde gaan. Zij zullen elkaar vernietigen tot de laatste twee mensen op aarde over zijn. Maar u moet niet denken, dat die laatste twee in vrede met elkaar zullen leven. Ze zullen zolang met elkaar vechten tot de een de andere verslagen heeft en dan zal de enig overgeblevene de hand aan zichzelf slaan. Gelukkig, dat Christus nog over ons waakt. Terwille van de zachtmoedige engelen zal Hij de vernietiging van de wereld niet toelaten. Toen ik nog officier was, na mijn duel, heb ik eens in gezelschap over dat vraagstuk van de knechten gesproken, wat hebben ze me toen uitgelachen: „Dus volgens u moet ik mijn oppasser op een divan laten zitten en hem thee presenteren." „Waarom niet?" antwoordde ik, „als u het niet iedere dag doet, doe het dan ten minste af en toe." Allen barstten daarop in lachen uit. Hun vraag was lichtzinnig, mijn antwoord onduidelijk, maar ik geloof toch, dat er veel waarheid in steekt.

g. *Het Gebed, de Liefde en de aanraking met de andere Wereld.*

Jongeling, je moet nooit nalaten te bidden. Iedere keer na je gebed, als het oprecht en eerlijk is, zal er een nieuw gevoel, een nieuwe gedachte in je ontwaken, die je je vroeger niet bewust was en die je nieuwe kracht zal geven. Je zult inzien, dat je gebed je opvoedt. En dan is er nog iets, dat je onthouden moet, iedere dag moet je bidden voor anderen, voor alle mensen en vooral voor de zielen van de afgestorvenen. Omdat ieder uur, ieder ogenblik duizenden mensen de wereld verlaten en hun zielen voor God verschijnen, — velen van hen zijn gestorven in eenzaamheid, zonder dat iemand hen betreurt en zonder dat iemand voor hen bidt. Als God van al je gebeden, er maar één verhoort en genade zal hebben voor een van de afgestorvenen, dan zal je doel bereikt zijn. Je hoeft degenen, voor wie je bidt, niet persoonlijk te kennen, maar de ziel van de ontslapene zal voelen, dat er iemand op de aarde voor hem bidt. God zal jullie beiden genadig zijn, en de zondaar en jou, die vergeving voor zijn zonden gevraagd hebt.

Broeders, wendt u niet af van hen, die gezondigd hebben. Men moet de mens liefhebben, zonder in aanmerking te nemen, of hij met of zonder zonden is. Een liefde, die Christus' liefde nabijkomt, is het hoogste, wat er op de wereld bestaat. Ge moet Gods ganse schepping liefhebben, tot ieder zandkorreltje toe, ieder blaadje, iedere zonnestraal, alle dieren, alle planten, ieder voorwerp. Van dieren moet je houden. God heeft hun een onverdorven ziel gegeven, men mag die niet verderven, men mag geen dier kwaad doen, men mag hun hun levensvreugde niet ontnemen. Jij mens, je moet niet te hoogmoedig zijn, als je je met het dier vergelijkt. Geen dier zondigt zoals de mens... Jammer genoeg; hoe laag staat moreel de mens in vergelijking met het dier. Kinderen moeten jullie liefhebben, die zijn zonder zonden, die zijn in de wereld, om ons te ontroeren, om onze zielen te zuiveren. Vader Anfim heeft mij geleerd, de kinderen lief te hebben, hij de stille, zwijgende zachtmoedige hield zich altijd met de kinderen bezig. Zijn laatste kopeke gaf hij voor hen uit. Hij kon geen kind zonder ontroering aanzien.

Als je soms de zonden van de mensen ziet, weet je niet hoe je handelen moet. Wat moet je doen, streng optreden of hen met zachtmoedigheid en liefde tegemoetkomen? Twijfel nooit, liefde zal je altijd helpen. Onderdanigheid, geduld, liefde is een kracht, die door niets overwonnen kan worden. Iedere dag, ieder uur, ieder ogenblik moet je op jezelf letten, nooit moet je gezicht ergernis uitdrukken. Stel je eens voor, dat je voorbij een kind bent gegaan, toen je geërgerd of boos was, of een ruw woord gesproken had; je denkt er zelf niet eens bij, maar het kind heeft je gezien. En in zijn ziel blijft voor altijd de herinnering aan jou, als aan een boos mens. Mijn broeders, de liefde is een lerares, maar een heel dure. Wat kost het je niet liefde te ontvangen, hoeveel werk, hoeveel tijd,

hoeveel zielskracht, moet je daarvoor opofferen. Niet tijdelijk, voor een ogenblikje moet je liefde voelen, maar voor altijd. Voor een tijdje kan iedereen wel liefhebben, maar dat kan een slecht mens ook. Mijn zieke broeder vroeg de vogels vergeving, hoe vreemd, dat ook mag klinken. Maar hij had het gevoel, dat hij tegenover de vogels ook schuldig was. Die maken ook een deel van Gods schepping uit en wat moet hij zich gelukkig gevoeld hebben, toen hij de overtuiging kreeg, dat de vogels hem vergeven hadden. Hoe gek de verrukking daarover ook schijnt, men moet dat gevoel kennen en het trachten te behouden.

Mijn vrienden, ge moet God bidden, dat Hij u opgewektheid geve. Ge moet vrolijk zijn als kinderen, als vogels; en laat de zonden van de mensen u niet van uw daden afhouden. Weest niet bang, dat gij door de algemene zonde ook aangetast zijt. Men moet daardoor niet versagen, maar men moet een sterke verantwoordelijkheid voor de zonden van de anderen op zich nemen, en zich niet uit hoogmoed van een zondaar afwenden. De hoogmoed van de mensen is voor ons heel moeilijk te begrijpen. Er is heel veel in de natuur moeilijk te begrijpen en daardoor kunnen we licht tot zonde vervallen. Maar men moet niet denken, dat men zich daardoor rechtvaardigen kan. Als men iets niet met zijn verstand bevatten kan, moet men het voelen. Wij dwalen op de aarde en als wij Christus' aangezicht niet voor ons hadden, zouden we helemaal verdwalen, zoals de mensheid vóór de zondvloed. Zeer veel op aarde is voor ons verborgen, maar in plaats daarvan is ons gegeven een gevoel van aanraking met de andere wereld en de grond van al onze gedachten is niet hier, maar in de andere wereld. Daarom beweren de filosofen, dat de oorsprong van de schepping niet te verklaren is, maar alleen te veronderstellen. God heeft het zaad van een andere wereld genomen en heeft het op de aarde gezaaid. Er is opgekomen, wat opkomen kon, maar het leeft met het bewustzijn van de aanraking met een andere, onzichtbare wereld; als dat gevoel in je verzwakt, dan is je leven niets meer waard en kun je het gaan haten. Zo denk ik erover.

h. *Kan men een Rechter over zijns gelijke zijn? Het Geloof.*

Je moet goed onthouden, dat je niemand kunt rechten. Hoe kan een gewone sterveling, die door toevallige omstandigheden rechter geworden is, rechtspreken voordat hij er zelf van overtuigd is, dat hij zelf geen misdadiger is en dat hij er zelf misschien schuld aan heeft, dat degene, die voor hem staat, een misdaad begaan heeft? Niemand heeft het recht, rechter te zijn, voordat hij zelf volmaakt is, Hoe dwaas dat ook moge klinken, het is de waarheid. Een rechter moet in staat zijn, de schuld van de misdadiger op zich te nemen en de aangeklaagde vrij te laten. Als je volgens de wet rechter bent, dan moet je in die geest handelen: hij, die vrijgesproken wordt, zal door zijn eigen geweten veel strenger gestraft

worden, dan je het zelf had kunnen doen. En als iemand van hen, van de aangeklaagden, je zal uitlachen, moet je je daardoor niet uit het veld laten slaan. Je moet bedenken, dat voor die mens de tijd nog niet gekomen is. En in plaats van hem, zullen er vele anderen voor je terecht staan, die je begrijpen zullen en die gewetenswroeging zullen krijgen, maar je moet er sterk in geloven. Geloof en hoop zullen je helpen.

Werk voortdurend. Als je je 's nachts herinnert, dat je die dag iets niet gedaan hebt, wat je had moeten doen, moet je opstaan en dat volbrengen. Als er mensen om je heen zijn, die boosaardig en harteloos zijn, moet je voor hen neerknielen en vergiffenis vragen, want het is jouw schuld, als ze niet naar je willen luisteren. En als je met die boosaardige mensen niet kunt spreken, bewijs hun dan zwijgend diensten en laat de hoop nooit varen. Als allen je verlaten en je van zich afstoten, en je alleen blijft, val dan op de grond, kus de aarde en drenk ze met je tranen. God zal de aarde door je tranen bevruchten. Als de hele wereld goddeloos wordt en jij alleen blijft trouw aan je geloof, dan zal je misschien nog één mens ontmoeten, die ook trouw gebleven is en dan ben je ook niet alleen. Dan zal op jullie beiden het licht van Gods waarheid vallen.

Als je zelf in zonden vervalt, moet je tot je dood toe berouw hebben. Maar wees blij, dat je naaste die zonde niet begaan heeft. Als de misdaad van een mens je verontwaardiging opwekt en je de wens krijgt je te wreken, moet je dat gevoel in je uitroeien. Je moet over de daad van je naaste berouw hebben of je er zelf schuldig aan was, al is het ook geen rechtstreekse schuld, het is toch gebeurd, omdat jij niet genoeg licht om je heen verspreidt. Je moet zoveel licht in je ziel hebben, dat anderen, die om je heen zijn, de weg kunnen vinden en doen ze dat niet, dan moet je niet versagen en niet vertwijfelen. Wordt de mens naast je niet gered, dan zal zijn zoon gered worden; als jij zelf sterft, zal toch je woord voor hen blijven voortleven. De mensheid neemt nooit de woorden van haar profeten aan en vervolgt hen. Maar zij houdt van de martelaars en ze vereren degenen, die ze zelf gemarteld hebben. Je werkt niet voor het heden, je werkt voor de toekomst. Zoek nooit een beloning voor je werk, je bent al genoeg beloond; je geestelijke vreugde over je daad is je beloning. Wees niet bang voor de voornamen en machtigen, wees verstandig en gedraag je altijd eerbiedwaardig. Weet altijd de maat en weet de tijd en leer voortdurend. Blijf je alleen, bidt dan in je eenzaamheid. In verrukking moet je op de aarde vallen en ze kussen en schaam je daar niet voor. De aarde is Gods schepping en dat gevoel te kennen, is alleen voor de uitverkorenen weggelegd.

i. *Over de hel en de helse vuren — een mystieke beschouwing.*

Vaders en leraars, ik vraag me af, wat is de hel? En ik redeneer zo: „Een

marteling, omdat men niet in staat is om lief te hebben." Eén keer in het eindeloze zijn, dat noch met tijd, noch met ruimte gemeten kan worden, was de mens de mogelijkheid gegeven om te voelen wat liefde is. Slechts éénmaal was hem een ogenblik gegeven liefde te voelen, dat ogenblik is zijn werelds leven. En wat heeft de mens in dat ogenblik gedaan? Hij weigerde dat kostbaarste geschenk, hij schatte het niet, hij bespotte het en bleef gevoelloos. Het wordt ons verteld in de parabel van de rijke man en Lazarus, dat hij het paradijs bereikt heeft en tot God mag komen, maar dat is juist zijn marteling, dat hij zich niet waard voelt naar God te komen. Zo moet het zijn met iemand, die al gestorven is en die met Abraham spreken kan. Hij zou nu zijn leven graag voor anderen willen geven, maar nu is het te laat. De tijd daarvoor was hem gegeven toen hij nog leefde. Hij kan niets meer doen, er is een afgrond tussen zijn leven op de wereld en zijn bestaan in de vorm van een geest. Wij spreken over de vlammen van de hel. Ik verdiep mij niet in dat geheim, daarvoor deins ik terug, maar ik denk, dat als dat het gewone werkelijke vuur van de wereld is, dat de zondaars zich dan nog gelukkig mogen rekenen, want ze zullen hun geestelijke smarten vergeten door de lichamelijke pijnen, die het vuur hen aandoet. Hun geestelijke kwellingen kan men niet van hen wegnemen, door geen enkele uiterlijke marteling. En als ze van hen weggenomen werden, denk ik niet, dat zij er gelukkiger om zouden zijn. Als zij, die in het Paradijs zijn, hun alle zonden vergeven zullen en hen tot zich roepen, zullen die armen nog ongelukkiger worden; ze moeten met liefde antwoorden en dat hebben ze nooit in hun werelds leven geleerd. Het is jammer, broeders, maar ik kan u dat niet duidelijker uitleggen.

* * *

Daarmee eindigt het geschrift van Alexej Fjodorowitsj Karamazow. Ik moet zeggen, dat het niet volledig is. De biografie van de starets geeft alleen zijn jeugdjaren. Zijn leer en zijn meningen zijn hier tot een geheel samengevoegd. Maar waarschijnlijk is dat bij verschillende gelegenheden uitgesproken. Maar alles wat hij in de laatste uren van zijn leven gesproken heeft, kan zijn hele levensbeschouwing niet weergeven. Men krijgt alleen een indruk van zijn geest en karakter. Zijn heengaan kwam geheel onverwachts. Allen, die de laatste avond bij hem doorbrachten wisten, dat zijn dood nabij was en toch konden zij zich niet voorstellen, dat dat zo spoedig zou zijn. Integendeel, zij vonden hem opgewekt en spraakzaam en dachten, dat er in zijn toestand een verbetering was gekomen. Zelfs vijf minuten voor zijn dood, konden zij het zich nog niet voorstellen, omdat niets er op wees. Plotseling voelde hij een kramp in zijn

borst, werd bleek en greep met zijn handen naar zijn hart. Allen omringden hem; hij stond van zijn stoel op, knielde voorzichtig neer, boog naar de aarde, bad en kuste de grond. Toen was het uit. Het bericht van zijn dood verspreidde zich onmiddellijk door het hele klooster. Zijn vrienden legden zijn stoffelijk overschot af, volgens de oude ritus, en al de anderen verzamelden zich in de kerk. Vroeg in de ochtend was de dood van de starets al in de stad bekend en iedereen spoedde zich naar het klooster. Maar daarover zal ik in het volgende boek spreken, ik moet hier alleen aan toevoegen, dat er nog geen vierentwintig uren na zijn dood zoiets onverwachts, merkwaardigs, onrustbarends gebeurde, dat tot nu toe, na zovele jaren, nog iedereen in de stad erover spreekt...

DEEL III

BOEK VII

ALJOSJA

I

DE ONTBINDING

Het lichaam van de overleden monnik, vader Zosima, werd volgens de voorgeschreven ritus voor de ter aarde bestelling afgelegd. Zoals bekend is, wordt het lichaam van monniken en kluizenaars niet gewassen. „Als een van de monniken sterft, moet een andere monnik, die daarvoor aangewezen is, zijn lichaam afwissen met een spons en warm water, nadat hij eerst met de spons het teken des kruises heeft gemaakt op zijn voorhoofd, zijn borst, zijn handen en voeten." Dat alles deed vader Paisiy. Daarna kleedde hij hem aan in zijn monnikspij en sneed zijn cape in repen om hem daarmee kruiselings te omwikkelen. Op zijn hoofd zette hij een monnikskap met een achthoekig kruis. De kap was zichtbaar, maar het gezicht was toegedekt met een zwarte doek. In de handen werd hem een kleine Icoon van Christus gelegd. Zo werd hij gekist; de kist stond reeds lang voor hem klaar. De hele eerste dag stond deze in een van de beide vertrekken van de cel, waar hij altijd zijn bezoek ontving. Omdat de overledene een monnik was, moest er voortdurend door een monnik voorgelezen worden; echter niet de psalmen, doch uit de Heilige Schrift. Onmiddellijk na de eerste rouwmis begon vader Iosef voor te lezen; vader Paisiy, die van plan was hem de rest van de dag en de nacht af te lossen, was druk in de weer, want er kwamen van heinde en ver al meer en meer mensen, monniken en leken. Er heerste onder hen allen een ongepaste opwinding en ongeduld. Vader Paisiy en het hoofd van de kluizenaars deden al hun best, die opwinding een beetje tot kalmte te brengen. Toen het reeds helder dag was, kwamen ook de mensen uit de stad, die hun zieke familieleden en kinderen hadden meegenomen, alsof zij allen op dit ogenblik gewacht hadden en gehoopt dat er dadelijk een wonderbaarlijke genezing zou intreden. Het was duidelijk, dat het hele volk de starets als een heilige beschouwde. En het waren lang niet alleen de ouden van dagen en eenvoudige boeren, die dat dachten. Die ongeduldige verwachting van een wonder, die zo openlijk getoond werd, kwam vader Paisiy als een verzoeking voor. Het was niet meer een verwachting, maar een eis. Vader Paisiy had wel gedacht, dat er zoiets zou gebeuren, maar dit overtrof al zijn verwachtingen. Als hij één of andere monnik, die erg opgewonden was, tegenkwam, maakte hij hem onmiddellijk een aanmerking. „Zo'n verlangen naar een wonder," zei hij, „is lichtzinnigheid. Dat is goed voor andere mensen, maar niet voor ons monniken.

Hier komt dat helemaal niet te pas." Maar niemand luisterde naar hem en hijzelf, om de waarheid niet te verbergen, voelde in het diepst van zijn ziel, dat hij dezelfde verwachting koesterde, niettegenstaande hij over de anderen zo verontwaardigd was. Dat moest hij zichzelf bekennen. Het trof hem onaangenaam bepaalde mensen in de cel van de starets te zien, alsof hij een voorgevoel had, dat dat een bron van onaangenaamheden zou worden. Het ergerde hem bijvoorbeeld, Rakitin eraan te treffen en vooral de monnik van Obdorsk, die nog in het klooster vertoefde. Die beiden vond vader Paisiy verdacht. De monnik van Obdorsk was niet alleen opgewonden, maar hij liep overal rond en ging met een geheimzinnig gezicht van de één naar de ander, vroeg iedereen uit en toonde behalve nieuwsgierigheid, nu reeds teleurstelling, dat het verwachte wonder niet zo gauw gebeurde, als hij gewild had. Wat Rakitin betreft, hij was onmiddellijk hierheen gekomen, met een speciale opdracht van mevrouw Chochlakowa. Die goede, maar karakterloze vrouw kon zelf niet in de cel toegelaten worden en had daarom in plaats van zichzelf, Rakitin gezonden, met de opdracht dat hij haar elk half uur schriftelijk op de hoogte moest houden van wat daar gebeurde. Rakitin hield zichzelf voor een behoorlijk en gelovig mens. — als hij ergens een voordeel voor zichzelf zag, kon hij zich uitstekend voordoen. Het was een mooie, zonnige dag; velen van de aanwezigen verzamelden zich bij de kerk, die omgeven was door het kerkhofje van het klooster. Toen Vader Paisiy er voorbijkwam, herinnerde hij zich, dat hij Aljosja sinds die nacht niet meer gezien had en juist toen hij daaraan dacht, werd hij hem gewaar. Hij zag hem in de verste hoek van het kerkhof, naast de schutting, op een oude grafsteen van een door zijn heilig leven bekend monnik. Hij zat met zijn rug naar het klooster toe, met zijn gezicht naar de schutting, alsof hij zich achter het gedenkteken wilde verbergen. Toen vader Paisiy hem naderde, zag hij dat Aljosja met zijn gezicht in zijn handen verborgen zat en dat zijn hele lichaam schokte van ingehouden snikken. Vader Paisiy bleef een ogenblikje stilstaan.

— Huil niet, mijn lieve jongen, huil niet, zei hij ontroerd. Je moet blij zijn, maar niet huilen. Bedenk wat dit voor een heilige dag voor hem is. Bedenk, waar hij op dit ogenblik is.

Aljosja keek vader Paisiy aan; zijn gezicht was behuild als van een klein kind. Hij zei geen woord, maar keerde zich om en bedekte zijn gezicht weer met beide handen.

— Trouwens, misschien heb je wel gelijk, zei vader Paisiy na een ogenblik nadenken. Huil maar uit, je tranen zullen je tot rust brengen.

Hij ging van Aljosja heen, vervuld van liefde voor de jongen; hij was trouwens weggegaan omdat hij bang was zelf in tranen te zullen uitbarsten.

De tijd verliep — de rouwmissen in de kerk werden volgens de ritus

gehouden. Vader Paisiy kwam in de cel van de overledene en nam het voorlezen van vader Iosef over. Het was nog geen drie uur 's middags, toen er iets gebeurde, wat zo onverwachts en zo'n teleurstelling was voor de ganse menigte, die zich in het klooster verzameld had, dat er tot nu toe in onze stad en omgeving over gesproken wordt. Wat mij persoonlijk betreft, moet ik zeggen, dat het mij tegen de borst stuit daarover te spreken. Er gebeurde iets, wat natuurlijk en normaal is, het liefste zou ik dit punt helemaal niet in mijn boek willen aanraken. Maar het gaat hier om de indruk, die het op Aljosja maakte; deze werd er zo door in zijn hart en ziel getroffen, dat er een periode van zijn leven door werd afgesloten en hierna zijn verstand opnieuw gevormd werd.

Toen die zelfde nacht nog het lichaam van de starets was gekist en naar de kamer overgebracht, had iemand gevraagd of het nodig was de ramen open te zetten. Op die vraag, die tussen andere gesteld werd, had niemand geantwoord, alleen hadden sommigen bij zichzelf gedacht, dat dat onnodig was, omdat het dwaas was te veronderstellen, dat het lichaam van iemand als de starets tot ontbinding zou overgaan. Het was een vraag, die eerder voor de vrager medelijden opwekte, omdat hij zo weinig geloof had en daar zo lichtzinnig over kon denken. Allen verwachtten het tegenovergestelde, tot er in de loop van de middag iets gebeurde, wat de gaande en komende mensen elkaar eerst niet durfden bekennen. Maar om drie uur was het zo duidelijk, dat het gerucht ervan reeds de ronde deed in het klooster en in de gehele stad, tot grote verbazing van alle kloosterlingen en opgewondenheid van alle gelovigen en ongelovigen. De ongelovigen verheugden zich, maar de gelovigen waren ook niet helemaal onverschillig; sommigen van hen waren zelfs blij, en misschien nog meer dan de ongelovigen. Omdat de mens het prettig vindt de val en de schande te zien van hem, die boven hem staat, zoals de starets het zelf verkondigd had.

Het ging om de lucht, die zich verspreidde in de kamer waar de kist stond, eerst bijna onbespeurbaar, maar na drie uren al sterker en sterker. Het was nog bijna nooit voorgekomen, dat in ons klooster, de hartstochten zich zo sterk zouden uiten. Het was ondenkbaar, dat de monniken zelf zo diep onder de indruk van iets zouden geraken. Veel later hebben de oudere en verstandige monniken zich met verbazing afgevraagd, hoe het mogelijk was geweest, dat zij zo onder de invloed van de algemene opwinding hadden kunnen komen. Het was reeds dikwijls voorgekomen, gedurende hun verblijf in het klooster, dat een van de monniken, die een bijna heilig leven gevoerd had, gestorven was en zijn lichaam tot ontbinding was overgegaan, wat heel natuurlijk was en wat niemand in opstand had gebracht. Er hadden zich bij ons ook gevallen voorgedaan, die nog in de herinnering voortleefden, dat het stoffelijk overschot van sommige monniken nooit in staat van ontbinding was gekomen. Dit wonder werd als een

teken van de toekomstige roem van het klooster beschouwd. Bijzonder sterk leefde in het geheugen van de tegenwoordige monniken de herinnering voort aan de starets Job, iemand, die zijn leven doorgebracht had met vasten en zwijgen; hij was reeds lang geleden heengegaan, in het begin van deze eeuw. Aan allen, die in het klooster kwamen bidden, werd zijn graf gewezen, en er werd verteld, dat er van dat graf nog vele wonderen verwacht werden. Dat was het graf, waarbij vader Paisiy Aljosja diezelfde ochtend aangetroffen had. Over die heilige deden allerlei legenden de ronde, dat hij in zijn kist lag, als een levende en dat zijn gezicht nog mooier was geworden dan toen hij leefde. Sommigen beweerden zelfs, dat er uit zijn kist geen lucht van ontbinding kwam, maar een geur als van wierook. En niettegenstaande al deze herinneringen, was het heel moeilijk te begrijpen, wat de oorzaak was van al die opwinding bij het overlijden van starets Zosima. Wat mij betreft, ik denk, dat hier tegelijkertijd verschillende oorzaken een rol speelden. Ten eerste bijvoorbeeld de eeuwige vijandschap tegen de startsi in het algemeen; sommigen waren van mening, dat de aanwezigheid van de startsi in de kloosters een schadelijke invloed op de monniken had en vele monniken waren het daar mee eens. En dan natuurlijk de afgunst op de starets, die iedereen als een heilige beschouwde. En het merkwaardigste was, dat de starets zovele aanhangers had, niet door de wonderen, die hij verrichtte, maar door de grote liefde, die hij de mensen toedroeg. Hij schiep een nieuwe wereld om zich heen van mensen, die hem liefhadden en daardoor maakte hij zich natuurlijk ook vele vijanden, openlijke en geheime, — en niet alleen in het klooster, maar ook daarbuiten. Hij had nooit iemand kwaad gedaan en toch rees onwillekeurig de vraag: „Waarom wordt hij voor een heilige gehouden?" Reeds alleen die vraag, die zo dikwijls herhaald werd, verwekte een oneindige, boosaardige afgunst om hem heen. Daarom denk ik dat velen, die te weten kwamen, dat zijn stoffelijk overblijfsel tot ontbinding was overgegaan, en reeds zo spoedig, nog geen vierentwintig uur na zijn dood, zich daar zeer over verheugden. Sommigen zelfs, aanhangers en vereerders van de starets, voelden zich persoonlijk beledigd. Verder volgden de gebeurtenissen elkaar als volgt op:

Van het ogenblik af, dat de lucht van de ontbinding duidelijk merkbaar was, kon men op de gezichten van de monniken lezen, waarvoor zij naar de cel van de overleden starets gingen; zij kwamen, bleven even en gingen weer weg, om gauw aan alle anderen hun indruk mede te delen. Vele mensen waren diep onder de indruk van het ontzettende nieuws en schudden treurig het hoofd; anderen weer vonden het niet eens nodig hun vreugde, die in hun boosaardige blikken schitterde, te verbergen. En niemand maakte hen daarover een verwijt, wat al heel vreemd was, omdat er zich op dat ogenblik veel meer aanhangers dan tegenstanders van de starets in het klooster bevonden: blijkbaar liet God zelf het

toe, dat de minderheid de meerderheid tijdelijk overwon. Weldra kwamen er ook min of meer beschaafde mensen in het klooster. Van het lagere volk kwamen er slechts weinigen in de cel, zij verzamelden zich voor de poort. Na drie uur, werd de toevloed van de betere standen veel groter, waarschijnlijk naar aanleiding van het gerucht. Lieden, die misschien helemaal niet van plan waren geweest om te komen, waren nu opzettelijk verschenen omdat hen dat gerucht ter ore was gekomen: onder hen waren zelfs zeer aanzienlijke mensen. De plechtigheid werd overigens door niemand gestoord. En vader Paisiy ging rustig door, met heldere stem en streng gezicht uit het Evangelie voor te lezen. Hij deed of hij niet merkte, wat er om hem heen gebeurde —toch had hij een voorgevoel dat er iets gebeuren moest. Maar ineens bereikten hem verschillende stemmen, eerst zacht en dan heel duidelijk: „Ja, Gods oordeel is wel heel anders dan dat van de mensen!" Dat had een hooggeplaatst ambtenaar van onze stad gezegd, een bejaard man en zover wij wisten heel vroom. Hij had hardop uitgesproken wat de monniken elkaar toefluisterden. En wat het ergste was, de boosheid begon te triomferen, de plechtigheid zelf werd erdoor gestoord, alsof iedereen zich het recht toekende, die te storen. „Waarom kan zoiets gebeuren? Hij had toch zo'n klein, uitgeteerd lichaam; hoe kan dat zo gauw tot ontbinding overgaan?" „Ja, dat is Gods wil, God wil jullie een teken geven," voegden anderen er snel aan toe, en hun mening werd onmiddellijk als de ware aangenomen. Er werd bovendien nog aan toegevoegd, dat de ontbinding te gauw tot stand kwam, gauwer dan het natuurlijke verloop was. „Het kan niet anders dan Gods vinger zijn." De zachtmoedige vader Iosef, de bibliothecaris en een van de meest geliefde vrienden van de overledene, wilde aan al die kwaadsprekers bewijzen, dat het helemaal geen wet is, dat het lichaam van een heilige niet tot ontbinding overgaat, dat dat wel degelijk ook voorkomt; dat bijvoorbeeld in het klooster van Athos, iemand wiens lichaam in staat van ontbinding komt ook heilig verklaard kan worden, alleen wacht men af tot het geraamte overblijft en let men op de kleur van de beenderen, als die geel blijven als was, is dat het teken, dat God ze gezegend heeft en als ze zwart worden, heeft God hem zijn zegen ontzegd. In antwoord op zijn verklaring, kreeg vader Iosef slechts spotternijen te horen: „Nou, dat zijn geleerde praatjes, daar hoeven wij niet eens naar te luisteren," dachten de monniken; „wij hebben niet minder heilige vaders gehad dan de bewoners van Athos. Die daar, zijn onder de heerschappij van de Turken en hebben ons Grieks-katholieke geloof vergeten; ze hebben niet eens kerkklokken." Vader Iosef ging diepbedroefd van hen heen en hoe vol overtuiging hij ook gesproken had, toch was het of hij er zelf weinig in geloofde. Langzamerhand zwegen allen, die nog getracht hadden de toestand te redden. Zij begonnen bang voor elkaar te worden, ze zeiden bijna niets meer en keken elkaar

met angstige ogen aan. De vijanden van de starets hieven trots hun hoofden op. „Uit de kist van wijlen vader Warsonofij steeg een geur van wierook op, en dat was niet omdat hij een starets was, maar omdat hij heilig was." En dan volgden er allerlei beschuldigingen van starets Zosima, zijn leer was onrechtvaardig: hij verkondigde, dat het leven vreugde was, in plaats van de mensen voortdurend aan te manen, boete voor hun zonden te doen. De anderen voegden er nog aan toe, dat hij te modern was in zijn geloofsopvatting. Het vuur van de hel beschouwde hij niet eens als werkelijkheid... Hij hield zich niet streng aan de vasten, hij hield van zoetigheid; hij gebruikte zelfs kersenjam bij zijn thee, die hem door de dames gestuurd werd. Zo'n streng monnik dronk thee! Hij was te hoogmoedig, hij hield zichzelf voor een heilige, de mensen vielen voor hem op de knieën en hij stond dat toe. Hij durfde de biecht af te nemen, — zo spraken de oudste en de ernstigste monniken, die zichzelf streng aan de vasten hielden en bijna altijd zwegen. Gedurende het leven van de starets hadden ze hun mond gehouden, maar nu spraken ze en het ergste was, dat ze een zeer slechte invloed op de jonge monniken uitoefenden. De monnik van Obdorsk liep overal rond, om iedereen uit te horen. Hij zuchtte en schudde met het hoofd. „Ja," dacht hij, „vader Ferapont heeft gisteren toch wel gelijk gehad." En juist op dat ogenblik verscheen vader Ferapont plotseling voor hem, waardoor de indruk van zijn woorden nog versterkt werd. Ik heb reeds vroeger verteld, dat hij bijna nooit zijn cel verliet. Gedurende lange tijd verscheen hij zelfs niet in de kerk; niemand nam het hem kwalijk, omdat men hem voor niet geheel normaal hield. Daarom was hij ook niet door regels gebonden. Maar om de waarheid te zeggen, werd het hem vergeven, omdat hij zich zo streng aan de vasten hield en bijna altijd zweeg en hij dagen en nachten lang in gebed doorbracht en niet lastig gevallen mocht worden door regels, als hij die voor zichzelf niet nodig achtte. „Hij is heiliger dan wij allen en wat hij zichzelf oplegt, is veel moeilijker dan wat onze regels eisen." En dat hij niet in de kerk kwam, was omdat hij zelf beter wist, wanneer hij dat doen moest en wanneer niet; hij leefde volgens zijn eigen regels. En daarom liet men vader Ferapont met rust. Zoals bekend was, had vader Ferapont een bijzondere haat tegen vader Zosima. En plotseling drong tot zijn cel ook het gerucht van de gebeurtenissen in het klooster door. Natuurlijk was het de afstotende monnik van Obdorsk, die naar hem toe liep om hem alles over te brengen. Vader Paisiy, die de hele tijd bij de kist van de starets het Evangelie stond voor te lezen, had niet kunnen zien, wat er buiten de cel voorviel, maar hij wist vooruit, hoe alles gaan zou, omdat hij de mensen doorzag. Hij was niet angstig, maar was toch op zijn hoede om alles, wat zich voor kon doen moedig het hoofd te bieden. Plotseling hoorde hij in de gang lawaai, dat de plechtigheid van het ogenblik verstoorde. De deur ging open en op de drempel verscheen

vader Ferapont. Achter hem stond een hele menigte monniken en leken, die hem vergezelden. Maar ze traden de cel niet binnen en wachtten voor de deur, wat vader Ferapont verder doen zou: zij voelden, dat hij niet voor niets hierheen gekomen was. Op de drempel staande, sloeg hij zijn beide armen ten hemel en onder zijn rechterarm kon men de scherpe, nieuwsgierige kijkers van de monnik van Obdorsk zien, die vader Ferapont stap voor stap volgde. De anderen daarentegen weken van angst enige stappen terug.

— Ik verdrijf, ik verdrijf! zei hij en begon de vier hoeken van de kamer te bekruisen. Allen begrepen, wat hij daarmee bedoelde: hij deed altijd hetzelfde: waar hij ook kwam, verdreef hij eerst de duivel.

— Satan, verdwijn, satan, verdwijn! herhaalde hij bij ieder kruis. Ik verdrijf je, ik verdrijf je! Hij had zijn grove monnikspij aan, met een koord om het middel samengebonden, zijn hemd was open en liet zijn naakte borst met grijze haren begroeid, zien. Hij was barrevoets. Zodra hij zijn armen ophief begonnen de zware ketenen die hij onder zijn pij droeg, te rammelen. Vader Paisiy hield op met lezen, kwam naar hem toe en vroeg:

— Waarom ben je hier gekomen, vader? Waarom stoor je onze plechtigheid? Waarom hits je de menigte op?

— Waarom ik gekomen ben? Wat ik hier wil? riep vader Ferapont pathetisch uit. Ik ben gekomen, om jullie gasten, de duivels, te verdrijven. Ik ben gekomen om te zien hoeveel duivels jullie hier verzameld hebben zonder mij. Ik zal ze met een bezem wegvegen.

— Ja, de duivel wil je verjagen en zelf dien je hem misschien. Wie durft van zichzelf te zeggen, dat hij heilig is, jij misschien

— O nee, ik niet. Ik zal niet in een fauteuil gaan zitten en mensen voor me laten neerknielen, brulde vader Ferapont. De tegenwoordige mensen vernielen ons heilige geloof. Die heilige van jullie, die hier ligt en hij wees met zijn vinger naar de kist, beweerde, dat er geen duivels bestaan, medicijnen gaf hij daarvoor. En de duivels zitten hier bij jullie als spinnen in de hoeken en jullie heilige stinkt nu al.

— Dat is een vingerwijzing Gods.

Inderdaad was zo'n geval eens in het leven van vader Zosima voorgekomen. Eén van de monniken droomde dikwijls van de duivel en ten slotte zag hij hem ook als hij wakker was. Hij had het de starets verteld en deze had hem aangeraden om te vasten en voortdurend te bidden en toen dat niet hielp, had hij hem een medicijn gegeven. Daar was toen indertijd veel over gesproken. En vader Ferapont was degene geweest, die zich tegen zo'n maatregel het ergst verzet had.

— Ga heen, vader, zei vader Paisiy, hier heeft alleen God te richten, maar

geen mens. Dit is waarschijnlijk wel een vingerwijzing Gods, maar niet jij en niet ik en niemand kan daar een verklaring van geven. Ga heen, vader, en breng de menigte niet in verzoeking.

— Hij heeft nooit de vasten gehouden en daarom is het gebeurd. Het is zo duidelijk als iets, brulde hij. Het is een zonde om het te verzwijgen. Hij heeft zoetigheid gegeten, die de dames voor hem meebrachten, hij heeft thee gedronken, zijn buik met lekkernijen gevuld. Daarom heeft hij nu die schande...

— Ik vind je woorden schandelijk, verhief vader Paisiy zijn stem. Ik bewonder je altijd om je vasten en je strenge levenswijze, maar zoals je op het ogenblik spreekt, zou een onverstandige, domme jongen nog niet eens spreken, een leek zelfs niet. Ga heen! Ik gebied het je! De laatste woorden riep hij ook woedend uit.

— Goed, ik zal weggaan, zei vader Ferapont, enigszins onder de indruk, maar zijn gevoel van boosheid had hem nog niet verlaten. Jullie geleerden, jullie denken, dat jullie een groot verstand hebben en daarom kijken jullie trots neer op mijn nietigheid. Ik ben niet geleerd en alles wat ik wist heb ik hier vergeten. God zelf heeft me beschermd voor jullie verstand en geleerdheid...

Vader Paisiy wachtte af, wat er verder gebeuren zou. Plotseling ging vader Ferapont naar de kist van vader Zosima toe, keek naar hem en zei op klagende, zangerige toon: — Morgen zullen jullie voor hem de beste en mooiste rouwliederen zingen en als ik crepeer krijg ik niet meer dan een lied van twee woorden! Jullie zijn te trots, uit de hoogte kijken jullie op mij neer. Vervloekt zij dit oord! brulde hij, draaide zich om en stormde als een bezetene de cel uit. De aanwezigen raakten in vertwijfeling, sommigen liepen hem na, maar de anderen bleven staan, omdat de deur van de cel nog openstond en vader Paisiy liep naar de deur om te zien wat er verder gebeuren zou. Maar de halfgekke oude was nog niet klaar. Toen hij een stap of twintig van de cel verwijderd was, hief hij zijn beide handen op en wierp zich schreeuwend voorover, met zijn gezicht op de grond:

— Mijn God heeft overwonnen! Mijn God heeft overwonnen! riep hij hysterisch uit. Hij begon te gillen en zijn lichaam trilde. Allen holden naar hem toe, begonnen ook te huilen en riepen:

— Hij is heilig, hij is een heilig man, hij moet starets worden.

— O nee, hij zal nooit starets willen worden, daar heeft hij altijd een afkeer van gehad. En intussen ontstond er zo'n rumoer, dat men niet kon weten, waarmee dat zou eindigen. Op dat ogenblik echter sloeg de grote kerkklok, allen sloegen een kruis. Vader Ferapont stond op, sloeg ook een kruis en liep zonder om te zien naar zijn cel, voor zichzelf iets mompelend. Slechts weinig mensen

volgden hem, de grote menigte ging in de richting van de kerk. Vader Paisiy liet vader Iosef het Evangelie voorlezen en verliet zelf eveneens de cel. Al dat opgewonden en half waanzinnige gedoe had geen indruk op hem gemaakt, maar hij voelde zich erg terneergeslagen en vroeg zich af wat daar de oorzaak van kon zijn. Hij vond er ook een antwoord op: toen hij aan de deur van de cel gestaan had, was zijn oog op Aljosja gevallen, die zich onder de menigte bevond en hij herinnerde zich dat hij een steek in zijn hart gekregen had... „Betekent die jongen tegenwoordig zo veel voor mij?" vroeg hij zichzelf af. Op dit ogenblik ging Aljosja hem juist voorbij, hun ogen ontmoetten elkaar. Aljosja sloeg de zijne neer. Vader Paisiy voelde, dat er een grote verandering in Aljosja had plaats gegrepen.

— Jij? Jij ook? riep vader Paisiy uit. Jij behoort dus ook al tot die ongelovigen? voegde hij er verbitterd aan toe.

Aljosja keek vader Paisiy aan, maar sloeg dadelijk zijn ogen weer neer. Vader Paisiy sloeg hem opmerkzaam gade en vroeg:

— Waarheen haast je je zo? De dienst in de kerk begint. Aljosja antwoordde niet.

— Of ga je weg? En doe je dat zo maar zonder onze toestemming en de zegen te vragen?

Een scheve glimlach verscheen op Aljosja's gezicht; hij keek vader Paisiy vreemd aan en zonder de minste beleefdheid in acht te nemen, keerde hij zich ineens om en ging naar de poort van het klooster.

— Je komt nog terug, fluisterde vader Paisiy en keek hem even verbitterd als verwonderd na.

II

ZO'N OGENBLIK

Vader Paisiy had zich niet vergist, toen hij dacht, dat zijn „geliefde jongen" weer terug zou komen, maar de zielstoestand van Aljosja had hij toch doorzien. Ik moet erkennen, dat het mij zelf nog niet geheel duidelijk is, wat zich in de ziel van mijn jonge held afspeelde. En het valt me zeer moeilijk dat te beschrijven. Op de verbitterde vraag van vader Paisiy „Behoor je ook tot de ongelovigen?" kon ik natuurlijk antwoorden, dat dat niet het geval was. Integendeel zijn twijfel was juist ontstaan, omdat hij te vast geloofd had, maar die twijfel was er toch. Aljosja beschouwde die treurige dag als een van de ontzettendste en noodlottigste dagen van zijn leven. Als men hem op de man af gevraagd had: „Ben je werkelijk in zo'n toestand geraakt, omdat het lichaam van de starets zo gauw tot ontbinding overging, in plaats van ongeschonden te blijven en wonderen te verrichten?" zou hij zeker zonder aarzelen, geantwoord hebben: „ja, dat was de oorzaak." Ik wil de lezer alleen verzoeken, hem niet te haastig te veroordelen en niet te lachen om zijn reine ziel. Ik ben zelf niet van plan verontschuldigingen voor hem aan te voeren en hem zijn zielstoestand te vergeven onder voorwendsel, dat hij nog te jong was. Integendeel, ik verzeker u, dat ik eerbied en bewondering voor zijn ziel heb. Er zijn jongelieden, die alle gebeurtenissen nauwkeurig onderzoeken en die niet in staat zijn, met een grote liefde lief te hebben, maar alleen maar met een gedeelte van hun hart en in hun liefde meer verstand dan hart leggen; zij zouden natuurlijk in een dergelijk geval kalm en rustig gebleven zijn. Maar het is werkelijk niet zo erg, als men in twijfel komt, wanneer die twijfel door onmetelijke liefde ontstaan is, — ja, dat is mijn mening. Verstandige mensen zullen mij natuurlijk tegenwerpen, dat deze jongen geen voorbeeld voor anderen is, waarop ik weer antwoorden moet: „Ja, maar mijn held heeft heilig geloofd en een grote liefde gevoeld." En toch, in dit geval, voer ik geen verontschuldigingen voor hem aan. Ik heb gezegd, dat ik hem niet verontschuldig en ik wil hem niet rechtvaardigen. Maar ik zie de noodzakelijkheid in, van enige verklaringen te moeten geven. Ik moet het volgende opmerken: in dit geval was er geen sprake van hoop op een wonder, hij had geen wonder nodig om zijn verwachtingen te laten triomferen. Neen, helemaal niet: bij hem stond op de eerste plaats de persoon en uitsluitend de persoon — de persoon van zijn zo geliefde starets, die hij met hart en ziel

vereerd had. Zijn liefde was niet op de daden van de starets gericht, maar op hemzelf. Hij vertegenwoordigde voor hem een ideaal, en dat ideaal heeft hij zelf getracht nabij te komen, (wat misschien ook verkeerd was) maar zijn liefde voor de starets was zo groot, dat hij voor hem dikwijls alles op de wereld vergat (later herinnerde hij zich, dat hij die noodlottige dag zijn broer Dmitri helemaal vergeten had; hij had ook vergeten de vader van Ilusjetsjka de tweehonderd roebel te brengen, wat hij van plan was die dag te doen). Maar niet de wonderen had Aljosja nodig, alleen de „hogere rechtvaardigheid", die volgens hem zo teleurgesteld had. Misschien had hij onwillekeurig gedacht, dat die „rechtvaardigheid" zich zou doen kennen door middel van wonderen, maar dat was toch geen zonde? Iedereen in het klooster verwachtte hetzelfde, zelfs vader Paisiy wiens verstand hij zo hoogschatte, had het ook gedacht. Die verwachting had hij al de jaren, die hij in het klooster doorbracht, gekoesterd. Het was hem als het ware tot een gewoonte geworden iets te verwachten. Maar het was niet alleen de hoop op een wonder, maar voor alles de hoop op de rechtvaardigheid. En nu kwam het zo uit, dat hij, die volgens Aljosja's geloof op het ogenblik boven alle anderen verheven moest zijn, -— in plaats van de roem te krijgen die hem toekwam, neergehaald werd en beschaamd. „Waarvoor? Waarvoor? Wie had het recht om hem te richten?", dat waren de vragen, die zijn onervaren hart verscheurden. Hij kon het niet verdragen, hij voelde zich diep beledigd, hij was boos, dat de beste van de besten zo aangevallen werd door de menigte, die veel en veel lager stond dan hij. Goed, laten er maar helemaal geen wonderen gebeuren, maar waarom laat Iemand het toe, dat hij zo aangevallen wordt, zo bespot, zo belasterd? Waar is God? Waar is de vinger Gods? Waarom had Hij op het ogenblik, dat hij hem het meeste nodig had, zich van hem afgewend?

Dat was de reden, dat het hart van die armen Aljosja verscheurd werd en dat hij zo gegriefd was, omdat de mens, die hij meer liefhad dan iemand anders op de wereld, zo te schande gemaakt en belasterd werd. Goed, laten we aannemen, dat die opstandigheid van mijn jonge held lichtzinnig en onredelijk was, maar ik ben er toch blij om, dat hij op dit ogenblik meer met zijn gevoelens dan met zijn verstand rekening hield. Ik wil nog één ding niet verzwijgen, wat ook tot Aljosja's geestestoestand meegewerkt kan hebben; namelijk een gevoel, dat in hem opgekomen was, onder invloed van zijn gesprek met Iwan. Het had niet in het minst zijn geloof aan het wankelen gebracht, zijn God had hij lief en hij geloofde onherroepelijk, niettegenstaande hij in opstand tegen God kwam. En toch kwam dat donkere, zware, dat na het gesprek met Iwan in zijn ziel was blijven hangen, weer boven.

Toen het reeds helemaal donker was, liep Rakitin door een van de lanen en vond Aljosja, die met zijn gezicht op de grond, onbeweeglijk onder een boom

lag. Hij ging naar hem toe en riep hem:

— Ben jij het, Alexej? Jij ook al? hij had willen zeggen: „zo ver is het dus met je gekomen, dat jij hetzelfde denkt als alle anderen," maar hij deed het niet.

Aljosja keek niet op, maar aan een beweging merkte Rakitin, dat hij hem gehoord en begrepen had.

— Wat scheelt je? vroeg Rakitin en zijn gezicht kreeg langzamerhand een spottende uitdrukking.

— Luister eens, ik zoek je al meer dan twee uur en je bent spoorloos verdwenen. Wat doe je hier? Wat zijn dat voor kunsten? Kijk me toch aan.

Aljosja hief zijn hoofd op, ging zitten en steunde met zijn rug tegen de boom. Hij huilde niet, maar zijn gezicht toonde een diep lijden, hij was geprikkeld. Hij keek Rakitin niet aan, maar langs hem heen.

— Weet je, dat je gezicht helemaal veranderd is? Van je zachtmoedigheid is niets overgebleven. Ben je boos op iemand? Heeft iemand je beledigd?

— Loop naar de maan! zei plotseling Aljosja en maakte, zonder hem aan te zien, een vermoeid gebaar met zijn hand.

— Ha-ha, zo begin je? Precies als iedere sterveling zet je een keel op. Jij, het engeltje. Nou, ik moet je zeggen, dat me dat erg verbaast. Ik zeg het eerlijk. Ik verbaas me anders al lang nergens meer over, dat weet je... Ik heb je altijd voor een beschaafd mens gehouden...

Eindelijk keek Aljosja hem aan, maar geheel verstrooid, zonder te begrijpen, wat hij bedoelde.

— Is het alleen daarom, omdat je oude begon te stinken? Of geloofde je werkelijk, dat hij onmiddellijk met een wonder tevoorschijn zou springen?

— Ja, dat geloofde ik en ik geloof het nu nog en ik zal het altijd geloven. Wat wil je nog meer van me? zei Aljosja, geprikkeld.

— Maar mijn lieve jongen, ik wil helemaal niets van je. Wat duivel, een dertienjarige schooljongen gelooft daar al niet meer in ...Trouwens, ... ha, nu begrijp ik het, jij bent in opstand tegen je God gekomen, je bent boos op hem: zij hebben je daarboven vergeten, geen hogere rang gegeven, geen ridderorde voor de feestdag!

Aljosja keek hem met halftoegeknepen ogen aan en er fonkelde iets in, maar dat was niet zijn boosheid op Rakitin.

— Ik kom niet in opstand tegen mijn God... „Zijn wereld aanvaard ik niet".

— Wat zeg je, wat voor wereld aanvaardt je niet? Wat voor wartaal is dat?

Aljosja antwoordde niet.

— Nou genoeg onzin — laten we over iets belangrijkers spreken: heb je vandaag al wat gegeten...?

— Ik weet het niet... ik geloof van wel.

— Je moet wat eten, het is verschrikkelijk om naar je gezicht te zien. Je hebt vannacht ook niet geslapen. Ik heb gehoord, dat jullie daar een zitting gehad hebben en dan al dat gezeur. Ik heb een stuk worst uit de stad meegebracht, ik heb het hier bij mij, in mijn zak, maar je zult wel geen vlees willen eten...

— Geef hier...

— Ha, ha, is het zo met je gesteld? Nou, dat staat gelijk met een opstand, een oproer, een barricadestrijd!... Ga liever met me mee, ik ben zelf ook doodmoe en zou graag een glaasje wodka willen hebben. Jij zult natuurlijk geen wodka willen drinken.

— Jawel.

— Nee maar, dat is me ook een wonder! Wodka en worst. ... Kom gauw!

Aljosja stond zwijgend op en volgde Rakitin.

— Als je broer Iwan dat eens zou zien, wat zou die verbaasd zijn! Weet je, dat je broer vandaag naar Moskou vertrokken is?

— Jawel, zei Aljosja onverschillig. En op dat ogenblik verscheen het gezicht van zijn broer Dmitri hem voor de geest, maar slechts één ogenblik. Het herinnerde hem eraan, dat hij haastig iets moest doen, wat hij niet meer mocht uitstellen, de een of andere vreselijke plicht. Maar het volgende ogenblik was het reeds weer uit zijn gedachten verdwenen.

— Je broer Iwan heeft eens van mij gezegd, dat ik een „talentloze, liberale windbuil" ben. Jij hebt je ook een keertje niet kunnen inhouden en me laten voelen, dat ik oneerlijk ben... Goed, maar ik zou jullie begaafdheid en eerlijkheid weleens willen zien. Luister eens, laten wij zo, regelrecht langs dit pad, naar de stad gaan... Ik moet nog naar de Chochlakow's toe. Stel je voor, ik heb haar over alles wat hier gebeurd is geschreven en zij schrijft mij een briefje terug (hè wat schrijft die dame toch graag briefjes): „van zo een eerbiedwaardige starets had ik zo'n *schandelijke daad* nooit verwacht!" Nee werkelijk, met dezelfde woorden „schandelijke daad"... Ze is ook boos geworden... zoals jullie allen... zei hij minachtend.

— Wacht eventjes, ging hij door, pakte Aljosja bij zijn schouder en keek hem aan.

Hij was geheel onder de indruk van een nieuwe gedachte, die plotseling in zijn hoofd was opgekomen. Hij lachte, maar hij was toch een beetje angstig om het uit te spreken; zo vreemd was hem nog de plotselinge verandering, die hij in Aljosja had waargenomen.

— Weet je wat nu het beste zou zijn? Weet je waar we heen zouden kunnen gaan? vroeg hij enigszins schuchter.

— Het is mij hetzelfde... waarheen jij wilt...

— Kom, naar Groesjenjka? Wil je? vroeg Rakitin eindelijk, vol spanning.

— Goed, laten we maar naar Groesjenjka gaan, antwoordde Aljosja rustig. De toestemming en de kalmte van Aljosja waren iets zo onverwachts voor hem, dat hij van verrassing een paar stappen achteruitging.

— Hè ja? riep hij vol verwondering, terwijl hij Aljosja bij zijn arm greep en met zich meetrok, uit angst, dat deze weer terug zou gaan. Zij liepen zwijgend verder; Rakitin was bang een woord te zeggen.

— Wat zal ze blij zijn, wat zal ze blij zijn, zei hij eindelijk en zweeg weer. Het kon hem helemaal niet schelen of Groesjenjka blij zou zijn of niet, daarvoor had hij Aljosja niet meegenomen. Hij was veel te berekend, en zonder voordeel voor zichzelf zou hij nooit iets ondernemen. Hij streefde een dubbel doel na: het eerste was wraakzucht, hij zou dolgraag de val van Aljosja willen zien, zijn schande, zijn overgang van engel tot gewoon zondaar en behalve dat was er nog materieel voordeel voor hem aan verbonden, waarover ik later zal spreken.

„Dus zo'n ogenblik is gekomen," dacht hij vrolijk en boosaardig. „En daar moeten we gebruik van zien te maken, we moeten dit ogenblik uitbuiten, omdat hierbij wat te verdienen valt."

III

EEN UITJE

Groesjenjka woonde op het Domplein, in het drukste gedeelte van de stad; zij had van het huis, van een rijke koopmansweduwe, Morozowa, een kleine houten vleugel gehuurd, die op de binnenplaats uitkwam. Het huis, dat Morozowa zelf bewoonde was een groot, stenen gebouw, van twee verdiepingen, oud en lelijk. Zij was een oude vrouw en woonde daar met haar twee nichtjes, eveneens oude jongejuffrouwen. Ze had het niet nodig de vleugel te verhuren en had het vier jaar geleden alleen gedaan, op verzoek van de koopman Samsonow, die Groesjenjka onderhield. Er ging een gerucht, dat de jaloerse oude zijn favoriete bij de oude vrouw geïnstalleerd had, om iemand te hebben, die een oogje op haar kon houden, maar dat bleek volstrekt niet nodig te zijn en het liep erop uit, dat Morozowa Groesjenjka bijna nooit zag en niet meer op haar lette. Het was reeds vier jaar geleden, dat de oude man het jonge, achttienjarige meisje uit de nabij liggende gouvernementsstad, naar dit huis had overgebracht. Het was een schuchter, verlegen, tenger, mager kind, teruggetrokken en treurig. Heel veel was er in de loop van die tijd gebeurd. Van het meisje was zo goed als niets bekend in de stad. Ook na verloop van al die jaren, toen Groesjenjka reeds een beroemde schoonheid was geworden, wist men nog niet veel van haar af. Er gingen alleen geruchten, dat toen zij zeventien jaar oud was, een officier haar verleid had en verlaten. Hij ging weg, trouwde een ander en liet Groesjenjka alleen met haar verdriet, schande en armoede achter. Men vertelde nog, dat Groesjenjka door Samsonow uit die armoede gered was, maar dat ze van heel fatsoenlijke familie was, de dochter van een diaken of iets dergelijks. In de loop van vier jaren had het verlegen, treurige weeskind zich ontwikkeld tot een echte Russische schoonheid, knap, gevuld, met een mooi teint, met een sterk, vastberaden karakter, trots en brutaal; zij kende de waarde van het geld, was gierig en voorzichtig en had op min of meer eerlijke manier al een flink kapitaal verzameld. Van één ding waren allen overtuigd: het was niet zo gemakkelijk met Groesjenjka kennis te maken en, behalve Samsonow, kon niemand er zich op beroemen, Groesjenjka's gunsten te delen. Dat stond vast, hoewel er gedurende de laatste twee jaren velen waren, die naar haar gunst dongen, maar al hun pogingen mislukten en sommigen van haar vereerders kwamen in een heel komische situatie, want zij wist, hoe ze met dergelijke types moest omgaan, om

hen belachelijk te maken. Het was ook bekend, dat zij de laatste tijd bezig was „zaken" te doen en niet ten nadele van haarzelf. Sommigen vonden haar een jodin, om de wijze waarop ze haar zaken dreef. Ze was niet bepaald een woekeraarster, maar samen met Fjodor Pawlowitsj Karamazow, kocht zij schuldbekentenissen op en betaalde tien kopeken voor een roebel, zodat ze dan later een roebel voor tien kopeken won. Samsonow, een tyran voor zijn gezin en een vrek, die de laatste jaren ziekelijk was en niet meer kon lopen, kwam al spoedig onder de invloed van Groesjenjka, die hij vroeger altijd heel kort gehouden had. Zij was daarin geslaagd alleen omdat ze hem trouw gebleven was. Hij was een groot zakenman en miljonair en hoewel hij erg veel van Groesjenjka hield en niet meer buiten haar kon, had hij haar nooit een groot kapitaal gegeven. Ook als zij hem gedreigd zou hebben met hem te verlaten, zou hij het nog niet gedaan hebben. Hij gaf haar achtduizend roebel, zeggende: „Je bent zelf een goed zakenvrouw, daarmee moet je beginnen. Je krijgt je jaarlijkse toelage van mij, maar ook geen cent meer en na mijn dood krijg je niets." En zo gebeurde het ook, hij liet alles aan zijn zoons na, die hij gedurende zijn leven als zijn knechten behandeld had en over Groesjenjka werd met geen woord in het testament gerept. Naderhand kwamen de mensen dat pas te weten. Doch hij stond haar altijd met goede raad terzijde, hoe zij haar kapitaal het voordeligst beleggen kon. Toen Fjodor Pawlowitsj naar aanleiding van één of andere zaak, met haar kennis maakte, en ten slotte tot over zijn oren op haar verliefd werd, zat de oude Samsonow daar nog over te lachen. Het was merkwaardig, dat Groesjenjka in haar hele leven met niemand zo openhartig was, als met Samsonow. Maar toen Dmitri met zijn liefde ten tonele verscheen, lachte de oude man niet meer. Integendeel, hij gaf haar een ernstige raad. „Als je tussen die twee kiezen moet, neem dan de oude, maar op voorwaarde, dat hij je trouwt en zijn hele kapitaal op jouw naam zet. En de officier moet je laten lopen, daar komt niets goeds van." Dat was de laatste raadgeving van de oude man; vijf maanden later was hij dood. Ik moet nog opmerken, dat iedereen in de stad op de hoogte was van de weerzinwekkende na-ijver tussen vader en zoon, maar niemand wist het ware van haar verhouding tot hen beiden. Later na de ramp, waarover ik nog spreken zal, hebben haar beide meisjes verklaard, dat zij Dmitri alleen uit angst ontving, omdat hij gedreigd had, haar anders te zullen vermoorden. Zij had twee dienstboden; een oude, ziekelijke, dove vrouw, die nog als keukenmeid in haar ouderlijk huis gediend had en haar kleindochter, een meisje van een jaar of twintig als kamenier. Groesjenjka woonde hoogst eenvoudig, bijna armoedig. De vleugel bestond slechts uit drie gemeubelde kamertjes. De meubels, van rood mahoniehout, naar de smaak van de twintiger jaren, waren oud en versleten. Toen Aljosja en Rakitin binnenkwamen, was het

al donker, maar de kamers waren nog niet verlicht. Groesjenjka lag in haar kleine zitkamer op een grote, lompe, harde sofa, met leer overtrokken, die overal versleten en vol gaten was. Onder haar hoofd lagen twee grote, witte, donzen kussens, die zij van haar bed, hierheen gebracht had. Onbeweeglijk lag ze op haar rug, met haar beide handen onder haar hoofd. Zij was gekleed, alsof zij bezoek verwachtte, in een zwartzijden japon, met een licht, kanten kapje op haar hoofd, dat haar bijzonder goed stond. Om haar schouders had zij een kanten sjaal met een zware, massief gouden broche vastgespeld. Haar hele wezen drukte uit, dat ze vol ongeduld op iemand wachtte. Zij zag enigszins bleek, haar ogen schitterden, met de punt van haar voet tikte zij onophoudelijk op de rand van de sofa. Toen Rakitin en Aljosja binnenkwamen, ontstond er enige opschudding. In de gang kon men horen, hoe Groesjenjka van haar sofa opsprong en vroeg: „wie is daar?" Het dienstmeisje, dat de deur opendeed, antwoordde haar. „Dat zijn ze niet, het zijn anderen, maar dat is niet erg."

— Wat kon ze hebben? mompelde Rakitin en ging met Aljosja de zitkamer binnen. Groesjenjka stond, met een gezicht vol angst bij de sofa. Een lok van haar haren viel, van onder het kanten mutsje, op haar schouder, maar ze merkte het niet en maakte het niet in orde voor ze herkend had, wie er binnenkwamen.

— Ach, ben jij het, Rakitin? zei ze. Wat heb je me laten schrikken. Met wie ben je, wie heb je daar bij je? O God, nu zie ik, wie je meegebracht hebt, riep ze uit, terwijl ze Aljosja herkende.

— Laat kaarsen binnen brengen, zei Rakitin op de toon van een heel goede bekende, die zich gerechtigd voelde hier ook wat te zeggen.

— Kaarsen... Natuurlijk, kaarsen... Fenja breng hem een kaars. Een mooie tijd om een gast mee te brengen! riep ze weer uit, terwijl ze zich naar de spiegel omdraaide om haar kapsel in orde te brengen. Ze scheen ontevreden te zijn.

— O, is het soms niet naar je zin? vroeg Rakitin beledigd.

— Je hebt me laten schrikken, Rakitka, dat is het. Daarop wendde ze zich tot Aljosja.

— Je moet niet bang voor me zijn, lieve Aljosja, ik ben erg blij, dat je gekomen bent, maar het is zo onverwachts. En jij, Rakitka, hebt me doen schrikken, ik dacht, dat Dmitri was binnengedrongen. Ik heb hem gisteren voor de gek gehouden; ik heb hem verteld, dat ik naar Samsonow ging om geld te tellen. Ik doe het iedere week. Wij sluiten de deuren af en hij zit te tellen, terwijl ik het in de boeken opschrijf. Ik ben de enige, die hij vertrouwt. Dmitri gelooft, dat ik bij hem ben en ik zit hier thuis op een bericht te wachten. Hoe heeft Fenja jullie binnen durven laten? Fenja loop naar buiten en kijk of je Dmitri nergens ziet, misschien zit hij buiten te spioneren.

— Neen, Agrafena Alexandrowna, ik ben juist gaan kijken, ik zit zelf in

doodsangst. Er is niemand buiten.

— Heb je de luiken gesloten, Fenja? en je moet de gordijnen dichtdoen. Als hij hier licht ziet, zijn we niet veilig. Ja, Aljosja, ik ben vandaag erg bang voor je broer Dmitri.

— En waarom ben je juist vandaag zo bang voor hem? vroeg Rakitin. Jij bang! Je bent, dunkt me, anders niet erg bang uitgevallen en hij danst toch altijd naar jouw pijpen.

— Ik zeg je toch, dat ik op een bericht zit te wachten en dan heb ik Dmitri helemaal niet meer nodig. Hij geloofde natuurlijk niet, dat ik vanavond ook bij Samsonow zou blijven. Nu zit hij natuurlijk bij Fjodor Pawlowitsj in de tuin, om me te bespieden. Maar dat is beter, als hij daar is, zal hij ten minste niet hier komen. En ik ben ook werkelijk bij Samsonow geweest, Mitja heeft mij er zelf heen gebracht. Ik heb hem gezegd, dat ik daar tot middernacht zou blijven, maar ik ben er niet langer dan tien minuten geweest, toen ben ik weggegaan. Wat was ik bang hem hier te ontmoeten

— En waarom heb je je zo mooi gemaakt? Hè, wat een mooi mutsje heb je op je hoofd!

— Je bent me te nieuwsgierig hoor, Rakitin! Ik zeg je toch, dat ik op een bericht wacht. En zodra dat bericht komt, spring ik op en vlieg weg. En jullie zult nooit meer iets van me zien. Daarom heb ik me zo mooi gemaakt, om op alles voorbereid te zijn.

— En waarheen vlieg je?

— Als je veel te weten komt, word je gauw oud. Ik heb je nog nooit zo vrolijk gezien en gekleed, als voor een bal.

— Net alsof je ooit op een bal geweest bent.

— En jij misschien?

— Ik wel. Toen Samsonow de bruiloft van zijn zoon vierde, zat ik erboven naar te kijken. Ach, wat sta ik toch met jou te praten, terwijl ik zo'n gast heb. Ik kijk maar naar je, Aljosja, en ik geloof zelf niet, dat je bij me bent. Om je de waarheid te zeggen, heb ik nooit van mijn leven gedacht, dat je bij me zou komen. Het is nu wel geen gunstig ogenblik voor je, maar toch ben ik er blij om. Kom hier naast me op de sofa zitten... ik kan mijn gedachten niet verzamelen... En jij, ezel, Rakitin, waarom heb je hem gisteren of eergisteren niet meegebracht? Maar ik ben toch erg blij... Misschien is het ook beter, dat je vandaag gekomen bent en niet gisteren of eergisteren.

Ze ging naast Aljosja op de sofa zitten en keek hem vol verrukking aan. Ze was werkelijk blij om hem te zien. Haar ogen schitterden, op haar lippen trilde een goedmoedige lach. Aljosja had zich niet kunnen voorstellen, dat zij zo'n goedhartige uitdrukking op haar gezicht zou kunnen hebben. Tot gisteren toe,

had hij haar slechts zeer zelden ontmoet en gisteren bij Katherina Iwanowna had zij zich zo ongunstig voorgedaan, dat hij niet had kunnen denken, dat zij zo innemend kon zijn. En hoe hij ook in zijn eigen verdriet verdiept was, toch volgden zijn ogen haar opmerkzaam. Haar hele wijze van doen was heel anders en veel innemender dan gisteren. De zoetige, aanstellerige toon en bewegingen waren verdwenen. Zij was eenvoudig, goedmoedig, oprecht en boezemde vertrouwen in, hoewel zij zeer opgewonden was.

— God, wat een gebeurtenissen vandaag, ging ze door. Ik weet zelf niet, Aljosja, waarom ik zo blij ben je te zien... Ik weet het werkelijk niet.

— O, weet je dat niet? zei Rakitin, en je hebt mij niet met rust gelaten met je „breng hem bij mij, breng hem bij mij". Dus je had er wel degelijk een bedoeling mee.

— Vroeger had ik er ook werkelijk een bedoeling mee, maar nu is dat voorbij. Ik wil jullie wat aanbieden, ik ben vandaag in een royale bui. Ga jij ook zitten, Rakitin. O, je bent al gaan zitten? Ja, Rakitin zal nooit aan het kortste eindje trekken. Zie je, Aljosja, hij zit tegenover ons en voelt zich beledigd, omdat ik jou eerder gevraagd heb te gaan zitten dan hem. Hij is heel gauw op zijn teentjes getrapt. Zit maar geen gif te zuigen, Rakitin! En waarom ben jij zo treurig, Aljosja? Of ben je soms bang voor mij? vroeg ze hem glimlachend.

— Hij heeft verdriet, geen ridderorde gekregen.

— Wat voor ridderorde?

— Zijn starets begon te stinken.

— Wat zeg je?... Natuurlijk weer iets gemeens! Houd je mond, idioot. Aljosja, mag ik een beetje op je schoot zitten? Zo! en ze sprong van haar plaats op en ging lachend bij hem op schoot zitten, als een liefkozend poesje en sloeg haar armen om zijn hals.

— Ik zal je opvrolijken, mijn lieve, schattige jongen, mijn heilige jongen! Nee, is het werkelijk waar, dat ik bij je op schoot mag zitten? Ben je niet boos? Zeg één woord en dan ga ik weg.

Aljosja zweeg, hij was bang om zich te bewegen, hij hoorde haar woorden: „Zeg één woord en ik ga weg," maar hij zei niets en zat als versteend. Geen wellustige opwelling kwam er in hem op... het grote verdriet, dat zijn ziel verteerde, overwon alle andere gevoelens. Als hij zich bewust was geweest van wat er zich op dat ogenblik in zijn ziel afspeelde, zou hij geweten hebben, dat zijn verdriet het sterkste pantser tegen alle verleiding was. Die vrouw, voor wie hij meer dan alles in de wereld bang was, wekte geen angst meer in hem op. Zij zat bij hem op schoot en omhelsde hem en dat wekte geen andere gevoelens bij hem op dan hartelijkheid en vriendelijkheid voor haar; wat hem trouwens zelf ook verwonderde.

— Nou, houden jullie op met onzin te kletsen, laat liever champagne brengen, je weet dat je me dat schuldig bent.

— Ja, dat is waar. Weet je, Aljosja, ik heb hem beloofd, als hij jou bij me bracht, op champagne te zullen trakteren. Goed, ik zal ook met jullie drinken. Fenja breng gauw de fles champagne, die Dmitri hier achtergelaten heeft. Ik ben wel gierig, maar vandaag trakteer ik op champagne. Maar, Rakitin, het is niet voor jou, maar voor hem. Jij bent een lelijke paddenstoel, maar hij... hij is mijn koning. Mijn ziel is op het ogenblik van heel iets anders vervuld, maar goed, ik zal met jullie drinken. Ik heb onweerstaanbare zin om een ondeugende streek uit te halen.

— Wat heb je toch? Op wat voor bericht zit je te wachten, als ik het vragen mag? Of is het soms een geheim? vroeg Rakitin, terwijl hij moeite deed niet te laten merken, dat hij telkens een speldenprik van haar kreeg.

— Nee, een geheim is het niet, je weet het zelf, zei Groesjenjka, haar gezicht naar hem toewendend, terwijl ze op Aljosja's knieën bleef zitten, mijn officier komt, Rakitin.

— Daar heb ik van gehoord, maar is hij al zo dichtbij?

— Ja, hij is op het ogenblik in Mokroje. Hij zal me een telegram zenden, dat heeft hij ten minste geschreven, ik heb zojuist een brief van hem gekregen. En nu zit ik op het telegram te wachten.

— Zo, zo! En waarom juist in Mokroje?

Dat is te lang om te vertellen en het gaat jou niet aan.

— Wat zal Dmitri nu wild worden! Weet hij het, of weet hij het niet?

— Natuurlijk niet, anders zou hij mij vermoorden. Trouwens, ik ben helemaal niet bang, niet voor hem en niet voor zijn mes. Houd je mond, Rakitin, en spreek mij niet van Dmitri Fjodorowitsj, die heeft mijn hart verscheurd. En ik wil helemaal niet aan hem denken. Aan Aljosja wil ik denken, naar Aljosja wil ik kijken... Aljosja, schat, kijk toch eens naar me, lach toch eens even, je moet toch tevreden zijn, dat ik zo blij ben je te zien... Hè ja, hij glimlacht en kijkt zo vriendelijk. Weet je, Aljosja, ik dacht de hele tijd, dat je boos op me was om die geschiedenis met dat meisje. Gemeen was dat van me, maar toch is het goed, dat het zo gegaan is. Het was slecht, maar tegelijkertijd was het ook goed, zei Groesjenjka, terwijl er een uitdrukking op haar gezicht verscheen, die er iets wreeds aan gaf.

— Mitja vertelde mij, dat zij het nodig vond, om mij af te ranselen. Ik heb haar ook erg beledigd... Zij heeft mij bij zich geroepen en wou me omkopen met haar kopje chocola... Ze wou mij overwinnen... Nee, het is werkelijk het beste, zoals het gelopen is. Ik ben alleen bang, dat jij boos op me bent.

— Dat is zo, zei Rakitin, ze is werkelijk bang voor je... voor jou, kuikentje.

— Dat is hij misschien voor jou, een kuikentje, omdat jij geen geweten hebt. Maar ik houd van hem met mijn hele ziel. Aljosja, geloof je mij, dat ik van je houd?

— Jij, schaamteloze! Hoor je, Aljosja, zij doet je een liefdesverklaring.

— En wat zou dat? Ik houd werkelijk van hem.

— En je officier? En het telegram van Mokroje?

— O, dat is heel iets anders.

— Zo kan alleen maar een vrouw redeneren.

— Houd op, Rakitin, je maakt me woest. Natuurlijk is dat heel iets anders. Van Aljosja houd ik op een heel andere manier. Ja, Aljosja, vroeger heb ik met het oog op jou heel andere gedachten gehad. Ik heb ook een laag karakter... En toch, beschouw ik jou, Aljosja, altijd als mijn geweten. Ik moet bij alles altijd denken, hoe jij mij minachten zou... Toen ik van dat meisje terugkwam, dacht ik hetzelfde. Niemand begrijpt het, alleen Dmitri. Je moet me geloven, Aljosja, als ik naar jou kijk, begin ik me voor mezelf te schamen...

Fenja kwam binnen en bracht op een blad drie gevulde glazen en een fles champagne.

— Hoera, daar is de champagne, riep Rakitin uit. Je bent zo opgewonden, dat je na één glas zal gaan dansen. Die ezels, die kunnen ook niets goed doen... In de keuken schenken ze in, de fles laten ze zonder kurk en de wijn is warm.

Hij ging naar de tafel, nam een glas, dronk het uit en schonk zich een ander in.

— Ja, champagne krijg je niet elke dag, zei hij en likte zijn lippen af. Nou, Aljosja, neem ook een glas, laat me zien wat je kunt! Waarop zullen we drinken, op de poort van het paradijs? Kom Groesja, neem ook een glas en drink met ons op de poort van het paradijs.

— Wat voor poort van het paradijs?

Ze nam een glas, Aljosja eveneens. Hij dronk een slokje en zette zijn glas weer neer.

— Nee, liever niet, glimlachte hij zacht.

— Jij opschepper, riep Rakitin hem toe.

— Dan drink ik ook niet, zei Groesjenjka, ik heb er werkelijk geen zin in. Jij mag de hele fles alleen opdrinken, Rakitin. Ik drink alleen als Aljosja het ook doet.

— Wat een tederheid, net twee jonge kalfjes, zat Rakitin hen te plagen. En zelf blijft ze bij hem op schoot zitten. Goed, hij laat het uit louter verdriet, maar jij... waarvoor? Hij is vandaag tegen zijn God in opstand gekomen, hij was van plan om worst te vreten.

— Waarom?

— Zijn starets is vandaag overleden, zijn heilige, zijn starets Zosima.

— God en dat wist ik niet, zei Groesjenjka en sloeg een kruis.... En ik zit nog wel bij hem op schoot! Ze sprong onmiddellijk op en ging op de sofa zitten. Vol verbazing keek Aljosja haar aan en op zijn gezicht kwam een uitdrukking van vreugde.

— Rakitin, zei hij, je moet me niet plagen, dat ik tegen mijn God in opstand ben gekomen. Ik wil geen gevoel van boosheid tegen je koesteren, maar jij moet ook wat aardiger voor mij zijn. Ik heb zo'n schat verloren als jij nooit in je leven gehad hebt. Jij bent niet in staat om mijn gevoelens te beoordelen. Kijk liever naar haar: heb je gezien hoe zij me spaart? Ik ben hierheen gekomen in de veronderstelling, hier een boosaardig hart te vinden, ik ben gegaan, omdat ik mezelf zo slecht en gemeen voelde... En ik vind hier een ziel, die in staat is lief te hebben, een zuster, die medelijden met me heeft... Agrafena Alexandrowna, ik spreek over jou, je hebt mijn ziel tot rust gebracht.

Aljosja's lippen trilden en hij kon bijna geen ademhalen.

Vol woede barstte Rakitin in lachen uit.

— O, o, o! die heeft jou gered! En weet je dat ze van plan was je te verslinden.

— Hou je mond, Rakitin! Zwijgen jullie beiden. Nu zal ik spreken. Jij, Aljosja, moet zwijgen, omdat jij mij met je goede woorden verlegen maakt. En jij, Rakitin, omdat alles, wat je zegt een leugen is. Ik heb vroeger gemene gedachten gehad... Maar het is niet waar, nu heb ik ze niet meer... Ik wil nooit meer naar je luisteren, Rakitin.

— Kijk eens, kijk eens, hoe gek die gaan doen, siste Rakitin tussen zijn tanden. Ik voel me, of ik hier in een gekkenhuis ben, nog één ogenblik en dan beginnen ze beiden te grienen.

— Ja, natuurlijk zou ik wel kunnen huilen, zei Groesjenjka. Hij heeft mij zijn zuster genoemd en dat zal ik nooit, nooit vergeten. Dat moet je weten, Rakitin, hoe slecht ik ook ben, maar nu heb ik hem een uitje gegeven.

— Wat voor een uitje? Jullie zijn werkelijk gek geworden.

Rakitin was verbaasd over de stemming van hen beiden; hij voelde zichzelf beledigd, omdat hij zich zelfs niet kon voorstellen wat er met hen aan de hand was. Rakitin kon heel goed en fijn voelen, als het hem zelf betrof, maar als het iemand anders aanging, dan was hij grof en ongevoelig; gedeeltelijk omdat hij jong en onervaren was, maar hoofdzakelijk omdat zijn egoïsme alles overwon.

— Zie je, Aljosja, wendde Groesjenjka zich tot hem, daar zit ik tegen Rakitin op te snijden, dat ik jou een uitje gegeven heb, maar tegen jou kan ik dat niet doen. Ik zal je eenvoudig vertellen, wat dat betekent. Toen ik nog een kind was, heeft onze keukenmeid, Matzjona, die nu nog bij mij in dienst is, mij eens een

verhaal verteld. Het begon zo: er was eens een vrouw, een voorbeeld van boosaardigheid... Zij stierf. Nooit in haar leven had zij een enkele goede daad gedaan. De duivels grepen haar en gooiden haar in een zee van vuur en haar beschermengel stond te denken: „Heeft zij nooit één goede daad gedaan, die ik God kan mededelen?" En hij herinnerde zich, dat zij eens in haar leven, in haar moestuin een uitje had geplukt en dat aan een bedelares had gegeven. Toen zei God: „Geef haar het uitje, laat zij het vastgrijpen en trek jij haar aan het uitje naar boven. Lukt het je haar zo uit de vuurzee te trekken, dan is zij gered, anders zal ze eeuwig in het vuur branden." De engel deed het, de vrouw pakte het uitje en zij was bijna uit de vuurzee getrokken. Toen de andere zondaars dat zagen, grepen zij zich vast aan de vrouw en wilden samen met haar gered worden. Maar de boze vrouw gunde het de andere zondaars niet en begon hen met haar voeten weg te trappen, en zei: „Dat is mijn uitje, niet van jullie, jullie mogen niet met mij mee." Zodra ze dat gezegd had, brak het uitje in tweeën en de vrouw viel terug in het vuur, waar ze tot nu toe brandt. Haar beschermengel ging wenend heen." Dat is het verhaal, Aljosja, ik heb het goed onthouden, omdat... omdat ik zelf, zoals die boosaardige vrouw ben. Tegen Rakitin zat ik op te snijden, dat ik jou een uitje gegeven had, maar tegen jou moet ik anders zeggen: slechts een uitje heb ik je gegeven, dat is de enigste goede daad van mijn hele leven geweest. Je moet niet denken, dat ik goed ben, Aljosja... Als je zoiets zou denken, dan zou ik me doodschamen. Ik zal je alles opbiechten: ik heb Rakitin vijfentwintig roebel beloofd, als hij jou bij mij bracht... Wacht, Rakitin, hier heb je het. Ze liep haastig naar de tafel en haalde uit het laadje een biljet van vijfentwintig roebel en gaf het aan Rakitin.

— Wat een onzin, wat een onzin! riep Rakitin verlegen uit.

— Neem het maar aan, Rakitin. Het was toch afgesproken, dat is immers mijn schuld aan jou. Je zult het niet weigeren, en zij wierp hem het geld toe.

— Natuurlijk zal ik het niet weigeren, zei Rakitin en trachtte zijn verlegenheid te verbergen. Idioten bestaan op de wereld, opdat verstandige mensen ervan zullen profiteren.

— En nu, Rakitin, moet je je mond houden. Alles wat ik verder zeggen zal, is niet voor jou. Je houdt niet van ons, dus heb je hier niets te zeggen, ga zitten en zwijg.

— Waarom zou ik wel van jullie houden, zei Rakitin, zonder zijn woede te verbergen. Hij stak het geld in zijn zak, maar hij voelde zich erg beschaamd tegenover Aljosja. Hij had gedacht, dat hij het geld zou krijgen, zonder dat Aljosja het zou merken. En nu werd hij van louter schaamte boos. Tot nu toe had hij niet veel teruggezegd op Groesjenjka's speldenprikken. Het was duidelijk te zien, dat zij hem op een of andere wijze in haar macht had. Maar nu werd hij

boos.

— Lief heb je iemand om iets en jullie beiden hebt dat niet bij mij verdiend.

— Nee, zoals Aljosja, moet je liefhebben om niets.

— En hoe weet je dat Aljosja je liefheeft, waarmee heeft hij je dat bewezen?

— Zwijg Rakitin, je begrijpt niets van ons beiden. En houd op me te tutoyeren. Je bent te brutaal geworden, wie heeft je daartoe het recht gegeven? Ga daar in de hoek zitten, en houd je mond, jij, lakei! Aan jou, Aljosja, moet ik de volle waarheid zeggen, *je* moet weten hoe gemeen ik ben. Niet tegen hem, maar tegen jou, zeg ik dat. Ik wou jou ten gronde richten, Aljosja, dat is waar. Dat was zo sterk in mij, dat ik me niet geschaamd heb, om Rakitin om te kopen. Je wist van niets, als je me op straat tegenkwam, wendde je je hoofd van me af, je sloeg je ogen neer, maar ik keek je aan. Ik wist, dat je me minachten moest, daarom keek je niet eens naar me. Dikwijls heb ik mezelf afgevraagd: „Waarom ben ik zo bang voor die jongen? Ik, die hem verderven kan, ik, die hem verslinden kan, en er nog om lachen op de koop toe." Ik werd hoe langer hoe bozer. Je moet weten, dat niemand hier in de stad kan zeggen, dat ik hem toebehoord heb, behalve één oude man dan... De duivel heeft ons huwelijksverbond bezegeld. Maar nooit, nooit heeft een ander me bezeten. Maar toen ik jou zag, heb ik me voorgenomen, „Hij zal het zijn, hem zal ik ten gronde richten, ik zal hem verslinden en er nog om lachen." Je hebt me je zuster genoemd, en nu zie je, wat een boze, wilde kat ik ben. Op het ogenblik zit degene op me te wachten, die mij het eerste bezeten heeft en die me zo gemeen bedrogen heeft... Vijf jaar geleden heeft die oude man me hierheen gebracht. Jong, dom en onervaren als ik was, zat ik dag en nacht te huilen en te treuren om hem, die mij zo beledigd had. Die moet natuurlijk nu ergens met een ander leven; als ik hem ooit weer ontmoeten zou, hoe zou ik me dan wreken? Nachten lang lag ik te huilen. O, wat een wraak koesterde ik in mijn ziel! En tegelijkertijd wist ik, dat ik hem nooit iets doen zou. Uit louter wanhoop wierp ik me van mijn bed op de grond en in machteloze woede huilde ik tot de ochtend toe. Overdag liep ik nijdiger dan een hond rond, in staat de hele wereld te verscheuren. Toen ben ik geld gaan verzamelen. Het laatste greintje van medelijden tot de mens had ik verloren... ik werd gezet.... Maar denk je, dat ik verstandiger ben geworden? Nee, niemand ziet het, niemand weet het, maar tot nu toe kan ik nachten lang doorbuilen, datzelfde gevoel van wraak woekert in me voort. Heb je dat gehoord? En nu moet je proberen me te begrijpen: een maand geleden kreeg ik een brief van hem, hij is weduwnaar geworden, hij komt bij me, hij wil me zien. Ik ben bang voor mezelf: als hij terugkomt en mij bij zich roept, zal ik als een geslagen hondje naar hem toe kruipen. Ik zat me al die tijd af te vragen, ben ik werkelijk zo minderwaardig, dat ik naar hem toe zal gaan of niet? Ik heb een

slecht karakter, maar gedurende deze maand is het nog erger geworden. Zie je, Aljosja, ik heb je de volle waarheid verteld. Ik heb me die hofmakerij van Mitja laten welgevallen om mij zelf tegen hem te beschermen. Zwijg, Rakitin, jij hebt geen recht om mij te veroordelen. Voordat jullie kwamen, lag ik hier na te denken en trachtte ik te begrijpen, wat er in mij omging. Nee, Aljosja, je moet tegen dat meisje zeggen, dat ze niet boos op mij mag zijn. Niemand in de wereld weet wat er zich in mijn ziel afspeelt, niemand kan het vermoeden. Als ik naar hem toe ga, ben ik nog niet zeker of ik geen dolk meeneem!...

Groesjenjka was zo opgewonden, dat ze bijna geen adem kon halen. — Ze viel neer op de sofa, verborg haar gezicht in de kussens en barstte in huilen uit. Aljosja stond op en ging naar Rakitin toe.

— Misja, zei hij, wees toch niet boos. Wat voor onaardigs ze je ook zegt, je moet niet boos zijn. Haar ziel is verscheurd. Je kan niet te veel van een mens vergen, zij is zo ongelukkig, je moet medelijden met haar hebben.

Aljosja had behoefte om te spreken. Als Rakitin niet in de kamer geweest was, had hij het ook gezegd. Rakitin keek hem spottend aan en zei vol haat:

— Hè, dat heb je van je starets overgenomen.

— Je mag niet lachen, Rakitin, je mag niet zo over hem spreken. Er is niemand op de wereld zoals hij. Ik spreek niet als een rechter tegen je, maar als de minste van de aangeklaagden. Wie ben ik in vergelijking met haar? Ik ben hier gekomen om mij te laten verderven, dat wist ik. En zij heeft het niet gedaan. Zij, die in staat is, vijf jaar lang gevoelens van wraak in haar ziel te koesteren. Zij vergeeft en vergeet alles... O, een dolk zal zij niet meenemen. Zo goed ben ik niet. Ik weet niet hoe jij bent, maar ik.... nee. Haar gevoelens zijn veel sterker dan de onze, haar liefde is veel groter. Wij moeten haar alles vergeven, wij moeten haar sparen. En zij, Katherina Iwanowna, moet dat ook doen. Je weet niet wat een verborgen schat, wat een goedheid er in die ziel huist.

Rakitin lachte brutaal.

— Ha, ha, ha! Je hebt het goed te pakken. Hoor eens, Agrafena Alexandrowna, de monnik, de heilige is verliefd.

Dat is een overwinning.

Groesjenjka hief haar door tranen gezwollen ogen op en zei met een zachte glimlach tegen Aljosja:

— Laat hem, Aljosja, spreek niet tegen hem. Je ziet hoe hij is. Ik had je willen vragen, Rakitin, of je me vergeven wou. Maar nu doe ik dat niet meer. Aljosja kom eens hier, ga naast me zitten, ik moet je wat vragen. Jij moet me zeggen: „Hou ik van hem of niet?" De hele tijd zit ik me af te vragen: „Hou ik van hem of niet?" Ik zal doen wat jij me zegt, Aljosja. Zal ik hem vergeven of niet?

— Maar dat heb je immers al gedaan, zei Aljosja.

— O ja, dat heb ik al gedaan. Wat een slecht, verdorven hart heb ik! Ik drink op mijn verdorven hart! Ze stond op, nam een glas, dronk het in één teug uit, en wierp het op de grond.

— En misschien heb ik het ook niet eens vergeven. Misschien zijn dat slechts losse gedachten, ik moet dat nog met me zelf uitmaken. O, Aljosja, ik heb in de loop van die vijf jaren mijn eigen tranen lief gekregen, mijn eigen belediging... die heb ik lief... maar niet hem.

— Nou, ik zou niet graag in zijn schoenen willen staan.

— Dat zal ook nooit gebeuren, Rakitin. Jij... lakei! Daarvoor ben je goed. Maar zo iemand als ik, zal jij nooit kunnen krijgen.... Trouwens, hij misschien ook niet.

— Hij niet? Ha, ha, ha! En waarvoor heb je je dan zo mooi gemaakt

— Dat moet je me niet verwijten, Rakitin. Je kent me nog niet, maar ik ben in staat onmiddellijk mijn mooie kleren af te leggen, ze van me af te scheuren, je weet niet eens waarvoor ik ze heb aangetrokken. Misschien alleen maar om hem te laten zien hoe ik er nu uitzie. Toen hij me verliet, was ik een meisje van zeventien jaar, mager, onaantrekkelijk, altijd huilend. Misschien wil ik hem alleen maar laten zien, hoe ik nu ben, om hem dan te zeggen: „En nu krijg je me nooit meer." O, Aljosja, ik word razend, ik zou mijn kleren kunnen afrukken, mijn schoonheid vernielen, mijn gezicht verbranden laten of openrijten en gaan bedelen. Al mijn geld terugsturen naar de oude en de rest van mijn leven als werkvrouw gaan werken. Jij denkt, Rakitin, dat ik daar niet toe in staat zou zijn? Dan vergis je je... Maar hij, hij krijgt me niet. Ze viel neer op haar kussens en begon weer te huilen.

Rakitin stond op.

— Het is tijd, Aljosja, anders kom je het klooster niet meer binnen. Kom!

Groesjenjka sprong van haar plaats op.

— Aljosja, wil je ook al weggaan? Wat doe je met me, je hebt mij tot een nieuw leven geroepen, je hebt mijn hart verscheurd en nu moet ik de hele nacht alleen met mijn verdriet blijven.

— Als hij wil, kan hij bij je blijven slapen, maar ik ga weg, zei Rakitin op venijnige toon.

— Houd je mond, jij kwaadaardig wezen, zei Groesjenjka vol woede. Nooit in je leven heb jij zo aardig met mij gesproken als hij.

— Wat heeft hij je dan voor bijzonders gezegd?

Ik weet het niet, maar hij heeft iets gezegd, dat mij tot in het diepste van mijn ziel ontroerd heeft. Hij is de eerste, die medelijden met me heeft. Waarom ben je niet eerder gekomen? en zij viel voor hem op de knieën. Mijn leven lang heb ik

op zo iemand gewacht, als jij, die bij mij zou komen en me alles vergeven zou.

— Ik heb toch niets voor je gedaan, zei Aljosja, boog zich over haar heen en nam haar beide handen in de zijne, een uitje heb ik je gegeven, een heel, heel klein uitje!...

Aljosja kreeg zelf tranen in de ogen. Op dat ogenblik hoorde men leven in de gang en stappen. Groesjenjka sprong op. Fenja kwam met veel lawaai en geschreeuw de kamer binnen.

— Moedertje, mevrouw, het telegram voor u! riep ze buiten adem uit. Een rijtuig van Mokroje... Timofei, de koetsier spant onmiddellijk nieuwe paarden in. Hier is het briefje, hier is het briefje! Ze zwaaide de hele tijd met het papiertje in de lucht tot Groesjenjka het eindelijk uit haar handen trok en ermee naar de kaars ging. Het waren slechts een paar woorden en ze had ze in een ogenblik gelezen.

— Hij heeft mij geroepen, zei ze en haar gezicht werd bleek en vertrokken... Hij fluit ... en het hondje kruipt naar hem toe...

Een ogenblik stond zij in tweestrijd, toen steeg ineens het bloed haar naar het hoofd en ze riep uit:

— Ja, ik ga ... Vijf jaar van mijn leven! ... Vaarwel, Aljosja. Ga jullie allen van me weg, ik kan niemand meer zien.. Er vangt nu een nieuw leven voor je aan, Groesjenjka... Denk niet slecht van mij, Rakitin, misschien ga ik mijn dood wel tegemoet. Ik voel me net alsof ik dronken ben.

Groesjenjka ging naar haar slaapkamer.

— Nou kom, zei Rakitin. Nu heeft ze ons niet meer nodig. Kom, het begint me zo te vervelen al die wijventranen.

Werktuiglijk liet Aljosja zich naar buiten voeren. Op de binnenplaats stond een rijtuig; mensen met brandende lantaarns liepen eromheen. Door de open poort kwam iemand met drie nieuwe paarden aan. Toen Aljosja en Rakitin op de stoep waren, ging het raam van Groesjenjka's kamer open en zij riep Aljosja toe:

— Aljosja, breng mijn groeten aan je broer Dmitri over en vraag hem of hij mij vergeven wil. Zeg hem ook, maar letterlijk met mijn woorden: „Aan een schoft heeft Groesjenjka zich weggegeven, maar niet aan jou, de edelmoedige." Zeg hem verder, dat Groesjenjka gedurende een uurtje van hem gehouden heeft, slechts één uurtje, maar dat moet hij nooit vergeten. Zeg hem, dat ze dat gevraagd heeft.

Zij huilde bijna, toen zij die woorden uitsprak. Het raam ging dicht.

— Ja, ja, zei Rakitin lachend. Zij heeft je broer Dmitri het hoofd op hol gebracht en daar moet hij nog levenslang aan denken ook. Wat een kannibaal.

Aljosja antwoordde niet, alsof hij niets gehoord had. Rakitin had het gevoel, alsof een verse wond met vingers werd aangeraakt. Toen hij Aljosja naar Groesjenjka bracht, had hij iets heel anders verwacht.

— Die officier van haar, die Pool... hij is niet eens officier, hij is een klein ambtenaartje, die ergens in Siberië gediend heeft, bij de Chinese grens, dat moet ook een akelig type zijn. Hij is zijn betrekking kwijt en nu heeft hij gehoord, dat Groesjenjka geld heeft en daarom is hij teruggekomen, dat is de hele geschiedenis.

Aljosja antwoordde weer niet. Rakitin hield het niet meer uit.

— Nou, zei hij, vol gif, heb je de zondares de rechte weg gewezen? Zeven duivels uit haar uitgedreven? Dat zijn misschien de wonderen, die het klooster verwacht heeft.

— Schei uit, Rakitin, zei Aljosja, door die woorden pijnlijk getroffen.

— Ja, ik begrijp het wel, je veracht me natuurlijk voor de vijfentwintig roebel, die ik gekregen heb, ik heb een vriend verloochend, voor vijfentwintig roebel verkocht... Maar ik ben geen Judas en jij geen Christus.

— Ach, Rakitin, daar denk ik helemaal niet aan, jij zegt het.

Nu kon Rakitin zijn woede helemaal niet meer bedwingen.

— Laat de duivel jullie allen halen, schreeuwde hij. Wat duivel bemoei ik me nog met jou? Ik wil niets meer van je weten. Loop naar de hel, daar is je plaats.

Hij draaide zich om en sloeg een zijstraat in. Aljosja vervolgde zijn weg in de richting van het klooster.

IV

KANA IN GALILEA

Volgens de regels van het klooster was het reeds laat, toen Aljosja daar terugkwam. De monnik-portier liet hem door een klein poortje binnen. Het was al negen uur. En na de vermoeiende dag was iedereen al ter ruste. Aljosja deed zachtjes de deur van de cel van de starets open; deze was al gekist, maar de kist was nog niet gesloten. Behalve vader Paisiy, die uit het Evangelie voorlas en de jonge lekenbroeder Porfiry, die in de aangrenzende kamer op de grond sliep, was er niemand. Hij was oververmoeid, de vorige nacht had hij in de cel doorgebracht, luisterend naar het laatste gesprek van de starets en deze dag was vol ontroering voor hem geweest. Vader Paisiy hoorde Aljosja binnenkomen, maar keek niet op. Aljosja viel op zijn knieën en begon te bidden. Zijn ziel was kalm en rustig. Hij zag de kist voor zich waarin het dierbaarste was, dat hij op aarde bezat, maar hij werd niet meer zoals vanochtend, door dat gevoel van ontzettend medelijden verteerd, dat de dood van de oude man in hem had opgewekt. Hij viel voor de kist, als voor een heiligdom, op zijn knieën, maar zijn ziel en hart waren vervuld van vrede. In de cel was het kil — het raam stond open. „O, de geur van de ontbinding is dus nog sterker geworden, dat ze het raam opengezet hebben," dacht Aljosja. Maar de gedachte daaraan, een gedachte, die hij die ochtend nog zo vreselijk gevonden had, bracht hem nu niet meer in onrust en verontwaardiging. Hij lag te bidden, maar hij voelde, dat hij het werktuiglijk deed. Allerlei gedachten schitterden als sterren voor hem op, en doofden weer uit, maar toch was er in zijn ziel iets dat zeker, vast, en bevredigend was... Hij wilde zich met alle kracht in zijn gebed verdiepen, maar er kwamen andere gedachten in zijn hoofd; hij vergat te bidden en verzonk in gepeins. Hij begon te luisteren naar wat vader Paisiy voorlas:

„En op de derde dag was er een bruiloft te Kana in Galilea; en de moeder van Jezus was aldaar. En Jezus was ook genood, en Zijne discipelen, tot de bruiloft."

— Bruiloft? Wat is dat, een bruiloft? ging door Aljosja's hoofd, zij is ook gelukkig, zij is ook naar een bruiloft gegaan... haar eigen... Nee, zij heeft de dolk niet meegenomen... Nee... dat waren slechts woorden om medegevoel op te wekken... Ja... dat moet je kunnen vergeven... Dat zijn woorden, om je eigen ziel tot kalmte te brengen? ... Zonder die woorden, zou het ongeluk te zwaar op de ziel van de mens drukken... Rakitin is een zijstraatje in gelopen... Zolang Rakitin

zich beledigd zal voelen en in zichzelf zit te tobben, zal hij altijd zijstraatjes inslaan, terwijl de weg toch zo breed en recht en licht en mooi is... en aan het einde schijnt de zon... hè... wat leest hij daar?

„En als er wijn ontbrak, zei de moeder van Jezus tot Hem: Zij hebben geen wijn..."

Hè, wat jammer, ik heb niet geluisterd en ik houd juist zo van dit gedeelte, over Kana in Galilea; Christus' eerste wonder. Christus was aanwezig bij de vreugde van de mensen; hij deed het wonder, opdat de mensen hun vreugde konden hebben. De starets heeft ook altijd gezegd: „Wie de mensen liefheeft, moet ook hun vreugde liefhebben..." Mitja zei ook, dat men zonder vreugde niet leven kan... Ja... Mitja. Hij zei nog, dat er een verzoening is. Alles wat mooi is. ...

„Jezus zei tot haar: Vrouwe! wat heb Ik met u te doen? Mijne ure is nog niet gekomen.

Zijne moeder zei tot de dienaars: Zo wat Hij u lieden zal zeggen, doet dat..."

— Doet dat... hoe groot moet de vreugde van die heel arme mensen geweest zijn... Want natuurlijk waren ze heel arm, dat ze niet genoeg wijn voor de bruiloft hadden.

„Jezus zei tot hen: Vult de watervaten met water. En zij vulden ze tot boven toe. En Hij zei tot hen: Schept nu, en draagt het tot de hofmeester; en zij droegen het. Als nu de hofmeester het water, dat wijn geworden was, geproefd had (en hij wist niet vanwaar de wijn was; maar de dienaren die het water geschept hadden, wisten het), zo riep de hofmeester de bruigom, en zei tot hem: Alle man zet eerst de goede wijn op en wanneer men wel gedronken heeft, alsdan de mindere; maar gij hebt de goede wijn tot nu toe bewaard."

— Maar wat is dat? Wat is dat? Waarom wordt de kamer zo groot? Ach ja... er is immers een bruiloft... Natuurlijk... Ja, daar komen de gasten al, daar zijn de jonggehuwden... het is een vrolijke menigte... waar zit toch de wijze hofmeester?... Wie is dat? Wie?... De kamer wordt nog groter... Wie staat daar van de grote tafel op? Wat?... Is hij daar?... Hij ligt toch in zijn kist?... Ja, hij is het werkelijk, hij staat op, hij ziet me, hij komt naar me toe. God, o God!...

Ja, hij naderde hem, de kleine oude man, met de fijne rimpeltjes in zijn gezicht en de zachtmoedige glimlach. De kist was verdwenen, hij was in dezelfde kleding, die hij de vorige avond gedragen had. Is hij dat? Is hij ook genodigd op de bruiloft te Kana in Galilea?

— Ja, mijn lieve jongen, ja, ik ben ook genodigd, -hoorde hij de zachte stem van de starets. Waarom verberg je je, waarom zien wij je niet? Kom, kom bij ons.

Zijn stem — de stem van vader Zosima. De starets hief Aljosja uit zijn

knielende houding op.

— Wij zijn vrolijk, zei de starets. Wij drinken de nieuwe wijn, de wijn van onze grote vreugde... Zie je hoeveel gasten hier zijn? Hier zitten de jonggehuwden, hier zit de wijze hofmeester en proeft van de nieuwen wijn. Wat kijk je mij zo aan, jongen? Ik heb in mijn leven eens een uitje aan iemand gegeven en daarom ben ik hier. En velen van hen, die hier aanzitten, gaven ook eens een uitje... slechts één klein uitje en jij, mijn lieve, stille jongen, jij hebt het vandaag ook gedaan... Ze heeft je uitje zo nodig gehad. Je bent vandaag je werk begonnen, ga zo door, mijn jongen... Zie je de zon, zie je Hem?

— Ik ben bang, ik durf niet te kijken, fluisterde Aljosja.

— Wees niet bang voor Hem. Hij is zo oneindig veel groter dan wij, Hij staat zo ver boven ons, maar Hij is vol genade. Uit liefde voor ons heeft Hij een menselijke gedaante aangenomen en is Hij onder ons. Hij verandert water in wijn om de mensen vreugde te bereiden. En zo blijft het eeuwenlang. Zie je, hier stroomt de nieuwe wijn steeds meer en meer...

Er brandde iets in Aljosja's ziel; hij werd van iets vervuld tot pijn, tot tranen, tot verrukking toe... Hij hief zijn handen op, gaf een gil en werd wakker...

Hij zag de kist, het open raam en hoorde het zachte, plechtige voorlezen van het Evangelie. Maar Aljosja luisterde er niet meer naar. Merkwaardig, hij was ingeslapen, terwijl hij geknield lag. Hij stond op en liep plotseling, met drie stappen, tot vlak bij de kist; die beweging was zo schielijk, dat hij vader Paisiy met zijn schouder aanraakte en het niet eens merkte. Vader Paisiy keek hem even aan en begreep, dat er iets bijzonders met de jongen was en sloeg zijn ogen weer neer. Aljosja bleef vlak bij de kist staan, ongeveer een halve minuut lang. Roerloos en onbeweeglijk lag het lichaam van de starets in zijn kist. Zojuist had hij zijn stem gehoord, de stem klonk nog in zijn oren... Vol spanning bleef hij luisteren, misschien zou hij nog wat horen... Maar plotseling draaide hij zich om en ging de cel uit. Hij bleef niet op het stoepje staan, maar liep haastig de tuin in. Zijn ziel had behoefte aan vrijheid, lucht, ruimte. Boven hem strekte zich de eindeloze, donkere hemel vol schitterende sterren uit. Het was doodstil. De stilte van de aarde kwam in aanraking met de stilte van de hemel; het aardse geheim was één met het hemelse. Aljosja stond te kijken en plotseling wierp hij zich neer op de grond. Hij omhelsde de aarde, hij kuste ze, zonder te weten, waarom hij het deed. Hij huilde en zijn tranen drenkten de aarde. Waarom huilde hij? Hij wist het zelf niet. Maar hij schaamde zich niet voor zijn tranen. Hij had behoefte allen en alles te vergeven en door iedereen vergeven te worden... Met ieder ogenblik voelde hij duidelijker en duidelijker, hoe er iets vastberadens en zekers in hem opgroeide, wat eeuwig in hem blijven zou. Hij was als een zwakke jongeling op de aarde gevallen en hij stond op als een sterke strijder — dat

voelde hij; nooit in zijn leven heeft hij dat ogenblik vergeten. „In dit uur heeft iemand mijn ziel bezocht," zei hij en hij geloofde heilig aan zijn eigen woorden...

Drie dagen later verliet hij het klooster en ging de wereld in, zoals zijn starets hem gezegd had.

BOEK VIII

MITJA

I

KOEZMA SAMSONOW

Dmitri Fjodorowitsj, aan wie Groesjenjka had laten weten, dat zij besloten was een nieuw leven te beginnen, maar dat ze gedurende één uur van hem gehouden had, wist op dat ogenblik niet wat er met haar gebeurde. Hij was zelf vol onrust en zorgen. De laatste twee dagen had het weinig gescheeld, of hij had hersenontsteking gekregen, zoals hij later zelf vertelde. Aljosja kon hem nergens vinden en de samenkomst met Iwan in de kroeg was ook niet doorgegaan. De kamerverhuurders, bij wie hij woonde, hielden, volgens zijn opdracht, zijn verblijf streng geheim. Hij had het die twee dagen erg druk en was in grote haast van de een naar de ander gelopen... „Hij kampte tegen zijn lot en trachtte zich te redden," zoals hij later zelf zei. Hij was ook voor enige uren uit de stad geweest, ondanks zijn angst, om Groesjenjka, zonder zijn toezicht, alleen te laten. Dat alles werd later bewezen; nu wist hij nog niet welke ramp hem boven het hoofd hing.

Groesjenjka had één uurtje van hem gehouden, maar gedurende dat uur oprecht en met haar hele hart; de overige tijd, behalve dat uur, had ze hem zitten martelen. Het ergste was, dat hij niets van haar plannen kon begrijpen. Het was hem niet gelukt, dat uit haar te krijgen en als hij te veel aandrong, zou ze natuurlijk woedend worden en hem helemaal in de steek laten. Hij begreep alleen, dat zij zelf erg opgewonden was en op het punt stond, een of ander besluit te nemen. Het was hem duidelijk, dat zij in zo'n toestand hem en zijn liefde moest gaan verfoeien. Maar hij kon er niet achter, komen wat de oorzaak van haar zenuwachtigheid was. Voor hem zelf bestond er slechts een martelende vraag: wie, hij of zijn vader? Hij was overtuigd, dat zijn vader Groesjenjka voorgesteld had met hem te trouwen. Hij kende Groesjenjka goed genoeg om te weten, dat zij op een avontuur, dat met drieduizend roebel betaald werd, niet zou ingaan. Daarom leefde hij voortdurend in de veronderstelling, dat zij zo onrustig was, omdat zij niet wist, wie van de twee zij zou nemen. En wat haar vroegere officier betreft, die Groesjenjka in zo'n angstige spanning verwachtte, aan hem dacht hij niet eens. Het is waar, dat Groesjenjka de laatste dagen helemaal niet meer over hem gesproken had. Toch wist hij, dat zij een maand geleden, een brief gekregen had: de inhoud van de brief was hem gedeeltelijk bekend. Eens, toen Groesjenjka in een heel boze bui was, had ze hem de brief laten zien en tot

haar grote verbazing, had hij er nauwelijks acht op geslagen. Het is heel moeilijk te verklaren, hoe dat kwam. Misschien was de strijd met zijn vader, die zijn gevaarlijkste mededinger was, alleen maar belangrijk voor hem. Aan een verloofde, die na vijf jaar plotseling tevoorschijn kwam, geloofde hij niet eens. In de brief, die Groesjenjka hem had laten zien, stond ook niets bepaalds (de rest van de brief, waarin duidelijk geschreven stond, wanneer hij kwam, had zij hem niet laten lezen). Hij voelde ook, dat Groesjenjka zelf met trotse minachting over de brief dacht. En later sprak ze nooit meer over hem, zodat Mitja zijn bestaan helemaal vergat. Hij dacht alleen, dat vandaag of morgen de strijd tussen hem en zijn vader zou losbarsten. En bovendien zat hij er voortdurend op te wachten, dat Groesjenjka tegen hem zou zeggen: „Neem mij, ik ben de jouwe..." En dan zou hij met haar heel, heel ver weggaan. Ergens, naar de uiterste grenzen van Rusland. Hij zou haar trouwen en dan zouden ze in het verborgen ergens gaan wonen, zodat niemand zou weten, waar ze waren en hoe ze heetten. O, dan zou er een ander, een nieuw leven beginnen... hij zou een geregeld bestaan gaan leiden, daar verlangde hij zo naar. Hij voelde zich geestelijk steeds meer in de modder verzonken, wat hij niet langer verdragen kon; hij hoopte, dat als hij dit vervloekte oord verlaten had, hij een nieuw leven zou kunnen beginnen... Dat geloofde hij vast en dat was ook zijn grootste verlangen. Dat alles zou mogelijk zijn in het eerste geval, als zij hem zou kiezen. Maar het zou ook anders kunnen zijn en dat zou de vreselijkste gevolgen kunnen hebben. Als zij tegen hem zou zeggen: „Ga weg, ik heb besloten, je vader te trouwen en jou heb ik niet nodig," -- dan... dan... Mitja wist zelf niet wat er dan gebeuren zou. Hij wist het werkelijk niet, tot het laatste ogenblik niet. Hij had geen bepaalde plannen, hij beraamde geen misdaad... Hij bespioneerde haar slechts en martelde zichzelf, terwijl hij wachtte en wachtte... En toch had hij de hoop nog niet verloren, dat alles goed zou aflopen. Hij joeg alle andere gedachten uit zijn hoofd; maar er was nog een andere noodlottige en onoplosbare kwestie, die hem geen rust gaf. Wat moest hij doen in het geval, dat zij zei, dat ze hem verkozen had? Hoe kon hij met haar weggaan, hoe kwam hij aan het geld daarvoor? Alles wat hem toekwam en wat hij van zijn vader gekregen had, was al op. Natuurlijk had Groesjenjka geld, maar Mitja was te trots om iets van haar aan te nemen. Hij wilde met haar weggaan en een nieuw leven beginnen op zijn eigen kosten, maar niet op de hare. Het kwam zelfs niet in zijn hoofd op, dat hij iets van haar zou kunnen aannemen. Ik wil daar niet verder over spreken, ik wil het ook niet uiteenzetten, ik merk alleen op, dat zo zijn gevoelens op dit ogenblik waren. Misschien was het ook, omdat hij gewetenswroeging had over het geld, dat hij van Katherina Iwanowna gestolen had. „In de ogen van de ene ben ik een schoft, ik wil niet voor de andere ook een schoft zijn... Trouwens, als Groesjenjka dat te

weten zou komen, zou ze nooit meer met hem te maken willen hebben. Maar waar, waar zou hij het geld vandaan halen? Alles zou in het water kunnen vallen, alleen omdat hij dat vervloekte geld niet had. Hij wist misschien wel, waar dat geld vandaan te halen was. Maar daar wil ik nog niets over zeggen, dat zal later vanzelf duidelijk worden. Maar om dat geld te gebruiken, moest hij er *recht op hebben,* hij moest eerst aan Katherina Iwanowna, die drieduizend roebel teruggegeven en niet als een dief een nieuw leven beginnen. En daarom had hij besloten, al moest hij de hele wereld ervoor op zijn kop zetten, haar het geld terug te geven. Daarmee moest hij beginnen. Hij had dat besluit genomen, toen Aljosja hem verteld had, hoe Groesjenjka Katherina Iwanowna beledigd had. In diezelfde nacht had hij gevoeld, dat het beter was iemand te vermoorden en te beroven, dan Katherina te bestelen. „Laat ik liever voor de hele wereld een moordenaar zijn, laat ik naar Siberië verbannen worden, maar zij mag niet meer dan één beschuldiging tegen mij hebben: dat ik haar ontrouw was. Maar ik duld niet, dat zij mij ervan zal beschuldigen, dat ik haar bestolen heb, om met haar geld een nieuw leven met Groesjenjka te beginnen. Dat kan ik niet...

Een eigenaardige toestand: het zou heel natuurlijk zijn, indien iemand als Mitja, die geen mogelijkheid heeft aan geld te komen, in een toestand van wanhoop zou verkeren. En toch was hij vol hoop, dat hij het geld op de een of andere wijze zou krijgen, dat hij het zou vinden. Hij zou het krijgen, al zou het voor hem uit de hemel vallen. Zo gaat het dikwijls met mensen, die nooit in hun leven iets verdiend hebben en die niets anders kunnen doen, dan verkwisten wat ze krijgen, — ze hebben geen begrip hoe en op welke manier ze tot bezit kunnen komen. Sinds hij drie dagen geleden van Aljosja afscheid genomen had, waren zijn gedachten helemaal in de war. Het krankzinnigste plan kwam in zijn hoofd op en hij hield de uitvoering ervan voor mogelijk. Hij besloot namelijk naar de koopman Samsonow te gaan, die Groesjenjka onderhield en hem drieduizend roebel te vragen, waarvoor hij hem een onderpand zou aanbieden. Hij twijfelde er niet aan, dat het plan op een zuiver commerciële grondslag berustte. Alleen was hij er niet zeker van, of Samsonow het niet als iets anders dan een zakelijke overeenkomst zou beschouwen. Mitja had hem eens gezien, maar hij was niet aan hem voorgesteld en hij had nooit in zijn leven met hem gesproken. Hij was ervan overtuigd, dat de oude, onzedelijke man, die niet zo ver meer van zijn einde was, er niets op tegen zou hebben, dat Groesjenjka met een fatsoenlijk man zou trouwen. En dat hij er niet alleen niets op tegen zou hebben, maar het zelfs wensen zou. Mitja was alleen bang, dat Samsonow liever zou zien, dat Groesjenjka met zijn vader zou trouwen, in plaats van met hem. Misschien zullen onze lezers vinden, dat het van Mitja's kant onbeschaamd en minderwaardig was, een echtgenote uit de handen van haar minnaar te

ontvangen, maar Mitja beschouwde de verhouding van Groesjenjka en Samsonow als iets, dat tot het verre, verre verleden behoorde. Hij had slechts een gevoel van medelijden voor haar verleden; hij was ervan overtuigd, dat zodra Groesjenjka met hem getrouwd was, zij onmiddellijk een andere Groesjenjka zou worden en hij zelf een andere Dmitri. Geen zonde meer, slechts deugdzaamheid zou in hun leven heersen; wat er in het verleden gebeurd was, zouden zij elkander vergeven en samen een nieuw leven beginnen. Het verleden moest vergeten worden en daarmee Samsonow ook. Behalve dat, wist Mitja dat hij een ziek, oud wrak was en dat er reeds lang geen sprake meer was van een verhouding tussen hem en Groesjenjka; hij moest nu geen andere gevoelens meer voor haar koesteren, dan die van een vader voor zijn dochter. In elk geval waren die naïeve gedachten van Mitja te goeder trouw. Maar zo was hij ook in zijn naïviteit ervan overtuigd, dat de oude man in zijn ouderdom berouw gekregen moest hebben van zijn verhouding met Groesjenjka en het was te begrijpen, dat Groesjenjka die helemaal alleen op de wereld stond, hem als haar raadgever en weldoener beschouwde... O, die oude was niet gevaarlijk meer...

De volgende dag (Mitja sliep de hele nacht niet) was hij ongeveer om tien uur 's ochtends al bij het huis van Samsonow, waar hij zich liet aandienen. Het was een groot, oud, somber gebouw van twee verdiepingen, met bijgebouwen op de binnenplaats en een aangebouwde vleugel. Beneden woonden twee getrouwde zoons van Samsonow met hun families, een oude zuster van hem en een ongetrouwde dochter. De zijvleugel werd bewoond door twee bedienden, van wie er één ook een grote familie had. Noch zijn kinderen, noch de bedienden hadden voldoende ruimte, want de gehele bovenverdieping had de oude voor zichzelf behouden. Hij liet daar niet eens zijn dochter, die hem verpleegde, wonen: zij moest telkens op bepaalde uren naar boven komen, hoewel ze lijdende was aan astma. De bovenste verdieping bestond uit een hele reeks vertrekken, gemeubileerd naar de smaak van de ouderwetse koopmansfamilies, met ongezellig lange rijen lelijke fauteuils en mahoniehouten stoelen langs de muren, met kristallen luchters onder hoezen en smakeloze wandspiegels. Al die kamers maakten de indruk van leeg en onbewoond, want Samsonow huisde in een klein slaapkamertje, waar hij bediend werd door een oude dienstbode en een loopjongen. De oude man kon niet meer lopen, zo opgezet waren zijn benen; met hulp van de oude dienstbode, deed hij twee, drie stappen door de kamer en ging dan weer zitten. Hij was streng en zwijgzaam, hij sprak nooit een woord met de oude vrouw. Toen Mitja kwam, liet hij zeggen, dat hij niet ontving. Doch toen deze bleef aanhouden, liet Samsonow vragen, of hij kalm was en niet dronken. Hij kreeg ten antwoord, dat hij nuchter was, maar niet weg wilde gaan. Samsonow liet weer zeggen, dat hij niet ontving. Mitja, die daarop gerekend had,

schreef met een potlood op een stukje papier, dat hij opzettelijk daarvoor meegenomen had: „Dringend nodig, gaat om Agrafena Alexandrowna."

Na even nagedacht te hebben, liet de oude de bezoeker door zijn knechtje naar een van de vertrekken brengen en stuurde de dienstmeid om zijn jongste zoon van beneden te halen. De jongste zoon was een reus van een man met geweldige lichaamskracht; hij had een gladgeschoren gezicht en kleedde zich volgens de buitenlandse mode. Samsonow zelf droeg ouderwetse koopmanskleren. Hij kwam onmiddellijk omdat ze allen doodsangst voor de oude hadden. Deze had zijn zoon niet boven laten komen uit angst voor Mitja; hij was helemaal niet bang uitgevallen, maar hij wilde een getuige hebben. Begeleid door zijn zoon, die hem aan één kant ondersteunde, en het knechtje aan de andere kant, kwam Samsonow eindelijk de zaal binnen. Het was een vertrek, dat de opgewektste mens somber gestemd zou hebben, eindeloos, twintig meter lang, met marmeren wanden en in het rond een galerij met drie reusachtige kristallen luchters onder hoezen. Mitja zat op een stoel te wachten; toen Samsonow aan het andere eind van de zaal verscheen, stond hij op en ging hem met zijn afgemeten, militaire passen tegemoet. Mitja had een zwarte geklede jas aan, een ronde hoed in zijn hand en zwarte handschoenen aan, precies zoals hij drie dagen geleden in het klooster was geweest. De oude bleef staan en Mitja voelde, dat hij hem nieuwsgierig opnam. Mitja was getroffen door de verandering, die hij in het uiterlijk van Samsonow waarnam. Het hele gezicht was opgezet, de onderlip die altijd dik geweest was, hing naar beneden en leek wel een stuk pannenkoek. Plechtig en zwijgend boog hij zijn hoofd voor zijn gast, en wees hem een stoel naast de divan aan, terwijl hij zelf, met hulp van zijn zoon en zijn knecht, tegenover Mitja plaats nam. Dat kostte hem zoveel moeite, dat Mitja spijt kreeg, dat hij zo'n zieke man gestoord had.

— Wat verlangt u van mij, mijnheer? vroeg de oude, langzaam en beleefd.

Mitja schrok op, sprong van zijn plaats, maar ging weer zitten. Hij begon zenuwachtig luid te spreken, met drukke gebaren. Het was duidelijk, te zien, dat hij, ingeval van een weigering, in het water zou springen. Samsonow doorzag zijn toestand onmiddellijk, doch zijn gezicht bleef koel en onbewogen.

— Waarde Koezma Koezmitsj, u heeft waarschijnlijk meer dan eens van de twisten tussen mij en mijn vader gehoord. Mijn vader heeft de erfenis, die mijn moeder mij heeft nagelaten, gestolen... De hele stad kletst er al over... Hier in de stad praat iedereen over zaken die hem niet aangaan... Natuurlijk heeft Groesjenjka dat ook gehoord. O, neemt u mij niet kwalijk... Agrafena Alexandrowna... de hooggeachte Agrafena Alexandrowna... begon hij en struikelde over zijn eigen woorden. Ik zal zijn hele rede niet letterlijk weergeven, ik zal er alleen de inhoud van vertolken. Mitja had drie maanden geleden met

een advocaat gesproken, een advocaat van een gouvernementsstad, Pawel Pawlowitsj Korneplodow... „U heeft natuurlijk wel van hem gehoord? Een geweldig voorhoofd... Een groot staatsman... Hij kent u ook goed... Hij spreekt met grote eerbied over u."

Voor de tweede maal verwarde hij zich in zijn woorden., maar dat stoorde hem niet en hij ging weer door. Die advocaat had hem verteld dat volgens de documenten, het dorp Tsjermasjnja aan Mitja's moeder toebehoord had. En volgens de wet had Mitja daar alle rechten op... „Je kunt een proces tegen de oude beginnen... en nog geld van hem krijgen op de koop toe. Tsjermasjnja is niet minder waard dan vijfentwintigduizend roebel, misschien ook wel achtentwintig. Nee, nee, dertig, natuurlijk dertig. En ik heb niet eens zeventienduizend van mijn vader gekregen... Ik heb de zaak laten lopen... en toen ik hier kwam, is mijn vader een proces tegen mij begonnen; ik wou u vragen, hooggeëerde Koezma Koezmitsj, alle rechten op Tsjermasjnja van mij te kopen en mij daarvoor slechts drieduizend roebel te geven. U verliest daar niets bij, integendeel, u kunt er nog zes of zevenduizend op winnen. De hoofdzaak is, dat zo gauw mogelijk in orde te maken, vandaag nog. Ik zal bij de notaris voor u... Met één woord, ik zal u alle papieren geven, die u nodig heeft en alles tekenen wat u wilt. Alleen moet ik vandaag nog de drieduizend roebel hebben. Ik wend mij tot u, omdat ik weet, dat u een kapitalist is. U zult mij kunnen redden, want ik heb iemand lief, die u ook heel goed kent. Als u wilt zijn hier drie krachten met elkaar in botsing gekomen... het noodlot... het realisme... Trouwens, u heb ik uitgeschakeld, u behoort niet meer tot de krachten... Heb ik me soms niet goed uitgedrukt?... Nou ja, ik ben geen letterkundige... Dat wil zeggen, twee krachten, de ene ik en de andere die onmens. Alles is op het ogenblik uw handen... U hebt te kiezen tussen mij en die onmens. Neemt u mij niet kwalijk, ik weet niet goed, wat ik zeg. Maar ik zie in uw ogen, dat u mij begrijpt. Maar als u mij niet begrijpt, spring ik vandaag nog in het water... In het water.... ja...

Mitja eindigde zijn verward gepraat met het zinloze ja, sprong van zijn plaats op en wachtte het antwoord op zijn dwaze voorstel af; met de laatste zin voelde hij zelf, dat alles hopeloos mis was gegaan. En het allerergste was, dat hij zoveel onzin gezegd had. „Merkwaardig, toen ik hierheen ging, leek mij alles zo gunstig en nu is alles misgelopen," drong het tot hem door. De hele tijd, dat hij gesproken had, had de oude man onbeweeglijk, met een ijskoude uitdrukking in zijn ogen naar hem zitten luisteren. Eindelijk zei hij, na even gezwegen te hebben:

— Neem mij niet kwalijk, maar zulk soort zaken doen wij niet.

Dmitri voelde zich als verlamd.

— Wat moet ik dan doen, Koezma Koezmitsj? mompelde hij met een glimlach.

— Nu is het met me gedaan. Wat raadt u mij aan?...

— Neem mij niet kwalijk...

Mitja bleef stokstijf staan en staarde de oude onbeweeglijk aan, totdat hij plotseling merkte, dat er iets in diens gezicht bewoog; hij schrok op.

— Ziet eens, mijnheer, dergelijke zaken passen ons niet, zei de oude langzaam.

— Rechtbank, advocaten, onaangenaamheden!... Maar er bestaat iemand, tot wie u zich wenden kunt.

— God, wie is dat? U doet me weer opleven, zei Mitja opgewonden.

— Hij is op het ogenblik niet hier in de stad. Het is een boer, die in hout handelt. Hij heet „Patrijshond" en is al een jaar lang bezig met Fjodor Pawlowitsj over het bos bij Tsjermasjnja aan het onderhandelen, maar ze kunnen het over de prijs niet eens worden. Op het ogenblik is hij weer in onze buurt; hij logeert bij de geestelijke van Iljinskij, twaalf werst van het station Wolowja. Hij schreef mij, om mij raad te vragen. Fjodor Pawlowitsj had zelf naar hem toe willen gaan; als u bijvoorbeeld uw vader waarschuwt en hetzelfde voorstel dat u mij gedaan heeft aan „Ljagawij [1] doet, zal hij er misschien wel op ingaan.

— Een geniale gedachte, viel Dmitri hem opgetogen in de rede. Dat is de man die ik nodig heb, het is een voordelig zaakje voor hem. Hij wil het hebben, het is hem te duur en van mij krijgt hij het bijna voor niets. Ha, ha, ha! onverwachts barstte Dmitri in zo'n daverende lach uit, dat Samsonow ervan schrok.

— Hoe moet ik u danken, Koezma Koezmitsj?

— Niets te danken, antwoordde Samsonow.

— Ja, maar u weet niet, dat u mij gered heeft. O, ik had er een voorgevoel van, dat ik bij u moest zijn... Dus ik ga nu onmiddellijk naar de geestelijke...

— Geen dank.

— Ja, ik vlieg er heen. Het spijt me alleen, dat ik u gestoord heb, terwijl u zich zo ziek voelt. Ik zal mijn leven lang niet vergeten, wat u voor mij gedaan heeft... Een Rus zegt dat tegen u, een Rus...

— Ja, ja.

Mitja wilde zijn hand drukken, maar op dat ogenblik zag hij in de ogen van de oude zoveel haat, dat hij het niet durfde doen. En tegelijkertijd maakte hij zichzelf een verwijt; de arme man voelde zich natuurlijk moe en ziek.

— Het is immers alles voor haar! Begrijpt u, Koezma Koezmitsj, alles voor haar! brulde hij door de hele zaal. Hij boog voor hem, keerde zich om en verliet, zonder om te zien, met afgemeten, militaire passen de zaal. Hij trilde van geluk. ,,Alles was bijna verloren en daar komt je beschermengel en redt je. En als zo'n

zakenman je een raad geeft, dan is het natuurlijk een goede raad. Onmiddellijk moet ik er heen. Diep in de avond of 's nachts kom ik nog terug. Maar ik zal het klaarspelen. Het zal toch niet mogelijk zijn, dat de oude me een verkeerde raad gegeven heeft..."

Inderdaad, zijn laatste gedachte was de enig juiste. Veel later, toen de ramp al had plaats gehad, heeft de oude Samsonow verklaard, dat hij slechts een doel gehad had, namelijk Dmitri uit te lachen en bespottelijk te maken. De oude was een onaangename, koele, kwaadaardige man. Wat het was, wist hij zelf niet: Of Dmitri's domheid, Of diens beledigende houding, dat hij gedacht had, dat hij, Samsonow, op zo'n krankzinnig voorstel zou ingaan, of misschien jaloezie op Groesjenjka, wier naam die schooier misbruikte om geld te leen te vragen, hoe het ook zij, op het ogenblik, dat hij Mitja in diepe wanhoop voor zich had zien staan, had hij in zijn machteloze woede dit plan verzonnen. Toen Mitja weg was, zei Koezma Koezmitsj, spierwit van woede, tegen zijn zoon, dat hij moest oppassen, dat die schooier nooit meer bij hem werd toegelaten, anders, anders... Hij zei niets meer, maar zijn zoon, die hem dikwijls woedend gezien had, trilde van angst. Een heel uur lang zat de oude te beven van woede, en 's avonds was hij zo ziek, dat hij de dokter liet halen.

II

LJAGAWIJ

Dus Mitja moest naar hem toe. Hij had geen geld om paarden te huren. Veertig kopeken waren hem nog gebleven en dat was alles, wat hij bezat. Thuis had hij nog een oud zilveren horloge, dat al lang niet meer liep. Hij ging het halen en bracht het bij een oude, Joodse horlogemaker, die zijn winkeltje op de markt had. Hij gaf er zes roebel voor, wat Mitja helemaal niet verwacht had. Hij nam het geld en ging ermee naar huis. Thuisgekomen, vermeerderde hij de som tot negen roebel, doordat hij drie roebel van zijn huisbaas leende. De mensen hielden van hem en gaven hem het laatste, wat zij bezaten. Opgetogen vertelde hij hun van zijn plan en de raad, die Samsonow hem gegeven had. Zij waren reeds lang op de hoogte van al zijn plannen en geheimen en beschouwden hem als een heer, die helemaal niet trots was. Mitja stuurde iemand weg om een wagen te huren om hem naar het station Wolowja te brengen. Door deze voorvallen was het een vaststaand feit, dat Mitja op de dag van het misdrijf geen kopeke op zak had, zodat hij zelfs drie roebel te leen moest vragen en zijn horloge voor zes roebel verkopen moest, wat alles in het bijzijn van getuigen geschiedde.

Dat feit onderstreep ik. Later zal men te weten komen, waarom ik het doe.

Mitja reed in vliegende vaart naar het station Wolowja. Aan de ene kant was hij erg blij, dat de zaak opgelost zou worden en aan de andere kant zat hij in doodsangst over wat Groesjenjka gedurende zijn afwezigheid zou uitvoeren. Misschien had zij juist vandaag besloten om naar Fjodor Pawlowitsj te gaan. Daarom had hij haar niet gewaarschuwd, dat hij uit de stad ging en aan de mensen bij wie hij woonde, streng bevolen, aan niemand te vertellen, dat hij weg was. „Ik moet vanavond terug zijn. Als het nodig is, zal ik Ljagawij mee terug nemen," dacht Mitja, maar zijn plannen zouden niet doorgaan.

Ten eerste kwam hij te laat te Wolowja aan. In plaats van twaalf werst, had hij een omweg gemaakt, zodat het achttien werst was. Ten tweede was de geestelijke van Iljinskij niet thuis; hij was in het naastbijgelegen dorp. Toen Mitja hem eindelijk gevonden had, was het reeds diep in de avond. De geestelijke, een schuchtere, vriendelijke man, vertelde hem, dat Ljagawij inderdaad bij hem logeerde, maar dat hij op het ogenblik in Soechoi Posjolok, bij een boswachter was blijven overnachten, omdat hij van plan was daar ook

bossen te kopen. Mitja vroeg of de geestelijke hem daar onmiddellijk heen kon brengen. De geestelijke wilde daar eerst niet van horen, maar ten slotte bezweek hij voor het dringende verzoek van Mitja, doch raadde aan, de weg te voet af te leggen; het was niet meer dan één werst. Met zijn grote, afgemeten passen, liep Mitja zo hard, dat de geestelijke hem bijna niet kon bijhouden. Onderweg vertelde Mitja hem zijn plannen en verlangde van hem, dat hij hem alles omtrent Ljagawij vertellen zou. Op alle vragen van Mitja antwoordde hij slechts: „Ja, ik weet het niet, hoe zou ik het weten?" Toen Mitja hem vertelde van de onenigheid tussen hem en zijn vader, werd de geestelijke bang. Blijkbaar wilde hij zijn relaties met Fjodor Pawlowitsj niet verbreken. Een raad gaf hij hem, echter nooit Ljagawij met de naam „Ljagawij" aan te spreken, omdat dat een spottende bijnaam was, maar hem Gorstkin te noemen, anders zou de man niet alleen geen zaken met hem willen doen, maar niet eens naar hem luisteren. Maar toen hij van Dmitri hoorde, dat Samsonow Ljagawij ook bij zijn bijnaam genoemd had, hield hij zijn mond: het zou natuurlijk veel beter geweest zijn, als hij zijn gedachten aan Dmitri medegedeeld had. Als Samsonow hem niet gewaarschuwd had, dat de man boos werd als hij hem bij zijn bijnaam noemde, had hij het zeker slecht met Mitja voor. Mitja werd woedend, want de weg was niet één werst lang, maar minstens drie, maar hij beheerste zich. Eindelijk bereikten zij de hut van de boswachter. De hut was door een gang in tweeën gedeeld, één vertrek werd bewoond door de boswachter en in het andere huisde Gorstkin. Zij kwamen de logeerkamer binnen en staken een vetkaars aan. Het was er heel warm. Op een gewone dennenhouten tafel stond een samowar, die reeds lang uit was, een blad met kopjes, een lege rumfles en een wodkafles, waarvan de bodem nog door een restje bedekt was, en enige overblijfselen van wittebrood. Gorstkin zelf lag te snurken op een bank. In plaats van een kussen, had hij zijn bovenkleren, tot een bundeltje opgerold, onder zijn hoofd gelegd. Mitja bleef staan en keek naar hem. „Natuurlijk moet ik hem wakker maken, mijn zaak is te belangrijk. Ik heb haast, ik moet vandaag nog terug zijn." De geestelijke en de boswachter zwegen. Mitja ging naar de slapende man toe en deed alle moeite om hem wakker te maken. „Hij is dronken", dacht Mitja, „in Godsnaam, wat moet ik nu beginnen?" Ongeduldig schudde hij de man heen en weer, rukte aan zijn handen en voeten, trok hem op en zette hem in een zittende houding. Eindelijk lukte het hem, de dronken man zo ver te krijgen, dat hij begon te lallen en, hoewel onduidelijk, te vloeken.

— Het is toch beter, dat u een tijdje wacht, zei de geestelijke eindelijk. U ziet wel, dat er niets met hem te beginnen is.

— De hele dag heeft hij zitten drinken, voegde de boswachter eraan toe.

— God, wat moet ik nu beginnen? Als jullie zouden weten, hoe ik het nodig

heb en hoe wanhopig ik ben.

— Toch zult u tot morgenochtend moeten wachten, herhaalde de geestelijke.

— Tot morgenochtend? Maar dat is immers onmogelijk! En in zijn wanhoop begon hij de dronken man weer door elkaar te schudden om hem wakker te krijgen, maar onmiddellijk hield hij er mee op, omdat hij er de nutteloosheid van inzag. De geestelijke zweeg en de slaperige boswachter keek somber voor zich.

— Wat een vreselijke tragedies spelen er zich in de ziel van de mens af door dat vervloekte realisme, zei Dmitri in de diepste wanhoop. Het zweet stroomde langs zijn gezicht. De geestelijke legde hem heel duidelijk uit, dat ook, als het lukken zou hem wakker te maken, het toch onmogelijk zou zijn met hem over zaken te spreken. Het beste was, om tot morgen te wachten, wat Mitja moest toegeven.

— Ja, ik zal hier wel bij een kaars moeten blijven zitten. Ik zal wachten, tot hij wakker wordt, dan kan ik met hem spreken. Voor de kaars zal ik je een vergoeding geven en voor het overnachten ook, zei hij tegen de boswachter. Alleen weet ik niet, vader, of hier plaats voor u is om te slapen.

— Nee, ik ga naar huis. Ik neem zijn merrie. Nou, vaarwel! Ik wens u succes.

En zo gebeurde het ook, de geestelijke ging te paard weg; hij was blij, dat hij eindelijk van zijn gezelschap bevrijd was en toch zat hij er mee in, hij wist niet wat te doen. Misschien was het beste, Fjodor Pawlowitsj te waarschuwen, anders zou deze weleens boos kunnen worden en zijn welwillende houding tegenover hem veranderen.

De boswachter krabde zich achter de oren en ging zwijgend terug naar zijn kamer. Mitja ging op een bank zitten om af te wachten, zoals hij zelf zei, tot de dronken man wakker zou worden. Een diepe verslagenheid maakte zich van hem meester, een ontzettende radeloosheid. Hij zat te peinzen, maar kon niets meer verzinnen. De krekel tjirpte. Het werd benauwd in de warme kamer. Plotseling stelde hij zich de tuin om het huis van zijn vader, voor; door de geopende deur van het huis slipte Groesjenjka naar binnen... Hij sprong van de bank op.

— Wat een tragedie! riep hij uit. Hij ging naar de slapende toe en begon hem te bekijken. Het was een magere, nog niet oude man, met een lang gezicht. Zijn haren waren blond en krullend. Hij had een lange, dunne, rossige baard en droeg een zwart vest over een katoenen roebasjka[2]. Uit zijn vestjeszak hing een ketting van een zilver horloge. Mitja kreeg een felle haat tegen die man en op dit ogenblik waren zijn krullen hem het weerzinwekkendst. Het was toch ongelooflijk pijnlijk, dat hij hier moest wachten, tot die man wakker werd, terwijl hij zoveel te doen had, dat hij zijn tijd daarvoor moest opofferen, juist nu hij zich zo afgemarteld voelde... En die luilak, van wie zijn hele toekomst afhing, lag maar rustig te slapen, net alsof hij van een andere planeet was. „O, wat een

vervloekte ironie van het lot!" riep Mitja uit, terwijl hij zijn geduld verloor en zich weer op de beschonkene wierp. Hij was razend, hij stompte hem, sloeg hem, verscheurde zijn kleren. Maar zonder iets te bereiken, ging hij weer op de bank zitten.

— Hè, wat dom, wat dom! riep hij uit, en hoe oneerlijk is dat alles. Hij kreeg zware hoofdpijn... Zal ik het maar laten lopen? Zal ik maar weggaan?... Neen, ik blijf liever tot de ochtend. Waarom ben ik eigenlijk gekomen? Ik heb niet eens een vervoermiddel, hoe kan ik wegkomen? Hè, wat een dwaasheid. Zijn hoofdpijn werd steeds erger. Hij zat onbeweeglijk en merkte zelfs niet, dat hij in slaap viel. Hij sliep waarschijnlijk twee uur of nog langer en werd wakker door zo'n onverdraaglijke hoofdpijn, dat hij het wel had kunnen uitgillen. Zijn slapen klopten, zijn achterhoofd deed pijn. Toen hij wakker werd, kon hij onmogelijk begrijpen, wat er met hem gebeurd was. Eindelijk drong het tot hem door, dat de hele kamer vol kolendamp was en zo erg, dat je er bijna van stikte. De dronken boer lag nog steeds te snurken, de kaars was bijna opgebrand. Op zijn wankelende benen liep Mitja door de gang naar de boswachter. En het verbaasde hem, hoe onverschillig de man stond te luisteren naar het bericht, dat er kolendamp in de kamer was.

— Maar als hij doodgaat, wat dan? zei Mitja. De deuren, de ramen en de klep van de kachel werden opengezet. Mitja haalde een emmer water, vond ergens een doek, legde eerst een kompres op zijn eigen hoofd, nam het eraf en legde het vervolgens op dat van de dronken man. De boswachter keek minachtend naar alles, wat Mitja deed en ging weer naar zijn kamer om te slapen. Hij liet een brandende ijzeren lantaarn voor Mitja achter. Mitja was nog geruime tijd bezig de man nieuwe kompressen op het hoofd te leggen, maar eindelijk werd hij moe, legde zich op de bank en sliep in als een dode. Toen hij wakker werd, was het ongeveer negen uur. De zon scheen door de beide ramen van de hut naar binnen. De boer zat op een bank, hij had zijn jas reeds aangetrokken, voor hem stond een kokende samowar en een nieuwe fles wodka. Die van gisteren was leeggedronken en de nieuwe ook al halfleeg. Mitja sprong op en begreep onmiddellijk, dat die vervloekte boer opnieuw stomdronken moest zijn. De boer keek hem uit de hoogte aan en zweeg.

— U heeft waarschijnlijk al van de boswachter gehoord... ik ben Dmitri Karamazow. U wou van mijn vader een bos kopen.

— Dat lieg je, antwoordde de boer rustig.

— Wat zegt u? U kent Fjodor Pawlowitsj toch?

— Ik ken geen Fjodor Pawlowitsj.

— U wilt het bos toch van hem kopen? Word toch wakker alstublieft. De geestelijke zelf heeft me bij u gebracht. U heeft aan Samsonow geschreven, en

die stuurde mij naar u toe.
— Dat lieg je.
Mitja's voeten werden koud.
— Luister eens, dat is toch maar een grap. U is misschien nog dronken. Wat spreekt u voor onzin, ik begrijp er niets van.
— Jij bent de schilder...
— Maar man, wat zeg je toch? Ik ben Karamazow, Dmitri Karamazow. En ik wilde u voorstellen, heel voordelig het bos van mij te kopen.
De boer streelde zijn baard.
— Jij bent de schilder. Jij hebt zakengedaan en ploertig gehandeld, je bent een schoft.
— Nee, dat is een vergissing, ik verzeker het u. Mitja liet in radeloze wanhoop zijn vingers knakken. De boer ging door met zijn baard te strelen en kneep geniepig zijn ogen dicht.
— Nee, dat moet je mij eens uitleggen, in welke wet staat het, dat iemand oneerlijk zaken mag doen? Je bent een schoft, begrijp je dat?
Mitja deed somber een stap naar achteren, ineens ging hem een licht op. Hoe had hij zich zo kunnen laten beetnemen en zich bijna een etmaal met die kerel kunnen bemoeien en hem nog kompressen op zijn hoofd leggen ook. De man is dronken en zal nog een week lang dronken blijven en Samsonow heeft mij opzettelijk naar hem toegestuurd. Wat doet zij op het ogenblik? God, o God, wat ben ik begonnen?
De boer zat glimlachend naar hem te kijken. Onder andere omstandigheden had Mitja hem van louter woede kunnen vermoorden, maar nu voelde hij zichzelf zo zwak as een kind. Hij ging langzaam naar de bank toe, trok zijn overjas aan en ging de kamer uit. In de andere kamer trof hij de boswachter niet aan, hij haalde vijftig kopeken uit zijn zak en legde ze op tafel. Toen hij de hut verliet, zag hij niets dan bos om zich heen; hij wist niet eens welke kant hij uit moest gaan, links of rechts. Al zijn gevoelens waren uitgedoofd, hij voelde niet eens haat tegen Samsonow. Hij liep langs het smalle bospad, zonder te weten waarheen hij ging. Al zijn geestelijke en lichamelijke krachten waren uitgeput, zodat het eerste het beste kind hem had kunnen neerslaan. Eindelijk was hij uit het bos; voor hem strekten zich eindeloze, kale velden uit. „Wat een verlatenheid, wat een doodse streek," zei hij bij zichzelf en liep verder.
Eindelijk kwam hem een rijtuig, waarin een oude koopman zat, tegemoet. Mitja vroeg de weg naar Wolowja; de man moest daar ook juist naar toe en na een kort gesprek nam hij Mitja mee. Drie uur later bereikten ze Wolowja. Op het station bestelde Mitja onmiddellijk een rijtuig naar de stad en voelde plotseling dat hij vreselijke honger had. Terwijl de paarden werden ingespannen, bestelde

hij wat om te eten. Hij at spiegeleieren uit de pan, met een groot stuk brood en een stuk worst, en dronk er enige glaasjes wodka bij. Zijn gemoedstoestand was op slag veranderd. Onderweg maakte hij opnieuw een ander plan op, om aan geld te komen... „Stel je voor, dat een mens voor die vervloekte drieduizend roebel zou omkomen... Vandaag moet het nog in orde gemaakt worden." Hij zou in de beste stemming geweest zijn, als niet die kwellende onzekerheid omtrent Groesjenjka, die zijn ziel als met messteken doorboorde, hem gehinderd had. Eindelijk kwam hij in de stad aan en ging onmiddellijk naar haar toe.

III

DE GOUDMIJNEN

Dat was juist het bezoek van Mitja, waarover Groesjenjka met zo'n angst met Rakitin gesproken had. Zij verwachtte toen elk ogenblik het telegram en was erg blij, dat Mitja juist gisteren en niet vandaag gekomen was. Zij hoopte, dat God zou geven, dat hij helemaal niet meer komen zou, vóór haar vertrek. En plotseling stond hij toch weer voor haar. Het overige is ons al bekend; om van hem verlost te zijn, had zij hem gevraagd, haar naar Koezma Samsonow te brengen, omdat zij daar moest zijn om geld te tellen. Toen Mitja haar weggebracht had, vroeg zij hem, haar weer om twaalf uur te komen halen om haar naar huis te brengen. Dat vond Mitja uitstekend; als ze daar de hele avond bleef, zou ze natuurlijk niet naar zijn vader kunnen gaan... als ze ten minste niet loog. Volgens zijn opvatting, had ze deze keer niet gelogen. Hij had een jaloers karakter en zijn jaloezie was van dien aard, dat, als hij niet met de geliefde vrouw samen was, hij allerlei vreselijke dingen in zijn hoofd ging halen en zeker was, dat ze hem bedroog. En, hoewel hij overtuigd was van haar ontrouw, verdween zijn jaloezie zodra hij haar weer zag en kreeg hij zelfs enige gewetenswroeging. Nadat hij Groesjenjka naar Samsonow gebracht had, holde hij naar zijn eigen huis; o, wat had hij die dag nog veel te doen! Maar hij was ten minste rustig. „Alleen moet ik zo gauw mogelijk van Smerdjakow te weten zien te komen, of ze gisterenavond niet bij mijn vader geweest is." Maar nog voordat hij zijn huis bereikt had, voelde hij de jaloezie alweer in hem opkomen.

„Jaloezie! Othello is niet jaloers, hij vertrouwt..." heeft Poesjkin gezegd. En aan dat ene gezegde ziet men, wat een fijn psycholoog hij was. De ziel van Othello is verscheurd, omdat hij zijn ideaal verloren heeft, maar nooit zal hij spioneren of bespieden: hij vertrouwt. Men moet hem het bedrog onder de ogen brengen, het kost zelfs moeite hem aan het verstand te brengen, dat hij bedrogen is. Men kan zich niet voorstellen, in welk een toestand van moreel verval een jaloers mens kan geraken, en hoe hij tot dat alles in staat is zonder gewetenswroeging. Ik spreek niet van mensen, die op een lage trap van beschaving staan, maar over iemand met een reine ziel vol liefde; een hoogstaand mens, die er zich toe vernedert, zich onder een tafel te verstoppen om te bespieden, die mensen omkoopt, om te weten of hij niet bedrogen wordt. Othello zou ontrouw kunnen vergeven, maar het niet kunnen verdragen, omdat

zijn ziel onverdorven en onschuldig is, als de ziel van een kind. Een echt jaloers mens is echter anders: het is moeilijk zich voor te stellen, wat een jaloers mens verdragen en wat hij vergeven kan. Een jaloers mens vergeeft veel eerder dan iemand, die niet jaloers is. Dat weten alle vrouwen. Bij Mitja verdwenen onmiddellijk alle gevoelens van jaloezie, zodra hij Groesjenjka maar zag: dan begon hij zichzelf verwijten te maken over zijn jaloezie. Maar zodra Groesjenjka niet meer bij hem was, ging hij haar onmiddellijk weer verdenken en nog wel zonder de minste gewetenswroeging. Dus de jaloezie maakte zich weer van hem meester. In elk geval had hij grote haast en nog van alles te regelen. Allereerst moest hij proberen wat geld los te krijgen. De negen roebel van gisteren waren bijna op en zonder geld kon hij geen stap doen. Terwijl hij naar huis reed., had hij samen met allerlei andere plannen een plan opgemaakt, om aan een sommetje te komen. Hij bezat een paar zeer goede pistolen. Maar tot nu toe had hij die nooit willen verkopen of verpanden, omdat hij erg op die mooie dingen gesteld was. Een tijdje geleden had hij in de kroeg, de Residentie, kennis gemaakt met een jong ambtenaar, ongetrouwd en bemiddeld; hij wist, dat die man veel belang stelde in wapens en graag pistolen, revolvers, dolken enzovoorts kocht, hij had er liefhebberij in en versierde er zijn huis mee. Zonder lang na te denken, ging Mitja naar hem toe en stelde voor, hem de pistolen voor 10 roebel te verpanden. De ambtenaar wilde de pistolen kopen, maar toen Mitja dat weigerde, gaf hij hem de tien roebel en wilde er geen rente van hebben. Als goede vrienden namen ze afscheid van elkaar. Vervolgens holde Mitja naar het prieeltje in de tuin van zijn vader, om zo gauw mogelijk Smerdjakow te spreken. Zo stond er weer een feit vast; namelijk, dat drie uur voor de vreselijke gebeurtenis, Mitja weer geen geld gehad had en zijn lievelingspistolen verpand had en dat hij drie uur later duizenden roebels in zijn bezit had.

Van Maria Kondratjewna (de buurvrouw van Fjodor Pawlowitsj) hoorde hij, dat Smerdjakow ziek geworden was. Hij luisterde naar de hele geschiedenis, hoe hij in de kelder gevallen was, hoe hij een aanval van epilepsie gekregen had, hoe de dokter gekomen was, hoe Fjodor Pawlowitsj voor hem zorgde en hoe zijn broer Iwan gisteren naar Moskou vertrokken was. Maar de hoofdzaak was, dat hij Smerdjakow niets meer kon opdragen en hij niet wist wie nu de wacht zou kunnen houden. Hij begon de vrouwen uit te vragen of zij gisteravond niets gezien hadden. Zij begrepen waarover het ging en stelden hem gerust, er was niemand geweest en alles was in orde. Nu wist Mitja helemaal niet meer wat hij doen moest, waar hij op wacht zou gaan staan of hier, óf bij Samsonow; hij besloot dat hij een oog op beide plaatsen moest houden... Maar nu moest hij eerst zijn „plan" ten uitvoer brengen, het plan, dat hij verzonnen had, terwijl hij op weg naar de stad was. Om het langer uit te stellen, was niet meer mogelijk.

Mitja besloot dus er een uur voor op te offeren en daarna, aan Samsonow's huis te gaan vragen of Groesjenjka daar was, vervolgens tot elf uur de wacht te gaan houden bij het huis van zijn vader en dan weer terug te gaan naar het huis van Samsonow om haar te halen. Hij vloog naar huis, waste zich, maakte zijn toilet in orde, borstelde zich af en ging naar mevrouw Chochlakowa; dat was zijn plan. Hij wilde die dame drieduizend roebel te leen vragen. Plotseling had hij een ingeving, dat zij het niet weigeren zou. Misschien zal iemand mij vragen, waarom hij niet dadelijk naar mevrouw Chochlakowa was gegaan, als hij zo zeker was, dat zij hem het geld zou geven en eerst naar Samsonow ging, die hij niet eens kende. De zaak stond zo: gedurende de laatste maand was Dmitri nooit meer bij Chochlakowa geweest, omdat hij wist, dat ze hem niet kon uitstaan. Ze was boos op hem, zo maar, voor niets, alleen omdat hij met Katherina Iwanowna verloofd was en zij het in haar hoofd gehaald had, dat het beter zou zijn, als Katherina Iwanowna met Iwan trouwde, die veel betere manieren had dan Dmitri; Dmitri's manier van optreden vond ze onhebbelijk. Bovendien was haar nog ter ore gekomen, dat Mitja haar overal belachelijk maakte: hij vertelde, dat haar praatzucht omgekeerd evenredig was aan de graad van haar ontwikkeling, maar in zijn hoofd was de gedachte opgekomen: „Als ze niet wil, dat ik Katherina Iwanowna trouw, dan moet ze toch al het mogelijke doen, om mij te helpen, van hier te verdwijnen; dat soort dames stelt alles in het werk, om hun zin door te drijven. En wat maakt het voor haar uit, ze is rijk genoeg." Hij wilde haar ook voorstellen, Tsjermasjnja als onderpand te nemen, maar niet op zo'n manier als hij het Samsonow voorgesteld had, het zou alleen een borg voor zijn schuld zijn. Mitja was zelf opgetogen over zijn nieuwe plan. Trouwens, ieder nieuw plan, dat in zijn hoofd opkwam, wekte zijn geestdrift op. Maar toen hij voor de deur van mevrouw Chochlakowa's huis stond, voelde hij koude rillingen langs zijn ruggengraat gaan: op dit ogenblik drong het tot hem door, dat dit z'n laatste kans was om aan geld te komen en als dit niet lukte, bleef hem niets anders over, dan iemand te vermoorden en te beroven... Het was hall zeven toen hij aanbelde.

In het begin liet de zaak zich heel gunstig aanzien. Nadat hij zich had aangemeld, werd hij overdreven gauw ontvangen. „Net alsof ze op me wacht," dacht Mitja en werkelijk op dat ogenblik kwam de vrouw des huizes reeds binnenhollen.

— Ja, ik heb op u gewacht. Ik heb me niet kunnen voorstellen, dat u niet zou komen, dat moet u zelf begrijpen, en mijn intuïtie bewonderen. Ik was er de hele dag van overtuigd, dat u vandaag zou komen.

— Ja, dat is merkwaardig, mevrouw, zei Mitja, terwijl hij ging zitten. Maar... ik ben gekomen, om een belangrijke zaak met u te bespreken...

allerbelangrijkst... natuurlijk voor mij, mevrouw... en ik heb erge haast...

— Ik weet, Dmitri Fjodorowitsj, dat het van het allergrootste belang is... en dat zijn geen voorgevoelens of wonderen, dat is mathematiek. Na alles wat er gebeurd is met Katherina Iwanowna... het was anders ook onmogelijk... u moest bij mij komen... dat is mathematiek.

— Het realisme van het werkelijke leven, mevrouw, dat is het! Maar mag ik u eindelijk uitleggen...

— Ja, dat is realisme. Ik ben tegenwoordig helemaal voor het realisme en wat wonderen betreft, ben ik helemaal genezen... Hebt u gehoord, dat starets Zosima overleden is?

— Nee, mevrouw, ik hoor het nu voor het eerst, zei Mitja en in gedachten zag hij het gezicht van Aljosja.

— Ja, vannacht is hij overleden en stelt u zich voor...

— Mevrouw, ik kan me alleen één ding voorstellen, ik verkeer in een hopeloze toestand en als u me niet helpt, zal alles ten gronde gaan en ik het eerste. U moet mij mijn wijze van spreken vergeven, maar ik voel mij alsof ik hoge koorts heb...

— Ja, ik weet, dat u hoge koorts hebt, in een andere toestand zou u ook niet kunnen zijn en alles wat u mij wilt vertellen, weet ik al vooruit. Ik ben sinds lang bezig uw lot te bestuderen. O, u moet mij geloven, als ik u zeg, dat ik een heel ervaren psycholoog ben.

— O, mevrouw, als u een ervaren psycholoog is, dan ben ik een ervaren zieke... Ik heb een voorgevoel, dat als u zich zo met mijn lot bezighoudt, u mij ook zult helpen... Daarom heb ik het gewaagd, bij u te komen met mijn plan, dat ik u uitleggen zal en dan kan ik u meteen vertellen, wat ik van u verwacht... Ik ben gekomen, mevrouw...

— U hoeft mij niets uit te leggen, dat is bijzaak en wat hulp betreft, kan ik u zeggen, dat u niet de eerste is, die ik geholpen heb. U hebt waarschijnlijk weleens gehoord van mijn nichtje Belmesowa? Haar man was er bijna geweest en ik heb hem aangeraden, een paardenstoeterij te beginnen en nu is hij boven jan. Hebt u begrip van een paardenstoeterij, Dmitri Fjodorowitsj?

— Niet in het minste, mevrouw. O, mevrouw, niet in het minst, zei Mitja buiten zichzelf en sprong van zijn plaats op. Ik verzoek u alleen, laat mij twee minuten spreken, ik moet u toch eindelijk zeggen, waarvoor ik bij u gekomen ben. En ik ben zo gehaast! Mitja schreeuwde het bijna uit, in de hoop, eindelijk aan het woord te komen... Ik ben gekomen om drieduizend roebel van u te leen te vragen, voor een pand, dat veel meer waard is... Laat mij, in Godsnaam, toch eindelijk eens uitspreken!

Mevrouw Chochlakowa zwaaide met haar handen en praatte, dat er geen

speld tussen te krijgen was.

— Dat alles kunt u mij later vertellen, en alles wat u mij te zeggen hebt, weet ik al vooruit. U vraagt mij drieduizend roebel; God, ik zal u veel meer geven... Veel, veel meer... Ik zal u redden, Dmitri Fjodorowitsj, maar het is noodzakelijk, dat u naar mij luistert.

— Mevrouw, zou u zo goed willen zijn? O, u redt mij, U redt iemand van een zelfmoord. Mijn eeuwige dankbaarheid...

— Natuurlijk geef ik u veel, veel meer, onnoemlijk veel meer.

— Meer heb ik niet nodig. Ik heb op het ogenblik alleen maar die ongelukkige drieduizend roebel nodig en ik kan u verzekeren, dat u ze terugkrijgt.

— Nou afgelopen, Dmitri Fjodorowitsj, het is gezegd en gedaan, zei Chochlakowa op de toon van een weldoenster. Ik heb beloofd u te redden en ik zal het doen ook... Precies zo, als ik Belmesow gered heb. Wat denkt u van de goudmijnen, Dmitri Fjodorowitsj?

— Van de goudmijnen, mevrouw? Daar heb ik nooit in mijn leven over gedacht.

— Nou, maar ik heb er voor u over gedacht. Een hele maand lang houd ik me daar al mee bezig. Honderden keren als ik u voorbij mijn huis zag lopen, heb ik tot mezelf gezegd, dat is iemand vol energie, die is als geknipt voor de goudmijnen. Ik heb uw manier van lopen bestudeerd en ik ben tot de overtuiging gekomen, dat u zeker goud zult vinden.

— Volgens mijn manier van lopen? vroeg Mitja.

— Ja, waarom niet? Of ontkent u soms, dat men aan de manier van lopen het karakter van de mens kan ontleden? De natuurwetenschap zegt precies hetzelfde. O, ik ben tegenwoordig zo realistisch, na die ellendige geschiedenis in het klooster ben ik zo realistisch, als men maar zijn kan. Voortaan doe ik alleen wat praktisch is. Ik ben genezen. Genoeg! Zoals Toergenjew zegt.

— Ja, mevrouw, maar die drieduizend, die u mij zo edelmoedig beloofd hebt...

— O, die ontgaan u niet. Dat is zo zeker, alsof het geld al in uw zak was. En niet drieduizend, maar drie miljoen en in de kortst mogelijke tijd. Zo moet het gaan: u gaat naar Siberië, u ontdekt de goudmijnen, u wordt miljonair, u komt terug, u steekt uw geld in verschillende ondernemingen, u zult ons de weg naar het goede wijzen... We kunnen toch niet alle winstgevende ondernemingen aan de Joden overlaten... U zult de armen helpen en die zullen u zegenen. Van veel belang zijn tegenwoordig de spoorwegen, u zult beroemd worden, het ministerie van Financiën zal u nodig hebben. Het dalen van onze roebel laat me niet slapen... Ach, Dmitri Fjodorowitsj, ze kennen me van die kant helemaal niet...

— Mevrouw, zei Mitja, terwijl een onrustig gevoel zich van hem meester maakte, natuurlijk zal ik die verstandige raad, die u mij geeft, opvolgen en ik zal goud gaan zoeken... ik zal daar nog met u over komen spreken... maar nu... maar nu... die drieduizend roebel... die u... die moet ik onmiddellijk hebben... ik heb zo weinig tijd...

— Genoeg, Dmitri Fjodorowitsj, genoeg. Ik moet een mathematisch antwoord hebben. Gaat u naar de goudmijnen of niet?

— Ja mevrouw, later... Ik zal gaan waarheen u wilt, mevrouw... maar nu...

— Wacht dan even! riep mevrouw Chochlakowa uit en liep haastig naar haar prachtig bureau, met het ontelbaar aantal laadjes en begon haastig het ene na het andere open te trekken.

„Drieduizend," dacht Mitja, „daar zijn ze zo maar zonder schuldbekentenis. Wat een prachtvrouw, alleen jammer dat ze zo ratelt."

— Hier heb ik het! riep mevrouw Chochlakowa vol vreugde en kwam bij Mitja terug. Dat is het, waarnaar ik zocht.

Het was een miniatuur zilveren icoontje aan een koordje, dat sommigen samen met een kruisje dragen.

— Dat is van Kiew, van de heilige Barbara. Mag ik dat zelf om uw hals hangen en uw nieuwe leven en uw nieuwe werk zegenen? Nu kunt u gaan, en ze ging weer triomfantelijk op haar plaats zitten. —

— Mevrouw, ik ben zo ontroerd... ik weet niet, hoe ik u danken moet... voor zulke gevoelens. Maar... als u zou weten, hoe weinig tijd ik heb... De som, die u mij beloofd hebt. O, mevrouw, nu u zo goed voor mij is, wil ik u de waarheid zeggen... Trouwens, u weet het al... Ik houd van een vrouw. Ja, ik was Katherina Iwanowna ontrouw... Het was onmenselijk van me... Ik was oneerlijk tegenover haar... Maar ik houd van een andere vrouw... een vrouw, die u misschien zult minachten... maar buiten wie ik niet meer kan... En die drieduizend roebel...

— Ach, laat dat, Dmitri Fjodorowitsj, zei mevrouw Chochlakowa. U moet van alles afstand doen, vooral van vrouwen. Uw doel moet de goudmijnen zijn en u hoeft daarheen geen vrouw mee te nemen. Als u terugkomt met roem en rijkdom overladen, zult u een meisje uit de eerste kringen kunnen kiezen. Het zal een ontwikkeld, beschaafd meisje zijn. En tegen die tijd, zal juist het vrouwenvraagstuk in opkomst zijn. Er moet toch eindelijk eens een nieuw vrouwentype verschijnen.

— Maar mevrouw, dat is toch alles niet dat...

— Natuurlijk dat... en precies dat, wat u nodig hebt, u weet dat zelf nog niet. Ik heb niets op het moderne vrouwenvraagstuk tegen. De ontwikkeling van de vrouw en haar politieke rol in de toekomst, dat is mijn ideaal. Ik heb zelf een dochter, en van die kant kent niemand me nog. Ik heb daarover geschreven aan

de schrijver Tsjedrin. Die beroemde schrijver heeft me in zijn werken zo dikwijls op de taak van de vrouw gewezen, dat ik hem verleden jaar een anonieme brief van twee regels geschreven heb: „Ik omhels en kus u, mijn schrijver, uit naam van de tegenwoordige vrouw. Ga zo voort." En ik heb ondertekend: „Een moeder". Ik wou eerst zetten een moderne moeder, maar ik twijfelde en ik ben gebleven bij een gewone moeder. Meer morele schoonheid... Ach, mijn God, wat hebt u?

— Mevrouw, ik houd het niet meer uit. U zult mij nog zover brengen, dat ik begin te huilen...

— Dat is heel goed, Dmitri Fjodorowitsj, u moet een beetje huilen. U staat voor zo'n lange weg, uw tranen zullen u opluchten. En als u terugkomt, zult u vol vreugde zijn. Ik ben ervan overtuigd, dat u opzettelijk uit Siberië bij mij zult komen, om mij uw vreugde mede te delen.

— Maar laat u mij eindelijk ook een woord zeggen, mevrouw, brulde Mitja. Voor het laatst vraag ik u... zegt u mij, kan ik vandaag die som, die u mij beloofd hebt, ontvangen? En zo niet, wanneer kan ik ze dan komen halen?

— Wat voor som, Dmitri Fjodorowitsj?

— De drieduizend, die u mij beloofd hebt.

— Drieduizend? Roebels? Ik bezit zelf geen drieduizend roebel, zei rustig en onbewogen mevrouw Chochlakowa. Mitja verstarde.

— Maar hoe hebt u?... Juist nu... u hebt gezegd... uw uitdrukking... je kunt wel rekenen, dat ze in je zak zijn.

— Welnee, u hebt me niet goed begrepen... Ik heb over de goudmijnen gesproken... Ik heb u veel meer dan drieduizend beloofd..., nu weet ik het... maar ik heb alleen de goudmijnen bedoeld. —

— Maar het geld? De drieduizend

— Hebt u geld bedoeld? Dat heb ik niet. Dat heb ik helemaal niet. Ik heb op het ogenblik onaangenaamheden met mijn rentmeester, een paar dagen geleden heb ik zelf vijfhonderd roebel van Mioesow moeten lenen... Nee, nee... geld heb ik niet; maar ook als ik het zou hebben, zou ik het u nooit geven. Ten eerste: ik geef nooit te leen, te leen geven betekent ruzie krijgen. Maar vooral aan u zou ik het nooit geven: voor uw eigen welzijn zou ik dat niet doen, omdat u dat éne nodig hebt, goudmijnen, goudmijnen; goudmijnen!

— Haal je de duivel! brulde Dmitri en sloeg uit alle macht met zijn vuist op de tafel.

— Ai, gilde mevrouw Chochlakowa en vloog naar de andere hoek van de kamer.

Mitja spuwde en liep haastig de kamer en het huis uit, naar de donkere straat. Hij liep als een bezetene, hij sloeg zich op de borst, precies op dezelfde plaats,

waar hij zich twee dagen geleden ook geslagen had, toen hij met Aljosja sprak, en hij hem voor het laatst, in het donker, op de weg gezien had. Wat het betekende, dat hij zich voor de tweede maal op deze zelfde plaats sloeg en wat hij daarmee bedoelde is voorlopig nog een geheim. Niemand in de wereld wist het; zelfs Aljosja vertelde hij niet, dat in dit geheim zijn ondergang, zijn zelfmoord lag; hij had besloten als hij de drieduizend roebel, die hij aan Katherina Iwanowna terug wilde geven, niet krijgen kon hij van *die plaats op zijn borst,* zijn „schande" zou nemen. Wat dat betekent, zal de lezer later duidelijker worden.

Toen Dmitri mevrouw Chochlakowa verlaten had, liep hij te huilen als een klein kind, hij veegde met zijn handen zijn tranen af. Zo kwam hij op het plein en in het donker voelde hij, dat hij met zijn hele lichaam tegen iemand aanstootte. Een piepend geschreeuw van een oude vrouw, die hij bijna omver gelopen had, bereikte hem.

— God, zo zou je een mens kunnen doden. Waarom kijk je niet uit, lammeling?

— Wat, is u het? riep Mitja uit, toen hij de oude vrouw herkende.

Het was dezelfde oude dienstmeid, die in dienst bij Samsonow was en die Mitja daar de vorige dag gezien had.

— En wie is u, vadertje? vroeg het oudje, nu op een andere toon, ik kan u in het donker niet herkennen.

— Is u in dienst bij Koezma Koezmitsj Samsonow?

— Jawel, vadertje, ik ben juist bij Prochoritsj geweest... Maar wie is u? Ik kan u niet herkennen. —

— Luister eens, moedertje, is Agrafena Alexandrowna op het ogenblik nog bij jullie? Ik heb haar zelf bij jullie gebracht.

— Ja, ze is bij ons geweest, ze is een poosje gebleven en is toen weer weggegaan.

— Hoe? Is ze al weg? Wanneer is ze weggegaan?

— Onmiddellijk is ze weer weggegaan, ze is maar een ogenblikje gebleven. Ze heeft Koezma Koezmitsj wat verteld, hem aan het lachen gemaakt en is weer weggegaan.

— Dat lieg je, vervloekt wijf! brulde Mitja.

— Ai! gilde de oude, maar Mitja was al ver *weg.* Zo hard hij kon, liep hij naar het huis van Groesjenjka. Dit alles vond plaats, terwijl zij op weg was naar Mokroje; misschien een kwartiertje na haar vertrek.

Fenja zat met haar grootmoeder, de keukenmeid Matriona, in de keuken, toen plotseling Dmitri binnenstormde. Fenja gaf een doordringende gil.

— Schreeuw je? brulde Mitja. Waar is zij? Maar zonder haar antwoord af te

wachten, viel hij voor haar op de knieën.

— Fenja, in Godsnaam zeg het me, waar is zij?

— Vadertje, ik weet het niet. Lieve Dmitri Fjodorowitsj, ik weet het heus niet, ook als u me doodsloeg, zou ik het niet kunnen zeggen. U hebt haar toch zelf weggebracht.

— Maar ze is teruggekomen.

— Nee, vadertje, ik zweer het u, ze is niet teruggekomen.

— Dat lieg je! riep Mitja uit. Door je ontsteld gezicht kan ik wel raden waar ze is!...

Mitja holde weg. Fenja begreep nu, dat het nog goed voor haar was afgelopen en ook, dat dat alleen zo was, omdat hij te weinig tijd had. Maar zij en de oude Matriona stonden plotseling verbaasd over hetgeen Dmitri onverwachts deed: op de tafel stond een koperen vijzel en daarin een zware, koperen stamper, ongeveer vijfentwintig centime lang. Terwijl Mitja met één hand de deurknop greep, nam hij met zijn andere hand de stamper uit de vijzel en stak hem in zijn jaszak.

— God, hij gaat iemand vermoorden! riep Fenja uit en sloeg haar handen in elkaar.

IV

IN DE DUISTERNIS

Waarheen ging hij? Het is gemakkelijk te raden: „Waar kon ze anders zijn, dan bij Fjodor Pawlowitsj? Van Samsonow was ze regelrecht naar hem toegegaan, dat was duidelijk. Al dat draaien, al dat bedrog was nu aan het licht gekomen." Als een storm vloog hem dat door het hoofd. Hij ging niet over de binnenplaats van Maria Kondratjewna: „Nee, daar mag ik me niet vertonen, vooral niet daarheen... Anders gaan ze me verraden. Maria Kondratjewna is natuurlijk ook in het complot en Smerdjakow ook, ze zijn allemaal omgekocht!" Plotseling kwam een ander plan in zijn hoofd op: hij maakte een omweg en kwam uit bij de schutting aan het einde van de tuin. Hier zocht hij een geschikte plaats om over te klimmen, toevallig was het juist dezelfde plaats, waar de moeder van Smerdjakow, Lizaweta Smerdjatsjaja, indertijd ook over geklommen was. „Nou, als zij daarover geklommen is, dan kan ik het zeker ook." Hij deed een sprong, terwijl hij zich met zijn handen aan de schutting vastgreep en in een oogwenk zat hij er boven op. Hier dichtbij in de tuin stond het badhuisje, en van de schutting af waren de verlichte ramen van het huis te zien. „Natuurlijk, er brandt licht in zijn slaapkamer, zij is bij hem." Meteen sprong hij van de schutting in de tuin. En hoewel hij wist, dat Grigorij ziek was en Smerdjakow ook en niemand hem hier zien kon, bleef hij toch instinctmatig staan luisteren. Maar er heerste rondom een doodse stilte; geen blaadje bewoog.

„Als niemand maar gehoord heeft dat ik erover gesprongen ben; nee, ik geloof toch van niet." Hij bleef nog even staan en liep toen zachtjes over het gras door de tuin; hij sloop zo zacht hij kon langs de bomen en struiken en luisterde naar elke stap, die hij deed. Het duurde minstens vijf minuten, voor hij bij het verlichte venster was. De voordeur was gesloten, dat zag hij duidelijk, toen hij erlangs kwam. Hij herinnerde zich, dat vlak onder de ramen grote, hoge, dikke struiken groeiden. Hij verschool er zich in en hield zijn adem in. „Nu moet ik afwachten, want als ze mijn stappen gehoord hebben, staan ze er nu naar te luisteren. Ze moeten tijd hebben, om overtuigd te zijn, dat er niemand is... Als ik maar niet moet hoesten of niezen."

Hij wachtte ongeveer twee minuten, zijn hart bonsde, hij kon bijna geen adem halen... „Nee, ik kan niet langer wachten, ik word toch niet kalmer, mijn hartkloppingen houden niet op." Met behoedzame stappen naderde hij het raam,

ging op zijn tenen staan en keek naar binnen. De hele slaapkamer kon hij overzien. Het was een kleine kamer, waarin, in het midden, een groot, rood Chinees scherm stond... en daar, achter dat scherm, moest Groesjenjka zijn. Hij begon Fjodor Pawlowitsj op te nemen, die in een nieuwe, gestreept zijden *chambrecloak*, die Mitja nog nooit gezien had, was gekleed. Boven uit de *chambrecloak* was een sierlijk hemd van fijn, Hollands linnen, met gouden knopen zichtbaar. Om zijn hoofd droeg hij dezelfde rode doek, die Aljosja bij hem gezien had. „Zich mooi gemaakt!" dacht Mitja. Fjodor Pawlowitsj stond dicht bij het raam, schijnbaar in gedachten verzonken. Plotseling hief hij zijn hoofd op, luisterde ergens naar, hoorde blijkbaar niets, ging naar de tafel, schonk uit een karaf een glaasje cognac en dronk het uit. Toen zuchtte hij, keek weer even uit het raam ging daarna naar de spiegel, schoof met zijn rechterhand de rode doek een beetje naar boven en bekeek de blauwe plekken, die hij nog op zijn voorhoofd had. „Hij moet alleen zijn, alles wijst erop." Fjodor Pawlowitsj ging weg van de spiegel, keerde zich om naar het raam en keek naar buiten; met één sprong was Mitja weer in de schaduw.

„O, misschien is zij toch bij hem, misschien is zij achter het scherm en slaapt ze al," dacht hij, terwijl hij een steek in zijn hart kreeg. „Nee, dat kan toch niet. Hij kijkt uit het raam, hij kijkt dus of ze nog niet komt. Nee, bij hem kan ze niet zijn." Mitja sloop weer naar het raam en keek weer naar binnen. De oude man zat nu met een somber gezicht bij het tafeltje.

„Nee, nee, hij is alleen. Als zij bij hem was, zou hij er anders uitzien." Er speelde zich iets eigenaardigs in hem af: hij was geërgerd, dat ze er niet was. „Nee, dat is het niet, ik ben geërgerd, dat ik niet zeker weet, of ze er is of niet." De onrust over die onzekerheid maakte zich hoe langer hoe meer van hem meester. Hij werd woedend; is ze hier of is ze hier niet? En zonder te weten, wat hij deed, tikte hij tegen het raam: twee keer langzaam en dan drie keer sneller: tik, tik, tik — het afgesproken teken met Smerdjakow (Groesjenjka is gekomen). De oude schrok op, sprong van zijn plaats en haastte zich naar het raam; Mitja dook weer weg. Fjodor Pawlowitsj deed het raam open en stak zijn hoofd naar buiten.

— Groesjenjka, jij? Ben jij het? vroeg hij fluisterend. Waar ben je toch, schat, engel, waar ben je? Hij hijgde van opwinding.

Hij is alleen, besloot Mitja.

— Waar ben je? riep de oude weer en stak zijn hoofd naar buiten, hij keek naar alle kanten, rechts en links. Kom bij mij, ik heb een cadeautje voor je, kom, ik zal het je laten zien.

„Aha, dat is de enveloppe met de drieduizend roebel," dacht Mitja.

— Waar ben je? Of sta je voor de deur? Ik zal je onmiddellijk opendoen...

De oude hing met zijn hele bovenlijf uit het raam en spande zich in om iets in de duisternis te onderscheiden. Het volgende ogenblik zou hij natuurlijk, zonder haar antwoord af te wachten, naar de deur gaan, om open te doen. Mitja keek naar hem en verroerde zich niet. De gestalte van de oude werd geheel verlicht door een schuine lichtstraal van de lamp in de kamer. Zijn afstotend profiel, met de uitstekende adamsappel, de hoekige neus, de zinnelijk glimlachende lippen... Mitja kookte van onuitsprekelijke woede: „Dat was hij, zijn mededinger, zijn beul, door wie zijn hele leven verwoest werd!" Toen Aljosja hem een paar dagen geleden, in het prieel gevraagd had: „Hoe durf je te zeggen, dat je je vader zou willen vermoorden?" had hij geantwoord:

„Ik weet het niet, ik weet het niet. Misschien zal ik hem werkelijk nog eens vermoorden, maar misschien ook niet. Ik ben bang, dat als ik hem weer zie, zijn uiterlijk zo'n afkeer in me zal opwekken... Ik verafschuw zijn adamsappel, zijn neus, zijn ogen, zijn zinnelijke glimlach... Ik zou zo'n afschuw van hem kunnen krijgen, dat ik me eens niet meer zal kunnen beheersen."

Die afschuw groeide in hem. Zonder erbij te denken, haalde hij de koperen stamper uit zijn zak.

„God zelf heeft mij behoed," vertelde Mitja later. Precies op datzelfde ogenblik werd de zieke Grigorij wakker. Die dag had hij het beroemde geneesmiddel gebruikt, waarvan Smerdjakow aan Iwan verteld had, en was naar bed gegaan. Maria Ignatjewna had hetzelfde gedaan en was ook onmiddellijk in slaap gevallen. Maar plotseling, geheel onverwachts, werd Grigorij midden in de nacht wakker en niettegenstaande hij hevige pijn in zijn rug had, stond hij op en kleedde zich aan. Misschien had hij gewetenswroeging, dat hij juist op die gevaarlijke tijd was gaan slapen, nu het huis zonder enige bewaking was. Smerdjakow, geheel uitgeput door zijn aanval, lag roerloos in zijn kamertje, Maria Ignatjewna sliep als een os. Grigorij was van plan, van de stoep voor het huis af, rond te kijken, omdat hij te veel pijn in zijn rug en zijn rechterbeen had om verder te gaan. Maar plotseling herinnerde hij zich, dat hij vergeten had, het tuinpoortje te sluiten. Hij was een bijzonder nauwkeurig en plichtsgetrouw man, iemand, die leefde volgens eenmaal vastgestelde regels en gewoonten. Hinkend en met een vertrokken gezicht van pijn, ging hij de tuin in; het poortje stond inderdaad open. Hij liep verder de tuin door en zag dat het raam van de slaapkamer van zijn heer geopend was. „Waarom staat dat open, het is geen zomer meer," dacht Grigorij toen hij opeens op ongeveer veertig schreden voor hem, een schaduw zag bewegen. „God," dacht Grigorij en zonder aan zijn pijn te denken, holde hij de schaduw tegemoet. Hij kende de weg in de tuin beter, dan de indringer; Grigorij was al bij de schutting, toen de vluchteling er juist

bovenop zat. Buiten zichzelf van woede, schreeuwde Grigorij en pakte hem bij zijn been.

Zijn voorgevoel had hem niet bedrogen: hij herkende hem, dat was hij, de vadermoordenaar.

— Vadermoordenaar! riep de oude uit, maar meteen viel hij, als door de bliksem getroffen, neer... Mitja sprong van de schutting terug in de tuin en boog zich over Grigorij heen. De koperen stamper, die hij in zijn hand hield, wierp hij werktuiglijk weg en deze kwam niet in het gras terecht, maar duidelijk zichtbaar op het paadje. Mitja stond enige seconden naar de oude, wiens hoofd geheel met bloed bedekt was, te kijken. Hij herinnerde zich later duidelijk, dat hij op dat ogenblik slechts één verlangen had, zich te overtuigen of de schedel van de oude man verpletterd was, of dat hij hem slechts een oppervlakkige wond had toegebracht. Maar het bloed stroomde onophoudelijk over Mitja's handen. Hij wist nog, dat hij de witte zakdoek, die hij bij zich gestoken had, toen hij naar Chochlakowa ging, uit zijn zak haalde, en probeerde daarmee het bloed van Grigorij's gezicht te wissen. In een ommezien was de zakdoek doorweekt met bloed. „God, waarom doe ik dat eigenlijk?" dacht Mitja, „als de schedel ingeslagen is, kan ik het toch zo niet zien... En dat komt per slot van rekening op hetzelfde neer. Ik heb hem toch vermoord. Blijf maar liggen, jij oude," zei hij hardop, holde naar de schutting, sprong eroverheen en liep weg. De doorweekte zakdoek hield hij nog steeds in zijn rechterhand en onder het lopen stak hij hem in de achterzak van zijn geklede jas. Hij liep zo hard hij kon; enige voorbijgangers getuigden later, dat zij iemand uit alle macht hadden zien weglopen. Hij holde natuurlijk terug naar het huis van Groesjenjka. Toen hij daar de eerste keer geweest was, had Fenja de wachter, Nazar Iwanowitsj, de opdracht gegeven, dat hij hem niet meer mocht binnenlaten, vandaag niet, en morgen ook niet. Nazar Iwanowitsj had het beloofd, maar juist op dat ogenblik was hij boven geroepen bij zijn meesteres en had hij zijn neef zo lang op zijn plaats achtergelaten, maar helemaal vergeten hem de boodschap van Fenja over te brengen. Mitja klopte op de poort; de jongen herkende hem, omdat hij hem dikwijls fooien gaf. Onmiddellijk opende hij de poort en liet hem binnen, terwijl hij hem waarschuwde, dat Agrafena Alexandrowna niet thuis was.

— Waar is ze dan?

— Ongeveer twee uur geleden is ze in het rijtuig van Timofej naar Mokroje gereden.

— Waarom? vroeg Mitja.

— Dat weet ik niet... ze is door een officier geroepen, hij heeft een paard en rijtuig gezonden om haar te halen...

Als een krankzinnige stormde Mitja naar Fenja toe.

V

HET PLOTSELINGE BESLUIT

Fenja zat met haar grootmoeder in de keuken en beide vrouwen waren juist van plan naar bed te gaan. Ze waren zeker, dat Nazar Iwanowitsj zou opletten en hadden daarom de deur van binnen niet afgesloten. Plotseling pakte Mitja Fenja bij haar hals.

— Onmiddellijk zeggen waar ze is en met wie ze naar Mokroje is gegaan, brulde hij.

De beide vrouwen begonnen te gillen.

— Ik zal het zeggen, Dmitri Fjodorowitsj, ik zal alles zeggen, bracht de dodelijk verschrikte Fenja haastig uit. Zij is naar Mokroje, naar haar officier gegaan.

— Wat voor officier?

— Nou ja, dezelfde... haar eerste... die, van vijf jaar geleden.... die haar verlaten heeft.

Dmitri Fjodorowitsj liet haar los en stond voor haar, wit als een dode; hij zei geen woord, maar aan zijn ogen kon men zien, dat hij het begrepen had en zich alles duidelijk voorstelde. Maar de arme Fenja kon natuurlijk niet weten of hij het al of niet begrepen had. Toen hij binnenkwam, zat zij op een koffer en zij bleef daar zitten, trillend van angst, met uitgestrekte handen, als om zich te verdedigen, en met wijdgeopende, verstarde ogen keek zij naar zijn bebloede handen. Onderweg had hij klaarblijkelijk met zijn handen zijn gezicht aangeraakt, want dat was ook vol bloedvlekken. Fenja was zo overspannen, dat zij op het punt stond te gaan gillen, terwijl de grootmoeder bijna bewusteloos was. Dmitri bleef een ogenblik voor haar staan en liet zich toen plotseling op een stoel vallen, die naast haar stond.

Hij was geheel verslagen. Alles werd hem nu duidelijk: van de officier had hij al een maand geleden van Groesjenjka gehoord, hij had zelf zijn brief gezien. Dus die hele geschiedenis was al een maand lang aan de gang... en de komst van die officier was een geheim voor hem en hij had nooit meer aan die man gedacht. Hoe had hij niet aan die man kunnen denken, hoe had hij hem helemaal kunnen vergeten? Die vraag stond als een monster voor hem en hij was bezig dat monster van alle kanten te bezien. Hij was koud van schrik.

Plotseling begon hij zacht en vriendelijk, als een klein kind, tegen Fenja te

praten, zonder eraan te denken, dat hij haar even tevoren zo beledigd en gepijnigd had. Met een, voor zijn toestand merkwaardige kalmte, begon hij Fenja over alles uit te vragen. En hoewel Fenja bang was om naar zijn bebloede handen te kijken, antwoordde ze hem naar waarheid op elke vraag, die hij haar stelde. Niet om hem te willen kwetsen, maar alleen om hem ten dienste te zijn, vertelde zij hem alle bijzonderheden. Ze vertelde onder andere ook van het bezoek van Rakitin en Aljosja, en hoe zij, Fenja, de hele dag op haar hoede had moeten zijn en hoe mevrouw weggegaan was, en hoe zij Aljosja door het raam toegeroepen had: „Dat hij, Dmitri, niet moest vergeten, dat zij een uur lang van hem gehouden had."

Toen Mitja dat hoorde, glimlachte hij en zijn tot nu toe bleek gezicht bloosde. Fenja was niet bang meer om met hem te praten.

— Dmitri Fjodorowitsj, uw handen zijn vol bloed. —

— Ja, antwoordde Mitja werktuiglijk, keek naar zijn handen en had meteen weer vergeten, wat Fenja hem gezegd had. Hij zweeg weer. Er waren minstens twintig minuten verlopen, sinds hij hier binnengekomen was. Het gevoel van angst was van hem geweken, en in plaats daarvan kwam een nieuwe gedachte bij hem op, een besluit. Hij stond van zijn plaats op en glimlachte.

— Mijnheer, wat hebt u toch? zei Fenja en wees naar zijn handen. In haar toon klonk een diep medelijden met hem.

Mitja keek weer naar zijn handen. –

— Dat is bloed, Fenja, zei hij en keek haar vreemd aan. Dat is mensenbloed. God, waarom is dat bloed vergoten! Maar Fenja... er bestaat een schutting (hij sprak alsof hij haar een raadsel opgaf), een heel hoge schutting, verschrikkelijk om te zien... maar morgen, met zonsopgang springt Mitja over die schutting heen... Je begrijpt niet wat voor schutting dat is, Fenja. Maar dat doet er niet toe. Morgen zal je alles horen en alles begrijpen. Leef lang, mijn schat... heb je een uurtje van mij gehouden? Vergeet Mitjenka Karamazow niet... Ze noemde me altijd Mitjenka, weet je nog wel?

Met die woorden ging hij de keuken uit. Fenja was nu nog meer ontsteld, dan toen hij de kamer binnengekomen was.

Tien minuten later was Dmitri Fjodorowitsj bij de jonge ambtenaar, Pjotr Iljitsj Perchotin, aan wie hij zijn pistolen verpand had. Het was al halftien en Perchotin stond op het punt van naar de kroeg, de Residentie, te gaan om te biljarten. Mitja trof hem nog juist bij de buitendeur. Perchotin keek hem aan en zag zijn gezicht vol bloed en vroeg:

— Mijn God, wat hebt u?

— Ja, ik kom mijn pistolen terughalen en u het geld terugbrengen, ik ben u erg dankbaar. Ik heb haast, Pjotr Iljitsj, wilt u alstublieft wat voortmaken.

Perchotin was uiterst verbaasd: hij zag in de rechterhand van Mitja een heel pak bankbiljetten. Mitja hield het op een vreemde manier vast, met de hand naar voren, zoals niemand geld draagt. Een jongen, de bediende van Perchotin, die in de hall stond, vertelde later, dat Mitja de hele tijd het geld zo in zijn rechterhand gehouden had en er dus blijkbaar ook zo mee over straat gelopen had. Het waren alle honderd roebel biljetten, die hij in zijn bebloede handen hield. Later, toen aan de ambtenaar gevraagd werd, hoeveel geld Mitja in zijn hand gehad had, kon hij daar geen bepaald antwoord op geven; misschien tweeduizend, misschien drie; in elk geval was het een flink pak. Volgens Perchotin was Dmitri Fjodorowitsj niet dronken, maar enigszins overspannen; hij was verstrooid en tegelijkertijd spitste hij zich op een en dezelfde gedachte, alsof hij zich voortdurend met iets bezighield en geen besluit kon nemen. Hij was erg gejaagd, antwoordde scherp en bij ogenblikken was hij vrolijk.

— Wat hebt u toch, wat scheelt u? vroeg Pjotr Iljitsj, terwijl hij Mitja nieuwsgierig opnam.

— Hoe komt u aan dat bloed in uw gezicht? Is u gevallen? Kom eens hier en kijk zelf.

Hij pakte Mitja bij zijn elleboog en trok hem voor de spiegel. Mitja zag zijn gezicht vol bloed, schrok op en fronste woedend zijn wenkbrauwen.

— Hè, wat duivel! Dat ontbreekt me nog, mompelde hij driftig, nam haastig zijn geld van zijn rechter in zijn linkerhand en haalde met een krampachtige beweging zijn zakdoek tevoorschijn, doch deze zat ook vol bloed en was helemaal stijf geworden. Mitja gooide hem op de grond.

— Wat duivel, hebt u misschien één of andere doek om me mee af te vegen?

— Is u niet gewond? Zijn het alleen maar bloedplekken? Dan is het beter, dat u zich wast, zei Pjotr Iljitsj. Hier is een wastafel, ik zal u water geven.

— Een wastafel? Ja, dat is goed. Maar waar zal ik dat laten? vroeg hij en wees op het pak geld, dat hij in zijn handen had.

— Stop het maar in uw zak of leg het zolang hier op tafel. Het zal niet verdwijnen.

— In mijn zak? Ja, dat is goed, in mijn zak. Nee, maar dat is immers allemaal onzin, riep hij plotseling uit. Eerst moeten we over zaken spreken: u geeft mij mijn pistolen terug en hier is uw geld... ik heb ze dringend nodig... En ik heb geen ogenblik te verliezen.

Hij nam van het pakje het bovenste honderd roebel biljet en gaf het aan de ambtenaar.

— Ik heb niets om terug te geven, merkte Perchotin op, hebt u het niet kleiner?

— Nee, zei Mitja en keek de eerste twee, drie biljetten na, nee, allémaal

dezelfde. — Hoe komt het, dat u ineens zo rijk is geworden? vroeg de ambtenaar. Wacht, ik zal mijn bediende naar Plotnikow's sturen, die sluiten laat, misschien kunnen zij het nog wisselen.

— Misja, riep hij in de gang.

— Ja, in de winkel van Plotnikow's, dat is een prachtidee, zei Mitja. Misja, zei hij tegen de jongen, die binnenkwam, ga even naar Plotnikow's en zeg, dat Dmitri Fjodorowitsj onmiddellijk zelf zal komen en dat zij voorlopig voor hem moeten inpakken: champagne, ongeveer drie dozijn... Ze hebben het al eens meer voor me gedaan, toen ik naar Mokroje ging... Ik heb de laatste keer vier dozijn meegenomen, ze weten hoe ze het moeten inpakken. En luister eens, Misja, zeg hun, dat ze er kaas, Straatsburger pastei, een grote, gerookte zalm, een ham, kaviaar, nou alles wat ze hebben, voor ongeveer honderd, honderd twintig roebel, bij inpakken, zoals ze vroeger voor me gedaan hebben. O ja, vergeet niet, dat ze er ook zoetigheden en vruchten bij moeten doen: bonbons, peren, meloenen, een stuk of drie of vier — nee, één meloen is genoeg, maar chocola, caramels, zuurtjes, hopjes, net zoals ze het onlangs voor me gedaan hebben. Alles tezamen, met de champagne, voor ongeveer driehonderd roebel, precies zoals verleden keer. En luister eens, Misja... heet hij Misja?... is het waar, heet hij Misja? wendde hij zich tot Pjotr Iljitsj.

— Luister eens, viel Pjotr Iljitsj hem in de rede, u gaat er immers zelf heen, dan kunt u het toch zelf bestellen, anders doet hij het nog helemaal verkeerd.

— Natuurlijk zal hij het verkeerd doen, dat zie ik zelf ook wel. Ach Misja, en ik wou je nog wel een zoen geven, als je alles goed in orde gemaakt had... Als je niets verkeerd doet, zal ik je tien roebel geven. Ga maar gauw... Champagne, hoor, hoofdzakelijk champagne moeten ze meegeven, en cognac en rode en witte wijn. Alles net zoals verleden keer.

— Maar luister toch, viel Pjotr Iljitsj hem ongeduldig in de rede. Laat de jongen alleen maar het geld gaan wisselen en waarschuwen, dat ze de winkel niet moeten sluiten. Dan kunt u zelf gaan en alles bestellen. Geef hem gauw het bankbiljet. Zo... Nou Misja... één voet hier en de andere daar.

Pjotr Iljitsj had de jongen opzettelijk weggestuurd, omdat hij zag, dat hij verschrikt naar het bebloede gezicht van Mitja en naar het pak bankpapier in zijn bevende handen stond te kijken, en dat hij toch geen woord van alles wat Mitja zei, begrepen had.

— En nu, kom u wassen, zei Pjotr Iljitsj streng. Leg uw geld op tafel of doe het in uw zak, zo... En trek uw jas uit.

Hij was hem behulpzaam bij het uittrekken van zijn jas en ging door:

— Kijk eens, uw jas zit ook vol bloed.

— Nee... de jas niet. Alleen maar een beetje op de mouw... en hier een beetje,

waar mijn zakdoek gezeten heeft, dat is door de zak gedrongen. Ik ben bij Fenja op die zakdoek gaan zitten.

— U hebt natuurlijk met iemand gevochten, mompelde hij.

Pjotr Iljitsj nam de kan op en goot het water over Mitja's handen. Mitja deed alles erg gehaast en gebruikte bijna geen zeep; zijn handen trilden. Pjotr Iljitsj overreedde hem, meer zeep te nemen en harder te wrijven. Hij kreeg hoe langer, hoe meer invloed op Mitja; bang was hij helemaal niet.

— Kijk eens, hier onder de nagels zit nog bloed; en nu het gezicht, hier bij de slapen, bij het oor. Gaat u in dit hemd? En waar gaat u eigenlijk heen? Kijk eens, de manchet van de rechtermouw is helemaal vol bloed.

— Ja, die zit vol bloed, zei Mitja.

— Ga eerst ander ondergoed aantrekken.

— Nee, daar heb ik geen tijd voor. Maar ik zal iets anders doen, zei Mitja, terwijl hij zijn gezicht en handen met de handdoek afdroogde. Ik zal die manchet naar binnen slaan, dan is het van onder de jas niet te zien. Zo... ziet u?

— En nu vertelt u mij, wat u uitgespookt hebt. Hebt u met iemand gevochten, met wie? In de kroeg misschien? Zoals toen? Of hebt u de kapitein weer ontmoet en hem weer, evenals laatst, voortgesleept en geslagen?... Of hebt u weer iemand anders toegetakeld?... Of iemand vermoord misschien?...

— Wat een onzin, zei Mitja.

— Waarom onzin?

— Nee, zei Mitja glimlachend, ik heb een oud vrouwtje op het plein vermorzeld.

— Vermorzeld? Een oud vrouwtje?

— Een oud mannetje! schreeuwde Mitja en barstte in lachen uit.

— Haal je de duivel! Een vrouwtje, een mannetje... Hebt u iemand vermoord? Wie?

— Nee, we hebben vrede gesloten... We hebben gevochten en toen vrede gesloten en zijn als vrienden van elkaar gegaan... Hij was een ezel... hij heeft het mij vergeven... Nu heeft hij mij beslist vergeven... Als hij op zou staan, zou hij me niet vergeven. Maar haal hem de duivel, haal hem de duivel! Ik wil niet meer over hem spreken. Op dit ogenblik wil ik dat beslist niet.

— Nee, ik zeg het alleen maar voor u zelf. Hoe heeft u er toch zin in, altijd met iedereen te vechten... zoals de laatste keer, met de kapitein, toen u zo maar begon te vechten. En nu na het gevecht, gaat u boemelen! Zo is uw karakter nu eenmaal. Drie dozijn flessen champagne! Waarvoor heeft u zoveel nodig?

— Bravo! En geef mij nu mijn pistolen. Ik heb geen tijd. Ik zou dolgraag nog een beetje met u willen praten, maar ik heb onmogelijk tijd. En het is ook niet meer nodig. Het is te laat om te praten... God, waar is mijn geld? Waar heb ik dat

gelaten? meteen begon hij zenuwachtig in al zijn zakken te zoeken.

— Hier op tafel, daar hebt u het immers zelf neergelegd. Herinnert u zich dat niet meer, is u dat nu al weer vergeten? Het geld speelt waarachtig geen rol bij u. Hier zijn uw pistolen. Merkwaardig, een paar uur geleden hebt u ze verpand voor tien roebel en nu bezit u er duizenden, twee of drie misschien wel...

— Drie misschien, lachte Mitja en stak het geld in zijn broekzak.

— Zo verliest u het nog. Hebt u soms goudmijnen ontdekt?

— Goudmijnen, goudmijnen! riep Mitja uit en brulde van het lachen. Perchotin, wilt u niet naar de goudmijnen? Er is een dame die uw zakken vol goud schudt als u alleen maar naar de mijnen wilt gaan. Ze houdt zo van de mijnen, dat ze mij al volgeschud heeft. Kent u mevrouw Chochlakowa? —

— Nee, maar ik heb haar weleens gezien. Zo, heeft zij u drieduizend roebel gegeven? Volgeschud? vroeg Pjotr Iljitsj.

— Morgenvroeg, zodra de zon opkomt... morgenvroeg gaat u naar Chochlakowa en vraagt haarzelf of ze mijn zakken volgeschud heeft of niet.

— Ik weet niets van uw verhouding tot haar, als u zegt, dat zij ze u gegeven heeft, moet het wel zo zijn. En nu... met dat geld in uw handen gaat u aan de boemel in plaats van naar Siberië te gaan... Waar gaat u toch heen?

— Naar Mokroje.

— Naar Mokroje? Midden in de nacht?

— Ja, iemand heeft eerst alles gehad en die iemand blijft nu zonder iets achter.

— Nou, zonder iets, met al die duizenden.

— Ik spreek niet over die duizenden, ik spreek over de vrouwen.

— Ik begrijp u niet.

— Denkt u soms, dat ik dronken ben?

— Nee, nog erger.

— Ja, Pjotr Iljitsj, in mijn geest ben ik dronken, maar genoeg, genoeg daarover...

— Wat doet u?

— Ik laad mijn pistool.

Mitja had inderdaad de doos met de pistolen geopend, had een kogel in de hand genomen en alvorens hem in het pistool te doen, hield hij hem tussen zijn vingers en bekeek hem van alle kanten.

— Wat kijkt u zo naar die kogel? vroeg Pjotr Iljitsj nieuwsgierig en onrustig.

— Zo maar. Als ik bijvoorbeeld die kogel in mijn hersens zou willen jagen, zou ik hem dan ook zo bekijken of niet?

— Waarom moet hij bekeken worden?

— Nou, het is toch wel de moeite waard, om te zien wat er in je hersens

komt. Maar dat is alles onzin... zei hij, terwijl hij het pistool laadde.

— Als u zou weten wat voor onzin dat alles is, Pjotr Iljitsj ... Wilt u mij nu even een stukje papier geven?

— Hier is het.

— Nee, een gewoon stukje papier, om wat op te schrijven. Zo... Mitja nam een pen van de tafel en schreef haastig twee regels op het papier, vouwde het in vieren en stak het briefje in zijn vestjeszak. Vervolgens borg hij de pistolen weer in het étui, sloot dit met een sleuteltje af en nam het étui in de hand. Hij keek Pjotr Iljitsj lang aan en glimlachte.

— En nu vooruit! zei hij.

— Wat vooruit? Nee, wacht eens even. Misschien wilt u zich werkelijk een kogel door de kop jagen?

— Een kogel... onzin! Ik wil leven, ik houd van het leven, weet je... Lieve Pjotr Iljitsj, kan een mens zichzelf uit de weg ruimen?

— Hoe zichzelf uit de weg ruimen?

— Zo, plaats maken... voor iemand van wie je houdt en voor iemand, die je haat. Maar zo, dat je degene, die je haat, ook gaat liefhebben en in staat bent tegen hen te zeggen: „God zij met jullie. Leven jullie en ik...

—En u?

— Genoeg, laten we gaan.

— Nee, ik ga beslist waarschuwen, dat u daar niet wordt toegelaten. Waarvoor wilt u juist nu, op dit ogenblik naar Mokroje?

— Een vrouw is daar... een vrouw... en dat is genoeg.

— Luister eens, u is altijd wat wild geweest, maar toch heb ik altijd sympathie voor u gehad en nu maak ik me ongerust over u.

— Dank je, broeder. Je zegt, dat ik wat wild ben, ach, allen zijn we zo. Ik zeg altijd, dat wij wilden zijn. O ja, daar is Misja, ik had hem helemaal vergeten.

Misja kwam haastig de deur binnen, met een pakje gewisseld geld en zei dat bij Plotnikow's alles in rep en roer was. Ze sleepten met flessen, vis, thee en alles zou dadelijk in orde zijn. Mitja nam tien roebel en gaf die aan Pjotr Iljitsj, terwijl hij Misja ook tien roebel toewierp.

— Niet doen, zei Pjotr Iljitsj, bij mij in huis wil ik dat niet hebben, dat is een verwennerij, die nergens goed voor is. Bewaar je geld liever, het is nergens voor nodig, om er zo mee te smijten. Morgen zal je het nodig hebben en dan moet je bij mij weer tien roebel komen lenen. Doe het toch niet in die zak, daar zult u het nog uit verliezen.

— Luister eens, beste vriend, ga met me mee naar Mokroje.

— Ach, wat heb ik daar te doen?

— Ik zal onmiddellijk een fles laten opentrekken en laten we dan op het leven

drinken. Ik heb zo'n behoefte aan een glas wijn en ik wil zo graag eens met jou drinken, dat heb ik nog nooit gedaan.

— Goed, laten we dan naar de kroeg gaan. Ik was dat zelf al van plan.

— Nee, daar heb ik geen tijd voor. We kunnen het bij Plotnikow's doen, daar is achter de winkel een kamer. Wil je? Dan zal ik je een raadsel opgeven.

— Vooruit dan maar.

Mitja haalde uit zijn vestjeszak het papiertje tevoorschijn, vouwde het open en liet het de ander lezen. Er stond in duidelijk schrift:

„Ik straf mezelf voor mijn hele leven!"

— Nee, werkelijk, ik moet ze gaan waarschuwen, zei Pjotr Iljitsj, toen hij het gelezen had.

— Nee, het is te laat, mijn vriend. Daar is geen tijd meer voor. Kom, laten we wat gaan drinken.

De winkel van Plotnikow's lag dicht bij het huis van Pjotr Iljitsj, op de hoek van de straat. Het was een van de grootste winkels van onze stad en lang niet slecht. Men kon daar van alles krijgen: wijn, vruchten, sigaren, thee, suiker, koffie enzovoorts. Altijd waren er drie oudere bedienden en twee loopjongens bezig. Niettegenstaande ons district heel arm was, de landgoedbezitters in hun dorpen woonden en de handel heel slap, was het er altijd druk. Mitja werd met ongeduld verwacht. Men herinnerde zich goed, dat hij een week of drie geleden ook zo'n grote bestelling had gedaan en contant betaald had; krediet had hij in deze winkel niet. Ook herinnerde men zich, dat hij toen een heel pak honderdroebel biljetten in zijn hand gehad had en dat hij alles gekocht had, zonder naar de prijs te vragen en zonder met zichzelf te rade te gaan, waarvoor hij dat alles nodig had. De hele stad vertelde, dat hij in één nacht in Mokroje met Groesjenjka, drieduizend roebel verbrast had en zonder een cent op zak teruggekomen was. Een hele zigeunerkolonie, die buiten de stad kampeerde, had de fuif met hun zang opgeluisterd. Toen hij goed en wel dronken was, hadden ze hem zijn geld ontstolen en een ontelbaar aantal flessen van de duurste wijn leeggedronken. De boeren had hij op champagne onthaald en de boerenvrouwen en meisjes op dure bonbons en Straatsburger pastei. Mitja werd overal uitgelachen; vooral omdat volgens zijn eigen woorden, Groesjenjka hem voor die hele fuif alleen maar toegestaan had, haar voetje te kussen, maar meer ook niet. Natuurlijk durfde men hem niet in zijn gezicht uit te lachen, dat was een beetje al te gevaarlijk.

Toen Mitja en Pjotr Iljitsj bij de deur van de winkel gekomen waren, zagen zij een prachtig bespannen trojka, met een tapijt bedekt en belletjes aan het paardentuig. Op de bok zat de koetsier, Andrej, die op Mitja wachtte. In de winkel was één kist bijna ingepakt; men wachtte alleen op Mitja om haar dicht te

spijkeren. Pjotr Iljitsj stond eenvoudig verbaasd.

— Hoe kom je aan die trojka? vroeg hij aan Mitja.

— Toen ik naar je toe ging, kwam ik Andrej tegen en toen heb ik hem opdracht gegeven, hier bij de winkel op me te wachten. Verleden keer ben ik met Timofej gegaan, maar vandaag is Timofej met een tovenares voor mij weggereden. Andrej, zullen wij erg laat aankomen?

— Nou, een uurtje later dan zij, niet meer, antwoordde Andrej haastig. Ik weet, hoe Timofej rijdt, wij zullen er veel meer vaart achter zetten, Dmitri Fjodorowitsj.

— Jij krijgt vijftig roebel fooi, als het een uur verschil is.

— Dat beloof ik u, ik denk wel, dat we het zullen halen, met niet meer dan een half uur verschil.

Mitja haastte zich om alles te bestellen, eindigde zijn zinnen niet en begon dan weer over wat anders, zodat Pjotr Iljitsj het nodig vond, zich met de zaken te bemoeien.

— Het moet niet minder dan voor vier honderd roebel zijn, zoals verleden keer. Vier dozijn flessen champagne, geen fles minder.

— Waarvoor heb je zoveel nodig? vroeg Pjotr Iljitsj. Wat zit er in die kist? Is dat voor vier honderd roebel?

Op zoetsappige toon begon de bediende hem uit te leggen, dat in de eerste kist een half dozijn flessen champagne was en ook de zakoeska, die voor het eerste ogenblik nodig waren. De rest, zou in een andere kist verpakt en op een wagen nagezonden worden en misschien een uurtje later aankomen.

— Maar niet later dan een uur. En doe er zoveel mogelijk zoetigheden bij, daar houden de meiden van.

— Goed, dat vind ik best. Maar waarvoor heb je vier dozijn flessen champagne nodig? Een dozijn is voldoende. Hij begon af te dingen, verlangde de rekening, maar kon niet meer dan honderd roebel redden. Dus alle inkopen bij elkaar moesten niet meer dan drie honderd roebel kosten.

— Ach, haal je de duivel! Wat heb ik er ook eigenlijk mee te maken? riep Pjotr Iljitsj uit, smijt je geld maar weg, als je er zin in hebt.

— Wees niet boos, mijn beste, smeekte Mitja en trok hem mee naar de kamer achter de winkel, hier zullen we een fles drinken. Ach, Pjotr Iljitsj, ga toch met mij mee. Van zulke mensen als jij houd ik.

Mitja ging op een klein gevlochten stoeltje zitten, voor een popperig tafeltje, dat met een smoezelig servet bedekt was. Pjotr Iljitsj nam tegenover hem plaats, terwijl op dat ogenblik de champagne binnengebracht werd en de heren werd voorgesteld, of ze er niet de beste oesters bij wilden gebruiken.

— Loop naar de duivel met je oesters, die eet ik niet, ik wil niets hebben, zei

Pjotr Iljitsj.

— Nee, het is geen tijd voor oesters, merkte Mitja op en ik heb er ook geen trek in. Weet je, mijn vriend, dat ik vroeger nooit van die wanorde hield?

— En wie houdt er dan wel van? Drie dozijn flessen champagne voor die vuile boeren, daar kan je woest om worden.

— Nee, daarover spreek ik niet. Ik bedoel de hogere orde — die ontbreekt mij. Mijn hele leven was wanorde en daar moet ik eindelijk een einde aan maken.

— Een *bon mot*?

— Neen, geen *bon mot*, ijlen. Onzin. Aan alles komt een einde, het leven maakt alles gelijk, een streep en dan het einde.

— Zeg, ik moet voortdurend aan die pistolen denken.

— Die pistolen zijn ook onzin. Drink en fantaseer niet. Het is toch afschuwelijk, dat ik het leven zo liefheb. Je wordt er akelig van. Laten wij op het leven drinken. Ik ben met mezelf tevreden, terwijl ik toch weet, hoe gemeen ik ben. Het is een bron van zelfkwelling voor mij. Ik ben in staat, om God en Zijn schepping te zegenen. Maar... één afschuwelijk, walgelijk insect moet vernietigd worden, zodat het niet langer rondkruipt en anderen het leven vergalt. Laten we op het leven drinken, mijn lieve broeder, niets is meer waard dan het leven... Op het leven en op de koningin van de koninginnen! —

— Goed, op het leven, en als je wilt op je koningin ook. Zij dronken hun glazen leeg. Mitja was opgewonden en tegelijkertijd terneergeslagen.

— Misja!... daar is je Misja! Misja, kom eens hier, gauw en drink een glaasje op de zonsopgang van morgen!

— Waar is dat nu voor nodig! riep Pjotr Iljitsj geprikkeld.

— Ach, laat maar, ik wil het graag.

— Hè, wat bespottelijk!

Misja dronk zijn glaasje uit, boog en liep weg.

— Die zal nog weleens aan mij denken, merkte Mitja op. Ik houd van een vrouw — van een vrouw...! Wat is een vrouw? De koningin van de aarde. Wat ben ik toch treurig... diep treurig, Pjotr Iljitsj. Herinner je je, hoe Hamlet zegt: „Arme Jonk". Misschien ben ik Jonk. Ja, op het ogenblik Jonk — de schedel komt later.

Pjotr Iljitsj luisterde zwijgend toe. Mitja zweeg ook.

— Van wat voor ras is dat hondje? vroeg Mitja de winkelbediende, toen hij in de hoek van de winkel een mooi, wit hondje, met zwarte ogen, zag staan.

— O, dat is van mevrouw Warwara Alexejewna, ze heeft het hier mee naar toe genomen en vergeten. Ik zal het terug moeten brengen.

— Wij hebben precies zo'n hondje bij ons in het regiment. Maar de onze had

zijn achterpootje gebroken... Pjotr Iljitsj, ik wou je wat vragen, heb je weleens in je leven gestolen?

— Wat een vraag!

— Nu, ik vraag het zo maar. Zie je, ik bedoel iemand iets uit zijn zak genomen, dus iets van iemand anders? Ik spreek niet over stelen van de regering, dat doen ze allemaal en jij natuurlijk ook...

— Loop naar de duivel!

— Ik spreek over het bezit van een ander: zo, uit zijn zak, of uit zijn beurs gestolen?...

— Jawel, toen ik negen jaar oud was, heb ik van mijn moeder eens een muntje van twintig kopeken gestolen.

— En... wat verder?

— Niets. Drie dagen heb ik het gehouden en toen kreeg ik berouw en heb ik het teruggegeven.

— En, wat verder?

— Natuurlijk op mijn broek gekregen... Waarom vraag je dat, heb je zelf soms wat gestolen? — Jawel.

— Wat heb je dan gestolen?

— Van mijn moeder een muntje van twintig kopeken, toen ik negen jaar oud was en ik heb het drie dagen later teruggegeven.

— Dmitri Fjodorowitsj, het is tijd! riep Andrej, die in de deur van de winkel verscheen.

— Is alles klaar? Vooruit dan maar... En nu het laatste woord en... O ja, voor Andrej eerst een glas wodka! En cognac ook! Dat étui met de pistolen naast mij in het rijtuig zetten. Vaarwel, Pjotr Iljitsj, denk niet te slecht van me.

— Je komt toch morgen weer terug?

— Natuurlijk. Wilt u nu afrekenen? vroeg de bediende.

— O, ja, afrekenen... Jazeker.

Hij haalde weer een pak bankbiljetten uit zijn zak, nam er drie honderdroebel biljetten af, wierp ze op de toonbank en verliet haastig de winkel. Allen liepen hem na en bogen voor hem, terwijl ze hem met vriendelijke groeten en beste wensen uitgeleide deden. Maar juist toen Mitja wilde instappen, kwam geheel onverwachts Fenja op hem toe. Zij viel voor hem op de knieën en begon hem te smeken:

— Vadertje, Dmitri Fjodorowitsj, heb medelijden met mevrouw, breng haar niet om! Ik heb u alles verteld!... En hem, breng hem ook niet om. Hij was haar eerste. Hij zal haar nu trouwen; hij is daar expres voor uit Siberië gekomen... Vadertje, Dmitri Fjodorowitsj, heb medelijden met het leven van uw medemensen.

— Ha... zo staat de zaak dus. Je zult daar wel wat uitvoeren, mompelde Pjotr Iljitsj. Nu is alles begrijpelijk, Dmitri Fjodorowitsj, geef mij onmiddellijk die pistolen terug, als je ten minste een behoorlijk man bent. Hoor je me, Dmitri?

— Die pistolen... O mijn vriend, onderweg zal ik ze weggooien, antwoordde Mitja. Sta toch op, Fenja, lig toch niet voor mij op je knieën. Wees niet bang, Mitja zal niemand ombrengen, die domme Mitja zal nooit iemand ombrengen. Ja Fenja, zei hij, terwijl hij al in de wagen zat, ik heb je beledigd, vergeef mij... En wil je dat niet, dan doet het er ook al niet toe... Omdat alles mij nu onverschillig is! Nou, Andrej vooruit! En gauw!

De troïka zette zich in beweging, de belletjes rinkelden.

— Vaarwel, Pjotr Iljitsj, aan jou wijd ik mijn laatsten traan.

„Hoe kan iemand, die niet dronken is, zo'n onzin uitslaan?" dacht Pjotr Iljitsj. Hij had eerst willen blijven toezien, hoe zij de rest van de bestelling inpakten, omdat hij een voorgevoel had, dat ze van plan waren Dmitri te bedriegen. Maar toen werd hij plotseling boos op zichzelf, spuwde en ging naar de kroeg om te biljarten.

— Een ezel, maar toch een aardige kerel, mompelde hij in zichzelf. Over die officier van Groesjenjka heb ik wel meer gehoord. Nou ja... maar die pistolen... Ach, haal ze de duivel, ik ben zijn oppasser niet. Er zal ook niets gebeuren. Schreeuwers zijn het, meer niet. Die gaan drinken en met elkaar vechten en dan gaan ze weer vrede sluiten. Dat zijn immers geen ernstige mensen. Wat betekent dat: „ik zal mezelf uit de weg ruimen of ik zal mezelf straffen?" Onzin, er zal niets gebeuren. Op dezelfde manier heeft hij honderden keren in de kroeg gesproken, als hij dronken was. Vandaag is hij niet dronken... „In mijn geest ben ik dronken." Hè, die schoften, wat houden die toch van mooie woorden... Ik ben toch zijn oppasser niet. Hij kan niet leven als hij niet met iemand vecht. Zijn hele tronie zat vol bloed. Met wie zou het nu weer geweest zijn? Nou, in de kroeg zullen ze het mij wel vertellen... En zijn zakdoek ook vol bloed, bah... die is bij mij op de grond blijven liggen... Verduiveld! Nou, het kan me ook niet schelen.

Hij kwam in de allerslechtste stemming in de kroeg aan en begon onmiddellijk te biljarten. Dat deed hem goed. Bij het derde spel, begon hij met zijn partner te praten, dat Dmitri Karamazow weer in het bezit van geld was, ongeveer drieduizend roebel, hij had het zelf gezien. En dat hij weer naar Mokroje was, met Groesjenjka, om te boemelen. De toehoorders werden allen opmerkzaam, zij spraken er niet lachend, maar ernstig over. Zo ernstig, dat ze ophielden te spelen.

— Drieduizend? Hoe komt hij aan die drieduizend?

Ze begonnen hem verder uit te vragen. Aan het bericht, dat Chochlakowa hem het geld gegeven zou hebben, geloofde niemand.

— Misschien heeft hij zijn oude heer beroofd?

Drieduizend, dat moet niet in de haak zijn.

— Hij zat hier nog op te snijden, dat hij zijn oude heer wel zou kunnen vermoorden en hij had het juist over drieduizend roebel... Pjotr Iljitsj luisterde en antwoordde afgetrokken en ontwijkend op al die vragen. 'Over het bloed, dat hij op Mitja's gezicht en handen gezien had, zei hij geen woord, hoewel hij van plan geweest was het te vertellen. Hij wilde het derde spel niet eindigen, legde zijn queue neer en zonder te souperen, zoals hij aanvankelijk van plan was geweest, verliet hij de kroeg. Hij bleef op het plein staan en wist zelf niet wat te doen. Toen viel het hem te binnen, dat hij eigenlijk van plan was geweest, naar het huis van Fjodor Pawlowitsj te gaan, om te zien of daar niets gebeurd was. „Welnee, wat een onzin, binnendringen in een vreemd huis, hen allen wakker maken, hoogstwaarschijnlijk voor niets. Dat zou toch een schandaal zijn. Wat duivel, ik ben hun oppasser toch niet." In de slechtste bui, die men zich voorstellen kan, ging hij naar zijn huis terug. „Hè, waarom heb ik Fenja toch niets gevraagd, toen ze hier was, dan zou ik immers alles weten." En hij kreeg zo'n zin om met Fenja te praten, dat hij halverwege omkeerde en naar het huis ging, waar Groesjenjka woonde. Hij naderde de poort en klopte aan. Dat kloppen in de stille nacht bracht hem buiten zichzelf. Bovendien antwoordde niemand, omdat in het huis allen sliepen. „Dat is ook schandelijk, wat ik nu doe," dacht hij balorig, maar in plaats van weg te lopen, begon hij nog harder te kloppen. Het weerklonk door de hele straat. Vol woede ging hij door, uit alle macht op de poort te kloppen, terwijl hij in zichzelf mompelde: „Ik zal ze wel wakker krijgen!"

VI

IK KOM ZELF

Dmitri Fjodorowitsj vloog over de weg. Tot Mokroje was het ongeveer twintig werst. Maar Andrej zette zijn trojka zo aan, dat zij er in vijf kwartier konden zijn. De snelle vaart friste Mitja op. Het was koel en aan de heldere hemel schitterden fonkelende sterren. Het was dezelfde nacht, misschien hetzelfde uur, dat Aljosja op de grond viel en vol verrukking de aarde kuste. Alles was zo verward, zo onklaar in Mitja's ziel, die door alles wat hij meegemaakt had, verscheurd was, maar op dit ogenblik had hij maar één verlangen: bij haar te zijn, bij zijn koningin en haar voor het laatst te zien. Ik kan alleen zeggen, dat er geen twijfel meer in zijn ziel was. Niemand zal mij misschien geloven, als ik zeg, dat die toch zo jaloerse Mitja, geen greintje jaloezie voelde tegen die man, die nieuwe mededinger, die als uit de grond tevoorschijn was gekomen. Ieder ander zou hij uit jaloezie hebben kunnen vermoorden, maar tegen hem, „haar eerste liefde", had hij niet alleen geen jaloezie, maar koesterde hij zelfs geen vijandige gevoelens, - het is waar hij had hem nog niet gezien. „Hun beider rechten moeten hier natuurlijk het zwaarste wegen: het is haar eerste liefde en zij heeft hem gedurende vijf jaar niet vergeten; dus al die vijf jaren heeft ze alleen maar van hem gehouden en ik ben zo maar toevallig op haar weg gekomen... Wat beteken ik voor haar? Ga weg, Mitja en maak de weg vrij! En wat is er nu van mij geworden? Als die officier er niet was, zou het toch ook al met me afgelopen zijn..."

Dat zouden ongeveer Mitja's overpeinzingen geweest zijn, indien hij nog in staat was geweest geregeld te denken. Maar hij kon zijn gedachten niet meer verzamelen. Zijn besluit was in hem opgekomen zonder erbij te denken; hij had plotseling in één ogenblik zijn besluit genomen en het aanvaard met alle gevolgen, die eruit zouden kunnen voortvloeien, zodra hij de eerste woorden van Fenja vernomen had. En toch, ondanks zijn besluit leed hij door de chaos in zijn ziel; zijn besluit bracht hem niet tot rust. Te veel had hij achter de rug, dat hem kwelde.

Merkwaardig: zijn veroordeling was al klaar. Hij had het zelf op het papiertje geschreven: „Ik straf mijzelf", en het papiertje had hij in zijn zak; zijn pistool was geladen, morgen met de eerste zonnestralen... En toch voelde hij, dat na wat er gebeurd was, hij nog niet met alles had afgerekend; hij was zich dat zo sterk

bewust, dat hem een gevoel van wanhoop overviel. Op een gegeven ogenblik wilde hij zelfs Andrej laten stoppen, uit de trojka springen, zijn pistool nemen en er een eind aan maken, nog vóór zonsopgang. Maar dat vloog als een bliksemschicht door zijn hoofd, terwijl de trojka „de kilometers verslond" en hoe dichter hij zijn doel naderde, des te sterker werd die ene begeerte in hem, die alle andere spoken deed verdwijnen. O, hij wou haar zien, al was het maar voor één ogenblikje, al was het maar uit de verte! „Zij is op het ogenblik met hem, nou ja ik wil zien, hoe zij met hem is. Meer heb ik niet nodig." En nog nooit had hij in zijn ziel zoveel tederheid, zoveel liefde voor een vrouw gevoeld; het was zo sterk, dat hij in staat was, zo maar, zonder een woord te zeggen, van haar weg te gaan. Het was een gevoel, dat hij van zichzelf niet kende. Zij waren bijna een uur onderweg. Mitja zweeg en Andrej, hoewel altijd om een praatje verlegen, zei ook geen woord, alleen zette hij de trojka steeds meer aan.

Plotseling riep Mitja onrustig uit:

— Andrej, en als ze nu al slapen, als ze allemaal al naar bed zijn? Dat kwam plotseling bij hem op, tot nu had hij daar nog niet aan gedacht.

— Heel goed mogelijk, Dmitri Fjodorowitsj, dat ze al naar bed zijn.

Mitja fronste de wenkbrauwen: zo was het ... hij met zijn gevoelens... hij vloog naar haar toe... en zij sliepen al. En zij misschien ook... Een gevoel van woede maakte zich plotseling van hem meester.

— Gauw, Andrej, zo gauw mogelijk.

— En misschien slapen ze ook nog niet, zei Andrej. Timofej heeft verteld, dat er veel gasten zijn...

— Op het station?

— Nee, niet op station, maar bij Plastoenow's, in de herberg, het is een privaatstation.

— Ik weet het. En zijn daar veel mensen? Hoe kan dat? Wie zijn er? Mitja werd vreselijk onrustig bij dat onverwachte bericht.

— Ja, Timofej heeft gezegd, dat er twee heren uit onze stad zijn en nog twee, die pas gekomen waren... misschien nog wel meer ook, ik heb het niet eens gevraagd. Hij zei, dat ze zaten te kaarten.

— Te kaarten?

— Dus dan slapen ze waarschijnlijk nog niet, als ze zitten te kaarten. En het is nog geen elf uur.

— Zet de paarden aan, Andrej, vooruit! riep Mitja zenuwachtig.

— Ik wou u iets vragen, mijnheer, begon Andrej weer. Maar ik ben bang, dat u boos op me zult worden.

— Wat wil je?

— Toen Fenja voor u knielde, smeekte ze u, dat u mevrouw niet zou

ombrengen en nog iemand anders... En nu breng ik u zelf daar heen... Vergeef mij, mijnheer, misschien spreek ik ongepast.

Mitja greep hem van achteren bij zijn schouder.

— Ben jij een koetsier? Een koetsier? vroeg hij buiten zichzelf.

— Ja, een koetsier.

— Weet je, dat je andere mensen ook de weg vrij moet laten? Of denk je soms, omdat je een koetsier bent, dat je iedereen mag overrijden? Nee, koetsier, dat mag je niet. Je mag een ander het leven niet benemen; en als je het toch doet, dan straf je jezelf... straf je jezelf en moet je verdwijnen...

Het kwam er bij Mitja uit, als in een zenuwcrisis. En hoewel Andrej uiterst verbaasd was, ging hij toch op het gesprek in.

— Dat is waar, Dmitri Fjodorowitsj, u hebt gelijk, je mag een mens niet martelen, evenmin als een dier. Ieder dier is een schepsel Gods. Neem bijvoorbeeld het paard, wat onze koetsiers de paarden niet aandoen... Hij let niet op het paard en rent en rent...

— Naar de hel, viel Mitja hem in de rede, terwijl hij begon te lachen. Andrej, jij, eenvoudige ziel, en hij pakte hem weer bij zijn schouder, zeg mij: komt Dmitri Karamazow in de hel terecht of niet? Hoe denk jij daarover?

— Ik weet het niet, vadertje, dat hangt van u af... Toen Christus gekruisigd en dood was, daalde Hij van Zijn kruis af en ging regelrecht naar de hel om allen die daar zaten, te bevrijden. De hel klaagde, dat zij geen zondaars meer zou hebben. En toen zei Christus: „Klaag niet, hel, er zullen nog genoeg hoge personen, rentmeesters, rechters en rijkaards naar je toe komen en je zult even vol zijn als vroeger, tot de tijd, dat Ik weer zal komen." Dat is waar...

— Dat is prachtig, een mooie volkslegende!

— Ja, mijnheer, voor die mensen is de hel gemaakt. Maar u, u is als een klein kind. Wij houden allen van u, u kunt weleens driftig zijn, maar u hebt een goed hart en God zal u alles vergeven.

— En jij, Andrej, zal jij mij ook vergeven?

— Ik heb u niets te vergeven, u hebt mij nooit kwaad gedaan.

— Nee, vergeef jij mij voor allen, voor allen, die ik wèl kwaad gedaan heb? Hier midden op de weg, vraag ik je, vergeef jij mij voor allen? Spreek jij, eenvoudige ziel.

— Ach mijnheer, ik ben bang u daarheen te brengen, u spreekt zo vreemd.

Maar Mitja hoorde het niet meer, hij zat te bidden en prevelde:

— God, neem mij aan, zoals ik ben, met mijn zonden, en richt mij niet. Richt mij niet, omdat ik mijzelf al gericht heb; richt mij niet, omdat ik Je liefheb, Heer. Ik weet, dat ik een zondaar ben, maar ik heb Je lief. Je stuurt me naar de hel en in die hel zal ik het uitroepen, dat ik Je liefheb. Geef mij het recht om haar ook

lief te hebben. Niet lang, slechts vijf uur tot zonsopgang... Ik houd van haar en ik kan niet anders. Je ziet mij... Ik zal bij haar komen, voor haar neerknielen en zeggen: je hebt gelijk, dat je mij voorbij gegaan bent. Vaarwel... vergeet mij en leef rustig.

— Mokroje, zei Andrej en wees met zijn zweep voor zich. In de bleke duisternis van de nacht doken de zwarte omtrekken van het dorp op. Het dorp Mokroje had tweeduizend inwoners, maar op dit uur was iedereen in diepe rust, slechts hier en daar kon men enkele lichtjes in de duisternis onderscheiden.

— Zet de paarden aan, Andrej, zet ze aan! riep Mitja als een bezetene uit.

— Ze slapen nog niet, zei Andrej en wees met zijn zweep naar het huis van Plastoenow's. Alle ramen van het huis waren hel verlicht.

— Ze slapen niet, herhaalde Mitja vrolijk. Zet de paarden aan, Andrej, we moeten in triomf aankomen, knal met de zweep, drijf de paarden voort. Iedereen moet weten, wie in aantocht is; ik, ikzelf ben gekomen!

Andrej zette de uitgeputte paarden aan en met groot lawaai bereikten ze de herberg. Mitja sprong uit de trojka, en op hetzelfde ogenblik verscheen de herbergier in de deur om te zien, wie de nieuwaangekomene was.

— Dag Trifon Borisowitsj.

De herbergier boog zich naar voren en toen hij Dmitri herkende, holde hij het trapje naar beneden af en zei vol eerbiedige verrukking:

— Vadertje, Dmitri Fjodorowitsj, zien wij u werkelijk weer eens bij ons?

Trifon Borisowitsj was een gezette, krachtige boer van middelbare grootte. Hij had een streng, ernstig uiterlijk en kon bijzonder vlug zijn gezicht in een zoetsappige plooi zetten, als hij een voordeeltje voor zichzelf in de lucht rook. Hij droeg de nationale Russische boerendracht, was welgesteld, maar droomde van iets hogers. De helft van de boeren van het dorp waren in zijn macht, omdat allen hem wat schuldig waren. Hij kocht land en verpachtte het aan de landgoedbezitters en de boeren, die bij hem in schuld stonden, moesten voor hem werken, om hun schuld af te lossen. Hij was weduwnaar, met vier volwassen dochters. De oudste was zelf reeds weduwe en woonde bij hem in, met haar twee kleine kinderen en werkte voor hem als een sloof. De andere dochter was getrouwd met een klein ambtenaartje. Onder al de foto's, die de wanden van de gelagkamer versierden, kon men ook de ambtenaar in zijn ambtsgewaad zien. De twee jongste dochters droegen 's Zondags of wanneer ze op visite gingen, hemelsblauwe en groene japonnen met lange slepen, volgens de laatste mode. Maar op werkdagen moesten ze met zonsopgang opstaan, schuren, schrobben, vegen en stoffen en de rommel, die de gasten gemaakt hadden, opruimen. Niettegenstaande Trifon Borisowitsj zeer rijk was, ging hij door met zijn gasten te plukken. Hij herinnerde zich, dat hij verleden maand minstens

tweehonderd roebel, als het niet driehonderd was, aan Dmitri verdiend had en hij voelde aan de manier waarop Mitja binnen stapte, dat er weer iets te halen viel.

— Vadertje, Dmitri Fjodorowitsj, zien wij u weer bij ons?

— Wacht Trifon Borisowitsj, begon Mitja, eerst moet je me het voornaamste vertellen, waar is zij?

— Agrafena Alexandrowna? begreep de waard onmiddellijk, zij is hier.

— Met wie? Met wie?

— Er zijn gasten... de ene is ambtenaar, naar zijn tongval moet het een Pool zijn. Hij heeft de paarden gestuurd om haar te halen. En de ander is zijn kameraad, of een medereiziger, dat weet ik niet. Zij zijn beiden in burgerkleding.

— Wat doen zij? Drinken ze? Hebben ze geld? —

— Welnee, geen grootheden.

— O zo. En de anderen?

— O, die zijn uit de stad. Twee heren, die blijven alleen overnachten. De ene is familie van mijnheer Mioesow, ik heb zijn naam vergeten, en ik geloof, dat u de andere ook kent, de landgoedbezitter Maximow. Hij is in ons klooster geweest en nu vergezelt hij overal het jonge familielid van Mioesow.

— Zijn dat allen?

— Ja.

— En nu, zwijg Trifon Borisowitsj, je moet me alleen antwoorden, hoe is zij?

— Ja... ze zit bij hem.

— Is ze vrolijk, lacht ze?

— Nee helemaal niet. Ze zit treurig te kijken en de jonge man zijn haren te kammen.

— De Pool, de officier?

— Nee, die is helemaal niet jong meer en officier is hij ook niet. Nee, mijnheer, niet hem, maar de neef van Mioesow, de jongen. ik heb zijn naam vergeten.

— Kalganow?

—, Ja juist, dat is hem. Kalganow heet hij.

— Goed. Zitten ze te kaarten?

— Nee, nu niet meer. Ze hebben thee gedronken en de ambtenaar heeft een fles likeur besteld.

— Wacht even, Trifon Borisowitsj, ik moet wat bedenken. Zijn er hier zigeuners in de buurt?

— Ik heb er niets van gehoord, Dmitri Fjodorowitsj. De politie heeft ze weggejaagd. Maar er is een jodenorkest in het naastbijliggende dorp, dat kunnen we laten halen. Die zullen onmiddellijk komen.

— Natuurlijk, onmiddellijk er iemand heen sturen! En alle meisjes laten

komen, zoals laatst, Maria, Stepanida, Arina... Tweehonderd roebel voor het koor.

— Dmitri Fjodorowitsj, voor zo'n som zal ik het hele dorp voor u wakker maken, hoe vast ze ook slapen. Maar is het wel de moeite waard, vadertje, Dmitri Fjodorowitsj, voor die vieze, vuile boerinnen zo'n som geld uit te geven? Verleden keer hebt u sigaretten aan de boeren gegeven! Wat hebben ze eraan? Een boer... die stinkt en al die meiden, die vol ongedierte zitten... Ik zal mijn dochters voor u wakker maken en ze voor u laten zingen... Verleden keer hebt u de boeren champagne laten drinken!

Trifon Borisowitsj vertelde er alleen niet bij, dat hij de vorige keer, zes flessen champagne uit Mitja's voorraad gestolen had en dat hij onder de tafel een bankje van honderd roebel gevonden had, dat ook bij hem gebleven was.

— Ja, Trifon Borisowitsj, dat heeft me heel wat duizenden gekost. Herinner je je nog wel?

— Of ik me dat herinner! Ongeveer drieduizend hebt u hier achtergelaten.

— En nu heb ik precies dezelfde som bij me. Zie je wel? en Mitja haalde het pakje bankbiljetten tevoorschijn en liet het de waard zien.

— Nu luister eens: over een uur komt hier een wagen met een bezending. Je moet alles onmiddellijk naar boven brengen. En de kist, die bij Andrej staat, moet nu meteen opengemaakt worden en de champagne ingeschonken. En laat alle meiden wakker maken. Maria niet te vergeten, hoor!

Hij keerde zich om naar de wagen en haalde het étui met de pistolen eruit.

— Ja, Andrej, ik moet nog met je afrekenen. Hier heb je vijftig roebel voor de trojka en vijftig als fooi... voor je vriendelijkheid ... voor je naastenliefde... Vergeet Dmitri Karamazow niet.

— Mijnheer, ik ben bang.... antwoordde Andrej . Vijf roebel kan ik aannemen, maar meer niet. Trifon Borisowitsj is getuige. Vergeef mij mijn domme woorden.

— Waar ben je bang voor? riep Mitja.

— Nou haal je de duivel, als het zo is, en hij wierp hem vijf roebel toe. En nu Trifon Borisowitsj, moet je mij bij hen brengen en zo, dat zij mij niet merken, en ik hen toch goed zien kan. Waar zijn ze, in de blauwe kamer?

Trifon Borisowitsj keek Mitja enigszins angstig aan, maar vervulde toch zijn wens: hij bracht hem naar een nauwe gang en ging eerst zelf de kamer, die uitkwam in de kamer, waarin de gasten zaten, binnen, om de brandende kaars weg te halen. Toen riep hij Mitja en wees hem een donkere hoek aan, vanwaar hij de mensen in het aangrenzende vertrek duidelijk zien kon, zonder zelf gezien te worden. Maar Mitja zag hen niet; op het eerste ogenblik had hij haar ontdekt en verder zag hij niets. Zij zat in een fauteuil bij de tafel en naast haar, de jonge,

knappe Kalganow, wiens hand zij in de hare hield, terwijl ze glimlachte; Kalganow, zonder op haar te letten, sprak geërgerd met Maximow, die tegenover Groesjenjka zat. Maximow lachte. Op de divan, in een nonchalante houding, met een pijp in zijn mond, zat *hij,* de onbekende. Het scheen Mitja toe, dat het iemand van klein postuur moest zijn, dik, met een breed gezicht. Hij was klaarblijkelijk ergens boos over. Zijn kameraad leek Mitja een heel lange man te zijn. Meer kon hij niet onderscheiden. Hij kon nauwelijks meer ademhalen. Het had geen minuut geduurd; hij zette zijn étui met pistolen op de commode en, koud van opwinding, liep hij de andere kamer binnen

— Ai...! gilde vol schrik, Groesjenjka, die hem het eerste zag.

VII

DE VROEGERE, DE ONBETWISTBARE

Met haastige, grote, afgemeten stappen naderde Mitja de tafel.

— Heren, begon hij luid, bijna schreeuwend, maar stotterend bij ieder woord: Ik ... ik doe niets! Wees niet bang, ik doe immers niets, niets, en hij wendde zich tot Groesjenjka, die angstig Kalganow's hand greep. Ik... ga ook op reis. Tot morgenochtend blijf ik hier. Heren, mag iemand, die op reis gaat, hier zijn laatste nacht met jullie doorbrengen, tot morgenochtend... tot morgenochtend... voor het laatst... in dezelfde kamer?

Bij de laatste woorden wendde hij zich tot de dikke man, die met zijn pijp op de divan zat. De man nam de pijp uit zijn mond en antwoordde gemaakt deftig:

— Mijnheer, deze kamer is voor ons. Er zijn hier in huis nog andere kamers.

— Ach, is u dat, Dmitri Fjodorowitsj? Kom toch bij ons zitten, zei Kalganow.

— Dag, lieve, beste man, ik heb altijd veel sympathie voor u gehad, zei Mitja vol vreugde en reikte hem, over de tafel, zijn hand.

— Au! wat drukt u mijn hand stijf, bijna al mijn vingers gebroken, lachte Kalganow.

— Dat doet hij altijd zo, altijd drukt hij je hand zo stevig, zei Groesjenjka vrolijk, maar verlegen glimlachend. Zij had onmiddellijk aan Mitja's gezicht gezien, dat hij niet gekomen was, om een schandaal te maken, maar toch keek ze hem ongerust aan. Er was iets ongewoons in zijn gezicht en zij had nooit kunnen vermoeden, dat hij hier zo onverwachts zou komen binnenvallen en zo eigenaardig zou spreken.

— Goedendag, zei, op zoetsappige toon, de landgoedbezitter Maximow. Mitja begroette nu ook hem vol vreugde.

— Goedendag, is u ook hier? O, wat ben ik blij om u te zien! Heren... heren... ik... (hij wendde zich weer tot de dikke heer met de pijp, die hij klaarblijkelijk voor de hoofdpersoon hield) ik ben hierheen gevlogen... ik wou mijn laatste dag, mijn laatste uur doorbrengen in dezelfde kamer, waar ik mijn koningin zo heb liefgehad!... Vergeef mij, mijnheer, ik ben hierheen gevlogen, ik heb gezworen... O, wees niet bang! Dit is mijn laatste nacht. Laten we drinken, mijnheer, op onze vriendschap. Er wordt dadelijk wijn gebracht... Dat heb ik meegebracht (God weet waarom hij het pak bankbiljetten tevoorschijn haalde). Sta mij toe, mijnheer, ik wil muziek, ik wil leven, ik wil alles precies zoals de vorige keer...

De worm, die niemand nodig heeft, zal in de aarde kruipen en verdwijnen! In mijn laatste nacht wil ik de dag van mijn vreugde herdenken!... hij kon bijna geen adem meer halen, hij had nog zoveel te zeggen, maar uit zijn mond kwamen slechts onsamenhangende klanken. Zonder er iets van te begrijpen, keek de vreemde van hem naar het pak geld en dan naar Groesjenjka.

— Als mijn koningin het toestaat, begon hij...

— Wat betekent dat, koningin? viel Groesjenjka hem in de rede. Belachelijk zijn jullie allemaal, wat spreken jullie voor onzin! Ga zitten, Mitja, wat beweer je toch, maak me niet bang. Zal je me niet aan het schrikken maken? Nee? Als je dat niet doet, dan ben ik blij, dat je hier bent.

— Ik jou aan het schrikken maken? vroeg Mitja. O, gaan jullie door, ik zal niemand meer storen. En plotseling, geheel onverwachts voor allen, viel hij op een stoel neer, sloeg zijn armen om de leuning, legde zijn hoofd erop en barstte in snikken uit.

— Ach, Mitja, wat heb je toch? Eens toen hij bij mij was begon hij ook te huilen, en nu voor de tweede maal! Schaam je, jongen! Waarom huil je zo? Als het ten minste nog de moeite waard was, zei ze op haar laatste woorden nadruk leggende.

— Nee... ik huil niet... goedendag allen! hij draaide zich om op zijn stoel, met zijn gezicht naar het gezelschap en barstte in lachen uit.

— Nou, zie je... wees toch vrolijk, wees toch vrolijk, sprak Groesjenjka hem toe.

— Ik ben erg blij, dat je gekomen bent, Mitja. Hoor je, ik ben er erg blij om. Ik wil, dat hij hier blijft, wendde zij zich op een bevelende toon tot het gezelschap, hoewel het alleen voor de vreemde heer bestemd was. Dat wil ik, hoor! En als hij weggaat, ga ik ook, voegde zij er met fonkelende ogen aan toe.

— De wens van mijn koningin is een wet voor mij, zei de ander en kuste Groesjenjka's hand. Wilt u alstublieft onze gast zijn? wendde hij zich tot Mitja. Deze sprong op met de bedoeling weer een rede te houden, maar hij kon niets anders uitbrengen dan:

— Laten wij samen drinken, mijnheer. Allen barstten in lachen uit.

— Goddank, zei Groesjenjka zenuwachtig, ik was al bang, dat je weer een redevoering wou gaan houden. En je mag niet meer opspringen, hoor. Het is heel aardig van je om champagne mee te brengen. Ik zal zelf met je drinken. Die likeur van hen kan ik niet verdragen. Het is uitstekend, dat je zelf bent gekomen... Ik zit me hier dood te vervelen. Ben je van plan om weer te gaan fuiven? Berg je geld toch op. Hoe kom je eraan?

Mitja, die tot nu toe met het geld in zijn hand zat, stak het, verlegen blozend, in zijn zak. Op hetzelfde ogenblik kwam de waard binnen met een blad met een

fles champagne en glazen. Mitja greep de fles, maar wist absoluut niet, wat hij er mee beginnen moest, tot Kalganow hem de fles uit zijn hand nam en inschonk.

— Ja, gauw nog een fles! riep Mitja de waard toe, en zonder op iemand te wachten, of met de Pool te klinken, ledigde hij zijn glas in een teug. Zijn gehele gezicht veranderde; in plaats van de tragische uitdrukking kreeg het iets kinderlijks. Vol dankbaarheid en vreugde keek hij allen aan, als een schuldig hondje, dat weer binnengelaten was en geaaid werd. Voortdurend keek hij, met zijn kinderlijke glimlach naar Groesjenjka, en schoof zijn stoel vlak bij de hare. Langzamerhand begon hij ook de beide heren op te nemen. De heer op de divan overbluftе hem door zijn manier van zitten, zijn Pools accent, maar vooral door zijn pijp. „Nou ja, laat hij zijn pijp maar roken, dat is best," dacht Mitja. Het vadsige, lelijke gezicht van de veertigjarige met het kleine bolletje van een neus, waaronder brutaal de snor naar voren stak, wekte in Mitja nog geen gevoelens op; evenmin het slecht gemaakte pruikje, met de belachelijk op de slapen naar voren gekamde haren. „Als hij een pruik draagt, zal hij het wel nodig hebben." De andere heer, die bij de muur zat, een beetje jonger dan de eerste, keek het gezelschap brutaal en minachtend aan. Mitja was verbaasd over zijn onevenredig lange gestalte. De veronderstelling kwam bij hem op, dat deze waarschijnlijk de vriend en lijfwacht van de andere was en dat die met de pijp, de lange bevelen gaf. Mitja vond dat alles ook best. Het kleine hondje had het gevoel van wedijver verloren. Wat Groesjenjka's houding betrof — daar begreep hij nog niets van. Maar hij voelde, dat hij haar welkom was en was dankbaar, dat hij naast haar mocht zitten. Hij was getroffen door het zwijgen van het gezelschap en hij vroeg voortdurend met zijn ogen: „Waarom zitten wij zo stil?" Kalganow raadde zijn gedachten.

— Ja, hij zit ons de hele tijd voor te jokken en wij lachen erom, zei hij en wees naar Maximow.

Mitja keek eerst Kalganow en daarna Maximow aan.

— Jokt hij? antwoordde Mitja en begon ook te lachen.

— Ja. Stel u voor, hij beweert, dat in de twintiger jaren onze hele cavalerie met Poolse meisjes getrouwd was. Maar dat is immers onzin, nietwaar?

— Met Poolse meisjes? Uitgelaten begon Mitja weer te lachen.

Kalganow begreep de verhouding tussen Mitja en Groesjenjka heel goed en kon wel raden, wat die mijnheer met de pijp betekende, maar het hele geval boezemde hem al heel weinig belang in. Op dit ogenblik trok Maximow, meer dan iets anders, zijn aandacht. Heel toevallig was hij met Maximow in deze herberg aangeland en de beide Polen ontmoette hij voor het eerst in zijn leven. Groesjenjka kende hij van vroeger; eens was hij met een kennis bij haar op bezoek geweest, maar toen was hij niet in haar smaak gevallen. Maar nu, voordat

Mitja gekomen was, had zij zich heel aardig met hem onderhouden, hoewel hij helemaal geen acht op haar sloeg. Hij was nog een jonge man, niet ouder dan twintig jaar, keurig gekleed, met een knap, blank gezicht, mooie lichtblauwe ogen en prachtig bruin haar. Niettegenstaande zijn blik als die van een kind was, drukten zijn ogen een scherp verstand uit. Hij was heel eigenaardig, dikwijls vol grillen, maar altijd innemend. Soms kreeg zijn gezicht iets stars en koppigs: hij keek degene, met wie hij sprak aan en scheen te luisteren, maar dacht intussen aan heel iets anders. Soms was hij onverstoorbaar en lui, maar soms ook kon hij door de kleinste oorzaak buiten zichzelf geraken.

— Stel u voor, vier dagen trek ik nu al met hem op, zei hij, op natuurlijke toon, zonder de minste aanstellerij. Herinnert u zich nog, dat uw broer hem uit zijn rijtuig duwde en hij op de grond viel, toen wekte hij mijn nieuwsgierigheid op en ik nam hem mee. Maar hij zit altijd zo te jokken, dat ik me doodschaam over hem, en nu wil ik hem weer terugbrengen...

— Mijnheer heeft nooit een Poolse dame gezien en toch zegt hij, dat het onmogelijk is, zei de heer met de pijp tegen Maximow.

De heer met de pijp sprak heel goed Russisch, in elk geval beter dan hij voorgaf. Alle Russische woorden verdraaide hij opzettelijk op Poolse manier.

— Ik was zelf met een Poolse getrouwd, zei Maximow giechelend.

— U sprak toch over de cavalerie? Hebt u zelf bij de cavalerie gediend? vroeg Kalganow. Ja, natuurlijk, is hij een cavalerist? vroeg Mitja, die begerig luisterde, naar elk woord, dat er gesproken werd, alsof hij verwachtte, iets gewichtigs te horen.

— Nee, dat niet, antwoordde Maximow. Ik sprak alleen over de Poolse meisjes... knappe kinderen zijn dat... Als er een met een onzer Ulanen de mazurka danst... zodra zij klaar is... springt ze bij hem op schoot als een poesje... een klein, wit poesje... En haar vader en mevrouw haar moeder zien dat en hebben er niets op tegen... en vinden het goed... En de volgende ochtend... komt hij bij haar vader en moeder en vraagt om de hand van het meisje... giechelde Maximow . .

— Mijnheer is een schoft, zei de lange heer op de stoel, terwijl hij zijn ene been over het andere sloeg. Het viel Mitja op wat een reusachtige, vuile kaplaars, met een dik bemodderde zool hij aanhad. In het algemeen waren de beide Polen bijzonder slecht gekleed.

— Waarom een schoft? Hoe durft u hem uit te schelden? zei Groesjenjka woedend...

— Mevrouw Agrippina, mijnheer zag natuurlijk in Polen alleen meisjes van lage stand, maar geen dames, zei de heer met de pijp tegen Groesjenjka.

— Daar kunt u wel zeker van zijn, voegde de lange, op de stoel, er

minachtend aan toe.

— Nou, wat zijn dat voor manieren? Laat een mens toch uitspreken. U hoeft ons niet te storen. Zij zijn de enigste met wie ik het nog een beetje gezellig heb.

— Ik stoor ook niet, mevrouw, zei de heer met de pruik en begon weer aan zijn pijp te trekken.

— Ja, mijnheer heeft gelijk, zei Kalganow opgewonden, alsof het onderwerp, van God weet wat voor betekenis was, Maximow is immers nooit in Polen geweest, hoe kan hij dan over Polen spreken?

— Nee, ik ben uit het Smolenskij Gouvernement. Maar voordat ik met haar trouwde, had een Ulaan haar mee naar Rusland genomen, met mevrouw haar moeder, met mevrouw haar tante en met mevrouw nog een familielid, met een volwassen zoon en die kwamen regelrecht uit Polen. En de Ulaan heeft het meisje aan mij afgestaan... Ja, hij was officier van ons regiment, een heel aardige jonge man. Eerst wou hij haar zelf trouwen, maar toen zag hij ervan af, omdat zij mank was.

— Dus is u met een kreupele getrouwd? riep Kalganow uit.

— Jawel. Dat hadden ze beiden voor me verborgen gehouden. Ik dacht, dat ze zo maar een beetje sprong,... ze huppelde altijd. Ik dacht, dat ze bij voorbeeld van vreugde sprong...

— Van vreugde, omdat ze met u ging trouwen? riep Kalganow.

— Ja, van vreugde. Maar dat kwam heel anders uit. Op de avond van ons huwelijk vertelde zij het mij en vroeg vergeving. Zij zei, dat ze, toen ze nog een kind was, op straat over een plas had willen springen en haar voet gebroken had.

Kalganow viel op de divan van het lachen. Groesjenjka lachte ook en Mitja voelde zich gelukkig.

— U moet weten, zei Kalganow tegen Mitja, dat hij ditmaal niet jokt. Hij is twee keer getrouwd geweest en dit verhaal is over zijn eerste vrouw. Zijn tweede vrouw is ervandoor gegaan en leeft nog.

— Is het waar? vroeg Mitja met grote verwondering aan Maximow.

— Ja, zij is weggelopen. Ik heb die hele, onaangename geschiedenis meegemaakt, zei Maximow bedaard. Met een monsieur. Maar de hoofdzaak is, dat zij al mijn bezittingen op haar naam had laten zetten. Ze zei tegen mij: „jij bent een ontwikkeld man, jij kan altijd je broodje verdienen." En zo liet ze me zitten. Een heel eerbiedwaardig geestelijke heeft eens tegen mij gezegd: „Je eerste vrouw kon niet goed lopen, maar je tweede liep te goed."

— Luister toch naar hem, luister toch naar hem, riep Kalganow, opgewonden. Hij liegt dikwijls, maar zijn leugens zijn nooit kwaadaardig, hij doet het alleen om ons te amuseren. Het is immers niet gemeen, nietwaar? Het is niet gemeen. U moet weten, dat ik soms zelfs van hem houd. Hij is gemeen, maar hij is

natuurlijk gemeen. Een ander is gemeen om er voordeel uit te trekken, maar hij is gemeen, eenvoudig omdat hij zo geboren is. Stelt u zich eens voor, hij vertelde gisteren, dat hij in de roman van Gogol, „de Dode Zielen", beschreven is. Herinnert u zich dat daar een landgoedbezitter, een zekere Maximow in beschreven is, die door Nozdrjow wordt afgeranseld en Nozdrjow moet daarvoor nog voor het gerecht verschijnen ook. En nu beweerde hij, dat hij diezelfde Maximow is, die daar afgeranseld werd. Hoe kan dat nu? Op zijn laatst kan Tsjitsjikow niet later dan in de twintiger jaren bestaan hebben. En dan is het onmogelijk, dat het dezelfde Maximow is, die daar wordt afgeranseld!

Het was moeilijk, zich in te denken, waarom Kalganow zo opgewonden was, maar hij wàs het. Mitja ging er ook heel ernstig en belangstellend op in.

— Nou ja, er is niets aan te doen, hij is nu eenmaal afgeranseld, riep hij lachend uit.

— Eigenlijk niet afgeranseld, maar zo...

— Hoe zo? Hebben ze je afgeranseld of niet?

— Hoe laat is het, mijnheer? wendde zich de heer met de pijp tot zijn vriend op de stoel. Horloges hadden ze schijnbaar geen van beiden.

— En waarom mogen ze niet praten? Laat de anderen praten; als jullie zich vervelen, betekent dat nog niet, dat wij zwijgen moeten, zei Groesjenjka op een toon, waaruit duidelijk bleek, dat ze ruzie zocht.

Er flitste weer iets door Mitja's hoofd, maar ditmaal antwoordde de man met de pijp enigszins geprikkeld:

— Maar mevrouw, ik spreek toch niet tegen, ik heb niets gezegd.

— Nou ja, goed, genoeg. En jij, ga verder met je verhaal, wendde Groesjenjka zich tot Maximow. Wat zitten jullie toch allen te zwijgen.

— Ach, er valt niets meer te vertellen, omdat alles onzin is, zei Maximow, zich schijnbaar met plezier een beetje aanstellend, en bij Gogol is het immers ook niet anders dan een allegorie, en de namen van de personen zijn ook allegorisch bedoeld.

— Nee, nee je moet vertellen, waarom je afgeranseld bent. Waarvoor?

— Voor Piron, antwoordde Maximow.

— Wat voor Piron? vroeg Mitja.

— Voor de beroemde Franse schrijver, Piron. Wij zaten eens met een groot gezelschap in een kroeg, op een jaarmarkt, wijn te drinken. Ik begon in epigrammen te spreken: „Ben jij het, Boileau? Wat een belachelijke kleren heb je aan". En Boileau antwoordde, dat hij die had aangetrokken, omdat hij van plan was, naar het bad te gaan. Hij was een beetje beledigd. En toen ben ik onmiddellijk over iets anders begonnen, wat alle beschaafde mensen behoren te weten:

„Jij bent Sapho en ik Phaon,
Dat betwist ik niet.
Maar tot mijn groot verdriet,
Weet jij de weg naar de zee niet."

Toen waren ze nog meer beledigd, en begonnen me op de onfatsoenlijkste manier uit te schelden. En ik, om de situatie te redden, heb ik tot mijn ongeluk een heel beschaafde anekdote over Piron verteld, hoe ze hem niet tot de Académie Française wilden toelaten en hoe hij, om zich te wreken, een opschrift voor zijn eigen grafsteen heeft geschreven:

„Ci-git Piron qui, ne fut rien,
Pas même académicien."

En toen hebben ze me afgeranseld.

— Maar waarom, waarom?

— Voor mijn beschaving. Je kunt altijd wel een oorzaak vinden om iemand af te ranselen.

— Nou, houd je mond maar, ik heb geen zin meer, om naar je te luisteren, ik dacht dat je iets grappigs zou vertellen, zei Groesjenjka. Mitja hield onmiddellijk met lachen op. De lange Pool stond van zijn plaats op en begon de kamer op en neer te lopen, met het gezicht van iemand, die zich dodelijk verveelde, omdat hij niet in zijn eigen kring was.

— Hè, wat draait hij hier rond, zei Groesjenjka minachtend.

Mitja werd onrustig, bovendien zag hij, dat de andere Pool op de divan, hem geërgerd aankeek.

— Mijnheer, zei Mitja, laten we wat drinken en die andere heer ook. Hij nam haastig drie glazen, zette ze naast elkaar en vulde ze met champagne.

Laten we op uw land, op uw Polen drinken, zei Mitja. —

— Dat is mij heel aangenaam, stemde de man op de divan toe, terwijl hij zijn glas opnam.

— En die andere heer ook. Hoe heet hij ook weer?... Jij, weledelgeboren...

— Mijnheer Wroeblewskij, zei de heer op de divan.

Mijnheer Wroeblewskij ging naar de tafel en nam zijn glas.

— Op uw Polen, heren, hoera! riep Mitja en hief zijn glas op.

Alle drie ledigden hun glazen. Mitja nam de fles en schonk weer in.

— En nu op Rusland, heren!

— Schenk ons ook in, zei Groesjenjka, op Rusland wil ik ook drinken.

— Ik ook, zei Kalganow.

— Ik zou het ook graag willen... Op mijn Rusland, op mijn oud grootmoedertje, giechelde Maximow.

— Allen, allen! riep Mitja uit. Hè, waard breng nog meer wijn!

De overige drie flessen, die Mitja meegebracht had, werden binnengebracht en hij schonk in.

— Op ons Rusland, hoera! riep hij weer uit.

Allen, behalve de Polen, dronken. Groesjenjka ledigde in één teug haar glas. De Polen raakten hun glazen niet aan.

— Waarom drinken jullie niet? Waarom niet?

De heer Wroeblewskij hief zijn glas op en zei:

— Op Rusland, tot 1772!

— Zo is het goed, zei de andere Pool en zij ledigden beiden hun glazen.

— Heren, jullie zijn ezels, liet Mitja zich ontvallen.

— Maar mijnheer! schreeuwden de beide Polen dreigend, en kwamen als strijdlustige hanen, op Mitja af. Vooral mijnheer Wroeblewskij was bijzonder opgewonden.

— Iedereen heeft toch het recht zijn vaderland lief te hebben!

— Houd je mond, hier geen ruzie maken, hoor! riep Groesjenjka en stampte met haar voet op de grond. Haar ogen schitterden, blijkbaar had het pas geledigde glas zijn uitwerking gehad. Mitja schrok ervan.

— Heren, vergeef mij. Het is mijn schuld, ik zal het niet meer doen. Mijnheer Wroeblewskij, mijnheer Wroeblewskij, ik zal het niet meer doen!

— Hou jij je mond, stommeling, ik heb jou niet bedoeld, zei Groesjenjka geërgerd. Allen gingen weer zitten, en keken elkaar zwijgend aan.

— Ja heren, ik ben de schuld van alles, zei Mitja, blijkbaar niet begrijpend, wat Groesjenjka bedoelde. Waarom zitten we hier zo saai, we moeten toch iets doen, om ons te amuseren.

— Ja, daar heb je gelijk in, het is hier ongelofelijk vervelend, zei Kalganow.

— Nou, laten we weer gaan kaarten, zoals in het begin, banken, zei Maximow.

— O, prachtig, antwoordde Mitja, natuurlijk... kaarten, als de heren...

— Het is te laat, zei de heer op de divan.

— Ja, dat is waar, beaamde mijnheer Wroeblewskij.

— Laat? Wat betekent dat, laat? vroeg Groesjenjka.

— Dat betekent, dat het een laat uur in de nacht is, verklaarde de Pool op de divan.

— Hè, alles is voor hen laat, en alles vinden ze vervelend, zei Groesjenjka geërgerd. Zelf zitten ze als saaie Pieten en willen dat iedereen het saai zal hebben. Nu zitten ze zich aan te stellen voor jou, Mitja, en daarvóór hebben ze

zich voor mij aangesteld.

— Maar, mijn godin, zei de Pool op de divan, alles wat U wilt, vind ik goed. Maar ik merk, dat u niet vriendelijk gestemd is tegen me, en daarom ben ik treurig. Ik ben tot uw dienst, mijnheer, ging hij door, zich tot Mitja wendend.

— Nu, begin dan maar, mijnheer, zei Mitja, terwijl hij het pakje bankbiljetten uit zijn zak haalde, er tweehonderd roebel afnam en ze op tafel legde.

— Ik wil u veel van mij laten winnen, zei Mitja.

— We moeten de kaarten van de waard nemen, zei de Pool.

— Ja, dat is beter, beaamde de andere Pool.

— Van de waard? Mij goed, ik begrijp het, laten we ze maar van de waard nemen. Breng de kaarten!

De waard bracht een ingepakt spel kaarten en zei tegen Mitja, dat de meiden er al waren en dat het jodenorkest dadelijk zou komen, maar dat de wagen van de winkel nog niet aangekomen was.

Mitja sprong van zijn plaats op en ging naar de aangrenzende kamer om alles in orde te maken, maar er waren nog slechts drie meisjes gekomen: Maria was er nog niet. Mitja wist zelf niet, wat hij hier eigenlijk moest doen en waarom hij hierheen was gegaan. Hij liet alleen de zoetigheden uit de kist halen en aan de meisjes uitdelen... „En breng Andrej wat wodka". Toen voelde hij, dat iemand hem op zijn schouder tikte; het was Maximow.

— Geef mij vijf roebel, fluisterde hij, ik zou ook graag willen kaarten.

— Zeker, uitstekend, hier heb je er tien, hij haalde weer zijn geld tevoorschijn, zocht een briefje van tien roebel en gaf het hem. Als je verliest, vraag je maar weer.

— Goed, fluisterde Maximow en liep naar de andere kamer. Mitja kwam ook terug en maakte zijn verontschuldiging, dat hij op zich had laten wachten. De Polen waren al bezig de kaarten te wassen; hun gezichten stonden iets vriendelijker. De heer op de divan stak een nieuwe pijp op en het spel begon.

— Ik speel niet meer mee, zei Kalganow, ze hebben al vijftig roebel van me gewonnen.

— Kom, mijnheer was ongelukkig, misschien zal mijnheer ditmaal gelukkiger zijn, zei de Pool.

— Hoeveel hebt u in de bank? vroeg Mitja.

— Zoveel u wilt, mijnheer, het kan honderd, het kan tweehonderd zijn.

— Een miljoen, lachte Mitja.

— Mijnheer heeft waarschijnlijk wel gehoord van mijnheer Podwisotskij, uit Warschau.

— Wie is dat, Podwisotski j?

— Iemand in Warschau, die een miljoen won en het onmiddellijk uitbetaald

kreeg.

— Dat is een leugen, zei Kalganow. Mijnheer Kalganow, in een fatsoenlijk gezelschap spreekt men zo niet.

— Ja, ja, van een Pool zal je een miljoen krijgen. Daar kun je lang op wachten, zei Mitja en liet er onmiddellijk op volgen natuurlijk, neem mij niet kwalijk, neem mij niet kwalijk, natuurlijk krijg je het. Hier, tien roebel op de boer.

— En ik een roebel op het hartenvrouwtje, het schatje. Mitja won, Maximow eveneens.

— Ik weer een roebel, mompelde Maximow, opgetogen van vreugde, dat hij een roebel gewonnen had. Nog enige malen won Mitja en Maximow ook. En toen begon hij te verliezen.

— Hou op, zei Kalganow.

Maar Mitja zette het dubbele op; hij verloor weer.

— Tweehonderd verloren, mijnheer. Zet u nog tweehonderd op? vroeg de Pool met de pijp.

— Wat, tweehonderd al weg? Nou goed, dan nog eens. Mitja haalde weer tweehonderd roebel tevoorschijn en zette het op de vrouw. Maar Kalganow bedekte de kaarten en het geld met zijn hand en zei:

— Nu is het afgelopen.

— Waarom, wat hebt u? vroeg Mitja.

— Ik wil het niet, ik wil niet, dat u meer speelt.

— Waarom niet?

— Daarom. Ik wil niet, dat u meer speelt. Ik laat het niet toe.

Mitja keek hem verbaasd aan.

— Laat het maar, Mitja, hij heeft gelijk. Je hebt al genoeg verloren, zei Groesjenjka, Mitja veelbetekenend aanziend.

De beide Polen sprongen met beledigde gezichten van hun plaatsen op.

— Dat kan niet waar zijn, mijnheer, zei de kleinste woedend tegen Kalganow.

— Hoe durft u zoiets van ons te denken? brulde nu ook Wroeblewskij.

— Zijn jullie gek, hou jullie mond! riep Groesjenjka uit. Net kalkoenen!

Mitja keek van de een naar de ander. De uitdrukking van Groesjenjka's gezicht deed een licht in hem opgaan.

— Mevrouw... begon de Pool met de pijp.

Maar Mitja ging naar hem toe en legde hem zwaar zijn hand op zijn schouder:

— Mijnheer, ik moet u wat zeggen.

— Wat wilt u, mijnheer

— Ga maar met me naar de andere kamer, ik heb u een paar woorden te zeggen, waar u tevreden mee zult zijn.

De Pool was verbaasd en keek Mitja angstig aan. Hij wilde alleen met hem meegaan, als de andere Pool ook meeging.

— O, je lijfwacht? Goed, neem hem maar mee, die heb ik ook nodig. Natuurlijk moet hij mee. Nou, vooruit heren!

— Waarheen? vroeg Groesjenjka ongerust.

— We komen dadelijk terug, antwoordde Mitja.

Hij bracht de Polen in een andere kamer, niet in de aangrenzende, maar in een verder afgelegen vertrek, waarin twee bedden met een berg opgestapelde kussens in katoenen slopen, stonden. Op een klein ongeverfd tafeltje in de hoek, brandde een kaars. Mitja en de kleine Pool gingen aan het kleine tafeltje zitten, de ander bleef bij hen staan. De Polen keken ernstig en nieuwsgierig.

— Waarmee kan ik mijnheer van dienst zijn? vroeg de kleine.

— Ik heb niet veel te zeggen, hier hebt u geld. Wil je drieduizend roebel hebben, neem het dan en verdwijn onmiddellijk.

De Polen keken elkaar aan.

— Ja, drieduizend. Luister eens, mijnheer, ik zie, dat u een verstandig man is, neem de drieduizend en loop naar de duivel. Begrijp je? En je lijfwacht moet je meenemen. Maar je moet nu meteen verdwijnen. Je gaat die deur uit om nooit meer terug te komen. Wat heb je hier nog? Een pels? Ik zal hem je onmiddellijk brengen. Een trojka krijg je ook, en... vaarwel, mijnheer!

Mitja wachtte op een antwoord, hij twijfelde niet aan hun toestemming. Eindelijk zei de Pool: waar is het geld?

— Het geld? Goed, vijfhonderd roebel krijg je nu meteen, de rest morgen in de stad. De Polen keken elkaar weer aan, het gezicht van de kleine Pool vertrok.

Zevenhonderd dan, zevenhonderd, zei Mitja. Geloof je me niet? Ik kan je toch de drieduizend niet ineens geven, want dan neem je het geld en kom je morgen weer bij haar terug. Ik heb het niet hier, ik heb het thuis, in de stad.

Plotseling toonde het gezicht van de kleine Pool trots en verontwaardiging.

— Ben je soms van plan om nog meer te eisen? vroeg hij. Schande! schande! en hij spuwde. Wroeblewskij deed hetzelfde.

— Waarom spuw je, jij? vroeg Mitja, die begreep, dat zijn plan mislukt was. Schoften zijn jullie beiden.

— Hoe durf je mij te beledigen, brulde de kleine, terwijl hij vuurrood werd en zonder een woord te zeggen de kamer verliet. Achter hem volgde Wroeblewskij en dan Mitja. Hij was doodsbenauwd, dat Groesjenjka het te weten zou komen, maar begreep, dat de Pool onmiddellijk alles zou gaan vertellen. En zo gebeurde het ook. Hij ging, in een theatrale houding voor Groesjenjka staan en zei in het Pools:

— Mevrouw Agrippina, ik ben beledigd!

Groesjenjka verloor haar geduld.

— Wil je in het Russisch met me spreken, ik wil geen enkel Pools woord meer horen. Vijf jaar geleden kon je wel Russisch met me spreken, of ben je dat vergeten?

— Mevrouw Agrippina...

— Geen Pools woord meer, Groesjenjka heet ik.

— Mevrouw Agrafena, ik ben gekomen om het verleden te vergeten en u te vergeven.

— Wat? Vergeven! Wat heb jij mij te vergeven? Jij...

— Ja, mevrouw, u te vergeven. Ik was erg verbaasd, hier uw minnaars aan te treffen. Mijnheer Mitja bood mij zojuist drieduizend roebel aan, als ik wou verdwijnen. En ik heb hem in zijn gezicht gespuwd.

— Wat, heeft hij jou geld voor mij aangeboden? Is dat waar, Mitja? Hoe durf je dat? Wat ben ik van jou, dat je me koopt en verkoopt?

— Dat is niet waar, ik was nooit haar minnaar. Dat is een leugen!

— Hoe durf je mij voor die schoften te verdedigen. Ik was rein, niet uit angst voor mijn oude koopman, maar alleen om aan die Pool te kunnen zeggen, dat hij een schoft is. Heeft hij geen geld van je willen aannemen?

— Ja, dat wou hij wel. Maar hij wou de hele drieduizend ineens hebben, en ik heb hem voorlopig zevenhonderd aangeboden. — Natuurlijk, dat is te begrijpen, hij heeft gehoord, dat ik geld heb, en daarom is hij gekomen om me te trouwen.

— Mevrouw Agrippina, schreeuwde de Pool, ik ben een ridder, een edelman, maar geen schoft. Ik ben gekomen om u te trouwen, maar u bent dezelfde niet meer, een eigenzinnige, schaamteloze vrouw is u geworden.

— Wat zeg je? Donder op! Ik laat je er onmiddellijk uitsmijten! gilde Groesjenjka buiten zichzelf. Wat was ik dom, dat ik vijf jaar lang op hem gewacht en mezelf gemarteld heb. Is hij dat werkelijk, dezelfde van vroeger? Hij lijkt wel op de vader van hem. Waar heb je je pruik gekocht, jij? Die van vroeger was een adelaar, maar deze lijkt wel een eend. En ik... wat was ik dom, vijf jaar lang heb ik om hem zitten huilen.

Zij viel op een stoel neer en bedekte haar gezicht met de handen. Op hetzelfde ogenblik weerklonk het vrolijke gezang van het koor, dat zich in het aangrenzende vertrek verzameld had.

— Het is hier een Sodom! riep Wroeblewskij. Hé, waard — smijt ze er allemaal uit!

De waard, die al lang nieuwsgierig aan de deur had staan luisteren, omdat hij het geschreeuw gehoord had en begreep, dat de gasten ruzie hadden gekregen, kwam de kamer binnen.

— Hou jij je bek, wat zit jij hier een keel op te zetten, zei de waard, zo grof

mogelijk tegen Wroeblewskij.

— Jij, vee! brulde Wroeblewskij.

— Ik... ben ik... Wat voor kaarten heb je gebruikt om te spelen? Ik heb je een nieuw spel kaarten gegeven maar je hebt ze verstopt, en uit je mouw heb je je eigen spel tevoorschijn gehaald. Als ik je aangeef, dan kom je in Siberië terecht! Hij stak zijn hand tussen de leuning en de zitting van de fauteuil en haalde het spel kaarten, dat hij zelf gebracht had tevoorschijn. Hier zijn mijn kaarten het nieuwe pak, niet eens geopend. Ik heb zelf gezien, hoe hij ze daar verstopte. - Jij ... een valsspeler ben je, maar geen heer!

— En ik heb zelf gezien, dat de ander tweemaal vals gespeeld heeft, zei Kalganow.

— Wat een schande! Wat een schande! herhaalde Groesjenjka en bloosde van schaamte. God, hoe kan een mens veranderen!

— Dat dunkt me ook, zei Mitja.

Wroeblewskij wendde zich als een bezetene naar Groesjenjka en haar met zijn vuist dreigend, schold hij haar uit:

— Jij hoer! Op hetzelfde ogenblik greep Mitja hem met beide handen beet, hief hem hoog in de lucht, droeg hem de kamer uit en bracht hem naar hetzelfde vertrek, waar hij met de Polen had zitten praten. Daar smeet hij hem uit alle kracht op de grond. Mitja kwam dadelijk terug en vertelde wat hij gedaan had. Toen wendde hij zich tot de kleinere Pool en zei:

— En jij, hoogweledelgeborene, jij bliksemt ook op... Alsjeblieft!

— Vadertje, Dmitri Fjodorowitsj, neem hun het geld toch af, dat ze van je gewonnen hebben. Dat is gestolen.

-- Nou, mijn vijftig roebel kunnen ze houden, zei Kalganow. En mijn tweehonderd ook, laten ze zich daarmee troosten.

— Bravo Mitja, bravo! riep Groesjenjka uit en keek de Pool vol woede aan.

De kleine Pool, rood van drift, draaide zich in de deur om en zei plotseling tegen Groesjenjka:

— Mevrouw, als je nog met me mee wilt, kom dan. En zo niet, vaarwel!

En vol trots stapte hij de deur uit; dat was iemand van karakter; na alles wat er gebeurd was, had hij toch de hoop nog niet opgegeven, dat mevrouw hem volgen zou.

— Sluit ze op, zei Kalganow. Maar op hetzelfde ogenblik knarste het slot reeds aan de binnenkant van de deur; de Polen hadden zichzelf opgesloten.

— Goed zo! riep Groesjenjka woedend en zonder mededogen uit. Heel goed, laten ze daar maar blijven!

VIII

HET IJLEN

Toen begon er een orgie, een feest zoals men niet dikwijls meemaakt. Groesjenjka was de eerste, die om wijn vroeg: „Ik wil drinken, ik wil helemaal dronken zijn, als toen, Mitja, toen we elkaar beter hebben leren kennen." Mitja zelf was als ijlende. Hij had een gevoel of eindelijk zijn geluk gekomen was, hoewel Groesjenjka hem telkens van zich weg stuurde: „Ga heen, wees vrolijk en zeg tegen hen, dat ze allen moeten dansen en vrolijk zijn evenals toen." En Mitja liep weg, om haar wensen uit te voeren. Het koor was in het aangrenzende vertrek. De kamer, waar ze tot nu toe gezeten hadden, was niet groot genoeg en behalve dat was ze met een katoenen gordijn in tweeën gedeeld; daarachter stond een reusachtig bed met een donzen dekbed en hoog opgestapelde kussens. Trouwens, in al de vier zogenaamde mooie kamers stonden bedden. Groesjenjka ging aan de deur zitten, Mitja had een fauteuil voor haar gebracht, en net als de vorige keer, keek ze hier vandaan naar het koor en het dansen. Het waren dezelfde dorpsmeisjes; de joden, met hun violen en citers, waren er ook al en eindelijk kwam ook de trojka met al de wijnen en lekkernijen. In de kamer verschenen nu ook mensen, die niets met het feest te maken hadden; boeren en boerinnen, die al lang naar bed waren gegaan, maar die weer opgestaan waren, omdat het vorige feest, waarvan ze zo genoten hadden, nog vers in hun geheugen lag. Mitja begroette hen allen, omhelsde zijn kennissen, wier gezichten hij zich herinnerde, ontkurkte de flessen, en schonk iedereen, die maar wilde, in. Champagne dronken alleen de meisjes. De boeren vonden rum en cognac veel lekkerder en vooral de warme punch. Mitja gaf opdracht, chocola te koken voor de vrouwen, en de hele nacht drie samowars aan te houden, om warm water te hebben voor thee en punch; iedereen, die wilde, kon ervan gebruiken. In één woord er ontstond een bandeloze, waanzinnige bende, maar Mitja was in zijn element. Hoe bandelozer, hoe uitgelatener hij werd. Als een van de boeren hem op dat ogenblik geld had gevraagd, zou hij in staat geweest zijn, het pak bankbiljetten tevoorschijn te halen en zonder het te tellen, het rechts en links uit te delen, en daarom hield de waard een oogje op hem en draaide de hele tijd om hem heen; zijn voornemen om te gaan slapen, had hij opgegeven, hij dronk heel weinig en beschermde, op zijn manier natuurlijk, Mitja's belangen. Als het nodig was, kwam hij naar hem toe en hield hem er heel beleefd van terug, aan de

boeren en de meiden de dure sigaretten en wijn uit te delen en vooral om hun geld te geven. Hij *was* erg verontwaardigd, dat de meiden likeur dronken en bonbons aten. „Die luizenmeiden, Dmitri Fjodorowitsj, wat voor verstand hebben die van al die heerlijkheden! Als ik ze allen met de rug naar me toe draai en ze met mijn knie onder hun achterste eruit schop, dan moeten ze nog dankbaar zijn!" Mitja herinnerde zich Andrej weer en liet hem punch brengen. „Ik heb hem beledigd," herhaalde hij telkens. Kalganow wilde eerst niet drinken en de meiden bevielen hem ook niet. Maar toen hij nog twee glazen op had, werd hij vrolijk, liep door alle kamers en vond alles goed, èn de zang, èn de muziek. Maximow, dronken en gelukzalig, volgde hem op de voet. Groesjenjka, die ook een beetje beneveld was, wees naar Kalganow en zei: „Wat een lieve, aardige jongen!" Waarop Mitja vol verrukking naar hen toeliep, om Kalganow en Maximow te omhelzen. Hij had een voorgevoel van zijn geluk; hoewel zij hem nog niets gezegd had, maar schijnbaar deed ze dat opzettelijk. Alleen keek ze hem vriendelijk en teder aan. Eindelijk pakte ze hem bij zijn hand en trok hem uit alle kracht naar zich toe... Zij zat nog in de fauteuil bij de deur.

— Wat was ik geschrokken, toen je de kamer binnenkwam. Wat zag je eruit! Wou je werkelijk afstand van me doen? Is het waar, wou je dat?

— Ik wou je geluk niet in de weg staan, antwoordde Mitja. Maar zij begreep het zelf, ze had zijn antwoord niet nodig.

— Nou, ga nu maar weer weg en wees vrolijk, stootte zij hem weer van zich af. Huil niet, ik zal je weer roepen.

Hij liep weg en zij luisterde weer naar de liederen, keek naar het dansen en volgde hem, overal waar hij ging, met haar blik, maar een kwartiertje later riep ze hem weer en kwam hij weer naar haar toe.

— Kom bij mij zitten, en vertel me wat je gisteren van me gehoord hebt, en hoe je te weten bent gekomen, dat ik hierheen gegaan was.

En Mitja begon haar, opgewonden en verward, alles te vertellen, maar plotseling bleef hij midden in zijn verhaal steken en fronste zijn wenkbrauwen.

— Wat scheelt je, waarom wordt je ineens zo somber? vroeg Groesjenjka.

— Nee... niets... ik heb daarginds een zieke achtergelaten. Ik zou er tien jaar van mijn leven voor willen geven, om te weten, of hij weer beter zal worden...

— Nou, nou... God zij met hem, als hij ziek is. En jij, domoor, wou jij je morgenochtend doodschieten? Waarom? Maar ik houd van zulke krankzinnigen, als jij bent... Zou je alles, alles voor mij over hebben? Hè?... En is het waar, dat jij, ezel, je morgen een kogel door je kop wou jagen? Wacht tot morgen, dan zal ik je misschien iets zeggen... vannacht niet, maar morgen. Zou je het vannacht graag willen weten?... Nee, vannacht wil ik niet... Nou, ga weg, ga weg en amuseer je.

Een keertje riep ze hem weer bij zich en vroeg bezorgd:

— Waarom ben je zo treurig? Ik zie, dat je treurig bent, hoe je ook schreeuwt en de boeren omhelst, ik zie het toch. Nee, je moet vrolijk zijn, ik ben het immers ook. Want hier is iemand, van wie ik houd. Raad eens van wie?... Kijk eens, kijk die kleine jongen is ingeslapen... hij is beneveld. Zij sprak over Kalganow: hij was werkelijk een beetje aangeschoten en, op de divan zittend, was hij ingedommeld. Maar niet alleen door de alcohol was hij ingeslapen, maar het hele gedoe verveelde hem zo, dat hij voortdurend riep: „Hè, wat vervelend! hè, wat vervelend!" Eindelijk kreeg hij er genoeg van; de liederen van de meiden werden hoe langer hoe onbehoorlijker, trouwens hun manier van dansen niet minder. Kalganow had het gevoel, of hij zich ergens mee besmeurd had. „Alleen een zwijnenboel kan ons volk maken," zei hij. Vooral een nieuw liedje stuitte hem tegen de borst, waarin een heer de meiden vraagt, of ze van hem houden:

De heer vroeg aan de meisjes,
Of ze van hem hielden.

Maar de meisjes vonden, dat zij een heer niet konden liefhebben:

De heer zal je slaan,
En jij zult hem niet liefhebben.

En toen hetzelfde over een zigeuner:

De zigeuner vroeg de meisjes,
Of zij van hem hielden.

Maar een zigeuner kon men ook niet liefhebben:

De zigeuner zal stelen,
En ik altijd huilen.

Allerlei soort mannen vroegen op zo'n manier de meisjes, ook een soldaat:

De soldaat vroeg aan de meisjes,
Of zij van hem hielden.

Maar de soldaat werd ook met minachting afgewezen:

De soldaat zal zijn ransel dragen,
En ik achter hem...

Hier volgde zoiets schandelijks, dat het hele gezelschap brulde van het lachen. Het eindigde met een koopman:

Een koopmanszoon vraagt de meisjes,
Of ze van hem hielden.

En het kwam uit, dat hij de gelukkige zou zijn, omdat:

De koopman zal handeldrijven,
En ik bij hem als een tsaritsa leven.

Kalganow ergerde zich dood. Wie verzint toch al die schandelijke liederen voor hen? Er ontbreken alleen nog maar een spoorwegbeambte en een jood aan, die de meisjes om liefde vragen. Die zullen wel succes hebben. Het verveelde hem zo, dat hij op de divan ging zitten en insliep. Zijn knap gezicht werd bleek.

— Kijk eens, wat een schat van een jongen, zei Groesjenjka tegen Mitja. Hij heeft zulk mooi haar, dat heb ik gekamd, het is net vlas.

Zij boog zich over hem heen en zoende hem op zijn voorhoofd. Kalganow opende zijn ogen en vroeg: waar is Maximow?

Groesjenjka begon te lachen.

-- Zie je, Maximow heeft hij nodig, maar mij niet. Kom jongen, kom een beetje bij mij. Mitja, ga zijn Maximow halen.

Maximow was niet meer van de meisjes af te slaan. Hij ging alleen nu en dan weg, om een glas likeur of een kop chocola te drinken. Zijn gezicht was rood en zijn ogen vochtig. Hij kwam naar hen toe en zei, dat hij een dans wilde uitvoeren, een sabotière.

— Toen ik nog een kind was, heb ik die dans geleerd...

— Ga jij maar met hem mee, Mitja, ik zal wel hier vandaan zien, hoe hij danst.

— Ik ga ook kijken, zei Kalganow, die op de meest naïeve wijze Groesjenjka's gezelschap afsloeg. Allen gingen kijken, hoe Maximow danste, maar behalve op Mitja, maakte het op niemand indruk. De hele dans bestond eruit, dat hij opsprong en met de palm van zijn hand tegen zijn voetzolen sloeg. Kalganow vond het helemaal niet mooi, maar Mitja wel en hij omhelsde de danser.

— Dank je hartelijk hoor! Ben je moe? Wil je een bonbon of misschien een

sigaar?

— Nee, een sigaretje.

— Wil je niet iets drinken?

— Ja, een beetje likeur... en ik zou graag een chocolaatje willen.

— Maar, mijn lieve man, hier staat een berg chocolaatjes voor je, neem zoveel je wilt.

— Nee, ik wil zo eentje met vanille.

— Ik weet niet of die er nog zijn.

— Luister eens, hier is een meisje, Marjusjka, die zou ik graag willen hebben.

— Ben je gek, dat mag hier niet.

— Maar ik doe er toch niemand kwaad mee, zei Maximow.

— Nou ja, goed, we zullen zien. Je weet, dat dat hier verboden is. Je mag hier alleen eten, drinken en dansen. Wil je nog geld hebben?

— Maar later misschien?

— Goed, goed, we zullen zien.

Mitja's hoofd gloeide, hij ging naar de gang en vandaar op het balkonnetje; de lucht verfriste hem. Hij stond geheel alleen in het donker, en greep met beide handen naar zijn hoofd. Eindelijk ging hem, tussen al zijn verwarde gedachten, een licht op, een verschrikkelijk licht. „Nu is het ogenblik gekomen, dat ik mij de kogel door mijn kop moet jagen," vloog hem door het hoofd. „Dat ik mijn pistool moet gaan halen, het hierheen nemen en in die vieze, vuile, donkere hoek een eind aan alles maken." Ongeveer vijf minuten lang, stond hij dat alles te overdenken. Toen hij hierheen gekomen was, had hij achter zich schande... diefstal... bloed... Maar toen leek het veel gemakkelijker. Toen had hij met alles afgerekend: hij had haar aan een ander gelaten, had zelf afstand van haar gedaan... en hem bleef niets over, dan zich het leven te benemen. Maar nu was alles heel anders: dat noodlottige, dat ontzettende, dat spookbeeld „haar vroegere minnaar, die ze liefhad", was verdwenen, zonder een spoor achter te laten. Dat noodlottige bleek iets kleins, miserabels, belachelijks te zijn; hij had het zelf in zijn handen opgenomen en in een van de kamers opgesloten en het zou nooit meer opduiken. Voor hem was in zijn hart niets anders overgebleven dan een gevoel van schaamte. „Nu zou je kunnen leven en gelukkig zijn... en dat mag je niet. O God, laat die man toch in leven blijven! Laat die oude toch niet sterven! God, help mij! Je kunt toch wonderen doen! Doe dit wonder voor mij! Als hij in leven blijft, ben ik gered. Ik zal het geld, dat ik gestolen heb, teruggeven, al moest ik het uit de grond halen! Maar nee, nee, dat is onmogelijk! Dat is onmogelijk! Wees vervloekt, jij ellendig leven!" En toch kwam er een straal van hoop in zijn ziel. Hij holde terug naar de kamer om haar te zoeken. Eén uur van haar liefde was waard om de rest van zijn leven in kwelling door te brengen. Ik

moet naar haar toe, haar zien, haar horen, nergens meer aan denken, alles vergeten, al is het maar voor één nacht, één uur, één ogenblik. Bij de deur kwam hij de waard, Trifon Borisowitsj, tegen. Blijkbaar zocht de man hem.

— Wou je mij spreken? Heb je me gezocht?

— Nee, nee... zei de waard, waarom zou ik u zoeken?... Waar is u geweest?

— Waarom kijk je zo somber, ben je boos? Heb nog maar even geduld, dan kun je gaan slapen... Hoe laat is het?

— Het is over drieën.

— We zullen gauw weggaan.

— Welnee, waarom, u kunt blijven zolang u wilt.

„Wat heeft die man?" dacht Mitja terwijl hij de kamer, waar de meiden dansten, binnenging: Groesjenjka was hier echter niet. In de blauwe kamer was ze ook niet meer, alleen Kalganow lag er te slapen. Mitja keek achter het gordijn, en daar zat ze op een koffer, met haar hoofd in haar handen, bitter te huilen. Zij deed moeite, geen geluid te geven. Toen zij Mitja zag, wenkte ze hem om bij haar te komen en greep zijn hand.

— Mitja, Mitja, ik heb zo van hem gehouden, fluisterde zij. Al die vijf jaar lang, al die tijd. Ik weet het niet, heb ik van hem gehouden of hield ik van mijn woede op hem? Nee, nee, Mitja, dat is niet waar. Ik heb van hem gehouden. Ik was toen zeventien jaar, hij was zo aardig, zo vriendelijk, zo vrolijk. Of misschien was ik te jong, te dom. En nu ...mijn God, het is een heel ander mens, dat- is hij niet, ik herkende niet eens zijn gezicht. Toen ik hierheen reed, dacht ik de hele weg, hoe ik hem ontmoeten zou, wat ik hem zeggen zou, hoe wij elkaar in de ogen zouden zien. En hij — 't is alsof hij een emmer vuil over me heeft uitgegooid. Als een schoolmeester zat hij met me te praten; er was geen woord tussen te krijgen. Ik dacht eerst nog, dat hij zich voor zijn vriend schaamde; ik begreep niet, waarom ik niet meer met hem praten kon. Zo heeft zijn vrouw hem gemaakt. Hij heeft mij verlaten, om te gaan trouwen. O Mitja, wat schaam ik me! Ik vervloek die vijf jaren, ik vervloek ze. Zij barstte opnieuw in huilen uit, maar liet Mitja's hand niet los.

— Mitja, mijn vriend, blijf bij me, ga niet weg. Ik moet je wat zeggen. Luister eens, zeg jij mij van wie ik houd, jij moet het me zeggen! Op haar behuild gezichtje verscheen een glimlach, haar ogen schitterden. Toen je binnenkwam, zei mijn hart tegen me, „je bent dom... dat is degene van wie je houdt... En waarom is hij bang?" Je was toch zo bang, dat je nauwelijks durfde spreken. Het is toch niet mogelijk, dat je voor die twee bang was. Fenja heeft je immers verteld, hoe ik aan Aljosja gezegd heb, dat ik een uurtje van Mitjinjka gehouden heb. En ik ben van jou weggegaan, om van een ander te houden... Hoe heb ik ooit kunnen denken, dat ik na jou, nog van een ander zou kunnen houden? Kan

je me dat vergeven, Mitja? Hou je van me? Hou je van me?...

Zij sprong op en pakte Mitja met beide handen bij zijn schouders. Mitja, verdwaasd van verrukking, keek haar in de ogen, naar haar gezicht, naar haar glimlach, totdat hij haar plotseling omhelsde en begon te zoenen.

— Zal je me vergeven, dat ik je zo lang gemarteld heb? Ik heb jullie allen gemarteld... Herinner je je nog hoe je eens wijn bij mij gedronken hebt, en je je glas aan stukken gegooid hebt? Ik herinner het mij nog heel goed; ik heb vandaag ook het glas, waaruit ik gedronken heb, weggeworpen; ik heb gedronken op mijn gemeen hart. Mitja, waarom zoen je me niet? Eén keer heb je me gezoend, en nu zit je me maar aan te staren en naar me te- luisteren... Luister niet naar mij... Zoen me liever, nog eens... nog eens... zo... zo... Liefhebben is liefhebben. Nu zal ik jouw slavin zijn, mijn leven lang! Wat een geluk, je slavin te mogen zijn... Zoen me!... Sla me!... Martel me! Doe met me wat je wilt, ik heb het eerlijk verdiend... Nee, nee... wacht. Zo wil ik niet... En ze duwde hem van zich weg. Ga nu weg, ik wil drinken, il wil dronken zijn. Ik wil dansen. Ik wil het... ik wil het...

Ze rukte zich van hem los, en liep achter het gordijn vandaan. Mitja liep haar, wankelend als een beschonkene na. „Wat er ook verder moge gebeuren, voor dit ene ogenblik kan ik de hele wereld weggeven," ging door zijn hoofd.

Groesjenjka ledigde in één teug een glas champagne en werd werkelijk dronken. Ze ging weer op haar vroegere plaats, de fauteuil zitten, en keek naar alles met een verrukte glimlach. Haar wangen gloeiden, haar lippen waren rood, haar ogen schitterden hartstochtelijk, zodat zelfs Kalganow er door getroffen werd en naar haar toeging.

Heb je gevoeld, dat ik je een zoen gaf, toen je sliep? fluisterde ze tegen hem. Ik ben dronken. Jij ook? En waarom drinkt Mitja niet? Waarom drink je niet, Mitja? Ik heb gedronken en jij niet.

— Ik ben al dronken, ik ben dronken van jou. En nu wil ik ook wijn. Hij dronk nog een glas en het scheen hem of dat laatste glas hem volkomen dronken maakte. Van dit ogenblik af draaide alles in zijn hoofd, alsof hij ijlende koorts had. Hij liep overal rond, lachte, sprak met iedereen, tot hij weer bij haar kwam, en naar haar ging zitten kijken en luisteren... Zij sprak aan een stuk door, riep iedereen bij zich, kuste de meisjes van het koor of bekruiste hen. Het scheelde niet veel of ze was in huilen uitgebarsten. Maximow deed al zijn best om haar op te vrolijken; telkens liep hij naar haar toe, kuste haar handjes, elk van haar vingertjes en ten slotte danste hij nog een wilde dans, op een liedje, dat hij er zelf bij zong.

— Mitja, geef hem wat. Hij is zo arm... O, al die armen en beledigden! Weet je, Mitja, ik zal in een klooster gaan... Werkelijk, daartoe ben ik in staat. Aljosja

heeft mij vandaag twee woorden gezegd... Ja... ja... Ja, morgen naar het klooster, maar vandaag dansen. God zal ons vergeven. Als ik God was, zou ik iedereen vergeven. Ik zou aan iedereen vergeving willen vragen. „Mensen, vergeven jullie een domme, slechte vrouw!" Ik ben een beest, ik wil bidden... Ik heb een uitje gegeven... Zo'n gemeen schepsel, als ik, wil bidden. Mitja laat ze dansen, stoor ze niet. Wat zijn de mensen toch goed... De mensen zijn goed... en slecht tegelijkertijd, zo mompelde Groesjenjka, zonder te weten, wat ze zei. Eindelijk stond ze op en zei, dat ze zelf wilde dansen. Toen ze van haar stoel opstond, viel ze bijna weer terug.

— Mitja, Mitja, geef me geen wijn meer, ook niet als ik er om vraag. Wijn brengt je niet tot rust. Alles draait in mijn hoofd en de kachel ook. Ik wil dansen, laten ze allen komen kijken hoe ik dans, hoe mooi ik dansen kan...

Dat was ernstig gemeend, ze stond op, haalde een wit batisten zakdoekje uit haar zak, en zwaaide het hoog in de lucht. De meiden stelden zich op en wachtten op een teken van Mitja, om een vrolijk danslied te beginnen. Maximow gaf een schreeuw van plezier, toen hij zag, dat Groesjenjka wilde dansen en ging voor haar staan om met haar te dansen maar zij joeg hem met haar zakdoekje weg.

— Weg jij! Mitja, waar zijn ze toch allemaal? Laten ze allemaal komen kijken. En haal die twee, die je opgesloten hebt, laten ze ook zien hoe ik dans.

Mitja liep met dronken stappen naar de gesloten deur en begon erop te bonzen.

— Hé, jullie Podwisotskij's, komen jullie kijken, ze gaat dansen! ze roept jullie!

— Schoft! hoorde hij een van de Polen antwoorden.

— En jij bent een klein schoftje.

— Hou toch op die Polen te beledigen, zei Kalganow, die nu ook helemaal dronken was.

— Hou jij je mond, ventje, als ik tegen hem zeg, dat hij een schoft is, betekent dat niet, dat ik alle Polen voor schoften uitmaak. Hij alleen is nog geen Polen. Zwijg liever, jongetje, en neem nog een bonbon.

— Hè, wat een vervelende kerels zijn dat, willen ze geen vrede sluiten? zei Groesjenjka, terwijl ze midden in de kamer ging staan. Het koor zong een danslied. Groesjenjka hief haar zakdoekje in de lucht, deed een paar stappen en wankelde.

— Nee, nee, ik kan niet, ik ben te moe, zei ze met uitgeputte stem. Vergeef mij, ik kan niet... zij boog naar alle kanten voor het koor en herhaalde: „Vergeef mij, vergeef mij."

— Hé, dat aardige vrouwtje heeft een beetje te veel gedronken! hoorde men

stemmen uit het koor.

— Het vrouwtje is beschonken! giechelde Maximow.

— Toe, Mitja, breng me hier vandaan...

Mitja nam haar op en droeg haar in zijn armen achter het gordijn.

— Nu, ga ik er vandoor, dacht Kalganow, terwijl hij de blauwe kamer verliet en de deur achter zich sloot. Het rumoer in de zaal werd nog heviger. Mitja legde Groesjenjka op het bed en zoende haar hartstochtelijk op haar mond.

— Raak mij niet aan, zei Groesjenjka smekend, ik ben nog niet van jou. Ik heb je zo even gezegd, dat ik jou toebehoor, maar je moet mij sparen, zolang zij nog hier zijn. En deze hele omgeving is me zo weerzinwekkend.

Ik doe niets, wat je niet wilt... ik denk er niet aan. Ik aanbid je. Ja, het is hier afschuwelijk. Hij hield zijn armen om haar heen geslagen, en liet zich zo, op zijn knieën, voor het bed neer.

— Ik weet, dat jij een beest bent, maar je bent edel. We moeten eerlijk leven. Ons hele leven moet eerlijk zijn — we moeten goed zijn, we mogen niet als beesten leven. Je moet me zo ver mogelijk hier vandaan brengen. Hier wil ik niet... we moeten heel ver weg gaan...

— Ja... ja, natuurlijk! We gaan weg van hier. Ik zou mijn hele leven kunnen geven, als dat bloed er niet was.

— Wat voor bloed? vroeg Groesjenjka verbaasd.

— O nee, niets, dat zeg ik zo maar. Je wilt dat wij een eerlijk leven beginnen. Hoe kan dat, ik ben een dief. Ik heb geld van haar gestolen. Wat een schande! Wat een schande!

— Van haar, van Katherina? Nee, dat heb je niet gestolen, neem het van mij en geef het haar terug. Zeg geen woord, alles wat van mij is, is ook van jou. En wat betekent geld? We verdrinken het toch maar, zo zijn we nu eenmaal. Ik heb liever, dat we samen het land gaan bewerken. Ik wil werken... Wij moeten werken, dat heeft Aljosja gezegd. Ik wil niet je minnares zijn. Ik wil je slavin zijn, ik zal voor jou werken. Wij zullen samen... wij zullen samen naar Katherina Iwanowna gaan, we zullen haar vragen, of ze ons vergeeft en dan gaan we weg. En als ze het niet wil vergeven, dan gaan we zo weg. Je moet haar het geld terugbrengen, maar je moet alleen van mij houden, niet van haar... Als je van haar houdt, dan zal ik haar wurgen, dan zal ik haar beide ogen met een naald uitsteken.

— Van jou houd ik. Van jou alleen zal ik ook in Siberië houden.

— Waarom Siberië? Siberië is mij ook goed. Wij kunnen overal werken... In Siberië is zoveel sneeuw... En een slee, en belletjes... Hoor je... hoor je... het belletje...? Waar is het toch?... En nu heeft het opgehouden.

Ze deed haar ogen dicht en één ogenblikje sliep ze in.

Het belletje had inderdaad gerinkeld en toen weer opgehouden. Mitja legde zijn hoofd op haar borst en merkte niet, dat het belletje niet meer te horen was. Evenmin drong het tot hem door, dat in het aangrenzende vertrek, in plaats van het hevige rumoer en gezang, het plotseling doodstil was geworden. Groesjenjka sloeg haar ogen op.

— Heb ik geslapen? O ja, het belletje... Ik sliep en droomde, dat overal sneeuw was en het belletje rinkelde. Ik zat samen met jou in een slee. Met jou, mijn geliefde... Ik word wakker en mijn geliefde is hier bij mij ... hè, wat heerlijk...

— Ja, bij jou, mompelde Mitja en kuste haar handen, haar kleed... Plotseling zag hij, dat zij verstarde en, over zijn hoofd heen, voor zich uitstaarde.

— Mitja, Mitja, wie kijkt hier naar binnen? Mitja draaide zich om en zag, dat iemand het gordijn opzij schoof en naar binnen keek, waarschijnlijk waren het er meer dan één. Mitja sprong op en liep er heen. .

— Komt u hier bij ons, zei een stem niet luid, doch vastberaden.

Mitja schoof de gordijnen opzij en stond als verstijfd. De hele kamer was vol mensen, niet dezelfde die er vroeger waren, maar allemaal anderen. Hij kreeg een rilling door zijn rug en schrok op, in één ogenblik had hij hen allen herkend. Die lange, gezette, oude man in een overjas, met een uniformmuts met een kokarde op, was de chef van politie, Michail Makarowitsj. En die teringachtige, keurige man, met zijn glimmend gepoetste schoenen, was de procureur. Die heeft een chronometer, die vierhonderd roebel kost, die heeft hij me laten zien. En die jonge, die kleine met de bril op... hè, Mitja was zijn naam vergeten, maar hij kende hem goed, hij had hem dikwijls ontmoet... dat is de rechter van instructie, die nog niet lang geleden in onze stad gekomen is. En dat is de inspecteur, Mawrikij Mawrikijewitsj, een oude kennis van hem. En wat zijn dat voor mensen... boeren... wat doen die hier? En daar in de deur Kalganow en de waard.

— Heren... wat wilt u?... wat wilt u?... o ja, nu begrijp ik het.

De chef van de politie deed een paar stappen naar Mitja toe en begon haastig:

— Wij moeten u... in één woord, ik moet u verzoeken hier bij de divan te komen. Het is noodzakelijk, dat we u onmiddellijk spreken.

— De oude!!... gilde Mitja. De oude en zijn bloed, ik begrijp het! en hij viel op een stoel neer.

— Begrijp je dat? Begrijp je dat? Vadermoordenaar, misdadiger! Het bloed van je vader zal zich op je wreken! brulde hij woedend, met een vuurrood, trillend gezicht.

— Maar Michail Makarowitsj! Dat is onmogelijk, zo kunt u toch niet beginnen. Laat u mij liever spreken, dat had ik werkelijk niet van u verwacht...

— Maar dat is toch abnormaal, dat is ijlen! riep de chef van politie uit. — Kijk hem eens aan, in de nacht dronken met een meid, badend in het bloed van zijn vader! Het is ijlen, ijlen...

— Ik verzoek u dringend, mijnheer, ik verzoek u met nadruk, Michail Makarowitsj, ditmaal uw gevoelens te beheersen, fluisterde haastig de procureur. Anders zal ik gedwongen zijn...

Maar de rechter van instructie viel hem in de rede. Hij wendde zich tot Mitja en zei, officieel, met luide stem:

— Mijnheer Karamazow, luitenant buiten dienst, ik moet u zeggen, dat u beschuldigd bent van de moord op uw vader, Fjodor Pawlowitsj Karamazow, die vannacht heeft plaats gehad...

Hij zei nog iets, ook de procureur voegde er iets aan toe, maar Mitja, hoewel hij naar hen luisterde, begreep er niets van. Met zijn wilde blik, keek hij van de een naar de ander...

---

[1] Patrijshond

[2] Russische blouse

DEEL IV

BOEK IX

VOORLOPIG ONDERZOEK

I

HET BEGIN VAN DE LOOPBAAN VAN DE AMBTENAAR PERCHOTIN

Pjotr Iljitsj Perchotin, die wij achtergelaten hebben, terwijl hij bezig was uit alle macht op de poort van het huis van de weduwe Morozowa te kloppen, slaagde er ten slotte in, toegang te krijgen. Toen Fenja het harde kloppen op de poort hoorde, werd ze zo bang, dat ze bijna flauwviel. Ze was die avond al zo geschrokken, dat ze van louter angst niet naar bed was gegaan. Ze dacht zeker, dat het Dmitri was, die stond te kloppen, hoewel ze hem zelf in de trojka had zien wegrijden, want zo brutaal optreden als hij kon niemand. Zij holde de deur uit en ontmoette op de binnenplaats de portier, die ze smeekte niemand binnen te laten. Maar de portier vroeg, wie er klopte en toen hij hoorde, dat het Perchotin was, die Fenja dringend spreken moest, besloot hij hem open te doen. Fenja, vol angst, vroeg de portier ook bij het gesprek tegenwoordig te zijn. Pjotr Iljitsj begon Fenja uit te vragen, en toen kwam hij te weten, wat hij nodig had: Dmitri Fjodorowitsj was Groesjenjka gaan zoeken, had de stamper uit de vijzel meegenomen en was teruggekomen zonder de stamper, maar met bebloede handen... „En het bloed stroomde van zijn handen... en druppelde... en druppelde..." overdreef ze het feit en fantaseerde ze erbij, terwijl ze zelf geloofde in haar eigen verzinsel. De bebloede handen van Dmitri had Pjotr Iljitsj zelf gezien, ze druppelden helemaal niet, maar dat was de hoofdzaak niet. De hoofdzaak was, waarheen hij met de stamper gegaan was en of hij bij zijn vader was geweest. Dat kon hij niet van Fenja te weten komen. Maar toch maakte hij uit haar verhalen de gevolgtrekking, dat Dmitri naar niemand anders, dan naar zijn vader had kunnen gaan. Dus stond het vast, dat er in het huis van zijn vader *iets* gebeurd moest zijn. „En toen hij terugkwam", voegde Fenja er opgewonden aan toe, „heb ik hem alles verteld en vroeg hem waarom zijn handen vol bloed waren. En hij antwoordde: Dat is mensenbloed, ik heb een mens vermoord... Hij heeft het mij opgebiecht en toen liep hij als een bezetene weg. Ik ging zitten en begon te bedenken waar die waanzinnige heen had kunnen gaan. Ik was bang, dat hij naar Mokroje zou gaan en mevrouw vermoorden. Ik liep hem na om hem te smeken, mevrouw niet te vermoorden; ik ging naar zijn huis, maar bij de winkel van Plotnikow's zag ik hem in een trojka stappen; toen waren zijn handen al schoon..." De grootmoeder van Fenja beaamde alles wat haar kleindochter

vertelde. Pjotr Iljitsj stelde nog enige vragen en verliet het huis nog onrustiger, dan hij gekomen was.

Het scheen hem het beste van alles om naar het huis van Fjodor Pawlowitsj te gaan en zich op de hoogte te stellen of daar niets gebeurd was, en als daar iets gebeurd mocht zijn, onmiddellijk naar de chef van de politie te gaan. Maar de nacht was donker en de poort van het huis van Fjodor Pawlowitsj stevig gesloten. Hij zou dus weer hard moeten gaan bonzen, Fjodor Pawlowitsj kende hij ternauwernood, — goed, hij zou toegelaten worden, en als er eens niets gebeurd was, dan zou de eeuwig spottende Fjodor Pawlowitsj, de volgende dag overal in de stad rondvertellen, hoe midden in de nacht, een onbekend ambtenaar, Perchotin, bij hem binnengedrongen was, om te vragen, of hij niet vermoord was. Een schandaal! En voor niets in de wereld was Pjotr Iljitsj zo bang als voor een schandaal. En toch werd hij zo door zijn gevoel meegesleept, dat hij woedend met zijn voet op de grond stampte, zichzelf uitschold, maar niet naar Fjodor Pawlowitsj, maar naar mevrouw Chochlakowa ging. Zij moet me op één vraag antwoorden: gaf ze aan Dmitri Fjodorowitsj drieduizend roebel of niet. Had zij ze niet gegeven, dan zou hij, zonder verder te informeren, wat er zich bij Fjodor Pawlowitsj had afgespeeld, naar de chef van de politie gaan; had zij het wel gegeven, dan zou hij het verdere onderzoek tot morgen uitstellen en naar huis gaan. Men kan zich voorstellen, dat om elf uur 's avonds naar een onbekende dame te gaan en haar misschien wakker te maken om haar een zo dwaze vraag te stellen, nog groter schandaal was dan naar Fjodor Pawlowitsj te gaan. Maar zoals het dikwijls gebeurt, daaraan dacht hij helemaal niet. Later moest hij dikwijls denken aan dat onoverwinnelijke gevoel, dat hem, tegen zijn wil, naar haar toegedreven had. Hij schold zichzelf, de hele weg door, uit, dat hij het deed en toch voelde hij, dat hij ten einde moest brengen, wat hij begonnen was. En hij heeft zijn doel bereikt.

Het was precies elf uur, toen hij bij het huis van mevrouw Chochlakowa aankwam. Hij werd tamelijk gauw binnengelaten en op zijn vraag of mevrouw al naar bed was, wist de portier niet anders te antwoorden, dan dat dit ongeveer de tijd was, dat mevrouw gewoonlijk naar bed ging. „Laat U zich boven aanmelden, als ze wil zal ze u ontvangen en als ze niet wil, niet." Pjotr Iljitsj ging naar boven, maar hier ging het moeilijker. De huisknecht wilde hem niet aandienen en riep het kamermeisje erbij. Beleefd maar dringend vroeg Pjotr Iljitsj haar, aan mevrouw te zeggen, dat hij mevrouw noodzakelijk moest spreken en dat hij het niet gewaagd zou hebben, mevrouw te storen, als het niet voor een dringende aangelegenheid was. Het meisje ging weg en hij bleef in de hall wachten. Mevrouw Chochlakowa was nog niet naar bed, maar zij was al in haar slaapkamer. Zij was nog steeds ontdaan door Mitja's bezoek en voelde een

migraine opkomen. Toen zij van het meisje hoorde, dat er iemand voor haar gekomen was, werd ze geprikkeld en ze liet zeggen, dat ze niet kon ontvangen, niettegenstaande het bezoek van een haar onbekend ambtenaar, haar vrouwelijke nieuwsgierigheid in hoge mate opwekte. Maar ditmaal was Pjotr Iljitsj koppig als een muilezel: toen hij hoorde, dat hij niet ontvangen werd, hield hij aan. Hij verzocht het meisje nogmaals, mevrouw dringend te vragen of ze hem toch niet ontvangen wilde. De zaak, waarover hij haar te spreken had, was van het grootste belang en als mevrouw hem niet te woord wilde staan, zou zij er zeker later spijt van hebben. Hij verklaarde naderhand, dat hij het gevoel had gehad of hij van een hoge berg naar beneden viel. Het meisje keek hem verwonderd aan en ging voor de tweede maal naar boven. Mevrouw, heel verbaasd, dacht even na en vroeg hoe de jonge man eruitzag. Het meisje antwoordde, dat hij heel behoorlijk was, keurig gekleed, heel beleefd, jong en knap van uiterlijk. Daarop besloot mevrouw hem te ontvangen. Zij was al in haar peignoir en op slofjes, en sloeg nog een mooie, zwarte sjaal om haar schouders. Perchotin werd binnengelaten in dezelfde salon, waar ze Mitja ontvangen had. Zij kwam de salon binnen, keek haar gast streng aan en zonder hem te verzoeken plaats te nemen, vroeg ze afgemeten:

— Wat blieft u?

— Mevrouw, ik heb het gewaagd u te storen, omdat ik u wat vragen moet over onze gemeenschappelijke kennis, Dmitri Fjodorowitsj Karamazow, begon Perchotin. Maar zodra mevrouw Chochlakowa die naam hoorde, kreeg zij een aanval van woede, en viel hem gillend in de rede. — Hoelang zullen de mensen me nog achtervolgen met die verschrikkelijke man, riep zij buiten zichzelf van woede. Hoe durft u, mijnheer, een onbekende dame in haar huis op een zo laat uur komen lastigvallen... en nog wel om met haar te praten over iemand, die drie uur geleden in dezelfde kamer kwam om haar te vermoorden. Hij stampte met zijn voeten en liep de deur uit, zoals voor een fatsoenlijk man, van goeden huize, niet te pas komt. U moet weten, mijnheer, dat ik u zal aanklagen: Wilt u onmiddellijk mijn huis verlaten!... Ik ben een moeder... ik... ik zal onmiddellijk... ik... ik...

— Vermoorden! Wou hij u ook vermoorden?

— Heeft hij dan al iemand vermoord?

— Mevrouw, wilt u alstublieft naar mij luisteren? Een halve minuut maar. Ik zal u in twee woorden alles vertellen. Vandaag om vijf uur kwam mijnheer Karamazow bij mij, om als van een vriend, tien roebel te leen te vragen. Ik weet zeker, dat hij toen geen geld had. Maar om negen uur kwam hij weer bij mij met een pak honderdroebel biljetten in zijn hand; ongeveer twee- of drieduizend roebel bij elkaar. Zijn handen en gezicht waren bebloed en hij zelf leek wel

krankzinnig. Op mijn vraag, hoe hij aan zoveel geld kwam, heeft hij mij duidelijk geantwoord, dat u het hem gegeven had, om naar de goudmijnen te gaan....

— God! o God! dan heeft hij zijn vader vermoord! riep mevrouw Chochlakowa opgewonden uit, terwijl ze haar handen in elkaar sloeg. Ik heb hem geen geld gegeven... geen cent...! O, ga maar gauw weg! Ga maar gauw weg! Zegt u geen woord meer! Ga die oude man redden! Red de vader!

— Dus mevrouw, u hebt hem geen geld gegeven? Weet u zeker, dat u hem geen geld gegeven hebt?

— Nee, natuurlijk heb ik dat niet gedaan. Ik heb het geweigerd omdat ik wist, dat hij het toch niet op prijs zou stellen. Toen hij hier weg ging, stampte hij met zijn voeten, als een bezetene. Hij wierp zich op me... En dan moet u nog weten... ik hoef het u niet te verbergen... hij spuwde naar mij... stelt u zich voor! Maar waarom blijven wij staan?... Gaat u toch zitten... Maar nee... u moet zo gauw mogelijk weggaan om die arme, oude man te redden.

— Als hij dood is, is hij niet meer te redden.

— O ja, daar hebt u gelijk in. Maar wat moeten we beginnen? Wat denkt u? Wat moeten we nu doen?

Intussen had ze hem doen plaats nemen en was zelf tegenover hem gaan zitten. Pjotr Iljitsj legde haar duidelijk de verdere gebeurtenissen uit, waarvan hij getuige was geweest. Hij vertelde ook van zijn bezoek aan Fenja en van de stamper. Al die bijzonderheden wonden haar zo op, dat ze telkens een gil gaf en haar ogen met de handen bedekte...

— Stel u voor... ik heb er een voorgevoel van gehad... Ik heb die gave... als ik mij iets voorstel gebeurt het altijd zo... Hoe dikwijls heb ik niet gedacht, als ik die vreselijke man zag, dat is iemand, die zal eindigen met mij te vermoorden. En zo is het ook gebeurd... Natuurlijk... op het ogenblik heeft hij mij niet vermoord, maar alleen zijn vader... En dat is alleen omdat Gods vinger mij beschermd heeft... En behalve dat, heeft hij het niet durven doen, omdat ik hem, hier op dezelfde plaats, een icoontje om zijn hals gehangen heb... o, wat was ik op dat ogenblik dicht bij de dood! Op één pas afstand was ik van hem! Hij boog zijn hals nog naar mij toe... En weet u, Pjotr Iljitsj... ik geloof ten minste, dat u zo heet, u moet weten, dat ik in geen enkel wonder geloof. En nu die geschiedenis met dat icoontje... dat doet me weer in wonderen geloven. Ik geloof weer in alles wat u wilt. Hebt u ook gehoord van de starets Zosima?... Trouwens, ik weet zelf niet wat ik ervan denken moet. Met dat icoontje om zijn hals spuwt hij naar me... Ja, natuurlijk alleen gespuwd en niet vermoord... Maar ja... Vermoord en weggehold... Maar wat moeten wij nu doen? Wat denkt u daarvan?

Pjotr Iljitsj stond op en zei, dat hij nu naar de chef van de politie ging, om

hem van alles op de hoogte te stellen. Die zou dan zelf wel weten, wat hij te doen had.

— O, dat is een heel, heel aardige man, Michail Makarowitsj, het is een goede kennis van me. Natuurlijk moet u naar hem toegaan. Wat is u toch vindingrijk, Pjotr Iljitsj, wat hebt u dat goed bedacht. Weet u, ik zou dat voor niets in de wereld zo goed hebben kunnen bedenken.

— Ja, ik ben zelf ook goed met hem bekend, merkte Pjotr Iljitsj op, die voortdurend pogingen aanwendde om weg te komen, maar daarin telkens met haar praatjes door die dame verhinderd werd.

— En weet u wat?... U komt weer bij mij terug, om mij te vertellen, wat u gezien hebt en wat u te weten bent gekomen... Hoe alles gegaan is en waartoe hij veroordeeld is.... Zeg, weet u dat soms, bestaat de doodstraf bij ons? U moet beslist terugkomen, al is het drie uur in de nacht, vier uur, halfvijf... U moet me laten wekken. O God, ik zal natuurlijk niet kunnen slapen. Zou het niet het beste zijn, als ik met u meeging?

— Welnee, mevrouw... Maar als u wilt, schrijft u dan met twee, drie regeltjes op een stukje papier, dat u geen geld aan Dmitri Fjodorowitsj gegeven hebt. Misschien zal het nodig zijn...

— Zeker, wel zeker! riep mevrouw Chochlakowa verrukt uit en sprong naar haar secretaire. En weet u, u doet me verbaasd staan over uw inzicht en kennis van zaken. En al pratende, schreef zij snel met grote letters op een half blaadje postpapier, drie regels:

> „Nooit in mijn leven heb ik aan die ongelukkige Dmitri Fjodorowitsj Karamazow geld te leen gegeven hij is toch ongelukkig op het ogenblik niet drieduizend roebel en nooit, nooit een kopeke. Ik zweer het u bij alles wat heilig op onze wereld is.
> *Chochlakowa."*

Hier is het briefje, ga nu maar gauw en red hem. Dat is een heldendaad van u!

En ze bekruiste hem driemaal, terwijl ze hem tot de deur begeleidde.

— Wat ben ik u dankbaar! U kunt niet geloven, hoe dankbaar ik u ben, dat u het eerst bij mij gekomen is, om dat te vertellen. Hoe is het toch mogelijk, dat we elkaar nooit eerder ontmoet hebben? Ik zal het heel prettig vinden, om u altijd bij mij te ontvangen. En het is zo aangenaam te horen, dat u hier, bij ons in de stad in dienst is. En dat u zo vol plichtsbesef is... Zij moeten u waarderen, ze moeten u eindelijk gaan begrijpen en leren waarderen. Als ik iets voor u zou kunnen doen... gelooft u mij... o, ik ben dol op de jeugd! Ik ben letterlijk verliefd op de jeugd! De jeugd, dat is de grond, waarop het hele lijdende Rusland steunt.

Het is de hoop van Rusland... O, ga nu maar gauw, ga maar gauw!...

Maar Pjotr Iljitsj was al lang weg, anders zou ze hem nooit laten gaan. Mevrouw Chochlakowa had trouwens een heel prettige indruk op hem gemaakt. Dat was het lichtpunt bij de gedachte, dat hij zichzelf in zo'n akelige zaak gemengd had. Smaken verschillen, dat weet iedereen. „Helemaal niet zo oud," zei hij in zichzelf. „Volgens de verhalen, zou ik denken, dat ik met haar dochter sprak in plaats van met haarzelf."

Wat mevrouw Chochlakowa betrof, ze was verrukt van de jonge man.

„Hoeveel kennis van zaken, hoe veel inzicht en dat in onze tijd bij zo'n jonge man, die bovendien zulke goede manieren heeft en zo knap van uiterlijk is. En ze zeggen nog wel van de tegenwoordige jongelui, dat ze niets meer kunnen! Hier heb je dan een voorbeeld." De verschrikkelijke gebeurtenis had ze totaal vergeten. En toen ze weer in bed lag, dacht ze weer, hoe dicht ze bij de dood geweest was. „Wat vreselijk," dacht ze en viel onmiddellijk in slaap.

Ik zou me natuurlijk niet zo uitvoerig over deze scène hebben uitgelaten, als die niet een gehele verandering in het leven van de jonge ambtenaar gebracht had. Deze ontmoeting van een jong ambtenaar met een weduwe, die nog lang niet oud was, gaf aanleiding tot allerlei praatjes en geruchten in onze stad, waarover ik misschien, aan het eind van ons verhaal over de gebroeders Karamazow, nog nader zal spreken.

II

ALARM

Michail Makarowitsj Makarow, de chef van de politie van ons district, was een gepensioneerd overste, die met zijn overgang in de politiedienst, de titel van hofraad gekregen had; hij was weduwnaar en een heel goed mens. Drie jaar geleden was hij pas in onze stad in dienst gekomen. Hij was door iedereen bemind, omdat hij de kunst verstond, het middelpunt van het gezelschapsleven te vormen. Bijna altijd had hij gasten, het leek wel of hij zonder gasten niet leven kon. Iedere dag had hij iemand aan zijn tafel, al waren het er maar één of twee, maar alleen at hij nooit. Er werden natuurlijk, bij verschillende gelegenheden, dikwijls zelfs geheel onverwachts, grote diners gegeven! Gegeten werd er in dit huis niet bijzonder fijn, maar goed en veel. De pasteien waren prachtstukken en de wijn blonk weliswaar niet uit door kwaliteit, maar des te meer door kwantiteit. In de eerste kamer, die in de hall uitkwam, stond een biljart en aan de muren hingen gravures van de beste Engelse renpaarden, in zwarte lijstjes. Toentertijd gold het voor chique, zulke gravures in de biljartkamer van een vrijgezel te hebben. Iedere avond werd er gekaart, al was het maar één tafeltje. Maar dikwijls kwam het beste gezelschap van onze stad met moeders en dochters om te dansen. Niettegenstaande Michail Makarowitsj weduwnaar was, had hij een familieleven. Zijn dochter, die zelf reeds lang weduwe was en twee volwassen meisjes had, de kleindochters van Michail Makarowitsj dus, woonde bij hem in. De meisjes waren al volwassen, heel aardig van uiterlijk en vrolijk, en al wist ook iedereen, dat zij bij hun huwelijk niets mee zouden krijgen, toch kwamen de jongelui uit de beste kringen bij hen aan huis. Wat zijn werk betrof, blonk Michail Makarowitsj niet bijzonder uit, maar zijn dienst vervulde hij toch behoorlijk, niet minder dan vele anderen. Om de waarheid te zeggen, bijzonder ontwikkeld was hij niet en ook van wat zijn dienst aanging had hij niet veel verstand. „Mijn ziel is meer militair dan civiel," zei hij van zichzelf. Hij had zelfs geen begrip wat voor veranderingen de „reform" in de boerenstand gebracht had en hij deed niet eens moeite het te weten te komen, hoewel hij zelf toch grondbezitter was. Pjotr Iljitsj was zeker, dat hij bij Michail Makarowitsj gasten zou aantreffen, hij wist alleen niet, wie er die avond zouden zijn. Toevallig ontmoette hij er deze keer oude kennissen, die aan de kaarttafel zaten. Het waren de procureur en onze districtsdokter Warwinskij. De laatste was nog

een jonge man, die niet lang geleden uit Petersburg gekomen was, waar hij zijn studie aan de Petersburgse medische academie cum laude beëindigd had. De procureur Ippolit Kirillowitsj was een eigenaardig man, nog niet oud, vijfendertig jaar, met aanleg voor tering. Hij was getrouwd met een gezette vrouw en had geen kinderen. Hij had een overdreven eigenliefde en was erg prikkelbaar, maar toch verstandig en geen kwaad mens. Ik geloof, dat de enige fout van zijn karakter was, dat hij meer van zichzelf dacht, dan waartoe hij het recht had. Daarom maakte hij altijd de indruk van onrustig te zijn. Hij dacht bijvoorbeeld, dat hij een bijzondere gave bezat om psychologisch de ziel van een misdadiger te ontcijferen. Maar niemand stelde dat op prijs en de procureur had altijd het gevoel, dat hij in de hogere sferen vijanden had. In de somberste ogenblikken van zijn leven, dacht hij er altijd over zijn ontslag te nemen als procureur en zich als advocaat voor criminele zaken[1] te vestigen.

De onverwachte zaak van de Karamazows, had hem opgewonden en de hoop in hem gewekt, door die zaak in geheel Rusland bekend te worden.

In de aangrenzende kamer, bij de jonge dames, zat onze jeugdige rechter van instructie, Nicolai Parfenowitsj Neludow, die ook pas twee maanden geleden, uit Petersburg, bij ons was gekomen. Later spraken allen er met verwondering over, dat juist die avond alle officiële personen, zich in het huis van de chef van politie verzameld hadden. Het was echter heel eenvoudig, veel eenvoudiger dan iemand zou denken: de vrouw van Ippolit Kirillowitsj had al twee dagen kiespijn en hij moest wel voor haar gesteun de deur uit lopen. De dokter kon nergens anders zijn; waar kon hij 's avonds anders zijn, dan aan de kaarttafel, wat zijn grote hartstocht was. En de rechter van instructie was al drie dagen lang van plan hier te komen, omdat hij wist, dat de oudste kleindochter, Olga Michailowna, jarig was; zij had het opzettelijk geheim gehouden om niet genoodzaakt te zijn de gehele stad voor een dansavond uit te nodigen. Hij was van plan om haar geheim te verraden en haar ermee te plagen, dat ze niet over haar verjaardag durfde te spreken, omdat ze bang was, dat iemand haar vragen zou hoe oud ze werd en de volgende dag de hele stad het zou weten. In dat opzicht was de jonge man heel ondeugend; hij werd door de dames dan ook niet anders dan „ondeugd" genoemd. Hij was overigens, van zeer goede familie, wel opgevoed en hoewel een beetje een Don Juan, toch altijd behoorlijk. Hij zag er verfijnd en teer uit, en droeg altijd enige mooie ringen aan zijn slanke vingers. Zijn dienst was een heiligdom voor hem. Hij veranderde volkomen, op het ogenblik dat hij moordenaars en misdadigers moest verhoren; dat deed hij zo handig, dat iedereen zoal niet met bewondering, dan toch met verbazing naar hem luisterde.

Toen Pjotr Iljitsj bij de chef van politie kwam, was hij verbaasd over de opwinding, die daar heerste; hij zag, dat iedereen het al wist. Inderdaad hadden

allen hun kaarten laten liggen en stonden nu de gebeurtenis te bespreken; zelfs Nicolai Parfenowitsj had de meisjes laten zitten en nam de houding aan van iemand, die onmiddellijk een twistgesprek zou beginnen. Hier kwam Pjotr Iljitsj eindelijk te weten, dat de oude Karamazow die nacht vermoord en beroofd was. De anderen hadden het allen op de volgende wijze vernomen.

De vrouw van Grigorij, Marfa, had die nacht heel zwaar geslapen en had tot de ochtend toe kunnen doorslapen, als ze niet plotseling gewekt was door een doordringende epileptische gil van Smerdjakow, die in de aangrenzende kamer lag. Die gil, waarmee zijn aanvallen altijd begonnen, joeg Marfa nog steeds een hevige schrik aan; in al die jaren had ze er nooit aan kunnen wennen. Zij sprong van haar bed op en bijna nog in slaap, liep zij naar het kamertje, waar Smerdjakow lag. Maar daar was het donker, en men kon alleen horen, hoe de zieke rochelde en in zijn bed lag te woelen. Marfa gaf een gil en wilde haar man roepen. Zij liep naar zijn bed, maar zag dat hij daar niet meer lag. Hij was weg, maar waarheen? Zij liep de deur uit, bleef op het stoepje staan en riep hem zachtjes. Zij kreeg natuurlijk geen antwoord, maar zij hoorde midden uit het nachtelijk duister van de tuin steunen. Zij luisterde: het steunen werd herhaald en nu was het duidelijk, dat het uit de tuin kwam. „God, net zoals toen Lizaweta Smerdjatsjaja over de schutting klom." Angstig ging ze de stoep af en zag dat het poortje van de tuin openstond. „God... die ziel, dan moet hij waarschijnlijk in de tuin zijn." En opeens hoorde zij duidelijk, dat Grigorij haar riep: „Marfa! Marfa!" Zijn stem klonk zwak en lijdend. „God beware ons voor een ongeluk!" prevelde Marfa en liep in de richting, vanwaar de stem kwam en zo vond zij Grigorij. Maar hij lag niet bij de schutting, waar hij door Dmitri neergeslagen was, maar ongeveer twintig stappen verder. Blijkbaar was hij tot bewustzijn gekomen, was over de grond gekropen en toen waarschijnlijk weer bewusteloos geworden. Op dat ogenblik merkte zij, dat hij helemaal bebloed was en begon te gillen. Grigorij lag op de grond te mompelen: „Vermoord... zijn vader vermoord... Wat schreeuw je, ezel... loop... gauw... haal iemand..." Maar Marfa hield niet op met gillen en toen zij zag, dat bij Fjodor Pawlowitsj het raam openstond liep ze erheen om hem te roepen. Maar toen ze door het raam naar binnen keek, zag ze een verschrikkelijk schouwspel: mijnheer lag roerloos op zijn rug op de grond; zijn lichte *chambrecloak* en wit hemd waren op de borst met bloed doorweekt. De kaars, die op de tafel stond, verlichtte het bloed en het dode gezicht van Fjodor Pawlowitsj. En toen, in de uiterste ontzetting, holde Marfa de tuin door, en ging door de poort achter in de tuin, die toegang gaf tot de tuin van haar buurvrouw, Maria Kondratjewna. De beide buurvrouwen, de moeder en de dochter, sliepen al, maar toen ze het verschrikkelijke kloppen en schreeuwen van Marfa hoorden, werden ze wakker en gingen naar het raam.

Marfa Ignatjewna vertelde hun huilend en gillend, wat ze gezien had en vroeg hun om hulp. Toevallig overnachtte de landloper Foma bij hen. In een ogenblik maakten zij hem wakker en alle drie liepen ze naar de plaats des onheils. Onderweg herinnerde Maria Kondratjewna zich, dat zij de vorige avond, om ongeveer negen uur, een verschrikkelijke schreeuw had gehoord uit de richting van de tuin. Dat was natuurlijk de schreeuw, die Grigorij gegeven had toen hij Dmitri Fjodorowitsj, die over de schutting klom, bij zijn been gegrepen had en hem toegeschreeuwd had: „Vadermoordenaar". Zij had één stem gehoord, die onmiddellijk daarna zweeg. Toen zij bij de plaats kwamen, waar Grigorij lag, brachten beide vrouwen, met hulp van Foma, hem naar zijn huis. Zij staken het licht aan en zagen, dat in het kleine kamertje, Smerdjakow nog in zijn bed lag te woelen, met verdraaide ogen en schuim op zijn mond. De vrouwen wasten met water en azijn het hoofd van Grigorij af. Deze kwam nu geheel tot bewustzijn en zijn eerste vraag was: Is mijnheer vermoord of niet? De vrouwen en Foma gingen naar mijnheer toe en toen zij bij het huis kwamen, zagen ze dat niet alleen het raam, maar ook de voordeur wijd openstond, hoewel mijnheer die, al een week lang, elke avond zelf sloot en niemand bij zich toe liet, zelfs Grigorij niet. Bij de open deur bleven ze staan en durfden niet binnengaan, omdat ze bang waren, dat er iets zou gebeuren. Toen ze terugkwamen stuurde Grigorij hen naar de chef van de politie. Maria Kondratjewna ging er heen en bracht alles bij de chef van de politie in rep en roer. Zij was ongeveer vijf minuten vóór Pjotr Iljitsj gekomen, zodat hij met zijn veronderstellingen te laat kwam. Hij vertelde ook alles, wat hij wist, waarmee hij nog meer de algemene overtuiging bevestigde, wie de moordenaar was. (In het diepst van zijn ziel was hij evenwel nog niet overtuigd, dat het zo was.)

Zij besloten energiek op te treden. Er werden twee politieagenten geroepen en een stuk of vier mannen, die als getuigen dienen moesten. De hele stoet ging naar het huis van Fjodor Pawlowitsj, waar op de plaats des onheils, het eerste onderzoek werd ingesteld. De dokter, die nog jong en vol ijver was, bood zelf zijn diensten bij het medisch onderzoek aan. Fjodor Pawlowitsj was vermoord en dood, als gevolg van een verbrijzelde schedel. Maar waarmee? Waarschijnlijk met hetzelfde voorwerp, waarmee ook Grigorij getroffen was. Later werd dat voorwerp ook gevonden. Grigorij, die medische hulp van de dokter ontving, legde heel duidelijk uit, wat er gebeurd was en waarmee hij tegen de grond geslagen was. Men begon met een lantaarn de tuin te doorzoeken en vond eindelijk, op een open plek op een tuinpad, de koperen stamper. In de kamer, waar Fjodor Pawlowitsj lag, heerste geen bijzondere wanorde, maar achter het scherm, naast zijn bed, vond men een grote enveloppe van dik papier, met het opschrift: „Een cadeautje, drieduizend roebel voor mijn engel Groesjenjka, als ze

bij mij zal willen komen." En daaronder, blijkbaar met de hand van Fjodor Pawlowitsj erbij geschreven: „Aan mijn kuikentje". Op de enveloppe waren drie grote zegels van roodlak, maar de enveloppe was opengescheurd en leeg; het geld was verdwenen. Men vond op de grond nog een smal, roze lintje, waarmee de enveloppe was dichtgebonden geweest. Een mededeling van Pjotr Iljitsj maakte diepe indruk op de procureur en de rechter van instructie: de veronderstelling, dat Dmitri Fjodorowitsj zich vroeg in de ochtend het leven zou benemen. Hij had dat zelf gezegd, zijn pistool geladen, en een briefje geschreven, dat hij in zijn vestjeszak gestoken had. En toen Pjotr Iljitsj, om de zelfmoord te verhinderen, hem gedreigd had, het te zullen vertellen, had hij geantwoord: „Het is te laat." Dus ze moesten zo gauw mogelijk naar Mokroje gaan, om hem te pakken te krijgen, voor hij zelfmoord gepleegd had. „Dat is zo duidelijk als iets," herhaalde de procureur enige malen. „Bij zulke wildebrassen gaat het niet anders. Eerst moeten ze fuiven en dan zich doodschieten." Het verhaal, hoe Mitja de grote inkoop van wijn en lekkernijen in de winkel gedaan had, wond de procureur nog meer op.

„Herinnert u zich die jongen nog, die de koopman Olsoefjew vermoord heeft en hem van anderhalf duizend roebel beroofd? Die heeft niet eens de moeite genomen het geld op te bergen en is dadelijk naar de meiden gegaan." En toch konden ze niet onmiddellijk gaan, want het onderzoek in het huis van Fjodor Pawlowitsj, de formaliteiten enzovoorts, eisten tijd. Daarom zonden ze twee uur voordat ze zelf konden gaan, de inspecteur Mawrikij Mawrikijewitsj Sjmertsow, die juist een dag tevoren in de stad was gekomen, om geld voor de salarissen te halen, vooruit. Mawrikij Mawrikijewitsj kreeg de opdracht naar Mokroje te gaan, niets te ondernemen, maar alleen de misdadiger niet uit het oog te verliezen tot ze allen gekomen waren en ervoor te zorgen, dat er getuigen aanwezig zouden zijn. Zo heeft hij ook gedaan. Hij bewaarde zijn volle incognito; alleen de waard, Trifon Borisowitsj gaf hij een wenk om hem op de hoogte te stellen. Het was juist op het ogenblik, dat Mitja op het balkonnetje stond en gemerkt had, dat er in het gezicht van Trifon Borisowitsj, en in zijn manier van spreken een verandering was gekomen. Dus, noch Mitja, noch een van de anderen wist, dat ze in observatie waren. Zijn étui met de pistolen was al lang door de waard weggenomen en goed opgeborgen. Pas om vijf uur 's ochtends toen het al bijna licht was, kwamen de officiële personen uit de stad, in twee rijtuigen en twee trojka's. De dokter was in het huis van Fjodor Pawlowitsj gebleven. Niet alleen, omdat hij de volgende ochtend een sectie op het lijk van Fjodor Pawlowitsj wilde verrichten, maar hoofdzakelijk, omdat de toestand van Smerdjakow hem vreemd voorkwam: „Zulke hevige en lange aanvallen van epilepsie, die bijna twee etmalen aanhouden en waarbij de een de andere

opvolgt, komen bijna niet voor en moeten wetenschappelijk onderzocht worden. Dat is een medisch onderzoek waard." De anderen lachten en feliciteerden hem met de vondst. Trouwens, de procureur en de rechter van instructie herinnerden zich heel goed, dat de dokter gezegd had, dat Smerdjakow nog diezelfde ochtend zou sterven. Nu, na deze lange, maar, volgens mij, noodzakelijke uitweidingen, komen wij weer terug op het tijdstip, waarop wij het laatste boek geëindigd hebben.

III

LANGS DE LIJDENSWEG. DE EERSTE STATIE

Mitja zat dus met verwezen blik iedereen aan te staren, zonder te begrijpen, wat er tegen hem gezegd werd. Plotseling stond hij op, hief zijn handen ten hemel en riep luid uit:

— Ik ben niet schuldig: dit bloed heb ik niet vergoten! Het bloed van mijn vader heb ik niet vergoten... Ik wou een moord begaan, maar ik ben niet schuldig... Niet ik heb het gedaan!

Op dit ogenblik sprong Groesjenjka vanachter het gordijn tevoorschijn en viel voor de chef van de politie op de knieën.

— Dat heb ik gedaan! Ik, de vervloekte, ik ben schuldig! gilde zij, terwijl zij haar handen ophief.

— Ik heb hem zover gebracht!... Ik heb hem gemarteld! En zijn oude vader heb ik ook gemarteld!... Ik, ik ben de schuldige en niemand anders! Ik!... ik!... ik!...

— Ja, jij bent de schuldige, jij bent de hoofdmisdadigster Jij, wild onzedelijk schepsel, jij bent de hoofdschuld aan alles! brulde de chef van de politie tegen haar, terwijl hij haar met de hand dreigde. Maar onmiddellijk werd hij door de anderen tot de orde geroepen. De procureur greep hem beet:

— Houdt toch op, Michail Makarowitsj! Wat is dat voor een houding! U stoort het onderzoek, u bederft de hele zaak.

— Wij moeten maatregelen tegen u nemen, zei Nicolai Parfenowitsj nu ook. Anders is het onmogelijk...

— Samen moeten wij voor het gerecht verschijnen, ging Groesjenjka door, terwijl ze nog op de knieën lag. Samen moeten we gestraft worden. Ik volg hem tot in de dood!

— Groesjenjka, mijn leven! mijn heiligdom! riep Dmitri uit, terwijl hij naast haar op de knieën viel en haar omhelsde. Geloven jullie haar toch niet, zij is in niets schuldig! Zij heeft geen moord begaan, zij heeft niets en niets gedaan!

Hij herinnerde zich later, dat hij door enige mensen van haar weggetrokken werd en zij werd weggevoerd. En toen hij weer iets begon te begrijpen, zat hij aan een tafel. Achter hem stonden twee mannen. Tegenover hem aan de tafel, op de divan, zat Nicolai Parfenowitsj, die hem voortdurend trachtte over te halen, water te drinken uit het glas, dat op de tafel stond: „Dat zal u opfrissen, dat zal u

tot rust brengen, wees maar niet bang, maak u maar niet ongerust," herhaalde hij overdreven beleefd. Plotseling vielen Mitja zijn prachtige ringen op, de ene met een amethist en de andere met een hem onbekende steen, heldergeel doorzichtig, buitengewoon mooi geslepen. Veel later herinnerde hij zich met verwondering, dat die ringen zijn blik zo hadden geboeid, dat hij zijn ogen er niet van kon afwenden, wat in zijn toestand heel eigenaardig was. Links van Mitja, op dezelfde plaats, waar in het begin van de avond Maximow gezeten had, zat nu de procureur. En aan zijn rechterhand, op de plaats, waar Groesjenjka gezeten had, ging een jonge man zitten, met een opvallend frisse kleur en gekleed in een versleten jachtkostuum. Voor hem lag papier en stond een inktpot. Dat was de schrijver van de rechter van instructie, die ook meegekomen was. De chef van de politie stond bij het raam, aan het andere eind van de kamer, naast hem voor hetzelfde raam zat Kalganow op een stoel.

— Drink een beetje water, zei voor de tiende keer de rechter van instructie.

— Ik heb al gedronken, heren, ik heb al gedronken... Maar... Nou, wat wachten jullie! ... vernietig mij, schiet me dood, beslis over mijn lot! riep Mitja tegen de rechter van instructie, terwijl hij hem met verschrikkelijke, uitpuilende, verstarde ogen aankeek.

— Dus u beweert, dat u onschuldig is aan de dood van uw vader, Fjodor Pawlowitsj? vroeg de rechter zacht, maar doordringend.

— Neen! Ik ben schuldig. Ik heb bloed van een andere oude man vergoten, maar niet van mijn vader. Ik betreur het diep. Ik heb de oude vermoord, vermoord... Maar het is een zware beproeving — de ene vermoord te hebben en verantwoordelijk gesteld te worden voor de moord op een ander, waaraan je helemaal niet schuldig bent... Een verschrikkelijke beschuldiging, net alsof ik een klap op mijn hoofd van jullie heb gekregen! Maar wie heeft mijn vader dan vermoord, wie? Wie heeft dat kunnen doen, als ik het niet ben? Het is een wonder, het is onzin, het is onmogelijk!

— Ja, wie heeft het kunnen doen? begon de rechter van instructie, maar de procureur wisselde een blik met de rechter en wendde zich tot Mitja:

— U hoeft u niet ongerust te maken over de oude bediende, Grigorij Wasiljewitsj. U moet weten, dat hij leeft en tot bewustzijn is gekomen en hoewel u hem lelijk toegetakeld hebt, zal hij toch wel in leven blijven. Dat beweert de dokter ten minste.

— Leeft hij? Leeft hij? brulde Mitja plotseling, terwijl hij zijn handen in elkaar sloeg. Zijn hele gezicht straalde. God, ik dank Je, voor het grootste wonder, dat Je voor mij verricht hebt. Voor mij, de zondaar en alleen omdat ik tot Je gebeden heb! ... Ja, ja het is alleen, omdat ik de gehele nacht gebeden heb — en Mitja sloeg driemaal een kruis. Van opwinding kon hij bijna geen

ademhalen.

— Ja, en van diezelfde Grigorij kwamen wij te weten... Wij kregen zulke gewichtige informaties... ging de procureur door, maar Mitja sprong van zijn stoel op.

— Eén ogenblik heren, in Godsnaam, een ogenblik, ik moet naar haar toe...

— Wacht even, dat is nu onmogelijk, schreeuwde Nicolai Parfenowitsj en sprong eveneens op. De beide boeren, die achter zijn stoel zaten grepen hem beet; hij ging overigens uit zichzelf weer zitten.

— Hè, wat jammer, ik wou even naar haar toe... Ik wou haar vertellen, dat dat wat mij de hele nacht gemarteld heeft, van mij afgevallen is, dat ik geen moordenaar ben. Heren, u moet weten, dat zij mijn verloofde is, zei hij vol verrukking en eerbied. O, wat ben ik u dankbaar, heren. U heeft mijn ziel tot nieuw leven gewekt en in één ogenblik hebt u dat gedaan?... Die oude, die mij op zijn armen gedragen heeft, die mij gewassen heeft, toen ik als kind van drie jaar, door iedereen verlaten was. Hij was als een vader voor me.

— Dus u, begon de rechter van instructie.

— Eventjes wachten, heren, laat u mij eerst even tot mezelf komen, zei Mitja, terwijl hij met zijn ellebogen op de tafel steunde en zijn gezicht in zijn handen verborg. Laat u mij even nadenken, geef me tijd om op adem te komen. Zoiets schokt je zo ... ontzettend... een mens is toch maar een mens!

— Wilt u nog een beetje water? fluisterde Nicolai Parfenowitsj.

Mitja nam de handen van zijn gezicht weg en lachte. Hij keek opgewekt, hij was in dit éne ogenblik geheel veranderd. Zijn hele toon was anders geworden: hij zat nu met die officiële personen, als met zijn vroegere kennissen, als gelijken. Het leek wel of er niets gebeurd was en ze ergens in een kring van vrienden zaten. Ik moet hier opmerken, dat Mitja aanvankelijk heel vriendelijk door de chef van de politie ontvangen was. Maar de laatste maanden had hij al zijn kennissen verwaarloosd, wat hem erg kwalijk genomen werd. De chef van de politie ontmoette hem op straat en groette hem alleen nog maar uit beleefdheid; het was duidelijk te voelen, dat hij boos op hem was, wat Mitja ook heel goed kon begrijpen, de procureur kende hij minder goed, maar hij had dikwijls een bezoek gebracht aan zijn vrouw, die hem altijd bijzonder hartelijk had ontvangen en tot de laatste dag toe een grote belangstelling voor hem toonde. Met de rechter van instructie was hij slechts zeer oppervlakkig bekend; hij had hem twee of driemaal in gezelschap ontmoet en alleen met hem over vrouwen gesproken.

— U, Nicolai Parfenowitsj, is een uitstekend rechter van instructie, zoals ik zie, lachte Mitja. Maar hierbij zal ik u toch moeten helpen. Heren, u moet mij niet kwalijk nemen, dat ik zo opgewonden ben, ik voel me als herboren. Wees

niet boos, dat ik zo gewoon en familiaar met u spreek. Ik ben nog een beetje dronken, dat moet ik u eerlijk bekennen. Ik heb de eer gehad... de eer en het genoegen, u, Nicolai Parfenowitsj, bij familie van mij, bij de Mioesows te ontmoeten... O, wees maar niet bang, ik heb geen pretentie, mij op het ogenblik met u op gelijke voet te stellen. Ik begrijp heel goed in wat voor toestand ik mij op het ogenblik bevind. Als Grigorij u inlichtingen over mij heeft gegeven, dan begrijp ik, wat voor een verschrikkelijke beschuldiging er op mij rust. Ja, het is ontzettend, maar ik begrijp het. Nu, laten we eerst over zaken spreken, in één ogenblik zullen we ermee klaar zijn. Als ik er zeker van ben, dat ik niets gedaan heb, dan valt er verder ook niet veel over te praten. Nietwaar, is het niet zo? Mitja sprak veel en haastig, zenuwachtig en openhartig, met een gezicht, alsof al die mensen, die tegenover hem zaten, zijn oprechte vrienden waren.

— Dus wij noteren, dat u uw schuld ontkent, zei Nicolai Parfenowitsj, terwijl hij zich naar de schrijver omkeerde en hem dicteerde wat hij schrijven moest.

— Opschrijven? Wilt u wat opschrijven? Goed, daar heb ik niets op tegen... Maar ziet u eens... Wacht even... wacht even... schrijf het maar zo op: hij is schuldig door zijn wild optreden, hij is schuldig dat hij die arme, oude man zo geslagen heeft en daar, in het binnenste van zijn ziel, is hij ook schuldig, maar dat hoeft u niet op te schrijven, dat is mijn persoonlijk leven en dat gaat niemand aan, de diepten van mijn ziel... Maar aan de moord op mijn vader... neen. Dat is een krankzinnige gedachte, dat is te gek!... Ik zal het onmiddellijk bewijzen, en u overtuigen. U zult zelf om uw verdenking lachen, heren.

— Wees rustig, Dmitri Fjodorowitsj, zei de rechter, voordat wij verder gaan, zou ik u willen vragen... natuurlijk als u erop wilt antwoorden... Het is algemeen bekend, dat u niet van Fjodor Pawlowitsj hield en dat er altijd onenigheid tussen u beiden was... Ten minste, nog geen kwartier geleden, hier op dezelfde plaats, hebt u zelf gezegd, dat u hem vermoorden zou: „ik heb het niet gedaan, maar ik wou het!"

— Heb ik dat gezegd? Heel goed mogelijk. Ja, tot mijn ongeluk wou ik hem vermoorden, hoeveel keren niet.

— Dus dat wilde u. Maar zou u dan zo goed willen zijn om te verklaren, waarom er zo'n haat in uw ziel tegen uw vader was?

— Wat heb ik hier te verklaren? zei Mitja somber. Mijn gevoelens heb ik nooit verborgen. De hele stad weet het en allen in de kroeg ook. Niet lang geleden in de cel van de starets Zosima, heb ik het ook nog gezegd... En diezelfde avond ben ik bij mijn vader gekomen en heb hem geslagen, heb hem bijna doodgeslagen en heb gezworen, dat ik nog eens zou terugkomen, om hem dan werkelijk dood te slaan en nog wel in tegenwoordigheid van getuigen. De hele maand heb ik daarover gesproken, ik heb duizend getuigen tegen me. Ja, dat

zijn feiten, maar een feit is één ding en een gevoel is iets anders. Ik denk, heren, dat u niet het recht hebt, mij over mijn gevoelens te ondervragen. Goed, ik begrijp, dat het uw plicht is, maar mijn intieme gevoelens zijn alleen voor mij. Maar omdat ik mijn gevoelens nooit en voor niemand verborgen heb, zal ik er hier, op dit ogenblik ook geen geheim van maken. In de kroeg heb ik het ook aan iedereen verteld. Ik zie heel goed in, dat in dit geval alle bewijzen tegen mij zijn. Ik heb overal rondverteld, dat ik hem zou willen vermoorden en hij is vermoord. Dus, wie zou het anders gedaan hebben, dan ik? Ik begrijp u ook goed en kan het u vergeven, want ik ben zelf tot in het diepst van mijn ziel getroffen. Ik zit de hele tijd te denken, als ik het niet gedaan heb, wie kan het dan gedaan hebben? Heren, ik wil weten, ik eis van u, dat u mij vertelt, waar, hoe en waarmee hij vermoord was.

— Wij hebben hem gevonden op zijn rug liggende op de grond van zijn studeerkamer, met verbrijzelde schedel, zei de procureur.

— Verschrikkelijk! Verschrikkelijk! Mitja schrok op, leunde met zijn elleboog op de tafel en bedekte met zijn rechterhand zijn gezicht.

— Wij gaan door, zei Nicolai Parfenowitsj. Dus wilt u ons misschien zeggen, wat de oorzaak van uw onbeschrijfelijke haat was? U heeft, geloof ik, in het publiek beweerd, dat u jaloers op hem was.

— Ja, jaloezie... Maar het was niet alleen jaloezie.

— Onenigheid over geld?

— Ja, ook al.

— Ik geloof, dat het ging om drieduizend roebel, die men U te kort gedaan heeft bij uw erfenis.

— Wat zegt u, drie? Het waren er meer dan zes, meer dan tien. Ja, ik heb het overal verteld. Maar ik had besloten, mij tevreden te stellen, als hij er mij drieduizend zou geven. Ik had op het ogenblik dringend drieduizend roebel nodig... En de enveloppe met de drieduizend, die ik wist dat hij onder zijn kussen had, voor Groesjenjka, hield ik voor mijn eigendom. Ik beschouw dat geld als iets, dat mij ontstolen is...

De procureur keek naar de rechter van instructie en gaf hem een teken met de ogen.

— Daar zullen wij later op terugkomen, zei de rechter van instructie. Maar ik hoop, dat u er niets op tegen heeft, dat wij dat feit noteren: het geld in de enveloppe van uw vader beschouwde u als uw eigendom.

— Schrijft u het gerust op. Ik weet dat het een bewijs tegen mij is, maar ik ben niet bang voor tegenbewijzen; ik vertel het u zelf, onthoudt dat, ik vertel het zelf! U houdt mij voor een heel ander mens, dan ik ben, heren, voegde hij er somber en terneergeslagen aan toe. U spreekt met iemand met verheven

gevoelens, dat moet u niet vergeten, met iemand, die heel veel slechte dingen gedaan heeft, maar die in het diepste van zijn ziel toch edel gebleven is. O God, ik kan het niet duidelijker uitleggen. Dat was het ongeluk van mijn hele leven, dat ik naar edele daden streefde en tegelijkertijd niets anders dan slechte deed, zoals wij allen... Nee, nee, heren, ik vergis mij, niet allen, ik alleen, alleen mijn weg was verkeerd!... Als u weten zou, wat een hoofdpijn ik heb! Ziet u eens, ik heb zijn uiterlijk, zijn manier om te pochen, zijn oneerlijkheid, zijn lust om alles wat heilig is te bespotten, zijn hoon, zijn goddeloosheid gehaat... O, wat is dat afschuwelijk! Afschuwelijk!... Maar nu, nu hij dood is, denk ik heel anders.

— Hoe anders?

— Ach, ik weet het niet, maar nu hij dood is, spijt het mij, dat ik hem zo gehaat heb.

— Voelt u berouw?

— Nee, niet bepaald berouw, dat moet u niet opschrijven, maar ik ben zelf zo verdorven, dat ik niet het recht had, hem zo weerzinwekkend te vinden. Dat mag u wel opschrijven.

Toen Mitja dat zei werd hij erg terneergeslagen. Reeds lang, met iedere vraag van de rechter van instructie, was hij somberder en somberder geworden. En plotseling, op dat moment barstte weer een onverwachte scène los. Groesjenjka was een tijdje geleden weggevoerd, niet ver weg, naar een kamer, die drie kamers verder gelegen was, dan die, waarin de heren bezig waren Mitja te ondervragen. Daar zat ze, in het kleine kamertje met één raam; alleen Maximow was bij haar, die zo geschrokken was, dat hij niet van haar weg was te slaan, alsof hij in haar steun zocht. Voor de deur stond een boer, die als wachter dienstdeed. Groesjenjka zat te huilen, tot haar verdriet haar te machtig werd en zij opsprong, haar handen in elkaar sloeg en met een luiden gil: „O, God wat een ongeluk!" de kamer uitholde, naar hem toe, naar Mitja. En dat gebeurde zo onverwachts, dat niemand haar kon tegenhouden. Toen Mitja haar hoorde, schrok hij, sprong op, gaf ook een gil en vloog haar tegemoet. Maar de mensen grepen hen beiden, zodat zij niet in elkaars armen konden vallen. Mitja trachtte zich los te rukken, maar drie of vier mensen hielden hem vast. Zij werd ook gegrepen en weer weggevoerd. Na afloop van dat voorval zat hij weer op dezelfde plaats aan de tafel, tegenover de rechter van instructie, en wendde zich naar hem toe.

— Wat wilt u van haar? Waarom martelt u haar? Zij is toch onschuldig.

De procureur en de rechter van instructie trachtten hem tot bedaren te brengen. Het duurde ongeveer tien minuten. Eindelijk kwam Michail Makarowitsj, die even weggeweest was, de kamer weer binnen en zei tot de procureur:

— Zij is beneden, in veiligheid gebracht. Maar sta mij toe, heren, één woord tegen die ongelukkige man te zeggen. U kunt het gerust horen, heren.

— Natuurlijk, Michail Makarowitsj, antwoordde de rechter van instructie, wij hebben er niets op tegen.

— Dmitri Fjodorowitsj, luister eens, jongen, zei hij, zich tot Mitja wendend en zijn opgewonden gezicht kreeg een uitdrukking van diep, vaderlijk medelijden met de ongelukkige.

— Ik heb jouw Agrafena Alexandrowna zelf naar beneden gebracht en overgegeven aan de dochters van de waard. En ik heb de oude Maximow bij haar gelaten. Ik heb met haar gesproken; ik heb haar gerustgesteld, ik heb haar gezegd, dat jij je op het ogenblik moet rechtvaardigen en dat zij zich kalm moet houden om jou met haar onrust niet in de war te brengen, omdat als je je over haar ongerust maakt en je niet beseft, wat je doet, je verkeerd en tegen jezelf zult spreken. In één woord, ik heb met haar gesproken en ze heeft me begrepen. Zij is een lief, aardig kind en heel goedhartig... Zij wou mijn handen kussen en smeekte voor jou. Zij heeft me zelf naar je toe gestuurd om je te zeggen, dat je kalm moet zijn. En dat moet je ook, lieve jongen, rustig zijn, want waar kan ik haar anders mee troosten? Dus begrijp dat goed, en houd je kalm. Zij is een ware Christin, zij is een zachtmoedige ziel en zij heeft aan niets schuld. Ik voel mij erg schuldig tegenover haar, ik heb haar beledigd. Dus wat moet ik haar zeggen, Dmitri Fjodorowitsj, zal je rustig zijn of niet?

De goede man was zo getroffen door Groesjenjka's ongeluk, door het menselijke ongeluk, dat de tranen in zijn ogen stonden.

Mitja sprong naar hem toe.

— Vergeef mij, heren, vergeef mij, sta het mij toe! riep hij uit. Michail Makarowitsj, u is een engelenziel, ik dank u voor haar. Wees zo goed en zeg haar, dat ik rustig zal zijn; ik zal vrolijk zijn, ik zal kunnen lachen, als ik weet, dat naast haar zo'n beschermengel staat, als u. Zodra ik hier klaar ben, kom ik onmiddellijk bij haar, laat ze maar op me wachten. Heren, wendde hij zich tot de rechter van instructie en de procureur, nu zal ik mijn hele ziel voor u blootleggen. En we zullen er gauw mee klaar zijn. We zullen toch gauw klaar zijn, nietwaar? En we zullen er allen om lachen. Ik moet het u zeggen, openlijk zeggen, die vrouw is mijn heiligdom. Ik spreek toch met mensen, die een hart hebben, u moet het begrijpen. U kan ik het vertellen. Hebt u gezien, hoe ze hier voor u op de knieën lag? Hebt u gehoord, hoe ze zei: „Met jou ga ik tot in de dood"? En wat kan ik haar aanbieden? Ik? Een armoedzaaier, een bedelaar! Waarmee heb ik die liefde verdiend, ben ik het waard? Ik, het slechtste schepsel op de wereld. Hoe zou ik haar niet aanbidden? Hoe kan ik één ogenblik zonder haar zijn?... O, heren, vergeeft mij, nu ben ik getroost!

Hij viel op zijn stoel neer, bedekte zijn gezicht met zijn handen en barstte in snikken uit. Maar het waren tranen van geluk en in een ogenblik was hij weer rustig. De oude chef van de politie was erg tevreden en ik geloof de andere heren ook. Zij voelden, dat het onderzoek in een nieuwe fase was gekomen.

— Heren, nu sta ik geheel tot uw dienst. En ...als er niet zoveel bijzonderheden zouden zijn, zouden we in een oogwenk klaar zijn. Ik spreek over al die kleinigheden. In deze zaak is een wederzijds vertrouwen nodig; u voor mij en ik voor u, anders zullen we nooit klaarkomen. Ik zeg het ook voor u. Ik verzoek u, wroet niet in mijn ziel en martel me niet met kleinigheden. Vraagt u mij alleen wat de zaak betreft en ik zal u alles vertellen. Naar de duivel met al die bijkomstigheden!

Zo riep Mitja uit en het onderzoek begon weer.

IV

DE TWEEDE STATIE

— U zult zelf niet geloven, Dmitri Fjodorowitsj, hoe u ons moed geeft, zei Nicolai Parfenowitsj tot Mitja. U heeft het heel goed gezegd, dat we elkander moeten vertrouwen. In zo'n gewichtige zaak hangt alles van het wederzijdse vertrouwen af, want hoe kan iemand, die verdacht wordt, zich anders rechtvaardigen? Van onze kant zullen we alles doen, wat in onze macht is, om u te laten zien, hoe wij de zaak denken aan te vatten. Vindt u dat goed, Ippolit Kirillowitsj? wendde hij zich tot de procureur.

— Ja, natuurlijk, zei de procureur, enigszins droog, in vergelijking met de opwinding van Nicolai Parfenowitsj. Hier moet ik iets aan toevoegen: Nicolai Parfenowitsj, die nog niet lang geleden in onze stad gekomen was, had een bijzondere verering voor de procureur opgevat en raakte met hem bevriend. Hij was ongeveer de enigste man, die geloofde in het buitengewone psychologische en oratorische talent van Ippolit Kirillowitsj. Hij geloofde ook dat die arme man in zijn dienst achtergesteld werd. Op zijn beurt was de jonge Nicolai Parfenowitsj de enigste op de wereld, van wie de beledigde procureur ook hield. Toen zij hierheen gingen, hadden ze samen afgesproken op welke manier zij het onderzoek zouden leiden. En nu, terwijl zij achter de tafel zaten, keken zij elkaar bij elke vraag aan en begrepen elkaar met de kleinste knipoog, die ze elkaar gaven.

— Heren, laat mij u alles vertellen en valt u mij niet in de rede met al die kleinigheden, dan zal ik u alles duidelijk uitleggen.

— Goed. Maar voordat we naar uw verhaal gaan luisteren, zou ik één feit willen vaststellen, dat ons erg veel belang inboezemt. Is het waar, dat u gisteren, om ongeveer vijf uur, tien roebel te leen gevraagd hebt aan uw vriend Perchotin, tegen onderpand van uw pistolen?

— Natuurlijk, dat heb ik gedaan, voor tien roebel. En wat geeft dat? Zodra ik van mijn reis terugkwam, heb ik het gedaan.

— O, is u op reis geweest? Buiten de stad?

— Jawel, veertig werst buiten de stad. Wist u dat niet?

De procureur en Nicolai Parfenowitsj keken elkaar aan.

— Het zal het beste zijn, als u uw verhaal begint met de systematische beschrijving van wat u gisteren van de ochtend tot de avond uitgevoerd heeft.

Kunt u bijvoorbeeld vertellen, waarom u uit de stad bent gegaan, wanneer u is teruggekomen... en al die feiten?

Mitja begon te lachen.

— Dat zou u mij in het begin hebben moeten vragen. En niet alleen van gisteren, maar van drie dagen geleden, dan zult u pas begrijpen, waarom en waarheen ik ging. Ik ben drie dagen geleden, 's ochtends, naar een koopman, Samsonow gegaan, om drieduizend roebel te leen te vragen. U kunt mij geloven, dat ik het dringend nodig had.

— Mag ik u een ogenblik in de rede vallen? vroeg de procureur beleefd. Waarom had u juist die som zo dringend nodig, precies drieduizend roebel?

— Ach, heren, laat u toch die kleinigheden; waarom en waarvoor en hoeveel en al dat gezanik ...Daarover zou je drie boeken kunnen volschrijven en nog een epiloog erbij. Dat zei Mitja op de ongedwongen toon van een mens, die van plan is, alles eerlijk op te biechten, wat hij op zijn hart had.

— Heren, zei hij, u moet mij niet kwalijk nemen, dat ik zo lichtgeraakt ben. Ik verzoek u mij te geloven. Ik zie de ernst van het ogenblik heel goed in. En u moet niet denken, dat ik dronken ben. Ik ben nu helemaal nuchter. En als ik dronken was, zou het ook nog niet zo erg zijn. Want bij mij is het zo: als ik dronken ben, ben ik veel verstandiger. Trouwens, ik begrijp heel goed, heren, dat het niet te pas komt, grapjes te maken. Ik moet mijn eigenwaarde toch ook bewaren. Het verschil tussen ons begrijp ik heel goed. Ik ben immers de beklaagde. En u bent de heren, die mij verhoren moeten. Voor Grigorij zult u mij ook geen dank je zeggen. Ik kan toch niet zomaar, ongestraft een oude man zijn kop inslaan. Daarvoor zal ik wel voor de rechtbank moeten verschijnen. Een maand of zes zal ik daar zeker wel voor krijgen. Wat denkt u, procureur? Dus u ziet, dat ik heel goed het verschil inzie... Maar u moet ook toegeven, dat Onze Lieve Heer zelf in de war zou raken door al die vragen, die u stelt: wat heb je gedaan, wanneer heb je het gedaan, hoe heb je het gedaan? Als ik iets verkeerds zeg, schrijft u het onmiddellijk op en wat komt daarvan uit? Niets komt daarvan uit. Als ik zou willen liegen, zou ik daar dadelijk mee begonnen zijn en zou ik daar ook mee eindigen. En u, beschaafde mensen, zou mij moeten vergeven. Ik eindig met een verzoek: laat u de officiële kant van het onderzoek liever varen. Ik bedoel, dat u niet met al die kleinigheden moet beginnen; hoe ben je opgestaan, wat heb je gegeten, hoe heb je gespuwd, waarheen heb je gespuwd, om dan ineens over te gaan tot de vraag: wie heb je vermoord en wie heb je beroofd? Ha! ha! ha! dat, geloof ik, is wel de hoofdregel van de formaliteit, dat kunt u doen met een gewone, eenvoudige boer, maar niet met mij. Ik begrijp zelf, waarover het gaat, ha! ha! ha! Weest niet boos, vergeeft mij die brutaliteit! riep hij uit en keek hen allen goedmoedig aan. Dat heeft Mitja Karamazow

gezegd, die kunt u wel vergeven. Een verstandig mens kan men niets vergeven, maar Mitja Karamazow wel. Ha! ha! ha!

Nicolai Parfenowitsj luisterde en lachte ook. De procureur lachte niet, maar keek hem, zonder zijn ogen van hem af te wenden doorborend aan. Hij wilde zich geen enkele beweging, geen enkel woord, niet de minste trilling van zijn gelaatstrekken laten ontgaan.

— Wij zijn toch ook zo met u begonnen, zei Nicolai Parfenowitsj nog steeds lachend. Wij zijn u ook niet lastiggevallen met de vragen, hoe is u opgestaan en wat hebt u gegeten? Integendeel, wij zijn met het gewichtigste begonnen.

— Dat weet ik wel en dat stel ik ook erg op prijs. En nog meer waardeer ik uw goedheid jegens mij. Die is me heel veel waard. Wij zijn hier met ons drieën. Laten wij elkaar wederzijds vertrouwen, zoals het behoort onder mensen, die door hun opvoeding en gevoel van eer bij elkaar horen. In elk geval, sta mij toe, u beiden op dit treurige ogenblik, voor mijn vrienden te houden. Daar hebt u toch niets op tegen?

— Integendeel, u heeft het zo goed uitgedrukt, Dmitri Fjodorowitsj.

— En al die bijzonderheden, al die belachelijke kleinigheden moeten we ter zijde laten. Anders mag de duivel weten, wat daarvan uitkomt. De procureur wendde zich tot Mitja.

— Uw verstandige raad zal ik gaarne opvolgen. Maar U moet mij niet kwalijk nemen, ik moet een antwoord op mijn vraag hebben. Het is van het hoogste belang voor ons, om te weten, waarvoor u die som nodig hebt gehad. Die som, die drieduizend roebel.

— Ach, waarvoor, waarvoor? Nou ja, ik moest een schuld betalen.

— Aan wie?

— Nee, heren, dat weiger ik u te zeggen. Niet omdat ik bang ben, of omdat ik het niet zeggen kan. Nee, daarom helemaal niet; ik doe het alleen uit principe. Dat is mijn persoonlijk leven en daar laat ik niemand zich inmengen. Die vraag heeft niets met de zaak te maken. En wat niet met de zaak te maken heeft, is mijn persoonlijk leven. Ik wou mijn schuld betalen, het was een ereschuld, maar aan wie zeg ik niet.

— Mogen wij dat noteren? vroeg de procureur.

— Natuurlijk, noteert u dat. En schrijft u er maar duidelijk bij, dat ik dat nooit zal zeggen. Ik vind het oneervol, dat te zeggen. Hè, wat hebt u veel tijd nodig om alles op te schrijven.

— Mag ik u waarschuwen, mijnheer, en u nogmaals onder het oog brengen, als u het soms nog niet wist, ging de procureur streng door, dat u het volste recht heeft niet te antwoorden op de vragen, waarop u geen antwoord wilt geven. En wij op onze beurt hebben geen recht, u tot een antwoord te dwingen. Wat u doet,

moet u zelf weten. Maar het is onze plicht, om u te zeggen, dat als u wat verzwijgt, het tot uw eigen nadeel kan zijn. En nu kunnen wij doorgaan.

— Heren, ik ben niet boos, mompelde Mitja een beetje onder de indruk van die woorden. Maar ziet u, diezelfde Samsonow, naar wie ik toen ging...

Wij zullen natuurlijk niet het hele verhaal van zijn bezoek bij Samsonow oververtellen. Mitja legde alles duidelijk en snel uit, waarbij hij zich zoveel mogelijk haastte omdat hij wilde, dat alles zo gauw mogelijk afgelopen zou zijn. Zijn hele verhaal werd opgeschreven en af en toe werd Mitja onderbroken; dat prikkelde hem, hij werd driftig, maar tot nu toe nog zachtaardig. Het is waar, soms riep hij uit: „Heren, Onze Lieve Heer zelf zou er woedend om worden!" of „Heren, u begint me godsgruwelijk te vervelen!" Maar toch had hij zijn vriendelijke, openhartige stemming nog niet verloren. Zo vertelde hij, hoe Samsonow hem drie dagen geleden bedrogen had. Want nu wist hij zeker, dat hij dat gedaan had. Hij vertelde ook, dat hij voor zes roebel zijn horloge verkocht had, om geld voor de reis te hebben. Dat wisten de procureur en de rechter van instructie nog niet en zij lieten het nauwkeurig opschrijven, tot grote verontwaardiging van Mitja. Zij deden dat opzettelijk om nog een bewijs te hebben, dat Mitja op die dag geen cent in zijn bezit had. Langzamerhand zakte Mitja's stemming. Hij vertelde ook van zijn reis naar de Patrijshond, van de nacht, die hij in de boerenhut vol kolendamp had doorgebracht en hoe hij in de stad teruggekomen was. En toen begon hij, zonder dat iemand het verlangde, te vertellen van al de martelingen, die hij door zijn jaloezie te verduren had. Opmerkzaam luisterden de heren naar zijn verhaal en legden een bijzondere nadruk op het feit, dat Mitja een plaats gehad had, achter in de tuin van het huis van Maria Kondratjewna, vanwaar hij zijn vader, Fjodor Pawlowitsj, en Groesjenjka kon bespieden en dat Smerdjakow hem alles wat er in het huis voorviel, overbrengen moest. Dat werd ook genoteerd. Over zijn jaloezie sprak hij lang en hartstochtelijk, niettegenstaande hij zichzelf ervoor schaamde. Maar dat gevoel van schaamte trachtte hij te overwinnen, om de waarheid zo dicht mogelijk te benaderen. De officiële, koele blikken van de rechter van instructie en vooral van de procureur, die Mitja aanstaarden, brachten hem in de war. Hij dacht in zichzelf: „Die jongen, die Nicolai Parfenowitsj, die ik enige dagen geleden nog praatjes over vrouwen vertelde en die ziekelijke procureur zijn niet waard, dat ik hun mijn intiemste gevoelens toevertrouw." Maar hij trachtte zich goed te houden en door te gaan. Toen hij over mevrouw Chochlakowa begon, werd hij weer wat vrolijker en wilde een grap over haar vertellen. Maar de rechter van instructie vroeg hem beleefd alleen over de belangrijke dingen te spreken. Eindelijk vertelde hij van zijn wanhoop, toen hij Chochlakowa verlaten had, de wanhoop, die hem zo ver gedreven had, dat hij, om het geld te

bemachtigen, in staat zou zijn iemand te vermoorden. Dat werd ook nauwkeurig opgeschreven. Zonder protest liet Mitja het toe. Eindelijk kwam het verhaal tot het ogenblik, waarop hij te weten was gekomen, dat Groesjenjka hem bedroog en niet bij Samsonow gebleven was. „Dat ik haar dienstmeisje Fenja toen niet vermoord heb, is alleen omdat ik geen tijd had." Dat werd ook letterlijk zo opgeschreven. Mitja vertelde, hoe hij naar de tuin van zijn vader was gegaan, maar de rechter van instructie deed zijn grote aktetas, die naast hem op de divan lag, open en haalde de koperen stamper eruit.

— Is dat voorwerp u bekend? vroeg hij aan Mitja.

— O ja, antwoordde deze somber. Natuurlijk, laat u hem mij zien. Wat duivel! Nee, nee!

— U hebt vergeten ons over die stamper te vertellen, merkte de rechter van instructie op.

— Ja, maar dat had ik u toch niet willen verbergen. Op het ogenblik is het mij door het hoofd gegaan.

— Wilt u zo goed zijn, ons precies te vertellen, hoe u eraan gekomen bent?

— Goed, ik zal wel zo goed zijn.

Mitja vertelde, hoe hij de stamper genomen had en er mee weggelopen was.

— Maar wat voor doel hebt u ermee gehad, toen u dat voorwerp meenam?

— Wat voor doel? Geen doel. Ik nam het zo maar in mijn hand en liep er mee weg.

— Maar waarom, als u er geen doel mee had?

Mitja werd wild van drift. Hij keek naar de procureur; naar de „jongen", en glimlachte boosaardig. Hij schaamde zich nu nog meer, dat hij de geschiedenis van zijn jaloezie zo openlijk aan hun verteld had.

— Ik spuug op die stamper.

— Ja maar...

— Ik heb hem meegenomen om een wapen tegen de honden te hebben, omdat het donker was.

— Nam u vroeger ook altijd een wapen mee als u bang in donker was?

— Wat duivel, het is onmogelijk met u te praten, zei Mitja, terwijl hij zich woedend tot de schrijver wendde en in grote opwinding tot hem zei:

— Schrijf onmiddellijk op... onmiddellijk, dat ik de stamper greep om naar mijn vader, Fjodor Pawlowitsj, te gaan en hem daarmee zijn kop te verbrijzelen. Nou, heren, zijn jullie nu tevreden?

— Ja, we begrijpen heel goed, dat u dat alleen zegt, omdat u zo opgewonden is en geërgerd, dat wij u met al die kleinigheden lastigvallen. U beschouwt het als kleinigheden, maar voor ons zijn die juist van zeer veel belang, zei de procureur droog.

— Maar, heren, hebt toch medelijden met mij! Goed, ik heb de stamper in mijn hand genomen. Waarvoor neemt iemand iets in zijn hand? Ik weet het zelf niet. Ik nam hem in mijn hand en liep ermee weg. Het is schandelijk, dat u me zo martelt. Ik houd er werkelijk mee op en zeg niets meer. Hij steunde zijn hoofd in zijn hand en deed alle moeite om zijn drift te bedwingen. Maar hij had in werkelijkheid de grootste last om te zeggen, dat hij geen woord meer zei, ook al zouden ze hem op dat ogenblik hebben neergeschoten.

— Ja, heren, zei hij plotseling, zich met moeite beheersend. Ik luister naar u en moet voortdurend denken aan een droom, die ik dikwijls heb, altijd dezelfde droom. Ik droom dikwijls, dat iemand mij vervolgt, iemand voor wie ik erg bang ben. Die vervolgt mij in donker, in de nacht en ik verstop mij voor hem, achter de deur, of achter een kast... Vernederend is dat! En de hoofdzaak is, dat degene, die mij vervolgt, weet waar ik ben, maar doet alsof hij het niet weet, om mij nog langer te martelen, om te genieten van mijn angst. Dat doet u op het ogenblik ook. Het heeft er ten minste veel van. O, hebt u zulke dromen? vroeg de procureur.

— Ja, zulke dromen heb ik. Wilt u dat soms ook opschrijven?

— Nee, opschrijven niet. Maar toch is het merkwaardig die dromen van u.

— Nu is het geen droom meer, nu is het de realiteit, de werkelijkheid. Ik ben de wolf en jullie, de jagers, die de wolf vervolgen.

— Kom, zo'n vergelijking is een vergissing van u, zei Nicolai Parfenowitsj bijzonder beleefd.

— Nee, heren, dat is geen vergissing! Dat is geen vergissing! zei Mitja, opgelucht door wat hij gezegd had. U hebt geen recht mij niet te geloven, mij, die u met uw ondervraging zit te martelen. Daar hebt u geen recht toe, geen recht!... Zal ik doorgaan, heren? vroeg hij somber.

— Ja, ja natuurlijk, antwoordde Nicolai Parfenowitsj.

V

DE DERDE STATIE

Hoewel Mitja erg somber gestemd was, spande hij zich toch in om niets te vergeten en alles nauwkeurig te vertellen. Hij vertelde ook, hoe hij over de schutting geklommen was in de tuin van zijn vader, hoe hij naar het raam geslopen was en wat er verder met hem gebeurd was. Hij verborg zijn gevoelens niet, dat hij wilde weten of Groesjenjka bij zijn vader *was,* of niet. Merkwaardig, de procureur en de rechter van instructie luisterden nu gespannen toe, keken onbewogen en stelden geen vragen meer. Mitja kon hun gedachten in 't minst niet raden. „Zij zijn boos, beledigd. Nou, haal ze de duivel!" Toen hij vertelde, dat hij zijn vader het teken wilde geven, dat Groesjenjka gekomen was, opdat hij het raam zou openen, schonken ze niet eens aandacht aan het woord „teken", alsof ze niet wisten wat dat woord betekende. Op het ogenblik, dat Mitja vertelde, hoe de haat zich van hem meester maakte, toen hij zijn vader gewaarwerd en hoe hij de stamper uit zijn zak haalde, bleef hij even zwijgen. Hij zat met zijn ogen naar de muur te kijken, maar voelde, dat die twee hem met hun blikken doorboorden.

— Nou, en wat gebeurde er verder? vroeg de rechter van instructie. Haalde u de stamper uit uw zak? En wat gebeurde er verder?

— Verder? Verder vermoordde ik hem. Ik sloeg met mijn stamper op zijn hoofd en verbrijzelde zijn schedel... Zo is het volgens u, heren, nietwaar? Zijn ogen fonkelden, al zijn opgekropte woede kwam weer met dubbele kracht boven.

— Volgens ons, viel Nicolai Parfenowitsj hem in de rede, volgens ons... Maar hoe was het volgens u? Mitja sloeg zijn ogen neer en zweeg.

— Volgens mij, heren, was het zo, begon hij zacht. Heeft mijn moeder op dat ogenblik God voor mij gebeden? Heeft de een of andere goede geest mij beschermd? Ik weet het niet, maar de duivel in mij was overwonnen. Ik verwijderde mij van het raam en liep hard weg. Ik herinner mij, dat mijn vader mij op dat ogenblik herkende en met een gil van het raam wegliep. Dat weet ik nog heel goed. Ik wilde over de schutting klimmen en toen ik erbovenop zat, greep Grigorij mij beet.

Eindelijk hief hij zijn ogen op en keek zijn toehoorders aan. Deze zaten hem onbeweeglijk aan te staren. Mitja kreeg een gevoel van verontwaardiging.

— Ik weet heren, dat u mij op het ogenblik zit uit te lachen, zei hij plotseling.

— Waaruit maakt u die gevolgtrekking? merkte Nicolai Parfenowitsj op.

— Omdat u geen woord, van wat ik zeg, gelooft, daarom. Ik begrijp, dat ik bij het gewichtigste punt van al de gebeurtenissen gekomen ben: de oude man ligt daar met een verbrijzelde kop, ik herhaal, dat ik hem had willen vermoorden, dat ik mijn wapen in de hand nam, maar opeens liep ik van het raam weg. Een poema, een gedicht, net alsof je zo'n kerel als ik kunt geloven1 Ja, spotters zijn jullie.

Hij draaide zich zo wild op zijn stoel om, dat de hele stoel ervan kraakte...

Zonder op Mitja's opwinding acht te slaan, vroeg de procureur:

— Hebt u niet opgelet of de deur van het huis naar de tuin, open stond of niet?

— Nee, die was dicht.

— Dicht?

— Ja, natuurlijk was ze dicht. Wie zou ze opengedaan hebben? Wacht eventjes... zei hij, alsof hij zich iets te binnen wilde brengen. Hebt u de deur open gevonden?

— Jawel.

— Wie zou die hebben kunnen openen, als u dat zelf niet gedaan hebt? vroeg Mitja verwonderd.

— De deur stond open en de moordenaar van uw vader is natuurlijk door die deur binnengekomen en heeft door die deur het huis weer verlaten, zei, langzaam en met nadruk, de procureur. Dat is zo duidelijk als iets. De moord is in de kamer geschied, maar niet van buiten, door het raam. De ligging van het lichaam bewijst dat en aan die gevolgtrekking kan niemand twijfelen.

Mitja was stomverbaasd.

— Maar dat is immers onmogelijk, zei hij. Ik ben daar niet geweest... Ik weet zeker, dat de hele tijd, dat ik in de tuin was en voor het raam stond, de deur gesloten was. Ik stond alleen voor het raam en door het raam heb ik hem gezien. Dat herinner ik me heel goed. En ook als ik het me niet herinnerde, weet ik toch zeker, dat hij voor niemand de deur geopend zou hebben, zonder de afgesproken tekens en die tekens waren alleen aan mij en aan Smerdjakow bekend.

— Wat voor tekens? vroeg de procureur met zo'n grote nieuwsgierigheid, dat al zijn waardigheid opeens van hem afgevallen was. Sluw en schuchter stelde hij die vraag. Hij voelde, dat dit een belangrijk punt was. En als Mitja dat niet vertellen wilde, zouden ze geen oplossing vinden.

— O, wist u dat niet? vroeg Mitja met een spottende, kwaadaardige glimlach. En wat doet u, als ik het niet vertel? Van wie zult u het dan te weten komen? Van de tekens weet alleen mijn vader, Smerdjakow en ik en de hemel. Maar de hemel

zal u niets ophelderen. En dit feit is zeer belangrijk. Hierop kan men heel wat opbouwen. O, wees maar niet bang, heren, ik zal u alles vertellen. U weet nog niet met wie u te doen hebt. Voor u zit een verdachte, die zichzelf schade aandoet, die tegen zichzelf getuigt, omdat hij eergevoel heeft, maar u mist dat.

De heren slikten deze belediging, ze trilden alleen van nieuwsgierigheid om alles, omtrent dit feit te vernemen. Mitja legde duidelijk alles uit, wat hij over de tekens wist en tikte voor de procureur de afgesproken tekens op de tafel. Ja en nu kunt u hierop een hele toren opbouwen, zei Mitja minachtend, terwijl hij zijn gezicht weer van hen afwendde.

— En van die tekens wist niemand, behalve uw vader, Smerdjakow en uzelf? Niemand meer? vroeg Nicolai Parfenowitsj nog eens.

— De hemel wist het nog. Schrijf dat maar op. Er zal toch nog wel een ogenblik komen, dat u zich tot God moet wenden.

Alles werd nauwkeurig opgeschreven. Totdat er plotseling in het hoofd van de procureur een nieuwe gedachte opkwam.

— Dus Smerdjakow wist alles van die tekens? U ontkent de moord op uw vader. Zou het niet kunnen zijn, dat Smerdjakow de afgesproken tekens gegeven heeft, zich door uw vader de deur heeft laten openen en dan... en dan de moord begaan heeft? Vol haat en minachting keek Mitja hem aan. Hij keek hem zo lang aan, dat de procureur het niet uithield en met zijn ogen begon te knippen.

— Ha! ha! ha! Hebt u mij gevangen? Ja, procureur, u dacht zeker, dat ik u onmiddellijk het feit, dat u mij voorzegt, zou nazeggen en uitroepen: „Ja, ja, Smerdjakow is de moordenaar." Erken het, erken het eerst, procureur, dan zal ik verder met u spreken.

Maar de procureur erkende het niet. Zwijgend wachtte hij.

— Dan hebt u zich vergist. Ik zal Smerdjakow niet beschuldigen, zei Mitja.

— En verdenkt u hem helemaal niet?

— En u?

— Wij wel.

Mitja staarde op de grond.

— Luister eens, zei hij somber. Dat is zonder grappen. Onmiddellijk toen ik beschuldigd werd, dacht ik, dat heeft Smerdjakow gedaan. Toen ik hier met u aan tafel zat en het uitschreeuwde, dat ik onschuldig was, vervolgde mij de gedachte, dat Smerdjakow het gedaan moest hebben. Terwijl ik sprak, dacht ik de hele tijd hetzelfde, maar toen u het zei, wist ik opeens zeker, dat Smerdjakow het niet gedaan had. Dat is niets voor hem.

— Maar misschien verdenkt u iemand anders? vroeg Nicolai Parfenowitsj voorzichtig.

— Ik weet het niet, was het de hand van de hemel of de duivel zelf?... Maar in

geen geval Smerdjakow.

— Maar waarom is u zo overtuigd, dat hij het niet geweest is?

— Dat is mijn overtuiging, dat is intuïtie. Omdat Smerdjakow iemand is, die erg laaghartig is, een lafaard. Hij is een verzameling van alle lafhartige gevoelens die er op de wereld bestaan en die op twee benen rondloopt. Hij is geboren van een kip. Toen hij met mij sprak, trilde hij van angst, dat ik hem zou vermoorden, terwijl ik mijn hand niet eens naar hem uitgestrekt heb. Hij viel voor mij op zijn knieën, hij huilde, hij kuste mijn laarzen en smeekte me, dat ik hem geen schrik zou aanjagen. Hoort u, schrik aanjagen? Wat is dat voor een woord? Dat is een ziekelijke kip, een epilepticus, een zwakzinnige, die iedere achtjarige jongen de baas kan zijn. Het is toch een mens. Nee, nee, heren, Smerdjakow heeft het niet gedaan!

Hij geeft niet om geld, hij wou nooit iets van mij aannemen... En waarom zou hij dan de oude vermoorden? U weet misschien, dat hij zijn onwettige zoon is.

— Ja, dat hebben we wel gehoord. Maar u, u is een wettige zoon van uw vader en u heeft zelf overal rondverteld, dat u hem wel zou kunnen vermoorden.

— O, daar hebt u mij raak getroffen. Dat vind ik laag, heren, dat u mij zo'n gemeen verwijt maakt. Omdat ik het u zelf verteld heb, dat ik hem vermoorden wou, daarom is het zo minderwaardig van u. Luister eens, procureur, ik heb het niet gedaan — ik heb het niet gedaan!

Mitja kon geen adem meer halen. Gedurende het hele verhoor was hij nog niet zo buiten zichzelf geweest.

— En wat heeft Smerdjakow u eigenlijk zelf verteld, vroeg hij, als ik u vragen mag?

— Zeker, u kunt alles vragen, wat de zaken betreft. Wij moeten u op al uw vragen antwoorden. Wij hebben Smerdjakow bewusteloos op zijn bed gevonden, in een hevige epileptische aanval, misschien al de tiende die nacht. De dokter beweert, dat hij waarschijnlijk vannacht wel zal sterven.

— Nou, dan heeft de duivel mijn vader vermoord, zei Mitja. De hele tijd zat hij zichzelf af te vragen, was het Smerdjakow, of was hij het niet?

— Daarover zullen wij nog weleens praten, maar wilt u ons nu misschien verder vertellen?

Mitja vroeg om even uit te mogen rusten; dat werd hem toegestaan. Toen vervolgde hij zijn verhaal. Nu ging het moeilijker; hij was gemarteld, beledigd, uitgeput. Behalve dat, begon de procureur hem weer over allerlei bijzonderheden en kleinigheden uit te vragen. Toen Mitja hem vertelde, dat hij op de schutting zat en Grigorij met de stamper op zijn hoofd sloeg, omdat deze zijn linkervoet vasthield en dat hij onmiddellijk, nadat Grigorij neergevallen was, naar hem toegesprongen was, vroeg de procureur duidelijker uit te leggen hoe hij precies

op de schutting gezeten had. Mitja stond verbaasd.

— Nou ja, gewoon. Zoals je te paard zit; één been aan de ene kant en één aan de anderen kant...

— En de stamper?

— De stamper in mijn hand.

— Niet in uw zak? Weet u het zeker? En hebt u een grote beweging met uw arm gemaakt?

— Blijkbaar wel, ik weet het niet. Waarvoor wilt u dat weten?

— Als u hier op de stoel zoudt willen gaan zitten, precies zoals u op de schutting zat en ons zoudt willen voordoen, hoe u het gedaan hebt. Om het ons duidelijk te maken.

—'Zit u me weer te bespotten? vroeg Mitja. Krampachtig draaide hij zich om op zijn stoel en maakte een wijde beweging met zijn arm.

— Zo heb ik hem geslagen, zo heb ik hem vermoord, hebt u nu genoeg?

— Dank u. Misschien kunt u ons nog vertellen, waarom U van de schutting naar hem toesprong. Wat voor doel had u daarmee?

— Wel duivel... Ik sprong naar iemand, die gevallen was, die op de grond lag... Ik weet niet waarom.

— Terwijl u in zo'n staat van opwinding verkeerde en terwijl u hard wilde weglopen?

— Ja, in opwinding en terwijl ik wou weglopen.

— Wou u hem misschien helpen?

— Welnee... Misschien wou ik hem toch wat helpen. Ik weet het niet meer.

— Weet u dat niet meer? Dus u was in een toestand, dat u zich alles niet goed meer herinnert?

— O, nee, helemaal niet. Ik herinner me alles uitstekend. Ik sprong naar hem toe en ik heb nog met mijn zakdoek het bloed afgeveegd.

— Ja, uw zakdoek hebben wij gezien. Dacht u misschien, dat u de man weer tot leven kon opwekken?

— Dat weet ik niet. Ik wou alleen weten, of hij leefde of niet.

— O, wou u dat alleen weten? En verder?

— Ik ben geen medicus, ik kon het niet zien. Ik ben weggelopen in de veronderstelling, dat hij dood was. Maar gelukkig leeft hij nog.

Het was jammer genoeg, dat het niet bij Mitja opkwam, hoewel het duidelijk voor zijn geest stond, om te vertellen, dat hij diep medelijden met Grigorij had en dat dat de reden geweest was, dat hij naar hem toegegaan was.

De procureur was echter van mening, dat een mens, die van een schutting naar iemand toespringt, onder zulke omstandigheden en in zo'n toestand van opwinding, dat alleen kon doen om zich te vergewissen of de enige getuige van

zijn misdaad dood was of niet. Wat moet dat voor een kracht zijn, vastbeslotenheid, koelbloedigheid, berekening, als hij op zo'n ogenblik... enzovoorts, enzovoorts. De procureur was erg tevreden: hij had met z'n kleinigheden, de zenuwachtige man in de war gebracht en deze had zich versproken.

Met moeite ging Mitja door. Maar ditmaal viel Nicolai Parfenowitsj hem in de rede.

— Hoe hebt u naar de dienstmeid, Fedosia Markowa kunnen gaan, terwijl uw handen en gezicht bebloed waren?

— Ik wist niet eens, dat ik bebloed was.

— Dat kan wel waar zijn, dat komt dikwijls voor, zei de procureur en wisselde een blik met Nicolai Parfenowitsj.

— Ja, ik heb het niet eens gemerkt, herhaalde Mitja. Vervolgens kwam men tot het relaas van Mitja's besluit om zichzelf uit de weg te ruimen, teneinde de gelukkigen de weg vrij te laten. Hij had geen moed meer om aan die koelbloedige mensen, die als wandluizen in zijn ziel kropen, te vertellen van zijn intiemste gevoelens voor de „koningin van zijn hart". En daarom antwoordde hij op alle vragen kort en scherp.

— Ja, ik had besloten mijzelf het leven te benemen. Ik had geen doel meer om voor te leven. Haar vroegere..., die van haar hield, was teruggekomen, om haar te trouwen. En toen begreep ik, dat voor mij alles uit was, en achter mij stond de moord op Grigorij... Waarom zou ik verder leven? Toen ben ik mijn pistolen gaan terughalen, om mij de volgende ochtend een kogel door de kop te jagen.

— En 's nachts een reuzenfuif?

— Ja, en 's nachts een fuif. Hè, heren, misschien wilt u er wat gauwer een eind aan maken? Ik was van plan, mij hier in de buurt dood te schieten, ongeveer om vijf uur 's ochtends. Ik had bij Perchotin een briefje geschreven; hier is het.

De heren lazen het en voegden het bij de andere papieren.

— En u hebt er toch niet aan gedacht, uw handen te wassen? U was dus niet bang voor verdenking?

— Wat voor verdenking? U kunt me verdenken, zoveel u wilt, ik ben hierheen gegaan in het idee, dat het om vijf uur 's ochtends met me uit zou zijn en dan zou u er niets van geweten hebben. En als dat geval met mijn vader er niet tussen gekomen was, dan zou u nergens van geweten hebben en nooit hierheen zijn gekomen. De duivel heeft mijn vader vermoord en door de duivel kwam u het zo gauw te weten. Hoe hebt u zo gauw alles kunnen ontdekken?

— Mijnheer Perchotin vertelde ons, dat toen u bij hem kwam u, in uw bebloede handen geld had, veel geld... Een pakje bankbiljetten van honderd

roebel... en dat heeft de jongen, die bij hem in dienst is, ook gezien.

— Ja, dat is heel goed mogelijk.

— Dan moet ik u een vraag stellen. Kunt u ons misschien zeggen, hoe u aan zoveel geld kwam, terwijl u intussen niet meer in uw huis bent geweest?

De procureur vertrok zijn gezicht een beetje, omdat hij vond, dat Nicolai Parfenowitsj de vraag niet goed inkleedde.

— Nee, thuis ben ik niet meer geweest, antwoordde Mitja heel rustig.

— Staat u mij toe, mijn vraag te herhalen, ging Nicolai Parfenowitsj door. Hoe is het mogelijk opeens zoveel geld te hebben, terwijl u 's middags om vijf uur...

— Dringend nodig had tien roebel en de pistolen bij Perchotin verpand hebt, en naar mevrouw Chochlakowa ging om drieduizend roebel te vragen, die ze niet gaf, enzovoorts, enzovoorts... Ja, heren, hoe vindt u dat? Om vijf uur geen cent en dan op eens duizenden in de hand. Nu zit u in doodsangst; wat moeten wij doen als hij niet vertelt, hoe hij aan dat geld gekomen is? U hebt het geraden, ik zeg het niet.

— U moet begrijpen, mijnheer Karamazow, dat wij dat moeten weten.

— Dat begrijp ik uitstekend, maar ik zeg het toch niet.

De procureur zei weer, dat Mitja het recht had, niet te antwoorden op de vragen, als hij niet wilde, maar dat het tot zijn eigen nadeel was. Dit was een van de belangrijkste...

— Enzovoorts, enzovoorts, ik weet het al. Ik begrijp zelf, dat dit een van de belangrijkste punten is, en toch zeg ik niets.

— Het kan ons niet schelen, dat moet u zelf weten... Het is alleen nadelig voor u, maar niet voor ons.

— Ja, heren, in volle ernst, zei Mitja en keek hen beiden aan. Van het begin af aan, wist ik, dat zodra we op dit punt zouden komen, we zouden blijven steken. Ik was zo naïef, dat ik u nog vroeg, het hele verhoor op wederzijds vertrouwen te baseren, maar nu zie ik, dat er van uw kant geen sprake van vertrouwen is. Wij zijn toch op het dode punt gekomen. Trouwens, ik veroordeel u niet, hoe zou u mij ook kunnen geloven, dat begrijp ik heel goed.

Er viel weer een stilte.

— Maar misschien zult u ons, zonder te vertellen wat u niet wilt, een wenk kunnen geven, wat de reden is, dat u het verzwijgt?

Op Mitja's gezicht verscheen een treurige glimlach.

— Ik ben veel beter, heren, dan u denkt en daarom zal ik u die wenk geven, hoewel u het niet waard bent. Ik verzwijg het heren, omdat het een schande voor me is! Als ik mijn vader vermoord en beroofd had, zou dat minder schandelijk van me zijn dan dit. Daarom vertel ik het u niet. Bent u mal, schrijft u dat ook

op?

— Ja, dat schrijven wij op, mompelde Nicolai Parfenowitsj.

— Dat had u niet moeten doen. Ik heb het u in het volste vertrouwen verteld en u schrijft het op. Trouwens, schrijf maar op wat u wilt, ik ben niet bang voor u.

— Misschien kunt u ons ook vertellen, wat voor soort schande dat is? De procureur vertrok weer zijn gezicht.

— Nee, nee, nee! C'est fini! Doet u geen moeite. Genoeg... Afgelopen.

Dat werd op zo'n toon gezegd, dat Nicolai Parfenowitsj begreep, dat er verder niets uit hem was te krijgen. Maar toen hij naar Ippolit Kirillowitsj keek, zag hij, dat deze de hoop nog niet verloren had.

— Kunt u ten minste vertellen, hoe groot de som was, die u in uw handen had, toen u bij mijnheer Perchotin kwam?

— Nee, dat zeg ik niet.

— Aan mijnheer Perchotin hebt u iets gezegd van drieduizend, die u van mevrouw Chochlakowa gekregen had.

— Misschien wel. Maar houdt u er mee op, want ik zeg toch niets.

— Misschien zou u willen vertellen, hoe u hierheen gekomen bent en wat u hier gedaan hebt?

— O, dat kunt u de mensen hier vragen. Trouwens, ik kan het u ook wel zeggen.

Hij vertelde alles wat er in Mokroje gebeurd was, maar wij zullen het niet herhalen. Het verhaal was droog en onbelangrijk; over zijn liefde sprak hij in 't geheel niet. Toch vertelde hij, dat hij op zijn besluit om zelfmoord te plegen was teruggekomen. Maar de heren stelden geen vragen. Het was waarschijnlijk niet dat, wat hun op het ogenblik belang inboezemde.

— Dat zullen wij nog controleren. Wij zullen de getuigen verhoren, maar natuurlijk in uw tegenwoordigheid. En nu moet ik u verzoeken, al het geld, dat u bij u hebt, hier op tafel te leggen.

— Mijn geld? O ja, ik begrijp, dat dat nodig is. Het verbaast mij, dat u dat niet eerder gevraagd hebt. Trouwens, ik zal er toch niet mee weglopen. Hier is al mijn geld, u kunt het natellen, dat is alles, geloof ik. Hij haalde alles uit zijn zakken tevoorschijn, het kleingeld ook. Er was achthonderd zes en dertig roebel, veertig kopeken.

— Is dat alles, wat u hebt? vroeg de rechter van instructie.

— Ja, alles.

— U heeft gezegd, dat u in de winkel bij Plotnikow's driehonderd roebel betaald hebt, aan Perchotin tien, aan de koetsier twintig en bij het kaartspel tweehonderd verloren.

Mitja herinnerde zich nog enige kleinigheden, die hij uitgegeven had en somde ze op.

— Dus u heeft ongeveer vijftienhonderd bij u gehad?

— Waarschijnlijk wel, antwoordde Mitja.

— En waarom zeggen ze allen, dat het veel meer was?

— Laat ze het maar zeggen.

— Maar u hebt het ook gezegd.

— Ja, ik heb het ook gezegd.

— Nou, dat zullen we nog controleren, wij hebben nog een hele rij getuigen, die we verhoren moeten. Over het geld hoeft u zich niet ongerust te maken, het wordt goed opgeborgen en na afloop van alles... als het bewezen is, dat u er recht op hebt... krijgt u het terug... Nicolai Parfenowitsj stond op en zei tegen Mitja, dat hij aan een persoonlijk onderzoek onderworpen moest worden, zijn kleren, zijn ondergoed...

— Goed, ik zal al mijn zakken binnenste buiten keren.

— Nee, u zult u moeten ontkleden.

— Foei, wat duivel! Mij uitkleden? Zoekt u maar zo, kan dat niet? — Nee, Dmitri Fjodorowitsj, dat gaat niet. U moet u uitkleden.

— Goed, zei Mitja somber. Maar alstublieft hier niet, mag ik het achter het gordijn doen? Wie moet met mij mee?

— Ja, natuurlijk, achter het gordijn, zei Nicolai Parfenowitsj, terwijl zijn gezicht weer een uitdrukking van voornaamheid kreeg.

VI

DE PROCUREUR HEEFT MITJA ER IN LATEN VLIEGEN

Nu gebeurde er voor Mitja iets onverwachts en wonderlijks. Voor niets ter wereld zou hij zich, nog maar een ogenblik tevoren, hebben kunnen voorstellen, dat iemand het gewaagd zou hebben, hem, Mitja Karamazow zo te behandelen. Er was iets vernederends in hun manier van optreden gekomen, hun hele houding was uit de hoogte en drukte minachting uit. Hij had er niets tegen zijn jas uit te trekken, maar zij vroegen hem, zich geheel te ontkleden. En zij vroegen het niet eens, het was eigenlijk een bevel, dat begreep hij heel goed en uit louter trots, sprak hij geen woord tegen en gehoorzaamde. Achter het gordijn verschenen Nicolai Petrowitsj, de procureur en enige boeren. „Die boeren zijn er natuurlijk om, zo nodig, geweld te gebruiken," dacht Mitja. „Maar misschien ook wel voor iets anders."

— Moet ik mijn hemd ook uittrekken? vroeg hij. Maar Nicolai Parfenowitsj antwoordde niet, hij was samen met de procureur bezig zijn jas, broek, vest en muts te onderzoeken. Het was duidelijk, dat ze er beiden het grootste belang in stelden. „Zij hebben blijkbaar de eenvoudigste regels van de beleefdheid vergeten."

— Ik vraag u voor de tweede maal, moet ik mijn hemd ook uittrekken of niet? vroeg hij nog scherper en geprikkeld.

— Wees maar niet bang, we zullen u bijtijds waarschuwen, antwoordde Nicolai Parfenowitsj op hooghartige toon. In elk geval kwam het Mitja bijzonder hooghartig voor.

Tussen de rechter van instructie en de procureur ontspon zich een opgewonden gesprek, dat ze fluisterend voerden. Op de jas, onder aan de linkerkant, waren grote bloedvlekken, die al opgedroogd waren; op de broek eveneens. Bovendien begon Nicolai Parfenowitsj overal onder de kraag, in de mouwen, onder de voering te zoeken. Schijnbaar dachten ze dat daar geld ingenaaid was. Maar het ergste was, dat ze niet eens voor Mitja verborgen, dat zij hem in staat achtten op zo'n manier geld te verstoppen en in zijn kleren te naaien. „Zij behandelen me als een dief, maar niet als een officier," bromde hij. Zij stonden opvallend openhartig met elkaar te praten. De schrijver, die ook achter het gordijn gekomen was, zei tegen Nicolai Parfenowitsj, dat ze vooral de muts van mijnheer Karamazow goed moesten nazien. „Herinnert u zich de klerk

Gridenko nog? Die ging van de zomer geld innen, het salaris voor de gehele kanselarij. En toen hij terugkwam beweerde hij, dat hij zich bedronken had en alles had verloren. En waar werd het gevonden? In net zulke biesjes als er op deze muts zijn. Daar waren fijn opgerolde honderd roebelbiljetten ingenaaid. Het geval van Gridenko herinnerden de rechter van instructie en de procureur zich uitstekend, en daarom hadden zij Mitja's muts ook terzijde gelegd om haar naderhand nog eens nauwkeurig te onderzoeken, evenals trouwens zijn kleren.

— Wacht eventjes, zei Nicolai Parfenowitsj, terwijl hij aandachtig de rechtermouw van Mitja's hemd, die helemaal met bloed bevlekt was, bekeek.

— Er is bloed op uw hemd.

— Jawel, sneed Mitja hem kort af.

— Ja, hoe kan dat ... en waarom is de manchet naar binnen in de mouw geslagen?

Mitja vertelde, dat hij bloed aan zijn kleren gekregen had, en dat hij, toen hij bij Perchotin zijn handen gewassen had, zijn manchet naar binnen had geslagen.

— Uw hemd zullen we ook moeten hebben, dat is van veel belang. Mitja werd rood van woede.

— En wat denkt u wel, dat ik hier zo naakt kan blijven staan? vroeg hij.

— Maak u daar niet bezorgd over, dat zullen we wel in orde brengen. En wilt u nu eerst beginnen met uw sokken uit te trekken?

— Zonder gekheid, is dat werkelijk nodig?

— Wij hebben geen tijd om gekheid te maken, antwoordde Nicolai Parfenowitsj streng.

— Goed dan — als het niet anders kan, mompelde Mitja en begon zijn sokken uit te trekken.

Een gevoel van diepe schaamte maakte zich van hem meester, allen waren gekleed, hij alleen was naakt. Hij voelde zich alsof hij tegen hen allen schuldig was, alsof hij de laagste van de laagste was geworden en iedereen het recht had, hem te verachten. „Als allen uitgekleed zijn is het niet schandelijk, maar als er één uitgekleed is en de anderen staan naar hem te kijken... Net of het een boze droom is. Ik heb trouwens dikwijls van zoiets akeligs gedroomd," vloog hem door het hoofd. Maar om zijn sokken uit te trekken, dat was de grootste vernedering voor hem: zij waren vuil, evenals zijn ondergoed, en dat had nu iedereen gezien. En het ergste was, dat hij zijn eigen voeten misvormd vond. De grote tenen waren lelijk, vooral die nagel van de grote teen van zijn rechtervoet, plat en lelijk naar beneden gebogen. En nu zagen ze dat alles. Van onverdraaglijke schaamte werd hij al grover en grover. Hij scheurde zijn hemd van zich af, en wierp het hun toe.

— Misschien wilt u nog ergens zoeken, als u er zich ten minste niet voor

schaamt?

— Nee, voorlopig niet.

— En wat denkt u, dat ik zo naakt kan blijven staan?

— Ja, dat is voorlopig noodzakelijk. Ga hier maar zitten, u kunt een deken om u heen slaan. Ik zal alles in orde maken.

Mitja's kleren moesten nog door de getuigen onderzocht worden. Alles werd nauwkeurig opgeschreven; daarna verliet Nicolai Parfenowitsj de kamer en de bundel kleren werd weggebracht. Ippolit Kirillowitsj ging nu ook weg.

Bij Mitja bleven alleen de boeren, die zwijgend om hem heen stonden, zonder een oog van hem af te wenden. Hij kreeg het koud en sloeg de deken om zich heen. Zijn blote benen staken eronder uit; hij kon zich met de kleine deken niet helemaal bedekken. Wanhopig lang bleef Nicolai Parfenowitsj weg, en dat prul van een procureur was ook verdwenen: „Natuurlijk vond hij het vies naar mij te kijken." Mitja dacht, dat zijn kleren nog eens doorzocht zouden worden en hem daarna teruggegeven. Maar toen Nicolai Parfenowitsj terugkwam, gevolgd door een boer, die een ander pak kleren droeg, kende Mitja's verontwaardiging geen grenzen.

— Hier hebt u kleren, zei hij op een toon, die klonk, alsof hij bijzonder tevreden was met de resultaten van zijn onderzoek.

— Die heeft mijnheer Kalganow voor u gegeven en ook een schoon hemd. Gelukkig had hij alles in zijn koffer. Uw onderbroek en sokken kunt u wel houden. Mitja werd razend...

— Ik wil geen kleren van iemand anders, brulde hij woedend, geef mij mijn eigen kleren.

— Dat is onmogelijk.

— Naar de duivel met Kalganow en zijn kleren, ik moet mijn eigen goed hebben.

Het kostte heel wat moeite, voordat men hem eindelijk tot bedaren had gebracht. U moet toch begrijpen, dat uw kleren, die met bloed besmeurd zijn, als bewijsstukken in het proces moeten dienen. Eindelijk drong dit tot hem door. Hij verviel in een somber zwijgen en begon zich haastig aan te kleden. Hij merkte, dat de kleren van veel beter kwaliteit waren dan de zijne, en het was hem pijnlijk, dat hij er gebruik van moest maken; bovendien waren ze hem te nauw. „Wat, moet ik de paljas voor jullie spelen, voor jullie plezier optreden?"

Zij trachtten hem weer te overtuigen, dat hij overdreef, dat Kalganow langer was dan hij, maar dat het bijna niet te merken was. De broek was misschien iets te lang, maar dat was alles. De jas was inderdaad te nauw bij de schouders.

— Wat duivel, ik kan de jas niet eens dicht doen, bromde Mitja. Wilt u alstublieft onmiddellijk aan Kalganow zeggen, dat ik niet om zijn kleren

gevraagd heb, dat het jullie werk is.

— Dat begrijpt hij heel goed, en hij betreurt het, dat wil zeggen, niet zijn kleren, maar het hele geval, zei Nicolai Parfenowitsj.

— Ik spuw op zijn medelijden, begrijpt u? Waar moet ik nu naar toe, of moet ik hier blijven zitten?

Hij werd verzocht, weer naar dezelfde kamer terug te gaan. Mitja was buiten zichzelf van woede, en vermeed het iemand aan te zien. In de kleren van een ander voelde hij zich onzegbaar beschaamd. Hij ging weer op zijn oude plaats zitten. Als een nachtmerrie vloog de hele gebeurtenis hem door het hoofd, zo krankzinnig, dat hij zijn gedachten niet meer kon verzamelen.

— Nu blijft er niets meer over, dan dat jullie me met een zweep afranselen, zei hij tandenknarsend tot de procureur. Tot Nicolai Parfenowitsj wilde hij zich niet eens meer wenden. „Die schoft heeft mijn ondergoed zo bekeken, alsof hij aan iedereen wou laten zien, dat het vuil is."

— Nu zullen we moeten overgaan tot het getuigenverhoor, zei Nicolai Parfenowitsj.

— Ja, antwoordde de procureur, terwijl hij zich bedacht.

— Wij hebben alles voor uw bestwil gedaan, Dmitri Fjodorowitsj. Maar daar u absoluut geweigerd hebt, ons een verklaring te geven omtrent het geld, dat u bij u had, zijn wij gedwongen...

— Wat voor steen hebt u daar in uw ring? vroeg Mitja plotseling en wees naar de steen, in een van de drie ringen, die Nicolai Parfenowitsj aan zijn rechterhand droeg.

— Wat voor ring? vroeg deze verwonderd.

— Juist, die, aan de middelvinger. Wat voor steen is dat? vroeg Mitja op de toon van een koppig kind.

— O, dat is een topaas, antwoordde Nicolai Parfenowitsj glimlachend. Als u wilt, zal ik hem afdoen.

— Nee, nee, doe hem niet af, zei Mitja woedend, terwijl hij boos werd op zichzelf. Wat duivel, wat hebben jullie mijn ziel besmeurd! Denken jullie werkelijk, dat ik het zou verbergen, dat ik zou liegen en draaien, als ik mijn vader vermoord had? Nee, zo is Dmitri Karamazow niet. Als ik het gedaan had, zou ik de eerste zijn om het op te biechten. Ik zou niet gewacht hebben, tot jullie hierheen gekomen waren, ik zou niet tot zonsopgang gewacht hebben... Ik zou niet meer in leven zijn. In deze ene nacht heb ik meer geleerd, dan in twintig jaar van mijn leven. Denken jullie dat, als ik schuldig was, ik zo met jullie zou kunnen spreken en jullie in de ogen zien? De gedachte alleen al, dat ik Grigorij vermoord had, was me onverdraaglijk. En denken jullie, dat ik een moord op mijn vader zou kunnen overleven? Het is niet de angst voor de straf, nee. Alleen

een gevoel van schaamte. En willen jullie, dat ik aan zulke spotters als jullie bent, die niets zien, niets geloven, blinde mollen... dat ik aan jullie iets zal vertellen, wat nog schandelijker dan een moord is... Die schande aan jullie vertellen, ook al zou het mijn redding zijn? Nee, dat nooit. Liever word ik tot levenslange dwangarbeid veroordeeld. Degene, die de deur naar mijn vader opengemaakt heeft, heeft hem vermoord en beroofd. Wie het is, weet ik niet. Maar het is niet Dmitri Karamazow en daarmee is het uit. U kunt mij verbannen, u kunt mij laten doodschieten, maar folter me niet langer, ik zeg geen woord meer. Nu kunt u de getuigen roepen. Uit die onverwachte alleenspraak bleek duidelijk, dat Mitja besloten had, niets meer te vertellen. De procureur, die elk van zijn woorden oplettend volgde, wachtte tot hij uitgesproken had en zei op koele, rustige toon:

— Ja, over die geopende deur, wilde ik u juist nog iets zeggen. Het is merkwaardig, niet alleen voor ons, maar waarschijnlijk voor u ook, en van buitengewoon veel belang; ik spreek over de gewonde Grigorij, hij vertelde ons, dat hij duidelijk gezien heeft, dat de deur openstond, dat was nog voordat hij u had zien weglopen en nog voordat hij ontdekt had, dat het raam openstond. En u houdt de hele tijd vol, dat de deur gesloten was. Ik wil u ook niet verbergen, dat Grigorij beweert, dat u door de deur naar buiten bent gekomen, hoewel hij u er niet heeft zien uitkomen...

Mitja viel hem in de rede en sprong van zijn stoel op:

— Onzin! brulde hij buiten zichzelf. Een brutale leugen. Hij heeft de deur niet open kunnen zien staan; de deur was gesloten. Dat is een leugen.

— Ik voel me verplicht u nogmaals te herhalen, dat hij er absoluut niet aan twijfelt. Wij hebben hem er enige keren over ondervraagd.

— Ja, ik heb het zelf ook nog enige malen gevraagd, herhaalde Nicolai Parfenowitsj.

— Het is niet waar! Het is niet waar! Of hij wil mij belasteren of die krankzinnige ijlt. Waarschijnlijk is het omdat hij gewond was en veel bloed verloren heeft.

— Ja, maar hij heeft de deur open zien staan, voordat hij gewond was.

— Nee, dat is niet waar, niet waar! Dat kan niet! Uit woede tegen mij vertelt hij het... Hij heeft het niet kunnen zien, ik ben niet bij de deur geweest.

De procureur draaide zich naar Nicolai Parfenowitsj om en zei tot hem:

— Haalt u het.

— Is u dit voorwerp bekend? vroeg Nicolai Parfenowitsj en haalde een grote enveloppe van dik papier tevoorschijn waarop nog drie zegels waren, hoewel de enveloppe aan een kant opengescheurd en leeg was.

Mitja's ogen puilden uit.

— O! ... dat moet de enveloppe van mijn vader zijn, waar de drieduizend roebel in waren... Staat er nog iets op geschreven? Ja, „aan mijn kuikentje". Ziet u, drieduizend... drieduizend. Hebt u het gezien?

— Ja, wij hebben het gezien, maar het geld hebben wij niet gevonden. Zij was leeg en lag op de grond naast het bed, achter het scherm.

Enige ogenblikken was Mitja als overrompeld.

— Heren, dat heeft Smerdjakow gedaan. Hij heeft hem beroofd en vermoord. Hij was de enige, die wist, waar de enveloppe verborgen was. Nu is het duidelijk.

— Ja, maar u wist toch ook van de enveloppe, en dat die onder zijn kussen lag?

— Nee, dat wist ik niet. En ik heb die enveloppe nooit gezien. Ik zie ze hier voor het eerst. Ik heb alleen alles van Smerdjakow gehoord. Hij alleen wist, waar de oude haar opgeborgen had. Maar ik niet.

— En toch hebt u ons gezegd, dat de enveloppe bij uw vader onder de kussens lag. Onder de kussens. Dus u wist het wel.

— Wij hebben het ook zo genoteerd, beaamde Nikolai Parfenowitsj.

— Nonsens, onzin. Ik wist helemaal niet, dat ze onder de kussens lag... Ik heb het zo maar gezegd, dat ze onder de kussens lag. Wat beweert Smerdjakow? Hebt u hem ondervraagd? Wat zegt hij? Ik heb het zo maar gezegd. Gelogen, zonder erbij te denken, waar het kon liggen. Soms zeg je maar het eerste het beste, wat in je hoofd opkomt. Maar zeker wist alleen Smerdjakow het, verder niemand. Hij heeft mij niet eens verteld, waar het lag. Het is nu zo duidelijk, als iets, dat hij mijn vader vermoord heeft. Dat moet u toch ook inzien. U moet trachten hem te pakken te krijgen. Hij heeft hem vermoord, natuurlijk! Toen ik weggelopen was en Grigorij bewusteloos lag. Nu is het heel duidelijk. Hij gaf mijn vader de tekens en vader heeft hem opengedaan. Omdat hij de enigste was, die de tekens wist... En zonder die tekens zou mijn vader voor niets ter wereld iemand opengedaan hebben.

— Maar u vergeet één ding. Die tekens waren niet nodig. De deur stond al open...

— De deur... de deur... mompelde Mitja en staarde de procureur aan. Hij was aan het einde van zijn krachten en viel op de stoel neer.

— Ja, die deur!... Dat is mijn noodlot. God zelf is tegen mij, mompelde hij verward.

— Nu ziet u het zelf, zei de procureur. U. moet begrijpen, dat we twee feiten in onze hand hebben. Aan de ene kant die open deur, die zo tegen u spreekt. En aan de andere kant, het feit, dat u verzwijgt, hoe u aan het geld komt, terwijl u enige uren van tevoren geen kopeke in uw bezit had. Zegt u zelf, wat moeten wij

geloven en wat niet? U zegt, dat wij spotters zijn en mensen zonder ziel, die niet in staat zijn iemand te geloven. Maar u moet onze toestand ook een beetje begrijpen...

Mitja werd bleek.

— Goed, zei hij. Ik zal u mijn geheim vertellen, ik zal zeggen, hoe ik aan dat geld gekomen ben. Ik zal u mijn schande openbaren, opdat u mij en uzelf verder geen verwijten meer zult maken...

— En geloof ons, Dmitri Fjodorowitsj, dat iedere openhartige verklaring u zal helpen om uw eigen toestand te verbeteren en behalve dat...

Maar de procureur stootte hem onder de tafel met zijn voet aan, en hij zweeg. Het was ook niet nodig, nog iets te zeggen. Mitja luisterde niet eens meer naar hem.

VII

MITJA'S GROTE GEHEIM

— Heren, begon hij opgewonden, dat geld... ik wil het eerlijk bekennen... dat geld was van *mij.*

De procureur en de rechter van instructie trokken lange gezichten, dat hadden ze allerminst verwacht.

— Hoe kan dat? mompelde Nicolai Parfenowitsj, om vijf uur nog hebt u volgens uw eigen woorden...

— Ach, loop naar de duivel, met die vijf uur en met alles wat ik vroeger zelf gezegd heb. Daar gaat het op het ogenblik niet om! Het geld was van mij. Het was eigenlijk gestolen geld. Het was anderhalf duizend roebel en die had ik de hele tijd bij me...

— Maar waar hebt u ze dan vandaan gehaald

— Van mijn hals. Hier vandaan, van deze hals. Zij waren in een lapje genaaid en hingen om mijn hals, al een hele tijd.... Een maand lang draag ik die schande al om mijn hals.

— Maar van wie... hebt u zich dat toegeëigend?

— U wilt zeggen gegapt. Zeg het maar ronduit. Ik vind zelf ook, dat ik ze gegapt heb, hoewel ik ze in werkelijkheid mij alleen heb toegeëigend. Volgens mijn opvatting is het gegapt... En gisteravond heb ik ze helemaal gegapt.

— Gisterenavond? Maar u hebt juist gezegd, dat u er al een maand lang mee rondloopt?

— Ja, maar niet van mijn vader, niet van mijn vader. Wees maar niet bang. Ik heb dat geld van haar. Laat mij uitspreken en val me niet telkens in de rede; dat is zo hinderlijk. U moet weten, dat mijn vroegere verloofde, Katherina Iwanowna Werchowtsewa, mij een maand geleden bij zich heeft geroepen... Kent u haar?

— Ja, natuurlijk.

— Ja, dat weet ik, dat u haar kent. De edelste ziel die er op de wereld bestaat, maar die mij van ganser harte haat... dat heb ik ook aan haar verdiend.

— Katherina Iwanowna? vroeg de rechter van instructie verbaasd, terwijl de procureur grote ogen opzette.

— Gebruik haar naam niet ijdel. Ik ben een schoft, dat ik haar naam durf uitspreken. Ja, ik heb gevoeld, dat ze me haat... al heel lang. Die keer, toen ze

voor het eerst bij mij kwam... Maar genoeg, u is niet waard dat te horen. Dus, een maand geleden heeft ze mij bij zich geroepen, en mij drieduizend roebel gegeven, die ik voor haar naar haar familie, in Moskou, moest zenden. Alsof ze dat zelf niet kon doen... Nou, en het was juist op het noodlottige tijdstip, dat ik op een ander verliefd werd... op Groesjenjka, die daar beneden zit... Toen ben ik met haar naar Mokroje gegaan en heb daar in twee dagen de helft van die drieduizend roebel met haar verbrast. De andere helft had ik nog bij mij. En gisteren heb ik de andere helft genomen, die ik in een lapje genaaid, om mijn hals droeg. Het overblijvende, die achthonderd roebel, hebt u op het ogenblik in handen, Nicolaj Parfenowitsi. — Maar hoe kan dat? Iedereen zegt, dat u hier een maand geleden, drieduizend roebel uitgegeven hebt.

— Wie kan dat weten, wie heeft het geteld, wie heb ik het laten tellen?

— Maar, u hebt toch zelf gezegd, dat u toen drieduizend roebel verteerd hebt?

— Ja, ik heb werkelijk overal rondverteld, dat ik drieduizend roebel verbrast had, maar dat was niet zo, het was maar anderhalf duizend. En de rest heb ik bij me gehouden en in een lapje genaaid en om mijn hals gehangen, en dat is het geld van gisteren. –

— Het is wonderlijk, mompelde Nicolai Parfenowitsj.

— Mag ik u vragen, vroeg de procureur eindelijk, of u ook aan iemand verteld hebt, dat u de helft er van uitgegeven hebt en de rest bewaard?

— Nee, aan niemand.

— Merkwaardig. Werkelijk aan niemand en niemand?

— Ja, dat is waar. Aan niemand en niemand.

— Maar waarom hebt u daarover gezwegen, wat had dat voor reden, dat u dat zo geheimhield? Ik zal het u duidelijker maken: eindelijk hebt u ons uw geheim verteld, uw schande zogenaamd, volgens mij is dat overigens niet zo'n bijzondere schande. Ik spreek over de toe-eigening van die drieduizend roebel. Vooral als men uw karakter in aanmerking neemt is dat helemaal niet zo bijzonder. Het is weliswaar niet prijzenswaardig, maar er ligt ook niet zo'n bijzondere schande in; ik bedoel het verbrassen van het geld, dat aan juffrouw Werchowtsewa toebehoorde. Ik heb er in de stad ook wel over horen spreken, maar ik heb het altijd als kletspraatjes beschouwd. Iedereen sprak erover. En ik veronderstel, dat er wel iemand in de stad zal zijn, aan wie u het zelf opgebiecht hebt. En daarom ben ik zo verbaasd, dat u zo'n waarde hecht aan die overgebleven anderhalf duizend... Zoals u het doet voorkomen, is het iets vreselijks voor u. Het is onbegrijpelijk, dat zo'n geheim u zoveel martelingen kan kosten... U hebt juist zelf gezegd, dat u liever tot dwangarbeid veroordeeld werd, dan dat geheim prijs te geven...

De procureur zweeg; hij was erg opgewonden en verborg zijn ergernis en

woede niet, en zei alles, wat er in hem opkwam, zonder erop te letten, dat zijn rede erg verward was.

— Niet in die anderhalf duizend steekt de schande, maar omdat ik die drieduizend roebel in tweeën gedeeld heb, zei Mitja.

— Dat begrijp ik niet, antwoordde de procureur. U kunt het wel als een schande beschouwen, dat u die drieduizend roebel gestolen hebt, maar het doet er helemaal niet toe hoe u die drieduizend verdeeld hebt. Maar kunt u ons misschien ook zeggen, waarom u dat gedaan hebt, welk doel u ermee had?

— Ja, daar zit het hem juist in. Het gemene is, dat ik de helft terzijde heb gelegd, daar zit het gemene in, en die gemeenheid duurde een hele maand lang.

— Dat begrijp ik niet.

— Dat verwondert me. Trouwens, ik moet het ook duidelijker uitleggen, het kan inderdaad onbegrijpelijk schijnen. Wilt u goed naar mij luisteren? Ik eigen mij drieduizend roebel toe, die aan mijn eer toevertrouwd waren, ik ga ze verboemelen en de volgende dag ga ik naar haar toe en zeg haar: „Vergeef mij, ik heb je drieduizend roebel verboemeld." Het is natuurlijk minderwaardig, oneerlijk, lichtzinnig... iemand, die zo zwak is, die zo losbandig is... Nietwaar? Maar toch is die mens nog geen dief, dat moet u toegeven. Hij heeft het verbrast, maar toch niet in de letterlijke zin gestolen. En nu het tweede geval. Maar volgt u mij alstublieft goed... ik kan niet meer... ik ben zo duizelig... Neemt u nu het tweede geval: ik verbras de helft van de drieduizend roebel, ik ga naar haar toe en geef haar de rest terug. Ik kom bij haar en zeg: „Alstublieft, neem de rest terug, anders verbras ik dat ook." Wat ben je dan? Een schoft, een lichtzinnig minderwaardig individu, maar geen dief. Want een dief zou de helft niet teruggeven. Ze zou toch begrijpen, dat, als de helft al teruggegeven is, de andere helft langzamerhand ook teruggegeven zal worden, ook al zou je er levenslang voor moeten werken. Dus u begrijpt wel, een schoft, maar geen dief. Alles wat u wilt, maar geen dief.

— Ja, ik moet toegeven, dat er wel een verschil in is. Maar ik zie niet in, waarom u dat verschil zo geweldig vindt.

— Ja, dat vind ik wèl. Een schoft kan iedereen zijn, maar een dief lang niet. Ach God, ik kan u die bijzonderheden niet uitleggen! Maar ik vind een dief veel erger dan een schoft. Luister eens verder: ik draag het geld de hele maand bij mij, ik had het ieder ogenblik bij haar terug kunnen brengen. En toch, een maand lang doe ik het niet... Vindt u dat misschien zoals het hoort?

— Nou ja, helemaal in orde is het niet. Dat begrijp ik ook wel. Maar laten we ons niet ophouden, met wat goed en niet goed is, we moeten feiten hebben. U hebt nog geen antwoord gegeven op onze vraag: waarom hebt u dat geld in twee deelen verdeeld, wat had u met de tweede helft willen doen? Dat moeten we nu

eindelijk weten.

— O ja, dat is waar ook, zei Mitja. Vergeef mij, dat ik u zolang ophoud en dat nog niet verteld heb, want juist in het doel zit eigenlijk de schande. Ziet u, mijn vader was de hele tijd jaloers op mij en heeft niet anders dan getracht Agrafena Alexandrowna te verleiden; ik was ook jaloers en ik dacht, dat zij twijfelde, wie van ons beiden te kiezen. En dan dacht ik, wat moet ik doen, als zij op een gegeven ogenblik tegen me zegt: „Ik ben van jou, neem me en ga met me weg. Hoe zou ik met haar weg kunnen gaan, als ik niet meer dan twee kopeken op zak had? Wat moest ik beginnen? Ik kende haar toen nog niet goed en dacht, dat ze mij zo'n armoede nooit vergeven zou. En daarom neem ik koelbloedig de helft van het geld, naai het in een lapje, nog vóór de eerste boemelpartij, en ga de tweede helft verbrassen. Voelt u niet, hoe gemeen dat is?

De procureur en de rechter van instructie begonnen hard te lachen.

— Nou, volgens mij is het heel verstandig en zelfs moreel, dat u de tweede helft ook niet verbrast hebt. Daarvoor hoeft u zich helemaal niet te schamen.

— Ach, dat u dat niet begrijpt? Dat is toch diefstal. Ik sta verbaasd over jullie stompzinnigheid. Zolang ik het geld nog op mijn borst droeg, heb ik elke dag, elk uur tot mezelf gezegd: „Je bent een dief, je bent een dief!" Daarom was ik deze laatste maand zo woest en wild, daarom had ik die kloppartij in de kroeg, daarom heb ik mijn vader geslagen, omdat ik mezelf als een dief beschouwde. Ik heb niet eens de moed gehad, om dat aan broer Aljosja te vertellen, zo'n ellendige gewetenswroeging had ik. Maar u moet weten, dat ik, zolang ik het geld nog om mijn hals droeg, toch dikwijls tegen mezelf zei: „Nee, Dmitri, je bent nog geen dief. Waarom niet? Omdat je nog ieder ogenblik naar haar toe kunt gaan en haar de rest van het geld teruggeven." En pas gisteren, toen ik van Fenja haar Perchotin liep, waagde ik het, het geld van mijn hals af te rukken, en zodra ik het gedaan had, was ik mij ervan bewust, dat een grotere schande een mens niet kon overkomen. Nu was het niet meer mogelijk, naar haar toe te gaan om te zeggen: „Ik ben een schoft, maar geen dief." Begrijpt u nu, waarin het zit?

— Waarom hebt u toch juist gisterenavond besloten om dat te doen? vroeg Nicolai Parfenowitsj. —

— Waarom? Wat een belachelijke vraag. Omdat ik gisteren mezelf ter dood veroordeeld heb. Is het niet hetzelfde hoe je sterft, als schoft of als eerlijk man? Nee, heren, het is heel anders uitgekomen. Gelooft u mij, niet de gedachte, dat ik een moordenaar was, dat ik de oude knecht vermoord had, dat ik daarvoor naar Siberië verbannen zou worden. En wanneer? Precies op het ogenblik, dat ik gelukkig in mijn liefde was geworden. Nee, dat was natuurlijk ook martelend... Maar de hoofdzaak was, dat vervloekte geweten... dat ik zou moeten doorleven, en een dief zijn. O, ik moet u zeggen wat ik in de loop van deze vervloekte nacht

geleerd heb! Ik kwam te weten, dat je niet alleen niet mag leven als schoft, maar ook niet mag sterven als schoft. Ja, sterven moet je als een eerlijk man! Mitja was bleek, zijn gezicht vaal en ingevallen.

— Ik begin u te begrijpen, Dmitri Fjodorowitsj, zei zacht en medelijdend de procureur. Maar ik denk toch, dat het in hoofdzaak uw zenuwen zijn. Waarom is u niet, in plaats van uzelf al die tijd te pijnigen, naar haar toegegaan, hebt haar eerlijk verteld, hoe de zaak in elkaar zat en haar om hulp gevraagd? Zij is immers rijk en goed genoeg om u te helpen. Vooral als u haar diezelfde regeling had voorgesteld, die u aan Samsonow en aan mevrouw Chochlakowa hebt voorgeslagen. U is er toch werkelijk van overtuigd, dat dat pand van waarde is?

Mitja bloosde.

— O, houdt u mij voor zo'n schoft? Het is onmogelijk, dat u dat ernstig meent? vroeg Mitja verbitterd en verontwaardigd aan de procureur, alsof hij niet geloven kon wat hij hoorde.

— Natuurlijk meen ik het ernstig. Hoe kunt u denken, dat het niet ernstig bedoeld zou zijn? verbaasde zich, op zijn beurt, de procureur.

— O, wat zou dat gemeen zijn! O, wat martelt u mij! Goed, ik zal u nog wat zeggen. In al mijn laagheid, zal ik mij voor u blootgeven, dan zult u begrijpen tot welke graad van gemeenheid de combinatie van minderwaardige menselijke gevoelens kan komen. U moet dan weten, dat ik inderdaad zelf dat plan van u gehad heb, procureur. Ja, heren, ik heb die hele vervloekte maand met dat plan rondgelopen, ik wou naar haar toegaan, zo laaghartig was ik. Maar hoe kon dat? Haar gaan vertellen, dat ik haar ontrouw was en aan haar geld vragen, om met haar geld met een ander weg te gaan? Met haar, die zij van ganser harte haat? Wat denkt u wel, procureur? U is gek.

— Nu, gek of niet gek... Ja natuurlijk, ik heb het gezegd zonder te denken... aan die vrouwelijke jaloezie. Er was immers kwestie van jaloezie, zoals u beweert...

— Ja, dat zou het gemeenste van het gemene zijn. Dat zou stinkend gemeen zijn. En weet u, procureur, dat als ik naar haar toegegaan was, ze mij het geld zeker gegeven had. Uit louter wraak, uit louter verachting zou zij het gedaan hebben. Omdat zij ook een vrouw is, die tot grote toorn in staat is; zij is ook hels in haar wezen. En als ik dat geld van haar zou hebben aangenomen... O!... O God!... U moet mij niet kwalijk nemen, dat ik zo schreeuw. Die gedachten aan haar zijn bij mij opgekomen, toen ik die nacht in de boerenhut doorbracht, met de stomdronken, slapende Patrijshond... Ik heb u een verschrikkelijke biecht gedaan, zei hij somber. U moet dat op prijs stellen, waardeer het. En doet u dat niet, dan voelt u geen greintje achting voor mij en zal ik het nog van schaamte besterven, omdat ik mijn ziel heb blootgelegd voor mensen, zoals jullie zijn. Ik

zal mij een kogel door de kop jagen. O, ik zie wel, dat jullie er geen woord van geloven. Wat? Wilt u dat ook opschrijven? vroeg Mitja verschrikt.

— Ja, we wilden alleen opschrijven, wat u gezegd hebt, dat u tot het laatste toe van plan was, naar juffrouw Werchowtsewa te gaan om het geld te vragen. Ik verzeker u, Dmitri Fjodorowitsj, dat dat van het hoogste belang is, niet alleen voor ons, maar vooral voor u.

— Maar heb toch genade met me, schrijf dat toch niet op. Ik heb mijn ziel voor jullie aan stukken gescheurd en jullie zitten nog met je vingers in de wonden te wroeten. O God! Mitja bedekte in wanhoop zijn gezicht met zijn handen. Maakt u zich toch niet zo zenuwachtig, Dmitri Fjodorowitsj, zei de procureur, alles wat wij opschrijven, lezen we u voor, en als u het met iets niet eens is, zullen we het onmiddellijk veranderen. Maar nu moet ik u voor de derde maal vragen, of u er beslist zeker van is, dat niemand wist, dat u geld, in een lapje genaaid, op uw borst droeg? Hebt U dat werkelijk aan niemand verteld? Ik moet u eerlijk bekennen, dat mij dat hoogst onwaarschijnlijk voorkomt.

— Nee, niemand, dat heb ik u toch al gezegd. En laat mij nu met rust.

— Goed, dat zal natuurlijk later wel blijken. We hebben nog tijd genoeg. Maar bedenkt u zelf, we hebben tientallen getuigen, die gehoord hebben, dat u zelf overal hardop verteld hebt, dat u drieduizend roebel uitgegeven hebt, maar niet vijftienhonderd. En vandaag hebt u ook nog beweerd, dat u drieduizend roebel bij u had. Niet een tiental getuigen, kunt u hebben, maar tweehonderd, duizend mensen hebben dat gehoord.

— Nu, ziet u, allen zeggen hetzelfde. En u begrijpt, wat dat betekent, *allen.*

— Het betekent niets, ik heb gelogen, en allen hebben mij nagepraat.

— Ja, maar waarvoor was het nodig om te liegen?

— De duivel weet waarom. Uit opsnijderij misschien, dat iedereen zou weten, hoeveel geld ik uitgaf. Of misschien omdat ik helemaal vergeten had, dat ik het geld op mijn borst droeg. Wat duivel, voor de hoeveelste keer vraagt u me dat al? Nou ja, ik heb gelogen, maar iemand gaat zijn eigen leugen toch niet dadelijk bekennen. Waarom liegt een mens soms?

— Het is heel moeilijk na te gaan, waarom een mens liegt, zei de procureur. Maar wilt u mij misschien zeggen, hoe groot het zakje was, dat u om uw hals droeg?

— Groot was het niet ...

— Maar hoe groot ongeveer?

— Nou, zo groot als de helft van een honderdroebelbriefje.

— Kunt u ons het lapje niet laten zien? U moet het toch ergens bij u hebben.

— Wel duivel... wat een onzin... ik weet niet, waar het is.

— Antwoord mij dan nog hierop: waar en wanneer hebt u het van uw hals

genomen? U zegt zelf, dat u niet meer thuis geweest is.

— Toen ik van Fenja ben weggegaan en naar Perchotin ging, heb ik het onderweg van mijn hals getrokken en het geld eruit gehaald.

— In het donker?

— Waarvoor is daar licht bij nodig? Ik heb het met mijn vingers gedaan.

— Zonder schaar? Op straat?

— Op het plein, geloof ik; waarvoor is een schaar nodig, het was een oud lapje, het was dadelijk gescheurd.

— En wat hebt u toen met het lapje gedaan?

— Ik heb het weggegooid.

— Maar waar, precies?

— Ach God, op het plein! De hemel weet op welke plaats van het plein. Waarvoor moet u dat weten?

— Het is van zoveel belang, Dmitri Fjodorowitsj. Het is toch een bewijs in uw eigen voordeel, dat u dat zelf niet begrijpt. En wie heeft u een maand geleden geholpen het geld erin te naaien?

— Niemand, ik heb het zelf gedaan.

— Kunt u dan naaien?

— Iedere soldaat moet het kunnen; trouwens, het is geen grote kunst.

— Maar waar hebt u het materiaal vandaan gehaald, dat wil zeggen, de lap waar u het geld ingenaaid hebt?

— Dat weet ik niet meer, ergens heb ik het vandaan gehaald.

— Maar kunt u zich dat helemaal niet meer herinneren?

— Ik weet het, bij God, niet. Misschien heb ik het van een stuk ondergoed afgescheurd.

— Dat is belangrijk. In uw huis kunnen we misschien nog iets vinden een hemd of zo, waar een stuk afgescheurd is. Wat was het voor een lapje, katoen of linnen

— De duivel weet wat het was. Wacht eens even, ik geloof, dat ik het nergens van afgescheurd heb. Het was een stukje katoen, een oud mutsje van mijn hospita.

— Een mutsje van uw hospita

— Ja, ik heb het bij haar weggenomen.

— Wat bedoelt u daarmee?

— Ja, nu weet ik het zeker. Ik heb een tijdje geleden, een van haar mutsjes weggenomen, zonder het haar te vragen, een oud lapje, dat nergens meer voor diende, om mijn pen aan af te vegen. Ik geloof, dat ik het geld daarin genaaid heb. Een oud, katoenen lapje, honderdmaal al gewassen.

— En weet u dat zeker?

— Ach, of het zeker zo is, weet ik niet. Ik geloof, dat het dat mutsje was. Ach God, ik spuw er op.

— Maar misschien zal uw hospita zich kunnen herinneren of ze een mutsje mist.

— Welnee, ze heeft er nooit meer aan gedacht, een oud vod, dat ze nergens meer voor nodig had.

— En waar hebt u een draad en naald vandaan gehaald

— Ik kan niet meer en ik wil niet meer. Genoeg! zei Mitja.

— Het is toch merkwaardig, dat u zich niet meer herinneren kunt, op welke plaats van het plein u het zakje weggeworpen hebt.

— Laat u het plein dan maar opvegen, dan zult u het misschien vinden. Genoeg, ik voel duidelijk, dat u mij toch niet gelooft in niets en niets. Trouwens, dat is mijn eigen schuld, ik had niet zo openhartig met u moeten spreken, en het ergste is, dat ik u mijn hartsgeheim verteld heb. Lach maar! Ik zie in uw ogen, dat u lacht. En dat hebt u, procureur, uit mij getrokken. U kunt wel een loflied op uzelf zingen. Wees vervloekt, jullie beulen!

Mitja bedekte zijn gezicht met beide handen. De procureur en de rechter van instructie zwegen. Een ogenblik later hief hij zijn hoofd weer op en staarde hen beiden met een lege blik aan. Op zijn gezicht lag een uitdrukking van volslagen wanhoop, een uitdrukking van volkomen afwezigheid. En toch moesten de heren met de zaak doorgaan; het getuigenverhoor moest nog plaatsvinden. Het was acht uur 's ochtends. De kaarsen waren reeds lang uit. De procureur en de rechter van instructie zagen er ook erg vermoeid uit. De ochtend was grauw en somber; het stortregende, de hemel was bedekt met grijze wolken.

— Mag ik een beetje uit het raam kijken? vroeg hij aan Nicolai Parfenowitsj.

— Natuurlijk, ga uw gang, antwoordde deze.

Mitja ging naar het raam. De regen pletste tegen de kleine, groenachtige ruitjes. Door het raam kon men de modderige weg zien, en verderop een rij kleine, armelijke boerenwoningen, die er in de regen nog armzaliger uitzagen, dan ze al waren. Mitja herinnerde zich, dat hij zich die morgen van kant had willen maken en glimlachte. „Niets was daar beter voor geschikt, dan zo'n ochtend." Hij draaide zich naar zijn „beulen" om en zei:

— Heren, nu voel ik duidelijk, dat het al met mij gedaan is. Maar zij... zegt u mij, gaat zij ook samen met mij te gronde? Ook al heeft ze gisteren, in haar opgewondenheid beweerd, dat ze ook schuldig is, geloof haar niet. Zij heeft geen schuld, aan niets en niets. Kunt u mij soms zeggen, wat u van plan is met haar te doen?

— Wat dat betreft, behoeft u zich niet ongerust te maken, zei de procureur. Wij hebben geen enkele beweegreden, om die vrouw, in wie u zo'n belang stelt,

lastig te vallen. Later misschien, als het nodig is... Het ligt geheel in ons voornemen, u in alles tegemoet te komen. Maakt u zich maar niet ongerust.

— O, dank u, dank u. Ik wist wel, dat wat u ook doet, u toch eerlijke en rechtvaardige mensen zijt. U heeft mij van een zware last bevrijd. Nou, wat moet er verder gebeuren. Ik ben tot uw dienst.

— Ja, we moeten ons haasten. We moeten beginnen met het getuigenverhoor. Alles moet gebeuren in uw aanwezigheid en daarom... Misschien zullen we eerst wat theedrinken, zei Nicolai Parfenowitsj, dat hebben we, geloof ik, wel verdiend.

Er werd besloten, dat als er beneden thee klaar was, men een glas zou nemen en dan met het werk zou doorgaan. Het ontbijt werd uitgesteld, totdat men geheel klaar zou zijn. De thee werd boven gebracht. Mitja weigerde eerst, maar ten slotte vroeg hij er zelf om, en dronk met welbehagen het glas leeg. Hij zag er wonderlijk vermoeid uit. Wat betekende voor hem eigenlijk één nacht door boemelen, al was het ook een nacht vol emoties, maar hij voelde, dat hij zich bijna niet meer kon ophouden en dat af en toe alle voorwerpen in de kamer voor zijn ogen begonnen te draaien. „Nog een ogenblik en ik ga wartaal spreken," dacht hij.

VIII

GETUIGENVERHOOR. HET KIND

Het getuigenverhoor begon. Wij zullen dit niet zo uitvoerig vertellen, zoals we tot nu toe gedaan hebben. Daarom zullen we ook niet herhalen, hoe Nicolai Parfenowitsj telkens tot iedere getuige zei, dat hij de waarheid moest zeggen, omdat hij later alles onder ede zou moeten verklaren. Van iedere getuige werd geëist, dat hij het protocol zou tekenen, waarin alles wat hij gezegd had was opgeschreven. De voornaamste vraag, die hij aan elk hunner stelde, was dezelfde, het ging hoofdzakelijk over de drieduizend roebel, dat wil zeggen, had hij bij de eerste fuif drieduizend roebel uitgegeven, en bij de tweede ook, of was het slechts beide keren vijftienhonderd roebel geweest. Jammer genoeg waren alle getuigen, tot de laatste toe, tegen Mitja. En sommigen brachten bovendien nog overrompelende feiten aan, die nog meer wantrouwen in Mitja's verhaal wekten. Het eerst werd de waard Trifon Borisowitsj verhoord. Hij stond, zonder angst voor de heren, streng en vol verontwaardiging over Mitja. Hij zei weinig en bedacht zich goed, alvorens te antwoorden op de vragen, die hem gesteld werden. Zonder aarzelen verklaarde hij, dat hier, een maand geleden, niet minder dan drieduizend roebel verteerd waren, wat allen trouwens van Dmitri Fjodorowitsj zelf gehoord hadden. „Wat hebben de zigeunermeisjes alleen al niet een geld gekregen! Zeker niet minder dan duizend roebel."

— Het was niet eens vijfhonderd, onderbrak Mitja hem somber, jammer genoeg, dat ik het niet geteld heb.

Hij zat verslagen te luisteren naar alles wat er gezegd werd, met een gezicht, alsof hij wilde zeggen: „Ach, zeggen jullie, wat je wilt, het kan mij niets meer schelen."

— Meer dan duizend hebben ze gekregen, Dmitri Fjodorowitsj, zei de waard, u hebt het op de grond gesmeten en zij hebben het opgeraapt. Dat zijn schooiers, boeven, paardendieven. Jammer dat ze weggejaagd zijn, anders zouden ze u zelf kunnen zeggen, hoeveel ze die avond van u gekregen hebben. Ik heb zelf zo'n som bij u in handen gezien... Wel is waar, ik heb het niet geteld, maar met mijn oog kon ik schatten, dat het veel meer dan anderhalf duizend moest zijn. Ik heb in mijn leven genoeg geld gehad, ik kan het wel beoordelen...

Wat de som van de vorige dag betrof, beweerde de waard, dat Dmitri Fjodorowitsj onmiddellijk toen hij binnenstapte, gezegd had, dat hij drieduizend

roebel bij zich had:

— He, Trifon Borisowitsj, weet je wel zeker, dat ik dat gezegd heb?

— De koetsier, Andrej, heeft het ook gehoord. Roept u hem, hij is nog niet weg. En Stepan heeft het gehoord en Semjon heeft het gehoord en mijnheer Kalganow, die toen naast u stond ook. U hebt nog gezegd, dat het uw zesde duizend was, die u in dit huis ging verbrassen.

Het nieuws over de zesde duizend maakte grote indruk op de heren: ja, drie een maand geleden en drie nu, dat klopt.

Toen werden de boeren Stepan en Semjon, de koetsier Andrej en mijnheer Kalganow verhoord. De boeren en de koetsier verklaarden eenstemmig precies hetzelfde als de waard. Bovendien vertelde Andrej nog van zijn gesprek met Mitja, gedurende de rit en zijn vraag: „Waar kom ik terecht in de hemel of in de hel en zullen mijn zonden me vergeven worden?" De beroemde psycholoog Ippolit Kirillowitsj luisterde daar met een fijne glimlach naar en liet die woorden van Mitja nauwkeurig noteren.

Kalganow kwam de kamer somber en geprikkeld binnen en sprak met de procureur en Ippolit Kirillowitsj, alsof hij hen voor het eerst zag, terwijl hij toch een heel goede kennis van hen was en hen elke dag ontmoette. Hij begon te zeggen, dat hij van niets wist en niets wenste te weten. Maar de woorden van Mitja „de zesde duizend", had hij wel gehoord, omdat hij toevallig naast hem stond. Hoeveel geld Mitja in zijn hand had, wist hij niet. Dat de Polen vals speelden, had hij zelf duidelijk gezien. Hij vertelde ook, dat, nadat de Polen de kamer uitgezet waren, Mitja meer succes bij Agrafena Alexandrowna had gehad dan daarvoor, en dat zij zelf tegen Mitja gezegd had, dat ze van hem hield. Over Groesjenjka sprak hij met de grootste eerbied, zoals hij zou spreken over een dame van het beste gezelschap. Ofschoon Kalganow niet van plan geweest was iets te zeggen, werd hij uitvoerig verhoord en alleen van hem kwam men alles te weten omtrent de verhouding tussen Mitja en Groesjenjka. Mitja onderbrak hem geen enkele keer. Eindelijk werd Kalganow vrijgelaten en zeer verontwaardigd verliet hij de kamer.

Toen werden de Polen verhoord. Nadat ze opgesloten waren, waren ze naar bed gegaan, maar door het lawaai in huis hadden ze niet kunnen slapen en toen ze de aankomst van de autoriteiten gehoord hadden, hadden zij zich gauw aangekleed, omdat ze wel begrepen, dat ze geroepen zouden worden. Zij kwamen niet zonder angst binnen. Het bleek, dat de kleinste een heel laag ambtenaartje, zonder betrekking was. Om geld te verdienen had hij in Siberië het beroep van veearts uitgeoefend. Zijn naam was Moessialowitsj. De andere, Wroeblewsky, had op dezelfde manier tandheelkunde uitgeoefend. Niettegenstaande alle vragen aan hen gericht werden door Nicolai Parfenowitsj,

richtten zij zich met hun antwoorden steeds tot Michail Makarowitsj, aangezien zij die als het hoofd beschouwden. Het bleek nu ook, dat zij uitstekend Russisch spraken, met een heel klein Pools accent. Moessialowitsj begon zijn vroegere verhouding met Groesjenjka uitvoerig te beschrijven, waarop Mitja hem geërgerd in de rede viel, dat hij niet verdroeg, dat zo'n schoft daarover sprak. De Pool was op zijn teentjes getrapt en verzocht het woord „schoft" in het protocol te noteren. Mitja brulde van woede.

— Schoft! Schoft en nog eens schoft! Als jullie dat in tien protocollen wilt optekenen alsjeblieft, ik zeg nog eens schoft!

Nicolai Parfenowitsj verzocht Mitja onmiddellijk op te houden en begon zelf de getuigen over andere zaken te ondervragen. Hij begreep, dat die verhalen over Groesjenjka Mitja buiten zichzelf moesten brengen. Natuurlijk vertelde de Pool, dat Mitja hem drieduizend roebel aangeboden had, om hem kwijt te raken, dat hij hem onmiddellijk zevenhonderd wou geven en de rest de volgende dag in de stad, waarop hij zijn erewoord gegeven had. Mitja dacht even na en zei toen zelf, dat het wel zo kon zijn, als de Polen beweerden, hij was te opgewonden om zich te herinneren of het waar was of niet. De procureur was uiterst verbaasd: dus moest Mitja nog ergens geld hebben. En het enige, dat voor hem sprak, dat hij slechts achthonderd roebel op zak had gehad, verviel nu weer. Op de vraag van de procureur, waar hij de volgende ochtend bijna tweeduizend roebel vandaan zou halen, als hij niets meer bezat, zoals hij beweerde, antwoordde Mitja, dat hij nooit van plan was geweest, de Pool geld te geven, maar het officiële papier, dat recht gaf op een gedeelte van Tsjermasjnja, hetzelfde, dat hij ook Samsonow en Chochlakowa had aangeboden. De procureur moest glimlachen over de onnozelheid van dat gedraai.

— En denkt u, dat de Pool dat in plaats van baar geld, van u zou hebben willen aannemen?...

— Natuurlijk zou hij dat willen! riep Mitja. Stel u voor, dat is geen tweeduizend waard, maar wel vier of zes. Of hij dat zou willen! En als hij nog een paar van die joden of Poolse advocaatjes in de arm zou nemen, van die advocaatjes voor vuile zaakjes, dan zou hij misschien van de oude heer het hele Tsjermasjnja nog weg kunnen gappen.

De Polen werden vrijgelaten. Alles wat ze gezegd hadden, was genoteerd; over het valse spelen heeft niemand meer gedacht. Nicolai Parfenowitsj was te blij nieuwe feiten verzameld te hebben. En een gewone dronkenmansruzie onder het kaarten vond hij van geen belang, zodat de tweehonderd roebel, die ze feitelijk van Mitja gestolen hadden, in hun zak bleven.

Toen werd de oude Maximow geroepen. Zijn gezichtje stond angstig, zijn haren waren in de war, hij keek treurig. Hij had de hele tijd beneden stil bij

Groesjenjka gezeten, maar af en toe was hij in snikken uitgebarsten en had hij zijn ogen met een geruit zakdoekje afgeveegd, zoals Michail Makarowitsj zelf gezien had, zodat Groesjenjka hem nog had moeten troosten. Hij vertelde onmiddellijk aan de procureur, dat hij van Mitja tien roebel te leen gevraagd had, „maar als u wilt, zal ik ze onmiddellijk teruggeven". Op de vraag van Nicolai Parfenowitsj, hoeveel geld Mitja in zijn hand had, toen hij hem die tien roebel gaf, antwoordde Maximow zonder aarzelen: „Twintigduizend roebel".

— Hebt u weleens meer twintigduizend roebel bij elkaar gezien? vroeg Nicolai Parfenowitsj glimlachend.

— Ja, natuurlijk, maar niet twintig, het waren er zeven. Toen mijn vrouw mijn dorpje had verpand, heeft ze mij het geld uit de verte laten zien, het was een groot pak, allemaal biljetten van honderd. Dmitri had ook allemaal honderdroebel biljetten...

Hij werd weer gauw vrijgelaten. Eindelijk kwam de beurt aan Groesjenjka. De heren waren een beetje bang hoe haar tegenwoordigheid op Mitja zou werken, en Nicolai Parfenowitsj begon enige woorden tot Mitja te spreken om hem tot kalmte aan te manen, maar Mitja boog slechts zijn hoofd, als om uit te drukken, dat men niets te vrezen had. Michail Makarowitsj zelf bracht Groesjenjka binnen. Zij zag erg bleek, zij rilde van kou en hulde zich in haar mooie, zwarte sjaal. Het was het begin van haar ziekte, die zo lang geduurd heeft en die juist op die dag begonnen was. De strenge, ernstige uitdrukking van haar gezicht, haar rustige manier van spreken, maakte op iedereen een gunstige indruk. Nicolai Parfenowitsj was dadelijk onder de bekoring van de knappe vrouw. Hij vertelde later zelf, dat hij eerst op dat ogenblik gezien had, hoe mooi zij was. Hij had haar vroeger wel meer gezien, maar haar alleen maar beschouwd als de hetaere van het kleine provinciestadje. „Zij heeft betere manieren dan de dames uit de eerste kringen", beweerde hij eens in een gezelschap van dames, die hem verontwaardigd voor kwajongen uitmaakten, waar hij niets op tegen had. Toen Groesjenjka de kamer binnenkwam, wisselde zij een blik van verstandhouding met Mitja, die hem ineens geruststelde. Na de gewone, noodzakelijke vragen vroeg Nicolai Parfenowitsj heel beleefd, en enigszins verlegen wat voor verhouding er bestond tussen haar en Dmitri Karamazow, waarop Groesjenjka heel rustig antwoordde:

— Hij was een kennis van me, en als een kennis heb ik hem de laatste maand ontvangen.

Op de volgende vragen antwoordde zij openhartig, dat Mitja haar soms wel beviel, maar dat zij niet van hem hield en ze hem alleen verleid had, omdat ze zo'n slecht karakter had. Precies hetzelfde was het met de oude Karamazow; zij vond het vermakelijk om te zien hoe die beiden elkaar uit jaloezie in de haren

vlogen. Zij was verder nooit van plan geweest naar Fjodor Pawlowitsj toe te gaan, zij lachte hem alleen maar uit...

— Trouwens, gedurende de laatste maand heb ik aan geen van hen beiden gedacht. Ik was geheel vervuld van iemand, die bij mij zou terugkeren, maar ik geloof niet, dat ik u daar iets van hoef te zeggen en u mij daar niet over hoeft te ondervragen, dat is een persoonlijke aangelegenheid van mij.

Nicolai Parfenowitsj hield onmiddellijk op met die onbescheiden vragen en ging over tot de hoofdzaak, de drieduizend roebel.

Groesjenjka vertelde, dat ze een maand geleden drieduizend roebel in Mokroje verteerd hadden, zij had het wel niet geteld, maar zij had het van Dmitri Fjodorowitsj zelf gehoord, dat het drieduizend roebel waren.

— Heeft hij het u zelf verteld, onder vier ogen, of hebt u het toevallig gehoord, terwijl hij het aan iemand anders vertelde?

Groesjenjka antwoordde, dat die beide gevallen zich hadden voorgedaan. Op de vraag, of ze het een keer gehoord had, of meerdere malen, antwoordde zij: meerdere malen.

Ippolit Kirillowitsj was met die getuigenis zeer ingenomen. Verder wist Groesjenjka ook nog, dat Dmitri het geld van Katherina Iwanowna gekregen had.

— En hebt u nooit van hem gehoord, dat hij niet drieduizend, maar anderhalf duizend uitgegeven had, de vorige maand, en dat Dmitri Fjodorowitsj de andere helft had opgeborgen?

— Nee, dat heb ik nooit gehoord, antwoordde Groesjenjka.

Verder kwam er aan het licht, dat Mitja gedurende die hele maand gezegd had, dat hij geen cent op zak had en dat hij verwachtte, van zijn vader geld te zullen krijgen.

— Heeft hij nooit in uw tegenwoordigheid, in een toestand van drift gezegd, dat hij van plan was zijn vader te vermoorden?

— O ja, dat wel.

— Een keer, of meer?

— Ach, altijd, als hij opgewonden was.

— En hebt u geloofd, dat hij daartoe in staat was?

— Nee, nooit, zei Groesjenjka, met volle overtuiging. Ik weet, dat hij daartoe niet in staat is.

— Heren, sta mij toe, al is het ook in uw tegenwoordigheid, één woord tot Agrafena Alexandrowna te zeggen.

— Ga uw gang, zei Nicolai Parfenowitsj.

— Agrafena Alexandrowna, zei Mitja, geloof mij; ik heb het bloed van mijn vader niet vergoten, ik ben niet schuldig.

Groesjenjka stond op, richtte haar ogen op de Icoon en sloeg een kruis. „God zij gedankt," zei zij en zich tot Nicolai Parfenowitsj wendend, voegde zij eraan toe:

— U kunt hem gerust geloven, ik ken hem goed. Hij kan zwetsen en opsnijden, maar hij zou nooit zo'n zware last op zijn geweten kunnen dragen; als hij het gedaan had, zou hij er eerlijk voor uitkomen.

— Dank je, Agrafena Alexandrowna, dank je. Je hebt mijn ziel gered, zei Mitja met een bevende stem.

Op de vraag hoeveel geld hij die dag bij zich had, antwoordde zij, dat ze dat niet wist, maar dat zij gehoord had, dat hij enige keren herhaald had, dat hij drieduizend roebel bij zich had. En wat nu het geld betrof, dat hij van Katherina Iwanowna gestolen zou hebben, wat hij haar zelf gezegd had, had zij hem geantwoord, dat dat geld niet gestolen was, omdat hij het de volgende dag terug zou brengen.

Vervolgens vroeg de procureur welk geld hij van Katherina Iwanowna gestolen had, dat van de vorige maand of dit. Waarop Groesjenjka antwoordde, dat zij begrepen had, dat het het geld van de vorige maand was.

Het verhoor van Groesjenjka was geëindigd. Nicolai Parfenowitsj zei haar, dat ze vrij was om naar de stad terug te gaan en dat, als hij, van zijn kant, haar met iets behulpzaam kon zijn, bijvoorbeeld om paarden voor haar te bestellen en haar te begeleiden, hij tot haar dienst was.

— Dank u, antwoordde Groesjenjka beleefd. Ik zal met de oude Maximow teruggaan. Maar ik blijf eerst beneden wachten, om te weten, wat u omtrent Dmitri Fjodorowitsj besloten hebt.

Ze ging de deur uit. Mitja, die zich gedurende haar aanwezigheid kalm en monter betoond had, zakte nu hoe langer hoe meer in elkaar. Zijn ogen vielen dicht van uitputting. Het getuigenverhoor was afgelopen en de heren waren bezig het protocol te corrigeren. Mitja stond van zijn stoel op, ging naar de hoek, waar een grote kist met een kleed bedekt stond, strekte er zich op uit en sliep meteen in. Hij droomde van iets, dat helemaal niet in verband stond tot wat er met hem gebeurd was. Hij droomde, dat hij in een gewone boerenwagen over de steppen reed, ergens heel ver weg. Het is koud, November, het sneeuwt... In de verte ziet hij een half uitgebrand dorp. Hij nadert het dorp en voor hem staat een rij boerinnen, heel veel, allen mager en uitgemergeld, de gezichten bijna bruin. Zijn oog valt op een van de boerinnen, een vrouw van een jaar of veertig, of misschien was ze ook pas twintig, met een lang, bleek gezicht... in haar armen houdt ze een kind, dat zonder ophouden huilt. Het kind strekt zijn handjes uit... Zij zijn uitgeteerd en helemaal blauw van de kou.

— Waarom, waarom huilen ze? vraagt Mitja aan zijn koetsier, terwijl ze

doorrijden.

— Het kind, antwoordt de koetsier. Het kind huilt.

— Ja, maar waarom huilt het, en waarom heeft het zulke magere armpjes en waarom is het niet aangekleed?

— Het kind heeft het koud, het heeft geen kleertjes.

— Maar waarom, waarom? dringt Mitja aan.

— Het dorp van die mensen is afgebrand, ze hebben geen brood, ze moeten bedelen.

— Nee, je moet me zeggen, waarom is hun huis afgebrand, waarom zijn ze arm? Waarom is dat kind van hen zo zielig? Waarom zijn hier niets dan kale steppen? Waarom zijn ze niet vrolijk, waarom omhelzen ze elkaar niet, waarom geven ze het kind geen eten?

In zijn slaap begrijpt Mitja, dat hij domheden vraagt. Maar hij kan niet anders, hij moet het vragen, hij moet er een antwoord op krijgen. Hij voelt met zijn hele hartstochtelijke kracht, eigen aan alle Karamazows, dat hij iets doen moet, dat het kind op zal houden te huilen, dat de moeder van het kind gezond en sterk zal worden, dat er geen tranen meer op de wereld zullen vloeien...

— Ik ga met je mee, ik zal je nooit verlaten, zo lang ik leef, blijf ik bij je, hoort hij Groesjenjka zeggen.

— Wat? Wat? Waarheen? vraagt hij en wordt meteen wakker.

Hij ging op de kist zitten met een onbewuste glimlach op zijn gezicht. Naast hem stond Nicolai Parfenowitsj, die hem vroeg naar het voorlezen van het protocol te luisteren en het te ondertekenen. Mitja begreep, dat hij meer dan een uur geslapen moest hebben, maar hij luisterde niet naar Nicolai Parfenowitsj. Hij zag, dat iemand een kussen onder zijn hoofd had gelegd; het kussen had daar niet gelegen, toen hij op de kist ging liggen.

— Wie heeft dat gedaan? Welk goed mens heeft mij een kussen gegeven? vroeg hij vol dankbaarheid en verrukking, of hem, God weet wat, voor genade bewezen was. Niemand gaf hem antwoord, en zo is hij nooit te weten gekomen, wie zo goed voor hem geweest was. Zijn hele ziel trilde van ingehouden tranen. Hij ging naar de tafel toe en zei, dat hij alles zou tekenen, wat de heren verlangden.

— Ik heb heerlijk gedroomd, heren, zei hij en zijn gezicht klaarde op.

IX

MITJA'S ARREST

Toen het protocol getekend was, wendde Nicolai Parfenowitsj zich officieel tot hem en deelde hem mee, dat hij, als rechter van instructie van dat en dat district, op dat en dat uur en datum, na het verhoor van de beklaagde, Dmitri Karamazow, in aanmerking nemend, dat de beklaagde al de tegen hem ingebrachte beschuldigingen ontkent, genoodzaakt is, ten einde zijn verdwijning uit de stad te voorkomen, hem, Karamazow, te arresteren en naar die en die gevangenis in die en die stad te laten overbrengen...

In één woord, hij bracht Mitja aan het verstand, dat hij van dit ogenblik af een gevangene was en dat hij dadelijk zou worden weggevoerd. Mitja trok zijn schouders op en zei:

— Ja, dat begrijp ik en ik neem het u niet kwalijk, er blijft u niets anders te doen.

Nicolai Parfenowitsj voegde er nog aan toe, dat hij onder toezicht van de inspecteur van politie, Mawriky Mawrikijewitsj, die zich hier toevallig bevond, vervoerd zou worden...

— Wacht eventjes, viel Mitja hem in de rede, en zich tot al de aanwezigen wendend, ging hij door: Heren, wij zijn allen wreed, wij zijn allen misdadigers, wij laten alle mensen, tot de moeders en zuigelingen toe, tranen vergieten. En van al die slechte mensen, ben ik de slechtste, dat is vandaag al uitgemaakt. Goed! Iedere dag, die God geeft, heb ik mezelf beloofd me te verbeteren, en iedere dag ben ik in dezelfde zonden vervallen. Ik begrijp, dat zulke mensen als ik, een slag van buiten nodig hebben, om hen tot inzicht te brengen. Ik was te zwak om het zelf te doen. Ik neem al de martelingen, die voor mij bestemd zijn, op me. Die martelingen en het gevoel van schaamte, dat ik in me draag, zullen mij helpen om mij van al dat kwaad te reinigen. Maar voor het laatst zeg ik u: ik heb mijn vader niet vermoord. Ik aanvaard de straf, niet omdat ik hem vermoord heb, maar omdat ik de gedachte had het te doen. En misschien zou ik het ook wel gedaan hebben... Maar toch heb ik me voorgenomen met u te strijden tot het laatste toe. En dan... zoals God het wil. Vaarwel heren, neem mij niet kwalijk, dat ik u gedurende het verhoor beledigd heb. Het was dom van me. Over een ogenblik ben ik een gevangene, en nu voor het laatst ben ik Dmitri Karamazow, en vrij mens, die u zijn hand reikt. Ik neem afscheid van u. en daarmee neem ik

afscheid van mijn mens-zijn.

Zijn stem trilde en hij stak werkelijk zijn hand uit, maar Nicolai Parfenowitsj, die naast hem stond, verborg zijn handen met een krampachtige beweging achter zijn rug. Mitja merkte het en sprong op, zijn uitgestoken hand viel neer.

— Het verhoor is nog niet geëindigd, zei Nicolai Parfenowitsj enigszins verlegen, wij zullen het in de stad voortzetten. Natuurlijk wens ik, van mijn kant, u van ganser harte... vrijspraak... Eigenlijk houd ik u, Dmitri Fjodorowitsj, meer voor een ongelukkige, dan voor een schuldige. Wij allen, als ik ten minste uit naam van allen mag spreken,

— wij zijn allen bereid u als een edelman te erkennen, die helaas door zijn hartstochten is meegesleept...

De kleine gestalte van Nicolai Parfenowitsj drukte waardigheid uit. Mitja keek hem aan en het scheen hem toe, dat die „jongen" hem het volgend ogenblik onder zijn arm zou nemen en hem naar een hoekje trekken, om praatjes over vrouwen met hem te beginnen, zoals hij nog pas geleden gedaan had. Maar hoe dikwijls komt het niet voor, dat een misdadiger, die naar het schavot gevoerd wordt, plotseling een gedachte krijgt, die niets met zijn omgeving en zijn toestand te maken heeft.

— Heren, u is goed, u is menslievend... Mag ik u nog één ding verzoeken? Mag ik haar nog even zien, om afscheid van haar te nemen?

— Natuurlijk, maar aangenomen... in één woord, dat moet gebeuren in onze tegenwoordigheid.

— Ja, dat is goed.

Groesjenjka werd binnengebracht, maar het afscheid was kort. Nicolai Parfenowitsj was er helemaal niet door bevredigd. Groesjenjka boog diep voor Mitja en zei:

— Ik heb je gezegd, dat ik de jouwe ben en ik zal de jouwe blijven. Wat ze ook met je doen, ik zal je overal volgen. Vaarwel, jij... Je hebt jezelf ten gronde gericht.

De tranen stroomden over haar gezicht.

Vergeef mij, Groesja, vergeef mij mijn liefde. Door die liefde heb ik jou in het ongeluk meegesleurd.

Mitja wilde er nog iets aan toevoegen, maar bedwong zich en ging de deur uit. Onmiddellijk was hij omringd door allerlei mensen, die geen oog van hem aflieten. Beneden, voor de ingang, waar hij gisteren met zo'n lawaai was aangekomen, stonden al twee boerenwagens klaar. De dikke Mawriky Mawrikijewitsj met zijn vadsig gezicht was blijkbaar ergens over geërgerd, werd boos en begon te schreeuwen. Op een grove manier gelastte hij Mitja in te stappen.

— Waarvoor hebben wij die tweede wagen nodig? zei Mitja. Kom Mawriky Mawrikijewitsj, ik zal toch niet van je weglopen? Waarvoor zijn de getuigen nodig?

— Wel verd... ik zal u leren met mij te spreken. Hoe durft u „je" tegen mij te zeggen? Ik heb uw raad niet gevraagd, viel Mawriky Mawrikijewitsj grof tegen Mitja uit.

Mitja zweeg en bloosde, hij voelde een koude rilling langs zijn rug gaan. Eindelijk kwam Mawrikij Mawrikijewitsj in de wagen, viel lomp op zijn plaats neer, zonder erbij te denken, dat hij bijna op Mitja's schoot terecht kwam. Hij was uit zijn humeur, omdat hij Mitja moest begeleiden.

— Vaarwel, Dmitri Fjodorowitsj, vaarwel! riep Kalganow vriendelijk uit, terwijl hij naar de wagen toe holde, en Mitja zijn hand reikte. Mitja pakte zijn hand en zei:

— Vaarwel, mijn lieve! Ik zal je goedheid nooit vergeten.

Maar de wagen zette zich reeds in beweging en hun handen gleden uit elkaar, het belletje rinkelde.

Mitja werd weggevoerd.

Kalganow liep terug, ging in een hoek in de gang zitten, boog zijn hoofd, bedekte zijn gezicht met zijn handen en huilde... huilde, als een kleine jongen. Hij geloofde wel, dat Mitja een moordenaar was. „God, o God, wat voor mensen heb Je geschapen! Hoe kan je leven, als je door zulke mensen omringd bent! Is dat de moeite waard? riep hij voortdurend uit.

---

[1] In Rusland kan één persoon niet tegelijkertijd èn procureur èn advocaat zijn.

DEEL V

BOEK X

DE JONGENS

I

KOLJA KRASOTKIN

Het was begin November, elf graden Réaumur beneden nul en bovendien was het erg glad. De scherpe, koude wind waaide de droge sneeuw, die op de bevroren aarde lag hoog op. Niet ver van het plein en van de winkel van Plotnikows stond een mooi huisje, van binnen en van buiten keurig onderhouden, dat aan de weduwe van de ambtenaar Krasotkin behoorde, die al veertien jaar geleden gestorven was. De ongeveer dertigjarige weduwe, een knap vrouwtje, woonde in dat huisje, dat behalve haar kapitaaltje, haar eigendom was. Zij leefde teruggetrokken en ingetogen en zij had een zacht en opgewekt karakter. Nog geen achttien jaar, werd ze al weduwe en ze was bijna een jaar getrouwd geweest, toen ze enige dagen voor de dood van haar man een jongen ter wereld bracht. Na de dood van haar man wijdde zij haar hele leven aan de opvoeding van haar lieveling Kolja, maar ze had meer onrustige dan gelukkige dagen met hem beleefd. Telkens overviel haar een gevoel van angst, dat hij ziek zou kunnen worden, kouvatten, ondeugend zijn, van een stoel vallen, enzovoorts, enzovoorts. Toen Kolja op de lagere school was en later op het gymnasium, begon zijn moeder alle vakken met hem mee te leren, om hem bij zijn huiswerk te kunnen helpen. Zij zocht kennismaking en aansluiting met de leraren en hun vrouwen en was bijzonder vriendelijk voor de schoolkameraadjes van Kolja, in de zoete hoop, dat de jongens hem dan niet zouden plagen. Zij dreef het zover, dat de jongens hem inderdaad begonnen te plagen en hem moederskindje noemden. Maar de jongen kon zich uitstekend verdedigen. Weldra had hij in de hele school de naam, dat hij heel sterk, handig, koppig en brutaal was. Hij leerde goed en de jongens zeiden, dat wat geschiedenis betrof, hij het beter kende, dan de leraar Dardanelow zelf. Hoewel de jongen een beetje hooghartig was, was hij een trouw kameraad en stond met allen op goede voet. De verering van zijn medescholieren beschouwde hij als iets, wat hem toekwam, maar hij ging met allen vriendschappelijk om. Hij wist zijn maat, hij kon zich uitstekend voor zijn leraars verdedigen, zonder brutaal te worden. Zoals alle jongens was hij dikwijls ondeugend, maar nooit haalde hij lage streken uit. De hoofdtrek van zijn karakter was eigenliefde. Zijn moeder kon hij soms op haar plaats zetten; bijna despotisch ging hij met haar om; zij moest naar hem luisteren. Alleen de gedachte reeds, dat de jongen niet genoeg van haar hield,

was haar pijnlijk. Ze vond altijd dat Kolja zo ongevoelig voor haar was. Soms huilde ze bittere tranen en maakte hem verwijten over zijn koelheid. De jongen moest daar niets van hebben en hoe meer tederheid er van hem geëist werd, hoe stugger hij werd. Maar hij deed het werkelijk niet opzettelijk, maar onbewust, dat was zijn karakter. De moeder vergiste zich echter, hij hield heel veel van haar, hij hield alleen niet van die „kalfstederheden", zoals hij de liefkozingen in zijn schooljongenstaal noemde. Zijn vader had een kast met boeken nagelaten, waarvan Kolja reeds enige gelezen had. Zijn moeder had er niets op tegen, zij was alleen verbaasd, dat de jongen, in plaats van op straat te gaan spelen, urenlang kon zitten lezen. Trouwens, in de laatste tijd begonnen zijn ondeugende streken een ernstiger en gewaagder karakter te krijgen. In Juli, in de vakantie, gebeurde het, dat de moeder met haar zoon voor een week, in een ander district, op ongeveer zeventig werst afstand van hun stad, bij een verre nicht ging logeren. De man van de nicht had een betrekking op het station. Kolja begon zijn logeerpartij, met goed de spoorweg, locomotieven en wagons te bestuderen, met het doel, bij zijn terugkomst een beetje bij zijn schoolkameraden op te snijden. Maar op het station trof hij een stuk of zes of zeven jongens aan, met wie hij vriendschap sloot, toevallig waren er ook twee jongens van zijn eigen stad bij. Ze waren allen in de leeftijd van twaalf tot vijftien jaar. De jongens speelden met elkaar, en op de vierde of vijfde dag van hun vriendschap ontstond er een dwaze weddenschap onder hen, waarbij je twee roebel kon winnen. Kolja, die bijna de jongste van allen was, had beweerd, dat hij 's nachts tussen de rails zou gaan liggen en de trein van elf uur over hem heen zou laten rijden: Die mogelijkheid bestaat natuurlijk; als hij de juiste plaats tussen de rails vond, zou de trein hem niet deren. En Kolja waagde het er op. Allen begonnen hem uit te lachen en noemden hem opscheppertje, wat hem nog meer ophitste. Er werd afgesproken, dat zij ongeveer een werst buiten de stad zouden *gaan,* opdat de trein in volle vaart zou zijn, als hij over Kolja heen reed. Het was een donkere, maanloze nacht. Kolja ging tussen de rails liggen; de andere vijf jongens stonden een eindje verder met trillende harten en een gevoel van berouw, dat ze in de grap hadden toegestemd. Eindelijk hoorden ze in de verte het ratelen van de trein; in de donkere nacht flikkerden de twee rode lantaarns...

— Ga weg, ga weg van de rails! gilden de jongens, die halfdood van angst waren. Maar het was te laat. In volle vaart reed de trein over Kolja heen. De jongens vlogen naar Kolja toe: hij lag onbeweeglijk. Zij begonnen hem door elkaar te schudden, zetten hem op. Hij stond op en ging zwijgend van de helling naar beneden. Later vertelde hij aan zijn moeder, dat hij bezwijmd was. Na dit geval kreeg hij de bijnaam van waaghals, een bijnaam, die hij levenslang behouden heeft. Hij kwam bleek thuis en kreeg zenuwkoortsen, maar was toch

vrolijk en tevreden. Enige tijd later werd het geval op het gymnasium bekend. Kolja had zwaar gestraft kunnen worden, maar zijn moeder ging naar iedereen toe om voor hem te pleiten en ten slotte deed een der leraren, Dardanelow, een goed woordje om de zaak te sussen. Dardanelow was ongetrouwd en nog niet oud, en was al sinds jaren op mevrouw Irasotkina verliefd. Een jaar geleden had hij haar ten huwelijk gevraagd, wat zij beslist geweigerd had, omdat zij het ontrouw aan haar jongen vond. Maar de leraar gaf de hoop niet op, hij voelde dat de jonge weduwe niet onverschillig voor hem was. Het waanzinnige geval met Kolja bracht de zaak een eindje verder; hij begreep, dat het niet onvoordelig voor hem zou zijn, als hij de zaak voor haar kon opknappen. Maar hij was zelf een voorbeeld van reinheid en fijngevoeligheid, en hij was volkomen tevreden in die toestand van afwachting. Hij hield van de jongen, maar in de klas gedroeg hij zich streng en hield hem op een afstand. En Kolja deed hetzelfde, leerde zijn huiswerk goed en sprak tegen Dardanelow kort en afgemeten. De hele klas geloofde vast, dat Kolja beter geschiedenis kende dan Dardanelow zelf. En toen Kolja eens vroeg: „Wie heeft Troje gesticht?" gaf Dardanelow geen duidelijk antwoord en vertelde iets van een volksverhuizing. De jongens kregen de overtuiging, dat Dardanelow het zelf niet wist, maar Kolja, die het gelezen had in een geschiedenisboek van Smaragdow, dat in de boekenkast van zijn vader stond, vertelde het niet, dat was zijn geheim, maar iedereen wist, dat Kolja ervan op de hoogte was.

Na de gebeurtenis op de spoorweg was de verhouding tussen Kolja en zijn moeder veranderd. Toen Anna Fjodorowna (zijn moeder) de streek, die haar zoon uitgehaald had, te weten kwam, werd ze bijna gek van ontzetting. Zij kreeg een zenuwtoeval, die enige dagen duurde, zodat Kolja er zelf van schrok en hij gaf haar plechtig de belofte, dat hij nooit meer zoiets zou doen. Op de knieën voor de Icoon zwoer hij het, zoals zijn moeder dat van hem eiste, en hij was daarbij zo geroerd, dat hij zelf als een klein kind begon te huilen. Toen vielen moeder en zoon elkaar om de hals en huilden tezamen. De volgende dag stond hij op, weer „ongevoelig", zwijgzaam, ernstig en in gedachten verzonken. En inderdaad, na anderhalve maand begonnen weer de kwajongensstreken, zodat zijn naam zelfs bij de districtsrechtbank bekend werd. Maar ditmaal was het echter een kwajongensstreek, die flauw en onschuldig was. En hij had er trouwens niet eens zelf aan mee gedaan, hij had er alleen maar bij staan kijken. Maar daarover zal ik later vertellen. Zijn moeder leefde voortdurend in de grootste angst, en hoe ongeruster zij werd, hoe meer Dardanelow met hoop vervuld werd. Ik moet hierbij opmerken, dat Kolja van de gevoelens van Dardanelow op de hoogte was en dat hij hem om die „zwakheid" van ganser harte minachtte. Vroeger had hij tegenover zijn moeder openlijk zijn mening

daarover uitgesproken en toespelingen op de toekomst gemaakt. Maar na de gebeurtenis op de spoorweg, had hij er geen enkele keer meer over gesproken. En als hij het met zijn moeder over hem had, was het niet anders dan met de grootste eerbied, wat in het hart van zijn moeder een gevoel van dankbaarheid opwekte. Als er over Dardanelow werd gesproken, kreeg zijn moeder een kleur en Kolja begon verlegen uit het raam te kijken, of zijn schoenen te inspecteren of ze nog niet kapot waren, of begon met de hond Perezwon te spelen, een grote, langharige hond, die hij een maand geleden van de straat mee naar huis genomen had en die hij in het geheim bij zich in huis hield en aan niemand van zijn kameraden liet zien. Hij behandelde de hond tiranniek, omdat hij wilde, dat hij goed gedresseerd zou worden. Het arme dier huilde de hele tijd, als Kolja naar school was, maar zodra hij thuiskwam, blafte hij van plezier, sprong als een bezetene in 't rond, ging mooi zitten, viel op de grond, ging doodliggen enzovoorts. Met andere woorden, hij deed al de kunstjes, die Kolja hem geleerd had, zonder af te wachten, dat het hem bevolen werd.

Ja, ik heb nog vergeten te zeggen, dat Kolja Krasotkin dezelfde jongen was, die Ilusja Snegirew met zijn zakmes in zijn ribben had gestoken, toen hij zijn vader verdedigde tegen de bende jongens, die hem voor hennepschil uitscholden.

II

DE KINDEREN

Op een koude winterachtige Novemberochtend zat Kolja Krasotkin thuis; het was Zondag en hij hoefde niet naar school. Het was al elf uur en hij moest de deur uit voor iets gewichtigs, dat hij nog af te doen had. En toch kon hij het huis niet verlaten, omdat alle ouderen uit waren. In het huis van de Krasotkins, bevond zich aan de andere kant van de gang nog een woning, die verhuurd was aan de vrouw van een dokter met twee kleine kinderen. De doktersvrouw was een vriendin van Anna Fjodorowna; haar man was een jaar geleden naar Orenburg in Tasjkent gegaan en reeds sinds een half jaar had niemand meer iets van hem gehoord. Alleen de vriendschap met mevrouw Krasotkina had haar verdriet een beetje gestild, anders zou die arme vrouw in haar tranen verdronken zijn. Die nacht had de dienstbode van de doktersvrouw plotseling een kindje gekregen, zodat haar mevrouw haar zelf naar een ziekeninrichting moest brengen. En die ochtend scheen ook de hulp van mevrouw Krasotkina vereist te worden. De beide dames, met één dienstbode, waren dus uit en de andere dienstbode van mevrouw Krasotkina, Agafja, was boodschappen gaan doen, zodat Kolja door een toevallige samenloop van omstandigheden op de twee kleine kleuters, een jongen en een meisje moest passen. Hij vond het niet erg, hij had zijn hond bij zich, wie hij bevolen had, in de gang, onder een bank, dood te blijven liggen. En iedere keer als Kolja van zijn huis, door de gang naar het huis van de kinderen liep, bewoog hij alleen maar zijn staart. Het dier wachtte op het welbekende fluitje van zijn meester, maar tot zijn teleurstelling hoorde hij het niet. Kolja wierp zijn trouwe kameraad een strenge blik toe en deze bleef gehoorzaam onbeweeglijk liggen. Het onverwachte moederschap van Katherina beschouwde Kolja met diepe minachting. Maar hij zat een beetje in verlegenheid met de kinderen. Hij hield veel van hen en had hun al een prentenboek gebracht. De oudste, Nastja, kon al lezen, maar de jongste, Kostja, een zevenjarig ventje, nog niet, maar hield er erg van door zijn zusje voorgelezen te worden. Kolja zou het hun natuurlijk veel gezelliger hebben kunnen maken: soldaatje spelen met de kinderen, of verstoppertje... Hij had dat al enige keren gedaan, zodat bij hem in de klas het gerucht ging, dat hij zich bemoeide en speelde met kleine kinderen. Waarop hij vol waardigheid geantwoord had, dat hij niet voor zijn eigen plezier met hen speelde, maar het voor de kinderen deed, dat hij van hen hield en dat

niemand het recht had, zich in zijn gevoelens te mengen. De beide kleuters waren dol op hem. Maar deze keer was er geen sprake van spelletjes. Kolja had zich geheimzinnig iets voorgenomen, waarvoor hij de deur uit moest, de tijd verliep, hij zat te wachten op Agafja, om de kinderen, die hij niet alleen thuis durfde laten, aan haar zorg toe te vertrouwen. Hij was al enige keren bij hen geweest om te zien wat ze uitvoerden. De kinderen zaten zoet aan tafel met Kolja's boek, en keken telkens lachend, vol verwachting, naar hem op, of hij niet met hen zou gaan spelen. Maar Kolja was daar veel te onrustig en ongeduldig voor. Het sloeg elf uur en hij besloot, om, als over tien minuten die vervelende Agafja er nog niet was, eenvoudig weg te gaan. Natuurlijk zou hij eerst de kinderen op hun erewoord laten beloven, dat ze niet bang zouden zijn, geen kattenkwaad uitvoeren en niet van angst zouden gaan huilen. Met dat voornemen, trok hij zijn overjas aan, hing zijn boekentas over zijn schouder, dacht minachtend aan het verzoek van zijn moeder om overschoenen aan te trekken en ging door de gang naar de kinderen. Toen Perezwon hem aangekleed zag, gaf hij een gil van ongeduld, maar durfde zich niet verroeren. Kolja vond dit een gebrek aan discipline en liet hem enige ogenblikken op zijn plaats liggen. Toen floot hij. De hond sprong als een dolle, vol verrukking om hem heen; Kolja deed daarop de deur naar de kamer van de kinderen open. Ze zaten nog aan de tafel, maar lazen niet meer, en praatten met elkaar; zoals ze dikwijls deden. Zoals altijd overheerste Nastja in die gesprekken, en Kostja riep altijd Kolja's hulp in, om diens mening te horen. Ditmaal was het gesprek van de kinderen zo belangrijk, dat Kolja in de deur bleef staan om ernaar te luisteren.

— Voor niets in de wereld kan ik geloven, zei Nastja, dat kleine kinderen in de moestuin gevonden worden. Nu is het winter, de moestuin is kaal en waar zou nu een kind verborgen kunnen zijn?

— Hm! hm! dacht Kolja.

— En de dokter brengt de kinderen alleen aan mensen, die getrouwd zijn.

— Wat ben je toch dom, Nastja, antwoordde Kostja. Hoe kan de dokter dan een kind aan Katherina brengen, die is immers niet getrouwd

— Jij begrijpt ook niets, misschien is ze wél getrouwd en zit haar man in de gevangenis en heeft ze daarom een kind gekregen.

— O, heeft ze een man in de gevangenis? vroeg Kostja.

— Nee, misschien ook niet, zei Nastja, geheel haar eerste veronderstelling vergetend. Zij heeft geen man, maar ze wil trouwen, en ze zat daarover te denken en te denken en te denken, totdat ze zonder man een kind kreeg.

— O ja, dat kan best, zei Kostja. Waarom heb je me dat niet eerder verteld, dat kon ik toch niet weten.

— Nou kinderen, zei Kolja, met zijn hond de kamer binnenstappend, ik zie,

dat jullie een gevaarlijk volkje bent.

— Neemt u Perezwon ook mee? vroeg Kostja en begon met de hond te spelen.

— Hoor eens, rakkers, zei Kolja plechtig, ik verkeer in moeilijkheden, en jullie moet mij helpen: Agafja heeft natuurlijk onderweg haar nek gebroken, dat is zo zeker als iets en ik moet weg. Zullen jullie me laten gaan of niet?

De kinderen keken elkaar aan en hun gezichtjes werden lang, hoewel ze nog niet begrepen, wat Kolja van hen wilde.

— Zullen jullie, zonder mij, hier rustig blijven zitten? Zullen jullie niet op de kast kruipen, zullen jullie je benen niet breken, zullen jullie, als ik weg ben, niet gaan huilen De kinderen kregen meteen tranen in de ogen.

— Dan zal ik jullie daarvoor iets aardigs laten zien, een koper kanonnetje, waarmee je met echt kruit kunt schieten.

Opeens waren de tranen verdwenen.

— Hè ja, laat het ons eens zien! schreeuwde Kostja.

Kolja haalde een klein bronzen kanonnetje uit zijn tas, en zette het op tafel.

— Nou, kijk eens. Een kanonnetje op wielen, je kunt er over de hele tafel mee rijden. En nu moet het geladen worden, dan kan het schieten ook.

— En kan het iemand dood maken?

— Zeker, ieder, tot de laatste mens toe, valt dood. Je moet alleen kunnen mikken.

Kolja vertelde hun, waar de kogel ingedaan moest worden. Een hageltje moest als kogel dienen.

— En hebt u ook kruit? vroeg Nastja, met angst in haar stem.

— Jawel.

— Hè, laat het ons eens zien? vroeg zij.

Kolja haalde een klein flesje uit zijn tas, waar werkelijk een beetje echt kruit in was en een papiertje met een paar hageltjes. Hij deed het flesje open, en schudde een beetje kruit op de palm van zijn hand.

— Alleen moet je oppassen, dat er geen vuur in huis is, anders komt er een ontploffing en dan zijn wij er allen geweest, zei Kolja.

De kinderen bekeken alles met een eerbiedige angst, die hun plezier nog vergrootte. Kostja vond de hagel veel aardiger.

— En kan de hagel niet ontploffen? vroeg hij.

— Welnee.

— Geef mij wat van de hagel? vroeg hij.

— Goed, hier heb je een beetje, maar pas op, laat je moeder het niet zien, voordat ik terugkom, anders denkt ze, dat het kruit is en dan valt zij dood van angst, en krijgen jullie voor je broek.

— We krijgen nooit voor onze broek, merkte Nastja op.

— Dat weet ik wel, ik zeg het zo maar. En tegen je moeder moet je nooit jokken, alleen deze keer, totdat ik terug kom. Nou, kinderen, kan ik gaan of niet? Zal jullie niet huilen

— Jawel! zong Kostja op het punt in tranen uit te barsten.

— Ja, we zullen wèl huilen, zei Nastja nu ook.

— Kinderen, kinderen, wat moet ik toch met jullie beginnen? Ik zal wel bij jullie moeten blijven. O God, o God en de tijd vliegt.

— En laat Perezwon wat van zijn kunstjes doen!

— Ach ja, goed. Perezwon!

De hond begon al zijn kunstjes te vertonen. Het was een groot dier, met lange haren van een grijs-paarsachtige kleur. Hij was blind aan zijn rechteroog, en zijn linkeroor was in tweeën gescheurd. Toen hij op zijn rug lag, met zijn vier poten omhoog, ging de deur open en de dikke Agafja, een vrouw van een jaar of veertig, kwam binnen. Zij stond in de deur, met een mand vol levensmiddelen aan haar arm.

— Hé, jij vrouwspersoon, waarom ben je zo laat gekomen? vroeg Kolja gemaakt dreigend.

— Vrouwspersoon! Jij zuigeling!

— Wat zuigeling

— Allicht, zuigeling. Wat gaat het jou aan, of ik te laat kom? Ze was helemaal niet boos, integendeel, ze was blij met de vrolijke jongen een praatje te kunnen maken.

— Luister eens, jij, lichtzinnig schepsel, begon Kolja, ik moet weg, kun je me zweren, bij alles wat je heilig is, dat jij, gedurende mijn afwezigheid, goed op de kinderen zult passen?

— Ik denk er niet over om te zweren, ik kan het zo ook wel doen.

— Nee, dat gaat niet, ik ga de deur niet uit voor je het bij het heil van je ziel gezworen hebt.

— Voor mijn part blijf je thuis! Het is toch zo koud buiten.

— Kleuters, wendde Kolja zich tot de kinderen, die vrouw zal bij jullie blijven, tot je moeder terugkomt. Het wordt al tijd, dat ze komt. Bovendien zal ze jullie wat te eten geven. Agafja, zal je het doen?

— Natuurlijk zal ik het doen.

— Nou, dag vogeltjes, ik ga met een gerust hart van jullie weg.

— En hoor eens, Agafja, ik hoop niet, dat jij tegen de kinderen met je vrouwenklets over Katherina zult beginnen. Je moet aan hun leeftijd denken. Hè, Perezwon!

— Loop naar de maan, zei Agafja. Je moest nog zelf voor je broek krijgen

voor zulke woorden.

III

DE SCHOOLJONGEN

Maar Kolja luisterde al niet meer; eindelijk kon hij weg. Toen hij buiten de poort was, keek hij nog eens om, trok zijn schouders op en zei: „brr, wat koud," liep de straat uit, en bleef op de hoek van de straat en het plein een ogenblikje staan. Daarna wendde hij zich naar een van de op het plein gelegen huizen. Voor het poortje haalde hij een fluitje uit zijn zak en floot uit alle macht om iemand een teken van zijn tegenwoordigheid te geven. Hij hoefde niet lang te wachten, een ogenblik later kwam een keurig geklede jongen van een jaar of elf met blozende wangen uit de poort tevoorschijn; dat was Smoerow uit de eerste klas, terwijl Kolja al in de derde zat. De vader van Smoerow, een gezien ambtenaar, had zijn zoon verboden met Kolja om te gaan, omdat deze als een belhamel bekend stond. Ook nu was hij waarschijnlijk zonder medeweten van zijn ouders bij hem gekomen. De lezer heeft zeker nog niet vergeten, dat Smoerow een van de jongens was, die indertijd stenen naar Ilusja geworpen had en het hele relaas aan Aljosja Karamazow gedaan had.

— Ik wacht al een heel uur op u, Krasotkin, zei Smoerow, terwijl de beide jongens het plein overstaken.

— Ja, ik ben te laat. Maar daar is een reden voor. Krijg je voor je broek, als je met me omgaat?

— Welnee, dat krijg ik nooit... Hebt u Perezwon meegenomen?

— Ja.

— Moet hij ook mee?

— Jawel.

— Ach, wat jammer, dat het Zjoetsjka niet is.

— Ja, dat kan nu eenmaal niet, Zjoetsjka bestaat niet meer.

— En hoe vindt u dit plan: Ilusja vertelde, dat Zjoetsjka er precies uitzag als uw Perezwon; als wij hem nu eens zeiden, dat dit Zjoetsjka was, zou hij het dan geloven?

— Jongen, je mag nooit liegen, al is het ook voor een goed doel. Ik hoop, dat je niet verklapt hebt, dat ik zou komen?

— Nee, natuurlijk niet, dat begrijp ik toch ook wel. Maar ik denk, dat Perezwon hem weinig zal troosten... Zijn vader, de kapitein, u weet wel, de hennepschil zei, dat hij hem een klein hondje zal geven, een rashondje met een

zwart neusje. Hij denkt, dat Ilusja daardoor getroost zal worden, maar daar ben ik lang niet zeker van.

— En hoe gaat het met Ilusja zelf?

— Slecht, heel slecht. Ik denk, dat hij tering heeft. Hij is bij volle bewustzijn, maar hij ademt... O God, hoe zwaar ademt hij! Een paar dagen geleden heeft hij gezegd, dat hij een beetje wilde lopen, ze trokken hem zijn schoentjes aan, maar hij kon niet lopen en viel. En toen zei hij: „Zie je vader, in die nieuwe schoentjes kan ik niet lopen, en in mijn oude heb ik toch zo goed kunnen lopen!" Hij dacht, dat het aan zijn schoenen lag. Hij heeft niet langer dan een week meer te leven. Herzenstube komt elke dag. Nu zijn ze weer rijk en hebben veel geld.

— Schoften!

— Wie?

— De dokters en al dat medische tuig. Ik erken de medische wetenschap niet. Een nutteloos geknoei. Trouwens, dat moet ik nog eens goed onderzoeken. Zeg, wat hebben jullie daar voor een sentimenteel gedoe? Ik geloof, dat de hele school daar visites komt maken.

— Nou, de hele school niet. Maar een stuk of tien jongens komen er elke dag. Dat is toch niet zo erg.

— Ik snap niet wat voor rol Alexej Karamazow in deze hele geschiedenis speelt: morgen begint het proces van zijn broer, die van zo'n vreselijke misdaad beschuldigd wordt, en heeft hij dan nog tijd om met al die jongens sentimenteel te doen?

— Hij doet niet sentimenteel, dat is niet waar. Jij gaat nu toch zelf ook met Ilusja vrede sluiten.

— Vrede sluiten, wat een belachelijke uitdrukking. Trouwens, ik laat niemand mijn daden analyseren.

— Wat zal Ilusja blij zijn! Hij stelt zich niet voor, dat je komt. Waarom heb je je er toch al die tijd tegen verzet, om naar hem toe te gaan?

— Mijn lieve jongen, dat is mijn zaak, en niet de jouwe. Ik ga daar uit eigen beweging heen, en jullie zijn er door Aljosja Karamazow heen gesleept. Dat is het verschil. En hoe weet je, dat ik vrede ga sluiten? Ik denk er niet over, wat een idiote uitdrukking!

— Dat is niet waar helemaal niet, Krasotkin. Wij zijn er uit ons zelf heengegaan. Ja, natuurlijk, in het begin met Karamazow. En zijn vader was erg blij toen hij ons zag. Hij zal nog krankzinnig worden, als Ilusja dood gaat en hij weet, dat Ilusja moet sterven. Ik vind het heerlijk, dat we vrede met Ilusja gesloten hebben. Ilusja vroeg ook naar jou. Maar hij zei niet veel. Maar de vader, o... heus die zal krankzinnig worden. Hij was vroeger ook al niet goed snik. Je moet weten, dat het een heel aardige man is... Het is allemaal de schuld van die

vervloekte moordenaar, die Karamazow, die hem geslagen heeft.

— Ja, ja... En die Alexej Karamazow is een raadsel voor me. Ik had al lang geleden kennis met hem kunnen maken, maar daarvoor ben ik te trots. En dan moet je eerst nog zien of de mening, die je over iemand hebt, de juiste is.

Kolja zweeg. Smoerow ook. Smoerow had vanzelfsprekend een blinde verering voor Kolja. Nu brandde hij van nieuwsgierigheid om te weten, wat daarachter stak; Kolja wilde uit zichzelf naar Ilusja gaan, maar waarom en waarom juist vandaag? Daar stak iets achter, maar wat? Zij liepen over het plein, waar juist markt was. Het hele plein was vol boerenwagens, opgestapeld met allerlei levensmiddelen, er was ook levend gevogelte. Overal waren kraampjes opgeslagen, waar gebak, koek en kransjes verkocht werden. Die Zondagse markt werd jaarmarkt genoemd, maar zulke jaarmarkten waren er vele per jaar. Perezwon liep in de beste stemming van de wereld naast de jongens. Hij bemoeide zich alleen met de hondjes, die hij tegenkwam, en besnuffelde ze volgens de regels van de kunst.

— Ik vind het prettig, het realisme van het leven waar te nemen, zei Kolja. Heb je weleens opgemerkt, hoe de honden elkaar besnuffelen, als ze elkaar tegenkomen? Dat is een natuurwet.

— Ja, en het is zo belachelijk om te zien.

— Dat heb je mis, in de natuur is niets belachelijk, hoe gek wij mensen dat ook vinden. Als de honden ons konden beoordelen, wat zouden ze dan alles wat wij doen belachelijk vinden! De sociale verhouding onder de dieren is veel beter dan onder ons mensen. Ik ben er zeker van, dat de honden veel minder domheden begaan dan wij. Dat heeft Rakitin eens gezegd. Een merkwaardige gedachte. Weet je wel, Smoerow, dat ik socialist ben?

— Wat is dat, socialist? vroeg Smoerow.

— O, dat is, als allen gelijk zijn en al het geld in de wereld gelijk verdeeld is; huwelijken bestaan niet, en evenmin het geloof; alle wetten moeten overal gelijk zijn en nog veel meer... Trouwens, jij bent nog te klein om dat te begrijpen. Hè, wat is het koud vandaag!

— Ja, twaalf graden onder nul. Vader heeft het op de thermometer gezien.

— Kijk eens, wat een bespottelijke boer daarginds.

Kolja wees naar een grote boer, met een goedig gezicht, in een schapenpels, die naast zijn wagen, in zijn handen stond te klappen, die in grote wanten waren gestoken; zijn lange baard was wit van de ijzel.

— Kijk eens, een boer, met een bevroren baard! riep Kolja.

— Veel mensen hebben vandaag een bevroren baard, antwoordde de boer kalm.

— Toe, doe dat niet, zei Smoerow.

— O, die zal niet boos worden, die ziet er zo goedig uit. Vaarwel Matwej!
— Vaarwel!
— Heet je Matwej?
— Jawel, wist je dat niet?
— Nee, ik heb het zo maar geraden.
— Zo, zo. Ben je op school?
— Jawel.
— Krijg je weleens voor je broek?
— Soms wel.
— Hard?
— Soms wel.
— Ja, ja, zuchtte de boer.
— Vaarwel, Matwej!
— Vaarwel, jongen!
De jongens liepen door.
— Een aardige boer, zei Kolja. Ik mag af en toe weleens met het volk praten.
— Er waarom heb je gelogen, dat wij voor onze broek krijgen? vroeg Smoerow.
— Ik moest hem toch wat troosten.
— Waarom?
— Ik vind het vervelend Smoerow, als iemand iets niet begrijpt; het is soms zo moeilijk om het uit te leggen. Volgens het begrip van een boer moet een schooljongen afgeranseld worden, Wat is dat voor een school, waar niet geranseld wordt? En als ik hem nu zeg, dat het bij ons niet zo is, dan zou hit diep bedroefd zijn. Trouwens, dat kun jij nog niet begrijpen. Met het eenvoudige volk moet je kunnen spreken.
— Maar alsjeblieft, plaag ze niet, anders wordt het weer dezelfde geschiedenis als toen, met die gans.
— Ben je daar bang voor?
— Je moet me niet uitlachen, Kolja, maar ik ben heus bang. Je weet, dat het mij verboden is met je om te gaan, en als vader erachter komt...
— Wees maar niet bang, vandaag zal er niets gebeuren.
— Dag Natasja! riep hij tegen een vrouw, die in haar kraampje zat.
— Wat voor Natasja ben ik voor jou, ik heet Maria, antwoordde de vrouw brommend.
— Dat komt goed uit, dat jij Maria bent, vaarwel!
— Ach, jij apenkop...
— Ik heb geen tijd, ik heb geen tijd... de volgende Zondag kun je me alles vertellen. En Kolja zwaaide afwerend met zijn handen, alsof zij hem

aangesproken had, en niet hij haar.

— Wat moet ik je vertellen de volgende Zondag, kwajongen? Klappen moet je hebben, je streken kennen we allen.

De andere vrouwen, die in hun kraampjes in de buurt zaten, begonnen te gillen van het lachen. Plotseling kwam er een man tevoorschijn, waarschijnlijk een winkelbediende, nog jong met een lang, bleek, door pokken geschonden gezicht. Hij was blijkbaar nogal opgewonden en begon Kolja met zijn vuisten te dreigen.

— Ik ken jou! riep hij uit. Ik ken jou!

Kolja keek hem aan, het gezicht was hem onbekend, maar hij kon nooit zeker zijn, of hij met die man niet eens iets te doen had gehad. Hij kende zoveel mensen op de markt. Misschien had hij werkelijk iets ondeugends met hem uitgehaald.

— O, ken je mij? vroeg hij op ironische toon.

— Ja, ik ken je, ik ken je! herhaalde de man als een papegaai.

— Des te beter voor jou, maar ik heb nu geen tijd, vaarwel.

— Begin je weer ondeugende streken uit te halen! Ik ken jou — weer kattenkwaad uithalen!

— Als ik kattenkwaad uithaal, is dat niet jouw zaak, zei Kolja.

— Hoe, niet mijn zaak?

— Zo maar, niet jouw zaak!

— Maar wiens zaak dan?

— Tegenwoordig is het de zaak van Trifon Nikititsj.

— Wat? Wat voor Trifon Nikititsj?

Vol verbazing keek hij Kolja aan. Deze vroeg hem op ernstige toon:

— Ben je bij Woznesenje geweest?

— Welke Woznesenje? Waarom? Nee, niet geweest.

— Ken je Sabanejew? vroeg Kolja nog strenger.

— Welke Sabanejew? Die ken ik niet.

— Nou, dan kan de duivel je halen, hoe kan ik met iemand spreken, die niet eens weet, wie Sabanejew is? zei Kolja, keerde zich om en liep door.

— Hé, hé, wacht eens! Wat voor Sabanejew? riep de man hem nog na. Wat betekent dat, waarover heeft die jongen het? vroeg hij plotseling aan de marktvrouwen. De boerinnen barstten in lachen uit.

— Wat een gekke jongen! zei een van hen.

— Maar over welke Sabanejew had hij het? vroeg de man nog eens.

— Waarschijnlijk over degene, die bij Koezmitsow in dienst is, zei een der vrouwen. De man keek haar verward aan.

— Koezmitsow? zei de andere vrouw, dan is hij toch geen Trifon, die heet

Koezma. Maar de jongen heeft gezegd Trifon Nikititsj, dus... dan is het geen Sabanejew, dan is het Tsjizjow.

— Natuurlijk Tsjizjow, zei een andere vrouw. De man keek nu van de een naar de ander.

— Maar mensen, wat heeft hij toch gezegd van Sabanejew? Wie is Sabanejew?

— Ach, ezel, ze zeggen je toch dat het niet Sabanejew, maar Tsjizjow is.

— Wat voor Tsjizjow? Nou zeg het dan, als je het weet.

— Een lange man, met lange haren. Van de zomer was hij hier op de markt.

— Voor wat voor duivel heb ik jouw Tsjizjow nodig?

— Hoe kan ik weten, waarvoor je hem nodig hebt. Je moet het zelf weten, jij begint te schreeuwen. De jongen heeft het toch tegen jou gezegd, maar niet tegen ons. Net alsof je hem werkelijk niet kent!

— Wie?

— Tsjizjow.

— Haal de duivel de hele Tsjizjow en jou erbij. Ik zal hem bont en blauw slaan.

— Ha! ha! ha! Tsjizjow zal jou bont en blauw slaan. Dan ken je hem nog niet, als die jou te pakken krijgt, ezel, die je bent.

— Niet Tsjizjow zal ik bont en blauw slaan, maar die vervloekte jongen. De boerinnen schaterden van het lachen. Kolja en Smoerow waren al ver weg. Smoerow keek nog eens om naar de pratende groep, en hoewel hij er veel plezier in had, was hij toch een beetje bang, dat er een geschiedenis uit voort zou komen.

— Naar welke Sabanejew heb je hem gevraagd?

— Net alsof ik het weet. Nu zullen ze ruzie hebben tot vanavond toe. Ik mag wel een beetje leven in de brouwerij brengen. Kijk eens naar die boer daar. Het staat op zijn gezicht geschreven, dat hij een ezel is. En denk erom, ze zeggen: „Er is niets dommer, dan een domme Fransman, maar een domme Rus is erger.

— Laat hem met rust, Kolja. Laten we doorlopen.

— O nee, voor niets ter wereld. Met die moet ik een woordje spreken. Goedendag boer.

Een grote boer, met een rond, naïef gezicht en een lange baard, waarschijnlijk al iets aangeschoten, hief zijn hoofd op en keek Kolja aan.

— Goedendag, als het ten minste geen grap is, antwoordde de boer langzaam. En als het wel een grap is? vroeg Kolja.

— Dan is het ook nog niet zo erg. Dat mag je wel.

— Nou vergeef mij, dat ik grappen gemaakt heb.

— God zal je vergeven.

— Ja, God, dat is goed. Maar jij, vergeef jij het mij

— Ja, ik ook. O, dan ben je een verstandige boer. Verstandiger dan jij, waarschijnlijk, antwoordde de boer.

— Dat geloof ik niet.

— Maar dat is zo. Misschien wel. Ik zeg het je toch...

— Vaarwel boer! Vaarwel!

— Ja, er zijn verschillende boeren, zei Kolja tegen Smoerow. Ik kan toch niet vooruit weten, dat ik een verstandige boer zou treffen. Verstand bij de boeren kan ik altijd toejuichen.

De klok van de dom sloeg halftwaalf. De jongens liepen haastig door, het huis van Snegirew was nog ver weg. Ongeveer twintig stappen voor het huis, bleef Kolja staan en zond Smoerow naar binnen om Karamazow naar hem toe te sturen.

— Wij moeten elkaar toch goed besnuffelen, zei hij tegen Smoerow.

— Maar waarom? vroeg Smoerow. Ga toch mee naar binnen, ze zullen allemaal erg blij zijn. Het is onzinnig hierbuiten, in de kou, met elkaar kennis te maken.

— Ik weet beter dan jij, wáár en bij welke temperatuur ik met iemand kennis wil maken, zei Kolja. En Smoerow liep weg om zijn boodschap over te brengen.

IV

ZJOETSJKA

Met een plechtig gezicht stond Kolja, tegen de schutting geleund, op Aljosja te wachten. Ja, Aljosja had al sinds lang met hem kennis willen maken. Hij had van al de jongens zoveel van hem gehoord, maar tot nu toe had Kolja zich onverschillig getoond en als er over Aljosja gesproken werd, deed hij kritisch minachtend. Maar hoe hij het ook voor de anderen verborgen hield, toch was hij verlangend Aljosja te leren kennen. In al die verhalen over Aljosja was iets wat hem erg sympathiek was en hem aantrok. Dus het was begrijpelijk, dat dit een gewichtig ogenblik voor Kolja was. Hij moest een houding aannemen, die hem in de ogen van Aljosja niet minder maakte dan hij was: „Anders zal hij denken, dat ik pas dertien ben en mij net zo behandelen als al die andere jochies. Wat heeft hij toch aan al die kinderen? Dat moet ik hem eens vragen, als ik hem wat beter ken. Wat akelig toch, dat ik zo klein ben. Toezikow is jonger dan ik, maar wel een half hoofd groter. Maar ik heb wel een verstandig gezicht. Ik weet, dat ik lelijk ben, maar een verstandig gezicht heb ik... En ik moet niet te openhartig zijn, anders denkt hij nog, dat ik hem met open armen verwacht... dat zou ellendig zijn, als hij dat dacht"...

Kolja was erg opgewonden en trachtte zoveel mogelijk een onverschillige houding aan te nemen. Een pijnlijk gevoel gaf hem zijn gemis aan lengte. Zijn „ellendig" gezicht kon hem minder schelen. Bij hem thuis, in de hoek, op de muur, had hij verleden jaar nog een tekentje gemaakt hoe lang hij was. Elke twee maanden keek hij, of hij groter geworden was. Maar het ging zo langzaam, dat hij er wanhopig onder werd. En wat zijn gezicht betrof, dat was helemaal niet „ellendig". Het was een lief, bleek jongenssnuitje, met vrolijke, grijze ogen, en een fijnbesneden mond, met vuurrode lippen. Maar zijn neus was zijn tragedie. „Een afschuwelijke wipneus", dacht hij, als hij zich in de spiegel bekeek. Hij ging altijd met een gevoel van verontwaardiging van de spiegel weg. In die ogenblikken twijfelde hij er zelfs aan, of hij er wel verstandig uitzag.

Met een stralend gezicht kwam Aljosja haastig naar Kolja toe. „Hè, is hij zo blij mij te zien?" dacht Kolja met voldoening.

Ik moet hieraan toevoegen, dat Aljosja erg veranderd was, sinds wij hem verlaten hebben: hij droeg zijn monnikskleding niet meer, maar een keurige geklede jas, van uitstekende snit en een zachte ronde hoed; zijn haren waren

kortgeknipt. Hij was heel knap van uiterlijk; zijn vriendelijk gezicht keek altijd vrolijk, en hij had een rustige opgewektheid over zich. Tot Kolja's verbazing kwam Aljosja zoals hij in de kamer gezeten had, zonder overjas, naar hem toe. Hij reikte Kolja zijn hand.

— Eindelijk is u er dan toch. Wij hebben allen op u gewacht.

— Daar waren verschillende redenen voor, die zal ik u later nog weleens vertellen. In elk geval ben ik blij kennis met u te maken. Ik heb veel van u gehoord en ik heb al lang de gelegenheid afgewacht.

— Ik heb ook veel van u gehoord, we zouden toch vroeger of later kennis gemaakt hebben. Maar u is te laat gekomen.

— Hoe gaat het hier?

— Slecht. Ilusja moet sterven.

-- Hè! U moet toegeven, Karamazow, dat de medische wetenschap bedriegerij is.

— Ilusja heeft dikwijls over u gesproken. Ook in zijn slaap, als hij ijlde. Hij hield heel veel van u... tot dat voorval met het mes... En daarbij komt nog wat... Zeg, is dat uw hond?

— Ja, Perezwon.

— Niet Zjoetsjka? vroeg Aljosja, terwijl hij Kolja treurig in de ogen keek.

— Ja, ik weet het, ik weet het. Jullie zouden allen Zjoetsjka hier willen hebben, zei Kolja geheimzinnig. Luister eens, Karamazow, ik zal u alles uitleggen, ik ben opzettelijk daarvoor hierheen gekomen, en heb u gevraagd ook te komen. U moet alles weten, voor we naar binnen gaan. Luister eens, Karamazow, Ilusja komt op een dag bij ons op school. Nou ja, u weet, in de laagste klas. Dat zijn nog baby’s. De kinderen begonnen Ilusja te plagen. Ik zit twee klassen hoger en zie dat Ilusja een zwak kind is, maar toch doet hij moeite om zich te verdedigen, zijn ogen schitteren, hij is trots. Ik houd van dat soort jongens. Hij werd hoofdzakelijk geplaagd met zijn oude, versleten kleren, waar hij al lang was uitgegroeid en zijn schoentjes, die helemaal stuk waren. Nou, dat vond ik ontzettend. Toen heb ik die jongens een goede les gegeven. U moet weten, Karamazow, ik kan ze slaan zoveel ik wil, zij aanbidden me toch. Ik houd in het algemeen van kinderen. Op het ogenblik zitten er thuis ook twee zulke kuikentjes en daarom ben ik zo laat gekomen. Dus, ik nam Ilusja onder mijn hoede, niemand mocht hem meer aanraken. En die trotse jongen ging ten slotte heel veel van me houden. Hij luisterde naar mij, hij gehoorzaamde mij en deed mij alles na. Tussen de lessen, in het vrije kwartier, liepen wij altijd samen en 's Zondags ook. En bij ons op het gym, lachen ze altijd een jongen uit, die vriendschap sluit met iemand uit een lagere klas. Maar daar trek ik me niets van aan, ik doe wat ik wil en afgelopen. Waarom zou ik het niet doen? U gaat toch

ook om met al die jongens, die veel kleiner zijn dan uzelf. Ik moet u zeggen, Karamazow, dat dat het meeste mijn nieuwsgierigheid voor u heeft opgewekt. Ik begon intussen te merken, dat Ilusja te sentimenteel en gevoelig werd en u moet weten, dat ik een vijand van alle overgevoeligheid ben — ik kan die kalverliefde niet uitstaan. Dat is van de eerste dag van mijn geboorte af al zo geweest. Toen heb ik een opvoedingssysteem van eigen vinding op hem toegepast. Hoe tederder hij tegen me was, hoe koeler ik werd. Twee, drie dagen later zag ik, dat hij er erg treurig uitzag, en dat hij helemaal niet meer aan tederheden dacht, maar aan iets wat veel belangrijker voor hem was. Ik nam hem onder handen en kwam iets ontzettends te weten. Ik weet niet hoe het gegaan is, maar hij was in aanraking gekomen met de knecht van uw vader, Smerdjakow, en die heeft hem een gemene streek geleerd: een speld in een stuk brood kneden en dat aan de eerste, de beste hond op straat geven. Toen hebben ze samen zo'n stuk brood aan de ongelukkige Zjoetsjka gegeven, een straathond, die aan niemand toebehoorde, die van niemand eten kreeg en niets anders deed dan blaffen. Nu vind ik dat geblaf onuitstaanbaar. Vindt u dat ook niet, Karamazow? De hond hapte naar het stuk brood, slikte het in, begon te janken en te huilen en liep hard weg. Het was niet aan te horen, zo jammerlijk was dat gehuil. Ilusja vertelde het mij, terwijl de tranen over zijn wangen stroomden. Ik zag, dat de jongen berouw had, maar ik vond het nodig, streng tegen hem op te treden: „Het is heel gemeen wat jij gedaan hebt. Ik zal er natuurlijk met niemand over praten, maar voorlopig wil ik niet meer met je omgaan. Ik moet er nog eens over denken, en zal je door Smoerow het antwoord laten brengen, of ik wel ooit meer met je wil omgaan, of dat ik je als een onverbeterlijke schoft voorgoed laat lopen." Hij was hier erg van onder de indruk. Ik weet wel, dat ik heel streng in mijn oordeel was, maar dat heb ik opzettelijk gedaan. Een dag later stuur ik Smoerow naar hem toe om hem te zeggen, dat ik voorgoed met hem gebroken had. Ziet u, mijn bedoeling was, hem enige dagen aan zijn lot over te laten, en hem dan weer de hand te reiken. Dat was ik van plan. En stelt u zich nu eens voor, wat die jongen doet? Hij liet mij door Smoerow zeggen: „Wil je aan Krasotkin zeggen, dat ik iedere hond, die ik tegenkom, spelden en naalden zal laten slikken!" Ik deed natuurlijk alsof het mij niet schelen kon en draaide, bij elke ontmoeting, mijn hoofd om. En toen gebeurde opeens dat geval met zijn vader, herinnert u zich, met de hennepschil? De jongen was daardoor dus al geprikkeld en toen de hele school zag, dat ik hem in de steek gelaten had en hem niet meer verdedigde, begonnen ze hem meedogenloos te plagen. In die tijd, geloof ik, dat dat vechten begon. Hij alleen valt tien jongens aan. Ik kan niet zeker zeggen, of ik toen gelachen heb of niet, ik weet alleen, dat ik erg medelijden met hem had en het scheelde weinig of ik had hem tegen al zijn aanvallers verdedigd. Maar plotseling ontmoette hij mijn blik,

wat er in hem om ging weet ik niet, maar hij haalde zijn zakmes tevoorschijn en stak mij in mijn dij, hier aan de rechterkant. Ik bleef staan, keek hem aan en zei: „Vooruit, doe dat nog eens, dat heb ik aan mijn vriendschap voor jou wel verdiend." Maar hij deed het niet, hij hield het niet uit, liet zijn mes zakken, barstte in snikken uit en liep hard van me weg. Het spreekt van zelf, dat ik me nergens beklaagd heb, en alle jongens gewaarschuwd heb, hun mond te houden. Ik heb het niet eens aan mijn moeder verteld. De wond was trouwens heel klein. Toen hoorde ik de volgende dag, dat hij weer gevochten had, met stenen gegooid en u in uw vinger gebeten. In wat voor toestand verkeerde die arme jongen dan toch! Maar ik moet toegeven, dat ik dom geweest ben; toen hij ziek werd, had ik dadelijk naar hem toe moeten gaan om vrede te sluiten; en nu heb ik er spijt van, dat ik het niet gedaan heb. Ik weet, dat het erg dom van me was.

— Ach, wat jammer, dat ik uw verhouding tot die jongen niet kende, dan zou ik al lang geleden bij u gekomen zijn, om u te vragen, vrede met hem te sluiten. U weet niet, hoe die arme jongen van u houdt. Als hij koorts heeft en ijlt, spreekt hij altijd over u. Hebt u werkelijk zijn Zjoetsjka nergens kunnen vinden? Zijn vader en de jongens hebben de hele stad naar hem afgezocht. Ik heb zelf al driemaal gehoord, hoe hij tegen zijn vader zei: „Mijn ziekte is Gods straf, omdat ik Zjoetsjka vermoord heb." Ik ben ervan overtuigd, dat als wij Zjoetsjka ergens zouden kunnen vinden, de jongen zo gelukkig zou zijn, dat hij weer beter werd. Wij hebben allemaal gehoopt, dat u...

— Maar waarom hebt u gedacht, dat juist ik Zjoetsjka moest vinden? Waarom hebt u zo op mij gerekend

— Er ging hier een gerucht, dat u naar hem zocht, en dat, als u hem gevonden had, u hem bij Ilusja zou terugbrengen. Smoerow heeft zoiets beweerd. We hebben allemaal ons best gedaan hem te overtuigen, dat Zjoetsjka leeft, dat hij ergens door iemand gezien is. De jongens hebben hem een levend haasje gebracht, maar hij keek er even naar, en vroeg of ze het maar weer naar het bos wilden terugbrengen. Dat hebben we ook gedaan. En vandaag heeft zijn vader hem een echt rashondje gegeven. Hij hoopte hem ermee te troosten, maar het is nog erger geworden.

— O ja, Karamazow, ik wou u nog iets vragen. Wat is dat eigenlijk voor een man, die vader van Ilusja? Wat is hij volgens u? Een sjoet, een paljas?

— Ach nee, hij behoort tot dat soort mensen, die heel diep voelen, maar die erg vernederd zijn. Zijn houding is een soort boze ironie op al die mensen, voor wie hij bang is, maar aan wie hij de waarheid niet durft te zeggen. Het komt alles voort uit de angst, die hij voor het leven en voor zijn medemensen heeft, daarom stelt hij zich aan als een sjoet. Op het ogenblik gaat hij geheel in Ilusja op en, als Ilusja sterft, wordt de man zeker krankzinnig of hij pleegt zelfmoord. Daar ben

ik van overtuigd.

— Ik begrijp u, Karamazow, en ik zie dat u de mens kent, zei Kolja.

— Ach, ik was zo blij, toen ik u met een hond zag, ik dacht, dat u Zjoetsjka gevonden had.

— Geen haast, Karamazow, misschien zullen we Zjoetsjka nog wel vinden. Maar dit is Perezwon, ik zal hem meenemen naar Ilusja, misschien zal hij er meer plezier in hebben, dan in de rashond van zijn vader. Ja, Karamazow, u zult heel gauw iets te weten komen. Hoewel, wat doe ik toch! U staat zonder overjas in deze ijzige kou, — wat ben ik toch een egoïst. Ja, we zijn allemaal egoïsten, Karamazow.

— O, dat doet er niet toe. Het is wel koud, maar ik ben niet erg kouwelijk. Maar laten we naar binnen gaan. Hoe heet u toch? Ik heb gehoord Kolja, en verder?

— Nicolai Iwanowitsj Krasotkin, en om u de waarheid te zeggen, ik verfoei mijn voornaam.

— Waarom?

— Omdat hij zo alledaags is.

— Hoe oud is u? Dertien?

— Bijna veertien; over twee weken ben ik veertien. Ik moet u zeggen, Karamazow, dat ik het erg vervelend vind, dat iedereen mij vraagt, hoe oud ik ben... En er wordt ook veel te veel over mij gekletst. Zij vertellen bijvoorbeeld, dat ik verleden week met de kleintjes van de school gespeeld heb. Goed, dat heb ik gedaan, wat u waarschijnlijk ook al gehoord hebt. Maar u, als verstandig man, moet toch begrijpen, dat ik het niet voor mezelf doe, maar alleen om de kinderen plezier te doen. Onze stad is een echt lasternest, een vervelende stad, Karamazow.

— Maar, al had u het gedaan voor uw eigen plezier, wat zou dat dan nog?

— Voor mijn eigen plezier? U gaat toch ook niet paardje spelen met de kinderen? En waarom niet? glimlachte Aljosja. Volwassen mensen gaan bijvoorbeeld naar de schouwburg, en, wat ze daar op het toneel zien, is toch ook een spel. Zo kun je het ten minste opvatten. En als kinderen voor hun plezier in hun vrije tijd spelen, vind ik dat veel mooier, dan alles, wat men op het toneel ziet. Het enige verschil is, dat je naar een theater gaat om het spel van de toneelspelers te zien, terwijl hier de spelenden zelf acteurs zijn.

— O, denkt u er zo over? vroeg Kolja en keek hem ernstig aan.

— Dat is een merkwaardige opvatting, daar zit wat in. Als ik thuis ben, zal ik dat eens goed overdenken, en mijn hersens moeten gebruiken. Ik zie wel, Karamazow, dat men van u wat leren kan. Gelooft u mij, ging hij opgewonden door, ik ben ook bij u gekomen om wat te leren.

— En ik van u, glimlachte Aljosja, terwijl hij hem zijn hand reikte.

Kolja was bijzonder in zijn schik, dat hij Aljosja ontmoet had, hoofdzakelijk omdat deze met hem sprak als met een volwassene.

— Ik zal u onmiddellijk wat laten zien, Karamazow, ook een toneelvoorstelling. Daarom ben ik hierheen gekomen.

— Eerst moeten we naar links gaan, we laten daar in de kamer van de huisbaas altijd onze overjassen, omdat het in Ilusja's kamer te vol en te warm is.

— Nee, dat is niet nodig, ik kom maar voor een ogenblikje en kan mijn overjas aanhouden. Perezwon blijft voorlopig hier in de gang. „Perezwon, ga liggen, je bent dood." Kijk eens, hij ligt onmiddellijk dood. Nu ga ik naar binnen en op een gegeven ogenblik zal ik fluiten, en dan zult u zien, hoe Perezwon als een bezetene binnenrent. Alleen moet Smoerow op tijd de deur opendoen. Trouwens, ik zal het wel in orde maken.

V

AAN ILUSJA'S ZIEKBED

In de kamer van de ons reeds lang bekende stafkapitein Snegirew, was het nauw en benauwd door al de mensen, die er bijeen waren. Al de vriendjes van Ilusja waren bij hem. Evenals Smoerow ontkenden al de jongens, dat Aljosja hen er heen gebracht had, en toch was het zo. Maar de tact van Aljosja bestond daarin, dat hij de jongens niet liet merken, dat hij het deed. Voor Ilusja was het een grote troost in zijn ziekte. Toen hij zag hoe vriendelijk en aardig de jongens voor hem waren, in plaats van vijandig tegen hem te zijn, was hij erg geroerd. Alleen Krasotkin ontbrak nog — en dat deed Ilusja pijn. Toen Smoerow aan Kolja vertelde, dat Karamazow hem ergens over wilde spreken, begreep hij dadelijk, dat hij naar Ilusja gevraagd zou worden en liet Smoerow aan Aljosja zeggen, dat hij niemands raad vroeg en dat hij zelf wist of hij naar Ilusja toe zou gaan of niet. Kwam Karamazow hem halen dan zou hij zeker niet gaan en verzoeken, hem met rust te laten. Tot het laatste ogenblik wist Smoerow niet of Kolja zou gaan. Maar gisterenavond toen hij van Smoerow afscheid nam, had hij tegen hem gezegd, dat hij op hem moest wachten, omdat hij samen met hem naar de Snegirews wou gaan, maar dat hij zijn mond moest houden, omdat niemand het mocht weten. De gevolgtrekking, dat Zjoetsjka gevonden was, trok Smoerow uit de woorden van Kolja: „Jullie zijn grote ezels, dat jullie tot nu toe die hond niet hebben kunnen vinden." En toen Smoerow hier wat op antwoordde, zei Krasotkin: „Ik ben toch niet gek, om jullie Zjoetsjka te gaan zoeken, als ik mijn eigen Perezwon heb."

Ilusja was al twee weken bedlegerig. Van de dag af, dat hij Aljosja in zijn vinger gebeten had, was hij niet meer op school geweest en eigenlijk was hij toen ook al ziek. Maar af en toe stond hij van zijn bedje op en liep door de kamer en in de gang, maar de laatste tijd was hij zo verzwakt, dat hij, zonder de hulp van zijn vader, zich niet meer kon bewegen. Zijn vader was in doodsangst over de jongen hij dronk niet meer en ging de deur niet meer uit. Hij stelde zich voortdurend voor, dat hij de jongen verliezen moest. Dikwijls liep hij van het bed weg naar de donkere gang en zat daar bitter te snikken; en bedwong hij zich soms, dan deed hij dat alleen opdat Ilusja het niet zou merken.

Als hij dan in de kamer terugkwam, begon hij de jongen grappen te vertellen, allerlei vrolijke verhalen te doen, of deed de mensen na, die hij kende, of bootste

de geluiden van verschillende dieren na. Maar Ilusja hield er helemaal niet van, dat zijn vader zich zoals een sjoet aanstelde. Maar hij spande zich in, om dat zijn vader niet te laten merken. Zijn stille, verlamde zuster vond het ook afschuwelijk. Zijn andere zuster, Warwara, was reeds lang terug naar Petersburg, waar zij studeerde. Alleen de krankzinnige vrouw van de kapitein vond het heerlijk, als haar man zich als een dwaas aanstelde. Dat was haar enige troost. Anders zat ze de hele tijd te klagen, dat iedereen haar vergeten had, dat niemand zich met haar bemoeide, dat iedereen haar beledigde, enzovoorts, enzovoorts. Maar de laatste paar dagen was ze geheel veranderd. Ze zat onbeweeglijk naar Ilusja te staren en was geheel in gedachten verzonken; af en toe begon ze zachtjes te huilen. Die verandering in haar toestand, verwonderde de kapitein. De bezoeken van de jongens had ze eerst vervelend gevonden en ze was er boos om geworden, maar langzamerhand ging ze het heel gezellig vinden, dat de kinderen om haar heen stoeiden, lachten en verhalen vertelden. Ze riep de kinderen bij zich en kuste ze. Bijzonder viel de kleine Smoerow in haar smaak. Wat de vader betreft, hij was van vreugde vervuld, toen hij zag hoe het bezoek van de kinderen op zijn jongen werkte. Hij dacht bij zichzelf, dat dat misschien Ilusja zou helpen om te genezen, want hij twijfelde er geen ogenblik aan, niettegenstaande hij zo in angst over hem zat, dat Ilusja plotseling weer gezond zou worden. De kinderen ontving hij met vreugde, kocht lekkers en smeerde boterhammen voor hen. Hij had nu weer geld genoeg. Zoals Aljosja voorspeld had, had hij de tweehonderd roebel van Katherina Iwanowna ten slotte toch aangenomen. Later, toen ze te weten kwam van de ziekte van Ilusja, had ze zelf een bezoek bij de familie gebracht en was de mensen met alles blijven helpen. Snegirew had, met het oog op Ilusja's ziekte, zijn trots laten varen en het geld aangenomen. Katherina Iwanowna had dokter Herzenstube verzocht de zieke jongen elke dag te gaan bezoeken; de dokter had hem weinig kunnen helpen, maar wel een menigte medicijnen voorgeschreven. Vandaag, op deze Zondag, verwachtte men echter een nieuwe dokter, een Moskouse beroemdheid. Katherina Iwanowna had een reusachtige som moeten betalen, om hem te laten overkomen; het was overigens niet alleen voor Ilusja, maar nog voor iets anders, waarover we later zullen spreken. Snegirew was gewaarschuwd, dat de beroemdheid die dag zou komen. Maar dat Krasotkin zou komen was een verrassing voor hem en dat bezoek verwachtte hij met veel ongeduld, omdat zijn jongen daar zo naar verlangde. Op het ogenblik, dat Krasotkin de deur opendeed en binnenkwam, stonden de jongens allen om het bed van Ilusja om zijn nieuw cadeautje, het echte rashondje te bekijken. Het kleine diertje kroop over het bed van Ilusja, die het met zijn kleine, slappe vingertjes aaide. Maar iedereen zag, dat het hem helemaal niet opvrolijkte; de herinneringen aan zijn Zjoetsjka

werden er nog pijnlijker om. Hij vond het kleine hondje wel aardig, maar... het zou toch pas een volle vreugde zijn, als Zjoetsjka er nog bij was.

— Krasotkin! riep een van de jongens, die Kolja het eerste zag. De jongens gingen opzij, zodat Kolja Ilusja meteen kon zien. De kapitein holde Kolja tegemoet.

— Welkom, welkom, dierbare gast! Ilusja, mijnheer Krasotkin is gekomen! Kolja gaf hem de hand en als een man van de wereld, die de voorschriften der beleefdheid goed kent, ging hij eerst naar mevrouw toe, sloeg zijn hakken tegen elkaar en begroette haar; vervolgens deed hij hetzelfde voor Ninotsjka. Mevrouw zat juist op dat ogenblik te brommen, dat de jongens zo dicht om het bed van Ilusja stonden, dat zij het hondje niet kon zien. Maar de beleefdheid van Kolja ontwapende haar.

— Eindelijk zie je ten minste eens goede manieren, de andere jongens komen de een op de ander de kamer binnen.

— Hoe, moedertje, de een op de ander? vroeg de stafkapitein, die bang was, dat moedertje iets ongepasts zou zeggen.

— Heel gewoon. In de gang gaat de een op de schouder van de ander zitten en zo komen ze bij een fatsoenlijke familie binnen. Alsof ze paardrijden. Kun je dat visite noemen?

— Maar moedertje, wie heeft dat gedaan?

— Nou, die jongen, reed op die en die op die daar. Maar Kolja was al bij Ilusja's bed. De zieke jongen werd nog bleker en keek Kolja zonder zijn ogen af te wenden, aan. Kolja had zijn vriend ongeveer twee maanden niet gezien en hij schrok van de verandering, die hij in Ilusja zag. Hij kon zich niet voorstellen, dat iemand zo mager en geel van tint kon worden; zijn handjes waren als was en in zijn vermagerd gezichtje waren alleen de twee nog groter geworden ogen overgebleven. Hij deed nog een stap naar het bed toe, reikte zijn vriend de hand en zei hakkelend:

— Nou, ouwe jongen... hoe gaat het met je?

Zijn stem en de hoeken van zijn mond trilden. Ilusja glimlachte, maar kon ook nog geen woord uitbrengen. Kolja hief zijn hand op en streelde daarmee over Ilusja's haren.

— Nitsjewo, mompelde hij bijna onhoorbaar. Eindelijk bedwong hij zich en zei op onverschillige toon hardop:

— Hè, heb je een nieuw hondje?

— Ja, antwoordde Ilusja fluisterend.

— Een zwarte neus, dus een wreed karakter, zei Kolja en om niet te laten merken, dat hij zich nauwelijks kon bedwingen om niet als een klein kind beginnen te huilen, deed hij alsof er niets anders dan het hondje voor hem

bestond... Als hij groot is, zul je hem aan een ketting moeten nemen.
— Hij zal reuzengroot worden, zei een van de jongens.
— Ja, natuurlijk, zo groot als een kalf.
— Precies, als een kalf, mengde de kapitein van de staf zich in het gesprek. ik heb er opzettelijk zo een uitgezocht. Gaat u zitten, dierbare gast. Hier, op Ilusja's bedje of op deze bank. Is u samen met Alexej Fjodorowitsj gekomen?
— Nee, ik ben samen met Perezwon... Een aardige naam, Perezwon, nietwaar? Een echt Slavische naam. Hij zit buiten op me te wachten, zodra ik fluit, stormt hij binnen. Ja, ik heb ook een hond. Zeg, ouwe vrind, herinner je je Zjoetsjka nog?
Het gezicht van Ilusja betrok. Smekend keek hij Kolja aan. Aljosja gaf Kolja een teken, dat hij niet over Zjoetsjka moest spreken, maar Kolja merkte het niet op of wou het misschien niet opmerken.
— Waar is Zjoetsjka? vroeg hij met tranen in zijn stem.
— Nou broeder, je Zjoetsjka is... fuut... is weg! Ergens naar toe weg en waarschijnlijk dood. Na zo'n hors-d'oeuvre kun je ook wel dood gaan. Maar ik heb mijn Perezwon voor je meegebracht.
— Nee, nee... steunde Ilusja.
— Ik heb hem opzettelijk voor je meegebracht, je moet hem- zien. Mevrouw, mag ik mijn hond binnenroepen?
In de ogen van Ilusja kon men duidelijk een verwijt lezen.
— Misschien zou het beter zijn... een anderen keer.
Maar Kolja riep al tegen Smoerow: „Doe de deur open." Hij floot en Perezwon rende de kamer binnen.
— Mooi zitten, Perezwon, mooi zitten! De hond ging vlak voor Ilusja's bed op zijn achterste poten zitten en bewoog zijn voorpoten.
Ilusja schrok op, boog zich voorover en keek met wijdgeopende ogen naar Perezwon.
— Dat is... dat is Zjoetsjka! riep hij met een stem vol smart en geluk uit.
— En wat dacht jij, ouwe jongen? zei Krasotkin, pakte de hond in zijn armen en zette hem op Ilusja's bed.
Kijk eens, één oog beschadigd en één oor gescheurd, precies zoals je hem mij beschreven hebt. Volgens die beschrijving heb ik hem ook gevonden en al heel gauw. De hond behoort immers aan niemand, hij is niemands eigendom. Hij is een tijdlang bij de Fedotow's in de achtertuin geweest, maar hij is ook niet van hen. Zij gaven hem nooit eten. Zie je, ouwe jongen, hoogstwaarschijnlijk heeft hij jouw speld niet ingeslikt, maar uitgespuwd, maar omdat hij zo jankte kun je veronderstellen, dat hij zich in de tong gestoken heeft. Het is heel begrijpelijk, dat hij jankte. Je moet weten, dat de huid in de bek van een hond heel gevoelig

is, veel gevoeliger dan bij een mens.

Ilusja kon geen woord uitbrengen; hij keek Kolja aan met zijn grote ogen en open mond en zag spierwit. Als Kolja had geweten, dat zo'n ogenblik de zieke jongen noodlottig zou kunnen zijn, zou hij natuurlijk nooit zo'n grap uitgehaald hebben. Maar in de hele kamer was Aljosja misschien de enigste, die dat inzag. Wat de kapitein betrof, die leek nu zelf wel een kleine jongen.

— Zjoetsjka! Dus is dat Zjoetsjka? riep hij uit.

— Ilusja, begrijp je, dat het jouw Zjoetsjka is? Moedertje, begrijp jij dat?

— Hè, wat vervelend, dat ik het niet begrijp, zei Smoerow... Maar wat een flinke kerel is die Krasotkin toch! Ik heb altijd gezegd, dat hij Zjoetsjka zou vinden en hij heeft het gedaan ook.

— Hoera, Krasotkin! riep iemand uit.

— Bravo, Krasotkin! schreeuwden alle jongens en begonnen in de handen te klappen.

— Wachten jullie toch, ik moet toch nog vertellen, hoe het gegaan is. Ik heb hem gevonden, mee naar huis genomen en opgesloten, en hem tot het laatste ogenblik aan niemand laten zien. Ik had tijd nodig om hem te dresseren. Alleen Smoerow vermoedde iets, maar ik heb hem wijs gemaakt, dat het niet Zjoetsjka was, maar Perezwon. Ik was van plan de hond gedresseerd bij je te brengen. Jullie zullen onmiddellijk zien, wat de hond kan. Heeft iemand misschien een stukje vlees? Een heel klein stukje vlees?

De stafkapitein liep haastig door de gang naar het andere gedeelte van het huis, waar de keuken was, om een stukje vlees te halen. Intussen, om geen tijd te verliezen, riep Kolja tegen Perezwon: „Val dood". Perezwon draaide zich enige keren rond, ging op zijn rug liggen en bleef doodstil met alle vier poten omhoog. De jongens schaterden van het lachen, zelfs op het gezichtje van Ilusja verscheen een glimlach, maar de grootste indruk maakte dat tafereeltje op de krankzinnige moeder, zij lachte, klapte in haar handen en riep: „Perezwon! Perezwon!"

— O nee, mevrouw, u moet niet denken, dat hij opstaat, als u hem roept, zei Kolja zegevierend. Naar niemand in de wereld luistert hij, behalve naar mij.

Içi, Perezwon!

De hond sprong op en begon te springen en te blaffen van vreugde. Intussen verscheen de kapitein met een stukje gekookt vlees.

—Is het niet te warm? vroeg Kolja op zakelijke toon, honden houden helemaal niet van iets warms. Nou, kijken jullie allen. Ilusja, waarom kijk je toch niet? Ik heb de hond voor jou gebracht en nu kijk je niet eens.

Het nieuwe kunstje bestond uit het volgende: de hond moest mooi gaan zitten en op zijn neus werd het lekkere stukje vlees gelegd. Hij mocht het alleen opeten op een teken van zijn baas, maar niet eerder, al zou zijn geduld ook een uur op

de proef worden gesteld. Maar deze keer hoefde hij niet langer, dan één minuutje te wachten.

— Pak! riep Kolja uit en in een wip vloog het stukje vlees van de neus in de bek van Perezwon. Het hele gezelschap vond het kostelijk.

— En alleen omdat u de hond dresseren wilde, is u al die tijd niet gekomen? riep Aljosja onwillekeurig verwijtend uit.

— Natuurlijk, antwoordde Kolja goedmoedig, ik wou hem in volle glorie vertonen.

— Perezwon! Perezwon! riep Ilusja plotseling uit en knipte met zijn magere vingertjes. Içi, Perezwon! Kom hier! Perezwon vloog als een pijl van de boog naar Ilusja's bed. Ilusja sloeg zijn beide armen om hem heen en Perezwon likte zijn hele gezichtje, dat Ilusja in zijn dikke vacht verborg. Kolja ging weer op Ilusja's bed zitten.

— Ik heb nog iets voor je. Ik heb een kanonnetje voor je meegebracht. Herinner je je, dat toen ik vertelde, dat ik een kanonnetje had, je het zo graag wou zien? Hier heb ik het voor je. Hij haalde het bronzen kanonnetje uit zijn tas tevoorschijn en hield het in de hoogte, zodat iedereen het kon zien. Opgetogen keek Ilusja naar het kanonnetje, terwijl hij zijn rechterarm om de, naast hem zittende, Perezwon hield. Maar het grootste effect bereikte Kolja, toen hij zei, dat hij echt kruit bij zich had en dat er onmiddellijk geschoten kon worden. Als de dames er ten minste niets op tegen hadden. Moedertje vroeg dadelijk om het kanonnetje in haar hand te mogen houden. Zij vond het speelgoed prachtig en liet het, op haar knieën liggend, op de wieltjes rijden. Op het verzoek om te mogen schieten, antwoordde zij ja, zonder te begrijpen, wat haar eigenlijk gevraagd werd. Het laden van het kanonnetje nam de kapitein op zich. Het schot ging met een knal af. Moedertje schrok op, maar dadelijk daarop begon ze te lachen van plezier. Kolja raapte het kanonnetje van de grond op en gaf het aan Ilusja.

— Dat is nu mijn cadeau aan jou! riep hij, gelukkig en voldaan uit.

— Nee, nee, het kanonnetje wil ik hebben, je moet het mij geven, zeurde de moeder op de toon van een klein kind, terwijl haar gezicht vol angst was, dat zij het kanonnetje niet zou krijgen. Kolja werd verlegen; de stafkapitein liep naar zijn vrouw toe en trachtte haar gerust te stellen.

— Natuurlijk, moedertje, het kanonnetje is voor jou, maar laat het maar voorlopig bij Ilusja, omdat het hem gegeven is. Ilusja zal je er mee laten spelen, het is voor ons allemaal.

— Ik wil niet, dat het voor ons allemaal is, ik wil het voor mij alleen hebben en niet Ilusja, huilde de moeder.

— Moeder, moeder, neemt u het kanonnetje maar. Kolja, mag ik het aan mijn

moeder geven? Hij was bang, dat Kolja het hem kwalijk zou nemen, dat hij zijn cadeau aan zijn moeder weggaf.

— Dat spreekt van zelf, zei Krasotkin, nam het kanonnetje uit Ilusja's handen en gaf het met een beleefde buiging aan mevrouw, die nu huilde van ontroering.

— Ja, zie je, Ilusja is een beste jongen, die houdt van zijn moeder, en wie nog meer een beste jongen is, is hij , zei mevrouw en wees naar Kolja.

— Kruit zal ik je geven, zoveel je wilt, Ilusja, we maken het zelf. Borowikow kent het recept, vier en twintig delen salpeter, tien delen zwavel en zes delen houtskool.

— Smoerow heeft het mij verteld, maar vader zegt, dat dat geen echt kruit is.

— Geen echt? vroeg Kolja blozend. Het brandt toch goed, trouwens, ik weet het ook niet.

— Nee, nee, dat doet er niet toe, zei de kapitein. Dat heb ik wel gezegd, maar het geeft niet; je kunt zo ook schieten.

— Ik weet het niet, u moet het beter weten. Wij hebben het zo gedaan en het brandt uitstekend. Trouwens, u moet het beter weten... En heb je gehoord, dat Boelkin om dat kruit door zijn vader is afgeranseld?

— Ja, dat heb ik gehoord, antwoordde Ilusja, die met belangstelling en genoegen naar Kolja luisterde.

— Wij hadden er een hele fles van klaargemaakt en Boelkin bewaarde het onder zijn bed. Totdat zijn vader het ontdekte en hem afranselde. Hij had ook nog naar het gymnasium willen gaan, om zich over mij te beklagen. En nu mag die arme jongen niet meer met mij omgaan. Trouwens, bijna niemand van de jongens mag dat van hun ouders. Smoerow bijvoorbeeld ook niet. Dat is begonnen met die spoorweggeschiedenis. Ze zeggen, dat ik gevaarlijke streken uithaal.

— Ja, daar hebben wij van gehoord. Hoe is dat toch eigenlijk gegaan? Was u helemaal niet bang, zo onder de trein te gaan liggen?

— Bang? Welnee, antwoordde Kolja achteloos. Maar mijn reputatie is totaal bedorven door die gans.

— Ja, van de gans heb ik ook iets gehoord, lachte Ilusja. Ze hebben het me verteld, maar ik heb het niet goed begrepen. Ben je echt voor de rechtbank geweest?

— Nou, een idiote geschiedenis, die niet de moeite waard is om te vertellen. Bij ons maken ze van zo'n kleinigheid natuurlijk een hele ophef. Ik liep eens over het plein, toen er markt was. Naast een boerenwagen stond een hele troep ganzen los. Ik bleef stil staan om naar de ganzen te kijken. En naast mij stond een bediende van Plotnikow's, Wisjnjakow. Hij vraagt mij: „Waarom kijk je naar die ganzen?" Een idiote ronde tronie, een jongen van een jaar of twintig. Maar je

moet weten, dat ik nooit weiger met het volk te praten... Wij houden ons te veel op een afstand van het volk, dat is een axioma. Ik geloof, dat u mij uitlacht, Karamazow.

— Welnee, God beware me! Ik zit naar u te luisteren, zei Aljosja goedmoedig, waarmede de achterdochtige Kolja gerustgesteld was.

— Mijn theorie, Karamazow, is eenvoudig en duidelijk: Ik geloof in het volk en ik vind het noodzakelijk rechtvaardig te zijn voor het volk. Natuurlijk zonder het te verwennen, dat is sine qua... Maar, ik had het over de gans. Toen keerde ik mij naar die idioot om en antwoordde hem: „Ik zou graag willen weten, waar die gans aan denkt." Hij keek mij met zijn domme ogen aan en zei: „Ja, waarover kan een gans denken?" Toen legde ik hem uit: „Op de wagen ligt een zak haver. En door het gat in de zak valt de haver langzaam op de grond, vlak naast het wiel, en de gans staat met zijn hals vlak voor het wiel, de haver op te pikken... Als je die wagen een klein duwtje geeft, zou hij de hals van de gans dan overrijden?" „Natuurlijk!" antwoordde hij. „Nou, doe dat dan." De boer, de eigenaar van de ganzen, lette niet op ons, en stond met iemand anders te praten. Wisjnjakow duwde de wagen naar voren en de gans was dood. En daar ontstond me een lawaai en een kabaal... De boeren begonnen te schelden en sleepten ons beiden met de dode gans naar de kantonrechter, en schreeuwden: „Dat is jouw schuld! De hele markt kent je!"

En zo kwamen we allen bij de kantonrechter; de boer droeg de dode gans in zijn hand. Ik keek naar de bediende, en die liep als een vrouw te huilen en te jammeren, doodsbenauwd voor de rechter. Een hele bende boeren kwam mee als getuigen. Nou, de kantonrechter had de hele zaak in een ogenblik behandeld. Voor de gans moest een roebel betaald worden aan de boer en de dode gans behoorde aan de bediende. Deze ging door met jammeren en zei, dat het niet zijn schuld was, maar de mijne omdat ik hem had opgestookt. Waarop ik antwoordde, dat ik hem niet had opgestookt, maar dat ik mijn grondgedachte rondweg uitgesproken had. De rechter, Nefedow, moest lachen, maar werd tegelijkertijd boos op zichzelf, dat hij lachte en zei heel streng tegen mij: „In plaats van grondgedachten uit te spreken, behoor je je huiswerk te maken. Ik zal je bij de rector aanklagen." Maar dat zei hij alleen maar, aangeklaagd heeft hij mij niet. Maar daarvoor wonen wij in onze stad. Een vervelend kletsnest. Een heel oproer op het gym. Goddank heeft Dardanelow mijn partij opgenomen. Maar Kolbasnikow was tegen mij. We noemen hem groene ezel. Je weet, dat hij pas getrouwd is; en hij heeft een bruidsschat van duizend roebel gekregen. Maar zijn jonge vrouw.... O!... O!... O!... zo lelijk als een heks! Wij hebben er onmiddellijk een gedicht op gemaakt, ik zal het je geven om te lezen. Nou, van Dardanelow kan ik geen kwaad zeggen: dat is iemand, die zijn vak uitstekend

kent. Je moet niet denken, dat ik dat zeg, omdat hij me verdedigd heeft.

— Nou zijn vak goed kent... en hij wist niet eens wie Troje gesticht heeft, en jij wel, zei Smoerow.

— Is het waar? vroeg de kapitein. Ilusjetsjka heeft het me verteld, van Troje.

— Ja, vader, zei Ilusja. U moet weten, dat Kolja bij ons in alle vakken de eerste is. Hij weet alles beter dan de leraars!

Ilusja keek Kolja met ogen vol bewondering aan.

— Nou, die geschiedenis van Troje betekent niets. Niet de moeite waard om over te praten. Hij had spijt, dat hij die geschiedenis met de gans zo openhartig verteld had. Als ze maar niet dachten, dat het opschepperij was. Het ergerlijkste van alles was, dat Karamazow geen woord zei.

— Die geschiedenis van Troje is onzin.

— Ik weet wie Troje gesticht heeft, zei plotseling een jongen, die tot nu toe geen deel aan het gesprek genomen had. Hij heette Kartasjow. Het was werkelijk niet moeilijk om erachter te komen wie Troje gesticht had; in de geschiedenis van Smaragdow stond het duidelijk. Maar niemand, behalve Kolja bezat het boek. En op een dag, dat het boek open op Kolja's lessenaar lag, had Kartasjow er toevallig in gekeken. Het was al lang geleden gebeurd, maar hij had nooit zijn mond durven opendoen om het te vertellen, uit angst, dat hij van Kolja op zijn kop zou krijgen.

— En wie heeft Troje dan gesticht? vroeg Kolja hooghartig. Hij zag aan het gezicht van Kartasjow, dat hij het wist en stond al klaar om de jongen verlegen te maken.

— Troje hebben gesticht, Dardanus, Tros en Ilus.

Kolja keek hem minachtend aan en vroeg:

— Hoe hebben zij Troje gesticht? En wat betekent het een stad of een rijk te stichten? Kwamen ze soms ieder met een steen in hun hand aandragen?

Het hele gezelschap barstte in lachen uit. De schuldige jongen werd vuurrood. Kolja wendde zich naar hem toe en zei nog gewichtiger:

— Voordat je over een of ander historisch feit begint te spreken, moet je eerst begrijpen wat je zegt... Trouwens, dat is allemaal klets. De hele algemene geschiedenis laat me koud.

— Wat zegt u? De algemene geschiedenis? vroeg de kapitein.

— Ja, de algemene geschiedenis: een reeks verhalen, goed voor oude wijven. Wis- en natuurkunde is alleen de moeite waard om te studeren. Tersluiks keek Kolja naar Aljosja. Deze zweeg; zijn gezicht stond ernstig.

— Ja, neem de oude talen bijvoorbeeld, krankzinnig gewoon om zoiets te studeren. Ik geloof, dat u het niet met me eens is, Karamazow?

— Nee, ik ben het niet met u eens, antwoordde Aljosja met een ernstige

glimlach.
— De oude talen zijn een politiemaatregel, als u mijn mening wilt weten. De oude talen zijn zo vervelend en werken zo vernietigend op onze hersens, dat wij er te dom van worden, om ons tegen al de onzin, die de leraars met ons uithalen, te verzetten. Dat is mijn mening en die zal ik nooit veranderen, zei hij scherp.
— Daar heb je gelijk in, zei Smoerow.
— En waarom ben je dan de eerste van de hele klas in Latijn?
— Ja, vader, geloof hem niet. Hij praat maar zo, want hij is de beste leerling voor Latijn.
— Nou ja, dat betekent niets, zei Kolja, terwijl de lof hem toch aangenaam streelde.
— Ik leer Latijn, omdat ik mijn moeder beloofd heb het diploma te halen. En als ik iets beloofd heb, dan doe ik het ook. Maar in mijn ziel veracht ik het hele classicisme en de hele bedriegerij.
— Weer niet met mij eens, Karamazow?
— Ach nee, waarom noemt u het bedriegerij?
— Natuurlijk... Luister maar. Alle klassieken zijn vertaald in het Russisch; met andere woorden, alle Latijnse en Griekse schrijvers kunnen wij in het Russisch lezen, dus hoeven we ons hoofd niet vol te proppen met die dode talen. Nogal logisch, dat dat een gemene streek is.
— Wie heeft u dat allemaal geleerd? vroeg Aljosja verwonderd.
— Mij hoeft niemand te leren, ik ben verstandig genoeg om dat zelf te begrijpen. En als u nog wat weten wilt, dat heeft de leraar, Kolbasnikow, zelf in de derde klas gezegd.
— De dokter is gekomen, riep Ninotsjka, die de hele tijd gezwegen had, plotseling. Voor de poort van het huis hield het rijtuig, dat aan mevrouw Chochlakowa behoorde, stil. De kapitein, die de hele ochtend op de dokter had zitten wachten, holde hem over de hele binnenplaats tegemoet. Aljosja liep naar Ilusja toe en begon zijn kussen op te schudden. De jongens namen haastig afscheid en sommigen beloofden 's avonds terug te zullen komen. Kolja riep Perezwon, die van Ilusja's bed afsprong.
— Ik ga niet weg, ik ga niet weg, zei hij haastig. Ik zal in de gang wachten. En als de dokter weg is, kom ik met Perezwon bij je terug.
Maar de dokter was al binnen; een grote gestalte, in een zware berenpels gehuld, met donkere bakkebaarden en een gladgeschoren kin. Hij bleef op de drempel staan, stomverbaasd over de armoede, die in de kamer heerste.
— Snegirew! riep hij uit. Is u dat?
— Ja, dokter.
— Ah!... De dokter nam nog eens vol minachting de kamer op en ontdeed

zich van zijn pels. Iedereen viel de grote ridderorde op, die om zijn hals hing. De kapitein nam zijn pels aan, terwijl de dokter zijn muts afzette.

— En waar is de patiënt? vroeg hij luid en minachtend.

VI

EEN TE VROEG RIJPE ONTWIKKELING

— Wat denkt u? Wat zal die dokter nou weer zeggen? Wat een weerzinwekkende tronie, nietwaar, zei Kolja. Ik haat de hele medische wetenschap.

— Ilusja zal sterven, daar valt niet aan te twijfelen, antwoordde Aljosja treurig.

— Schooiers! Alle dokters zijn schooiers! Ik ben erg blij, Karamazow, dat ik kennis met u gemaakt heb. Jammer alleen, dat we elkaar onder zulke treurige omstandigheden ontmoet hebben.

Hij wilde er nog iets aan toevoegen, nog openhartiger zijn, maar hij hield zich plotseling in.

Aljosja merkte het, glimlachte en reikte hem zijn hand.

— Ik heb van u gehoord, Karamazow, dat u een heel bijzonder mens is. En ik heb geleerd, met eerbied over u te denken. Ik heb gehoord, dat u een mysticus is en dat u in het klooster was. En uw mystiek heeft mij niet van u afgestoten. Het leven en de werkelijkheid zullen u genezen.

— Wat noemt u mystiek en waarvan moet ik genezen worden? vroeg Aljosja verwonderd.

— Nou ja... Van de godsdienst en van God zelf... en... enzovoorts.

— Wat, gelooft u niet in God?

— Ach, welnee. Tegen God heb ik feitelijk niets, al is God ook maar een veronderstelling. Ik begrijp wel, dat God nodig is voor de wereldorde, enzovoorts. Als God niet bestond zou je hem moeten verzinnen, voegde Kolja er aan toe en bloosde. Hij was boos op zichzelf, dat hij op zo'n manier tegen Aljosja was gaan praten, maar hij kon zich niet meer inhouden.

— Ik moet bekennen, dat ik zulke gesprekken verfoei, zei hij scherp. Je kunt van de mensheid houden zonder in God te geloven. Voltaire geloofde ook niet in God en toch hield hij van de mensheid.

— Als Voltaire in God geloofd heeft, was het in elk geval een heel zwak geloof en van de mensheid heeft hij ook niet erg veel gehouden, zei Aljosja heel ernstig, op een toon alsof hij met een volwassen mens sprak, in plaats van met een jongen van dertien jaar. En hebt u Voltaire gelezen? vroeg hij.

— Nee... ja... nee, ik kan niet zeggen, dat ik hem gelezen heb. Maar *Candide*

heb ik ingekeken, in het Russisch, in een oude, heel slechte vertaling.

— En hebt u dat begrepen?

— Ja, natuurlijk... Dat wil zeggen... Waarom denkt u, dat ik het niet begrijpen zou? Er staan natuurlijk veel schunnigheden in, maar ik begrijp, dat het een filosofische roman is... en geschreven om... Kolja kon zijn woorden niet meer vinden, hij was helemaal in de war. Weet u, Karamazow, ik ben socialist, een onverbeterlijke socialist.

— Socialist? lachte Aljosja. Wanneer hebt u hem dat geleverd? U is toch pas dertien.

Van woede vertrok Kolja's gezicht, hij werd vuurrood.

— Over twee weken ben ik veertien en geen dertien meer. Dat ten eerste. En ten tweede, begrijp ik helemaal niet, welke rol de leeftijd hier speelt. De hoofdzaak zijn mijn gedachten en niet mijn leeftijd.

— Als u ouder wordt, zult u zelf zien, welke invloed de leeftijd op de gedachten heeft. En dan dunkt me, dat het niet uw eigen woorden zijn, die u spreekt, zei Aljosja kalm. Maar Kolja viel hem opgewonden in de rede:

— Ja, natuurlijk, natuurlijk, jullie willen gehoorzaamheid en mystiek. Jullie Christendom is niet anders dan een hulpmiddel van de rijken, om de armen in slavernij te houden.

— Waar hebt u dat gelezen? Wie heeft u dat geleerd?

— Ik heb het nergens gelezen en niemand heeft het mij geleerd. Ik kan toch wel zelf een overtuiging hebben. Als u wilt, heb ik niets op Christus tegen, dat was een persoon vol menslievendheid, en als hij in onze tijd geleefd had, zou hij vast revolutionair geweest zijn.

— Wie, welke idioot heeft u dat verteld? vroeg Aljosja vertwijfeld.

— Niemand. Trouwens, ik heb weleens met Rakitin over die dingen gesproken. En Belinskij heeft daar ook over geschreven.

— Belinskij? Nee, dat heeft hij nooit geschreven.

— Nou, als hij er niet over geschreven heeft, dan heeft hij er waarschijnlijk over gesproken. Ik heb het zelf van iemand gehoord.

— En hebt u Belinskij gelezen?

— Nee... niet helemaal. Maar dat gedeelte, de kritieken op Eugeni Onegin, waar hij over Tatjana schrijft... dat zij niet met Onegin leven wil. Dat heb ik wel gelezen.

— Wat zegt u? Begrijpt u zulke dingen ook al?

— Maar wat denkt u wel van mij, Karamazow? Ik ben niet zo'n onnozel schaap als Smoerow. Trouwens, u moet ook niet denken, dat ik zo'n overtuigd socialist ben. Dikwijls ben ik het met Rakitin helemaal niet eens. En als ik met u over Tatjana spreek, betekent dat niet, dat ik de emancipatie van de vrouw

toejuich. Ik begrijp, dat een vrouw een lager wezen is, dat niets anders te doen heeft dan te gehoorzamen. Ik vind bijvoorbeeld, dat het gemeen is om van zijn vaderland naar Amerika weg te lopen, en bovendien is het dom. Waarom moet je naar Amerika gaan, net alsof je je in je eigen land niet nuttig kunt maken. Precies zo heb ik geantwoord.

— Geantwoord? Aan wie? Heeft iemand u overgehaald om naar Amerika te gaan?

— Jawel, Karamazow, maar daar moet u met niemand over praten. U weet, hoe strafbaar het is, als iemand van het gymnasium, naar Amerika wegloopt? Waarom lacht u, Karamazow, denkt u, dat ik u wat sta voor te liegen?

— Welnee, ik lach niet, en ik denk helemaal niet, dat u gelogen hebt. Ik vind het juist treurig, omdat ik weet, dat alles wat u zegt de waarheid is. Hebt u Poesjkin gelezen? Omdat u over Tatjana spreekt.

— Nee, gelezen nog niet, maar ik ben van plan dat zo gauw mogelijk te doen. Maar waarom vraagt u dat?

— Zo maar. Karamazow, u moet me onmiddellijk antwoorden. Hebt u een grote minachting voor me? U kunt het gerust zeggen, ik kan alles verdragen.

— Ik, u minachten? vroeg Aljosja. Waarom? Ik vind het alleen jammer, dat zo'n aardige natuur als de uwe zo gauw bedorven is door al die grove onzin.

— Nou, maakt u zich geen zorgen over mijn natuur, antwoordde Kolja. Maar als u vindt, dat ik achterdochtig ben, dan hebt u gelijk. Het is misschien dom van me, maar ik zag u glimlachen en ik had het gevoel, dat u me stond uit te lachen.

— Welnee. Ik lachte, op dit ogenblik, omdat ik moest denken aan een artikel van een Duitser, dat ik pas gelezen heb. Hij vertoefde lang in Rusland en schreef over onze schooljeugd: „Als u een kaart van de sterrenhemel op een Russische school brengt, zullen de leerlingen, die nooit van hun leven iets van astronomie geleerd hebben, de volgende dag de namen van al de sterren er bij schrijven, ook als het niet klopt". Zij hebben geen kennis, maar een onvergelijkelijke durf: dat was het wat een Duitser van de Russische schooljongen vond.

— Daar heeft hij gelijk in, die vervloekte Duitser. Maar hij zei niet, dat „durven" helemaal niet zo slecht is. Heel goed ingezien, maar toch zou ik alle Duitsers wel willen wurgen!

— Waarom wurgen? Wat hebben ze u gedaan?

— Ach nee... ja... nou ja... dan niet wurgen. Dat heb ik zo maar gezegd. Wat is dat gek, we staan hier over allerlei onzin te praten, terwijl daarbinnen zoiets ernstigs gebeurt. Wat blijft de dokter lang. Misschien is hij wel bezig om de moeder en Ninotsjka ook te onderzoeken. Ik denk, dat het een heel aardig kind is, die Ninotsjka, heel goed; ik heb medelijden met haar.

— Ja, als u meer bij hen komt, zult u dat soort mensen leren kennen, die

niettegenstaande hun ongeluk bijzonder goed zijn, daar zult u nog veel van kunnen leren.

— Ik vind het zelf ontzettend, dat ik zo lang weggebleven ben.

— Ja, het is jammer. U hebt zelf gezien, hoe veel goed uw komst de arme jongen heeft gedaan. Hoe bedroefd was hij...

— Ach, spreek me er niet van. Het is natuurlijk weer dat vervloekte egoïsme. Ik ben een schoft, Karamazow, ik weet zelf, dat ik een schoft ben.

— Geen kwestie van. U hebt een heel aardige natuur, en een goed karakter. En ik begrijp, dat u een heel goede invloed op de arme, zieke jongen had kunnen hebben.

— Meent u dat, Karamazow? En ik dacht de hele tijd dat u me uitlachte, en me minachtte.

— Ach, jongen, hoe kunt u zo achterdochtig zijn op uw leeftijd... Trouwens, toen ik in de kamer naar u keek, dacht ik al dat u achterdochtig moest zijn.

— Ja, ja, ja. En ik weet wanneer u dat gedacht hebt. Toen ik die geschiedenis met de gans vertelde, toen dacht ik werkelijk, dat u mij minachtte -en op dat ogenblik kreeg ik zo'n hekel aan u... En toen dacht ik, hoe u mij zou minachten als ik u mijn mening over godsdienst zou uitleggen. Ach, Karamazow, als u zou weten hoe ongelukkig ik ben. Soms denk ik, dat de hele wereld mij uitlacht.

— En daarom zit u anderen te plagen?

— Ja, dat doe ik en vooral mijn moeder. Karamazow, u moet mij de waarheid zeggen, ben ik erg belachelijk?

— Daar moet u helemaal niet over denken. Wat betekent dat, belachelijk, hoe dikwijls in zijn leven kan een mens belachelijk zijn? Het is toch niets bijzonders. Bijna alle mensen, die een beetje ontwikkeld zijn, zijn tegenwoordig bang om belachelijk te zijn en daardoor zijn ze ongelukkig. Ik ben alleen verbaasd, dat u dat al zo vroeg begint te voelen. Maar ik heb opgemerkt, hoeveel mensen daaraan lijden. Het is een vorm van eigenliefde, het is een duivel, die in de mens zit. En waarom moet je precies zo zijn als alle anderen? Tracht iets anders te zijn.

— Denkt u, dat dat mogelijk is, terwijl ze allemaal zo op elkaar lijken?

— Ja, natuurlijk. Waarom moet u precies zijn zoals alle anderen? U is ook niet zo. U schaamt u bijvoorbeeld niet, om te erkennen, wat u slecht in u zelf vindt. En hoeveel mensen doen dat?

— Prachtig! Ik heb mij niet in u vergist. Ik heb er zo naar verlangd, Karamazow, om u te ontmoeten. Ik heb zoveel van u gehoord, en u hebt mij zelf gezegd, dat u ook van mij gehoord hebt.

— Ja, ik heb van u ook gehoord en ik heb dikwijls over u gedacht.

— Karamazow, ons gesprek lijkt wel een liefdesverklaring. Vindt u dat niet

belachelijk?

— Nee, helemaal niet belachelijk. En ook als het belachelijk zou zijn, is het nog niet erg.

— Weet u, Karamazow, ik zie in uw ogen, dat u een gevoel van schaamte hebt, omdat u zo met mij spreekt.

— Welnee, waarom denkt u dat?

— Omdat u bloosde.

— Ach ja, lachte Aljosja en bloosde werkelijk. Ja, ik heb een beetje dat gevoel, maar ik weet zelf niet waarom, mompelde hij.

— Nou, dat vind ik heerlijk. Niet alleen ik voel me dus verlegen, maar u ook. Als u zou weten, Karamazow, hoe ik op dit ogenblik van u houd.

— Luister eens, Kolja, hoe treurig het ook is, maar ik voel, dat u ongelukkig zult worden.

— Ja, dat weet ik. Maar hoe kunt u dat weten? vroeg Kolja.

— En toch zult u het leven in het algemeen zegenen.

— Ja, u is een profeet. Ik denk, Karamazow, dat we vrienden zullen worden. Wat ik vooral zo prettig vind is, dat u met mij spreekt als met een gelijke, terwijl wij het helemaal niet zijn. U staat veel, veel hoger dan ik. Maar we zullen vrienden worden. Ik heb altijd tegen mezelf gezegd: „Of we worden vrienden of vijanden voor eeuwig."

— En toen hebt u mij al liefgehad, lachte Aljosja vrolijk.

— Natuurlijk! Hoe kunt u dat weten? O, daar is de dokter; God, wat zal hij zeggen? Wat een gezicht trekt hij.

VII

ILUSJA

De dokter, gehuld in zijn pels en met zijn muts op het hoofd, verliet het huis. Hij keek boos en het leek wel, of hij van alles, wat hij aanraakte, vies was. Hij nam met een strenge blik Aljosja en Kolja, die in de gang stonden, op. Aljosja gaf de koetsier een wenk, die daarop voor de deur voorreed. De stafkapitein, die de dokter naliep, was geheel verslagen en kon bijna geen woord uitbrengen.

— Excellentie, excellentie, is het zo? zei hij en keek de dokter wanhopig aan, alsof deze zijn beslissing veranderen kon.

— Hier is niets meer aan te doen, ik ben ook geen god, antwoordde de dokter op zijn gewone, koelbloedige toon.

— Dokter... excellentie... wanneer?

— U moet op alles voorbereid zijn, zei de dokter, terwijl hij naar het rijtuig liep.

— Excellentie, in Gods naam, is er niets meer wat hem redden kan?

— Volgens mij niet, zei de dokter ongeduldig, maar... als u de patiënt... zou kunnen ... zonder een uur uit te stellen.. , overbrengen.. , bijvoorbeeld naar Syracuse... in dat klimaat zou misschien...

— Syracuse? vroeg de kapitein, zonder te begrijpen.

— Syracuse, dat ligt op Sicilië, zei Kolja.

De dokter keek hem aan.

— Sicilië? Excellentie, hoe kan dat? U heeft mijn omgeving toch gezien en moedertje en de familie dan?

— Nee, uw familie hoeft niet naar Sicilië, die moet naar de Kaukasus, in het voorjaar... Uw dochter naar de Kaukasus en uw vrouw ook. En daarna naar Parijs, naar de kliniek van de psychiater, Lepelletier. Ik zou u een brief voor hem kunnen meegeven.

— Dokter... dokter u ziet toch, dat dat onmogelijk is, zei de kapitein wanhopig.

— Dat gaat mij niet aan, zei de dokter. Ik heb u alleen gezegd, wat de wetenschap voorschrijft... en de rest.

— Wees maar niet bang, kwakzalver, mijn hond zal u niet bijten.

— Wat zeg je? Wie is dat? vroeg hij aan Aljosja.

— Mijn naam kan je geen bliksem schelen, kwakzalver. Vaarwel, kwakzalver,

tot ziens in Syracuse!

— Wat?... Wat?... Wie is dat? brulde de dokter van woede.

— Ach, dokter, let u niet op hem alstublieft, zei Aljosja.

— Kolja, zwijg toch!

— Afranselen! Afranselen! Afranselen! brulde de dokter en stampte met zijn voeten.

— En weet je, kwakzalver, als ik het wil, kan mijn hond nog bijten ook, zei Kolja met trillende stem, terwijl zijn ogen in zijn spierwit gezicht fonkelden. Içi, Perezwon!

— Kolja, als u nog één woord zegt, breek ik voorgoed met u.

— Kwakzalver, er is op de wereld één mens, die Nicolai Krasotkin bevelen kan, en dat is hij. Hem gehoorzaam ik.

Kolja draaide zich om, deed de deur open en verdween in de kamer. Perezwon volgde hem. De dokter stond nog ongeveer vijf seconden als door de bliksem getroffen, daarna wendde hij zich naar zijn rijtuig, in zichzelf herhalend: „Dat is... dat is... dat is... ik weet niet wat dat is."

Aljosja ging eveneens de kamer binnen. Kolja stónd bij het bed van Ilusja, die voortdurend om zijn vader riep.

— Papa, kom eens hier! Kom eens hier! zei de jongen en toen de kapitein, bij hem kwam, sloeg hij zijn ene arm om Kolja, de anderen om zijn vader en drukte hen beiden aan zijn hart. De kapitein barstte in snikken uit; Kolja's lippen en kin trilden.

— Vader, vader, wat heb ik toch met je te doen, steunde Ilusja.

— Ilusja, mijn kind, mijn jongen, de dokter heeft gezegd, dat je gezond zult worden.

— Nee, vader, dat heeft hij niet gezegd, dat heb ik aan zijn gezicht gezien. Vader, huil niet. Als ik dood ben, neem je een andere jongen. Kies maar zelf een van de jongens uit, en je moet hem Ilusja noemen en evenveel van hem houden, als van mij.

— Hou je mond, ouwe jongen! Je wordt weer beter, riep Kolja Krasotkin uit.

— Maar mij moet je nooit vergeten, vader, ging Ilusja door. Je moet dikwijls op mijn graf komen. Je moet me begraven bij de grote steen, waar we altijd heen wandelden. En Kolja moet er ook komen, met Perezwon. Ik zal op jullie allen wachten, iedere avond.

Toen de moeder zag, dat allen in de kamer, ook Ninotsjka op haar stoel, huilden, barstte zij ook in snikken uit. Kolja rukte zich los uit Ilusja's omhelzing en zei:

— Tot ziens, vriend. Mijn moeder wacht op mij, jammer, dat ik haar niet gewaarschuwd heb. Zodra ik gegeten heb, kom ik weer bij je terug. Perezwon

breng ik dan ook weer mee. Nu neem ik hem mee, omdat hij zou beginnen te janken, als ik weg ben. Hij liep naar de gang, en eerst daar begon hij jammerlijk te huilen, met zijn hoofd tegen de muur geleund. In die toestand vond Aljosja hem.

— U moet uw woord houden en terugkomen, anders zal hij erg verdrietig zijn, zei Aljosja.

— Ja, natuurlijk, zei Kolja huilend, hij schaamde zich nu niet meer voor zijn tranen. Ik zal het mezelf nooit vergeven, dat ik niet eerder ben gekomen. Op dat ogenblik verscheen de kapitein. Zijn gezicht was vertrokken, zijn lippen trilden; hij hief zijn handen op.

— Ik wil geen andere jongen. Ik wil geen andere jongen! Hij kon niets meer uitbrengen, viel op de grond, sloeg met zijn hoofd tegen de houten bank en jammerde wanhopig. Kolja ging de straat op.

— Vaarwel, Karamazow! Komt u vanavond ook? vroeg hij aan Aljosja.

— Jazeker kom ik.

— Wat is er met hem? Wat heeft hij over Jeruzalem gemompeld?

— O, dat heeft hij uit de Bijbel. Dat betekent, als ik Jeruzalem zal kunnen vergeten, dan zal ik alles wat mij dierbaar is kunnen vergeten...

— O ja, ik begrijp het. Dus tot vanavond! Içi, Perezwon!

Met grote stappen en gebogen hoofd liep hij naar huis.

BOEK XI

BROEDER IWAN FJODOROWITSJ

I

BIJ GROESJENJKA

Aljosja liep over het Domplein op weg naar het huis van de koopmansweduwe, Morozowa, waar Groesjenjka woonde. Zij had Fenja die ochtend naar hem toegezonden, met het verzoek bij haar te komen. Uit het gesprek met Fenja kwam Aljosja te weten, dat mevrouw nog erg zenuwachtig was van de vorige dag. In de loop van die laatste twee maanden, na Mitja's arrestatie, was Aljosja dikwijls bij haar geweest; soms uit zichzelf, soms op verzoek van Mitja. Drie dagen nadat Mitja in hechtenis genomen was, was Groesjenjka ziek geworden en had vijf weken te bed gelegen. Een hele week was ze bewusteloos geweest; ze was erg mager geworden en had een geelachtige tint gekregen; maar nu, sinds twee weken was ze herstellende en kon weer uitgaan. Volgens Aljosja was zij nog aantrekkelijker geworden en het was hem een groot genoegen haar te ontmoeten. Haar gezicht was veel ernstiger geworden en tussen haar wenkbrauwen was een rimpeltje gekomen, dat haar een streng uiterlijk gaf. Van haar vroegere lichtzinnigheid was geen spoor meer over. Maar niettegenstaande zo'n ontzettend ongeluk haar getroffen had, had ze toch haar vrolijkheid niet verloren. Haar hoogmoedige blik was nu veel rustiger, hoewel er soms een woedende vonk uit haar ogen schoot. En dat gebeurde altijd, als ze het over Katherina Iwanowna had. Aljosja begreep, dat ze erg jaloers op Katherina Iwanowna was, hoewel deze Mitja nog nooit in zijn gevangenis had opgezocht, terwijl zij zelf dat altijd kon doen. Voor Aljosja was het een lastig geval, omdat Groesjenjka, die aan niemand haar gedachten toevertrouwde, hem bij alles om raad vroeg. En dikwijls wist hij niet, wat hij haar raden moest.

Erg bezorgd kwam hij die dag bij haar. Een half uur geleden was zij van Mitja gekomen en aan de beweging, waarmee ze opstond om hem tegemoet te gaan, zag hij, dat zij hem met groot ongeduld verwachtte. Op de tafel lagen kaarten; op de leren divan, die als bed was opgemaakt, lag, in een *chambrecloak*, Maximow, ziek en verzwakt, maar toch glimlachend. Twee maanden geleden, had Groesjenjka hem van Mokroje meegenomen, en sindsdien was hij bij haar gebleven. In de stortregen waren ze van Mokroje teruggekomen, de arme man, die geen dak boven zijn hoofd had, was op de divan gaan zitten en had Groesjenjka smekend aangekeken. Groesjenjka, die toen in een ontzettende toestand van radeloos verdriet verkeerde, en die zich reeds ziek voelde, had in

het eerste halve uur geen notitie van hem genomen. Maar toen ze hem eindelijk gewaarwerd en zijn treurige blik ontmoette, had ze Fenja geroepen om de man te eten te geven. De hele dag was Maximow onbeweeglijk op zijn plaats blijven zitten. Maar toen de avond aanbrak en de luiken gesloten werden, had Fenja gevraagd: „Mevrouw, blijft die mijnheer hier logeren?"

Later was Groesjenjka te weten gekomen, dat hij inderdaad geen dak boven zijn hoofd had en dat Kalganow hem al in Mokroje gezegd had, dat hij heen kon gaan, waar hij wou, maar dat hij niets meer van hem weten wilde. En bij het afscheid had hij hem vijf roebel cadeau gegeven. Vol medelijden had Groesjenjka naar hem gekeken en gezegd: „Nou goed, blijf dan maar hier." De oude man had haar dankbaar aangekeken en tranen in de ogen gekregen. Gedurende haar ziekte was hij ook bij haar gebleven. Fenja en haar grootmoeder zorgden voor hem, gaven hem te eten en maakten 's avonds zijn bed op. Na enige tijd was Groesjenjka zo aan hem gewend, dat ze zijn gezelschap niet meer kon ontberen. Als ze vol verdriet en zorgen, van Mitja kwam, begon ze met „Maximoesjka" over iets anders te praten om haar verdriet te verzetten. De oude man kon werkelijk aardig vertellen, zodat Groesjenjka zijn gezelschap niet meer kon missen. Behalve Aljosja, ontving ze niemand. Haar oude koopman, Samsonow lag op sterven; een week na Mitja's proces stierf hij. Voor zijn dood riep hij al zijn kinderen om zich heen, die bij hem moesten blijven tot zijn laatste ademtocht. Groesjenjka werd niet meer bij hem toegelaten. Toch stuurde ze bijna elke dag iemand, om te vragen hoe het met hem ging.

— Eindelijk, eindelijk ben je er! zei Groesjenjka en sprong verheugd op, om hem tegemoet te gaan. Maximoesjka heeft mij de hele tijd bang gemaakt, dat je misschien niet zou komen. Ik heb je erg nodig. Wil je ook koffie? Ga zitten.

— Ja graag, zei Aljosja, terwijl hij aan tafel ging zitten, ik heb zo'n honger.

— O, dat is heerlijk. Fenja, breng gauw koffie en de pirozjki[1], en zorg, dat ze goed warm zijn. Nou, Aljosja, met die pirozjki heb ik vandaag een hele geschiedenis meegemaakt. Ik had ze voor Mitja mee naar de gevangenis genomen en toen is hij zo woedend geworden, dat hij ze op de grond gesmeten heeft. We hebben weer ruzie gehad; je moet weten, dat we, telkens als ik bij hem kom, ruzie krijgen. Maximow keek haar verschrikt aan.

— En waarover hebben jullie vandaag ruzie gekregen? vroeg Aljosja.

— Ach, ik weet het niet. Hij is nu jaloers op de Pool. En hij verwijt mij, dat ik de Pool onderhoud. Hij is jaloers op alles. Verleden week heeft hij mij een jaloeziescène gemaakt over Samsonow.

— Maar hij weet toch alles van de Pool?

— Zeker, weet hij het, van het begin af. Maar vandaag begon hij mij daarover uit te schelden. Het was gewoon een schande om aan te horen, wat hij me

allemaal voor de voeten wierp. Maar ik weet wel wiens schuld het is. Rakitin komt dikwijls bij hem en die zit hem op te stoken.

— Hij houdt van je, hij houdt erg veel van je, maar hij is helemaal overstuur.

— Natuurlijk, dat spreekt van zelf; morgen begint het proces. Ik ben vandaag naar hem toegegaan om erover te spreken. Je zegt, dat hij overspannen is, maar heb je je weleens in mijn toestand ingedacht? En die stommeling maakt mij een scène over de Pool, alsof er nog iemand aan de Pool denkt? Hij zit nu scènes te maken, alsof hij jaloers is op de Pool! Op zo'n manier kan hij op Maximoesjka ook wel jaloers zijn.

— Nee, dat kan niet, antwoordde Maximow. Mijn vrouw was ook nooit jaloers op mij.

— Jaloers op jou? Om wie?

— Dat moet u niet zeggen, om de dienstmeisjes.

— Ach, houd toch je mond, Maximoesjka. Ik ben helemaal niet in een stemming om te lachen. En naar de pirozjki hoef je niet te kijken, jij mag ze niet eten en likeur krijg je ook niet. Nou zie je het eens, Aljosja, zo moet ik nou op hem passen, zei Groesjenjka lachend.

— Ik ben werkelijk uw goedheid niet waard, zei Maximow. Er zijn mensen, die het veel meer nodig hebben.

— Ach, Maximoesjka, niemand kan weten, voor wie het nodig en voor wie het niet nodig is. O ja, dat moet ik je nog zeggen, Aljosja, de Pool is ziek; het spreekt van zelf, dat ik naar hem toe gegaan ben, als hij ziek is. En ik zal hem vandaag pirozjki sturen. Ik heb het nog nooit gedaan, maar nu, na al die onverdiende verwijten van Mitja zal ik het wel doen. O, daar komt Fenja weer met een brief van de Polen. Natuurlijk vragen ze weer geld.

Groesjenjka had zich niet vergist, het was inderdaad een lange, verwarde brief van de Pool met het verzoek hem drie roebel te lenen. In de brief was een kwitantie ingesloten voor drie roebel, die door de beide Polen ondertekend was. Zulke brieven met kwitanties had ze al verschillende keren van hen gekregen. De eerste lange, verwarde, aanstellerige brief hield het verzoek in tweeduizend roebel te lenen. Maar Groesjenjka was niet in een stemming om de brief te lezen en daarom was hij zonder antwoord gebleven. In de volgende brieven werd de som, die ze te leen vroegen, langzamerhand al minder en minder, totdat ze ten slotte één roebel te leen vroegen. Groesjenjka kreeg medelijden en ging zelf naar hen toe. Ze trof de beide Polen in ontzettende omstandigheden aan; geen sigaretten, niets te eten, de kamer was niet betaald, ze hadden niet eens hout om de kachel te stoken. De tweehonderd roebel die ze van Mitja gewonnen hadden, waren al verdwenen. Maar het merkwaardige was, dat de beide Polen zo trots en hoogmoedig tegen Groesjenjka optraden, dat zij onwillekeurig begon te lachen

en hun tien roebel gaf. Lachend had zij dit geval aan Mitja verteld, en Mitja had er niets op tegen gehad. En sindsdien hadden de Polen haar iedere dag bedelbrieven gestuurd, waarop zij altijd wat gegeven had. Maar die dag was Mitja plotseling in een aanval van jaloezie uitgebarsten.

— En stel je voor, Aljosja, de Pool schrijft mij, dat hij ziek is, ik ben een ogenblikje bij hem geweest en toen ik dat aan Mitja vertelde, barstte hij in woede uit en begon op mij te schelden en te vloeken; om hem nu te plagen, zal ik hem, behalve geld ook nog pirozjki zenden. En jij, Aljosja, moet hem vertellen, dat ik hem pirozjki gestuurd heb.

— Nee, dat vertel ik voor niets in de wereld, zei Aljosja glimlachend.

— Jij denkt, dat hem dat verdriet zal doen? Die hele scène was aanstellerij. Het kan hem niets schelen wat ik uitvoer.

— Hoe, aanstellerij? vroeg Aljosja.

— Lieve jongen, met al je verstand ben je toch nog dom. Als hij werkelijk echt jaloers op me was, zou ik er niets op tegen hebben, ik kan zelf ook jaloers zijn, want jaloezie betekent liefde. Maar begrijp je, hij houdt niet van mij, en zijn hele jaloezie is komedie. Hij begon vandaag met mij over Katherina, dat zij zo goed voor hem is, dat zij de beroemdste dokter en de beroemdste advocaat voor hem uit Moskou heeft laten komen. Dus hij houdt van haar, als hij mij dat alles durft te vertellen. En als hij in zijn scènes mij van iets beschuldigt, is het alleen om vrijer te zijn in zijn omgang met haar... Groesjenjka kon niets meer uitbrengen en barstte in snikken uit.

— Hij houdt niet van Katherina Iwanowna, dat weet je toch, zei Aljosja.

— Nee, dat weet ik niet, maar ik zal er gauw achter komen. Haar gezicht vertrok van woede en haar ogen fonkelden. Maar laten we daar liever niet over spreken; daarvoor heb ik je niet geroepen. Als je eens wist, hoe ongerust ik voor morgen ben. Jij weet toch ook heel goed, dat je vader door Smerdjakow vermoord is. En die Smerdjakow loopt maar vrij rond, terwijl Mitja voor zijn misdaad verantwoordelijk wordt gesteld. Die lakei is zelfs niet verhoord.

— Jawel, hij is wel verhoord en heel streng ook, maar zij zijn allen tot de overtuiging gekomen, dat hij het niet gedaan heeft. En nu is hij ziek, heel ziek.

— God, als jij eens naar de advocaat ging, om met hem te spreken. Jullie betalen hem toch niet voor niets drieduizend roebel.

— Ja, dat hebben wij met ons drieën gedaan, ik, broer Iwan en Katherina Iwanowna. Maar de dokter uit Moskou heeft ze zelf laten overkomen, dat kost ook tweeduizend roebel. Ik heb de advocaat Fetukowitsj gisteren zelf gesproken.

— Wat heb je hem gezegd? En wat beweerde hij?

— Och, hij luisterde naar mij en zei, dat hij nu een overzicht van de zaak had. Hij zou aan mijn verklaring denken.

— Wat, denken? God, o God, hij zal hem nog te gronde richten met die vreselijke achteloosheid. En waarvoor heeft zij de dokter laten komen?

— Als deskundige, zij willen bewijzen, dat Mitja op het ogenblik van de moord niet toerekenbaar was.

— Maar Mitja zal dat nooit toestaan.

— Maar het is toch zo, als hij het gedaan heeft, wàs het in een vlaag van waanzin. Hij liep toen als een gek rond. En ik weet, dat ik het ben, die hem gek gemaakt heeft. Maar dat weet je toch ook wel, Aljosja, hij heeft hem niet vermoord, hij heeft niemand vermoord. Maar alles, alles is tegen hem. Zelfs Fenja beweert, dat hij een moordenaar is.

— Ja, het is ongelofelijk zoals alles tegen hem is, zei Aljosja somber.

— En die vervloekte Grigorij, ik heb er zelf met hem over gesproken, — houdt maar vol, dat de deur openstond.

— Ja, dat is misschien de ergste getuige tegen Mitja.

— En dat Mitja op het ogenblik niet helemaal normaal is, is heel duidelijk. Ik moet je zeggen, Aljosja, ik kom zo dikwijls bij hem, bijna elke dag, en ik sta soms verbaasd. Hij spreekt een wartaal... Gisteren begon hij over een kind te praten. Ik begreep er niets van. Hij zegt, dat hij voor dat arme kind moet boeten. Ik heb niemand vermoord, maar ik moet verbannen worden. Ik begon te huilen, want alles wat hij zei, was hartverscheurend, hoewel ik er niets van begreep. En toen omhelsde hij mij en we huilden samen, daarna kuste hij mij en sloeg een kruis over mij. Wat betekent dat alles, Aljosja, en over wat voor kind sprak hij?

— Rakitin komt dikwijls bij hem, trouwens, ik geloof niet, dat hij dat van Rakitin heeft, glimlachte Aljosja. Ik zal vandaag naar hem toegaan.

— Nee, ik denk ook niet, dat Rakitin hem zo in de war brengt, ik denk, dat het je broer Iwan is... Groesjenjka bleef midden in de zin steken. Aljosja keek haar verbaasd aan.

— Wat zeg je, Iwan? En Mitja heeft me zelf verteld, dat Iwan nog geen enkele keer bij hem geweest is.

— Hè, wat vervelend, nou heb ik me versproken, zei Groesjenjka blozend. Nou, Aljosja, nu het eenmaal gebeurd is en ik me versproken heb, moet ik je verder ook alles vertellen: je weet, dat Iwan onmiddellijk na de gebeurtenis uit Moskou teruggekomen is, toen is hij naar Mitja gegaan en een week geleden weer. Mitja heeft mij gevraagd het je niet te zeggen, omdat Iwan die ontmoeting geheim wil houden.

Aljosja zat diep in gedachten verzonken; dat bericht had hem blijkbaar getroffen.

— Iwan heeft nooit met mij over Mitja gesproken. Trouwens, de laatste twee maanden vond hij het zo vervelend, als ik bij hem kwam, dat ik het niet meer

doe. Al drie weken lang heb ik hem niet gezien. Ja, als hij een week geleden bij Mitja was... Mitja is de laatste week zo veranderd.

— Ja, hij is helemaal veranderd, en ze hebben een geheim samen. Mitja heeft me zelf gezegd, dat ze een geheim hebben, maar wat voor geheim?... Hij is helemaal veranderd, hij is soms uitbundig vrolijk. Ik begrijp het niet, geprikkeld en tegelijkertijd vrolijk. En nu hem zo'n zaak te wachten staat, kan hij over allerlei kleinigheden lachen als een kind.

– En is het waar, dat ik van die bezoeken niets mag weten? Heeft hij het je precies zo gezegd?

— Ja, precies zo. Ik denk, dat hij bang voor je is. Ze hebben met z'n tweeën een geheim, maar wat voor geheim begrijp ik niet. Aljosja, beste jongen, ga naar hem toe en zie uit te vinden, wat het is. Ik leef in een hel, ik moet toch weten wat mij te wachten staat.

— Denk je, dat dat geheim jou betreft? Dan zou hij er jou toch wel wat van verteld hebben.

— Dat weet ik niet. Misschien wil hij het mij wel vertellen, maar durft hij het niet en zit me nu alleen te waarschuwen...

— En wat denk je er zelf van?

— Wat ik daarvan dek? Ik weet het niet, ik denk dat het met mij gedaan is. Het is geen geheim tussen hun tweeën, maar tussen hun drieën, want zij weet er ook van; zij is er ook in betrokken. Van haar gaat alles uit. Hij is natuurlijk van plan, mij helemaal uit zijn leven uit te schakelen, dat is hun geheim. Aljosja, ik moet je nog iets zeggen. Een week geleden heeft Dmitri mij verteld, dat Iwan op Katherina Iwanowna verliefd is. Zeg jij me eens, is dat waar of niet?

— Nee, zover ik weet, is dat niet zo.

— Ja, dat heb ik ook gedacht. Hij zit mij de hele tijd voor te liegen. Hij maakt me scènes en probeert me op de mouw te spelden, dat Iwan op Katherina verliefd is, maar niet hij. O, ik zou haar ogen uit haar hoofd kunnen krabben. Maar wacht maar, voor de rechtbank zal ze iets van mij te horen krijgen.

Groesjenjka begon jammerlijk te snikken.

— Een ding moet ik je zeggen, Groesjenjka, zei Aljosja. Ik weet zeker, dat Dmitri alleen van jou houdt. Je kunt me geloven, ik weet het zeker. Ik zal hem vandaag niet uitvragen. Ik zal wachten, tot hij mij uit zichzelf alles vertelt en dan zal ik je het komen zeggen. Maar ik geloof niet, dat Katherina Iwanowna in dat geheim, zoals jij het noemt, gemengd is. Dat gaat waarschijnlijk over iets anders. Dag, Groesjenjka, ik moet gaan.

Aljosja stond op en drukte haar de hand; Groesjenjka zat nog te huilen. Hij voelde, dat zijn bezoek haar niet getroost had. Maar toch was het goed, dat zij de gelegenheid had gehad, om haar hart voor hem uit te storten. Het speet hem, dat

hij haar in zo'n toestand moest achterlaten, maar hij kon niet blijven, hij had nog zoveel te doen.

II

EEN ZIEK VOETJE

Het eerste wat hij te doen had, was naar mevrouw Chochlakowa te gaan. Hij was van plan de visite zo gauw mogelijk af te doen, om daarna naar Mitja te kunnen gaan. Mevrouw Chochlakowa was al sinds drie weken een beetje ziek: zij had een opgezette voet, maar wilde niet te bed blijven, en lag de hele dag in haar boudoir op een chaise-longue. Ze was keurig, coquette gekleed. Hoe naïef en onschuldig Aljosja ook was, toch merkte hij op, dat mevrouw Chochlakowa haar uiterlijk bijzonder verzorgde. Strikken, kant, elegante peignoirs... de laatste twee maanden kreeg ze dikwijls bezoek van de jongen ambtenaar, Perchotin. Aljosja was al vier dagen niet bij hen geweest, en daarom wilde hij die dag regelrecht naar Lize gaan, omdat zij hem een briefje gestuurd had, waarin ze schreef, dat ze hem over iets belangrijks moest spreken. Maar Chochlakowa kwam te weten, dat Aljosja in huis was en liet hem vragen, onmiddellijk bij haar te komen, voor één ogenblik slechts. Aljosja vond dat ook beter, want anders zou zij hem geen vijf minuten rustig bij Lize laten zitten, en telkens om hem sturen. Ze lag feestelijk gekleed op haar divan en was schijnbaar erg opgewonden.

— Een eeuw, een eeuw lang, heb ik u niet gezien. Stelt u voor, een hele week is u niet bij mij geweest. Trouwens, nee, vier dagen geleden was u hier nog. Ik geloof, dat het Woensdag was. U was natuurlijk van plan op uw teentjes naar Lize te lopen, zo dat ik het niet horen zou. Ach, lieve Alexej Fjodorowitsj, als u zou weten, hoe bezorgd ik me over haar maak. Maar daarover later. Het is van veel belang, maar daar spreken we later over. Ach, lieve Alexej Fjodorowitsj, ik vertrouw mijn Lize volkomen aan u toe. Na de dood van onze geliefde starets Zosima, God geve zijn ziel rust, beschouw ik u als zijn opvolger, niettegenstaande u uw nieuwe kleren keurig draagt. Welke kleermaker hebt u? Maar nee, nee, nee, dat is niet van belang, daarover later. U moet me niet kwalijk nemen, als ik u soms Aljosja noem, maar ik ben een oude vrouw, meteen wierp zij hem een coquette blik toe. Maar ik moet over iets belangrijks met u spreken, dat moet ik niet vergeten. Als ik het vergeet moet u mij vragen: „En het belangrijke?" Ach, hoe kan ik weten, wat tegenwoordig belangrijk is? U weet, dat Lize haar woord om met u te trouwen, heeft teruggenomen. U hebt natuurlijk wel begrepen, dat dat een kinderlijke fantasie van haar is, omdat ze ziek is. Trouwens, nu voelt ze zich veel beter... en ze kan al lopen... De nieuwe dokter,

die Katherina Iwanowna uit Moskou heeft laten komen, voor uw ongelukkige broer.... ach, ach, ach, wat zal er morgen gebeuren? Ik ben half dood van nieuwsgierigheid. Ik brand letterlijk van nieuwsgierigheid... In één woord, die dokter was gisteren bij ons... hij onderzocht Lize.... Ik heb hem vijftig roebel voor de visite betaald. Maar nee, dat is ook niet wat ik zeggen wil. Ziet u, nu weet ik helemaal niet meer, wat ik zeggen wou. Ik haast mij zo... en waarvoor ik mij haast, weet ik niet. Ik begrijp niets en niets meer. Alles is verward in mijn hoofd. Ik ben bang, dat u van louter verveling van mij weg zult lopen. Maar God, o God, ik heb het helemaal vergeten, we moeten toch koffiedrinken.

„Julia, Glafira, gauw koffie brengen!"

Aljosja bedankte en zei, dat hij pas koffie gedronken had.

— Bij wie?

Bij Agrafena Alexandrowna.

— O, bij die vrouw? Zij is toch de oorzaak van alle ongelukken. Trouwens, ik heb wel gehoord, dat zij een heilige is. Maar ik vind het een beetje te laat, ze had het een beetje vroeger moeten zijn. Wie heeft er nu nog nut van? Ach, zwijg, zwijg, Alexej Fjodorowitsj, ik heb u zoveel te zeggen, dat ik geloof, dat ik u niets zeg. En dat verschrikkelijke proces... ik ga er morgen heen. Ik stel me goed voor, hoe ze mij in de grote leunstoel binnenbrengen... En dan zal ik een rede houden. Ik weet nog niet wat ik zal zeggen, maar ik zal een rede houden. Maar eerst moet ik een eed afleggen, nietwaar?

— Jawel, maar ik denk niet, dat het in uw toestand mogelijk zal zijn, daar heen te gaan.

— Waarom niet? Ik kan toch zitten. Ach, Aljosja, u brengt de hele boel in de war! Dat proces, die verschrikkelijke misdaad... en dan gaan allen naar Siberië... en anderen gaan trouwen.... de jongen leven en de ouden gaan dood... Ach, als u wist, hoe moe ik van dat alles ben. Die Katja, *cette charmante personne*, heeft al mijn hoop vernietigd... Uw broer wordt verbannen naar Siberië... zij volgt hem, en die andere broer van u volgt haar.... En dan gaan ze in Siberië dicht bij elkaar wonen en dan beginnen ze elkaar weer te martelen. Maar de hoofdzaak is natuurlijk, dat heel Rusland dat nu weet. Alle couranten schrijven er over... In Petersburg... in Moskou... miljoenen keren hebben ze erover geschreven. En stelt u voor, over mij hebben ze geschreven, dat ik de intieme vriendin van uw broer ben en ze hebben een woord genoemd, dat ik niet eens kan uitspreken.

— Dat kan toch niet. Waar stond dat in?

— Ik zal het u onmiddellijk laten zien, in een Petersburgse courant, die heet „Geruchten". De „Geruchten" zijn pas dit jaar verschenen, ik ben dol op geruchten, en daarom heb ik mij er dadelijk op geabonneerd. En nu heb ik het, nu zit ik er mee... Mooie geruchten zijn dat. Zij haalde van onder haar kussen

een courant tevoorschijn en gaf die aan Aljosja.

Zij was werkelijk in de war door alles wat ze meemaakte. Het artikel in de courant maakte inderdaad een onaangename indruk. Maar mevrouw Chochlakowa was iemand, die haar gedachten nooit lang op een punt kon bepalen en zij was in staat het volgende ogenblik de hele courant met het artikel te vergeten en over iets anders te gaan babbelen. Het was waar, dat in alle couranten over het proces geschreven werd. Aljosja had er een eindeloos aantal gelezen: over hem zelf werd ook veel geschreven. In een courant stond bijvoorbeeld, dat hij na de misdaad van zijn broer monnik was geworden... In een ander, dat hij met zijn starets Zosima de kloosterkas beroofd had en zij samen ervandoor waren gegaan. Het artikeltje in de courant „Geruchten", was slechts kort en geen enkele naam, ook niet die van mevrouw Chochlakowa werd er in genoemd. Er stond alleen in, dat de misdadiger een gewezen officier was, een bruut, een luilak, die niets anders gedaan had dan vrouwen het hof maken en die een bijzondere invloed had op eenzame, zich vervelende dames. Een van die dames, een weduwe van middelbare leeftijd, die zich veel jonger voordeed, dan zij was en die een volwassen dochter had, had de misdadiger, twee uren voor zijn misdaad drieduizend roebel aangeboden, opdat hij onmiddellijk met haar naar de goudmijnen zou vertrekken. Maar de misdadiger had het blijkbaar beter gevonden, zijn vader te vermoorden, dan met de veertigjarige schone naar Siberië te gaan.

Aljosja las het artikel door en gaf het aan mevrouw Chochlakowa terug.

— Natuurlijk ben ik het, zei ze weer. Ik heb hem werkelijk geld aangeboden om naar de goudmijnen te gaan, maar er was geen sprake van, dat ik met hem mee wou gaan. En dan van mij te zeggen „veertigjarige schone"!... En weet u, wie dat geschreven heeft? Uw beste vriend, Rakitin.

— Misschien wel, antwoordde Aljosja, maar ik heb er niets van gehoord.

— Niet misschien, maar zeker. Ik heb hem de deur uitgezet, daar hebt u misschien wel van gehoord?

— Ja, ik hoorde, dat u hem verboden hebt bij u te komen, maar waarom weet ik niet. Ten minste van u zelf heb ik het nooit gehoord.

— O, dus hebt u dat van hem gehoord? Wat heeft hij gezegd? Heeft hij mij erg uitgescholden?

— Jawel, maar dat is geen wonder, hij scheldt op iedereen. Maar dat u hem verboden hebt bij u te komen, heb ik niet van hem gehoord. Ik ontmoet hem heel weinig, we zijn geen vrienden.

— O, dan zal ik u alles vertellen, omdat er iets is, waarin ik zelf misschien ook wel schuldig ben. En dat iets is zo klein, zo klein, dat het misschien ook helemaal niet bestaat. Kijk eens, mijn lieve jongen, zei Chochlakowa, en liet een

innemende glimlach op haar gezicht verschijnen... Ik veronderstel, u moet mij niet kwalijk nemen, Aljosja, ik spreek met u als een moeder met haar kind... Nee, nee, dat is niet waar, ik spreek met u als een kind met zijn vader. Precies zo, alsof ik bijvoorbeeld ging biechten bij vader Zosima... Ik heb u immers ook zijn opvolger genoemd. Dus, dat moet ik vertellen.... Die arme jongen... nou ja, ik bedoel uw vriend Rakitin... Ach God, het is me onmogelijk boos op hem te zijn... Ik ben wel boos, maar niet erg. In één woord... stel u voor, de jongen was verliefd op mij. In het begin heb ik het helemaal niet opgemerkt. Maar de laatste maal kwam hij bijna elke dag. Ik wist van niets. En plotseling begon ik het te merken. U weet, dat ik twee maanden geleden kennis gemaakt heb met een heel aardige jongen man, Pjotr Ilitsj Perchotin. U heeft hem ook dikwijls ontmoet, nietwaar? Dat is een heel sympathieke, ernstige jongen. Hij komt eens in de drie dagen bij mij; het is niet waar, dat hij iedere dag komt. Trouwens, ik zou er niets op tegen hebben, als hij iedere dag kwam.... Hij is altijd keurig gekleed, en in het algemeen houd ik erg veel van de jeugd. Ja, Aljosja, de jeugd waartoe u behoort. Eenvoudig, ingetogen, talentvol... Hij, hij heeft bijvoorbeeld het verstand van een staatsman, hij spreekt zo aardig, dat is een toekomstig diplomaat. Hij heeft mij van de dood gered, toen in die verschrikkelijke nacht... Maar uw vriend Rakitin komt altijd in zulke vieze, vuile boerenkaplaarzen, die bederft mijn kleden... In één woord, die Rakitin begon toespelingen te maken en eens op een keer pakte hij mij zo stevig bij mijn hand, dat ik onmiddellijk pijn in mijn voet kreeg. Hij heeft Perchotin dikwijls bij mij ontmoet, en hij zat hem te plagen... hij zat hem te plagen.... Het was werkelijk grappig te zien, hoe die twee elkaar in de haren vlogen. Op een middag zat ik alleen... welnee, ik zat niet, ik lag toen al... En Rakitin komt de kamer binnen, en stelt u voor, hij brengt mij een gedicht, waarin mijn ziek voetje beschreven wordt. Wacht eventjes... hoe begint het ook weer?

„Dat voetje, dat voetje
Dat is een beetje ziek..."

Of misschien is het ook anders, ik weet het niet meer; ik heb nooit een geheugen voor gedichten gehad. Ik zal het U straks laten lezen. Maar u moet niet denken, dat er alleen over dat voetje in voor kwam, er stond veel meer in. Het is een prachtig gedicht, je kunt het zo in een album zetten. Natuurlijk heb ik hem bedankt en hij was erg ontroerd. Op dat ogenblik kwam Perchotin binnen en Rakitin werd somber als de nacht. Natuurlijk stoorde de visite van Perchotin hem, omdat hij mij iets van belang te zeggen had. En ik liet Perchotin het gedicht lezen.... ik zei niet wie het geschreven had. Perchotin las het gedicht en

begon te lachen en kritiek uit te oefenen: dat is onzin en dat is dit en dat is dat, en dat alleen een ezel zo'n gedicht kon maken. Rakitin werd hels en ik dacht, zo dadelijk beginnen ze te vechten. En toen zei Rakitin, dat hij het gedicht geschreven had en dat het heel goed was... als Poesjkin een gedicht over voetjes schrijft, dan richten ze een standbeeld voor hem op.... U hebt de ziel van een slavenhandelaar, u is een ambtenaar en u is omkoopbaar enzovoorts... enzovoorts. Toen schold ik hen beiden uit... Ik wou eindelijk stilte hebben. En Perchotin zei heel venijnig: „Neemt u mij niet kwalijk, ik wist niet, dat het gedicht van u was, anders zou ik het natuurlijk mooi gevonden hebben... Ik weet, dat dichters altijd zo lichtgeraakt zijn." Ik wist niet meer wat te doen. Een stem zegt tegen mij, je moet tussen hen beiden kiezen en een van de twee de deur uitzetten en een andere stem zegt, dat moet je niet doen. En zodra die stem, dat gezegd had, gaf ik een gil en viel flauw. Zij liepen beiden op mij toe om mij te helpen, maar ik stond op en zei tegen Rakitin: „Het spijt mij wel, maar ik wil u nooit meer ontvangen." En ik heb gedaan of ik erg boos op hem was, omdat hij in mijn huis zo'n stem durfde opzetten. En het ergste van alles was, Aljosja, dat het allemaal komedie was. Ik was helemaal niet boos op hem. Maar ik heb de hele scène zo natuurlijk gespeeld, dat, toen ik begon te huilen, ik zelf zag, dat het echte tranen waren. En stelt u voor, twee weken later verscheen dit artikel in de courant. Hij heeft natuurlijk, onmiddellijk nadat hij thuisgekomen was, die insinuatie geschreven, en het is aangenomen en gedrukt. Maar dat is allemaal al twee weken geleden gebeurd. Ach, Aljosja, ik zeg allerlei dingen, die niet nodig zijn, het komt er zo gek van zelf uit... Ik wou iets anders zeggen...

— Ik heb zo weinig tijd, ik moet nog naar mijn broer.

— Ja, nu weet ik het. Ineens komt het weer in mijn hoofd op. Luister eens, Aljosja, wat is een affect? Wat voor affect? vroeg Aljosja.

— Nou, een affect voor de rechtbank. Zo'n affect waardoor al je schuld vergeven wordt. Als je bijvoorbeeld een misdaad begaat, word je onmiddellijk vrijgesproken.

— Waarover hebt u het?

— O, dat zal ik u vertellen. Die Katja... het is een heel lief, aardig kind, maar je kunt niet ontdekken, op wie ze verliefd is. Gisteren zat ze een heel uur bij mij, maar ik kon er niet achter komen. En dat is zoiets geks, ze zit alleen maar over koetjes en kalfjes met mij te praten. Het kan mij natuurlijk niet schelen, ze moet het zelf weten... O ja, over dat affect gesproken... De dokter is gekomen. U weet toch wel, dat er een dokter gekomen is? Nou ja, dat moet u toch weten, die dokter, die een krankzinnige van een normaal mens kan onderscheiden. U hebt hem hier toch zelf naar toe laten komen? O nee, dat hebt u niet gedaan, dat heeft Katja gedaan. Overal zit die Katja achter. Nou stelt u voor, een man, die

helemaal niet krankzinnig is, maar hij heeft een affect. Hij is helemaal niet in de war, hij weet wat hij doet en toch heeft hij een affect. Dus Dmitri Fjodorowitsj heeft ook een affect. Tegelijk met het nieuwe strafrecht hebben ze die affecten ingevoerd. En dat is heerlijk voor iedere rechtbank.... De dokter begon me uit te vragen over de goudmijnen. En hij vroeg of Dmitri Fjodorowitsj een affect had. „Natuurlijk," antwoordde ik, „hij is drieduizend roebel komen vragen en toen is hij zijn vader gaan vermoorden. En hij zei, ik wil hem niet vermoorden, en toch heeft hij het gedaan." En daarom zal hij vrijgesproken worden.

— Maar hij heeft de moord toch niet begaan, zei Aljosja. Hij werd hoe langer hoe onrustiger.

— O ja, ik weet het, dat heeft die oude Grigorij gedaan.

— Wat zegt u? riep Aljosja uit.

— Natuurlijk, Grigorij. Eerst heeft Dmitri Fjodorowitsj hem op zijn hoofd geslagen en toen stond hij op en ging Fjodor Pawlowitsj vermoorden.

— Maar waarom? Waarom?

— Door het affect. Dmitri Fjodorowitsj heeft hem op zijn hoofd geslagen en daardoor is een affect ontstaan en beging hij de moord. Maar als hij zegt, dat hij het niet gedaan heeft, is het heel begrijpelijk. Hij heeft het niet kunnen onthouden. Maar kijk eens, Aljosja, het zou toch veel beter zijn, als Dmitri Fjodorowitsj de moordenaar was. Hoor eens, ik zeg wel, dat Grigorij het heeft gedaan, maar in mijn hart ben ik overtuigd, dat Dmitri Fjodorowitsj het heeft gedaan en dat is ook veel en veel beter.... Ik beweer niet, dat een zoon zijn vader moet vermoorden. Nee, voor je ouders moet je altijd eerbied hebben. Maar toch vind ik het beter, als hij de moordenaar is en zijn schuld hem door de rechtbank vergeven wordt. U hoeft daar niet zo bezorgd over te zijn. Hij is een moordenaar, maar door het affect weet hij het niet eens. En wat zal dat mooi zijn, als de rechtbank hem vrijspreekt en hem zijn zonde vergeeft. Zodra hij vrijgesproken is, geef ik onmiddellijk een feest, wij halen hem uit de rechtzaal hiernaartoe en wij drinken allen op de humane rechtspraak. Dmitri Fjodorowitsj zal toch niet gevaarlijk zijn? En ik zal veel mensen uitnodigen, in geval van nood kunnen zij mij helpen hem de deur uit te zetten. En naderhand kan hij zelf rechter worden, want niemand kan beter oordelen, dan iemand die zelf in de gevangenis gezeten heeft; dat zijn de beste rechters. En, wat dat affect betreft, dat hebben wij allen. En hoeveel voorbeelden hebben wij daarvan! Stelt u voor, iemand zit voor de piano een romance te zingen, en iets bevalt hem niet; hij grijpt zijn pistool en schiet op de eerste de beste, die in de buurt is, en het wordt hem vergeven. Ik heb het zelf gelezen en alle dokters zeggen het ook. Ik heb in huis een dergelijk geval. Sinds drie dagen heeft Lize een affect; ze heeft me gisteren zo geplaagd, dat ik moest huilen. En ik weet zeker, dat dat een affect is. Ach, ach, ach, ik kan

het niet meer uithouden met die Lize, ik ben bang, dat ze krankzinnig wordt. Heeft zij u bij zich geroepen? Waarom heeft zij u geroepen?

— Ja, ze heeft me geroepen en ik ga onmiddellijk naar haar toe, zei Aljosja beslist.

— Ja, Aljosja, dat is het, waarover ik met u praten wou, en mevrouw Chochlakowa barstte in snikken uit. Ik zeg u heel, heel eerlijk, dat ik mijn Lize aan u toevertrouw, en ik vind het helemaal niet erg, dat ze u bijvoorbeeld achter mijn rug om bij zich laat komen. Maar hoe ik uw broer Iwan ook vertrouw, ik kan toch niet toestaan, dat hij in het geheim mijn dochter opzoekt. Stelt u voor, gisteren was hij bij Lize en ik wist van niets.

— Wat, wat zegt u? Iwan bij Lize? Hoe kan dat? Hoe kan dat? Hoe weet u dat?

— Dat zal ik u vertellen. Daarvoor heb ik u waarschijnlijk geroepen, want per slot van rekening weet ik helemaal niet waarvóór ik u eigenlijk geroepen heb. Iwan Fjodorowitsj is twee keer bij mij geweest, sinds hij uit Moskou teruggekomen is. De eerste keer heeft hij een officiële visite gemaakt en de tweede keer kwam hij, nadat hij geïnformeerd had of Katja bij mij was. Ik neem het hem natuurlijk niet kwalijk, dat hij zo weinig komt, ik begrijp hoeveel hij tegenwoordig te doen heeft, *vous comprenez, cette affaire et la mort terrible de votre papa*. Maar gisteren kwam ik te weten, dat hij hier zes dagen geleden weer geweest was, maar niet bij mij, maar bij Lize en dat hij vijf minuten lang bij haar zat. Ik vroeg Lize, wat dat te betekenen had en zij lachte mij hard uit. Stelt u zich voor, zij vertelde mij, dat hij bij haar was gekomen om te informeren hoe het met mij gaat. Maar wat er op het ogenblik met Lize aan de hand is, is mij onbegrijpelijk, en dat maakt me zo zenuwachtig. De laatste keer, nadat u bij haar geweest was, heeft ze 's nachts zo'n zenuwaanval gehad. Een echte, hysterische zenuwaanval. Waarom heb ik dat nooit? De volgende dag hetzelfde en de derde dag krijgt ze dat affect. En zij zegt tegen mij: „Ik haat Iwan Fjodorowitsj en ik eis van u, dat u hem nooit meer ontvangt." Ik stond verbaasd en antwoordde: „Waarom zou ik hem niet meer ontvangen, zo'n aardige jongeman, en nog wel op het ogenblik, dat hij zo ongelukkig is?" En zij lachte mij op de brutaalste manier in het gezicht uit. Ik dacht bij mezelf, dat het heel goed is, dat ze lacht, dan zullen ten minste die aanvallen ophouden. Trouwens, ik had Iwan Fjodorowitsj zelf ook al willen vragen, voor die heimelijke bezoeken nooit meer bij ons te komen. Vanochtend sta ik op en hoor ik, dat Lize ons dienstmeisje, Julia, in het gezicht heeft geslagen. Het is ellendig, monsterlijk. Ik zelf spreek mijn dienstmeisjes met u aan, en zij mij ook... En een uur later lag Lize op haar knieën voor Julia, omhelsde haar, kuste haar en vroeg om vergiffenis. En zij liet Julia aan mij zeggen, dat ze niet meer bij mij kwam en zij mij nooit meer wou

zien. En toen ik mij naar haar toe sleepte, huilde ze, omhelsde me, zoende me en duwde me langzaam naar de deur, zodat ik de kamer uit was gezet, zonder iets te weten te komen. En nu, Alexej Fjodorowitsj, heb ik al mijn hoop op u gesteld. Het lot van mijn hele leven is in uw handen. Ik verzoek u, gewoon naar haar toe te gaan, u van alles op de hoogte te stellen, en bij mij, de arme moeder, terug te komen om mij alles te vertellen. Ik houd het niet meer uit, als het nog langer duurt, ga ik dood of ik ga er vandoor. Ik kan niet meer, ik heb genoeg geduld, maar ik kan het verliezen en dan... dan... dan kan er iets ontzettends gebeuren. Ach, ach, eindelijk, eindelijk, Pjotr Iljitsj! riep mevrouw Chochlakowa opgevrolijkt uit, toen zij Perchotin in de deur verschijnen zag. Hè, wat is u laat! Toe, kom gauw zitten, vertel mij alles. Wat heeft de advocaat gezegd? Alexej Fjodorowitsj, waar gaat u heen?

— Ik ga naar Lize.

— O ja! Maar vergeet vooral niet wat ik u gevraagd heb, dat is ongelofelijk belangrijk.

— Zeker, ik zal het niet vergeten, als ik enigszins tijd heb, maar ik ben zo laat, mompelde Aljosja.

— Nee, nee, u moet beslist komen om het te vertellen en niet, „als ik tijd heb", anders besterf ik het, riep zij hem na, maar Aljosja was de kamer reeds uit.

III

HET DUIVELTJE

Toen Aljosja binnenkwam, zag hij Lize in halfliggende houding in haar oude leunstoel, waarin ze vroeger, toen ze niet lopen kon, altijd werd rondgereden. Ze maakte geen aanstalten om hem tegemoet te komen, maar haar scherpe blik doorboorde hem. Haar oogleden waren enigszins ontstoken en haar gezicht zag geel bleek. Aljosja was verbaasd, dat het kind in drie dagen zo vermagerd was. Zij reikte hem niet eens haar hand. Hij nam zelf haar lange, slanke vingertjes, die onbeweeglijk op haar japon lagen, drukte ze en ging zwijgend tegenover haar zitten.

— Ik weet, dat u haast hebt, u moet naar de gevangenis, zei ze. En mijn moeder heeft u twee uur lang bij zich gehouden en heeft u alles verteld van mij en Julia.

— Hoe weet u dat? vroeg Aljosja.

— Ik heb aan de deur geluisterd. Wat zit u mij aan te staren? Ik wil luisteren en ik doe het. Daar steekt niets geen kwaad in en ik doe het.

— Bent u ergens boos over?

— Integendeel. Ik ben heel vrolijk. Ik zat hier in mijn eentje te bedenken, hoe heerlijk het is, dat ik nooit met u trouwen zal. U bent niet geschikt voor echtgenoot. Als wij getrouwd waren, en ik u een briefje zou geven voor iemand, van wie ik meer zou houden dan van u, zou u hem dat brengen en nog op antwoord wachten ook. En al werd u veertig jaar, u zou toch doorgaan, mijn briefjes te bezorgen.

Ze barstte in lachen uit.

— Er zit iets boosaardigs in u en tegelijkertijd iets goedigs, glimlachte Aljosja.

— Het goedige is, dat ik geen schaamtegevoel voor u heb; ik heb het niet en ik wil het niet hebben. Ik heb geen greintje respect voor u. Ik houd van u, maar respect heb ik niet voor u. Als ik respect voor u had, zou ik nooit zo tegen u durven spreken. Is het niet zo?

— Jawel.

— En gelooft u, dat ik geen schaamtegevoel voor u heb?

— Nee, dat geloof ik niet.

Lize begon weer zenuwachtig te lachen.

— Ik heb uw broer Dmitri Fjodorowitsj gisteren bonbons in de gevangenis gestuurd... Ach, Aljosja, als u zou weten wat een knap gezicht u hebt. Ik denk, dat ik van u zou kunnen houden, omdat u zo grif toestemt, dat ik het niet hoef te doen.

— En waarom hebt u mij vandaag geroepen, Lize?

— Ik wou u een wens van mij mededelen. Ik verlang ernaar, dat iemand mij erg zal martelen, iemand, met wie ik getrouwd ben. Hij moet me treiteren, bedriegen en er vandoor gaan. Ik wil niet gelukkig zijn. Ik wil ons huis in brand steken. Ik stel mij goed voor, hoe ik dat stilletjes doe, alles brandt en allemaal zijn ze in de weer om het te blussen. Ach, Aljosja, als u wist hoe ik me verveel.

— Dat is, omdat u te rijk is, zei Aljosja.

— Is het beter arm te zijn?

— Ja, dat is beter.

— Dat heeft uw monnik zaliger u wijsgemaakt, maar dat is niet waar. Ik wil rijk zijn en alle anderen moeten arm zijn, ik wil met niemand iets delen. Hè, wat een verveling... wat een verveling.... Als ik arm ben kan ik iemand vermoorden... trouwens, als ik rijk ben kan ik het ook doen. Ik wil in het veld werken, zoals de boerinnen. Als ik met u trouw, zou ik willen, dat u een gewone boer werd en dan kopen wij ons een veulen. Kent u Kalganow?

— Jawel.

— Kalganow kan prachtig fantaseren. Hij zegt, dat het leven veel prettiger is, als je fantaseert, dan kan je ten minste vrolijk zijn. Want het werkelijke leven is vervelend. Hij gaat gauw trouwen, hij heeft mij al een liefdesverklaring gedaan. Kunt u tollen?

— Jawel.

— Hij is precies als een tol — die je op de grond moet zetten en met een zweepje slaan, slaan. Als ik met hem getrouwd was, zou ik hem levenslang met het zweepje moeten slaan. Schaamt u zich niet hier zo met mij te zitten?

— Neen.

— Is u boos op mij, dat ik niet met u over heilige dingen spreek? Ik wil niet heilig zijn. Wat is de grootste straf voor de grootste misdaad, daar in de andere wereld? U moet het precies weten.

— De veroordeling van God, antwoordde Aljosja.

— O ja, dat is heerlijk! Na mijn dood kom ik daar, ze veroordelen mij en ik lach hen in het gezicht uit. Hè, Aljosja, ik wil brandstichten, ons huis in brand steken! U gelooft mij niet.

— Jawel, ik geloof het. Er zijn kinderen van twaalf jaar, die dikwijls zo'n wens hebben. Het is een soort ziekte.

— Nee, nietwaar, het is geen ziekte. Ik wil niets doen, wat goed is, ik wil

alleen doen wat boosaardig is.

— Maar waarom, waarom wilt u iets slechts doen?

— Om alles om mij heen te vernietigen, de hele wereld te vernietigen. Het zijn geen praatjes, die ik maak; ik zal het doen.

— Dat geloof ik.

— Ach, Aljosja, ik houd van u, omdat u alles van mij gelooft. En ik verzeker u, dat dat de waarheid is. Of denkt u soms, dat ik zo met u zit te praten om u te plagen?

— Nee, dat denk ik niet. Trouwens, een beetje hebt u die behoefte wel.

— Ja, daar hebt u gelijk in. Ik wil u niet voorliegen.

Aljosja was verbaasd over de ernst, waarmee zij sprak. Er was niets meer van lachen of grappen maken te bekennen.

— Er komen trouwens bij ieder mens ogenblikken voor, dat hij de gedachte aan een misdaad koestert.

— O ja, dat geloof ik ook, maar het ellendigste is, dat ze het allen voelen, maar niemand erover spreekt.

— Leest u nog altijd die ellendige boeken?

— Jawel, moeder leest ze en verbergt ze onder haar kussen en ik neem ze bij haar weg.

— Waarom richt u uzelf te gronde?

— Omdat ik het wil. Ik heb gehoord van een jongen hier in de stad, die onder een voorbijrijdende trein is gaan liggen. Wat een geluksvogel! Luister eens, uw broer is een moordenaar, en iedereen houdt van hem, omdat hij zijn vader vermoord heeft.

— Welnee, hoe komt u daarbij?

— Jawel, maar niemand durft dat te bekennen. Iedereen houdt van hem omdat hij een misdadiger is; en ik ben de eerste, die daarom van hem houdt.

— Ja Lize, er is een deel van waarheid in uw woorden, zei Aljosja zacht.

— Hoe durft u zulke gedachten te hebben, u een monnik! Ach, Aljosja, als u wist, hoeveel respect ik voor u heb, omdat u altijd de waarheid spreekt. Ik moet u een droom vertellen, die ik dikwijls heb: mijn hele kamer is vol duivels, overal zitten ze, in alle hoeken, onder de tafel, ze doen de deur open, en daar achter de deur staat weer een duivel en nog een hele menigte duivels. En ze strekken hun klauwen naar mij uit en ze willen me pakken. Ik sla een kruis en ze gaan van me weg, maar niet helemaal, ze blijven in de deur staan wachten. En dan begin ik God te vervloeken en dan naderen ze me weer. Ik sla weer een kruis en ze gaan weer van me weg en zo gaat het spelletje door. Het is zo opwindend, dat ik geen adem kan halen.

— Ik weet het, ik heb zelf eens zoiets gedroomd, zei Aljosja.

— Nee! riep Lize uit, dat kan niet. Nee, Aljosja, lach niet, dat is erg belangrijk. Kan het, dat twee mensen dezelfde dromen hebben?

— Schijnbaar wel.

— Aljosja u hebt mij nooit voorgelogen, doe dat ook nu niet. Is het heus waar?

— Ja.

Lize keek hem verbaasd aan en plotseling zei ze op een geheel andere toon:

— Aljosja, u moet mij niet alleen laten, u moet zo dikwijls mogelijk bij mij komen.

— Ja, Lize, zolang ik leef zal ik u nooit verlaten.

— Dat is goed, Aljosja. Ik kan met niemand zo spreken als met u. De waarheid zeg ik alleen tegen mezelf en tegen u, verder tegen niemand. En ik schaam mij niet, u de ontzettendste dingen te bekennen. Aljosja, u moet mij wat zeggen. Is het waar, dat de Joden met Pasen Christenkinderen vermoorden om hun bloed voor hun paasbrood te gebruiken?

— Dat weet ik niet.

— Ik heb een boek gelezen, waarin staat, dat een Jood een jongentje van vier jaar eerst alle vingertjes heeft afgesneden en hem toen tegen een muur gekruisigd heeft. En het jongentje leefde nog vier uur en de Jood stond vier uur lang naar hem te kijken. Heerlijk!...

— Wat zegt u, heerlijk?

— Jawel, ik stel het me voor, alsof ik het zelf gedaan heb. De jongen is gekruisigd, vastgespijkerd tegen de muur en steunt en ik zit tegenover hem, en eet compote van ananas. Houdt u van ananas?

Zwijgend keek Aljosja haar aan. Onder zijn blik vertrok haar gezicht en ze ging door:

— Toen ik dat gelezen had, was ik bijna gek. Ik lag de hele nacht te huilen. Ik stelde mij voor, hoe dat arme kind schreit en steunt en als een schroef draait in mijn hoofd die gedachte aan ananas compote. De volgende ochtend stuurde ik een briefje naar iemand om bij mij te komen en toen hij kwam vertelde ik hem alles en zei hem, hoe heerlijk ik het vond. Hij lachte mij in mijn gezicht uit en zei, dat dat inderdaad heerlijk kon zijn. Toen stond hij op en ging weg. Hij is niet langer dan vijf minuten gebleven. En nu moet u mij zeggen, Aljosja, heeft hij minachting voor mij of niet?

— Zeg mij, Lize, hebt u die iemand zelf geroepen?

— Jawel.

— Hebt u hem een brief gestuurd?

— Jawel.

— En was het alleen om hem die geschiedenis van het kind te vertellen?

— Nee, niet helemaal, maar zodra hij binnenkwam heb ik het hem verteld en hij lachte mij uit en ging weg.

— Dan vind ik, dat hij heel eerlijk tegenover u was.

— En heeft hij een gevoel van minachting voor mij gekregen? Lachte hij mij uit?

— Ik weet het niet, maar ik denk, dat hij zelf ook in staat is zo'n gedachte over ananascompote krijgen. Hij is op het ogenblik erg ziek, Lize... Aan een kant minacht hij niemand, maar hij gelooft ook in niemand. En doordat hij in niemand gelooft, ontstaat vanzelf de minachting.

— Dus mij ook?

— Ja, dat denk ik wel.

— O, wat is dat goed. Toen hij lachte en de deur uitging, voelde ik, hoe goed het me deed door iemand geminacht te worden. Aljosja, weet u wat ik wil.... Ach, Aljosja, red mij toch! Ze sprong van haar plaats op, wierp zich op hem en sloeg haar armen om zijn hals. Aljosja, ik kan toch met niemand op de wereld zo spreken als met u, en alles wat ik gezegd heb is de waarheid. O, daarom haat ik mezelf. Ik kan niet meer leven, ik ben zo slecht, ik zal me het leven benemen. En het ergste is, dat u niet van me houdt.

— Nee, Lize, dat is niet waar, ik houd erg veel van u.

— En zou u huilen, als ik niet meer op de wereld was?

— O ja, Lize.

— Dank u. Dat is een grote troost voor mij. Laten alle anderen doen wat ze willen, laten ze me martelen, laten ze op mij trappen, allen. Ik houd van niemand, hoort u, van niemand. Integendeel, ik haat ze allen. Aljosja, ga heen, u moet naar uw broer, en ze rukte zich van hem los.

— Maar hoe kan ik u in zo'n toestand achterlaten

— Ga maar gauw naar uw broer, anders is de poort van de gevangenis gesloten. Hier is uw hoed en groet Mitja van me. Ga heen, ga heen, en zij duwde Aljosja naar de deur. Plotseling voelde hij in zijn rechterhand een samengevouwen briefje, hij las het adres: aan Iwan Fjodorowitsj Karamazow en keek Lize verbaasd aan. Haar gezicht vertrok van woede. U moet het hem onmiddellijk brengen, als u het niet doet, beneem ik mij het leven, daarvoor heb ik u laten komen.

Lize sloeg de deur achter hem dicht. Aljosja stak het briefje in zijn zak, en verliet het huis zonder van mevrouw Chochlakowa afscheid genomen te hebben. Toen deed Lize de deur weer open, legde haar vinger in de kier van de deur en sloeg haar uit alle kracht dicht. Ongeveer tien seconden later bevrijdde zij haar vinger weer en keek hoe van onder haar nagel bloed druppelde. Haar lippen trilden en ze fluisterde in zichzelf: „O wat ben ik gemeen, gemeen!"

IV

HET LOFLIED EN HET GEHEIM

Het was al laat toen Aljosja aan de poort van de gevangenis belde; het was bijna donker, maar hij wist, dat hij zonder hindernissen toegelaten zou worden. In ons stadje ging het precies zoals in alle kleine stadjes van Rusland; de eerste dagen na Mitja's arrest was een bezoek aan hem verbonden met verschillende formaliteiten, die echter weldra werden afgeschaft; ten minste voor enige mensen, die Mitja dikwijls bezochten. Bovendien kon Mitja enige mensen ontvangen, zonder dat de soldaat erbij stond; dat waren Groesjenjka, Aljosja en Rakitin. De chef van de politie, Michail Makarowitsj, had een bijzondere sympathie voor Groesjenjka opgevat en hij had tot nu toe spijt, dat hij, toen in Mokroje, zo grof tegen haar geweest was. Merkwaardig, hij was overtuigd van Mitja's schuld, maar in plaats van zijn vroegere afschuw waren zijn gevoelens in diep medelijden veranderd. „Wat jammer, dat iemand met zo'n goede ziel te gronde moet gaan door zijn slordigheid en dronkenschap!" Van Aljosja hield hij bepaald; hij kende hem reeds lang. Wat Rakitin betreft, deze had zich bij hem ingedrongen en kwam iedere dag bij zijn dochter op visite. Iedere dag ging hij naar de directeur van de gevangenis om hem les te geven. De oude, goedmoedige man sprak graag met Rakitin over allerlei gewichtige onderwerpen, hoewel hij een beetje bang was voor zijn scherpe tong. Tot Aljosja voelde hij zich met zijn ganse ziel aangetrokken. Hij sprak dikwijls met hem over het Evangelie, en als hij iets niet begreep, wendde hij zich altijd tot zijn jonge vriend. Dus, hoe laat Aljosja ook kwam, hij werd altijd zonder moeilijkheden toegelaten. De wachters kenden hem goed en waren aan zijn bezoeken gewend. Mitja werd altijd uit zijn cel naar beneden geroepen, waar zij dan in het ontvangkamertje zaten te praten.

Toen Aljosja binnenkwam, zag hij Rakitin, die op het punt stond weg te gaan. Beiden spraken opgewonden; Mitja lachte, maar Rakitin was somber en bromde. Rakitin vond het de laatste tijd afschuwelijk Aljosja te ontmoeten en groette hem nauwelijks. Hij wendde zich onmiddellijk van Aljosja af en begon zijn zware bontjas met een hoge bontkraag vast te knopen, daarna zocht hij naar zijn paraplu.

— Als ik maar niets vergeet, mompelde hij, alleen om iets te zeggen.

— Pas maar op, dat je niets van een ander meeneemt, zei Mitja en begon te

lachen. Rakitin werd driftig.

— Zo'n raad kan je wel aan de Karamazows geven, maar niet aan Rakitin! riep hij, trillend van woede, uit.

— Wat duivel, ben je mal! Het is toch maar een grap. Zo zijn ze allen, idioten! De hele avond zat hij vrolijk te lachen en zodra hij jou zag, werd hij woest. Hebben jullie ruzie gehad? Hij groet je nauwelijks. Waarom ben je zo laat? Ik heb zo op je gewacht, van vanochtend af verlang ik al dat je komt.

— Waarom komt hij tegenwoordig zo dikwijls bij je? Heb je zo'n vriendschap met hem gesloten? vroeg Aljosja.

— Met hem vriendschap? Welnee, met zo'n zwijn! Hij zegt me in mijn gezicht, dat ik een schoft ben. Voor een grap is hij niet vatbaar; hij begrijpt het gewoon niet. Zijn ziel is zo droog on koud als de muren van de gevangenis, maar hij is een verstandige kerel... Ja Aljosja, ik moet je zeggen, met mij is alles uit.

Hij ging op een bank zitten en liet Aljosja naast hem plaats nemen.

— Ja, morgen is de rechtszitting... Heb je helemaal geen hoop?

— O, spreek je daarover? Ik dacht over heel iets anders, niet daarom zei ik, dat alles met me uit is. Waarom kijk je me zo onderzoekend aan?

— Waarover heb je het eigenlijk, Mitja?

— Gedachten,... gedachten... dat is het. Ethiek. Weet je wat ethiek is?

— Ethiek? vroeg Aljosja en keek hem verwonderd aan.

— Ja, dat moet een wetenschap zijn.

— Dat weet ik, maar wat voor wetenschap het eigenlijk is, weet ik niet.

— En Rakitin weet het wel. O, die Rakitin, haal hem de duivel, die weet zoveel! Een monnik zal hij nooit worden, hij is van plan naar Petersburg te gaan, aan een courant wil hij werken, de afdeling kritieken van een courant met een edelmoedige richting. Ja, dat kan wel nuttig zijn. En carrière zal hij zeker maken. Wat is dat soort mensen handig om carrière te maken. Ja, Aljosja, met mij is het gedaan... Van jou hou ik meer, dan van iemand anders. Zeg, wie was Karl Bernard?

— Wat voor Karl Bernard? vroeg Aljosja weer.

— O nee, wacht, ik heb me vergist, Claude Bernard was het. Een scheikundige, nietwaar?

— Waarschijnlijk de een of andere geleerde, antwoordde Aljosja, maar ik moet bekennen, dat ik het niet weet. Ik heb gehoord, dat het een geleerde is, maar meer weet ik er ook niet van.

— Nou, haal hem de duivel, ik weet het ook niet. Waarschijnlijk de een of andere schoft. Ze zijn allemaal schoften en Rakitin ook. Rakitin zal overal in kruipen, in het kleinste spleetje, de Claude Bernard van Rusland! Die schoft!

— Maar wat heb je toch, Mitja?

— Hij wil een artikel over mij schrijven en daarom komt hij zo dikwijls hier. Een artikel met stemming.... De omgeving heeft mij verdorven... Ik moest een moord plegen. Laat hem de duivel halen met al zijn artikelen, het kan mij niets meer schelen. Als hij over Iwan spreekt, dan krijgt hij schuim op zijn mond van woede. Jou kan hij ook niet uitstaan. Ik gooi hem er niet uit, alleen omdat hij zo'n verstandige jongen is. Hè, hij zit altijd zo akelig op te scheppen. Ik zeg juist vanavond tegen hem: „Wij Karamazows zijn geen schoften, maar we zijn filosofen, en jij, al heb je ook wat geleerd, bent en blijft een knecht, een lakei." En dan lacht hij mij uit.

— Maar waarom zeg je, dat het met jou gedaan is? Je hebt het nu juist gezegd.

— Omdat ik het zo jammer vind, dat ik mijn God niet meer heb... En daar heb ik zo'n verdriet over.

— Hoezo?

— Stel je voor, in je hoofd, op je zenuwen zijn allemaal kleine draadjes en die trillen. Als ik bijvoorbeeld naar je kijk, beginnen ze te trillen... En als ze trillen krijg je een of ander visioen. En dat noemen ze gedachten... gedachten, omdat de draadjes trillen. Gek... je moet niet luisteren naar wat ik zeg, ik weet dat ik waanzin spreek. Dat heeft Rakitin mij gisteren uitgelegd, dat is iets wat met scheikunde samenhangt. Er moet op de wereld een nieuw soort mensen komen, dat begrijp ik goed. En toch vind ik het jammer van God.

— Maar dat is toch goed...

— Wat is goed? Jij begrijpt er niets van, van al die scheikunde. Jij, heilige! Jammer, je kunt het niet helpen. Bij jou zal het geloof niet door de chemie vervangen worden. En jouw Rakitin kan God helemaal niet uitstaan en dat kunnen ze geen van allen, alleen zijn ze bang om het te zeggen. Ik vraag hem, of hij dat ook in zijn couranten zal schrijven? „Natuurlijk niet," antwoordt hij „ze zouden dat immers voor niets in de wereld opnemen." Maar toen vroeg ik hem, hoe zal het met de mens gaan? Hoe is het leven mogelijk zonder God? Met andere woorden, is ons tegenwoordig alles en alles geoorloofd? „En wist jij dat niet?" antwoordde hij. „Een verstandig man mag alles en jij hebt iemand vermoord en zit als een idioot hier in de gevangenis te verrotten." Hoe vind je dat, hoe durft hij mij zoiets te zeggen? Zo'n zwijn! Het is zo gek, ik zou hem feitelijk alle trappen moeten afgooien en ik zit integendeel naar hem te luisteren. Ik moet toegeven, hij schrijft heel verstandig. Een week of drie geleden heeft hij mij een artikel van hem voorgelezen. Ik heb opzettelijk een paar regels eruit overgeschreven. O, wacht, hier is het, en Mitja haalde uit zijn vestjeszak een papiertje tevoorschijn.

„Om dit vraagstuk te ontcijferen, moet men eerst zijn persoonlijkheid vlak

tegenover de werkelijkheid stellen."

— Begrijp jij dat?

— Neen.

— Ik ook niet. Maar het moet in elk geval iets verstandigs zijn. Hij beweert, dat iedereen tegenwoordig zo schrijft... Hij schrijft ook nog gedichten... over het voetje van Chochlakowa.

— Dat heb ik gehoord. Mitja lachte.

— En heb je het gelezen — die onzinnige gedichten?

— Nee, dat niet.

— Ik heb het bij mij. Ja, maar eerst moet ik je nog een geschiedenis vertellen. Drie weken geleden, is hij mij beginnen te plagen, zegt, dat ik een idioot ben, dat ik voor drieduizend roebel in de gevangenis terecht ben gekomen. Hij zou zonder misdaad en zonder de gevangenis ineens honderd vijftigduizend roebel kunnen bemachtigen. Hij trouwt met een rijke weduwe, gaat naar Petersburg en koopt daar een groot huis. En hij vertelde me, hoe hij Chochlakowa het hof maakte, en hoe ze in haar jeugd altijd al dom geweest was, maar hoe ze nu, tegen de veertig, nog dommer is geworden. „Maar ze is gevoelig en dat zal me helpen om haar te veroveren. Dan neem ik haar mee naar Petersburg en ga ik daar zelf een courant uitgeven." Bah... het speeksel liep hem over de lippen, maar niet om Chochlakowa, dat moet je niet denken, maar om haar geld. Iedere dag kwam hij mij wat over haar vertellen, wat voor een succes hij had en hij straalde van plezier. En ineens hoor ik, dat ze hem de deur heeft uitgezet. Ik zou dat idiote schepsel daarvoor een zoen kunnen geven. Zij heeft Perchotin verkozen, dat vind ik heel verstandig. Dat snertgedicht heeft hij hier bij mij gemaakt. „Voor het eerst in mijn leven besmeur ik mijn handen met gedichten, maar het kapitaal van die gans zal de maatschappij ten goede komen." En iedere schoftenstreek is gerechtvaardigd, wanneer hij nut voor de maatschappij oplevert. Maar het hele gedicht is onzin... Wat was hij woedend, toen hem de deur gewezen was, hij zat hier te tandenknarsen.

— Maar hij heeft ook wraak genomen. Hij heeft over Chochlakowa zoiets lelijks in de courant geschreven...

— Ja, dat weet ik, hij is het, die al die gemene dingen in de courant schrijft, over Groesjenjka en over Katja. Het is zo laag, zo minderwaardig. Mitja liep de kamer op en neer.

— Mitja, ik kan niet langer blijven, zei Aljosja, morgen is het een verschrikkelijke dag voor je, een menselijk oordeel en tegelijkertijd een Godsoordeel... Ik begrijp niet, in plaats van daaraan te denken, spreek je God weet waarover.

— O, daar moet je niet verbaasd over zijn, zei Mitja. Ik kan toch niet

voortdurend over Smerdjakow spreken, over de moordenaar. We hebben daar genoeg over gepraat. Ik wil niet meer, hij zal door God zelf gestraft worden, dat zal je zien.

Opgewonden kwam hij op Aljosja toe en gaf hem een zoen. Zijn ogen schitterden.

— Rakitin zou dat niet begrijpen, maar jij, jij wel. Daarom heb ik zo naar je verlangd. Ik had daar al lang met je over willen spreken. Maar hier, tussen deze verschrikkelijke muren, heb ik niet de moed ertoe gevonden. Twee maanden lang had ik nodig om een nieuw mens in mij te voelen opstaan. En nu is het ogenblik gekomen, dat ik je alles kan zeggen. Er is als een onweer over mij heengegaan. Het is verschrikkelijk! Ik ben niet bang om twintig jaar lang een dwangarbeider te zijn en in de mijnen te werken; voor iets anders ben ik bang; dat die nieuwe mens, die ik in mij voel, weer zal verdwijnen. Je zult daarginds, in een moordenaar, die naast je staat te werken, ook iemand kunnen vinden met een menselijk hart. Je kunt vriendschap met hem sluiten, want ook daar kun je liefhebben. Je kunt daar proberen, goede gevoelens in een misdadiger op te wekken, zijn verkild hart te doen ontdooien. Je kunt een held in hem wakker roepen. Honderden, duizenden zijn daar en voor hun misdaden dragen wij de schuld. Waarom moest ik toen in Mokroje dromen van dat ongelukkige kind? Waaraan is dat „kind" schuldig? Al die misdadigers zijn „kinderen" en wij moeten voor hun schuld boeten. Ik heb mijn vader niet vermoord, maar als ik veroordeeld word, aanvaard ik het als boete voor de schuld, die anderen op zich geladen hebben. Iemand moet toch boeten voor de moord op mijn vader. Ik aanvaard het, ik neem het op mij. Die gedachte heb ik hier gekregen, tussen die ontzettende gevangenismuren. We zullen daar met ons honderden zijn, in ketenen en boeien. Ons gemeenschappelijk ongeluk zal ons tot elkaar brengen. We zullen vreugde vinden in ons offer. Maar we moeten God hebben, hoor je, we moeten God hebben! Hoe zouden we dat alles zonder God kunnen verdragen? Daar, onder de grond, in de mijnen, zal God ons vreugde brengen. Rakitin liegt. Als zij God van de aarde verjagen, dan zullen wij hem vinden, daar onder de aarde. Iemand, die veroordeeld is, heeft God nodig. Daar onder de grond zullen wij een loflied op Hem zingen, een loflied op God, die ons vreugde brengt. Ik zegen God, ik zegen de vreugde, die Hij ons brengen zal. Ik heb God lief!

Mitja's lippen trilden, hij was opgewonden en de tranen stroomden over zijn verbleekt gezicht.

— Ja het leven is rijk, het leven is geluk, daar onder de aarde ook. Je zult niet geloven, Aljosja, hoe ik op het ogenblik aan het leven gehecht ben. En hier, tussen deze vreselijke muren, heb ik dat gevoel gekregen. Rakitin zal dat nooit

begrijpen; zijn ideaal is, een huis te kopen en dat voordelig te verhuren, daarom heb ik op jou gewacht, om je dat alles te zeggen. Wat is lijden? Ik ben niet bang voor lijden, hoe groot en diep het ook is. Vroeger was ik er bang voor, maar nu niet meer. Ik weet niet, misschien zal ik morgen voor de rechtbank niet eens een woord zeggen. Ik voel zo'n levenslust en kracht in me, dat ik alle lijden kan overwinnen. Alleen moet je ieder ogenblik tegen jezelf zeggen: „Ik besta". En duizenden martelingen moeten me laten voelen, dat ik besta. Ik ben op een pijnbank, maar ik besta. Ik ben onder de grond begraven, maar ik zie de zon. En als je dat kunt, dan heb je het hele leven voor je. Ach, Aljosja, ik word nog gek van al dat filosoferen. Iwan...

— Wat Iwan? vroeg Aljosja plotseling. Maar Mitja hoorde het niet eens. Wat is er met Iwan?

— Kijk eens, vroeger ben ik nooit in mijn gedachten verward geweest, ze lagen diep in me begraven. Misschien uitten ze zich in mijn schandelijk gedrag. Misschien heb ik daarom wel gevochten en gedronken en ben ik tot razernij vervallen; om die opstand, die diep in mij zat, te bedwingen, heb ik mij zo gedragen. O, broer Iwan is heel anders dan Rakitin, dat is een sfinx, hij zwijgt. En ik ben zo ongelofelijk door de gedachte aan God gemarteld. Laten wij aannemen, dat Rakitin gelijk heeft, dat het idee van God kunstmatig verzonnen is. Goed, maar hoe kan de mens goed zijn, als er geen God bestaat? Hoe kan de mens iemand liefhebben, aan wie kan de mens dan dankbaar zijn? Voor wie kan hij zijn loflied zingen? Rakitin zegt, dat je je naaste kunt liefhebben zonder God. Die snotneus, dat nietswaardige wezen durft dat beweren. Hoe kan ik toch verder leven? Rakitin heeft het goed. Hij zegt, dat je voor sociale verbeteringen moet zorgen, maar je niet met de zielstoestand van de mens moet bemoeien; zorg liever, dat de vleesprijzen niet stijgen. Dat zal nuttiger zijn dan al je filosoferen en God heb je daarvoor niet nodig. En ik heb hem geantwoord: „En jij, zonder God, zult wel zorgen, dat de prijzen stijgen, als jij kans ziet er wat op te verdienen." Hè, wat werd hij woedend. Wat is deugd, Aljosja? Antwoord mij. Ik heb één begrip van deugd en een Chinees heeft weer een ander begrip. Dus is deugd een betrekkelijk begrip. Het is een wanhopig vraagstuk, waarop je geen antwoord kunt vinden. Je moet me niet uitlachen, maar ik moet je bekennen, dat ik twee nachten lang daar niet van heb kunnen slapen. Ik ben met die gedachte bij Iwan gekomen; aan die bron wou ik mijn dorst lessen. Maar hij zweeg, hij is ook goddeloos. Eens heeft hij mij alleen gezegd...

— Wat, wat, heeft hij je gezegd? vroeg Aljosja.

— Ik vroeg hem: „Dus als God niet bestaat, is alles op de wereld geoorloofd?" Hij fronste zijn wenkbrauwen en zei: „Onze vader was een zwijn, maar hij heeft altijd logisch geredeneerd." Dat was alles. Maar dat is erger, dan

alles wat Rakitin zegt.

— Ja, dat is erger, zei Aljosja. Wanneer was Iwan bij je?

— Ik moet nog over iets anders met je praten. Over Iwan heb ik nog geen woord tegen je gezegd, ik heb het voortdurend uitgesteld. Als die hele geschiedenis met de rechtbank en alles afgelopen is en ik veroordeeld ben, dan zal ik het je pas vertellen. En dan geef ik je het recht, over mij een rechter te zijn. Maar nu, begin er nu maar niet over. Nu moeten wij zwijgen. Jij zegt bijvoorbeeld over de rechtszitting van morgen... je moet mij geloven, ik weet van niets...

— Je hebt toch met de advocaat gesproken?

— Advocaat! Natuurlijk heb ik hem alles verteld. Maar hij gelooft geen enkel woord van wat ik zeg. Hij is er van overtuigd, dat ik de moordenaar ben, dat voel ik heel duidelijk. Ik vroeg hem ook: „Als u er van overtuigd bent, dat ik de moordenaar ben, hoe durft u mij dan verdedigen?" Dan hebben ze nog een dokter over laten komen, die mij voor krankzinnig moet verklaren. Maar dat stem ik niet toe. Katherina Iwanowna wil haar „plicht" doen. O wat een kat! Wat een wreed hart! Het is haar ter ore gekomen, dat ik toen in Mokroje gezegd heb, dat zij een „vrouw van een grote toom" is... Ja, de bewijzen tegen mij zijn heel sterk en de laatste tijd nog erger geworden. Grigorij beweert, dat alles wat hij zegt, waar is. Ach, Grigorij is eerlijk, maar hij is dom. Hoe dikwijls zijn de mensen eerlijk uit domheid. Dat is Rakitins gedachte. Grigorij is een vijand van me. Maar soms is het veel beter een vijand te hebben, dan een vriend. Ik bedoel Katherina Iwanowna. Ik ben zo bang, dat zij voor de rechtbank zal verklaren, dat zij voor mij op de knieën heeft gelegen, toen ik haar die vijfduizend roebel gaf. Dat zal haar laatste wraak op mij zijn en tegelijkertijd een offer, dat zij brengt. Dat ik schaamtegevoel zal krijgen, dat willen ze. Ga naar haar toe, Aljosja, en vraag haar dat niet te doen. Of kan je dat niet? Nou ja, dan niet. Laat ze maar doen wat ze wil. Maar ik heb geen greintje medelijden met haar; ze wil het zelf, dan moet ze het ook zelf weten. Ik heb mijn laatste woord al klaar, Aljosja... Alleen vind ik het ontzettend voor Groesjenjka, waarom moet zij zo'n marteling op zich nemen? Als je eens wist, hoe pijnlijk dat voor me is. Ze was vandaag bij me...

— Ja, dat heeft ze me verteld. Ze was vandaag vreselijk terneergeslagen.

— Ja, dat weet ik. Hè, dat vervloekte karakter van me! Ik heb haar een jaloezie-scène gemaakt... En toen heb ik er hevig berouw over gekregen, maar ik heb haar niet om vergeving gevraagd.

— Maar, Mitja, waarom heb je dat niet gedaan?

Mitja begon te lachen.

— God beware je, jongen, wanneer je aan een vrouw één keertje vergeving

vraagt voor je schuld, vooral als je van haar houdt. Nooit moet je dat doen, hoe schuldig je ook tegenover haar bent. Ik ken de vrouwen goed. Als je in een ogenblik van zwakte je schuld bekent, dan komt er geen einde aan de stroom van verwijten, die je naar je hoofd geslingerd worden. Een vrouw kan je nooit op een gewone, normale manier vergeven. Eerst moet ze je treiteren en vernederen. Ze zal alles ophalen, wat je in je hele leven gedaan hebt en er nog iets bij verzinnen ook, en dan pas zal ze je vergeven. En dat is nog de beste van de besten. Kijk eens, ik moet je eerlijk bekennen, ieder behoorlijk man zit onder de pantoffel van een vrouw. Dat is mijn heilige overtuiging. En dat vernedert een man in het minst niet. Een held, een caesar, zal daardoor niet vernederd worden. Maar, onthoud het goed, nooit en te nimmer vergeving voor iets vragen. Onthoud dat, dat heeft je broer Mitja gezegd. Nee, ik zal proberen, het met Groesjenjka goed te maken, zonder vergeving te vragen. Ach, Aljosja, ik heb zo'n eerbied voor haar, maar ze ziet het niet, ze voelt het niet. Mijn liefde is haar nog te weinig. Vroeger was het alleen de gedachte aan haar lichaam, die mijn hoofd op hol bracht. Maar nu, nu ken ik haar ziel, ik ben er een heel ander mens door geworden. Zou het nog mogelijk zijn, dat wij trouwen? Anders zal ik vergaan van jaloezie... Wat heeft ze je gezegd?

Aljosja herhaalde alles, wat Groesjenjka hem verteld had. Mitja luisterde opmerkzaam toe en vroeg sommige dingen nog na.

— Dus ze is niet boos, dat ik jaloers op haar was? Hè, wat heerlijk, dat is me nog eens een vrouw! Zij heeft ook een wreed hart, ik kan alleen niet uitstaan als iemand jaloers op me is. Wij zullen natuurlijk vechten, maar ik houd van haar en ik zal levenslang van haar houden. Zou het mogelijk zijn, dat we nog trouwen? Ik heb gehoord, dat een verbannene niet in het huwelijk kan treden, en zonder haar kan ik niet leven.

Mitja liep enige keren het vertrek op en neer; het was bijna donker.

— Dus zij spreekt over een geheim? Wij, Iwan, Katherina en ik hebben een complot tegen haar gevormd?... En Katherina is er ook in gemengd? Groesjenjka, schat, hier vergis je je. Je kleine vrouwenhersentjes schieten te kort. Nou, Aljosja, ik zal jou ons geheim vertellen.

Hij keek naar alle kanten om, ging regelrecht naar Aljosja toe en begon op een geheimzinnige toon te fluisteren. Trouwens, er was niemand die hen horen kon. De oude wachter zat in de hoek op de bank te slapen en de twee soldaten, die aan het andere einde van het vertrek zaten, konden evenmin iets horen.

— Ik zal je ons geheim vertellen. Ik had het later willen doen... Ik zal niets kunnen beslissen, zonder jou om raad gevraagd te hebben. Jij bent alles voor mij. Iwan is de verstandigste van ons allen, maar jij bent onze beschermengel. Wat jij beslist, zal ik doen. En wat jij zal zeggen, is van veel meer betekenis dan wat

Iwan zegt. Kijk eens, het gaat hier om een gewetenskwestie en voordat jij mij je mening gezegd hebt, kan ik niets beslissen. Toch is het nog te vroeg, je mening te vragen. Eerst moeten we afwachten, wat de rechtbank beslist. Zeg nog niets, ik zal je alles vertellen, maar je moet me nog geen antwoord geven. Luister alleen en zwijg. De bijzonderheden hoef je niet te weten, ik zal je alleen het plan uitleggen, maar je moet zwijgen. Je moet geen beweging maken, je moet geen enkele vraag stellen. Trouwens, ik ben bang, ik ben bang in je ogen te zien, want daarin zal ik lezen, wat je denkt. Luister eens, Iwan stelt mij voor te vluchten... met Groesja, naar Amerika. Hij weet, dat ik het zonder haar niet doen zal. Stel je voor, dat ze in Siberië niet bij mij wordt toegelaten. Iwan beweert het ten minste. Wat moet ik zonder haar daar onder de grond doen? Ik zal met mijn hamer mijn kop verbrijzelen. En aan de andere kant kan ik het niet met mijn geweten in overeenstemming brengen: God heeft mij een weg gewezen, waarop ik mij door boete te doen kan verbeteren en ik zou daarvan vluchten? Iwan zegt, dat als je in Amerika een goed en eerlijk en verstandig man bent, je je daar nuttiger kunt maken, dan onder de grond. En wat zal er van ons loflied worden, dat wij daar onder de grond zingen moeten? De boete ontvluchten, die je voor de hele mensheid op je genomen hebt! Het kruis, waarop je gekruisigd moet worden, ontvluchten! Jij bent de enige, van allen, Aljosja, die dat begrijpen zal. Voor anderen is dat idee van het kruis, onzin, nonsens, ijlen... Iedereen zal zeggen, dat ik een idioot ben of een krankzinnige. Maar dat ben ik niet. Iwan begrijpt uitstekend, alles wat ik over het loflied onder de grond gezegd heb, maar hij zwijgt. Hij gelooft niet, dat wij zo sterk zullen zijn, om dat loflied te zingen... Nee, nee, zeg geen woord, ik zie in je ogen, wat je bedoelt. Beslis nog niets, heb medelijden met mij. Wacht tot de rechtszitting. Ik kan zonder Groesjenjka niet leven! Wacht tot de uitspraak.

Mitja sprak de laatste woorden als een bezetene uit, met zijn beide handen greep hij Aljosja's schouder vast en doorboorde hem met zijn zoekenden blik.

— Kan een veroordeelde trouwen? vroeg hij voor de derde maal.

Aljosja luisterde getroffen naar hem.

— Zeg mij één ding, zei hij. Dringt Iwan er erg op aan? En van wie is dat idee uitgegaan?

— Hij, hij heeft het verzonnen, en hij dringt er erg op aan. Hij is al die tijd niet bij me geweest, en verleden week kwam hij en begon erover. Hij vraagt het niet eens, hij beveelt het. Hij twijfelt niet, dat ik het doen zal, niettegenstaande ik hem, precies zoals jou, alles over het loflied verteld heb. Hij legde mij uit, hoe hij het plan beraamd had. De hoofdzaak is natuurlijk het geld. Tienduizend roebel om de vlucht in elkaar te zetten en twintigduizend in de hand voor Amerika.

— En hij wou niet, dat ik er iets van weten zou?

— Niemand mag het weten, en jij vooral niet. Hij is waarschijnlijk bang, dat jij zonder een woord te zeggen, mijn geweten zult wakker schudden. Je moet hem ook niet zeggen, dat ik het je verteld heb... Alsjeblieft, zeg het niet.

— Je hebt gelijk. Dat kan men niet beslissen, voordat men de uitspraak van de rechtbank weet. Er zal een nieuw mens in je ontwaken en die mens zal je raden.

— Misschien in plaats van een nieuw mens, een Bernard, en die zal op zijn „Bernardse" manier beslissen. Ik denk wel, dat die minderwaardige Bernard diep in me zit.

— Heb je heus alle hoop verloren, om vrijgesproken te worden?

Mitja trok zijn schouders op en knikte met zijn hoofd van ja.

— Aljosja, je moet gaan. Hoor maar, de opzichter beneden roept iets, hij kan ieder ogenblik hier binnenkomen. Nou, omhels mij, geef mij een zoen en zegen mij voor morgen.

Aljosja deed het.

— En Iwan stelt mij voor om te vluchten! Hij gelooft, dat ik mijn vader vermoord heb...

Een treurige glimlach verscheen op zijn gezicht.

— Heb je hem weleens gevraagd, of hij het gelooft?

— Nee, dat durfde ik niet. Maar ik zie het zo, in zijn ogen. Nou, vaarwel.

De broers gaven elkaar nog haastig een zoen, maar toen Aljosja reeds bijna de kamer uit was, riep Mitja hem terug.

— Kom bij mij, zo...

Hij pakte Aljosja weer bij zijn schouders en trok hem naar zich toe. Mitja's gezicht was bleek en vertrokken.

— Aljosja, zeg mij de waarheid, geloof jij ook, dat ik mijn vader vermoord heb? Maar je moet me de volle waarheid zeggen.

Aljosja was geschrokken door het gezicht van Mitja en door zijn stem, die hem door het hart sneed.

— Welnee, Mitja.

— De waarheid moet ik weten, de waarheid...

— Geen ogenblik heb ik gedacht, dat jij de moordenaar was. Aljosja hief zijn rechterhand op, als om God als getuige aan te roepen.

Ineens veranderden Mitja's trekken.

— Dank je, dank je, zei hij en zuchtte opgelucht. Je moet weten, dat ik al die tijd bang was, om je dat te vragen. Nou, ga heen. Je hebt me weer kracht voor morgen gegeven. God zegene je daarvoor! Verlaat Iwan niet, je moet van hem houden...

Aljosja ging de kamer uit, zijn gezicht was nat van tranen. Hij voelde wat een afgrond van wanhoop Mitja's ziel was; zo had hij het zich niet kunnen voorstellen. Een eindeloos medelijden met zijn broer maakte zich van hem meester, zodat zijn hart er pijn van deed. De woorden: „Je moet van Iwan houden", drongen diep in zijn ziel. Hij moest Iwan zien. Trouwens, hij was vanochtend al van plan geweest, naar hem toe te gaan. De toestand van Iwan gaf hem niet minder zorg dan die van Mitja. En nu, na zijn gesprek met hem, nog meer.

V

JIJ WAS HET NIET, JIJ WAS HET NIET

Toen hij naar Iwan ging, kwam hij voorbij het huis, waar Katherina Iwanowna woonde. De ramen waren verlicht. Plotseling bleef hij staan en besloot naar haar toe te gaan; hij had haar langer dan een week niet gezien, en hij dacht, dat het ook heel goed mogelijk was, dat Iwan deze avond, vóór de rechtszitting bij haar zou zijn. Hij belde en toen hij binnen was, kwam hij op de door een Chinees lantaarntje schemerig verlichte trap, iemand tegen, die naar beneden ging. Hij herkende Iwan, die juist van Katherina Iwanowna kwam.

— O, ben jij het? zei Iwan droog. Goedendag! Ga je naar haar toe?

— Ja.

— Dat raad ik je niet aan; ze is erg opgewonden en jij zult dat nog verergeren.

— Nee! Nee! riep plotseling van boven, uit de opengaande deuren een stem. Alexej Fjodorowitsj, is u bij Dmitri geweest

— Ja.

— Hebt u geen boodschap voor mij? Kom boven, en u, Iwan Fjodorowitsj ook. Kom onmiddellijk boven.

In Katja's stem klonk zo dringend een bevel, dat Iwan Fjodorowitsj, na een ogenblik aarzelen, besloot toch naar boven te gaan.

— Verd... ze stond achter de deur te luisteren, mompelde hij geërgerd, maar zo dat Aljosja het horen kon.

— Mag ik misschien mijn overjas aanhouden? Ik blijf toch niet langer dan een ogenblik, zei Iwan. Nee, nee, ik ga niet zitten.

— Gaat u zitten, Alexej Fjodorowitsj, zei ze, terwijl ze zelf bleef staan. Ze was weinig veranderd in de loop van die tijd, maar in haar donkere ogen flikkerde een ongekende, boosaardige uitdrukking. Aljosja herinnerde zich later, dat zij hem op dat ogenblik bijzonder knap van uiterlijk toescheen.

— En wat liet hij mij zeggen?

— Slechts dit éne, antwoordde Aljosja, dat u zichzelf moet sparen en niet voor de rechtbank vertellen wat er tussen u beiden is voorgevallen... bij de eerste kennismaking.

— O, over dat geld, dat hij mij toen gegeven heeft, lachte ze verbitterd. Voor wie is hij op het ogenblik eigenlijk bang, voor mij of voor zichzelf? Wie moet ik sparen, mijzelf of hem?

Aljosja keek haar in de ogen en trachtte haar gedachten te raden.

— En uzelf èn hem, zei hij zacht.

— Ach zo! siste ze, en haar ogen fonkelden, terwijl ze rood werd van woede. U kent mij nog niet, Alexej Fjodorowitsj, trouwens, ik ken mijzelf niet. Misschien zult u morgen, nadat ik gesproken heb, het verlangen krijgen, mij onder uw voeten te vertrappen.

— U zult wel eerlijk op alle vragen antwoorden, zei Aljosja, en dat is het enige wat nodig is.

— Een vrouw is dikwijls oneerlijk, zei zij. Een uur geleden dacht ik nog met afkeer aan die moordenaar, aan die misdadiger... maar dat is niet zo. Hij is voor mij allereerst een mens. En is het waar, dat hij de moordenaar is? Heeft hij het wel gedaan? wendde zij zich plotseling tot Iwan. Uit haar toon begreep Aljosja dat, vlak voordat hij kwam, zij die vraag wel honderd keer aan Iwan gesteld moest hebben en dat het gesprek waarschijnlijk in een ruzie geëindigd was.

— Ik was bij Smerdjakow... jij ben het... jij, die mij overtuigd hebt, dat hij jullie vader vermoord heeft. Jou heb ik geloofd. Op het gezicht van Iwan verscheen een gedwongen glimlach. Aljosja schrok op toen hij dat „jij" hoorde. Hij wist niet, dat er zo'n vertrouwelijke verhouding tussen hen bestond.

— Nou genoeg, zei Iwan, ik ga weg. Ik kom morgen terug. Hij draaide zich om en ging de deur uit. Katherina Iwanowna pakte Aljosja bij zijn handen.

— Loop hem na, laat hem geen ogenblikje alleen. Hij is krankzinnig, u weet het nog niet. Hij heeft de hete koorts, dat komt van de zenuwen; de dokter heeft het gezegd. In Godsnaam, loop hem na.

Aljosja sprong op en liep Iwan Fjodorowitsj na; deze was nog niet verder dan vijftig stappen verwijderd.

— Wat moet je? zei hij en draaide zich naar Aljosja om, toen hij zag dat deze hem inhaalde. Zij heeft je natuurlijk gezegd, dat jij me moet nalopen, omdat ik krankzinnig ben. Ik weet het... ik weet het..., zei hij geprikkeld.

— Dat is natuurlijk een vergissing van haar. Maar ze heeft in zover gelijk, dat je niet in orde bent. Ik heb zo even bij haar je gezicht gezien, je bent ziek, Iwan.

Iwan liep door; Aljosja volgde hem.

— Weet jij misschien ook, Alexej, hoe een mens krankzinnig wordt? vroeg Iwan zacht, niet geprikkeld en schijnbaar alleen uit nieuwsgierigheid.

— Nee, dat weet ik niet, maar ik denk dat er verschillende vormen van krankzinnigheid bestaan.

— En kun je zelf voelen, dat je krankzinnig wordt?

— Nee, dat denk ik niet, dat zal heel moeilijk zijn, antwoordde Aljosja.

— Als je met mij praten wilt, dan moet je over iets anders beginnen, zei hij ineens.

— O ja, voordat ik het vergeet, hier is een brief voor je, zei Aljosja en gaf hem het briefje van Lize. Zij stonden onder een lantaarn, Iwan herkende het handschrift op de enveloppe.

— O, van dat duivelinnetje, lachte hij, en, zonder de enveloppe te openen, scheurde hij het briefje in kleine stukjes en wierp het weg.

— Nog geen zestien en ze biedt zich al aan, zei hij minachtend.

— Biedt ze zich aan? Hoe? vroeg Aljosja.

— Hoe? Net of je dat niet begrijpt. Zoals iedere deerne zich aanbiedt.

— Iwan, Iwan wat zeg je toch? Ze is nog een kind, en jij beledigt haar zo. Ze is erg ziek, misschien is ze wel op het punt van krankzinnig te worden. Ik wou juist aan jou vragen, misschien kun jij mij een raad geven, hoe ik haar redden moet.

— Jij hoeft mij geen raad te vragen, als zij een kind is, ben ik haar kindermeid niet. Wat gaat zij mij aan? Ik denk aan heel andere dingen. Zij zwegen een ogenblik. Nu zal zij natuurlijk de hele nacht de Godsmoeder bidden en smeken om raad, hoe ze zich morgen op de rechtszitting moet gedragen.

— O, heb je het over Katherina Iwanowna?

— Ja, ze weet zelf nog niet wat ze doen zal, óf als Mitja's redster optreden, óf hem te gronde richten. Ze moet nog bidden om daar achter te komen. Zie je, ze weet het zelf nog niet, ze heeft het nog niet met zichzelf uitgemaakt. Ze denkt ook, dat ik haar kindermeid ben.

— Katherina houdt van je, Iwan.

— Misschien, maar dat kan mij niet schelen.

— Zij heeft ook verdriet. Maar waarom spreek je zo met haar, dat ze nog vertrouwen in je heeft en hoop koestert? Ik weet, Iwan, dat jij zo met haar spreekt, dat ze hoop kan hebben. Vergeef mij, dat ik je dat zeg.

— Ik kan niet anders doen. Ik kan op het ogenblik niet met haar breken. Als ik het vandaag doe, zal ze morgen uit louter woede, die schoft te gronde richten. Omdat ze hem haat; zij weet, dat ze hem haat. Het is alles leugen, leugen, leugen. Alles is gegrond op leugen. Zolang zij nog hoop op mij heeft, zal ze die misdadiger geen kwaad doen, omdat ze weet dat ook ik hem wil helpen. Hè, als die ellendige geschiedenis maar achter de rug was!

Aljosja was pijnlijk getroffen door de woorden schoft en misdadiger, die Iwan gebruikte.

— Maar waarmee kan zij hem te gronde richten? vroeg hij. Wat kan zij tegen Mitja aanvoeren, dat hem zoveel kwaad zou doen?

— O, weet je dat nog niet? Zij heeft een brief in handen, door Mitjenjka zelf geschreven, die bewijst, dat hij onze vader vermoord heeft.

— Dat kan niet, zei Aljosja.

— Kan niet? En ik heb het zelf gelezen.

— Zo'n document kan niet bestaan, zei Aljosja, omdat hij geen moordenaar is. Niet hij heeft vader vermoord, niet hij!

Iwan Fjodorowitsj bleef plotseling staan.

— En wie is dan volgens jou de moordenaar wel? vroeg hij hooghartig.

— Je weet het zelf, antwoordde Aljosja zacht.

— Wie? O, dat fabelachtige verhaal over die idioot, die krankzinnige, die Smerdjakow?

Aljosja begon over zijn hele lichaam te trillen.

— Jij weet zelf beter, wie het gedaan heeft.

— Maar wie? Wie dan? Wie verdenk je?

— Ik weet alleen, dat jij het niet was.

— Niet jij, niet jij? Wat betekent dat? Na een halve minuut zwijgen ging Iwan door. Ik weet zelf ook wel, dat ik het niet gedaan heb, het lijkt wel of je staat te bazelen.

— Nee, Iwan, je hebt jezelf verweten, dat jij de moordenaar bent.

— Ik? Wanneer? Ik was immers in Moskou. Wanneer heb ik dat gezegd? Hoe zou ik dat hebben kunnen zeggen?

— Je hebt het in de loop van deze twee maanden dikwijls tegen jezelf gezegd, als je alleen was. Je hebt je zelf beschuldigd, en je bent ervan overtuigd, dat de moordenaar niemand anders dan jezelf is. Maar je vergist je... luister goed naar me, jij bent de moordenaar niet. Jij bent het niet. God zelf heeft me gezonden om je dat te zeggen.

Beiden zwegen. Zij keken elkaar aan, ze waren beiden bleek. Ineens greep Iwan Aljosja bij zijn schouder:

— Jij was bij mij, daar, in de nacht, toen hij kwam. Je moet het erkennen, je hebt hem gezien.

— Over wie spreek je, over Mitja? vroeg Aljosja.

— Ach, haal hem de duivel, die moordenaar! zei Iwan. Weet je, dat hij bij mij komt? Hoe kwam jij dat te weten?

— Wie is hij? Ik weet niet van wie je spreekt, mompelde Aljosja verschrikt.

— Je weet het wel, anders... anders zou je niet kunnen... Het is onmogelijk, dat je het niet zou weten...

Maar ineens bedwong hij zich en bedacht zich.

— Iwan, zei Aljosja met trillende stem, ik heb het je gezegd, omdat ik weet, dat je mij zult geloven. Al zou je mij van dit ogenblik af zijn gaan haten, dan nog zou ik het je gezegd hebben. Het is Gods wil, dat ik het je zou zeggen. Jij was de moordenaar niet.

Iwan had zich volkomen hersteld.

— Luister eens, Alexej Fjodorowitsj, ik houd niet van profeten en van door epilepsie bezetenen. Bovendien houd ik niet van afgezanten van God. Van dit ogenblik af breek ik voorgoed met u, en ik verzoek u, mij onmiddellijk hier, in deze straat, alleen te laten. Onze wegen scheiden, en waag het niet, vandaag nog bij mij te komen. Hebt u dat goed begrepen?

— Iwan! riep Aljosja hem met smart in zijn stem na. Als er ooit iets met je gebeurt... denk dan aan mij...

Iwan antwoordde niet; Aljosja stond onder de lantaarn te wachten tot Iwan verdwenen was; daarna keerde hij om en liep in de richting van zijn huis. Zij hadden geen van beiden in het huis van hun vader willen blijven en hadden kamers gehuurd op verschillende plaatsen in de stad. Aljosja woonde bij een heel eenvoudige burgerfamilie. Maar Iwan had enige comfortabele kamers in het huis van een ambtenaarsweduwe gehuurd. Als enige bediening had hij een oude vrouw, die ziekelijk was, en bijna de hele dag sliep. Maar hij was de laatste tijd zo eenvoudig en weinig eisend geworden, dat hij zijn kamer dikwijls zelf schoonmaakte. Hij stond voor de deur en maakte reeds een beweging met zijn hand om te bellen, toen plotseling een gevoel van woede zich van hem meester maakte. Hij draaide zich om en sloeg haastig de richting in van het huis van Maria Kondratjewna, de buurvrouw van zijn vader, dat geheel aan de andere kant van de stad gelegen was, op ongeveer twee werst afstand van zijn kamers. Zij woonde daar met haar moeder en na de dood van Fjodor Pawlowitsj was de zieke, bijna stervende Smerdjakow bij hen ingetrokken. Iwan ging naar hem toe, gedwongen door een onweerstaanbare gedachte.

VI

HET EERSTE WEERZIEN MET SMERDJAKOW

Het was reeds de derde keer, sinds zijn terugkeer uit Moskou, dat Iwan Fjodorowitsj met Smerdjakow ging praten. De eerste keer had hij hem ontmoet, onmiddellijk na zijn aankomst, en daarna was hij nog eens, twee weken later bij hem geweest. Maar toen staakte hij zijn bezoeken, zodat hij bijna een maand niets meer van hem gezien of gehoord had. Hij kwam vijf dagen na de dood van zijn vader aan, zodat hij de begrafenis niet eens had kunnen bijwonen, daar deze een dag voor zijn aankomst plaatsgevonden had. Dat kwam, omdat Aljosja zijn adres in Moskou niet wist. Katherina Iwanowna wist het evenmin, maar zij stuurde een telegram naar haar zuster en naar haar tante, in de hoop, dat hij die zou bezoeken. Hij verscheen evenwel pas de vierde dag na zijn komst bij de dames, maar toen hij daar het telegram vond, reisde hij onmiddellijk terug. De eerste, die hij te spreken kreeg, was Aljosja, die hem onmiddellijk zei, dat hij Dmitri geen ogenblik van de moord verdacht had en die met zekerheid beweerde, dat Smerdjakow de schuldige was. Vervolgens ging Iwan naar de chef van de politie en naar de procureur om zich van alles op de hoogte te stellen en hij verbaasde zich steeds meer over Aljosja's mening, die tegenovergesteld was aan die van alle mensen in de stad. Iwan begreep, dat die mening zich bij Aljosja gevormd had uit medelijden met Dmitri, van wie Aljosja bijzonder veel hield. Ik moet hier iets bijvoegen omtrent de gevoelens van Iwan ten opzichte van zijn broer Dmitri: hij hield niet van hem, hoogstens voelde hij soms een soort medelijden voor hem, dat vermengd was met minachting, die zover ging, dat Iwan vies was van Dmitri. Van zijn hele wezen had hij een sterke afkeer en de liefde van Katherina Iwanowna voor Mitja vervulde hem dan ook met verontwaardiging. De eerste dag na zijn komst ging hij onmiddellijk naar Mitja, en dat weerzien bevestigde zijn overtuiging nog sterker, dat Mitja de moordenaar moest zijn. Mitja was bij die gelegenheid erg opgewonden en zenuwachtig. Hij sprak veel, maar verstrooid. Hij beschuldigde Smerdjakow, maar sprak zichzelf telkens tegen. Het weerzinwekkendste was, dat hij zijn vader beschuldigde van de diefstal van de drieduizend roebel, die hem, Mitja, toekwamen. „Het geld was van mij, en als ik het gestolen had, zou ik in mijn recht geweest zijn." Al de bewijzen, die tegen hem waren, beaamde hij, alsof hij niet wilde, dat Iwan van mening over hem veranderen zou. Over de bewuste deur van het huis van zijn

vader, die, zoals Grigorij beweerde, openstond, lachte hij alleen, terwijl hij beweerde, dat de duivel die deur open gedaan had. Hij zag ook kans, Iwan bij hun eerste weerzien te beledigen: „Heeft iemand, die zelf vindt, dat alles geoorloofd is, wel het recht om mij te verhoren en te verdenken?" In het algemeen was hij vijandig tegen Iwan gestemd. Onmiddellijk na zijn ontmoeting met Mitja, begaf Iwan zich naar Smerdjakow.

Reeds in de trein, toen hij van Moskou terugkwam, had hij voortdurend over zijn gesprek met Smerdjakow, op die laatste avond voor zijn vertrek, moeten denken. Veel van dat gesprek kwam hem nu verdacht voor. Maar toen Iwan Fjodorowitsj door de rechter van instructie ondervraagd werd, zei hij niets over dat gesprek; hij stelde het uit, totdat hij Smerdjakow nog eens gesproken zou hebben. Smerdjakow lag in het stadsziekenhuis. De dokter van dat ziekenhuis, Warwinskij, en dokter Herzenstube antwoordden op de dringende vragen van Iwan, dat Smerdjakow ernstig ziek was en stonden verbaasd over Iwans vraag of Smerdjakow op de dag van de misdaad geen toeval gesimuleerd kon hebben. Zij gaven hem te kennen, dat de aanval van die dag bijzonder hevig was geweest, zodat zelfs zijn leven in gevaar was, en dat, indien hij na al de maatregelen die zij genomen hadden, misschien in leven zou blijven, het zeer goed mogelijk was, dat hij zijn verstand verliezen zou. Op zijn ongeduldige vraag, of Smerdjakow op het ogenblik krankzinnig was, kreeg hij ten antwoord, dat hij weliswaar niet volkomen krankzinnig was, maar dat er toch enige abnormaliteiten in zijn wijze van denken op te merken waren. Iwan besloot zelf te onderzoeken, wat voor abnormaliteiten er zich in zijn geestestoestand voordeden. Hij kreeg toestemming de zieke te bezoeken, die in een grote kamer met nog een andere patiënt lag. Dat was iemand, die aan waterzucht leed en lag te sterven, hij was bewusteloos en kon Iwan in zijn gesprek met Smerdjakow dus niet storen. Smerdjakow glimlachte, toen hij Iwan Fjodorowitsj zag, maar zijn glimlach was gedwongen, alsof hij geschrokken was. Zo kwam het Iwan Fjodorowitsj ten minste voor. Maar dat duurde niet langer dan één seconde en toen stond Iwan Fjodorowitsj zelf verbaasd over de kalmte van Smerdjakow. Van het eerste ogenblik af zag Iwan, dat Smerdjakow zwaar ziek was, hij kon nauwelijks spreken, en was erg mager en geel van tint. Zijn gezicht was smal geworden en zijn haar, dat altijd zo netjes gekamd was, plakte nu als dunne, gele striemen op zijn hoofd. Alleen zijn linker, half toegeknepen oog deed Iwan nog herinneren aan de oude Smerdjakow, die gezegd had: „Met een verstandig mens is het prettig praten". Iwan ging op een krukje zitten, dat aan het voeteneinde van zijn bed stond. Smerdjakow bewoog zich moeizaam in zijn bed, bewaarde het stilzwijgen en keek Iwan slechts nieuwsgierig aan.

— Kun je met me praten? vroeg Iwan, zal het niet te vermoeiend voor je zijn?

— Jawel, antwoordde Smerdjakow met zwakke stem. Wanneer bent u gekomen liet hij erop volgen, op een manier, alsof hij zijn verlegen bezoeker op zijn gemak wilde stellen.

— Vandaag pas... om te proberen op te lossen, wat jullie hier hebt aangericht.

Smerdjakow zuchtte.

— Je hoeft niet te zuchten, je wist immers alles.

Na een kort zwijgen, antwoordde Smerdjakow:

— Allicht wist ik het, het was zo duidelijk als iets.

— Wat was duidelijk? Je moet je niet aanstellen. Dat ene was duidelijk, dat jij een aanval van epilepsie zou krijgen, en dat is ook gebeurd. Je hebt het zelf gezegd, dat je die aanval zou krijgen, als je iets uit de kelder zou gaan halen. Je hebt het woord kelder zelf gebruikt.

— Hebt u dat al aan de procureur verteld? vroeg Smerdjakow gespannen.

Iwan Fjodorowitsj werd plotseling boos.

— Nee, ik heb het nog niet gedaan, maar ik zal het beslist doen. Jij moet me alles vertellen, en nu dadelijk, en de volle waarheid. Je moet weten, dat ik niet met me laat spelen.

— Ach, waarom zou ik met u spelen? U bent de enigste op wie ik mijn hoop gesteld heb, als op Onze Lieve Heer, zei Smerdjakow, terwijl hij een ogenblik zijn ogen sloot. — Ik weet zeker, zei Iwan Fjodorowitsj, dat je een aanval van epilepsie niet kunt voorspellen. Ik heb daarover inlichtingen gevraagd. Je kunt de dag en het uur niet weten. En jij hebt het voorspeld, met de dag en het uur en nog met de kelder bovendien. Hoe zou je vooruit hebben kunnen weten, wanneer dat zou gebeuren en op welke plaats Je hele toeval was gesimuleerd.

— Elke dag moest ik enige malen iets uit de kelder halen, zei Smerdjakow langzaam. Een jaar geleden, toen ik van de zolder gevallen ben, was het precies hetzelfde met mij. Natuurlijk kun je niet vooruit weten, wanneer je een toeval krijgt, maar je kunt er wel een voorgevoel van hebben. —

— Een voorgevoel, welke dag en welk uur het zal gebeuren

— Wat mijn ziekte betreft, daar kunt u beter met de dokters van het ziekenhuis over spreken. En of mijn aanval echt was of niet, hoef ik u niet te vertellen.

— En de kelder? Waarom heb je over de kelder gesproken? Hoe heb je dat dan kunnen weten?

— Hè, wat zit die kelder u toch dwars! Goed, ik ben naar de kelder gegaan; ik heb altijd angst gehad, dat daar iets met me zou gebeuren. En ten gevolge van die angst, kreeg ik kramp in mijn keel en ben ik gevallen. En alles wat ik u nu vertel, evenals ons gesprek op de avond vóór uw vertrek, heb ik aan dokter Herzenstube verteld en aan de rechter van instructie, en ze hebben alles in het

protocol opgeschreven. En dokter Warwinskij zei heel duidelijk, dat een toeval door louter zelfsuggestie kan ontstaan. Precies zo hebben ze het opgeschreven, dat ik de aanval uit louter angst heb gekregen.

Na dat lange spreken zuchtte Smerdjakow en viel, dodelijk vermoeid, in zijn kussen terug.

— Dus heb je dat alles bij het verhoor aan de rechter van instructie verteld? vroeg Iwan enigszins teleurgesteld. Hij was van plan geweest Smerdjakow angst aan te jagen, dat hij alles vertellen zou, maar nu was het daarvoor te laat!

— Ik hoef immers niet bang te zijn en ze moeten toch de volle waarheid weten, zei Smerdjakow. —

— En mijn gesprek toen met jou die avond, heb je dat ook alles tot het laatste woord verteld?

— Niet bepaald tot het laatste woord.

— En heb je ook gezegd, zoals je mij toen verteld hebt, dat je een aanval van epilepsie uitstekend kunt simuleren? En nu moet je mij ook nog eens zeggen, waarom je mij toen naar Tsjermasjnja gestuurd hebt?

— Ik was bang, dat u naar Moskou zou gaan; Tsjermasjnja is toch dichterbij.

— Dat is niet waar. Je hebt mij onder een of ander voorwendsel het huis uit willen hebben. Dat was heel duidelijk.

— Ja, ik heb het gedaan, alleen om u te sparen, omdat ik werkelijk een gevoel van grote vriendschap voor u heb, en omdat ik medelijden met u had. Maar ik heb nog meer medelijden met mezelf. Ik heb u alleen gezegd: „Ga weg van huis", omdat er hier iets akeligs zou gebeuren, maar in de vaste overtuiging, dat u hier zou blijven om uw vader te verdedigen.

— En waarom, idioot, heb je me dat niet duidelijker gezegd?

— Ach, hoe zou ik dat duidelijker hebben kunnen zeggen? Ik sprak toen ook in doodsangst met u. Ik was bang, dat Dmitri Fjodorowitsj weer een schandaal zou maken, en het geld van zijn vader zou wegnemen, maar ik had toch niet kunnen vermoeden, dat het met een moord zou eindigen. U zou dat toch ook niet hebben kunnen veronderstellen?

— Als je zelf zegt, dat het onmogelijk was te veronderstellen, hoe zou ik het dan hebben kunnen veronderstellen? Je zit te draaien.

— Het was toch duidelijk, dat als ik u in plaats van naar Moskou, naar Tsjermasjnja stuurde...

— Maar hoe zou ik hebben kunnen raden, waarom je dat deed?

— U had toch wel kunnen begrijpen, dat ik u niet ver van huis wou hebben. Als uw broer Dmitri Fjodorowitsj geweten had, dat u zo dicht bij huis was, zou hij misschien niet zo dapper aan het werk zijn getogen. Dan had u veel gauwer hier kunnen zijn, om in geval van nood ook mij te verdedigen. Ik heb u duidelijk

gezegd, dat Grigorij ziek was en dat ik bang was dat ik een toeval zou krijgen. En toen ik u vertelde, dat Dmitri Fjodorowitsj de tekens wist, waarop men toegang tot het huis van uw vader kon krijgen, was ik ervan overtuigd, dat u niet naar Tsjermasjnja zou gaan.

„Hij spreekt heel duidelijk en niet verward," dacht Iwan Fjodorowitsj. „Hoe kan Herzenstube toch beweren, dat hij op het punt staat van krankzinnig te worden?"

— Je zit voortdurend te liegen en te draaien. Haal je de duivel!

— Ik moet bekennen, dat ik toen dacht, dat u van alles en alles op de hoogte was.

— Als dat zo geweest was, zou ik natuurlijk niet zijn weggegaan! riep Iwan Fjodorowitsj boos uit.

— Toen ik zag, dat u toch wegging, dacht ik, dat u alles wist, maar dat u opzettelijk wegging om niets met die hele geschiedenis te maken te hebben; dat u uit angst wegging.

— Wat denk je, dat iedereen zo'n lafaard is als jij?

— Vergeeft u mij; ik heb werkelijk gedacht, dat u net zo was als ik.

— Ja, natuurlijk, dat had ik moeten weten, zei Iwan driftig. Ik wist wel, dat hier de een of andere gemene streek van jou achter stak... Maar je liegt het, je liegt het! Herinner je je nog, toen je bij mij in het rijtuig kwam, zei je: „Met een verstandig mens is het prettig praten". Dus je was tevreden, dat ik wegging. Je was er blij om.

Smerdjakow zuchtte.

— Als ik blij was, was het alleen omdat u naar Tsjermasjnja en niet naar Moskou ging, dat is niet zó ver. Maar die woorden van mij waren geen lof op u, eer een verwijt, maar dat hebt u niet begrepen.

— Wat voor een verwijt?

— U had een voorgevoel van een ongeluk en toch is u niet gebleven om ons te verdedigen. Ieder ogenblik zal men mij er toch van kunnen verdenken, dat ik die drieduizend roebel gestolen heb.

— Haal je de duivel! brulde Iwan... Heb je over die tekens, over het kloppen op de deur ook aan de procureur verteld?

— Ja, ik heb alles verteld.

Iwan Fjodorowitsj was weer verbaasd.

— Als ik toen iets gedacht heb, was het alleen, dat jij iets gemeens in je schild voerde. Dmitri zou misschien iemand kunnen vermoorden, maar ik kan me niet voorstellen, dat hij zou stelen. Maar van jou kan je alles verwachten. Je hebt me toch zelf verteld, dat je een aanval van epilepsie kunt simuleren. Waarom heb je me dat eigenlijk verteld?

— O, uit louter naïviteit. Ik heb nog nooit een aanval gesimuleerd; ik zat alleen maar een beetje op te snijden. Het is niets van betekenis, omdat ik vriendschap voor u voelde, en openhartig met u was.

— Mijn broer beschuldigt jou. Hij zegt, dat jij onze vader vermoord en beroofd hebt.

— Ja, wat blijft hem anders te doen, glimlachte Smerdjakow. En na al die bewijzen, wie zal hem geloven? Grigorij Wasiljewitsj heeft de deur immers open zien staan... Uw broer tracht zich nu eruit te redden en is bang...

Hij zweeg een poosje en dacht na, toen voegde hij eraan toe:

— Ja, daaraan heb ik ook nog gedacht: ik heb gehoord, dat hij de hele schuld op mijn schouders wil schuiven, en u zegt mij, dat ik die toevallen simuleer, als ik nu het plan had gehad, uw vader te vermoorden, dan zou ik toch niet zo dom geweest zijn, u te vertellen, dat ik die aanvallen simuleren kon. En aan wie vertellen? Nog wel aan de zoon van degene, die ik vermoorden wou? Dat lijkt al heel onwaarschijnlijk, nu op het ogenblik hoort niemand ons, behalve God, maar het zou niet kwaad zijn, als iemand dit gesprek hoorde, bijvoorbeeld de procureur of de rechter van instructie, dan zouden ze ook overtuigd zijn, dat iemand die zo naïef spreekt, niet de moordenaar kan zijn. Daarmee zou ik mij kunnen verdedigen.

— Nu luister eens, zei Iwan Fjodorowitsj, verbaasd over de laatste woorden van Smerdjakow, terwijl hij van zijn plaats opstond. Ik verdenk je helemail niet en ik vind het belachelijk om jou te verdenken... Integendeel, ik ben je erg dankbaar, dat jij mij gerustgesteld hebt. Nu moet ik weg, maar ik kom gauw bij je terug. Nu, goedendag, beterschap. Heb je misschien nog iets nodig?

— Dank u wel, ik heb alles. Marfa Ignatjewna vergeet mij niet en helpt mij met alles. Iedere dag komt er iemand naar mij kijken.

— Nou, vaarwel!... Dat jij een aanval simuleren kunt, zal ik niet vertellen en ik raad jou aan, dat ook niet te doen, zei Iwan.

— Dat begrijp ik. En als u dat niet vertelt, dan zal ik over dat gesprek op die avond ook mijn mond houden...

Pas toen Iwan de deur uit was, drong het tot hem door, dat er in die laatste zin van Smerdjakow iets beledigends was. Zijn eerste opwelling was om terug te gaan, doch hij bedwong zich en verliet het ziekenhuis. Hij voelde zich opgelucht, dat niet Smerdjakow de moordenaar was, maar Mitja. Tegelijkertijd echter was hij zich bewust, dat het verkeerd was om zo te denken, maar hij had geen lust zijn gedachten verder te ontleden. Hij had slechts één wens, alles te vergeten. Doch enige dagen later was hij er nog meer van overtuigd, dat Mitja de schuldige was. Er waren overtuigende bewijzen, bijvoorbeeld van Fenja, van Perchotin, van de winkel van Plotnikow's, van de getuigen in Mokroje, die zo

zeer tegen hem waren, dat het als bewezen beschouwd werd, dat Mitja de moordenaar was. Vooral waren deze bijzonderheden verpletterend voor hem: de „tekens" en de open deur, die Grigorij gezien had... De vrouw van Grigorij, Marfa Ignatjewna, had duidelijk aan Iwan gezegd, dat, hoewel ze vast geslapen had, ze toch enige keren wakker geworden was, en ze zeker wist, dat Smerdjakow in huis was geweest, omdat ze hem had horen steunen.

Toen Iwan tegen Herzenstube zei, dat hij Smerdjakow gezien had en niets abnormaals in hem had kunnen ontdekken, begon de dokter flauwtjes te glimlachen. „En weet u waarmee hij op het ogenblik bezig is?" vroeg hij. „Hij leert de Franse grammatica en Franse woorden. Onder zijn kussen ligt een boek, waarin Franse woorden in Russisch schrift staan." Eindelijk twijfelde Iwan niet meer, en aan Dmitri kon hij nu niet zonder afkeer denken. Alleen kwam het hem vreemd voor, dat Aljosja geen ogenblik dacht, dat Dmitri de schuldige was, maar bij hoog en laag volhield, dat Smerdjakow de moordenaar was. Iwan hechtte veel waarde aan Aljosja's mening en daarom was hij erg verbaasd. Het was ook eigenaardig, dat Aljosja nooit uit zichzelf met Iwan over Mitja begon; hij antwoordde slechts op de vragen, die Iwan hem stelde. Trouwens, in die tijd hield hij zich met geheel iets anders bezig. Zijn hart was vervuld van liefde voor Katherina Iwanowna, maar daarover wil ik nu niet spreken. Dat zou een onderwerp voor een nieuw boek vormen, en ik weet niet of ik dat wel ooit schrijven zal. Maar ik kan toch niet nalaten hier op te merken, dat toen Iwan beweerde, dat Katherina hem niet schelen kon, hij loog. Hij beminde haar hartstochtelijk en tegelijkertijd haatte hij haar zo hevig, dat hij haar wel had kunnen vermoorden. Hij had daar reden genoeg voor: toen hij uit Moskou kwam, had zij zich op hem geworpen, als op haar redder; zij was verslagen door de gebeurtenis met Mitja, zij voelde zich beledigd en vernederd in al haar gevoelens. En plotseling stond er iemand voor haar, die van haar hield, zij wist het, en die, wat gevoelens en verstand betrof, ver boven haar uitstak. Maar, hoe zij ook van hem hield, zij was te ingetogen om hem dat te laten blijken. Intussen martelde zij zichzelf; en toen zij eens onenigheid met Iwan had, had ze hem dat ook duidelijk gezegd. Dat was wat Iwan „leugens op leugens stapelen" noemde. Er was inderdaad ook veel onwaars tussen hen, en dat ergerde hem, maar daarover later. Iwan vergat Smerdjakow bijna, doch ongeveer twee weken na zijn eerste bezoek bij hem, namen zijn gedachten een andere richting. Het is genoeg te zeggen, dat hij zich voortdurend afvroeg: waarom hij die laatste nacht in het huis van zijn vader, heimelijk als een dief, op de trap had staan luisteren wat zijn vader deed. Waarom had hij op reis telkens met afkeer daaraan teruggedacht; waarom had hij in Moskou voortdurend voor zichzelf herhaald: „Ik ben een schoft". Die gedachten waren zo alles overheersend, dat zij hem

zelfs Katherina Iwanowna deden vergeten. Toevallig ontmoette hij Aljosja eens op straat; hij hield hem tegen en vroeg hem:

— Herinner jij je nog, dat, op die middag, toen Dmitri vader zo gemeen geslagen had, ik buiten de deur tegen je zei, dat het recht om iets te wensen, voor iedereen vrij staat? Zeg, heb je toen gedacht, dat ik de dood van onze vader wenste?

— Jawel, antwoordde Aljosja zacht.

—Ja, je hebt gelijk, het was niet moeilijk te raden. Maar toen ik je duidelijk zei, dat ik graag zou willen, dat het ene ongedierte het andere zou verslinden, dacht je niet, dat ik zou willen, dat Dmitri vader zou vermoorden, en wel zo gauw mogelijk, en dat ik hem daar nog behulpzaam bij zou willen zijn?

Aljosja verbleekte en keek hem aan.

— Spreek toch, riep Iwan uit, ik wil weten, wat je toen dacht, ik moet de waarheid weten! Hij haalde diep adem en keek Aljosja vol woede aan.

— Neem mij niet kwalijk... ik heb het gedacht.

— Dank je, sneed Iwan hem kort af, draaide zich met een ruk om en liet Aljosja alleen.

Van die tijd af, merkte Aljosja, dat Iwan alle ontmoetingen met hem vermeed, en om hem niet te prikkelen, ging hij ook niet naar hem toe. Onmiddellijk na zijn ontmoeting met Aljosja, ging Iwan naar Smerdjakow.

VII

HET TWEEDE BEZOEK BIJ SMERDJAKOW

Intussen had Smerdjakow het ziekenhuis verlaten. Iwan wist waar hij woonde: in het kleine houten huis van Maria Kondratjewna, dat door een gang in tweeën gedeeld was. De ene helft bewoonde Maria Kondratjewna met haar moeder en de andere Smerdjakow. God weet op welke voorwaarden Smerdjakow daar woonde; voor niets of betaalde hij? — hoogstwaarschijnlijk woonde hij er voor niets, als de verloofde van Maria Kondratjewna. De moeder en de dochter beschouwden hem als iemand, die hoog boven hen stond. Iwan Fjodorowitsj klopte aan en de deur werd geopend door Maria Kondratjewna, die hem wees, waar Smerdjakow was. In de kamer van Smerdjakow stond een grote kachel, die hard gestookt werd. De muren waren behangen met lichtblauw papier, dat aan flarden hing, en achter het papier krioelde het van kakkerlakken, zodat het papier ervan ritselde. De kamer was armoedig gemeubeld; twee banken langs de muren en twee stoelen bij de tafel. De gewoon houten tafel was bedekt met een roze tafelkleed. Op de twee vensterbanken van de kleine raampjes stonden potten met geraniums, in de hoek hingen iconen. Op de tafel stonden een samowar en twee kopjes op een blad. Maar Smerdjakow had schijnbaar al thee gedronken en de samowar was uitgegaan. Hij zat op een bank bij de tafel en tekende iets in zijn schrift. Voor hem stond een flesje met inkt en een ijzeren kandelaar met een kaars. Iwan keek Smerdjakow aan en kreeg de indruk dat hij geheel van zijn ziekte hersteld was. Zijn gezicht was frisser en gevulder, zijn haar keurig gekapt en op de slapen met brillantine vastgeplakt. Hij droeg een bril, die Iwan vroeger nooit bij hem gezien had. En zonder er zich rekenschap van te geven, maakte dat Iwan woedend: „Zulk tuig, dat moet ook al een bril dragen!" Smerdjakow stond langzaam op en keek Iwan door zijn bril aan. Hij stond alleen van zijn plaats op om een beetje beleefdheid te tonen, maar zonder enig gevoel van eerbied. Iwan begreep, dat de boze, minachtende en ongastvrije blik van Smerdjakow wilde zeggen: „Welke duivel drijft je hierheen, wij hebben toch over alles gesproken, wat heb je nog meer nodig?" Het kostte Iwan moeite, zich te beheersen en gewoon te zeggen:

— Hè, wat is het hier warm!

— Doe uw jas uit, stemde Smerdjakow toe.

Iwan Fjodorowitsj trok zijn overjas uit en wierp haar op een bank, toen nam

hij met trillende handen een stoel en ging zitten; Smerdjakow had reeds vóór hem weer plaats genomen.

— Zijn wij hier alleen? vroeg Iwan Fjodorowitsj. Kan niemand ons horen?

— Nee, niemand. U heeft zelf gezien, dat er een gang tussen de kamers is.

— Luister eens, jij, toen ik je in het ziekenhuis verliet en ik je zei, dat ik niet zou vertellen dat je simuleren kunt, heb jij mij gezegd, dat jij dan ons gesprek voor mijn vertrek ook niet aan de rechter van instructie vertellen zou. Wat bedoelde jij daar eigenlijk mee? Was dat een dreigement van je of wat? Heb ik toen met jou soms een of ander verbond gesloten? Of denk je, dat ik bang voor je ben? Iwan Fjodorowitsj zei dat vol woede en gaf Smerdjakow te kennen, dat hij geen toespelingen meer wenste, maar dat hij open kaart met hem moest spelen. Smerdjakow begreep dat. Zijn linkeroog begon te knippen, maar hij gaf precies het antwoord, dat Iwan van hem verlangde.

— Ik heb u toen beloofd de procureur niet te vertellen, dat ik wist, dat u, hoewel u de moord op uw vader vermoedde, toch weggegaan is, hem als offer in de handen van een moordenaar achterlatend, opdat niemand iets van uw gevoelens zou raden... Van uw gevoelens, en misschien van nog iets anders...

Smerdjakow zei dat alles langzaam en berekenend, maar in zijn stem was reeds iets brutaals en uitdagends. Hij keek Iwan zo aan, dat deze er duizelig van werd.

— Wat? Wat? Ben je krankzinnig?

— O nee, krankzinnig ben ik niet.

— Wist ik toen iets van de moord? vroeg Iwan, terwijl hij met zijn vuist op de tafel sloeg. En wat betekent dat, „iets anders"? Spreek, jij, schoft!

Smerdjakow zweeg en bleef Iwan met zijn brutale blik aanzien.

— Jij, stinkend kadaver, wat betekent dat, „iets anders"? brulde Iwan.

— O, met „iets anders", bedoelde ik alleen maar, dat uzelf de dood van uw vader wenste.

Iwan sprong van zijn plaats op en sloeg Smerdjakow met alle kracht van zijn vuist op zijn schouder, zodat deze met zijn hele lichaam tegen de muur bonsde. In een ogenblik was zijn gezicht overgoten met tranen en hij zei:

— Wat een schande, mijnheer, zo'n zwak mens te slaan.

Hij bedekte zijn gezicht met een blauw geruite, katoenen zakdoek en begon te snikken.

— Nou, genoeg, hou op, zei Iwan, laat mij niet het laatste greintje geduld verliezen.

Smerdjakow nam de zakdoek van zijn ogen weg; iedere trek van zijn gezicht toonde, dat hij diep beledigd was.

— Dus jij, schoft, denkt, dat ik samen met Dmitri mijn vader vermoorden

wou?

— Toen kende ik uw gedachten nog niet, en om die te weten te komen, heb ik u aangesproken toen u de poort binnenkwam, om u op dat punt uit te vragen.

— Wat uit te vragen? Wat?

— Ik wou weten, of u zou willen, dat uw vader vermoord werd en zo gauw mogelijk, of niet.

Meer dan alles was Iwan geprikkeld door de brutale toon, die Smerdjakow aansloeg.

— Jij hebt hem vermoord! riep hij uit.

Smerdjakow glimlachte minachtend. Niemand kan het beter weten dan u, dat niet ik hem vermoord heb. Ik dacht, dat een verstandig mens daar niet meer over behoefde te praten.

— Maar waarom, waarom is die gedachte, om mij te verdenken in je hoofd opgekomen

— Zoals u weet, uit louter angst... uit angst heb ik iedereen verdacht. En toen heb ik besloten om uw gevoelens te onderzoeken. Ik dacht, als u de dood van uw vader evenzeer als uw broer wenste, dat het dan ook gebeuren moest en dat ik dan met jullie samen te gronde zou gaan.

— Luister eens, twee weken geleden heb je heel anders gesproken.

— O, in het ziekenhuis? Wat ik toen ook gezegd mag hebben, ik heb toch altijd hetzelfde bedoeld. Maar ik dacht, dat u geen woorden nodig had, dat u mij zonder woorden ook wel zou begrijpen.

— Zo, zo... Maar je moet me antwoorden, dat eis ik van je. Hoe en op welke manier is in jouw gemene ziel de gedachte opgekomen om mij van zoiets laags te verdenken?

— Hem zelf vermoorden, wou u niet en kon u ook niet, maar, dat iemand anders hem zou vermoorden, was uw hartenwens.

— Hoe durf je mij, zo kalm en rustig, zoiets te zeggen? Waarvoor, waarom, voor welke duivel zou ik dat gewenst hebben?

— O, weet u niet meer voor welke duivel? En de erfenis? vroeg Smerdjakow met samengeknepen ogen en een venijnige, wraakzuchtige uitdrukking op zijn gezicht. Ieder van jullie krijgt minstens veertigduizend roebel... En als uw vader was blijven leven en met Agrafena Alexandrowna gehuwd was, zou die verstandige dame wel gezorgd hebben, dat hij zijn kapitaal op haar naam zou zetten. En jullie zouden geen roebel van jullie deel gekregen hebben... En de toestand was toen zo, dat alles op de naderende bruiloft wees. Het was genoeg, dat mevrouw een wenk met haar vinger gaf, dat uw vader, als een hond met uitgestrekte tong, haar na zou lopen naar de kerk.

Met moeite bedwong Iwan Fjodorowitsj zich.

— Goed, zei hij eindelijk, je ziet, dat ik niet opgestoven ben, ik heb je niet geslagen, ik heb je niet gedood. Spreek verder: dus, volgens jou heb ik mijn broer Dmitri aangezet, onze vader te vermoorden en heb ik daarvoor op hem gerekend?

— Natuurlijk hebt u op hem gerekend, want hij verliest als moordenaar zijn recht op de erfenis, zodat zijn deel aan jullie vervalt. En u en uw broer, Alexej Fjodorowitsj, krijgen ieder dus niet veertig, maar zestigduizend roebel. Het is te begrijpen, dat u op Dmitri Fjodorowitsj gerekend hebt.

— Wat zit jij mij te beledigen! En ik duld dat maar! Luister eens, jij schoft, als ik op iemand gerekend zou hebben, zou het op jou geweest zijn, maar niet op Dmitri. Ik heb ook zelfs een voorgevoel gehad, dat je zo'n gemene streek in je schild voerde, dat was mij zo duidelijk als iets.

— Dat heb ik ook gedacht, dat u een ogenblikje op mij gerekend hebt. Nu hebt u zich nog meer voor mij blootgegeven: u dacht, dat ik het doen zou en u is toch vertrokken. Dus met andere woorden: „Jij kunt mijn vader rustig vermoorden, ik zal je niet storen".

— Schoft! Schoft! Heb je het zo opgevat?

— Natuurlijk, en dat alles door Tsjermasjnja. Uw vader heeft u gesmeekt voor hem naar Tsjermasjnja te gaan en u hebt dat geweigerd, maar toen ik het u vroeg, hebt u het gedaan. Als u dat op een woord van mij deed, dan verwachtte u dus iets van mij.

— Nee, nee, ik zweer je van nee! brulde Iwan, tandenknarsend.

— Nou, dan niet... U had mij anders, als zoon van uw vader, onmiddellijk bij de politie moeten aangeven, of mij minstens op mijn gezicht moeten slaan. Maar in plaats daarvan, was u heel vriendelijk en u ging op reis, terwijl het uw plicht was geweest, hier te blijven om het leven van uw vader te verdedigen... Hoe zou ik het anders kunnen opvatten?

Iwan zat met gefronste wenkbrauwen en sloeg krampachtig met zijn vuisten op zijn knieën.

— Ja, het is jammer, dat ik je ellendig, vuil smoel niet tot bloed geslagen heb. Je naar de politie slepen, zou al te idioot zijn; we hebben immers geen getuigen bij dat gesprek gehad. Maar je idiote tronie tot moes slaan, dat had ik moeten doen.

Bijna met genoegen keek Smerdjakow Iwan aan. Hij sloeg een toon aan, die hij altijd aannam, als hij Grigorij met zijn godsdienstige gesprekken wilde plagen:

— Ja, ja, in gewone omstandigheden is het volgens de wet verboden iemand op zijn smoel te slaan, maar zolang de wereld bestaat, van Adam en Eva af, hebben de mensen dat toch gedaan. Zelfs als wij een regering als van de Franse

republiek zouden krijgen, met al de vrijheid daarvan, zouden de mensen hier elkaar nog op hun smoel slaan. En dat hebt u zelfs niet gewaagd.

— Waarom leer je Franse woorden en de Franse grammatica? vroeg Iwan, terwijl hij een schrift van de tafel nam.

— Waarom zou ik het niet leren? Ik moet toch een beetje voor mijn ontwikkeling zorgen, en als ik in de toekomst in Europa zit, moet ik het kennen.

— Luister eens, jij, misdadiger! zei Iwan met fonkelende ogen en trillend over zijn hele lichaam, ik ben niet bang voor je, je kunt voor de rechtbank alles zeggen wat je wilt. Als ik je nu, op dit ogenblik niet dood, is het alleen omdat Ik weet, dat jij de misdadiger bent, en ik zal je voor de rechtbank aangeven. Ik zal degene zijn, die je aanklaagt.

— Maar het zou veel beter voor u zelf zijn, als u uw mond hield. Bijna iedereen is overtuigd van mijn onschuld. En denk erom, dan begin ik te spreken, en dan vertel ik alles van u, om mijzelf te verdedigen.

— Wat denk je wel, dat ik bang voor je ben?

— Ook als de rechtbank u geloven zal, moet u niet vergeten, dat de publieke opinie toch op mijn hand zal zijn; ik ben de zwakste. En dat zou allesbehalve prettig voor u zijn.

— Wat betekent dat? Weer hetzelfde: „Met een verstandig mens is het prettig praten"? Bedoel je dat

— Precies. Blijf verstandig.

Trillend stond Iwan Fjodorowitsj op en trok zijn overjas aan. Zonder nog een enkel woord tegen Smerdjakow te zeggen, ging hij de deur uit. De frisse nachtlucht deed hem goed. Het was volle maan. Als een nachtmerrie vervulde hem de gedachte wat hij doen moest. „Smerdjakow gaan aangeven? Maar wat kan ik eigenlijk aangeven? In de grond is hij toch niet schuldig. Integendeel, hij kan mij nog beschuldigen. Waarom ben ik toen toch naar Tsjermasjnja gegaan? Waarom? Waarom? Ja natuurlijk, natuurlijk, hij heeft gelijk. Ik heb iets verwacht, ik heb iets verwacht." Voor de honderdste keer herinnerde hij zich, hoe hij die laatste nacht op de trap gestaan had, om te luisteren wat zijn vader deed. Iwan bleef staan... „Ja, ik wenste het, dat is waar. Ik snakte naar die moord... Er blijft mij niets anders over dan Smerdjakow te vermoorden, als ik dat niet doe, kan ik niet verder leven. Maar ik durf het niet, ik durf het niet!"

Zonder naar huis te gaan, holde Iwan Fjodorowitsj naar Katherina Iwanowna en verschrikte haar door zijn onverwachte komst. Hij vertelde haar het hele gesprek met Smerdjakow, tot in alle bijzonderheden. Hoeveel moeite zij ook deed, om hem gerust te stellen, het hielp niet. Hij liep als een waanzinnige de kamer op en neer en sprak op een vreemde toon. Eindelijk ging hij zitten, steunde zijn hoofd met zijn beide handen en zei:

— Als Smerdjakow de moordenaar is, ben ik de schuldige. Ik ben het met hem eens geweest, ik heb hem daartoe aangezet. Maar als Dmitri het gedaan heeft, ben ik onschuldig.

Katherina Iwanowna stond van haar plaats op, ging naar haar schrijftafel, deed met een sleutel een doos, die erop stond, open, haalde er een papiertje uit en legde het voor Iwan neer. Dat was het document, dat Iwan bedoelde, toen hij later aan Aljosja vertelde, dat hij het mathematische bewijs van Dmitri's schuld kon leveren. Het was een brief, die Mitja aan Katherina Iwanowna geschreven had, toen hij stomdronken in de kroeg zat, op dezelfde dag, dat Groesjenjka Katherina zo laag had beledigd, wat Aljosja aan Dmitri verteld had. Het was een verwarde brief, die alleen een dronkenman had kunnen schrijven, zoals een beschonkene, als hij van de kroeg thuiskomt, opgewonden aan zijn vrouw, of aan een ander, die bij hem thuis is, kan vertellen, hoe iemand hem beledigd heeft, en wat een voortreffelijk mens hij zelf is en dat hij wraak zal nemen, en dat alles, omslachtig ingewikkeld en met dronkenmanstranen. Het stukje papier, dat hij in de kroeg had kunnen krijgen, was een oude rekening, die de een of andere gast waarschijnlijk had laten vallen. Voor zijn dronkenmansfantasie was er te weinig plaats, de laatste regels waren er dwars doorheen geschreven.

> *„Mijn noodlottige Katja! Morgen zal ik het geld halen en geef ik je de drieduizend terug. En vaarwel jij — vrouw „van grote toorn", maar vaarwel ook mijn liefde! Afgelopen! Morgen zal ik alle mensen aflopen om het geld bij elkaar te krijgen. En lukt het mij niet, dan ga ik naar mijn vader, ik verbrijzel zijn hoofd, en haal het geld van onder zijn kussen vandaan. Als Iwan er maar niet was! Ik zal naar Siberië verbannen worden, maar het geld geef ik je terug... En nu vaarwel! In diepe eerbied kniel ik voor je neer, want ik ben een ploert tegenover je. Vergeef mij dat... nee, vergeef het mij niet, dat is beter voor ons beiden. Liever word ik verbannen dan jouw liefde te moeten verdragen. Ik houd van een ander en nu je dat weet, kun je me ook niet meer vergeven. Ik vermoord hem, die dief, die mij bestolen heeft... En ik ga er vandoor! Ver, naar het Oosten, om niemand van jullie ooit meer te zien. Haar ook niet, want, niet jij alleen martelt mij, maar zij ook. Vaarwel!*
> *P.S. Ik vervloek je en ik hou van je. Zo voel ik het in mijn ziel. Daar is één snaar gebleven, die nog trilt. Ik zal zelf een einde aan mijn leven maken, maar eerst die vuile hond vermoorden! Ik zal de drieduizend roebel uit zijn keel trekken, en voor je voeten werpen. Ik kan een schoft voor je zijn, maar geen dief. Het geld zal je krijgen, daar bij die hond*

ligt het onder zijn matras, in een enveloppe met een roze lintje. Je hoeft me niet zo minachtend aan te zien. Dmitri is geen dief, al is hij een moordenaar. Hij vermoordt zijn vader, hij vermoordt zichzelf, maar jouw trotse blik kan hij niet verdragen en jou niet liefhebben, kan hij evenmin.
P.P.S. Ik kus je voeten, vaarwel!
P.P.S.S. Katja, bid dat de mensen mij het geld zullen lenen, anders wordt er bloed vergoten. En geven ze het me, dan gebeurt dat niet. Vermoord jij mij!
Je slaaf en vijand,
D. Karamazow

Toen Iwan de brief gelezen had, stond hij volkomen overtuigd op. Dmitri was de moordenaar en niet Smerdjakow. Dus had hij zelf ook geen schuld. De brief was in zijn ogen van veel belang. Nu twijfelde hij niet meer, dat Dmitri het gedaan had. Het was mathematisch bewezen. De veronderstelling, dat Mitja het samen met Smerdjakow gedaan zou hebben, kwam niet in zijn hoofd op. Dit had hem zo gerustgesteld, dat hij na enige dagen zich niet meer kon voorstellen, dat hij zichzelf zo beschuldigd had. Zo verliep een maand. Naar Smerdjakow vroeg hij bij niemand, maar hij hoorde toevallig, dat hij erg ziek was en dokter Warwinskij hield vol, dat het zeker met krankzinnigheid zou eindigen. De laatste week voelde hij zichzelf trouwens ook heel slecht. Hij raadpleegde dan ook de nieuwe dokter, die Katherina Iwanowna uit Moskou had laten komen. Intussen was de verhouding tussen Katherina en hem steeds slechter geworden. Het waren twee mensen die op elkaar verliefd waren, maar zich als aartsvijanden tegen elkaar gedroegen. Iwan werd razend, telkens als hij merkte, dat Katherina met haar gedachten bij Mitja was. Merkwaardig, dat zij in haar gesprekken met Iwan geen ogenblik twijfelde aan Mitja's schuld, niettegenstaande haar gedachten telkens naar hem terugkeerden, wat Iwan zo ergerde. Zijn haat tegen Mitja groeide met de dag. En toch was hij tien dagen geleden naar hem toegegaan om hem zijn plan uit te leggen, om hem te laten ontvluchten. In zijn hoofd waren de woorden van Smerdjakow blijven hangen, dat als Mitja veroordeeld werd, hij en Aljosja ieder de helft van de erfenis zouden krijgen. Hij besloot dertigduizend roebel voor de vlucht op te offeren. Toen hij de laatste keer van Mitja wegging, was hij treurig en verlegen. Hij voelde, dat hij het niet alleen voor hem deed. Er was iets in zijn ziel, dat hem pijn deed als een wond. „Waarom, waarom?" dacht hij. „Misschien, omdat ik zelf even schuldig ben als hij." Gedurende die hele maand, voelde hij zich in zijn trots zwaar gekwetst, maar daarover later... Na zijn laatste gesprek met Aljosja, besloot hij, gevolg

gevende aan zijn gevoel van verontwaardiging, naar Smerdjakow te gaan. Hij herinnerde zich, hoe Katherina hem in tegenwoordigheid van Aljosja gezegd had: „Jij bent degene, die getracht hebt mij te overtuigen, dat Dmitri de moordenaar is." Iwan stond verbluft. Hij? Nooit in zijn leven had hij beweerd, dat Dmitri de moordenaar was, integendeel, hij had zichzelf beschuldigd... Zij was degene, die hem overtuigd had van Mitja's schuld, zij had hem de brief gegeven en nu zei ze, dat ze zelf bij Smerdjakow geweest was. Wanneer? Iwan wist van niets. Dus is zij helemaal niet van Mitja's schuld overtuigd? Wat had Smerdjakow haar kunnen zeggen? Wat, wat? Een vreselijke woede maakte zich van hem meester. Hij begreep niet, hoe hij haar zonder erop te antwoorden, die woorden had laten uitspreken. Hij ging naar Smerdjakow met het gevoel, dat hij hem ditmaal zeker zou vermoorden.

VIII

HET DERDE EN LAATSTE BEZOEK BIJ SMERDJAKOW

Toen hij halverwege was, begon het te waaien en te sneeuwen en een ogenblik later woei er een sneeuwstorm. In dat deel van de stad, waar Smerdjakow woonde, waren bijna geen lantaarns. Iwan Fjodorowitsj stapte door zonder te merken wat er om hem heen was, bij intuïtie de weg vindend. Hij had kramp in zijn handen, barstende hoofdpijn en zijn slapen klopten. Bijna had hij het doel van zijn tocht bereikt, toen hij plotseling een eenzaam boertje, in een armzalig overjasje, tegenkwam, die van dronkenschap nauwelijks op zijn benen kon staan. De man zong een paar regels van een liedje, zweeg even en begon dan weer opnieuw. Iwan werd zo woedend op dien dronken boer, dat hij hem, toen hij voorbijging, met volle kracht achteruitsloeg. De boer viel achterover en bleef als een blok liggen. Een ontzettende kreet: „O! O!..." doorboorde Iwan's oren. Hij stapte op de boer, die onbeweeglijk op de grond lag, toe en dacht: „Hij vriest dood", maar hij wendde zich van hem af en ging verder in de richting van Smerdjakow's huis. Reeds in de gang kwam Maria Kondratjewna, met een kaars in de hand, hem tegemoet, en fluisterde hem toe, dat Smerdjakow erg ziek was, hij lag wel niet te bed, maar in elk geval was hij niet goed bij het hoofd, hij wou zelfs geen thee drinken.

— Is hij wild? vroeg Iwan Fjodorowitsj.

— Welnee, heel kalm, maar spreekt u niet te lang met hem? vroeg Maria Kondratjewna.

Iwan Fjodorowitsj deed de deur open en ging de kamer binnen. Het was er even warm als de eerste keer, maar er was een verandering aangebracht: een van de banken was weg en in plaats daarvan stond er een grote, oude, leren divan, die als bed dienstdeed met tamelijk heldere, witte slopen om de kussens. Op de divan zat Smerdjakow in zijn oude *chambercloak*. De tafel was vlak voor de divan geschoven, zodat er bijna geen ruimte meer in de kamer was. Op de tafel lag een dik boek in een geel kaft, maar Smerdjakow las niet, hij zat in gepeins verzonken. Hij wierp zwijgend een doordringende blik op Iwan Fjodorowitsj, maar was schijnbaar niet verbaasd hem te zien; zijn gezicht was erg vermagerd en geelachtig van tint; zijn ogen waren ingevallen, met diepblauwe schaduwen eronder.

— Je ziet er echt ziek uit, zei Iwan Fjodorowitsj. Ik zal niet lang blijven, ik

zal niet eens mijn overjas uitdoen. Waar kan ik gaan zitten?

Hij nam een stoel, zette hem bij de tafel en nam plaats.

— Ik ben bij je gekomen, om antwoord op één vraag te krijgen en ik zweer je, dat ik zonder dat antwoord hier niet vandaan ga.

— Is Katherina Iwanowna bij je geweest?

Smerdjakow keek hem aan zonder een woord te zeggen, maar plotseling maakte hij een verveeld gebaar met zijn hand en draaide zich van hem af.

— Wat is er? vroeg Iwan.

— Niets.

— Wat niets?

— Nou ja, ze was bij mij, maar wat gaat u dat aan? Laat me toch met rust.

— Nee, ik laat je niet met rust. Zeg me, wanneer is ze bij je geweest?

— O, dat ben ik al lang weer vergeten, zei hij minachtend, terwijl hij Iwan weer met een blik vol haat aanzag, dezelfde blik waarmee hij Iwan aangekeken had, bij hun vorige ontmoeting.

— Ik geloof, dat u zelf ook ziek is. Kijk eens, hoe mager u geworden is en hoe bleek u ziet.

— Mijn gezondheid gaat jou niets aan. Je moet me antwoorden op mijn vraag.

— En waarom is u zo geel geworden? Uw oogwit is zelfs geel. Wordt u zo hevig door gewetenswroeging geplaagd?

Hij keek hem honend aan en begon te lachen.

— Luister eens, ik heb je gezegd, dat ik hier niet vandaan ga zonder een antwoord, zei Iwan.

— Wat wilt u eigenlijk van mij? Waarom zit u mij zo te kwellen? vroeg Smerdjakow.

— Wel duivel, jou kwellen! Wat ga jij mij aan? Wat kan jij mij schelen? Antwoord mij alleen op mijn vraag, en ik ga onmiddellijk weg.

— Ik heb u niets te antwoorden.

— Ik zal je dwingen, mij een antwoord te geven.

— Ik begrijp niet waarom u zich zo opwindt, zei Smerdjakow minachtend. Soms, omdat morgen de rechtszitting begint? U weet toch zeker, dat het u persoonlijk niet aangaat. Ga maar liever naar huis en ga slapen, en wees voor niets bang, zei hij met afkeer.

— Ik begrijp je niet... Waarvoor zou ik morgen bang of niet bang moeten zijn? vroeg Iwan, maar op hetzelfde ogenblik werd hij inderdaad door een onbeschrijfelijk gevoel van angst overvallen; hij werd koud en rilde.

— Begrijpt u dat niet? vroeg Smerdjakow verwijtend. Hoe kan een verstandig mens zich zo aanstellen en zo'n komedie spelen?

Iwan keek hem zwijgend aan, getroffen door de hoogmoedige, minachtende toon, waarmee die lakei tot hem durfde spreken. Zo'n toon had hij de vorige keer niet aangeslagen.

— Ik zeg u, dat u niet bang hoeft te zijn. Ik zal geen woord zeggen, dat tegen u zou kunnen getuigen. Kijk eens, hoe uw handen trillen, u kunt uw vingers niet eens stilhouden. Ga naar huis. Niet u hebt hem vermoord.

Iwan schrok, hij moest aan Aljosja denken.

— Dat weet ik ook wel, dat ik het niet gedaan heb, mompelde hij.

— Zo, zo, weet u dat wel, zei Smerdjakow honend.

Iwan schrok op en pakte hem bij zijn schouder:

— Jij tuig, zeg alles! Spreek op!

Smerdjakow was niet geschrokken, hij keek Iwan slechts met een onbegrensde haat aan.

— Wij beiden weten zeker, u even goed als ik, dat u de moordenaar is. Iwan liet zich weer op zijn stoel neer en dacht na; om zijn mond kwam een glimlach.

— O, je houdt dus toch vol, zoals verleden keer.

— Ja, verleden keer hebt u alles begrepen, dus ik denk, dat u het nu ook wel begrijpt.

— Ik begrijp alleen, dat jij krankzinnig bent.

— Hè, wat kan een mens toch vervelend zijn! Wij spreken op het ogenblik onder vier ogen, waarom moeten wij elkaar voor de gek houden en komedie spelen? Wilt u soms de hele schuld op mijn schouders schuiven? U bent verstandig genoeg om te weten, dat u de moordenaar is, ik was alleen uw trouwe dienaar, die uw wensen heeft uitgevoerd.

— Uitgevoerd? Jij? Heb jij hem vermoord?

Iwan werd koud, zijn hele lichaam trilde, zodat het nu Smerdjakow's beurt was om hem verbaasd aan te kijken.

— Is het werkelijk waar, dat u het niet wist? vroeg hij met een scheve glimlach.

Iwan keek hem aan en kon geen woord uitbrengen; in zijn hoofd klonk hardnekkig het liedje, dat de dronken boer gezongen had.

— Ik ben bang, dat ik slaap en dat jij een droombeeld bent, een spook.

— Nee, er zijn hier geen spoken; behalve ons tweeën en nog iemand, een derde, is er niemand hier. Die derde staat tussen ons.

— Wie, wie is dat, wie is die derde? vroeg Iwan angstig, terwijl hij zoekend in alle hoeken van de kamer keek.

— God is de derde, maar u hoeft Hem niet te zoeken, u vindt Hem toch niet.

— Je hebt gelogen, je hebt hem niet vermoord. Jij was het niet! gilde Iwan. Je bent krankzinnig, of je zit me te plagen, net als de vorige keer.

Smerdjakow, zonder de minste angst, volgde ieder woord en iedere beweging van Iwan. Het kwam hem toch vreemd voor, dat Iwan hem niet geloofde. Hij vertrouwde hem niet, en dacht, dat hij alles wist en zich alleen maar zo aanstelde om de hele schuld op zijn, Smerdjakow's schouders te schuiven.

— Wacht even, zei Smerdjakow eindelijk, terwijl hij zijn linkerbeen van onder de tafel uitstak, en zijn broekspijp opstroopte. Hij had een lange, witte kous aan met een kousenband en een pantoffel. Zonder haast deed Smerdjakow zijn kousenband af en stak zijn hand in zijn kous. Eindelijk had hij gevonden wat hij zocht en trok het eruit. Iwan Fjodorowitsj zag, dat het een pak papier was. Smerdjakow legde het op tafel:

— Hier is het.

— Wat? vroeg Iwan rillend.

— Kijk maar zelf.

Iwan wou het pakje in zijn hand nemen, maar plotseling trok hij die terug.

— Hè, wat trillen uw handen! zei Smerdjakow en vouwde het pakje zelf open. In het papier waren drie bundeltjes van honderd roebelbiljetten gepakt.

— Hier zijn de drieduizend, u hoeft ze niet eens te tellen, neemt u ze.

Iwan viel neer op zijn stoel, hij was zo wit als een doek.

— Wat heb je mij laten schrikken met die witte kous van je.

— Wist u het heus tot nu toe nog niet? vroeg Smerdjakow nogmaals.

— Nee, ik wist het werkelijk niet. Ik heb de hele tijd gedacht, dat Dmitri het had gedaan. O God, Dmitri, vergeef mij... Luister eens, je moet me nog één ding zeggen, heb jij het alleen gedaan, of samen met Dmitri?

— Ik heb het met u gedaan; Dmitri Fjodorowitsj is in niets schuldig.

— Goed, goed, over mij zullen we later spreken. Hè, wat zit ik afschuwelijk te rillen, ik kan geen woord uitbrengen.

— En u, die altijd zo dapper was, die altijd beweerde, dat alles geoorloofd was, zit u nu te rillen van angst? Zal ik limonade voor u laten brengen, dat zal u een beetje opfrissen, maar eerst moeten we dat verbergen, en hij wees naar het geld. Hij maakte een beweging om op te staan en Maria Kondratjewna te roepen om limonade te brengen, maar eerst zocht hij iets om het geld mee te bedekken, dat zij het niet zien zou. Hij wilde zijn zakdoek erop leggen, maar toen hij zag, dat die erg vuil was, nam hij het dikke gele boek en legde dat op het geld. Werktuiglijk las Iwan de titel van het boek: „Het leven van de heilige vader Isaac Sirin".

— Nee, ik wil geen limonade. Ga zitten en vertel me, hoe je het gedaan hebt, maar alles, hoor je.

— Trek uw overjas toch uit, het is hier zo warm.

Werktuiglijk trok Iwan Fjodorowitsj zijn overjas uit en legde haar op de bank.

— En vertel me nu alles.

Iwan werd kalmer nu hij ervan overtuigd was, dat Smerdjakow hem alles zou vertellen.

— Hoe ik het gedaan heb? zuchtte Smerdjakow. Gewoon natuurlijk, precies zoals u het wou.

— Wat ik wou, daarover spreken we later, zei Iwan; hij schreeuwde nu niet meer; hij was volkomen rustig.

— Je moet het me met alle bijzonderheden vertellen. Je moet niets vergeten, vooral de kleinigheden niet, ik verzoek het je.

— U is weggegaan en toen ben ik in de kelder gevallen.

— Een aanval gesimuleerd?

— Natuurlijk gesimuleerd. Alles heb ik gesimuleerd. Ik ben kalmpjes langs de trap naar beneden gelopen, ben op de grond gaan liggen en gaan gillen en bleef de hele tijd gillen tot ze me naar boven hadden gebracht.

— Vooruit, vertel verder. En al die tijd in het ziekenhuis heb je ook alles gesimuleerd

— Nee, dat niet. De volgende ochtend, nog voordat ik naar het ziekenhuis gebracht was, heb ik een echte aanval gekregen en zo'n hevige als ik sinds jaren niet meer gehad heb; ik was twee dagen bewusteloos.

— Goed, goed, ga door.

— Nou, ze hebben me bij Marfa Ignatjewna achter het gordijn op een bed gelegd, precies zoals ze altijd gedaan hebben, als ik een aanval kreeg. De hele nacht lag ik te steunen. Ik heb de hele tijd Dmitri Fjodorowitsj verwacht.

— Moest hij bij jou komen?

— Nee, niet bij mij, maar in het huis van uw vader. Ik heb er geen ogenblik aan getwijfeld, dat als hij mij niet op wacht zou zien staan, hij zelf zou gaan kijken, wat er in het huis gebeurde. Hij zou natuurlijk weer over de schutting klimmen.

— En als Dmitri niet gekomen was?

— Dan zou er niets gebeurd zijn, zonder hem zou ik het niet gewaagd hebben.

— Druk je duidelijker uit, haast je niet en vergeet vooral niets.

— Ik verwachtte, dat uw broer Fjodor Pawlowitsj zou vermoorden, dat is zo. Daarom heb ik hem ook van die tekens verteld. Hij was de laatste dagen zo woedend op uw vader, dat men niets anders van hem verwachten kon.

— Luister eens, zei Iwan, als Dmitri hem vermoord had en het geld meegenomen, wat zou jij er dan mee gewonnen hebben?

— O, het geld zou hij nooit hebben kunnen vinden. Dat heb ik hem maar wijs gemaakt, dat het onder de matras lag. Daar was geen woord van aan. Ik was de

enige, die Fjodor Pawlowitsj vertrouwde. Dat geld lag bij hem in een houten doos, en ik heb hem zelf de raad gegeven om het in de hoek, achter de icoon te verstoppen. Het was al te belachelijk, dat het geld zo maar onder de matras zou liggen, waar iedereen het zou kunnen vinden... En nu gelooft iedereen, dat het onder de matras lag. Dus als Dmitri Fjodorowitsj de moord begaan had, zou hij het geld niet gevonden hebben, en hij zou natuurlijk dadelijk weggelopen zijn, uit angst dat hij betrapt zou worden. Dan zou ik er dus diezelfde nacht of de volgende ochtend heen hebben kunnen gaan en het geld van achter de icoon weghalen. En Dmitri Fjodorowitsj zou beschuldigd worden.

— En als hij zijn vader niet vermoord zou hebben, maar alleen geslagen?

— Ja, als hij hem niet vermoord zou hebben, zou ik het geld natuurlijk niet hebben durven wegnemen. En daarbij zou het gebleven zijn. Maar ik had nog een andere berekening. In het geval dat hij zijn vader zo zou slaan, dat hij bewusteloos neer zou vallen, zou ik ook nog tijd en gelegenheid hebben om het geld weg te nemen. En de volgende dag zou ik aan uw vader hebben kunnen zeggen, dat Dmitri Fjodorowitsj hem geslagen had en het geld weggenomen.

— Wacht eventjes, ik begrijp het niet goed. Dus, Dmitri heeft mijn vader vermoord en jij hebt alleen maar het geld gestolen?

— Nee, hij heeft het niet gedaan. Ik zou u op het ogenblik natuurlijk heel goed kunnen zeggen, dat hij de moordenaar is, maar ik wil niet liegen, omdat ik merk, dat u inderdaad niet wist, dat ik het gedaan had. Ik heb voortdurend gedacht, dat u alles wist, omdat u mij feitelijk hebt opgedragen, uw vader te vermoorden en zelf is weggegaan. Daarom verklaar ik vandaag, dat u de hoofdschuldige is, niettegenstaande ik de moord begaan heb. Volgens de wet is u de moordenaar.

— Waarom, waarom ben ik de moordenaar? O God, o God! Dat is weer die geschiedenis van Tsjermasjnja. Goed, als je mijn vertrek naar Tsjermasjnja als een toestemming hebt opgevat, zeg me dan waarvoor je mijn toestemming nodig had.

— Ik wist, dat als u de moord toestond, u over die drieduizend roebel, die ik stelen zou geen geschiedenis zou maken. Dat ten eerste en ten tweede, als ik, in plaats van Dmitri Fjodorowitsj verdacht zou worden, zou u mij op de een of andere wijze verdedigen... En nadat u de erfenis gekregen zou hebben, zou u er mij waarschijnlijk ook wat van geven. Omdat u de erfenis van uw vader aan mij te danken zou hebben, want anders zou al het geld aan Agrafena Alexandrowna gekomen zijn en zou u er geen kopeke van gekregen hebben.

— O, dus je was van plan mij daar levenslang mee te achtervolgen? vroeg Iwan. En wat zou je gedaan hebben, als ik toen niet was weggegaan en jou bij de politie had aangegeven?

— Nou ja, waarvan zou u mij hebben kunnen beschuldigen? Dat ik u aangeraden had, naar Tsjermasjnja te gaan? Maar, dat is immers onzin. Als u niet weggegaan was, zou er immers niets gebeurd zijn, want dan zou ik begrepen hebben, dat u de moord niet wenste. Maar omdat u weggegaan is, was dat voor mij een bewijs, dat u in de moord toestemde, en tevens een waarborg, dat u mij voor die drieduizend roebel niet zou vervolgen. U zou mij zelfs niet gerechtelijk durven vervolgen, omdat ik voor de rechtbank zou kunnen verklaren, niet dat ik gemoord of gestolen had, dat niet, maar dat u mij zelf aangespoord had om uw vader te vermoorden en te beroven. Daarom heb ik uw toestemming nodig gehad. Dan zou u mij van niets kunnen beschuldigen, maar ik u van alles. En ik verzeker u, dat iedereen mij zou geloven, terwijl het voor u een schande voor uw hele leven zou zijn.

— Dus volgens jou, heb ik dat altijd gewild?

— Natuurlijk, en dat hebt u bevestigd met uw toestemming... met uw stilzwijgende toestemming.

Smerdjakow was erg zwak en sprak met moeite, maar iets in hem dwong hem tot een besluit te komen. Iwan voelde dat.

— Ga door, vertel verder van die nacht.

— Ja, verder. Ik lag dus in mijn bed en hoorde mijnheer een gil geven; Grigorij was enige ogenblikken tevoren opgestaan en naar de tuin gegaan. Ineens hoor ik Grigorij ook gillen, waarop alles weer stil wordt. Ik lag met kloppend hart te luisteren, ik kon het niet meer uithouden, ik stond op en ging de tuin in en ik zag, dat het raam van het huis openstond. Ik naderde het huis om te weten te komen, of mijnheer nog leefde. En ik hoor mijnheer de kamer rondlopen en uitroepen: „Ach! ach! ach!" Ik liep op het raam toe en zei tegen hem: „Ik ben het". En toen vertelde hij mij, dat Dmitri er geweest was en weer weggelopen en dat hij Grigorij vermoord had. „Waar?" vroeg ik. „Daar, in die hoek," antwoordde hij. Toen liep ik naar Grigorij toe en ik zag hem werkelijk bij de muur liggen, met een bebloed hoofd en bewusteloos. Toen schoot mij door het hoofd, dat Dmitri Fjodorowitsj er geweest was en hij dus verdacht zou worden. Ik zou alles kunnen doen zolang Grigorij bewusteloos was, hij zou nergens iets van merken, ook al leefde hij nog. Eén gevaar was er, dat Marfa Ignatjewna wakker zou worden, maar ik werd zo door mijn gedachten meegesleept, dat ik mij niet meer kon bedwingen. Ik ging weer naar het raam toe en zei tegen mijnheer: „Zij is gekomen." Hij schrok op als een kind. „Waar? Waar is ze?" vroeg hij. Men kon zien, dat hij het nog niet kon geloven. „Daar staat ze, doe de deur open," zei ik. En toen gaf ik de afgesproken tekens op het raam, alsof het Agrafena Alexandrowna was. Ik moest erom lachen, mij geloofde hij niet, maar de tekentjes wel. Hij deed de deur open, ik wou binnenkomen, maar hij stond

voor mij en hield me tegen. „Waar is zij?" vroeg hij, trillend van angst en opwinding. „Nou," denk ik, „als hij zo bang voor mij is, dan zal alles mislopen." Ik werd zelf bang, dat hij mij de kamer niet binnen zou laten, en zou gaan schreeuwen en dan zou Marfa Ignatjewna natuurlijk wakker worden. Ik stond zelf ook te rillen en ik voelde, dat ik bleek was. „Daar staat zij, onder het raam. Ziet u haar niet?" „Breng haar bij mij, breng haar bij mij," fluisterde hij. „Zij is bang te komen, zij heeft zich achter een struik verborgen, roept u haar door het raam." Hij liep naar het raam toe, zette de kaars op de vensterbank en riep: „Groesjenjka, Groesjenjka, waar ben je?" En hij was zelf zo van angst vervuld, dat hij bang was met zijn rug naar mij toe te staan. „Daar is ze, daar in de struiken, kijk eens, zij lacht tegen u." Hij geloofde dat en boog zich uit het raam voorover. Toen greep ik van de tafel de zware, ijzeren presse-papier, dezelfde, herinnert u zich, die daar altijd lag, hij woog minstens drie pond, en met één beweging sloeg ik hem uit alle kracht op zijn achterhoofd. Hij gaf geen kik, maar zakte in elkaar, toen sloeg ik voor de tweede en de derde maal. En toen viel hij achterover op zijn rug. Met de derde slag voelde ik, dat ik zijn schedel verbrijzelde. Het bloed stroomde uit zijn hoofd. Ik bekeek mijzelf, geen enkel druppeltje bloed was op mij. Ik veegde voorzichtig de presse-papier af, legde hem terug op zijn plaats, haalde vanachter de icoon het pakket, opende het, gooide de enveloppe en het roze lintje op de grond, nam het geld en ging naar de tuin, zonder de deur achter mij te sluiten. Ik liep naar de appelboom, u weet wel, met die holle stam; ik had daar al een tijd geleden, een stuk papier en een lapje in verborgen. Nu wikkelde ik het geld erin en verborg het diep in de holle stam. Daar is het langer dan twee weken blijven liggen, nadat ik uit het ziekenhuis gekomen was, heb ik het er pas weer uitgehaald. Ik kwam weer in mijn bed terug, ging weer liggen en dacht voortdurend met angst: „Als Grigorij dood is, kan het nog lelijk voor me aflopen, maar als hij alleen bewusteloos is, dan zal hij, als hij bijkomt vertellen, dat Dmitri Fjodorowitsj het gedaan heeft, en hij dus degene is, die het geld weggenomen en Fjodor Pawlowitsj vermoord heeft." Van louter ongeduld en twijfel begon ik hard te steunen, om Marfa Ignatjewna wakker te maken. Zij werd ook wakker en kwam bij mij; ze heeft mij dus gezien. Maar toen merkte ze ineens dat Grigorij weg was, ze liep de deur uit en even later hoorde ik haar gillen. Zo verliep de nacht en alles wat u reeds weet, maar ik was gerustgesteld.

Smerdjakow zweeg. Iwan had de hele tijd in een doodse stilte toegeluisterd en staarde hem slechts aan. Smerdjakow keek hem gedurende zijn verhaal van tijd tot tijd aan, maar meestal keek hij de andere kant op. Hij was erg opgewonden en kon moeilijk ademhalen; op zijn voorhoofd stonden grote zweetdruppels. Men kon echter niet uitmaken, of hij berouw had of niet.

— Wacht eventjes, zei Iwan, en de deur? Als hij de deur pas voor jou geopend heeft, hoe heeft Grigorij haar dan vroeger open kunnen zien staan?

Het was merkwaardig op welke toon Iwan sprak, in het geheel niet boos en zo kalm, dat als iemand hen beiden had kunnen zien, hij de indruk gekregen zou hebben, dat hier twee mensen over een doodgewoon onderwerp zaten te praten, al was het dan ook iets dat hun beiden zeer ter harte ging.

— O, wat de deur betreft, die Grigorij open heeft zien staan, dat is pure verbeelding, zei Smerdjakow. Ik moet u zeggen, dat hij nog koppiger is, dan de koppigste ezel. Als hij zich iets verbeeldt, houdt hij er stokstijf aan vast, en niemand ter wereld kan hem overreden, dat het anders is. Maar het is ons geluk, dat hij zo koppig is, want deze keer lijdt alleen Dmitri Fjodorowitsj door zijn koppigheid. Wij beiden zijn vrij van verdenking.

— Luister eens, begon Iwan weer, ik had je nog zoveel te vragen... maar nu ben ik het weer vergeten... Ik vergeet en verwar alles... Vertel me alleen, waarom heb je de enveloppe op de grond laten liggen, waarom heb je het geld niet in de enveloppe meegenomen? Jij vertelde het op een toon, alsof dat heel duidelijk is waarom jij dat gedaan hebt. Maar waarom, waarom? Dat kan ik niet begrijpen.

— O, daar heb ik mijn redenen voor gehad. Iemand, zoals ik bijvoorbeeld, die wist, dat er in de enveloppe geld was en zelf gezien heeft, dat het geld er in gedaan werd, en wat erop geschreven werd, zal er natuurlijk niet aan twijfelen, dat er geld in de enveloppe is, en in zo'n haast, zal hij vanzelfsprekend eenvoudig de enveloppe in zijn zak steken en er gauw mee van door gaan. Wat Dmitri Fjodorowitsj betreft, dat is heel iets anders. Hij wist van de enveloppe alleen wat ik hem verteld heb. Het is te begrijpen, dat als hij die enveloppe van onder de matras te voorschijn haalt, het eerste wat hij doen zal is, zich te overtuigen, of er werkelijk geld in is. En omdat hij een onervaren dief is, zal hij er niet aan denken, dat een enveloppe, die hij op de grond gooit, een bewijs tegen hem zal zijn; hij is een edelman en als een edelman besluit iets te stelen, doet hij het niet als een gewone dief; hij beschouwt het zo, dat hij alleen wegneemt wat hem toekomt . Wat hij ook zelf van te voren overal rondverteld heeft, zodat iedereen horen zou, dat hij van plan was naar zijn vader te gaan, om van hem weg te nemen, wat volgens zijn mening, hem toebehoort. Diezelfde gedachte heb ik ook voor de procureur uitgesproken, maar ik heb het zo gedaan, dat het leek, alsof niet ik het hem in de mond had gegeven, maar alsof het zijn eigen vinding was.

— Heb jij dat werkelijk alles op het ogenblik van de moord overwogen? vroeg Iwan verwonderd en keek Smerdjakow angstig aan.

— Welnee, hoe kun je zoiets bedenken in zo'n haast, ik heb alles van te voren bedacht en berekend.

— Nou... dan heeft de duivel zelf je geholpen. O nee, jij bent lang niet dom, je bent veel verstandiger dan ik dacht.

Hij stond op met de gedachte de kamer een beetje op en neer te lopen; hij had het ongelofelijk benauwd, maar de kamer was zo klein, dat hij het niet kon doen, en hij ging weer zitten. Blijkbaar deed die onmogelijkheid om de kamer op en neer te lopen hem opnieuw in woede ontsteken, want hij ging weer op zijn opgewonden, driftiger toon tot Smerdjakow door.

— Luister eens, jij, ongelukkig, weerzinwekkend schepsel, begrijp je, dat als ik je nog niet vermoord heb, dat alleen is, omdat ik je spaar voor morgen, voor de rechtbank? God weet het, misschien ben ik ook schuldig, misschien heb ik werkelijk in het geheim de dood van mijn vader gewenst, maar ik zweer je, ik ben niet zo schuldig als jij denkt en ik heb jou niet opgestookt. Nee, dat heb ik niet gedaan. Maar het kan mij niet schelen, ik zal morgen voor de rechtbank alles vertellen, maar we gaan samen. En hoe je me verder ook beschuldigen mag en hoe je tegen mij zult getuigen, ik ben niet bang voor je, ik aanvaard alles. Ik zal alles bekennen, maar jij moet het ook doen. Wij gaan samen, zo zal het gebeuren.

Iwan sprak zo vastberaden, dat er geen twijfel was, dat alles zo zou gebeuren.

— Wat is u toch ziek, u is zwaar ziek, het wit van uw ogen is helemaal geel, zei Smerdjakow, doch niet spottend, eerder met medelijden.

— Wij gaan samen, zei Iwan, en als jij niet wilt, dan kan het me ook niet schelen, dan zal ik alleen gaan. Smerdjakow zweeg een ogenblik en peinsde.

— Nee, dat zal niet gebeuren, en u gaat ook niet.

— Zo, dan ken je me nog niet, zei Iwan met verwijt in zijn stem.

— U zult zich schamen alles te bekennen en bovendien zou het doelloos zijn. Ik zal natuurlijk zeggen, dat er geen woord van waar is, dat ik niets tegen u gezegd heb, en dat U alleen zo handelt uit medelijden met uw broer, omdat u hem wilt vrijpleiten. En daarvoor wilt u zichzelf opofferen? En wat mij betreft, iedereen zal toch begrijpen, dat u alles verzonnen hebt, en dat het u niets schelen kan als een lakei beschuldigd wordt. En wie zal u geloven, en wat voor bewijzen hebt u er voor?

— Luister eens, heb je me dat geld alleen maar laten zien om mij te overtuigen?

Smerdjakow nam het boek van het pakje geld af en zei:

— Alstublieft, wilt u dat geld hier vandaan nemen?

— Ja goed. Maar waarom geef je het geld weg, als je alleen voor dat geld een moord begaan hebt? vroeg Iwan verwonderd.

— Ach, ik heb het niet meer nodig, zei Smerdjakow met trillende stem. Ik heb vroeger gedacht, dat ik met dat geld een nieuw leven zou kunnen beginnen,

in Moskou of misschien wel in het buitenland. Maar mijn hoofdgedachte, toen ik het geld stal, was toch dat alles geoorloofd is, zoals u mij zelf geleerd hebt. U hebt mij overtuigd, dat God niet bestaat. En, als God niet bestaat, is er geen onderscheid tussen kwaad en goed.

— Dat heb je zelf verzonnen, zei Iwan.

— Misschien wel, maar u hebt me in die mening versterkt.

— En nu geloof je wel in God, zodat je het geld teruggeeft?

— Nee, dat niet, fluisterde Smerdjakow.

— Maar waarom geef je het dan weg?

— Ach toe, laat dat. Vroeger hebt u zelf beweerd, dat alles geoorloofd is, en nu is u zo overspannen, dat u uzelf wilt gaan aangeven... Maar, dat zal niet gebeuren, dat zult u niet doen, zei Smerdjakow beslist.

— Je zult het zien.

— Dat kan niet. U is te verstandig. U houdt van geld, dat weet ik. U houdt er van, met eerbied behandeld te worden. U is hooghartig. U houdt van vrouwen. Maar meer dan van alles houdt u van een onafhankelijk, rustig, kalm bestaan. U zult uw hele leven toch niet willen bederven? Meer dan de andere kinderen, lijkt u op uw vader, Fjodor Pawlowitsj, u hebt net zo'n ziel als hij.

— Nee, dom ben je niet, zei Iwan, terwijl het bloed hem naar het hoofd steeg. Ik dacht vroeger, dat je dom was.

— U was te trots om te zien, dat ik niet dom ben. Neemt u het geld.

Iwan nam het geld van de tafel en stak het in zijn zak.

— Ik zal het morgen voor de rechter leggen.

— Ach, niemand zal u toch geloven. Iedereen zal zeggen, dat u uw eigen geld meegebracht hebt.

Iwan stond van zijn plaats op.

— Ik herhaal nog eens, als ik je niet vermoord, is het alleen, omdat ik je morgen nodig heb, denk daarom.

— Nou, vermoord mij dan maar, zei Smerdjakow ernstig... Dat durft u ook niet, u, die gisteren nog zo dapper was. Niets zult u meer durven.

— Tot morgen! riep Iwan, terwijl hij naar de deur ging.

— Wacht even, laat me dat geld nog eens zien.

Iwan haalde het geld weer uit zijn zak tevoorschijn en Smerdjakow keek ernaar, ongeveer tien seconden lang.

— Nou, ga heen, zei hij. Maar toen Iwan een stap gedaan had, riep hij hem weer terug.

— Iwan Fjodorowitsj!

— Wat wil je?

— Vaarwel, Iwan Fjodorowitsj!

— Tot morgen, antwoordde Iwan en verliet het huis.

De sneeuwstorm had nog niet opgehouden. Hij deed vastberaden enige stappen, maar toen begon hij plotseling te wankelen. „Nee, nee, dat is niet erg," dacht hij en glimlachte; zijn vast voorgenomen besluit gaf hem vreugde. Eindelijk was zijn twijfel, die hem de laatste dagen zo gemarteld, had voorbij. Hij liep verder en ineens stootte hij tegen iets, dat op de grond lag. Dat was de dronken boer, die hij zelf tegen de grond geslagen had. De boer lag bewusteloos op de grond, in dezelfde houding, waarin hij neergevallen was. De sneeuw bedekte zijn hele gezicht. Hij tilde hem op en sleepte hem mee. Aan zijn rechterhand zag hij licht in een huisje; hij liep er heen en klopte aan. Een eenvoudig man, die het huisje bewoonde, deed open. Iwan verzocht hem, om hem te helpen de arme naar de naastbijzijnde politiepost te brengen en beloofde hem er drie roebel voor. Ik zal niet in bijzonderheden treden om te beschrijven hoe de boer naar de politiepost gebracht werd, hoe Iwan dadelijk een dokter liet komen en voor alles ruimschoots betaalde, ik wil alleen zeggen, dat dat alles niet minder dan een uur in beslag nam, en dat Iwan erg tevreden over zichzelf was. „Als ik niet een vast besluit voor morgen genomen had, zou ik mij niet een heel uur ophouden, om die boer te helpen en zou het me geen steek kunnen schelen als hij hier doodvroor. Mijn gedachten zijn heel helder, maar zij hebben al uitgemaakt, dat ik op het punt sta van gek te worden". Toen hij voor zijn huis stond, kwam de gedachte bij hem op: „Zal ik nu niet meteen maar naar de procureur gaan, om hem alles te vertellen?" Maar hij mompelde bij zichzelf: „Nee, morgen." Merkwaardig, het gevoel van vreugde was ineens van hem afgevallen en hij werd weer somber. Toen hij zijn kamer binnenging, kreeg hij het gevoel of zijn hele lichaam met iets kouds in aanraking kwam als de herinnering aan iets pijnlijks, iets afschuwelijks, dat zich hier in de kamer bevonden had en hier misschien op dat ogenblik nog was.

Hij liet zich op zijn divan neervallen. De oude vrouw bracht hem de samowar; hij zette thee, doch nam er niet van. De vrouw had hij tot de volgende ochtend weggestuurd. Hij was duizelig en voelde zich ziek. Bijna was hij in slaap gevallen, maar plotseling sprong hij op en begon de kamer op en neer te lopen om zijn slaperigheid te overwinnen. Maar niet zijn ziekte boezemde hem belang in. Hij ging weer zitten en tuurde in alle hoeken van de kamer, alsof hij iets zocht. Eindelijk bleef zijn blik op één punt rusten. Iwan glimlachte, maar zijn gezicht werd woedend. Hij zat lang naar dat ene punt te staren, alsof daar iets was, dat hem ergerde, en waarvan de aanwezigheid hem een marteling was.

IX

DE DUIVEL.
DE NACHTMERRIE VAN IWAN FJODOROWITSJ

Hoewel ik geen dokter ben, voel ik toch, dat het ogenblik gekomen is, dat ik mijn lezers moet inlichten over de ziekte van Iwan Fjodorowitsj. Die avond was hij reeds ziek; hij had hete koorts, feitelijk was hij al geruime tijd ziek, maar hij had er zich met zijn hele wil tegen verzet. En zonder van de medische wetenschap op de hoogte te zijn, geloof ik, dat men door een sterke wil, zoal niet een ziekte vermijden, dan toch enige tijd verschuiven kan. Hij wist, dat hij ziek was, maar hij wilde niet ziek zijn, en vooral niet op deze noodlottige dag, dat hij persoonlijk voor de rechtbank moest verschijnen om een beslissend woord te spreken en „zichzelf voor zichzelf te verdedigen". Hij was trouwens al eenmaal, bij de nieuwe dokter, die Katherina Iwanowna uit Moskou had laten overkomen, geweest. De dokter had hem onderzocht en was tot de conclusie gekomen, dat hij iets in zijn hersens had; hij was dan ook niet verbaasd geweest, toen Iwan hem met ontzetting verteld had, dat hij aan hallucinaties leed. „Hallucinaties in uw toestand zijn heel goed mogelijk," zei de dokter, „we moeten het overigens nog onderzoeken, doch ik raad u aan, onverwijld voor uw gezondheid te gaan zorgen, anders zal het slecht met u aflopen." Maar Iwan Fjodorowitsj had die verstandige raad niet opgevolgd en was niet naar bed gegaan. „Voorlopig ben ik nog op de been, als ik erbij neerval, is het iets anders, laten ze dan maar met me doen, wat ze willen." Op het ogenblik voelde hij zelf, dat hij bijna in een toestand van ijlen verkeerde en zoals ik reeds gezegd heb, zat hij onafgebroken naar een voorwerp bij de muur, tegenover de divan te staren. Hij zag iemand zitten, iemand, die God weet op welke manier, de kamer was binnengekomen. Toen Iwan van Smerdjakow teruggekomen was, was die „iemand" er nog niet geweest. Het was een heer, niet jong meer „*qui frisait la cinquantaine*" zoals de Fransen zeggen, met enigszins grijzend haar en een kort geknipt puntbaardje. Hij droeg een kort bruin colbertjasje, blijkbaar van een eersteklas kleermaker, maar versleten en volgens de mode van drie jaar geleden. Zijn overhemd en das, waren zoals elegante mensen plegen te dragen, maar als men ze nader beschouwde, was het overhemd niet schoon en de das erg verschoten. Zijn geruite broek zat uitstekend, maar hij was te licht en te nauw, zoals men in die tijd niet meer droeg, evenals zijn grote, witvilten hoed, die in elk geval niet in

overeenstemming met het seizoen was. In één woord, hij leek op iemand, die men een gentleman zou kunnen noemen, maar die klaarblijkelijk geen kopeke op zak had. Schijnbaar had de man nooit iets uitgevoerd.. Hij had veel van een landgoedbezitter, die in goed gezelschap verkeerd had, en goede connecties had, maar die door zijn gebrek aan geld, langzamerhand zowel het een als het ander verloren had. Na het vrolijke, zorgeloze, rijke leven bracht hij nu zijn tijd door, met achtereenvolgens de verschillende landgoedbezitters te bezoeken, om als niet betalend kostganger, voor kortere of langere tijd zijn intrek bij hen te nemen. Hij kon altijd aan tafel gepresenteerd worden, ook als er gasten waren, want hij was toch van goede familie en kon uitstekend kaarten. Men kon hem echter nooit een boodschap opdragen, omdat iets voor iemand te doen, beneden zijn waardigheid was. Meestal zijn dat ongetrouwde mensen of weduwnaars, die als ze al kinderen hebben, ze ergens ver weg bij de een of andere tante ondergebracht hebben, en zich verder niet om hen bekommeren. Alleen met Kerstmis of op hun verjaardag krijgen ze brieven van hen, die ze niet eens beantwoorden. Het gezicht van de onverwachte gast had, indien alleen niet bijzonder vriendelijke, dan toch een welwillende uitdrukking. Hij had geen horloge, maar hij droeg een lorgnon van schildpad. Aan de middelste vinger van zijn rechterhand droeg hij een massief gouden ring met een goedkope opaal. Iwan Fjodorowitsj zweeg woedend en wilde het gesprek niet beginnen. De gast zat te wachten, precies zoals iedere niet betalende kostganger zou zitten, als hij geroepen is om de heer des huizes gezelschap te houden. Maar, toen hij zag, dat deze in gedachten verzonken was, nam hij een afwachtende houding aan, bereid, om vol belangstelling een gesprek te beginnen, over elk onderwerp, dat mijnheer maar wenste. Plotseling kreeg zijn gezicht een bezorgde uitdrukking.

— Luister eens, zei hij tegen Iwan Fjodorowitsj, je moet mij vergeven, ik zeg het alleen maar om je eraan te herinneren: je bent naar Smerdjakow gegaan met het doel om over Katherina Iwanowna te spreken en je bent teruggekomen zonder iets over haar te weten te zijn gekomen, waarschijnlijk heb je het vergeten.

— Ja, dat is waar, zei Iwan en zijn gezicht werd somber, ja dat heb ik vergeten. Trouwens, nu doet het er niet meer toe. Alles morgen. En jij, vervolgde hij geprikkeld, hoeft me dat niet te zeggen, dat weet ik zonder jou ook wel. En natuurlijk zijn dat mijn eigen gedachten, wat denk je wel. Of wou je me soms wijsmaken, dat jij degene bent, die mij dat in herinnering brengt? Denk je soms, dat ik dat geloven zou?

— Geloof het niet, glimlachte de gast. Wat betekent gedwongen geloven? En dan in het geloof hebben bewijzen geen waarde en zeker nooit materiële bewijzen. Thomas geloofde niet, omdat hij zag, dat Christus was opgestaan,

maar alleen, omdat hij wou geloven. Neem bijvoorbeeld de spiritisten. Ik ben erg op hen gesteld... Stel je voor, zij beweren, dat zij van veel nut zijn voor het geloof, omdat zij de hoorntjes van de duivels van de andere wereld al gezien hebben. Dat is voor hen een bewijs, dat de andere wereld bestaat. En per slot, als je bewijst, dat de duivel bestaat, is daarmee nog niet bewezen, dat God bestaat. Ik ga mij aansluiten bij de Vereniging van Idealisten, ik wil daar de oppositie vormen: ik ben realist, maar geen materialist. Ha! ha! ha!

— Luister eens, zei Iwan, terwijl hij van de tafel opstond, ik ijl op het ogenblik, ik moet wel ijlen... Ja, ik ijl... Je kunt kletsen wat je wilt, het kan mij niet schelen, je zult er niet in slagen om me weer buiten mezelf te brengen, zoals de vorige keer. Ik heb alleen een gevoel van schaamte... ik wil een beetje op en neer lopen... Soms zie ik je helemaal niet en hoor ik je stem niet, maar ik weet alles wat je zegt... *Omdat ik het zelf ben, die spreekt en niet jij.* Ik weet alleen niet meer, of ik de vorige keer sliep of dat ik je werkelijk gezien heb. Wacht, ik zal een koud kompres op mijn hoofd leggen, dan zal je misschien verdwijnen.

Iwan Fjodorowitsj ging naar een hoek van de kamer, nam een handdoek, doopte hem in koud water, wrong hem uit en legde hem op zijn hoofd. Zo begon hij weer de kamer op en neer te lopen.

— Ik vind het heel prettig, dat wij elkaar tutoyeren, begon de gast.

— Idioot, lachte Iwan, dacht je soms, dat ik jou met u zou aanspreken? Nu ben ik wat opgemonterd, alleen doen mijn slapen me zo'n zeer en mijn achterhoofd... Maar wil je alsjeblieft niet weer beginnen te filosoferen, zoals verleden keer? Als je niet wilt ophoepelen, spreek dan tenminste over iets vrolijks. Ga maar kwaadspreken, daarvoor ben je toch een niet betalende kostganger. Wat ellendig, zo'n nachtmerrie te hebben! Maar ik ben niet bang voor je, hoor je? Ik zal de sterkste zijn, en in een krankzinnigengesticht krijgt niemand me.

— *C'est charmant*! Een „niet betalende kostganger!" Daar heb je eigenlijk gelijk in. Wat zou ik anders zijn dan een niet betalende kostganger? Met verwondering luister ik naar je. Het is heus waar, je begint me langzamerhand al als iets reëels te beschouwen, en niet meer als je fantasie, zoals je de vorige keer beweerde.

— Geen ogenblik houd ik je voor iets reëels of voor de werkelijkheid, schreeuwde Iwan. Jij bent een leugen, jij bent mijn ziekte, jij bent een spook: Ik weet alleen niet, hoe ik je vernietigen kan. Ik zie alleen, dat ik je moet dulden, dat is mijn lijden, je bent een hallucinatie van me. Jij bent een gedeelte van mezelf, de helft van mezelf, van mijn gevoelens, van mijn gedachten, mijn slechtste en mijn domste. Wat dat betreft, zou je misschien de moeite waard zijn om te leren kennen, als ik ten minste tijd had, me met je op te houden.

— Wacht eventjes, ik moet je ergens op wijzen: waarom heb je, toen je met Aljosja bij de lantaarn stond, hem zo aangeblaft: „Van *hem* ben je dat te weten gekomen? Hoe weet je dat *hij* bij me komt?" Toen heb je je mij herinnerd., niet? Dus een ogenblikje heb je toch geloofd, dat ik werkelijk besta? lachte de gast.

— Ja, dat was een zwak moment, maar toch geloofde ik niet in jouw bestaan. Ik weet het niet, misschien heb ik alleen maar van je gedroomd.

— En waarom heb je Aljosja zo afgesnauwd, die lieve, aardige jongen?

— Hou je mond over Aljosja! Hoe waag je het, lakei?

— Hè, je scheldt me uit en tegelijk lach je, dat is een goed teken. Trouwens, in het algemeen ben je vandaag veel vriendelijker voor mij, dan verleden week. Dat kan ik me ook wel begrijpen: het grote besluit...

— Hou je mond over mijn besluit, riep Iwan woedend uit.

— Ik begrijp het, ik begrijp het, *c'est noble, c'est charmant*, je gaat je broer verdedigen en offert jezelf op... *C'est chevaleresque*.

— Hou je mond, anders sla ik je bont en blauw.

— Daar zou ik erg blij om zijn, dan is mijn doel bereikt. Als je me slaat, dan geloof je dus dat ik werkelijkheid ben en geen spook. Een spook slaat men niet. Maar, zonder gekheid, het kan me niet schelen, dat je me uitscheldt, maar toch zou het beter zijn, als je een beetje beleefder was, ook tegen mij. Wat zijn dat voor manieren, iemand uit te schelden voor idioot, lakei!

— Als ik op jou scheld, scheld ik op mezelf, lachte Iwan weer. Want jij en ik zijn één, alleen ieder met een ander snuit. Je zegt precies wat ik meen... Je bent niet in staat, me iets nieuws te zeggen.

— Ik ben al tevreden als jij dezelfde gedachten hebt als ik. Dat is een eer voor mij.

— Jammer alleen, dat je al mijn slechte gedachten hebt en hoofdzakelijk de domme. Jij bent dom en banaal. O, wat ben je stom! Nee, ik kan je werkelijk niet uitstaan! God, o God, wat moet ik doen? steunde Iwan.

— Mijn waarde vriend, ik wil toch een gentleman zijn, tenminste wil ik, dat de mensen mij daarvoor aanzien. Ik ben arm, maar eerlijk. In jullie gezelschap beschouwen ze ons als gevallen engelen. Maar ik moet je eerlijk bekennen, dat ik me niet voorstel, dat ik ooit een engel geweest ben. En als het waar is, is het zo lang geleden, dat het geen zonde is, als ik het vergeten ben. En nu stel ik alleen nog maar mijn reputatie op prijs. Ik leef ervoor en doe moeite om aangenaam te zijn. Ik houd werkelijk van de mens. Maar de mensen spreken zoveel kwaad van me! Als ik van tijd tot tijd bij jullie kom wonen en als jullie mij dan aanzien, voor iets dat werkelijk bestaat, vind ik dat heel prettig. Ik lijd zelf onder dat fantastisch onwezenlijke, en daarom houd ik zo van jullie aards realisme. Hier bij jullie is alles duidelijk omlijnd. Voor alles is een formule, het

past in elkaar als geometrie en bij ons is alles onbepaalde nivellering. Hier kan ik mijmeren, waar ik zo van houd, en bovendien word ik, als ik hier op aarde ben, bijgelovig. Lach niet, ik vind het heel prettig om bijgelovig te zijn, ik kan me al jullie gewoonten best indenken. Het is mij bijvoorbeeld een genoegen, om met een geestelijke of een koopman naar een dampbad te gaan. Mijn droom is, mij te incarneren, maar voorgoed, in een dikke koopmansvrouw met een gewicht van 140 kilo, en precies te geloven wat zij gelooft. Mijn ideaal is, naar een kerk te gaan en voor een icoon een kaars te laten branden, maar echt uit volle overtuiging. Ik zweer het je, bij God. Ik houd er ook van mij door dokters te laten behandelen. Van het voorjaar was er een pokkenepidemie, ik ging toen naar een dokter en liet me inenten. Wat was ik toen blij! Hè, je luistert niet eens. Trouwens, ik weet, dat je je niet goed voelt, en dat je gisteren bij de dokter geweest bent. Maar hoe gaat het met je? Wat heeft de dokter je gezegd?

— Idioot!

— O, jij bent zeker verstandig! Nou begin je me al weer uit te schelden. Ik vraag het zo maar, ik heb geen medelijden met je, je hoeft me niet te antwoorden. Hè, ik begin weer last van mijn reumatiek te krijgen.

— Idioot! herhaalde Iwan.

— Ja, ja, jij scheldt maar, en ik heb zo'n reumatiek. Al van verleden jaar en ik voel het nog.

— Een duivel met reumatiek?

— Waarom niet? Als ik me incarneer, draag ik daar ook alle gevolgen van. Satan sum et nihil humanum a me alienum puto. [2]

— Hoe? Hoe? Satan sum et nihil humanum... Het is niet dom bedacht voor een duivel.

— Tot uw dienst, mijnheer.

— Dat heb je niet van mij, zoiets zou niet in mijn hoofd kunnen opkomen... Dat is eigenaardig...

— *C'est du nouveau, n'est ce-pas?* Maar deze keer zal ik oprecht zijn en het u verklaren. Luister eens: iemand, die bijvoorbeeld een slechte spijsvertering heeft, droomt soms of heeft nachtmerries, die zo verward zijn, zo door verschillende intriges verbonden, zo ingewikkeld en uitgebreid zijn, dat zelfs een schrijver als Tolstoi, het niet zo zou kunnen verzinnen, en het zijn geen schrijvers, die zo dromen, maar doodgewone, eenvoudige mensen, ambtenaren, feuilletonisten, geestelijken. Ik heb weleens een minister horen zeggen, dat hij zijn beste gedachten in zijn dromen had. Zo is het met jou op het ogenblik ook. Niettegenstaande ik jouw hersenschim ben, zeg ik iets origineels tegen je, waaraan jij nog nooit gedacht had. Ik herhaal je gedachten niet, ik spreek uit mezelf, en toch ben ik niets anders dan een nachtmerrie van je.

— Dat lieg je. Jouw doel is mij te overtuigen, dat je bestaat en nu beweer jezelf, dat je niets anders dan mijn nachtmerrie bent.

— Mijn vriend, ik heb vandaag een andere manier van spreken aangenomen. Wacht, waar ben ik ook weer blijven steken? O ja, ik heb toen kougevat, maar niet hier bij jullie, daar ginds...

— Waar? Zeg, blijf je hier nog lang hangen, kun je niet ophoepelen? vroeg Iwan wanhopig. Hij ging weer op de divan zitten, steunde met zijn ellebogen op de tafel en drukte zijn voorhoofd in zijn beide handen. Hij trok de natte handdoek van zijn hoofd en wierp hem ergens in een hoek; blijkbaar had het niet geholpen.

— Je bent op van de zenuwen, merkte zijn gast op vriendelijke toon op. Je bent boos op mij, dat ik kou kan vatten. En toch is dat op een heel normale manier gebeurd. Ik moest naar een diplomatieke soirée, bij een aristocratische dame in Petersburg. Ik was in rok, met witte das en handschoenen... Maar ik was zo ver... het was een hele tocht, voor ik de aarde bereikt had. En je begrijpt, dat het onverstandig van me was, die verre weg alleen maar in rok af te leggen. Ik dacht, dat geesten niet konden bevriezen. En koud was het bij jullie! Honderdvijftig onder nul... Dat kan je niet eens meer vorst noemen. Weet je hoe de dorpsmeisjes zich amuseren? Bij een vorst van dertig graden onder nul gaan ze aan een bijl likken. Natuurlijk doet dat iemand, die het niet weet en die door de anderen daartoe wordt aangezet. Natuurlijk vriest je tong aan de bijl vast en als je haar eraf wilt trekken, blijft de huid aan de bijl zitten. Die idioten! En stel je dan eens voor, bij honderdvijftig graden onder nul... als je dan met je vinger een bijl aanraakt, blijf je zonder vinger, als er ten minste een bijl te vinden is.

— En kan je daar dan een bijl vinden? vroeg Iwan. Uit alle krachten spande hij zich in, om niet in dat ijlen te geloven en niet helemaal krankzinnig te worden.

— Een bijl? vroeg de gast verwonderd.

— Nou ja, wat zou daar met een bijl gebeuren? vroeg Iwan Fjodorowitsj woedend en koppig.

— Wat er met een bijl in het firmament zou gebeuren, *quelle idée*! Dat hangt ervan af waar zij is; hoogstwaarschijnlijk zal zij om de aarde vliegen als een volg-planeet, en de sterrenkundigen zullen haar opkomst en ondergang berekenen. En dat zal in de kalender komen, dat is alles.

— O wat ben je toch dom, wat ben je toch dom! zei Iwan, spreek toch verstandiger, anders luister ik niet meer naar je. Lieg ten minste verstandig. Je wilt mij overtuigen van je realiteit, je wilt me bewijzen, dat je bestaat, maar ik wil het niet geloven, begrijp je, ik geloof het niet.

— Ach, ik lieg helemaal niet. Het is alles de waarheid, maar tot mijn spijt is

de waarheid altijd flauw. Ik zie, dat je iets groots van mij verwacht, misschien wel iets verhevens, maar het is jammer, ik kan je alleen geven, wat ik kan geven.

— Filosofeer niet, ezel!

— Een mooie filosofie, als de hele rechterkant van je lichaam stijf is. Ik was bij verschillende dokters, die kunnen uitstekend een diagnose opmaken, ze vertellen je alles van je ziekte, maar genezen kunnen ze je toch niet. Er was ook een jong student bij, die zei tegen mij: „Als u dood gaat, zult u in elk geval weten, aan welke ziekte u sterft". En dan die vervelende gewoonte om je naar specialisten te zenden. Wij kunnen alleen maar een diagnose stellen, genezen moeten de specialisten u. Ik moet zeggen, dat de vroegere dokters, die je voor alle ziekten behandelden, niet meer bestaan. Je leest alleen nog maar van specialisten in de couranten. Krijg je pijn in je neus, dan word je naar Parijs gestuurd, omdat daar een specialist is, die neuzen geneest. Kom je dan in Parijs, dan bekijkt hij je neus en zegt: „Ik kan alleen de rechterkant genezen, want de linkerkant is mijn specialiteit niet, daarvoor moet u naar Wenen". Wat moet je doen? Een Duitse dokter heeft mij aangeraden om een gewoon huismiddeltje te proberen, een mengsel van honing en zout, daar moet je je mee insmeren en dat moet alles in een bad gebeuren. Ik heb me er helemaal mee ingesmeerd, maar zonder resultaat. En stel je voor, malz extract, heeft me geholpen. Ik wou een dankbetuiging in de courant schrijven, maar verbeeld je, in geen enkele courant hebben ze het opgenomen. En weet je waarom niet? Ik moest ondertekenen, met mijn naam „Duivel", en ze zeggen, dat niemand gelooft, dat er een duivel bestaat. Schrijf maar liever anoniem. Verbeeld je, een dankbetuiging anoniem! Ik zat er nog met de mensen om te lachen. „Het is te begrijpen, dat de mensen tegenwoordig niet meer in God geloven, maar in de Duivel gelooft toch iedereen." „Ja," zeggen ze „natuurlijk gelooft iedereen in de Duivel, maar we kunnen dat toch niet zo openlijk in de courant zetten. U kunt het alleen bij wijze van grap laten drukken." Een mooie dankbetuiging, als het als een grap beschouwd wordt! Ik ben gekwetst in mijn beste gevoelens, het steekt me tot nu toe in mijn hart. Stel je voor, omdat je een duivel bent, zou je niet eens dankbaar kunnen zijn!

— Begin je weer te filosoferen? begon Iwan, tandenknarsend van woede.

— Welnee, God beware me! Maar ik mag me toch af en toe weleens beklagen. Ik ben iemand, die van alle kanten belasterd wordt. Jij scheldt me ook telkens uit, je zegt, dat ik dom ben. Ach, mijn vriend, niet het verstand is de hoofdzaak. Ik heb een goed hart en ik ben vrolijk. Maar mijn lot is veel zwaarder dan je denkt. Ik ben in de wereld gezonden om alles te ontkennen. En ik voel me helemaal niet in staat om alles te ontkennen. Maar je moet wel, want zonder ontkennen zou er geen kritiek bestaan, en zonder kritiek zou er op de wereld

alleen „hosanna" heersen. Maar voor het leven is „hosanna" niet genoeg. Je moet tot „hosanna" komen door twijfel, enzovoorts. Trouwens, het kan mij niet schelen, ik heb de wereld niet geschapen en ik ben er niet verantwoordelijk voor. Ik ben tot offerlam gekozen; ik moet in het tijdschrift van het Leven zogenaamde kritieken schrijven. Ik eis bijvoorbeeld, dat de Duivel vernietigd wordt. Nee, zeggen ze, leef, want zonder jou zou het een warboel worden. Zonder jou zou er niets gebeuren, en in het leven moet nu eenmaal wat gebeuren. Nou, daarom doe ik het ook. Met pijn in mijn hart zorg ik, dat er gebeurtenissen plaats hebben. Maar het ergste is, dat de mensen die hele komedie als iets ernstigs opvatten, en dat doen zelfs de verstandigste onder hen; dat is hun tragedie. Natuurlijk lijden ze daaronder, maar daarvoor leven ze dan ook waarachtig en bestaan ze; want lijden is leven. Wat voor plezier zouden zij zonder lijden hebben, alles zou één eindeloze dankdienst in de kerk zijn. Het is heilig, maar saai. Nou en ik? Ik lijd, maar ik leef niet, ik ben de onbekende in een onbepaalde vergelijking! Ik ben een schim, die zijn begin en zijn einde niet kent; ik ben naamloos. Je lacht... O, nee je lacht niet. Je bent al weer boos, altijd ben je boos. Voor jou heeft alleen maar het verstand waarde en ik herhaal, dat ik al het verstand, alle rangen en eer weg zou geven, om een 140 kilogram zware koopmansvrouw te worden, die voor God kaarsen laat branden.

— Het is mooi, dat jij ook al in God begint te geloven, zei Iwan vol haat.

— Dat wil zeggen, hoe zou ik het je kunnen verklaren? Meen je dat ernstig?

— Bestaat God of niet? brulde Iwan buiten zichzelf van woede.

— O, je meent het dus ernstig. O, mijn vriend, ik weet het, bij God, niet.

— Weet je het niet? Nee? En toch voel je, dat God bestaat. O, nu weet ik het zeker, dat jij zelf niets bent, alles wat je beweert, komt uit mij. Jij, tuig, jij bent niets anders dan mijn eigen fantasie.

— Ja, en als je wilt... kun je nog beter zeggen, dat ik dezelfde filosofische aanleg heb als jij, dat zou rechtvaardiger zijn. *Je pense, donc je suis*. Dat ene weet ik zeker. En de rest, de wereld en God en de Duivel zelf, die zijn voor mij nog lang niet bewezen... Nee, nee, nee, ik houd al op, want je bent geloof ik, van plan me een pak slaag te geven.

— Ach, je moest me liever een mop vertellen.

— Ja, ik ken wel een goede mop, op hetzelfde thema, eigenlijk meer een legende dan een mop. Jij verwijt mij, dat ik in niets geloof. Maar mijn beste vriend, ik ben heus niet de enige, jullie zijn allemaal in de war, en dat komt door jullie wetenschap. Zolang er alleen nog maar moleculen bestonden, de vijf zintuigen en de vier elementen, ging het nog. Maar van het ogenblik af, dat jullie atomen, het protoplasma en de duivel weet wat, ontdekt hebben, zitten wij met onze staart tussen de benen uit angst. En wat een verwarring is er sindsdien

ontstaan; hoofdzakelijk bijgeloof en lasterpraatjes. Maar lasterpraatjes hebben wij niet minder dan jullie, misschien nog wel meer. Dit is een legende van onze middeleeuwen, niet die van jullie, maar van de onze. Niemand gelooft het meer, zelfs niet de 140 kilogram wegende koopmansvrouw, niet die van jullie, maar de onze. Alles wat jullie hier hebben, hebben wij ook. En ik zal je zo maar uit vriendschap die legende vertellen! Het is mij streng verboden daarover te spreken. De legende gaat over het paradijs. Er was bij jullie, hier op aarde, een groot denker en filosoof, die alles ontkende, wetten, geweten, geloof en bovenal het toekomstig leven. Hij stierf. Volgens zijn overtuiging was daarmee alles afgelopen, maar... voor hem lag het toekomstig leven. Verontwaardigd zei hij: „Dat druist tegen al mijn onderzoekingen in", en daarvoor werd hij veroordeeld... Je moet me vergeven, ik vertel alleen maar wat ik gehoord heb, het is maar een legende. Hij werd veroordeeld om in de duisternis quadriljoen kilometers af te leggen; had hij dat gedaan, dan zouden de poorten van het paradijs voor hem geopend worden.

— En welke marteling hebben jullie nog meer, behalve die quadriljoen kilometers? vroeg Iwan.

— Welke marteling? Ach, vraag het maar liever niet, vroeger was er ten minste iets, wat er op leek, maar tegenwoordig zijn er alleen nog maar morele straffen, gewetenswroeging en al die nonsens. Die infectie hebben we ook van jullie gekregen, omdat jullie zeden zogenaamd verbeterd zijn. En wie hebben daarbij gewonnen? Alleen zij, die nooit een geweten gehad hebben. Hoe kunnen ze gewetenswroeging krijgen, als ze geen geweten hebben? En fatsoenlijke mensen lijden eronder. Tenminste die mensen, die nog een beetje geweten hebben. Nou, die veroordeelde filosoof van jullie stond even stil, keek naar ons en ging op de grond liggen: „Ik doe het niet, uit principe doe ik het niet". Neem bijvoorbeeld de ziel van een beschaafd Russisch atheïst en vermeng die met de ziel van Jonas, die drie dagen en drie nachten in de buik van de walvis zat te bouderen, dan heb je het karakter van die filosoof.

— Maar waarop ging hij daar liggen?

— Nou, waarschijnlijk heeft hij daar het een of ander voor gehad. Lach je niet?

— Dat is aardig! riep Iwan uit. En ligt hij daar nog?

— Jammer genoeg, nee. Hij lag daar duizend jaren en toen stond hij op en begon te lopen.

— Wat een ezel! riep Iwan zenuwachtig lachend. Is het voor hem niet hetzelfde om te liggen of te lopen? Het is misschien wel miljoen jaren, die hij te lopen had.

— O veel meer. Jammer, dat ik geen papier en potlood heb, om het uit te

rekenen. Maar hij is er nu al lang mee klaar.

— Wat praat je toch. Waar heeft hij die miljoenen jaren dan vandaan gehaald?

— Hè, wat zit je vast aan de aarde. Onze aarde heeft zich misschien al miljoenen keren herhaald. Uitgestorven en opgeleefd, bevroren en ontdooid. Die verschillende fasen heeft ze al miljoenen keren meegemaakt, en het wordt eeuwig door herhaald, zoals het geweest is. Zo vervelend....!

— En wat gebeurde er toen?

— Nou, de poort werd voor hem geopend. Hij was nauwelijks twee seconden binnen, dat wil zeggen niet jullie aardse seconden, maar volgens onze berekening, of hij hief een loflied aan om het paradijs te verheerlijken. In één woord, hij was helemaal conservatief geworden, maar hij heeft het zo overdreven, dat niemand van de fatsoenlijke mensen hem de hand wou geven. Ik herhaal, het is een legende; waarvoor ik het gekocht heb, daarvoor verkoop ik het je.

— Hoera! Nu heb ik je! riep Iwan met kinderlijke vreugde uit. Ik weet zeker, dat ik die mop over die quadriljoen kilometers zelf verzonnen heb; toen ik zeventien jaar was en nog op het gymnasium. Ik heb de mop bedacht en hem aan mijn vriend Korowkin, in Moskou, verteld. Ik was het vergeten, maar nu ineens schiet het me weer te binnen. Dus niet jij hebt mij de mop verteld, dus jij bestaat niet!

— Te oordelen naar de opwinding waarmee je mijn bestaan ontkent, ben ik overtuigd, dat je in mij gelooft.

— Geen sprake van, voor geen honderdste deel geloof ik in je.

— Maar voor een duizendste geloof je wel in mij. Homeopathische middelen zijn de sterkste.

— Geen ogenblik geloof ik in je! schreeuwde Iwan. Maar ik zou dolgraag in je willen geloven!

— Ah, dat is een erkenning. Maar omdat ik zo goed ben, zal ik je helpen. Luister eens, niet jij hebt mij gevangen, maar ik jou. Ik heb je jouw eigen mop opzettelijk verteld, opdat je niet meer in mij geloven zou.

— Dat is een leugen. Het doel van je verschijning is, mij te overtuigen, dat jij bestaat.

— Jawel. Maar al die twijfel, al die onrust, al die strijd tussen geloof en ongeloof, dat alles is zo'n marteling voor iemand, die een geweten heeft zoals jij, bijvoorbeeld, dat je je feitelijk beter kunt ophangen. En ik laat je voortdurend die strijd voeren, dat is mijn manier om met je om te gaan. Op het ogenblik, dat jij overtuigd bent, dat ik niet besta, zal jij beginnen te beweren dat ik wel besta. Ik ken je goed. En dan bereik ik mijn doel, dat helemaal niet zo kwaad is. Ik zal een klein, klein zaadje geloof in je strooien en daar zal een grote, grote boom uit

groeien. Zo'n grote eikenboom, dat je je misschien naar een woestijn zult slepen om je ziel te redden.

— Dus jij, schoft, bent bezig om mijn ziel te redden?

— Ach, ja, waarom niet? Je moet toch ook eens een goede daad doen. Hè, wat zit je je weer op te winden!

— Sjoet! Heb je soms weleens geprobeerd, iemand te verleiden, die in de woestijn zit en sprinkhanen eet?

— Mijn lieve vriend, ik heb niets anders in mijn leven gedaan. Eens heb ik er een ziel ontmoet, een briljant, dat was werkelijk de moeite waard. Zo'n ziel is meer waard dan het hele firmament, met al zijn sterren.

— En hoe ging je weg? Op je neus kijkend?

— Mijn vriend, merkte de gast op, het is beter op je neus -te kijken, dan helemaal zonder neus weg te lopen. Dat heeft een zieke markies, die een kuur bij een specialist gedaan had, bij de biecht aan zijn pater Jezuïet verteld. Dat was een pracht verhaal moet je weten, ik was er zelf bij. „Geef mij mijn neus terug"! riep hij uit, terwijl hij zich op de borst sloeg. De pater begon te femelen en zei: „Mijn zoon, het lot weet beter, wat het doet. Ook zonder neus te zijn, is voor jou het beste. Niemand kan je dan immers bij de neus nemen." „O vader, dat is geen troost, liever word ik levenslang bij de neus genomen, als hij maar op de plaats zit, waar hij hoort te zitten." „Mijn zoon," zei de pater, „je mag niet alles van het lot eisen, dat is opstandigheid. Maar ik heb één troost voor je, je zegt, dat je liever levenslang bij de neus genomen wordt. Nu, het lot neemt je op het ogenblik bij de neus, ook al ben je zonder neus gebleven."

— Foei, wat flauw!

— Mijn vriend, ik wou je alleen maar aan het lachen maken. Maar ik zweer je, dat dat de echte redeneertrant van de Jezuïeten is. En ik heb het je precies verteld zoals het gebeurd is. Ik moet er nog bij vertellen, dat die ongelukkige man naar huis is gegaan en zich een kogel door de kop heeft gejaagd. Ik was bij hem, tot zijn laatste ogenblik. Maar ik moet je zeggen, die biechthokjes en loketjes, dat is het interessantste amusement, dat ik in mijn leven heb meegemaakt. Je hoeft niet ver te gaan. Een paar dagen geleden komt een jong, blond meisje bij een oude pater. Een schatje! Zij boog zich voorover en fluisterde de pater door het luikje haar zonden toe. „Mijn dochter," zei hij, „ben je weer in dezelfde zonden vervallen? O, Sancta Maria, wat hoor ik! En weer met een ander? Hoe lang zal dat nog zo doorgaan? Schaam je je niet?" „Ah, mon père," antwoordde de zondares in tranen: „*Ça lui fait tant de plaisir et à moi si peu de peine*!" Stel je voor, zo'n antwoord! Ik als duivel kon er ook niets aan doen, ik heb haar haar zonden vergeven. Het is de roep van de natuur zelf... Ik wou al weggaan, maar toen hoorde ik hoe de pater door het luikje een afspraakje

met haar maakte voor diezelfde avond. Een oude man... sterk als een rots. Ja, tegen de natuur kun je niet op. Nou draai je weer je gezicht van me af, weer boos? Nu weet ik heus niet meer, waarmee ik je amuseren kan.

— Ach, laat het, je klopt in mijn hersens als een nachtmerrie, steunde Iwan. Ik verveel mij met je, het is onverdraaglijk en martelend, ik zou er veel voor over hebben, als ik je voorgoed kwijt was.

— Ik herhaal, verminder je eisen, verg niet het grote en verhevene van me, en je zult zien, hoe prettig we met elkaar kunnen praten. Je bent boos op mij, omdat ik niet in een rode gloed bij je gekomen ben, donderend en bliksemend, met verbrande vleugels, maar dat ik in de gedaante van een gewoon mens bij je zit. Je bent beledigd in je esthetische gevoelens en in je trots: hoe kan een eenvoudige, banale duivel binnenstappen bij zo'n groot man als jij? Ja, wat kan je eraan doen? Ik was werkelijk van plan voor de grap bij je te komen, in de gedaante van een hoge ambtenaar uit de Kaukasus, met een ster van de Leeuw en de Zon op mijn rok. Maar ik was bang, dat je me klappen zou geven. Want jij zou natuurlijk verwachten, dat ik minstens de Poolster of Sirius zou dragen. Je zegt voortdurend, dat ik dom ben. Mijn God, ik heb ook geen pretenties. Ik wil mijn verstand helemaal niet met het jouwe vergelijken. Toen Mefistofeles bij Faust kwam, zei hij, dat hij gekomen was, om kwaad te doen en hij heeft niets anders dan goed gedaan. Dat moet hij zelf weten, ik ben heel anders. Ik ben misschien het enige wezen op de hele wereld, dat van de waarheid houdt, en oprecht het goede wil. Ik was aanwezig op het ogenblik van de kruisiging en opstanding, en ik hoorde, hoe alle cherubijnen en serafijnen zongen: „hosanna!" Het was zo'n verrukking, dat hemel en aarde trilden. En ik moet je eerlijk bekennen, dat ik zelf ook lust kreeg „hosanna!" te zingen. Het was al bijna op mijn lippen... Je weet, dat ik erg gevoelig ben, dat is mijn ongeluk, maar mijn nuchter verstand, — o, dat is ook een ongeluk van mijn natuur, — heeft me weerhouden, en ik heb het moment voorbij laten gaan. Stel je voor, wat zou er van de wereld terecht komen, als ik ook nog „hosanna" ging zingen? Dan zou er immers nooit iets gebeuren. Alleen omdat ik trouw moet blijven op mijn post, ben ik gedwongen mijn betere gevoelens in mij te onderdrukken en mij bij de gemene streken te houden. Anderen hebben het recht iets goeds te doen, maar ik moet mij tevredenstellen met het boze. En daarom ben ik de enige in de wereld, die van alle kanten slagen en stoten krijgt van de zogenaamde fatsoenlijke mensen. Als ik me ga incarneren, dan moet ik daar alle gevolgen van op me nemen. Ik weet, dat er een geheim achter steekt, maar niemand wil mij dat openbaren. Ze zijn bang, dat als ik het geheim weet, ik ook „hosanna" zal gaan zingen. En als een duivel „hosanna" zingt, dan wordt de hele wereld een paradijs. Ik weet, dat ik per slot van rekening, mijn quadriljoen kilometers zal

afleggen om het geheim te weten te komen, maar zolang het nog niet zo ver is, zit ik te bouderen en doe met een beklemd hart mijn plicht: duizenden vernietigen om dat ene te redden. Hoeveel zielen, bijvoorbeeld, moeten er niet te gronde gericht worden en hoeveel eerlijke reputaties besmeurd om één Job te doen opstaan. Nee, zolang het geheim voor mij niet opgelost is, heb ik twee waarheden: de ene van hen, die ik nog niet ken, en mijn eigen waarheid. En ik weet nog niet welke waarheid de beste is... Slaap je?

— Natuurlijk! zei Iwan. Alles wat dom in mijn natuur was, wat ik allang doorgemaakt heb, wat ik allang met mijn hersens heb uitgewerkt en weer verworpen, breng jij mij als iets nieuws.

— O, weer niet goed? En ik dacht nog wel, dat ik je met mijn literaire ontboezemingen plezier deed. Dat van hosanna was toch zeer geslaagd, nietwaar? En hoe vind je die sarcastische toon à la Heine?

— O, nee. Zo'n lakeien-ziel heb ik toch nooit gehad. Waarom dan, heeft mijn ziel zo iemand als jij kunnen dulden?

— Mijn vriend, ik ken een alleraardigste en allerliefste Russische jongeman: een jonge denker en groot liefhebber van literatuur en mooie voorwerpen, de schrijver van een dichtwerk, dat de „Groot-Inquisiteur" heet. Die jongeman bedoel ik.

— Ik verbied je om over de „Groot-Inquisiteur" te spreken! en Iwan bloosde van schaamte.

— Nou, en de „Geologische Omwenteling" dan, herinner je je dat niet? Dat is me een gedicht!

— Zwijg, of ik vermoord je!

— Mij vermoorden? Ha, ha, ha! Nee, mijn vriend, ik zeg alles, ik ben opzettelijk gekomen om je op dat genoegen te trakteren. Je beweerde het vorige voorjaar, toen je van plan was hier heen te komen: „dat er een nieuw soort mensen ontstaat, dat alles wil vernietigen om weer bij de menseneterij te beginnen." Idioten, waarom hebben zij mij niet gevraagd wat te doen. Wat mij betreft, hoef je niets te vernietigen, je hoeft alleen maar de menselijke gedachte over God te vernietigen, daarmee moet je beginnen. Die blinden, die niets begrijpen! Als de hele wereld, als één mens God zal verloochenen, en ik geloof, dat die periode zal komen, dan spreekt het van zelf, dat de gangbare wereldbeschouwing, zonder menseneterij en zonder de vroegere moraliteit van zelf geheel zou veranderen. De mensen zullen zich verenigen, om alles van het leven te nemen, wat vreugde en geluk brengt, maar alleen voor deze wereld. Iedereen zal weten, dat hij sterfelijk is, dat het hiernamaals niet bestaat, hij zal de dood kalm en rustig aanvaarden als een godheid. Zij zullen weten, dat zij één leven hebben en daarom zullen zij van dat leven genieten. Vroeger dacht men,

dat de liefde zou duren tot na de dood, maar nu weet men dat zij slechts voor het leven aan deze zijde van het graf is, en daarom zal zij des te heviger zijn.

Iwan trilde over zijn hele lichaam en hield zijn handen tegen zijn oren gedrukt, om niet te horen. Inmiddels ging de gast door.

— De vraag, die mijn jonge denker zich echter stelde, was deze: „Is het mogelijk dat er ooit zo'n periode op de wereld zal komen? Zo ja, dan is de hele mensheid gered. Maar als men rekening houdt met de domheid van de Mens, dan zal het nog duizenden jaren duren. Waarom zou dan één mens, die met zijn verstand ver boven de anderen uitblinkt, zijn leven niet inrichten op de nieuwe grondbeginselen? Waarom zou hij die gedachten: „Alles is geoorloofd", niet in praktijk brengen en volgens die gedachte handelen? En dat is nog niet alles. Als die periode nooit komt en de mensheid houdt vast aan de gedachte, dat God bestaat, en waar God is, is moraliteit, waarom zou één mens dan niet zeggen: „Ik aanvaard niet de oude, maar de nieuwe levensorde. Alles is geoorloofd en daarmee uit." Waarom heb je wetten nodig, als je een schurk bent, waarom moet je met angst stelen? Onze Russen zijn zo laf, dat ze niet eens fatsoenlijk durven stelen. Zij houden van de zogenaamde waarheid"...

De stem van de gast werd meer en meer opgewonden, en minachtend keek hij naar Iwan. Hij wilde doorgaan, maar Iwan nam een glas van de tafel en wierp het naar zijn hoofd.

— *Ah, mais c'est bête enfin*! riep de gast uit, sprong van zijn plaats op, en veegde met zijn vingers de druppels thee van zijn kleren. Moet je aan de inktpot van Luther denken? Zelf beweer je, dat ik een droom ben en gooi je dan met glazen thee naar een droom? Ik zou haast zeggen, dat het vrouwelijk is Ik dacht wel, dat toen je je oren dichthield, je toch luisterde...

Buiten werd hard tegen het raam geklopt. Iwan sprong van de divan op.

— Hoor je, ga open doen! riep de gast uit, dat is je broer Aljosja, met onverwacht nieuws.

— Hou je mond, jij leugenaar! Ik wist eerder dan jij, dat het Aljosja was. Natuurlijk komt hij niet voor niets, natuurlijk heeft hij nieuws! schreeuwde Iwan.

— Ga toch open doen! Buiten woedt een sneeuwstorm en hij is toch je broer. *Monsieur, sait-il le temps qu'il fait? C'est à ne pas mettre un chien dehors*...

Er werd weer geklopt. Iwan wilde opstaan en naar het raam gaan, maar hij voelde zich aan handen en voeten gebonden; hij deed moeite om zijn boeien te verbreken, maar het hielp hem niet. Het kloppen tegen het raam werd sterker en sterker, eindelijk lieten de touwen los en Iwan kon weer op zijn benen staan. Hij keek om. De kaarsen stonden op de tafel en waren bijna opgebrand; en het glas, dat hij zojuist zijn bezoeker naar het hoofd gegooid had, stond ongeschonden op

tafel. Het kloppen op het raam hield aan, maar lang niet zo hard, als hij gedacht had.

— Nee, dat was geen droom, ik zweer het! riep Iwan uit, terwijl hij naar het raam ging en het luchtraampje opendeed.

— Aljosja, ik heb je verboden bij mij te komen! riep hij woedend tegen zijn broer. Wat moet je hebben? In twee woorden, in niet meer dan twee woorden, hoor je!

— Een uur geleden heeft Smerdjakow zich opgehangen, antwoordde Aljosja van buiten.

— Ga naar de deur, ik zal je onmiddellijk opendoen, zei Iwan en ging de kamer uit.

X

HIJ HEEFT HET GEZEGD

Aljosja vertelde aan Iwan, dat een uur geleden Maria Kondratjewna naar hem toe was komen hollen om te vertellen, dat Smerdjakow zich had opgehangen. „Ik kwam in zijn kamer om de samowar weg te halen en toen zag ik, dat hij aan een spijker tegen de muur hing." Op de vraag van Aljosja, of zij het al aan iemand had laten weten, antwoordde zij, dat ze dat nog niet gedaan had, en dat Aljosja de eerste was aan wie ze het kwam vertellen. „Zij was vreselijk overspannen," zei Aljosja, „en ze trilde als een espenblad." Aljosja was met haar mee naar huis gegaan en had Smerdjakow nog hangende gevonden. Op de tafel lag een briefje: „Ik beneem mij vrijwillig het leven; niemand is er aan schuldig."

Aljosja had het briefje op de tafel laten liggen, was naar de chef van de politie gegaan om het mede te delen, en was daarna regelrecht naar Iwan gelopen. Terwijl hij het verhaal deed, kon hij zijn ogen niet van Iwan afhouden.

— Iwan, zei hij, je bent erg ziek. Je kijkt me aan, alsof je niet begrijpt wat ik tegen je zeg.

— Het is goed, dat je gekomen bent, zei Iwan, alsof hij de woorden van Aljosja niet gehoord had. Ik wist, dat hij zich opgehangen had.

— Maar van wie wist je dat?

— Ik weet niet van wie, maar ik wist het toch. O ja, *hij* heeft het mij gezegd. Nu pas heeft *hij* het mij verteld...

Iwan stond midden in de kamer en hield zijn ogen strak op de grond gericht.

— Wie is *hij?* vroeg Aljosja, en onwillekeurig zocht hij met zijn ogen de kamer af.

— Hij is verdwenen.

Iwan hief zijn hoofd op en glimlachte.

— Hij was bang voor jou, voor jou, reine ziel, cherubijn. Dmitri noemt je cherubijn. Wat is een cherubijn? Misschien is het een gesternte, en misschien is het hele gesternte niets anders dan chemische moleculen. Weet jij misschien, of er een gesternte de Leeuw en de Zon bestaat?

— Iwan, ga zitten, zei Aljosja, in godsnaam, ga zitten, hier op de divan. Leg je hoofd op het kussen, zo. Wil je een natte handdoek op je hoofd, misschien zal je dat goed doen?

— O ja, daar ligt een handdoek, op die stoel. Ik heb hem daar neergegooid.

— Nee, hier ligt hij niet. Maak je maar niet ongerust, ik zie al waar hij is, daar hangt hij.

Aljosja nam van Iwan's wastafel, een schone, nog niet gebruikte handdoek. Iwan keek verwonderd naar de handdoek; ineens kwam zijn geheugen weer terug.

— Wacht even, een uur geleden heb ik diezelfde handdoek nat gemaakt en toen heb ik hem daar neergegooid. Hoe kan hij dan nu droog zijn? En een andere handdoek heb ik niet in de kamer gehad.

— Had je de handdoek om je hoofd gebonden?

— Ja, en ik liep er de kamer mee op en neer... En waarom zijn de kaarsen opgebrand? Hoe laat is het?

— Bijna twaalf uur.

— Nee, nee, nee, riep Iwan plotseling uit. Het was geen droom. Hij zat hier in de kamer tegenover mij en toen jij tegen het raam klopte, had ik juist het glas naar zijn hoofd gegooid... datzelfde glas. Vroeger had ik het ook wel, ik sliep en ik droomde, maar dit was geen droom. Het is zo vreemd met mij, Aljosja, ik droom en tegelijkertijd is het geen droom, ik slaap en tegelijkertijd ben ik wakker. Ik loop, ik spreek, ik zie... Maar hij was hier en hij zat hier... O, wat is hij dom, Aljosja, ontzettend! lachte Iwan, terwijl hij weer de kamer op en neer begon te lopen.

— Wie is dom? Van wie spreek je toch, Iwan? vroeg Aljosja angstig.

— Van de duivel, die komt weleens bij mij. Tweemaal is hij hier geweest, bijna driemaal. Hij zat me te plagen. Hij zegt, dat ik boos ben, omdat hij een gewone duivel is, maar niet de Satan, met verbrande vleugels, die door donder en bliksem vergezeld komt. Maar hij liegt, hij is geen Satan, het is een nep-duivel, een gewoon nietig duiveltje. Weet je, dat hij doodgewoon naar een badhuis gaat? Als hij uitgekleed is, vind je natuurlijk een lange staart, zoals van een Deense dog een meter lang, donkerbruin... Aljosja, heb je het koud, je bent door de sneeuwstorm gekomen? Wil je thee? Wat? Heb je het koud? Wil je? dan zal ik de samowar weer laten aanmaken. *C'est à ne pas mettre un chien dehors*.

Aljosja liep naar de wastafel, doopte de handdoek in het water; daarna overreedde hij Iwan om te gaan zitten, bond de natte handdoek om zijn hoofd en ging zelf naast hem zitten.

— Wat heb je me toch van Lize verteld? begon Iwan weer.

— Ik vind haar aardig. Ik heb je iets lelijks over haar gezegd, maar dat is een leugen, dat is niet waar, ik vind haar werkelijk aardig... Ik ben bang voor Katja morgen, voor de toekomst. Morgen zal zij mij op de grond gooien en me met haar voeten vertrappen. Zij denkt, dat ik uit jaloezie Mitja te gronde wil richten. Ja, ja, dat denkt ze, maar ze vergist zich. Morgen word ik gekruisigd. Maar, ik

hang mij niet op. Weet je, Aljosja, ik kan geen zelfmoord plegen. Misschien omdat ik te gemeen ben, maar ik ben toch geen lafaard. Ik hecht aan het leven... Hoe wist ik ook weer, dat Smerdjakow zich opgehangen had? O ja, *hij* heeft het mij gezegd.

— En ben je er werkelijk van overtuigd, dat er hier iemand was? vroeg Aljosja.

—Ja, daar in de hoek, en jij hebt hem verjaagd. Toen jij kwam, heb je hem verdreven. Ik houd van je gezicht, Aljosja, weet je dat? En *hij* — ben ik zelf. Ja, dat ben ik zelf, al het lage in me, al het gemene, al het verachtelijke... Hij zegt, dat ik romantisch ben. Dat is laster... hij is dom, maar hij is listig, sluw als een dier... En daarmee wint hij alles. Hij plaagt mij, dat ik niet in hem geloof en daardoor dwingt hij mij, naar hem te luisteren. Hij heeft me bedrogen, als een schooljongen. Trouwens, hij heeft me ook ongelofelijke waarheden over mezelf verteld, die ik me zelf nooit had durven bekennen. O, Aljosja, ik zou zo graag willen, dat *hij hij* zou zijn, en niet ik.

— O, wat heeft die hij jou gemarteld! zei Aljosja vol medelijden.

— Ja, hij heeft me vreselijk geplaagd en zo handig: „Het geweten? Wat is geweten? Het geweten maakt de mens zelf. En waarom zit je jezelf te pijnigen? Uit gewoonte; de mens doet het nu al zeven duizend jaar lang. Maar je moet het je afwennen." Dat heeft hij beweerd.

— Ja, hij maar niet jij, zei Aljosja, laat hem met rust, vergeet hem. *Laat* hij alles van je afnemen wat je vervloekt en laat hij nooit meer bij je komen. Ja, maar hij is wreed, hij zat me zo te honen. En wat is hij brutaal, Aljosja, hij liegt in je gezicht. „Je gaat een heldendaad doen, je gaat vertellen, dat je je vader vermoord hebt, je gaat zeggen, dat je je vader door de bediende hebt laten vermoorden"...

— Het is niet waar, Iwan, het is niet waar, je hebt hem niet vermoord!

— Hij zegt het, en hij weet het. Hij zegt, dat ik een heldendaad, iets goeds ga doen, en dat ik zelf niet in het goede geloof en dat ik daarom zo woedend op de hele wereld ben! Hij zegt het. O, hij weet wat hij zegt...

— Iwan, Iwan, dat zeg jij, maar niet hij. En dat zeg je, omdat je ziek bent, omdat je ijlt, dat is eenvoudig zelfkwelling.

— Nee... hij weet, wat hij zegt... Hij zegt, dat ik dat ga doen, uit louter hoogmoed. Je gaat verklaren, dat je een moordenaar bent, omdat je de mening van de mensheid veracht en omdat je geprezen en geloofd wilt worden. Dat allen zullen zeggen: „Ja, hij is een misdadiger, een moordenaar, maar kijk eens wat een karakter, hij geeft zichzelf aan, om zijn broer te redden". Maar het is niet waar, Aljosja, niet waar, ik wil helemaal niet door dat tuig geprezen worden. Daarom heb ik het glas op zijn tronie kapot gegooid.

— Iwan, Iwan, houd toch op, wees rustig.

— O, wat kan hij wreed zijn, wat kan hij je martelen. Hij zegt, dat ik me als moordenaar ga aangeven, maar dat ik in het diepst van mijn ziel overtuigd ben, dat Smerdjakow veroordeeld zal worden, en niet ik. „Smerdjakow zal naar Siberië verbannen worden, Mitja vrijgesproken en jij een kleine morele boete doen. En velen zullen jou prijzen. Maar nu is Smerdjakow dood, en wie van de rechters zal je nu geloven? En je gaat, je gaat toch, omdat je het eenmaal besloten hebt. Waarvoor is het nodig, dat je nog zou gaan?" Ik kan niet verdragen, Aljosja, dat iemand zo met me spreekt. Wie heeft het recht, mij zulke vragen te stellen?

— Iwan, Iwan, zei Aljosja in doodsangst, hoe heeft hij je van Smerdjakow's dood kunnen vertellen, terwijl niemand ter wereld het wist of het kon weten?

— Hij wist het wel. Hij sprak bijna over niets anders, dan daarover. „Het zou goed zijn, als jij in deugdzaamheid geloofde. Dan zou je ten minste uit principe handelen. Maar je bent net zo'n zwijn als Fjodor Pawlowitsj, er zit geen greintje deugdzaamheid in je. Waarvoor zou je je voor de rechtbank slepen, als je offer voor niets en niemand nodig is? Je weet zelf niet wat je doet. Je zult het duur betalen, om te weten waarvoor je het doet en je weet nog niet eens of je het wel doen zult. Je kunt er de hele nacht over zitten piekeren. Je doet het, omdat je het niet durft laten. En waarom, dat is een raadsel. Los het zelf maar op!" Toen stond hij op en ging weg. Jij bent gekomen en hij was verdwenen. Hij noemde mij een lafaard. Ja, dat heeft hij gezegd. Trouwens, Smerdjakow heeft dat ook gezegd. Smerdjakow moet vermoord worden. En Katja minacht mij. En Lize ook. En jij ook. Ik zou je weer kunnen gaan haten. En hem, Dmitri, o wat haat ik hem, die moordenaar, die misdadiger, ik wil hem niet redden. Laat hij maar samen met alle andere moordenaars in Siberië verrotten. Een loflied gaat hij zingen! O, morgen ga ik naar de rechtbank en spuw hen allen in het gezicht.

Hij sprong weer op en begon heen en weer te lopen, rukte de handdoek van zijn hoofd en wierp hem van zich af.

Aljosja moest aan zijn woorden denken: „Ik loop rond terwijl ik slaap. Ik loop, ik spreek, ik zie en toch slaap ik." Dat was op het ogenblik ook het geval met Iwan. Aljosja deed geen stap van hem af. Hij wou de dokter gaan halen, maar hij durfde hem niet alleen te laten. Langzamerhand geraakte Iwan in een toestand van bewusteloosheid, hij ging door met spreken, maar het was niets dan wartaal, hij stotterde. Eindelijk wankelde hij op zijn benen. Aljosja greep hem vast, kleedde hem uit, legde hem te bed en dekte hem toe. Hij bleef ongeveer twee uur lang bij hem zitten. Iwan was in slaap gevallen. Toen nam Aljosja een kussen, en legde zich, zonder zich te ontkleden, op de divan. Hij bad voor zijn beide broers. De ziekte van Iwan werd hem nu duidelijk: gewetenswroeging.

God, aan wie Iwan niet geloofde, had zijn ziel overmeesterd. „Ja," dacht Aljosja in zichzelf, „nu Smerdjakow dood is, zal niemand Iwan meer geloven, maar hij zal gaan en zal alles vertellen. Hij is in Gods hand. Iwan zal Hem dienen, in Wie hij niet gelooft." Aljosja bad weer. Ditmaal alleen voor Iwan.

---

[1] Pasteitjes met verschillend vulsel: vlees, gestoofde kool, hardgekookte eieren, vis enz.

[2] Satan is niets menselijks vreemd.

BOEK XII

GERECHTELIJKE DWALING

I

DE NOODLOTTIGE DAG

De dag volgende op alles wat ik beschreven heb, nam de districtsrechtbank de zaak van Dmitri Karamazow in behandeling.

Ik moet vooruit zeggen en onderstrepen, dat ik mij niet in staat voel alles weer te geven wat er zich gedurende de rechtszitting afspeelde, niet alleen voldoende uitvoerig, maar ook niet in de juiste volgorde. Mij dunkt, dat als ik me alles zou herinneren en hier willen herhalen, ik er wel een nieuw boek over zou kunnen schrijven, en nog een heel dik ook. En daarom verzoek ik de lezers, mij niet kwalijk te nemen, dat ik alleen weergeef, wat ik onthouden heb en wat mijzelf bijzonder getroffen heeft. Hoogstwaarschijnlijk heb ik de bijzaak voor de hoofdzaak gehouden en het voornaamste overgeslagen... Trouwens, het is beter zich niet te verontschuldigen. Ik doe, wat ik kan. En de lezer moet zelf begrijpen, dat ik gedaan heb wat in mijn macht is. In de eerste plaats moet ik, alvorens wij de zaal van het gerechtshof betreden, iets vertellen, wat mij bijzonder verwonderd heeft. Het heeft overigens, niet alleen mijn verwondering opgewekt, maar zoals ik later te weten kwam, die van allen. Het was algemeen bekend, dat deze zaak veel belangstelling had opgewekt. Allen brandden van nieuwsgierigheid en twee maanden lang werd er al over niets anders gesproken en gekletst. Hoewel iedereen wist, dat deze zaak niet alleen in onze stad, maar in geheel Rusland bekend was, had toch niemand kunnen vermoeden, dat zij zo'n belangstelling zou opwekken, voordat de rechtszitting begon. Er kwamen voor die gelegenheid niet alleen mensen uit de naastbijliggende gouvernementsstad, maar ook uit andere steden, zelfs uit Petersburg en Moskou naar onze stad, onder wie verscheidene juristen, enige hooggeplaatste personen, en ook veel dames. Er werd letterlijk om de toegangskaarten gevochten. Voor personen, die bijzonder in eer en aanzien stonden, waren plaatsen gereserveerd achter de rechters; daar was een hele rij fauteuils neergezet, wat nog nooit bij ons was vertoond. Opvallend veel dames waren aanwezig, ik geloof niet minder dan de helft van het publiek, zowel uit onze stad, als uit andere steden. Er waren alleen al zoveel juristen gekomen, dat men niet wist waar ze geplaatst moesten worden, omdat er geen kaarten meer verkrijgbaar waren. Aan het einde van de zaal, achter de zetels van de rechters werd in allerijl een hokje gemaakt voor de juristen; om plaats te winnen werden er geen stoelen neergezet, en men mocht zich al

gelukkig achten, indien men de rechtszitting staande kon bijwonen; het was een dichte, schouder aan schouder opgepakte menigte. Enige dames, vooral uit andere steden, die op het balcon plaats hadden genomen, waren in de prachtigste toiletten verschenen. Maar de meesten hadden aan hun kleren helemaal niet gedacht; op hun gezicht stond slechts een ziekelijke, hysterische, krankzinnige nieuwsgierigheid te lezen. Een van de kenschetsende bijzonderheden van het gezelschap, dat zich hier in de zaal verzameld had, bestond daarin, zoals later bleek, dat alle dames, in elk geval de meerderheid, op Mitja's hand waren en zijn vrijspraak verwachtten. Misschien wel, omdat zij hem als een Don Juan beschouwden, omdat het bekend was, dat hier twee vrouwelijke mededingsters in het spel waren. De ene, Katherina Iwanowna, vooral wekte ieders belangstelling. Er werd veel gesproken over haar liefde voor Mitja, niettegenstaande hij een moordenaar was, en er werden allerlei dubbelzinnige toespelingen op gemaakt. Vooral werd er over haar trotse houding gesproken (zij had bij ons in de stad bijna bij niemand visites gemaakt) en ook over haar aristocratische connecties. Er werd beweerd, dat zij van plan was aan de regering toestemming te vragen om hem naar Siberië te vergezellen, om daar, ergens onder de grond, in de mijnen met hem te trouwen. Met niet minder opwinding werd de verschijning van Groesjenjka voor de rechtbank verwacht, als mededingster van Katherina. Met folterende nieuwsgierigheid wachtte men, hoe die twee elkaar voor de rechtbank zouden ontmoeten, de trotse aristocratische dame en de hetaere; Groesjenjka was overigens in onze stad meer bekend bij de dames dan Katherina Iwanowna. Bijna al onze dames kenden haar van uiterlijk, die verschrikkelijke vrouw, die de oorzaak was van de dood van de oude Karamazow en van het ongeluk van zijn zoon. Bijna niemand begreep, dat op zo'n doodgewone, niet eens bijzonder knappe, Russische burgervrouw èn de zoon èn de vader verliefd konden worden. In één woord er werd heel wat gebabbeld. Ik weet zeker, dat er in onze stad enige ernstige familietwisten ontstonden over de zaak van Mitja. Vele dames kregen onenigheid met hun mannen, omdat ze de verschrikkelijke zaak verschillend opnamen. Het spreekt van zelf, dat de mannen, die in de rechtszaal aanwezig waren, niet alleen tegen Mitja gestemd waren, maar zelfs woedend op hem waren. Ik moet zeggen, dat in het algemeen, in tegenstelling met het vrouwelijke element, het gehele mannelijke element tegen de beklaagde was. Ik heb zelf streng gefronste gezichten gezien, sommige zelfs van woede verwrongen, zo waren ze bijna alle. Het is waar, dat Mitja in de loop van de tijd, die hij in onze stad vertoefde, al velen van hen beledigd had. Er waren natuurlijk enkelen, die er heel opgewekt uitzagen, die voor Mitja niets voelden, en slechts belangstelling hadden voor de zaak in het algemeen; maar allen verwachtten met nieuwsgierigheid de

uitspraak. De meeste van de mannen wensten van ganser harte, dat Mitja gestraft zou worden, behalve de juristen natuurlijk, die zich meer voor de juridische, dan voor de morele zijde van de zaak interesseerden. Het gehele gezelschap was bijzonder gespannen op de aankomst van de beroemde advocaat, Fetukowitsj. Zijn talent was wijd en zijd bekend en het was niet voor de eerste keer, dat hij voor bijzondere criminele zaken naar de provincie kwam. En elk proces, waarin hij gepleit had, werd beroemd door heel Rusland en leefde in de herinnering voort. Er werden ook enige grappen over onze procureur en over de voorzitter van de rechtbank verteld. Er ging een gerucht, dat onze procureur bang was, Fetukowitsj te ontmoeten, en dat zij nog van vroeger uit Petersburg vijandig tegenover elkander stonden. Onze procureur Ippolit Kirillowitsj, die door eigenliefde verteerd werd, en die zich altijd door iemand in Petersburg benadeeld voelde, was buitengewoon ingenomen met de zaak Karamazow en hoopte daarmee zijn carrière te maken. Alleen de komst van Fetukowitsj joeg hem angst aan. Maar al die praatjes waren niet geheel rechtvaardig. Hij behoorde niet tot die mensen, die voor een gevaar hun moed verliezen, integendeel, hij werd hoe langer hoe enthousiaster. Ik moet zeggen, dat onze procureur te voortvarend van karakter was en haast ziekelijk impulsief. Soms behandelde hij een zaak met hart en ziel, alsof zijn eigen leven er van afhing. Onder juristen lachte men daarom, — het was ook belachelijk, dat men, verblind door zijn eigenliefde een beroemdheid dacht te zijn, terwijl men slechts een onaanzienlijke post bekleedde. Vooral lachte men om zijn voorliefde voor psychologie. Volgens mij ten onrechte. Onze procureur was veel verstandiger dan men dacht. Maar de man had zichzelf in het begin van zijn loopbaan zo voorgedaan, dat de mensen niet anders over hem spreken konden.

Wat de voorzitter van de rechtbank betreft, van hem kan ik zeggen, dat hij een ontwikkeld, humaan, vooruitstrevend man was, die zich uitstekend van zijn taak kweet. Het ontbrak hem evenmin aan eigenliefde, maar hij deed niets om carrière te maken; het doel van zijn leven was alleen om voor een vooruitstrevend man met moderne opvattingen door te gaan. Hij had goede connecties en een aardig fortuin. De zaak Karamazow beschouwde hij als kentekenend voor onze Russische samenleving, als gevolg van onze maatschappelijke verhoudingen. De tragedie van de betrokken mensen, de persoonlijkheid van de beklaagde en de getuigen lieten hem koud. Trouwens, dat is ook de beste houding, die een voorzitter van een rechtbank kan aannemen.

Nog voordat de rechtszitting begon, was de gehele zaal al stampvol. De zaal was de mooiste in de hele stad. Geweldig groot, hoog en met een goede akoestiek. De tafel, waarachter de voorzitter van de rechtbank en twee leden van de rechtbank zaten, stond op een podium. Aan de rechterkant van de tafel waren

twee rijen zetels; voor de gezworenen. Links was de plaats voor de beklaagde en zijn verdediger. Voor het podium een tafel waarop de corpus delicti lagen: de bebloede witzijden *chambrecloak* van Fjodor Pawlowitsj, de noodlottige, koperen stamper, het hemd van Mitja met de bebloede mouw, zijn jas en zijn bebloede zakdoek, die helemaal verdroogd en geel geworden was. Het pistool, dat Mitja bij zich gehad had om zelfmoord te plegen, de enveloppe met het smalle roze lintje en enige voorwerpen, die ik mij niet herinneren kan. Op enige afstand van die tafel begonnen de rijen plaatsen voor het publiek, door een balustrade afgescheiden; vlak voor die balustrade enige stoelen voor de getuigen, die gedurende de rechtszitting in de zaal mochten blijven.

Klokslag tien uur kwam de hele stoet binnen, onmiddellijk gevolgd door de procureur. De voorzitter was een kleine, dikke man, met een paarsachtig, opgezet gezicht, ongeveer vijftig jaar, met kort geknipt peper- en zoutkleurig haar en een rood lintje in zijn knoopsgat, van ik weet niet welke orde. De procureur scheen niet alleen mij, maar alle aanwezigen bijna groenachtig wit en erg vermagerd toe. Dat was merkwaardig, want drie dagen tevoren, toen ik hem gezien had, zag hij er nog heel goed uit. De voorzitter begon met aan de deurwaarder te vragen of alle gezworenen aanwezig waren. Ik zie, dat ik verder niet zo kan doorgaan omdat er veel is, dat ik niet gehoord heb, of niet onthouden. Ik kan alleen zeggen, wat ik onthouden heb: de twaalf gezworenen waren vier van onze ambtenaren, twee kooplui en zes boeren en burgers van onze stad. Ik weet, dat nog voordat de rechtszitting begon, velen van ons, vooral de dames, elkaar met verwondering afvroegen, hoe zo'n fijn verwikkelde psychologische kwestie opgelost kon worden door een ambtenaar of een boer, hoe zulke mensen daar iets van konden begrijpen. Inderdaad waren de vier ambtenaren onbeduidende mensen, die een lage post bekleedden, allen, oud en arm, een van hen iets jonger, allen onbekend in ons gezelschap. Hoogstwaarschijnlijk hadden ze oude vrouwen met wie ze zich nergens konden vertonen en een hele bende kinderen, die op blote voeten rondliepen, -en zelf hadden ze waarschijnlijk nooit iets anders beleefd dan 's avonds een beetje kaart spelen en een boek hadden ze nooit ingekeken. De twee kooplui zagen er heel fatsoenlijk uit, maar ze waren zwijgzaam en onbeweeglijk. De eens met een gladgeschoren gezicht en de ander met een grijs puntbaardje droeg om zijn hals, aan een rood lint, een zilveren medaille. Over de boeren en burgers viel ook niet veel te zeggen, de kleine burgers bij ons zijn boeren, die op het land werken. Allen zagen ze er min of meer verwaarloosd uit. Toen ik hen zag drong zich ook de vraag aan mij op, wat dergelijke mensen van zo'n zaak konden begrijpen. Toch keken al die gezichten streng en ernstig, zodat ze bijna een dreigende indruk maakten.

Eindelijk verklaarde de voorzitter de zitting geopend. Ik weet niet precies

meer wat hij zei, over de moord op Fjodor Pawlowitsj Karamazow, maar de deurwaarder moest de beklaagde binnenvoeren. Mitja verscheen. In de zaal was het zo stil, dat men een vlieg kon horen zoemen. Ik weet niet hoe het bij de andere mensen was, maar op mij maakte de verschijning van Mitja een onaangename indruk. Hij had een splinternieuwe geklede jas aan, die hij, zoals ik gehoord heb, speciaal voor deze gelegenheid, bij zijn oude kleermaker te Moskou, die zijn maat had, besteld had. Hij droeg het fijnste linnen en nieuwe zwart glacéhandschoenen. Met zijn grote stappen, liep hij onbewogen, strak voor zich uit ziend, naar zijn plaats en ging zitten. Onmiddellijk daarop verscheen de beroemde Fetukowitsj, een onderdrukt gemompel ging door de zaal. Het was een lange, magere man, met lange, dunne benen en lange, fijne, blanke vingers. Zijn gezicht was gladgeschoren en zijn haar kort geknipt. Om zijn dunne lippen was een fijne spottende glimlach. Hij was ongeveer veertig jaar. Zijn gezicht zou aangenaam geweest zijn, als zijn ogen niet zo dicht bij elkaar gestaan hadden, slechts gescheiden door het dunne streepje van zijn neus, wat zijn gezicht iets vogelachtigs gaf. Hij droeg een rok met witte das. Ik herinner me, dat op de eerste vraag aan Mitja over zijn naam, beroep, enzovoorts, Mitja zo hard en scherp antwoordde, dat de voorzitter hem verbaasd aankeek. Vervolgens werden de namen van de rij getuigen en deskundigen voorgelezen; vier van de getuigen waren niet aanwezig: Mioesow, die op het ogenblik in Parijs was, mevrouw Chochlakowa en Maximow, die ziek waren en Smerdjakow, wiens plotselinge dood door de politie bevestigd was. Het bericht over Smerdjakow's dood veroorzaakte enige beweging in de zaal; bijna niemand wist het nog. Maar wat bijzonder karakteristiek was, was de uitroep van Mitja, toen hij hoorde, dat Smerdjakow dood was:

— Die hond heeft niets beters verdiend!

Ik herinner me nog, hoe zijn advocaat zich tot hem wendde, en hoe de voorzitter hem op een dreigende toon verbood dergelijke uitroepen te doen. Mitja schudde met zijn hoofd en, zonder berouw te tonen, zei hij enige keren tegen zijn advocaat:

— Ik zal het niet meer doen, ik zal het niet meer doen! Ik heb me laten gaan. Ik zal het niet meer doen.

Dit kleine voorval had natuurlijk een slechte indruk op de gezworenen gemaakt. En onder de indruk daarvan luisterden ze naar het voorlezen van de aanklacht.

De aanklacht was kort maar duidelijk. Er stond alleen de hoofdzaak in beschreven, waarom die en die door het gerecht was aangeklaagd en waarin zijn schuld bestond. En toch maakte het, ten minste op mij, diepe indruk. De griffier las het duidelijk voor, en de hele tragedie verscheen weer voor iedereen in zijn

noodlottige licht. Ik herinner mij, dat de voorzitter na het lezen aan Mitja vroeg:

— Beklaagde, erkent u zich schuldig aan de u ten laste gelegde misdaad?

Mitja stond van zijn plaats op.

— Ik erken mij schuldig aan dronkenschap en lichtzinnigheid, antwoordde hij met dezelfde scherpe, luide stem. Ik erken, dat ik mijn leven in ledigheid en losbandigheid verdaan heb. Ik had mij voorgenomen een eerlijk en fatsoenlijk man te worden, juist op het ogenblik dat het ongeluk gebeurde. Maar mijn vijand, mijn vader, heb ik niet vermoord. Aan die moord en die beroving ben ik niet schuldig en kan ik niet schuldig zijn: Dmitri Karamazow is een schoft, maar geen dief!

Mitja ging, trillend van opwinding, weer op zijn plaats zitten. De voorzitter verzocht hem, alleen op de vragen te antwoorden en geen uitweidingen te houden, die niet ter zake waren, vervolgens ging hij tot het getuigenverhoor over. Allen werden tegelijk binnengelaten om de eed af te leggen. Hier zag ik ze allen tezamen. De broers van de beklaagde konden zonder eed antwoorden. Nadat de geestelijke en de voorzitter de eed hadden afgenomen, werden hun plaatsen in de zaal aangewezen, zo ver mogelijk van elkaar. De een na de ander werd opgeroepen.

II

DE GEVAARLIJKE GETUIGEN

Ik weet niet hoe de getuigen gegroepeerd waren en in welke volgorde ze opgeroepen werden. Ik veronderstel, dat er twee groepen waren; de ene van de procureur en de andere van de advocaat. Zeker weet ik alleen, dat de eerste van de procureur was. Ik herhaal, dat ik niet een volledig verslag geef van alles wat er gebeurde. En bovendien zou mijn beschrijving overbodig zijn, want in de rede, die de procureur en de advocaat hielden, werd alles herhaald, wat de getuigen verklaard hadden. Die twee beroemde redevoeringen heb ik bijna volledig genoteerd, en ik zal ze op een gegeven ogenblik weergeven, evenals een geheel onverwacht voorval, dat ongetwijfeld een noodlottige wending aan de uitspraak gegeven heeft.

Tekenend voor de gehele zaak was, dat de beschuldiging en de feiten, die ervoor spraken, veel sterker waren dan de middelen, die de advocaat in zijn hand had. Dat begreep iedereen van het ogenblik af, dat in de zaal het ene feit na het andere werd opgestapeld en een dreigende houding tegen de beklaagde aannamen. Iedereen begreep van het begin af, dat dit geen zaak was waaraan te twijfelen viel, dat hier eigenlijk geen pleidooi nodig was en als het gehouden werd, dat het dan eigenlijk alleen pro forma was. De misdadiger had de misdaad begaan en geen pleidooi kon hier helpen. Ik denk, dat zelfs alle dames, tot de laatste toe, die zo vurig wensten, dat Mitja vrijgesproken zou worden, toch in het diepst van hun hart van zijn schuld overtuigd waren. Ik geloof ook, dat ze erg teleurgesteld zouden zijn, als zijn schuld niet bewezen zou worden; als hij vrijgesproken werd, omdat hij niet schuldig was, zou de hele zaak geen effect hebben. En dat hij vrijgesproken zou worden, daarvan waren ze allen, tot het laatste ogenblik toe, overtuigd: „Schuldig, maar vrijgesproken uit humaniteit, volgens de nieuwe ideeën, de nieuwe gevoelens, die tegenwoordig zo in de mode zijn, enzovoorts, enzovoorts."

Daarom waren ze met zo'n ongeduld hierheen komen hollen. De mannen stelden meer belang in de kamp tussen de procureur en de beroemde Fetukowitsj. Men vroeg zichzelf met verbazing af: wat kan je van zo'n verloren zaak, die niet de schaal van een ei waard is, maken, zelfs al ben je de talentvolle Fetukowitsj? En daarom volgden ze hem stap voor stap in al zijn bewegingen en trachtten zijn gedachten te raden. Maar Fetukowitsj bleef tot het laatste ogenblik,

dat wil zeggen, tot zijn pleidooi, voor allen een raadsel. Ervaren mensen voelden, dat hij een bepaald systeem volgde en dat alles bij hem berekend was, maar wat het was, wist niemand. Maar toch viel iedereen zijn vastberadenheid en zelfbewustzijn op. Met voldoening constateerden allen, dat hij gedurende zijn kort verblijf hier, niet langer dan drie dagen, de zaak tot in de kleinste bijzonderheden bestudeerd had. Met genoegen vertelde men naderhand, hoe het bij voorbeeld zijn doel geweest was, alle getuigen van de procureur moreel enigszins naar beneden te halen, waardoor natuurlijk hun getuigenissen ook van waarde verminderden. Sommigen dachten evenwel, dat het alleen maar een juridisch spel was, om meer effect te bereiken, een of andere advocatenstreek, — men was algemeen van mening, dat die vernederingen toch niet van veel nut voor de zaak zouden zijn, maar dat Fetukowitsj waarschijnlijk op een gegeven ogenblik in zijn volle glorie tevoorschijn zou komen. Maar bewust van zijn kracht, ging hij voorlopig met dat spelletje door. Zo bij voorbeeld, toen de gewezen oudste bediende van Fjodor Pawlowitsj, Grigorij, ondervraagd werd. Op het ogenblik dat deze vertelde, dat de deur van het huis naar de tuin openstond., overlaadde hij hem met verschillende vragen. Ik moet opmerken, dat Grigorij zonder de minste verlegenheid voor de rechters stond, voor de grote zaal en het publiek; hij leverde zijn bewijzen met zo'n overtuiging alsof hij met zijn vrouw sprak, alleen klonk er een beetje meer eerbied in zijn stem. Het was onmogelijk hem van zijn weg te doen afdwalen. De procureur had hem uitvoerig ondervraagd over alle bijzonderheden van de familie Karamazow. Nu lag het hele leven van de familie voor het publiek open. Men kon horen dat deze getuige onpartijdig en te goeder trouw was. Bij al zijn eerbied voor de nagedachtenis van zijn overleden meester, moest hij toch bekennen, dat zijn vader onrechtvaardig voor Mitja was geweest, en geen van zijn kinderen goed opgevoed had. Het was niet goed, dat hij zijn zoon benadeeld had in de erfenis van zijn moeder. Maar toen de procureur vroeg, welke gegevens hij had om te bewijzen, dat de zoon benadeeld was, kon hij geen antwoord vinden. Maar toch hield hij vol, dat de afrekening met zijn zoon niet eerlijk was geweest en dat de vader zijn zoon nog enige duizenden roebels schuldig was. Ik moet nog opmerken, dat de procureur, deze vraag dringend stelde aan iedereen; ook aan Aljosja en aan Iwan. En van niemand kon hij een duidelijk antwoord krijgen. Allen beweerden dat het zo was, maar niemand kon er een bewijs voor leveren. Nadat Grigorij de scène beschreven had, dat Dmitri bij zijn vader binnengedrongen was en hem geslagen had en nog beloofd had terug te komen om hem te vermoorden, ontstond er in de zaal een teleurgestelde stemming. Misschien was het, dat de bediende kalm, rustig en beknopt verder vertelde, wat een diepe indruk maakte. Dat Mitja hem op zijn gezicht geslagen had, had hij hem reeds lang vergeven.

Toen het gesprek op Smerdjakow kwam, sloeg hij een kruis en zei, dat hij een begaafde jongen was, maar dat hij onontwikkeld was, ziekelijk en bovenal goddeloos. En die goddeloosheid had hij van Fjodor Pawlowitsj en van diens zoon geleerd. Maar wat de eerlijkheid van Smerdjakow betrof, vertelde hij, dat Smerdjakow heel lang geleden eens geld van mijnheer gevonden had, en dat eerlijk teruggebracht, waarvoor hij met een gouden tientje beloond was, en dat mijnheer hem volkomen vertrouwde.

Stokstijf hield hij vol, dat de deur open stond. Er werden trouwens aan Grigorij zoveel vragen gesteld, dat hij ze niet alle kon beantwoorden. Eindelijk kwam de beurt aan Fetukowitsj om hem te ondervragen. Het eerste wat hij vroeg was, of Grigorij die zovele jaren een vertrouwde bediende van zijn heer geweest was, de enveloppe met de drieduizend roebel, die voor een bepaalde persoon bestemd was, ook zelf gezien had. Grigorij antwoordde, dat hij haar niet gezien had en er ook nooit van gehoord had voor de dood van mijnheer, alleen na diens dood, toen iedereen daarover begon te praten. Die vraag over de enveloppe vroeg Fetukowitsj, van zijn kant, aan alle getuigen even dringend, als de procureur iedereen ondervroeg over de uitbetaling van het moederlijk erfdeel aan Mitja. En van allen kreeg hij hetzelfde antwoord: de enveloppe had niemand gezien, maar iedereen had ervan gehoord. Die dringende vraag viel iedereen in de zaal op.

— Mag ik u nu nog een vraag stellen, indien het mij veroorloofd is? vroeg Fetukowitsj onverwachts. Wat voor balsem of drankje was het eigenlijk, dat u op die bewuste avond, dat uw meester vermoord is, gebruikt hebt voor het spit in uw rug? Wat was dat voor een mengsel?

Grigorij keek hem verbaasd aan en mompelde na een ogenblik stilzwijgen: „Salie was erin."

— Alleen salie, niets anders?

— Weegbree was er ook bij.

— En misschien peper ook? vroeg Fetukowitsj.

— Ja, peper ook.

— O, zo. En dat alles getrokken op wodka?

— Nee, op pure alcohol. Door de zaal ging een gegiechel.

— Kijk eens aan, niet eens wodka, maar pure alcohol. En toen u uw rug daarmee gewreven had, hebt u de rest van de inhoud van de fles, onder een gebed van uw vrouw, opgedronken, nietwaar?

— Jawel.

— Hoeveel was het ongeveer, wat u opgedronken hebt? Een wijnglaasje?

— Ik denk een theeglas.

— O, misschien wel anderhalf theeglas?

Grigorij zweeg, er ging hem een licht op.

— Zo, anderhalf glas pure alcohol! Dat is niet kwaad, wat denkt u daarvan, dan kan je de deur naar het paradijs ook wel open zien staan en niet alleen de deur naar de tuin.

Grigorij zweeg, door de zaal ging een gelach.

— En weet u het wel zeker? vroeg Fetukowitsj. Sliep u niet, toen u de deur naar de tuin zag open staan?

— Ik stond op mijn benen.

— Dat is nog geen bewijs, dat u niet sliep (in de zaal werd weer gelachen). Had u toen bij voorbeeld kunnen antwoorden op de vraag welk jaar we op het ogenblik hebben?

— Dat weet ik niet.

— En kunt u mij nu zeggen welk jaar we hebben?

Grigorij stond zijn kwelgeest aan te staren. Merkwaardig was het, dat hij inderdaad niet wist welk jaar het was.

— Misschien weet u dan hoeveel vingers u aan elke hand hebt?

— Ik ben maar een bediende, als de heren mij willen uitlachen, dan ben ik noodgedwongen dat te dulden.

Fetukowitsj week een beetje terug, terwijl de voorzitter hem verzocht alleen die vragen te stellen, die rechtstreeks met de zaak in verband stonden. Fetukowitsj boog en zei, dat hij niets meer te vragen had. Natuurlijk was er zowel bij het publiek, als bij de gezworenen de overtuiging ontstaan, dat iemand, die in zo'n toestand verkeerde, dat hij de poort van het paradijs kan zien open staan en niet eens wist in welk jaar we leven, niet erg te vertrouwen was: de advocaat had zijn doel bereikt. Voordat Grigorij wegging, ontstond er nog een incident. De voorzitter wendde zich tot Mitja en vroeg hem of hij niets in te brengen had.

— Behalve over de deur, heeft hij over alles de waarheid gezegd; dat hij mij als kind verzorgde en de luizen uit mijn haar kamde is ook waar. En ik dank hem, dat hij mij mijn optreden tegenover hem vergeven heeft, de oude was zijn leven lang eerlijk en trouw aan mijn vader als zevenhonderd poedels.

— Beklaagde, kies uw woorden, zei de voorzitter streng.

— Ik ben geen poedel, bromde ook Grigorij.

— Nou, dan ben ik de poedel, als het jou beledigt, neem ik de naam op mij. En ik verzoek hem mij te vergeven, ik was altijd wreed tegen hem, evenals tegen Aesop.

— Welke Aesop? vroeg de voorzitter weer streng.

— Nou, die Pierrot, die vader van mij, Fjodor Pawlowitsj.

De voorzitter maakte Mitja een nog strengere aanmerking en verzocht hem

nogmaals op zijn woorden te letten.

— U bederft uw eigen zaak, eindigde de voorzitter.

Op dezelfde handige manier werd de getuige, Rakitin, verhoord. Ik moet opmerken, dat Rakitin een van de gewichtigste getuigen van de procureur was. Hij wist ongelofelijk veel, allen kende hij, met allen had hij gesproken en hij gaf uitvoerig de levensgeschiedenis van alle Karamazows. Het is waar, dat hij van de enveloppe met de drieduizend roebel ook alleen maar van Mitja gehoord had. Maar hij beschreef uitvoerig alle heldendaden van Mitja in de kroeg, zijn compromitterend gedrag en gezwets; vertelde ook de geschiedenis van de hennepschil, de stafkapitein Snegirew. Op de vraag of hij er iets van af wist of Mitja in zijn moederlijk erfdeel benadeeld was, kon hij niet antwoorden en zei alleen op minachtende toon: „Wie kan in die warboel van de Karamazows erachter komen wie benadeeld is en wie eerlijk of oneerlijk gehandeld heeft?" De tragedie van Dmitri Karamazow beschreef hij als een product van de overblijfselen van de lijfeigenschap, de wantoestanden, die in Rusland heersen en de sociale onrechtvaardigheden. De heren lieten hem uitspreken. Van die dag af, was Rakitin in onze stad een beroemdheid geworden. De procureur wist, dat hij van plan was een literaire carrière te maken en dat hij een groot artikel voor een tijdschrift over de zaak Karamazow geschreven had. Later in zijn rede, haalde hij ook gedeelten van Rakitin's artikel aan. In het algemeen maakte Rakitin een gunstige indruk op het publiek; zo zelfs, dat iemand enige keren in de handen klapte, toen hij over het lijdende Rusland sprak en over de lijfeigenschap.

Maar Rakitin was toch te jong en te onervaren en hij maakte een fout, die de verdediger in de hand speelde. Toen hij antwoordde op de vragen over Groesjenjka, was hij door zijn succes zo over het paard getild, dat hij minachtend over haar sprak en haar de maîtresse van de koopman Samsonow noemde. Hij zou er later veel voor gegeven hebben, als hij dat woord niet gebruikt had, want Fetukowitsj had hem er direct op gevangen. Het was natuurlijk, omdat Rakitin nooit had kunnen vermoeden, dat de advocaat in de loop van drie dagen de hele zaak zo, tot in de kleinste bijzonderheden, zou hebben kunnen onderzoeken.

Toen de beurt aan Fetukowitsj kwam om vragen te stellen, wendde hij zich met eerbiedige glimlach tot Rakitin en vroeg:

— Mag ik u misschien vragen of u dezelfde Rakitin is, wiens brochure *„Het leven van de overleden starets Zosima",* in ons religieus blad verschenen is? Ik heb het met groot genoegen gelezen.

— Ik heb het niet voor de druk geschreven, later hebben ze het gedrukt, mompelde Rakitin, terwijl hij rood van schaamte werd.

— O, dat is heel mooi, zo'n denker als u moet natuurlijk de maatschappij van alle kanten beschouwen. Ik heb weleens gehoord, dat u gesteund wordt door de hoge geestelijkheid en dat uw brochure overal verspreid is en van veel nut geweest is... Maar de hoofdzaak, die ik u vragen wou, was u zeer intiem bekend met mevrouw Swetlowa (N.B. de naam van Groesjenjka was Swetlowa, wat ik voor het eerst in de rechtszaal hoorde).

— Ik ben niet verantwoordelijk voor al mijn kennissen. Ik ben jong... Wie kan op de reputatie van diegenen, die hij toevallig ontmoet, letten? Zo'n soort kennismaking...

— O, ik begrijp het, ik begrijp het, zei Fetukowitsj en deed alsof hij zelf verlegen werd. Ik begrijp, dat u, evenals iedereen, graag kennis maakte met een jonge, knappe vrouw, die ervan hield de jeugd bij zich te ontvangen... Maar ik wou alleen een ding weten: ons is bekend, dat een maand of twee geleden, mevrouw Swetlowa haar wens te kennen gegeven heeft, om met de jongsten broer Karamazow kennis te maken en u vijfentwintig roebel beloofde, als u het voor haar in orde maakte. Herinnert u zich niet, het was, toen hij nog in een monnikspij liep. Het was de nacht voor de noodlottige catastrofe. U hebt Alexej Karamazow bij haar gebracht en de vijfentwintig roebel ontvangen. Is het niet zo? Dat zou ik nog graag van u willen weten.

— Dat was maar een grap... Ik begrijp niet, waarom u zich daar zo voor interesseert. Ik heb het aangenomen, om het naderhand terug te geven.

— O, dus hebt u het wel aangenomen? En hebt u het al teruggegeven, of niet?

— Dat is nonsens, mompelde Rakitin. Ik kan op zulke vragen geen antwoord geven. Ik zal het wel teruggeven...

De voorzitter mengde zich er weer in, maar Fetukowitsj zei, dat hij klaar was met Rakitin te ondervragen. Mijnheer Rakitin verliet het toneel met een besmeurde reputatie, de hele indruk van zijn edelmoedigheid was verdwenen. Fetukowitsj volgde hem met de ogen, alsof hij tegen het publiek zeggen wilde: „Ja, zo zijn jullie edele beschuldigers". Ik herinner me, dat hier weer een incident plaatsvond. Toen Rakitin zo onaardig over Groesjenjka sprak, riep Mitja woedend van zijn plaats: „Bernard!" En op de vraag van de voorzitter of hij iets in te brengen had, antwoordde hij:

— Toen ik al in de gevangenis zat, heeft die vent nog geld van me geleend. Bernard, carrièrist, een goddeloze die de geestelijken zelfs bedriegt.

Mitja kreeg weer een terechtwijzing, maar de reputatie van Rakitin was totaal bedorven. De procureur had evenmin geluk met het verhoor van Snegirew. Hij verscheen voor de rechtbank, vies en vuil met zijn kleren aan flarden, en hoe hij ook bewaakt was, hij was toch stomdronken. Op alle vragen of Mitja hem beledigd had, antwoordde hij alleen:

— God vergeve hem. Ik mag het van Ilusjetsjka niet... God zal afrekenen.
— Wie heeft u dat verboden? Van wie mag u niet?
— Ilusjetsjka, mijn zoontje... „Vadertje, vadertje wat ben je vernederd!" Daar naast de steen... nu is hij stervende.

De stafkapitein barstte in tranen uit en viel op zijn knieën. Hij werd gauw de zaal uitgevoerd, onder gelach van het hele publiek. Dat getuigenis, waarop de procureur zo gerekend had, verviel dus ook.

De advocaat ging door de methode, waarmee hij het verhoor begonnen was, toe te passen. Iedereen was meer en meer verbaasd, hoe Fetukowitsj tot in de kleinste kleinigheden op de hoogte was van de zaak. Zo maakte bijvoorbeeld het getuigenis van Trifon Borisowitsj, die fel tegen Mitja was, diepe indruk. Hij had precies uitgerekend, hoeveel Mitja, de eerste keer in Mokroje, een maand geleden uitgegeven had; het was volgens zijn berekening niet minder dan drieduizend roebel. Alleen al wat de zigeunermeisjes van hem gekregen hadden! En onze boeren, die vol luizen zitten, kregen ieder vijfentwintig roebel, minder gaf hij niet. En hoeveel was er niet van hem gestolen! Als je zelf het geld zo met handenvol wegsmijt, zal de dief je heus niet zeggen, dat hij het gestolen heeft. En de boeren bij ons zijn allemaal boeven. De gewone boerinnen, de dorpsmeiden, die zijn er rijk van geworden. Dus hij herinnerde zich alles, elke uitgave van Mitja, zodat de veronderstelling, dat hij van de drieduizend de helft had afgenomen en in het lapje genaaid, verviel.

„Ik heb zelf drieduizend roebel in zijn handen gezien, op een kopeke af, met mijn eigen ogen... Alsof ik nog geen geld kan tellen!" riep Trifon Borisowitsj uit, zich uit alle kracht inspannend, om bij de overheid in het gevlei te komen. Maar toen de advocaat vragen begon te stellen, deed hij niets anders dan aan Trifon Borisowitsj vragen of het waar was, dat twee boeren, Timofei en een andere boer Akim, bij de eerste fuif van Mitja, op de grond in de gang, honderd roebel gevonden hadden, die Mitja in zijn dronkenschap had laten vallen? Zij hadden het geld aan Trifon Borisowitsj gegeven en daarvoor ieder een roebel gekregen. „Hebt u die honderd roebel toen aan mijnheer Karamazow teruggegeven, of niet?" Hoe Trifon Borisowitsj ook draaide, toch moest hij, nadat de boeren waren ondervraagd, wel bekennen, dat hij de honderd roebel ontvangen had, maar hij voegde eraan toe, dat hij ze wel aan Dmitri Fjodorowitsj teruggegeven had, maar dat deze zo dronken was, dat hij het zich niet kon herinneren. Maar aangezien hij vóór het verhoor van de twee boeren ontkend had, dat hij het geld ontvangen had, kon bijna niemand geloven, dat hij het geld aan de dronken Mitja teruggegeven had. Op zo'n manier droop een van de gevaarlijkste getuigen, die de procureur aangevoerd had, zelf als een verdachte, af. Hetzelfde gebeurde ook met de beide Polen, die trots en zelfbewust de zaal binnenkwamen. Duidelijk

verklaarden zij, dat zij beiden de „Kroon" gediend hadden en dat „mijnheer Mitja" hun drieduizend roebel had aangeboden om hun eer te kopen, en dat zij veel geld in zijn handen gezien hadden. Moessialowitsj gebruikte ontzettend veel Poolse woorden en toen hij zag, dat dat op de rechter en op de procureur een goede indruk maakte, gingen zij geheel in het Pools door. Maar Fetukowitsj ving de Polen in zijn net. Trifon Borisowitsj werd weer voorgeroepen, en hoe hij ook draaide en loog, hij moest toch toegeven, dat hij ook gezien had hoe Moessialowitsj valse kaarten gebruikt had. Dat beaamde ook Kalganow en de beide Polen verlieten de zaal onder luid gelach van het publiek.

Precies zo ging het met alle andere gevaarlijke getuigen. Ieder van hen heeft Fetukowitsj besmeurd en in een belachelijk daglicht gesteld. Allen gingen weg, op hun neus kijkend. De juristen, die in de zaal waren, zaten ervan te genieten. Alleen begrepen ze niet waartoe zoiets dienen kon, daar de feiten tegen Mitja zich dreigend opstapelden. Maar allen wachtten vol vertrouwen af. Men begreep dat de grote meester nooit uit Petersburg hierheen gekomen zou zijn, om onverrichter zake terug te keren.

III

HET GENEESKUNDIG ONDERZOEK EN EEN POND HAZELNOTEN

Het geneeskundig onderzoek hielp de aangeklaagde ook al niet. Het bleek dat Fetukowitsj, zoals later uitkwam, daar ook niet erg op gerekend had. Eigenlijk had het medisch onderzoek alleen plaats gevonden, omdat Katherina Iwanowna dat doorzette en er opzettelijk een beroemd dokter uit Moskou voor had laten overkomen. Kwaad kon het niet en in het gunstigste geval, zou er iets mee gewonnen zijn. Het resultaat was overigens tamelijk komisch, omdat de dokters het niet met elkaar eens waren. De experts waren: de beroemdheid uit Moskou, dan onze dokter Herzenstube en ten slotte de jonge dokter van het ziekenhuis, Warwinsky. De laatste twee moesten als getuigen, door de procureur opgeroepen, voor de rechtbank verschijnen. Het eerst werd dokter Herzenstube als expert verhoord. Het was een zeventigjarig man, grijs, kaal, van middelbare grootte, stevig gebouwd. In onze stad was hij algemeen geëerd en geacht. Hij was een goed mens, een eerlijk dokter, van godsdienstige en morele beginselen. Ik weet het niet meer, maar ik geloof dat hij Herrnhutter was. Hij woonde reeds lang bij ons in de stad, hij was goed en menslievend, behandelde de armen en de boeren kosteloos, bezocht hen in hun armelijke woningen en liet bovendien nog geld voor medicijnen achter, maar hij was koppig als een muilezel. Als hij eenmaal een gedachte in zijn hoofd had, was het onmogelijk hem van mening te doen veranderen. Ik moet hierbij opmerken, dat het in onze stad bekend was, dat de pas aangekomen beroemdheid zich in die paar dagen al had veroorloofd, enige beledigende opmerkingen over dokter Herzenstube, als arts, ten beste te geven. De Moskouse dokter verlangde niet minder dan vijfentwintig roebel per visite. Maar alle vroegere patiënten van Herzenstube, keken niet op geld, en bestormden de beroemdheid om hem om raad te vragen. Deze begon met scherpe kritiek op Herzenstube uit te oefenen en hij ging zelfs zo ver, dat als hij bij een patiënt binnenkwam, het eerste wat hij zei, was: „Wie heeft u zo idioot behandeld? Natuurlijk Herzenstube." Het spreekt vanzelf, dat Herzenstube dat ter ore was gekomen. En nu verschenen alle drie de dokters tezamen voor de rechtbank. Herzenstube beweerde, dat de ontoerekenbaarheid van de beklaagde boven allen twijfel verheven was. Ik zal niet alles vertellen wat hij zei, maar hij had die ontoerekenbaarheid door verschillende feiten uit Mitja's leven, die hij

beschreef, kunnen constateren. Zoals bijvoorbeeld de houding van Mitja op het ogenblik, dat hij de zaal was binnengekomen. „Hij is binnengekomen als een soldaat, recht voor zich uit kijkend, terwijl het aannemelijk geweest zou zijn, als hij naar het publiek had gekeken, waar de dames zaten, omdat beklaagde iemand was die een zwak voor dames had. Het zou natuurlijk geweest zijn, als hij eerst had gekeken, wat de dames van hem dachten." Ik moet zeggen, dat de dokter veel en graag Russisch sprak, maar iedere zin kwam er in Duitse trant uit. Trouwens, dat hinderde hem niet, omdat hij zelf dacht, dat zijn Russisch beter was, dan van de Russen zelf. Het was zijn gewoonte zijn gesprekken met Russische spreekwoorden te kruiden, die hij voor de sterkste en tekenendste van de wereld hield. Hij zei natuurlijk alles verkeerd, en in zijn gesprekken was hij dikwijls het een of andere woord vergeten, dat hij vroeger gekend had. Zo was het trouwens ook met hem als hij Duits sprak. Niemand kon hem echter overhalen verder te spreken, voordat het vergeten woord hem weer te binnen was gevallen. Zijn opmerking, dat Mitja eerst naar de dames had moeten kijken, had enige hilariteit in de zaal verwekt. Hij was zeer geliefd bij de dames, maar iedereen wist, dat hij, hoewel nooit getrouwd, hoogst ingetogen leefde en vrouwen als wezens van hogere orde beschouwde. En daarom kwam die opmerking van hem het hele publiek zeer eigenaardig voor.

De Moskouse dokter verklaarde op zijn beurt, scherp en vastberaden, dat hij de beklaagde in de hoogste mate abnormaal vond. Hij sprak veel en logisch over affecten en manieën en vertelde nog eens, hoe de beklaagde zich enige dagen voor de misdaad in een ziekelijke toestand van affect had bevonden en dat indien hij de misdaad al begaan mocht hebben, het onder invloed van een ziekelijke morele depressie gebeurd was, die zijn wezen overheerste. Bovendien had de dokter een manie bij hem ontdekt, en was hij ervan overtuigd, dat hij op weg was krankzinnig te worden (N.B., ik vertel het zo eenvoudig, maar de dokter legde het uit in geleerde vaktermen). „Alles wat hij gedaan heeft, druist regelrecht in tegen het gezond verstand. Ik spreek hier niet over wat ik niet zelf meegemaakt heb, over de misdaad bijvoorbeeld, over de hele ramp, maar toen ik drie dagen geleden met hem sprak, was ik verbaasd over de onbeweeglijkheid van zijn blik gedurende ons hele gesprek, zijn ongepast lachen, waar niet de minste aanleiding toe was, zijn onbegrijpelijke woorden, Bernard, ethiek, die nergens mee in verband stonden, zijn overdreven prikkelbaarheid." Maar in het bijzonder was de dokter het feit opgevallen, dat de beklaagde niet eens rustig over die drieduizend roebel kon spreken en zich vreselijk driftig maakte, omdat hij vond, dat hij met dat geld benadeeld was, terwijl hij andere dingen, die hem veel meer hadden moeten opwinden, ongemerkt voorbij liet gaan, hoewel hij helemaal niet bijzonder aan geld hing, en het met volle handen uitgaf. Waarom

konden die ongelukkige drieduizend roebel hem zo buitenmate opwinden? „En wat de mening van mijn geleerden collega betreft, dat de beklaagde naar de dames had moeten kijken en niet recht voor zich uit, die vind ik niet eens kritiek waard. Men moet zelf wel een heel lichtzinnig karakter hebben, om zo'n opmerking te maken. Ik begrijp heel goed, dat een beklaagde, als hij binnenkomt, zo onder de indruk is, van wat hem te wachten staat, dat hij recht voor zich uit kijkt, maar niet naar de dames. Is dat een teken van abnormaliteit? ik zou zeggen, dat een beklaagde met zijn ogen alleen zijn verdediger moet zoeken, want alleen van die kant kan hij redding verwachten." De dokter had zijn mening beslist, duidelijk en uitvoerig uitgelegd.

Maar het belachelijkste was de mening van de derde dokter, Warwinskij. Volgens hem, was de beklaagde, evenals vroeger, ook nu volkomen normaal. En als hij ook overspannen en zenuwachtig was, en dat reeds enige dagen voor de misdaad geweest was, was dat zeer begrijpelijk: jaloezie, woede, onafgebroken dronkenschap, enzovoorts, maar hoe overspannen hij ook was, er was hier geen sprake van een affect. Dat hij de zaal binnenkomend recht voor zich uit keek, was het allernormaalste wat hij doen kon. Vlak tegenover hem zaten de rechters, van wie zijn hele toekomstige lot afhing. Zo eindigde de jonge dokter zijn rede.

— Bravo dokter! riep Mitja van zijn plaats uit. Precies zoals u zegt!

Mitja kreeg wederom een terechtwijzing, maar de mening van de jonge dokter was van invloed, en zoals later bleek, was iedereen het met hem eens. Trouwens, toen dokter Herzenstube ten tweede male werd verhoord, nu niet als expert, maar als getuige, verklaarde hij iets wat voor Mitja van veel nut was. Hij woonde al lang in onze stad en kende de familie Karamazow heel goed; hij gaf enige belangrijke feiten weer, waaraan hij nog toevoegde:

— En toch, de arme jongen zou een beter lot verdiend hebben, want hij had een goed hart in zijn kinderjaren en ook nog na zijn kinderjaren. Maar het Russische spreekwoord zegt: „Als iemand één verstand heeft is dat goed en als dan bij hem nog een verstandig mens op visite komt, zal het nog beter zijn, omdat het twee verstanden worden en niet één..."

— Ja, ja, één verstand is goed en twee is beter, zei de procureur, die de gewoonte van de oude man, om zo omslachtig te spreken, kende. Hij geneerde zich niet, dat hij tijd van de mensen roofde, en was tevreden over zichzelf en voegde er zijn „Duitse Kartoffelwitzen" aan toe. De oude man vond zichzelf werkelijk erg scherpzinnig.

— O juist, dat zeg ik immers, zei de dokter koppig, één verstand is goed en twee veel en veel beter. Maar bij hem is niemand met het tweede verstand gekomen, en hij heeft zijn verstand laten... waarheen heeft hij het laten... Hè, dat woord... waarheen heeft hij verstand laten... ben ik vergeten... O ja, „spazieren".

— Wandelen.

— Ja, ja, wandelen, dat zeg ik toch ook. Dus zijn verstand is gaan wandelen en is op zo'n diepe plaats gekomen, dat het verloren ging. En toch was hij een dankbare en gevoelige jongen. Ik ken hem al, van zo'n klein jongentje af, een verlaten kind, bij zijn vader in de achtertuin, zonder schoentjes en met een broekje, dat op één knoop hing...

In de stem van de oude man hoorde men een oprechte ontroering. Fetukowitsj sprong op, dat was het, waarop hij de hele tijd had zitten wachten.

— Ik was zelf nog een jonge man... toen ik hierheen kwam... ik was vijfenveertig. Ik had medelijden met het kind en vroeg mijzelf af, waarom zou ik niet een pond... Ja, wat was dat ook weer? Hè, ik ben vergeten hoe dat woord is. Toe nou, hoe heet dat toch? Een pond van dat, waarvan kinderen erg houden. Het groeit eerst aan een boom, dan wordt het geplukt en dan geef je het cadeau.

— Appels.

— Nee...ee! Een pond, een pond... Appels verkopen ze per tien stuks, maar niet per pond. En dit zijn kleine dingetjes, je krijgt er heel veel van, in een pond, je stopt ze in je mond en krak!...

— Hazelnoten.

— Nou ja, hazelnoten, dat zeg ik toch. Ik heb hem een pond hazelnoten gegeven, omdat die arme jongen nog nooit van iemand een pond hazelnoten had gekregen. Ik hief mijn wijsvinger op en ik zei: jongen! *Gott der Vater,* hij lachte en babbelde mij na: *Gott der Vater. Gott der Sohn,* hij lachte weer en herhaalde *Gott der Sohn. Gott der heilige Geist,* toen lachte hij weer en spande zich in om mij na te zeggen *Gott der heilige Geist.* Toen ging ik weg. Drie dagen later kwam ik voorbij en hij riep mij toe: „Oom! *Gott der Vater, Gott der Sohn.* Alleen had hij vergeten *Gott der heilige Geist.* Ik herhaalde het voor hem. En weer kreeg ik zo'n medelijden met de jongen. Toen werd hij ergens heen gebracht en ik heb hem in lang niet meer gezien. Na drieëntwintig jaar zat ik op een ochtend in mijn studeerkamer, mijn haren waren reeds wit; opeens stapte er een bloeiende, jonge man bij mij binnen, die ik niet herkende. Hij hief zijn wijsvinger op en zei lachend: *„Gott der Vater, Gott der Sohn* und *Gott der heilige Geist!"* Ik ben juist aangekomen en het eerste wat ik doe is, u te komen bedanken voor uw pond hazelnoten omdat niemand in mijn leven mij ooit iets gegeven heeft, behalve u." Toen moest ik denken aan mijn eigen gelukkige jeugd en aan die arme jongen, zonder schoentjes, en ik draaide me om en zei: Je bent een dankbare jongen, dat je je leven lang onthouden hebt, dat ik in je kinderjaren eens een pond hazelnoten voor je gekocht heb. Ik omhelsde en zegende hem en kon mijn tranen niet bedwingen. Hij lachte, maar huilde ook. De Russen huilen dikwijls, wanneer ze lachen moeten en omgekeerd ook. Maar hij huilde, ik zag

het. En nu...

— Ik huil nu ook, jij lieve, lieve man! riep Mitja van zijn plaats.

Hoe het ook zij, dit kleine voorval maakte een uitstekende indruk op de aanwezigen. Maar wat nog meer indruk maakte en voor Mitja sprak, was het getuigenis van Katherina Iwanowna, waarover ik later vertellen zal.

In het algemeen, toen de getuigen, die de advocaat opgeroepen had, verhoord warden, begon het geluk Mitja toe te lachen — veel meer dan Fetukowitsj had kunnen verwachten. Voor Katherina Iwanowna werd Aljosja verhoord, die zich plotseling een feit herinnerde, dat een van de sterkste bewijzen tegen Mitja vernietigde.

IV

HET GELUK LACHT MITJA TOE

Het kwam voor Aljosja zelf geheel onverwachts. Volgens de wet behoefde hij geen eed af te leggen. Ik herinner mij nog heel goed hoe hij al met zijn eerste woorden de sympathie van het publiek won. Het was duidelijk, dat zijn reputatie hem daarbij nog te hulp kwam. Aljosja sprak zacht en eenvoudig en uit al zijn woorden klonk een warme liefde en medelijden met zijn ongelukkige broeder. Toen hij het karakter van zijn broer beschrijven moest, zei hij van hem, dat hij misschien wel een hartstochtelijke, onbeheerste natuur was, maar een edelmoedig, trots en goedhartig mens, die, als het nodig was, meer dan iemand anders in staat was een offer te brengen. Hij moest toegeven, dat zijn broer in de laatste tijd, verteerd door jaloezie op zijn vader, in een vreselijke toestand verkeerd had. Maar de mogelijkheid van een moord met roof was volgens hem, voor zijn broer uitgesloten. De drieduizend roebel, die zijn vader hem schuldig was, waren een obsessie voor hem geworden, maar hij was niet hebzuchtig en met hoeveel woede hij ook over het geld gesproken had, toch zou hij er nooit een moord voor begaan hebben. Over de mededinging van die twee personen, zoals de procureur hen noemde: Groesjenjka en Katja zei hij bijna niets. En op twee vragen, daaromtrent weigerde hij iets te antwoorden.

— Heeft uw broer u weleens gezegd, dat hij van plan was zijn vader te vermoorden? vroeg de procureur. U hoeft niet te antwoorden, als u het niet nodig vindt.

— Nee, zo op de man af, heeft hij het me niet gezegd.

— Maar, hoe dan? Met toespelingen?

— Ja, een keer heeft hij met mij gesproken over zijn haat tegen zijn vader, en dat hij bang was... dat op een gegeven ogenblik... als het hem te machtig werd... hij hem misschien zou kunnen vermoorden.

— En geloofde u dat toen?

— Ik ben bang om te zeggen, dat ik het geloofde, maar ik had altijd de overtuiging, dat er een hoger gevoel in hem was, dat hem van die misdaad zou terughouden. Zoals ook gebeurd is, omdat niet hij onze vader vermoord heeft.

De procureur schrok op als een militair paard, dat een signaal hoort.

— Wees ervan overtuigd, dat ik het met u eens ben, dat ik uw oprechte mening over uw broer deel, en dat ik die niet vermeng met uw gevoelens voor

hem. Uw mening over de tragische gebeurtenis, die zich in uw familie heeft afgespeeld, kennen wij al uit het voorlopig onderzoek. Ik kan echter niet verbergen, dat uw mening lijnrecht indruist tegen alles wat het onderzoek aan het licht heeft gebracht, en daarom moet ik u dringend verzoeken, mij duidelijk uit te leggen: welke bewijzen hebt u en welke feiten hebben u overtuigd, dat een ander persoon de moord begaan heeft, en niet uw broer. Bij het voorlopig onderzoek hebt u duidelijk gezegd, dat een ander de moord begaan heeft.

— Bij het voorlopig onderzoek heb ik slechts op de vragen geantwoord, maar ik ben er niet toe overgegaan om Smerdjakow te beschuldigen.

— U hebt toch over Smerdjakow gesproken?

— Ik heb alleen de woorden van mijn broer Dmitri herhaald. Men heeft mij alles verteld, wat er bij de arrestatie gebeurd is, en hoe hijzelf de naam van Smerdjakow genoemd heeft. Ik ben er heilig van overtuigd, dat mijn broer onschuldig is, en als hij de moordenaar niet is, dan...

— Dan is het Smerdjakow? Waarom juist Smerdjakow? En waarom is u zo overtuigd, dat uw broer onschuldig is?

— Omdat het mij onmogelijk is, mijn broer niet te geloven. Ik weet, dat hij mij niet zal voorliegen. Ik heb in zijn gezicht gezien, dat hij niet liegt.

— O, alleen in zijn gezicht hebt u het gezien, dat zijn dus al uw bewijzen?

— Meer bewijzen heb ik niet.

— En dat Smerdjakow schuldig is, daarvoor hebt u ook geen andere bewijzen, dan de uitdrukking op het gezicht van uw broer?

— Nee, andere bewijzen heb ik niet.

Hier hield de procureur op met vragen. De antwoorden van Aljosja hadden het publiek diep teleurgesteld. Over Smerdjakow was in onze stad, al voor het proces, veel gesproken. Men had verondersteld, dat Aljosja bewijzen verzameld had, die duidelijk zouden aantonen, dat zijn broer niet schuldig en Smerdjakow de moordenaar was, en nu had men niets, niets behalve de een of andere morele overtuiging, die zo natuurlijk is, als broers tegen elkaar moeten getuigen.

Maar nu begon Fetukowitsj vragen te stellen. Op zijn vraag, wanneer Dmitri hem verteld had, dat hij in staat zou zijn zijn vader te vermoorden en hoe, precies met welke woorden dat gezegd was, en of er niets bijzonder opvallends aan Dmitri was geweest, herinnerde Aljosja zich plotseling iets en antwoordde:

— Nu weet ik het, ik had het bijna vergeten, het was vlak voor de ramp en toen was het me onduidelijk, maar nu...

En Aljosja vertelde van zijn laatste ontmoeting met Mitja op een avond, bij een boom op de weg naar het klooster, toen had Mitja zich op zijn borst geslagen en enige keren herhaald, dat hij hier een middel had waarmee hij zijn eer kon herstellen. Ik dacht toen, dat hij over zijn hart sprak, waarin hij kracht gevonden

had zich uit die ontzettende toestand te redden en waarover hij zelfs met mij niet spreken wou. Ik dacht, dat hij over zijn vader sprak, en dat hij trilde van schaamte bij de gedachte dat hij zijn vader geweld had willen aandoen. En toen hij zich zo op zijn borst sloeg, viel het mij nog op, dat hij zich niet op zijn hart sloeg, maar veel hoger, midden op zijn borst. Het was dwaas van me, op dat ogenblik, aan zoiets belachelijks te denken, maar nu begrijp ik het, op zijn borst hing het lapje waarin anderhalf duizend roebel ingenaaid waren.

— Precies! riep Mitja plotseling van zijn plaats. Op dat vervloekte geld op mijn borst, heb ik me geslagen. Je hebt gelijk, Aljosja!

Fetukowitsj trachtte hem tot kalmte te brengen en ging door Aljosja te ondervragen. Aljosja vertelde verder zijn veronderstelling, dat Mitja's schande waarschijnlijk die vijftienhonderd roebel was, die hij op zijn borst droeg en die hij aan Katherina Iwanowna, als de helft van zijn schuld, zou kunnen teruggeven; maar dat hij het niet gedaan had, omdat hij het geld bewaren wilde, voor geval Groesjenjka met hem weg zou willen gaan.

— Ja, zo is het, ging Aljosja opgewonden door. Mijn broer heeft toen enige malen herhaald, de helft van zijn schande, precies dat woord heeft hij gebruikt, *de helft* zou hij van zich af kunnen wentelen, als hij niet zo'n zwak karakter had, maar dat hij het niet doen zou... Hij wist vooruit, dat hij niet in staat zou zijn, dat te doen.

— En herinnert u het zich duidelijk, dat hij zich op die plaats op zijn borst heeft geslagen? vroeg Fetukowitsj.

— O ja, zo duidelijk als iets, en ik vroeg mezelf nog af, als hij zijn hart bedoelt, waarom slaat hij dan zo hoog, zijn hart zit toch veel lager? Het was natuurlijk een dwaze gedachte van me. Hoe heb ik dat kunnen vergeten! Natuurlijk, op dat lapje heeft hij gewezen als een middel, dat hij in zijn handen had, maar dat hij niet gebruiken zou. En ik weet, dat hij in Mokroje, bij zijn arrestatie, nog tegen de procureur gezegd heeft, dat de schandelijkste daad van zijn leven was, dat hij het geld aan Katherina Iwanowna had kunnen teruggeven en dat hij het niet gedaan had. Dat hij liever in haar ogen een dief was, dan het geld terug te geven. Wat heeft die schuld hem gemarteld, ach, wat heeft hem dat gemarteld! — eindigde Aljosja zijn verhaal.

Natuurlijk mengde de procureur er zich weer in. Hij vroeg Aljosja, nog eens te vertellen, hoe alles gegaan was en of die slagen met zijn vuist op zijn borst niet toevallig geweest waren.

— Hij sloeg zich niet met zijn vuist op zijn borst, hij wees met zijn vinger, hier, hoog. Maar hoe heb ik dat kunnen vergeten? Ik had het helemaal vergeten!

De voorzitter wendde zich nu tot Mitja of hij hier nog iets aan toe te voegen had. Mitja zei, dat het precies zo was als zijn broer verteld had, en dat hij

daarmee inderdaad die anderhalf duizend roebel bedoeld had, die hij, in een lapje genaaid, om zijn hals droeg. En het feit, dat hij dat geld bij zich droeg, was de schandelijkste daad van zijn hele leven. „Ik heb het haar kunnen teruggeven en ik heb het niet gedaan. Maar dat was het ergste nog niet, het schandelijkste was, dat ik wist, dat ik het haar niet zou teruggeven, en ik wist ook waarom. Ik heb er de voorkeur aan gegeven in haar ogen een dief te zijn... Je hebt gelijk, Aljosja. Dank je, Aljosja!"

Zo eindigde het verhoor van Aljosja. Belangrijk en karakteristiek was de omstandigheid, dat er een feit was, natuurlijk een klein feit, dat bewees, dat Mitja het geld wel degelijk gehad had en bij zich gedragen, en dat hij bij het voorlopige verhoor dus niet gelogen had, dat hij het geld bij zich had en het van hem was. Aljosja *was* erg tevreden en blozend ging hij weer op zijn plaats zitten, die hem in de zaal was aangewezen. Nog lange tijd vroeg hij zich af: „Hoe heb ik dat kunnen vergeten, hoe is dat mogelijk? Maar gelukkig, dat het mij weer te binnen geschoten is."

Nu kwam de beurt aan Katherina Iwanowna. Zodra zij de zaal binnenkwam, namen de dames hun lorgnons en binocles en richtten ze op haar, de heren keerden zich om en sommigen stonden van hun plaats op om haar beter te zien. Men beweerde, dat Mitja toen zij binnenkwam spierwit werd. Geheel in het zwart gekleed, ging zij eenvoudig en schuchter naar haar plaats. Men kon op haar gezicht niet lezen of ze al of niet zenuwachtig was, maar haar ogen stonden vastberaden. Velen beweerden, dat zij er bijzonder knap uitzag. Zij sprak zacht, maar duidelijk, zodat de hele zaal haar goed kon verstaan. Zij drukte zich duidelijk uit; in elk geval was het te zien, dat zij moeite deed om kalm te blijven. De voorzitter stelde zijn vragen heel voorzichtig, vol eerbied, alsof hij bang was, haar te kwetsen. Maar Katherina Iwanowna verklaarde openhartig, dat zij met de beklaagde verloofd was, totdat hij haar zelf verlaten had. Toen zij ondervraagd werd naar de drieduizend roebel, die zij Mitja gegeven had om naar haar verwanten te sturen, antwoordde zij:

— Ik heb hem dat geld niet met de bedoeling gegeven, dat hij het onmiddellijk zou wegsturen; ik wist, dat hij op dat ogenblik geld nodig had... Ik gaf hem die drieduizend roebel, op voorwaarde, dat hij ze in de loop van die maand zou verzenden, als hij dat wilde; het was dus helemaal niet nodig, dat hij zich daar zo over zou martelen. Dat was werkelijk niet de moeite waard.

Ik zal niet al de vragen, die haar gesteld werden, en de antwoorden, die zij gaf, herhalen. Ik wil alleen de inhoud van haar getuigenis weergeven.

— Ik was altijd overtuigd van zijn eerlijkheid... en zijn bijzondere nauwkeurigheid wat geldzaken betrof. Het was mij bekend, dat zijn vader hem nog drieduizend roebel schuldig was en wij spraken daar enige keren over. Ik

wist, dat hij onenigheid met zijn vader had en ik ben overtuigd, dat hij door zijn vader benadeeld is. Ik herinner mij niet, dat hij ooit in mijn tegenwoordigheid dreigementen of een bijzondere haat tegen zijn vader geuit heeft. Als hij bij mij was gekomen, en over het geld gesproken had, zou ik hem over die ongelukkige drieduizend roebel gerust gesteld hebben. Maar hij kwam niet en de omstandigheden waren zo, dat ik hem niet roepen kon. En hoe zou ik boos op hem kunnen zijn over dat geld, terwijl ik zelf, vroeger veel meer dan drieduizend roebel van hem aangenomen heb. Toen wist ik nog niet, dat ik nog eens in mijn leven in staat zou zijn, mijn schuld aan hem te vereffenen...

In haar toon hoorde men, dat zij ergens op zinspeelde.

Op dat ogenblik kwam de beurt om te ondervragen aan Fetukowitsj.

— Dat was toch niet hier, maar veel vroeger, toen u pas kennis met hem gemaakt had? vroeg hij voorzichtig, voelende, dat hij hier iets belangrijks aanraakte. (Ik moet opmerken, dat, niettegenstaande Fetukowitsj zo goed op de hoogte van de zaak was en hij door Katherina Iwanowna zelf voor deze zaak uit Petersburg hierheen geroepen was, hij toch niets afwist van het geval van de vijfduizend roebel, die Mitja haar gegeven had, en dat zij voor hem neergeknield was. Dat had ze hem niet verteld, en dat was eigenaardig... Trouwens, niemand, zij zelf evenmin, was tot het laatste ogenblik zeker, of zij dit al of niet voor de rechtbank zou zeggen).

Ik zal nooit in mijn leven dit ogenblik vergeten. Zij begon te vertellen en zij vertelde *alles.* Van haar neerknielen, van de reden waarom ze naar Mitja was gegaan, van haar vader, maar ze vertelde niet, dat Mitja haar door haar zuster had laten weten, dat, als zij het zelf bij hem kwam halen, hij haar het geld zou geven. Dat heeft zij verzwegen, om hem te sparen. Maar zij spaarde zichzelf niet, en ze vertelde hoe zij, een jong meisje, naar de kamer van een jong officier was gegaan met de bedoeling... van hem geld te krijgen. Iedereen was diep getroffen. Ik werd koud, toen ik naar haar luisterde, zoals trouwens alle aanwezigen. Dat trotse, alles minachtende meisje vertelde, wat haar in de ogen van het publiek zou vernederen, om het nobele karakter van de beklaagde te doen uitkomen. Waarom? Waarvoor? Om die trouweloze, die haar zo beledigd had, te redden en hem in een beter daglicht te stellen, vernederde zij zichzelf. En zeker, de officier, die aan een jong meisje zijn laatste vijfduizend roebel weggaf en haar met een eerbiedige buiging liet heengaan, was heel sympathiek en aantrekkelijk, maar helaas, voor haarzelf was het meer dan nadelig. Zij werd belasterd van alle kanten. Met boosaardig sissen vertelde men elkaar in de stad een verhaal, dat misschien niet eens helemaal juist was, en iedereen betwijfelde het of de jonge officier haar wel alleen met een eerbiedige buiging had laten weggaan en haar daarvoor vijfduizend roebel had gegeven. Er was iets in haar

verhaal achterwege gehouden. En ook als het werkelijk waar was, zoals ze vertelde, als ze naar hem toe gegaan was enkel om haar vader te redden, dan was het toch nog hoogst onbehoorlijk, een fatsoenlijk meisje zou het niet gedaan hebben. Zo praatten de dames. En Katherina Iwanowna wist, waar ze zich aan bloot stelde, hoe er over haar gekletst zou worden en toch deed zij het. Natuurlijk deden al die praatjes eerst veel later de ronde. Op het moment in de rechtszaal waren allen onder de indruk. Wat de jury en de rechters betreft, met eerbied luisterden zij naar haar, maar innerlijk waren ze er een beetje verontwaardigd over. De procureur durfde haar niet eens verder te ondervragen. Fetukowitsj eindigde zijn verhoor met een diepe buiging voor haar. Hij triomfeerde: er was veel gewonnen, — een mens, die om een jong meisje te redden, haar zijn laatste geld geeft, zou later niet voor geld zijn vader kunnen vermoorden, dat was iets wat niet te rijmen was. Nu kon Fetukowitsj ten minste bewijzen, dat het geen roofmoord was. De hele zaak van Dmitri Karamazow verscheen nu in een ander licht. Het publiek kreeg sympathie voor hem. Men had opgemerkt, dat hij gedurende Katja's rede tweemaal van zijn plaats was opgesprongen, daarna was hij weer teruggevallen op zijn stoel en had zijn gezicht in zijn handen verborgen. Maar toen zij klaar was, had hij zijn beide handen naar haar uitgestrekt, en snikkend uitgebracht:

— Katja, Katja, wat heb je gedaan?

Hij beheerste zich overigens weldra en zei alleen:

— Nu is het met mij gedaan. Jij hebt mij veroordeeld.

Daarna bleef hij als versteend op zijn plaats zitten, met zijn armen gekruist op zijn borst. Katherina Iwanowna bleef in de zaal en ging zitten op de plaats, die haar aangewezen was. Mensen, die naast haar zaten, vertelden hoe zij de hele tijd had zitten rillen, als in koorts. De beurt kwam nu aan Groesjenjka.

Ik nader nu het ogenblik van de catastrofe, die plotseling in de zaal losbarstte en die de oorzaak werd van Mitja's ongeluk. Ik ben er van overtuigd, trouwens al de juristen zeiden dat later ook, dat als dat niet gebeurd was, Mitja niet veroordeeld zou zijn, of ten minste veel minder zwaar gestraft. Maar daarover straks. Eerst een paar woorden over Groesjenjka.

Zij kwam de zaal binnen eveneens geheel in het zwart gekleed, met een prachtige zijden sjaal om haar schouders geslagen. Met haar lichte, onhoorbare, enigszins wiegende gang, zoals dikwijls enigszins gezette vrouwen hebben, naderde zij de balustrade, haar ogen op de voorzitter gericht, zonder rechts of links te kijken. Volgens mijn mening was zij op dit ogenblik bijzonder knap en helemaal niet bleek, zoals de dames later beweerden. Ik geloof, alleen, dat zij geërgerd was, omdat zij de minachtende blikken van het publiek, dat zo belust is op schandaal, op zich gevestigd voelde. Natuurlijk was zij toch ook een beetje

angstig en schaamde zij zich innerlijk over die angst. Daarom was het te begrijpen, dat haar stem zo onregelmatig klonk: soms boos, soms minachtend, dan weer overdreven grof. Maar in haar woorden waren toch klanken van eerlijke, oprechte zelfbeschuldiging. Soms sprak zij alsof ze zich in een afgrond stortte. „Er moge gebeuren wat wil, het kan mij niet schelen, ik zeg alles." Op de vraag omtrent haar houding tegenover Fjodor Pawlowitsj, merkte zij scherp op: „Dat is allemaal onzin, het is toch niet mijn schuld, dat hij mij naliep." Maar dan voegde zij er weer aan toe: „In alles ben ik de schuldige, ik heb hen beiden uitgelachen èn de oude èn de zoon, en ik heb hen zo ver gebracht, dat het ongeluk gebeurde; door mij is alles gebeurd." Toen Samsonow ter sprake kwam, zei ze op brutale, grove toon: „Dat gaat niemand aan, dat was iemand, die heel goed voor mij is geweest. Hij was het, die mij van de straat heeft opgenomen, toen mijn familie mij eruit gegooid had."

In beleefde vorm wees de voorzitter erop, dat zij alleen op de vragen moest antwoorden, zonder verder uit te weiden. Groesjenjka bloosde en haar ogen schitterden.

De enveloppe met geld had ze nooit gezien, alleen had ze van de „moordenaar" gehoord, dat Fjodor Pawlowitsj een enveloppe met drieduizend roebel voor haar klaargelegd had. „Maar dat was alles onzin, ik heb er alleen maar om gelachen, ik ben nooit van plan geweest naar hem toe te gaan..."

— Over wie sprak u, toen u zei „moordenaar", vroeg de procureur.

— Over Smerdjakow, die zijn meester vermoord heeft en zich gisteren heeft opgehangen.

Natuurlijk werd ze onmiddellijk ondervraagd welke gegevens zij had, om zo'n beschuldiging tegen hem te uiten, maar het bleek, dat zij ook geen bewijzen had.

— Dmitri Fjodorowitsj heeft het mij zelf gezegd en hem kan men geloven. Die vrouw heeft hem te gronde gericht, zei Groesjenjka, trillend van haat.

Men vroeg haar wie ze met die vrouw bedoelde.

— Die juffrouw, daar, en ze wees op Katherina Iwanowna.

— Zij heeft mij bij zich geroepen, op chocolade getrakteerd. Met zoete woordjes wou ze mij naar zich toe halen, echt schaamtegevoel bezit die juffrouw niet.

De voorzitter verzocht haar op strenge toon op haar woorden te passen. Maar het hart van de jaloerse vrouw brandde al en ze was besloten alles te zeggen, al zou het haar ook in de afgrond doen storten.

— Toen in Mokroje, bij de arrestatie van Karamazow, hebben allen gehoord, hoe u uitriep: „Ik ben de schuldige, wij gaan samen naar Siberië," zei de procureur. Dus u was op dat ogenblik overtuigd, dat hij de moordenaar was.

— Ik weet nu niet meer, wat ik toen dacht. Alleen voelde ik, dat toen allen

schreeuwden, dat hij zijn vader vermoord had, het mijn schuld was. Maar toen hij mij zei, dat hij onschuldig was, heb ik hem onvoorwaardelijk geloofd, en ik geloof hem nu ook en zal hem altijd geloven: hij is niet iemand, die in zo'n ernstige zaak zal liegen.

De beurt om te vragen was nu aan Fetukowitsj. Ik herinner mij nog, dat hij vroeg of het waar was, dat Rakitin door haar betaald was met vijfentwintig roebel, omdat hij Aljosja Karamazow bij haar had gebracht.

— Is dat zo merkwaardig, dat hij dat geld aangenomen heeft? vroeg Groesjenjka met een minachtende glimlach. Hij doet niets anders dan geld van me zien los te krijgen. Elke maand kreeg hij minstens dertig roebel van me en waarvoor weet ik niet, hij heeft heus genoeg te eten en te drinken, zonder mijn hulp.

— Maar waarom was u zo liefdadig voor mijnheer Rakitin? drong Fetukowitsj aan, niettegenstaande de voorzitter reeds een ongeduldige beweging maakte.

— Omdat hij mijn neef is, mijn moeder en zijn moeder zijn eigen zusters. Hij smeekte mij alleen dat nooit aan iemand te vertellen, want hij schaamde zich voor mij.

Dat nieuwe feit was verrassend voor allen. Niemand in de stad wist daar iets van, en in het klooster evenmin. Zelfs Mitja wist het niet. Men vertelde, dat Rakitin pioenrood werd. Voordat Groesjenjka de zaal binnenkwam, had ze van iemand gehoord, dat Rakitin tegen Mitja gesproken had en zij had besloten zich te wreken. Zijn hele literaire getuigenis tegen Mitja was ontzenuwd.

Fetukowitsj was uiterst tevreden. In het algemeen werd Groesjenjka niet lang ondervraagd en ze kon ook niets nieuws vertellen. Zij liet een onaangename indruk bij het publiek achter, en zij ging onder de duizenden minachtende blikken van de aanwezigen naar haar plaats terug, die tamelijk ver van die van Katherina Iwanowna verwijderd was. De hele tijd, dat zij sprak, had Mitja als versteend gezeten, met neergeslagen ogen.

Iwan Karamazow trad de zaal binnen.

V

DE ONVERWACHTE CATASTROFE

Iwan was voor Aljosja opgeroepen, maar de deurwaarder had de voorzitter gewaarschuwd, dat hij op het ogenblik een zenuwtoeval had, en dat hij zou verschijnen, zodra hij zich beter voelde. Niemand had het gehoord, maar later kwam men het te weten. Zijn komst was bijna onopgemerkt. De belangrijkste getuigen, de twee mededingsters, waren ondervraagd en de nieuwsgierigheid was voorlopig bevredigd. Het publiek begon moe te worden. Er waren nog enige getuigen aan de beurt, maar die waren van minder belang, omdat bijna alles reeds gezegd was. De tijd verliep. Langzaam, zonder op iemand te letten, naderde Iwan Fjodorowitsj de tafel. Hij keek niet om zich heen, zijn hoofd was gebogen, als in gedachten verdiept. Hij was onberispelijk gekleed, maar zijn gezicht maakte een verschrikkelijke indruk op mij. Zijn ogen waren troebel, hij hief ze op en keek de zaal rond. Zijn gezicht was als door de aarde beroerd, als van een stervende. Aljosja sprong van zijn plaats op en ik hoorde hem klagend uitroepen: „Ach!" Maar niemand lette er op.

De voorzitter begon, met te waarschuwen, dat Iwan geen eed behoefde af te leggen, dat hij het recht had te zeggen en te verzwijgen wat hij wilde, maar dat hij de waarheid moest spreken, enzovoorts, enzovoorts. Iwan Fjodorowitsj luisterde naar hem, terwijl hij hem met zijn troebele ogen aankeek. Op zijn gezicht verscheen langzaam een glimlach, en zodra de voorzitter uitgesproken had, barstte hij in lachen uit.

— En wat nog meer? vroeg hij.

In de zaal werd het doodstil, de stemming werd dreigend.

De voorzitter bewoog zich onrustig op zijn plaats.

— Misschien voelt u zich nog niet goed? vroeg hij, terwijl hij met zijn ogen de deurwaarder zocht.

— Maakt u zich niet bezorgd, excellentie, ik ben gezond genoeg om u iets heel interessants mede te delen, antwoordde hij kalm, op eerbiedige toon.

— Hebt u ons bijzonder nieuws mede te delen? vroeg de voorzitter.

Iwan liet zijn hoofd zakken, wachtte enige seconden, keek toen weer op en antwoordde hakkelend:

— Nee... ik heb niets. Ik heb niets bijzonders.

Er werden hem vragen gesteld, waarop hij onwillig, kort en met tegenzin

antwoordde. Bijna op alles, antwoordde hij, dat hij het niet wist. De financiële verwikkelingen tussen Dmitri Fjodorowitsj en zijn vader waren hem onbekend en boezemden hem geen belang in. Dat zijn broer gedreigd had, zijn vader te zullen vermoorden, had hij van hemzelf gehoord. Van het geld in de enveloppe, wist hij van Smerdjakow.

— Alles hetzelfde, hetzelfde, zei hij, ik kan de rechters niets nieuws vertellen.

— Ik zie, dat u ziek is, en ik begrijp uw toestand, begon de voorzitter.

Hij wendde zich tot de procureur en de advocaat en vroeg of zij het nodig vonden nog vragen te stellen. Maar plotseling viel Iwan Fjodorowitsj hem in de rede:

— Laat u mij gaan, excellentie, ik voel mij onwel.

Met die woorden draaide hij zich om, teneinde de zaal te verlaten, maar nadat hij vier, vijf stappen gedaan had, bleef hij staan, glimlachte en ging weer naar zijn plaats terug.

— Ik lijk, excellentie, op die boerenmeid, die trouwen moet, en die voortdurend zegt: „Als ik wil doe ik het, en als ik niet wil, doe ik het niet." Dat slaat op haar trouwkleren, die de mensen haar voorhielden, om aan te trekken... „Als ik het wil doe ik het, als ik het niet wil, doe ik het niet."

— Wat wilt u daarmee zeggen? vroeg de voorzitter.

— Alleen dat, Iwan Fjodorowitsj haalde uit zijn zak een pak geld tevoorschijn,

— dat is het geld, dat in die enveloppe was. Daarvoor was mijn vader vermoord. Waar zal ik het neerleggen? Deurwaarder, wilt u het aannemen

De deurwaarder nam het hele pakje en gaf het aan de voorzitter.

— Maar hoe is het mogelijk, dat dat geld in uw handen terecht gekomen is, als het hetzelfde geld is? vroeg de voorzitter.

— Ik heb het gisteren van Smerdjakow, van de moordenaar gekregen. Ik was bij hem, voordat hij zich opgehangen heeft. Mijn vader is niet door mijn broer, maar door Smerdjakow vermoord, en ik heb Smerdjakow geleerd dat te doen. Wie zou niet willen, dat zijn vader vermoord werd?...

— Is u wel bij uw verstand? vroeg de voorzitter onwillekeurig.

— Ja, natuurlijk ben ik bij mijn verstand, bij mijn gemene verstand, precies zoals u en al die tronies, die hier in de zaal zitten. Zij hebben mijn vader vermoord en nu stellen ze zich aan alsof ze bang zijn. Eeuwig komediespel voor elkaar, leugenaars! Iedereen wenst de dood van zijn vader. Het ene ongedierte verslindt het andere ongedierte. Als hier geen sprake van vadermoord was, zouden ze allen teleurgesteld zijn, en de zaal woedend verlaten. Brood en spelen! Trouwens, trouwens... hebt u misschien een beetje water? Geef me in Gods naam wat te drinken?

De deurwaarder kwam naar hem toe. Aljosja sprong van zijn plaats op en riep uit:

— Hij is ziek, gelooft u hem niet, hij is zwaar ziek!

Katherina Iwanowna stond ook van haar plaats op en keek Iwan met ontzetting aan. Mitja stond op en keek met een verwrongen, krampachtige glimlach naar zijn broer.

— Wees maar niet bang, ik ben geen krankzinnige, ik ben alleen een moordenaar. Men kan toch niet eisen, dat een moordenaar mooie praatjes zal maken, zei Iwan en begon te lachen. De hele zaal zat verstomd in afwachting, hoe dat alles zou aflopen.

— Getuige, uw woorden zijn ons onbegrijpelijk. U moet u een beetje kalm houden en ons duidelijk de waarheid zeggen. Als het geen ijlen is, waarmee kunt u ons dan bewijzen, dat het de waarheid is?

— Ja, daar zit het hem juist in, ik heb geen getuigen. Die hond van een Smerdjakow zal u toch niet zijn getuigenis, in een enveloppe, van de andere wereld kunnen zenden? Net alsof u niet genoeg enveloppes hebt. En die, die daar bij u op tafel ligt dan. Nee, ik heb geen getuigen... O, ja, eentje heb ik er toch wel.

-- Wie is uw getuige?

Ja, excellentie, maar hij heeft een staart. Hij hoort hier niet. *Les diables n'existent point*. Maar u hoeft er niet op te letten, het is een klein, nietig duiveltje. Hij zit natuurlijk hier ergens onder de tafel. Waar zou hij anders kunnen zijn, dan hier. U moet goed naar mij luisteren, ik heb hem gezegd, dat ik niet wil zwijgen en hij zegt tegen mij „de geologische omwenteling"... Nonsens, Kom, maak hem vrij... Hij kan wel een loflied zingen. Hij heeft het beter. Een dronken boer kan ook blèren, en wat zou ik niet voor twee seconden vreugde kunnen geven! Het hele quadriljoen. Nou, zet mij op zijn plaats, daarvoor ben ik hier gekomen. Ach waarom, waarom is alles wat jullie doen zo dom?

En weer nam hij langzaam de hele zaal op. Maar alles was al in beweging. Aljosja stond met één sprong naast Iwan. De deurwaarder greep Iwan bij zijn hand.

— Wat betekent dat? vroeg Iwan, pakte de deurwaarder bij zijn schouder en smeet hem, uit volle kracht, tegen de grond. Op hetzelfde ogenblik grepen enige soldaten Iwan beet en droegen hem weg, terwijl hij iets onbegrijpelijks gilde.

Er ontstond een tumult; ik herinner me niet precies wat er gebeurde, ik was zelf te opgewonden om dat te kunnen onthouden. Ik weet alleen, dat toen de rust weergekeerd was, iedereen zag dat de deurwaarder lelijk was toegetakeld. Toch heeft hij de voorzitter nog kunnen vertellen, dat Iwan de hele tijd normaal was geweest en dat de dokter een uur tevoren gezegd had, dat hij voor de rechtbank

kon verschijnen, zodat men zo'n optreden niet had kunnen voorzien. Maar nog voordat alles kalm geworden was ontstond er een andere scène. Katherina Iwanowna kreeg een zenuwaanval. Men wilde haar verwijderen, maar zij rukte zich los en riep tegen de voorzitter:

— Ik heb nog iets belangrijks mede te delen en onmiddellijk, onmiddellijk! Neemt u dit papier en lees dat, gauw, gauw! Dat is een brief van de moordenaar! en zij wees naar Mitja. Hij is het, die zijn vader vermoord heeft. Hij schrijft het duidelijk. En Iwan is ziek. Hij heeft al drie dagen hete koorts. Ik weet het al drie dagen...

Zij was buiten zichzelf. De deurwaarder nam het papier uit haar handen en gaf het aan de voorzitter. Zij viel weer terug op haar stoel en begon krampachtig geluidloos te snikken. Zij deed alle moeite om zich in te houden, uit angst, dat ze uit de zaal verwijderd zou worden. Het papier, dat zij gegeven had, was de brief van Mitja, die hij haar uit de kroeg geschreven had en die Iwan het mathematische bewijs van zijn schuld had genoemd. Helaas, als die brief niet ter sprake was gekomen dan zou de toestand van Mitja niet zo hopeloos geweest zijn en zou hij, ook al werd hij veroordeeld, in elk geval niet zo zwaar gestraft zijn. Ik herhaal, dat het heel moeilijk is al die bijzonderheden te onthouden. De hele rechtszitting is voor mij in een roezemoes voorbijgegaan. Waarschijnlijk is de brief dadelijk door allen gelezen. Ik weet alleen, dat Katja weer opgeroepen werd om een nieuw getuigenis af te leggen. Op de vraag van de voorzitter of ze zich nu beter voelde, antwoordde zij haastig:

— O ja, ik ben beter, helemaal beter. Nu kan ik u op alles antwoorden. Zij sprak zo haastig, alsof ze bang was, dat men niet naar haar zou luisteren. Ze moest duidelijk uitleggen bij welke gelegenheid ze die brief ontvangen had.

— Ik heb die brief voor de misdaad gekregen. Een dag van tevoren had hij hem in de kroeg geschreven. Dus is het waarschijnlijk twee, drie dagen voor de misdaad geweest. Kijkt u maar, het is geschreven op een of ander vodje, op een rekening of zo. Hij haatte mij toen, omdat hij mij zelf zo gemeen behandelde. Hij ging naar dat wijf... terwijl hij mij nog drieduizend roebel schuldig was. En het bewustzijn van zijn eigen minderwaardigheid heeft zijn haat tegen mij in hem opgewekt. En van die drieduizend roebel kan ik u ook nog wat vertellen. Alstublieft; ik smeek u, naar mij te luisteren. Drie weken voor zijn misdaad is hij op een ochtend bij mij gekomen. Ik wist toen, dat hij geld nodig had, en ik wist ook waarvoor. Om dat loeder, om dat canaille te verleiden en er met haar van door te gaan. Toen was ik er al zeker van, dat hij mij ontrouw was, en dat hij mij verlaten wou. En ik, uit mijzelf, gaf ik hem dat geld, op voorwaarde, dat hij het naar mijn zuster in Moskou zou zenden. En ik heb erbij gezegd, je kunt het ook over een maand sturen, als je wilt. Natuurlijk heeft hij mij begrepen. Ik keek

hem in de ogen, alsof ik wou zeggen: „Je hebt geld nodig, om mij met dat canaille te bedriegen, hier, hier heb je het. Neem het als je zo oneerlijk durft zijn!" Ik wou een greintje eergevoel in hem opwekken, maar hij heeft het toch genomen, en met dat loeder van een wijf heeft hij het in één nacht verbrast... Maar toen ik in zijn ogen keek, zag ik, dat hij begreep, dat ik zijn eer in verzoeking bracht. Hij begreep alles en alles, en toch heeft hij dat geld van me aangenomen en is er mee van door gegaan.

— Ja, dat is waar, Katja! brulde Mitja ineens. Ik heb in je ogen gekeken en gezien, dat jij mij in verzoeking bracht en toch heb ik je geld aangenomen! Veracht deze schoft, veracht me allen, ik heb het verdiend!

— Beklaagde, riep de voorzitter uit, nog één woord en ik zal u laten verwijderen!

— Dat geld heeft hem geen rust gegeven, ging Katja in een krampachtige haast door, hij wou het mij teruggeven, dat is waar, maar hij heeft het uitgegeven voor dat minderwaardige schepsel. Hij vermoordde en beroofde zijn vader, maar het geld gaf hij mij toch niet terug; hij ging er mee met die meid naar het dorp, waar hij gevangen genomen is. En een dag van tevoren had hij mij deze brief geschreven, in dronkenschap, uit louter woede; hij was er zeker van dat ik hem nooit aan iemand zou laten lezen, ook al werd hij een moordenaar, anders zou hij hem niet geschreven hebben. Hij was zeker, dat ik me niet op hem wreken zou en hem te gronde richten. Maar leest u alstublieft opmerkzaam, dan zult u zien hoe hij van tevoren beraamd heeft, hoe hij zijn vader vermoorden zou en waar hij het geld zou vinden. U moet vooral op de zin letten: „Ik zal hem vermoorden, als Iwan maar weg gaat." Dus heeft hij vooruit bedacht, hoe hij zijn vader vermoorden zou. Listig en vals gaf Katherina Iwanowna de rechter alle beschuldigingen in de mond. O, het was duidelijk te zien, dat ze die brief uit haar hoofd kende. Als hij niet dronken geweest was, zou hij het natuurlijk nooit geschreven hebben, maar kijk eens hoe duidelijk het hele plan van de moord opgemaakt is!

Zo riep zij buiten zichzelf, zonder erbij te denken, wat voor gevolgen, dat voor haar zelf kon hebben. Een maand tevoren zou zij bij de gedachte, dat zij de brief openbaar zou maken, misschien nog aan de gevolgen gedacht hebben, maar die dag was het of ze zich van een berg in een afgrond stortte. Ik herinner me nog, dat de brief door de griffier werd voorgelezen en een diepe indruk op iedereen maakte. Men vroeg aan Mitja of hij erkende, dat de brief door hem geschreven was.

— Ja, die is van mij, als ik niet dronken geweest was, zou ik hem nooit geschreven hebben... Om vele dingen hebben we elkaar gehaat, Katja. Maar ik zweer je, terwijl ik je haatte, had ik je toch lief, maar jij koesterde alleen haat

tegen mij.

Hij viel op zijn plaats neer en wrong zijn handen in machteloze wanhoop. De procureur en de advocaat namen Katja een kruisverhoor af:

— Wat is de reden, dat u een uur geleden zo'n gewichtig document niet aan de rechtbank gaf en alles wat u verklaard hebt omtrent de beklaagde in een heel ander licht stelde?

— Ja, ik heb gelogen, ik heb alles gelogen, tegen mijn eer en geweten, ik wou hem redden, hem redden, omdat hij mij zo minachtte en haatte. Hij heeft me geminacht van het ogenblik af, dat ik voor zijn geld op mijn knieën viel, ik heb het altijd gevoeld, maar ik wou het mezelf niet bekennen. Hoe dikwijls heb ik in zijn ogen gelezen: „Toch ben je bij mij gekomen." O, hij heeft het niet begrepen, hij heeft er niets van begrepen, waarom ik toen bij hem kwam. Hij was alleen maar in staat om er iets slechts van te denken. Hij mat iedereen met zijn eigen maat, hij denkt dat iedereen zo is als hij! schreeuwde Katja buiten zichzelf. En hij wou alleen met mij trouwen, omdat ik een erfenis gekregen had. Ik ben ervan overtuigd. O, het is een beest! Hij wist, dat ik me levenslang zou schamen, dat ik toen bij hem gekomen ben, en dat hij mij er levenslang voor zou minachten, maar hij moest de eerste zijn, daarom wou hij met me trouwen. Ik trachtte hem te overwinnen met mijn liefde, ik wou hem zijn ontrouw ook vergeven, maar hij begreep het niet, kan zo'n misdadiger iets begrijpen! Op hetzelfde ogenblik, dat ik hem alles vergeven wou, schreef hij mij die brief!

De voorzitter en de procureur trachtten haar tot kalmte te brengen. Ik ben ervan overtuigd, dat zij het niet behoorlijk vonden te luisteren, naar iemand, die in zo'n toestand van zenuwoverspanning alles vertelde. Ik herinner mij ook, dat ze tegen haar zeiden: „Wij begrijpen, hoe moeilijk het voor u is, we voelen met u mee, enzovoorts, enzovoorts." Maar desalniettemin hebben ze die vrouw, die in een halfwaanzinnige toestand van opwinding verkeerde, de woorden uit haar mond getrokken. 'Eindelijk beschreef zij met bijzondere duidelijkheid en nauwkeurigheid hoe Iwan, gedurende de laatste twee maanden, bijna krankzinnig geworden was, en naar alle mogelijke en onmogelijke bewijzen zocht, om die misdadiger, die moordenaar, zijn broer, te redden.

Hij martelde zichzelf; hij trachtte diens schuld te verminderen; hij vertelde mij, dat hij zelf ook niet van zijn vader hield en misschien ook wel zijn dood gewenst had. O, hij heeft een diep, diep geweten, en dat was zijn marteling. Hij kwam iedere dag bij mij, hij sprak met mij, hij vertelde me alles, als aan zijn enige vriendin. Ik heb de eer, zijn enige vriendin te zijn! riep zij als in triomf uit. Hij ging tweemaal naar Smerdjakow. Eens kwam hij bij mij en zei: „Als mijn broer de moordenaar niet is, dan kan niemand anders dan Smerdjakow het gedaan hebben. En in dat geval ben ik de moordenaar, omdat ik de dood van

mijn vader gewenst heb." Toen heb ik de brief van Dmitri tevoorschijn gehaald en hem die laten lezen. Toen was hij overtuigd, dat zijn broer het gedaan had, en dat was de grootste slag voor hem. Hij kon niet verdragen, dat zijn eigen broer een vadermoordenaar was. Ik zag, dat het hem waanzinnig maakte, en de laatste dagen zat hij te ijlen.

IJlend liep hij door de straten. De dokter, die ik uit Moskou had laten komen, onderzocht hem, op mijn verzoek, en zei, dat hij op het punt stond van hete koorts te krijgen. En alles door hem, door die moordenaar! En gisteren, toen hij te weten kwam, dat Smerdjakow dood is, is hij stapelgek geworden. Om die misdadiger te redden...!

Natuurlijk, op zo'n manier spreken kan men maar eens in zijn leven; misschien is het mogelijk voor iemand, die het schavot betreedt, maar hoe het ook zij, Katja had zich precies zo gegeven als ze was. Haar hele karakter was op dit ogenblik aan het licht gekomen. Het was dezelfde Katja, die als jong meisje naar een officier met een verdachte reputatie ging, om haar vader te redden. Het was dezelfde Katja, die haar trots en onschuld ten offer bracht, om een uur geleden Mitja's toestand te verbeteren. En nu bracht zij zichzelf ten offer om die andere te redden, omdat zij plotseling gevoeld had, hoe dierbaar die andere haar was. Op dit ogenblik geloofde zij, dat Iwan de moordenaar was en ze deed alles om hem te redden, ten koste van Mitja's leven en Mitja's eer. En toch, onder al haar getuigenissen vroeg zij zichzelf af, had ze over Mitja gelogen of niet? Had ze de waarheid gezegd, toen ze hun verhouding beschreef? Nee, nee! Alles wat ze gezegd had, was waar! Het was haar volle overtuiging. Ze geloofde werkelijk, dat Mitja haar haatte om haar neerknielen. Die goedige Mitja, die haar verafgoodde, die zou haar verachten! O, wat sprak ze zichzelf tegen. Haar hele liefde voor hem had meer van wraak dan van liefde. Het was een hysterisch gevoel, die liefde voor beledigingen en de wraak, die plotseling in haar ziel was opgewekt en die zij niet verborg voor al de aanwezigen in de zaal. Zij verried Mitja, maar ze verried ook zichzelf. Natuurlijk, zodra ze alles uitgesproken had, was de spanning gebroken en verviel ze in smart en schaamte. Ze kreeg weer een zenuwaanval en daarna een flauwte en werd weggedragen. Op dit ogenblik sprong Groesjenjka van haar plaats op en vloog naar Mitja, voordat iemand haar had kunnen tegenhouden.

— Mitja! Mitja! nu zie je, wat die slang van je gedaan heeft. Door haar ga je te gronde. Nu hebt u zelf gezien wat voor wezen dat is, — wendde zij zich tot de rechters. Op een wenk van de voorzitter werd zij verwijderd; ze verzette zich en wilde terug naar Mitja. Deze brulde ook iets en wilde ook naar haar toe.

Ik denk dat onze dames zeer tevreden waren: het was een mooi schouwspel. Ik herinner mij nog, dat de dokter uit Moskou aan het woord was, die aan de

rechters mededeelde, dat Iwan Fjodorowitsj gevaarlijk ziek was en dat hij onmiddellijk weggevoerd moest worden. Hij vertelde ook, dat de zieke drie dagen geleden bij hem geweest was en zich verzet had tegen zijn raad, om naar bed te gaan: „Hij is volslagen krankzinnig. Hij heeft mezelf gezegd, dat hij hallucineert, dat hij mensen, die al lang dood zijn, op straat tegenkomt en dat hij elke avond bezoek krijgt van de duivel." De brief van Katherina Iwanowna werd bij de andere documenten gevoegd en het verhoor ging door. De beide onverwachte getuigenissen van Katherina Iwanowna en Iwan Fjodorowitsj werden in het protocol bijgeschreven.

Ik zal het verhoor van de overige getuigen niet weergeven, het was ook niet belangrijk, want het was uitsluitend een herhaling van wat de andere getuigen reeds verklaard hadden. Alles wat er gezegd was, werd samengevat in de rede van de procureur. Allen waren opgewonden en als geëlektriseerd door het laatste voorval en men wachtte zenuwachtig gespannen op de uitslag van het proces. Fetukowitsj was letterlijk verpletterd door de houding van. Katherina Iwanowna, de procureur daarentegen triomfeerde. Toen het verhoor van de getuigen geëindigd was, werd er een pauze van een uur gehouden. Ik meen, dat het zeven uur 's avonds was, toen de procureur zijn rede begon.

VI

HET OPENBAAR MINISTERIE. KENMERKEN

Ippolit Kirillowitsj begon zijn beschuldiging, trillend van zenuwachtigheid, terwijl hij over zijn hele lichaam beurtelings koud en warm werd, en zijn voorhoofd vochtig was van transpiratie, zoals hij zelf later vertelde. Hij beschouwde zijn rede als een chef-d'oeuvre, als zijn zwanenzang. Het is waar, negen maanden later stierf hij aan tering, het kwam dus werkelijk uit, dat die rede zijn zwanenzang was. Hij had blijkbaar een voorgevoel gehad van zijn dood. Zijn hart en ziel had hij in die rede gelegd en alles wat hij bezat aan verstand en gevoel en wat hem bezighield over die vervloekte vraagstukken had hij in zijn rede samengevat. Zijn succes had hij te danken aan zijn oprechtheid en eerlijkheid! Hij geloofde in de schuld van Mitja, niet omdat zijn ambt dat van hem eiste, maar omdat hij oprecht verlangde de maatschappij van een misdadiger te bevrijden. Het vrouwelijke gedeelte van het publiek, dat zo tegen Ippolit Kirillowitsj was, moest zelfs toegeven, dat zijn rede diepe indruk maakte. Hij begon met een krassende stem, die telkens oversloeg, maar allengs sterker werd en tot het einde van zijn rede door de hele zaal weerklonk. Maar zodra hij geëindigd had, viel hij bijna flauw.

„Heren gezworenen," begon hij, „de zaak, die ons bezig houdt, is reeds bekend in heel Rusland. Waarom verbaast ons dat zo, waarom vinden wij dat zo vreselijk? Wij, juist wij, zijn mensen, die aan alles gewend zijn! Het ontzettendste in ons is, dat die duistere zaken, voor ons niet meer zo ontzettend zijn. Niet een enkele misdaad, van een of ander individu moest onze ontzetting opwekken, maar het feit, dat wij mensen, die misdaad doodgewoon vinden. Waarin ligt de oorzaak van onze onverschilligheid? Waarom zijn wij nauwelijks opgeschrikt door zulke zaken, door zulke tekenen des tijds, die ons niet veel goeds voor de toekomst voorspellen? Ligt het aan ons cynisme of aan de uitputting van onze geest, of aan de door onze maatschappij vroegoude jeugd? Of misschien, omdat onze morele gronden wankelen, of dat we misschien in het algemeen geen morele gronden hebben? Ik wil die moeilijke vraagstukken niet oplossen, en ik denk, dat iedereen persoonlijk daardoor gekweld wordt. Onze pas beginnende, nog schuchtere pers heeft reeds iets gedaan, wat onze maatschappij ten dienste kan zijn. Zonder die pers zouden wij nooit in volle mate op de hoogte

zijn van de ontzettende toestanden die door onze bandeloosheid en morele laagheid overal hoogtij vieren. En wat lezen wij iedere dag? Overal gebeuren zulke vreselijke misdaden, dat deze zaak ons als iets gewoons moet voorkomen. Maar wat van meer belang is, is dat het aantal criminele zaken ons bewijst, dat wij verkeren in een toestand van algemene verwildering van zeden, waartegen we geen kracht hebben te strijden. In één courant leest men, hoe een schitterend, jong officier uit eerste kringen, die aan het begin staat van zijn leven en loopbaan, een ambtenaar en diens dienstmeid vermoordt, om hem zijn schuldbekentenis te ontstelen, tegelijk met zijn geld: „dat geld zal me altijd te pas komen voor mijn carrière en mijn wereldse genoegens." Voor hij weggaat, legt hij nog kussens onder de hoofden van zijn twee slachtoffers. Een andere jonge held, die een borst als een firmament heeft, zo vol ridderordes voor zijn moed, vermoordt uit louter baldadigheid de moeder van zijn weldoener. Goed, hij is een misdadiger, maar in onze tegenwoordige tijd, deins ik ervoor terug iemand een misdadiger te noemen, ik kan alleen zeggen dat er tegenwoordig genoeg van zulken zijn. Een mens vermoordt zijn medemens en denkt er zelfs niet bij hoe erg dat is. En een ander, die niet tot moorden komt, kan toch in zijn ziel een herinnering vinden, dat hij dat van plan was. Maar als hij zijn geweten ondervraagt, krijgt hij ten antwoord: „Wat is eer? En wat betekent het, als ik iemands bloed vergiet?" Misschien zal iemand uit het publiek mij tegenwerpen, dat ik ziekelijk overdrijf, dat ik het mensdom belaster, dat ik ijl. Zegt u dat, ik zal de eerste zijn, die mij daarover verheugen zal. O, u hoeft mij niet te geloven, u kunt mij als een krankzinnige beschouwen, maar u moet mijn woorden onthouden. Ook als het tiende, het twintigste deel van mijn woorden waar is, is het nog ontzettend genoeg. Denk eens aan al die jongelui, die zich het leven benemen, zo maar, gewoon, zonder zich af te vragen, wat hen in het toekomstig leven wacht. Alsof die vraag, wat ons daar wacht, van geen belang is, niet bestaat. Die vraag is reeds lang begraven en met aarde bedekt. Werpt eens een blik op de immorele beginselen, die in onze maatschappij heersen. Neemt u bij voorbeeld Fjodor Pawlowitsj, het ongelukkige slachtoffer in dit proces. Hoe hij ook geweest moge zijn, toch is hij nog een onschuldig kind in vergelijking met hen, die hem vermoord hebben. Wij kenden hem allen, hij leefde onder ons... In de toekomst zullen natuurlijk mannen met groot verstand zich bezighouden met de psychologie van de Russische misdadiger. Misschien zullen er ook Europese geleerden zijn, die dat doen, het is de moeite waard. Maar dit geval zal pas veel later bestudeerd kunnen worden, als de tragische verwarring van dit ogenblik ver achter ons zal liggen, zodat de mensen het onpartijdig zullen kunnen beoordelen. Wij zijn daar waarschijnlijk nog niet toe in staat. Wij allen zijn in dit proces betrokken, dat wij nu met ontzetting volgen, of doen, alsof wij er ontzet over

zijn, terwijl we genieten van het schouwspel. Wij houden van opwinding, van het ongewone, dat onze cynische, gemakkelijke levenswijze prikkelt. Of wij voelen ons als kinderen, die de verschrikkelijke spoken willen verjagen en die hun hoofden diep in de kussens verstoppen zolang de spoken nog om hen heen zijn, om daarna op te staan, en in vrolijkheid en in de genoegens van het leven alles te vergeten. Maar wij moeten toch eindelijk beginnen het leven dieper te beschouwen, en niet alleen de maatschappij, maar allereerst onszelf, en daarbij moeten we ons verstand gebruiken. Onze grote schrijver[1] heeft Rusland vergeleken bij een grote trojka, die over de grote weg rent naar een onbepaald doel. Hij zegt: „Ach trojka, ach vogel trojka, wie heeft jou verzonnen!" En hij voegt er nog, in trotse verrukking, aan toe, dat iedereen, alle volkeren eerbiedig opzijgaan, om voor de trojka de weg vrij te maken. Goed, heren, laat iedereen de weg maar voor de trojka vrij maken, maar volgens mijn bescheiden, zondige mening heeft die geniale schrijver overdreven. Hij redeneert als een kind, of misschien was hij bang voor de censuur. Als men voor zijn trojka de helden van zijn werk spant, zoals de Sabakewitsj's, de Nozdrjows, de Tsjitsjikow's, dan kan de beste koetsier die men op de bok zet, met zulke paarden nog niets beginnen. En dat zijn nog de paarden van vroeger, de tegenwoordige zijn nog beter..."

Hier werd de rede van de procureur door applaus onderbroken. De liberale opvatting over de Russische trojka viel in de smaak. Het applaus was weliswaar niet groot, twee, drie klappen slechts, zodat de voorzitter het niet eens nodig vond tot kalmte aan te manen of het publiek te dreigen, dat het verwijderd zou worden; hij keek slechts in de richting vanwaar het applaus klonk. Maar Ippolit Kirillowitsj was gevleid, nog nooit was er voor hem geapplaudisseerd. Zovele jaren had niemand naar hem willen luisteren, en eindelijk was het ogenblik gekomen, dat hij voor heel Rusland kon spreken!

„Inderdaad," ging hij door, „wat is de familie Karamazow, die zo'n treurige beroemdheid door heel Rusland verworven heeft? Misschien overdrijf ik, maar het komt mij voor, dat in die familie alle elementen van onze maatschappij verenigd zijn. Misschien niet in alles, maar in veel opzichten geeft zij toch een beeld van onze maatschappij. Neemt u bij voorbeeld die ongelukkige, losbandige, liederlijke vader van de familie, die op zo'n tragische wijze aan zijn einde is gekomen. Iemand van de lagere adel, die zijn leven begonnen is als „prizjiwalstjik"[2], en door een toevallig huwelijk een klein fortuintje veroverde. In het begin was hij een kleine sjacheraar, een sjoet, niet zonder verstand, ook niet bijzonder intelligent, maar vóór alles een woekeraar. Met de jaren, dat wil zeggen, met de groei van zijn kapitaal, groeide hij zelf uit. Zijn onderdanige, listige houding verdwijnt, er blijft in hem slechts zijn spottend, boosaardig

cynisme en zijn liederlijke onzedelijkheid. De geestelijke kant van zijn leven is doorgeschrapt, maar de jacht naar het leven wordt steeds sterker. Zijn hele bestaan draait om zijn onzedelijke uitspattingen, waarnaar de begeerte in hem zo sterk wordt, dat hij zijn kinderen er niet alleen voor verwaarloost, maar hen in dezelfde richting met zich meesleept. Vaderlijke gevoelens bezit hij helemaal niet, hij lacht zijn kinderen uit, hij laat hen door bedienden opvoeden en is blij als iemand hem van hen bevrijdt. Dikwijls vergeet hij geheel en al, dat hij kinderen heeft. Zijn motto is: „*après moi le déluge*". Alles wat verkeerd is, op moreel gebied, heeft zich in hem geconcentreerd: „Voor mijn part kan de hele wereld in vlammen opgaan, als het mij maar goed gaat". En het ging hem werkelijk goed, zodat hij minstens nog wel dertig jaar had willen leven. Hij bedriegt zijn eigen zoon, hij onthoudt hem zijn moederlijk erfdeel, en met dat geld tracht hij bovendien de geliefde van zijn zoon weg te kapen. Nee, nee, ik wil niet, dat alleen de hooggeachte advocaat uit Petersburg pleiten zal. Ik wil dat ook doen, ik zal zelf de waarheid zeggen. Ik kan mij best de verontwaardiging indenken, die zich ophoopt in de ziel van zijn ongelukkige zoon. Maar genoeg, genoeg over de oude, die heeft zijn verdiende loon gekregen. We moeten niet vergeten, dat hij de vader is, één van de vaders van onze hedendaagse maatschappij. Ik hoop niet, dat ik daar het aanwezige gezelschap mee beledig? Helaas, hoeveel van de tegenwoordige vaders zijn precies zo. Het enige verschil is, dat ze hun gedachten niet hardop zeggen, zoals Karamazow deed, omdat ze beter opgevoed zijn, en niet zo cynisch. Maar hoevelen onder hen hebben dezelfde gedachten! Goed, noemt u mij een pessimist, wij hebben van tevoren afgesproken, dat u mij dat zult vergeven. Laten wij nog iets afspreken: u hoeft mij niet te geloven, ik zal mijn mening zeggen, maar als u niet wilt, hoeft u mij niet te geloven. Maar laat mij uitspreken, misschien zal er iets van mijn woorden in uw geheugen blijven hangen. Vergeet ze niet. Maar wij willen het hebben over de kinderen van de oude, van de vader. Een hunner zit thans op de beklaagdenbank, over hem zullen wij spreken. Over de anderen is het niet mijn taak veel te zeggen. Maar toch een paar woorden over de oudste; één van de schitterendste jongelui van onze hedendaagse maatschappij, beschaafd, ontwikkeld, met een scherp verstand, maar die nu reeds, in zijn jeugd in niets meer gelooft. Evenals zijn vader, heeft hij alles wat heilig is afgezworen. Wij kennen hem allen, hij is in ons gezelschap heel goed ontvangen. Zijn mening heeft hij nooit verborgen, integendeel, hij heeft overal vrij uitgesproken. Dat geeft mij ook het recht openlijk over hem te spreken, natuurlijk niet als een privaatpersoon, maar als een lid van de familie Karamazow. Gisteren heeft hier, in een voorstad, een andere zoon van Fjodor Pawlowitsj Karamazow, zich het leven benomen, zijn onwettige zoon, Smerdjakow. Deze is ook nauw in deze

zaak betrokken. Bij het voorlopig verhoor zat de ongelukkige Smerdjakow mij onder tranen te vertellen, hoe de jonge Iwan Fjodorowitsj Karamazow hem geleerd had, dat alles in de wereld geoorloofd is, dat niets verboden kan worden. Ik geloof, dat die arme idioot de leer van Iwan Karamazow zo ernstig heeft opgevat, dat hij er krankzinnig van is geworden. En als wij weten, dat hij van zijn geboorte af een epilepticus is, dan kunnen wij begrijpen, dat die leer van ongeloof en de verschrikkelijke catastrofe, die zich in huis heeft afgespeeld, hem tot zijn tragisch einde heeft gedreven. Maar wat mij het meest getroffen heeft is, dat die idioot een mening uitgesproken heeft, die de verstandigste mens tot eer zou strekken. Daarom begon ik ook over hem te spreken.

„Als er in de familie iemand is, die het meest op zijn vader lijkt, dan is het Iwan Fjodorowitsj!" Met die opmerking eindig ik zijn karakteristiek. Ik vind het niet kies om daar verder op in te gaan. O, ik wil daar geen gevolgtrekking uit maken en niet, als een kraai, aan de jonge man zijn ondergang voorspellen. Wij hebben hier vandaag in de rechtszaal al gezien, dat alle betere gevoelens, nog niet uit zijn ziel verdwenen zijn, dat het gevoel voor de familieband, niettegenstaande zijn cynisme en atheïsme, dat hij van zijn vader geërfd heeft, nog niet is afgestorven, en sterker is dan zijn leer. Dan nemen wij de andere zoon, de goede, gelovige, eenvoudige jongen, het tegenovergestelde van de atheïst. Zulke mensen hebben wij gelukkig ook nog in onze maatschappij. Hij deinst terug voor de onzedelijkheid, die in onze wereld heerst, hij is bang, zijn ziel daarmee te bezoedelen en zoekt zijn toevlucht in een klooster en was bijna monnik geworden. Onbewust en reeds vroeg heerste in zijn ziel wanhoop over onze maatschappij. Hij wierp zich in de omhelzing van de moeder aarde, zoals kleine kinderen, die bang voor spoken zijn, de tedere omhelzing van hun moeder zoeken, en slechts één wens hebben, in haar armen in te slapen, levenslang door te slapen om de spoken niet te zien. Van mijn kant wens ik die goede, brave jongen het allerbeste, al vrees ik ook, dat het beste kan omslaan aan de ene kant in sombere mystiek en aan de andere kant in bekrompen chauvinisme, twee factoren, die de natie misschien met groter onheil bedreigen dan de onzedelijkheid en het atheïsme van zijn oudste broer."

Voor chauvinisme en mystiek werd weer geapplaudisseerd. Natuurlijk overdreef de procureur en wat hij nu zei, bracht hem van de te behandelen zaak af. Het was ook niet erg duidelijk, wat hij eigenlijk wilde zeggen, maar de man had een bijzondere lust om te praten, al was het ook maar deze ene keer in zijn leven. Later was men bij ons van mening, dat hij in zijn karakteristiek van Iwan Fjodorowitsj helemaal niet kies geweest was. Maar dat kwam, omdat Iwan Fjodorowitsj hem enige keren in gezelschap, met zijn redenaties in een hoek had gedreven, en nu was dit zijn wraak. Ik kan niet met zekerheid zeggen of het zo

was, maar in elk geval was alles, wat hij tot nu toe gezegd had, slechts een voorrede, en ging hij nu eindelijk tot de zaak zelve over.

„Hier hebben wij de derde zoon van de familie. Hij zit voor ons op de beklaagdenbank. Zijn daden, zijn leven en zijn gedachten liggen voor ons open, de tijd is gekomen, dat alles zich aan ons geopenbaard heeft. In tegenstelling met het Europeïsme van zijn ene broer en de mystiek van zijn anderen, vertegenwoordigt hij voor ons Rusland. God beware me, niet in alles, dat zou te erg zijn, maar toch vinden wij in hem, ons moedertje Rusland, het ruikt ernaar. O, wij zijn rechtuit, wij zijn het goede en kwade in een bijzonder mengsel, wij houden van ontwikkeling en van Schiller en tegelijkertijd maken wij schandalen in een kroeg en trekken onze dronken kameraden bij de baard. O, wij zijn goed en edelmoedig, als het ons goed gaat, wij stromen over, stromen letterlijk over van de edelste idealen, maar op één voorwaarde, dat ze uit de hemel voor ons op tafel vallen, en vóór alles, dat er niets voor betaald hoeft te worden. O, wij houden niet van betalen, maar wij ontvangen o, zo gaarne. Geef ons gauw alle idealen van het leven *(alle,* minder zijn wij niet gewend), en vooral, hinder ons niet in onze wensen en wij zullen u bewijzen, hoe goed en edelmoedig wij zijn. Wij zijn niet gierig, o nee, maar geef ons geld, nog meer, steeds meer, en u zult zien met welk een geste we dat in één nacht in een kroeg stukslaan. En als dat geld ons niet gegeven wordt, dan zullen wij u laten zien, hoe we het kunnen bemachtigen als we dat intens willen. Maar daarover straks. We moeten orde hebben. We zullen hem van kind af aan volgen.

Voor ons staat een arme, verwaarloosde jongen op blote voetjes, ergens achter in de tuin op een mesthoop, zoals onze geachte dokter zich heeft uitgedrukt. Trouwens, hij is een buitenlander. Ik herhaal nog eens, ik geef niemand de eer om de beklaagde te verdedigen, dat doe ik zelf. Ik ben de aanklager, maar ik wil tevens de verdediger zijn. Wij zijn allen mensen, doodgewone mensen, wij kunnen het voor en tegen goed afwegen, en wij weten, dat de eerste stappen van het kind invloed kunnen hebben op zijn hele toekomstige leven. Verder — voor ons staat geen jongen meer, maar een jonge man, een officier, een wildebras, die voor een ongeoorloofd duel ergens naar een ver afgelegen garnizoen, in een gewoon infanterieregiment overgeplaatst wordt. Daar dient hij, daar brast hij. Natuurlijk, een groot schip moet een grote zee hebben. Geld, geld, geld moeten wij hebben, wij hebben schulden. Na veel twist met zijn vader, wordt er besloten, dat deze hem nog zesduizend roebel zal geven, welk geld hij ook ontvangt. Men vergete niet, dat hij een papier getekend heeft, waarmee hij zich verplicht geen eisen meer aan zijn vader te zullen stellen. Op dit ogenblik maakt hij kennis met een jongedame, van goeden huize, ontwikkeld en edelmoedig. O, ik heb geen recht in bijzonderheden te treden, u hebt ze reeds gehoord. Voor u

stond een beeld van rechtvaardigheid en zelfopoffering. En het karakter van de jonge man, de lichtzinnige losbol, schijnt onder de invloed van die edele dame, veel sympathieker tevoorschijn te komen. Doch onverwachts werd ons hier in de rechtszaal, de andere kant van de medaille getoond. Ik zal het niet wagen, hier te verklaren, waarom het zo gebeurd is, maar ik moet onderstrepen, dat de oorzaken duidelijk zijn. Diezelfde dame vertelde ons onder tranen van verontwaardiging, die ze lang opgekropt had, hoe hij haar minachtte om de onvoorzichtige stap, die zij uit de goedheid haars harten gedaan had. En hoe reageerde hij, de verloofde van dat edelmoedige meisje? Minachtend keek hij op haar neer. En dat kon zij niet verdragen. Zij weet, dat hij haar ontrouw is, zij vergeeft het hem en biedt hem drieduizend roebel aan, in de veronderstelling, dat hij als fatsoenlijk man het niet zal aannemen. Hij kijkt haar aan, hij raadt haar bedoeling, maar toch neemt hij het aan en verbrast het met zijn nieuwe geliefde in twee dagen. Wat moeten wij hier geloven? De eerste verklaring, die uit louter edelmoedigheid afgelegd werd, of de andere zijde van de medaille, de lelijke? In het leven is het dikwijls zo, dat men bij twee tegenovergestelde verklaringen, de waarheid in het midden moet zoeken, maar in dit geval is dat niet zo. Waarschijnlijk, omdat het te mooi was in het begin en te lelijk aan het einde. Waarom? Omdat wij hier te doen hebben met de brede natuur van de Karamazows, die twee afgronden bevatten kan; één vol oneindige idealen, die boven ons is, en de andere, de afgrond van het laagste van het lage, die onder ons is. Herinnert u zich de schitterende rede van mijnheer Rakitin, waarin hij de geschiedenis van de familie Karamazow zo duidelijk heeft uitgelegd: „Het karakter van die wilde, onzedelijke Karamazow heeft evenzeer behoefte aan het gevoel van vallen, als aan dat van hoge verheffing. Dat tegennatuurlijke mengelmoes van gevoelens, hebben ze nodig en voortdurend." Dat is waar, die twee afgronden moeten ze hebben, zonder dat zijn ze ongelukkig, onbevredigd en hun bestaan betekent niets. O, onze natuur is breed, zo breed als heel Rusland, alles kunnen wij bevatten, alles kunnen we in ons samenvatten! Ja, heren gezworenen, ik heb gesproken over die drieduizend roebel, mag ik daar nog een woord aan toevoegen? Stelt u zich voor, dat hij, met die brede opvattingen van zijn karakter, met een gevoel van schaamte en vernedering dat geld aanneemt, -- en stelt u zich voor, dat hij de kracht gevonden heeft, een helft terzijde te leggen, in een lapje te naaien, en een hele maand zo sterk te zijn, om dat geld niet aan te raken, terwijl hij het zo nodig heeft. Niet gedurende zijn dronkenschap, niet in de kroegen raakt hij het aan, hij bewaart het om met zijn geliefde een nieuw leven te beginnen. Hij holt van de éne plaats naar de andere om ergens geld te krijgen, terwijl hij, in doodsangst voor zijn vader, zijn geliefde in dezelfde stad moet achterlaten. Alleen daarom reeds, om zijn gevoel van jaloezie, zou hij de stad

nooit verlaten hebben, maar het geld gebruiken, en thuis afwachten tot zijn geliefde tegen hem zal zeggen: „Ik ben de jouwe," en met haar weggaan om een nieuw leven te beginnen. Maar nee, zijn talisman raakt hij niet aan, om welke reden? Op het eerste ogenblik zullen we natuurlijk zeggen, dat hij geld nodig heeft om met zijn geliefde weg te gaan. Maar die veronderstelling verliest haar betekenis, na wat de beklaagde zelf verder verklaard heeft. „Zolang ik het geld bij me draag, ben ik een schoft, maar geen dief. Ik kan altijd naar mijn verloofde teruggaan en haar zeggen: ik ben een zwakkeling, ik ben een schoft, maar ik ben geen dief; als ik een dief was, zou ik je de tweede helft van je geld niet teruggeven, ik zou het precies zo verbrassen als de eerste." Het is een eigenaardige uitlegging! Diezelfde doordraaier, die de verleiding niet heeft kunnen weerstaan om de drieduizend roebel aan te nemen, een daad, die hem zo vernederd had, diezelfde zwakkeling vindt de kracht in zich, om een maand lang duizenden om zijn hals te dragen, zonder ze aan te raken! Als wij het karakter van die man ontleden, hoe is dat dan te rijmen? Nee, ik veroorloof mij te vertellen, hoe een echte Karamazow in zo'n geval zou handelen. Laten we aannemen, dat hij het geld werkelijk in een lapje genaaid heeft en om zijn hals gehangen. En bij de eerste de beste verleiding, die zich voordoet, bij voorbeeld, dat hij voor zijn nieuwe geliefde iets wil kopen, — zal hij, veronderstellen wij, het lapje open maken en er honderd roebel uit nemen, want het is toch precies hetzelfde, of hij vijftien honderd teruggeeft of veertienhonderd. Met veertienhonderd is hij ook geen dief, alleen maar een schoft, een dief zou helemaal niets terugbrengen. Dan, over een poosje, zal hij weer het lapje openmaken en de tweede, de derde, de vierde honderd eruit halen en in de loop van de maand zal hij misschien honderd over hebben, die hij aan zijn verloofde terug zou kunnen brengen, met de woorden: „Een dief zou je dit ook niet teruggeven." En dan zou hij misschien de laatste honderd niet de moeite waard vinden om terug te brengen en ook verkwisten. Zo zou de echte Dmitri Karamazow, die wij kennen, handelen. De hele legende van het lapje, waarin het geld zit, is bovendien zo in tegenspraak met alles wat wij van hem weten, dat we ze niet kunnen aannemen. Men kan zich alles voorstellen, maar dat niet. Maar daar komen we nog op terug."

De procureur schilderde alles, wat wij reeds weten, de twist over het geld en de verhouding tussen vader en zoon, en trok daaruit de conclusie, dat uit die onenigheid over de erfenis niemand wijs kon worden, wie gelijk had en wie benadeeld was; maar de gedachte van Mitja, dat de drieduizend roebel hem toekwamen, onderstreepte hij. Hij beschouwde dat als een idée fixe, dat in zijn hersenen wortel had gevat, en daarom ging hij over tot het medische onderzoek.

VII

HISTORISCH OVERZICHT

„Het wetenschappelijk onderzoek van de medici heeft ons trachten te bewijzen, dat de aangeklaagde niet goed bij het hoofd is en een maniak. Ik beweer, dat hij uitstekend bij het hoofd is, wat juist het ergste is: als hij niet goed bij het hoofd was, zou hij misschien verstandiger gehandeld hebben. Wat een manie van hem betreft, ben ik het eens met wat het medisch onderzoek heeft aangetoond, — dat zijn de drieduizend roebel, waarin, volgens hem, zijn vader hem benadeeld had. En het spreekt vanzelf, dat zo'n manie hem zo ver zou kunnen brengen, dat hij ervan aan het malen ging. Van mijn kant deel ik de mening van de jonge dokter, die verklaard heeft, dat de beklaagde volkomen normaal is, en geen manieën heeft, slechts overspannen en door zijn woede meegesleept is. En dat is de hoofdzaak. De oorzaak van zijn overdreven woede is niet de drieduizend roebel, maar iets anders. Er is iets anders, dat zijn woede voortdurend opwekt: de oorzaak is jaloezie!"

Hier beschreef Ippolit Kirillowitsj uitvoerig de noodlottige hartstocht van de beklaagde voor Groesjenjka. Hij begon van het ogenblik af, dat Mitja met haar kennis gemaakt had. Zoals hij zelf vertelde, is hij naar die „dame" toegegaan, om haar te slaan, maar in plaats van haar te slaan, bleef hij aan haar voeten liggen; dat was het begin van zijn liefde. Tegelijkertijd viel ook het oog van zijn vader op die vrouw, een merkwaardige, noodlottige samenloop van omstandigheden. Zowel de vader als de zoon kenden haar van vroeger, maar hun liefde voor haar ontbrandde op hetzelfde ogenblik; dat was de wilde, nietsontziende hartstocht van de Karamazows. Hier hebben wij haar eigen verklaring: „Ik heb hen beiden uitgelachen." Ja, plotseling overviel haar de lust om hen te bespotten, zowel de een, als de ander. Vroeger had ze die behoefte nooit gehad, maar plotseling kwam dat verlangen in haar op, en het einde was, dat zij beiden als overwonnenen voor haar neervielen. De oude, die geen andere God aanbad dan het geld, had onmiddellijk drieduizend roebel voor haar bestemd, als ze hem zou willen bezoeken in zijn huis. Hij zou zich gelukkig achten, als zij zou toestemmen zijn wettige vrouw te worden, hij zou alles wat hij bezat, aan haar voeten willen leggen, daarvoor hebben wij de bewijzen. Wat de zoon, de beklaagde, betreft, zijn tragedie ligt voor ons open. Zo was het „spel" van die „dame". Aan de jonge man heeft zij gedurende al die tijd geen hoop gegeven,

want hoop heeft hij pas gekregen op het laatste ogenblik, toen hij zijn bebloede handen naar haar uitstrekte, in welke houding hij ook gearresteerd werd. „Ik, ik moet samen met hem tot dwangarbeid veroordeeld worden. Ik heb hem zo ver gebracht, ik ben de schuldige!" riep zij, op het ogenblik van zijn arrestatie, met een gevoel van oprecht berouw uit. De talentvolle jongeman, de heer Rakitin heeft zich de moeite gegeven ons een duidelijk beeld van het karakter van de heldin te geven: „Een vroege teleurstelling, bedrog en vernedering, ontrouw van haar verloofde, armoede, de vloek van haar fatsoenlijke familie en ten slotte een rijke, oude man, die zij trouwens zelf als haar weldoener beschouwt. En in haar jonge hart waar misschien heel veel goeds in zat, ontstaat een gevoel van toorn, die zich lang in haar opgehoopt had... Haar karakter veranderde, ze werd berekenend en gierig en ze verzamelde een kapitaal. Ze bespot de maatschappij en zint op wraak." Na deze karakteristiek is het te begrijpen, dat ze èn de vader èn de zoon uitlachte en dat spel speelde uit louter boosaardigheid. In die maand van hopeloze liefde, van morele val, van ontrouw aan zijn verloofde, van het stelen van geld, geraakt de beklaagde in een toestand van wanhoop, van razernij, van onafgebroken jaloezie. Op wie? Op zijn eigen vader! En de hoofdzaak is, dat de waanzinnige oude, de geliefde van zijn zoon tracht te verleiden, juist met die drieduizend roebel, die zijn zoon toebehoren. Het geld van diens moeder gebruikt hij om zijn geliefde te veroveren. Goed, ik geef toe, dat deze toestand onverdraaglijk was — hier kon wel een manie ontstaan. Niet het geld was hier de hoofdzaak, maar het afschuwelijke cynisme, waarmee zijn geluk verstoord werd."

Langzamerhand ging Ippolit Kirillowitsj ertoe over te schetsen hoe de gedachte aan vadermoord in het hoofd van de beklaagde ontstaan was en welke feiten dat staafden.

„Eerst zijn wij alleen nog maar bezig in de kroegen te schreeuwen. O, wij houden van gezelschap, wij gaan onmiddellijk onze geheimste en gevaarlijkste gedachten aan iedereen mededelen. Wij houden ervan om onze naaste te vertellen, wat wij voelen. En, God weet waarom, eisen wij dat de mensen ons dadelijk met sympathie tegemoetkomen, en op alles wat wij beweren, ja en amen zeggen en ons niet in onze daden hinderen. Anders worden wij boos en slaan wij alles kort en klein (hier volgde het verhaal van de stafkapitein Snegirow). Allen, die de beklaagde gezien en gehoord hebben, gedurende de laatste maand, voelden dat dit niet alleen geschreeuw en dreigementen waren, maar dat het bittere ernst was en dat de dreigementen in daden zouden kunnen overgaan. (Hier beschreef de procureur de familiesamenkomst in het klooster, de gesprekken van Mitja en Aljosja en de weerzinwekkende scène, toen Mitja zijn vader in diens huis geslagen had.) „Ik wil niet beweren," ging Ippolit Kirillowitsj

door, „dat de beklaagde met voorbedachten rade zijn vader vermoord heeft, maar toch had dat plan in zijn hoofd postgevat. Daarvoor hebben wij feiten, daarvoor hebben wij getuigen en hij heeft het bovendien zelf toegegeven. Ik moet bekennen, heren gezworenen, dat ik tot heden niet zeker was, of de moord met voorbedachten rade begaan was; ik wachtte voortdurend of de beklaagde het zelf zou bekennen. Er bestond weliswaar in zijn geest een plan, maar hij wist niet hoe en wanneer dat uitgevoerd zou worden. Maar van het ogenblik af, dat Katherina Iwanowna mij het document in handen gegeven heeft, twijfel ik niet meer. U hebt zelf gehoord, hoe zij zei, dat is een plan en opgezet programma voor de moord. Zo beschouwt zij zelf de dronkenmansbrief van de ongelukkigen beklaagde. En inderdaad, kan die brief als bewijs dienen dat de moord met voorbedachten rade begaan is. De brief is geschreven twee dagen voor de misdaad. Het staat hier duidelijk voor ons, dat twee dagen voor de moord, de beklaagde gezworen heeft, dat als hij geen geld kan krijgen, hij zijn vader vermoorden zal en het geld in de enveloppe met het roze lintje onder zijn kussen vandaan zal halen, als Iwan maar weggaat. Let goed op de woorden: „als Iwan maar weggaat." Hier is alles berekend, alle omstandigheden overwogen en precies zo het gehele plan uitgevoerd. Het is een moord met voorbedachten rade, een roofmoord. Alles is precies zo gebeurd, als hij in de brief schrijft, die met zijn eigen hand geschreven is. De beklaagde zegt zelf, dat hij hem geschreven heeft. Men kan opmerken, dat hij dronken was, toen hij het schreef, maar dat maakt zijn schuld niet minder; in dronkenschap heeft hij geschreven, wat hij in zijn gedachten had, als hij nuchter was. Als men in nuchtere toestand niet aan iets denkt, dan schrijft men het ook niet als men dronken is. Men kan vragen, waarom heeft hij dan overal, in de kroegen, zijn toekomstige moordplannen rondverteld, hij, die moordplannen heeft, schreeuwt dat toch niet van de daken? Dat is waar, maar hij heeft erover gesproken, toen hij nog geen vaste plannen had, nog slechts een wens, alleen een flauw idee. Maar naderhand spreekt hij er minder over. En dezelfde avond, toen hij die brief schreef, zat hij stomdronken in de kroeg; tegen zijn gewoonte was hij heel zwijgzaam, biljartte niet, en zat in gedachten verzonken in een hoekje. Hij sprak met niemand, alleen joeg hij een koopmansbediende, die daar zat, van zijn plaats. Maar dat was alleen maar uit gewoonte om in kroegen ruzie te maken. Het is waar, dat toen hij zijn besluit genomen had, hij waarschijnlijk wel spijt had, dat hij te veel over zijn plan gesproken had, omdat dat misschien als beschuldiging tegen hem zou dienen. Maar daar was niets aan te doen, hij kon zijn woorden niet terugnemen. En per slot van rekening lopen zo veel dingen goed af, waarom zou dit ook niet goed aflopen? Wij vertrouwen op ons geluk. Ik moet toegeven, dat hij al het mogelijke gedaan heeft, om die noodlottige stap niet te doen. „Morgen zal ik bij alle

mogelijke en onmogelijke mensen geld te leen vragen en lukt het me niet, dan zal er bloed vergoten worden." Goed, hij heeft het geschreven toen hij dronken was, maar uitgevoerd toen hij goed nuchter was!"

Verder begon Ippolit Kirillowitsj uit te weiden over alle moeite die Dmitri gedaan had om aan geld te komen en daardoor de misdaad te voorkomen. Hij beschreef, hoe Mitja naar Samsonow gegaan was, hoe hij een reis ondernomen had om Ljagawij op te zoeken. Gemarteld, gehoond, hongerig, verkoopt hij zijn horloge om het geld voor de reis te krijgen (men lette op, dat hij intussen anderhalf duizend roebel om zijn hals droeg), gefolterd door jaloezie, denkend, dat zijn geliefde tijdens zijn afwezigheid naar Fjodor Pawlowitsj gaat, komt hij eindelijk in de stad terug. Goddank, bij Fjodor Pawlowitsj was zij niet. Hij begeleidt haar zelf naar haar koopman Samsonow. (Eigenaardig dat wij op Samsonow niet jaloers zijn — dat is karakteristiek, en psychologisch.) Vervolgens holt hij naar zijn uitkijkpost en komt te weten, dat Smerdjakow een aanval van epilepsie heeft en de andere bediende ziek is. De weg is vrij voor hem en hij heeft in zijn hand nog een wapen, de tekens... de verleiding is groot. Maar hij doet nog niets, hij verzet zich tegen een misdaad, hij gaat naar een dame, de hooggeachte mevrouw Chochlakowa. Die dame voelt reeds lang medelijden met hem. Zij geeft hem de verstandigste raad, die men hem geven kon, een einde te maken aan zijn lichtzinnig, veelbewogen bestaan, een einde te maken aan de nodeloze verspilling van zijn jonge krachten en naar Siberië te gaan, naar de goudmijnen: „Daar zullen uw kracht, uw romantisch karakter, en lust tot avonturen bevredigd worden."

De procureur beschreef hoe het gesprek tussen Mitja en mevrouw Chochlakowa geëindigd was, en ging over tot het ogenblik, waarop Mitja te weten kwam, dat Groesjenjka niet bij Samsonow geweest was, en hoe hij, door dat bericht overrompeld, veronderstelde, dat zij bij zijn vader moest zijn. Hij vestigde de aandacht van het publiek nog op het volgende geval:

„Als het dienstmeisje van Groesjenjka hem gezegd had, dat haar mevrouw op het ogenblik in Mokroje was met haar vroegere verloofde, zou er niets gebeurd zijn. Maar wij moeten niet uit het oog verliezen, dat zij doodsbang voor hem was en, zoals de beklaagde zelf heeft gezegd, dat hij haar niet vermoord heeft, was alleen omdat hij geen tijd had en naar zijn geliefde moest. Merkt u ook nog op, dat hoe opgewonden hij ook was, hij niet vergat de koperen stamper mee te nemen. Waarom juist de stamper? Waarom niet een ander wapen? Omdat wij een maand lang bezig waren, een moordplan uit te broeden en wij, zodra wij iets zien, dat als wapen dienen kan, er ons van meester maken. Wij hebben er een maand lang over gedacht, wat voor wapen wij gebruiken zouden, en eindelijk vinden we wat. En omdat die plannen een hele maand lang in hem broedden,

was het pakken van die stamper niet zo onbewust als wij op het eerste ogenblik wel zouden denken. Eindelijk is hij in de tuin van zijn vader, geen getuigen, nacht, duisternis en zijn jaloezie. De gedachte, dat zij hier is, misschien in zijn armen en hem misschien op ditzelfde ogenblik uitlacht, doet hem bijna stikken. In zijn hart heerst de volle overtuiging, dat zij hier is, hier in die kamer, met de verlichte vensters, achter het scherm, — de ongelukkige sluipt naar het raam, kijkt eerbiedig naar binnen en gaat stilletjes weg. Gauw weg, opdat er niets ontzettends zal gebeuren, dat moeten wij aannemen, dat moet onze overtuiging zijn, niettegenstaande wij het karakter van de beklaagde kennen, en wij weten in wat voor toestand hij verkeerde en bovenal, dat hij de tekens kende waarop de deur van zijn vaders huis voor hem geopend zou worden. Eigenlijk wordt van ons gevergd, dat we dat zullen geloven!"

Toen Ippolit Kirillowitsj over de „tekens" sprak, had hij een ogenblik zijn aanklacht onderbroken om over Smerdjakow te spreken. Hij wilde tegelijkertijd de beschuldiging tegen Smerdjakow vernietigen. Hij deed dit zeer uitvoerig en gaf iedereen te kennen, dat hoe belachelijk hij de aanklacht tegen Smerdjakow ook vond, het toch nodig was deze nader toe te lichten.

VIII

EEN VERHANDELING OVER SMERDJAKOW

„Ten eerste, hoe is de mogelijkheid ontstaan, Smerdjakow te verdenken?" met die vraag begon Ippolit Kirillowitsj.

„De eerste, die de naam van Smerdjakow genoemd heeft, was de verdachte op het ogenblik van zijn arrestatie, maar tot nu toe is er geen enkel feit, dat deze verdenking bevestigen zou. Niet alleen een feit, maar het kleinste bewijs ontbreekt. Er zijn drie personen, die dat beweren, de twee broers van de beklaagde en Groesjenjka. Maar de oudste broer gaf zijn verdenking pas vandaag te kennen, terwijl hij in een toestand van krankzinnigheid en hete koorts verkeerde. Wij weten zeker, dat hij gedurende deze twee maanden overtuigd was, dat zijn broer de moordenaar was, en hij deed dan ook niets om hem te verdedigen. Maar daar komen we later op terug. De jongste broer heeft zelf beweerd, dat hij geen bewijzen had, dat Smerdjakow schuldig is en hij alleen zei wat zijn broer hem verteld had. Hij geloofde zijn broer op zijn gezicht. Wat een bewijs, de uitdrukking van zijn gezicht! Inderdaad een overtuigend bewijs! Maar alleen voor Alexej Karamazow. Mevrouw Swetlowa heeft een nog groter bewijs: „Wat Dmitri Karamazow u zegt, moet u geloven, dat is iemand, die niet liegt." Daartoe beperken ' zich alle „feitelijke" bewijzen van die drie personen, die zelf in het nauwste verband staan tot het lot van de beklaagde. Maar intussen bestond en bestaat de verdenking van Smerdjakow nog steeds en wij moeten onderzoeken of daar geloof aan gehecht kan worden."

De procureur vond het nodig, een karakterontleding te geven van de overleden Smerdjakow, die in een aanval van waanzin een eind aan zijn leven had gemaakt. Hij beschreef Smerdjakow als een mens met zwakke hersens en weinig ontwikkeling, wie de filosofische redeneringen in de war hadden gebracht en schrik aangejaagd. Iemand, die in de praktijk het liederlijke leven van Fjodor Pawlowitsj zag en in theorie de leer van zijn zoon Iwan Fjodorowitsj hoorde... Iwan Fjodorowitsj, die waarschijnlijk uit louter verveling die arme knecht zijn gedachten in de war bracht. De grootste spotter met de mensenziel, die men zich kan voorstellen. Smerdjakow heeft mij zelf verteld van zijn geestestoestand gedurende de laatste dagen van zijn dienst bij Fjodor Pawlowitsj. Maar over Smerdjakow vertellen anderen ons ook nog: de beklaagde zelf, diens broer evenals de bediende Grigorij, dus allen, die hem van heel nabij

gekend hebben. Smerdjakow, die een epilepticus was, was laf als een kip. „Hij viel voor mij op de knieën en kuste mijn voeten," zoals de beklaagde zelf verteld heeft. En ziehier nog een uitlating van de beklaagde: „Smerdjakow is een epileptische kip." Dmitri Karamazow kiest hem uit als zijn vertrouweling en jaagt hem zo'n angst aan, dat Smerdjakow erin toestemt om als zijn spion dienst te doen. Hij moet zich op de hoogte stellen van alles, wat er in huis gebeurde en het aan Dmitri mededelen. Smerdjakow verried zijn meester en vertelde, dat Fjodor Pawlowitsj die enveloppe met geld had en bracht hem tevens op de hoogte van de tekens, die de deur van zijn vaders huis voor hem zouden openen. En hoe zou hij dat niet hebben kunnen verraden? Bij het eerste verhoor zat hij te trillen van angst en vertelde, dat als hij het niet gedaan had, Dmitri hem zou hebben vermoord. U moet wel in acht nemen, dat hij zelfs nog trilde van angst, toen hij wist, dat Dmitri Fjodorowitsj reeds gevangengenomen was en hem dus geen kwaad meer kon doen. Ik heb de woorden van Smerdjakow nauwkeurig opgeschreven: „Als hij tegen me begon uit te varen, dan viel ik in angst voor hem op de knieën. In doodsangst vertelde ik alles, elk geheim, om er maar levend af te komen." Smerdjakow was een hoogst betrouwbaar man, zo, dat Fjodor Pawlowitsj zelf hem zijn volste vertrouwen schonk. Ik veronderstel, dat Smerdjakow diep berouw had, dat hij zijn meester verraden had, zijn meester van wie hij hield als van zijn weldoener. De mensen, die lijden aan epilepsie, zo beweren althans de psychiaters, zijn altijd geneigd tot eindeloze, ziekelijke zelfbeschuldiging. Zij worden altijd gemarteld door hun schuldgevoel voor iets en voor iemand; zonder grond lijden zij aan gewetenswroeging, zij overdrijven alles en verzinnen schuld en misdaden, die zij nooit begaan hebben. En zo iemand kan uit pure angst de schuld op zich nemen, voor iets wat hij nooit begaan heeft en daarvoor veroordeeld worden. Zo iemand is Smerdjakow. Bovendien heeft Smerdjakow er een voorgevoel van gehad, dat alles wat er in het huis van zijn meester voorviel een tragisch einde zou nemen. Toen Iwan Fjodorowitsj van plan was naar Moskou te gaan, heeft Smerdjakow hem gesmeekt om te blijven, maar omdat hij laf is, durfde hij niet duidelijk zeggen waarom hij dat deed en heeft hij slechts toespelingen gemaakt, die niet werden begrepen. Wij moeten opmerken, dat Smerdjakow in Iwan Fjodorowitsj zijn verdediger zag, een waarborg, dat zolang deze thuis was, er niets zou gebeuren. Herinnert u zich, dat in de brief, die de dronken Dmitri Karamazow schrijft, duidelijk staat: ik zal de oude vermoorden, als Iwan maar weggaat? Dus de aanwezigheid van Iwan Fjodorowitsj thuis, beschouwt iedereen als een waarborg voor orde en rust. Maar Iwan Fjodorowitsj gaat toch weg. En een uur later krijgt Smerdjakow een aanval van epilepsie, wat zeer begrijpelijk is. Ik moet nog zeggen, dat Smerdjakow, overspannen door angst en wanhoop, had voelen

aankomen, dat hij een toeval zou krijgen. Vroeger was dat ook wel gebeurd, als hij zich erg overstuur had gemaakt. De dag en het uur van een toeval kan men natuurlijk niet van tevoren bepalen, maar een lijder aan epilepsie kan een voorgevoel hebben, dat hij een aanval zal krijgen. Zodra Iwan Fjodorowitsj vertrokken is, gaat Smerdjakow in een stemming van eenzaamheid en neerslachtigheid, naar de kelder om iets te halen, terwijl hij denkt: „Krijg ik een toeval of niet?" En door die stemming, door die vreesachtigheid, door al die angstige vragen, krijgt hij kramp in zijn keel, waarmee een aanval altijd begint en hij valt bewusteloos op de grond van de kelder. En uit die allernatuurlijkste gebeurtenis tracht men nu een verdenking op te bouwen, te bewijzen, dat hij met een bedoeling een toeval gesimuleerd zou hebben. Maar als hij gesimuleerd heeft, dan rijst onwillekeurig de vraag: „Waarom? Met welk doel? Uit welke overwegingen?" Ik spreek niet eens over de medische kant van het vraagstuk. Laten wij aannemen, dat de medische wetenschap niet volmaakt is, dat de dokters de waarheid niet van simulatie kunnen onderscheiden. Goed, maar antwoordt mij dan op één vraag, waarvoor had hij het nodig een toeval te simuleren? Misschien, omdat hij van plan was een misdaad te plegen en hij door een aanval nog meer de opmerkzaamheid op zich wilde vestigen? Ziet eens, heren gezworenen, in de nacht van de moord. zijn in het huis van Fjodor Pawlowitsj vijf mensen geweest. Ten eerste, Fjodor Pawlowitsj zelf. Maar aan zelfmoord kan hier niet gedacht worden. Ten tweede, de bediende, Grigorij, die zelf bijna vermoord was. Ten derde zijn vrouw, Marfa Ignatjewna, maar haar te verdenken van moord op haar meester is volkomen uitgesloten. Dus blijven er over twee personen: Dmitri Karamazow en Smerdjakow. Dmitri Karamazow beweert, dat hij het niet gedaan heeft, dus de enige, die het gedaan kan hebben is Smerdjakow. En omdat er niemand anders was, is die kolossale beschuldiging op de ongelukkige idioot gevallen, die gisteren zelfmoord gepleegd heeft. Alleen, omdat er die nacht niemand anders aanwezig was. Ik denk, dat als er nog iemand geweest was, een zesde persoon, Karamazow zich geschaamd zou hebben Smerdjakow te beschuldigen, maar die zesde persoon beschuldigd zou hebben, omdat het bespottelijk is Smerdjakow van deze moord te verdenken.

Heren, laten wij alle psychologie, medische wetenschap, logica, enzovoorts ter zijde stellen, laten wij enkel en alleen de feiten beschouwen, en zien wat die feiten ons zeggen. Nemen wij aan, dat Smerdjakow de moord gepleegd heeft. Maar hoe? Alleen of samen met de beklaagde? Aangenomen het eerste geval, dat Smerdjakow het alleen volvoerd heeft, dan heeft hij het natuurlijk niet voor niets gedaan. Hij had niet zulke beweegredenen om de oude te vermoorden als Dmitri Karamazow, dat wil zeggen, geen haat, jaloezie, enzovoorts. Hij zou het alleen hebben gedaan om het geld. Hij wist dat het geld er was en had zelf

gezien, hoe zijn meester het in de enveloppe gedaan had. En toen hij het plan voor de moord beraamd had, nam hij een ander in vertrouwen, die niet minder belang bij het geld had, dat wil zeggen, de beklaagde. Hij vertelde hem alles over het geld, over de tekens, waar de enveloppe lag, waarmee ze was vastgebonden, wat er op geschreven stond en waar ze verborgen was en bovenal brengt hij hem op de hoogte van de tekens, die toegang tot het huis van de oude heer verschaffen. Waarom doet hij dat? Om zichzelf te verraden? Of zou hij soms zijn plannen vertellen aan een ander, die hem opzij zal duwen en het zelf doen? Ja, men kan mij antwoorden, dat hij het uit angst deed. Maar, hoe is dat mogelijk? Iemand, die niet terugdeinst voor zo'n ontzettende misdaad, zal zelf uit angst gaan vertellen, wat hem verraden kan? Nee, een mens mag nog zo laf zijn, maar als hij van plan is een moord te begaan, vertelt hij het aan niemand; in elk geval zou hij van de enveloppe en de tekens nooit aan een ander laten weten, omdat die openhartigheid zelfverraad zou zijn. Zelfs als hij onder dwang stond, zou hij van alles verzinnen, maar dat zou hij voor zich houden. Ik herhaal, als hij het plan had de moord te begaan en het geld weg te nemen, zou toch geen sterveling geweten hebben, dat daar ooit geld geweest was en hij zou nooit van roofmoord beschuldigd kunnen worden. Welk motief ook aan de moord zou worden toegeschreven, in geen geval roof. En omdat er voor hem geen andere motieven konden zijn, — integendeel, zijn meester hield van hem en vertrouwde hem, — zou hij de laatste zijn, die van moord verdacht zou worden. De verdenking zou het eerst vallen op hem, die wèl motieven had, en die het bovendien overal zelf rondgebazuind had. Dat wil zeggen, verdacht zou worden de zoon van de verslagene, Dmitri Fjodorowitsj. Smerdjakow zou vermoorden en beroven en de zoon zou beschuldigd worden, natuurlijk zou Smerdjakow daarop rekenen. En zou Smerdjakow aan iemand als Dmitri vertellen, waar de oude zijn geld opgeborgen had en de tekens? Dat is logisch, nietwaar? Dat is duidelijk!

Eindelijk komt de dag van de moord. Smerdjakow doet alsof hij een toeval krijgt en stort zich in de kelder. Waarom? Omdat de bediende Grigorij, die van plan was zijn geneesmiddel in te nemen, zou zien, dat er niemand was om het huis te bewaken, en zijn kuur zou uitstellen? Ten tweede, zeker daarom, dat de meester zelf, ziende, dat er niemand was om het huis te bewaken en uit angst dat zijn zoon zou komen, nog voorzichtiger zou worden? En ten slotte, wat de hoofdzaak is, omdat hij, als hij een toeval krijgt, onmiddellijk van de keuken, waar hij altijd sliep, wordt overgebracht naar de andere kant van het huis, naar de vleugel van Grigorij? En daar zou hij achter het gordijntje liggen, de hele nacht doen of hij ziek is en liggen steunen, Grigorij en zijn vrouw niet laten slapen, en dat alles zou hij doen om gemakkelijker op te staan en zijn meester te

vermoorden?

Maar men zou mij misschien kunnen tegenwerpen, dat hij een aanval gesimuleerd heeft, om ziek zijnde, de verdenking van zich af te schuiven. En van het geld en de tekens zou hij aan Dmitri verteld hebben om hem in verleiding te brengen, en toe te laten dat Dmitri de moord begaan zou, en het geld wegnemen en bovendien nog lawaai maken en de buren wakker maken, en dan zou hij opstaan en voor de tweede maal zijn meester vermoorden en het geld stelen? Ik zie u lachen, heren. Ik schaam mij zelf zulke veronderstellingen te maken, maar dit is precies hetzelfde wat de beklaagde beweert: nadat ik het huis verlaten had en Grigorij op zijn hoofd geslagen en lawaai gemaakt had, is Smerdjakow opgestaan en heeft mijn vader vermoord en beroofd. Ik vraag mij niet eens af, hoe Smerdjakow vooruit zou kunnen weten, dat de opgewonden, driftige zoon, alleen zou komen om eerbiedig door het raam naar binnen te kijken en weg zou gaan om de hele buit aan Smerdjakow over te laten. Ik vraag u ernstig, wat is het ogenblik waarop Smerdjakow de misdaad zou hebben kunnen begaan, zegt u mij dat moment, want zonder dat kan men niet iemand beschuldigen.

En veronderstel eens, dat het toeval echt was. De zieke kwam een ogenblik tot bewustzijn, hoorde een schreeuw, ging de deur uit... nu, wat verder? Laat ik mijnheer maar gaan vermoorden? Hoe zou hij kunnen weten, dat het een geschikt moment was om mijnheer te vermoorden, als hij bewusteloos was geweest en niet wist wat er in huis gebeurd was? Trouwens, heren, er bestaat toch een grens voor alle fantasie.

Ja, zo zouden mensen met een scherp verstand kunnen redeneren, maar wat zouden diezelfde mensen zeggen, als Smerdjakow en Dmitri dat eens samen gedaan hadden en samen het geld gestolen, en in volle vriendschap samen gedeeld... Wat dan? Ja, het is een zware verdenking. En verpletterende bewijzen, die de verdenking bevestigen: de ene neemt alle moeilijkheden op zich en begaat de moord, terwijl de andere samenzweerder op zijn rug ligt en een toeval simuleert. Opzettelijk, om iedereen in rep en roer te brengen. Het is belangrijk om te weten, welke motieven die beide samenzweerders gehad hebben, om zo'n dwaas plan te verzinnen. Maar misschien was het geen complot. Misschien was Smerdjakow passief en noodgedwongen medeplichtig te zijn; misschien heeft hij in doodsangst toegestemd, dat de ander de moord zou begaan, terwijl hij wist, dat hij beschuldigd zou worden. Hij heeft zich alleen het recht voorbehouden om een toeval te simuleren met de gedachte: doe wat je wilt, ik weet van niets. Ik heb een toeval en ik ben ziek. Maar Dmitri Karamazow is toch ook niet gek, hij weet ook wel, dat een epileptische aanval onrust in huis zou veroorzaken. Hoe kan hij daarin toestemmen? Goed, ik geef het toe. Hij staat het werkelijk toe, dus komt het toch uit, dat Dmitri Karamazow de schuldige is en Smerdjakow een

passieve medeplichtige. Dat kan men overigens niet eens medeplichtig noemen; het is iemand, die van de misdaad afwist en haar niet verhinderde. En wat zien wij in ons geval? Zodra Karamazow hoort, dat zijn vader vermoord is, beschuldigt hij Smerdjakow, alleen Smerdjakow. Hij bekent niet, dat Smerdjakow en hij het samen beraamd hebben, maar alleen Smerdjakow; nooit komt het voor, dat de ene medeplichtige de ander rechtstreeks beschuldigt. En stelt u voor, wat een risico dat voor Karamazow is; hij, die alles gedaan heeft, schuift de schuld op iemand, die ziek te bed ligt. Karamazow had toch wel kunnen denken, dat de zieke uit louter zelfverdediging dadelijk zou zeggen: „Wij zijn beiden schuldig, maar ik heb het niet gedaan, ik heb alleen toegelaten, dat de ander het deed." Smerdjakow zou toch hebben kunnen begrijpen, dat de rechters zouden onderscheiden in welke graad hij schuldig was, en, als hij schuldig bevonden werd, zou de wet hem niet zo zwaar straffen als de ander. Dus hij zou het ongetwijfeld verteld hebben. En toch was dat niet het geval. Smerdjakow heeft met geen woord gerept, dat hier een complot was, niettegenstaande Karamazow hem als de enige schuldige aangeklaagd heeft. Bovendien heeft Smerdjakow onmiddellijk aan de procureur verteld, dat hij degene was, die aan Karamazow het geheim van de enveloppe en de tekens had medegedeeld. En zonder hem zou Karamazow het nooit te weten zijn gekomen. Als hij inderdaad medeplichtig was, zou hij dat toch niet zo gemakkelijk aan de procureur bekend hebben. Integendeel, hij zou begonnen zijn met alles te ontkennen en de feiten te verdraaien, maar dat heeft hij niet gedaan. Zo kan alleen iemand doen, die onschuldig is en die niet bang is, van medeplichtigheid beschuldigd te worden. En die man, heeft zich gisteren in een aanval van ziekelijke melancholie en onder de indruk van de ramp, opgehangen. Hij liet een briefje achter, in zijn eigenaardige stijl geschreven: „Ik sterf vrijwillig, niemand is schuldig aan mijn dood." Het zou toch geen moeite zijn erbij te voegen: „Ik ben schuldig en niet Karamazow." Maar dat heeft hij niet gedaan, zover is zijn gewetenswroeging niet gegaan.

En nu verder. De andere broer komt hier en brengt het geld, de drieduizend roebel, die in de enveloppe waren, en die hij gisteren van Smerdjakow gekregen heeft. Maar, heren, u hebt zelf dat treurige schouwspel hier meegemaakt. Ik zal niet in bijzonderheden treden, maar ik wil toch twee, drie kleinigheden naar voren brengen. Juist kleinigheden, omdat die over het hoofd gezien zouden kunnen worden. Ten eerste: Smerdjakow gaf het geld terug en hing zich op uit gewetenswroeging. Zonder dat, zou hij het geld natuurlijk niet teruggegeven hebben. En pas gisteren, toen hij het geld teruggaf, bekende hij aan Iwan Karamazow, dat hij de moordenaar was. En als hij de moord bekend heeft, waarom heeft hij dan tot nu toe gezwegen? En waarom heeft hij het niet in zijn

briefje geschreven, terwijl hij toch wist, dat vandaag de rechtszitting begon, die noodlottig voor Dmitri Karamazow zou kunnen worden? Het geld op zichzelf is nog geen bewijs. Ik weet bij voorbeeld, evenals nog enige andere mensen, hier in de zaal, dat Iwan Karamazow verleden week twee aandelen, elk van vijfduizend roebel verkocht heeft. Hij heeft daarvoor dus tienduizend roebel ontvangen. Ik wil daarmee alleen zeggen, dat, op een gegeven ogenblik, iedereen wel drieduizend roebel tevoorschijn kan brengen. Maar hoe is het te bewijzen, dat dat hetzelfde geld is, dat in de enveloppe was? En dan nog iets: Smerdjakow zou gisteren bekend hebben, dat hij de moordenaar is. Waarom blijft Iwan dan rustig en kalm wachten tot vandaag? Waarom is hij gisteren niet dadelijk bij mij gekomen om me dat mede te delen? Ik geloof, dat ik het recht heb te veronderstellen, waarom dat zo was: een week lang loopt Iwan Karamazow, helemaal in de war, rond. Hij heeft zelf aan de dokter gezegd, dat hij hallucineert en dat hij mensen ziet, die al lang gestorven zijn. Vandaag of morgen krijgt hij een aanval van hete koorts... Plotseling komt hij te weten, dat Smerdjakow dood is: „De man is dood, hem kan niets meer deren en mijn broer kan ik redden; ik zal mijn eigen geld geven en zeggen, dat Smerdjakow me dat gegeven heeft." U zult kunnen zeggen, dat het oneerlijk is een dode te beschuldigen, ook al is het om je broer te redden. Goed, maar het kan zijn, dat zijn leugen onbewust was en dat hij zelf geloofde in wat hij verzonnen had. De onverwachte dood van Smerdjakow heeft zijn verstand helemaal in de war kunnen brengen. U hebt zelf gezien in wat voor toestand hij hier was, hij stond op zijn benen, hij sprak, maar waar was zijn verstand? En na zijn koortsachtig ijlen, kwam het document van mejuffrouw Werchowtsewa tevoorschijn, dat twee dagen voor de moord geschreven is en een uitvoerig plan voor de moord bevat. Waarom moeten wij de moordenaar en het plan dat daartoe beraamd is zo ver zoeken? Alles staat duidelijk in deze brief, en alles is precies zo gebeurd als daar geschreven staat. En het verhaal, dat hij van het raam weggelopen zou zijn, zonder iets gedaan te hebben, terwijl hij overtuigd was, dat zijn geliefde daar binnen was, is onzin. Iets onwaarschijnlijkers kan men niet verzinnen. Hij is binnengedrongen en heeft de moord begaan. Natuurlijk heeft hij het gedaan in een overspannen toestand van opwinding, haat en wraak; misschien met één beweging van zijn hand, waarin hij de koperen stamper hield. Maar let u goed op, nadat hij ontdekt had, dat zijn geliefde niet in de kamer was, heeft hij toch niet vergeten zijn hand onder het kussen te steken, de enveloppe met het geld er onderuit te trekken, open te scheuren, het geld eruit te halen en de enveloppe op de grond te laten vallen. Ik vestig uw aandacht nog op één punt, dat, volgens mij, bijzonder kenschetsend is. Geen enkele ervaren moordenaar of dief zou de enveloppe op de grond hebben laten liggen, zoals wij haar daar gevonden hebben. Als Smerdjakow bijvoorbeeld

een roofmoord begaan zou hebben, zou hij de enveloppe ongeopend meegenomen hebben, wetende, dat er geld in was. En in dit geval zou niemand aan roof gedacht hebben, omdat niemand anders van het geld af wist. Ik vraag u zelf, zou Smerdjakow het nodig gehad hebben de enveloppe te openen en op de grond te laten liggen? In geen geval. Zo kan alleen iemand handelen, die van nature geen dief is, maar die opgewonden en buiten zichzelf van woede is, iemand, die dat voor het eerst in zijn leven doet, iemand die vindt, dat dat geld hem toekomt. En dat was niemand anders dan Dmitri Karamazow, voor wie die drieduizend roebel een obsessie geworden waren. Hij vindt de enveloppe, hij scheurt haar open, omdat hij niet zeker is, of er geld in is, en met het geld in zijn handen loopt hij weg, zo'n ernstig bewijs tegen zich op de grond achterlatend. Smerdjakow zou dat nooit gedaan hebben, alleen Dmitri in zijn opwinding kon zoiets doen. Hij loopt weg, hij hoort het geschreeuw van Grigorij, die hem achternaloopt en hem bij zijn been grijpt. Hij slaat zijn vervolger op zijn hoofd en deze valt op de grond. En daarna springt Dmitri Karamazow van de schutting, en uit louter medelijden bemoeit hij zich met iemand, die hij op zijn hoofd geslagen heeft. Stelt u voor, hij beweert, dat hij van de schutting gesprongen is, om te zien of hij Grigorij niet behulpzaam kon zijn. Is dat een ogenblik, waarop iemand, als Karamazow, medelijden zou tonen? O neen. Hij is naar Grigorij toegegaan, om te weten of de getuige van zijn misdaad leefde of niet. En het hele verhaal over zijn medegevoel is verzonnen. Merkt ook op, hoe hij zich met Grigorij bemoeit, hoe hij met zijn zakdoek het bloed van diens hoofd wist en als hij zich overtuigd heeft, dat de man dood is, loopt hij, geheel bebloed, naar het huis van zijn geliefde, —, hij had toch moeten bedenken, dat zijn bebloede handen het eerste bewijs waren, dat hij een misdaad begaan had. Maar Karamazow beweert zelf, dat hij er niet eens aan gedacht heeft, dat hij bebloed was. Dat kunnen wij aannemen, dat is heel goed mogelijk, dat komt voor bij sommige misdadigers. Voor het ene een duivelse berekening en voor het andere onbegrijpelijke achteloosheid. Maar hij hield er zich op dat ogenblik alleen maar mee bezig, waar *zij* kon zijn. Hij moest het weten. Hij komt aanhollen bij haar huis, en krijgt een onverwacht, overbluffend bericht: zij is weg naar Mokroje, naar haar „vroegere, onbetwistbare" verloofde!

IX

OVERROMPELENDE PSYCHOLOGIE
RENNENDE TROJKA
FINALE VAN DE REDE VAN DE PROCUREUR

Ippolit Kirillowitsj, die evenals alle zenuwachtige sprekers, zijn rede volgens een streng systeem opgebouwd had, deed alsof hij naar zijn woorden zocht. Maar zoals het dikwijls gebeurt met dergelijke sprekers, wijdde hij telkens te veel uit over feiten van bijkomstig belang. Bij voorbeeld wijdde hij aan de „vroegere, onbetwistbare" verloofde van Groesjenjka een heel deel van zijn rede.

„Karamazow, die op allen en alles jaloers was, tot razernij toe, maakt een uitzondering voor die „vroegere, onbetwistbare" verloofde. En dat is des te eigenaardiger, omdat hij vroeger nooit aan hem gedacht had, en zich nooit had voorgesteld, dat diens verschijning een gevaar voor hem zou opleveren. Hij wist wel van zijn bestaan af, maar dat was buiten zijn gezichtskring: hij leefde slechts in het tegenwoordige. Misschien had hij ook wel gedacht, dat hij niet bestond. Maar toen hij te weten kwam, dat plotseling de „vroegere" weer verschenen was, wat Groesjenjka voor hem verborgen had gehouden, en dat hij voor haar van belang was voor haar toekomst, en hij met zijn ganse ziel voelde, dat hier een gevaar dreigde, begreep hij dat en legde zich erbij neer. Ja, heren gezworenen, ik kan dat niet stilzwijgend voorbijgaan: het lijkt wel, of in die ziel, waarin men dat allerminst verwacht zou hebben, plotseling een behoefte aan waarheid was ontstaan, een waardering van de rechten van de vrouw, en juist op dat ogenblik, dat zijn handen bezoedeld waren met het bloed van zijn vader. Het is waar, dat dat bloed om wraak riep. En hij, die met zijn daad, zijn ziel en lichaam te gronde had gericht, was in staat zichzelf af te vragen: „Wat beteken ik op het ogenblik voor haar, in vergelijking met haar „vroegere, onbetwistbare", die met eerlijke bedoeling bij haar was teruggekomen, om een nieuw, eerlijk leven met haar te beginnen? Wat kon hij haar nu, op dit ogenblik aanbieden?" Karamazow zag dat alles in, en begreep, dat zijn misdaad hem alle wegen versperd had en dat hij niets anders was dan een misdadiger, die niets meer van het leven kon verwachten. Die gedachte verplettert en vernietigt hem. En er komt een plan bij hem op, dat, zijn karakter in aanmerking genomen, de enige uitkomst was die hem overbleef; die uitkomst was zelfmoord. Hij holt naar Perchotin om zijn

pistolen, die hij hem verpand had, terug te halen. Onder het lopen haalt hij uit zijn zak het geld, gedrenkt in het bloed van zijn vader... O, dat geld had hij op dit ogenblik meer nodig dan iets anders: Karamazow sterft, Karamazow jaagt zich een kogel door het hoofd; dat moet bij de mensen in herinnering blijven. Niet voor niets hebben wij een romantische natuur. Niet voor niets hebben wij ons leven aan twee kanten, als een kaars, opgebrand.

„Naar haar toe, naar haar! En daar geef ik zo'n fuif als er nog nooit gegeven is, er moet lang over gesproken worden en het moet lang in de herinnering blijven. Onder het opwindend geschreeuw en de wilde zigeunerdansen zal hij een glas ledigen op haar nieuwe leven, haar geluk wensen en dan — hier, aan haar voeten, zich een kogel door het hoofd jagen. Laat ze Mitja Karamazow niet vergeten, laat ze zien hoe hij haar heeft liefgehad!" Schilderachtig, romantisch, bandeloos en gevoelig, de wilde kracht der Karamazows. Maar daarbij nog een andere overweging, het geweten, de rechtspraak. Dat alles zal in orde komen door zijn pistool. Het is zijn enige uitkomst en een andere bestaat er niet. Ik weet niet, of Karamazow er een ogenblik aan gedacht heeft, wat er met hem in het toekomstig leven zou gebeuren. Zou hij zich op dat ogenblik als een Hamlet gevoeld hebben? Nee, heren, ik denk het niet. Hamlets hebben wij niet, wij hebben Karamazows!"

Hier gaf Ippolit Kirillowitsj een uitvoerige beschrijving van de voorbereidselen van Mitja's reis naar Mokroje, de scène bij Perchotin en het gesprek van de koetsiers. In dit gedeelte van zijn rede herhaalde hij alle woorden, alle gesprekken, alle beweringen, welke de getuigen beaamden. En wees hij op de samenloop van omstandigheden en feiten, die zich hier hadden opgestapeld. Hij was iemand, die zijn laatste hoop verloren had, hij behoefde niet meer voorzichtig te zijn. Twee, drie keer stond hij op het punt alles te bekennen, en aan de koetsier, die hem naar Mokroje had gebracht, had hij onderweg duidelijk gezegd: „Weet je wel, dat je een moordenaar rijdt?" Maar zich uit te spreken, dat was hem onmogelijk: eerst moest hij naar haar toe, naar Mokroje, en dan was het met hem gedaan. En wat staat die ongelukkige te wachten? Van het eerste ogenblik af, dat hij te Mokroje is, ziet hij, dat de „onbetwistbare" helemaal niet zo onbetwistbaar is. En zijn gelukwensen met een glas wijn in de hand worden niet aangenomen. Maar die feiten zijn u reeds bekend. De triomf van Karamazow over zijn mededinger is duidelijk. En hier begint een nieuwe fase in zijn ziel, die misschien nog verschrikkelijker is, dan alles wat hij reeds had doorgemaakt. Men kan inderdaad zeggen, dat de natuur hier een wraak op hem genomen heeft, die veel zwaarder is dan de rechtspraak van ons mensen. Bovendien is de aardse straf een verlichting van de straf in het hiernamaals en waarschijnlijk voor de ziel van een misdadiger nodig, als een

redding van de wanhoop. O, ik kan mij de toestand, het morele lijden van Karamazow goed indenken, toen hij te weten kwam, dat de vrouw hem liefhad, en niet haar „vroegere" verloofde, en Mitja toeriep een nieuw leven met haar te beginnen. Zij belooft hem een gelukkige toekomst, terwijl voor hem alles is afgelopen en niets meer mogelijk is! Ik moet hierbij een heel gewichtige opmerking maken: die vrouw, die hij zo liefhad, tot het laatste ogenblik, tot zijn arrestatie toe, was zijn grootste begeerte geweest en tot nu toe onbereikbaar. Maar waarom heeft hij zich op dit ogenblik niet doodgeschoten? Waarom heeft hij zijn voornemen niet uitgevoerd? Hij had zelfs vergeten waar zijn pistolen waren. De liefde, die hij op dit ogenblik voelde, zijn begeerte, hield hem vast aan het leven. In de roes van het feest zat hij als geketend naast haar, die voor hem nu nog begeerlijker en dierbaarder was dan ooit tevoren. Zijn liefde had al het andere in zijn ziel uitgewist, angst voor arrestatie en gewetenswroeging. Maar het was slechts één ogenblik, niet langer. Ik kan mij zijn zielstoestand uitstekend indenken; deze werd door drie factoren bepaald: ten eerste, dronkenschap, roes, geschreeuw, gezang en dans. Ten tweede, zij met haar liefde. Ten derde, de gedachte, dat de epiloog nog niet onmiddellijk zou komen; de volgende ochtend zouden zij zijn schuld pas ontdekken, dus had hij nog enige uren voor zich, dat betekent ongelooflijk veel. In die enkele uren kon er nog zoveel gebeuren. Ik stel me voor, hoe het voor een misdadiger, die ter dood veroordeeld is, moet zijn om naar de galg gebracht te worden: hij moet nog een lange, lange straat doorrijden. Langzaam rijdt hij verder, door een menigte van duizenden mensen, dan een zijstraat in en dan, aan het einde van de zijstraat, pas de galg. Mij dunkt, dat die afstand van de gevangenis tot aan de galg de veroordeelde als een eindeloos leven moet toeschijnen en toch blijven de huizen achter, en rijdt de wagen verder. O nee, dat is nog niet erg, er volgt nog een andere straat, het is nog ver. Hij kijkt monter, rechts en links, naar de duizenden, ongevoelige nieuwsgierigen, die hem met hun ogen volgen. Er zweeft in zijn hersens een gedachte, dat hij toch precies zo'n mens is als zij. Maar nu komt de bocht naar de andere straat, nee, dat is nog niet erg, nog een hele straat; hoeveel huizen er ook achterblijven, hij zal toch denken, dat het nog ver is en die gedachte zal hij houden tot de wagen op het plein is aangekomen. Zo stel ik me de gedachtegang van Karamazow ook voor: „Zij hebben nog geen tijd gehad om iets te ontdekken, dat zal nog een tijdje duren. Ik heb nog tijd genoeg om iets te verzinnen, om een plan van verdediging op te maken. Maar nu ben ik bij haar, en zij is zo verleidelijk. Angst en verwarring heersen in zijn ziel, maar toch vindt hij gelegenheid om de helft van de drieduizend, die hij van zijn vader gestolen heeft, ergens te verstoppen. Anders kan ik me ten minste niet voorstellen, waar de tweede helft gebleven zou zijn. In Mokroje was hij niet voor het eerst. Het

oude, grote houten huis is hem goed bekend. Ik veronderstel, dat dat gedeelte van het geld, dat wij bij het onderzoek missen, ergens verstopt is in de grond, in een hoek, onder het dak, in een spleet — waarvoor? Het is begrijpelijk. De catastrofe kan losbarsten op het moment, dat wij nog niet weten, hoe wij er tegenover zullen staan, en wij hebben geen tijd, we moeten bij haar blijven en we zijn duizelig. Nou, en geld — geld is onder alle omstandigheden nodig. Iemand met geld is altijd een mens. Misschien schijnt u zo'n berekening onnatuurlijk toe. Maar vergeet niet, hij heeft zelf verteld, dat hij een maand geleden drieduizend roebel in tweeën gedeeld had, en de helft in een lapje genaaid. Hij beweert, dat hij de helft in een lapje genaaid heeft; volgens mij is die hele geschiedenis met dat lapje verzonnen, en is de gedachte om de helft van het geld te verbergen, pas in zijn hoofd opgekomen in Mokroje. Daar heeft hij de helft van het geld, voor alle zekerheid, tot de ochtend verborgen, om het niet bij zich te hebben. U moet niet vergeten, dat Karamazow in staat is zich in twee verschillende afgronden te storten, in beide tegelijk. Dat huis in Mokroje is doorzocht, doch zonder resultaat, maar het is niet uitgesloten, dat het geld later door iemand gevonden is en het zich op het ogenblik bij de beklaagde bevindt. Hoe het ook zij, hij werd in hechtenis genomen, terwijl hij voor haar, die op het bed lag, neerknielde. Hij had op dat ogenblik alles om zich heen vergeten; hij heeft niet eens gehoord, dat de mensen binnenkwamen. Niets had hij kunnen berekenen, het gebeurde geheel onverwachts; èn hij zelf èn zijn verstand waren plotseling overrompeld.

En hier staat hij nu voor zijn rechters, die zijn lot beslissen moeten. Heren, bij de vervulling van onze plicht komen wij dikwijls op een punt, dat wij angst krijgen vóór de mens en óm de mens. Dat is wanneer wij zien, wat voor een dierlijke angst zich van de misdadiger meester maakt, als hij voelt, dat alles voor hem verloren is, maar als hij nog de kracht heeft zich te verweren. Op die ogenblikken komen alle instincten van zelfverdediging in hem op; hij ziet u aan met een vragende, lijdende en doorborende blik. Hij bestudeert uw gezicht, uw gedachten, en is voortdurend op zijn hoede van welke kant ge hem een slag zult toebrengen. In een moment bouwt hij duizenden plannen op, hij is bang te spreken, bang zich te verspreken. Dat vernederende ogenblik voor een mensenziel, het dierlijke verzet tegen de vervolging, de lijdensweg, die de misdadiger aflegt, dat alles is verschrikkelijk. Wij huiveren en zijn door medelijden bevangen, ook als men het ambt van rechter van instructie bekleedt. Dat hebben wij allen meegemaakt. In het begin was hij zo overrompeld en ontzet, dat hij zich versprak, zeer tot zijn nadeel: „Bloed? O ja, dat heb ik verdiend!" Maar hij herstelde zich; wat hij verder zou zeggen, wist hij niet, slechts één zin had hij klaar: „Mijn vader heb ik niet vermoord." Dat was zijn

voorlopige schuilplaats, later zou hij nog een hele verschansing om zich heen bouwen. Hij tracht zo gauw mogelijk de woorden, die hem verdacht maken te verklaren; hij erkent zich alleen schuldig aan moord op de bediende Grigorij. „Dat bloed heb ik vergoten, maar wie heeft mijn vader vermoord? Heren, wie heeft dat kunnen doen? Wie heeft hem kunnen vermoorden, als ik het niet ben?" Hoort u, hij vraagt het aan ons, die met dezelfde vraag bij hem gekomen zijn. Hoort u, hoe listig, hoe vals: „Wie, als niet ik?" Die dierlijke sluwheid, die naïveteit, dat ongeduld van de Karamazows! Ik heb het niet gedaan en jullie mogen niet eens veronderstellen, dat ik het gedaan heb. Hij geeft toe, dat hij het had willen doen, maar haast zich er aan toe te voegen: „Maar ik heb het niet gedaan." Hij geeft toe, dat hij het had willen doen, om ons te bewijzen, hoe oprecht en eerlijk hij is, en om te doen geloven, dat hij het niet gedaan heeft.

In dergelijke gevallen wordt een misdadiger ongelooflijk lichtvaardig. Toen werd hem een doodgewone vraag gesteld: „Is het niet Smerdjakow?" En er gebeurde, wat wij verwacht hadden: hij wordt boos, dat wij die naam vóór hem noemen, terwijl hij nog geen passende gelegenheid had gevonden om Smerdjakow ter sprake te brengen. In overeenstemming met zijn natuur, vervalt hij in een uiterste, en tracht ons uit alle macht te overtuigen, dat Smerdjakow het niet gedaan heeft en het niet had kunnen doen. Maar daar moet u geen geloof aan hechten, dat toont slechts zijn sluwheid aan. Hij geeft Smerdjakow niet op, omdat Smerdjakow zijn enige redding is. Hij zal wel een andere gelegenheid vinden om Smerdjakow weer ter sprake te brengen, dit moment was voor hem bedorven. Hij zal morgen of over enige dagen wel een ogenblik vinden om ons te zeggen: „Ziet u, ik zelf heb de schuld van Smerdjakow ontkend, maar nu ben ik ervan overtuigd, dat hij mijn vader heeft vermoord, niemand anders heeft het kunnen doen!" Maar voorlopig, stelt hij met woede voor zichzelf vast, dat zijn verhaal, hoe hij door het raam van zijn vaders kamer naar binnen gekeken heeft, en dan is weggegaan, zonder iets te doen, onwaarschijnlijk klinkt. De hoofdzaak is, dat hij nog niet wist, dat Grigorij bijgekomen was en ons verpletterende bewijzen van Dmitri's schuld had gegeven. Wij gaan tot het onderzoek over, wat zijn woede opwekt, maar hem tevens weer moed geeft. Van de drieduizend roebel werd slechts de helft gevonden. Maar nu komt in zijn hoofd de gedachte op over het lapje met de anderhalf duizend, die hij om zijn hals droeg. Dat heeft hij zo maar uit zijn duim gezogen, waarschijnlijk had hij er nooit eerder aan gedacht. Natuurlijk voelt hij zelf, hoe onwaarschijnlijk het klinkt, dat ergert hem en hij doet al het mogelijke om dat sprookje zo mooi mogelijk en aannemelijk te maken. Onze taak is nu te zorgen, dat hij onvoorbereid is op onze vragen, en hem zoveel mogelijk zichzelf te doen tegenspreken en de bewijzen van zijn schuld voor hem te ontvouwen. Feiten daarvoor hebben wij genoeg: dat is de

open deur, waarover Grigorij ons verteld heeft. De beklaagde had de deur helemaal vergeten, ook de mogelijkheid, dat Grigorij haar had kunnen zien open staan. Dat was een zware slag. Toen eerst riep hij uit: „Dat heeft Smerdjakow gedaan!" Toen is hij door de mand gevallen, omdat Smerdjakow het alleen had kunnen doen, nadat Karamazow Grigorij op zijn hoofd geslagen had en weggelopen was. Maar toen wij hem vertelden, dat Grigorij de deur open had zien staan, voordat hij hem op zijn hoofd had geslagen, was de beklaagde verpletterd. Onze hooggeachte Nicolai Parfenowitsj vertelde zelf, dat hij op dat ogenblik zielsmedelijden met Karamazow kreeg. En toen trachtte Karamazow zijn zaak weer goed te maken door ons haastig van dat lapje met geld te vertellen. Heren, ik heb u mijn mening, waarin ik het verhaal van dat lapje als onzin beschouw, reeds medegedeeld, niets dwazer en onwaarschijnlijker had iemand kunnen bedenken. De beste romanschrijver, hoe rijke fantasie hij ook heeft, zal het niet in zijn hoofd krijgen om zoiets te verzinnen. Iedere uitlating van hem is aanvechtbaar. En dan wordt hij nog woedend ook; hij vertelt zo'n wonderbaarlijke geschiedenis en men valt hem in de rede met kleinigheden. Want juist met kleinigheden kan men een misdadiger door de mand laten vallen. Men stelt de beklaagde een vraag: „Waar heb je het lapje gevonden en wie heeft het geld erin genaaid?" en hij antwoordt: „Dat heb ik zelf gedaan." „En waar heb je het lapje vandaan gehaald?" De beklaagde voelt zich beledigd, door al die kleinigheden, door die onbeduidende vragen, die hem gesteld worden: „Misschien een reep van een hemd gescheurd." „Goed, dan zullen wij waarschijnlijk dat hemd, waarvan het afgescheurd is morgen in uw linnenkast vinden." U begrijpt toch wel, dat als zo'n hemd gevonden zou worden, dat de toestand van de beklaagde zou verlichten, maar hij begrijpt dat niet eens. Hij laat er dadelijk op volgen: „Ik weet het niet, misschien heb ik het ook niet van mijn hemd gescheurd, maar een mutsje van mijn hospita genomen. Ach, ik weet het niet meer, ik heb ergens een oud mutsje gevonden." „Weet u het zeker?" „Ach nee, zeker weet ik het niet," en hij wordt weer boos. Stelt u zich eens voor, hoe men zo iets zou kunnen vergeten? Op de vreselijkste ogenblikken van een mensenleven, als iemand bijvoorbeeld naar de galg wordt gevoerd, herinnert hij zich meestal juist alle kleinigheden. Hij kan alles vergeten, maar als hij onderweg een dak ziet, dat toevallig groen geverfd is, dan onthoudt hij dat; als hij een kraai op het kruis van de kerk ziet zitten, dan onthoudt hij dat. U begrijpt, dat als hij het geld werkelijk in een lapje genaaid heeft, hij dat heimelijk heeft moeten doen. Hij zal toch bang geweest zijn, dat er iemand zou binnenkomen en het zien, hij zal toch bij het eerste het beste geluid hebben moeten opspringen om zich achter een scherm te verbergen (in zijn kamer stond een scherm). Maar heren, waarom vertel ik u al die bijzonderheden? Omdat ik u duidelijk wil

maken, dat de beklaagde die onzin niet wil opgeven. Al die twee maanden, dat hij in hechtenis zit, van die noodlottiger nacht af, heeft hij ons niets meer verteld, hij wil niets meer toevoegen aan wat hij gezegd heeft, omdat hij het overbodig vindt en we hem op zijn erewoord moeten geloven. O, we zouden gelukkig zijn als we hem konden geloven, we zouden hem graag op zijn erewoord willen geloven, we zijn toch geen jakhalzen, die naar mensenbloed dorsten. Geeft u ons één aanwijzing, dat hij niet schuldig is en we zullen die dankbaar aanvaarden. Maar een feit, een reëel feit; niet een indruk van zijn broer, die hem op zijn gezicht gelooft. Of een bewijs als het zijne, dat de beklaagde zich op de borst geslagen heeft, dus dat hij daar het geld moest hebben. Een bewijs, en we zullen ons haasten de beschuldiging in te trekken. Maar nu spreekt de gerechtigheid tot ons, en naar die stem moeten we luisteren. Wij kunnen voorlopig onze aanklacht niet intrekken."

Ippolit Kirillowitsj ging over tot de finale. Hij was koortsig, hij schreeuwde over het vergoten bloed, over de vadermoord, die met de lage bedoeling van roof gepleegd was, hij staafde alles met feiten, en eiste gerechtigheid.

„Wat u ook zult horen van de beroemde, talentvolle advocaat, welke mooie, en roerende woorden u ook zullen bereiken en uw medelijden opwekken, — denkt erom, op dit ogenblik bevindt u zich in de tempel der gerechtigheid. Vergeet niet, dat gij de verdedigers van de waarheid zijt, van het vaderland, van de morele grondbeginselen van Rusland, van het gezin, van de maatschappij en van alles wat ons heilig is. Ja, gij vertegenwoordigt hier Rusland zelf, uw uitspraak zal niet alleen hier in de zaal weerklinken, maar door heel Rusland. Rusland luistert naar u, Rusland zoekt uw bescherming, en zij zal opgewekt of terneergeslagen worden door uw uitspraak. Martel Rusland niet, laat haar niet te lang wachten, de wilde vaart van die trojka wordt zo snel, dat zij in een afgrond kan storten. Reeds lang strekken vele handen zich uit om de trojka vast te grijpen en tegen te houden en indien andere volken de weg ruimen voor die wilde trojka, is het misschien niet uit eerbied, maar uit ontzetting en angst. Uit ontzetting, ja, maar misschien ook uit walging; en als zij alleen nog maar de weg ruimden, maar vandaag of morgen zullen ze dat laten en een stevige muur vormen om de trojka in zijn vaart te belemmeren. Dat zullen ze doen om zichzelf, hun eigen beschaving en cultuur te redden. Wij vernemen reeds onrustige stemmen, die uit Europa tot ons komen. Breng Europa niet in verzoeking, wek zijn toorn niet op over het feit, dat bij ons de moord van een zoon op zijn vader wordt toegelaten!"

In één woord, hoe Ippolit Kirillowitsj in zijn rede ook naar alle kanten was afgedwaald, het eind was zeer pathetisch en maakte een grote indruk op het publiek. Hij zelf verliet, na afloop van zijn rede, haastig de zaal en toen hij in een ander vertrek gekomen was, viel hij flauw. In de zaal weerklonk geen

applaus, maar de ernstige mensen waren zeer voldaan. Ontevreden waren alleen de dames, hoewel ze moesten toegeven, dat de rede niet slecht was, maar ze wisten, dat nu het pleidooi van Fetukowitsj zou volgen, die natuurlijk alles overwinnen zou. Allen keken Mitja aan; gedurende de hele rede van de procureur had hij zwijgend, met samengevouwen handen en op elkaar geklemde tanden gezeten, af en toe zijn hoofd opheffend om beter te luisteren. Vooral toen de procureur de mening van Rakitin over Groesjenjka weergegeven had. Een boosaardige glimlach was toen op zijn gezicht verschenen en hij had hardop gezegd: „Bernard!" Toen Ippolit Kirillowitsj verteld had, hoe hij Mitja in Mokroje verhoord en gemarteld had, had Mitja zijn hoofd opgeheven en hem nieuwsgierig aangekeken. Op een gegeven ogenblik had hij willen opspringen om iets te zeggen, maar hij had zich bedwongen en alleen minachtend zijn schouders opgehaald. Toen er later bij ons in de stad over de finale van de rede gesproken werd, was men algemeen van oordeel, dat de procureur een beetje te hoog van zijn eigen capaciteiten had opgegeven.

De zitting werd slechts heel kort, voor een kwartier of twintig minuten onderbroken. In het publiek ving men brokstukken van gesprekken en opmerkingen op; enige ervan heb ik onthouden.

— Een ernstige rede, zei een heer met gefronste wenkbrauwen.

— Een diep psychologisch gedraai, zei een andere stem.

— Ja, maar het is toch alles waarheid, zuivere waarheid.

— Ja, dat kan hij wel goed.

— Ja, die heeft een sommetje opgemaakt.

— En wij hebben ook lekker op ons kop gekregen. In het begin van zijn rede, heb je het wel gehoord, heeft hij uitgemaakt, dat wij allen precies als vader Karamazow zijn. En niet alleen in het begin. Maar dat is allemaal leugen.

— Nou, heel duidelijk vind ik de rede ook niet.

— Meegesleept door zijn eigen woorden.

— Onrechtvaardig, onrechtvaardig...

— Maar toch handig, lang heeft hij moeten wachten, tot hij kon spreken en eindelijk heeft hij het bereikt. Wat zal de advocaat beweren

— Ik vind het schandelijk, dat hij vooruit waarschuwt, dat niemand naar de advocaat moet luisteren.

— Ja, bepaald behoorlijk is dat niet.

— Ja, hij is een beetje te haastig gebakerd.

— Hij is op van zenuwen.

— Ja, wij lachen, maar hoe moet de beklaagde zich voelen?

— Arme Mitjenjka!

— Wat zal de advocaat zeggen?

— Wat is dat voor een dame daar, met een *façe-à-main*, die dikke?
— O, dat is de gescheiden vrouw van een generaal, die ken ik.
— Idioot, met een *façe-à-main*.
— Niet veel zaaks — gescheiden...
— Hou je mond maar, ze ziet er nog aardig genoeg uit.
— Kijk maar liever naast haar, twee stoelen verder, daar zit een blondine, die is veel aardiger.
— Wat heeft de procureur in Mokroje Mitja toch handig te pakken gekregen!
— Ja, dat is waar, maar hij heeft ook overal, in ieder huis, zijn heldendaad rondverteld.
— Nou, hier heeft hij het waarschijnlijk voor het laatst verteld. Gekrenkte eigenliefde.
— Iemand, die zich eeuwig beledigd voelt.
— Ja, en die zelf gauw op zijn teentjes getrapt is. Slecht gesproken, veel te lange zinnen. Een talent kan ik hem niet vinden.
— En stel je voor, die wil ons angst aanjagen, de hele tijd... met zijn trojka! Daar zijn Hamlets en bij ons zijn Karamazows!
— Liberalisme... en zelf is hij een beetje bang.
— Ja, allicht voor de advocaat.
— Wat zou Fetukowitsj nog zeggen?
— Wat hij ook zegt, onze koppige boeren zullen toch niet van mening veranderen.
— Denkt u?
Een eindje verder stond een ander groepje mensen.
— Nou, van die trojka was niet slecht en van de volkeren...
— Herinner je, hoe hij zei, dat de andere volkeren niet lang zullen wachten?
— Nou, en...
— Ja, in Engeland heeft verleden week een lid van het parlement de minister geïnterpelleerd over de barbaarse natie: of het niet tijd werd, om die natie onderhanden te nemen om daar een beetje beschaving te brengen. Dat heeft de procureur waarschijnlijk bedoeld. Verleden week spraken we er nog met hem over.
— Nou, die zullen hun poten van ons af moeten houden!
— Waarom? Waarom? Hoe zo?
— Wij sluiten Kroonstad en leveren hun geen graan, en waar zullen ze het dan vandaan halen?
— Uit Amerika. Tegenwoordig krijgen ze alles uit Amerika.
— Klets!
Op dit ogenblik klonk de bel en allen holden naar hun plaats. Fetukowitsj

beklom het podium.

X

HET PLEIDOOI.
EEN STOK HEEFT TWEE EINDEN

Bij de eerste woorden van de advocaat werd het doodstil in de zaal. Alle ogen waren op hem gericht. Hij begon eenvoudig, met volle overtuiging zonder de minste aanstellerij of pathos. Niets wat op mooisprekerij leek, geen ontroering in de stem, hij sprak zoals een man zou spreken in de intieme kring van zijn kennissen. Hij had een mooie stem, helder, sympathiek, die oprecht en goedmoedig klonk. Maar iedereen voelde, dat als het nodig was, die stem in staat zou zijn ieders hart te veroveren, door haar kracht en overtuiging. Hij sprak niet zo retorisch als Ippolit Kirillowitsj, zonder omhaal van woorden en duidelijker. Het enige wat de dames minder beviel, was zijn houding; niet dat hij bepaald boog voor het publiek, maar in elk geval had hij een houding of hij met zijn hele lichaam naar het publiek toeboog. Zijn lange gestalte leek in tweeën gevouwen. In het begin van zijn rede sprak hij of hij geen systeem volgde. Hij vatte het ene feit na het andere aan, schijnbaar zonder volgorde, maar ten slotte bleek dat alles bijzonder logisch in elkaar paste. Zijn rede kon men in tweeën delen, het eerste deel was een kritiek op de beschuldiging, dikwijls heel scherp en sarcastisch. Maar in de tweede helft was de toon veranderd; hij werd bijna pathetisch, zodat de hele zaal trilde van verrukking. Hij ging, zonder inleiding, regelrecht op zijn doel af. Hij vertelde, dat niettegenstaande zijn praktijk slechts tot Petersburg beperkt was, hij enige keren in verschillende steden van Rusland gepleit had, doch uitsluitend voor die gevallen, als hij zelf van de onschuld van de beklaagde overtuigd was.

„Zo was het ook met deze zaak. Van het begin af, dat ik het verslag in de couranten las, kwam er iets in mij op, wat voor de beklaagde sprak. Eon juridisch feit trok bijzonder mijn aandacht. Het komt dikwijls voor in onze praktijk, maar ik geloof nooit zo in het oog vallend en duidelijk als in deze zaak. Over dit feit zou ik aan het slot van mijn rede moeten spreken, maar ik wil het liever nu doen en het niet als sloteffect bewaren. Misschien is dat een verkeerde berekening van mij, maar het is oprecht gemeend. En dat is: een overweldigende opeenhoping van feiten, die tegen de beklaagde zijn en waarvan er niet een, als men ze gaat ontleden, kritiek kan doorstaan. Ik volgde het onderzoek in de couranten; elke dag was ik meer en meer overtuigd van zijn onschuld en

plotseling krijg ik een uitnodiging van zijn familie om hem te verdedigen. Ik haastte mij hierheen en in korte tijd werd mijn vermoeden bevestigd, dat de beklaagde onschuldig is. Alleen daarom heb ik de verdediging op mij genomen, omdat ik weet, dat al de feiten, die tegen de beklaagde spreken, aanvechtbaar zijn."

De verdediger ging door.

„Heren gezworenen, hier in de stad ben ik een nieuweling, al mijn indrukken komen zonder vooroordeel tot mij, ik was op niets voorbereid. De beklaagde, met zijn onbeheerst, driftig karakter heeft mij niet beledigd, zoals misschien honderden hier in de stad, waarom bijna allen tegen hem zijn. Natuurlijk, ik moet toegeven dat het morele gevoel van de maatschappij niet ten onrechte gekwetst is: de beklaagde is onbeheerst en losbandig. Maar hij werd hier toch overal in gezelschap ontvangen, ook in de familie van onze hooggeachte procureur. (Nota bene: bij die woorden ontstond er op twee, drie plaatsen onder het publiek een onderdrukt gegiechel. Het was algemeen bekend, dat de procureur zelf niet erg gesteld was op Mitja's bezoek, maar dat zijn vrouw hem met genoegen ontving. Dat was een dame van hoogst morele beginselen, maar romantisch en eigenwijs, die er veel van hield in het groot en klein haar man tegen te werken. Trouwens, Mitja kwam niet zo dikwijls in dit huis.) Toch durf ik veronderstellen, dat niettegenstaande het grote verstand en de rechtvaardigheidszin van mijn tegenstander, hij een verkeerde mening over de beklaagde heeft. En dat is heel natuurlijk: Karamazow heeft het verdiend, dat de mensen hem veroordelen. Iemand met een beledigd, ethisch gevoel kan soms wreed zijn. Natuurlijk hebben wij in de talentvolle rede van de procureur de strengste ontleding van de gedachten en de daden van de beklaagde gehoord. Een strenge kritiek, en bovendien zo'n psychologische analyse, dat we niet kunnen aannemen, dat hier sprake van vooroordeel zou zijn. Maar er zijn dingen, die soms nog erger zijn dan vooroordeel. Bijvoorbeeld de behoefte aan een dichterlijke samenstelling van feiten voor een roman. En als men ervaren is in de psychologische wetenschap, dan kan men veel samenstellen. Reeds in Petersburg heb ik gehoord, ik wist het trouwens zelf al, dat ik hier een tegenstander zou treffen, die de naam heeft van de fijnste psycholoog te zijn in onze juridische wereld. Maar, heren, al is de psychologie ook een zeer ernstige wetenschap, zij lijkt toch op een stok, die twee einden heeft. Vergeeft u mij alstublieft mijn triviale vergelijking, ik ben niet een zogenaamde mooispreker. Laten wij een voorbeeld nemen, het eerste het beste uit de rede van de procureur. Dmitri Karamazow loopt in de nacht weg, klimt over de schutting en slaat met de koperen stamper de knecht, die hem bij zijn been pakt, op het hoofd. Dan springt hij onmiddellijk terug in de tuin en houdt zich wel vijf minuten lang met de

knecht bezig om te zien of de man dood is of niet. De procureur wil voor niets ter wereld geloven, dat Karamazow naar de knecht toegesprongen is, uit medelijden. „Neen, op zo'n ogenblik kan er geen sprake zijn van gevoeligheid, dat is onnatuurlijk. Hij is alleen naar Grigorij toegegaan, om te zien of de enige getuige van zijn misdaad leefde of niet, andere gevoelens kan hij niet hebben." Dat is natuurlijk psychologisch. Maar laten wij dezelfde psychologie eens op dezelfde zaak toepassen, maar van een anderen kant bezien. Dan zullen wij de gevoelens van Dmitri Karamazow niet zo onnatuurlijk vinden. De moordenaar wil zich overtuigen of de enige getuige van zijn misdaad leeft of niet, en tegelijkertijd laat hij op de plaats van de moord een geopende enveloppe liggen, wat een overtuigender bewijs van zijn schuld is, dan iedere getuige. De procureur zei zelf: „Als Karamazow die enveloppe meegenomen had, zou niemand ter wereld weten, dat zijn vader geld in de enveloppe had en dan zouden wij deze moord nooit als roofmoord kunnen beschouwen." Dus voor het ene bewijs tegen hem heeft hij vergeten voorzorgsmaatregelen te nemen; hij was verward, geschrokken en liep weg zonder te denken, dat hij op de grond de enveloppe liet liggen, maar twee minuten later slaat hij de bediende op zijn hoofd en vermoordt hem. Dus de harteloosheid en de berekening van de beklaagde staan duidelijk voor ons. Goed, nemen wij dat aan. Maar waar blijven wij dan met ons fijn psychologisch onderzoek? Het ene ogenblik is de beklaagde bloeddorstig en berekenend als een Kaukasische adelaar en het volgend ogenblik is hij blind en schichtig als een mol. Maar als hij zo bloeddorstig en moorddadig was, dat hij zich alleen maar overtuigen wilde, of zijn offer dood is, waarom houdt hij zich dan vijf minuten lang met dit nieuwe slachtoffer bezig, en waarom denkt hij er niet aan, dat er elk ogenblik nieuwe getuigen kunnen opdagen? Waarom zou hij het hoofd van de knecht met zijn eigen zakdoek afgewist hebben? Misschien omdat de bebloede zakdoek ook nog een bewijs tegen hem zou zijn? Nee, als je zo bloeddorstig en wreed bent, dan is je eerste beweging naar Grigorij toe te gaan om hem met dezelfde stamper nog een slag toe te dienen om zeker te zijn, dat die getuige nooit meer een woord zal uitbrengen. Dus, hij springt van de schutting naar beneden om zich te overtuigen, dat die getuige dood is. Zou hij er niet aan gedacht hebben, dat er nog twee getuigen zijn, die tegen hem kunnen getuigen: de twee vrouwen uit wier huis hij de stamper heeft meegenomen? En hij heeft de stamper niet per ongeluk op de weg laten vallen. Nee, hij werpt hem ongeveer vijftien stappen van de plaats, waar Grigorij lag, weg. U zult mij kunnen vragen, waarom hij dat gedaan heeft? Ik zal u antwoorden: omdat hij onmiddellijk berouw krijgt dat hij een mens vermoord heeft, een oude bediende. Het is diep psychologisch, dat men in zo'n geval als men berouw heeft van zijn daad, het wapen met een vloek zo ver mogelijk van

zich werpt. Alleen toevallig laat een mens iets vlak naast zich vallen. Hoe bloeddorstig hij ook zou zijn, hij zou toch nooit, nadat hij zijn vader vermoord heeft, naar een andere mens, door hem vermoord, toespringen. Hij zou daarover geen berouw kunnen hebben, hoogstens zou hij hem nog eens zijn hoofd verpletteren, maar zich niet vijf minuten lang met hem bezighouden. Dat gevoel van berouw en goedheid is alleen bij hem kunnen opkomen, omdat hij aan de andere moord niet schuldig was. Dus hier moet een andere psychologie toegepast worden. Ik heb hier zelf de psychologische methode toegepast, om u te bewijzen, dat men elk psychologisch onderzoek precies zo kan uitleggen als men zelf wil, en dat men er tegenovergestelde conclusies uit kan trekken. De ernstigste mensen kunnen zich bij de toepassing van psychologische ontleding onwillekeurig vergissen. Ik spreek hier natuurlijk alleen over psychologie, die overdreven wordt."

Onder het publiek hoorde men goedkeurend gemompel en er werd geglimlacht over de procureur. Ik zal niet de hele rede van de advocaat in bijzonderheden weergeven, slechts enige punten, die belangrijk zijn.

XI

GELD WAS ER NIET. GEEN ROOFMOORD

Er was één punt in de rede van de advocaat, dat iedereen opviel, — de absolute ontkenning van het bestaan van die noodlottige drieduizend roebel, wat zijn bewijs was, dat het geen roofmoord was.

„Heren gezworenen, voor een nieuweling, die hier in de stad komt, is het een karakteristieke bijzonderheid, dat iemand van roofmoord beschuldigd wordt, terwijl niemand kan bewijzen, dat er gestolen is. Men zegt, dat er drieduizend roebel gestolen zijn, maar of die drieduizend roebel ooit bestaan hebben, weet niemand. Gaat u maar zelf na, hoe zijn wij te weten gekomen, dat er drieduizend roebel waren, en wie heeft ze gezien? Wij weten, dat bij het eerste verhoor de bediende Smerdjakow het heeft verteld. Smerdjakow heeft daarover ook gesproken met de beide broers, Dmitri en Iwan Fjodorowitsj, evenals met mevrouw Swetlowa. Maar geen van die drie personen heeft het geld gezien; gezien heeft het alleen Smerdjakow. Hier dringt zich onwillekeurig de vraag op: als het waar is, dat hij het geld gezien heeft, wanneer heeft hij het dan voor het laatst gezien? Zou het niet mogelijk zijn, dat mijnheer Karamazow op een of andere manier het geld weer van onder zijn kussen vandaan heeft gehaald en weer teruggelegd in zijn geldkist? U moet niet vergeten, dat volgens de woorden van Smerdjakow het geld onder het kussen lag. Dus de beklaagde zou het van onder het kussen hebben moeten wegnemen, maar in het proces-verbaal staat duidelijk, dat het bed niet aangeraakt was. Hoe zou de beklaagde, met zijn bebloede handen, het fijne, nieuwe linnen, dat speciaal voor die nacht op het bed was gelegd, niet gekreukeld en niet met bloed besmeurd hebben? Maar u kunt mij vragen: „En de enveloppe, die op de grond gevonden is?" Ja, over die enveloppe is het de moeite waard nader te spreken. Ik was enigszins verbaasd, dat de hooggeachte en talentvolle procureur zelf van die enveloppe zei, dat het onzin was, Smerdjakow te beschuldigen, omdat als die enveloppe niet op de grond gelegen had, maar door de dief was meegenomen, niemand in de hele wereld zou weten, dat er geld geweest was; dat wil zeggen, „dat het geld door Dmitri Karamazow gestolen was". Dus alleen dat verscheurde stukje papier wordt als bewijs aangenomen, dat er geld geweest is. Maar hoe kan dat stukje papier, dat op de grond lag, het bewijs zijn, dat er geld in geweest is en dat het

gestolen is? Ja, u kunt mij zeggen, dat Smerdjakow het gezien heeft, maar wanneer, wanneer, vraag ik me af. Ik heb zelf met Smerdjakow gesproken, die mij zei, dat hij het geld twee dagen voor de moord gezien had. Waarom zou ik niet kunnen veronderstellen, dat de oude Fjodor Pawlowitsj, die ongeduldig op de komst van zijn geliefde wacht, uit pure verveling de enveloppe weer opent, omdat hij de gedachte in zijn hoofd krijgt, dat een pak geld, zonder enveloppe, meer indruk zou maken? Waarom zou hij zelf de enveloppe niet hebben kunnen openen en haar op de grond gooien, zoals iedereen bij zich in huis zou kunnen doen? Waarom zou men dat niet kunnen veronderstellen? Waarom zou zoiets niet mogelijk zijn? Maar als er iets dergelijks heeft plaats gevonden, dan is de veronderstelling van roof uitgesloten: was er geen geld, dan was er geen roof. Als uit het feit, dat de enveloppe op de grond lag, iemand kan bewijzen, dat daar geld in geweest is, waarom zou ik dan niet kunnen beweren, dat de enveloppe op de grond lag, omdat mijnheer Karamazow er zelf het geld uitgenomen had? Maar waar is het geld gebleven, als Fjodor Pawlowitsj het zelf uit de enveloppe gehaald heeft? Volgens het onderzoek is er geld in zijn geldkist gevonden. En als dat niet het geval geweest was, zou de oude Karamazow heel goed van plan veranderd kunnen zijn en het geld weggestuurd hebben, zonder Smerdjakow daarvan op de hoogte te brengen. En als de mogelijkheid van zo'n veronderstelling bestaat, hoe kan men dan volhouden, dat de beklaagde zijn vader alleen vermoord heeft om het geld te stelen? Wij kunnen op zo'n manier wel een hele roman in elkaar zetten. Om te beweren, dat een of ander voorwerp gestolen is, moet men eerst bewijzen, dat dat voorwerp bestond. En in dit geval is er geen enkele ziel, die dat bewijzen kan. Niet lang geleden is in Petersburg een jongen, van achttien jaar, midden op klaarlichte dag met een bijl in zijn hand, een wisselkantoortje binnengedrongen, heeft met de grootste brutaliteit de baas vermoord en vijftienhonderd roebel gestolen. Ongeveer vijf uur later werd hij gesnapt en de hele som werd bij hem gevonden, behalve vijftien roebel, die hij al had uitgegeven. Bovendien kwam een bediende, die afwezig geweest was, op het kantoor terug, nadat de moord gepleegd was, en verklaarde hoeveel geld er in kas geweest was; hoeveel goudmunten, hoeveel zilver en papier en van welke waarde, wat precies de som was, die op de moordenaar gevonden werd. Bovendien bekende de moordenaar bij het eerste verhoor zijn schuld. Dat, heren, noem ik een bewijs. In dit geval zie ik het geld, weet hoeveel het is en weet ik dat het gestolen is. Maar is het ook zo in de zaak van Karamazow? U moet niet vergeten, dat het hier om leven en dood van de beklaagde gaat. Zijn lot wordt hier beslist. Ja, u kunt mij zeggen dat men uitgerekend heeft, dat hij die nacht vijftienhonderd roebel bij zich had. Waar heeft hij die vandaan gehaald? En omdat hij slechts vijftienhonderd roebel had en niet drieduizend; (de rest is niet

terug te vinden), bewijst dat, dat hij de drieduizend van zijn vader niet gestolen heeft. De tijd, die de beklaagde nodig had on naar Perchotin te lopen en die heel nauwkeurig nagegaan is, was niet voldoende om ergens heen te gaan om het geld te verbergen. In zijn huis is hij ook niet geweest, hij is trouwens nergens meer geweest. De veronderstelling van de procureur, dat het geld ergens in Mokroje verborgen zou zijn, is beneden alle kritiek, dan zou het allang gevonden zijn. Waar zou hij het verborgen kunnen hebben? Misschien in de kelder van de ruïnes van Udolfs kasteel? Is dat niet een fantastische veronderstelling, goed voor een detectiveroman? Als de veronderstelling, dat het geld ergens in Mokroje verborgen is, niet juist is, zakt de hele beschuldiging van roofmoord ineen. Waar zijn die anderhalf duizend roebel gebleven? Met zo'n fantastische veronderstelling kunnen wij een mensenleven te gronde richten. Goed, u kunt mij zeggen, dat hij geen antwoord heeft kunnen geven op de vraag, waar de rest van het geld gebleven is, omdat iedereen wist, dat hij voor die nacht geen geld in zijn bezit had. En wie wist dat zeker? De beklaagde heeft duidelijk verklaard, hoe hij aan die vijftienhonderd roebel kwam. Wat kan duidelijker en eerlijker zijn dan die verklaring? En wat kan meer in overeenstemming zijn met het karakter van de beklaagde dan zo'n verklaring? De procureur vindt de roman, die hij zelf verzonnen heeft, mooi. Iemand met een zwak karakter, die ondanks zijn schaamte, van zijn verloofde drieduizend roebel aanneemt, is niet in staat de helft ervan terzijde te leggen en in een zakje om zijn hals te dragen. En als hij het gedaan had, zou hij er telkens kleine bedragen van uitgegeven hebben en dat gedurende een hele maand. Herinnert u zich, hoe de procureur u dat alles verteld heeft op een toon, die geen tegenspraak duldt? En wat zullen wij doen, als daar eens niets van waar is? Als de procureur een roman bedacht heeft, en als de held van zijn roman een heel andere persoon is? Ja, heren, hier zit het 'm in. De roman is heel anders, en de held is niet Karamazow. Het kan mij tegengesproken worden. Er kan opgemerkt worden, dat hij de eerste keer in Mokroje de drieduizend roebel verteerd heeft, die hij van zijn verloofde had gekregen. Dus heeft hij in geen geval de helft ervan terzijde kunnen leggen. Maar wie kan dat bewijzen, wie zijn de getuigen daarvan? Wat die getuigen waard zijn, hebt uzelf hier gezien. En dan lijkt het geld in andermans handen altijd veel meer, dan het is. Niemand van de getuigen heeft het geteld. Iedereen veronderstelde het maar. De getuige Maximow heeft immers duidelijk gezegd, dat hij twintigduizend roebel in Karamazow's hand gezien heeft. Ziet u, dit werd psychologisch onderzocht, maar omdat men ieder psychologisch bewijs van twee kanten kan beschouwen, is het mij misschien geoorloofd het van de andere kant te onderzoeken en wij zullen zien wat daaruit blijkt.

Een maand voor de ramp heeft juffrouw Werchowtsewa aan de beklaagde

drieduizend roebel gegeven met het verzoek die te verzenden. Ik vraag mijzelf af, is dat wel zo, dat het geven en het ontvangen van het *geld* met zulke gecompliceerde gevoelens gepaard ging, als hier beweerd wordt. De eerste keer heeft juffrouw Werchowtsewa het ons heel gewoon en zonder verwardheid verteld. Bij haar tweede verklaring hebben wij niets anders gehoord, dan zenuwachtige uitroepen van woede, wraak en opgekropte haat. Goed, wij nemen aan, dat zij de eerste keer niet de waarheid gezegd heeft, waarom moeten wij geloven, dat zij de tweede keer wèl de waarheid gezegd heeft? De procureur wil niet en voelt zich niet gerechtigd, om dieper op die verhouding in te gaan. Goed, dan zal ik het evenmin doen, maar ik veroorloof mij één opmerking, als die hooggeachte dame een uur tevoren een onjuiste verklaring aflegt, waarom zou zij dan, door haat en wraakgevoel gedreven, de tweede keer een juiste geven? Niemand kan mij het recht ontnemen, te denken, dat een vrouw, die zich wreken wil overdrijft. Al die verwikkelingen, waarmee dat geld gegeven en ontvangen is, zijn overdreven. Ik neem aan, dat hier geen complicaties waren: het geld werd hem gewoon gegeven, en het is te begrijpen, dat zo'n lichtzinnig mens als Karamazow het gehouden heeft. Temeer daar hij elke dag verwachtte het geld van zijn vader te krijgen, dan had hij de gelegenheid het terug te geven, of per post te verzenden, zoals hem opgedragen was. Maar de procureur wil niet aannemen, dat de beklaagde dezelfde dag de helft opborg, omdat de beklaagde niet zo'n karakter heeft. En tegelijkertijd beweert de procureur, dat Dmitri Karamazow een brede natuur heeft, die zich in twee verschillende afgronden kan storten. Daar heeft hij gelijk in, Karamazow is zo'n natuur, Karamazow is in staat al het geld in één keer te verbrassen, maar hij is ook in staat de helft ervan te bewaren. U moet niet vergeten, dat Karamazow op dit ogenblik van een nieuwe liefde doordrongen is en de gedachte, dat hij het geld voor zijn nieuwe liefde nodig heeft, is veel sterker, dan het verlangen om het te verbrassen. Als zij tegen hem zal zeggen: „Kom, wij beginnen een nieuw leven," moet hij er toch geld voor hebben. Meer dan iemand anders zal Karamazow dat beseffen. Ja, dat was zijn enige zorg, er zit toch niets vreemds in, dat hij de helft van het geld daarvoor bewaard heeft? Maar de tijd verloopt, en Fjodor Pawlowitsj geeft zijn zoon de drieduizend roebel niet, maar legt ze terzijde om daarmee diens geliefde te verleiden. „Als Fjodor Pavzlowitsj mij dat geld niet geeft, dan beschouwt Katherina Iwanowna mij als een dief." Hij gebruikt het geld, dat hij bij zich draagt niet, omdat hij altijd naar haar toe zal kunnen gaan om het terug te geven en geen dief in haar ogen te zijn. Dus, dat is een andere reden waarom hij het geld bij zich houdt en het niet met honderd roebel per dag uitgeeft. Waarom zouden wij ontkennen, dat de beklaagde eergevoel had en heeft? Nee, wat mij betreft, vind ik dat Karamazow's eergevoel heel sterk is. Laten wij aannemen, dat

dat eergevoel bij hem niet volgens de regels van onze maatschappij is en op een dwaling berust, maar het bestaat en dat is bewezen. En hier ontstaat het conflict. Gedreven door zijn jaloezie, tracht hij voortdurend een uitweg te vinden tussen deze twee oplossingen: of het geld aan Katherina Iwanowna teruggeven, of er een nieuw leven met Groesjenjka van beginnen? Deze twee vraagstukken, waarvoor hij geen oplossing vond, waren de redenen, dat hij zich gedurende de laatste maand als een wildeman gedroeg, te veel dronk en in de kroegen schandaal maakte. Die twee vraagstukken hebben hem tot wanhoop gebracht. Hij stuurde zijn jongste broer naar zijn vader, om voor het laatst de drieduizend roebel te vragen. Hij krijgt geen antwoord en het einde is, dat hij het huis van zijn vader binnenstormt en de oude slaat, in tegenwoordigheid van getuigen; na dit voorval is zijn laatste hoop vervlogen, de vader die geslagen werd zal natuurlijk geen kopeke meer geven. En op de avond van diezelfde dag slaat hij zich op de borst, op de plaats waar het zakje met geld hangt, en zegt tegen zijn jongste broer, dat hij wel een middel heeft om geen schoft te zijn, maar dat hij toch een schoft blijft, omdat hij weet, dat hij niet genoeg kracht heeft om eerlijk tegenover Katherina Iwanowna te zijn. Waarom zouden wij de verklaring van Alexej Karamazow niet geloven, die misschien de eerlijkste mens van de hele stad is? Waarom zou ik meer geloof hechten aan het fantastische verhaal van het geld, dat ergens in een spleet van Udolfs Kasteel verstopt zou zijn? En dezelfde avond, na het gesprek met zijn broer, schrijft de beklaagde de noodlottige brief, die als het sterkste bewijs tegen hem geldt. „Ik zal aan iedereen het geld vragen, en als zij het niet geven, zal ik mijn vader vermoorden en bij hem, van onder zijn kussen, de enveloppe met het roze lintje wegnemen. Als Iwan maar weg is." Ja, de procureur beweert, dat dat het volledige programma van de moord is; zoals het geschreven is, zo is het ook gebeurd. Maar wij moeten niet vergeten, dat de brief in een toestand van dronkenschap is geschreven en in uiterste opwinding. En bovendien schrijft hij over de enveloppe, die hij nooit in zijn leven gezien heeft en waarover hij alleen van Smerdjakow gehoord heeft. En nog iets, de brief is weliswaar geschreven, maar is het bewezen, dat dat ook het programma van de moord is! Heeft hij het geld van onder het kussen genomen en weet u wel zeker, of het geld onder het kussen lag en herinnert u zich eens goed, is hij alleen om het geld bij zijn vader gekomen? Hij is gekomen, niet om te roven en niet om te moorden, maar alleen om te zien of de geliefde vrouw daar was of niet. Niet moord of roof was zijn doel, alleen jaloezie heeft hem daarheen gedreven. Ja, men kan mij nog tegenwerpen, dat hij toch gemoord heeft en toch het geld genomen. Maar dat weten wij nog niet, of hij de moord begaan heeft. Dat hier geen sprake was van roof is duidelijk te bewijzen; men kan iemand niet van roof beschuldigen, als men niet zeker weet of er iets te roven is. Dat is een

onomstotelijke waarheid. Maar heeft Karamazow zonder roof zijn vader vermoord of niet? Is het bewezen, dat Karamazow het gedaan heeft? Berust die beschuldiging ook niet op een fantasie, goed voor een roman?

XII

ER WAS OOK GEEN MOORD

„U moet mij toegeven, heren gezworenen, dat het hier om een mensenleven gaat, en dat wij voorzichtig moeten zijn. Wij hebben gehoord, hoe de procureur tot vandaag toe nog twijfelde of hij de beklaagde in volle mate kan beschuldigen of niet. Die overtuiging heeft hij eerst gekregen na de noodlottige brief, die vandaag pas voor de rechtbank geopenbaard is. Het is precies zo gebeurd, als daar geschreven is! Maar ik herhaal nog eens, de beklaagde holde naar haar toe, alleen om te zien waar ze was. Dat is een feit. Als zij thuis geweest was, zou hij haar niet gezocht hebben, hij zou bij haar gebleven zijn en er zou nooit gebeurd zijn, wat gebeurd is. Hij vond haar niet, hij ging haar zoeken, en de brief, die hij in dronkenschap geschreven had, had hij helemaal vergeten. Hij nam de koperen stamper in zijn hand, herinnert u zich wat een ingewikkelde psychologische verklaring wij daarover gehoord hebben? Waarom heeft hij de stamper genomen, en hoe heeft hij hem genomen, en op welke manier moet hij als wapen dienen, enzovoorts, enzovoorts. Hier komt onwillekeurig een gedachte bij mij op: als die bewuste stamper daar toevallig niet gelegen had, maar ergens in een kast, dan zou hij hem toch niet zijn gaan zoeken; hij zou zonder wapen zijn weggelopen en zou niemand vermoord hebben. Waarom moet ik veronderstellen, dat hij de stamper met het oog op de moord meegenomen heeft, en waaruit moet ik opmaken, dat het een moord met voorbedachten rade was? Ja, hij bazuinde overal in de kroegen rond, dat hij zijn vader zou vermoorden, hij schreef in dronkenschap zijn brief in de kroeg, twee dagen voor de moord, hij zat stil in een hoek en heeft maar eens ruzie gemaakt, omdat een Karamazow nu eenmaal niet anders kan... Maar ik moet u zeggen, dat als hij het plan in zijn hoofd had gehad om zijn vader te vermoorden, dan zou hij zeker geen ruzie gezocht hebben met iemand, die in de kroeg zat, dan zou hij waarschijnlijk helemaal niet naar de kroeg gegaan zijn. Omdat iemand, die van plan is een moord te begaan, de eenzaamheid en stille plaatsen zoekt, omdat hij alles doet om de mensen niet aan hem te doen denken. Dat doet een moordenaar instinctief; hij verbergt zich. Dat is ook een psychologische veronderstelling; psychologie is mij ook niet vreemd. Dat hij de hele maand rondbazuinde, dat hij zijn vader vermoorden zou, is niets nieuws, dat is zoals kinderen elkaar uitschelden en bedreigen, of dronken mensen, als ze uit de kroeg komen en ruzie met elkaar hebben. Maar dat

betekent nog niet, dat ze dat in werkelijkheid gaan doen. Waarom zouden we dat niet zo opvatten? De procureur vindt de brief noodlottig, ik vind hem daarentegen belachelijk. Alleen, omdat het lijk van zijn vader in huis gevonden werd, en dat Grigorij heeft gezien, dat hij over de schutting sprong, en dat deze op zijn hoofd is geslagen, — is er uitgemaakt, dat alles gebeurd is zoals het in de brief stond, en daarom is de brief noodlottig. „Goddank, wij hebben hem te pakken gekregen, hij was in de tuin, dus hij is de moordenaar". Met die twee woordjes *hij was* en *dus,* wordt de zwaarste misdaad op zijn schouders gelegd. Ook al was hij in de tuin, wil dat volgens mij absoluut niet zeggen, dat hij *dus* de moordenaar is. Ik geef toe, dat de samenloop van omstandigheden en al de feiten tegen hem spreken. Maar onderzoek eerst al die feiten goed, zonder de vooropgezette mening, dat hij de schuldige moet zijn, zegt u mij waarom de procureur niet wil geloven, dat hij alleen maar door het raam in zijn vaders kamer heeft gekeken en toen weggelopen is. Waarom zouden wij de beklaagde niet geloven? Bij het voorlopig verhoor heeft hij gezegd, dat de geest van zijn moeder hem waarschijnlijk beschermd heeft. Hij had zich overtuigd, dat zijn geliefde er niet was; zijn woede was gezakt en hij liep weg. De procureur zegt, dat het voor de beklaagde onmogelijk was, door het raam te zien, of ze daar was of niet. Maar hij heeft op een bepaalde manier tegen het raam getikt en toen werd het raam geopend. Als zij binnen was, zou zijn vader toch niet voor de tweede maal op het tikken het raam openen. Hij was dus zeker, dat ze er niet was. Ja, maar Grigorij heeft de deur zien openstaan, Dmitri Karamazow was erbij, dus Dmitri Karamazow is de moordenaar. Ja, wat die deur betreft, heren, de enige mens, die beweert, dat hij die deur heeft zien openstaan is Grigorij. Maar in welke toestand verkeerde die getuige na het innemen van zijn zogenaamde medicijn? Nemen wij eens aan, dat de deur werkelijk openstond; nemen wij aan dat de beklaagde, uit instinct van zelfverdediging, gelogen heeft, dat de deur dicht was, nemen wij zelfs aan, dat hij in huis was, is dat alles dan een bewijs, dat hij de moordenaar is? Hij dringt het huis binnen, hij loopt door de kamers, hij duwt misschien zijn vader wel opzij, hij ziet zelf, dat mevrouw Swetlowa er niet is en in zijn vreugde, dat hij haar daar niet gevonden heeft, loopt hij weg. En die vreugde, zou zijn medelijden hebben kunnen opwekken met Grigorij, die hij op zijn hoofd geslagen heeft; vreugde maakt de mensen soms gevoelig. Met een ontzettende, aangrijpende duidelijkheid beschrijft de procureur ons de toestand van de beklaagde in Mokroje; zijn nieuwe liefde, een nieuw leven staat voor hem, waarop hij geen recht heeft, want achter hem ligt het lijk van zijn vader en voor hem staat de zware straf. En de procureur heeft ons verteld over die nieuwe liefde, over de psychologischen toestand van iemand, die naar de galg gevoerd wordt, door de lange straat, enzovoorts,

enzovoorts.

Maar niet het portret van de beklaagde heeft de procureur ons getekend, het is het portret van iemand anders. De beklaagde is niet zo grof en niet zo harteloos, als de procureur doet voorkomen. Met zijn karakter zou hij nooit over liefde hebben kunnen denken, als hij een uur tevoren zijn vader vermoord had. Hij zou niet gewacht hebben met de zelfmoord, hij zou die onmiddellijk begaan hebben. Denkt u, dat hij vergeten had waar zijn pistolen lagen? Geen kwestie van. De brute harteloosheid, die hem wordt toegeschreven, ligt niet in zijn karakter. Ik ken hem. Hij heeft de voorgenomen zelfmoord niet gepleegd, omdat hij zijn vader niet vermoord heeft. Wat voor gewetenswroeging had hij, toen hij dacht, dat Grigorij dood in de tuin was neergevallen. Hij liep voortdurend in zichzelf te bidden, dat Grigorij niet dood zou zijn, omdat dan zijn toekomstig leven hersteld zou wezen. Waarom zouden wij die hele gebeurtenis niet zo uitleggen, wat voor bewijzen hebben wij, dat hij werkelijk de moordenaar is, hoe durven wij hem niet geloven? Ja, u kunt zeggen, dat het lijk van zijn vader het bewijs is, en wie zou hem dan vermoord hebben als het niet Dmitri Karamazow is?

Ik herhaal, de hele logica van de procureur berust op de vraag, wie heeft de moord dan begaan, als het niet Dmitri Karamazow is? Wij hebben niemand anders om op de beklaagdenbank te zetten. Is dat zo, heren gezworenen? Hebben wij werkelijk niemand anders, om op de beklaagdenbank te zetten? De procureur heeft ons duidelijk uitgelegd, dat er die avond vijf mensen in huis geweest zijn. Ik neem aan, dat drie van hen niet van moord beschuldigd kunnen worden: de dode zelf en Grigorij en zijn vrouw. Dus blijven er twee over: Dmitri Karamazow en Smerdjakow. Met pathos vertelde de procureur ons, dat Karamazow, Smerdjakow de moordenaar noemde, omdat er geen zesde persoon aanwezig was en, dat, als er een zesde persoon geweest was, Karamazow die zesde beschuldigd zou hebben en niet Smerdjakow. Maar waarom, heren gezworenen, kan ik niet precies het tegenovergestelde veronderstellen? Er zijn hier twee mensen: Smerdjakow en Karamazow. Waarom zou ik niet kunnen beweren, dat u alleen Karamazow op de beklaagdenbank zet, omdat u niemand anders kunt vinden, die u beschuldigen kunt? En waarom kunt U Smerdjakow niet beschuldigen? Ja, het is waar, drie mensen verdenken Smerdjakow; de beide broers van de beklaagde en mevrouw Swetlowa. En nu dunkt u, dat er niet meer zijn die dat doen. Maar dat is niet zo. Er heerst hier in het aanwezige gezelschap het vermoeden, misschien nog vaag, maar toch een vermoeden, dat Smerdjakow de moordenaar is. Dan hebben wij nog enige karakteristieke feiten, die weliswaar geen bewijzen zijn, maar die niettemin bestaan: ten eerste de aanval van epilepsie, die precies op dezelfde dag plaatsvindt als de moord, een aanval, waarvan de procureur het nodig vond, de echtheid krachtig te verdedigen; en ten

tweede, de zelfmoord van Smerdjakow vlak voor de rechtszitting. Dan de geheel onverwachte verklaring van Iwan Karamazow, die vandaag de drieduizend roebel bracht en aan de rechter gaf; hij, die tot vandaag geloofde in de schuld van zijn broer, noemt nu de naam van Smerdjakow. Goed, ik ben het met u eens, dat Karamazow ziek is, en dat zijn verklaring niet anders is dan een poging om zijn broer vrij te spreken. Maar we mogen niet vergeten, dat hij Smerdjakow als de moordenaar heeft genoemd; er is hier iets raadselachtigs. Er is hier iets wat niet uitgesproken is, wat niet helemaal duidelijk is. Maar misschien zal dat nog uitgesproken worden. Laten we dat voorlopig laten rusten; wij komen er nog op terug. Ik wil op het ogenblik alleen enige opmerkingen maken over de karakteristiek van Smerdjakow, die de procureur zo talentvol gegeven heeft, maar waarin ik het echter niet met hem eens ben. Ik ben zelf bij Smerdjakow geweest, ik heb hem gezien, ik heb met hem gesproken, maar hij maakte op mij een geheel andere indruk. Zijn gezondheid was zwak, dat is waar, maar zijn karakter, zijn geest, o, neen, die waren niet zoals de procureur ze tekent. Bovendien was Smerdjakow helemaal niet zo schuchter en laf als de procureur doet voorkomen. En van zijn goedhartigheid heb ik evenmin iets bespeurd, integendeel, hij was ziekelijk achterdochtig en zijn verstand was veel scherper, dan men denkt. De procureur dacht, dat hij zwakzinnig was. Geenszins, ik heb een heel andere indruk gekregen. Ik ging van hem weg met de overtuiging, dat hij een boosaardig wezen was, afgunstig, wraakgierig en eerzuchtig. Ik heb bovendien nog hier en daar inlichtingen over hem ingewonnen: hij verwenste zijn afkomst; tandenknarsend vertelde hij, dat Lisaweta Smerdjatsjaja zijn moeder was. Voor Grigorij en zijn vrouw, die hem van kind af opgevoed hebben, koesterde hij niet de minste eerbied. Zijn vaderland bespotte en vervloekte hij. Het was zijn droom naar Frankrijk te gaan en Fransman te worden. Het beletsel daarvoor was echter, dat hij geen geld bezat. Hij kwam daar openlijk voor uit. Hij had niemand lief behalve zichzelf, en hij schatte zichzelf zeer hoog. Voor hem bestond beschaving in nette kleren, schoon ondergoed en goed gepoetste schoenen. Hij wist, dat hij een zoon van Fjodor Pawlowitsj was, en hij verfoeide zijn eigen toestand in vergelijking met de omstandigheden van de drie wettige zoons van zijn meester. Zij hadden alles, de naam, alle rechten, de erfenis en hij was maar een gewone kok. Hij vertelde mij, dat hij gezien had, hoe Fjodor Pawlowitsj de drieduizend roebel in de enveloppe gedaan had. Hij wist ook waarvoor, en dat wekte nog meer zijn afschuw op. Men moet aannemen, dat hij voor het eerst van zijn leven drieduizend roebel bij elkaar zag. Nooit moet men een afgunstig man, die zelf geen kopeke bezit, zo'n som laten zien. De gedachten aan dat vele geld heeft hem niet met rust gelaten. De procureur heeft ons duidelijk het voor en tegen aangetoond, waarom Smerdjakow niet van de moord

beschuldigd kan worden en waarom hij dat toeval niet heeft kunnen simuleren. Dat neem ik gaarne aan, hij heeft het niet gesimuleerd, maar even onverwachts als een aanval komt, kan hij ook weer voorbijgaan en de zieke komt dan weer gewoon tot bewustzijn. De procureur vraagt, op welk ogenblik Smerdjakow de moord zou hebben kunnen begaan. Ik heb daar een duidelijk antwoord op. Na een toeval, vallen de epileptici meestal in diepe slaap. Zo was het ook met Smerdjakow. Maar de doordringende gil van vadermoordenaar, die Grigorij gaf, toen hij Karamazow bij zijn been greep, kan, in de doodse stilte van de nacht, Smerdjakow wakker gemaakt hebben. Het is natuurlijk, dat hij van zijn bed opstaat en onwillekeurig de tuin ingaat, om te zien wat daar gebeurt. Hij nadert het verlichte raam van het huis, hij hoort van zijn meester, dat Dmitri Karamazow er geweest is en in zijn hoofd komt een verleidelijke uiterst logische gedachte op: zijn meester te vermoorden, het geld te stelen en de schuld op Dmitri Karamazow te schuiven. Natuurlijk, alle bewijzen zullen tegen hem zijn, wie zou anders verdacht kunnen worden? De begeerte om het geld te bezitten, de zekerheid, dat niemand hem verdenken zal, dat zijn de gedachten, die plotseling bij de moordenaar opkomen, die vijf minuten tevoren nog niet wist, dat hij een moordenaar zou worden. De eerste steen de beste, die hij in de tuin opraapt, is hem een wapen om zijn plotseling opgekomen plan uit te voeren. Waarom, met wat voor doel? Het doel is de drieduizend roebel — zijn hele toekomst. U moet niet denken, dat ik mezelf tegenspreek, omdat ik vroeger gezegd heb, dat het geld niet bestond, maar ik wil alleen zeggen, dat Smerdjakow de enige was, die wist waar het geld lag. En de enveloppe, die op de grond lag? Zou u mij kunnen vragen. Toen de procureur over de enveloppe sprak, heeft hij heel fijntjes uitgelegd, dat alleen Dmitri Karamazow zo'n bewijs op de grond zou kunnen laten liggen. Juist iemand, die zo onervaren is als Karamazow. Toen hij dat zei, herinnerde ik mij dezelfde woorden. Ook Smerdjakow had mij dat over de onervarenheid van de beklaagde gezegd; het kwam mij toen voor, dat hij mij die gedachte in het hoofd wilde prenten. Het is heel goed mogelijk, dat hij die gedachte ook voor de procureur heeft uitgesproken, hem die ingegeven heeft. U zult mij nog kunnen tegenwerpen, dat de vrouw van Grigorij de hele nacht gehoord heeft, hoe de zieke achter het gordijn lag te steunen. Maar dat is al een heel zwak bewijs. Ik heb eens een dame horen klagen, dat ze de hele nacht niet had kunnen slapen, omdat een hond zonder ophouden in de tuin geblaft had. En ik weet zeker, dat de arme hond de hele nacht niet meer dan één of twee keer geblaft heeft. Maar dat is heel natuurlijk. Iemand slaapt twee, drie uur, later wordt hij wakker door gekreun en gesteun; geërgerd door zijn plotseling ontwaken, draait hij zich om en slaapt weer in. Twee, drie uur later weer hetzelfde. En zo twee, drie keer in de loop van de nacht. U kunt zeker zijn, dat

de slapende de volgende ochtend zal klagen, dat hij de hele nacht geen oog heeft dicht gedaan, omdat er iemand naast hem lag te kreunen, die hem voortdurend uit de slaap hield. En hij liegt dan helemaal niet. De tijd, dat hij geslapen heeft, herinnert hij zich niet, alleen de tijd, dat hij wakker lag, en hij denkt werkelijk, dat hij de hele nacht niet geslapen heeft, en voortdurend heeft horen steunen. Dan zei de procureur nog, waarom Smerdjakow niet in zijn briefje, dat hij voor zijn dood geschreven heeft, heeft medegedeeld, dat hij de moordenaar was. Ja, maar dat zou hij uit berouw gedaan hebben. En iemand wordt niet tot zelfmoord gedreven door berouw, maar door wanhoop. Wanhoop en berouw zijn twee geheel verschillende dingen. Wanhoop kan ontstaan uit boosaardigheid, uit haat; maar berouw nooit. Heren gezworenen, weest op uw hoede voor een gerechtelijke dwaling. Zeg mij, is erin wat ik u gezegd heb, iets onwaarschijnlijks? Vindt in mijn gedachten een fout, vindt een onmogelijkheid, vindt iets absurds. Maar als er in mijn verklaring een schaduw van mogelijkheid is, neemt die mogelijkheid dan aan en weest voorzichtig in uw oordeel. Ik geef u mijn erewoord, dat ik persoonlijk overtuigd ben van alles wat ik u gezegd heb. Ik vind het ontzettend, dat al de feiten, die tegen de beklaagde opgestapeld zijn, en die niet eens een bewijs leveren, hem te gronde zullen richten. Ik geef toe, het is verschrikkelijk, het bloed stromend van zijn handen, zijn bebloed ondergoed, de donkere nacht, de schreeuw „vadermoordenaar!", de bediende op de grond met een wond in zijn hoofd, — alles spreekt tegen de beklaagde. Maar gij, heren gezworenen, gij moet luisteren naar uw eigen overtuiging, die kan toch door de feiten niet aan het wankelen gebracht worden. U hebt het in uw macht, om iemand te beschuldigen, of iemand vrij te spreken. In uw handen is die macht gelegd, maar daarbij ook de verantwoordelijkheid. Ik blijf bij alles, wat ik beweerd heb. Maar goed, laten wij een ogenblik veronderstellen, dat de beklaagde werkelijk zijn vader vermoord heeft, — het is slechts een veronderstelling, want ik ben ervan overtuigd, dat hij het niet gedaan heeft, — luistert dan nog even naar mij. Ik heb u nog één woord te zeggen en ik moet het zeggen., omdat ik weet, dat er in uw hart en geest tweestrijd zal ontstaan. Ik spreek oprecht en eerlijk, laten wij toch allen eerlijk blijven." Op dat ogenblik barstte de hele zaal in applaus los. De laatste woorden waren door de advocaat met zoveel eerlijke overtuiging uitgesproken, dat iedereen voelde, dat het de waarheid was, en iedereen wist, dat nu het ogenblik gekomen was, waarop het gewichtigste moest worden uitgesproken. De voorzitter vond het applaus ongepast en dreigde, indien het nog eens voorkwam, het publiek uit de zaal te zullen doen verwijderen. Alles werd stil en Fetukowitsj ging door op een toon vol inspiratie, die hij tot nu toe niet gehad had.

XIII

OVERSPEL DER GEDACHTEN

„Niet de samenloop van omstandigheden en feiten richt de beklaagde te gronde, neen. Eén feit: dat is het lijk van zijn vader. Als er sprake van een gewone moord was en als u elk feit afzonderlijk zou willen beschouwen, maar niet alle tegelijk, dan zou u opmerken, dat elk van die feiten op zichzelf nog geen bewijs van zijn schuld oplevert. In elk geval zou u, voordat u uw oordeel uitsprak, nog weleens terdege overwegen, of men alleen op vooroordeel wel een beschuldiging kan opbouwen. Maar hier hebben wij niet met een gewone moord te doen, hier is sprake van vadermoord. Dat maakt indruk, en in zo'n mate, dat het nietigste feit, dat niet eens bewezen is, van gewicht en belang wordt. Hoe kan iemand, die op zo'n wijze beschuldigd wordt, vrijgesproken worden? Wat moeten wij doen, indien hij werkelijk zijn vader vermoord heeft, en vrijuit gaat, zonder gestraft te worden? Die angst heeft ieder onwillekeurig, instinctief in zijn hart. Ja, het is ook een verschrikkelijke daad, het bloed van zijn vader te vergieten, — het bloed van hem, die u het leven gaf, voor wie niets te veel was om u op te voeden, u lief te hebben, die alle vreugde, alle leed met u deelde. O, daaraan zou niemand zelfs maar kunnen denken, zo'n vader te vermoorden. Ja, heren gezworenen, maar wat is een vader, een vader in de ware zin des woords? Het vaderschap is een verheven gedachte, een groot woord, in de naam van vader is samengevat alle eerbied, alle liefde, alle vriendschap. Maar in de zaak, waarmee wij ons thans bezighouden, is het begrip vader helemaal niet toepasselijk op Fjodor Pawlowitsj Karamazow. Het is een ongeluk. Doch zo'n vader te hebben, is een nog groter ongeluk. Laten wij dat ongeluk nader beschouwen, wij moeten voor niets terugdeinzen, wij hebben een groot besluit te nemen. Laten wij geen struisvogelpolitiek volgen, zoals kinderen of angstige vrouwen. In zijn vurige rede, heeft mijn hooggeachte tegenstander (hij was reeds mijn tegenstander voordat hij begon te spreken) enige malen uitgeroepen: Ik laat niemand de beklaagde verdedigen, dat doe ik zelf, ik ben zijn aanklager, maar tevens zijn verdediger. Dat heeft hij gezegd, maar hij heeft alleen vergeten eraan toe te voegen, dat dat verschrikkelijke individu, dat onze beklaagde is, drie en twintig jaar lang dankbaar kon zijn aan iemand die hem eens een pond hazelnoten gegeven had. Waarom zouden wij niet de aandacht op die gevoelens van de beklaagde vestigen, die in zijn jeugd, als een verwaarloosd kind in de tuin

achter zijn vaders huis rondliep, zonder schoenen, vies en vuil. Ja, heren gezworenen, die feiten behoeven wij niet weer te herhalen, die kent ieder van ons. En wat ging hij tegemoet, toen hij, na zovele jaren afwezigheid, weer terugkwam? Waarom moet hij beschouwd worden als een ongevoelige egoïst, als een monster? Hij is wild, losbandig, onbeheerst. Daarvoor zit hij hier op de beklaagdenbank. Maar wie is schuldig aan zijn lot? Hij, met zijn goede gaven, met zijn dankbaar, gevoelig hart? Wie heeft zijn opvoeding zo verwaarloosd? Wie heeft hem geleid, wie heeft gezorgd voor zijn ontwikkeling en ten slotte wie heeft hem liefgehad? Hij groeide op als een wild dier in een bos, niemand bekommerde zich om hem. Misschien verlangde hij, na al die jaren, naar zijn vader, misschien wilde hij die treurige kinderherinneringen uit zijn hart wissen en was hij weergekeerd om zijn vader van ganser harte te vergeven? En hoe werd hij hier verwelkomd? Met cynische spotternij, achterdocht en twist over het geld, dat hem toekwam. Hij ziet zijn vader, hij hoort hem spreken, ja, hij hoort hem woorden zeggen, die iemand doen walgen. Hij ziet hem niet anders dan achter een fles cognac; zijn vader die hem zijn geld onthoudt en met datzelfde geld zijn geliefde van hem tracht weg te kapen. Het is even weerzinwekkend als wreed. De oude Karamazow beklaagt zich overal, dat zijn zoon geen eerbied voor hem heeft, hij belastert hem, hij besmeurt zijn naam, hij koopt voor een kleinigheid zijn schuldbekentenissen op, om zijn zoon in de gevangenis te krijgen. Ja, heren gezworenen, zulke lichtzinnige en bandeloze jongelieden hebben dikwijls goede gevoelens en een goed hart. Daar moet men niet om lachen. De hooggeachte procureur lachte ook om de beklaagde; het komt hem belachelijk voor, dat de beklaagde gevoel voor Schillers werken zou hebben. Is dat zo belachelijk? Geef mij de gelegenheid om zulke mensen te verdedigen, mensen met een goed hart. Zulke mensen hebben een goed hart in tegenstelling met hun ongebreidelde, bandeloze levenswandel. Die naturen, die uiterlijk zo wreed en hartstochtelijk zijn, hebben de gave om teder lief te hebben, met verheven geestelijke gevoelens. U hoeft niet te lachen, dat is psychologisch juist. Zij verbergen die uiterlijke ruwheid niet, en die zien de mensen, maar hun innerlijke goedheid ziet niemand. En hoe kunnen die wrede, ruwe mensen veranderen als zij van iemand houden! Hoe zijn zij zich van hun slechte daden bewust en hoeveel berouw hebben zij daarover niet! Ik heb juist gezegd, dat ik geen recht heb, de verhouding tussen Karamazow en mejuffrouw Werchowtsewa aan te roeren. Maar ik ben noodgedwongen één woord te zeggen: wij hebben van haar geen antwoord op haar verhoor gekregen, maar slechts het geschreeuw van een zich wrekende vrouw. Maar hoe heeft zij het recht, Dmitri Karamazow van ontrouw te beschuldigen, terwijl zij hem zelf ontrouw was? Als zij van tevoren bedacht had, wat ze deed, dan zou zij iemand niet zo lichtvaardig beschuldigd

hebben. Zij zegt, dat beklaagde een misdadiger is, gelooft haar niet. Dat is hij niet. Toen Christus gekruisigd werd, zei hij: „Ik ben een goede herder. De goede herder geeft zijn ziel weg voor zijn schapen, opdat geen hunner verloren gaat." Laten ook wij een mensenziel niet verloren laten gaan. Ik heb mij afgevraagd, wat is een vader? En ik heb mijzelf ten antwoord gegeven, dat het begrip van de ware vader, zoiets groots en geweldigs is, dat wij geen woorden hebben, om het uit te drukken. Het woord vader moet ons dierbaar zijn. Zo iemand als de oude Karamazow, had geen recht om vader genoemd te worden. Hoe kan men zo'n vader liefhebben? Men kan toch geen liefde geven aan iemand, die geen enkel gevoel beantwoordt. Vaders, verbittert de zielen van uw kinderen niet! Dat zeg ik op het ogenblik niet voor de beklaagde, wie zal mij het recht geven om de vaders van de maatschappij te onderrichten? Niemand. Maar als mens, als burger, zeg ik het u — vivos voco! Ons leven is kort, we doen veel slechte daden, we zeggen veel slechte woorden. En daarom, laten we de eerste de beste gelegenheid aangrijpen, om elkaar iets goeds te zeggen. Zo is het ook met mij, zolang ik hier op deze plaats sta, benut ik de gelegenheid, om u dat te zeggen. Van deze plaats luistert geheel Rusland naar ons. Ik spreek hier niet alleen tot de vaders, die voor mij zitten, maar tot de vaders van het hele land, en ik zeg u: „Vaders, verbittert het leven van uw kinderen niet!" Hoe zouden de vaders iets van hun kinderen kunnen eisen, als zij hun zelf niets geven? Dan zijn wij geen vaders voor onze kinderen, maar hun vijanden, en onbewust worden de kinderen op hun beurt de vijanden van hun vaders. Hoe kunnen wij de kinderen veroordelen als zij de slechte gevoelens van de vader met hetzelfde vergelden? Enige tijd geleden in Finland, werd een dienstmeisje verdacht, dat ze haar pasgeboren kind verdonkeremaand had. Men begon te zoeken, en in een hoek op de zolder stond haar koffer, wat niemand wist; men vond daarin het lijkje van het pasgeboren kind en twee skeletten van twee kinderen, die zij vroeger ter wereld had gebracht en vermoord. Heren gezworenen, kan die vrouw de heilige naam van moeder dragen? Ja, zij heeft de kinderen ter wereld gebracht, maar is dat een moeder? Wie van u zou haar de naam van moeder durven geven? Laten wij, heren gezworenen, op het ogenblik moedig zijn, laten wij desnoods brutaal worden, maar laten wij niet bang zijn voor woorden. Laten wij bewijzen, dat de opvattingen en de ontwikkeling van onze hedendaagse maatschappij op een hoger peil staan dan vroeger. Laten wij zonder angst zeggen: „Hij, die u het leven geeft, is daarom nog geen vader, hij moet de naam van vader waard zijn." Natuurlijk, er bestond en bestaat tot nu toe een andere opvatting van het begrip vader: laat hij maar het slechtste wezen van de hele wereld zijn, toch moet ik eerbied voor hem hebben, omdat hij mij het leven schonk. Hier ligt in het begrip vader iets mystieks, wat ik, met mijn verstand, niet bevatten kan, hoewel ik het

moet doen, omdat mijn geloof mij dat leert. Maar hoe kunnen wij de leer van ons geloof in het tegenwoordige leven toepassen? Het werkelijke leven geeft ons niet alleen rechten, maar eist plichten van ons. Wij moeten zoveel mogelijk onze Christelijke opvattingen in praktijk brengen en de verhouding van vaders en kinderen op liefde gronden. Wij moeten ons verstand en gevoel gebruiken en onze christelijke beginselen alleen dan toepassen, als het de mensen ten goede komt. Dat is de ware Christelijke opvatting en niet alleen mystiek, neen, dat is eerst de ware mensenliefde..."

Op dit ogenblik barstte de zaal plotseling in een hevig applaus los, zodat Fetukowitsj met zijn handen tot kalmte aanmaande, alsof hij smeekte om stilte. Toen het weer stil was, ging hij door:

„Wat dunkt u, heren gezworenen, als onze kinderen volwassen worden, zullen hun gedachten zich dan niet bezighouden met die vraagstukken? Anders kan het niet, dat kunnen we niet van hen eisen. Als een vader zich onbehoorlijk gedraagt, begint het kind hem onwillekeurig te vergelijken met de vaders van zijn kameraden, wat een bron van ellende voor hem is. Men zegt zo'n kind, je moet je vader eren, want hij heeft je het leven gegeven, je bent zijn vlees en bloed, je moet hem liefhebben. Onwillekeurig komt bij de jongen de volgende gedachte op: heeft mijn vader mij liefgehad, toen hij mij verwekte? Hij wist niets van mij af, hij wist niet eens van welk geslacht ik zou zijn. Hij heeft mij misschien verwekt in een ogenblik van hartstocht en dronkenschap. Hij heeft mij in het leven niets anders meegegeven dan erfelijk alcoholisme en daarom moet ik van hem houden? En moet ik hem levenslang liefhebben, als hij zelf niet eens van mij houdt? Laten wij niet bang zijn voor woorden, heren. Laten wij oordelen wat het leven ons leert, maar niet wat mystieke begrippen ons voorschrijven. Hoe zullen wij dat vraagstuk oplossen? Mijn mening is zo: het kind moet zijn vader vragen: „Vader, zeg mij, waarom ik van je houden moet, bewijs mij waarom ik het moet doen?" En als de vader in staat is om dat te bewijzen, dan heeft men een normaal gezin op humane grondslag. Kan de vader het niet, dan is er geen saamhorigheid in het gezin. De vader is geen vader meer en de zoon heeft het recht hem niet alleen als een vreemde, maar zelfs als zijn vijand te beschouwen. Het leven moet onze school zijn; hier moeten wij leren wat waarheid en gezond verstand is!"

Hier barstte zo'n applaus los, dat er geen woord meer te verstaan was. Vaders, moeders, en kinderen waren in rep en roer. De dames, die boven zaten, wuifden met hun zakdoeken, met hun handen, gilden, schreeuwden... De voorzitter belde onafgebroken met zijn bel; hij was woedend, maar durfde de zaal toch niet te laten ontruimen. Oude heren, met ridderorden op hun borst als een firmament, applaudisseerden ook. Eindelijk werd het weer stil en de voorzitter

waarschuwde, dat als het nog één keer gebeurde, allen verwijderd zouden worden.

De opgewonden Fetukowitsj zette nu zijn rede voort.

„Heren gezworenen, herinnert u zich die verschrikkelijke nacht, waarover vandaag zoveel gesproken is, toen de zoon over de schutting in het huis van zijn vader binnendrong en ten slotte van aangezicht tot aangezicht stond met hem, die hem het leven gegeven had, en die zijn hele leven zijn vijand was geweest? Met al de kracht van mijn verstand en gevoel dring ik eropaan, niet om geld te stelen, is hij gekomen, de beschuldiging van roof is onhoudbaar. En niet om te moorden, o neen, als hij dat van plan was geweest, had hij zijn pistool meegenomen, en niet de stamper, die hij toevallig in handen kreeg. Ik neem aan, dat hij zijn vader bedrogen heeft, dat hij zich door de bepaalde tekens op de deur toegang verschaft heeft, dat is weliswaar een legende waarin ik niet geloof, maar laten we het voor een ogenblik aannemen. Ik zweer u bij alles wat me heilig is, dat als het niet zijn vader was geweest, maar een willekeurige vreemde, op wie de beklaagde jaloers was, hij hem opzij zou hebben geduwd en in alle kamers gezocht zou hebben of zijn geliefde er ook was. Hij zou hem geen kwaad gedaan hebben, daar zou hij geen tijd voor gehad hebben. De hoofdzaak voor hem was om te weten of zijn geliefde hem bedrogen had of niet. Op het ogenblik, dat hij overtuigd is, dat hij niet bedrogen is, holt hij weg, ...zonder een moord te begaan. Het zou natuurlijk ook anders geweest kunnen zijn; het gevoel, van haat, afkeer, verachting voor iemand, die hij zijn vader moet noemen wordt zo sterk, dat hij de hand, waarin hij de stamper houdt, opheft... Dat zou een moment van affect zijn, maar dat kan men geen moord noemen. En nog minder vadermoord. Zo'n vader is geen vader en zo'n moord is geen vadermoord. Maar u, evenals ik, weet zeker, dat hij zijn hand met de stamper niet opgeheven heeft. Goed, wij veroordelen hem, wij sturen hem naar Siberië, als dwangarbeider. Wat kan hij tot ons zeggen? Die mensen, die nooit een vinger uitgestoken hebben om mij beter te maken, die veroordelen mij en maken een einde aan mijn leven. Ik heb met hen afgerekend, ik ben hun niets meer schuldig. Zij zijn boosaardig, ik zal het ook zijn. Zij zijn wreed, ik zal het ook zijn. Dat is alles wat hem te zeggen blijft. Ik kan u verzekeren, als u hem veroordeelt, zal het een verlichting voor hem zijn. Hij zal zijn daad niet berouwen, maar alleen vervloeken. U zult daarmee al de goede instincten, die in die mens overgebleven zijn, verstikken, u zult hem wreed en slecht maken, voor zijn hele leven. Maar als u hem werkelijk straffen wilt, moet het de vreselijkste straf zijn, die in de wereld bestaat: de genade. Maar dat zal zijn ziel redden. U zult zien, hoe hij zal opschrikken, en in ontzetting komen, omdat hij die genade niet zal kunnen verdragen. Ik ken dat hart goed, dat onstuimige, maar tegelijkertijd zo edelmoedige hart. Hij zal buigen voor uw

heldendaad, zijn ziel zal opnieuw geboren worden. Denkt aan de goede daad, die u doen kunt, laat die ziel opleven. Laat die ziel weer in God gaan geloven, in rechtvaardigheid en in de Mens. Dan zal hij niet kunnen zeggen, ik heb met jullie afgerekend. Maar hij zal zeggen, ik heb schuld, ik ben slechter dan alle anderen. Ik moet levenslang boeten en goed zijn om mij de naam van mens waardig te maken. Het is zo gemakkelijk voor u die goede daad te doen. Herinnert u zich die bekende historische uitdrukking: „Liever tien schuldigen vrijlaten, dan één onschuldige bestraffen" [3]. Moet ik u zeggen, dat onze Russische rechtspraak niet alleen als straf, maar ook als redding voor de mens beschouwd wordt? Laat het bij andere volken als straf worden opgevat, bij ons moet het worden opgevat als redding en herstel van de ziel. Jaag ons geen angst aan met de hollende trojka, waarvoor andere volkeren met afkeer de weg ruimen! Niet een hollende trojka, maar een statiekoets zal langzaam voortrijden naar zijn doel. In uw handen is op het ogenblik het lot van de beklaagde. In uw handen is ook de waarheid van het land. Redt hem en bewijst daarmee, dat zijn lot in waardige handen berust!"

XIV

DE BOEREN STAAN VAST

Zo eindigde Fetukowitsj zijn rede en deze keer brak de opgetogenheid en de geestdrift van het publiek los als een storm. Het was onmogelijk het meer in bedwang te houden. De dames huilden, de heren, onder wie de twee hoge ambtenaren met hun met sterren bezaaide borst, kregen eveneens tranen in de ogen. De voorzitter waagde het niet met zijn bel te rinkelen. De dames beweerden later dat het heiligschennis geweest zou zijn zo'n enthousiasme te onderdrukken. De spreker zelf was ontroerd. En op dit moment verhief de procureur zich weer, om zogenaamd te disputeren. Hij werd met groot misnoegen ontvangen. „Hoe durft hij nog iets in te brengen?" mompelden de dames. Maar al was de hele vrouwenwereld, met de vrouw van de procureur aan het hoofd, in opstand gekomen, dan zou het toch niet geholpen hebben. De procureur was niet tegen te houden. Hij zag bleek en trilde van opwinding. De eerste zinnen, die hij uitsprak, waren bijna niet te verstaan. Doch weldra herstelde hij zich. Van zijn tweede rede zal ik hier slechts enige zinnen aanhalen. „...Men verwijt ons, dat wij hier een roman opgebouwd hebben. En wat heeft de verdediger anders gedaan, dan een roman opbouwen, er ontbreken alleen nog maar gedichten aan. Fjodor Pawlowitsj, in afwachting van zijn minnares scheurt de enveloppe open en werpt haar op de grond. Er wordt zelfs nog bijgevoegd, wat hij erbij zegt. Is dat soms geen roman? En waar zijn de bewijzen, dat hij dat gedaan heeft? En wie heeft gehoord, wat hij gezegd heeft? Die idioot, Smerdjakow, wordt hier voorgesteld als een held van Lord Byron, die zich wreekt op de maatschappij, omdat hij een onwettige zoon is. Is dat geen roman? En de zoon, die binnendringt bij zijn vader en hem vermoordt en hem tegelijkertijd niet vermoordt? Dat is al geen roman meer, dat is een raadsel, dat een sfinx zelfs niet kan oplossen. Hoe kan men tegelijkertijd iemand vermoorden en niet vermoorden? En dan wordt nog beweerd, dat wij het leven moeten beschouwen met ons verstand, maar niet met mystiek. Dus met andere woorden, een moord op je vader is niets anders dan bijgeloof. Maar als vadermoord een bijgeloof is en als ieder kind zijn vader zou vragen, waarom moet ik van je houden? Wat zou er dan van ons worden? Wat zou er van onze maatschappij terecht komen? Een vadermoord ziet u, is niets anders dan een woord, dat een onontwikkelde koopmansvrouw schrik kan aanjagen. Van ons gerecht wordt

geëist, dat de beklaagde vrijgesproken zal worden, daartoe worden alle middelen aangewend, ook als ze verkeerd en onlogisch zijn. U moet de misdadiger straffen met uw genade. Goed, doet u dat maar, dan zult u morgen te weten komen, wat hij verder heeft uitgespookt. Ik vind, dat de advocaat nog te bescheiden is, hij vraagt alleen maar vrijspraak voor de beklaagde, waarom vraagt hij terzelfdertijd niet, dat er een stipendium zal gegeven worden voor alle vadermoordenaars? Hij wil de Heilige Schrift verbeteren. Alles wat daarin geschreven is, is mystiek. En hij gaat de Christelijke leer verdraaien. Hij vertelt ons, dat Christus gezegd heeft; hoe men zelf doet, zal u gedaan worden. Ja, dat is heel aardig, twee uur voor men gaat pleiten, even het Evangelie doorbladeren en er één of anderen zin uit lichten om effect te maken. En het is niet waar, dat heeft Christus ons niet geleerd, Christus heeft ons gewaarschuwd voor iedere misdaad. Wij mogen geen misdadigers zijn, maar moeten onze andere wang toekeren, als wij op de ene geslagen worden. Hij heeft nooit gezegd, dat een moord op je vader bijgeloof is!" ...

De voorzitter onderbrak de rede van de procureur, en vond het ongepast op zo'n manier te spreken. Trouwens, de zaal was ook onrustig geworden. Het publiek onderbrak de spreker.

Fetukowtisj sprak niet tegen, hij zei slechts enige woorden om zijn verontwaardiging te tonen. Toen hij zei: „Jupiter, je maakt je boos, dus je hebt ongelijk," barstte het hele publiek in lachen uit. De procureur leek allerminst op Jupiter. „Op de zin, dat ik de hele jeugd zou toestaan hun vader te vermoorden, wil ik niet eens antwoorden." Toen begon Fetukowitsj over de aanhalingen uit het Evangelie en zei, dat wat de procureur gezegd had niet als geloof, maar als atheïsme beschouwd kon worden. Hij gebruikte nog het woord insinuatie, en zei dat hij niet had kunnen veronderstellen, toen hij hierheen kwam, dat men hier persoonlijk zou worden. Maar de voorzitter liet hem niet uitspreken, en Fetukowitsj verliet zijn plaats, onder het gejuich van het hele publiek. Volgens de mening van onze dames was de procureur verpletterd.

Toen werd het woord aan de beklaagde gegeven. Mitja stond op, maar zei niet veel. Zowel lichamelijk als geestelijk was hij uitgeput. Zijn onafhankelijke houding, waarmee hij die ochtend de zaal was binnengekomen, was helemaal verdwenen. Hij zag eruit of hij in die ene dag iets meegemaakt had, wat hem voor de rest van zijn leven een les zou zijn; of hij iets gewichtigs te weten was gekomen, wat hij vroeger nooit begrepen had. Zijn stem was zwak; hij schreeuwde niet meer. In zijn woorden hoorde men iets nieuws, als van een overwonnene, die door zijn lot verpletterd is.

„Wat kan ik u zeggen, heren gezworenen? Ik ben veroordeeld, ik voel Gods vinger op mij gericht. Het is uit met mij. Maar als ik op het ogenblik voor God

zou moeten biechten, zou ik ook zeggen: mijn vader heb ik niet vermoord. Ik herhaal het, ik heb het niet gedaan. Ik was losbandig, maar ik heb van het goede gehouden. Altijd heb ik getracht mezelf te verbeteren, maar ik leefde als een wild beest. Ik dank de procureur, die heeft me veel verteld, wat ik nog niet wist. Maar mijn vader heb ik niet vermoord, daarin vergist hij zich. Ik dank ook de advocaat, ik huilde terwijl ik naar hem luisterde, maar het is niet waar, dat ik mijn vader vermoord heb. Dat had hij niet moeten veronderstellen. En de dokters hoeft u ook niet te geloven, ik ben bij mijn volle verstand; alleen is het mij zo zwaar om het hart. Als u genade met mij hebt en mij vrijspreekt, zal ik voor u bidden, en ik beloof u, ik zweer u, dat ik mijn leven zal beteren. Veroordeelt u mij echter, dan zal ik in mijn lot berusten. Hebt genade met mij, ontneemt mij mijn laatste greintje geloof in God niet, want ik voel, dat ik in opstand zal komen. Het is mij zo zwaar, hebt medelijden met mij!"

Hij viel bijna op zijn plaats neer, de laatste zin sprak hij met gebroken stem. Na enige formaliteiten en vragen stonden de gezworenen van hun plaatsen op en verlieten de zaal voor een bespreking. De voorzitter was erg moe en in plaats van zijn grote rede, die hij voor de gezworenen had moeten houden, zei hij slechts een paar woorden: „Weest rechtvaardig. Laat u niet meeslepen door de mooie woorden van de advocaat, maar overweegt ook terdege, dat er een zware plicht en een grote verantwoordelijkheid op u rust en", enzovoorts, enzovoorts... De zitting werd geschorst. Nu kon men opstaan, met elkaar spreken, naar het buffet gaan, om wat te gebruiken. Het was zeer laat, bijna één uur 's nachts, maar niemand ging weg. Allen waren gespannen, zenuwachtig en onrustig. Het meest opgewonden waren de dames, niettegenstaande zij overtuigd waren, dat Mitja vrijgesproken zou worden. Onder het manlijke gedeelte van het publiek waren ook velen overtuigd van zijn vrijspraak. Sommigen waren tevreden, anderen niet; de vrijspraak beviel hun niet. Fetukowitsj zelf was overtuigd van zijn succes; hij was aan alle kanten omringd door mensen, die hem gelukwensten. Er zijn onzichtbare draden, die van de advocaat naar de gezworenen gespannen zijn. Dat voelt men al dadelijk in het begin van zijn rede; ik voelde het ook. Wees rustig, wij hebben het gewonnen, zei Fetukowitsj tot het groepje mensen, dat om hem heen stond.

— Wat zullen onze boeren zeggen? vroeg een dikke, pokdalige landgoedbezitter, die bij een ander clubje stond.

— Het zijn niet alleen boeren, er zijn ook nog vier ambtenaren bij.

— Ja, maar wat voor ambtenaren?

— Heb je onder de gezworenen, de koopman, Nazarjew gezien? En wat is daarmee?

— Een bron van verstand.

— Maar hij zwijgt altijd. — Des te beter. Denk je, dat de Petersburgse advocaat hem wat kan leren? Hij kan zelf heel Petersburg nog wat leren. Twaalf kinderen, het is geen kleinigheid. Zou hij vrijgesproken worden?

— Jawel, ...

— Het zou een schande zijn, als hij niet vrijgesproken werd. Ook al heeft hij zijn vader vermoord. Wat was dat voor een vader! En dan iemand, die zo driftig is! Belachelijk is alleen die geschiedenis van Smerdjakow. Als ik de advocaat was, zou ik doodgewoon zeggen, hij heeft gemoord, maar hij is niet schuldig en haal jullie de duivel.

— Dat heeft hij ook gezegd, behalve dat hij „de duivel hale jullie" er niet bijgevoegd heeft. Bijna...! — Kijk eens, verleden jaar hebben ze nog een actrice vrijgesproken, die de vrouw van haar minnaar de keel had afgesneden.

— Ja maar, ze had niet doorgesneden.

— Dat doet er niet toe, ze was er toch mee begonnen.

— Hoe heeft hij over de kinderen gesproken! Uitstekend!

— Prachtig!

— En over de mystiek!

— Ja, over de mystiek ook. Maar denk eens even het lot van de procureur in. Zijn vrouw zal hem morgen, voor Mitjenjka, zijn ogen uitkrabben.

— Is zij hier?

— Nee, zij zit thuis. Zij heeft kiespijn. Anders zou zij hem nu al zijn ogen uitkrabben. Ha, ha, ha!

— Ha, ha, ha!

In een andere groep:

— Mitjenjka zal wel vrijgesproken worden.

— Heel goed mogelijk. Morgen zal hij de hele kroeg weer in rep en roer brengen. Tien dagen zal de fuif duren.

— Hij is een duivel.

— Ja, ja, een duivel. Zonder duivel kunnen jullie niet.

— Heren, ik begrijp wel, dat je mooi kunt spreken, maar ongestraft kan je toch je vader niet met een stamper zijn hoofd inslaan. Hoe ver zal dat kunnen gaan?

— Nee, over de trojka en de koets...

— Ja, van een gewone boerenwagen maakt hij een gouden koets.

— En morgen, als het nodig is, zal hij van de gouden koets een boerenwagen maken.

— Een handig volk hebben wij tegenwoordig. Die kunnen wel bewijzen, of er waarheid in Rusland bestaat of niet.

De bel rinkelde.

De bespreking van de gezworenen had precies een uur geduurd. Het publiek zocht zijn plaats op. Het werd weer doodstil in de zaal. Op de eerste vraag van de voorzitter, of de beklaagde, Dmitri Karamazow, schuldig was aan vadermoord en roof, antwoordde de voorzitter van de gezworenen luid en duidelijk:

— Ja, hij is schuldig.

Op alle andere vragen volgde precies hetzelfde antwoord: „Ja, schuldig. Ja, schuldig" Dat had niemand in de zaal verwacht. Eerst was iedereen als versteend en toen ontstond er zo'n chaos, zo'n tumult, dat niemand meer iets begrijpen kon. Van de heren waren zeer velen heel tevreden. Zij zaten in hun handen te wrijven, zonder hun vreugde te verbergen. De dames maakten letterlijk een relletje en trachtten de uitspraak nog te veranderen door luid te protesteren. Op dit ogenblik stond Mitja van zijn plaats op en met een verschrikkelijke stem, met uitgestrekte handen, riep hij uit:

„Ik zweer het u bij God, ik heb mijn vader niet vermoord! Katja, jou vergeef ik alles. Broeders, vrienden, hebt medelijden met haar, met de andere!"

Hij kon niet verder en barstte in snikken uit. Op het balcon, aan de overzijde, weerklonk een doorborende gil, dat was Groesjenjka. Mitja werd weggevoerd. De uitspraak van de straf werd uitgesteld tot de volgende dag. De hele zaal was in rep en roer. Maar ik luisterde naar niets meer en verliet het gebouw. Alleen onthield ik enige opmerkingen, die ik bij de deur hoorde:

— Twintig jaar.

— Ja, niet minder.

— Ja, die boertjes van ons staan vast in hun schoenen.

— En die hebben onze Mitja te gronde gericht.

---

[1] Gogol, Dode zielen.

[2] Een leegloper, van goede familie, die in zijn onderhoud voorziet, door langdurig verblijf dij verschillende landgoedbezitters, zonder daar iets voor te doen of voor te betalen.

[3] Gezegde van Katherina II.

NAWOORD

I

PLANNEN OM MITJA TE REDDEN

Vijf dagen na de uitspraak, om negen uur 's ochtends, kwam Aljosja bij Katherina Iwanowna, om een voor hen beiden zeer belangrijke zaak te bespreken. Bovendien had hij nog een boodschap voor haar. Zij zat met Aljosja in dezelfde kamer, waar ze indertijd Groesjenjka ontvangen had. In de aangrenzende kamer lag Iwan, met hoge koortsen, buiten bewustzijn. Katherina Iwanowna had hem onmiddellijk na de scène in de rechtszaal naar haar huis laten overbrengen, zonder eraan te denken tot wat voor praatjes dat aanleiding zou geven. Een van haar tantes had dadelijk haar huis verlaten; de andere was gebleven. Maar ook als zij beiden weggegaan waren, zou Katherina Iwanowna toch niet van plan veranderd zijn, en dag en nacht bij de zieke zijn gebleven om hem te verplegen. Twee dokters, Warwinskij en Herzenstube behandelden hem. De Moskouse dokter was weggegaan zonder duidelijk te zeggen, wat hij van het verloop van de ziekte dacht. De andere twee trachtten Katherina Iwanowna en Aljosja gerust te stellen, maar het was duidelijk, dat er geen hoop was. Aljosja zocht Iwan minstens tweemaal per dag op. Vandaag had hij iets belangrijks te bespreken, wat hem heel moeilijk viel, maar veel tijd had hij niet, omdat hij nog ergens anders heen moest. Hij zat al een kwartier lang met Katherina Iwanowna te praten en zag hoe bleek en vermoeid en tegelijkertijd opgewonden zij er uitzag.

— Over zijn besluit moet u niet ongerust zijn, zei zij tegen Aljosja. Vroeger of later zal hij erin toestemmen om te vluchten. Die ongelukkige, die held van de eer en het geweten, — niet hem, niet Dmitri Fjodorowitsj, — maar hij, die hier achter die deur ligt, en zich voor zijn broer heeft opgeofferd, heeft mij reeds lang het hele plan voor de vlucht uitgelegd. Hij heeft er al enige stappen voor gedaan. Ik heb het u trouwens al verteld. Het zal waarschijnlijk bij de derde étappe, op weg naar Siberië, gebeuren. Maar dat zal nog wel lang duren. Jammer, dat wij niet weten, wie het hoofd van het konvooi zal zijn. Trouwens, dat kan men van tevoren nooit weten. Ik zal u morgen in alle bijzonderheden het hele plan uitleggen, dat Iwan Fjodorowitsj mij gaf, voor hij naar de rechtbank ging, in geval dat hij... Dat was diezelfde dag, dat u hem bij mij aangetroffen hebt, wij hadden toen ruzie, herinnert u zich? Hij verliet het huis en ik liet hem weer terugkomen. Weet u waarom wij ruzie hadden?

— Nee, dat weet ik niet, zei Aljosja.

— Natuurlijk heeft hij dat voor u verborgen. Het was over het plan tot ontvluchting. Drie dagen tevoren was hij erover begonnen en toen hadden we al onenigheid gekregen. Iwan Fjodorowitsj zei mij, dat als Dmitri Fjodorowitsj zou vluchten, hij dat schepsel mee zou nemen. Ik weet niet waarom, maar ik werd toen zo woedend... O, natuurlijk, nu weet ik het, ik was woedend op dat ellendige schepsel, omdat zij met hem mee zou gaan! riep Katherina Iwanowna, met van woede trillende lippen uit. Iwan Fjodorowitsj merkte dat ik boos werd, dacht dat ik nog van Dmitri hield en maakte mij uit jaloezie een vreselijke scène. Daarmee was het begonnen. Ik wou geen uitlegging geven of excuus vragen, en vond het alleen ellendig, dat iemand als Iwan kon veronderstellen, dat ik nog van Dmitri hield. Ik heb hem duidelijk gezegd, dat ik niet van Dmitri houd, maar alleen van hem. Maar ik was toen woedend èn op haar, èn op hem èn op de hele wereld. Op diezelfde avond, dat u bij mij was, was Iwan bij mij gekomen en had mij een gesloten enveloppe gebracht, die ik alleen mocht openmaken, in geval hij erg ziek zou worden of dood zou gaan. O, hij voelde, dat hij ziek zou worden. Hij vroeg mij nog, dat, als hij dood ging, ik Dmitri zou helpen. Hij liet nog tienduizend roebel bij mij achter, dezelfde waarover de procureur heeft gesproken, die hij door de verkoop van effecten verkregen had. Maar het verbaasde me toch, dat Iwan Fjodorowitsj, die zo jaloers op mij is en overtuigd, dat ik nog van Mitja houd, de gedachte om zijn broer te redden niet liet varen en mij nog wel zo'n ernstige zaak toevertrouwde. O, hij is zo opofferend, zo'n zelfopoffering, kunt u zich niet voorstellen, Alexej Fjodorowitsj. Ik had bijna voor hem kunnen neerknielen, maar toen bedacht ik, dat hij zou denken dat ik het enkel deed uit vreugde, dat hij Mitja wilde redden, en toen ben ik, alleen al door die gedachte, zo opgewonden geworden, dat in plaats van voor hem te knielen, ik hem een scène heb gemaakt. Dat is mijn karakter, dat is mijn verschrikkelijke karakter! U zult zien, dat ik het zo ver zal brengen, dat hij weggaat met een ander, precies zoals Dmitri. Maar dat zou ik niet kunnen verdragen. Dan beneem ik me het leven. Toen u bij mij kwam en ik Iwan terugriep, wierp hij mij een blik, zo vol haat en minachting toe, dat ik hem uit woede toeriep, dat Dmitri geen misdadiger was, maar dat Iwan mij daarvan trachtte te overtuigen. Ik heb dat opzettelijk gezegd, ik wist, dat het niet waar was en dat hij mij nooit heeft willen overtuigen, dat zijn broer een moordenaar is, integendeel ik heb het zelf gedaan. Mijn verwenste woede is de oorzaak van alles. Daarom heb ik ook die akelige scène in de rechtszaal gemaakt. Hij wou mij bewijzen, hoe edelmoedig hij is, en dat, niettegenstaande hij jaloers op mij en zijn broer is, hij hem toch niet te gronde wilde richten, daarom is hij voor de rechtbank verschenen... Ik ben aan alles schuld, ik alleen!

Nog nooit had Katja zoiets aan Aljosja bekend en hij voelde, dat zij op dit ogenblik haar trots had laten varen, onder de indruk van de vreselijke zielenpijnen, die zij leed. Hoe zij het ook trachtte te verbergen, toch wist Aljosja, dat er nog één andere oorzaak was, waarom zij zo terneergeslagen was. Maar hij was bang, dat zij daarover zou beginnen te spreken. Zij leed onder de gedachte, dat zij Dmitri verraden had. En Aljosja voelde, dat zij slechts één verlangen had, alles voor hem op te biechten, met gehuil, met tranen, met gejammer, in een hysterische aanval zich op de grond te wentelen. Maar hij wilde dat ogenblik vermijden, hij wilde haar sparen, en daarom viel de boodschap, waarmee hij bij haar kwam, hem nog moeilijker. Hij begon weer over Mitja te spreken.

— Wees maar niet bang voor hem, zei Katja koppig en scherp. Bij hem is alles de kwestie van het ogenblik. O, ik ken hem heel goed. Wees er maar zeker van, dat hij wel zal willen vluchten. Het is immers nog niet dadelijk, en hij heeft nog de tijd om zijn zin te krijgen. Iwan Fjodorowitsj zal wel beter worden en zal zelf alles in orde kunnen maken, zodat ik niets zal hoeven te doen. O, wees maar niet bang, hij zal heus wel willen. Hij wil het nu al. Hij kan toch die slet van hem niet verlaten. En haar meenemen zal niet toegestaan worden, natuurlijk zal hij vluchten. Hoofdzakelijk is hij bang voor uw mening, hoe u in moreel opzicht een vlucht zult beschouwen. Maar u moet hem zeggen, dat u het goedkeurt, als uw mening van zoveel belang is, liet zij er venijnig op volgen. Zij zweeg en voegde er met een glimlach aan toe:

— Hij zit daar te kletsen over lofliederen, over zijn kruis, dat hij op zich moet nemen, over zijn plicht — ik weet niet over wat al meer. Iwan Fjodorowitsj heeft het mij indertijd verteld. Als u hem nu eens zou kunnen horen, als u zou weten, hoe hij die ongelukkige die Dmitri liefheeft. En ik stond naar hem te luisteren met een minachtende glimlach. O, dat vervloekte wijf! Ik, ik ben dat vervloekte wijf, ik ben de schuld, dat hij nu ziek is. En die andere, die tot lijden veroordeeld is, ...zou hij kunnen lijden? Zulke wezens lijden niet.

Men hoorde evenveel haat als afkeer in de woorden van haar, die hem verraden had. „Ja, het is heel goed mogelijk, dat zij hem haat, omdat zij hem verraden heeft," dacht Aljosja. In de laatste woorden van Katja hoorde hij een smeekbede, maar hij ging er niet op in.

— Daarvoor heb ik u hier geroepen, u moet mij beloven, dat u hem zult overreden te vluchten. Of vindt u dat misschien oneerlijk of laf, of hoe moet ik het zeggen, niet Christelijk? voegde Katja er met nog groter brutaliteit aan toe.

— Nee, dat niet, ik zal het hem zeggen, mompelde Aljosja. Hij vraagt u vandaag bij hem te komen, zei hij plotseling en keek haar in de ogen. Katja schrok op.

— Mij, hoe is dat mogelijk? mompelde zij en verbleekte.

— Ja, het is mogelijk en u moet het doen, zei Aljosja. Hij heeft u erg nodig, als dat niet het geval was, zou ik er u niet mee lastig vallen. Hij is ziek, hij is krankzinnig en smeekt u bij hem te komen. Niet om vrede met u te sluiten vraagt hij het, als u alleen maar komt en u vertoont. Hij is zo veranderd de laatste tijd. Hij begrijpt hoe schuldig hij tegenover u is, maar hij wil uw vergiffenis niet, dat zegt hij zelf.

— Ja, ja, ik heb gevoeld, dat u daarvoor gekomen is. Ik wist, dat hij mij roepen zou. Maar dat is onmogelijk.

— Al is het ook onmogelijk, u moet het doen. Herinnert u zich nog, hoe hij zich nooit bewust was, hoe hij u beledigd had? Maar nu weet hij het. Hij zegt, dat als u niet komt, hij zich levenslang ongelukkig zal voelen. Hoe triest dat klinkt! Iemand die tot twintig jaar dwangarbeid veroordeeld is, denkt er nog aan gelukkig te zijn. Vergeet niet, dat u bij iemand komt, die onschuldig veroordeeld is. Heb medelijden met hem voor de vreselijke toekomst die hem te wachten staat. U moet het doen, u moet het doen.

— Ja, ik moet, maar ik kan niet. Hij zal mij aankijken... ...ik kan het niet!

— Jullie ogen moeten elkaar ontmoeten, hoe zou u verder kunnen leven, als u het niet deed?

— O, liever levenslang berouw hebben.

— U moet het doen, herhaalde Aljosja nog eens.

— Maar waarom vandaag, waarom nu? Ik kan de zieke niet alleen laten.

— Dat kunt u wel, het zal niet lang duren. Als u niet gaat, krijgt Dmitri dezelfde ziekte als Iwan. U begrijpt dat ik u geen onwaarheid zal zeggen. Heb medelijden met hem!

— Met mij moet u medelijden hebben! zei Katja en barstte in tranen uit.

— Dus u komt? vroeg Aljosja, toen hij haar tranen zag.

— Ik ga naar hem toe en zal hem zeggen, dat u komt.

— Nee, nee, dat moet u hem niet zeggen! riep Katja uit. Ik zal wel gaan... maar ik weet nog niet of ik het vandaag doen zal of niet.

Haar stem brak, zij kon bijna geen adem meer halen.

Aljosja stond op.

— En als ik daar iemand ontmoet? vroeg Katja.

— Daarom is het nodig, dat u nu gaat. Nu is er niemand. U zult niemand aantreffen, dat verzeker ik u. Wij zullen op u wachten, zei hij en verliet de kamer.

II

EEN OGENBLIK WORDT DE LEUGEN WAARHEID

Aljosja haastte zich naar het hospitaal, waar Mitja lag. De dag na de rechtspraak had hij een aanval van zenuwkoortsen gekregen en was overgebracht naar ons hospitaal, waarin een afdeling voor gevangenen was. Op het dringend verzoek van Aljosja en nog enige anderen, onder wie mevrouw Chochlakowa en Lize, had dokter Warwinskij hem niet op de zaal gelegd met de andere gevangenen, maar afzonderlijk in een kamer, dezelfde waarin vroeger Smerdjakow gelegen had. Daar er aan het einde van de gang een soldaat met een geweer stond en het raam van tralies voorzien was, kon Warwinskij zeker zijn, dat zijn onwettige daad niet zo streng opgenomen zou worden. Hij begreep hoe vreselijk het voor Mitja moest zijn, ineens tussen misdadigers en boeven opgenomen te worden; hij moest daar langzamerhand aan wennen. Bezoeken van familie en kennissen waren door de dokter en de overige autoriteiten toegestaan, maar in deze dagen kwamen alleen Aljosja en Groesjenjka bij hem. Rakitin had enige malen getracht tot hem door te dringen, maar Dmitri had Warwinskij dringend verzocht, hem niet toe te laten.

Aljosja vond hem, zittend in zijn bed, met een natte handdoek om zijn hoofd, hij had koorts. Hij keek Aljosja angstig vragend aan.

Van het ogenblik van de rechtspraak af, was hij voortdurend in gedachten verzonken. Soms zat hij urenlang te peinzen en vergat, dat er iemand bij hem was. En als hij begon te spreken, was het meestal niet dat, wat hij zeggen wilde. Soms keek hij Aljosja aan met een blik vol medelijden. Met Groesjenjka voelde hij zich meer op zijn gemak, dan met Aljosja. Hij sprak weliswaar ook heel weinig met haar, maar als ze binnenkwam, straalde zijn gezicht. Aljosja ging op de rand van zijn bed zitten. Mitja keek hem aan, alsof hij iets vragen wilde, maar niet durfde. Hij was bijna zeker, dat Katja niet komen zou en dat maakte hem diep ongelukkig. Aljosja begreep wat er in hem omging.

— Trifon Borisowitsj, begon Mitja haastig, heeft zijn hele huis afgebroken, hij heeft geen plank op de andere gelaten, om de anderhalf duizend roebel te zoeken, die ik, volgens de procureur, daar verborgen zou hebben. Laat die schoft ook maar eens werken, ik ben er blij om.

— Luister eens, zei Aljosja, ze zal komen. Ik weet niet wanneer, misschien vandaag of één dezer dagen, maar ze komt.

Mitja schrok op, wilde iets zeggen, maar kon geen woord uitbrengen. Hij zou graag hebben willen weten, hoe het gesprek tussen haar en Aljosja verlopen was, maar hij was bang het te vragen. Iedere minachtende opmerking van Katja zou hem als een messteek door het hart gaan.

— Zij laat je zeggen, dat je geen gewetenswroeging over je vlucht moet hebben. Ze denkt, dat tegen die tijd Iwan beter zal zijn en anders zal zij zelf alles in orde maken.

— Ja, dat weet ik, dat heb je me al verteld. En jij hebt het onmiddellijk aan Groesjenjka oververteld? vroeg Aljosja.

— Ja, zei Mitja, ze zal vanochtend niet komen, ze komt alleen vanavond. Toen ik haar zei, dat Katja de zaak in handen had genomen, antwoordde ze alleen: „Laat ze het maar doen." Ze begrijpt ook wel, dat het hier om iets gewichtigs gaat. Ik denk, dat ze nu eindelijk wel inziet, dat Katja van Iwan houdt, en niet van mij.

— Is dat wel zo? vroeg Aljosja.

— Och, misschien ook niet. Maar vanochtend komt ze in geen geval, ik heb haar gevraagd, vanochtend iets voor mij te doen. Ik hoop, dat Iwan weer gezond zal worden.

— Ja, stel je voor, hoewel ze in doodsangst over hem is, twijfelt ze er toch niet aan, dat hij weer beter zal worden.

— O, dan is ze zeker, dat hij sterft.

— Hij heeft een sterk gestel. Ik hoop ook, dat hij weer gezond zal worden, zei Aljosja.

— Ik hoop het ook, maar zij... zij is zeker, dat hij sterft.

— Zij heeft veel verdriet.

Na enige ogenblikken zwijgen, zei Mitja:

— Aljosja, ik heb Groesjenjka erg lief.

— Met jou daarheen te gaan zal haar niet toegestaan worden, zei Aljosja.

— Dit wou ik je nog zeggen, als zij mij onderweg ranselen, zal ik het niet toelaten. Ik vermoord iemand en dan word ik gefusilleerd. Twintig jaar! Ze beginnen me nu al met je aan te spreken; de wachter zegt je tegen me. Ik lig hele nachten te denken: zal ik het uit kunnen houden of niet? Nee, daar ben ik niet rijp voor. Ik wou een loflied zingen, en ik kan niet eens verdragen, dat een wachter *je* tegen me zegt. Als Groesjenjka met me mee zou mogen gaan, zou ik alles kunnen verdragen, maar ze wordt niet toegelaten.

Aljosja glimlachte zacht.

— Ik wou je nog zeggen, wat ik denk, Dmitri. En je weet, Ik zal je nooit een onwaarheid zeggen. Luister naar mij, je bent nog niet rijp om zo'n zwaar kruis op je te nemen. Bovendien hoef je dat niet te dragen. Als je onze vader vermoord

had, zou ik het betreuren als je je kruis niet zou willen dragen. Maar je hebt het niet gedaan en dit kruis zal te zwaar voor je zijn. Je wilde door die zelfverloochening een ander mens in je opwekken, maar je moet niet vergeten, dat je van jezelf niet kunt weglopen... Dat je die zware straf niet op je neemt, betekent niet, dat je je leven luchthartig en losbandig moet doorbrengen. Misschien zal je ergens in den vreemde nog eer als mens herboren worden. Als je werkelijk waarde hecht aan mijn oordeel, dan zeg ik het je eerlijk. Als ik zou weten, dat door jouw vlucht officieren of soldaten ter verantwoording zouden worden geroepen, dan zou ik het niet willen. Maar ik heb gehoord, dat ze bijna niet gestraft worden, als één van de gevangenen ontvlucht. Natuurlijk, het is oneerlijk om iemand om te kopen, maar dat kan ik feitelijk niet beoordelen; ik weet alleen, dat als Katja of Iwan mij zullen opdragen om voor je vlucht iemand om te kopen, ik het zal doen. En als ik voor zo'n oneerlijke daad niet terugdeins, hoe zou ik jou dan kunnen veroordelen? Hoe kan ik jouw rechter zijn? Nu geloof ik, dat je weet hoe ik erover denk.

— Ja, jij zult mij niet veroordelen, maar ik doe dat mezelf wel. Ik zal natuurlijk vluchten, het is al besloten, net alsof Dmitri Karamazow niet zou ontvluchten! Maar mezelf daarvoor veroordelen zal ik wel, en ik zal levenslang mijn zonden boeten. Vind je dat soms goed zo? Ik denk, dat de Jezuïeten zo doen.

— Jawel, glimlachte Aljosja.

— Wat hou ik toch van je, omdat je altijd de waarheid zegt. Nooit verberg je iets.

Dmitri lachte.

— Dus ik heb mijn Aljosja op Jezuïetisme betrapt? Nou, luister eens, ik heb de helft van mijn ziel voor je bloot gelegd, wil je nu de andere helft ook nog hebben? Ik ben tot iets besloten: ook als het mij lukt met geld, met een pas naar Amerika te vluchten, heb ik toch het gevoel, dat mijn toestand daar niet gelukkig zal zijn, misschien nog erger dan de dwangarbeid in Siberië. Ik begin Amerika nu al te verfoeien. Goed, laat Groesjenjka met mij meegaan. Kijk haar eens aan, is zij een Amerikaanse? Zij is Russisch tot het laatste druppeltje van haar bloed, tot het laatste beentje van haar geraamte. Zij zal heimwee krijgen naar onze moeder aarde. En ik zal moeten aanzien, dat zij dat alles voor mij opoffert! En denk je, dat ik dat zelf zou uithouden, al die machinemensen? Ik zal hen niet kunnen begrijpen; een ziel als een machine is niets voor mij. Ik haat nu al dat vervloekte Amerika. Van mijn Rusland houd ik, van mijn Russische God houd ik. Ik zal daar, in Amerika creperen. Zijn stem trilde van tranen. Nou, en hiertoe ben ik nu besloten, Alexej, luister eens. Wij komen daar aan, ik en Groesja. Wij beginnen onmiddellijk ergens in een ver hoekje, bij de wilde beren, het land te

bebouwen en te werken. Je kunt toch in Amerika ergens een afgelegen plaats vinden. Drie jaar lang zullen wij werken en de taal bestuderen. In drie jaar zullen we uitstekend Engels kunnen spreken. Maar zodra we dat bereikt hebben, gaan we weg. We komen terug in Rusland als Amerikaanse burgers. Wees maar niet bang, hier in de stad komen we niet terug. We zullen ergens een afgelegen plaats vinden, in het Noorden of in het Zuiden. In de loop van drie jaar zal ik uiterlijk daar ginds geheel veranderd zijn. Ik zal de een of anderen dokter vragen, mij ergens een wratje te maken. De dokters daar zijn goede mecaniciens. En als ze dat niet willen, dan steek ik mij een oog uit en laat een lange, witten baard groeien. O, grijs zal ik wel worden, van louter heimwee. Niemand zal mij herkennen. En als ik toch herkend mocht worden en naar Siberië gestuurd, nou, dan heeft het zo moeten zijn. Hier kunnen wij ook wel ergens de aarde beploegen. En ik zal hier voor Amerikaan doorgaan. Maar sterven wil ik in mijn vaderland. Dat is mijn plan, hoe vind je het?

— Goed, antwoordde Aljosja, om hem niet tegen te spreken.

Een ogenblik zweeg Mitja, daarop vervolgde hij:

— Wat hebben ze in de rechtbank toch alles keurig in elkaar gezet, alles tegen mij.

— Als ze het niet in elkaar gezet hadden, zou je toch veroordeeld zijn, zei Aljosja zuchtend.

— Ja, ik heb het publiek van de stad al lang verveeld. God vergeve hen, maar het valt me erg zwaar.

Weer viel een stilte.

— Aljosja, zeg mij onmiddellijk, je hoeft me niet te ontzien, komt ze of komt ze niet? Wat heeft ze je gezegd, hoe heeft ze het je gezegd?

— Ze heeft gezegd, dat ze komt. Maar ik weet niet, of het vandaag of morgen zal zijn. Het is zo moeilijk voor haar.

— Natuurlijk, Aljosja, ik begrijp ten volle dat het moeilijk voor haar moet zijn. En dat maakt me dan ook bijna krankzinnig. En Groesjenjka kijkt mij aan, of ze alles begrijpt. Die vervloekte losbandigheid en zedeloosheid van de Karamazows, — Katja moet ik hier hebben! Begrijp je dat? Nee, tegen lijden ben ik niet opgewassen. Ik ben een schoft, daarmee is alles gezegd.

— Daar is zij! riep Aljosja uit.

Op dit ogenblik verscheen Katja op de drempel. Schuchter keek ze Mitja aan, die bleek en verschrikt opsprong. Ineens veranderde de uitdrukking van zijn gezicht en strekte hij zijn beide handen naar haar uit. Toen Katja dat zag, vloog zij naar hem toe en omhelsden zij elkaar. Zij gingen beiden op de rand van het bed zitten, en hielden elkaar krampachtig omstrengeld. Zo verliepen ongeveer twee minuten.

— Heb je mij vergeven? vroeg Mitja eindelijk en zich omkerend naar Aljosja, met een gezicht, verwrongen van vreugde, riep hij hem toe:

— Hoor je, hoor je wat ik vraag?

— Daarvoor heb ik je liefgehad, omdat je een edelmoedig hart hebt. Niet ik jou, maar jij moet mij vergeven. Maar dat is toch hetzelfde, vergeven wij elkaar of vergeven wij elkaar niet, wij blijven in elkaars ziel vastzitten. Jij in de mijne, en ik in de jouwe. En zo zal het blijven. Zij zweeg even om op adem te komen.

— Wil je weten, waarvoor ik gekomen ben? Om je te omhelzen, om je handen in de mijne te nemen, zoals toen in Moskou, om je te zeggen, dat jij mijn afgod bent, dat jij mijn geluk bent, dat ik je liefheb... Zij greep zijn handen en kuste ze hartstochtelijk. Aljosja stond verpletterd, minder dan alles had hij dit verwacht.

— Onze liefde is weg, Mitja. Maar de herinnering aan die liefde is mij dierbaar. Nu, op dit ogenblik, roep ik die herinnering tevoorschijn. Jij houdt van een ander en ik houd van een ander en toch zal ik eeuwig van je blijven houden en jij van mij. Je moet, je moet van mij houden, levenslang moet je van me houden.

— O ja, ik zal altijd van je houden. En weet je, Katja, toen voor de rechtbank, toen... hield ik ook van je.

Ze zaten met elkaar te fluisteren, onzinnige, verwarde woorden, misschien onwaar, maar op dit ogenblik voor hen niets dan de waarheid.

Katja! riep Mitja plotseling uit. Geloof jij, dat ik de moord begaan heb? Ik weet, dat je het nu misschien niet gelooft, maar toen, voor de rechtbank, geloofde je het toen?

Nee, ik geloofde het ook toen niet. Nooit heb ik het geloofd. Ik heb je gehaat en ik heb mezelf wijs gemaakt, dat ik het geloofde. Maar daarna zag ik in, dat alles wat ik gezegd had, niet waar was. En nu ben ik bij je gekomen om mijn schuld tegenover je te bekennen.

— Wat moet dat een zware last voor je zijn, vrouw.

— Laat mij, laat mij, fluisterde ze. Ik zal nog bij je terugkomen, nu kan ik niet. Nu is het mij te zwaar.

Zij stond op, maar plotseling gaf zij een gil en week terug.

Op de drempel stond Groesjenjka. Katja holde naar de deur, maar toen zij bij Groesjenjka was bleef ze staan en fluisterde haar met doodsbleek gezicht toe:

— Vergeef mij!

Groesjenjka keek haar aan met ogen, fonkelend van woede, en antwoordde:

— Vergeven? Net alsof twee zulke wezens, als jij en ik vergeven kunnen! Daarvoor zijn wij te boosaardig. Red hem en ik zal levenslang voor je bidden.

— Wil je haar niet vergeven? vroeg Mitja verwijtend.

— Wees gerust, ik zal hem redden voor jou, zei Katja en verliet de kamer.

— Hoe heb jij haar niet durven vergeven, terwijl ze het zelf vraagt?

— Ze heeft niet met haar hart gesproken, alleen haar trotse mond heeft die woorden geuit, zei Groesjenjka vol afkeer.

— Mitja, je mag haar geen verwijten doen, daar heb je geen recht toe, zei Aljosja.

— Ik zal haar kunnen vergeven, als ze jou bevrijdt.

Groesjenjka bleef zwijgen en trachtte iets in haar ziel te bedwingen. Zij was binnengekomen, zonder te weten, dat ze daar iemand ontmoeten zou.

— Aljosja, ga haar na! vroeg Mitja. Zeg haar... zeg haar, wat je wilt... Laat haar niet zo weggaan!

— Ik zal vanavond terugkomen, zei Aljosja en ging Katja na. Hij haalde haar op straat in, buiten de muur van het hospitaal. Toen Aljosja haar naderde, draaide zij zich naar hem om en zei:

— Nee, berouw kan ik voor haar niet hebben. Ik heb haar om vergeving gevraagd en zij wil me niet vergeven. Berouw heb ik niet. Maar ik kan het me heel goed van haar begrijpen; ik vind het flink van haar, — liet ze er met een stem vol woede op volgen.

— Dmitri verwachtte haar niet, hij was overtuigd, dat zij vanochtend niet zou komen, mompelde Aljosja.

— O ja, dat weet ik. Laat dat. Luister eens, ik kan nu niet met u naar de begrafenis gaan. Ik heb bloemen gestuurd, en geld hebben ze geloof ik nog. Maar als ze het nodig hebben, zeg het me dan. Ik zal hen niet in de steek laten. Zeg hun dat. U is te laat, hoort u, u is te laat, de klokken luiden al... Laat mij alleen, alstublieft.

III

DE BEGRAFENIS VAN ILUSJETSJKA
DE REDE BIJ DE STEEN

Hij kwam inderdaad te laat. Men wachtte op hem en maakte zich reeds gereed de mooie, met bloemen versierde, kleine kist naar de kerk te dragen. Twee dagen na de rechtszitting was Ilusja gestorven. Alle jongens kwamen Aljosja tegemoet, ze hadden op hem gewacht en waren blij, dat hij eindelijk gekomen was. Zij waren met hun twaalven en waren dadelijk van school er heen gegaan; allen hadden hun schooltassen met boeken nog bij zich. De woorden van Ilusja hadden zij goed onthouden: „Jullie moeten allen bij mijn vader komen. Vader zal erg huilen en bedroefd zijn." Kolja Krasotkin reikte Aljosja de hand en zei:

— Wat ben ik blij dat u er is, Karamazow. Het is hier een vreselijke toestand. Bijna niet om aan te zien. Snegirow is niet dronken, wij weten zeker, dat hij geen druppel gedronken heeft, maar hij doet als een dronken man. Gewoonlijk kan ik me nogal goed houden, ik ben sterk, maar vandaag is het ontzettend. Karamazow, voordat u naar binnen gaat, moet ik u nog iets vragen.

— En dat is, Kolja?

— Is uw broer schuldig of niet? Is hij de moordenaar of is Smerdjakow dat? Ik kan er al vier nachten niet van slapen, ik moet het weten.

— Mijn broer is onschuldig, Smerdjakow heeft de moord begaan. Dat zeg ik ook, zei Smoerow plotseling.

— Dus uw broer gaat te gronde als onschuldig offer van de waarheid! riep Kolja uit. O, wat is hij gelukkig, hij gaat te gronde, maar hij is gelukkig. Ik ben afgunstig van hem!

— Hoe kunt u zo iets zeggen? zei Aljosja verbaasd.

— Ik hoop mij ook eens in mijn leven voor de waarheid te kunnen opofferen! antwoordde Kolja opgetogen.

— Ja, maar toch niet voor een dergelijk geval. Niet ten koste van zoveel verdriet en zo'n schande, zei Aljosja.

— Natuurlijk... ik zou graag willen sterven voor het hele mensdom. En wat de schande betreft, die kan mij niet schelen. Ik heb een grote verering voor uw broer!

— Ik ook! zei plotseling een andere stem. En uit het clubje trad dezelfde jongen, die indertijd gezegd had, dat hij wist wie Troje gesticht had, hij bloosde

precies zoals toen hij het over Troje had.

Aljosja kwam de kamer binnen. In een hemelsblauwe kist, versierd met witte ruches, met gesloten ogen, de handjes over elkaar op de borst gevouwen, lag Ilusja. Hij was niet veranderd en er was geen lucht van ontbinding. Zijn gezicht was ernstig, als in gedachten verzonken. Bijzonder mooi waren zijn handjes, als uit marmer gehouwen. In die handjes hield hij bloemen en de hele kist was, van binnen en van buiten, met bloemen versierd, die Lize Chochlakowa die ochtend gestuurd had. Toen de bloemen van Katherina Iwanowna kwamen, nam de stafkapitein een handvol en strooide ze in de kist. Hij lette bijna op niemand; hij merkte niet, dat Aljosja binnenkwam, hij merkte niet, dat zijn krankzinnige vrouw voortdurend moeite deed om op te staan, om in de kist te kunnen kijken, waarin haar jongen lag. De kinderen hadden Ninotsjkkaa op haar stoel naar de kist gedragen, zodat ze er nu vlakbij was, en met haar hoofd op de rand van de kist zat te huilen. Het gezicht van Snegirow was zenuwachtig vertrokken en afwezig; tegelijkertijd lag er een wrede uitdrukking op. Zijn wijze van doen was niet geheel normaal. „Vadertje, lieve vadertje!" riep hij telkens uit. Het was zijn gewoonte geweest zijn zoontje, bij zijn leven, zo te noemen.

— Vadertje, geef mij een bloemetje, dat witte, neem het uit zijn handje! Of ze vond de witte roos die de dode in zijn hand hield bijzonder mooi, of ze wilde een herinnering aan hem hebben, maar ze begon op haar stoel heen en weer te draaien en strekte haar handen in de richting van de kist uit.

— Die geef ik niet, zei Snegirow. Dat zijn zijn bloemen, niet de jouwe, ze zijn voor hem, niet voor jou.

— Vader, geeft u moeder toch een bloemetje, zei Ninotsjka, terwijl ze haar behuilde gezichtje naar hem ophief.

— Ik geef niets en vooral niet aan haar. Zij hield niet van hem. Zij heeft toen ook zijn kanonnetje weggenomen. En hij zei nog, dat hij het kanonnetje aan haar wilde geven, snikte de stafkapitein bij de herinnering, dat het kanonnetje, dat hem zoveel vreugde gegeven had, van hem afgenomen was. De arme krankzinnige bedekte haar gezicht met haar handen en begon te huilen. De jongens duwden de vader, die voor de kist stond en haar niet wilde laten wegdragen, een beetje opzij en maakten zich klaar om de kist op te tillen.

— Ik wil niet naar het kerkhof, ik wil hem daar niet begraven. Bij de grote steen, bij onze steen moet hij begraven worden, dat wou hij zelf. Ik laat hem niet wegdragen. Hij had al eerder, gedurende die dagen gezegd, dat hij zijn kind bij de steen wilde begraven. Maar Aljosja, Krasotkin, de andere jongens en de eigenares van het huis en haar zuster hadden alles gedaan om hem tot andere gedachten te brengen.

— Nou, dat is me ook wat! Een kind te begraven bij een steen, alsof het een

zelfmoordenaar is. Daar op het kerkhof is gewijde aarde, daar zal voor zijn ziel gebeden worden. Daar staat een kerk, en als er gezongen wordt, zal de jongen het horen.

De stafkapitein maakte een gebaar met zijn hand, alsof hij wilde zeggen „Goed, doen jullie maar zoals jullie willen."

De kinderen tilden de kist op, maar toen zij langs Ilusja's moeder kwamen, bleven zij staan, opdat ze afscheid van haar jongen zou kunnen nemen. Gedurende al die dagen had zij de kist alleen maar uit de verte gezien. En nu eerst was het lieve gezichtje vlak voor haar. Plotseling begon ze over haar hele lichaam te beven, en haar grijze hoofd trilde onophoudelijk.

— Moeder, sla een kruis, zegen hem, geef hem een zoen! riep Ninotsjka uit. Maar de moeder zat als een automaat met haar trillend hoofd, en begon zich hard met haar hand op de borst te slaan. Toen droegen de jongens de kist langs Ninotsjka. Voor het laatst kuste zij het gezichtje van haar broertje. Toen Aljosja het huis verliet, vroeg hij de eigenares een oogje te houden op de achtergeblevenen. Maar zij liet hem niet uitspreken:

— Natuurlijk zal ik dat doen, wij zijn toch Christenen, zei de oude vrouw huilend. De kerk was niet ver, ongeveer driehonderd stappen. Het was een mooie, heldere dag; het vroor, maar niet erg. De kerkklokken luidden. Haastig en verstrooid liep Snegirow achter de kist, in zijn oude versleten overjas, met zijn hoed in zijn hand. Zijn hele wezen was doordrongen van onuitsprekelijk verdriet. Elk ogenblik strekte hij zijn hand uit om de kist te helpen dragen, maar daarmede stoorde hij slechts de dragers. Hij liep van de ene kant naar de andere en kon geen plaats vinden. Een bloemetje viel van de kist op de sneeuw en hij holde terug om het op te rapen, alsof daar God weet wat van afhing.

— En het korstje, het korstje, hebben we vergeten! riep hij verschrikt uit. Maar de jongens stelden hem gerust, dat hij het broodkorstje meegenomen had en dat het in zijn zak was. Toen hij het korstje in zijn zak vond werd hij rustiger.

-- Ilusjetsjka heeft mij gezegd, zei hij tegen Aljosja, op een nacht, toen hij in zijn bedje lag en ik naast hem zat. Ineens zei hij tegen mij: „Vadertje, als het graf weer vol aarde is, wil je er dan in kruimeltjes een stuk brood op strooien, dan komen de mussen en ik zal ze horen, en dan zal ik niet zo alleen zijn."

— Dat is een goede gedachte, zei Aljosja, dat moeten wij dikwijls doen.

— Iedere dag, iedere dag, mompelde de stafkapitein opgewonden.

Eindelijk kwamen ze in de kerk en de kist werd in het midden geplaatst. Alle jongens stonden eromheen en luisterden naar de rouwmis. Het was een oude, armelijke kerk. De meeste iconen waren zonder enige versiering, maar in zo'n kerk kan men het vurigst bidden. Gedurende de dienst werd Snegirow wat kalmer; trouwens, de behoefte aan beweging verliet hem niet. Er viel een kaars

uit een kandelaar. Snegirow liep er heen, raapte haar op en het duurde heel lang, voor hij haar weer in de kandelaar gezet had. Nadat het Evangelie was voorgelezen, boog hij zich naar Aljosja en zei: „Het is niet goed gelezen." Maar verder zei hij niets. Enige keren begon hij met het koor mee te zingen, maar kon niet verder, viel op zijn knieën en bleef zo liggen, met zijn hoofd op de stenen grond. Eindelijk zong het koor het afscheidsgebed, en ieder kreeg een kaars. De roerende melodie drong in zijn ziel, hij kromp ineen en barstte in snikken uit. Toen alles afgelopen was, viel hij voorover op de kist, sloeg zijn armen er omheen en begon zijn dode jongen voor het laatst te kussen. Eindelijk gelukte het, hem van de kist los te rukken, maar hij strekte zijn hand uit en nam een paar bloemen uit de kist. Hij keek naar de bloemen alsof er een gedachte in zijn hoofd opkwam. Langzamerhand bedaarde hij. De kist werd naar het graf gedragen; het was niet ver, vlak naast de kerk, een heel duur graf, Katherina Iwanowna had het gekocht. Na de gebruikelijke ritus werd de kist in het graf neergelaten. Snegirow boog zich zo ver voorover met zijn bloemen in de hand, dat de jongens hem angstig achteruittrokken, maar hij begreep niet wat er met hem gebeurde. Toen de aarde in het graf geworpen werd, mompelde hij iets, maar niemand begreep wat hij zei. De jongens herinnerden er hem aan, dat hij op het heuveltje de kruimels moest strooien. Haastig haalde hij de broodkorst uit zijn zak en begon haar te kruimelen. „Kom, vogeltjes, kom, musjes, kom hierheen." Iemand merkte op, dat het ongemakkelijk was met de bloemen in zijn hand, de korst af te brokkelen en wilde ze voor hem vasthouden, maar hij schrok, alsof iemand hem de bloemen wilde afnemen en gaf ze niet. Ten slotte keek hij naar het graf alsof hij zich nog eens wilde overtuigen, dat alles voorbij was, draaide zich onverwachts om en ging kalm in de richting van zijn huis. Maar weldra verhaastte hij zijn pas en begon bijna te hollen. De jongens en Aljosja volgden hem.

— Bloemen voor moedertje, voor moedertje. We hebben moedertje zo beledigd.

Iemand riep hem na, dat het koud was en hij zijn hoed moest opzetten. Maar hij wierp zijn hoed zo ver mogelijk van zich en riep: „Ik wil niet, ik wil niet, ik wil geen hoed!" Smoerow raapte zijn hoed op en nam hem mee. Alle jongens huilden, en het meest van allen Kolja. Smoerow, met de hoed in zijn hand, terwijl de tranen over zijn gezichtje stroomden, pakte een steentje op, en gooide dat naar een zwerm mussen. Maar door zijn tranen kon hij natuurlijk niet goed zien, en gooide mis. Halverwege, bleef Snegirow staan, draaide zich om en liep weer terug naar het graf. Maar de jongens grepen hem beet en lieten hem niet gaan. Toen liet hij zich op de grond in de sneeuw vallen, voortdurend uitroepend: „Vadertje Ilusjetsjka, lieve vadertje!"

Aljosja en Kolja zetten hem weer op en trachtten hem tot bedaren te brengen.

— Kapitein, wees toch kalm. U is toch een man, u moet sterk zijn, mompelde Kolja.

— Denk om uw bloemen, voegde Aljosja eraan toe, moedertje zit op de bloemen te wachten en huilt, dat ze vroeger geen bloemen gekregen heeft. En daar is ook Ilusja's bedje.

— Ja, we moeten naar moedertje en anders nemen ze het bedje ook nog weg, zei Snegirow en liep zo hard mogelijk naar huis. Het was niet ver en allen kwamen tegelijk aan. Snegirow deed de deur wijd open, en schreeuwde zijn vrouw toe:

— Moedertje, moedertje, Ilusja heeft je bloemetjes gestuurd! en hij gaf haar het bosje verwelkte bloemen. Maar op hetzelfde ogenblik zag hij voor het bedje van Ilusja diens schoentjes staan; oude gelapte schoentjes. Hij nam ze in zijn handen, ging op de grond zitten, kuste ze en riep uit: „Vadertje, Ilusja, waar zijn je voetjes nu?"

— Wat heb je met hem gedaan? Waar heb je hem heengebracht? gilde de moeder.

Ninotsjka huilde ook. Aljosja, Kolja en de andere jongens verlieten de kamer.

— Laat ze uithuilen, zei Aljosja tegen Kolja, hiervoor zijn geen troostwoorden te vinden. Wij zullen afwachten en later terugkomen.

— Ja, het is ontzettend, je kunt ze niet troosten, herhaalde Kolja. Weet u, Karamazow, zei hij zacht, zodat niemand anders hem horen kon, het is zo treurig, dat ik alles in de wereld zou willen weggeven om hem weer levend te zien.

— Ach, ik ook, zei Aljosja.

— Wat denkt u, zouden wij vanavond hier terugkomen? De kapitein zal zich natuurlijk bedrinken.

— Heel goed mogelijk, maar laten we dan met z'n beiden gaan om de moeder en Ninotsjka een beetje gezelschap te houden, want komen wij met z'n allen, dan geeft het weer een treurige herinnering, zei Aljosja.

— De eigenares van het huis is bezig de tafel te dekken, ze geven een rouwmaal en de geestelijke komt ook. Zullen we daarvoor terugkomen of niet?

— Natuurlijk, antwoordde Aljosja.

— Hoe eigenaardig is dat, Karamazow, om bij zo'n verdriet nog aan eten te denken, aan pannenkoeken! Wat is dat onnatuurlijk in ons geloof.

— Ze hebben zalm ook, zei de jongen, die wist wie Troje gesticht had.

— Ik verzoek u ernstig, Kartasjow, geen dwaasheden te zeggen als andere mensen ernstig spreken, vooral niet, als niemand eraan herinnerd wil worden, dat u op de wereld bestaat.

De jongen bloosde, maar durfde niet antwoorden. Allen liepen langzaam over het pad, en eindelijk zei Smoerow:

— Hier is Ilusja's steen. Hier wou hij begraven worden. Allen bleven bij de steen staan. Terwijl Aljosja er naar keek, kwam er een herinnering aan Snegirow's verhaal bij hem op, hoe de arme jongen zijn vader omhelsd had en gezegd: „Vadertje, vadertje, wat ben jij vernederd!" Ernstig keek hij naar die lieve gezichten van de jongens om hem heen en zei:

— Jongens, ik wil hier op deze plaats iets tegen jullie zeggen.

De jongens kwamen om hem heen staan, en richtten hun heldere, vragende blikken op hem.

— Kinderen, wij zullen gauw van elkaar scheiden. Ik moet nu voorlopig nog bij mijn twee broers blijven, van wie de ene stervende is en de andere verbannen zal worden. Maar dan zal ik de stad verlaten en waarschijnlijk voor lange tijd. Hier bij Ilusja's steen nemen wij afscheid van elkaar. Laten wij afspreken in de eerste plaats nooit Ilusja te vergeten en ook elkaar niet. En wat er ook later met ons gebeuren moge, laten wij, als wij elkaar over twintig jaar weer ontmoeten, denken aan de dag van de begrafenis van de arme jongen, die wij vroeger vervolgd hebben en met stenen gegooid, en die wij later zo lief gekregen hebben. Hij was een goede, eerlijke jongen, hij had eergevoel en voelde hoe zijn vader beledigd werd. Voor de eer van zijn vader kwam hij op. Laten wij dat onthouden. Wat ons ook in het leven te wachten staat, of wij gelukkig of diep ongelukkig zullen worden, vergeet niet, dat de liefde tot de arme jongen ons bij elkaar heeft gebracht, en misschien zal dat het beste gevoel van ons hele leven zijn. Misschien heeft dat gevoel ons tijdelijk beter gemaakt, dan we waren. Mijn lieve jongens, mijn duifjes, ik mag jullie wel zo noemen, jullie gezichtjes lijken op die kleine grijze vogels. Lieve kinderen, misschien zullen jullie nu nog niet begrijpen, wat ik zeg, maar onthoudt het, misschien zal het later tot jullie doordringen: er kan niets heerlijker zijn dan de herinneringen aan je kindertijd, aan je ouderlijk huis. Jullie zult nog veel moeten doormaken als gevolg van je zogenaamde opvoeding. Maar vergeet door die opvoeding al het heerlijke en heilige, uit jullie kindertijd, niet. In de treurigste omstandigheden van jullie leven, zullen alleen de herinneringen aan die kindertijd je kunnen redden. Een goede herinnering zal je van een slechte daad kunnen afhouden. Misschien zullen we later slecht en boosaardig worden en zullen we het lijden en de tranen van de mensen bespotten, en vooral hen bespotten, die zeggen, zoals Kolja nu juist gezegd heeft: „Ik wil voor het hele mensdom lijden," — laten wij dan de herinnering aan Ilusja en onze liefde voor hem niet onderdrukken. En de wreedste, de boosaardigste van ons zal dan voelen, dat hij niet langer wreed en boosaardig mag zijn....

— Ja, Karamazow, ik begrijp u goed, zo moet het zijn, zei Kolja.

Aljosja ging door.

— Ik zeg het voor het geval, dat wij slecht worden. Maar het is niet nodig, dat wij slecht worden, nietwaar? Laten wij in de eerste plaats goed zijn en ook eerlijk, en elkaar niet vergeten. Wat mij betreft, ik beloof dat geen enkel van de gezichten, die nu naar mij opgericht zijn, ooit uit mijn herinnering zal verdwijnen. Na dertig jaren niet. Kolja heeft juist tegen Kartasjow gezegd, dat we niet willen weten of hij op de wereld bestaat of niet. Kan ik vergeten, of Kartasjow bestaat of niet? Hier staat hij nu al te blozen, precies als toen hij Troje ontdekt had. Hier staat hij en kijkt mij aan met zijn vrolijke ogen. Kinderen, lieve kinderen, laten wij allen zo eerlijk en moedig als Ilusja zijn, zo verstandig als Kolja en ook zo verlegen en tegelijkertijd zo scherpzinnig als Kartasjow. Jullie allen heb ik in mijn hart gesloten, en ik vraag jullie ook mij niet te vergeten. Wij weten, dat Ilusjetsjka ons allen bij elkaar gebracht heeft. Die goede, lieve jongen moeten wij nooit vergeten. Eeuwige herinnering zal in onze harten blijven!

— Ja, ja, eeuwige herinnering! riepen alle jongens, met hun hoge kinderstemmen uit.

— Wij zullen zijn gezicht, zijn kleren, zijn zielige schoentjes, zijn kist, we zullen alles onthouden... zijn ongelukkige vader, die niemand dan zijn jongen had, en wie niemand anders dan zijn kind verdedigd heeft.

— Ja, ja, we zullen het onthouden! riepen alle jongens uit. Hij was een dappere, flinke jongen!

— Ik hield zoveel van hem, zei Kolja.

— Kinderen, jongens, wees niet bang voor het leven. Het leven kan zo mooi zijn, als je goed en oprecht bent.

— Ja, ja! herhaalden de jongens verrukt.

— Wij houden van u, Karamazow! zei Kartasjow.

— Ja, wij houden allen van u! herhaalden de jongens. En in vele ogen schitterde een traan.

— Hoera voor Karamazow! riep Kolja, verrukt uit.

— Een eeuwige nagedachtenis aan de jongen zaliger! voegde Aljosja eraan toe.

— In eeuwigheid! herhaalden de jongens.

— Karamazow, is het waar, wat ons geloof ons leert, dat wij na onze dood zullen opstaan, en wij elkaar allen zullen weerzien, Ilusjetsjka ook?

— Natuurlijk zullen we elkaar weerzien en elkaar met vreugde alles vertellen, wat we hebben meegemaakt, antwoordde Aljosja halflachend, verrukt.

— Ach, wat zal dat mooi zijn, liet Kolja zich ontvallen.

— Nu hebben wij alles uitgesproken en kom nu mee naar het rouwmaal. Wees maar niet verlegen, dat wij pannenkoeken zullen eten. Dat is een ouderwets gebruik, van eeuwen her, waar iets goeds in is, lachte Aljosja.

— Nou, kom dan. Hier gaan wij, hand in hand.

— En voor altijd, het hele leven, hand in hand!

— Hoera, voor Karamazow! riep Kolja nog eens opgetogen uit. En nog eens herhaalden de jongens zijn uitroep.

1879 —1880.

Dramatis Personae

Alexéj Fjódorowitsj Karamázow - jongste zoon uit het tweede huwelijk.
Aljósja, Aljósjka, Aljósjenka, Aljósjetska

Fjódor Páwlowitsj Karamázow - de vader; landheer.

Dmítri Fjódorowitsj Karamázow - oudste zoon, uit het eerste huwelijk.
Mítja, Mísja, Mítri, Mitjenka

Iwán Fjódorowitsj Karamázow - tweede zoon, uit tweede huwelijk.

Adelaída Iwánowna Mióesow - eerste vrouw van Fjódor Karamázow, moeder van Dmítri.

Grigórij Wasíljewitsj Koetóezow - oude bediende van de Karamázows; pleegvader van Smerdjakow.

Pjotr Alexandrowitsj Mioesow - neef van Adelaída Iwánowna, voogd van Mítja.

Sófia Iwanowna - tweede vrouw van Fjódor Karamázow, moeder van Iwán en Alexéj.

Zosima - starets.

Pjotr Fomítsj Kalgánow - bloedverwant en huisgenoot van Mióesow.
Petróesja

Maxímow - landheer uit Tula.

Katerína Ósipowna Chochlákowa - adellijke dame, landgoedbezitster.

Vader Paísij - priestermonnink.

Vader Iósef - bibliothecaris, priestermonnink.

Michael Oispority Rakítin - Seminarist.
Rakítka, Rakítoesjka, Mísja

Líza Chochlákowa - dochter van mevrouw Chochlákowa.
Lizareta, Lise

Hérzenstube - huisarts.

Katerína Iwánowna Werchówtsewa - verloofde van Dmítri.
Kátja

Páwel Fjódorowitsj Smerdjaków - bediende bij Karamázow, onechte zoon van Fjódor Karamázow.

Agraféna Alexándrowna Swetlówa - geliefde van Dmítri.
Gróesjenka, Gróesja

Koezmá Koezmítjs Samsónow - koopman, minnaar en beschermer van Gróesjenka.

Vader abt Nikoláj - abt van het klooster.

Márfa Kondrátjewna - buurmeisje van de Karamázows, liefje van Smerdjaków.

Agáfja Iwánowna - oudere halfzuster van Katerína Iwánowna.
Agásja

Fomá - zwerver.

Vader Ferapónt - oude monnink, kluizenaar.

Smóerow - schooljongen.

Kólja Krasótkin - schooljongen.

Nikoláj Iljítsj Snegirów - stafkapitein, uit de dienst.

Warwára Nikolájewna - dochter van Snergirów.

Iljá Nikolájewitsj Snergirów - zoon van Snergirów.
Iljóesja, Iljóesjka, Iljóesjetsjka

Arína Petrówna - vrouw van Snergirów.

Nína Nikolájewna Snegirówa - tweede dochter van Snergirów.
Nínotsjka

Górstkin - koopman.

Vader Michaíl - priestermonnik.

Porfíri - celdienaar in het kluizenaarsverblijf

Fedósja Márkowna - Kamermeisje van Gróesjenka.
Fénja

Pjotr Iljítsj Perchótin - jonge ambtenaar.

Plótnikow - winkelier.

Andréj - koetsier van Dmítri Karamázow.

Trifón Borísowitsj Plastoenów - herbergier in Mókroje.

Pan Mussialówicz - Pool, vroegere geliefde en verleider van Gróesjenka

Pan Wróblewski - Pool.

Michaíl Makárowitsj - hoofdcommissaris van politie.

Ippolit Kiríllowitsj - substituut-officier van justitie.

Nikoláj Parfénowitsj Neljóedow - rechter-commissaris.

Mawríki Mawríkijewitsj **Smertsów** - veldwachter.

Varvínski - districtsarts.

Kartásow - schooljongen.

Fetukówitsj - advocaat, verdediger van Dmítri Karamázow.

Verantwoording

De basis voor dit e-boek wordt gevormd door de tekst die als pdf te vinden is op de website van de Koninklijke Bibliotheek:
http://www.dbnl.org/arch/dost001gebr03_01/pag/dost001gebr03_01.pdf

Deze tekst dateert uit 1932 en volgt *den spellingsvoorschriften van dien dagen.*

In dit e-boek is de spelling gemoderniseerd: met name dubbele klinkers (*loopen*), naamvals n-en (*dien, den*) en verouderde ch-uitgangen (*mensch, visch*) zijn aangepast. De stijl en woordkeus van de vertaler is verder intact gelaten, waardoor *den stem des vertalers* onverkort doorklinkt, maar dan als stem van de vertaler.

Veel leesplezier.

Twanton